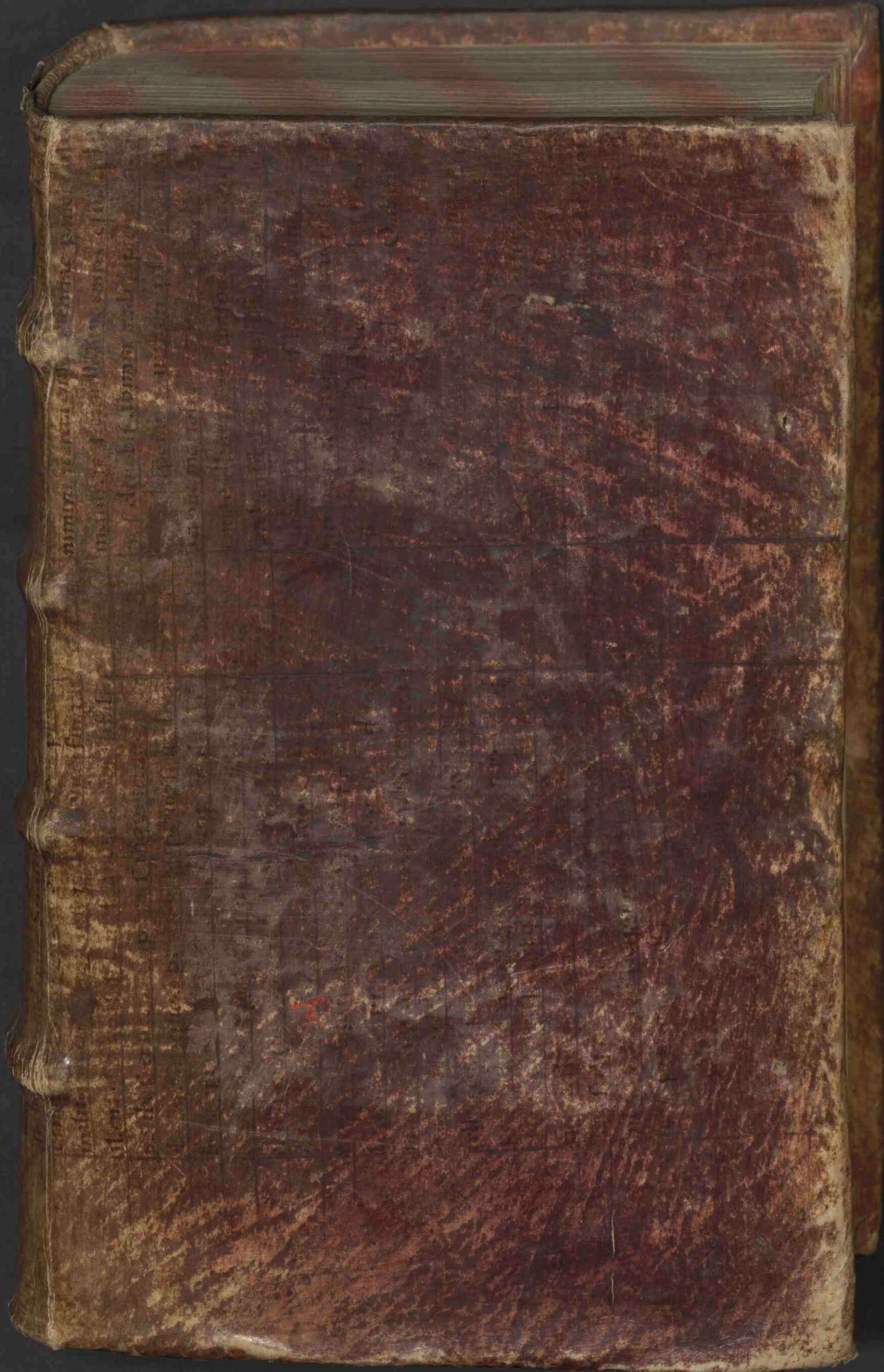

Commentaria in sacrosancta quatuor Christi Evangelia, : ex Chrysostomi aliorumq[ue] veterum scriptis magna ex parte collecta,

<https://hdl.handle.net/1874/428610>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnode
 - de staartsnode
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

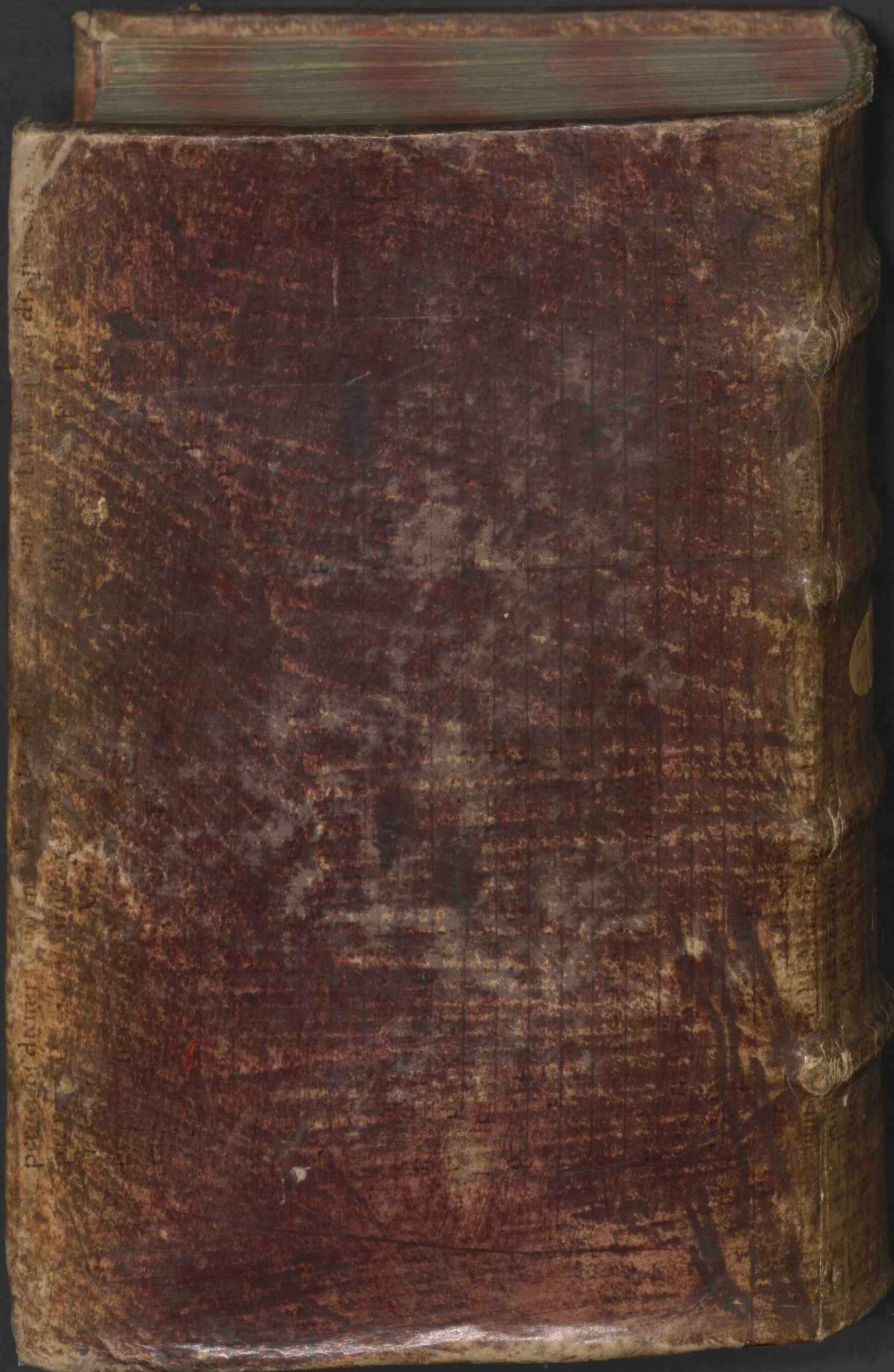
Kast 109

Pl. E. No. 4

25
Eubonia
Rhodospiraea
P.

po. qz qⁱ gallia ē. bñ gallianos dicitur t^{er}en-
les sū vrozios hoīes. Et scas qⁱ gallus gallu-
natus d^r. qz qⁱ gallia nutrit pullos. qz mulie-
res solent ei deplumare ventrē et fricāe cum
vritica qui tali vriticatus cubat libetissimē sup
pullos et nutrit eos sicut m^r et gualat sicut
gallina. Itē gallus gallinatus. repto cibo. d^r
vritica signū galline.

Gallinella. le. d^r. pua gallina.

Gallinula. le. d^r. pua gallina.

Gallio. om^s ap^ria nōmē vni. de quo h^{er} ac-
tuū vbi⁹ et p^o penl^r i obliq^s.

Gallognus. ca. n^o. a gallo et gñ gpo. Gallogni
idē s^t qui et galathe. Et h^{er} her gallognia.
ae. eadē regio. que et galacia. Siquidē olt
galli t^{er} auxiliū a rege binime euocati regnā
nō eo pacta victoria diuiserūt. sicut de eisdem
gñs admixti p^rimū gallogni d^r s^t et eoz^r re-
gno gallognia. nūc ex antiq^o nōmē gallogni ga-
lathe d^r. et eoz^r regio galacia. Et h^{er} gal-
lognus. ca. n^o. et h^{er} et her galathia. the. Et p^o
duat penl^r gallognus.

Gallula. d^r. d^r. pua gallus.

Gallus. illa. qⁱ castro. a castro tras. qz iter
aues h^{er} sola cast^r. Et ut d^r g^rg^o. gallus
cū iā edere cant⁹ parat. p^rus alias exiit et
semetipm ferēs tantū vigilātorē reddit. qz
mirū nātē ē ut h^{er} qui verba s^t p^rdicatōis
mouet. p^rus studio bone actionis euigilent.

po penl^r. d^r. Armo caput galea. reliquis par
Galeo. as. d^r. a galea p^r casside
et ē galeae. galea armat^r. Et g^ro^o de galeo
leg^s. galea spoliā et deornat^r. Et ē galeo ac
t^{er} cum oībus suis op^ris
Galeron. g^re. lat^r coriū.

Galerus. a galeron h^{er} galerus. vi. et hor ga-
lerū vi. et hor galeriū. vii. i eodē sensu. n^o pil-
leū ex corio. et p^re ex pelle rese hostie factū.
bñ galeratus t^{er}ū. i galeriū h^{er}. ut galeo
ornatus. et p^o penl^r. bñ strag^r. Thebaidos
obnubitz comas. et tēpat astra galera. Et
in doct^rali d^r. Et hor auster^r p^rducit atq^r ga-
lacia. a gala qd^r t^{er} lac her galacia. Ilerius.

ae. qz gignat hoīes candidiores reliquis hys
pame pplis. bñ galicianus. n^o. gēale. In
galicianam g^ra orig^rne sibi asserūt. bñ et nā
li ingemio callent.

Gallilea. a gala d^r. her galilea. lee. regio pale-
stine s^t d^r. qz gignat t^{er}idiores hoīes qⁱ alia re-
gio palestine. sic d^r. Et h^{er} galilea a bñ. Ga-
lileus interp^r volubilis. bñ et sepe t^{er}it^r
galilei s^t volubiles. Et ē duplex galilea. s.
supior et i^rior. s^t a op^ria et ferax. Et t^{er} p^raz
galilea. bñ i auroza d^r. Hic tanta terras ga-
lileam pace beaunt.

Galla. a gala lat^r. d^r. her galla. lle i s^tim ter-
donū quo coria purgāt et dealbāt. Galla
enā d^r quedā h^{er}ba et s^tius quaratū. bñ s^t
in volub^r ad antinda coria que s^t s^t galla.

in pulvis ad antumda corda que filis scilla

MENTARY

1875-1876

1877-1878

1879-1880

1881-1882

1883-1884

1885-1886

1887-1888

1889-1890

1891-1892

1893-1894

1895-1896

1897-1898

1899-1900

1901-1902

1903-1904

1905-1906

1907-1908

1909-1910

1911-1912

1913-1914

1915-1916

1917-1918

1919-1920

1921-1922

1923-1924

1925-1926

1927-1928

1929-1930

1931-1932

1933-1934

1935-1936

1937-1938

1939-1940

1941-1942

1943-1944

1945-1946

1947-1948

1949-1950

1951-1952

1953-1954

1955-1956

1957-1958

1959-1960

N. 16 E.

N. 50 R.

ob ipone ut aggero fuy

Galatnac. a gula hec galatnac. ar. u.

thuc.

COMMENTARIA

IN SACROSANCTA QVATVOR CHRISTI

Euangelia ex Chrysostomi aliorumq; veterum scriptis
magna ex parte collecta, Autore quidem
Euthymio Zigabono, inter-
prete vero Iohanne Hentenio
Nechliniensis
Hieronymiano.

In hoc opere graphice admodum redactum est in compendium,
quicquid ad Euangeliorum explanationem diffuse tractant Origenes,
Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus, ceteriq; Theologi Græci.

Liber hic neq; Græce neq; Latine antea typis vnquam excusus est.

Addidimus & in calce confutationē Iudaicę cuiusdam imposturę,
siue libelli de ficto legali IESV Christi sacerdote, ex Suida desumpti.

Quod si lectori grata hæc esse acceperimus, alterum quoq; totum
similium commentariorum in cætera noui testamēti omnia Latinum
propediem in lucem dabimus, quę iam dudum habemus in manibus.

¶ *Caesaris priuilegio cauetur ne quis intra triennium hunc librum in ipsius
regionibus typis excudat, aut alibi excusum inuehere aut distrabere tene-
ret, nisi de consensu dicti interpretis, sub pœna centum carolinorum
ac confiscationis omnium librorum, ueluti latius in literis*

*Cæsareo sigillo munitis
continetur.*

LOVANIÏ

Ex officina Rutgeri Rescay
Men. Februæ

Ex Donatione pub. à Bâlel.

1544.

STUDIOSO LECTORI.

QVVM hos commentarios ante aliquot menses in lucem ederemus studiose Lector, nec certi quicquid haberemus quod de autore diuinaremus, aliorum magis quam nostrum secuti iudiciū, præfati sumus, quibusdā uideri autorem esse Oecumenium, quem in cætera noui testamenti breui a nobis latinum accipies. quod (ut uerum fatear) huius phrasis ab illo non parū mihi diffidere uidebatur. Nunc uero eundem nacti autorem in Psalmos Dauidicos, et in Canticis quæ unā cum Psalmis canit ecclesia, iam secundo typis excusum, certissimo certius ausi sumus ferre iudicium, horum commentariorum autorem esse Euthymium Zigabonum. Neque enim ouum ouo fuit unquam adeo simile, quod hæc phrasis illi. Videas in utroque gratiam cum simili pietate breuitatem, succinctam Hebraismorum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum Euangelistarum enarrationes simili ac peruenusta concludit δὲ οὐλογία. ἰου. ἑτα πορευ. v. c. e. Adde quod inter cætera enarrat et Mariæ ac Zachariæ cantica quæ habet Lucas primo capite; quorum et in hoc et in illo libro, uerbis dumtaxat pro uarietate interpretum immutatis, eandem uidebis interpretationem. Et utrobique super eo uerbo, Præbis ante faciem domini parare uias eius. Quæ sint inquit uis eius diximus tertio capite euangelij secundum Matthæum, ubi habetur, Vox clamantis in deserto, Parate uiam domini. Quæ hæc aliæque pluri magis certissima de hoc autore iudicia haberemus, maluimus in his quæ nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum

commentariorum in Psalmos, autorem nemo dubitat uere esse Euthymium Zigabonum, sic neque deinceps horum in euangelia commentariorum suspicetur quisquam alium esse autorem.

Vale. Anno 1544. Nonis

Februarii.

ILLVSTRISSIMO

AC REVERENDISSIMO DOMINO D.

Francisco a Bouradilla Episcopo Cauriensi,

Archidiacono Toletano & c. Iohannes

Hentenius Nechliniē.

S. D.

I BONVM EO PRAESTANTIVS

esse quanto communius, nemo est vel mediocriter
moralī philosophia instructus qui dubitet Praesul
amplissime, virtutum ac literarum antistes: non
erit etiam qui ambigat, commune bonum priua-
to esse praeponendum. Idque adeo verum est, vt
etiam CHRISTVS sacratissimam illam vitam
suam, vilem habuerit, quo vniuerso generi huma-
no salus adempta possit restitui. Verum ne dicat quispiam CHRIS-
TI opera, vtpote diuina, nequaquam in numerum esse redigenda:
age & ab Ethnicis quoq; paucos de innumeris referamus, qui suam
suorumq; vitam communi bono posthabuerunt. In primis autem oc-
currit Iunius ille Brutus, primus Romanae libertatis assertor, qui
propriis filios, quod fuissent consilij de reducendis regibus partici-
pes, securi iussit percuti; tametsi ex eorum caede graui ipse sauctare-
tur vulnere: Quis enim amor equari possit patrum erga filios amori?
Nec id sane Vergilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum;

Vis & Tarquinius reges, animamq; superbam

Vltoris Bruti, faszq; videre receptos?

Consulis imperium hic primus sequasq; secures

Accipiet: natosq; pater noua bella mouentes

Ad poenam pulchra pro libertate vocabit

Infoelix, vtcunq; ferent ea fama nepotes:

Vincet amor patriae, laudūque immensa cupido.

P. Decius Mus cum consule T. Manlio Torquato contra Latinos
pugnans, quum responsum esset oraculo, Vtrius exercitus impera-
tor legiones hostium, seq; super eas deuouisset, eius populi partisq;
fore victoriam: seipsum pro communi exercitus salute deuouit.

Idemq; fecit filius eius, eodem appellatus nomine, quum iam ter-
tium Consul fuisset, semelque Censor: quorum etiam his verbis Poeta
ta meminit:

Quin Decios Drusosq; simul, sequumq; securi

Aspice Torquatum & referentem signa Camillum.

Marcus Curtius praeterea ob populi salutem sese equo inuectum in
terrae hiatus iniecit. Sp. Posthumius Consul, qui ignominiosam
pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepi-
gerat ac spononderat, autor fuit Senatui, vt se cum collega ac tribunis

PRAEFATIO.

qui autores sponſionis fuerant, per ſœciales nudos vinctosq; Samniti-
bus dederet, quo populus Romanus ab illa pace ſolueretur.

Q. Ceditius Tribunus militum, quem videtur Titus Liuius Cal-
phurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis
militibus, vel, vt habet Liuius, cum trecentis, niſi fortassis hic alius
fuerit, morti ſe tradidit: vt dum in eos, tumultum quendam capientes,
auerterentur hoſtes, legiones cum Conſulibus circumuente, incolumes
ex obſidione liberatę pertransirent. Simile quoque egit Decius
Tribunus militum cum Conſule P. Valerio Coruino, iunctus haſtatis
vnius legionis (quanquam hoſ fortuna liberauerit) ne hoſtes Sănites
in eos pugnarent. Inter Lacedæmonios ingens eſt huiusmodi copia
exemplorum: verum præcipui ſeſe mihi offerunt Buris & Spartiſ, q
ad Xerxen Perſarum regem ſponte proſecti ſunt: daturi pœnas quas
Lacedæmoniꝝ iuxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a
Perſa miſſos occidiſſent. Hi ergo quum ad Xerxen veniſſent, iuſſerũt
vt ſe quocunq; modo videretur, pro Lacedæmoniꝝ interficeret.
Quumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque forti-
tudinem, liberaſſet illos a pœna, peteretque vt apud ſe manerent, Qui
poſſumus, inquiunt, hic viuere, reliſta patria, patriꝝq; legibus ac vi-
ris, quorum gratia tantum iter ſuſcepimus morituri? Quid Co-
dri Athenienſium regis mortem referam? qui quum videret regionem
ſuam ferro ignique vaſtari, nec alio modo iuxta Apolliniſ oraculum
tam graue bellum diſcuti poſſet, niſi ipſe hoſtium manu occidiſſet, idq;
non ſolum in totis Athenienſium caſtris, ſed etiam in contrariis per-
crebuiſſet, ideoque edictum eſſet, ne quiſ Codri corpus vulneraret: de-
poſitis imperij inſignibus, familiarem induit cultum, ac palantium
globo ſeſe obiecit, vnumque ex hiſ falce percuſſum in ſui cadem com-
puli, vt patriam ſeruaret: huius ſiquidem interitu, ne Athenæ occi-
derent effectum eſt. Huic iam rei ſinem imponam, ſi prius hominiſ
Ethnici, nempe Ciceroniſ de Somnio Scipioniſ dictum vere Chriſtiani-
ſm de communis boni magnitudine retulero, qui ſic ait, Quo ſis
Africane alacrior ad tutandam rempublicam ſic habeto: omnibus qui
patriam conſeruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac
definitum locum, vbi beati æuo ſempiterno fruantur. Nihil eſt enim
illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat
acceptius, q; concilia cœtusque hominum iure ſociati, quæ ſocietates
appellantur: harum rectores & conſeruatores hinc proſecti, huc reuer-
tentur. Hiſ igitur qui vel ſeipſos fortiter pro republica morti tra-
diderunt, aut in eiꝝ vtilitatem artem aliquam quantumvis etiam ille
liberalem ac ſedentariam, ſiue quippiam in ea præcipuum gratumq;
poſteris adinuenerunt, vices rependere cupiens antiquitas: &, qua
liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, ſtatuas
æreas ſeu marmorea ſepulchra erexit. Præterea ethnicorum libros
ingenti redemptos precio magna fide vel religione potius deſcriptos,
cedrinis inſuſos capſulis, tum cedri ſucco oblitos, poſteri in templis
cautiſſime reponebant: partim vt rei tam ſacrę, tamq; diuinę cuſtodia
non alijs

PRÆFATIO.

non alijs q̄ ipsiſ numinibus concrederetur : partim ne quid ſitus aut caries illa monumenta vitaret . Alij ne hac quidem contenti diligentia , codices ceu theſaurum incomparabilem in altiffimis terre latebris recondebant tanta cura , vt nec incendijs , nec bellorum procellis , quibus omnia ſacra prophanaq; ſolent miſceri , interirent , & poſteris certe ſuperſeſſent . Porro ſi hic honos eſt habitus ſuperſtitioſis etiam voluminibus , veluti Numæ ac Sibyllæ , aut rerum ab hominibus geſtarum memoriã cõplectentibus , quales erāt Aegyptiorũ libri : aut aliã quam humanæ ſapientiæ portionem tradentibus , veluti Platonis & Ariſtotelis : quanto iuſtius eſt idem facere Chriſtianos in ſeruandis illorum monumentis ? qui ſacro afflati ſpiritu , non tã libros , q̄ oracula nobis reliquerunt ? quibus lectitandis , peccus non doctrina ſolum aut dicendi facultate , ſed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur : quum certe Ethnicorum librorum iactura id tantum efficiat , vt minus eruditi ſimus , aut minus eloquentes , non vt minus pii .

In hiſ itaque qui veterum autorum ac patrum ſcripta nobis tradiſerunt , maxime autem Chryſoſtomi (quo nemo in enarrandis ſacris voluminibus dexterius verſatus eſt , & quo neminem inuenias magis accommodum hiſ qui ad munus concionandi ſeſe parant) non poſterioriores tulit Græcus quidam autor : qui cernens veteres ſacros autores & præcipue eos qui plurimum laborauerant in enarrandis euangelicæ doctrinæ libris (ad quam docendam filius Dei ad terram deſcenderat) nequaquam pro merito lectitari : ſiue id librorum multitudine , ſiue lectorum faſtidio , ſiue temporis acciderit penuria : in vnum collegit volumẽ , quicquid illi magna codicum turba ſelectum , circa euangelia reliquerant . Et tamen quum poſteris adeo vtile ac amplectendum reliquiſſet opus , tanta fuit animi modestia (quod etiam paſſim ex eiꝝ ſcriptis luce clariꝝ eſt perſpicere) vt ſibi id adeo nõ vindicauerit , quod nec proprium nomen adiſciendum cenſuerit , ſed Chryſoſtomi potius cum cæteris , quorum ingenuè fatebatur eſſe potiſſima , quæ in vnum ipſe collegiſſet : quanquam & ipſe ſuo Marte plurima quæ & præſtantiffima erant , adiũxerat , vt hinc conijcias quantum animo diſſideret ab ijs , qui in modum corniculæ alienis ſeſe ornant ac venditant plumis .

Plurimis ſane autor hic fuiſſe videtur Oecumenius iſ , qui ſimilia commentaria ex eiſdem collegit autoribus , in Acta Apoſtolorum , in epiſtolas quæ catholicæ nuncupantur , ac in Paulinas omnes , vt certis quibusdam argumentis colligitur , etiam ſi nec ibi voluerit ſuum nomen exprimere : qua de re pluribus agemus , quum totum illum alterum propediem in lucem dabimus . Hunc itaque Græca manu deſcriptum ante multas ætates (quod præter ipſas Euangelistarum nouo modo depictas , iamque propemodum vetuſtate deletas imagines , multis nobis argumentis innotuit) quum caſu repperiſſem in bibliotheca Cœnobij Deiparæ virginis a Guadalupe , ordinis diui Hieronymi in regno Caſtellæ , in qua etiãnum deliteſcit : (vt ſunt eius ſodalitiꝝ , præſertim autem celeberrimi illius monaſterij cœnobitæ , non modo Chriſtianæ noſtræ religionis , verum etiam

PRAEFATIO.

præstantissimorum semper autorum, potissimum tamen veterum, diligentissimi observatores ac cultores) visum est inuidi esse, ne dicam impij, re adeo frugifera pati diutius priuari Latinos. Nec tamen insci⁹ eram q̄ duram, q̄q̄ arduam adirem prouinciā: partim quidem, quod proprię conscius imbecillitatis, incultiq̄ ingenij, habueram semper in animo, nihil in publicum edere: partim vero quod mihi res esset cum eiusmodi libro, quē vel legere nō mediocris foret negocij, utpote ignotis ut plurimum exarato characteribus ac compendijs, maxima licet cura ac diligētia: literarum etiā figuris plerumq̄ vel carie ac situ obliteratis, vel tinearum ac blattarum iniuria semiosis, vel nouo adeo more depictis, ut in formis etiā noscitantis mihi foret repuerascendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu nō sunt a se inuicem separatę dictiones: & ediuerso eiusdem dictionis litere aut syllabę plus q̄ iusto a se inuicem separantur interuallo, adeo ut nec versus syllabam sæpius finiat: commata ac incisa vix adduntur, aut vbi nihil opus est apponuntur: quæ res plerumq̄ difficultatem gignit non paruam. Sciebam præterea q̄to (ut in vniuersum dicam) sese exponant periculo, qui libros a peregrina lingua tractos in lucem edunt: quot & q̄ varios suscipiant iudices, quorum plerique, Græcis literis ne a limine quidem salutatis, ob id statim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum præ se non ferant, ignorantes quibus arctetur modis, is qui alię lingue depositum fideliter reddere cogitur. Summo pere enim curādum est ei, qui ab vna lingua quippiā transfert in aliā: ne dum sermoni quærit ornatum, repente pro interprete paraphrasten agat: rursusq̄ ne ita verbis hæreat, ut prioris lingue idiomata aut dialectos retineat: sed quæq̄ lingua quod suum est habeat: alioqui nec Græce loqui videbitur, nec Latine: idque quod in indoctū iactatum est Comicum, ipsi adaptabitur, q̄ ex Græcis bonis, Latina fecerit non bona. Id quod de multis exulcerato hoc seculo apte quis dixerit. Quis enim sacras iam literas passim non sibi vindicat, antequam discat: torquet, lacerat: suoque intellectui, imo suis affectibus seruire cogit scripturam etiā repugnantem? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita & plerique, quanquam in sua arena fœliciter versarentur, proprios egressi limites (dum sutores, relictis crepidis, ignota quęque diiudicare conantur) non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut iurisperito cum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum? Quodque longe magis deslendum est, dum animo prauis imbuti sunt dogmatis, quæ ex Græco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant: nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia: quod tamen, nisi illoris accederent ad contrectanda sacra manibus, facilius posset ignosci: nunc vero, ne suis repugnent dogmatis, aut truncatim, aut prauę sensum nobis reddunt. Quod luce clarius ostendemus, vbi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, breui faciemus. Ob hæc igitur aliq̄ plurima quæ versionem varijs exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quātum huic auctori dignitatis,

PRAEFATIO.

tatis, quantumque splendoris tenebricosus interpres abstulerim. Sed utcumque sit, sensum tamē me assequutū opinor, licet ipsum nullo cultu adornauerim: verum id nemo sane mentis in commentarijs requireret, maxime ab eo qui, ut praefatus sum, peregrinae astrictus est linguae. Quod si vniuersis satisfacere non potui, facile feram, quum ne mihi quidem ipsi in omnibus faciam satis. Attamen onus hoc, quanquam me is longe impar humeris, subire aggressus sum, quod alio sese non offerente, grande ducerem piaculum, si fideles diutius tanto fraudarentur thesauro. Quid enim, quod ad euangelicę historię enarrationem attinet, in Chrysostomo potissimum, deinde & in Origene, Basilio, aut Nazianzeno inuenies, quod hic facillime & succinctissime non proferat? Et Chrysostomo quidem satis patet non eum fuisse scopum, ut euangeliorum aut actionum apostolicarum, seu Paulinarum epistolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioquin enim tam vasta in paucos sacrae scripturae libros non reliquisset volumina, sed plaribus formandos mores suscepisse magis videtur: & idcirco locos ad plaribem tractat communes, & enarrationem homilijs distinguit. Quin & Theophylactus, quanquam is ad historiae seriem magis accedat, non nihil tamen subolet dictionis illum affectasse uenustatē: quodque rhetorice dixisse satis cupiat videri, & non soli literae enarrationi haerere. At noster hic auctor vnicum hunc habuit scopum, ut euangelicam succincte cunctis aperiret historiam. Quod si ad mores quoque corrigendos non nihil exhortationis exoptes, id etiam, breuiter quidem ac rarius, sed foelicissime tradit hic auctor. Quam apte, bone Deus, quum euangelistae plurimum dissidere videntur, ita dissidentia connectit loca, ut ab eodem plane illa videantur esse dicta. Et huic quidem rei nullus, meo iudicio, adeo vtiliter ac serio haecenus inuigilauit. In quo tamen, sicut neque in caeteris, nolim quisquam meis fidem habeat verbis, nisi longe plura in hoc lectitudo, laude digna repperit, quae ego possim assequi enumerando. Hoc itaque opus, ut tibi nuncuparem amplissime Praeful, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua: quam, praeter auditam famam longe lateque dispersam, non semel in te sum expertus: qua, quum omnes etiam extremae fortunae homines, tum studijs potissimum deditos, benignissime semper amplecteris: ipsaque studia, vbicumque vel minima datur occasio, totis prouehis viribus. Praeterea id magis aggredi sum ausus, quod quum tibi forte fortuna nos inuisenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonstrassem, vna cum Graeco exemplari, nequaquam ut monstrum abhorruisti, sed veluti pulchellum pusionem auidē deosculabaris: mirabile nonnullas quoque occultas in eo dotes, non cuiusuis oculis expositas. Quod nisi ita contigisset, qua temeritate tentassem, tam locupletari, hac etiam in parte, viro, tantillum offerre munusculum? Munusculum inquam: nam licet in se munus sit, fortassis non aspernandum, si tamen ad immensas ac preciosissimas tuas opes conferatur, indignum censebitur, quod in tuo thesauro, vel exiguum inueniat locum. Siquidem ut hac interim sileam, quae dicit Apostolus in episcopo non

P R A E F A T I O.

oportere desiderari: nempe ut irreprehensibilis sit, tanquam Dei dispensator, vigilans super gregem, sobrius, non praefractus, non iracundus, sed modestus, hospitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax eius qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere, non vinolentus, non percussor, non turpiter lucri auidus, sed equus ac iustus, a pugnis & ab avaritia alienus, qui domui suae bene praesit (Nam si quis inquit propriae domui praesse non nouit, quo modo ecclesiam Dei curabit?) non in fide nouitius, ne inflatus in iudicium incidat diaboli: qui & bonum habeat testimonium ab extraneis. Ut haec inquit omnia fileam, quae nullus qui te propius nouerit, in te desiderare poterit: quin pleraque etiam abundantius inueniet, quam exegerit Apostolus, cum pulcherrimo quoque & fulgentissimo illo castitatis cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam praeclearo genere orto, cui adeo semper arriserit ex omni parte fortuna, quae nihil quod suarum est partium ipsi unquam negasse videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, iudicium certissimum, ingenium tam acre, penesque diuinum, memoriam adeo tenacem: in quo praeter exactam vtriusque iuris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non suspiciat? Nam in Graecis ac Latinis adhuc puer exercitissimus erat: in Hebraeis vero Deus bone quae foeliciter versatus est, quam etiam erga suum praecceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad sacras iamdudum accessit literas, ut neque naturalis philosophiae, neque Theologiae, quam scholasticam vocant, destitueretur peritia, quis ambigat ipsum mira praestaturum? Itaque nullum in eis quantumuis abstrusum inuenias locum, cuius exactissimam non possit ex tempore reddere rationem. Sed quid ego haec non credituris frustra denuncio? de homine potissimum qui nondum quintum & trigessimum attigit annum, in praeclearissimo dignitatum operum splendore semper constituto, quae non parum impedimenti studiis adferre solent. Spero equidem quod concredita sibi talenta nequaquam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna sit non subter modium, sed super candelabrum posita, omnibus qui in ecclesiae domo sunt, vitae ac morum integritate, librorumque editorum doctrina praelucens, ac ut probum praestet Christi ouium sibi concreditarum pastorem, plurimis ipsaque maxime arduis distringatur negotiis: dabit tamen prope diem, si diuinare licet, maius adhuc sui specimen in lucem, quo perspicuum omnibus fiet, me haec assentandi gratia minime promulgasse, sed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuisse. Quod si his e Graeco vertendis vacare voluisset, superuacue nobis maximus hic labor sumeretur. Scio enim nonnulla eum quasi per ludum sibiipsum vertisse facillime, in quibus ego noctes atque dies desudans, necdum omne id quod quaerebam me opinor assequutum. O utinam tales forent omnes episcopi ac dispensatores, quos dominus constituit super familiam suam, ut dent illi cibum in tempore: profecto foeliciter ageretur cum Christi ouibus, imo cum tota Repub. Christiana. Praesulum namque & pastorum vitam ac mores grex vniversus imitatur. Quapropter omnibus in rebus

P R A E F A T I O.

rebus ornatissime Præsul, hoc aurum ornamentum ne fastidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obtestor. Nosti enim ipsi præceptum fuisse Moysi, ut ad Tabernaculum ac Sanctuarii construendum non modo aurum & argenti, purpurâ & byssum, lapides Onychinos ac gemmas acciperet: verumetiam viles inter cætera caprarum pilos. Scis & viduæ duo grâ minuta non modo fuisse Christo gratissima, sed omnibus quoque splendidis diuitum muneribus ab eo præposita: & poculum aquæ frigidæ Christi nomine offerentem, nequaquam premio fraudandum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repositas diuitias conferas, profecto vilius erit abiectissimis caprarum pilis: cui nihilominus, sicut & illis, locus erit ad exteriora tabernaculi domini asseruanda. Si vero animum quo munusculum hoc tuæ illustrissimæ offertur celsitudini conspexeris, audeo asserere, auro & argento, purpura & bysso, lapidibus onychinis ac gemmis longe præstantius fore. Etenim si qua in re detur, ut propensi erga te mei animi facias periculum, nullam subire recusauero sententiam, si me villo modo te inueneris fefellisse. Ne ergo munus hoc in se cõsideres, nec ad vniuersam tui musei suppellectilem conferas: sed ad offerentis animû, quo id veracunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe: ut dum hæc non ingrata tibi fuisse deprehendero, maiores ad huiusmodi studia vires assumam. Vale Præsulum decus eximium, Luani anno a partu virgineo .i 5 4 3. sexto Idus Augusti.

CANDIDO LECTORI.

NE quid in hoc autore euoluendo hæsites candide Lector, paucis de rebus te duximus præmonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus peruenit, quædam annotationes interdum ponebantur in marginibus: quas, quum nequaquam poenitendas censerem, non fuit animus penitus abijcere, ne uel hoc commodo fraudareris. Verum ne huiusmodi annotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacræ scripturæ locis, quæ passim ab autore citantur, eas in reliquæ scripturæ ordinem redeimus, atque post eius particulae textus enarrationem, ad quam ponebantur, locauimus: certis tamen quibusdam notulis, hinc quidem annotationem ipsam, illinc uero locum cui respondere designantibus. Alias autem, quæ duobus uerbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin & paucis in locis, ubi operæ pretium uisum est, nostras quoque annotationes margini addidimus: præsertim quum literæ dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam habet originem, quæ loca autor noster, ut qui Græcus tantum esset, aut omnino prætermiserat, aut infeliciter tractauerat. In primo statim cuiusvis faciei initio nomen euangelistæ, una cum capitis numero iuxta Latinorum enumerationem posuimus: supra ipsos autem pagine uersus, maiusculis literis, numerum capitis iuxta Græcorum supputationem, quæ eam solam autor noster toto opere prosequatur. Loca uero e Biblijs citata, aut ea concernentia, in margine annotauimus, numeris iuxta Latinorum distinctione capita designantibus, quæ hæc opinemur esse tibi notiora. Vbi autem locus quisspiam citatus, non fuerit in margine expressus, ad eiusdem uoluminis locum antea citatum recurrito: id enim de industria omisimus, ne idem caput eiusdem uoluminis toties iteratis uicibus annotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate candide Lector, quod uoces quasdam non uitauerimus, a quibus nostro hoc feliciori seculo abhorret nonnulli: ueluti sunt

+

✓

Saluator

PRAEFATIO.

Saluator, Saluare, Compati, Compassio, Incompassibilitas, Dispensatio, Dispensatorie ac similes: potissimum quum uiderem doctissimos ac eloquentissimos Christianae religionis proceres ab his nequaquam abhorruisse, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum & Augustinum, qui etiam. 13. de tri. cap. 10. ita loquitur: Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est Hebraice Iesus, Graece Soter, nostra autem loquutione Saluator: quod uerbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando uoluit. Et merito haec dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostraeque fidei receperisset dogmata, plurimis usus fuisset uocibus quibus non est usus: quanquam & ipso uerbo Saluare usus est in L. Pisone, & eius uoce passus. 2. de natura Deorum. Quintilianus quoque lib. 12. ca. 10. usus est eodem uerbo: quod etiam annotauerunt ante nos uiri doctissimi. Quamque recentiores typographorum castigatores haec immutare ausi sint: siue id suo fecerint arbitrio, siue aliorum suasio, qui haec deprauata fuisse asserebant, quod rara essent in uetu. Ego tamen uulgo me non nihil accommodare debui. Quia uero locum quemuis occurrentem idem auctor, nullo praetermisso ita explanat, ut quaecumque circa eam materiam, aut idem euangelista alio in loco, aut ceteri recensent, pariter edisserat, ad minima usque singulorum interdum uerba, ubi uero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato iuxta Graecorum supputationem capite transmittat: idcirco praestat antequam auctoris uerba aggrediamur praemittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Graecos distincta sunt, quem & nos una cum auctore in nostra uersione seruabimus. Deinde quia in Graeco, in quod incidimus, exemplari, contextus euangelij non raro discrepat a nouorum testamentorum editione, quae passim Graecis excusa typis circumscribuntur: quod ubi accidit, plerumque conforme est exemplari Graeci huius auctoris editioni Bibliorum, quae dominus Franciscus Ximenez archiepiscopus olim Toletanus, ac S. R. E. cardinalis, immensis sumptibus, laboribus ac uigilijs, maxima cum diligentia Compluti curauit nostris temporibus uarijs linguis excudenda: accitis undique terrarum tum uiris in linguarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus castigatissimis ac uetustissimis: uel ab ipsa Leonis decimi bibliotheca, uel a Venetorum senatu transmissis: aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita ratione conquisitis. Ne quis ergo euangeliorum contextum nos temere immutasse existimet, loca discrepantia annotauimus: quod frequenter res sit exigui momenti, quae dissidium faciat. Vbi autem Complutense hoc citauerimus exemplar, Graecum intelligimus contextum non Latinum: nam in hoc nihil a uulgata editione immutatum est. Porro in quibus diffideat uulgata editio ab uniuersis Graecorum exemplaribus, ex aliorum tum uersionibus tum annotationibus, facile cuius perspicuum erit. Praeterea ne quis protinus uulgatam, hac in parte damnet editionem, quod ea quae Graece per tempus praesens aut praeteritum efferuntur, habeat in futurum uersa, sicut nonnulli frequenter fecisse uidentur: animaduertendum est Euangelistas & Apostolos, quum genere Hebraei essent, hac in re sicut & in alijs multis, Hebraicum sequutos idioma, quo illi frequentissime pro praesenti, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt praeteritum: utque in uniuersum dicam, tempus unum pro alio Hebraei saepenumero collocant: quod etiam Euangelistae non raro fecerunt, nec solus Matthaeus, qui patria scripsit lingua, hoc est Hebraea, sed & ceteri, qui Graece scripserunt. Quaedam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste praesens, interdum etiam praeteritum pro futuro locatum est: quorum & nos quaedam exigente sententia, per futurum uertimus: alibi quoque id ex literae contextu aut ex ipsis commentarijs planum erit: interdum uero ob auctoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est & alia peculiaris Hebraeorum phrasis, quam non raro aemulantur Euangelistae, quae pro epitheto siue nomine adiectiuo, addunt genitiuum substantiuum, dicentes: Deus pacis, misericordiae, iustitiae, ultionis: hoc est, pacificus, misericors, iustus, ulciscens: lex mortis, id est mortifera: filij inobedientiae, inobedientes: Iudex iniquitatis, iniquus: mamon iniquitatis, iniquum: uox clamantis, claus

PRÆFATIO.

tis, clamans: fortassis & merces iniquitatis, iniqua. Sic Iudas dicitur filius perditionis, hoc est
 perditus, aliq; innumera. Id plerūq; immutare nō licuit propter auctoris nostri scholia, quæ lite-
 ram per genitium interpretantur: interdum quoq; non libuit, q; apud omnes iam olim alia rece-
 pta esset sententia. Adhæc solent Hebræi hanc dictionē Verbum aut Sermo pro re uel fa-
 cto ponere: quod in ueteri quidem testamento frequentissimum est, ut quum dicitur, Non fuit
 uerbum, quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua, ubi tamē paulo inferius subsequitur, Nō
 fuit res quā nō ostēderim eis in thesauris meis. Et alibi quū ait Dauid puero, qui ex castris Israel
 se fugisse dicebat: Quod est uerbū quod factū est? indica mihi, & innumeris alijs in locis: Idē in
 nouo quoq; testamēto passim usu uenit: ut quū leprosus curatus disseminasse dicitur sermonē: &
 frequentissime apud Lucā. Non erit impossibile Deo omne uerbum. Videmus hoc uerbū quod
 factū est. Quod est hoc uerbū, q; cū auctoritate ac potestate imperat Spiritibus? & alibi frequē-
 ter. Quam tamen Hebræorum phrasim auctor noster plerumq; non uidetur animaduertisse, si-
 cut nec præcedentiē: q; Hebraice non calleret, sed tantū Græce. Atq; ob id quoq; citās quippiā
 ex ueteri testamento, semper iuxta septuaginta profert interpretes. Cæterum etsi cun-
 ctis manifestū sit me interpretem tantū agere, nihilq; quod meum sit edere, siue illud approban-
 dum sit siue reprobandum: ne quis tamen hunc autorem minoris faciat, quod uno aut altero in lo-
 co a cōmuni Latinorum Theologorum opinione dissentire uideatur, quemadmodū & alij Græ-
 ci: nempe de die mensis quo Christus mysticam celebrauerit cœnā, & de bonorum ac malorum
 retributione operum: utrum statim a cuiusq; morte fiat, an ad diem usq; postremi iudicii differa-
 tur, quemadmodū olim senserunt Græci. De Spiritu sancto quoq; q; a solo patre procedat, etsi
 id nusquā dicat auctor noster, idē tamen cum cæteris Græcis sensisse uidetur, quum semel atque
 iterū dicat illum a patre procedere, nulla filij facta mentione. Et q̄q; prædictis in locis, margina-
 li annotatiuncula te præmunierimus candide lector: ob duo tamen illa posteriora tibi perpen-
 dendū est, q; auctor noster multis proculdubio annis tempora concilij Florentini præcesserit: in
 quo Eugenius Pontifex quartus consentiente Imperatore Constantinopolitano, & loca tenen-
 tibus Patriarcharum, cæterisq; ecclesiā Orientālē representantibus, anno dominicæ incarnatio-
 nis .1439. pridie Nonas Iulij, sui pontificatus anno nono, literas sanctæ dedit unionis, q;
 bus prædicti oēs sua nomina subscripserunt, hæc inter cætera continentes. Conuenientes
 Latini & Græci in hac sacrosancta Oecumenica Synodo, magno studio inuicem usi sunt, ut
 inter alia etiam articulus ille de diuina Spiritus sancti processione, summa cum diligentia & as-
 sidua inquisitione discuteretur. Prolatis uero testimonijs ex diuinis scripturis, plurimisq; auctori-
 tibus sanctorū doctorū Orientalium & Occidentalium: aliquibus quidem ex patre & filio,
 quibusdam uero ex patre per filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, & ad eandem in-
 telligentiam aspicientibus omnibus sub diuersis uocabulis: Græci quidem asseruerunt q; id q̄
 dicunt Spiritum sanctum ex patre procedere, non hac mente proferrent ut excludant filium,
 sed quia eis uidebatur (ut aiunt) Latinos asserere Spiritum sanctum ex patre filioq; procedere,
 tanq; ex duobus principijs & duabus spirationibus, ideo abstinerunt a dicendo q; Spiritus san-
 ctus ex patre procedat & filio: Latini uero affirmauerunt non se hac mente dicere Spiritum
 sanctum ex filio procedere, ut excludant patrem, quin su fons ac principium totius Deitatis, fi-
 lij scilicet & Spiritus sancti, aut q; id quod Spiritus sanctus procedit ex filio, filius a patre non
 habeat, siue quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed ut unum tantū asserant esse prin-
 cipium unicamq; spirationem Spiritus sancti, prout hætenus asseruerunt: & quū ex his omni-
 bus unus & idem eliciatur ueritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem
 eodem sensu eademq; mente unionem, unanimiter concordarunt & consenserunt. In nomine
 igitur sanctæ Trinitatis, patris & filij & Spiritus sancti, hoc sacro uniuersali approbante Flo-
 rentino concilio definimus, ut hæc fidei ueritas ab omnibus Christianis credatur & suscipiatur,
 sicq;

Iesaiæ. 39.

.2. Reg. 1.

Mat. 1.

Lucæ. 1. 2. 4.

P R A E F A T I O :

sicque omnes profiteantur: quod Spiritus sanctus ex patre & filio aeternaliter est, & essentiam suam, suūque esse subsistens habet ex patre simul & filio: & ex utroque aeternaliter tanquam ab uno principio & unica spiratione procedit. Declarantes q. id quod sancti doctores & patres dicunt, ex patre per filiū procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur filium quoq. esse secundū Græcos quidem causam, secundū Latinos uero principium subsistentiae Spiritus sancti sicut & patrem. Et quoniam omnia quæ patris sunt, ipse pater unigenito filio suo gignendo dedit, præter esse patrem, hoc ipsum q. Spiritus sanctus procedit ex filio, ipse filius a patre aeternaliter habet, a quo aeternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum uerborū, Filioq. ueritatis declarandæ gratia & imminēte tūc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositum. Et infra de operum retributione subiungit: Illorumq. animas qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerūt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, uel in suis corporibus, uel eisdem exuta corporibus, in pœnis purgatorij, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cœlum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum sicuti est, meritorum tamen diuersitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato uel solo originali decedunt, mox in infernum, pœnis tamen disparibus puniendas.

Iohan. 13. 19.

Matt. 26.

Marci. 14.

Luce. 22.

Genes. 1.

Leuit. 23.

Nume. 28. &

29.

Porro de prima illa diuersitate diei quo Christus agnum paschalem ededit, & de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Græcos & Latinos cōiectio, dicentibus Græcis ipsum decimatertia luna agnum edisse paschalem, passum uero decimaquarta, ut ueritas responderet figuræ: & propter illud Iohannis, Et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent pascha: ac illud, Erat autem parasceue pascha: & Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia prope erat monumentum, posuerunt Iesum. Siquidem illa parasceue nihil aliud erat, q. dies præparationis, quo se præparabant Iudæi ad edendum agnum paschalem. Latini uero asserunt eum decimaquarta luna agnū qdē edisse paschalem, sicut & cæteros Iudæos: quia ut habet etiā Græcus Chrysostomus, ad mortem usq. semper seruauit legem: passum uero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres Euangelistas, qui adstruunt fuisse primum diem Azymorum, quo Christus postremam cœnam cum discipulis celebrauit. Et hi autem & illi repugnantem scripturā obtorto collo trahere quodammodo uidentur ad suum sensum. Quapropter operæpretium facturus uideor, si in tui gratiam beneuole Lector hoc loco dilucide annotaui, quæ uaria lectione magnisq. sudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaq. notandum est, q. naturalis dies apud Hebræos incipit ab occasu solis, & desinit in eiusdem occasum diei sequentis, iuxta illud, Factum est uespere & mane dies unus. Mensis uero a cōiunctione media Luminarium: & durat triginta diebus, duodecim horis, & duabus tertijs unius horæ cum tribus minutis, quæ supputatio inuariabiliter cōformis est cum Ptolemæo alijsq. astronomis secundum medium cursum Lunæ. Annus autem exordium sumit a Neomenia siue solis ac lunæ coitione proxima æquinoctio uernali, secundum medium cursum solis & lunæ. Præterea omnia festa Hebræorum, quæ a Mosæica lege habentur, præter sabbathum, suam numerationem ac uariationem per diuersos hebdomadæ dies, sumunt a primo die prædictæ Neomeniæ, a quo iuxta legē omnia sua festa numerat Hebræi: puta decimoquinto die eiusdē primi mensis festū erat Azymorū, & pridie eius die i, id est decimaquarta luna ad uesperam, edebatur agnus paschalis: A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitiuorum siue Pentecostes: Post sex uero menses lunares ab eadē prima Neomenia, i. post centū septuaginta septē dies, sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia proxima æquinoctio autumnali. Decimo inde die festum expiationis celeberrimum. Decimoquinto eiusdem mensis die, festum Scenopagiæ siue Tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octauo, i. post septem eiusdem festi dies, occurrebat ultimum eorum festum, nempe cœtus uel collectæ siue reuersionis: quod solum designabat si-

PRÆFATIO.

bat fidelium in sancta ecclesia congregationem, ac retentionem siue perseverantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac ceremonias. Deinde animaduertendum est quod quando iuxta uernale æquinoctium, coniunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimamoctauam diei horam, quia iam peractæ erant plusq̃ tres quartæ partes Diei, & declinabat magis ad diem sequentem, ideo seruabatur quoque die sequenti, & ab hoc numerabatur omnia prædicta festa. Præterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, uel sexto hebdomadæ die seruanda, reijciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadæ die fuisset seruata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum: quod si sexto die seruaretur dicta prima Neomenia siue primus anni eorū dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos uocamus dominicum, occurrisset ab eis celebrandum: quorum utrūq; admodum graue censebatur & ualde onerosum toti populo, eo q̃ duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis & Sabbatho, nullo modoliceret parare cibos, aut sepelire moruos: corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium seruari diem, præsertim in calidis regionibus. Quod si sexto die seruaretur prædicta neomenia siue primū nouilunium, tunc septimus dies festi Scenopegiae siue Tabernaculorum occurrisset die Sabbathi. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant, quæ die Sabbathi facere nō licuisset, septies circueundo altare cum palmarū frondibus, in memoriam captæ Iericho primæ ciuitatis, quam in terra promissionis filij Israel huiusmodi septenaria circuitione ceperant. In hoc præterea die lectio quoq; illa Psalmistæ publice decantabatur: Obsero domine salua quæso: obsecro domine prospere age: benedictus qui uenit in nomine Domini. Nā & hanc constitutionē sciimus quoq; in usu fuisse Israelitis, quū adhuc in captiuitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus q̃ eo die secabant frondes palmarum, atq; decerpebant Citrea poma, abscindebāt Rosmarinum, & faciebāt sibi חַסְנָה Hosana: legebantq; in libris suis & orabant, lætabantur & hilares erant in חַסְנָה Hosana, saltabant & exsultabant sicut hœdi. Vnde uidere licet (ut hoc quoq; docendi gratia addamus) uocabulum Hebræū חַסְנָה Hosia nā uulgi more apud Hebræos etiam ante Christum natum fuisse corruptū, aut illos usum passe ipsum more Chaldaico, & deinde abusos fuisse pro solemnitate palmarum, in qua cum ramis ceremoniæ fiebant. Et ita nato postmodum Christo, quum uellet populus eum honorare, & cum triumpho Ierosolyma deducere, ignorantes compleuerunt prophetiam Dauidicam, occasione sumpta ex surculis ab oliuis decerptis & in uiam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueuerant in solennitate Ramorum. His itaq; præmissis animaduertendum est, q̃ anno quo passus est Christus, occurrit prima Neomenia, siue coniunctio luminarium proxima æquinoctio uernali secundum medium cursum solis & lunæ iuxta ueram & exactam supputationem peritissimorum Hebræorum, die quinto hebdomadæ post decimanonam diei horam, cū aliquot minutis: & ita iuxta prædicta erat sequenti die seruanda. Sed quia sexto die, ut dictum est, nunquam seruabatur, idcirco Iudæi eo anno seruabant primum illud nouilunium die Sabbathi: & ita decimusquintus dies eiusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, iuxta Iudæorum obseruantiam etiam erat dies Sabbathi: ideoq; propter duorum festorum concursum, de illo dicit Iohannes, q̃ erat magnus dies ille Sabbathi, ut etiam ad ea uerba habet autor noster. Iohan. 19. Christus uero seruauit quidem Neomeniam sexto hebdomadæ die: quum enim post decimanonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter ut dictum est, magis pertinere uidebatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad sabbatum cū Iudæis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Iudæi, ut prædictū ē: Christus autem nouerat, q̃ per suam passionem quæ instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut & cætera legis ceremonialia. Propter hoc itaque, & etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum uera & legitima decimaquarta luna, quæ fuit die quinto, comedit, quarta decima

PRAEFATIO.

Lucæ. 22.

Exod. 12.

Iohan. 13.

Iohan. 19. 19.

Exod. 12.

decima uero luna iuxta ueterem Hebræorum numerationem etiam legitima, in cuius uespera Iudæi typicum agnum erant immolaturi, ipse uerus agnus fuit immolatus: & ita ueritas respondit figuræ. Horum autem causam, ut uerisimile est, solum indicauerat patrifamilias in cuius ædibus pascha edebat, & ipsis duodecim discipulis, quorum Petrus & Iohannes ex iussu CHRISTI necessaria parauerant, nempe lactucas agrestes & baculos: nam agnus ipse decimo die mensis parabatur: panes quoque azymi, ut uerisimile est, aliquot ante diebus, iuxta familiarum magnitudinem parati erant. Itaque nullus ex hoc passus est offendiculum, neque od id coram iudice potuit accusari. Quin & Tertullianus Latinus autor, proximus apostolorum temporibus: de die passionis Christi ita loquitur in Apologetico aduersus Iudæos. Quæ passio intra tempora septuaginta hebdomarum perfecta est, sub Tiberio Cæsare, COSS. Rubellio Gemino & Ruffo Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octauo calendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum ut occiderent ad uesperam, a Mose fuerat præceptum. Neque enim ob id dici potest primo die Azymorum mortuus, iuxta prædicta Tertulliani uerba, quod ea non esse captus fuerit. Siquidem omnium testimonio in cruce & non in comprehensione fuit nostra redemptio. Et procul dubio diuina id actum est providentia, quod eo anno duplex decimaquarta luna occurrebat, ut diuersis respectibus, & hinc ueri agni immolatio typico responderet, & illinc Christus ad finem usque uitæ legem seruaret, ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ac typicum agnum uera & legitima decimaquarta luna ederet, sicut eum edisse dicit Hieronymus. Et de hac decimaquarta luna, iuxta Christi numerationem loquuntur indubie Matthæus, Marcus, & Lucas, quum aiunt fuisse primum diem Azymorum. Nam quum hi tres euangelistæ magnam facerent huius coenæ mentionem, & consecrationis Eucharistiæ, ostenderunt Christum etiam in hoc legem obseruasse, nempe iuxta ueram ipsius supputationem, ut prædiximus: Iohannes uero qui de cena, tanquam ab alijs latius tractata, unico uerbo absoluit dicendo, Cœna facta, aliâ iuxta ueterem Iudæorum obseruantiam decimaquartam lunam considerauit: ad excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuisset ex alijs Euangelistis, nempe quod ueritas non responderet figuræ in ueri agni immolatione: & ideo dicit, quod die quo mortuus est Christus erat parasceue Paschæ, & quod non introierunt in prætorium ne contaminarentur, sed ut ederent pascha: ubi dictio Pascha nequaquam pro Azymis capi potest, ut quidam uolunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in scripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicatur requiri, neque uerisimile sit esse necesse, ut mundi sint, quum poena mortis intentata, septem integris diebus naturalibus præciperetur eis ut azyma ederent, & non fermentatum panem, & tamen illam immunditiam leuissimas ob causas contraherent. Quod autem aiunt nonnulli, Iudæos præcedenti die occupatos circa capiendum Christum, neglexisse agnum edere paschalem, & quod idcirco nocte sequenti illum essent comesturi, non fit uerisimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimoquarto die primi mensis, non poterant sequenti die pro libito agnum edere paschalem, sed sequentis mensis die similiter decimoquarto ad uesperam, ut habetur Numer. 10. Itaque die passionis Christi quum nondum inchoata esset sollemnitas Paschalis aut Azymorum, iuxta ueterem Iudæorum obseruantiam, licebat eis usque ad solis occasum iudicialia exercere, accusare, testes adhibere & examinare, sententiam ferre, Simonem cogere ut crucem tolleret, sepelire, aromata præparare, aliisque plurima agere, quæ Iudæi nequaquam fecissent, si decimaquintam lunam & ita festum Paschæ & Azymorum eo die celebrassent, quum facta sua per legem Mosaicam iustificare niterentur, dicentes: Nos legem habemus & cetera. & maxime Ioseph ab Arimathæa uir bonus ac iustus & Nicodemus qui Dominum sepelierunt, qui propter parasceuen Iudæorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Iesum, ait Iohan. cap. 19. Circa quæ uerba habet Augustinus: Acceleratam uult intelligi sepulturam, ne ad uesperasceret, quum iam aliquid tale non liceret propter parasceuen, quam coenam puram Iudæi Latine usitatius apud

PRAEFATIO.

tius apud ros uocant. Neque enim aut hi, aut piæ illæ mulieres adhuc cogrouerant cessare in Christi morte legalia. Demum, ut epilogo concludamus, Christus suum pascha iuxta legis Mosæ tenorē celebravit, Iudæi autē die sequenti iuxta patrū traditiones: quippe q̄ legale præceptum de Paschæ obseruatione hac sua traditione corruerunt, quam refert Historiographus eorum Sedar Olam: cuius traditionis, relictis compendij gratia Hebraicis, hæc sunt uerba. Sic statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in seculo. In domo sanctuarij secunda, quum exstructa esset & consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis ualde stans inter porticum: & acceperunt coronam, appenderuntq; sigillum reconditum, & sanxerunt, ordinaueruntq; statutum perpetuum: & traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat: & is ordinauit diem sortium non obseruari secundo, quarto, septimo hebdomadæ die: neq; Pascha secundo, quarto, sexto: neq; diem Retentionis tertio, quinto, septimo: neq; principium anni secundo, quarto, sexto: neq; diem Expiationis primo, tertio, sexto in æternum. Hæc, si cui placeat, latius uidere poterit in Paulo Burgenfi super Matthæum cap. 16. & in libro quem edidit Paulus Middelburgensis episcopus Sempronianus de celebratione Paschæ. Nihil ergo eorum quæ noster habet auctor tibi nocumento esse poterit pie Lector, si his te præmuniri curaueris antidotis.

Lege itaque secure, quæ non sine maximo fructu leges. Antequam tamen accedas, quæso errata quædam, quæ operarum ac castigatorum præterfugerunt oculos, & a nobis in unū redacta sunt locum, ad rectam lectionem reuoces.

¶ CAPITA EVANGELIORVM IUXTA GRAECORVM SVPPVTATIONEM.

¶ MATTHAEI.

Numerus capitū.	Numerus paginarū.
1 De Magis.	.11.
2 De pueris interfectis.	.17.
3 Primus Iohannes prædicauit regnum coelorum.	.19.
4 De doctrina Christi.	.31.
5 De beatitudinibus.	.32.
6 De leproso.	.68.
7 De Censurione.	.69.
8 De socru Petri.	.72.
9 De his q̄ curati sunt a varijs morbis.	.72.
10 De eo qui nō pmisit ut sequeretur	.73.
11 De increpatione aquarum.	.74.
12 De duobus daemoniis.	.75.
13 De paralytico.	.78.
14 De Matthæo publicano.	.79.
15 De filia Archisynagogi.	.83.
16 De muliere sanguinis profluvio labo- rante.	.83.
17 De duobus cæcis.	.84.
18 De daemoniaco muto.	.84.
19 De Apostolorum electione.	.86.
20 De discipulis a Iohanne missis.	.96.
21 De eo q̄ manum habebat aridam.	.106.
22 De daemoniaco cæco & muto.	.108.
23 De requirentibus signum.	.112.
24 De parabolis.	.116.
25 De Herode Tetrarcha qui Iohannem interemit.	.128.
26 De quinq; panibus.	.132.
27 De ambulatione Christi sup mare.	.134.
28 De transgressionem precepti Dei.	.136.
29 De Phœnicissa siue Cananæa.	.139.
30 De turbis sanatis.	.142.
31 De septem panibus.	.143.
32 De fermento Phariseorum & Saddu- cæorum.	.145.
33 De interrogatione apud Cæsareā.	.146.
34 De transformatione Christi.	.151.
35 De Lunatico.	.155.
36 De exigentibus didrachma.	.158.
37 De dicentibus Quis maior.	.159.
38 De centum ovis.	.161.

39 De eo qui debebat decem millia talen- torum.	.164.
40 De interrogatione an liceret diuortium facere cum uxore.	.166.
41 De diuine interrogatione Iesū.	.169.
42 De mercede cōductis operarijs.	.174.
43 De filijs Zebedæi.	.176.
44 De duobus cæcis.	.180.
45 De asina & pullo.	.180.
46 De cæcis & claudis.	.184.
47 De ficu quæ exaruit.	.185.
48 De principibus sacerdotum & seniori- bus Dominum interrogantibus.	.185.
49 De duobus filijs parabola.	.186.
50 De ninea parabola.	.186.
51 De uocatis ad nuptias.	.190.
52 De querentibus occasione cēsus.	.193.
53 De Sadducæis.	.194.
54 De legisdoctore.	.196.
55 De interrogatione ad Phariseos.	.197.
56 De deploratione Scribarum & Phari- sæorum.	.200.
57 De consummatione.	.205.
58 De die & hora.	.213.
59 De decem uirginibus.	.216.
60 De talentis.	.218.
61 De aduentu Christi.	.220.
62 De ea quæ unxit Domi. unguento.	.224.
63 Interrogatio de præparatione Paschæ.	
64 De cœna mystica.	.231. (.227.)
65 De traditione Iesu.	.240.
66 De negatione Petri.	.246.
67 De Iudæ poenitentia.	.247.
68 De petitione corporis domini.	.261.

¶ MARCI.

1 De daemoniaco.	.275.
2 De socru Petri.	.276.
3 De curatis avarijs morbis.	eadem.
4 De leproso.	.278.
5 De paralytico.	.279.
6 De Leui publicano.	eadem.
7 De habente manum aridam.	.280.
8 De Apostolorum electione.	.281.

9	De semine parabola.	283.
10	De increpatione uenti & maris.	286.
11	De legione.	286.
12	De filia archisynagogi.	287.
13	De muliere sanguinis profluvio laborante.	eadem.
14	De Apostolorum ordinatione.	290.
15	De Iohanne & Herode.	291.
16	De quinque panibus & duobus piscibus.	292.
17	De ambulatione in mari.	eadem.
18	De transgressione præcepti dei.	293.
19	De Phœnicissa.	294.
20	De Balbo.	eadem.
21	De septem panibus.	295.
22	De fermento pharisæorum.	eadem.
23	De cæco.	296.
24	De interrogatiōe in Cæsarea.	eadem.
25	De transformatione domini.	297.
26	De lunatico habente spiritū mutū.	298.
27	De disputantibus q̄s esset maior.	299.
28	De his qui interrogabant dominū, an liceret cum uxore diuortii facere.	301.
29	De diuite q̄ dominū interrogabat.	302.
30	De filiis Zebedæi.	303.
31	De Bartimæo.	eadem.
32	De pullo.	304.
33	De ficu quæ exaruit.	eadem.
34	De obliuione iniuriarum.	305.
35	De interrogantibus dominum, In qua potestate hæc facis?	eadem.
36	De uinea.	306.
37	De his qui interrogabant occasione cenus.	eadem.
38	De Sadducæis.	307.
39	De Scriba.	eadem.
40	De interrogatione domini.	308.
41	De uidua quæ duo minuta obtulit.	eadem.
42	De consummatione.	309.
43	De die illo & hora.	310.
44	De ea quæ unxit dominū unguento.	311.
45	De Pascha.	eadem.
46	De proditiōe prophetia.	312.
47	De negatione Petri.	313.
48	De petitione corporis Christi.	325.

¶ LVCAE.

1	De censu Cæsaris.	328.
2	De pastoribus in agro degetibus.	329.
3	De Simeone.	332.
4	De Anna prophetissa.	333.
5	De uerbo quod factum est ad Iohannem.	336.
6	De his qui Iohannē interrogabāt.	337.
7	De De temptationibus Iesu.	340.
8	De habente spiritū dæmoniacū.	342.
9	De socru Petri.	343.
10	De curatis a uarijs morbis.	eadem.
11	De captura piscium.	344.
12	De leproso.	eadem.
13	De paralytico.	345.
14	De Leui publicano.	eadem.
15	De habente dextrā manū aridā.	347.
16	De Apostolorum electione.	eadem.
17	De beatitudinibus.	eadem.
18	De Centurione.	351.
19	De filio uiduæ.	eadem.
20	De discipulis missis a Iohanne.	352.
21	De ea quæ unxit dominū unguento.	353.
22	De seminante parabola.	354.
23	De increpatione uenti ac tempestatis maris.	356.
24	De legione dæmonum.	eadem.
25	De filia archisynagogi.	357.
26	De muliere profluvio sanguinis laborante.	358.
27	De emissione duodecim apostolorū.	359.
28	De quinque panibus & duobus piscibus.	360.
29	De interrogatione domini ad discipulos.	eadem.
30	De transformatione.	361.
31	De lunatico.	362.
32	De disputantibus q̄s esset maior.	363.
33	De eo cui non permisit ut sequeretur.	364.
34	De designatis septuaginta Apostolis.	eadem.
35	De tentante legisperito.	368.
36	De eo qui inciderat in latrones.	369.
37	De Martha & Maria.	370.
38	De oratione.	371.
39	De eieccto dæmonio muto.	372.

++

¶ De mñ

40	De muliere, quæ de turba uocem extulit.	373.
41	De his qui signum petebant.	eadem.
42	De Pharisæo q dominū inuitauit.	374.
43	De deploratione legisperitorum.	376.
44	De fermento pharisæorum.	378.
45	De eo qui uolebat diuidere hæreditatem.	eadem.
46	De diuite cuius ager ferax fuit.	eadem.
47	De Galilæis & ijs q in Siloe &c.	384.
48	De muliere contracta spiritum infirmitatis habente.	385.
49	De parabolis.	386.
50	De eo qui dominū interrogabat an pauci essent q salutē cōsequerentur.	eadem.
51	De his qui suadebant ut secederet propter Herodem.	388.
52	De hydropico.	389.
53	De nō amādis primis accubitus.	eadem.
54	De inuitatis ad cœnam.	390.
55	De ædificatione turris parabola.	392.
56	De centum ouibus parabola.	393.
57	De duobus filiis, quorum iunior luxuriosus se uixit.	395.
58	De dispensatore iniquo.	399.
59	De diuite & LaZaro.	401.
60	De decem leprosis.	405.
61	De iudice iniquo.	407.
62	De Pharisæo & Publicano.	408.
63	De diuite q dominū interrogauit.	409.
64	De cæco.	410.
65	De Zacchæo.	eadem.
66	De homine qui profectus est ut acciperet sibi regnum.	412.
67	De his qui decē minas acceperūt.	eadem.
68	De pullo.	414.
69	De sacerdotibus & scribis ac senioribus qui dominum interrogabant.	415.

70	De uinea.	415.
71	De his qui dominū interrogabant occasione census.	416.
72	De Sadducæis.	417.
73	Interrogatio domini ad Iudæos, quō dicant Christū filium esse Dauid.	eadem.
74	De uidua quæ duo minuta obtulit.	418.
75	De consummatione.	eadem.
76	De Pascha.	420.
77	De contentione quis esset maior.	422.
78	De expetitione Satana.	423.
79	De contemptu Herodis.	427.
80	De mulieribus dominū plāgētib.	eadem.
81	De Latronis pœnitentia.	429.
82	De petitione corporis domini.	430.
83.	De Cleopa.	431.

¶ IOHANNIS.

1	De nuptijs in Cana.	450.
2	De eiectis e templo.	453.
3	De Nicodemo.	455.
4	Quæstio de purificatione.	461.
5	De muliere Samaritana.	465.
6	De Regio.	472.
7	De eo qui triginta & octo annos morbo tenebatur.	474.
8	De quinq. panibus.	485.
9	De ambulatione in mari.	486.
10	De Cæco a natiuitate.	514.
11	De LaZaro.	527.
12	De muliere quæ unxit dominum unguento.	534.
13	De uerbis Iudæ.	eadem.
14	De asello.	535.
15	De Græcis qui acceperunt.	536.
16	De lotionē pedum.	543.
17	De Paraceto.	560.
18	De petitione corporis domini.	593.

¶ LOCA QVAEDAM IN QVIBVS

nostrum exemplar alio modo habet q̄ ea quæ
uulgo circūferuntur Græca
exemplaria.

Numerus capi-
tū iuxta Latī-
norū supputati-
onem.

¶ MATTHAEI primo iuxta Græcorum supputationem. Et intrantes domum (uide-
runt) puerum. Habet enim εἰς ὄψον non εἰς ὄψον inuenerūt. Facit nobiscū exemplar Cōplutense.

2

Tertio. Ipse autem baptizabit uos in spiritu sancto,, Non addit καὶ πυρὶ & igni. Con-
cordat etiam Complutēsis editio.

3

Quinto. Ne uidearis hominibus ieiunare &c. Post uerba illa Reddet tibi, non additur
καὶ τὸ φανερόν in propatulo. Habet conformiter & exemplar Complutense, & uulgata edi-
tio. Quamq̄ & in nostro & in Complutēsi exemplari antea sit additum, quum de eleemosyna
fieret sermo.

6

Eodem. (Ita) enim est lex & prophetæ. Siquidem habet οὕτως ita, uel Sic, non ὅτως
hic. Pari modo legit Complutēse exemplar.

7

Eodem. (Quam) angusta est porta & stricta uia quæ ducit ad uitam. Habet enim τῆς, non
ὅτι q̄, uel quoniam. Pari modo legunt & Complutense exemplar & editio uulgata.

Septimo. Multi ab oriente & occidente ueniunt & accumbunt (in sinibus) Abraham.
Habet enim ἐν τοῖς κόλποις in sinibus, non μετὰ cum. Nobiscum legisse Chrysostomum
manifestum est ex homilia ipsius. 27. super Matthæum.

8

Octauo. Surrexit & ministrabat (ei) Nam habet αὐτῷ singulariter, non αὐτοῖς eis.
Nobiscum facit Complutense exemplar, & uulgata editio in quibusdā ueteribus exemplaribus.

Decimonono. Accersitis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem (aduersus) spiritus
immundos. Nec in nostro nec in Cōplutēsi exemplari exprimitur præpositio καὶ aduersus. Et
ita quoq; legisse uidetur qui uulgarem dedit editionem: ait enim: Dedit eis potestatem spirituum
immundorum. Addidimus tamen, exigente id sententia.

10

Eodem. Iacobus Alphæi filius & (Lebæus) (Nam habet ubiq; λεβαῖος simplici β. Et
ita semper habet uulgata editio.

Vigesimo. Similis est pueris sedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾷ singulariter, non
ἀγοραῖος foris. Nobiscum faciunt & exemplar Complutense & uulgata editio. Similiter infra
in dictione Bethsaida, non Bethsaidan.

11

Eodem. Dominus est,, sabbathi filius hominis. Non enim additur ἡ &. Sic & Com-
plutense exemplar.

12

Vigesimoquarto. Maius est (omnibus) holeribus, siue maximum inter omnia holera. Ad-
ditur enim πάντων omnium. Et ita habet & uulgata editio & exemplar Cōplutense.

13

Vigesimoseptimo. (Gennesaret) semper habet in fine τ tenue, & duplex vv. Cha-
nanæa uero capite sequenti, & alias sæpius, semper habet in initio χ aspiratum. Facit in utroq;
nobiscum exemplar Complutense.

14

15

Trigesimotertio. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini diceret q̄ ipse esset Christus,,
Non additur nomen ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem legisse in suis homilijs.

16

Trigesimoseptimo. Abscinde (ea) Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν singulariter.
Concordat etiam exemplar Complutense.

19

Trigesimooctauo. Rursum (amen) dico uobis, q̄ si duo ex uobis &c. Nā additur ἀμὴν
etiam in Complutensi exemplari.

Trigesimonono. Prociens ergo (seruus) ad pedes eius. Habet enim δοῦλος, non σκῶ
δοῦλος αὐτῷ conseruus eius, q̄ uere coferuus erat. Et infra: Et,, soluam tibi. nō additur πᾶν
τα omnia. Et in hoc postterigre concordat nobiscum exemplar Complutense.

++

ii

Quadrant

21
Lucā. 19.

Quadragesimoquarto. Et similiter Lucā sexagesimo octauo. Βεηθσφαγε, scribitur interposito σ. Concordat ubiq; exemplar Complutense.

Eodem. (Et sedit super ea) uidelicet uestimenta. Habet enim singulariter ἐκάθισεν sedit, & ἀνῆλθεν pluraliter. Eodem modo exemplar Complutense quo ad sensum, licet uerbum habeat compositum ἐπεκάθισεν, non autem ut alia exemplaria ἐπεκάθισεν ἐπὶ τῷ ἀνῆλθεν collocauerunt super illam, puta asinam.

Quadragesimosexto. Et accesserunt ad eum claudi & cæci. Nam hoc ordine legit exemplar etiā Complutense: non ut alia exemplaria diuerso ordine, cæci & claudi.

22
Quinquagesimoprimo. Ecce prandium meū (paratum est) Siquidem habet ἡτοιμάσαται tertia persona passiva, non ἡτοιμάσα παραυ.

Quinquagesimoquarto. Et interrogauit eū unus ex eis legisdoctor, tentans eū. Nō enim additur τις quispiam, ante Tentans. Faciūt nobiscū & exemplar Complut, & uulgata editio.

23
Quinquagesimosexto. Et uocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata dictione. Nec est ῥαββί per diphthongum, sed ῥαββί. Facit per omnia nobiscum editio Complutensis.

Eodem. Vae uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia deuoratis domos uiduarum. Et post hanc deplorationem sequitur illa qua dicit: Vae uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutense.

24
Quinquagesimo octauo. Quis nam est fidelis seruus & prudens, quem præfecit dominus (suus) Additur enim αὐτῷ. Similiter infra: Et cæperit percutere conseruos (suos) Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτῷ. Faciunt nobiscum in priori quidem exemplar Complutense, in posteriori uero, editio uulgata.

25
Quinquagesimonono. Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ. Hoc ordine qui naturalior est, & iuxta præcepta rhetorices, habet etiam editio Complutensis. Et similiter infra: Prudentes uero acceperunt oleum in uasis suis cum lampadibus (suis) Addit etiā nobiscum prædicta editio αὐτῶν suis.

26
Sexagesimotertio. Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei, Tempus meum prope ē. Non habet ὁ διδάσκαλος λέγει Magister dicit: neque ullam facit eius mentionem in commentarijs. Habet tamen illud in Marco & Luca, sicut & cætera exemplaria. Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutensis, uereor ne id librarij uitio sit omissum.

Sexagesimoquarto. Et ait Petro: Sic? Non potuistis una hora uigilare mecum? Et hæc distinctio magis quadrat: alioqui enim nihil est quod soli Petro loquutus sit. Exemplar etiam Complutense addit hypostigma post dictionem οὕτως sic.

27
Sexagesimosextimo. Descendat nunc de cruce, & credemus (in eum) Neque enim simpliciter habet αὐτῷ ei, sed ἐπὶ αὐτῷ. Pari modo legit & exemplar Complutense.

Eodem. Centurio autem & qui cum eo erant seruantes Iesum, quum uidissent, quæ fiebant & cæt. Nihil hic dicitur de terræmotu: neq; enim addebatur τὸν σεισμόν ἡγῶ, terræ motum, &. Nec tamen id librarij uitio omissum uidetur: nam Iohannis cap. 9. super eo uerbo, Quum exaltaueritis filium hominis & cæt. hæc uerba in eundem citat modum.

28.
Sexagesimo octauo. Euntes, docete omnes Gentes. Non additur οὖν ergo, post dictionem nam Euntes. Pari quoque modo legit exemplar Complutense.

¶ EX MARCO.

¶ IN Procemio Marci. Vidit Simonem & Andream fratrem ipsius (Simonis) Additur namq; τὸ σίμωνος, etiam in exemplari Complutensi.

Tertio cap. Abijt, in desertum locum. In nostro exemplari non exprimebatur nomen ἱεροῦσ. Facit autem nobiscum hoc in loco uulgata editio.

Octauo

Octauo. Quūq; circumspexisset, in circuitu circumfidentes. Non addit μαθητὰς discipulos, & ita generalius loquitur. Faciunt nobiscū & exemplar Complutense & uulgata editio.

Nono. Nūc lucerna uenit ut subter modū ponatur: Nam habet ἔρχεται, nō καίεται accenditur. Et hic quoq; nobiscum faciunt & exemplar Complutense & uulgata editio.

Vndecimo. Erat autem ibi iuxta (montē) grex magnus porcorū. Siquidē habet πρὸς τὸν ὄρεα, non pluraliter τὰ ὄρη mōtes. Similiter & hic pari mō legunt duæ prædictæ editiones.

Decimoquinto. Nō licet tibi habere uxore (Philippi) fratris tui. additur enim φιλιππος.

Eodem. Et (egressi sunt) nauigio in desertum locum. Siquidem habet pluraliter ἀπὸ τῶν ὁρῶν, non ἀπὸ τῶν ἀβιτ. Hic etiam concordant exemplar Complutense & uulgata editio, quod etiam magis quadrat cum præcedentibus & sequentibus.

In fine eiusdem capituli. Egressi (ememus) ducentis denarijs panes. Siquidem ἀγοράσωμεν habet indicandi modo, & non ἀγοράσωμεν emamus, per subiunctiuum.

Decimosexto. Erant autem qui manducauerant (ipsos panes) Additur enim τοὺς ἄετοιμας. Facit nobiscum exemplar Complutense.

Decimonono. Erat autem mulier Græca (Syræ Phœniciſſa) genere. nō Græca Syrophœniſſa per compositionem. Pari modo legit & Complutense exemplar.

Vigesimoquinto. Nō enim sciebat (quid dicturus esset) habet enim λαλῆσα p̄ indicationē, & nō λαλῆσαι p̄ subiunctiuum. Facit nobiscū Complutensis editio: nec eadē est utrobique sententia, ut patet ex huius dicti interpretatione. 34. iuxta Matth. capite.

Trigesimo. Sed quicūq; uoluerit fieri magnus inter uos. Nō enim additur ὑμῶν post Quicūq;. Faciunt nobiscū exemplar Complutense & uulgata editio. Id autē non rectum est, & neq; in fine dictorum uerborum habet uulgata editio Inter uos, aut In uobis.

Trigesimoquinto. At (dicamus) Ab hominibus: ut subaudiatur, non. Neq; enim additur ἀπὸ τοῦ, ut possit legi, At si dixerimus. Neq; adeo commode potest aptari sequentibus. Facit nobiscum exemplar Complutense.

Trigesimonono. Audi israel dominus deus (uester) dominus unus est. Siquidem non habet ἡμῶν noster, sed ὑμῶν uester. Et infra non habet ἐξ ὅλης τοῦ ἰσραὴλ σου & ex tota uirtute tua, quod tamē librarij uitio factū arbitror, ut in illo loco annotauimus. Item infra. Et secundū simile est (illi) Nam habet αὐτῷ non αὐτῇ hoc: ut legi possit, Et secundum simile hoc est. Nobiscum legisse uidetur, qui uulgatam dedit editionem.

Quadragesimo. Ipse enim Dauid dixit per spiritum sanctum: (Dicit) dominus domino meo, nō ἐγὼ dixit. Et in scholijs facit etiā huius mētionem: & ita habet exemplar Complut.

Quadragesimosexto. Sedete hic dum, orabo. Nō enim habet ἀπελθὼν digressus, ante Orabo. Concordant nobiscum & Complutense exemplar & uulgata editio.

Quadragesimoseptimo. Loco eius quod alij legunt, Et impleta est scriptura quæ dicit: Et cum iniquis deputatus est, nihil habet. Nec librarij incuria omisſum arbitror: alioqui citasset utique in scholijs ubi id scriptura dicat, quemadmodū in similibus facere solet. Nescio an a studio quopiam prophetam citante id primum margini sit additum, deinde tempore procedente, litera sit admixtum.

Eodem. (Vah) qui destruis templum dei. Habet namq; οὐαὶ, non οὐαὶ uae. Faciunt nobiscum Complutense exemplar uulgataq; editio.

Quadragesimo octauo. Loco eius quod in alijs Latinis editionibus ex Græcis dicitur: Et illi audito q; uiueret & uisus esset ab ea, non crediderunt: nihil habet nostrum exemplar. Nec mirū si hoc quisspiā addiderit: quum totum hoc de resurrectione caput adiectitiū esse pleriq; Græcorū asserant, ut habet noster autor: idemq; inter Latinos diuus Hieronymus in epistolis refert plerosque dicere. Et præterea secundo aduersus Pelagianos hoc ait de exprobrata incredulitate cordisq; duritie.

EX LVC A.

Tertio. Et erāt Ioseph & mater eius admirantes & cetera. Non habet enim ὁ πατήρ, sed ὁ τῆς οἰκίας. Facit nobiscum complutense exemplar, imo & uulgata editio, saltem in ueteribus quibusdam exemplaribus. Similiter infra cap. quarto: Et non cognouit Ioseph, & mater eius: assentiente etiam hic Complutensi exemplari, quum alij habeant οὐκ ᾔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, & non cognouerunt parentes eius.

Sexto. Et ipse Iesus erat ferme annorum triginta incedens, Non incipiens. Habet nāq; ἐξ ἧς μένος, non ἀρχόμενος, quod etiam manifestum est ex autoris scholijs.

Eodem. Qui fuit Eli, Notandum in nostro exemplari ἡ λέξις lenem habere spiritum. Præterea & ἡ λέξις, quotiescunq; apud Euangelistas legitur. Idq; conformius est linguæ Hebræicæ in qua Elias ab Aleph litera sumit exordium: hoc autem elementum, ut communiter dicitur, nullam secum trahit aspirationem. Quamq; ut uerū fatear, neq; Elias, sed Eliahu scribendum esset, si recte Hebræos uelimus imitari: sicut & Iesahahu aut Iesaiahu nō Esaias aut Hesaias siue Isaias.

Eodem. Qui fuit (Matthan) non Mathat, ut ex communibus habetur Græcis exemplaribus. In plerisq; etiam huius genealogiæ nominibus, & similiter eius quæ describit Matthæus, uariatur apud autorem nostrum orthographia a lectione communium Græcorum exemplarium, frequenter quoq; & a Germana Hebræorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad uerum Hebræorum fontem reducere: postmodum uero rē propius inspectanti, & q; hæc non ab Hebræis, sed a Græcis traducerem perpendenti, satius uisum est non adeo multa in litera Euangelij immutare, ne quid interdum hæreret lector, incertius de quo fieret sermo. Nec tamen Hebraicam horum nominum orthographiam penitus relinquere uolui, ne quid a me studiosus lector desideraret, sed in hunc locum redegi. Breuiter itaque utriusque Euangelistæ generationis seriē recta orthographia retexā. ¶ Liber, inquit Matthæus, generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham: Abraham genuit Ishac, Ishac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iehudam & fratres eius, Iehudas autem genuit Pharez & Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Hesron, Hesron autem genuit Haram, Haram autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahason, Nahason autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rahab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iisai, Iisai autem genuit Dauid regem, Dauid autē rex genuit Solomonē ex ea quæ fuit Uriæ, Solomon autem genuit Rechabeam, Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Iosaphat, Iosaphat autem genuit Iehoram, Iehoram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Iotham, Iotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiah, Hizkiah autem genuit Manasses, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Iosiah, Iosiah autem genuit Iekoniam & fratres eius in transmigratione Babylonica. Et post transmigratiōē Babylonica Iekonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc, Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Ioseph uirum Mariam de qua natus est Iesuah qui uocatur Christus. ¶ Lucas uero, Ipse, inquit Iesus erat ferme annorum triginta incedens, ut putabatur filius Ioseph, qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, q; fuit Ioseph, qui fuit Matatheia, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Elzel, qui fuit Naggæ, qui fuit Mahat, qui fuit Matatheia, qui fuit Semer, q; fuit Ioseph, q; fuit Iehuda, qui fuit Iohannan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sealtiel, q; fuit Neri, q; fuit Melchi, q; fuit Addi, q; fuit Cosam, q; fuit Elmoda, qui fuit Er, qui fuit Iose, q; fuit Eliezer, q; fuit Iorā, qui fuit Matatha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, q; fuit Iehuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iisai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit Salmon,

Salton, qui fuit Nahason, qui fuit Amminadab, qui fuit Haram, qui fuit Hesron, qui fuit Pharez, qui fuit Iehudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Ishac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, q fuit Serug, qui fuit Ragu, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noah, qui fuit Lamech, q fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, q fuit Cainan, qui fuit Enos, q fuit Seth, qui fuit Adam, q fuit Dei.

Decimotertio capite. Quumq; non inuenissent, qua illum inferrent. Non exprimitur præpositio διὰ per. Facit nobiscum Complutensis editio.

Decimoquarto. Vidit publicanum nomine (Leui) Habet enim λεὺς ἰπ. Et statim infra: Et fecit ei conuiuium magnum (Leui) λεὺς ἰσ: non per diphthongum in posteriori syllaba λεὺς ἰπ & λεὺς ἰσ. Facit nobiscum etiam exemplar Complutense. Possunt autem hi casus in Latinam quoq; linguam transformari, quemadmodum a nominibus Emphasis, Protasis, Epitasis, ac similibus.

Eodem. Et murmurabant scribæ (qui inter eos erant) Additur namq; αὐτῶν. Sic & exemplar Complutense.

Decimosexto. Et qui uexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Non enim repetit coniunctionem ὃν & ante uerbum Curabantur. Facit nobiscum uulgata editio.

Eodē. Et ipse eleuatis oculis suis in discipulos (suos) Nā repetitur αὐτῶν suos. Faciunt nobiscum & Complutensis & uulgata editio: q̄ hęc ad dictionem Oculis, non adiungit reciprocum Suis, idq; male.

Decimoseptimo. Ecce enim merces uestra multa est in (celo) Non οὐ τοῖς οὐρανοῖς in caelis pluraliter. Facit nobiscum Complutense exemplar.

Eodem. Væ, quum laudauerint uos, homines. Non enim additur ὑμῖν uobis, post interiectionem Væ. Et in hoc facit nobiscum præter exemplar Complutense etiam uulgata editio. In eo autem q. non addit autor noster πᾶντες omnes, ante Homines, facit nobiscum Complutensis editio, & melius correspondet contrariæ beatitudini.

Eodem. (Et) nolite iudicare. Siquidē præponitur ὃν & in exemplari quoq; Complu.

Eodē. Perfectus aut, erit sicut magister suus. Nō enim habet πᾶς omnis, ante Erit.

Decimooctauo. Loco eorum quæ apud alios habentur (Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratu ut uenirem ad te) nihil habet autor noster. Sed neq; in Matthæo, Euangelistarum dicta concilians, horum facit mentionem. Non uidetur ergo librarij negligentia prætermissum. In hoc enim capite ad hęc cōtextus uerba, Nō enim sum idoneus &c. loco scholiorū ponit uerba quæ sequuntur: Hęc etiā dixit Math. & declarata sunt prædicto cap. Quod si iudicasset hoc loco interponendum, Propter quod & meipsum &c. nequaquā dixisset omnia a Matthæo esse dicta, & in eo declarata, quū ibi nulla fiat horum mentio.

Vigesimo. Dico enim uobis: In his qui e mulieribus nati sunt, maior, Iohanne Baptista nemo est. Non addit ποφῆτος, nec tamen uidetur per negligentiam omissum, ob eandem causam quam superiori annotatiuncula retulimus.

Vigesimosecūdo. Et uolucres celi (etiā) comederūt illud. Additur enim rursum καὶ &.

Trigesimoprime. Omnibus uero admirantibus super his quæ faciebat (Iesus) Additur enim nomen ἰησοῦς, etiam in exemplari Complutensi.

Trigesimosecundo. Conuersus aut, increpauit illos. Non enim additur nomē ἰησοῦς, neq; in exemplari Complu. neq; in uulgata editione. Deinde quod sequitur in omnibus uersionibus, & in Græca etiā editiōe Complu. puta: Et ait illis: Nescitis cuius spūs estis uos. Filius enim hominis nō uenit ad pādū animas hominū, sed ad saluādū: q̄ nos addidimus: uereor ne nō sit librarij incuria omissum; maxime quū in scholijs nullam faciat horum mentionem.

Trigesimotertio. Sequar te quocūq; ieris (domine) Additur enim κὺπρε, etiā in Cōplu.

Trigesimoquarto. (Et conuersus ad discipulos dixit) Omnia mihi tradita sunt a patre meo.

meo. Siquidem adduntur etiam in exemplari Complut. hæc uerba, *οὐδὲ σὺ φεῖς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπεῖ*, Et conuersus ad discipulos dixit.

Eodē. Beati oculi qui uidēt quæ, uidetis. Neq; enim in autore nostro, neq; in exēplari cōplutensi exprimitur ὁ μὲν υἱὸς υἱος. Video ἔν hoc, ἔν alia quædā huiusmodi minutula esse, ἔν quæ fortassis alicui annotatione indigna uidebuntur: nolui tamen prætermittere, ne quisquam negligētia aut temeritate relicta putet seu immutata.

Trigesimosextimo. Quæ etiam assidens ad pedes Iesu audiebat (sermones) illius. Habet enim etiam exemplar Complut. *τῶν λόγων* pluraliter.

11 Quadragesimotertio. Cæperunt (scribæ) ἔν pharisæi grauitèr insistere. Non enim habet *νομικοὶ* legisperiti, sed *γραμματεῖς* scribæ. Et statim infra: non habet ἀποσομίζειν captiosè interrogare: neq; cum alijs ἐπισομίζειν os obstruere, sed ἀποσοματίζειν, hoc est ab ore interrogare. Quid hoc autem sibi uelit, uide in huius loci enarratione.

12 Quadragesimo sexto. Et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi. Neq; enim additur *οὐδὲ τὰ ἄγαθὰ μου ἔν* bona mea.

13 Quadragesimooctauo. (Hypocrite) unusquisq; uestrū sabbatho non soluit ἔν c. Habet enim pluraliter ὑποκριταί. Concordant ἔν exemplar Cōplutense ἔν uulgata editio.

Quinquagesimoprimum. Ecce relinquitur uobis domus uestra,, Non exprimitur ἔν κμοε deserta, quod ex enarratione patet librarij uitio factum non esse.

14 Quinquagesimoquarto. Beatus qui (prandium) sumit in regno dei. Neq; enim habet ἔν τροπ panē, sed ἔν πisor prandiū. Concordat etiam exemplar Complutense.

Eodem. Et reuersus seruus (ille) renunciabit ἔν c. Nā additur ἔν ἐννοσ ille, etiam in exemplari Complutensi.

15 Quinquagesimosextimo. Et accersito uno de seruis,, Non additur αὐτῷ suis, nec in exemplari Complutensi, nec in editione uulgata.

17 Quinquagesimonono. Et septies in die conuersus fuerit,, dicens, Pœnitet me. Non habet ἐπὶ σὲ ad te. Concordat editio Complutensis.

Sexagesimo. Neque dicent Ecce hic, ecce illic. Non habet ἔν aut: sicut etiam infra ubi eadē repetitū uerba, in nullo habetur exemplari. Cōformiter legit ἔν Complutēsis editio.

Eodē. Memores,, estote uxoris Lot. Non habetur δὲ autē, nec in exemplari Complutēsi, nec in ueteri translatione. Et similiter in fine capitis: Ibi congregabuntur,, aquila, non additur *οὐδὲ ἔν*, nec in editione Complutensi.

18 Sexagesimoprimum. Vidua autē,, erat in ciuitate illa. Non habetur τὶς quædā. nec id habet Complut. editio. neq; Chrysost. in priori de orando deū homilia, ubi præsens citatur locus.

19 Sexagesimoquintio. Ascendit in (caprificum) In nostro ἔν in Complutensi exēplari habetur tertia syllaba per ω: ne nobis Stunica obijciat ob id prauè uersum esse Caprificum, q; p o micron scribatur: Attamen Complutensis habet penultimam per ἐψίλον, quum eandem habeat nostrum exemplar per αυ diphthongum συκωμοράων.

Sexagesimosextimo. Iussit uocari ad se seruos illos,, Non additur οἱ σὲ δωκε τὸ ἀργύριον quibus dederat pecuniam, quod tamen addidimus, sicut quibusdam alijs in locis idem fecimus, quod in alijs exemplaribus ἔν etiam in Complutensi editione habeatur: ἔν tamen uereor ne id librarij incuria factum non sit, maxime q; in commentarijs nullā horum faciat mentionē.

20 Sexagesimonono. Si dixerimus, E cœlo, dicet: Quare,, nō credidistis illi? nō additur οὐδὲ ergo, nec id habet exemplar Complutēse.

Septuagesimo. Homo,, plantauit uineam. Non additur τὶς quidam. Et similiter infra: Et timuerunt. Non additur τὸν λαόν populum. Concordat utrobq; Complutensis editio.

Eodem. Ut caperent eius (sermonem) Habet nāq; λόγου patrio casu: non λόγῳ, ut dicatur, in uel ex sermone. Concordat etiā exemplar Complutense.

Septuagesimo

Septuagesimoquinto. Trademini autem a parentibus & cognatis, amicis ac fratribus. 21
Hoc etiam ordine legit Complutiensis editio, ut Fratres ultimo ponantur loco.

Septuagesimosextimo. Ut edatis ac bibatis super mensam meam, Non additur ἐν τῇ 22
ἐσθίᾳ μου in regno meo: neque in enarratione fit ulla huius mentio.

Septuagesimo octavo. Quando misi uos sine loculis & pera, Non additur ὅτι ὑποκαταλείπω 23
ἐν τῇ πόλει & calceamentis: nec ulla fit huius mentio in commentarijs. Arguit autem adiectitiū esse, q. infra quum dicitur: Sed nunc qui habet loculos tollat similiter & peram, illud in nullo additur exemplari.

Eodem. Et appropinquauit Iesu ut oscularetur eum, Additur statim consequenter, 24
etiam in Complutensi exemplari τοῦτο γὰρ σημεῖον δὲ δώκεν αὐτοῖς, ὅτι ἀρ. φιλήσω αὐτὸς ἐστίν, Hoc enim signum dederat illis: Quemcunque osculatus fuero, ipse est.

Eodem. Hunc inuenimus peruerterentem gentem (nostram) Nam in nostro exemplari 25
addebatur ἡμῶν, sicut & uulgata habet editio.

In fine euāgelij nō additur ἀμὲν, sicut nec in fine aliorum euangelistarum in ullo habetur exemplari. 26

EX IOHANNĒ.

¶ IN Procmio Iohannis. Hæc in (Bethania) facta sunt. Non βῆθσαῖα. Conformis est 1
& Complutensis editio & uulgata: q̄q̄ autor dicat in scholijs uerius legi Bethabara.

Eodem. Non repetuntur hæc aut similia uerba οὐτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, ὁ πῶς 2
σω μου ἔρχεται ἄνθρωπος, ὃς ἐμ. προδέρ. μὲ γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, Hic est de quo ego dicebam: Post me uenturus est uir, qui ante me fuit, quia prior me erat. Eadem tamen pro-
pmodum uerba paulo superius posita erant.

Secundo cap. Crediderunt sermoni (eius) Nam habet αὐτῶν eius, nō ὅτι εἶπερ δ' ἰκοῦνται, 3
quem dixerat Iesus.

Eodē. Eo q. ipse nosset omnia) Habet enim πάντα nō πάντες οἱ. Cōsonat exēp. Cōp.

Tertio. Et ibi morabatur cum discipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet ἐβαπτίζοντο: quod ex scholijs manifestius apparet. 4

Quinto. Interea rogabant eum discipuli (eius) dicentes: Rabbi comede. Additur enim 5
αὐτῶν, etiam in exemplari Complutensi.

Nono. Quō potest hic nobis dare carnē, ad comedēdū? Nullū Græcum exemplar, quod 6
uiderim, additum habet αὐτῶν suam: q̄q̄ uerterit Erasmus, Carnem illam suam.

Eodē. Respōdit eis, Nū ego uos duodecim elegi? Nō additur ἰσχύς, neq. in exēp. Cōpl.

Eodem. Non enim (poterat) in Iudæa uersari. Non habet ἡδελερ uolebat, sed εἶχε 7
ἐξουσίαν habebat potestatem siue poterat.

Eodem. Alij uero dicebant: Non, sed seducit (mundum) Non habet ὁχλόν turbam, sed 8
κόσμον mundum, quod etiam in scholijs declaratur.

Eodem. (Abijt) unusquisq. in domum suam. Non enim habet ἐπορεύθη profectus est, 9
sed ἀπῆλθεν. Infra statim (Summo) uero diluculo iterum (ueni) (Iesus) in templum: Additur enim ἐκ τοῦ ὑψοῦς summo uel profundo, & nomen ἰσχύος: Nec habet πρὸς τὸ εἶναι accessit, sed ἦλθεν. Et infra: (Adducunt), mulierem. Non habet φέρουσι adferunt, sed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν ad eum. Infra: ἐπὶ μοιχείᾳ in adulterio, non ἐν μοιχείᾳ. Item habet εἶπον dixerunt, non λέγουσι dicunt. Additur quoq. in nostro exemplari παραβόντες ten-
tantes. Nec habet αὐτὴ ἡ γυνὴ κατελήφθη hæc mulier deprehensa est, sed πάντῃς εὐρο-
μεν hanc inuenimus. Infra: Tu autem quid ais (de illa)? Additur enim περὶ αὐτῇ. Nec dicit infra: ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτῶν ut possent accusare eum: sed ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖ-
σθαι κατ' αὐτῶν ut haberent accusationem aduersus eum. Præterea quum post pauca uerba in-
ter sequētia dicitur: Initio factō a senioribus: Additur ὥς πρῶτον ἔχοντες usque ad postremos.
Deinde

Deinde ubi subditur: Quum autem erexisset se Iesus. Neque hic, neq; in uulgata editione additur consequenter ὅτι μὴ δένα θεασάμενος, πληρὸν ὅτι γυναῖκα ὅς neminem uidisset præter mulierem; quod tamen ὅς in Complutensi editione ὅς in alijs Græcis habetur exemplaribus; sed loco eius habet ὅς δὲ αὐτὴν uidit eam. In exemplari ergo Complutensi plurima nobiscum faciunt contra alia exemplaria Græca; quædam uero cum alijs ὅς non nobiscum. Quin ὅς illud exemplar quædam habet, quæ neq; nos habemus, neq; alia exemplaria Græca; ut quum dicitur: Scribebat in terram, addit editio Complutensis καὶ προσποιονόμενος dissimulans. Et infra ubi dicitur, At illi quum uidissent, addit illa, ὅτι ὑπὸ ὅτι συνεδίσσεως ἐλεγχόμενοι ὅς a conscientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde uariatur, quæ quia minutula sunt, nolimus recensere. Tanta itaq; exemplariorum uarietas, præter alia, satis arguit hanc historiam asciitiam esse, quemadmodum cum pluribus alijs asserit autor noster.

Eodem. Qui ueritatem loquutus sum uobis, quam audiui a (patre) Habet namq; πατρός ὅς non θεοῦ deo. Et infra: Sed honoro patrem,, Non additur μου meum. Statimq;: Et uos contumelia me (afficitis) Nam habet ἀτιμάζετε per præsens, non ἀτιμάσατε contumelia affecistis. Concordat nobiscum in hoc postremo exemplar Complutense.

Eodem. Iesus autem occultatus est, ὅς exiuit de templo,, Additur statim, etiam in exemplari Complutensi: διελθὼν διὰ μέσων αὐτῶν, ὅτι ἦ γὰρ οὕτως pertransiens per mediū illorum, ὅς ita præteribat.

Decimo. Vicini itaq;, ὅς qui uiderant eum prius q; (cæcus) esset. Habet enim τυφλός, non πτωχὸς mendicus. Consonat etiam exemplar Complutense.

Eodem. Omnes quotquot uenerunt, fures sunt ὅς latrones, Nō additur πρὸ ἐμοῦ ante me, neq; in exemplari Complutensi, neq; in editione uulgata.

Eodem. Quærebant (ergo) rursum apprehendere eum. Additur enim οὖν ergo, ὅς in exemplari Complutensi, ὅς in uulgata editione.

Decimosexto. Domine non tantum pedes,, Non additur μου meos.

Eodem. Quum ergo ille recumberet (ita) super pectus Iesu. Additur enim οὕτως, qd etiam in scholijs autor declarat.

Eodem. Erat autem nox quando,, exiuit, deinde subditur: Ait Iesus. Non enim additur οὖν ergo, ante uerbum ἐξελθὼν exiuit, ut alium possit reddere sensum. Facit nobiscum exemplar Complutense.

Eodem. „Ne turbetur cor uestrum. Ante hæc uerba non præmittitur, neq; in nostro, neq; in Complutensi exemplari id quod habetur in uulgaribus Græcis exemplaribus, ὅτι ἐπεὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅς ait discipulis suis.

Eodem. Venit enim princeps mundi,, Non additur τοῦτου huius, neque in exemplari Complutensi.

Decimosextimo. Et hæc facient,, quia non nouerunt. Non additur ὑμῖν uobis, nec in editione Complutensi.

Eodem. Et nemo,, interrogat me? Quo abis? Non præponitur ante uerbum Interrogat ἐξ ὑμῶν ex uobis.

Eodem. De iustitia aut, qd ad patrē (meū) abeo. Additur enim μὲν, etiā in editi. Cōpl.

Eodem. Hæc per prouerbia (dico) uobis. Non enim habet λέλλανκα loquutus sum; sed λέγω dico.

Eodem. In mundo pressuram (habebitis) Nam habet ἔξετε futurum, non ἔχετε habetis. Pari modo legisse manifestum est eum, qui uulgatam dedit editionem.

Eodem. Pater sancte serua eos per nomen tuum (quo) donasti me. Non enim habet οὓς quos, sed ὅ quo. Eodem etiam modo habet exemplar Complutense. Ex scholijs tamen legisse uidetur autor noster ὅ quod, puta Nomen, accusandi casu.

Eodem. Nes

Eodem. Negavit (ergo) ille & ait: Non sum. Repetitur enim οὐκ ergo. In hunc etiam modum legimus in editione Complutensi.

Eodem. Exiit itaque Pilatus ad eos, & ait. Non additur ἔξω foras. Ad hunc quoque modum inuenimus in exemplari Complutensi.

Eodem. Hebraice autem Gabatā a simplici β. pari mō legit exemplar Complutense.

Eodem. Acceperunt autem Iesum & (duxerunt) (in prætorium) Primum itaq; non habet ἀπαγαγον abduxerunt, sed ἡγαγον duxerunt. Et in hoc concordat exemplar Complutense. Addebatur præterea in nostro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον in prætorium.

Eodē. Et ille scit q. uera dicat (sed) ut, uos credatis. Nā habet ἀλλὰ sed. Nec habet καὶ et, ante Vos. Exemplar quidem Complutense non habet coniunctionē καὶ, sed nec habet ἀλλὰ.

Decimooctauo. Et promisit Pilatus, Satimq; additur ἵλασθαι οὐκ, & ἵπε τὸ σῶμα τὸ ἐν σοὶ. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. Concordat & exemplar Complut. & uulgata editio.

Eodem. Quia uidisti me, credidisti. Non additur θωμά, nec in editione Cōplutensi.

Eodem. Postea manifestauit se iterū Iesus (discipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθηταῖς discipulis. Concordant in hoc & exemplar Complutense & editio uulgata.

Eodem. Simon (Iona) diligis me plus his: Habet nāq; ἰωνᾶ non ἰωαννᾶ; & ita rursus bina uice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar Complutense.

¶ IN HIS QVAE SEQUUNTUR MULTISQVE

alys in locis Euangelistæ phrasim imitati Hebraicam, posuerūt
præsens, interdum etiam & præteritum
pro futuro.

Numerus capē
tū iuxta Lati-
norum suppu-
tationem.

¶ MATTHÆI capite. 20. iuxta Græcorum supputationem, & Lucæ etiam. 20. oc Math. 11. currit in primis illud maxime uulgatum: Tu es ille (qui uenit) an alium expectamus? Vbi ponitur Lu. 7. ἐρχόμενος ueniens, pro eo quod est, qui uenturus est, aut potius, qui uenturus erat. Et eodē modo Iohan. 8. Hic est uere propheta (ueniens) in mundum, id est, qui uenturus erat. Rursus Mat Iohannis. 6. thæi trigesimoquarto, Elias quidem (uenit) primum: ἐρχεται pro Venturus est ponitur. Et scilicet Math. 17. ne id in hoc uerbo ἐρχομαι frequentissimum est.

Capite. 19. Nō enim uos (estis) illi qui loquuntur sed spiritus patris uestri (qui loquitur) in uobis: ubi præsens ἐστὶ pro Eritis sumitur: & λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur: & λαλοῦν, pro Qui loquetur. Eadem etiam habentur Marci quadragesimosecundo.

Capite. 23. In resurrectione neq; (contrahunt matrimonium) neq; (nuptii traduntur) sed quasi angeli dei in coelo (sunt). Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus uerbis, quæ manifeste præsentia sunt, etiam indicatur esse præsens, pro futuro Contrahēt accipitur: & ἐκγαμισθῶσι pro Nuptii tradentur: similiter εἰσὶ pro Eruunt. Pari quoq; modo habentur uerba hæc Lucæ septuagesimosecundo, & Marci trigesimo octauo.

Cap. 35. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. ἔχετε pro futuro Habueritis sumitur.

Cap. 62. Pauperes enim semper habetis uobiscum, me uero non semper (habetis) Hoc in loco præsens ἔχετε pro futuro Habebitis capitur. Et eodē modo Ioan. 13.

Capite. 68. Ecce (præcedit) uos in Galileam. προάγει pro futuro Præcedet accipitur. Similiter etiam habet Marcus quadragesimo octauo capite.

¶ MARCI cap. 9. Quicumq; blasphemauerit aduersus spiritū sanctum, (non habet) remissionē in æternum, sed reus (est) æterni iudicii. ἔχει pro Habebit accipitur, & ἔσθι p Erit.

Capite. 25. Elias quum prius uenerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθίστα uerbum præsens sumitur pro futuro Restituet.

Capite. 26. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδωται uerbum præsens accipitur pro futuro Tradetur.

Capite. 33.

- Marc. 11. Cap. 33. Quaecūq; orātes petitis, credite q̄ (accipitis) et erūt uobis. λαμβάνετε p̄ accipietis.
- Lucā 13. ¶ LVC AE. 51. Ecce (relinquitur) uobis domus uestra. ἀφίστα pro futuro relinquitur.
- Iohan. 6. ¶ IOHANNIS. 9. Quid (facimus) ut operemur opera dei? ποιοῦμεν pro Faciemus.
- Iohan. 7. Eodem. Christus quum uenerit, nemo cognoscit unde (sit) ὅστις pro futuro Erit.
- Iohan. 8. Eodem. Vado ad eum qui misit me: quæretis me & non inuenietis: & ubi ego (sum) eo uos non (potestis) uenire. εἰμι pro Ero: & ὁὗτος pro futuro Poteritis accipiuntur.
- Iohan. 8. Eodem. Si uos māseritis in sermōe meo, ueri discipuli mei (estis) ἐσὲ pro Eritis sumitur.
- Iohan. 13. Eodem. Quis ex uobis (arguit) me de peccato? λέγει pro arguet accipitur.
- Iohan. 14. Capite. 16. Si non lauero te, non (habes) partem mecum. ἔχεις habes pro Habebis.
- Iohan. 14. Eodem. Vos autem (cognoscitis) eum, quia apud uos (manet) γινώσκετε pro cognoscetis: & μᾶλλον pro Manebit. Et hoc sicut & alia propemodum omnia, literæ series ipsa declarat.
- Iohan. 15. Eodem. Adhuc modicum, & mundus iam me non (uidebit) uos autem (uidebitis) me. Hic sane q̄q; autor quidam non parui nominis dicat δεῶς & δεῶς τε præsens esse temporis: sunt tamen etiam iuxta canones Græcæ grammatices futura secunda. Similiter cap. 17. quum dicitur: Ille testimonium perhibebit de me, & uos (testes eritis) Etiam ait idem autor μαρτυρεῖτε præsens esse indicantis aut imperantis, ut significet Testes estis, aut estote, quemadmodum etiam hoc loco uertit. Attamen multo commodius dicitur esse futurum secundum: præsertim quū Aet. cap. 1. eadem ferme uerba referens Lucas, dicat: Accipietis uirtutem superueniente spiritu sancto in uos, & eritis mihi testes. Vbi aperte per futurum habet Græca littera ἐσὲτε, facta etiam primum superuenientis spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Præterea quum eodem capite dicitur, Ad patrem uado, & posthac non (uidebitis) me. Et post pauca: Pusillo tempore, & non (uidebitis) me: asserit idem utroq; horum locorum Euangelistam ab usum tempore præsenti pro futuro. Nos autem opinamur q̄ proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, q̄ statim sequatur futurum ὁὗτος uidebitis. Scimus tamen quosdam Grammaticos futura secunda a uerbis circumflexis in totum auferre: qui tamen fateri coguntur præsens indicatiui passim pro futuro locari, quod uix fieri solet. Idem autor uerbum ἀφίστα fre quenter uertit Remittuntur, quum sit non solum Atticum præteritum, sed & Ionicum & Doricum, per ablationem i uocalis subiunctiue, & pleonasmus ω. Nam quod dicat interpretem fortassis legisse ἀφίστα ut sit præsens ab ἔω & ἔομαι, non sit uerisimile, quum hoc bari tonum uerbum apud solos poetas reperiatur.
- Iohannis. 15. Capite. 16. Nisi quis in me manserit (eiectus est) foras sicut palmes, & (exaruit) & (col ligunt) eos, & in ignem (coniungunt) & (ardent). Hoc loco duo præterita & tria præsentia pro futuris posita sunt: nempe ἐλπίδω pro Eijcietur, ἐξαρῶν pro exarescet, συνάγουσιν pro Colligent, βλάψουσιν pro Coniungent, & καίεται pro Ardebit.
- Iohannis. 16. Eodem. In hoc (glorificatus est) pater meus (ut fructum copiosum adferatis) ἐδοξάσθη p̄ futuro Glorificabitur, & ἵνα φέρεται p̄ eo quod est, Si attuleritis. Hoc itaque loco & præ teritum & præsens pro futuro ponuntur.
- Iohannis. 16. Capite. 17. Et non (dico) uobis q̄ ego rogabo patrem pro uobis: ipse enim pater (amat) uos. λέγω pro Dicam, & φιλεῖ pro Amabit, quod tamen si solum esset, futurum secundum esse posset. Vide huius loci enarrationem.
- Iohannis. 17. Eodem. Et iam non (sum) in mundo, & hi in mundo (sunt) εἰμι pro Ero sumitur, & εἰσὶ pro Eruunt.

EVANGELII

SECUNDVM MATTHAEVM ENARRATIO

diligenter a quodam collecta, qui maxime quidem ex interpreta-
tione sancti patris nostri Iohannis Chrysostomi, præterea
& e diuersis alijs patribus quædam in medium
attulit, & hanc explanationem in
vnum collegit.

PRIMUM quidem res fuisset maxime commoda,
si literarum nobis non esset opus auxilio, sed talem vi-
ueremus vitam, vt corda nostra vice librorum nobis
essent: & quemadmodum hi atramento, ita illa spiritu
inscriberentur. Verum quia iam hanc repulimus gra-
tiam, vtinam vel secundum amplexi fuisset remedium, & literis ad
id, quod opus erat, vti fuisset. His namq; qui sub veteri fuere testa-
mento, puta Noe, Abraham, eiusq; posteris, ipsi præterea Iob ac Mosi,
non per literas, sed per seipsum loquutus est Deus, nempe qui mentes
eorum puras repperit. Postquam autem in ipsum vitiorum barathrum
cecidit vniuersus Hebræorum populus, tum eis tabule ac literæ, reli-
quæ fuerunt, vt per has præteritorum occurreret memoria. Similiter
autem & his, qui sub nouo fuere testamento, quisq; videre poterit idẽ
accidisse. Neq; enim Apostolis tradidit Deus quicquam scriptum, sed
literarum loco, spiritus sancti gratiam se eis daturum repromisit, Ille,
inquit, vobis suggeret omnia. Vt autem discas longe id melius fuisse,
audi quid per Prophetam dicat: Statuam eis testamētum nouum, dās
leges meas in mentē eorum, & in corde scribam eas, eruntq; omnes
edocti a Deo. Ipse quoq; Paulus hanc indicans excellentiam, dicit ac-
ceptam esse legem nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis.
Vbi uero temporis progressu naufragium fecerunt: quidam sane do-
gmatum causa, alij vero vita ac moribus: rursus memoria opus fuit,
quæ a literis subministrari solet. Cogita ergo quantum fuerit malū,
qui adeo pure viuere debuerimus, vt literis non indigeremus, sed
pro libris præberemus corda spiritui. postquā honorem illum perdi-
dimus, ac nos ipsos in hanc constituimus necessitatē, vt ne altero quidẽ
vtamur pharmaco, sed quasi frustra ac inuanum iacentes despiciamus
literas. Id ergo ne fiat, age sane, his quæ scripta sunt animum aduer-
tamus, ac diligentius cuiusq; vires scrutemur, vt & rectorum dogma-
tum diuitias, tanquam thesaurum effodere liceat, & sanctæ conuersa-
tionis exempla colligere. Quam ob causam obsecro, quum duode-
cim fuerint Apostoli, soli ex eis duo, Matthæus videlicet & Iohānes,
Euangelia conscripserunt: Siquidem reliqui duo, discipuli potius ac se-
ctatores erant: Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli. Ideā causa ac-
tū est, quia nihil gloriæ causa faciebant, sed omnia exigente necessitate.

Iohannis. 14.

Ieremie. 31.

Hebræ. 9.

Iohan. 6.

2. Corint. 3.

A i Matthæum

2. PROOEMIUM IN QVATVOR EVANGELIA.

Matthæum enim, qui ex Iudæis crediderant, obsecrauerunt, vt scriptā relinqueret ipsis Euangelij historiam, quam prius eos verbo docuerat. Similiter & Marcum, qui in Aegypto edocti fuerant. Lucas autem *Lu. 1.* causam addit, cur Euangelium conscripserit, dicens ad Teophilum, se hoc propter ipsius certitudinem facere. Ait enim, Vt agnoscas eorū, de quibus imbutus fueras certitudinem. Iohannes vero horum nactus Euangelia, videntē tres versatos in eo maxime sermone, quo Saluatoris incarnationem demonstrarent, & propterea dogmata, quę diuinitatem eius tangebant, silentio præterierant: ideo Christo ipsum ad scribendum Euangelium instigante, accessit. Vnde etiam protinus ab initio de his differit; nam ob hæc librum omnem confecit. Admirare autem, quod quum neq; vno tempore, neq; loco eodem scripserint, neq; res inter sese communicauerint, tamen quasi ex vno ore quatuor loquuntur, in his præcipue dogmatibus, quæ fidei firmitatem ac statum spectant: veluti, quod Deus factus sit homo, quod sit e virgine natus, quod admiranda operatus sit, quod salutis præcepta dederit, quod crucifixus sit ac sepultus, quod resurrexerit, & in cælum assumptus sit, quodq; omnes sit iudicaturus, quod vnigenitus sit filius & eiusdem substantiæ, similisq; potentiæ ac honoris cum patre, cæteraq; huiusmodi. Quod si aliquātum, in his quę necessaria non sunt, dissoni videntur, hæc ipsa quę apparet dissonantia, maxima sit veritatis demonstratio, & eos omni liberat suspitione. Si enim in omnibus ad tempus vsq; locum ac verba conformes fuissent, nullus animum inducere potuisset, quin inter se conuenissent, vt ex communi pacto scriberent quę scripserunt. Dissonantiam autem nunc dicimus, non contrarietate: neq; enim contrarij fuerunt, etiam in his quę contingentia erant, sed ea diuersimode loquuti sunt. In quibusdā enim, Tunc (inquit ille) miraculum operatus est: hic autem, alio tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero, tali. Rursum hic, talem habuit orationem, ille autem, talem. De quibus, suis dicemus locis, manifeste demonstrantes, quod omnino non fuerint contrarij. Aliud siquidem est contrario modo loqui, aliud diuerso modo loqui. Primus autem scripsit Matthæus, quod nunc præ manibus est Euangelium, post octo annos Christi in cælum assumpti. Scripsit autem illud ad eos, qui ex Iudæis crediderant, vt præ diximus, Hebraica vsus lingua ac contextura, postea vero in nostram linguam traductum est.

EVANGELIVM

SECVNDVM MATTHAEVM.

IN Euangeliorum inscriptionibus, Euangelistę narrationem posuerunt, quod etiam testatur Lucas, dicens. Quoniam complures aggressi sunt contexere narrationem earum certissimę fidei rerum, quę in nobis complete sunt. Hanc autem narrationem, Euangelium vocauerunt, quod bona hominibus nunciet, puta Deum hominem factum, hominem vero diuinum, demonum dissolutionem, peccatorum remissionem, regenerationem, adoptionem, & regni cęlorum hereditatem. Euangelistę vero dicuntur, non solum hi quatuor, verum etiam omnes simul Apostoli, de quibus pariter antea loquitur est Iesaias: Quę pulchri, inquit, pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Verum hi quatuor, proprię Euangelistę vocati sunt, quasi qui per scripturam omnia narrauerunt ac prodiderunt, cęteri vero omnes, tanquam qui hoc ipsum sine scriptura fecerunt. Luc. 1.

LIBER GENERATIONIS IESV
CHRISTI.

Per generationem intelligit hic Iohānes Chrysostomus, natiuitatē. Dictio siquidem γενεα, quum sit generalis, etiam hoc significat. Quidam autem dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex virgine, naturalem renouauit natiuitatem, reliquū est, vt etiam Euangelista naturale natiuitatis vocabulum renouauerit, generationē ipsam vocans. Iesus autem nomen Hebraicum est, significat autem saluatorem. Ipse enim, ait, saluum faciet populum suum a peccatis eorum. Ne autem fallaris in nomine variā significatē cum Iesus audis: siquidem & alius fuit Iesus: idcirco non simpliciter ipsum dixit Iesum, sed Iesum Christum, hunc ab illo distinguens. Verum dubitare quispiam poterit, eo quod hic liber non solam contineat Christi natiuitatem, sed & omnem eius conuersationem, ac viuendī ratiōem. Hanc dubitationem dissoluimus, dicentes omnis eius conuersationis, modiq; viuendī caput, & precipuum ac radicem nostrę salutis, fuisse natiuitatem. Id enim stupore & admiratione replet, estq; supra omnem spem ac expectationem, vt Deus fiat homo: quo facto, omnia quę post hoc facta sunt, ex consequenti, suoq; ordine consequuntur. Reliquum est ergo, vt ab hac magis precipua parte, totum librum, generationis librum vocauerit. Ita nempe Moses quoq; primum suum librum vocauit Geneseos, hoc est creationis cęli & terrę: quum nō solum de cęlo & terra, verū etiam de omnibus loquatur creaturis. Caput primum iuxta Latinorū enumerationē.

+ Vel. Quum Christus & supernaturaliter natus sit, puta sine semine, & ex uirgine: & naturaliter, puta ex muliere, & uberibus lactatus: ideo dixit, generationis, insinuans id quod erat supernaturale. Infra autem dicit: Iesu Christi natiuitas sic fuit, manifestans id, quod fuit naturale. Quidam uero dixerunt, generationem Iesu, ipsius in mundum descensionem, quo modo uidelicet factus sit uel natus. Math. 1.

Filij David, filij Abraham) Filium quidem Dauid vocauit Christum,
A ii filium

Gene. 2.

Psal. 131.

Iohan. 7.

Luce. 3.

filium vero Abraham ipsum Dauid; auditorum mentes erigens ad promissionum memoriam. Olim enim promiserat Deus Abraham ac Dauid e semine ipsorum nasciturum esse Christum. Quum autem auditores essent Iudæi, ut prediximus, nouerant illas promissiones. Primum autem Dauid posuit, quod in ore omnium ferretur, utpote propheta magnus, & tanquam rex gloriosissimus: quique non tanto ante tempore obisset. Abraham autem, quanquam insignis fuerit, nempe patriarcha, at tamen quum ante multa secula e uiuis excessisset, tanta memoria non colebatur. Et si etiam utriusque promiserit, de illo tamē quasi uetustiori si lebatur; hoc autem tanquam recentius, in omnium ore circumferebat: propter quod etiam dicebant: Nonne e semine Dauid, & de Bethlehemi castello ubi erat Dauid, venturus est Christus? Itaque nullus eum filium Abraham, sed omnes Dauid filium vocabant. Sic ergo ab eo quod notius erat incipiens, ad id quod erat uetustius ascendit. Verum Matthæus quidem, quum ad eos, qui e circumcisione erant scriberet, non altius quā usque ad Abraham genealogiā reduxit, sed ab hoc sumpto principio, usque ad ipsum Christum descendit, ostendens solum, quod e semine Abraham & Dauid natus esset, secundum promissā ad illos factā.

Nihil enim æque delectabat eos, qui ex Iudæis crediderant: atque audire, quod e semine Abraham ac Dauid natus esset Christus, utpote qui inde semper ipsum expectassent. Lucas uero quasi per medium Theophilum simul omnibus loquens fidelibus, perfectam trahit generationem: inferne magis ab ipso inchoans Christo, & ad ipsum usque Adam ascendens, ut demonstraret, quot generationibus separatus sit nouus Adam a veteri, & super quot generationes regnauerit peccatum. Differentia igitur rerum demonstratarum, differentiam fecit demonstrationum. Si quidem Matthæus Abraham necessario faciens mentionē, ab hoc merito descendit ad Christum, cuius genealogia describitur. Lucas uero qui ad huiusmodi necessitatem mentionis Abraham facienda non inducebatur, necessario a Christo inchoans, quid apud Hebræos consuetum esset, diligenter inquisiuit, & iuxta id quod inquisierat, genealogiam contexit.

Verā nominū Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Moris erat per mares texere genealogias: Vir enim semē in genealogia orthographe fundit, & ita principium est & radix prolis, caputque mulieris, ut in genesi, & illius Apostolus: mulier autem semen fouens, enutriens ac coagulans, in ad quā habet Luce. iutorium viro data est. Iudam uero præ filiis alijs Iacob posuit, licet cas ad Hebræos primogenitus non esset, eo quod ex tribu eius Christus descenderet. Quum autem in generationum serie vnus semper ab vnoquoque successor ponatur: studiose obseruandum est, quando plures ponuntur successores: non enim frustra plurium sit additio, sed statim causa agnoscenda. Fratrum siquidem Iudæ hic fecit mentionem: quia vnus erat Israel. Et tunc ante libri liticus populus, ad duodecim radices relatus, qui sunt duodecim filij Iacob: & videntur etiam hi quasi progenitores Christi nuncupari. sup. 6. Luce. 1. tanquam qui tribuum Israelitici generis principia sunt, a quo genece caput iuxta ratus est Christus.

Græcorum supputationem, & 3. iuxta Latinorum, ad id uerbum, Qui fuit Matthan.

Iudas autem genuit Phares & Thamar.) Iudas quartus fuit filiorum Iacob. Accepit autem primogenito filio suo uxorem: quo absque liberis defuncto, iunxit eam secundo: hoc autem similiter mortuo, nuptias distulit. Mulier vero cupiens vehementer ex genere Abraham, utpote celebri ac præclaro, semen suscipere: ubi socerum Iudam promissum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim scorti induta, ante portas civitatis contexta sedit: quam videns Iudas, nec agnoscens, ingressus est ad eam, quasi ad scortum: quæ cognita, geminam concepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, quum Phares & Zara pariendi essent: ubi vidisset obstetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum signo notare, coccino manum, quam extulerat, ligavit: alligatam autem retraxit infans: qua retracta, Phares processit, deinde Zara. Et hæc quidem rei gestæ historia est. Solum autem Phares accepturus erat Evangelista in genealogiam, utpote per quem ad David genus procedebat. Nunc vero cum ipso etiam Zara posuit, quasi typum populi Christiani: siquidem Phares Israëliti typus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam: deinde Phares egresso, tunc & ipse integre exiit. Ita quoque vitæ euangelicæ pars quidam temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis: & post hanc perfecte apparuit euangelica. Vides igitur non frustra fuisse Zaræ assumptum. Reliquum est ostendere, quod ipsius quoque Thamar non abs re meminerit, sicut & triū postea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, utpote socero nupta: Raab autem meretrix erat, & Ruth alienigena, uxor vero Uriæ adultera, quemadmodum ipsarum docent historiæ: adduxit eas in medium, ut manifestum faceret, Christum non erubuisse ab huiusmodi descendere progenitoribus: quorum unus quidem ex illicite nupta natus erat: alius autem ex fornicaria: & rursus hic ab alienigena descenderat, ille vero ab adultera. Neque enim virtuti dedito, nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim a proprijs operibus, non ab alienis probus iudicatur aut improbus. Nam ob id etiam venit Christus: non ut nostra fugeret opprobria, sed ut ea susciperet, suisque virtutibus perimeret. Ut medicus namque advenit Christus, non ut iudex. Hæc igitur prima est causa. Altera vero, quia eo quod Iudæi virtutis, quæ circa animam versatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur, generositatem illorum sursum ac deorsum circumferentes: reprimunt tumorem ipsorum: ostendens etiam illos ex illegitimis natos nuptijs. Statim enim patriarcha eorum, eiusdemque nominis Iudas, ex ea, quæ sibi scelesto modo copulata est, progenitorem ipsorum Phares & Zara genuit. David quoque ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generavit. Restat itaque vanam esse de progenitoribus iactantiam. Opinor autem ob hæc etiam potissimum causam, fratrum quoque Iudæ meminisse. Quatuor enim ipsorum ab ancillis Iacob nati sunt, & tamen nulli eorum generis obfuit differentia: omnes namque similiter & patriarchæ fuerunt, & capita tribuum. Tertia vero causa est, quod mulieres illæ fuerunt figura ecclesiæ, quæ ex gentibus congregata est. Quemadmodum enim illas diversis subie

Gen. 38.

Gene. 38.

Iosue. 2.

Ruth. 1.

2. Reg. 11.

Gene. 3.

cras peccatis viri praedicti duxerunt: ita quoque CHRISTVS humanam naturam, varijs oppressam peccatis, sibi ipsi vnivit. Et sicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputauit: ita nec ecclesiae secum desponsationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, sed de proprijs erubescere: neque de maioribus gloriari, sed propriae curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptijs, propter huiusmodi matrimonia vilis pendere. Neque eos repellere, qui a diuersis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Phares autem genuit Esrom: Esrom autem genuit Aram: Aram autem genuit Aminadab: Aminadab autem genuit Naasson: Naasson autem genuit Salmon: Salmon autem genuit Booz et Rahab: Booz autem genuit Obed ex Ruth: Obed autem genuit Iesse: Iesse autem genuit Dauid regem: Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quae fuit Vriae. Solomon autem genuit Roboam: Roboam autem genuit Abia: Abia autem genuit Asa: Asa autem genuit Iosaphat: Iosaphat autem genuit Ioram: Ioram autem genuit Oziam: Ozias autem genuit Iotham: Iotham autem genuit Achaaz: Achaaz autem genuit Ezechiam: Ezechias autem genuit Manassens: Manasses autem genuit Amon: Amon autem genuit Iosiam: Iosias autem genuit Iechoniam et fratres eius in transmigracione Babylonica.)

4. Reg. 23.

2. Paralip. 36.

4 forte, Ioacham, legendum est.

Quartus certe Regum liber ac secundus Paralipomenon tres Iosiae filios ponunt Ioacham, Ioachim qui & Eliacim uocabatur, ac Sedechiam, qui & Matthanias dicebatur: ab vno autem horum, puta Ioacham descendisse Iechoniam dicunt. Liber autem Esdrae Iechoniam filium Iosiae fuisse dicit, sicut & praesens Euangelista. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Ioacham dixerunt, hic Iechoniam appellat: binominis enim erat, sicut & fratres sui. Etenim quaecumque illi circa Ioacham dixerunt, haec omnia Esdrae liber inuariabiliter de Iechonia dixit: & quod matrem habuit Hamital filiam Ieremiae: & quod viginti trium annorum erat, quum regnare coepisset: & tribus tantum mensibus regnauit. Eiectus est enim a Pharaone rege Aegypti: & captiuus migravit in Aegyptum. Reliquum est igitur, vt alius fuerit Iechonias filius Ioachim, cuius fratres nullus liber posuit. Verisimile est autem postquam Aegyptij a Nabugodonosor rege Babylonis fugati sunt, translatus esse & Iechoniam in Babylonem, & in ea genuisse Salathiel. Iosias (inquit) genuit Iechoniam & fratres eius in transmigracione Babylonica. Et quidem hos ante Iudaeorum in Babyloniam transmigracionem Iosias genuerat. Reliquum est ergo, vt, in transmigracione, capiatur pro eo quod est, circa tempus transmigracionis. Meminit quoque fratrum eius: eo quod omnes ipsi similiter regnauerunt, & pariter a Nabugodonosor captiui in Babylonem translati sunt.

†

† Quomodo autem circa mediam hanc partem tres praeterijt reges, nempe Ochosiam filium Ioram et Ochosiae filium Ioas, et ipsius Ioas filium Amasiam? Amasias enim genuit Azariam, quem secundus Paralipomenon Oziam nominauit: binominis enim erat. Quomodo ergo Matthaeus ait Ioram genuit Oziam? Nam quod Ioram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut posterum suum, non tanquam filium, manifestum est. Qua igitur causa tres reges, ut dictum est, praetermissi sint, nullus haecenus dixit. Valde enim perplexa est ratio his, qui nostris nati sunt

sunt temporibus. Reuerentia autem, quam erga maiores nostros habuerunt, in causa fuit, ut ab hac abstinere quæstione.

Et post transmigrationem Babylonicā Iechonias genuit Salathiel: Salathiel autem genuit Zorobabel: Zorobabel autem genuit Abiud: Abiud autem genuit Eliacim: Eliacim autem genuit Aſor: Aſor autem genuit Sadoc: Sadoc autem genuit Achim: Achim autem genuit Eliud: Eliud autem genuit Eleazar: Eleazar autem genuit Matthan: Matthan autem genuit Iacob: Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, ex qua genitus est IESVS, qui vocatur Christus.) Ad Ioseph deveniens, non in hoc verbo seriem terminavit, sed addidit, virum Mariæ, docens nos, quod ob hanc ipsam, generationis ordinem contexuit. Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, studuit, ut & morem servaret, & alio modo Christum demonstraret ex genere Abraham & David descendere. Ideo spiritus matris Dei genealogiam contexuit: & per hunc, quod intendebat, demonstravit. Ex quo enim Ioseph de genere illorum esse demonstratus est, manifestum quoque est, Dei matrem inde descendere. Nam aliud de sponsam ducere non licebat, nisi quæ ex eadem esset tribu, eademque familia, & ita consanguinea. Ipsum autem Ioseph, virum quoque eius dicit, hoc est sponsum. Nam & postmodum in sequentibus, eam vocat uxorem, hoc est sponsam. Ita enim consuetum erat vocari etiam antequam coniungerentur.

Omnes igitur generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim: & a David usque ad transmigrationem Babylonicā, generationes quatuordecim: & a transmigratione Babylonica usque ad Christum, generationes quatuordecim.) Omnes generationes trifariam divisit, & merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abraham post Moysen & Iesum Naue usque ad David, sub iudicibus gubernabantur. A David usque ad transmigrationem Babylonicā sub regibus: a transmigratione vero Babylonica, usque ad Christum, sub pontificibus. Veniente autem Christo vero iudice, rege ac pontifice, cessaverunt dictæ politiæ. Aequum est autem querere, quo modo in tertia parte, ubi duodecim tantum ponit personas, quatuordecim dicat esse generationes: Ideo videlicet, quia ipsum transmigrationis tempus in ordine generationis posuit: & similiter ipsum Christum, sicut magnus docuit Chrysostomus.

Iesu Christi autem natiuitas ita fuit: Quum esset desponsata mater eius Maria ipsi Ioseph, priusquam convenirent, reperta est pregnant esse e spiritu sancto.) Priusquam convenirent ad coitum. Non dixit autem, Priusquam ipsa veniret ad domum illius. Iam enim in ea erat. Multis siquidem moris erat, ut apud se haberent sponsas, propter securitatem. Reperta est autem, hoc est, apparuit: ait autem reperta est, propter inopinatum effectum. Ne quispiam vero turbetur, eo quod dixerit, Reperta est esse pregnant, si id solum audiat: ideo orationem contexuit, addens, e spiritu sancto. Et quia ob causam non est impregnata antequam desponderetur: Ne occideretur, utpote suspitione de ea habita, quod corrupta esset. Cui enim persuadere potuisset, cum viro se non esse congressam: Propter hoc ergo post desponsationem, & quum iam in domo viri esset, impregnata, ut verisimile sit ex ipso concepisse: & ita periculum evadat. Præterea, ut in necessariis habeat subministratorem & procuratorem: eo maxime tempore, quo in Aegyptum fugiendum erat.

A IIII Tu ve

Tu vero ne quæras, quo modo conceperit; neque curiose scruteris, quo pacto formatus sit embrio. Hoc enim neque Euangelista docuit, neque ante ipsum angelus, qui virginī conceptum annunciauit: Hoc si quidem ignorabant, eo quod incomprehensibile sit, soliꝫ beate Trinitati cognitum. Verum id tantum scito, quod filius incarnatus est secundum patris voluntatem, cooperante etiā spiritu sancto.

Numer. 5.

Ioseph autem uir eius, quum esset iustus, & nollet eam traducere: uoluit occulte dimittere eam.) Iustus quidem dicitur, qui auaritiā odit: dicitur etiam generaliter, qui uirtutem colit: sicut & hic Ioseph iust⁹ esse perhibetur, quū propter alias eius uirtutes, tum propter mansuetudinē ac probitatē eius. Traducere autem dicebatur, quando uir ad conciliū ducebat uxorem, de qua suspitionem habebat, ipsamꝫ accusabat: & ita manifeste eam a domo propria dimittebat. Quod nolens facere Ioseph, uoluit clam dimittere eam, ut & ipse nulli obnoxius crimini, secundum legē maneret, eas iubentem dimittere, quæ aliunde in utero haberent, & illam a malorum perpeſsione seruaret, quæ id quod factum erat, non manifestabat.

Lucæ .1.

Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini apparuit ei in somnis.) Vide mansuetudinis excellentiā. Non solum hac de re nihil alteri manifestabat, sed nec ipsi de qua suspitionem habebat: tantum apud se cogitauit clā dimittere eam. Et quare non antequam uenter intumesceret virginis dixit angelus ipsi Ioseph, quæ facta fuerant circa conceptionem sine semine? Quia propter magnam rei nouitatem incredulus fuisset. Quū ergo res iam appareret, indicat, faciliusꝫ persuadet. Præterea cur non ipsa uirgo manifestauit Ioseph, quum prius a Gabriele esset edocta? Quia sciebat fidem sibi non habendam: magis itaq; laborabat studens, quod impletum erat obtegere. Ad hæc: quare non post ventris tumorem significauit angelus uirginī conceptionem, quæ per spiritum sanctum facta esset? Quia nisi prius rem didicisset, timore ac perturbatione adeo exagitari potuit, ut mortē ipsa sibi conscisceret, plane sciens quod nulli unquam persuadere potuisset, se nulli commixtam esse uiro. Propterea uirginī quidem ante conceptionem angelus nunciauit, Ioseph autem parturitionis tempore. Et Matthæus quidem de angelo Ioseph apparente conscripsit: Lucas uero quomodo uirginī diuinus cōceptus sit annuntiatus: utrumꝫ enim factum est. Rursum quam ob causam in somnis ipsi Ioseph apparuit angelus, & non manifeste sicut uirginī? Quia uirginī quidem manifesta opus erat uisione, propter rei quæ significabatur nouitatem: Ioseph autem uidens quidem uteri tumorem, cognitam tamen habens uitæ uirginis puritatem ac innocentiam, alto quoꝫ modo facilius erat crediturus, tanquam qui somnia probe nouerat diiudicare: ideo in somnis angelum uidet.

Dicens: Ioseph fili Dauid ne timueris accipere Mariam coniugem tuam.) Dauid filium, ipsum nominat, mentem eius ad Dauid reducens, a quo Christum esse venturum expectabant Iudæi. Dicens autem, Ne timueris, eidem manifestat proprii cordis arcanum. Timebat siquidem retinere Dei matrem: ne Deum offenderet, retenta contra legē adultera.

Quid

Quid est autem accipere? Intus retinere, vel ad seipsum rursus capere. Iam enim mente ab eo diuisa erat. Accipere vero non ad nuptias, sed ad custodiam. Vxorem quoque tuam dixit, ut inde certiores eum faceret, quod a nullo cognita esset viro.

Quod enim in ea genitum est, † a spiritu sancto est.) Formatum in ea, genitum dixit, ut discamus non paulatim modo seminis formatum esse; sed repente quantum ad formationem perfectefactus est. Vide autem quo modo ipsum admonuit eius, quod a Dauid expectabatur; deinde manifestauit ipsi occultum cordis timorem, & quid facere decreuisset; postea docuit puram esse eius sponfam; & ita tandem, quod rei caput erat intulit, videlicet, quod a spiritu sancto esset, ut hoc modo facilius recipi posset.

† Quod ab aliquo esse dicitur, vel est modo generationis, iuxta illud: Ego a Deo exiui; vel modo creationis, iuxta illud: Unus Deus & pater a quo omnia; vel modo naturali, sicut effectus est ab operante. Quod igitur in uirgine genitum est, non generationis modo a spiritu sancto est; quia quod natum est, caro est; neque naturali modo: spiritus enim incorporeus est. Reliquum est igitur, ut ab eo sit, tanquam creatura, vel plasmatio eius.

Pariet autem filium; & uocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum.) Tu hunc vocabis Iesum, quasi lege pater. Etsi (inquit) quæ patris sunt circa ipsum non exercueris, quauis tuum non est, quod natum est, ideoque nomen ipse de supernis attulit: tu tamē ipsi impones. Verum quia nomen Iesus, saluatorem significat, ostēdit merito ita vocandum esse; Ipse enim (inquit) saluum faciet populum suum, non a bellicis sensibilibus, sed quod longe maius est, a peccatis eorum; quod nullus unquam fecit hominum: ut hinc quoque manifestum faciat Deum esse, qui gignitur. Populum autem suum, iuxta proximum quidem intellectum vocat Iudæos, ex quibus natus erat; iuxta arcanum vero omnes, qui in ipsum crederent, & sibi ipsis regem hunc ascriberent.

Hoc autem totum factum est, ut compleretur, quod dictum est a domino per prophetam) Etiam hoc subdit angelus. Hoc autem totum: tale inquam, virginem scilicet a spiritu sancto impregnari. Deinde adducit testimonium, per prophetam quidem Iesaiam prolatum, non tamē quasi eius sit, sed Dei dictum enim est (inquit) a domino per prophetam.

Iesai. 7.

Dicentem: Ecce uirgo erit grauida.) Hoc Iudæi deprauant, quosdam proferentes interpretes, qui scripserunt: Ecce adolescentula. Quibus respondemus, cunctis illis interpretibus, multo fide dignius esse id, quod habent septuaginta, non solum propter eorum multitudinem & conformitatem, verum etiam temporis ratione. Hi siquidem ante centum & eo plures annos ante Christi aduentum interpretati sunt; ideoque omni carent suspicionem. Qui autem scripserunt, Ecce adolescētula, post Christi incarnationem interpretati sunt, odio magis, utpote Hebræi, veritatem obscurantes: Alioqui nomen etiam adolescentulæ, pro virgine ponit scriptura. Loquens siquidem de virgine, quæ insidias perpeffa est; Si clamauerit, inquit, adolescentula siue puella, hoc est uirgo. Quod si iuxta eorum intellectum adolescentula nupta est, quid nouitatis habebit eā quæ nupta sit, cōcepisse ac parere. Prius enim dixit propheta: Dabit dominus ipse vobis signum; deinde addidit: Ecce uirgo erit grauida.

Deuter. 22.

Signum Iesai. 7.

Signum autem dicitur, quod supra naturam est, non quod naturale

Et pariet filium: & uocabunt nomen eius Immanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus) Vocabunt: qui nam? Quicūq; scilicet in ipsum crediderint. Atqui nūllus ipsum Immanuel nominauit. Nomine quidem nullus, re autem omnes. Quia enim credentes, quum hic comprobaretur esse Deus, ita esse credebant: confitebantur, quod esset nobiscū Deus. Etenim nobiscum quasi homo conuersabatur: hoc autem est Immanuel. Nam alias quoq; hic est prophetis mos, vocationes appellare futuras actiones. Si quidem puerum hunc inter alia nomina propheta præcepit Deus, ut vocet. Cito prædabitur, cito spoliabit; nō quod nomine ita vocatus sit, sed quod statim diabolum fugauerit, & quos ille captiuos habebat, prædatus sit, ac spoliauerit. Rapuit itaq; vasa, quæ prauitatem eius imberant: dico sane Publicanos & latrones, quicq; ex gentibus crediderūt. Et pleraq; similia inueniemus.

Experrectus autem Ioseph a somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini: & accepit coniugem suam) Quare somnio in re tanti momenti adeo facile credidit? Quia apparens angelus detexit ei proprii cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo venisse: solus enim Deus nouit cordium arcana. Postquam vero ipsum admonuit prophetiæ Iesaię, magis in adimpleratione confirmatus est.

Et non cognouit eam, donec peperisset filium suum primogenitum) Posuit hic, Donec, nō ut suspitio tibi suboriat, quod postea cognouerit eā. Sed quia Iudæi Christum e fornicatione natum nugabantur, blasphemæ eorū suspicioni obstans euangelista de solo tempore natiuitatem precedente plenam fecit fidem: de insequenti verotibi reliquit coniectandum. Quomodo enim tentasset, vel etiam cogitasset eam cognoscere, quæ de spiritu sancto concepisset, tantumq; facta esset receptaculum? Cognitionem autem hic honeste pro carnis commixtione posuit. Est præterea scripturæ idioma, dictionem, Donec, ponere: non ut tempus determinet. Veluti de arca Noë: Et nō ē reuersus coru⁹, donec siccata est terra: neq; enim postea reuersus est. Et rursum: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Atqui etiam post inimicorū subiectionem, a dextris eius sedet: plurimaq; similia frequenter ponuntur. + Primogenitum quoq; nunc dicit, nō eum, qui inter fratres primus fuerit, sed primum & solum. Inter varia nāq; primogeniti significata, tale etiam quippiam continetur. Etenim primum quoq; esse eū, qui solus est, testatur scriptura, quum dicit: Ego Deus primus, & post me non est alter.

+ Apud sacram scripturam quatuor ponuntur significata huius nominis, Primogenitus. Denotat namq; primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur primogenitus in filiis Iacob. Significat quoq; primum & solum genitum, sicut in presenti loco. Ad hæc etiam denotat egregium & honoratum. Sic dicitur ecclesia primogenitorum in celis descriptorum. Præter hæc autem omnia, significat & eum, qui simpliciter præcessit, iuxta illud: Primogenitus omnis creaturæ, hoc est, ante omnem creaturam habens esse.

Et uocauit nomen eius Iesum) Vocauit Ioseph, quemadmodum edoctus erat ab Angelo.

MAGIS.

QUum autem genitus esset Iesus in Bethlehẽm Iudæe in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente adierunt Ierosolyma) Quare & locum dicit, & tẽpus, ac Herodis dignitatem? Locum quidem, vt ostendat completam esse Michæe prophetiam, qui dixit: Et tu Bethlehẽm terra Iuda, nequaquam minima es inter principes Iuda, ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel. Tempus uero, vt similiter doceret, impletam esse prophetiam Iacob dicentis: Non deficiet principatum tenens de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniant, quæ ei reposita sunt. Instante nempe natiuitatis Christi tempore, defecit principatum tenens de Iuda, ac deinceps dominari cœpit Herodes Iudæa alienigena. Dignitatem quoque posuit Herodis. Fuit enim & alter Herodes tetrarcha, qui præcursores interemit. Hi autem Magi erant Persæ. Siquidem Persæ maxime inter omnes nationes magica exercebant. Considera etiam quo modo statim a principio gentibus in confusionem Iudeorum, fidei ianua aperitur. Quum enim hi prophetas habentes, qui Christi prædixerant aduentum, parum aduerterent animũ, ideo dispositũ est, vt venirent barbari, hiq; Magi, & e longinqua regione, vt eos docerent, quod a proprijs prophetis discere non curabant, vt si postea contendere voluerint, nõ habeant quod respondeant. Quid enim dicere poterunt, quãdo Magi, viso vnico astro, crediderũt, ipsi autem, neq; tot prophetis credere voluerunt.

Dicentes, Vbi est ille qui natus est Rex Iudeorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente et uenimus ad adorandum eum) Et vnde cognouerũt stellam illam, Regis Iudeorum natiuitatem manifestare? Quia ex genere Balaam Astrologi descendebant, & scripta illius adeuntes, inuenerunt ab eo dictum: Orietur stella ex Iacob, & consurget homo ex Israel. Tali itaq; prophetia permoti, agnouerunt ex Iudæis Regem nasciturum in modum stellæ, excelsũ scilicet & clarum. Ex eo igitur tempore stellas obseruabant; tunc autem hanc insuetam, & recenter apparentem videntes, nihil cunctando venerunt, vt eum qui natus erat, adorarent, volentes a prima statim ætate ipsi p̃dere tributa, vt cognito quis esset, & in qua ortus ciuitate; vbi creuisset, amicum sibi haberent. Et quidem vsq; ad Palestinæ regionem stellæ ducatum habuerunt. Vbi autem Ierosolymis appropinquassent, amplius eam non viderunt. Quod factum est, vt duce perduto, interrogare cogerentur: fieretq; Iudæis manifestum, natum esse Christum, ne in posterũ dicere possent, Non nouimus utrũ natus sit. Significauit etiam stella Christum, vt Balaam prophetia compleretur. Quia enim prophete Christum præmonstrantes, Iudæis persuasuri non erant; reliquum erat, vt gentibus stella indicaret iustitiæ solem e terra oriẽtem. Neq; enim prophetã aut nunciũ viderant, vt ab eis cognosceret. Soli aut Persæ stellã hãc obseruauerat; soli nãq; diligentius circa Astrologiã ab infantia occupabant. Neq; tamẽ oēs Persæ, quia non oēs acris erant ingenij, neq; æqualiter omnes erant credituri. Nunc vero dicendum est contra Genethliacos, qui stellam hanc profecerunt in patrociniũ artis Genethliacæ, stellam hanc non naturam stellarum

larum, sed figuram duntaxat habuisse. Et vere diuina quædam inerat potentia in hanc figuram transformata. Et hoc quidem ex multis manifestum est. Primum a via. Nam quælibet stella ab ortu progreditur in occasum, sola hæc a septentrione in meridiem ferebatur: talem nempe sortitur Palestina situm, si ad Persidem conseras. Secundo a splendore. Siquidem nulla in die apparet, propter excessum lucis solaris: hanc solam in die apparentem sol occultare non poterat. Tertio ex hoc, quod prout opus erat, apparebat, rursusque occultabatur. Vsq; ad Palestinę enim regionem ducatum illis præstas, apparuit. Ex quo autem Ierosolyma accesserunt, seipsam occultauit: rursusque a Ierosolymis exeuntibus demonstratur. Et illis quidem euntibus, præcedebat, stantibus vero circummanebat, iuxta illorum necessitatem suū præbens motum. Quarto ex eo, quod terræ proxima incedebat, neque enim speluncam aut diuersorium demonstrasset, si alijs proxima stellis, sublimis lata fuisset: nunc autem veniens, stetit supra locum, in quo erat puer.

Quum audisset autem hæc Herodes Rex, turbatus est, & tota Ierosolyma cum illo) Herodes quidem iure turbatus est, nempe timens de regno suo, filiorumque suorum: tota autem ciuitas, quæ Ierosolyma appellantur, quare turbata est? Atqui gaudere ipsam magis oportuit, quod ipsis Rex natus esset, quem olim prophete saluatorem ac redemptorem Israel prænunciauerant, & gloriari tanquam propinquos, quod statim a cunabulis Persas ad sui adorationem attraheret. Verum excæcauit illos inuidia, statimque audientes, turbati sunt: quasi timentes, ne forte salutem consequerentur. Persę vero quū essent extranei, nō solum nato nō inuiderunt, imo a finibus suæ regionis usque Bethlehem propter eum venerunt. Iudæi autem quum essent cognati, etiam glorię eius inuiderunt, ne forte magnus futurus esset: & quum Bethlehem prope haberent, ita inuidi fuerunt ac pigri, ut ad eam non accederent.

Et congregatis omnibus principibus sacerdotum & scribis populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur.) Atqui Magi nō dixerunt se Christum querere, cur igitur Herodes de Christo interrogat? quia iam dudum audiebat in proximo nasciturum esse Christum Regem Israel, statimque audiens in Iudæa natum esse Regem, & quod hunc stella Persis indicasset, intellexit eum esse, qui dicebatur Christus. Et conuocat principes sacerdotum ac scribas, utpote dicta prophetica, librosque in ore habentes, & interrogat, ubi Christus nasceretur, hoc est, in quo terrę loco nascitur inueniretur. Illi vero & locum dicunt, & testem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Christum esse Deum, cæteris manifestius scripsit Daniel.

Mich. 5.

At illi dixerunt: In Bethlehem Iudææ. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es inter principes Iuda, ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel) Michææ prophetia est, ut prædiximus. Recitant autem ipsam pontifices & scribę sub compendium. Vide ergo quæ in laudem Bethlehē Dñs per prophetā annunciauerit. Et si, inquit, vilis appares ad aspectum, quantum tamen ad id quod animo concipitur, non es

non es minima inter omnes principes tribus Iuda. Quelibet namque tribus diuersos habebat in proprijs ciuitatibus principes. Et vere nominatissima fuit post saluatoris natiuitatem. Quotidie enim ab vniuerso orbe accedunt, ipsam visuri, locumque vbi Christus natus est adoraturi. Deinde magnæ famę ac nominis causam ponit. Ex te enim exibat, hoc est, nascetur dux. Ducem autem ac pastorem siue rectorē, dixit regem. Nam Christus & secundum diuinitatem rex erat. Regnum (ait) meum non est ex hoc mundo; & secundum humanitatem: siquidem regis exercebat opera: leges videlicet iudicis condens: corrigens illos ac fouens: & pro eis moriens: quæ maxime eū, qui vere rex est, insigniunt. Diadema enim & purpura, reliquaque similia, fastus magis sunt & arrogantiæ. Quomodo autem eum dixit pastorem siue rectorem Israël: (vtrūque enim significat verbum ποιμαίνω, & regere & pascere) quum vniuersum pauerit orbem? Ne offendantur Iudæi, quasi cæteris nihil amplius habentes: sed occasionem magis habeant familiaritatis ei⁹: quod ab ipsis genitus, & apud eos natus sit. Si quis autem dicat: Quomodo ergo illos non pauit, quum sint ipsi Israël? Audiat quod etiam hoc fecit: pauit enim illos, qui ex ipsis crediderunt. Alioqui etiam Israel est omnis, qui videt Deum. Israel namque, si quis interpretetur, idem sonat, quod videns Deum. Dicit autem Paulus: Nō omnes qui ab Israē Roman. 9. el descendunt, hi sunt Israëlita. Quod si non omnes pauit Hebræos, illorum culpa est, qui ab eo pasci noluerunt. Dixit enim: Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israël. Euangelista autem Iohānes: In Iohā. 1. sua, inquit, venit, & sui eum nō receperunt. Hoc quoque deprauant Iudæi, dicentes de Zorobabel loquutam esse prophetiam. Quibus nos e diuerso dicimus, Zorobabel non in Bethlehem, sed in Babylonia natū esse. Tu vero Dei admirare gubernationem: quo modo ordinauit, a Magis quidem doceri Iudæos, quod ipsum stella prædicauerit: a Iudæis autem Magos, quod & propheta ipsum prænunciauerint.

Tunc Herodes clam uocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ, quæ apparuerat eis.) Quare hos clam vocauit? Quia suspectos habebat Iudæos, nempe Christi cognatos: nec volebat, ut ipsi audirent, quæ interrogaturus aut præcepturus erat: ne forte intelligētes quod ei insidiaretur, serua- rent ipsum tanquam proprium regem. Exacte autem perquisiuit, siue didicit tempus stellæ, quando scilicet eis apparuit: ut inde tempus natiuitatis Christi numeraret. Cogitauit enim tunc proculdubio natum esse Christum, quando stella apparuerat.

Et missis illis in Bethlehem dixit: Ite & interrogate diligenter de puero: & quum inue- neritis, renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum.) Vide dolum Herodis, & considera eius insipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo præcipiebat? si vero ipsum occidere parabat, quo modo nō intelligebat, ex secreto præcepto hos in doli suspicionem adducendos? Primum autem de stella diligenter perquisiuit, & tunc præcepit: ut si ei non manifestarent eum, de quo sibi renunciari præcipiebat, cognito tempore stellæ, paratas insidias exercere posset. Sed o Herodes, qui contra Deum pugnam suscipis, redi quæso ad teipsum. Quomodo occidere

B i paras

paras immortalē? Quō non intelligis, quod quē prophete olim annūciauerunt, stellaq; significauit, & Magi ad adorandū inducti, sunt: huic te superstitem esse omnino sit impossibile?

Qui cum audissent regem abierunt. Et ecce stella quam uiderant in Oriente, antecedebat eos, usque dum progressa, staret supra locum in quo erat puer.) Postquam iam locū didicerant, quare rursus ipsis stella apparuit: ut puerum demonstraret. Quomodo enim aliter eum agnouissent in tugurio natum, nec cubile splendidum habentem? Ob hoc igitur veniens, stetit supra locum, in quo erat puer, diutnum ostendens esse partum.

Visa autem stella, gauisi sunt gaudio magno ualde.) Gauisi sunt, utpote reposito duce nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fidutiam, quod quæsitum inuenirent.

Luc. 2.

Et ingressi domum uiderunt puerum cum Maria matre eius.) Domum hic tugurium vocat, quod Lucas diuersorium dixit. Domus nempe erat, quæ utcumque inhabitaretur: diuersorium autem tanquam sedes ac mansio ingredientium. Diuersorium enim dicimus, etiam ipsum tentorium. Quum enim cōcurrissent in ciuitatem Bethlehem omnes, qui a Dauid descendebant, causa census, quem Cæsar fieri iusserat, prout scripsit Lucas: non inuenerunt, qui cum uirgine erant, domum liberam ad hospitandum, ideo ad diuersorium quoddam declinauerunt, in quo presepe erat iumentorum. Statim autem peperit virgo Christum: & quia alius locus non erat in diuersorio, inuolutum fasciis infantem, reclinauit in presepe, iuxta Lucam. Deinde, sicut ait Chrysostomus, ipsum tulit: & quando ingressi sunt Magi, ipsum super genua habebat. Nec enim more aliarum matrum partus dolores sustinuit: quia neque ex viro pepererat.

Et prostrati adorauerunt eum. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera: aurum, thus, & myrrham.) Et quomodo ipsum esse crediderunt, quum nihil viderent circa eum præter tugurium, & matrem pauperulam, vilemque puerulum fasciis inuolutum? Quo modo? Primum quidem a stella, quæ supra ipsum permanebat: deinde autem splendor quidam diuinus animas ipsorum illustrabat, & hunc manifestabat. Propterea obtulerunt ei hæc munera. Aurum siquidem regie dignitatis erat symbolum: subditi enim auro tributa regibus pendunt: thus autem diuinitatis: thure namque Deo adoletur: myrrha vero mortalitatis: hac enim veteres ungebant mortuos ne putrescerent, aut grauem redderent odorem. Ab his igitur quæ protulerunt muneribus demonstrarunt eum, qui apparuit, puerum & Regem esse & Deum, ac tanquam hominem propter homines moriturum.

4. Reg. 24.

2. 25.

Potest quoque & alio modo dici, quod quia reges Babylonis Ierusalem quondam expugnauerant, ac diuinos thesauros depredati fuerant, & hostias cessare fecerant, populumque iugulauerant: regnum autem Babylonis una cum suis thesauris ad Persas deuolutum erat: ideo afferunt Persæ Babyloniorum hæredes domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat: aurum quidem pro sublati auri thesauris: thus autem pro hostiis: myrrham vero pro iugulatis. Tu itidem observa, quod quem admodum Magi, nisi longe a propria terra recessissent, Christum nequaquam vidissent, ita neque tu ipsum videre poteris, nisi longe a terrenis affectibus

affectibus recesseris. Dimitte & tu quoque regem insidias parantem ac turbatam ciuitatem: dico sane insidiantem mundi rectorem, tumultuque ciuitatis. & ad Christum festina. Siue enim Magus fueris curiosa sectatus, siue pastor simplex, nihil id tibi obfuerit, modo tali visione te ipsum dignum reddas, ad eum venias adorandum, & non ad inhonorandum. Christum siquidem inhonorat, qui ipsum indigne recipit. Sicque offer ipsi pro auro quidem purorum operum splendorem: pro thure autem orationem: Dirigatur enim oratio mea, inquit, sicut incensum *Psal. 140.* in conspectu tuo: pro myrrha vero affectionum mortificationem, quæ maxime conseruat animæ substantiam, & suauiter implet odore. Considera etiam quod Magis Ierosolyma ingredientibus, & de stella loquentibus, statim tota ciuitas turbata est: prophetaque in medium adductus est, ac locus partus manifestatus: & alia quedam facta sunt: tum circa pastores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem & Annam, quæ Lucas scripsit. Hæc autem omnia completa sunt, ut quemadmodum diximus, non possent in posterum dicere Iudæi: Nos, quando natus est, non cognouimus. Etenim sicut dicit Chrysostomus, usque ad impletionem dierum purificationis, hoc est, ad quadraginta dies, mansit puer in Bethlehem: ut nisi volutarie obsurduissent, oculosque clausissent ad ea, quæ dicta vel visa sunt: venissent utique Bethlehem, ipsumque vidissent. Nunc autem Persæ a finibus terræ usque Bethlehem venerunt: Hebræi vero Bethlehem circumadiacentes, ipsam ingredi noluerunt: neque ea videre, quæ ab his, qui viderant, fuerant diuulgata. Nam & pastores omnibus sibi occurrentibus nuntiauerunt, quæ viderant, sicut dixit Lucas. Persæ quoque, qui ante populum Hebræorum Christum viderunt, quasi facto significarunt Gentes ante populum Hebræorum ipsum agnitas: quod etiam Paulus dixit Iudæis: Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei: ex quo autem indignos vos iudicatis, ecce conuertimur ad gentes.

Et oraculo accepto in somnis ne redirent ad Herodem: per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.) Antequam puerum vidissent, stella ducatum eis prestitit: postquam autem viderunt, angelus deinceps quasi iam sanctificatos alloquitur. Oraculo, inquit, accepto, hoc est, admonitione suscepta. Reuersi vero sunt, citius credentes tanquam fideles, in regionem suam: futuri doctores eorum, quæ facta sunt. Neque ad Herodem redierunt: ut frustra se insidiari intelligeret, & ab incæpto desisteret.

Qui cum recessissent: ecce angelus domini apparet in somnis Ioseph, dicens: Surge & accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Aegyptum.) Completis quadraginta diebus purificationis, sicut dicit Lucas, adduxerunt Iesum Ierosolyma, ut sisterent illum domino, sicut scriptum est in lege domini. Et ut perfecterunt omnia, quæ secundum legem domini erant: reuersi sunt in Galileam, in ciuitatem suam Nazaret. Et exinde statim angelus apparet Ioseph in somnis, iubens eos in Aegyptum fugere. Quæ ergo Matthæus breuitatis amator pretermisit, hæc Lucas tanquam diligens conscripsit. Quare autem non mansit Christus Nazaret, sic ut occidi non posset? Quia si hoc factum esset, aliqui affirmassent humanitatem iuxta phantasiam

tantum assumptam fuisse, humanis videlicet non subiectam affectibus. Atqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethlehem, & in finibus eius erant, non qui in Nazaret. Sed præuiderat Deus, si in Nazaret mansisset, indicandum Herodi: ideo etiam ab ipsa fugere iussit.

Osee. ii.

In Aegyptum autem mittitur: simul quidem propter causam, quam dixit Euangelista, ut compleretur videlicet quod dictum est a domino per prophetam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. Simul etiam, quia Babylonia & Aegyptus maximæ erant officinæ ad flammam omnis uitii, quod per orbem spersum erat. Ab illa ergo Magos attraxit: in hanc autem intrauit: utramque volens ad rectam viam reduci.

Hinc quoque docet nos, quod & fidelem statim a primordiis tentationes expectare oporteat. Vide enim quo modo ipse statim a cunis appetitur insidijs, abicitque in exilium: fugit quoque mater ac Ioseph. Sed & Magi in modum fugientium clam discesserunt: omnesque iusti innumeras sustinuerunt tentationes: ut si quando rei spirituali operam dederis, atque in tentationes incideris, habeas exemplum: & ne moleste feras: sed agnoscas, quod tentationes in sortem bonis operibus datæ sunt: diabolo quidem in obstaculum adducente, Deo vero ad probationem eorum, qui illum diligunt ordinante. Vide autem rei nouitatem. Siquidem Palestina insidiatur: Aegyptus vero seruat fugientem: ut discas Deum tristibus læta coniunxisse: nam ab utrisque sanctorum vita probatur, quod sane & hic factum est. Primum suspitio habita est de virgine: deinde ex partu gaudium. Rursum fuga in Aegyptum: postea autem illinc reuocatio. Iterum metus propter Archelaum: deinde requies in Nazaret. Necdum enim edendi miracula tempus erat. Nam si a prima statim ætate stupenda demonstrasset, nequaquam homo creditus esset, ut prædiximus. In hunc enim finem nouem mensibus vtero gestatus, natus ac lacte nutritus est, cæteraque suo facta sunt ordine: ut per hæc omnia, facile eius incarnatio suscipiatur. Angelus autem deinceps virginem non nominat uxorem Ioseph, sed pueri matrem: iam enim soluta erat suspitio, & Ioseph certior effectus diuinum esse partum. Dicēs autem, Fuge in Aegyptum, non promisit comitem se fore itineris: insinuans, quod magnum haberet viæ comitem, puta puerum. Hæc præterea eius in Aegyptum relegatio, magnam dedit Aegyptijs occasionē familiaritatis. Postea enim omnes hi, suscepta euangelij prædicatione, plurimum gloriabantur, animoque gestiebant, eo quod fugientem dominum suscepissent.

Et esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim, ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Esto, hæc est, habita conuersare. Hæc autem audiens Ioseph, non passus est offendiculum. Nam intellexit, quod quum angeli ministri essent ad ea, quæ circa puerum agebantur, omnia administratorie fiebant: nec in his curiosum esse oportebat: sed facile ad omnia, quæ dominus iussisset, obedire.

Osee. ii.

Ille uero excitatus accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Aegyptum, & erat ibi usque ad obitum Herodis, ut compleretur quod dictum est a domino per prophetam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. Dictum illud, Ex Aegypto vocaui

caus filium meum, Iudei de suis ipsorum reuocatione dictum asserunt. Quibus nos dicimus, hanc quoque prophetie normam esse, vt multa frequenter de alijs dicantur, & in alijs compleantur. Quemadmodum *Gene. 49.* de Simeone & Leui: Diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Isra- *Gen. 27.* el: siquidem id posteris eorum accidit. Similiter & illud dictum ad Iaa- *Gene. 34.* cob: Esto dominus fratrum tuorum, & adorent te filij patris tui: nō est in eo completum: maxime quum ipse timeret ac tremere, totiesq; ante fratrem suum Esau genua flecteret: sed in posteris eius completum est. Sic ergo & hic dicimus. Vter enim verius dici potest Dei filius, is ne *Psal. 105.* qui vitulum adorauit, & initiatus est Beelphegor, filiosque suos ac sis-
lias demonijs sacrificauit: an qui natura filius est, & equalis in honore cum eo qui genuit?

† Hoc de ipso quidem Israel dicitur, ut asserit Nyssenus: uerum in multis exemplaribus non habetur, post publicatum uidelicet euangelium, a Iudæis reiectum.

Tunc Herodes ubi uidit, quod illusus esset a Magis, iratus est ualde. Tunc: quā-
do? Postquam uidelicet, qui Iesu curam habebant, in Aegyptum fuge-
runt. Vsq; ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit He-
rodes: vxore propria ac filijs molientibus contra eum insidias: sicq; Ma- *Vide Iosephū*
gorum oblitus erat. Id autem diuina prouidentia factū est, vt in Aegy- *16. et. 17. li.*
pto puer seruaretur. Magi itaq; angelo obedientes reuersi sunt: sed hic *antiq.*
illusi sibi credidit, quia non indicauerant, sicut promiserant. Opor-
tuit autem non irasci, sed timere, & cogitare, quod frustra diligentiam
adhiberet. Etenim prius quoq; audierat: a Magis quidem, quod stella
natum eum significasset, a pontificibus autem & scribis, quod prophe-
tæ de illo prædixerant. Ipse tamen maxime insaniebat, vt tandem ei
ostenderetur malitia ac dementia.

CAPVT SECVNDVM DE PVERIS INTERFECTIS.

ET missis satellitibus, occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus
eius a bimatu, & infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Hinc ausi
sunt quidam dicere Christum fuisse duorum annorum, quando a Ma-
gis adoratus est: & stellam tempore natiuitatis eius apparuisse: duosq;
q; annos in itinere Magorum consumptos esse. Chrysostomus vero si-
lentium imponit hæc astruentibus. Quomodo enim verisimile esset, ad
duorum tempus annorum illos iter fecisse, etiam si per Gentes, locaq;
extranea venissent? Qua etiam causa, qui Christi curam habebant, duo-
bus annis in Bethlehem permansissent post censum, cuius gratia eo
venerant? Sed dicit tanto tempore stellam antea apparuisse, quanto
possent illi gradientes peruenire: statimq; nato Christo adfuisse. Pro-
pter hoc enim stella tempus anticipauit, vt peruenientes, in fascijs eū
inuenirent: Nam hæc res erat plena mysterij. Incertum igitur vene-
rintne hi ante pastores, an pastores ante ipsos: vtrumuis enim dixeris,
secure dicere poteris. Quod si a bimatu & infra iussit Herodes pueros
interimi, ne mireris: suspicabatur enim non statim apparuisse Magis

B iii stellam

stellam, sed fortassis puerum anteeius apparitionem natum fuisse. Ideo securitatis causa tempus anticipauit, & vsq; ad fines Bethlehem cae-
dem extendit, vt vndiq; quod venabatur, concluderet, & vna cum in-
terfectorum multitudine, etiam Christum interficeret. Eos ergo qui bi-
muli erant occidit, vt tempus ampliacionem haberet, sicut prædixi-
mus: illos vero qui minoris erant ætatis, secundum tempus quod ex-
quisierat a Magis. Itaque & tempus quod a Magis didicit, obserua-
uit; & latitudinem alteram ipse adiecit. Restat igitur vt verba illa, Se-
cundum tempus quod exquisierat a Magis: non in eo quod dicitur, A
bimatu, intelligas: sed in eo quod additur, & infra. Oportet enim post
id quod dicitur, a bimatu, distinctionem ponere: deinde totum quod
sequitur simul legere. Si enim, sicut dicunt, duorum annorum tem-
pus expletum esse didicisset, nequaquam eos perdidisset, qui mino-
ris erant ætatis. Dubitant autem quidam, quam ob causam, quum
Christus fugam arripuisset, curam non habuit puerorum, qui pro
ipso iugulati sunt. Quibus nos dicimus multos iniuste agere: nul-
lum autem iniuste pati. Omnis enim qui iniuste pati videtur, aut pa-
ritur, vt propria diluat delicta: & ita malum quidem sustinet, verum
non iniuste, quin potius beneficio afficitur, aut vt coronæ occasionem
habeat; & ita quoq; beneficium, propter tempestiuam malī tolerantia,
ob quam perpetuam referet requiem. Itaque qui alteri irrogat iniuri-
am, facit quidem iniuriam: qui vero malum sustinet, nequaquam iniu-
ria afficitur. Quia ergo hi pueri non propter ablutionem propriorum
delictorum interempti sunt, manifestum est passos esse, vt occasionem,
qua coronarentur, haberent, nec passos esse iniuriam. Fortassis autem
& hi pueri, probi futuri non erant. Si enim eos qui peccant Deus in vi-
ta sustinet, ipsorum expectans conuersionem, multo magis credendus
est, eos qui virtute magni futuri sunt, nequaquam vita priuare. Neq;
multo post, puerorum intersector Herodes pœnas dedit violente cedis,
acerba morte vitam soluens, prout scribit Iosephus.

Ierem. 31.

Tunc completum est, quod dictum est ab Ieremia propheta dicente: Vox in Rhama audi-
ta est lamentatio, ploratus, & fletus multus. Rachel plorans filios suos, noluit consolari, eo quod
non sint.) Quando dicit, Tunc completum est quod dictum est, signi-
ficat hoc prouidente Deo factum esse, ac per prophetam prædicente, &
ita fieri permittente, secundum suam gubernationem. Rhama nomen
erat loci in Bethlehem. Nominauit autem Bethlehem Rachel, propter
Rachel vxorem Iacob, quæ in Bethlehem sepulta est. Postquam autē
dixit, Vox in Rhama audita est, subdens declarat, quæ vox fuerit: quia
lamentatio, ploratus, & fletus multus, propter crudelissimam puerorū
extinctionem. Et noluit Bethlehem consolationem admittere, quia pue-
ri sui non sunt, hoc est, non viuunt. Hinc autem calamitatis aperuit
magnitudinem.

†

Mortuo † autem Herode, ecce angelus domini in somnis apparet Ioseph in Aegypto, di-
cens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & uade in terram Israel. Defuncti sunt enim
qui querebant animam pueri.) Terram Israël simpliciter dixit Palestinā.
Quaerentes autem animam pueri, vt eam auferrent, & a corpore sepa-
rarent,

rarent, dicit eos qui Herodem continebant.

† Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dysenteria, scabie, podagra, ac uerendorum putredine, generatione uermium, spirandi difficultate, ac tremore membrorum malam soluit animam.

Qui excitatus, accepit puerum & matrem eius; & uenit in terram Israel. Caterum quā audisset, quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire.) Volebat quidem habitare in partibus Iudææ: siquidem Iudæa & Galilæa Palestinæ regiones erant. Verum propter Archelaum timuit illo ire, ne forte & ipse patrem imitaretur. Neque enim determinate significauerat angelus habitationis locum, ut fiduciam habere posset. Scire autem oportet, quod mortuo puerorum interfecitore Herode: quatuor filijs eius electis, diuisit Cæsar Augustus regnum ipsius: Archelao quidem Iudææ regionem distribuit: alijs vero partes alias, sicut dicit Lucas. Eos autem reges tetrarchas nominauit: quoniam quisque eorum quartæ partis principatum tenebat. Quod si Lucas Pontium Pilatum Iudææ præsidem scripsit, nihil mirum. Postmodum enim Archelao e regno propter accusationes eiectus, in posterum nemo rex, sed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in præsidem Iudææ sub Tiberio Cæsare a Roma missus est. Iosephus lib. 17. ant. cap. 17. & 19.

Oraculo autem accepto in somnis, secessit in partes Galilææ, & profectus habitauit in ciuitate, quæ uocatur Nazaret.) Atqui si in Iudæam ire metuebat propter Archelaum, oportebat & Galilæam timere, propter fratrem eius Herodem, qui in ea tetrarcha erat, sicut dicit Lucas. Verum Bethlehem sita in Iudæa, suspecta erat.

Ut compleretur, quod dictum est per prophetas, quod Nazareus uocabitur.) Et ubi nam hoc prophete dixerunt: Ne quæras: neque enim inuenies. Plurima enim propheticorum voluminum perierunt: partim quidem per frequentes captiuitates: partim autem propter Hebræorum negligentiam: nonnulla quoque propter malitiam.

CAPVT TERTIVM. PRIMVS IOHANNES PRAEDICAVIT REGNUM COELORVM.

iii

IN diebus autem illis, accedit Iohannes Baptista prædicans in deserto Iudææ.) In quibus diebus? Neque enim quando Iesus puer adhuc, ex Aegypto venit Nazaret, sed quum iam triginta esset annorum, sicut narrat Lucas. Verum scripturæ mos est, In diebus illis, dicere, hoc est, sequentibus, de quolibet tempore: manifestando solum tempus illud, quo facta sunt, quæ narrare vult: quemadmodum nunc fecit Euangelista, quæ in medio sunt prætermittens. Et quare post tricesimum annum venit CHRISTVS ad baptisma? Quia ætas hæc solidæ atque perfectæ prudentiæ est. Quia enim futurum erat, ut veterem transmutaret legem, nouamque conderet: ad transmutandum autem & statuentum, tali opus erat sapientiæ: ideo tantam expectauit ætatem. Primum siquidem lubricas pertransiens ætates, nempe pueritiam, quæ multam habet insipientiam; adolescentiam, cuius est vehementia volu

Luc. 3.

Luc. 3.

voluptatum: iuuentutem, in qua nimia est auaritia; postea in ætate virili, tam quo ad corpus, q̃ quo ad prudentiam, venit ad baptismum: vt ab hoc demonstratus, deinceps docere inciperet, signaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Iohannes a Deo mittitur ad Iordanem predicās baptismum, vt baptismi causa multi concurrerent; & in medio multorum adstās Christus, testimonium acciperet: inferne quidem a Iohanne, superne vero a patre & spiritu sancto: & hinc eos attrahens, inciperet sacris initiare, ac miracula ædere. Vnde autem venit Iohannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: Factum est verbum domini super Iohannem Zachariæ filium in deserto: & venit in regionem, quæ circa Iordanem erat. Hanc igitur regionem, quæ circa Iordanem erat, Matthæus desertum nominauit Iudææ. Duas siquidem innuit eremos: vnā interiorem, a qua venit Iohānes; alteram, quæ circa Iordanem erat, ad quam venit.

Et dicens: Resipiscite: instat enim regnum cœlorum.) Poeniteat, inquit, vos errorum vestrorum: instat enim Christus, qui post me venturus est: nam hunc nominat hic, regnū cœlorum, vtpote cœlestem regem, secundum diuinitatem: qui si vos inuenerit resipiscences, donabit peccatorum remissione. Vel regnum cœlorum, dicit politiam angelicam, quam Christus paulo post conditurus erat per Euangelica præcepta. Dicitur quoque regnum cœlorum, fructio cœlestium bonorum. Significat & alia plura nomen varie significatiuum Regnum cœlorum, prout in sequentibus erit inuenire.

Hic est enim de quo dictum est ab Iesaiâ propheta dicente: Vox clamantis in deserto: Parate viam domini, rectas facite semitas eius.) Vox clamantis: defectiua est oratio. Intelligitur enim: vox, subaudi, est mihi viri, clamantis in deserto, illa scilicet, quæ est apud Iordanem. Clamantis autem, quæ sequuntur: Parate viam domini, & cætera. Viam autem domini & semitas eius, vocat animas, ad quas venturum erat verbum euangelij: quas etiam parare exhortatur, siue mundare instrumento poenitentiæ, affectionum spinas extrahendo: peccati lapides eijciendo: & ita suaves ac molles ad ipsius susceptionem efficiendo.

4 Ipse autem Iohannes habebat + uestimentum suum e pilis camelorum, & + zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius locustæ erant, & mel syluestre.) Meminit & vestis, & cibi eius, ostendens & pannum, & simplicitatem eorum: & per hæc docens corporis minimam habendam esse curam, despiciendāq; sumptuositatem. Ne quæras autem, quis illi vestem texebat, aut unde zonā habebat. Multo enim magis admirandum est, quo modo in eremo a puero aëris inæqualitē per talem ætatem assuefactus est. Id autem vnum scito, quod etiam illa, diuina ei prouisione subministrabantur: & ita afflictiones sufferendo perseuerabat. Locustas vero quidam herbarum esse virgulta dixerunt: quidam autem herbam dictam locustam: alij vero ipsum insecti genus. Dicunt enim vsq; ad hodiernum diē, in illis partibus pleroscq; illud edere fumo siccatum: & ipsum inter animalia munda legistatorem annumerasse: habere autem grauem odorē, malumq; gustum. Primum tamen potius tenendum est. Mel quoq; syluestre

uestre in petrarum scissuris ab agrestibus apibus conficitur: sed amarum est ac insuaue.

† Habitu etiam prædicabat, uestem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum, medium esse inter munda animalia & immunda: licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen unguis non habet fissam. Quia igitur Iohannes populum Iudaicum, qui misere mundus apparebat, ac Gentilem, qui immundus erat, ad deum adducebat: idcirco pilos ferebat camelorum.

† Omnes sancti cincti a scriptura inducuntur: uel tanquam semper in opere positi, negligentes enim & delicati non cinguntur: uel quia concupiscentiæ affectione mortificauerunt. Pellis namque mortui animalis pars est.

Tunc exibat ad eum Ierosolyma & omnis Iudæa, omnisque regio undique Iordani finitima, & baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua. Primum quidem baptizantis opinio spem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius: & nunc primum ab eremo descenderat, multis ornatus virtutibus, soloque visu non parum auertebat metum. Deinde autem noua prædicationis apparentia, regnum cælorum annunciabat: de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis urgebat, propheta Iesajas dictum illud, Vox clamantis in deserto, de illo prædixerat. Et quo modo nullus euangelista scribit, quod Iohannes turbis clamauerit, Parate viam domini: sicut de illo propheta ait? Manifeste quidem nullus scribit. Verisimile est tamen & hoc clamauisse, quod scriptum non sit, utpote per se intellectum. Verum tamen etiam illud, Resipiscite: & Facite fructus dignos poenitentia, tantundem valet, quantum, Parate viam domini. Est enim præparatio ac repurgatio prædictæ viæ ipsa resipiscentia, ac virtutum fructificatio. Exibant autem ad ipsum Ierosolyma ciuitas, siue Ierosolymita: ita enim dixit Marcus. Quam autem habuerit virtutem Iohannis baptisma, quamque differentiam a baptismo, quod Christus statuit, diligenter apertum inuenies in explanatione euangelij secundum Marcum. Nam in ea conuenientius visum est rem hanc declarare, ubi scriptum est, Prædicans baptismum poenitentia in remissionem peccatorum.

Porro cum uidisset multos Phariseorum & Sadduceorum uenientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies uiperarum, quis demonstrauit uobis fugere a uentura ira? Iudæorum genus varijs appellatur nominibus. Siquidem Hebræi dicuntur ab Heber, utpote lingua eius utentes. Solius enim eius linguam seruauit Deus inconfusam: quia communicare noluerat cum illis, qui turrim edificabant. Ab hoc autem descenderat Abraham. Israëlita vero dicti sunt a Iacob, qui Deum in scala uidit, & Israël appellatus est. Israël enim tantundem valet, quantum, uidens Deum. Iudæi autem a Dauid: quem postquam de tribu Iuda ad regnum elegit Deus: eiusque posteris dedit, ut hereditario iure regnarent: tribum illam claram reddidit, utpote ab eo tempore regiam: ita ut etiam qui ab alijs tribubus descenderent, postea Iudæi quoque ab hac, communi vocabulo dicerentur. His ita distinctis, dicere etiam oportet de duabus Iudeorum sectis, quæ hic ponuntur. Sadducei in ceteris quidem Iudei erant: verum spiritum, & angelos, ac resurrectionem mortuorum negabant, neque omnino esse credebant. Pharisei vero & ipsi quoque in ceteris Iudei, habebant quasdam obseruationes ceteris non communes,

nes, vt ieiunium bino in hebdomade die: substantiæ decimas, quas pauperibus erogabant: lotiones ac purificationes vrceorum, paropsidum, ac scyphorum, aliosq; huiusmodi mores. Sicut autem scribæ siue legisperiti ac doctores, alijs præstantiores erant: ita sane & Pharisei ac Sadducæi tanquam alijs superiores sese iactabant. Hos igitur Iohannes accedere videns: ipsosq; agnoscens: tum per inhabitantem in se gratiam, tum vero a veste habituque insigni: liberius eos arguit: si quidem fidutiam in eo habebat, qui se miserat. Miscet autem reprehensionis asperitati laudem: vt inde quidem humilientur, hinc autem consolationem accipiant. Nam ipsos alloquens, progenies viperarum appellauit. Sicut enim viperarum proles, quum pariantur, suas occidunt matres, exeso earum ventre: ita sane & Iudæi suos patres spirituales, puta prophetas occiderant. Laudauit autem ipsos dicens: Quis demonstrauit vobis fugere a ventura ira? Apparebat enim, q̃ sola ipsorum prudentia. Futuram vero iram dicit, vel quæ a Romanis in obsidione futura erat: vel quæ a Deo in die iudicii: quã, ad poenitentiam properando, fugiebant. Erumpendo igitur ad Phariseos ac Sadduceos dirigit sermonem: eos autem spiritu discernens, hæc illis dicebat, q̃ in Christum credituri erant, & ita prædictam iram omnino euasuri. Quod si Lucas hæc turbis illum dixisse ait, ad se vt baptizarentur venientibus: nihil inde turberis. Verisimile est enim bis hæc Iohannem dixisse: nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Iohannes magnam ipsorum mutationem: quomodo hi qui prophetas occiderant, ipsum quoq; non occideret, sed magis ad poenitentiam veniret.

Luc. 3.

Psalm. 33.

Facite ergo fructum dignum poenitentia.) Quia ergo resipiscitis, scitote, quod non sufficit prauitatem dumtaxat fugere: sed oportet virtutem quoq; operari. Declina, inquit, a malo, & fac bonum.

Et ne uideamini dicere intra uos: Patrem habemus Abraham.) Ne uideamini, hoc est, ne uelitis. Admonet autem ne in cordibus suis dicant: Patrem habemus Abraham: & sufficit nobis ad virtutem, quod ab illo descendamus. Neq; enim ullos oportet de progenitorum virtutibus gloriari: quum ipsi negligentes sint de propriarum operibus virtutum.

Gene. 21.

Dico enim uobis: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios ipsi Abraham.) Ne putetis, inquit, quod si vos absq; fructu virtutum perieritis, nulli reliqui erunt Abrahamæ filij. Potest enim Deus de inanimatis his lapidibus suscitare filios ipsi Abrahamæ. Etenim ipsum quoque Isaac suscitauit ei, de inanimato ac lapideo Saræ utero. Potest & alio modo dici. Ne gloriemini quod originem habeatis ipsum Abraham. Neque enim hoc uestrum bonum opus est, sed Dei donum: qui potest, nempe omnipotens, de apparentibus his lapidibus, suscitare filios ipsi Abrahamæ. Quidam autem dicunt eos, qui e Gentibus crediderunt, his verbis insinuari: qui primum ad veritatem obdurati & insensati, postea per fidem, in filios adoptati sunt. Alij vero illos designari dicunt, qui tempore passionis Christi ob petrarum scissionem per fidem in filios adoptati sunt. Et hi autem & illi in Abrahamæ filios cooptati sunt, utpote cum ipso eterne hæreditatis participes. Proprie enim Abrahamæ filij sunt, qui virtutes eius

eius imitantur, ac sorte ipsius in regno cœlorum digni habentur: siue ex Iudæis sint, siue ex gentibus. Nam tanto maior est virtutis cognatio, q̄ sanguinis, q̄to anima corpore præstantior est.

Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem mittitur.) Quum iam eos terruisset dicēs, quod nisi cauerent, a genere Abraham exciderent, auget adhuc metum. Non solum, inquit, a tali genere excideris, verum etiam irremediabili modo, citius a presenti vita excisi, etiam ibi in futuro pœnam luetis. Securitatem enim figuratiue mortem appellauit: arbores autem homines, radices vero vitam ipsorum: ignem etiam dixit ipsius gehennæ. Quidam vero radicem interpretantur ipsum Abraham: arbores autem Iudæos, qui ab ipso pullularunt: securitatem quoq; Christum, qui ipsos quidam excisurus erat, fructum ad euangelij fidem non ferentes: inserturus autem illos, qui e gentibus crederent. Postquam ergo factum ipsorum terruit, ac cordis eorum duriciem timore cadendi a genere Abraham, excisione ac igne emolliuit: deinceps sermonem de Christo cum multa dignitate inducit, vt ipsi apparenti occurrerent.

Ego quidem baptizo uos aqua ad pœnitentiam. Qui autem post me uenturus est, fortior me est: cuius non sum idoneus calceamenta portare. Ipse uos baptizabit spiritu sancto.) In pœnitentiam, hoc est, propter pœnitentiam, Ipsos enim confitentes siue resipiscentes baptizabat, quia eos pœnitebat: eratq; tale baptismum pœnitentiæ demonstratio. Post se autem venturum dicit Iesum, ante quē ipse viam illi preparabat, clamans: Parate viam domini, vt supra narrauimus. Dixit quoq; Christum se fortiozem, vtpote diuinitati vnitū. Illud vero, Non sum idoneus calceamenta portare, excellentem eius q̄ predicabatur exprimit dignitatem. Tantundem enim est ac si diceret: Neq; inter extremos ipsius seruos numerari possum, propter magnitudinem diuinitatis ipsi vnitæ: postremis siquidem seruis huiusmodi commissum est obsequium. Reliqui vero Euangelistæ, corrigiam calceamentorum eius soluere dixerunt: vt manifestum sit vtrumq; dixisse: nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, Ipse uos baptizabit in spiritu sancto, palam fecit dominici baptismatis dignitatem. Meū, inquit, baptismum abstinētiā a peccatis operatur: illius vero, spiritus sancti participem facit. Matthæus sane, Marcus & Iohannes dixerūt, in spiritu sancto. Lucas vero, in spiritu sancto & igni: vnde rursum manifestum sit, & hoc, & illud Baptismum varijs dixisse temporibus. Nostris quidem maioribus hic sermo demonstrat, spiritus sancti super Apostolos in igneis linguis descensum. Tunc enim in spiritu sancto & igni baptizati sunt. Postea vero idem operatur constitutum a Christo baptismum. Etenim cuique baptizato aduolat spiritus sanctus, non solum ipsum sanctificans, verum etiam inuisibiliter animæ eius sordes consumens. Non sum autem idoneus, hoc est, non sum dignus: ita enim scripsit Iohannes.

† Per metaphoram dictionis, gratiæ abundantiam refert Baptista. Et ignis repetitione, gratiæ uehementia ac incomprehensibilitas demonstratur.

Qui hæc annotauit, uidetur legisse, In spiritu sancto & igni.

Cuius uenit

Cuius uentilabrum in manu eius: & emundabit aream suam: & congregabit triticum suum in horreum, paleam autem comburet igni inextinguibili.) Ex his demonstrat, quod iudex etiam sit futuri seculi. Et aream quidem vocat, vniuersalem orbis ecclesiam, ad quam omnes operatores a domini prouidentia conducuntur. Ventilabrum autem iustum eius iudicium, quod eos sane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quasi paleaceos, tradit igni gehennæ inextinguibili; illos vero qui virtutum habent grauitatem, in apothecā cœlestium tabernaculorum colligit. Nūc siquidem in area mixta sunt triticum & palea: tunc autem omnino discernentur, quando frumentū in apothecam deferendum est. In manu autem sua dixit, eo quod prout ac paratus est ad diiudicandum. Vide autem quod postquam baptizauerit in spiritu sancto, expurgat adhuc aream suam, ne suscepto baptismo torpeas.

Tunc accedit Iesus a Galilæa ad Iordanem ad Iohannem, ut baptizaretur ab eo.) Cum seruus venit dominus: sed illi quidem, ut pœnitentiæ actus demonstrarent accesserunt, ipse vero ut populo manifestaretur. Ita enim dixit Iohannes, quod ut manifestaretur Israëlī.

Iohan. 1.

Iohannes autē prohibebat eum dicens: Mihi opus est ut abs te baptizetur, & tu uenis ad me.) Cognouit quis esset per inhabitantem in se spiritum sanctum. Ait enim Iohannes euangelista: Videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus dei, qui tollit peccatum mundi, & cætera. Nunc vero prohibebat ipsum dicens: mihi opus est ut abs te baptizetur: ego peccatis obnoxius, ab eo qui peccare non potest: in nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in spiritu sancto & igni: seruus a domino: homo a Deo, et tu tamen ediuerso uenis ad me? Alij enim per interrogationem legunt verba illa, Tu uenis ad me? Theologus autem Gregorius per affirmationem quasi prophetantis ac dicentis: Sequeris me qui occidar, hoc ē, occideris & tu.

Respondens autem Iesus, dixit illi: Sine modo.) Desine modo impeccabilitatis ac diuinitatis meæ velamenta obtendere: neque enim sunt hæc presentis temporis: sed dispensatorio modo a te baptizor. Quemadmodum enim propter homines homo factus sum, ut tanquam homo fallam diabolum ipsos decipientem: ita propter ipsos, sicut ipsi baptizor, ut in aquis eorum sordes sepeliā, qui regenerandi sunt per aquam & spiritum. Simul autem & hoc dispensatorie ago, ut videlicet per baptismū populo demonstrer.

Sic enim decet nos complere omnem iustitiam.) Sic congruit ut compleam omne dei præceptum: hic enim iustitiam præceptum dei appellat. Oīa, inquit, quæ iussit lex compleui præcepta: solum nempe id reliquū est, ut baptizetur. Sic itaque decet, ut compleam omnem iustitiam, videlicet per baptismum: ut quia vetus Adam vnicum non compleuit præceptum: ego nouus Adam pro ipso omnia adimpleam, illiusque posteritatem perficiam, & a condemnatione quam ille a se descendantibus distribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Præceptum autem erat Dei, sed baptismus Iohannis. Ait enim: Qui misit me ad baptizandum in aqua, & cætera.

Iohan. 1.

Tunc

Tunc omittit eum. Baptizatus autem Iesus statim ascendit ab aqua.) Dicunt aliqui, quod vnumquemque baptizatorum, in aquam ad collum vsque immisissum detinebat, quousque peccata sua confessus esset, & post confessionem ascendebat de aqua. Christus autem quum peccatum non haberet, non est detentus in aqua: & ob hanc causam aiunt Euangelistâ dicere, quod statim ascendit de aqua.

Et ecce aperti sunt ei celi: & uidit spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & uenientem super se. Et ecce vox de celo dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est.) Veteris Adam inobediencia paradysum nobis clausit: noui autem obediencia celum nobis aperuit. Maiorem enim bonorum fruitionem nobis acquisiuit, quam fuerit perditio. Et vide quo pacto Christus populo demonstratus est: clare videlicet ac manifeste. Postquam enim Iohannes de ipso turbis prædixerat, ac sensim ad huius dicta animam aduertebant: ut viderunt etiam ipsum quasi vnum de populo baptizari, offendiculum passi sunt. Et idcirco celi quidem aperiuntur, ostendentes, quod ab ipsis descenderit columba, ut super eum vocem deriuaret, ne ipsam de Iohanne testificari putarent. Et ita pater testimonium dedit filio: spiritus sanctus vero super eum descendit, quasi digito demonstrans hunc esse, de quo ferretur testimonium. In specie autem columbæ. Hoc enim animal in multis spiritum sanctum imitatur. Siquidem homini amicum est: nec facile iritatur ad iram: pullis quoque priuatum patienter sustinet, neque minus ad eos, qui se priuauerunt, accedit: mundissimum etiam est, & bono gaudet odore. Huius quoque columbæ figura erat illa, quæ Noë finem diluuii nuntiavit. Quemadmodum enim tunc erat diluuium ab aqua, ita & nunc a peccato: & sicut illa denunciavit cessationem illius diluuii, ita & ista huius presentis. Aperti sunt autem celi: & super baptizatum descendit spiritus sanctus: ut discamus super omnem hominem baptizatum celos aperiri, vocantes ipsum ad supernam habitationem. Ad eum quoque accedit spiritus sanctus. Quod si hæc sensibilibus oculis non videmus, ne diffidas. Signa namque fidelibus non dantur, sed infidelibus: nobis autem signorum loco sufficit fides. Simul etiam attende: quod sicut in Pascha te, siue coena mystica, in vna mensa Iudaicum pascha adimpleuit ac finiuit: & suo dedit initium: ita quoque in baptismo, in eodem flumine fecit vtrumque. Celorum enim apertio, & spiritus sancti descensio, Christiani baptismatis dona erant. Quid est autem, In quo mihi complacitum est: hoc est, in quo oblector. Vel. Quia nato ipso laudes cecinerunt angeli, dicentes, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax, in hominibus beneplacitum, id est, bona voluntas: bona autem voluntas erat, ut homines saluarentur: ideo nunc dicit: Hic est, in quo hominibus bona volui, hoc est, per quem est hominum salus.

Tunc Iesus subductus est in desertum a spiritu ut tentaretur a diabolo.) Postquam tanquam homo omnia ad hominum doctrinam & fecit, & tulit: semetipsum post baptismum spiritui sancto tradit: ut ab eo ducatur, quocumque ille iusserit. Ducitur autem in desertum, ut a diabolo oppugnetur, ut & tu post baptismum nequaquam tui ipsius ductor sis, sed ducaris

C i potius

Gene. 9.

Matth. 26.

Mar. 14.

Luc. 22.

Luc. 2.

iiii.

potius a spiritu. Et post baptismum in tentationes incidens non turberis. Ad hoc enim armatus es, vt prelieris. Et hinc est, quod accedentes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, vt virtutem armaturæ, qua indutus es, agnoscas. Deinde vt bellare discas. Ad hæc vt probatus fias. Præterea vt hoc modo non extollaris. Demum vt scias magnum tibi conceditum esse thesaurum. Nisi enim ita fuisset, nequaquam frustra tecum confugeret inimicus: Nam vbi diuitias videt, ibi aciem ex aduerso instruit. Ductus est autem in desertum inaccessum; quod manifestans Marcus, dicit etiam fuisse ibi cum bestiis: vnde maius quoque bellum demonstratur. Tunc enim magis irruit diabolus, quum hominem magis videret solitarium, omni que priuatum consolatione.

Marc. i.

Et quum ieiunasset quadraginta dies & quadraginta noctes, postea esuriit.) Primum ieiunauit, innuens quod magnum propugnaculum sit ieiunium, his qui dæmoni repugnant. Non excessit autem mensuram, quam ante ipsum attigerat Elias, & ante illum Moses: ne virtutem humanæ naturæ supergrediens, incredibile faceret se hominem esse: & hinc est, quod postea esurit, hominem se esse confirmans. Siquidem homini proprium est ex ieiunio esurire. Superflue autem addi videtur de noctibus. Puto tamen propter Hebræorum ieiunia additum esse: qui diebus ieiunantes, noctibus edebant. Marcus tamen & Lucas, noctes tanquam subintellectas præterierunt.

Marc. i.

I. Hic. 49

Et quum accessisset ad eum tentator, dixit: Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant.) Marcus autem & Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentabatur: vt manifestum sit, quod in illis quidem ipsum e longinquo tentabat: nempe per somnum, per tristitiam, per ignauiam, & similia. Postquam autem ipsum esurire cognouit, iam prope ac manifeste appetiuit: idque per vitium fami conueniens puta gulam. Considera vero quid faciat. Audierat & a Iohanne, & per vocem cœlitus delapsam, hunc esse Dei filium: ignorans ergo quod Dei filius carnem assumpsisset: siquidem latuit eum arcanum incarnationis mysterium: suspicatus est hominem quidem esse: a Deo tamen ob virtutes ipsius adoptatum.

Gene. 3.

Itaque ei iam tantum inuidit honorem, sicut & veteri Adam: niscusque est hunc, velut illum ab ipso deicere. Et idcirco propius accedens, primam producit tentationem, nempe gulositatem, per quam cepit & primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod desertus nimis esset locus: sciebat autem fami conuenientem esse panem: ipse quidem non adfert, eo quod ab aduersario Christus sumpturus non erat: sed iubet, vt de lapidibus panes efficiat. Et ne Christus insidias agnosceret, obserua rethnas eius, ac malitiæ magnitudinem. Non dixit simpliciter: Facito, vt isti lapides panes fiant: sed præmisit: Si filius Dei es: vt appareat, quod vt demonstretur, an filius Dei sit, petit lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim huiusmodi verbis pungendum, tanquam rubore suffundatur, si filius Dei non esse credatur: vt ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe a Deo potestate: ac postmodum videns iam ipsos, magna attractus esurie, deiciatur. Sed non

non latuit illum, qui sapientes comprehendit in astutia sua.

Qui respondens dixit: [†]Scriptum est: Nō solo pane uiuet homo, sed omni uerbo, quod [†]egreditur per os Dei.) Intellecta illius astutia, signum non ædidit requi ^{Dent. 8.}situm. Nam signa ad commodum intuentium fieri consueuerunt; diabolus autem nullam inde relaturus erat utilitatem. Etenim neque uis postmodum omnib⁹ quæ fecit Christus, in aliquo mutatus est. Sed ad occultam ipsius responderet cogitationem; & ex libri Deuteronomij scriptura ei silentium imponit; ac si diceret: Ad quid mihi opus est panes ex lapidibus facere, propter famem quæ me urget, ut illis uisis alliciar esca? Atqui non solo pane hominum uita seruari potest, sed & alio præterea cibi genere. Omne siquidem uerbum ab ore Dei egrediens ad eum, qui fame premitur, loco cibi uitam eius sustinet, & sufficit ei. Ita sane gastrimargiæ dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Obseruandum uero Matthæum pluraliter lapides dicere; Lucam uero lapidem singulariter. Frequenter enim apud Euāgelistas, huiusmodi quæ nihil officiant, diuersitates reperies. ^{Luc. 4.}

[†] A ueteri testamento depromptum est: Est enim uerbum Moſis. Nam & Hebræi manna comederunt; quod quum non esset panis, omnem tamen eorum supplebat indigentiam; mutatum in omnia quæ optabat quisque edere. siue piscem, siue ouum, siue caseum concupisceret Iudæus, illius gustum manna ei præbebat. [†]

Tunc assumit eum diabolus in sanctam ciuitatem.) Assumit, hoc est, assumendo ducit. Permisit enim inimico ducere se quo luberet, & pugnare sicut uellet: ut undiquaque victus, solus aufugeret. Sanctam autem ciuitatem uocat Ierusalem, utpote a Deo delectam, & ideo in reuerentia habitam; aut eo quod sanctum haberet templum. ^{Gene. 9.}

Et statuit eum super pinnaculum templi.) Pinnaculum domuncula erat excelsa ualde, ad latus templi superstructa.

Et dicit ei: Si filius Dei es, præcipita te deorsum. Scriptum est enim: Angelis suis mandaturus est de te, ac manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum.) ^{Psal. 90.} Prima victus tentatione, ad secundum procedit certamen; & per uanā gloriam ipsum nititur attrahere: ideoque iubet, ut seipsum præcipitet ac seruet. Utque ipsum rursus pungat, præmittit iterum, Si filius Dei es: quasi denuo uideatur hoc signum ad hoc procedere, ut se filium Dei esse demonstret, quāquam id prius non fecerit: putabat nempe facilius illi posse persuaderi; & si non ob aliud, at saltem propter illos, qui eum mirabilia operantem uisuri erant: tunc enim multi inferius aderant; & ita in expassam uanæ gloriæ nassam incideret: utpote seipsum idcirco præcipitando, ut ab eis laudaretur. Ipsum quoque Dauidica attrahit scriptura: ut uideretur etiā a scriptura diuina uerisimiliter persuadere. Verum hi eius doli Christum nequaquam latuerunt.

Dixit ei Iesus: Rursum scriptum est, Non tentabis dominum Deum tuum.) ^{Ten. Deuter. 6.} Tat autem Deum, qui nulla instante necessitate seipsum in manifestum præcipitat periculum, ob habitam in Deum fidutiam.

Iterum assumit eum diabolus in montem excelsum ualde, & ostendit ei omnia regna mundi ac gloriam eorum, dixitq; illi: Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me.) Superuacuum fuisset nomen adscribi montis: quæ enim fuisset inde conse-

Luc. 4.

quanta utilitas? Interim frustratus secundo quoque impetu inimicus, ad tertium insuper præparatur; & per auaritiâ quam nouissimâ seruabat, utpote periculosiorem, deſcendere conatur; & in montem ducit excelsum valde; ac digito ei demonstrat, in + momento temporis, quod etiam addidit Lucas, hoc est, in paruo tempore, partes orbis, in quibus mundi regna sita erant, dicens, In hac quidem parte positum est regnum Romanorum; in ista vero Persarum; & in illa Assyriorum, ac pari modo de cæteris. Et item: Hoc præcipuam habet gloriam, si formas spectes ac species: aliud vero in alijs; & ut semel dicâ, omnia recenset. Deinde ait: Hæc omnia tibi dabo: puta quæ in regnis mundi continentur, si prostratus adoraueris me. Quemodo o dolose tot ac talia commutas vnica adoratione? Vtique: ut vbi præcepti facilitate deceperis auaritiæ hamo eum transfigas, videlicet quum amore possidendi regnorum diuitias te adorauerit. Manifestius autem ait Lucas, dixisse ei diabolum: Tibi dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam eorum: quia mihi tradita est, & cuicumque volo do eam: tu igitur si prouolutus coram me adoraueris, erunt tua omnia. Matthæus quidem hæc præterijt tanquam non necessaria: Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta. Plerasque autem huiusmodi omissiones ac additiones apud Euangelistas reperies, & in omnibus pro solutione prædictas adhibe causas.

Deuteron. 6.

Luc. 4.

Tunc ait ei Iesus, Abi satana. Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi solum coles.) Hoc quoque in Deuteronomio scriptum est. Considera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter responderit: vbi autem vidit ipsum impudenter Dei ad se adorationem attrahere, diuinumque expetere honorem: tunc ipsum increpauit, dicens, Abi satana, hoc est, recede aduersarie. Lucas vero scripsit, Abi post me satana, hoc est, e conspectu meo te aufer, quod enim post aliquem ponitur, ipsi non apparet. Neque sustinuit, ut mendacij argueret dicentem, Omnia sibi tradita esse: sed denuo ipsum a scriptura reppulit; & versus to flagellum facta est increpatio, neque enim amplius tolerauit. Et ideo Matthæus quidem postremam scripsit auaritiæ tentationem: Lucas autem potius vanæ gloriæ: quia Matthæus sane etiam ordinis tentationum curam habuit: Lucas vero solius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus saluatoris instituemur? Ut certe inimico nunquam fidem habeamus: ne si utilia quidem ac necessaria tubeat. Siquidem pro ea, quæ commoda sunt adulatur: finit vero in malum. Vtique nec propter famem, aliamue urgentem necessitatem, faciamus dæmonis voluntatem, sed ad deum confugiamus: ne Deum tentemus, neque diabolo signa petenti intendamus. Hæc enim, occultato sub eis dolo, postulat. Quidam autem dicunt diabolum Christo demonstrasse omnia regna mundi, & gloriam eorum: non ad sensum localiter, sed ad intellectum designando. Hoc autem dixerunt propter id, quod scriptum est, hæc in momento temporis demonstrasse.

Tunc + omittit eum diabolus.) Lucas autem scripsit, quod completa omni tentatione, diabolus abscellit ab eo usque ad tempus. Apparet autem

autem tres enumeratas tentationes, capita omnium esse tentationum. Ab his namq; cæterę omnes oriuntur, vt qui hos deuicerit affectus, contra omnes victoriã obtineat. Quod autem additur, Vsq; ad tẽpus, significat, vsq; ad Iudæorum insidias. Tunc enim rursus opugnabit, non per seipsum, sed per Iudæos, tanquam per organa quædam.

† Tres tentationes sustinuit dominus, nempe gulę, uanę glorię, & auaritię. Sunt etenim hæc omnium malorum affectuum capita: qui has deuicerit, in multis quoque alijs magis victor euadet. Lucas itaque dicit, quod omnem compleuerit tentationem, eo quod tentationum capita consummauit. Quod autem etiam angeli ei ministrant, significat nobis quoque angelos post victoriã ministraturos. Omnia siquidem propter nos & facit, & ostendit dominus, cui veluti Deo semper angeli ministrant.

Et ecce angeli accesserunt & ministrabant ei.) Tempore quidem tentationum non permisit eos apparere, ne prædam perderet: postquam autem aduersarium propria deuicit autoritate, ac fugere coëgit, tunc iam apparent; vt noueris, quod postquam in modum eius viceris, & te suscipient ac stipabunt angeli.

Quum audisset autem Iesus, quod Iohannes traditus esset, secessit in Galilæam.) Postq; audisset quod in carcerem traditus esset ab Herode terrarcha, sicut in sequentibus dicturus est. Secessit autem, instruens nos, vt tentatiões fugiamus. Neque enim vitium est, seipsum periculo non obicere: sed vbi inciderit, non stare viriliter. In Galilæam vero abiit, simul quidẽ vt compleretur, quæ de ea scribitur prophetia, sicut inferius dicitur: vtque inde piscatores piscaretur, apostolos dico, qui ibi morabantur. Vnde & angeli subleuato in cœlum Christo, Galilæos appellauerunt eos, dicentes: Viri Galilæi quid statis aspicientes in cœlum? Act. i.

Et relicta Nazaret, ueniens habitauit in Capernaum, quæ est ciuitas maritima; in finibus Zabulon & Nephthalim.) Relicta, hoc est, præterita: tunc enim non est Iesai. 9. ingressus Nazaret.

Vt compleretur quod dictum est per Iesaiam prophetam dicentem: Terra Zabulon, & terra Nephthalim iuxta uiam maris, trans Iordanem, Galilæa Gentium. Populus qui sedebat in tenebris uidit lucem magnam; & qui sedebant in regione & umbra mortis, lux orta est eis.) Galilæa quidem regio erat Palestine. Olim autem data est in sortem duabus tribubus Zabulon & Nephthalim: partem tamen eius inhabitabant Gentes alienigenę. Et videtur horum propheticorum verborum ordo difficilis, tum propter defectum quorundam, tum propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamẽ a prophetico libro illum requirens, intellexi quo modo ea ordinare oporteat; nempe ita conuenit. O terra Zabulon, & o terra Nephthalim: intelligit autem Galilæam, sicut dictum est; & o vos qui circa uiam maris, id est, circa mare Galilæę habitatis: & o vos qui trans Iordanem: & o Galilæa Gentium. Vocat autem Galilæam Gentium, eam Galilæę partem, quam Gentes incolebant. Deinde comprehendens omnes, qui in prædictis locis habitabant, res illis salutare denuntiavit, dicens: Populus qui sedebat in tenebris uidit lucem magnam, & cætera. Et tenebras vocauit errorem. Errabant enim: Iudei quidem circa scripturas, Gentes vero circa cultũ

diuinum. Lucem autem magnam Christum nominauit, qui frequenter lux vera appellatur: ipse etenim hos ab errore eduxit, illustrans eos in modum lucis. Deinde iterum huiusmodi tenebras interpretatur regionem mortis, & vmbra mortis: his vocans nominibus, quia sicut mortis regio ac vmbra, est sepulchrū: regio quidē, quasi locus, vmbra vero, quasi tenebræ. Nam tenebræ vmbra est: Ita & mortis spiritalis regio ac vmbra, erat ille error: regio sane, veluti more sepulchri eos cōtinens, qui in ipsum incidissent, mortui, quo ad sensum veritatis: vmbra vero, vtpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, si prophetica eloquia integre non posuerit. Vniuersaliter enim scire oportet, euangelistas interdum quidem integre dictorum mentionem facere: quandoque autem illa abbreviare: & aliquando verborum quidem sensum integrum seruare: quasdam vero dictiones mutare: quando id in nullo sermonem potest corrumpere.

Ex eo tempore coepit Iesus predicare & dicere: Resipiscite: instat enim regnum celorum.)

Hoc ante saluatorem Iohannes predicauit. Incipit autem etiam inde Christus, vt ostendat principium suum fuisse Iohannem, & nequaquam illi contrarium esse. Opere precium enim erat, vt primum alius de eo ferret testimonium: & tunc veniret ipse. Quidam autem dicunt, videri quidem eadem predicare Christum, quæ Iohannes: puta, Resipiscite: & Instat regnum celorum: non tamen ita esse. Iohannes siquidem dixit: Resipiscite, propter peccata, in quibus offendistis. Christus vero: Resipiscite, vt transferri mereamini a veteri testamento in nouum. Et Marcum pro teste adducunt, qui addit: Et credite euangelio. Et Iohannes, inquit, Christum vocauit regnum celorum: Christus autem coelestem angelicamque politiam, quam ipse conditus erat, vt prædiximus. Marcus sane pro regno celorum dixit, regnum Dei. Intelligitur præterea regnum Dei instare, vt super credentes regnet. Siquidem incredulorum, natura rex est filius Dei & verbum: credentium vero, vtroque modo, natura videlicet & voluntate, quum sponte gubernationem eius suscipiant.

Ambulans autem circa mare Galilææ, vidit duos + fratres, Simonem, qui uocabatur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare: erant enim piscatores. Et ait illis: Venite post me, & faciam uos piscatores hominum. At illi continuo, relictis retibus, sequuti sunt eum.)

Matthæus quidem in hoc loco dicit, postquam traditus est Iohannes, hos esse Christum sequutos: Euangelista vero Iohannes, quod potius antequam traderetur. Præterea Matthæus asserit simul vtrumque vocasse Iesum: Iohannes autem, quod Andream quidem Iesus, Petrum vero Andreas vocauerit. Vnde manifestum est hanc secundam fuisse vocationem. Etenim quum cum sequuti fuissent ante Iohannis traditionem, rursum ad patriam reuersi sunt, artemque priorem exercuerunt: vtpote videntes Iohannem quidem traditum esse, Iesum vero secessisse. Postmodum igitur Christus, primum eis factum ignoscens, venit vt rursum eos recuperet: iubetque vt se sequantur, & pro retibus quæ possidebant, sumant ab eo rationalem sagemam: & in mare seculi mittentes, pro piscibus homines capiant. Et vide quo modo sta

Marc. 1.

Iohan. 1.

do statim, his quæ possidebant relictis, obedierunt, nihil tergiuersantes. Ita nempe vult Christus, vt cuius necessitati suus præponatur discipulatus. Dixit autem: Venite post me, hoc est, sequimini me.

+ Fratres fuerunt, qui primum a Christo docente uocati sunt: tum quia huic conuenit fraterno modo gubernare: tum quia frater no modo sapere oporteat eos, qui ab ipso docentur.

Et progressus inde, uidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi & Iohannem fratrem eius, cum Zebedæo patre ipsorum, reficientes retia sua: & uocauit eos. Illi autem statim, relictâ navi & patre suo, sequuti sunt cum.)

Horum quoque fidem intueri, qua patrem etiam despexerunt. Necessè enim est, parentibus quoque præponere Christum. Neque parua virtutis ipsorum demonstratio est: quod paupertatem adeo facile tulerint, ac proprijs manibus victum quæsierint: & mutuo inter se amore colligati fuerint: patrem quoque vna secum habuerint, illique inseruierint. Verisimile est autem, audisse eos a Petro & Andrea, promississe Christum, quod sequentes se, redderet hominum piscatores.

CAPVT QVARTVM

DE DOCTRINA CHRISTI.

ET circumibat Iesus totam Galilæam docens in synagogis eorum.) In synagis eorum docebat: partim quidem vt plures attraheret: partim vero ne quis dicere posset: quod rudes clanculo docens deciperet, palam non ausus docere.

Et prædicans euangelium regni.) Marcus vero scripsit: Regni Dei. Est autem euangelium regni Dei, nouum testamentum: vtpote de regno Dei disputans: aut ad regnum Dei, ipsi obedientes inducens. Marc. 1.

Et sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.) ὅσος quidem (pro quo nos morbum vertimus) est diutina peruersio habitudinis corporis: μαλακία vero (quam diximus languorem) principium est laxationis corporis, morbi prænuntiâ. Et in corpore sane ita est. In anima autem morbus quidem est peccati actus: languor vero inductio cogitationis ad actus consensum.

Diuulgata est autem fama eius per uniuersam Syriam.) Marcus vero dixit, Exiuit autem rumor de eo in totam vndique regionem Galilææ finitimam. Lucas vero: Et egrebiebatur sonus de eo in omnem locum finitimæ regionis. Rumor autem & sonus significant famam eius. Præterea quam dixit Matthæus Syriam, hanc cæteri Galilææ finitimam regionem appellauerunt. Dimanauit autem de eo fama, quod talia doceret, qualia nunquam audiuiissent: & quod sermones miraculis confirmaret: quodque cum autoritate doceret ac operaretur, sicut in Marco manifestius inuenies. Marc. 1. Luc. 1.

Et obtulerunt ei omnes male habentes uarijs morbis, & torminibus contractos, demonio oppressos, lunaticos, ac paralyticos, & sanauit eos.) Post verba illa, Varijs morbis, distinctio ponenda est. Tormina autem vocat morborum dolores.

Lunati

Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna quum ad plenum lumen deuenerit, naturā habet per splendorem suum attractiuam humorum, qui in corporibus sunt: fit ut hi tunc turbentur. Frequens etenim ac prauus vapor ab ipsis eleuatus, cerebrum dilanſat, hominemque contorquet: quumque hæc a luna patiantur, lunatici appellantur. Verum cur a nullo horum priusquam curaret, de fide requisit, quemadmodum postea fecit a pluribus? Quia nondū manifestam suæ potentia demonstrationem dederat: alioq; modo idem producere & adhibere poterat, fide etiā non accedente.

Et sequutæ sunt eum turbæ multæ a Galilæa, & Decapoli, & Ierosolymis, & Iudæa, & a locis trans Iordanem sitis.) *ἐξ ὧν τῶ ἰορδάνου, etiam uidelicet a regiōe, quæ sita erat tras Iordanem.*

Cap. .v.

Quum uidisset autem turbas, ascendit in [†] montem.) In montem proximū ascendit: simul quidem tumultus qui in imo erant declinans: simul etiā absque vlla distractiōe docere cupiens. Transit enim a cura corporum ad curam animarum. Nam ita semper ab illa transit ad istam: & rursus ab hac ad illam, ut variam præstet vtilitatem.

[†] In monte beatitudines exposuit dominus, docens ex hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a depressis humi rebus abstrahi, & ad sublimia eleuari.

Quumque sedisset accesserunt ad eum discipuli ipsius.) Simul quidem turbæ ascenderunt, discipuli autem accesserunt, tanquam familiariter erga eum affecti, & quippiam ab eo discere cupientes.

Et aperto ore suo, docebat eos.) Quam ob causam dicit, quod os suū aperuerit: Quia etiā non aperto ore docebat eos operibus. Ad discipulos quidem dirigit sermonem, ne turbis molestus esse videatur: cōmuniter tamen illum proponit ad vniuersos ac singulos homines.

CAPVT QVINTVM DE BEATITVDINIBVS.

Dicens: Beati [†] pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum.) Non dixit, pauperes possessionibus, sed pauperes spiritu, hoc est, humiles animo ac voluntate: animum namque πνεῦμα, id est, spiritum nominauit. Neque enim qui infortunio quouis humiliatur, hic beatus est: quia nihil quod inuoluntarium est, beatificat. Omnis enim virtus per id, quod voluntarium est, imprimitur. Pauperem autem hic vocauit animo humilem, ut πτωχός, id est, pauper, dicatur ἀπὸ τοῦ κατεπνευσθέντος, quod est timuisse siue territum esse. Siquidem humilis aut modestus animo, Deum semper timet, tanquam qui nihil vnquam iuxta illius beneplacitum peregerit. Considera vero, quale fundamentum doctrinæ suæ substernat. Quia enim superbia diabolus deiecit: ac protoplastum, putantem quod postquam de ligno comedisset, deus fieret, cōtinuo prostrauit: radixq; et fons omnium facta est malorum: contrariū ipsi preparat pharmacum, animi uidelicet modestiā: & hanc radicē ac fundamentū substruit virtutū: quo deiecto, reliqua omnia etiā si ad cœlum vsque pertingant, detrahuntur ac decidunt: quemadmodum in Pharisæo

risæo ostensum est. Aptum quoque præmium huic rependitur: pro extrema videlicet abiectione summus honor: & quo nullus maior reperiiri potest. Per modum autem beatitudinum præcepta hæc induxit, inuidiosum deuotans sermonem. Oportebat enim ut in principio mansuere cum eis loqueretur: & ita paulatim ad præcipiendum deueniret.

+ Quam ob causam dixit pauperes, & non humiles? Quia pauperem esse plus est, q̄ humilem esse. Sunt enim uarij humilitatis modi: hic quidem mediocriter animo modestus est: ille uero cum excellentia: quam humilitatem etiam Dauid commendat, dicens, Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Psal. 50.

Beati qui + lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.) Quia omnes putabant eos esse beatos, qui in gaudio essent: miseros vero, qui in afflictione: huiusmodi opinionem radicitus euellit, contrariā substituens. Lugentes autem dicit, non qui simpliciter lugent, sed qui pro peccatis lugent. Misericordiam enim ac prohibitum est lugere ob ea, quæ quis patitur. Tristitia enim mundi, ait Paulus, mortem operatur: ea vero, quæ secundum Deum est, poenitentiam in salutem stabilem. Quo modo ergo alio loco dicit Paulus, Gaudete in domino semper? Quia & ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet namq; luctus repensum sibi gaudium. Quemadmodum enim postquam vehemens pluuia impetuosè descenderit, serenitas stabilior esse solet: Ita quoq; deductis lachrymis, tranquillitas & gaudium animi succedit. Vult autem hic sermo, non modo de proprijs nos lugere delictis, verum etiam de alienis: & talis erat Moysis animus, Dauidis, Danielis, Pauli, cæterorumq; huiusmodi. Consolationem vero accipient, siue letabuntur. Vbi? Et in presenti, & in futuro. In presenti quidem ea spe, quod peccata sua luctu redimant: in futuro vero non sola horum remissione, verum etiam beatitudine.

+ Nam qui filios aut uxores mortuas lugent, non possessiones aut propria amant corpora: nec eo turbinis tempore, ullo modo concupiscunt, non iniurijs exasperantur, nec alia obsidentur affectione: quanto magis qui suas lugent ægritudines, eo modo quo eas lugere dignum est.

Beati + mites: quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ.) Quoniam olim ab hominibus magno studio affectabatur terræ possessio, hanc etiam p̄ virtutis præmio ponit. Quidam sane terrā intellectualem, cælum esse dicunt. Chrysostomus vero ait, quod & sensibilem pro præmio posuerit, propter crassiores, qui sensibilia potius q̄ intelligibilia querunt. Toto namque euangelio ad virtutem solet adhortari: quandoque per futura, interdum quoque & per præsentia. Quanquam neq; ubi intelligibilia ponit præmia, priuat sensibilibus: neq; ediuerso, quum sensibilia pollicetur, intelligibilia aufert. Quarite enim, inquit, primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adicientur vobis. Et rursum: Nemo est qui reliquerit domum aut patrem, & cætera, qui non fruatur multo pluribus in hoc tēpore, & in futuro seculo, vita æterna, Matth. 6.
Luc. 19.

+ Mites dicuntur, nō qui penitus nō irascuntur: huiusmodi enim insensati sunt, sed qui irā qdē sentiunt, sese tamē cōtinent: quando autem oportet irascuntur, sicut dicit Dauid, Irascimini & nolite peccare. Psal. 4.

Beati qui

† Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam † ipsi saturabuntur.) Quia de elemosyna dicturus est: aufert primum auaritiā, vt pura fiat misericordia. Iustitia enim auaritiæ contraria est. Dixit autem, Esurientes & sitientes, hoc est, plurimū cōcupiscētes: vt vehemens auaritiæ amor in iustitiam translata, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

† Quia avari abundantes esse videntur & saturati: ideo ait iustos potius saturandos esse.

† Beati † misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.) A Deo certe: sed nō tantam dumtaxat, quā ipsi prestiterunt. Quantum enim inter est inter malum & bonum, aut potius quantum inter hominē & Deū: tantum humana misericordia distat a diuina.

† Non possessionibus tantum præstatur misericordia, sed & sermonibus. Quod si nihil habueris, etiam lachrymis præstatur: uariis est enim elemosynæ modus, latumque præceptum. Misericordiam uero consequentur, hic ab hominibus, & in futurum a Deo.

Hebræi. 12.

† Beati † mundi corde: quoniam ipsi Deum uidebunt.) Puros corde intelligit, qui nullius peccati sibi conscij sunt: aut qui cor seruant a uoluptatibus impollutum, quam sanctimoniam vocat Paulus, dicens: Pacē sectamini ad omnes & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Deum. Videbit autem Deum dixit, tanquam humana natura potentem. Hāc uero beatitudinem post elemosynam posuit: nam multi iustitiam ac elemosynam assequuti, circa voluptates deuiati sunt. Ostendit itaq; solas illas non sufficere virtutes.

† Mundi corde sunt, qui continenter degunt: sine continentia autem nemo uidebit Deum. Quemadmodum enim speculum si purum sit, figuras recipit: ita & anima pura Dei suscipit uisionem.

† Beati † pacifici: quoniam filij Dei uocabuntur.) Qui non solum ipsi seditiones non mouent, sed & alios mouentes ad pacem reducunt, filij Dei uocabuntur: utpote filium eius unigenitum imitantes: cuius opus fuit dissidentia in unum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc est, in pace seruans voluntatem propriæ carnis cum voluntate animæ suæ: & quod prauum est, meliori subiiciens.

† Non solum pacem cum omnibus habentes, uerū etiam sediciosos mutuo inter se pacificantes. Dicuntur autem pacifici, & qui per doctrinam inimicos ad Deum conuertunt: qui filij Dei appellantur. Nam & unigenitus Deo nos reconciliauit.

† Beati qui persecutionem † patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cœlorum †.) Hoc dixit ne putes ubiq; pulchram esse pacem. Iustitiam autem hic uniuersaliter omnem uirtutem nominauit. Quod si huius quoq; egregij facinoris præmiū posuit regnum cœlorum: ne his indignis, quasi præmiū alienum sumentibus. Quæ enim variæ uidentur acceptæ retributiones, propter nominum uarietatem: omnes tamē regnum cœlorum designant. Siquidem omnes qui his digni habentur retributionibus, regno quoque cœlorum fruuntur: ideo etiam omnes beati dicti sunt.

† Non soli martyres persecutionē sustinēt, sed plurimi quoq; alij, quia illis sunt auxilio, q̄ afficiuntur iniuria: & uniuersaliter propter quācūq; uirtutē. Iustitia siquidē omnis uirtus est. Fures uero & etiā homicidæ persecutionē patiuntur, non tamen beati dicuntur.

Regnum

* Regnum cœlorum, alij quidem dicunt, uitam quam in cœlis degunt: Alij uero, æqualem angelis statum in cœlis: Tertij autem, speciem diuinæ uisionis, quæ cuiq; rependitur iuxta qualitatem ac quantitatem suæ iustitiæ. Quarti uero regnum cœlorum dicunt remunerationem, quæ secundum habitam gratiam, datur his, qui ex se ad Deum bonum accedunt.

Beati estis quum uos probis affecerint, & persecuti fuerint, ac dixerint omne malum uerbum aduersum uos, mentientes, propter me.) Ad Apostolos qui aderant, sermonem dirigit: ostendens doctoribus proprium esse probis affici. Ne autem suspiceris, quod simpliciter uerbis malis impetis sit beatum: idcirco addidit, quæ plane distinctionem faciunt: uidelicet, ut quæ dicuntur, mendacia sint, & propter Christum ea dicantur. Quod si hæc non ita se habent: miser potius est, qui male audit: utpote plurimos suis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius esse potest? Utinam uero quæ ab omnibus euitantur, præmiorum magnitudine fiant omnibus desiderabilia. Nam qui grauiora, ac molesta, & hominum consuetudini ad id usque temporis contraria præscripsit, persuasit tamen, & persuadet uniuerso fere orbi.

Gaudete & exultate, quoniam merces uestra + multa est in cœlis.) Gaude-
te & exultate spiritu, quicumque probra ac persecutiones sustinetis:
& modo quo dictum est male auditis. Dicens autem, Merces uestra
multa est in cœlis: aliam quoq; cōsolationem induxit.

+ Nam opprobria sustinere magnum est, & graue admodum. Vnde & Iob post
quam alias tentationes patienter tolerauerat: tunc maxime turbatus est, quando ab amicis op-
probrijs afficiebatur, tanquam propter peccata sua pateretur.

Ita enim persecuti sunt prophetas, qui uos præcesserunt.) Hinc manife-
stum est quod illud, Beati estis & cætera, proprie ad discipulos dixit:
& ipsis mediantibus, etiam ad omnes, qui discipulos suos esse
imitaturi. Ita enim, inquit, persecuti sunt prophetas, qui uos præ-
cesserunt. Quo modo ita: opprobrio uidelicet afficientes, & perse-
quentes, & dicentes omne malum uerbum mentiando, propter De-
um. Sicut enim uos a me mittimini prædicaturi quæcunque præcepe-
ro: ita & illi a Deo missi erant. Dicens autem, Prophetas qui uos
præcesserunt: manifestat, quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit,
non erat illis indecorum pati propter Deum: neque omnino uobis.
Ita prophetis eos adæquando, mentes erexit ipsorum. Obserua autem
post quot præcepta posuerit beatitudinem tolerandæ persecutionis,
quæ sit propter iustitiā: & exprobrationis, detractionis, ac male-
dictorum: quod omnibus prædictis uirtutibus oporteat adiutum esse
eum, qui hæc certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo usus or-
dine, auream nobis catenam contexit. Qui enim animo humilis est,
propria lugebit errata: qui uero luget, etiam mitis erit: & qui mans-
uetus est, iustus quoque erit omnino: iustus uero, etiam miserebitur.
His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde: talis
uero, pacificus quoq; erit: qui autem huc usque profecit, ad pericula et-
iam extendetur: ac cætera quæ sequuntur magno animo tolerabit.
Postquam ergo quæ opportuna erant admonuit, rursus laudibus eos
recreat dicens.

Vos estis

Vos estis sal terræ.) Terram hic homines appellauit, quasi e terra formatos. Est autem tantum ac si diceret: Homines in peccatis putrefacti sunt: corrupti ab humore affectionum. Vos igitur a me electi ad curandam hanc totius mundi putredinem, estis sal terræ: accepta virtute ad constringendum ipsos & coartandum: præterea ad occidendum vermes inuisibiles, hoc est, vt per bonam famam, rationales affectus a graui peccatorum odore liberetis.

† Prophetæ ad unam gentem missi sunt, vos autem sal estis uniuersi orbis, per doctrinam arguendo ac stringendo dissolutos, ne æternos producant uermes. Non ergo mordacitatem reprehensionum abiciatis, sed & opprobria ac persecutiones sustinete. Ideo subdit: Si autem sal infatuatus fuerit, in quo salietur? Ad nihil amplius ualet, nisi ut foras projiciatur, & ab hominibus conculectur. Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc est, non arguit ac stringit, sed emoluitus est, in quo salietur, id est, corrigitur. Ex eo tēpore igitur foras projicitur a magistri dignitate, & conculectur, hoc est, despiciatur.

Quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? Salis fatuitas, est debilitas mordacitatis ipsius. Dicit ergo: Videte quale ministeriū vobis cōmittendū est: & contēdite ne laxemini persecutionibus, opprobrijs, ac maledictis, vt prædictum est: neq; vtilem mordacitatem respuatis. Si enim sal infatuatus fuerit, quo salietur: hoc est, si vos molles effecti fueritis, aut vtilē mordacitatē neglexeritis, quo alio sale saliemini, siue condiemini, sicut habet Marcus? Vos enim sal electus estis, nec alius reliquus est. Quanto igitur præ cæteris ad huiusmodi ministeriū electi estis, tanto ampli⁹ cauere debetis, ne ob propriam mollitiem ac inutilitatem, & putrefactorum perditionem, vt dictum est, accusari possitis.

Ad nihil ualet ultra, nisi ut projiciatur foras & conculectur ab hominibus.) Ad nihil amplius utilis est sal infatuatus, nisi vt extra dominicam aulam projiciatur, & conculectur, hoc est, despiciatur ab hominibus.

Vos estis lux mundi.) Mundum rursus dixit homines in mundo habitantes: quibus erroris caligine obscuratis, vos, inquit, electi estis, vt lux eorum sitis: vtq; oculos animarum ipsorum luce doctrinæ ac scientiæ illuminetis: & ad semitas rectas diuini cultus deducatis. Ideo nempe ministeriū salienti ac illuminandi eis commissum erat. Primum enim oportet a putredine liberari, deinde erudiri.

Non potest ciuitas abscondi super montem posita.) Per hanc, sequentemque parabolam ad vitæ perfectionem ac munitionem ipsos inducit, & ceraminum præfectos esse iubet: tanquam sub omnium oculis in posterū ponendos, & in medio huius mundi theatro certantes. Non potest, inquit, ciuitas abscondi super montem posita. Neq; vos occultari potestis in doctrinæ altitudine collocati. Reliquum est igitur, vt solici ti sitis, quomodo gubernetis: & alijs oculos in vos figentibus, optimum sitis exemplar vitæ ac doctrinæ.

Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.) Neq; accendit quisquam lucernam, & cæt. Restat igitur, vt neq; ego vos eo fine diuina scientia accenderim, vt absconderem: sed ecce pono vos super candelabrum, hoc est, super excelsum doctrinæ locum, vt omnes qui in domo sunt, illuminetis.

Sic lux

Sic luceat † lux uestra coram hominibus, ut uideant uestra opera bona, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est.) Luceat sane dicit; non iubet ut in spectaculū uirtus ponatur, sed ut ipsa opere compleatur, quæ per se lucere solet; ac seipsam unguenti more propalare: ideo luceat puritas uitæ ac sermōis uestri coram hominibus: non ob studium hominibus placendi, sed ut uideant uestra opera bona, quæ operibus ac sermonibus imitentur: & præterea ut glorificent patrem uestrum, qui in cœlis est, hoc est Deum, a quo per fidem adoptati estis: filij quidem eius, fratres autem mei effecti: laudant enim ipsum, ut qui huiusmodi politiam ordinauerit. Ipse tamen Christus hanc constituit: sed propria opera solet patri frequenter attribuere, ut in sequentibus erit inuenire: patrem uidelicet honorans, & similiter demonstrans quod unū sint sicut natura, ita & uoluntate.

† Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat ab eis lux uestra: quæ nullo etiam publicante, per seipsam triumphare solet, a bonis operibus proficiens.

Ne putetis quod uenerim ad † soluendum legem: non ueni ad soluendum legem, sed ad complendum. Quia maiora præcepta conditurus erat his, quæ erant in veteri testamento, dicens, Audistis quid dictum est antiquis: Non occides. qui autem occiderit, reus erit iudicio, Ego autem dico uobis: Ois qui temere irascitur fratri suo, reus erit iudicio, & cetera, & diuine cuiusdā cœlestisq; politię uiam incidere uolebat: ne qui propter nouitatem suspicarentur, quod noua condens, uetera aufereret, eumq; contrarium illis esse putarent: primum huic medetur suspicioni. Sed uideamus quomodo legem compleuerit ac prophetas. Prophetas quidem cōpleuit: omnibus quæ de ipso scripserunt prophete, opere completis. Nam ob id quoq; frequenter addiderunt euangelistæ: Ut compleretur quod dictum est per prophetam. Legem autē uno quidē modo compleuit, nihil transgrediendo eorum quæ lex iusserat. Dixerat enim prius ad Iohannem: Sic decet nos cōplere omnē iustitiā. Alio autē modo: addens ipsi quæ prætermissa erant: quod etiam hinc magis congruū est intelligere. Quā enim lex peccatorum fines prohibeat, Christus principia quoq; uetuit. Siquidem cædes fructus est peccati, radix autem eius est ira: nisi uero quis radicem abstulerit, quandoq; tandem fructum producet. Patet igitur Exod. 21. tur mancum fuisse præceptum, quod solum occidere uetabat. Hec autē Leui. 24. Christus compleuit, præcipiens non irasci, quod & in alijs præceptis procedendo licebit inuenire. Et quare uetus lex erat imperfecta? Quia Hebræi duræ ceruicis erant, nec ferebant graue iugum: illos itaq; uelut infantes lacte potauit, nobis autem tanquam uiris, solidum apposuit cibum. Quomodo uero alibi dixit Christus, Iugum meum suauē Matth. 11. est, & onus meum leue: Quia leue facit hoc laborū remuneratio, ac præ Deuteron. 28. miorum magnitudo. Lex enim se seruantibus bona terrę promittebat: Esaiæ. 1. Christus autem bona cœlestia.

† Non soluit sed compleuit potius legem ueterem: neque enim euangelio contraria erat, sed potius uia ad ipsum, ac præco præuius & umbra, typusque: ueniente autem euangelio, completa ē ac cessauit, sicut nox appetente die, sicut umbra additis coloribus. Oportebat enim paedagogum præceptori concedere. Alio quoq; modo Christus legem compleuit, seruatis ipsius præceptis, finemq; imposuit: quia abstracta imperfectione perfecit. Vnde contraria non sunt euāgelica præcepta

cepta his quæ lex iussit, sed consona: lex enim initium erat, euangelium uero perfectio.

Amen quippe dico uobis, donec transeat cœlum & terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a lege donec omnia facta sint.) Dicitio Amen, aduerbium est confirmatiuum, idem significans quod, vere. Intellectus autem eorum, quæ ordine dicuntur, hic est: Quamdiu mundus permanferit, hoc enim in-
dicat, dicendo, Donec transeat cœlum & terra, nequaquam prætermittetur imperfectissimum aut leuissimum legis præceptum, donec omnia legalia facta, siue opere completa sint a me. Per iota siquidem, aut apicē, quod abiectissimum est significauit: hæc enim in literis leuissima sunt, tanquam quæ ceteris facilius describi possunt. Est autem iota linea recta, apex uero linea obliqua. Modus quoque confirmationis est dicere, Donec transeat cœlum & terra, hoc non permittam. Dixit autē hoc Christus, confirmans quod legem non corrigeret, tanquam non potens, quæ illa iusserat opere cōplere: Nam usque ad mortem ipsam compleuit.

+ De præceptis Dei. Quicumque ergo soluerit unum de mandatis istis + minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cœlorum.) Postquam seipsum praua suspitione liberauit, deinceps exterre, minasq; ponit maximas pro futura legislatione sua. Quicumque, inquit, unum horum præceptorum spreuerit, quæ ego stabiliturus sum: nec solum ipse spreuerit, sed & alijs exemplo tale quid faciendi fuerit. Minima uero hæc præcepta uocauit: partim quidem modestiæ causa: partim uero ne extollerentur, qui ea seruaret: simul quoq; docens nos propria attenuare, quāuis magna sint & excelsa. Talis ergo minimus uocabitur, hoc est, omnium postremus, uilissimus, abiectissimus. Quod tantundem ualet ac si diceret: In supplicium projicietur. Regnum autem cœlorum hoc in loco, secundum suum dicit aduentum, in quo rex omnium apparebit.

+ De minimis, ut ne dicam de maioribus.

+ De faciēdo & docēdo. Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum.) Vide quemadmodum dixerit oportere primum facere, & postea docere: Nec solum facere, sed etiam docere. Quemadmodum enim reprehensibile ē docere & non facere: ita rursum imperfectum est facere & non docere: perfecta autem uirtus est, ut nō soli sibi quispiam utilis sit, sed & alijs. Tu uero nequaquam recte docebis, quæ opere non complesti: nec facile alijs persuadebis, ut faciant, quod ipse non fecisti. Audies enim, Medice cura teipsum.

De iustitia Dico enim uobis: Nisi abundauerit iustitia uestra plusquam Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum.) Illi siquidem docent & non faciunt: uita uiuentes doctrinæ contrariam: uos autem & docere & facere debetis, ut uerbis facta concordent. Aut etiam aliter hoc intelliges. Illi quidem peccatorum fines obseruant: uos autem principia quoq; obseruare debetis. Scribas namq; & Phariseos hic recte operantes, & nō transgredientes accipito. Iustitiam uero simpliciter dixit omnem uirtutem. Considera autē quo modo & per præsentia uerba, & per ea quæ superius dicta sunt, nō calumniatur legem veterē, sed ipsam potius augeat. Verū si illa irreprehensibilis est, cur saluos nō facit illos, q̄ ipsam seruāt?

Vsque

Vsq̃ue ad Christi quidem aduentum saluos eos faciebat, qui gnatiter ipsam custodiebant: postea vero quum infantia in virilem iam profecerit ætatem, & copiosa gratia hominibus data sit: maximæq; proposita sint præmia pro bonorum retributione operum (Neq; enim amplius possessio terræ promittitur, aut bonorum terrenorum, neq; prolis fecunditas, aut longa vita, seu victoria de inimicis, sed cœli hereditas, honorumque cœlestium, & Dei adoptatio, ac fraternitas cum vnigenito eius, victoria quoque contra dæmones, & perpetui regni communicatio) merito sane magna exiguntur certamina, ab omnibus qui huiusmodi præmia sorte sunt accepturi: & his certaminibus supposita sunt Christi præcepta, qui prædicta promisit præmia: magnitudinem enim laborum ad magnitudinem opposuit præmiorum.

Audistis quod † dictum est antiquis, Non occides: quicumque autem occiderit, reus erit iudicio. Ego uero dico vobis, quod omnis qui temere irascitur fratri suo, reus erit iudicio.)

Postquam corda ipsorum beatitudinibus præmoliuit, & ad virtutem exacuit: maiora deinceps addit præcepta. Incipit autem ab affectibus, qui naturaliores sunt, puta ira & concupiscentia. Et primum de ira differit, deinde etiam de concupiscentia tractat. Dignum est autem ut inquiramus, quare non ab eo inceperit, quod in lege primum erat positum præceptum. Quia quum illud de diuinitate loqueretur, oportebat quidem illud etiam complere, & aliquid de sui ipsius dignitate manifeste addere. Nondum autem tempus erat. Etenim si etiam post doctrinam atque signa, dæmonium dicebant eum habere, quum tamen nihil de ipsa manifeste diceret: quid obsecro non dixissent atque fecissent, si ante hæc omnia, tale quippiam loqui tentasset? Cur autem manifeste non dixit se Deum esse? Quia ex hoc turbandi erant auditores. Si enim discipuli ipsum cognoscentes, & ab eo quotidie edocti, videntes quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute, ut & mortuos suscitarent, nequaquam tamē priusquam spiritus sanctus adueniret, omnia ferre poterant: quomodo populus insipiens, tantæq; expertus virtutis, poterat non turbari, aut non putare ipsum magis esse Deo contrarium, eiusque honorem sibi impudenter vindicare? Ideo sapienter ac dispensatorio modo, quandoque Deo proprias & admirabiles actiones operatur, hæcque relinquit, ut se Deum esse prædicent: quandoque vero doctrinæ suæ verba admiscet, quæ suam indicent diuinitatem. Manifeste autem & ut plurimum humilia de seipso loquitur, propter auditorum imbecillitatem: sciebat enim, quod postmodum sua ipsum manifestarent opera, qualia nullus alius fecerat. Arrogantis enim est, nec suspitione caret, magna quædam de seipso dicere. Sed ad propositum redeuntes, videamus quomodo legem non soluat, sed compleat potius tanquam imperfectam. Ait enim, Dictum est a legistatore veteribus Hebræis: Non occides o homo alterum tui generis. Quicumque autem occiderit, obnoxius erit condemnationi, ut poenam cædi conuenientem luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui irascitur fratri suo incassum, nec congruo tempore: hæc enim indicat dictio ὀκλῶ (quam nos temere vertim⁹)

D ii obno

De libro
Exodi.

Exod. 20.
Ioh. 7. 8. 10.

Iohan. 16.

Exod. 20.

obnoxius erit condemnatiōi. Addēs autem Temere, non omnimodam abstulit iram, sed intempestiuam tantum abiecit: quæ enim opportuna est, utilis est. Dicitur autem ira opportuna, quæ sumitur aduersus eos, qui contra Dei præcepta viuunt: quando nō ad vindicandū nos, sed ad utilitatem eorum, qui male viuunt, ex dilectione & amore fraterno irascimur, cum cōgrua honestate. Irascimini enim, inquit, & nolite peccare, hoc est, ne in irascendo erretis, ira male vtentes. Nos quoque fratres inter nos inuicem vocauit, utpote eundem habentes Deū, eundemque primum parentē, eandem naturam, & eandem fidem, eadē præcepta, & eadem promissā præmiorum. Vide autem quid addiderit. Radicem sane cædis incidit: qui enim ira non irascitur, nunquam ad cædē perueniet: sicut neque is qui radicem amputat, ramum vnquam germinare sinet.

† In libro Exodi dicitur: Non occides: & post multa: Si quis aliquem percusserit, morte moriatur, & cætera.

Vide q̄ miserū ē in aliena uersari lingua: nā a פפר ra eac spuit, sit פפ rec qd̄ uacūū significat uel tēporalibus rebus uel intellectu.

unde. 2. Regum. 6. וקים hare-

Kim, habemus trās-

latū, scurra. Sāctes uero Pagninus trās-

tulit fatuum.

גחכמ

Gehinnom ad uer-

bū sonat Vallis hin-

nom. Nā erat locus

prope Ierusalem in

prædio cuiuspiā qui

Hinnom dicebatur, cantes, ducamus has formidabiliōres. Tum etiam quia iratis non ma-

in quo primū Isræ gnæ solum iniuriæ, sed & p̄uæ frequenter ad cædes prouocant, iram

lita filios suos uiuos ad scintille modum accendentes.

cremabāt Idolo Moloch. De quo Iere. 7. & 4. Reg. 23. ubi dicitur Iofias locum hunc contaminasse proijciendo in

in eū cadauera foetida, & alias quasque immunditias, & huicufui deinceps deputatus est.

De offerē-

tibus mu-

nera.

Quicumque autem dixerit fratri suo Raca, reus erit consilio.) Superius qd̄ est, qui leuiter irascebatur condemnauit: hic autem eum, qui ad uerba usq̄ procedit, Raca autem vox est Hebraica, idem significans quod, Tu.

Quia enim irascitur quispiam in alterum, ex nomine ipsum nolens appellare, quasi nomine indignum, loco nominis ponit, Tu, in signum ire & abominationis, Hunc autem cōdemnauit, ueluti communem naturam abominantem: & seniorum populi consilio, reum ipsum constituit, ut ab eis obiurgetur.

Quicumque uero dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. Hunc magis condemnauit, utpote auferentem a fratre mentem, qua ab irrationalibus distamus: vel potius tanquam iniuriosum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus est, ut ille dicit, fatua est fides eius. Hic autem primum manifestatur nomen gehennæ ignis. Hanc uero gehennam vocari dicunt

quidam, quasi semper γεωωσται, id est, generantem ignem. Alij uero Hebraicum nomen dicunt, huiusmodi supplicij significās. Si igitur has, quæ a nobis leues iudicantur, iniurias ita puniuit, qua condemnatiōe digni sumus, qui graues contra fratres incessanter effundimus? Eas itaq̄ quæ leues videntur, propter graues puniuit, ut illas tēendas iudi-

Hinnom dicebatur, cantes, ducamus has formidabiliōres. Tum etiam quia iratis non ma-

in quo primū Isræ gnæ solum iniuriæ, sed & p̄uæ frequenter ad cædes prouocant, iram

lita filios suos uiuos ad scintille modum accendentes.

cremabāt Idolo Moloch. De quo Iere. 7. & 4. Reg. 23. ubi dicitur Iofias locum hunc contaminasse proijciendo in

in eū cadauera foetida, & alias quasque immunditias, & huicufui deinceps deputatus est.

De offerē-

tibus mu-

nera.

Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet

aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius reconciliare fratri tuo,

& tunc ueniens offer munus tuum. Omnia quæ superius dixit, & quæ nūc

dicit, quæq̄ postea dicturus est, de dilectione sunt, quam frequenter po-

nit, ac diuersimode laudat, sicut in progressu sapius inueniem⁹. Quā

enim esset Deus, nostri amore homo factus est, omniacq̄ passus, ut & nos

Deum, ac nos inuicem amaremus, & per dilectionem nobis mutuo col-

ligaremur, vnumq̄ corpus efficeremur, caput habētes Christū. Ideoq̄

pugnæ

pugne neruos præcidēs, quæ dilectionem corrumpūt aufert. Considera ergo amoris erga homines magnitudinem. Despiciit honorem, qui sibi exhibetur præ amore erga fratrem, tantum non dicens: Auferatur seruitus mea, vt tu fratri reconcilieris: Nā sacrificiū etiam est, erga fratrem reconciliatio: neq; illam absq; hac suscipit. Restat igitur, vt siue laudes Deo reddas, siue orationem (siquidem etiam hæc sacrificia sunt) siue aliud quodcunq; ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, sciens quod nihil horum sit suscepturus, nisi prius reconcilieris. Fertur autē indifferenter sermo, & ad eum qui affectus est iniuria, & ad eum qui iniuriam irrogauit. Et si quidem male passus es, iniuriam illi remitte, & patiens esto: quod si iniuriam irrogasti, medere iniuriæ, nihilq; relin quas eorum, quæ ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cuius sacrificiū propter inimicitiam nō suscipitur, huius quoque vita omnis Deo est abominabilis.

Esto beneuolus erga + aduersarium tuum cito, qdū es in uia cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici: & iudex tradat te ministro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi, non exabis inde, donec reddas nouissimum quadrantem.) Quemadmodum ad virtutem exhortari solet, non solum per ea quæ futura sunt, sed etiam per præsentia, sicut in beatitudinibus diximus: ita rursus a malo solet auertere, non per futura solum, sed etiam per præsentia. Postquam enim ab odio reuocauit per futuram gehennam: nunc idem dissuadet & territat per præsentem iudicem, & ea quæ quotidie accidunt. Dicit ergo, Si etiam ad tribunal traharis, esto beneuolus erga aduersarium tuum, hoc est, sis ipsi amicus, quodcunq; cum ipso fueris in uia, quæ te ducit ad iudicem: priusquam uidelicet ad iudicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exoluendo pecunias, quas Lucas ἐργασίας, id est, operā dixit, quia operantur quæ volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nā Luc. 12. & ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, sicut opera ab operando) Melius est enī debitum siue multā exoluere q̄ iudicio contendere: multatus enim tria maxima referes commoda, uita, in carcerem non proijciaris, nec ad ultimum poenæ aut multæ exactio a te fiet, & inimico reconciliaberis. Iudicio autem contendens, tria ediuerso pessima sustinebis incommoda: uidelicet, in carcerem proijciaris, ac nouissimum reddes quadrantem, quē Lucas postremum minutum dixit, hoc est, minutissimum genus eorum, ad quæ soluenda fueris condemnatus: & tertium, quod nec ita reconciliaberis. Verisimile est enim aduersarium permanere, quantumcumque te vicerit. Sunt autem quidam, qui ea quæ dicta sunt, anagogice interpretantur, quod Chrysostomus ad præsens non recipit.

+ Aduersarium quidam conscientiam dicunt, quasi malæ uoluntati semper oppositam & accusantem eum, qui male operatur: uiam autem, præsentem uitam, in qua beneuolum esse oportet siue obedientem, honesta concedenti, & a malis deterrenti.

Audistis quod dictum sit: Non mœchaberis. Ego autem dico uobis, quod omnis qui uidet mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est cum ea in corde suo.) In lege quoq; postquam dictum est, Non occides, ponitur etiam, Non committes adulterium. Restat igitur vt postquam prius expleuit præceptum,

D iii transeat

De uisâ muliere.
Exod. 20.

transeat ad sequens: & postquam iram correxit, etiam concupiscen-
tiam moderetur. Sicut autem in priori præcepto addens, Temere, di-
stinxit iram opportunam ab intempestiua: ita & in præsentī addens,
Ad concupiscendum, distinxit aspectum sine affectu, ab eo qui vitio
afficitur. Neque enim simpliciter dixit, Qui videt, sed qui videt ad
concupiscendum, hoc est, qui curiose videt, & cum animi ægritudine,
quasi coitum concupiscendo: talis enim iam cor suum animi affectio-
ne impleuit: ideoque voluntate adulterium commisit. Vel qui ad hoc
videt ut concupiscat. Iste nempe affectum perturbationem quasi
uult, & ad concupiscentiā trāsfugit, ac seipsum aī perturbationi tradidit.
Quod si corpore alterius uxorem non tetigit, at saltem voluntate.
Qui autem in trasitu videt, aut alia quapiam necessitate, crimine va-
cat. Mulierem vero dixit, siue viro coniunctam, siue ab eo solutam,
siue virginem. Scire autem oportet, huiusmodi præcepta, & si ad vi-
ros dirigi videntur, mulieres quoque respicere. Siquidem vir caput
est mulieris, caput autem & membra vnita sunt. Prohibuit ergo aspe-
ctū curiosum: a tali enim, affectio ad cor defluit: quod ubi ægrotat, in-
cendit & corpus ad coitum. Itaque radicem abscidit, ne productio ra-
mo fructum quoque proferat.

1. Cor. 11.

De oculo
malo.

Si autem oculus tuus dexter offendiculo tibi est, erue eum, & projice abs te. Vile est
enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, & non totum corpus tuum projiciatur in gehē-
nam. Et si dextra manus tua offendiculo tibi est, amputa eam, & projice abs te. Vile est e-
nim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, & non totum corpus tuum projiciatur in gehē-
nam.) Non de corporis membris loquitur: illa enim culpa vacant:
Nam corporis membra ab anima ducuntur, & quocumque illa iusserit
mouentur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum, qui
instar oculi amatur: manum autem dextram, ministrum commodum,
qui in modum manus utilis est, siue viri sint, siue mulieres. Dicit igitur,
quod si hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis per-
turbationem: nec eis parcas, sed amputa ipsos omni quæ aduersus te
est affectione: & projice abs te. Neque dixit, Percute, sed, Amputa, ma-
nifestans omnimodam separationem. Dicens quoque, Amputa, non
ibi permansit: sed ulterius sermonem extendit, addens: Et projice abs
te: ne in proximo remanens, fiat rursus familiaris. Quia autem rem-
duram præceperat, lucrum in posterum demonstrauit ab eo quod
utile est.

De dimissa
muliere.

Deut. 24.

Infra. 19.

Dictum est autem: Quicumque repudiauerit uxorem suam, det ipsi libellum repudiij.
Ego autem dico vobis: Quicumque repudiauerit uxorem suam, nisi stupri causa, facit eam adul-
teram esse: & quicumque repudiatam duxerit, adulterium committit.) Ecce & aliud
adulterij genus demonstrat. Iubebat enim lex vetus, ut quomocun-
que odisset quispiam uxorem propriam, ne eam retineret, sed dato ipsi
libello repudiij, dimitteret. Iubebat autem abjicere siue repudiare, ne oc-
ciderent eam: ægre enim reconciliabantur Iudæi, non modo erga ux-
ores, sed etiam erga filios. Vnde & Christus quadagesimo capite di-
xit ad eos: Moses, propter duritiam cordis vestri permisit vobis re-
pudiare uxores vestras. Iussit autem dare libellum repudiij, ne postea,
alteri

alteri iam nuptam viro, posset rursus apprehendere, quasi propriam: & hinc orirentur turbationes ac seditiones. Christus vero prædictis verbis mansuetius eos instituens, iubet ne uxorem repudient, nisi si stupri causa. Stuprum autem vocat hic adulterium: sed neque dimissam permittit alteri viro nubere. Qui enim extra stupri causam, suam repudiat, facit eam adulteram esse, quum alteri viro commisceatur. Qui vero sic ab altero repudiatam duxerit, adulterium cum aliena committit. His autem datis præceptis, uxorem etiam cordatorem ac modestiorem reddidit. Audito namque quod se repudiatam nullus in uxorem ducturus est, proprium amabit virum, ei que inserviet: & ita criminis adulterij admonens, tam eum qui sine causa propriam repudiat uxorem, quam eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem coniunctorum constrinxit: magisque ne committeretur adulterium curauit. Qui enim suam non abijcit, sed amat potius, alienam nequaquam concupiscet: similiter & qui ab alio repudiatam prohibetur ducere, suam non facile repudiabit.

De piurio.

Rursum audistis quod + dictum sit antiquis: Non peierabis: persolues autem domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis: Ne + iuretis omnino.) Vetus quidem lex dicit, Non peierabis: offeres autem domino iuramenta tua: quod addit ut iuranti timorem incuteret, ne peieraret, sciens Deum ipsum, qui omnia nouit, iuramentum suscipere. Ego autem dico vobis, Ne iuretis omnino. Qui enim facile iurat, aliquando fortasse peierabit ob iurandi consuetudinem: qui autem nullo modo iurat, non peierabit vnquam. Præterea quoque iurans, ita ne peieret, cultum diuinum obseruas: ac nullo modo iurans, ipsum maxime prouehis: & illud mediocris & imperfecte philosophiæ est, hoc autem summæ ac perfectæ.

Exod. 24.

Deuter. 5.

Leuit. 19.

+ Illud quidem, Non peierabis, in libro Exodi scribitur: hoc autem, Reddes domino iuramenta tua, in libro Deuteronomij, sed per alia uerba. Præcepit autem hoc, ne per falsi nominis Deos iurent.

+

+ Non iurare, & iuramentum non petere, ad idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis, fratrem tuum induces: si tamen fratris amator es, & non magis pecuniæ?

+

Neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum pedum eius est: neque per Ierosolyma, quia ciuitas magni regis est.) Ne putarent quod aduersus Deum solum iurare prohiberet, dicendo *μὴ τὸν θεόν* .i. per Deum: addit & alias iuramentorum species, quibus tunc Iudei iurabant: qui enim per hæc iurat, rursus per Deum iurat, qui hæc implet, eisque dominatur. Nā hæc propter eum in honore habent, & non per seipsa. Dicit autem per prophetam: Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum: manifestans per hoc propheta, quod omnia Deus impleat. Ait enim, Nōne cælum & terram ego impleo? Dauid quoque dicit, Ciuitas regis magni.

Iesa. 66.

Iere. 23.

Psalm. 47.

Neque per caput tuum iures, quia nō potes unum capillum album facere vel nigrum.) Neque viliissimum ideoque paratissimum iuramentum iuraueris, dico sane per proprium caput, ne etiā ad maiora procedas. Alio quoque modo. Creatura namque etiā Dei possessio est: & rursus per Deum sit iuramentum, qui ipsam in sua habet potestate. Licet enim tuum quoque sit, nō est tamē tuum opus: quod ex eo manifestum est, quia nō potes unum capillum album facere vel nigrum.

Sic

Sit autem sermo uester, Est est, Non non. Quod autem ultra hæc additur, a malo est.)

Sit inquit sermo uester quādo affirmatis, Est: quādo vero negatis, Nō: hisq; solis pro iuramentis ad confirmationem vtamini, & nullo alio q̃ Est & Non. Quod præter hæc adiungitur, dicit iuramentum. Si autē iuramentum a diabolo est, quomodo ipsum lex vetus permittebat? Quia & animalium sacrificia a malo quidem erant & deceptione Idolorum, ea tamē permisit lex propter Hebræorum infirmitatem. Quā enim glutones essent ac lurcones, Idolothyta amabant. Et item quā essent increduli, iuramentum quoq; diligebāt. Vt autem deinceps neq; Idolis sacrificarent, neq; per Idola iurarent, permisit quidem lex sacrificare ac iurare, & si quid aliud est simile: omnia vero ad Deum transulit. Futurum autem erat, vt successu temporis, etiam hæc sublimiori legislatione amputaret. Quia & lactere infantibus quidē vtile ē, viris autem admodum ineptum: ideoq; infantium more viuētibus hoc concedimus: viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igit agendū, si quis iuramentū expetat, imo iurare cogat? Sit tibi Dei timor violentior, q̃ hæc necessitas: omniaq; pati eligas potius, q̃ præceptum transgredi. In omni siquidem præcepto vis ac violentum periculum tibi sæpius occurreret: & nisi vbique violentius ducas diuinum præceptū, omnia a te vacua & infecta discedent. In sequentibus autem dicit dominus, Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

Eo intellectu quo Christus iurare prohibuit, ne per rationabili nō subexistere cā: etiā hic vult tali casu nullo hominū impulsu aut metu esse iurandum.

De oculo & dē te Exo. 21. Deuter. 19.

Audistis quod dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, ne resistatis malo.) Quidam veteri legi indignantur, iubentī oculum pro oculo, ac dentem pro dente eruere, & sine compassione contra eum qui oculum aut dentem quempiam eruit, eandem denunciātī calamitatē. Est autem hæc lex hominī maxime amica. Id enim iussit, vt timore similis afflictionis cauerent, ne illius temporis homines, qui ad plagas mutuo inferendas anhelabant, oculos aut dentes sibi inuicem eruerent. Christus autem hominī beneuolētior q̃ legislator, huiusmodi mala nō similis metu afflictionis, sed futuræ damnatiōis timore dissuasit. Quā enim in præcedentibus dixerit, quod quicūq; dixerit fratri suo Fatue, reus erit gehennæ ignis: manifeste innuit eum qui verberaret, plusquā desipere: qui autem membro mutilaret, adhuc amplius. Vnde iussit non resistere malo. Malum vero quidam hic illum dixerunt, qui verberasset. Chrysostomus vero diabolum intelligit. Hoc autem dixit Christus, docens quod eo instigante hæc attentata sunt: & in hunc transmissa iram eius, qui iniuria affectus est, exasperatam aduersus eum, qui hæc ausus fuerat. Quid ergo, neq; diabolo resistere licebit? Vtique, sed non in vlciscendo fratre: hanc enim resistētiam prohibuit: sed in patiēdo ac sustinendo. Neq; enim per iram extinguitur ira: sicut nec ignis igni, sed contraria fiunt contrarijs medicamentis.

Sed quisquis alapam impegerit in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram.) Iubet vt non solum non vindicemus, sed potius, vt nos ipsos cadenti præbeamus: & per patientiam ac magnanimitatem ipsum refrenemus. Hæc enim ille videns, nō solum nō infliget plagam alteram, sed de prima quoq; resipiscet ac reconciliabitur: quod si restiteris, accēdetur magis &

gis, & exasperabitur. Quare autem quum multa sint corporis mēbra, de solo oculo ac dente distinxit lex? Quia his præcipue partibus solent pugnantes plagas inferre, vtpote minus seruatis, quæq; magis in promptu sunt, ac facilius vulnerantur. Per hæc autem ad cetera quoq; mēbra lex extenditur. Dextra quoque maxilla maxime idonea est ad sustinendam iniuriam, quæ & commodius pulsatur manu dextra iniuriam irrogantis; & de hac est præceptum, quod etiam ad reliqua membra similiter pertingit.

Et ei qui vult te in ius trahere, & tunicam tuam tollere, relinque ei & pallium.)

Vult vt tolerantiam ac magnanimitatem hanc, non ad plagas solum, & iniurias, sed ad possessiones quoq; & opes præbeas: ad ista nempe pertingit etiam sermo, qui fit de tunica, vtpote commodiori vt auferat. Dicit enim, Volenti te in ius trahere, tuamque auferre tunicam, relin- quas etiam pallium: ac vincas illius auaritiam: non tantum substantiæ quam petit cessione, verum etiam addendo id quod nõ petit. Quum e- nim hæc feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus Christi- nam tuam philosophiam: vel eo quod petit ablato, nõ attinget quod nõ petebat: frequenter autem auaritiam suam redarguet. Si autem cum eo ad iudicium quidem non accesseris, verum id tantum quod petit dede- ris: quod tibi ipsi solum vtile est fecisti. Si vero addideris & aliud, ani- mam quoq; illius lucrifecisti, duplexq; bonum perfecisti. Nam & tribu- nal deuitasti, & auaritiam conuertisti.

+ Pallium quidem est, quod super alias vestes gestamus, tunica vero
quam interius. Et licet dicat Lucas, Ab eo qui auferat te pallium, & Luc. 6.
tunicam ne prohibeas, nulla tamen est contradictio. Hec enim utraque
dixit Christus: hoc quidem in monte: quod vero apud Lucam est, in lo-
co campestri. Quid ergo, nudum oportet incedere? An tibi magnum
videtur, ut ob fratris utilitatem nudus incedas? Neque tamen ad tan-
tam impellet inhumanitatem: tuam enim, ut dictum est, verebitur ma-
gnanimitatem.

† Sæpius aut̃ δ̃ χιτῶν δ̃ ἰμέτιον dicitur ὅ ἐκ τριario. i. tunica palliū, ac pallium tunica. Interdū quoq; omnis uestis nunc ἰμέτιον nūc χιτῶν, modo pallium, modo tunica appellatur.

Et qui te coegerit ad milliarium unum, abi cum illo duo.) Vetus quidem testamentum iuxta solam gravitatem, vitij species distinguens, levia præteribat. Christus vero de his quoque legem tulit, incipiens sane a graviore, & desinens in id, quod levius est. Gravius siquidem est oculi aut dentis excussionem pati, quam viam ducem se præbere, aut cibum subministrare: deinde in maxillam iniuriâ, quæ maximo ducitur opprobriorum postea vestis ablatio: his autem levius est violenta coactio. Quemadmodum autem in alijs vexationis speciebus: cum additamento virtutis vacare iussit: ita & in coactione iubet vincere desiderium eius, qui prave facit iniuriam, patique amplius, quam ille facere volebat. Agnoscisti in corpore patibili insertam ad affectiones immobilitatem? considerasti angelicam in hominibus disseminatam politiam? Non concupiscere enim iuxta affectus, neque secundum perturbationes irasci, coelestis sunt politię, de quibus per dicta præcepta Christus legē dedit. In eo

In eo enim quod iussit fratri temere non irasci, neque ipsi dicere Raca, neque fatuum hunc appellare, neque Deo munus offerre ante reconciliatio- nem erga fratrem, ac beneuolum esse aduersario: affectui animi commo- ti neruos amputauit. In eo vero quod præcepit mulierem lasciuis o- culis non respicere, & abhincere eos, easque qui sunt offendiculo: neque pro- priam sine causa repudiare uxorem, neque ab altero repudiatam ducere: ægrotantis concupiscentię radices auulsit. Rursum in eo quod iussit omnino non iurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias expul- lit. Precipiendo vero non resistere malo, & aliam quoque maxillam ob- uertere, ac pallium etiam dimittere, duoque millia abire: animum ab vl- tiscendo continuuit.

De eo quod
dicitur: Pe-
tenti abs te
dato.
Luc. 6.

Petenti abs te dato.) Quando certe in loco campestri docens stetit, manifestius dixit, *Omni abs te petenti dato, veluti scripsit Lucas.* Iubet autem non diiudicare dignum ab indigno. Eo enim quod petit, indi- gus est, qualiscunque sit. Nam & Deus omnia ad vitę sustentationem æqualiter omnibus contulit hominibus, bonis & malis, fidelibus ac infidelibus.

De mutu-
ando.
Ibidem.

Et uolentem a te mutuo accipere, ne auerferis.) Nunc quidem absque sceno- re mutuare iussit: quando autem sicut diximus in loco campestri doce- bat, iussit nequid quod mutuatum est repetere. Si enim, inquit, mutuū de- deritis his, a quibus vos recepturos speratis, quæ vobis est gratia? Sed hoc quidem ad imperfectiores dirigitur: illud vero Lucę ad perfectiores.

Leuit. 19.

De diligen-
do proximo.

Audistis quod dictum sit, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autē dico vobis: Diligite inimicos uestros: Bene precemini deuouentibus uos: Benefacite his, qui uos oderunt: & orate pro offendentibus & persequentibus uos.) Postquā, ut dictum ē, iram ac concupiscentiam extirpauit, omnique simili affectu sibi obediētes liberauit, deinceps etiā benefacere iubet, dādo uidelicet petentibus, ac mu- tuando indigentibus. Deinde procedendo, ad extremam perduxit uir- tutem. Omnis enim uirtutis coronis ac vertex est, inimicos amare, & cætera quæ sequuntur. Amare inquam ipsos, non quatenus inimici sunt, sed quatenus homines. Nec solum amare, sed & pro eis obsecra- re. Ad amorem autem inimicorum consequuntur & alia: dico sane, be- ne precari deuouentibus, ac benefacere his qui oderunt: & orare pro le- dentibus: Nam hæc perfectę sunt dilectionis. Considera uero & præ- mium huiusmodi uirtutis. Quia enim tā præclarum facinus omni alio maius erat, præmium quoque omni maius ipsi rependit. Ait enim.

Vt efficiamini filij patris uestri qui in caelis est: quia solem suum oriri facit super malos ac bonos: & pluit super iustos ac iniustos.) Pater quidē hominū Deus ē tanquā plasmator eorū (Nā patres quoque dicimus operū aliquorū poetas hoc ē effectores) tanquā etiā prouider ac procurator ipsorū: patris liquidē præ- mium est filio suo prouidere ac procurare. Filij autē Dei fiunt, qui per uirtutem similes ipsi efficiuntur, quātum est hominī possibile: nā filij præ- mium est, suo assimilari patri. Ut sitis, inquit, filij Dei: non natura, sed similitudine, amādo uidelicet inimicos uestros: quia & ille a malis ac ini- quis, blasphemijs tanquam iaculis petitus, & contumelia affectus, pro- prioque honore priuatus: tamen ob amorem, quo eos prosequitur, solem suum

fuit oriri facit super malos ac bonos, & pluit super iustos ac iniustos. At tu quidem a conseruis pateris: ille vero a seruis. Et tu sane pauca ac modica eis præstabis bona: ille autem plurimā ac maximā: & tamen tribuit tibi, vt ob talem imitationem ipsi similis efficiaris, eiusq; filius nomineris. Per solem sane ac pluuiam, omnia ad vitam conueniētia significauit: his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur. Potest quoq; & alio modo dici. Vt sitis filij Dei, assimilati videlicet filio eius, q̄ innumeras ab inimicis suis passus iniurias, ipsos amabat, & beneficia eos docendo conseruebat: linguarum sagittis petiit, & tandem ab eis crucifixus, pro ipsis orabat dicens, Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Vult itaq; Christus amicis te recōciliari, Abi inquit prius, recōciliare fratri tuo: inimicos vero iubet diligere, ac pro eis orare, vt prædictum est.

Supra eodem.

Si enim dilexeritis eos qui uos diligunt, quod præmium habetis? nonne & Publicani idē faciunt? Et si complexi fueritis fratres uestros tantum, quid supra ceteros facitis? nū & Publicani ita faciunt? Non est virtus amantem se redamare, sed nature consentaneum. Nam & Publicani hoc faciunt, apud quos ne vestigiū quidem est virtutis. Sunt autem Publicani, qui vectigalia colligunt, ac cōmercarij (vt sic loquamur) qui scilicet mercibus viuunt commutandis. Erant autem maxime infames, qui artes huiusmodi exercebant, tanq̄ iniusti, auari, ac scelerati. Vnde & in doctrina, quæ in loco campestri data est, pro publicanis, dixit peccatores. Quum autem neq; diligētes nos diligamus, sed inuideamus potius his, qui nobis bene cupiunt, quæ tandem obsecro digni erimus condemnatione: quum super Scribas & Phariseos in iustitia abundare iussi, etiam illis inferiores sumus, qui apud eos infames erant?

De dilecto eo q̄ diligit

Luc. 6.

Eratis igitur uos perfecti, sicut pater uester celestis perfectus est.) Qui diligētes se diligunt, hi certe in dilectione imperfecti sunt: qui vero etiam inimicos amant, hi sane perfecti sunt.

Attendite ne eleemosynam uestram præstetis coram hominibus ut conspiciamini ab eis: alioquin præmium non habetis apud patrem uestrum qui in celis est.) Plantatis iam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnascitur & molestus est, puta inanem gloriam, quam etiam auellit, postq̄ egregia plantauit virtutum opera: non enim prius pullulat, sed post ipsa. Est namq; inanis gloria bene quippiam operari ad hoīum ostentationem. Et vide vnde eam incipiat expellere: ab eleemosyna videlicet oratione & ieiunio: quia his maxime bonis operibus libenter insidiatur. Sicut Phariseus cū inani gloria orabat, demonstrato Publicano: & se etiam iactabat, dicēs: Ieiuno bis in sabbato: decimas do omnium quæ possideo. Dicit autem, Attendite: insinuans feram hanc latenter in modum furis irrepere. Dicens vero, Attendite ne eleemosynam uestrā præstetis corā hominib⁹, non ibi permansit, quasi vellet vt indigentem prætereas, ne qui hoc videant: sed addidit: vt conspiciamini ab eis. Ac si diceret, Attendite ne propter hoc eam coram hominibus tribuatīs, vt conspiciamini ab eis: si enim non propter hoc eam dederitis, nihil vetat etiam coram ipsis eam tradere. Finis namque eius quæritur, non modus.

Cap. vi.
De eleemo-
syna.

Contin

Cōtingit enim & corā hominibus tribuentē, nō ad ostentationē præbere, quando quis sola motus compassione præbet, & nō tribuentē coram hominibus, ad ostentationem tribuere, quando non inductus compassione præbet, sed vt pro compassiuo prædicetur. Præmium, inquit, non habetis apud Deum, quia apud homines talis eleemosynæ præmiū quæsiuistis, puta laudem propter ipsam. Ponit autem semper inter alia verba patrem qui in cœlis est: admonens ipsos, vt patrem in cœlis habentes, terrenum despiciant. Simul etiam incitans, vt huiusmodi patre digne conuersentur,

Quum ergo præstas eleemosynam, ne tuba canas ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in conuenticulis, & in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico uobis referunt mercedem suam.)

Auget dehortationem eleemosynæ ad ostentationē præstitę. Ne tuba canas, id est, ne publices, vt ab hominibus agnoscat^{ur}. Qui enim tuba canunt, vt a multitudine audiantur, buccinant.

Quidam autem dicunt, quod illo tempore hypocritæ tuba conuocabāt indigentes. Est autem hypocrita qui alius est, & alius apparet propter humanam comitatem. Vultus siquidem, aut potius larua illorum, misericordię est, natura vero personę, insanam glorię appetentiam indicat. Referunt autem, hoc est, auferunt, habent mercedem suam.

Te uero præstante eleemosynam, nesciat sinistra tua, quod facit dextera tua, ut sit eleemosyna tua in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto reddet tibi in propatulo.) Postquā dixit, quomodo oporteat non præbere, nunc dicit quomodo præstare oporteat. Per sinistram autem manum, eos qui in proximo sunt ac familiares intelligit: nihil enim manu tua uicini^{us} ac familiar^{ius} est.

Neque hi, inquit, dextere tuę eleemosynam agnoscant. Aut per hyperbolen est sermo, quod & ipsam sinistram lateat dextera: per quod manifestatur plurimum oportere latere. Consequēter uero addidit, qđ Deū habeas conspectorem ac testem, qui more patris gaudet videns bonā filiorum opera: quodq; non perdes quę dederis, sed ab ipso recipies omnino eleemosynæ præmiū. Non dixit autem unde facere oporteat, puta quod e iustis sacculis hoc, nempe omnibus notum erat. Præterea superius quoque beatos prædicauit esurientes & sitientes iustitiam.

Et quum oraueris, non eris quemadmodum hypocritæ, nam illi solent in conuenticulis & in angulis platearum stantes orare, quo uideantur ab hominibus. Amen dico uobis, referunt mercedem suam.) Angiportus quidem sunt uici angustī, per quos pauci possunt incedere. Plateę uero uiaę publicę, per quas multi simul incedere possunt.

De occulte orando. Tu autem quum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum, qui est in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto, persoluet tibi in propatulo.) Similiter & hic quum dixisset, quomodo oporteat non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat, & hoc docendi modo frequenter vsus est. Patri uero qui est in occulto, hoc ē, in inuisibili loco. Rursum etiam dicit, quod qui uidet in occulto, persoluet tibi in propatulo: manifestans, quod si spectatores quęris, habes pro omnibus Deum ipsum. Si uero & homines habere cupis contemplatores, habebis etiam hos tempore præconiij ac retributionis præmiij: nec multos solum, sed omnes; nec homines tantum

tum, sed etiam angelos & archangelos, omnesque cœlestes virtutes. Quod si nunc manifestas bona opera tua, & præmium quod expectabas a Deo, perdis: & homines ipsi te condemnabunt, tanquam inanis gloriæ appetitorem. Quum ergo liceat & mercedem bonorum operū accipere, & publice coram tot tantisque prædicari, si paululum sustineas, quomodo non omnino stultum ac irrationabile erit vtrisque his excidere, & præsentī theatro illud permutare? Hic autem sermo per anagogen accipiendus est. Cubiculū siquidem mens est, pulcherrimum cogitationum domicilium. Ostium vero sedes sensuum, oculus, auris, & cetera, per quæ malæ ingrediuntur cogitationes, quæ virtutum prædantur diuitias. Quid ergo, nō oportet in ecclesia orare? Maxime quidem, sed non ut appareas hominibus: hoc enim, tanquam hypocritarū opus condemnauit, sed ut tibi ipsi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare, nec tamen peccare, quando non ad ostentationem orat. Et contingit in cubiculo clauso orantem peccare, quum ediuerso fecerit. Deus enim qui vbique est, facti discutit finem. Hypocritas autem & hos vocauit, formam quidem orantium habentes, mentem vero, anhelantium ad inanem gloriam.

Orantes, autem ne sitis multiloqui sicut Ethnici.) Multiloquij vitium *bat* *τολογία* dicitur: quū pluribus verbis petitio sit de his quæ non cōueniūt: puta de diuitijs, gloria, potentatu, alijsque similibus, quæ nec animæ profunt nec ad corporis consistentiam sunt necessaria. Ethnicos vero dicit infideles. Quia autem hi non solum ea petunt quæ nō conueniūt, sed & longas faciunt de huiusmodi rebus petitiones, putantes verborū multitudinem persuadere: hanc ipsorum opinionē hoc modo cōdemnat.

Putant enim quod in multiloquio suo exaudiendi sint.) Putant quidem, ac non recte.

Ne ergo assimilemini ipsis: nouit enim pater uester, quibus uobis opus sit, priusquam ab illo petatis.) Nouit quæ vobis expediant, priusquam ab illo quicquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quæ nec utilia sunt, nec necessaria, sicut diximus, quod est battologiæ vitium. Quia enim pater est, indignatur filijs petentibus quæ non conueniunt. Verum si nouit quibus nobis opus sit, cur hæc omnino ab eo postulamus? Plane non ut ipsum deceamus, sed ut demonstremus, quod eum habemus educatorem ac dominum, utque ab ipso solo pendentes, facilius eū flectamus, qui spes est salutis ac prouidentie nostræ. Tanquam pater enim & nouit quibus nobis opus sit, & tribuere paratus est, quæ necessaria sunt aut utilia: exigit tamen, ut ob dictas causas nos illa petamus. Hæc postquā docuit, præbet etiam modum orationis, non ut hac tantū oratione precemur, sed ut habito hinc orationis fonte, ab ipso precationum intelligentiam hauriamus.

Sic ergo orate uos.) Quo nam modo?

PATER + NOSTER QUI ES IN COELIS.) Singulæ dictiones ponderandæ sunt. Iubet enim ut dicamus, Pater, ut cœlestem cognationem ad memoriam reuocemus, & quo munere affecti simus, puta diuina adoptione: & ut digne tali patre conuersemur: qui enim prauē uis

De multiloquio in oratione.

De oratione Pater noster.

E i uens

uens, Deum vocat patrem suum, & in Deum, & in seipsum mentitur. Nostrum autem dicimus patrē, vt agnoscamus quod fratres inter nos mutuo simus fideles omnes: communiter ab vno soloque Deo adoptati, & vt de hoc continue colloquentes, ob humilia non extollamur: neque omnino aduersus fratres nostros vel cogitemus quippiā, vel loquamur, vel faciamus, sed pro nobis inuicem precemur. Additur autem, Qui es in cœlis: vt cœlum semper prospiciamus, audito quod ibi sit pater noster: magis autem vt idipsum dicamus nos, ac terrena despiciamus, et eo ascendere per virtutum scalas festinemus, vbi est pater noster. Dicentes autem Deum esse in cœlo, nequaquam ipsum in cœlo conclusum circumscribimus: non enim loco capī aut circumscribī potest. Nā vbiq̃ue esse dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipsius magis susceptibilis videantur. Propter hoc igitur Deus in cœlo esse dicitur, quia illud purissimum est, in quo sunt astra, virtutes ac turmæ sanctorum, quibus datur requies.

† Chrysostomus sane totam hanc orationem traditam, ad filium refert. Siquidem & hic pater noster dicitur, tanquam creator ac procurator, pater & magister. Luxia hunc autem sermonem dici quoque poterit & spiritus sanctus pater noster. Itaque & proprie ad singulas personas, & communiter ad trinam unamque deitatem referri hæc possunt:

Sanctificetur nomen tuum.) Sanctificetur, hoc est glorificetur: si enī iuxta virtutis normam conuersamur, glorificatur Deus ab his, qui nos conspiciunt. Luceat, inquit, lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est. Quis igitur in se gloriosum sit nomen tuum, glorificetur etiam per nostram conuersationem.

Adueniat regnum tuum.) Regnum nunc vocat secundum aduentum ipsius, in quo cum multa gloria apparebit. Hec autem petendum addidit, vt quod petimus agnoscentes, præparati ad eius occursum per omnia simus. Præparari enim est optare vt veniat iudex. Potest quoque & alio modo dici. Veniat ad nos regnum tuum, id est, impera tu nobis, & non diabolus: tu nobis suadeas, ac per tua mandata iubeas, & non ille.

Psal. 102. Fiat voluntas tua sicut in cœlo, sic & in terra.) Fiat voluntas tua in terra ab hominibus, quemadmodum in cœlo sit ab angelis: de quibus dixit Dauid, Ministri eius, qui faciunt voluntatem ipsius. Adueniat autem & Fiat, licet per verba dicatur imperatiua ἐλθέτω & γένηται, sumuntur tamen pro optatiuis: optamus enim ac precamur hæc, eo quod etiam ad ea diuino nobis opus est auxilio. Sic & reliqua quæ sequuntur verba, optatiua sunt, quæ videantur imperatiua.

Panem nostrum & supersubstantialem da nobis hodie.) Sciens quidem naturam angelicam nequaquam cibo indigere, humanā vero huius esse indigentem, iussit quod nature necessarium est peti. Panem autem nostrum dixit, hoc est, propter nos formatum. Supersubstantialem vero appellauit, quia ad corporis substantiam, vitam, ac constitutionem conueniens est. Vel iuxta Chrysostomum, ἐπιούσιον dixit, id est, quotidianum. Addit etiam, Hodie: a cura nos abducens insequentis temporis. Vult enim

enim fideles panem tantum petere, & hunc tantum hodiernum: nec angere de insequentis die: quum neque sciamus, an etiam in ipso viuemus. Superfluum est itaque sollicitum esse de die: ad cuius spatium vtrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque in sequentibus iubet pluribus verbis, dicens inter cetera: Ne solliciti sitis in crastinum. Ita nempe expediti erimus, pauca nature necessitati concedendo: reliqua vero ad operationem spiritualem tribuendo.

Infra eodem.

Aequum etiam est, animæ quoque panem petere. Indiget enim & ipsa supersubstantiali cibo: dico sane illuminatione cœlesti: vique diuina ei cognitio præbeatur.

Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.)

Sciens quod lubrica esset natura nostra ad peccatum: agnoscens quoque & post regenerationis lauacrum, rursus nos esse offensuros, iubet pro peccatis deprecari: quæ etiam debita nominauit: debitum enim & peccatum quasi eadem res, obnoxium reddunt hominem: sicut & as alienum. Deprecantes autem pro ipsorum remissione, remiscimur eorum, & humiliati conterimur. Docet quoque & modum, quo Deum flectere possimus: dico sane ut & nos illis ignoscamus, qui in nos peccauerunt: nam hos dixit debitoribus. Et hoc iubet pro omni forma supplicandi proferri: tanquam id solum potens sit nos liberare. Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repetit de hac re sermonem. Nunc autem addidit orationi: ut nobis hoc quotidie Deo dicentibus, necesse sit illis qui in nos delinquerunt, ignoscere.

Et ne nos inducas in tentationem.)

Tentatio est omne certamen, quod dæmonis fraude quomodocumque nobis inductum est, quo animæ nostræ fortitudo comprobatur. Hoc itaque sermone nos instruit, ne de nobis ipsis confidamus, neque temerarie tentationibus nos ingeramus, sed precemur, ne in tentationem inducamur.

Hæc autem docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis nostræ agnitionem, & modestiam apponit. Atqui Deus neminem tentat, *Iaco. 1.*

sicut inquit Iacobus Apostolus: quomodo ergo dicit, Ne nos inducas in tentationem? Illud sane, Ne inducas nos, tantumdem valet, ac si diceret, Ne permittas nos induci. Hoc autem scripturæ idioma est: In eo enim quod permittit, ipse inducere videtur. Omnis siquidem tentatio à diabolo producit. Verum nullum attingit hominem, nisi Deus permiserit: quum neque porcis nocere potuerit, nisi *Math. 9.*

si ipso permittente, veluti manifestius in progressu inueniemus. Sæpius autem permittit tentationes in nos induci, aut propter peccata nostra, aut ut manifesta fiat animæ nostræ fortitudo, quem admodum decuit ipsius Iob historia. Iubet ergo nos quidem precari, ne in tentationem inducamur: ipse vero quum sit animarum *Iob. 1. & 2.*

nostrarum moderator, interdum quidem permittit, quandoque vero prohibet, iuxta quod vtrumque expediens est. Quare non inductis quidem tentationibus, ab ijs cauere debemus: ubi autem in-

E ii ducte

ductæ sunt, viriliter contrastandum est, vt & modestiæ, & fortitudinis specimen præbeamus.

Sed libera nos a malo.)

Malum quidem hoc in loco diabolus nominauit: non quod natura malus sit, sed voluntate. Per antonomasiam autem malum eum appellauit, tanquam in extremo positum malitiæ. In eo vero quod nos precari iubet vt ab eo liberemur, ostendit quod atrocissimum ac irreconciliabile contra nos gerat bellum: nobisque diuino sit opus auxilio. Solum autem explicauit, vt ab eo liberari precemur: decens enim mali hunc esse causam: & ita solum contra eum inimicitias conuenit exercere, & non contra eos, qui ex inconsiderantia ab eo inducti sunt, nobisque nocuerunt: quorum misereri potius oportet, vtpote ab eo superatorum.

Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula, Amen.)

Extrema orationis pars est, eorum qui erant animi gratitudo, vtque Deum benedicant. Sic ergo intelligitur. Compleantur hæc que postulamus: tu enim rex noster es, potens ad ea conferenda, semperque gloriosus. Et hoc indicat quod additur, In secula. De dictione Amen, superius dictum est.

Alio quoque modo possumus anagegice interpretari quædam in dominica oratione, vt nomen patris sit filius. Nomen enim, eius cuius est nomen declaratum est: & ita filius patrem manifestat. Regnum autem spiritus sanctus dicatur, ob diuinorum donorum diuitias. Quia igitur CHRISTVS est caput nostrum, nobis qui membra eius sumus, per vitæ puritatem sanctificatis, etiam ipse sanctificatur: vbi vero sanctificati sumus, accedit ad nos spiritus sanctus. Voluntas autem patris quæ sit in coelis, est rationalis celestium virtutum cultus.

Psal. 72.

Dixit enim & ad David: Quid mihi est in cælo, ab angelis videlicet: neque enim aliud præter rationalem cultum: & a te homine quid volui super terram: nihil aliud præter eundem cultum, qui est id quod necessarium est, cæteris præeminens. Rationalis autem cultus est, mentem ad Deum tendere intensam, ac supernorum desiderio succensam, cum animi impetu aduersus mētis perturbationes ac dæmones. Panis vero noster duplex est: vnus quidem congruus substantiæ animæ, puta scientia, & hic præbetur iuxta recipientium virtutem. Alius vero naturæ corporis, sensibilis videlicet. Et ille quidem superne ministratur, hic autem inferne.

Tentatio quoque duplex est, voluptatis videlicet ac doloris, & illa quidem naturalis est, ac perturbationum innatarum, hæc vero inuoluntaria est, & perturbationum naturæ aduersantium. Voluntariam igitur fugere oportet: inuoluntariam vero deuitare quidem propter nostram imbecillitatem: at vbi venerit, tanquam purgatiuam viriliter sustinere. Est quoque & aliud tentationum genus, sumendæ videlicet experientiæ. A malo autem, demone scilicet, vel opere.

Si enim

Si enim remiseritis hominibus errata eorum, remittet & uobis pater uester coelestis: quod si non remiseritis hominibus errata eorum, nec pater uester coelestis remittet uobis errata uestra.)

De remittendis erratis.

Iterauit ut diximus de hac re sermonem, ipsumque dilatat, ostendens huiusmodi opus esse Deo maxime acceptabile. Considera etiam mihi obsecro humanitatis magnitudinem. In nostra constituit potestate peccatorum nostrorum remissionem. At dices fortassis, quod in multis delinquens, iniuria te affecerit. Verum tu in pluribus & maioribus: & ille quidem in conseruum, tu vero in dominum: tu indigens remissione remittes, Deus vero nullius indigens est. Si itaque remiseris, teipsum liberaisti: iram siquidem extinxisti, malorum memoriam expulisti, benignitatem induisti, Deum tibi propitium reddidisti, propriamque remissionem procu-
raſti.

Quum autem ieiunaueritis, ne sitis uelut hypocritæ tristes: obscurant enim facies suas, ut uideantur hominibus ieiunare.) De ieiunio

Ne tetricam tristitiam affectetis, uelut hi qui ob laudem humanam, pallorem procurant: occultant enim naturalem formam ficitio pallore.

Amen dico uobis referunt mercedem suam.) Superius de hoc nobis dictum est.

Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua.)

Quemadmodum quando dixit, Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erue eum: & si dextra manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam: non de corporis mutilatione loquutus est, ueluti eo in loco declarauimus: Ita neque nunc simpliciter ungi ac lauari iubet. Neque enim ipse hoc fecit, quum quadraginta diebus ieiunaret: sed per hæc aliud quippiam admonet: occultare uidelicet eam quæ ieiunium consequitur tristitiam, quum alacer ac festiuus appareas. Nam quia apud veteres signum erat lætitiæ, caput unctum esse oleo, faciem uero aqua lotam: ad hoc gaudij signum adhortatur, quo & homines lateat quod ieiunes, & ieiunij laborem, auferente dolore lætitia alleues. Alio quoque modo. Impingua capitis tui mentem eleemosynæ oleo: faciem uero tuam, lachrymarum aqua abluito. Vnde & alibi sæpius per ea quæ ponit, adhortatur ad alia: instruens nos, ne semper in præceptis id tantum attendamus, quod prima facie apparet, sed & sensus quoque ipsorum perscrutemur.

Supra. 5.

Ne uidearis hominibus ieiunare, sed patri tuo qui est in abscondito, & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi.)

Ad spectaculum hominibus exponere eam, quæ ex ieiunio prouenit molestiam, cupiditatis gloriæ opus est. De his autem quæ sequuntur, iam dictum est.

Ne recondatis uobis thesauros in terra, ubi tinea & corruptio perdit, & ubi fures perfodiant ac furantur. Sed recondite uobis thesauros in celo, ubi neque tinea, neque cor-

De thesauro.

E iii ruptio

ruptio perdit, & ubi fures non perfodiunt nec furantur.)

Eiecta iam inanis gloriæ ægritudine, opportune deinceps legem de inopia statuit. Nihil enim adeo diuitiarum inducit amorem, quem admodum vana gloria. Ob hanc siquidem & mancipiorum greges, & eunuchorum examina, & equos auro adornatos, ac mensas argenteas, omnemque fastum alium excogitant homines: non ad necessitatem, sed ad ostentationem. Quia vero non facile recipere retur, si iunctim de despiciendis facultatibus admoneret: ideo hunc in partes secuit sermonem. Et primum quidem dixit, Beati misericordes. Deinde: Esto, inquit, beneuolus aduersario tuo. Postmodum ait: Si quis tecum iudicio voluerit contendere, & auferre tunicam tuam, dato ipsi & pallium. Tandem vero quod his omnibus maius est, intulit. In illis etenim & misericordiæ pauperum, & aduersarij, & litis in iudicio imminenti fecit mentionem: hic autem nullo simili posito, ipsum per se stabilivit facultatum contemptum: ostendens, quod neque illa propter se tantum iusserat, imo quanquam nullus illorum tibi molestus sit, tu tamen ea quæ mundi sunt despicias: ipsaque pauperibus distribues. Quod ut facilius persuadeat, damnum ostendit, quod a thesaurorum reconditione provenit, & commoda quæ ex eorum in cœlis coaceruatione sequuntur. *σὴρ* autem (quod nos tineam vertimus) vermem significat, qui plerisque possessionibus innascitur. *βρωσις* vero, (quod nos corruptionem diximus) significat putrefactionem, ad rubiginem mutationem, omnemque huiusmodi a seipso corruptionem indicat. Quid ergo, etiam aurum perdunt vermes? Etsi non vermes, attamen fures. Omnes igitur spoliantur? Plurimi sane. Incertum est autem, qui a violentia tuti permaneant. Quæ vero pauperibus distribuuntur, quo nam pacto in cœlo reconduntur? Quo pacto? In eo quod horum retributiones ac remunerationes ibi reponuntur: quæ autem ibi reposita sunt & collecta, secunda permanent. Allegorice autem tinea & corruptio significat inductam in animo opinionem, quæ latenter corrodit bona, circa quæ ipsa versatur: fures autem perfodientes, laudes sunt, quæ extrinsecus subingrediuntur, perfodientes leuia proposita, & compilantes reconditas virtutum diuitias. Deinde & aliam inducit considerationem, quæ ab hoc maxime abstrahat, dicens,

Vbi enim est thesaurus uester, ibi erit & cor uestrum.)

Cor in hoc loco mentem appellat. Dicit autem, quod & si nihil horum fuerit, omnino tamen vbi est thesaurus uester, ibi erit & mens vestra. Neque paruum id animæ nocumentum est, mentem videlicet suam ibi captam esse, & circa thesauri custodiam multimoda cura distringi, talique subiectam esse tyrannidi: neque audere ad aliam transire cogitationem.

de lucerna

Lucerna corporis est oculus. Si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit.)

Lucer

Lucerna est luminare . Postquam ergo dixit de indigna seruitute mentis, quæ oculus est animæ: vult demonstrare manifestius, quod huiusmodi mētis seruitus, pestis sit animæ. Sumit autem exemplū ab oculo corporeo, a quo, & quæ illius sunt, nobis dat intelligere. Obseruandum autem hic, quod Simplex appellat id quod sanū est: Malū vero quod agrotum. Dicit ergo. Si oculus tuus sanus fuerit, totum corpus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet luminari lucem habens: si autem oculus tuus ægrotus fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit, non habens ab ipso lucem. Ita igitur & mens, quæ oculus est animæ, defossi thesauri sollicitudini seruiens, ægrota est: ipsa enī sollicitudo infirmitas est, & ideo obscurata ē et aīa.

Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

Si ergo lumen quod in te est, hoc est, mens, quæ ad hoc data est, vt animam illuminaret ac regeret, tenebræ sunt, hoc est, obtenebrata est: tenebræ quæ ab affectionibus procedunt, quantæ sunt ad animam obscurandam, ipso lumine quod illi oriebatur obtenebrato:*

Nemo potest duobus dominis seruire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut uni adharebit, & alterum contemnet.)

Aliam præterea considerationem adducit formidabiliorem, vt fortius ab amore temporalium rerum auertamur: ostendens hunc Dei expellere seruitutem, & in diuitiarum reducere seruitutem. Simpliciter autem, & absque nomine primum duos dicit dominos, vt auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominatim illos ponit, de quibus erat sermo. Duos vero dominos, dicit contraria iubentes. Adharebit autem, hoc est, parebit.

Non potestis Deo seruire & mammonæ.)

Ecce nominatim quoque duos prædictos dominos manifestat.

Mammona autem ab Hebræis diuitiæ dicuntur, quas etiam dominum appellauit, propter imbecillitatem illorum, qui earum sustinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham diues erat: nōne Iob, alijque similes? Vtique diuites quidem erant: at non seruiebant, sed dominabantur diuitijs: & ipsas in egenos insumebāt. Non potestis Deo seruire & Mammonæ: quia Deus non modo iubet ab alienis abstinere, sed & propria largiri: Mammona vero contrarium, non modo videlicet propria non largiri, sed nec ab alienis abstinere: & ille dominus ventrem iubet astringere, iste vero ventri indulgere: ille continentem esse, hic autem scortari, aliaque similia.

Propterea dico vobis, ne solliciti sitis animæ uestre, quid edatis, aut quid bibatis, neque corpori uestro quid induamini.)

Postquam locum absoluit de non recondendo super terram thesauro, & ea quæ contigerūt, pauperibus distribuere suasit: docet deinceps de necessario vsu non esse sollicitum. Ait enim, Ne sitis solliciti animæ uestre, id est, propter animam vestram, quid edatis, aut quid bibatis. Quanquam enim anima neque edat, neque bibat, propter animam

De Mammona.

מַמְּוֹנָה

Mammona

Chaldaicè potius est, & diuitias significat

animam tamen edunt ac bibunt homines, quæ corpus inhabitare non potest, quod non comedit & bibit, donec ipsum quoque corpus incorruptibile reddatur. Alio quoque modo id aptari potest: quod quum homines interdum in anima anxij sint, quandoque autem sola mente solliciti: quandoque vero in corpore: aliquando et ad possessiones, quas in animo habent, hoc extendunt: & ab hac, & ab illa cura, dominus illos abstrahens, dixit, Ne anxij sitis, neque in anima vestra, neque in corpore, de cibo & potu, ac vestimento.

Nonne anima plus est q̃ alimentum, & corpus plus q̃ uestimentum?

Hoc dixit manifestans, quod is qui quod amplius est præstat nobis, utique & quod minus est, præstabit. Plus, autem dixit, hoc est pretiosius.

De volucribus.

Aspicite uolatilia cæli, quod non seminent, neque metant, neque congregent in horrea: & pater uester cælestis pascit illa.)

.4. Reg. 17.
Supra. 3.

Ne quis dicat: Quomodo autem viuemus, de rebus necessarijs non curantes? Solut huiusmodi obiectionem ab exemplo auium: quas,

Eccle. 11.
Prouerb. 6.

quum nihil sollicitæ sint, pascit Deus. Possent autem & ab hominibus exemplum sumere, & dicere, quod Elias & Iohannes, alijque similes, nihil tale curabant. Verum id non fecit, sed ab auibus potius dictam repressit obiectionem, omnem prætextum maiori confusione arguens ac tollens, Nam & vetus scriptura, volens homines amplius sese deijcere, ad apem ac formicam, cæteraque animantia mittit, Aues ergo eodem statu, quo a principio fuerunt, permanentes, cibo qui eis iuxta naturam conuenit, etiam abundant: homo vero a Deo auersus, eo priuatur. Veruntamen quæ abstulit alienatio a Deo, hæc rursum reddit reuersio. Iubet itaque ne horum curam habeamus, sed ad Deum peculiari modo reuertamur.

Iohan. 6.

Nonne uos longe præcellitis illas? Nōne vos longe meliores estis auibus? Quod si viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores sunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptauit, ipsius quoque alimentum omnino præbebit. Quid ergo, neque seminare licitum erit? Non dixit, Ne seminetis: sed, Ne solliciti sitis. Perfectorum siquidem est non seminare, sed operari cibum qui non perit: dico sane virtutes, sicut Apostoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. Panem inquit nostrum supersubstantialem da nobis hodie.

Supra eodem.

Mediocrium vero est seminare quidem, at non anxios esse, & seiplos totos in huiusmodi curas deijcere, ut ob has animæ curam negligant. Ideoque seminare neque prohibuit, neque concessit, sed in vniuscuiusque voluntate illud reliquit.

Neque enim id de auibus dixit, ut seminare prohiberet, sed id tantum demonstrare voluit, quod illas Deus alat. Nam quid tibi proderit, si te ita curis conficias? quanquam enim tu millies studium adhibeas, non dabis tamen pluuiam aut solem, flatumque ventorum, quibus semen fructum proferat. Nam hæc solus Deus tribuit, Ita ergo & de potu, & de indumento, alijsque similibus.

Quomodo

Quomodo autem potest quispiam viuere, qui talia non curat? Quomodo? Sicut prædicti vivebant sancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus præcepti impossibilitatem. Nihil siquidem impossibile præcepit Deus: nouit enim possibilitatis humanæ mensuram: non solum ut creator ipsius, sed tanquam is quoque, qui eam in se suscepit. Verum illis quidem facile erat præceptum, quasi separatim a mundo, omnique habitu corporeo: nobis autem impossibile videtur, eo quod ab ipso non sumus auulsi. Aues vero nutrit Deus, immittens illis naturalem instinctum unde cibum colligant.

Quis autem uestrum sollicite cogitando, potest addere ad staturam suam cubitum unum? Nullus. Sicut ergo hoc studio vestro assequi non potestis: ita nec cibum congregare, nisi Deo annuente. Quamquam enim millies studium adhibeamus, nihil tamen absque eius prouidentia proficiemus. Et certe neque palmum, neque digitum addere potest. Dixit tamen cubitum, quia proprie mensura stature est cubitus.

Et de uestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescant. Non laborant, neque nent.)

De vestimento.

Lilia hoc loco flores omnes nominauit, quod ex eo manifestum est, quia dixit, Sicut vnum horum. Quum autem esset sermo de indumento, quo modo facit mentionem de clemento? Quia dictio nem illam, Crescant, propter folia dixit eorum, quæ horum vni cuique sunt indumentum. Considerate inquit lilia agri quomodo crescant in folijs, quæ quantum crescunt, tantum decorem ostendunt.

Dico tamen uobis, quod neque Solomon in omni gloria sua amictus est, sicut vnum horum. Quod si herba agri, quæ hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic uestit, quanto magis uos?)

Quare non rursum a volucribus duxit exemplum, aut ab alijs animalibus? Poterat enim multa ponere adornata ac pulcherrima? Quia vult hic & vilitatem herbæ ostendere, quæ sic a Deo adornatur, & decorem pulchritudinis adeo vili herbæ datæ.

Et nota quod liliorum adaugens vilitatem, herbam in progressu ea vocauit: magisque quum addit, Quæ hodie est, & cras in clibanum mittitur: quæ ambo ad augendam vilitatem dicta sunt.

Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quod ea Deus vestiat, sed quod sic vestiat. Nam dictio, Sic, hoc loco clementum denotat pulchritudinis. Solomonem autem posuit, tanquam pulchritudinis amatorem, & ad illam cognoscendam sapientem.

Clibanus vero locus

est ad coquendum panem.

Pronomen, Vos, ut honoris demonstratiuum sit, accipito. Nam amantis amore loquitur, ac si dicat: Nonne longe magis vos, qui estis prætiosa eius possessio, quibus corpus, animam, ac mentem gra-

tem gratis contulit, propter quos mundum formauit, propter quos prophetas misit, propter quos vnigenitum quoque filium suum tradidit.

(O homines modica fidei.) Increpatium est hoc. Postquam enim ostēdit, quod volebat, deinceps ipsos obiurgat, Parum fidētes appellans: utpote qui non absque ambiguitate crederent, quod Deus ipsorum curam haberet, & idcirco solliciti essent. Ita obiurgās, eos confundit, ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non insolescere de preciosis vestibus, quibus longe preciosiores sunt, magisque decori herbarum flores. Quemadmodum autem quum superius de auibus diceret, quod non seminant, non prohibuit seminare, sicut ibidem diximus: ita neque hic laborare, aut nere; sed ita loquutus est, volens tantum ostendere, quod Deus illa vestiāt. Quare autem tanto decore flores amiciuit? Quia vult, vt ex hoc discas sapientiæ ac potentiæ suæ magnitudinem. Si ergo lilia, quæ propter te facta sunt, præciose induit: quo modo non multo magis te vestiet, propter quem illa formauit? Et licet filius ipse omnium sit creator ac prouisor: ad patrem tamen, creationem ac prouidentiam refert: ostendens hinc eandem cum illo sibi esse scientiam ac prouidentiam. Nondum enim tempus erat suam manifeste detegerediuitatem, quemadmodum declarauimus, exponentes partem illam: Audistis quod dictum sit antiquis, Non occides.

De sollicitu
dine quid
māducem?

Ne sitis igitur solliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Rursum iterauit de sollicitudine sermonem, propter curæ violentiam, quæ vix abijci potest. Tu vero considera, quod si nobis iussum est, ne de rebus etiam necessariis simus solliciti: quam sperabimus veniam, quum de his etiam quæ necessaria non sunt anxij simus?

(Omnia enim hæc Gentes inquirunt.) Inquirunt, hoc est, solliciti sunt de his. Considera: Gentes irrationalium more, solo mouentur voluptatum amore. Quando ergo neque gentibus præstantiores sumus, quibus iussum est, vt & Scribis & Phariseis virtute simus eminentiores, quo supplicio digni non erimus.

(Scit enim pater uester celestis, quod his omnibus indigeatis.) Postquam satis ipsos corripuit, rursus aliunde eos adhortatur. Est enim præceptoris officium, & obiurgare dum expedit, & consolari, ac vtrinque excitare. Non dixit autem, Scit Deus: sed, Scit pater uester: quo maximam habeant fidutiā. Ex quo enim pater est, & talis pater, filios despiciere non poterit, & pati vt rerum necessariorum indigentia deficiant, quum neque terreni patres id sustineant. Et quia omnibus his scit vos indigere, dabit utique. Non sunt enim superflua edere, bibere, aut vestiri, vt posset negligere, sed corpori vtilia, atq; naturæ ipsius necessaria. Itaq; quā tibi existimas esse causam sollicitudinis, magis cā est securitatis. Quia enim hæc necessaria

necessaria sunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam necessaria filiis denegabit?

Querite autem primum regnum Dei & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis. De quere-
bis.) Primum, hoc est, ante ea quæ corpori sunt necessaria: vel Præ- do regno
cipue, siue maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum æternos Dei.
rum fruitionem. Iustitiam autem eius, hoc est, iustificationem quæ a
Deo est, vt vos ipse iustificet. + Si enim hæc petieritis, quæ sunt ani-
mæ necessaria, etiam ea dabit & adiiciet, quæ corpori necessaria sunt. +

Nam superius quoque, vbi docuit quomodo orare oporteat: primum *Supra. 6.*
quidem dicere præcepit: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur no-
men tuum: adueniat regnum tuum: fiat voluntas tua sicut in cœlo,
sic & in terra. Deinde vero: Panem nostrum supersubstantialem da
nobis hodie. Neque enim ad hoc facti sumus, vt edamus & bibamus
ac vestiamur: sed vt illi complacentes, æternis fruamur bonis: & ad
hoc maxime conuenit viuere, idque magis postulare. Nisi enim hoc
petierimus, nequaquam dabit: ea vero quæ corpori necessaria sunt,
& petentes, & non petentes accipiemus, propter corporis sustenta-
tionem, quemadmodum & Gentes incredulæ. Nam idcirco dixit, Ad-
iicientur. Non ergo de hoc sollicitum esse oportet, quod etiam absque
solicitudine sumus accepturi, sed de altero priori ac potiori. Verum
si ea quæ corpori sunt necessaria, nobis etiam non petentibus præbet,
quare ergo iussit, vt panem petamus supersubstantialem? Non ali-
am ob causam, q̃ vt tali petitioni fateamur ipsum esse, qui nos alat:
vtque hoc consistentes, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

+ Vel operationem iustitiæ, siue virtutis uniuersalis, per quam iustificamur.

Ne sitis ergo solliciti in crastinum. Crastinus enim dies curam habebit sui ipsius. De nō cu-
rando de cra-
stino.
Quum superius simpliciter dixisset, Ne solliciti sitis, videbatur vni-
uersaliter omnem eorum, quæ corpori necessaria sunt, amputasse cu-
ram. Itaque manifestius hic docet, quod eam sane, quæ de hodierno
die est, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem
necessariam: eam vero quæ de crastino est, tanquam superfluam de-
negat. Crastinus enim dies, & ipse rursus sui ipsius curam habebit,
siue eorum, quibus in ipso opus erit homini. Quidam autem di-
cunt, superius quidem omnem vniuersaliter amputasse curam, idque
ad perfectiores dirigi: hic autem eam concedere, quæ presentis est diei,
propter imbecilles.

Sufficit diei malum suum. Malum hic vocat curam, miseriam &
calamitates, quæ vndique proueniunt, ipsique sufficiunt: nec oportet
diei crastino etiam addere sollicitudinem, ipsumque aggrauare, quum
id nobis vtile esse non possit ad operam spiritualem. Dicitur enim ma-
lum & quod hic κακία dicitur, non solum vitium, sed & ea, quæ mo-
do dicta sunt. Siquidem in alijs quoque locis dicitur & κακία, ira,
siue flagellum a Deo incitatum. Non est inquit malum, quod dominus
non fecerit. Et rursus: Ego ait faciens pacem & creans malum, hoc
est, fames, pestes, ac similia. Tristitia enim & afflictionem adferentia,
consueuimus dicere mala.

Amos. 3.
Isa. 45.

Nolite

Cap. vii.
De eo quod di-
cit: Ne iudice-
tis, vt non iu-
dicemini.

Luc. 6.

infra. 18.
Eodem.

1. Cor. 11.

Nolite iudicare, & ne iudicemini.) Iudicium hoc loco pro condemnatiōe accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens: Nolite condemnare, & non condemnabimini. Verum nisi condemnet quis eum qui peccauit: veluti is qui præest subditum, pater filium, aut dominus seruum: augeruntur omnino vitia, eritq; rerum confusio. Sed hic non loquitur de huiusmodi cōdemnatione, quæ bonum amat, & qd' prauū est corrigit. In sequentibus enim iubet etiam arguere hoc modo ac ligare. Abi, inquit, & argue eum. Et rursus. Quæcūq; ligaueritis super terram, erūt ligata & in cœlo. Hic autem sermo non ad eos qui præsumunt dirigitur, sed ad subditos: monens ne qui propria debēt inspicere, ac seipsos diiudicare, inspiciant aliena, ac diiudicent alios. Nam & Paulus Apostolus dicit, Si nos ipsos diiudicaremus, nequaquam diiudicaremur. Dirigit quoq; sermo & ad eos, qui quū in maioribus offendant, condēnant eos qui in paruis labuntur. Dicit enim statim in sequētibz. Quid inspicis festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est, nō cōsideras? καὶ ποῦ autem (quod vertit interpres festucam aut stipulam) propriæ ligni particula breuissimā est, & pulchre trabi opponitur.

+ Dicit Chrysostomus in expositione epistolæ ad Hebræos illud, Nolite iudicare ne iudicemini, de vita dici, non de fide. Similiter & illud, Quæcūque dixerint vobis ut seruetis, seruate & facite: uerbum, Vt seruetis, de operibus esse, non de fide.

Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini.) Eadem condemnatiōe, qua condemnabis fratrem, condemnaberis & tu: hoc est, si leuē eius lapsum turiose inquisieris, etiam & tu condemnaberis, & leuia errata tua anxie disquirentur, ac tempore tremendi iudicij condemnabuntur.

Et qua mensura metimini, remetientur alij vobis.) Et mensura qua curiosā exactione mettris, puta quod tuæ utilitatis debuisset habere respectum, aut cauere ne te offenderet: eadem mensura remetientur & tibi tuam conuersationem. Vult autem sermo, quod quantam expetis ab eo exactiōem, tantam & Deus expetet a te. Aduertere autem oportet, quod quemadmodū si remiserimus debitoribus nostris, remittet nobis & Deus: Ita si fratrem non condemnauerimus, neq; Deus nos condemnabit. O admiranda præceptorum virtus, quæ facilia quidē sunt ad exequendum, magnam tamen nobis conciliant salutem. Quid igitur, si frater fornicatus fuerit, aut aliud tale quippiā deliquerit, an hūc non corrigam, sed tacebo? Corrige sane salubriter, & quasi medicus. Neq; enim dixit, Ne cohibeas delinquentem: sed, Ne iudices. Dixit autē & Paulus, Tu cur iudicas fratrem tuum, aut tu cur spernis fratrem tuū? Et certe non subditum condemnare, animæ est pharisaicæ, & seipsum iustificantis.

Roman. 14.

De festuca
fratris.

Quid autem inspicis festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est nō consideras? Per festucam peccatum minimum indicauit: per trabē vero maximum. Est enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere: Quomodo lapsum minimum in anima fratris tui acute cōspicis, grauissimum vero in tua non intueris? quisque enim quæ sua sunt magis nouit, q̃ ea quæ alterius: & maiora magis videt, q̃ ea quæ minora sunt.

Aut quomo

Aut quomodo dices fratri tuo: Sine eijciam festucam ex oculo tuo, & ecce trabs est in oculo tuo?) Siue, Quomodo tentabis eum curare, quum ipse maxime indigeas salute? ecce enim trabs in oculo tuo est.

Hypocrita eijce prius trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies, ut educaas festucam ex oculo fratris tui. Hypocritam nominauit talem, utpote medici munus vindicantem, egroti vero locum retinentem. Vel, tanquã pretextu correctionis alienum lapsum curiose indagantem, sed id proposito condemnandi agentem. Si enim curandi fratris desiderio hoc agis, cura prius teipsum, qui plus illo deliquisti: quod si temetipsum despicias, manifestum est, quod neque illum amas: Magis enim seipsum quisque amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, sed ad cõdemnandum conuicias ris. Vides ergo quod alios curare non prohibuit, si id omnino tibi cordi est: sed admonuit, ut te prius cures, deinde illos: Medicum namque saluum esse oportet. Hæc atque similia statuit: non auertens, ut dictum est, a mutua correctione, sed priorum delictorum negligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio illum expectat, qui quum magnis reus teneatur malis, leuia aliorum errata curiose scrutatur.

Ne deis sanctum canibus, neque projiciatis margaritas vestras ante porcos.) Sanctum & Margaritas vocauit fidei nostre mysterium. Sanctum quidem, utpote diuinum: Margaritas vero, propter prætiosa quæ in eo recondita sunt dogmata. Et rursus, Canes & Porcos nominauit eos, qui immedicabili tenentur impietate. Canes quidem tanquã Christo oblatrantes: Porcos vero, quasi perturbationum luto obuolutos. Iubet igitur ne talibus tradamus dogmatum fidei mysteria. Ne projiciatis autem, hoc est, ne apponatis. Indigni sunt enim qui talia audiant. Deinde addit & causam.

Ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi conuersi lacerent uos.) Melius enim est eos hæc ignorare, quam cognoscere, ne quando postquam simulata probitate a vobis ea didicerint, ludibrio habeant ac detrahant ipsis. Id enim indicat quod additur, Conculcent. Pedes vero ipsorum dicit infidelitatem eorum, qua ad perditionem gradiuntur. Deinde conuersi a fidei probitate ad manifestam repugnantiam, lacerent vos, hoc est, impetum faciant ac resistent vobis. Non potentes namque diuina dogmata, sacra quadam, ut decet, maiestate intelligere, affectus humanos illis attribuant, & inde armati, illa quidem suggillant, vos autem affligunt.

Petite, & dabitur uobis: quærite & inuenietis: pulsate & aperietur uobis.) Postquam magna quædam & admiranda iusserat, puta ut discipuli cunctis animi affectibus superiores effecti, Deo in dijudicandis dignis assimilentur, ne gratia videantur madata, aptas addidit considerationes, quæ hæc esse facilia persuadeant. Maxime autem facilitatis adpositum fuit coronidem siue apicem: dico sane, quod ab orationibus est auxiliũ. Certantes enim non tantum satagere oportet, verum etiã superne auxilium poscere: quod omnino veniet, & aderit, ac adiuuabit, omniaque reddet facilia: ideoque etiam petere iussit, & quod dabitur promisit: Nõ tamen utcumque petere, sed cum perseverantia, & assiduitate. Nam hoc manifestat quod additur, Quærite. Nec solum cum perseverantia & as-

F i fiduitate,

fiduitate, sed etiam cū seruiore ac vehemētia. Id enim indicat quod subiungit, dicens, Pulsate.

De eo q̄ o-
mnis q̄ pe-
tit accipit. Omnis enim qui petit, accipit: & qui querit, inuenit: & pulsanti aperietur. +)
Hæc in confirmationē promissionis addidit: vt si nō statim acceperis, ne desistas, sed perseueres ac incalescas. Ideo enim non statim dat quod petis, vt quæras: & idcirco non statim aperit ianuam, vt pulses. Apud homines enim, vrgens petitionibus insistas, eos ad iram prouocas: apud Deum vero, potius eum iritas, nisi hoc facias. Nam exquirat te assiduitatem & vehementiam: teq; vult perseueranter simul ac feruenter petere, Qui enim petit, nec accipit: aut indigne petit, aut nō p̄seuerat, aut tepide petit. Nam tria hæc oportet concurrere.

+ Qui absq; animi ægritudine quippiam ad bene operandum petit, gratiam accipit virtutis ad operationem præceptorum. Et qui absque animi perturbatione, querit aliquid in naturæ speculatione, inuenit rerum veritatem. Præterea qui animo non commoto, scientiæ ianuam pulsant in theologia disciplina, aperietur ei cognitio reconditorum mysteriorum. Qui vero animo, aliqua affectione perturbato petit, querit aut pulsant, non consequetur. Petitis enim, inquit, & non accipitis, eo quod male petatis.

Iaco. 4.

De petēte
filio a p̄e. An quisquam est ex vobis homo: qui, si filius eius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si petierit piscem, num serpentem porriget illi? Ponit rursus considerationē facti humani: & ab exemplo auditorem inducit, vt his quæ dicta sunt assentiat. Oportet autem & petentem filium esse, & petere quæ patrem quidem dare, filium autem accipere deceat.

Si ergo vos quū sitis mali, nostis bona dare filiis uestris: quāto magis pater uester cœlestis dabit bona, si ab eo petieritis? Malos ipsos dixit, nō humanā calumniando naturam, sed ad differentiam bonitatis diuinæ: humana namque bonitas ad diuinam, malitia esse videtur: tantaq; est harum distinctio, quantum homo differt a Deo. Considera vero, quomodo nunc quidem exhortatur ad studiose operandum, nūc autem orare admonet: rursus nunc ab hoc ad illud transire, nunc vero ab illo ad istud. Hoc autem facit docens, quod neque de solo bono opere secures esse oportet, neq; rursus de sola oratione, sed & quæ nostra sunt conferamus, & cœlitus auxilium imploremus. Hæc enim mutuo auxilio pugnantiā, prosperū habebunt successum.

Omnia ergo quæcunque uolueritis ut faciant uobis homines, hæc & uos facite ipsis.) Omnia quæ prius de dilectione statuerat, breui nūc verbo summam collegit, ac succincte docuit: ponens rem facilem ac iustissimam. Omnia inquit quæcūq; uolueritis vt faciant vobis homines & uos facite ipsis. Ita autem hæc ipsis facite, sicut vultis vt ipsi vobis faciant. Et hoc idem est, quod amare proximum sicut seipsum: ideo etiam subdidit.

Ita enim est lex & propheta.) Ita lex vetus & propheta determinant. Lex siquidem dicit, Diliges proximum tuum sicut teipsum: Propheta quoque multa de fraterno amore Iudæos exhortati sunt: sed & Christus in sequentibus interroganti legisperito, quod esset mandatū magnum in lege: ubi de Dei ac proximi amore respondisset, subdidit: In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & propheta, hoc est, his duobus magis appensa sunt: circa hæc duo magis egregie tractant ac nar-

ran

Leuit. 19.

Infra. 22.

rant: id pro scopo habentes, vt homines doceant Deum colendo amare ac se inuicem, in nullo alteri nocendo. Potest quoq; & alio modo dici, quod omnis lex ac prophetæ hæc duo præcepta habent, tanquam radicem, causam, & argumentum.

Intrate per angustam portam.) Angustam portam vocat, virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam æternam introducentem; angustam vero, vt quæ ingredientibus præparet ad labores ac afflictiones, donec ad finem perueniant. Quia enim arcta est ob suam perfectionem, dicuntur illam non posse ingredi, qui crassi sunt peccatis: donec peccatorum a se pinguedinem expellant.

Quia lata est porta & spatiosa uia, quæ abducit in perditionem: & multi sunt qui ingrediuntur per eam.) Similiter viam ac portam nominauit voluptatū amorem tanquam in supplicium abducētem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem & spatiosam, quia nullum præbet laborem ingredientibus per eam: quum indulgens sit, nullo clausa termino, nullo obseruata custode.

Quam angusta est porta, & stricta uia quæ ducit ad vitam.) τί, τίς, pro valde ponitur. Exaggerat enim angustiam ac constrictionē ipsius, vt his cognitīs ad certamen excitemur, & preparemur ad laborum tolerantiam ac constantiam. Nam quod ex se triste est, si præcognitum fuerit ac præcogitatum: vbi contigerit, facilius ac leuius tolerari solet. Volens itaq; discipulos, certaminum præualidos fieri præfectos, manifestauit viam prædictam esse angustam, ac dolore plenam. Cupiens autem eos consolari, ob eam quæ inde sequitur afflictionem: & alleuians quod in ea laboriosum est, manifestat quo ducat, puta ad vitam, videlicet æternam: vt dum visis laboribus anxiaris, in finem ipsorum respiciens exciteris, viribus a spe retributionis additis. Neq; minima cōsolatio est, vocare ipsam portam ac viam: neutra siquidem permanet, sed transit.

Et pauci sunt qui inueniunt eam.) Ibi quidem multi, quia iucunda est & sine labore: hic autem pauci, quia difficilis est ac laboriosa. Scire autem conuenit, quod nunc angustam ac strictam viam cœlestis vitæ dixit, propter temporariam ipsius afflictionem: Alibi vero suaue dicit iugum mandatorum suorum, & onus præceptorum suorum leue, ob spem æternorum bonorum. Virtus enim grauis quidem est propter laborum molestiam, leuis autem propter retributionem: sensumq; doloris mitigat ac extenuat futuri expectatio gaudiij.

Cauete a falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.) Postquam de via dixit, addit & de his, quæ per viam in insidijs ponuntur, vt attentiores ac vigilantiores simus. Et in præcedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit: hic vero aliud quoq; genus periculosius inducit, luporum videlicet ouina pelle contectorū: quia illi certe manifesti, hi autem absconditi sunt & occulti. Dicunt ergo quidam hos esse prodigiosa & falsa loquentes, ac homines quosdam sine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant: nuncupari vero falsos prophetas, utpote futura subindicantes ac prædicentes: venire autē in uestimentis ouium, tanquam in figura rationalium ouium, quæ sub

Christo pastore procedunt: esse vero lupos rapaces, hoc est, tacite & clanculo simplicium animas fallentes, & in perditionem surripientes. Chrysostomus autem hos dicit esse Christianos, vitam quidem habentes nocivam ac perniciosam, simulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaque Christus differentiam a predictis canibus ac porcis, iussit illis quidem mystica dogmata non concedere: ab his autem cauere ne perniciem ipsorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur autem auditores, eo quod non facile cognoscantur huiusmodi homines, docet etiam quopado ipsos cognoscant, dicens.

2. Corint. 15.

A fructibus eorum cognoscetis eos.) Quamquam inquit latere videantur, attamen facile arguentur. Ea enim via qua meos discipulos incedere iussi, laboriosa est ac difficilis, nec possunt hypocrite per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generosa arbor, non a floribus, sed a fructu cognoscitur: ita sane & hos non a sermonibus, sed ab operibus eorum cognoscemus. De quibus & Paulus Apostolus dixit, quod per dulces sermones decipiunt corda simplicium. Deinde ponit etiam considerationem ab exemplo, ut hi facilius dignoscantur.

Roman. 16.

De arbore bona et mala, earumque fructu.

Nunquid colligunt de spinis uinam, aut de tribulis ficus? *μή τι, nunquid, id est, vtrum, modo interrogatio.* Dicit ergo: Vtrum colligunt homines de spinis vinam: & cetera. Est autem & tribulus spinarum genus.

Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: uinosa autem arbor fructus malos facit.) Vbi rem præter naturam, factumque impossibilem interrogasset: subdit, quod sicut illud fieri non potest, eo quod spinæ ac tribuli inutilia sint, hoc est, inepta ad ferendum fructum, qui sit aptus esui: vua autem ac ficus ad cibum conueniunt. Ita quoque omnis arbor bona fructus bonos facit, & cetera. *κακὸν* (pro quo vulgata editio habet malum, & potius marcidum significat aut putridum) non solum dicitur putridum, verum etiam quicquid vitiosum est & inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitiosas predictos hypocritas, quorum fructus, hoc est, actiones æquales sunt marcedini, aut inutilitati ipsorum.

2. Reg. 11. Act. 9.

Non potest arbor bona fructus malos facere: neque arbor vitiosa fructus bonos facere.) Ne quis suspicaretur, quod posset bona arbor malos quoque fructus aut inutiles producere, & arbor vitiosa bonos: manifestat, quod hoc fieri non possit. Verum David quum bona esset arbor, quomodo fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium? Paulus autem quum vitiosa esset arbor, fructus bonos protulit, effectus Christo vas electum? Quo modo? Quia mutati sunt, hic quidem a prauitate ad virtutem, ille vero a virtute ad prauitatem. Dones autem manserunt David quidem in virtute, Paulus vero in prauitate, non potuerunt huiusmodi fructus producere. Dixit ergo hoc esse impossibile in his, qui immutati permanerent.

Omnis arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem mittitur.) Illos quidem punire non iussit, sed tantum ab eis cauere. Ipsis tamen metum incussit atrocissimæ ex hac vita excisionis impendentis, ac supplicij ignis inextinguibilis: simul quidem illos qui male ab eis accipiuntur con-

tur consolando, & simul ipsos exterrendo.

Itaque ex fructibus eorum cognoscetis eos.) & scire itaque, utique, sane, confirmatiuum est, ac si diceretur, omnino. Positis enim exemplorū considerationibus, ac demonstrato quo modo tales cognoscendi essent, subdit: Omnino sicut prius demonstratum est, cognoscetis ipsos a prauis actionibus eorum.

Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei, qui in cœlis est.) Vide quid nunc dicat. Non omnis qui credit in me, ingredietur ad bonorum cœlestium fruitionem, nisi etiam fecerit quæ dico: ita quippe addidit Lucas. Neque enim sola fides ad salutem sufficit, nisi & vita fide digna adiungatur: neq; vita solum virtutū conformis, si non etiam fide dutescamus: sed vtrunque simul adiunxit, ut non separetur alterum ab altero. Nam ipsum appellare Dominum, fidei tantum est. Quomodo autem non dixit, Sed qui facit voluntatem meam? Ut patrem honoraret: & quia non alia est patris voluntas ab ea quæ filij est: voluntas autem patris, filij præcepta sunt.

Multi dicent mihi in illo die: Domine domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum demonia eiecimus, & per nomen tuum uirtutes multas addidimus? Et tunc confitebor illis: Nunquam noui uos. Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.)

In præcedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores excepturum sit supplicium: nunc vero apertius id dicit. Quis est autem qui punit impios, nisi ipse? sed quum antea dixisset: Non omnis qui credit in me ingredietur regnum cœlorum, nisi & vitam condignam habere curauerit: nunc & aliud quod mirabilius est addit: quod neq; signa & miracula adentes, eo regno digni habebuntur: nisi etiā & vita correspondeat fidei. Ecce enim & hi multa talia operati fuerant, absque scientia tamen, eo quod vitam suam neglexerint. Multi inquit ab eo quod rectum est excident, hæc & illa mihi dicent. Illum quidem diem, dixit diem iudicij: nempe cognitum & expectatum. Virtutes autem nominauit signa & miracula. Confitebor sane eis, hoc est, condemnabo eos. Quum autem etiam per nomen eius multa fecissent, quomodo eos ignorat? Quia vitam habebant contrariam.

Scire enim oportet, quod apud Deum duplex est scientia: Vna quidem naturalis, qua omnia nouit: utpote omnium conspector, omniumque priusquam fierent cognitor. Altera vero magis peculiaris, qua solos iustos cognoscit. Nouit, inquit, dominus viam iustorum. Et: Cognoscit dominus vias innocentum. Et: Nouit dominus qui sunt eius.

Eos autem qui vitam habent contaminatam, ignorare se simulat: utpote cognitione sua indigne conuersantes. Alibi quoque negat illos, ut qui eum operibus negauerunt. Dixit enim per prophetam: Populus hic labijs me honorat: cor autem eorum longe est a me. Qui enim præcepta ipsius spernit, ipsum spernit: ideo quoq; merito spernitur.

Verum si indigni erant, quomodo in eis operabatur spiritus sanctus? Omnino propter duo fiebant ista: puta ut gratia Dei liberalitas etiam in indignos diffundi demonstraretur: & ut per ipsum alijs beneficium

F iii confers

Luc. 8.

Psal. 1.

2. Timot. 2.

Infra. 25.

Infra. 10.

Ies. 29.

cōferretur, quī videlicet ab eis curabantur, vel qui opera illa admirāda intuentes credebant in Christū. Non ergo eos admirari oportet, quī miracula operabantur: neq; enim quicquam a seipsis conferebant, sed Deum, qui quum illi tales essent, gratiam tamen illis pręstiterat. Talis erat qui dāmonia eiiciebat, nec tamen ipsum sequebatur: talis erat & Iudas proditor. Nam licet indigni essent, gratiam tamen acceperant. In veteri quoque testamento in multis indignis gratia operabatur: vt per eos alijs beneficium pręstaret. Sed hi quidem fidem interim habebant, quanquam vita reprehensibiles essent. Balaam autem quum a fide & conuersatione bona esset alienus, prophetabat. Quin & Pharaoni & Nabugodonosor & filio eius Baltasar, quum essent impijssimi ac sceleratissimi, Deus futura demōstrauit, propter aliorum gubernationem. Sed quid de hominib; dico, quum & in asina Balaam suam demonstraauerit virtutem: voce primum humana cellata, vt eam ipsius ascensor intelligeret: Quia ergo recta vita deficiente, neque fides, neque miracula saluos facere possunt: nobis de vita magis curandū ē. Quod si facere quoque signa detur, suscipiendum est: si autem non detur, contristari non oportet. Nam qui virtute pręditus est, & si miracula non ædat, nihil inde patitur detrimētū: bona siquidem vita fidelem omnino saluum facit: miracula vero non semper. Præterea bonæ vitæ remunerationem nobis debet Deus: miraculorum autem, nos potius ipsi debemus. Causas vero propter quas, neque sanctis omnibus præbet Deus gratiam miraculorum, neq; ediuerso omnibus indignis, solus ipse nouit, qui omnia iusta ratione facit.

Mar. 9.

Luc. 9.

Numer. 22.

Gene. 41.

Dan. 2. 5. 7. 8

Numer. 22.

Omnis ergo qui audit hos sermones meos, & facit eos, assimilabo eum uiro prudenti.)

Expleta doctrina adhortatur deinceps discipulos, vt per viam angustā & strictam gradiantur: promittens illis sufficientem affore securitatem, nempe ipsam præceptorum obseruationem. Omnis, inquit, qui audit hos sermones meos, siue hæc quæ iussi præcepta: quędam siquidem exemplaria *ἡμοιωθήσεται*, id est, assimilabitur habenti: rectum tamen est & *ἡμοιώσω* assimilabo: sine auxilio enim eius nullus quicquā boni potest operari. Deinde etiam prudentis opera ponit.

Qui ædificauit domum suam super petram.) Domum quidem appellat, intelligentis animæ operationem, quæ varijs ædificatur virtutibus. Petram autem, præceptorum eius firmitatem, quæ fundant ac firmant ea, quæ superædificata sunt, & ad omnes tentationum insultus, ne euerantur custodiunt: suadendo omnes contumelias, multiplicesq; illecebras, etiam mortem ipsam despicere, nec ob vllum dispendium mollescere, aut terga dare.

Et descendit imber, & uenerunt flumina, flaueruntque uenti, ac irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram.)

Ad intellectum quidem communem, per imbrem, fluuios ac ventos, varias innuit tentationes: Anagogice vero per imbrem intelligimus commoti animi cogitationes, quas immittunt dæmones animis: fluuios autem affectiones ad perditionem detrahentes: ventos vero dæmones, qui nequitie spiritus dicuntur. Siue igitur sensibiles, siue intelligibiles dixerimus tē-

tationes

tationes : omnes hæc in prædictam domum irruentes, siue insilientes, aut illi ruïnã minitantes, non potuerunt deicere aut dissoluere eam, quia fundata erat firmiter super petram, siue super soliditatem, vt dictum est. Statim itaque apostolos mihi intueri, in quos plurimę defluerunt insidię, ac innumerę calamitatum hyemes deciderunt: nec valuerunt animarum eorum turrim euertere, sed perditis certe corporibus, animo permanserunt inexpugnabiles ac insuperabiles.

Et omnis qui audit hæc uerba mea, & non facit ea, assimilabitur uiro fatuo.)

Quia nonnulli auditorum laudaturi erant quæ dixerat, nec tamen ea facturi: per parabolam hos anticipando deterret. Positis autem prudentis atque fatui operibus: illius quidem rationi consonis & honestis, huius autem vanis: utrinque discipulorum confirmauit salutem, & per zelum prudentiæ, & per odium vani laboris. Hoc autem frequenter facit: ad virtutem adhortans, & ab imitatione bonorum, & ab odio malorum.

Qui ædificauit domum suam super arenam. Et descendit imber, & uenerunt flumina, flaueruntque uenti, ac irruerunt in domum illam, & cecidit.) Merito stultum illum nominauit. Quid enim insipientius eo, qui domum suam super arenam ædificat, & quum laborem sustineat, priuatur tamen fructu,

quem inde colligere oportuit: Est ergo tantundem, ac si diceret: Omnis qui postquam præcepta mea didicit, super ea, quasi super solidum fundamentum, suas actiones non ædificat, hoc est non conuersatur iuxta id quod illa admonent, sed alia incedit uia, stultus est & vane laborat, hoc est, varijs tentationibus, afflictionis tempore facile superabitur.

Quum autem talis ob aliud nihil prætermittat salutis præcepta, quæ propter viam arctam & angustam, erit sane arena voluptatum amor, super quam, suam ædificat conuersationem: ideoque ingruente tentatione, in negationem cadit, non ferens acerbiter, eo quod laboribus, durisque asperitatibus non sit assuetus.

Et fuit ruina ipsius magna.) Magna utique. Neque enim ab honore excidit aut diuitijs, seu alia huiusmodi humana prosperitate: sed a fide in Christum. Nam qui infidelis est, non cadit, sed iacet penitus in fouea erroris: qui vero ab hac extractus, & ad fidei altitudinem subleuatus, postea reuocatur: hic cadit, & a uita excidit æterna.

Et factum est quum finisset Iesus hos sermones, obstupuerunt turbæ super doctrina ipsius.) Habent Hebræi pro consuetudine in principio alicuius narrationis simpliciter ponere, Et factum est. Tu autem admirare mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audiendo: quæ donec complerentur omnia doctrinæ verba, libenter perseuerabant. Obstupuerunt vero, tanquam ab inuidia ac malitia alieni. Deinde causam quoque ponit stuporis.

Erat autem docens ipsos tanquam auctoritatem habens, & non sicut Scribæ.)

Docebat cum increpandi fidutia, & non cum metu, quemadmodum Scribæ. Vel, quia Scribæ a lege & prophetis proferebant ea quæ docebant: utpote dicentes: Hæc iubet lex: Ista dicunt prophete: Christus uero accepta a seipso auctoritate, docebat, ac legem ferebat, & continue addebat,

Ego

Ego autem dico vobis: & tãquam futuri iudex seculi, bonis quidẽ promittebat salutem, malis vero comminabatur supplicium.

Cap. viii.

Quum autem descendisset de monte, sequutæ sunt eum turbæ multæ.) A doctrina transit ad miracula. Quia enim tanq̃ autoritatem habens docebat, ne iactabundus esse putetur & arrogans, operibus quoque suam ostendit potestatem, & sermones re ipsa confirmat. Considera etiã turbarum beneuolentiã: ipsi siquidem doctrinam sublimem auribus percipiebant & admirabantur, credebant ac sequebantur. Principes autem ipsorum & scribæ promulgantibus quoq; virtutem eius signis, offendeabantur ac iritabantur.

CAPVT SEXTVM DE LEPROSO.

ET ecce leprosus quum accessisset adorabat eum, dicẽs: Domine si uis, potes me mundare.) Non dixit: Si Deum inuocaueris: sed, Si vis: quod argumentũ est indubitatae fidei. Quum enim audisset de doctrina ac potentia eius, credidit Deum esse, qui omnia posset. Ideo etiam cum seruire accessit. Nã quod simpliciter dixit Matthæus, Adorabat, manifestius ait Marcus, Genibus prouolutus. Lucas vero similiter, quod procidit in faciem, & deprecabatur ipsum.

Mar. 1.
Luc. 5.

Et extenta manu, tetigit eum Iesus, dicens: Volo: Mundare. Et confestim mundata est lepra eius.) Volens sane leprosi confirmare iudiciũ, quod recte opinatus esset ipsum esse Deum omnipotentem; turbisq; ostendere potestatem suam, sicut diximus, ait: Volo. Mundare. Hic autem, Volo, benignitatis indicium est: Mundare vero, potentie. Quum autem hunc verbo sanaret, quam ob causam manu quoq; extenta tetigit eum? Quia lex erat, quæ leprosum tangere prohibebat. Volens autem Christus ostendere, quod tanquam Deus supra legem esset. Nam hæc aduersus nudos homines statuta erat: audacter tetigit, nec ullus e turba contradixit. Ex præmissis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam docebat, non abeminandam esse corporalem lepram eorũ, qui eiusdem sunt generis. Solam namque lepram animæ conuenit execrari, quæ est peccatum. Non solum enim manus ipsius, impuritatem non contraxit ad contactum corporis leprosi, quin potius illud emundauit. Quia igitur pulchritudine animæ nostræ lepra deletur peccati, accedamus ad sermonem præceptorum Christi: ut postquam nos tetigerit, ipsam emundet.

Et ait illi Iesus: Vide nemini dixeris.) Præcepit ut taceret, & ipse laudẽ fugiens apud homines, & eos instruẽs qui beneficia in aliquẽ conferũt, ut ambitionẽ execrentur. Atqui manifeste sciebat Christus, quod taciturnus non esset, sed benefactorem palam prædicaturus: attamen quod suum est facit & præcipit. Oportet enim eos qui beneficia conferũt, modestie causa præcipere silẽtium; eos vero qui beneficio sunt affecti, prædicare propter gratitudinem.

Sed abi, ostende te ipsum sacerdoti, & offer munus quod præcepit illis Moyses.)

Iussit

fuit lex, ne is qui a lepra mundatus esset, sui ipsius oculis crederet, sed oculis sacerdotis iudicium emendationis committeret. Neque prius his qui mundi essent commisceretur, quam se illi manifestasset: & ab eo fuisset mundus iudicatus. Deinde munus pro purificatione adduceret, sicut in libro Leuitici scriptum est. Quomodo ergo dicitur, Munus Leuit. 14. quod præcepit Moses, quum id iussisset Deus? Quia Moses legislator dicitur, utpote qui scripsit, quæ Deus statuerat. Sanitatem itaque ipse operatus est: approbationem vero ipsius, sacerdoti commisit; ne sacerdotum munus sibi latenter rapere videretur.

In testimonium illis.) Ad redargutionem illorum; dico sane sacerdotum. Nam *μαρτυριον*, id est. testimonium, vocat nunc redargutionem. Quia enim illi transgressorem legis eum dicebant: emundatum leprosum admonet ut seruaret legem, & faceret quæcunque lex præceperat. Hec autem ad redargutionem illorum admonet. Nam quomodo legem seruare admitteret, si legis esset transgressor. Obseruandum vero quo pacto interdum quidem legem soluit, viam aperiens philosophiæ atque conuersationi Christianæ, quam post mortem suam vigere oportebat: ac præparans cessationem legi veteri, iamque senescens. Quandoque vero illam seruat, demittens se ad imbecillitatem Iudeorum, ne eos offenderet.

CAPVT SEPTIMVM DE CENTVRIONE.

Quam autem ingressus esset Capernaum, accessit ad eum Centurio deprecans eum, & dicens: Domine puer meus iacet in domo paralyticus, & grauiter discruciat. Iacet, hoc est. proiectus est.

Et ait illi Iesus, Ego ueniam & curabo eum.) Quare non vocatus in domum, sua sponte venturum se dicit? Quia præcognouit illum iam credere quod Deus esset: & ita voluit magnam eius fidem, his etiam qui sequebantur detegere. Intende ergo istas quæ sequuntur.

Et respondens Centurio, dixit: Domine non sum dignus, ut sub tectum meum intres, sed tantum dic uerbo, & sanabitur puer meus.) Non sum inquit dignus, quia tu Deus es: sed tanquam omnipotens dic nudo verbo quod vis, & ipsum quoque verbum opus fiet. Vides fidei magnitudinem? Propter hoc ergo dixit Christus, Ego ueniam & curabo eum, ut dicat Centurio, Non sum dignus & cætera: & ita manifestetur omnibus magna fides eius. Nisi enim Christus illud dixisset, nequaquam hoc Centurio respondisset, & eos qui sequebantur omnino latuisset quanta erat viri fides. Vide quoque Centurionis verba que sequuntur ad id directæ, quod nudo etiam verbo sanare posset.

Nam & ego homo sum sub alterius potestate constitutus, habens sub meo milites: & dico huic uade, & uadit: & alij ueni, & ueni: & seruo meo, fac hoc, & facit.) Ab exemplo eius quod circa se contingebat, confirmabat, quod solo etiam verbo sanare posset. Postquam enim dixerat, Dic verbo, subiunxit Nā & ego homo sum, sub ducis exercitus potestate constitutus, habens sub me

sub me milites & seruos, & quod cuique dico, is incunctanter hoc facit. Hæc autem dicebat, ostendens, quod si ego homo alteri subiectus, ob modicam principatus dignitatem, solo verbo potens sum, multo magis tu qui Deus es, infinitæ potestatis ac dignitatis. Itaq; si dixeris mortui vt abeat, abibit. si vero vt veniat, veniet. Neque enim simpliciter subdita est, verum etiam ancilla, quæ maiorem habet subiectionem.

Hoc audito Iesus admiratus est, & ait his qui se sequebantur: Amen dico vobis, neque in Israel tantam fidem inueni.) Admiratus est. Quæ enim neq; Israelita esset, neq; scripturas quæ de ipso erant legisset, adeo facile credebat. Nec solum admiratus est, verum etiam fidem eius præconio promulgauit, vt alij hunc imitarentur. Neq; inter Israelitas, inquit, tantam inueni fidem: qui quotidie scripturarum legunt testimonia, quæ de me loquuntur. In præcedentibus autem diximus, quod Amen dico, tantundem est, ac si dicatur: Vere ac firmiter dico: neq; opus est hoc deinceps interpretari.

De sinibus
Abraham.

Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente uenient, & accumbent in sinibus Abraham.) Quidam dicunt quod sicut quædam profundiora maris loca, aut curua litora tales vel tales sinus appellati sunt: ita sane & abditi fructuum recessus, in quibus est Abraham, sinus Abraham dicti sunt. Nam quia insignior erat Abraham apud Hebræos, ideo eos proprie ipsius Abraham nominauit. Multi tales, hoc est, e Gentibus. Per Oriens vero & Occidens, omnia loca totius vniuersi significauit.

Venient autem, ad me videlicet per fidem. Præterea Accumbent, id est, requiescent. Abraham vero in medium adduxit, quo maxime Iudæos morderet, adoptando scilicet ipsi Abraham eos, qui a Gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fructum iustorum, mutuamque societatem & conuersationem, quæ regnum est cælorum. Quia autem iam credebant Abraham in ineffabilibus degerere bonis, pro regno cælorum sinus Abraham posuit, tanquam rem notiores. Simul etiam ne his contrarius esse videretur, qui in veteri testamento virtutem sectati sunt. Nam qui Abraham ita honorabat, vt etiam sinus illius requiem æternam nominaret, omni huiusmodi suspitione carere debebat.

Exod. 4.

Filij autem regni eijcientur in tenebras extremas: ibi erit fletus & stridor dentium.) Regnum nunc, Deum intelligimus: filios autem eius, Israelitas. Filius inquit primogenitus meus Israel. Vel, Regnum quidem, eternam requiem: Filios vero eius vocari nunc Iudæos, tanquam hoc existimantes, eo quod semen essent Abraham. Qui inquit sese putant esse filios, eijcientur propter suam incredulitatem. Eijcientur autem, id est, expellentur. Tenebræ vero exteriores, locus est supplicij miserrimus. Hæc autem dixit, fastum comprimens Iudæorum, qui sese iactabant, quod e genere essent Abraham: & consolans eos, qui e Gentibus erant: attrahensq; ad suam fidem. Nam multi quoq; Gentiles propter signa sequerentur eum. Et his aut & illis utilitatem procurabat, ne illi considerent, quasi stantes, neq; hi desperarent quasi iacetes. Considera vero quod Centu-

rio verbum exposcit: leprosus autem solam voluntatem, quod maioris est fidei. Quare ergo magis admirationi habitus est Centurio? Quia leprosus quum esset Iudæus, nouerat libros, qui de Christo testificabantur: & inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero quum Ethnicus esset, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, q̃ a sola recta mente: ideo etiam præpositus est credentibus ex Israël. Quum autem de introductione Gentium, & reiectione Iudeorum facta sit mentio, confirmat hanc per signum. Vide ergo quid sequatur.

Et ait Iesus Centurioni. *Abi & sicut credidisti fiat tibi.* Hinc ostendit Christus, quod plurimum conterat ad miraculi operationem fides deprecantis. Sicut credidisti, inquit, fiat tibi: hoc est, quia credidisti me posse agrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.

Et sanatus est puer eius in illa hora. Sicut de leproso dixit euangelista, quod confestim mundatus est, ita & nunc quod sanatus est in illa hora. Hæc autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim solum admiranda operatus est, sed etiam in breuissimo temporis momento suam demonstrauit potentiam. Quidam autem dicunt alium esse hunc Centurionem, & alium eum de quo apud Lucam. Huius si Luc. 7. quidem filius erat paralyticus, illius autem seruus. Et hic venit ad Iesum: illi vero primum quidem misit seniores Iudeorum: deinde amicos suos. Præterea iste non solum in domum suam non vocauit Christum, sed & venire volentem prohibuit: Ille autem primum quidem per seniores vocauit, postmodum vero per amicos prohibuit. Quum autem huiusmodi insint diuersitates: accedunt quoque & multæ similitudines. Ambo enim Centuriones, & Capernaum commorantes, & pro paralytico moerentes animo: eandemque fidem suis verbis demonstrantes: & æquali beneficio affecti. Dicit autem Chrysostomus eundem esse & apud Matthæum & apud Lucam. Si quidem Lucas diligentia causa omnia minutula exequutus est, præter Centurionis præsentiam: Matthæus vero breuitatis gratia, seniorum atque amicorum missiones prætermisit, quasi non necessarias. Solam autem Centurionis fidem, & laudem quam propter eam promeruit, & miraculum in paralytico factum aperte descripsit. Oportet tamē eas quæ videntur, vt dictum est, soluere diuersitates. *παῖς* (pro quo hic puerum habemus) dicitur non solum filius, sed & seruus: Habebat enim Genes. 30. 31. inquit *παῖδας καὶ παῖδικας*, hoc est, serues & ancillas. Quod autem Matthæus dixit accessisse Centurionem ad Christum: Lucas vero misisse ad ipsum seniores, & postmodum amicos: oportet intelligere & hoc, & illud factum fuisse. Primum quidem misit seniores deprecantes ipsum vt veniret. Deinde sciens eum venire, & sese indignum iudicans eius susceptione, rursus amicos misit, prohibens ne veniret, ac significans quæ dixit Lucas. Postmodum quum paralyticus vehementius dissolueretur doloribus: Etenim sicut Lucas dixit, erat iam iamque moriturus, non ferens Centurio, cucurrit & ipse post amicos, sperans per seipsum obnixius se deprecaturum.

Postquam

Postquam autem amici nunciauerant quæ eis præceperat, dum responderet Christus quæ scripsit Lucas, statim superuenit Cēturio, & prius quā amicis occurrisset, viso Christo, seruire accensus est, & rursus quasi ab exordio obsecrabat eum, dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & cætera. Deinde Christus volens amplius manifestari fidem eius, respondit: Ego veniam & curabo eum. Rursum subintulit Centurio: Domine non sum dignus, vt sub tectum meum intres, & alia quæ sequuntur, veluti Matthæus cōscripsit. Manifestū est ergo, quod ea quæ contigerunt priusquā veniret Centurio, scripserit Lucas, & inde Matthæus quæ sequuta sunt docuerit. Nam & in his, & in illis fides monstratur Centurionis, ac miraculi operatio a Iesu facta. Quod autem Lucas dixit, quod reuersi, qui missi fuerant, inuenerunt agrotantem seruum sanitati restitutum: perpēdere oportet, quod Centurio certus iam de salute illius, tardior ac securior reuertebatur: illi autem diffidulter credentes, præcucurrerunt, scire cupientes an sanus esset.

CAPVT OCTAVVM DE SOCRO PETRI.

Mar. 1.
Luc. 4.

Q Vmque uenisset Iesus in domū Petri, uidit socrum eius in lecto decumbentem, ac febricitantem: & tetigit manum eius, ac reliquit eam febris, surrexitq; & ministrabat ei.) Marcus autem & Lucas dixerunt etiam vnde illuc venerat, videlicet a synagoga Iudeorum, in qua sabbato docuerat. Addidit quoque Marcus, quod cum Iacobo & Iohanne venerit. Verisimile est enim Petrum, quum hoc didicisset, præcucurrisse. Præterea Marcus & Lucas dicunt, quod discipuli rogauerunt illum pro ea, quæ in lecto decubebat. Matthæus vero etiam hoc tacuit. Non est autem hoc dissonantiæ signū, sed quod illi fecerunt, diligentia fuit, quod autem hic, breuitatis. Ingressus est autem cibi sumēdi causa, vocante iam hora. Illa vero quæ in lecto decubebat, surrexit, & ministrabat ei. Tu quoque mihi admirare, quantum sese dominus deiecerit. Non dedignatus est vilem piscatoris domum ingredi: hinc quidem & discipulum honorans, & simul docens nos, ne vanę glorię studeamus. Quum autem manu illam tetigisset, non solum febrem extinxit, verum etiam integram ei tradidit sanitatem. Surrexit enim, & cōtinuo ministrabat. Atqui ablata etiam febris, laborantibus longo opus est tempore, vt priorem recipiant sanitatem. In mari quoque non solum tempestatem sedauit, sed etiam fluctuum commotionem cohibuit, quum tamen post tempestatem diutius maneat aquarum commotio. Ita enim nouit Christus, simul & quod egritudine affectum est soluere, & in priorem statum reponere.

CAPVT NONVM DE CVRATIS A VARIIS INFIRMITATIBVS.

Mar. 1.
Luc. 4.

Vespera autem facta, obtulerunt ei multos demoniacos, & eiciebat (spiritus uerbo.) Vesperam finem diei nominauit, ideo Marcus & Lucas mentionem quoque fecerūt de occasu solis, manifestius demonstrantes tēpus. Popu-

Popularis enim turba expectato solis occasu propter sabbathi obseruationem, morbis tunc laborantes adduxit: discipuli vero etiam ante solis occasum deprecari sunt cum pro salute febricitantis, ut cui primum viderant eum sine delectu sabbatho curantem, ac didicerant iam ab illo, a quibus operibus abstinere iuberet lex, quæ de sabbathi quiete statuta erat, & qualia aggredi permitteret. Obserua quoque quo pacto interdum quidem extenta manu curat, ut in secru Petri: interdum autem verbo loquens, ut in puero Centurionis, & in his demoniacis: quandoque vtrunque faciens, ut in leproso. Ostendit enim se omnipotentem esse.

Et omnes male habentes curauit, ut compleretur quod dictum est per prophetam Iesaiam dicentem: Hic languores nostros assumpsit, & morbos portauit. *Iesa. 53.* Per languores & morbos hic mihi intellige languorum ac morborum reatus. Quoniam enim languores ac multos patientes morbos curauit, in seipsum eorum reatum transtulit: dico sane labores & mortem: ideo etiam multos perpeffus labores tempore acerbae passionis mortuus est. Sed Matthæus de corporalibus languoribus ac morbis metaphorico verbo loquitur: Iesaias vero languores & morbos peccata appellauit: quæ Christus sumere ac portare dicitur in modum victimæ. Nam animal quod pro peccatis ad victimam producebatur, quodammodo peccata omnium in seipsum suscipiebat ac portabat, & populum quidem his liberabat, ipsum vero propter hæc iugulabatur. Pulchre autem propheticum dictum transumpsit euangelista. Plurimi siquidem languores ac morbi corporales a peccatis oriuntur, sicut in progressu decubimur: nihilque vetat hæc quodæque vocari peccata. *Leui. 16.*

Quum autem uidisset Iesus circum se turbas multas, iussit ut abirent in ulteriorem ripam. Iussit hoc discipulis. Simul quidem ne gloriæ cupidus videretur, simul etiam ut inuidiæ Iudeorum mederetur. Præterea instruens nos, ut admirationi haberi fugiamus.

CAPVT DECIMVM DE EO CUI NON PERMISIT VT SE SEQUERETVR.

ET quum accessisset quidam scriba, dixit ei: Præceptor sequar te quocunque ieris. Hic scriba quum pecuniæ auidus esset, suspicabatur Iesum ex miraculis diuitias multas colligere, & sperabat, quod si in morem discipuli illum sequeretur, copiosas collecturus esset diuitias. Christus ergo cognito quid vellet, ad intentum eius respondet. Et vide quid dicat.

Et ait illi Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. Et vulpibus inquit & volucris cæli sum pauperior: neque enim receptaculum habeo, nec quantum sufficiat ad caput tantum reclinandum. Tales autem esse volo & eos, qui me sequuntur. Itaque frustra suspicatus es, & inuanum sperasti. Et hæc pacto dupliciter illum iuuat: & manifestando quod animæ illius arcana nescit: et illum non manifeste arguendo, sed ipsi soli reprehensionem aperiendo: ut & pudorem effugeret, & si vellet corrigeretur. Hoc autem dicendo,

G i non

non vetuit se sequi, sed docuit, quod sequens non inuenturus esset lucrū quod quærebat. Caterum ille intelligens, quod cognitus esset, ac intento frustratus, siluit. Quidam vero dicunt, quod præcognoscens eum Christus, non solum pecuniarum amorī seruientem, sed alijs quoq; affectibus anagogice responderit: vulpes ac volucres appellans dæmones propter dolum illorum, & quod seminibus ac fructibus virtutum insidientur: ac si diceret: Dæmones quidem foueas ac nides in te habent: ego autem neq; breuissimam requiem apud animam tuam inuenio. Foues vero ac nidi dæmonū, affectiones sunt, in quibus occultantur ac requiescunt. Filium autem hominis seipsum vocat, confirmandum quod verē & non phantastice sit incarnatus, vt quidam suspicabantur; hominem dicens nunc matrem suam. Nam ἄνθρωπος id est homo, vocatur non tantum vir, sed & mulier.

† Volebat autem ut postposita huiusmodi spe, sequeretur. At ille simul ut audiuit, tanquam pecunie amator, abscessit.

De eo cui Alius vero ex discipulis ipsius dixit ei: Domine permittite mihi prius ut abeam ad sepeliendum patrem meum.) Quis certe fuerit hic discipulus, non significat ut patrem hūc Evangelista; verum quisquis fuerit, probissimus erat. Vide enim qd sepeliret. in re etiam quæ iusta ac necessaria videbatur, postulat vt sibi liceat: nolens sua ipsius auctoritate abscedere. Dicit autem, Prius: manifestans quod postmodum quouis sequeretur.

2. Cor. 6. Iesus autem dixit ei: Sequere me, & dimitte mortuos, ut sepeliant mortuos suos.) Prohibuit eum: non vetans honorare parentes, sed docens oportere eū qui cœlestia appetit, non conuerti ad terrena; neque viuidis relictis, ad mortifera recurrere, aut supra Deum honorare parētes. Sciebat enim quod alij illum essent sepulturi: nec æquum erat, vt ab his quæ magis necessaria erant, recederet. Opinor autem eum qui mortuus erat infidelē fuisse: ideoq; dixisse Christum, Dimitte mortuos, hoc est, recede ab his, q in fide mortui sunt, vt sepeliāt mortuos qui ipsos contingūt. Nam hic mortuus, non est tuus mortuus: Neq; enim fideli pars est cū infideli. Tu vero si admiraris quo modo non sua sponte abierit, sed petiuit, vt sibi liceret: admirare etiam quo modo prohibitus manserit. Quod si illum neq; ad modicum dimisit Christus vt a sua doctrina discederet, quā poena digni erimus, qui cūni tempore a præceptis eius discedimus?

Quumque ascendisset in nauim, sequuti sunt eum discipuli sui.) Turbas quidē propter causas prædictas dimisit; discipulos autem suos assumpsit, propter miraculum quod in mari facturus erat. Quum enim turbis beneficia contulisset, sanando languores ac morbos eorum; videbantur discipuli nullo affecti beneficio. Et in hos itaq; suam exercet munificentia: ac postquam eos permisit in demersionis periculum incidere, demum mirabiliter eripit.

CAPVT .XI. DE INCREPATIONE AQUALIUM.

Matth. 4.
Luc. 8.

ET ecce motus magnus factus est in mari, adeo ut nauis operiretur a fluctibus.) Hic quidem, motum dixit. Marcus autem & Lucas, procellam dixerunt

dixerunt. Maris enim tempestas, & motus, & procella dicta est, eo quod aquas commoueat ac conturbet. Rursum Matthæus & Marcus in mari nauem periclitatam esse dicunt: Lucas vero in stagno. Neque est contradictio: nam & hic, & illi Tiberiadem significant, quæ natura quidem stagnum est: situ vero, mare propter magnitudinem. Vnde & eam quandoque stagnum, interdum autem mare nominant. Facta est inquit tempestas, ut videlicet fastus comprimeretur discipulorum: imaginabantur enim magna de seipsum, utpote qui cæteris dimissis, soli ipsi cum præceptore ingressi essent: & ut quasi orbis athlete, periculo exercitarentur ad timores, & tanquam mundi gubernatores ac procellas tentationum.

Ipse uero dormiebat.) Marcus etiam locum designat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi super ceruicem dormiens. Erat autem ceruicem illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat uero dispensatorie, ut vehementer timerent. Nam si uigilasset: aut nullo modo timuissent, aut parum territi fuissent. Oportebat autem eos magni timoris sensum concipere, ut etiam ad magnum potestatem illius sensum peruenirent, & maiorem de eo fidem conciperent.

Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes: Domine, serua nos, perimus.) Marcus uero dicit: Præceptor non est tibi curæ quod perimus? Lucas autem, Præceptor præceptor perimus. Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant: & alij unum, alij aliud: aut etiam omnes omnia.

Et ait illis: Quid timidi estis modicæ fidei homines? Timorem primum animæ eorum soluit: ostendens quod animæ imbecillitas timorem causare consueuerit. Modicam autem eorum fidem improperauit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos seruare posset, sed uigilans: non autem dormiens. Ideo quoque excitat illum.

Tunc excitatus increpauit uentos ac mare: & facta est tranquillitas magna.) *ἰπτε ἰμαρ* increpauit, hoc est, imperauit. Dicit enim Marcus, quod etiam dixerit mari: Tace, obmutesce.

Homines autem admirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quod & uenti & mare obediant ei?) Lucas autem discipulos hoc dixisse ait: Matthæus uero homines turbas vocat, sicut ait Chrysostomus. Siquidem uerisimile est, & ipsas audito a discipulis hoc miraculo, similiter admiratas esse, & pariter hæc dixisse. Quod si discipuli propter imperfectam fidem suam, quasi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbæ. Nam uti nauigio ad transfretationem, ac dormire, hominem hunc prædicabant: obedientia autem ventorum ac maris, nouam quandam eius naturam testabatur. Ideo etiam conturbati dicebant. Qualis est hic? Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, quæ præcedentia: quia nullus unquam tale quippiam operatus est. Neque enim uirgam extendit, ut Moyses: neque se aquis admouit ut alij: sed cum autoritate præcepit, ut dominus seruis, & ut creator creaturis.

CAPVT .XII. DED VOBVS
DAEMONIACIS.

QUumq; uenisset ad ulteriorem ripam in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei duo demoniaci.)

Mar. 5. Luc. 8. demoniaci.) Euangelia secundum Marcum & secundum Lucam Gadarenorum scribunt †. Verum stagno Tiberiadi adiacet ciuitas Gergesa, & non Gadara. Quidam autem dicunt binominem esse illam ciuitatem, & hoc, & illo vocari nomine. Præterea Matthæus duos habet demoniacos, Marcus autem & Lucas vnus tantum meminere, ut pote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter subseruire dicebatur: propter quod etiam illi eum præterire. Matthæus vero etiam hunc scripsit tanquam pariter demoniacum.

† Imo emendatiora exemplaria habent Gergesenorum, non Gerasenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadara enim ciuitas est apud Iudeos, cui præceptus adiacet stagnum, & nullo modo mare. Item Gergesa ciuitas est Arabie, non habens mare aut stagnum pinguium: neque autem adeo manifestum mendacium dixissent etiam ositantes Euangelistæ, uti adeo studiosi in cognoscendis locis, quæ circa Iudæam erant. Gergesa igitur unde dicti Gergesen, si Pargesi, uetus est ciuitas iuxta eam quæ nunc Tiberias appellatur, & in decliui loco stagnum habet adiacens: in quod demonstratur porcos a demonibus esse deiectos. Poteris autem interpretari habitaculum egredientium, ut prophetice fortasse ab euentu nomen acceperit.

Potest hoc uocabulum נַשְׂרָא נַשְׂרָא re peregrinationem, habitationem, uel cōgregationem, ruminationem, ac prouocationem, ut uidelicet deriuetur uel a נִשְׂרָא gor, id est peregrinari, congregare, seu habitare. Vel a נִשְׂרָא gar, id est, ruminauit. Aut etiam a נִשְׂרָא gara, id est, litem miscuit.

E monumentis exeuntes.) In sepulchris libenter morantur demones, prauam opinionem hominibus immittere uolentes, quod mortuorum animæ demones fiant, sed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibusdam adhæreant. Sed nequaquam id orthodoxo persuadebunt. Si enim hoc verum esset, nullo modo cruciatus diues orasset Abraham ut Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus suis significaret, quæ circa se gerebantur, sed ipse per seipsum hoc eis indicasset.

Sæui admodum, sic ut nemo posset transire per uiam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Quia & discipuli & turbæ hominem ipsum dicebant: veniunt nunc demones diuinitatem illius prædicantes: Occurrente enim illis diuino radio, statim eum cognouerunt: & non ferentes virtutem impetus, inuisibiliter eos inflammantem, clamauerunt dicentes: Quid nobis & tibi, hoc est, Quæ est nostra potentia, si ad tuam conferatur: tu enim ignis es intolerabilis, nos autem fœnum quod facile accenditur.

Venisti huc, ut ante tempus affligas nos? Quia deprehenderat eos creaturam suam omnino tyrannice vexantes ac per dentes, peccatum quidem negare non possunt: quandam autem causæ suæ defensionem prætexunt, quod non nunc pœnas dare debeant, sed tempore vniuersalis iudicii: & grauiter discrutati dicunt: Venisti huc, id est, in terram, ut affligas nos ante definitum tempus? Audierant siquidem a prophetis, quod CHRISTVS post mundi consummationem descensus esset in terram, ac iudicaturus mundum, & afflictorus demones.

De porcis.

Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens. Demones uero rogabant

eum dicentes: Si eijcis nos, per mitte nobis ut demigremus in gregem porcorum.) Quādoquidem iam hominibus nocere non possunt, ad irrationalia quæ illi possident conuertuntur: ut ostendatur furor, quem aduersus nos gerūt. Nec solum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, ut horum damno contristati domini gregis, Iesum non suscipiant, & ita Euangelij prædicatione non suscepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque eiecti cessant nocere. Quid ergo Christus?

Et ait illis: Abite. Illi uero egressi demigraverunt in gregem porcorum. Et ecce ferebatur per præceptum totus grex in mare, & mortui sunt in aquis.) Vides malitiam illorum? Quum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non ut illis complaceat, sed dispensatorie alia intendens. Primum ut discant hi qui liberantur quot & quales habuerint inhabitatores. Deinde ut sciant omnes, quod neque in porcos immigrare possent, nisi illis ipse permitteret. Tertium quod atrociora in illis exercerent quàm in porcis, nisi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo impedirentur, non permitti facere quæ volunt. Cuilibet enim manifestum est quod homines magis, quàm irrationalia oderunt: quum etiam irrationalia propter homines perdere studeant; & per illorum perditionem, his inferre tristitiam. Quarto ut mors porcorum omnibus confirmaret exisse dæmones. Et vide sapientissimam Saluatoris cogitationem oppositam. Nam nocere volentes, magis ipsi nocuum acceperunt. Siquidem Christi potentia apparuit, & illorum imbecillitas ac malitia deprehensa est. Per præceptum autem ferebatur grex in mare, hoc est, precipitanter & facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum scripsit, quod erant fere bis mille. Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod dæmones eiiciuntur ab hominibus, quibus sermone succurritur. Ingrediuntur autem porcos, eos videlicet qui irrationaliter conuersantur, & in cœno voluptatum volutantur, ac illos in perditionem precipitant.

Qui autem pascebant fugerunt: & digressi in ciuitatem renunciauerunt omnia.) Fugerunt timentes, ne se pariter occiderent dæmones, qui suos peremerant porcos. Renunciauerunt autem omnia quæ a dæmonibus & a Christo dicta fuerant; ac de perditione porcorum.

Et quæ acciderant dæmoniis.) De immutatione & honesta modestia ipsorum.

Et ecce uniuersa ciuitas egressa est in occursum Iesu.) Veniebat enim ipse ad ciuitatem.

Et viso eo rogabant, ut discederet a finibus israhel.) Dolentes, ut dictum est de perditione porcorum, ac etiam territi, ut dixit Lucas: timebant enim ne mali quippiam eiecti dæmones etiam in ipsos perpetrarent. Christus autem statim paruit; neque enim digni erant doctrina ipsius. Quanquam præceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a dæmonibus liberati fuerant, & qui porcos pauerant.

Et ingressus nauem Iesus traiecit, & uenit in ciuitatem suam.) Ciuitatē suā dicit Capernaum. Siquidem Bethlehem ipsum protulit: Nazaret ipsum enutriuit; Capernaum deinceps incolam habuit.

CAPVT .XIII. DE
PARALYTICO.

ET ecce offerebant ei paralyticum in lecto decumbentem.) Dictionem, Ecce, scriptura Hebraica frequenter ponit, tanquam linguæ idioma, sicut & alia multa. Dicendum est autem aliū esse hunc paralyticum ab eo cuius meminit Iohānes: nam ille a Bethesda decumbebat, hic autem Capernaum: & ille quidem triginta & octo annos morbo tenebatur, de hoc vero nihil tale scriptum est: præterea ille non habebat hominem, hic autem baiulos habebat: huic quoque ait, Remissa sunt tibi peccata tua: illi vero, Vis sanus fieri? Ad hæc, illum sabbatho curauit, unde et etiam murmurabant Iudæi: hunc autem alio die, ideoque tacuerunt.

Iohan. 5.

Mat. 20.

Luc. 5.

Intuitus autem Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili: Remissa sunt tibi peccata tua.) Sicut enim dicunt Marcus & Lucas, quum ingredi non possent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, ascendunt in tectum domus in qua docebat Iesus: eoque perfollo, per ipsum demiserunt grabbatum in quo iacebat paralyticus: quæ omnia magnæ fidei erant: hæc namque illis ne desperarent, persuasit, utque omnia et facerent, & paterentur, quod ipsum conspici Saluatoris præsentaret, credentes continuo illum assequuturum esse sanitatem. Fidem, inquit, eorum: non solum demittentium, sed eius quoque qui demissus erat.

Neque enim se demitti sustinuisset, nisi salutem consequi sperasset. Intuitus autem Iesus tantam illorum fidem, primum quidem languendo peccata remittit, deinde vero corpus sanat: simul docens plurimos morbos e peccatis oriri, & prius oportere causam curare: Vnde etiam paralytico, de quo scribit Iohannes, dixit, Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat: simul quoque Deum se esse ostendens. Corporeas siquidē curare infirmitates, etiam sanctorum est: peccata vero remittere solius Dei. Ideo etiam scribæ turbabantur.

Et ecce quidam de scribis dicebant intra sese: Hic blasphematur.) Marcus manifestius dixit: Erant quidam Scribarum ibi sedentes & cogitantes in cordibus suis: Quid hic ita loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata præter unum, nempe Deum? Offendebantur autem præ inuidia & malitia. Nam frequenter eum viderant etiam cum autoritate morbos fugantē, demones eiicientem, vento marique imperantē: & hæc omnia modo humanas vires superante facit tantem. Sed hi proprias vlciscentes affectiones, Dei videbantur iniuriā vlcisci.

Quumque uidisset Iesus cogitationes illorum dixit: Quare uos cogitatis mala in cordibus uestris?) Hic aliud quoque suæ diuinitatis & ad patrem æqualitatis signum ostendit, cui contradici non possit, cognoscendo videlicet cogitationes cordium ipsorum, quod similiter solius erat Dei. Scriptum est enim: Tu nosti corda solus omnium. Et rursum: Scrutans corda & renes Deus. Et alibi: Homo videbit in faciem, Deus autem intuebitur in corda. Nam quia illud, quum sibi videretur impossibile, non recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiam illud

2. Paralip. 6.

Psalm. 7.

1. Reg. 16.

illud, ac quodammodo dicens: Vere nullus potest remittere peccata, nisi vnus, qui intuetur cogitationes hominum.

Virum enim est facilius dicere: Remissa sunt tibi peccata tua, an dicere: Surge & ambula? Quidē, inquit, blasphemus vobis videor, vtpote remittens peccata, & æqualem faciēs meipsum Deo: respondete mihi, Virum est facilius vt opere perficiatur, an dicere hoc, vel dicere illud? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem possibilia, hominibus vero impossibilia. Nam & remittere peccata solius Dei erat: & similiter sua autoritate erigere ac confirmare paralyticum. Quum autem illi tacerent, eo quod neutrum altero facilius dicere poterant, ait ipse.

Vt autem sciatis quod potestatem habeat filius hominis in terra remittendi peccata. Defectiuus est hic loquendi modus. Desicit enim, Respiciat. Vt, inquit, cognoscatis, quod qui vobis apparet homo, potestatem habeat tantamquam Deus, respiciat. Quod autem additur, In terra, simplici sensu ponitur: aut valet tantundem ac si dicatur: In conuersatione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de seipso.

Tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & abi in domum tuam. Surrexitque & abiit in domum suam. Quia remittere peccata latentem habebat demonstrationem: ad erigendum autem sua autoritate paralyticum, manifesta opus erat demonstratione: facit quod manifestum est in signum eius quod erat occultum: & per hoc, & per illud plenam facit fidem, quod & hoc possit & illud. Ad confirmationem autem quod corpus robustum relinqueretur, iussit vt tolleretur grabbatum suum: ne phantastico quodam modo fieri videretur. Dimittit etiam illum in domum suam: tum ne praesens ac visus, laudem sibi conciliaret: tum etiam, vt sanitatis testes haberet, quibus contradici non posset, ipsos nempe, qui morbi testes erant, vtque ipsis fidei fieret occasio.

Quum uidissent autem turbae, admiratae sunt: & glorificauerunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus. Admirabantur quidem, quod quasi Deus miraculum operatus erat: hominem tamen eum esse opinabantur, habentem potestatem super hominem.

CAPVT XIII. DE MATTHAEO PUBLICANO.

ET praeteriens inde Iesus, uidit hominem sedentem ad telonium, Matthæum nomine: & ait illi: Sequere me.)

Praeteriens, hoc est, pergens. Considera autem Euangelistam quomodo non erubuerit ob priorem vitam suam. Sed Marcus quidē & Lucas, Marci. 2. ob cōdiscipuli reuerentiā, praetermittentes manifestum eius nomen. Lucæ. 5. Leui hunc vocauerunt: sic enim etiam appellabatur: ipse vero aperte se ipsum publicanum fatetur. Siquidem neque Christum eius puduit Simul autem hinc illius ostendit virtutem, qui se ad discipulatum vocauit: quam facile ē medio telonio lucri maxime auidos ac impudentissime cauponantes abstraxerit. Telonium vero dicit huius cōmerciorij (vt ita loquamur) praetorium aut domum. Quum autem prius ostendisset Christum

set Christus, quod peccata remittere posset, tunc etiam ad Publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum discipulis annumeratum, sed cogitent potius, quod qui soluit aliorum peccata, multo magis suorum peccata absoluit.

At ille + surgens sequutus est eum.) Admirare perfectam eius qui vocatus est obedientiam: quomodo neque consultauit apud se: quomodo nullum super ea re consuluit amicum: quomodo non disposuit quæ domus atq; substantiæ suæ erant: sed confestim surgens, sequutus est, relicto vniuerso mundo: solam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quæ iussisset is qui eum vocauerat, sicut & qui antea vocati fuerant. Verum quam ob causam de Petro & Andrea, Iacobo, Iohanne ac Matthæo, non solum ipse Matthæus, sed & Marcus ac Lucas scripserunt, vnde & quomodo vocati sint: de reliquis vero discipulis nihil tale docuerunt? Quia hi inter alios abiectissima habebant vitæ instituta: neque enim quippiam peius Publicano, neq; vilius piscatore. Propter quod etiam Euangelistæ in omnibus fide digni habentur, quæ neq; ea quæ probrum adferre videbantur prætermiserunt, nec id solum de discipulis, verum etiam de præceptore faciunt. Statim namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his quæ passus est prætermiserunt: quum de discipulis ostenderint quod adeo abiecti, tanta gratia digni habiti sunt: de præceptore vero, quod quum tantus esset, talia propter nos passus sit.

+ Tanquam de altero narrat, quæ circa se contigerunt, iactantiam abhorrens: magna siquidem laude dignus erat, quod continuo sequutus est eum.

Et factum est quum ipse in domo accumberet, ecce etiam publicani multi & peccatores qui uenerant, simul accumbebant cum Iesu & discipulis eius.) Intuitus Christi sincerissimam ac promptissimam huius obedientiam accedit, vt & illum honoret, & se illi familiarem præbens, libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionem tradat. Ille autem tantum assequutus bonum, liberalior efficitur: & sicut ait Lucas, fecit ei conuiuium magnum in domo sua, id est, officiosum epulum. Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obreftationem qua male audiebant: ipsi enim in calumniam sustinebant, tanquam iniusti & auari ac raptores, omni que compassione carentes, & impudentes. Aut fortassis & alij quidam erant, nobiliora quidem vitæ instituta habentes, eisdem tamen obnoxij affectibus: nam simile suo congaudet simili. Et hos ergo Matthæus conuiuium accepit, vtpote qui sibi in gaudio communicabant, & eius artis, eorundemq; erant morum. Christus autem tolerabat, vt etiam pariter cum eo tales accumberent, propter venturam simul accumbentibus utilitatem: & particeps cum eis erat ferculorum iniuste paratorum, ob grande lucrum, quod inde erat prouenturum: nec curabat multorum indignationem, sciens quod nisi medicus putredinem toleret, ab ea non liberabit ægrotantes. Atqui plane nouerat prauam inde suspitionem de se exorituram, quod ad epulum venisset, & quod ad publicani epulum, quodque simul cum multis publicanis accumberet.

Vide enim postmodum Iudæos impropèrantes ei, ac dicentes: Ecce homo vo-

mo vorax, & potor vini, amicus Publicanorum & peccatorum: sed tamen hæc omnia despicit, vt quod conatur efficiat. Vt autem scias quod simul accumbendo, rem maximam operetur, audi quid dicat Zacchæus Publicanus. Postquam enim Christum audiuit dicentem, Hodie in domo tua oportet me manere: animo gestiens, & præ gaudio in sublimem eleuatus ait: Ecce dimidium substantiæ meæ domine do pauperibus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Dixit autem ad eum Iesus: Hodie salus huic domui facta est. Quomodo ergo dicit Paulus. Si quis dictus frater est fornicator aut avarus, cum huiusmodi nec cibum sumatis? Paulus in hoc non præceptores, sed simpliciter fratres adhortatur. Præterea de fratre hoc dicit ille: hi autem Publicani nondum facti erant fratres. Ad hæc, dum permanserint in peccatis hoc faciendum est: isti vero potius ex hoc conuertendi erant.

Ei uidentes Pharisei dixerunt discipulis eius: Quare cum Publicanis & peccatoribus cibum capit magister uester? Marcus & Lucas dixerunt etiam Scribas simul cum Phariseis hoc dixisse. Vide autem, quod quando discipuli peccare videntur, præceptori aduersus illos dicunt: Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbathis. Quando vero præceptor, vt nunc, apud discipulos illum calumniantur: dolose agentes, vt eorum discipulorum a præceptore separent. Quid ergo ait profunda sapientia?

Quo audito Iesus, dixit: Non opus est validis medico, sed male habentibus.) A communi exemplo os illis oppressit: & accusationem hanc potius ad virtutis opus conuertit: ostendens non solum irreprehensibile esse, sed magis laude dignum. Deinde a scriptura quoque prophetica persuadet, dicens.

Euntes autem discite quid sibi velit: Misericordiam volo, non sacrificium.) Im De misericordia & sacrificio. Iam perperat quoque illis scripturarum ignorantiam, reuocans ad modestiæ fastum ipsorum, & id quod agit supra sacrificia extollens. Est autem tantundem ac si dicat: Non est contra scripturam sacram, quod facio. Deus enim per prophetam dicens, Misericordiam volo non sacrificiū, ostendit meliorem esse misericordiam quā sacrificium. Ideo & ego misericordiam præstans his, qui peccatis sunt morbidī, infero me illis: & cum eis conuersans, omnem curandi modum adhibeo. Osee. 6.

Negue enim ueni ut uocem iustos, sed peccatores ad poenitentiam.) Non ueni ut cum iustis conuerfer; nam ipsi sibi ad salutem sufficiunt: sed fateor propter solos peccatores me uenisse, qui poenitentia indigent: quomodo ergo hos abominabor propter quos ueni? Dicit autem Chrysostomus hoc ironice Christum dixisse, Nō ueni ut uocem iustos, quales uos estis iustificantes uosipsos.

Tunc accedunt ad eum discipuli Iohannis, dicentes: Quare nos & Pharisei frequenter ieiunamus, tui autem discipuli non ieiunant? Et hoc quoque Marcus & Lucas Scribas & Phariseos dixisse aiunt. Itaque manifestum est hos primū illud dixisse: deinde & Iohannis discipulos concitasse, ac si etiam illi aduersus CHRISTVM quasi emuli affecti essent. Et quia a Salvatore re os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad eius discipulos

Isa. 11.

Lucæ. 19.

1. Cor. 5.

Infra. 12.

De misericordia & sacrificio.

Osee. 6.

De ieiunio

Marci. 2.

Lucæ. 5.

pulos, & accedentes accusabant eos. Est autem tantundem ac si dicerent: Si tu hæc quasi medicus ita agis, quare discipulos non iubes ieiunare, & non genio indulgere? Primum autem seipsos laudant, gloriantes quod frequenter ieiunarent. Nam ieiunabant: hi quidem a Iohanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem discipulis eius detrahebant. Et vide Christi mansuetudinem. Neque enim arguit eos quasi arrogantes, sed per parabolam illis hilariter respondet.

Iohan. 3.

Et ait illis Iesus: Non possunt filij sponsi lugere q̃ diu cum eis est sponsus.) Superius seipsum medicum nominauit, hic autem sponsum. Et merito: medicum quidem, utpote ægrotas animas curantem; sponsum vero tãquam has quæ in virginitate degunt, sibi desponsantem. Filios autem sponsi dicit domesticos eius quæ desponsata est. Dixit autem hæc reducens illis ad memoriã Iohannis verbum, qui dixit. Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Est ergo verborum intellectus iste. Ego veni ut ecclesiam fidelium per fidem mihi despondeam & coniungam: & hoc tempus est nuptiarum: Non ergo tempus est luctus, sed gaudij. Itaque non possunt ieiunare familiares ac propinqui sponsæ: nã ieiunare tribulationis est, & his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti sunt. Hos vero gaudere oportet, quamdiu cum eis sum, quãdiu mecum versantur, & vocem meam audiunt.

Venient autem dies quando auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.) Hic significauit se occidendum: illos autem postmodum frequenter ieiunaturos, ac multa mala passuros.

Nemo immittit assumentum panni rudis in uestimento veteri.) Volens ostendere, quod tanquam adhuc imbecilles discipulos non oneret pondere ieiunij, per parabolam hoc significat dicens: Nullus resarciens detrita vestem veterem, assuit fragmentum panni rudis, hoc est noui, in parte veteri. Deinde addit & causam.

Auferi enim supplementum eius a ueste, & peior ruptura fit.) Supplementum siue plenitudo eius, id est, integritas panni rudis, quum sit fortis & dura, tollit, ac detrahit a veste quæ detrita erat, quantumcunq; acceperit, & maior ruptura fit. Itaque neque ego nunc vetustati ac debilitati discipulorum immitto duritiem ac robur ieiunij: ne amplius deterrantur, non potentes ferre quod immissum est: sed condescendo imbecillitati eorum, donec per spiritum sanctum renouentur.

De vtre veteri.

Neque mittunt vinum nouum in utres veteres.) Aliam quoque accipit similitudinem: vinum nouum vocans austeritatẽ ac vehementiam præceptorum: vinum quidem, quod lætificet perfectorum animas: nouum autem, quod assueta non sit inexercitatis. Præterea utres veteres dicit discipulos: utres quidem, tanquam disciplinæ capaces: veteres vero, quasi imbecilles.

Alioqui rumpuntur utres: & vinum effunditur, ac utres pereunt.) Rumpuntur utres siue dissoluntur, quum ferre non possint vini noui fortitudinẽ: vinumq; non retentum effunditur, ac utres pereunt, facti in posterum inutiles.

Sed mittunt vinum nouum in utres novos, & utraque conseruantur) Optimum enim

enim œconomium diiudicare oportet vini naturam, & vtrium fortitudinem, ac vetustatem. Nunc siquidem veteres adhuc sunt discipuli, quod ad fortitudinem vtrium ac vetustatē spectat, nōdum videlicet renouati. Propter quod etiā alio loco dixit eis: Multa habeo quę vobis dicam, sed nunc portare non potestis. Vtrāq; inquit, conseruantur, vñ Iohan. 16. num videlicet & vtres, illud quidem retētum, hī autem retinentes.

CAPVT .XV. DE FILIA
ARCHISYNAGOGI.

Hæc illo eis loquente, ecce primas quidā ingressus adorauit eū dicēs: Filia mea modo defuncta est, sed ueni & impone manum tuam super eam & uiuet.) Hic princeps erat synagogæ Iudæorum, Iairus appellatus, vt dicunt Marcus & Lucas. Reliquerat autem filiam suam iam iam morituram. Nam Marcus eum dixisse commemorat: Filiola mea in extremis est. Lucas vero, quod etiā moriebatur. Itaq; Modo defuncta est, dixit coniectando. Suspicebatur enim, quod tunc iam omnino mortua esset. Verisimile est autem primum dixisse eum, In extremis est; deinde, Modo defuncta est, siue iam expirauit. Duo autem petebat; vt veniret, & manum imponeret, vtpote crassius affectus.

Et surgens Iesus sequebatur eum & discipuli eius.) Marcus & Lucas dicunt, quod etiā turba multa sequebatur. Plures siquidem eorum carnaliter viuentes, non tantum animę utilitatem concupiscebant, q̃tum carnis siue corporis sanitatem.

CAPVT .XVI. DE MULIERE SANGVINIS
PROFLVIO LABORANTE.

Et ecce mulier sanguinis profluvio laborans duodecim annos, accessit a tergo, & tetigit fimbriam uestimenti eius.) De præsentī capite latius & planius scripsit Lucas: quere ergo apud illum enarrationem vicesimisepti capitis. *ἡ ῥά σκελετος* fimbria, est vestis extrema pars quę pedes contegit, & ambulando terram attingit.

Dicebat enim intra se: Si solum tetigero uestimentum eius, salua ero.) Magnam habebat fidem: credebatur enim quod vbi solam uestimenti fimbriam tetigisset, salua fieret, id est, sanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illū, qui occultos quoque animi motus intuetur.

Iesus autem conuersus ac intuitus eam dixit: Bono animo esto filia, fides tua te saluam fecit. Matthæus tanquam breuitatis amator, quæ in medio contingunt prætermisit, miraculum solum manifestans, Lucas vero omnia accurate proposuit. In dicto ergo capite inuenies.

Et salua facta est mulier ex illa hora. Salua facta est, hoc est, curata. Lucas siquidem dixit sanata. Ex hora inquam, non qua dixit ei Iesus, Bono aio esto filia, sed qua fimbriā tetigit, sicut Marc⁹ & Lucas scripserūt.

Quumque uenisset Iesus in domum primatis, & uidisset tibicines, turbamque tumultuantem, ait illis: Secedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum.

Moris enim erat in huiusmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentatiōes excitarent. Hoc aut caput latius scripsit Marcus. Quere ergo expositionem tertij decimi capitis apud eum.

Et

Et quum eiecta esset turba, ingressus tenuit manum illius, & suscitata est puella: exiitque fama hæc in uniuersam regionem illam.) De his omnibus in prædicto tertio decimo capite nullo prætermisso inuenies.

CAPVT .XVII. DE DVOBVSCAECIS.

QUumque inde procederet Iesus, sequuti sunt illum duo cæci clamantes & dicentes: Miserere nostri fili David. Quum audissent miracula quæ adiderat, & credidissent eum esse Christum qui expectabatur, de quo sæpius audierant, veniunt ac sequuntur clamantes. Miserere, siue sana. Filium autem David hunc dicunt, utpote qui etiam audierant e genere David illum oriundum. Ad honorem vero eius hoc dicunt. Honoratissima siquidem apud Iudæos erat huiusmodi appellatio. Credebant itaque quod omnia posset: quod autem Deus esset, nondum plena fide tenebant: ideoque tanquam hominem decenter honorabant, sicut & alij multi.

Ingresso autem eo domum, accedunt ad eum cæci.) Protraxit eos usque ad domum ne reprehendendi occasionem quærentibus, videretur ad miraculorum operationem se ingerere, quasi gloriæ amator. Omnia enim sapienter disponit, omnem auferens accusationis occasionem. Verisimile est autem domum fuisse cuiusdam fidelis, in qua retentus sit.

Et ait illis Iesus: Creditis quod possim hoc facere?) Quod videlicet petitis? Sciebat certe illos credere quod posset: neque enim aliter sequuti fuissent eum. Obsecrantes interrogat tamen, ut manifestaretur illorum fides: alijque per hos attraherentur. Miracula namque non propter eos tantum qui curabantur, sed propter eos potissimum addebantur, qui videbant & audiebant.

Dicunt ei: Vtique Domine.) Iam non filium David, sed Dominum eum appellabant: ab eius interrogatioe in fidei celsitudine subleuati.

Tunc tetigit oculos illorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi illorum.) Fidei eorum sanitatem attribuit, quod frequenter facere consuevit, alios quoque excitans ad fidem. Tangit autem & manu, ostendens sanctissimam esse suam carnem, quæ vitam conferat. Magna vero Iudæorum hinc oritur accusatio: quod cæcis solo auditu credentibus, ipsi miracula videntes increduli permanebant.

Et interminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat.) ἐν ὑποκρίσει, interminatus est: austere videlicet intuens, contractis supercilijs, commoto capite: veluti facere solent, qui aliquos de continendo secreto admonent.

Supra. 9.

Illi vero egressi diuulgauerunt famam eius in uniuersam regionem illam.) In sexto quoque capite mundato leproso, præcepit ut taceret. Quare in illius expositione, cur tacere præceperit, quodque omnino præcipiat, sciens illos non esse tacituros, illamque solutionem pro omnibus habeto similibus.

CAPVT .XVIII. DE DAEMONIACO MVTO.

ILLIS autem exeuntibus, ecce obtulerunt ei hominem mutum & demoniacum.)

Quam
κωφὸν

ut dicatur sepius surdus, nunc tamen capitur pro muto, qui fari nequit, sicut etiam alibi quandoq.

Et eiecto dæmonio, loquutus est mutus.)

Non erat natura mutus, sed dæmon linguam eius ligauerat, & ante hanc, animam: ideoq; ab alijs adducitur. Nec fidem exigit: siquidem nec fari, nec intelligere poterat: qd agnoscens Saluator, protinus dæmonem eiecit, ipso etiam ignorante. Quumq; vinculis absolutus esset, intellexit, & loquutus est homo.

Et admiratæ sunt turbæ dicentes: Nunquam apparuit sic in Israel.) Nunquā apparuit sic, id est nunquam visa sunt huiusmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati sunt sublimiorem prædicabāt: quia omnem morbum curabat, & velocissime propriæq; autoritate: interdum quidem verbo, nonnunq; tactu, quandoq; vero tactu & verbo: et ut semel dicam, sicut volebat: in omnibus suā pandens omnipotentia.

Pharisæi autem dicebant: Per principem dæmoniorum eiecit dæmonia.) Turbæ quidem admirabantur: Pharisei uero calumniabantur, dicentes quod quum amicum haberet principem dæmoniorum, per hunc dæmonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quæ facile redargui poterant. Nam qui dæmoniorum principem habet amicum, quæ illi sunt grata perficit: dæmoni autem gratum est, ut quis semper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abstrahat omnes a Deo. Christus vero contraria his operatus est, beneficia semper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos non solum non puniuit, sed neq; arguit eos: docens nos magno animo calumnias sustinere, & potius benefacere nocentibus, ac iniuriā inferentibus. Vide enim quid fecerit.

Et circumibat Iesus ciuitates omnes & vicos, docens in synagogis illorum, & prædicans euangelium regni, ac curans omnem morbum, omnemq; languorem in populo.)

Hæc etiā quarto dixit capite, & ibi declarata sunt. Quære aut & apud ^{Supra. 4.} Marcum finem tertij capitis ipsius, & in eius capitis enarratione in ^{Marc. 1.} Marc. 1. uenies differentiam ciuitatis a vico. Circumibat autem ciuitates omnes & vicos Iudeorum, ne quis eorū dicere posset, Ad nos non venit.

Intuitus autem turbas misertus est earum: eo quod destitutæ essent, ac dispersæ, quasi oves non habentes pastorem.) Destitutæ, quod nullus eas respiceret: Dispersæ, hoc est omnino neglectæ, in modum ouium pastore carentium: quarum hæc quidem vexatæ sunt, ac seductæ huc & illuc: aliæ autem dispersæ siue abiectæ, eo quod non sit qui earum curam habeat. Iudeorum enim principes non solum non conuertebant, aut respiciebant eos qui peccauerant, neq; abiectorum curam habebant: sed & peius ipsi affecti erant q̄ populus.

Tunc ait discipulis suis: Ipsa quidem messis copiosa, uerum operarij pauci.) Messis hic vocat eos, qui credituri erant, tanq̄ paratos ut ad fidem colligantur: quia iam eis disseminata erat fama miraculorum eius. Exiuit enī fama ei⁹, inq̄t, in vniuersam Syriā. Operatores uero aut messores dicit discipulos suos, quos mittere volebat ad talium collectionem. Ne enim ascita multitudine videretur propter hoc circūire ciuitates & vicos, discipulos pro se emittit. Potest autem & alio modo exponi, quod messem

H i dixerit,

Iohan. 4.

Supra. 3.

dixerit, facilitatem ostendens huiusmodi ministerij: vtpote maiori labore præoccupato iam ac perfecto a prophetis, qui tanq̃ semina quædã fidei, Iudaïs ea quæ de Christo erant auspicatî fuerant: quod etiam in euangelio Iohannis dicebat. Alij laborauerunt, & vos in laborem illorû introistis. Messiem præterea & operarios nominans, Baptiste verba ad memoriã reducit. Siquidem ille de Christo loquens, agricolam illum induxit, facta videlicet mentione de area eius & tritico ac palea: veluti tertio capite prædictum est.

Rogate ergo dominum messis, ut emittat operarios in messem suam.) Dominum messis seipsum vocat, cui videlicet seruantur huiusmodi segetes, & ad quem colligendæ sunt, quicq̃ potestatem habet illas metere. Rogate ergo, inquit, non quasi opus ei sit, vt illi obsecrent. Quis enim homines magis amat q̃ ipse: sed vt discipulos instruat, vt Deum pro errantibus deprecantur.

CAPVT XIX. DE APOSTOLORVM ELECTIONE.

Cap. x.

ET accersitis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus immundos, ut eijcerent illos, & ut sanarent omnem morbum & omnem languorem.) Quomodo ergo quum pauci essent discipuli, non addidit etiam dignitatem? Addidit utiq̃ illis: at non in numero, sed in virtute. Dedit, inquit eis potestatem, ita vt paucos etiã dixerit illes, non secundum defectû virtutis, sed numeri. Primum ergo constituit eos medicos corporû: postmodum quod maius est etiam committit, curam videlicet animarum. Eijciebant autem demonia & morbos curabant, per nomẽ Christi.

Duodecim aut apostolorû nomina sunt hæc: Primus Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius.) Quia de Petro & Andrea, Iacobo & Iohanne, ac seipso in præcedentibus docuit, quod sequuti fuerint Christum: de alijs vero nihil manifeste scripsit: nunc illorum quoq̃ nomina recenset, vt ea cognoscamus, & a falsis apostolis diiudicemus: multi enim fuerunt pseudopostoli. Hoc autem & Marcus & Lucas fecerunt. Primum vero dixit Petrum: non solum tanq̃ Andrea fratre suo natu maiorem, verum etiã tanquam ceteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomẽ Petrus ei Christus imponens, dixit: Super hanc petram edificabo ecclesiam meam. Quare autem addidit, Qui dicitur Petrus? Omnino vt discamus quod Simon primum nominabatur: & vt eum ab altero Simone distinguamus, qui cognominatur Cananeus.

Marci. 3.

Luc. 6.

Infra. 16.

Iacobus Zebedæi, & Iohannes frater eius.) Iacobum præposuit, vtpote Iohanne natu maiorem: nam virtute Iohannes præcellebat.

Philippus & Bartholomæus.) Hi post prædictos Christum sequuti sunt: ideo etiam hoc ordine numerantur.

Thomas & Matthæus Publicanus.) Marcus & Lucas Matthæum Thomæ præposuerunt, tanquam ante eum effectum discipulum: Matthæus vero hic seipsum modestiæ causa deiecit: Nam etiam Publicanum sese rursus in proprium contemptum appellauit.

Iacobus Alphæi filius, & Lebæus cognomento Thaddæus.)

Iacobus hic frater

frater erat Matthæi: Siquidem Matthæus quoque Alphæi filius erat, non solum dictus Matthæus, sed & Leui. Vidit, inquit, Leui filium Alphæi sedentem in telonio. Lucas vero loco eius qui hic Thaddæus dicitur, Simonem Zeloten siue Cananæum ordinauit. Postea autem Thaddæum coniungit Iudæ Iscarioti, & hunc Iudam nominauit: Iudam, inquit, Iacobi, & Iudam Iscarioten. Coniungit autem hos propter nominum similitudinem. Duo itaq; Simon dicebantur, Simon q; vocabatur Petrus, & Simon Zelotes, qui & Cananeus. Duo similiter nomen habebant, Iacobus, puta Iacobus filius Zebedæi, & Iacobus Alphæi filius. Duo quoq; Iudas dicebantur, Iudas Iacobi qui et Lebæus & Thaddæus, & Iudas Iscariotes. Verum propter nominum similitudines addunt Euangelistæ & alia cognitionis indicia ad distinctionem. Cæterum si Lucas propter nominum similitudinem Thaddæum Iudæ Iscarioti coniungit, quare non parimodo Simonem Petrum cum Simone Cananæo ordinat, & cum Iacobo filio Zebedæi Iacobum Alphæi filium? Quia Petrus cum Andrea fratre suo, & Iacobus cum Iohanne fratre suo Christum sequuti sunt: & oportebat eos simul ordinari, non solum quia fratres, sed etiam quia simul sequuti fuerant. Sed quare non similiter Iacobus Alphæi filius cum Matthæo fratre suo coniunctus est? Quia ille postmodum sequutus est.

(Simon Cananeus, & Iudas Iscariotes qui & tradidit illum.) Tradidit illū insidiatoribus.

Hos duodecim emisit Iesus, quibus præcepit.) Quales hos? piscatores & publicanos: Siquidem Petrus & Andreas, Iacobus & Iohannes piscatores erant; Matthæus & Iacobus Alphæi filij, publicani. Lucas vero locum quoq; dixit, in quo ipsos ad apostolatū segregauit. Ait enim q; egressus est in montem ad orandum: eratq; pernoctans in oratione Dei. Luc. 6. Quinq; factus esset dies, aduocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex eis, quos & Apostolos nominauit, & cetera. Verum non dixit quando eos emisit. Marcus autem modum quoq; dicit, quod cœpit eos Mar. 6. mittere binos: omnino propter mutuam consolationem.

Dicens: In uiam gentium ne abieritis: & in ciuitatem Samaritanorum ne ingrediamini. Ite autem potius ad oues perditas domus Israel.) Ad Iudeorum ciuitates & uicos primum mittit discipulos, ut sint illis in magistros ac medicos, ostendēs vim amoris quem ad illos præ omnibus habebat, quodq; supra modum curam illorum gereret quoniam iniurijs ab eis appetitus, illarum non meminit: sed omni modo corrigere eos ac sanare nititur. Ideo quoq; illos quos emisit, uiam quæ ad gentes ducat tangere prohibet. Iubet etiam ne ad ciuitatem Samaritanorum accedant, quæ sita erat inter Iudæorum ciuitates. Siquidem Samaritani pro dimidia parte Iudaismum seruantes, inimico animo ad Iudeos affecti erant. Et uindictæ ingratorum oppilat ora: quanquam supra omnes ab eo honorati, ipsum supra omnes honore priuauerunt. Cuius autem perditas domus Israel merito ipsos nominauit: oues quidem, utpote quos olim Deus pascēbat: Qui pascis, inquit, Israel intende: perditas uero, eo quod desertæ Psalm. 79. tæ essent ac dispersæ, ut prædictum est. Domus etiam Israel, puta Israel Supra. 9.

litas. Ita autem Iudæos appellans, discipulorum iram mitigabat: & potius pia curæ viscera ipsis immittebat.

Euntes autem prædicate, dicentes: Instat regnum cælorum.) Instat fruitio quæ habetur in cælis: hoc est, apud vos est, si eam accipere volueritis: accipere inquam illam, credentes, & præcepta seruantes. Tertio autem capite de regno cælorum pulchre dictum est. Oportet ergo & illa nosse, & inde adaptare quod aptius videbitur.

Infirmos curate, leprosos mundate, dæmonia ejcite: gratis accepistis, gratis date.) Dedit illis gratiam sanitatum: vt qui prædicationi non crederent, saltem miraculis adducerentur. Simul & eos per ipsam promptiores ad prædicationem facit. Ne autem extollantur quasi magna præstantes, aut terrenas quærant retributiones, præmunît ipsos, dicens: Gratis accepistis a me gratiam hanc sanitatum, nullo vestro præcedere labore: gratis date eas hominibus, nihil temporale ab ipsis requirentes. Intendens autem vt hæc incorrupte seruent, iubet ne prætextu etiam viæ quicquid accipiant. Ait enim.

Nolite possidere aurum, neque argentum, neque æs ad Zonas vestras.+) Moris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis appensas, in quibus æreos nummos habebant. Dat autem primum discipulis legem perfectæ inopiæ +, volens vt non solum sine suspitione, sed etiam in admiratione sint. Nihil enim ita admirandos reddit, sicut vita frugalis ac quibuslibet obuijs contenta. Deinde omni eos cura liberat, quæ frequenter impedimento esse solet: suamque vult ostendere potestiam, quæ eis ad omnia sufficiat. Ideoque postmodum dicebat: Quando misi vos sine oculis & pera, num aliquid defuit vobis?

+ Hæc dicit Saluator Apostolis, nolens ut sub hoc prætextu facultates congregent. Neque ergo aurum, vel argentum, aut æs, neque panem, neque peram nos habere vult, neque calceamenta, neque uestem, neque baculum usus causa, aut opus cupiditate per viam accipere: non ad Zonam æs, neque ut duabus induamur tunicis, sed per viam omnia facillime & frugalissime accipiamus.

+ Atqui loculos ipse ferebat: non tamen quasi pecuniæ cupidus, sed quasi dispensator eorum quæ offerebantur: possidens potius hæc, ad necessitatem suam & discipulorum ac pauperum.

Neque peram ad viam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque baculum.) Quia regnum cælorum annunciabant, oportebat eos quasi angelos de cælo descendentes, leues ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos, & ad solum ministerium sibi commissum respicientes. Peram autem dicit marsupium, quo ad iter immittendo panis utebantur. Dignum est autem vt quæramus, quomodo Matthæus & Lucas dicunt iussisse, vt illi neque calceamenta, neque baculum haberent: Marcus vero ait sola hæc eis permisisse. Quid ergo dicendum est? Quod primum quidem ita iusserit, sicut Matthæus & Lucas dixerunt: postmodum autem permiserit eis, vt calcearentur tantum sandalijs, & retinerent baculum ad pedum custodiam & sustentamentum corporis, demittens se ad imbecillitatem eorum: propter laborem qui ab itinere prouenit. Lucas vero pro eo quod est, Nolite possidere: habet, Nolite portare: sicut etiam refert Marcus. Ne autem dicat, Vnde alemur si nihil tulerimus. Ideo dicit.

Dignus est enim operarius cibo suo.)

Nullus inquit vobis opus est viatico.

Luc. 22.

Luc. 10.

Marci. 6.

tico: digni enim estis qui alimini ab his, qui a vobis iuuantur, apud quos operamini, apud quos laboratis: Nam hoc non donum, sed merces est operis vestri, ac necessarium tanquam debitum.

In quamcunq; ciuitatem aut vicum intraueritis, inquirete quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis.)

Ne putent quod omnium qui ab eis iuuantur ianuas ingredi debeant, iubet vt in quacunque ciuitate & vico, quærant vnum dignum, qui eos suscipiat, videlicet honestum Dei cultorem: & apud eum maneant, donec e ciuitate exeant: ne domum in domum permutantes, & eum qui se susceperat contristent, & gastrimargie suspensionem incurrant.

Inredientes autem in domum, salutate illam.) Salutate, hoc est, pacem illi precamini. Hæc enim postmodum septuaginta discipulis præcipiens, dixit: In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui. Luci 108

Et si quidem fuerit domus digna, ueniat pax uestra super illam: si autem indigna fuerit, pax uestra ad vos conuertatur.)

Quia is qui suscipit, sæpius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit: Si quidem fuerit domus digna, veniat super illam pax quæ a vobis datur, id est operetur in illam, fruaturq; pace & tranquillitate: si vero fuerit indigna, pax uestra ad vos conuertatur, siue nihil operetur: sed hæc vobiscum sumpta, exite. Vide quod non dederit eis præcognitionem digni & indigni: vt re maxime necessaria destituti, sese deprimant tanquam imperfecti. Admirandum est autem, quomodo postquam omnibus eos nudauit, rursum illis omnia submiserit. Quis enim læta fronte non suscipiat hospitio quibuslibet obuijs contentos, ac solitudine carentes, fulgentes non verbo tantum & miraculis, verum etiam quod magis est, bona vita?

Et quicumque non susceperit nos, neque audierit sermones uestros, exeuntes de domo aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum uestrorum.) Marcus dixit: Excute puluerem qui est sub pedibus vestris, in testimonium illis, siue ad redargutionem illorum. Manifestabant enim per talem excussionem, quod non solum nihil inde acceperant, sed etiam puluerem qui inde adhaesisset, a pedibus suis excuterent, tanquam propter illos impium. Mar. 6.

Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhorum in die iudicii, quam ciuitati illi.)

Per ciuitatem etiam vicum significauit. Sodoma autem & Gomorrha ciuitates olim magnæ ac populosæ erant: quæ propter nimiam libidinē inhabitantium maxima calamitate reductæ sunt in pulueres, igne cœlitus conflagrantē: & horum supplicium a Deo illis immisissum, quouis alio formidabilius videbatur, ac si terra illa ad hoc usque tempus inflammata videatur, suamq; prædicet calamitatem. Hic vero dicit Christus grauius eos puniendos, qui non exceperint, neque audierint verba Apostolorum. Sodoma enim & Gomorrha neque miracula viderant, sicut isti innumera: neque ad terram illorum discipuli a Saluatore missi fuerant. Quum autem dixit: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhorum in die iudicii, significauit etiam in futuro seculo Sodomitas & Gomorrhitas esse puniendos: & hinc manifestum est quædam peccata & hic & ibi esse punienda. Timeamus

H iii ergo &

ergo & nos huiusmodi minas, scientes quod omnis qui non seruat, neque facit quæ docuerunt Apostoli, manifestum est, quod neque suscipit eos, neque illorum audit sermones. Quare autem vno non suscipiente, vniuersa ciuitas punienda est? Quia cæteri quoque videntes non prohibuerunt illū. Qui autem non suscipiebant Apostolos, publice eos expellebant.

† Ecce ego mitto vos tanquam oues in medio luporum. †) Postquam illis audaciam iniecit per ea quæ denunciauerat, & duros ac adamantinos reddidit: prædicit etiam nunc quæ illis ventura sunt, non solum quæ paulo post, verum etiam quæ longo post tempore. Primum quidem ut vim præscientiæ ipsi cognoscāt. Deinde vero ne patientes, suspicentur sese hæc pati, ob eius qui illos misit imbecillitatem. Tertio ut auditio primum quod mala passuri sint, facilius postmodum ferant. Ecce inquit, ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum. Ego qui omnia possum, mitto vos ut mordeamini ac dilaniemini; neque vlciscamini, aut manus repugnantes obijciatis. Quamobrem? Quia magis ita vincetis, & lupos in oues transmutabitis. Quomodo? Mea virtute quæ omnia vincit, vestraque mansuetudine, quæ vtpotimum ferocitatem ac truculentiā infidelium submittit. Neque enim ferocitas per ferocitatē, sed per mansuetudinem submitti solet. Nam oportet eū, qui medetur insanis, patienter illorum ierre iniurias, solam præ oculis habendo liberationem ab insanis. Et nos ergo nisi ouium mansuetudinem aduersus ferocitatem illorum qui nos ledunt proposuerimus, nequaquam pastoris nostri auxilium habituri sumus, Siquidem ouis, non luporum pastor est.

† † Tanquam oues in medio luporum, ut uidelicet ouium mansuetudinem ostendatis, coram lupis prostrati: nec ouium tantum mansuetudinem habeatis, sed & sedulam sinceritatem, id est simplicitatem ac innocentiam: ut uerberati ac persecutionibus appetiti, non cessetis benefacere uerberantibus. Ut autem utrunque fiat secundum uirtutem, adsit prudentia serpentum in seruando capite, hoc est fide; & simplicitas columbæ, in non sumenda ultione, de his qui iniuriam irrogant. Nec hoc ad quinque seu decem annos seruandum, sed usque ad extremum spiritum: hoc enim significat quod dicitur: Qui sustinuerit usque in finem, hic saluus erit.

† Estote ergo prudentes sicut serpentes, † & simplices sicut columbæ.) Vult ipsos & prudentes esse, ne lætaliter vulnerentur: & sine uitio, ne iniuriarum meminerint. Nam quia prudens est serpens, ideo quum uerberatur, alias quidem corporis partes obijcit, solum autem caput seruat: sciens in solo eo letale inferri vulnus. Iussit ergo prudentiam imitari serpentum, ut alia quidem & corpora & animas cæteraque obijciant, solam autem fidem seruent illam, in qua sola sit vulnus lætale. Et rursum quia columbæ quum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt, aduersus eos qui abstulerunt: sed denuo ad eos accedunt, licet sæpius auferant: Iubet horum quoque simplicitatem imitari, hoc est innocentiam, in non vindicandis iniurijs: sed accedendo ad eos qui læserunt, illosque amando. Et vide sapientiam. Siquidem non solam serpentum prudentiam iussit imitari, neque solam columbarum simplicitatem, sed utranque miscuit. Nam ambæ vnā simul efficiunt

efficiunt virtutem. Nulla enim ipsius prudentiæ est utilitas, si defuerit innocentia. Nos vero & aliam serpentis imitemur prudentiam. Nam sicut ille ubi senuerit, per locum angustum transiens, seipsum leberide, hoc est, suo exuuio ac pelle spoliatur, & ita validus efficitur: ita quoque nos qui vetustate affectuum senuimus, iniiciamus nos ipsos in angustum strictumque viuendi modum: & per hunc exuta veteri animæ veste, robusti efficiamur. Nunc itaque in bonum, serpentes atque columbas exemplo accepti: alibi vero in malum potius sumpta sunt. *Supra. 3. Osce. 7.* Nam reprobantur Iudæi tanquam serpentes & viperarum progenies: & male audit Effraim quasi columba demens, quæ non habeat cor. Solet enim frequenter scriptura, ab eodem animali differentes ostendere comparationes, quando illud bonas simul & malas habet conditiones. Nam & Christus dicitur leo propter regiam dignitatem, & inexpugnabilitatem. Recumbens, inquit, dormiuit ut leo, quis scitabit eum? *Genes. 49.* Iustus etiam leo vocabatur, propter fortitudinem, Iustus ait, quasi leo confidit. *Prouerb. 29.* Preterea & diabolus leo dicitur, eo quod immitis sit ac sanguinem voret. Ut leo, inquit, obambulat quærens quem deuoret. *1. Petri. 5.*

† Et hic in serpentibus, & alibi in œconomio iniquo, Prudentiam intellige obseruantiam eorum quæ cuique sunt utilia.

Attendite autem ab hominibus. Tradent enim uos ad consilia: & in synagogis suis uerberabunt uos.) Prædicat eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc est obseruate homines: siue pericula ab illis expectate.

Et ad reges & præfides ducemini propter me.) Postquam dixit quæ a Iudæis passuri erant, nunc etiam dicit quæ ab alijs gentibus.

In testimonium ipsis & Gentibus.) Ad redargutionem Iudæorum & Gentium, ne postmodum dicere possint, quod prædicationem non audierint: intantum enim audient, ut etiam prædicatores innumeris malis afficiant.

Quum autem tradent uos, ne solliciti sitis quomodo aut quid loquamini.) Ne dicant: Et quo pacto idiotæ ac illiterati persuadere poterimus rhetoribus ac philosophis? primum hanc eorum soluit dubitationem dicens: Ne solliciti sitis quomodo, aut quid loquamini.

Dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini.) Dabitur, a me uidelicet: Hæc autem iterum dixit eis instante crucis passione, quando de mundi consummatione illum interrogauerunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam subiunxerit: Ego dabo uobis os & sapientiam, cui non poterunt contradicere aut resistere oēs, qui aduersantur uobis. *Luc. 21.*

Non enim uos eritis illi loquentes.) Hoc est qui tunc loquentur.

Sed spiritus patris uestri loquens in uobis.) Sed spiritus sanctus qui loquitur in uobis.

Prodet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium.) Illi non credentes, hos prodent fideles.

Et insurgent filij in parentes, & morte eos afficient.) Et similiter de his dicendum est. Per hos autem amicissimos etiam alios cognatos & familiares intelligit.

Et eritis

De patien-
tia.

Et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum.) Ab omnibus, id est a pluribus: nam multi ipsos dilexerunt. Est autem & hoc scribendi idioma, vt Omnes, dicat pro pluribus. Quum autem superius addiderit, Propter me, nunc addens etiam, Propter nomen meum, magnam eis cōsolationem ac animi alacritatem iniecit, quum persuasum habes-
ant quod illis adsit & auxilietur, qui propter ipsum patiuntur.

Qui autem sustinuerit usque ad finem, hic saluus erit.) Tria innuit præ-
sens verbum. Primum quod non solum eis opus sit ipsius auxilio, sed & propria fortitudine: vt non illius solum, sed & ipsorum bona sint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quæ utilitas est principij quod finem non habet: Preterea quod ad finē vsque vitæ addenda sunt pericula. Dignum est autē vt hos admiremur: quomodo ad tanta ac ta-
lia emissi pericula, audientes quod vniuersum orbem inimicum habe-
rent, totaq; vita sua tentarentur: non detrectarunt periculum, neque li-
berationem a malis poposcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magistro: & confidebant, vtpote fideles, de potentia emittentis. Quum autem didicissent, quod tantam haberet fidei prædicatio fortitudinem, vt adamantinum quoque nature amorem dissolueret, varijs affectibus se mutuo vincentibus, magis incitati sunt, additisq; viribus, indubi-
tata spe deinceps egregia opera exhibēdi: soli duodecim aggressi sunt orbem vniuersum: cum quo aduersus illos se diabolus opposuit, iunctis
secum innumeris daemonijs. Illi vero obtinuerunt victoriā, non in-
terficientes aduersarios, sed sibi connumerantes: & quos demonibus
æquales acceperunt, angelis similes reddiderunt.

Quum autem persecuti vos fuerint in hac ciuitate, fugite in aliam.) Postquā
dixit quæ post ascensionem suam erant euentura, sermonem ad ea re-
duxit, quæ ante crucem futura erant. Iubet autem fugere, non tanquā
timidos, sed tanquam eos qui expelluntur. Verum sicut Gregorius
Theologus interpretatur, iubet vt misereantur persequentium & im-
becilliorum: nec longe fugiant, sed ab hac ciuitate in illam, ne vllā præ-
tereant, ad quam non perueniant.

Amen dico vobis: non perambulaueritis ciuitates Israeliticas priusquam veniat filius ho-
minis.) Priusquam veniat ad vos. Hoc autem ad solatium & refri-
gerium eorum dixit, confirmans, quod citius eos esset sibi adiunctu-
rus, q̄ ipsi omnes Iudeorum ciuitates circumirent, siue antequam ad
vniuersam Palæstinam accederent. Sufficiebat enim pro omni conso-
latione, vt illis adeo exagitatis appareret: quod sane tunc etiam fecit,
sicut promissit. Quia autem futurum erat, vt ab his qui se persequerē-
tur, calumniam sustinerent, & ideo moleste ferrent: super hoc etiam cō-
solationem adfert, partim a proprio exemplo, & ab his quæ sibi ipsi
accidebant, dicens.

De magi-
stro & disci-
pulo.

Non est discipulus supra magistrum suum, neque seruus supra dominum suum.)
Communem profert sententiā, quæq; omnibus nota est: & huic ad-
aptat quæ circa se accidunt, vt nullus possit contradicere. Vere e-
nim ita est, quod neq; discipulus suo magistro præstātor est, neq; seru⁹
suo dño: dū ille discipul⁹ fuerit, & iste seru⁹. nā subiectio quædā ē doceri
ac seruire

ac seruire, & secundum hoc ipsum omnino subiecti sunt. Itaque neque vos supra me estis, quum sim magister ac dominus vester.

Sufficit discipulo, ut fiat sicut magister suus.) Satis est vobis discipulis ad consolationem, ut contumelia afficiamini, sicut & ego qui sum magister vester: idque magnum est, ut etiam in talibus mihi similes sitis.

Et seruus sicut dominus suus.) Rursum etiam huc trahendum est quod dixit, Sufficit ut fiat.

Si patrem familias Beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius?) Beelzebub nominabant principem demoniorum. Et licet manifeste scriptum non sit vocatum esse Christum Beelzebub a Iudæis, verisimile tamen est & hoc conuictum aduersus illum iactatum esse. Vel etiam alio modo, vocatum esse dicit Beelzebub, quia amicum illius vocabant eum, dicentes: Hic non eiicit demonia nisi per Beelzebub principem demoniorum, ut in processu inueniemus. Atqui multa quoque alia conuicta iactabant in eum; verum hoc solum apposuit, tanquam omnium pessimum.

Ne ergo timueritis illos.) Conuictantes videlicet ac mordentes.

Nihil enim tectum est, quin sit detegendum: & nihil occultum est, quin futurum sit ut sciatur.) Vniuersalis quidem sermo videtur: est tamen & proprius: *De tecto et occulto.* de virtute enim apostolorum loquitur: quod hanc impossibile sit abscondi: quanquam enim nunc abscondita sit, & ideo vos obiurgant: suo tamen tempore detegetur. Et si ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos qui redarguunt: sed illos potius expectate, qui in posterum sunt laudaturi. neque presentia contristent, sed futura potius ad confidendum adducant.

Quæ dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aures auditis, prædicate in tectis.) Postquam hos tristitia liberauit, quæ propter conuicta causatur: nunc de prædicatione disserit. Atqui neque tenebræ erant quando hæc dicebat: neque in aurem eis loquebatur. Sed quia priuatim hæc & non publice dicebat: & solis eis, non omnibus, ideo ait: Quod dico vobis priuatim, dicite publice: & quod soli audistis, prædicate omnibus. In tenebris ergo nominauit, quod priuatim dicebatur: In aurem vero, quod solis. Et rursus. In luce, quod publice: in tectis autem, quod omnibus.

Et ne ab his timueritis, qui occidunt corpus: animam autem non possunt occidere. Sed potius timeate eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.)

Quum prius de alijs periculis disserteret, subincidit & sermo de interfectione ipsorum: hanc ergo etiam prædicit, iubetque eam parui pendere: Ne timueritis, inquit, ab his qui occidunt corpus, hæc est ne timueritis occidentes corpus: neque propterea prædicationem relinquantis: sed eum timeate qui vos ad huiusmodi ministerium emisit: & facite quod iustum est. Siquidem illi, & si corpus occidant, nequaquam tamen animam superabunt: hic autem & animam & corpus potest perdere in gehennam, hoc est, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite, minorem videlicet maiore. Aliunde quoque hos de interfectionis metu consolatur: & vide quid dicat.

Nonne duo passeruli paruo asse ueneunt? & unus ex illis non cadet super terram si- De passere ne patre culis.

ne patre uestro.) *ἁπλῶς* prop genus oboli, diminutiuum est ab asse, cuius tamen vilitas prouerbio celebris est. Dicit ergo nunc Christus interrogando: Nonne tantæ vilitatis sunt passeruli, vt duo vendantur asario, hoc est minimo obolo? & tamen neq; vnus ex his capitur laqueo absq; Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permittente.

Vestri autem *ἅπλῶς* capilli capitis omnes numerati sunt.) Vos autem tantis estis, vt omnes quoque capilli uestri numerati sint a Deo. Significat autem capillorum numerus exactam notitiam, quod valde cognitum sitis ab eo, & ad minutum quoque nouit ea quæ circa vos sunt, propter magnam vobiscum familiaritatem. Quod si ne vnus quidem vilissimorum passerulorum laqueo capitur, absque eius consensu, sicut dictum est, multo magis vos qui præciosi estis, non interficiemini, nisi ipse cõsensu feriat. Non oportet ergo formidare.

Ne igitur timueritis, pluris estis uos quàm multi passeruli.) Ad timoris abiectionem sæpius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

De confessione Christi.

Omnis ergo qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor & ego in illo coram patre meo, qui in cœlis est. Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego illum coram patre meo, qui in cœlis est.) Confessionem vocat testimonium: prouocans eos ad sui testimoniũ. Dicit ergo: Omnis qui testimonium tulerit de mea diuinitate coram hominibus, & ego testimonium feram illi coram patre meo: hoc est, qui prædicauerit me esse Deum, prædicabo & ego eum esse fidelem. Quisquis autem me reppulerit, repellam & ego illum. Quod ergo dicitur, In me, idem est ac si dicat, mihi. Et quod dicitur, In illo, ac si dicat, illi. Chrysostomus vero ait, quod nõ dixit, Quisquis confitebitur siue testimonium dederit mihi, sed in me siue per me, hoc est a me adiutus. Vnde consequenter etiã intelligimus quum dicitur, Confitebor & ego in illo, perinde esse ac si dicat, A gratitudine ipsius motus. Quia autem futurum erat, vt turbatione ac cæde impleteretur prædicatio, de hoc quoq; tractat, dicens:

De pace & gladio.

Ne putetis quod uenerim pacem missurus in terram: non ueni pacem missurus, sed gladium.†) Atqui nato eo dicebant angeli: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax. Et prophetae pacem eius annunciauerant. Ipse quoque discipulis iussit, vt quamlibet domum ingredienti, pacem ei operarent. Quomodo ergo nunc dicit, Non ueni missurus pacem, sed gladium? Quia gladius hic, pacem illam faciturus est de qua dixerunt angeli, & ante illos prophetae. Gladium autem vocat dilectionem erga se, utpote fideles ab infidelibus diuidentem: cuius inexpugnabilis virtute, ipsi quoque genere amicissimi, citius a mutua coniunctione sunt diuisi, facileque abstracti. Alibi præ terea vehementem eius actiuitatem demonstrans, dixit: Ignem ueni missurus in terram. Siquidẽ primum abscindere oportebat quod erat immedicabile: deinde pacificare cætera, & erga seipsum & erga Deum. Propter hoc ergo durius ita loquutus est, vt his cognitis, postea non turbentur. Adhuc autem sermonem qui de hoc factus est explanat, breui verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclamant.

Luc. 12.

† Quid per gladium significatur, nisi sectio uerbi, diuidens peius a meliori, & separans fidelem ab

delem ab infidelibus excitans filium & filiam ac nurum, aduersus patrem & matrem ac socrum: et noua ac recentia, aduersus antiqua & inueterata.

Veni enim ut dissidere faciam hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suum.) Rursus per hos charissimos, cognationem omnem significauit. Propriissime autem dixit, Vt hominem siue filium dissidere faciam aduersus patrem suum, filiam autem aduersus matrem suam. Siquidem chariores sunt: filius quidem patri, filia vero matri, propter naturæ similitudinem. Ad hæc nurum apte dixit aduersus socrum suam diuidendam esse: magnum enim cum obseruantia pudorem, reuerentiam, ac obsequium exhibebant nurus socris. In nuru autem significauit & generum aduersus socrum suum separandum. Superius itaque simplicem fecerat enumerationem dicens: *Supra eodem.* Prodet frater fratrem in mortem, & pater filium: hic vero alio modo enumerauit naturaliori, magisque proprio. Quod si dissidere facit hominem aduersus eum, qui ipso superior est, multo magis aduersus coniugem, quæ ipsi subiecta est: illud enim naturale, hoc autem ascititium est. Proinde hoc quasi manifestum reliquit intelligendum. In sequentibus vero etiam expresse de coniugibus commemorabit dicens: Omnis qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, & vitæ æternæ sortietur hæreditatem. *Infra. 19.*

Et inimici hominis domestici eius. †) Hoc propheticum est verbum, dictum olim aduersus Iudeos, quando contra se inuicem dissensiones habebant. Christus autem opportune aptauit his quæ dicta sunt, significans quod omnes domestici eius qui crediturus est, inimici eius efficiantur. *Mich. 7.*

† Michæ. 7. Filius contumeliam faciet patri, & filia consurget aduersus matrem suam, nurus aduersus socrum suam, & inimici hominis omnes domestici eius.

Qui amat patrem, aut matrem supra me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam supra me, non est me dignus.) Hic quoque de solis ascendentibus & descendentibus in vnoquoque disseruit, tanquam magis proprijs & familiaribus. Qui amat, inquit, illos supra me: nam quando illi pii sunt, honestum est illos amare. Semper autem malum est amare illos supra Deum.

Et qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus.) Crucem vocat mortem ad ea quæ mundi sunt: quia mortis instrumentum erat crux. Oportet enim eum qui Christum sequuturus est, mortuum esse ad mundanas voluptates, sicut ille. Sequitur autem illum, quisquis per vestigia conuersationis eius incedit.

Qui inuenerit animam suam, perdet eam: Qui inuenerit, hoc est lucratu fuerit tempore martyrij, & non perdiderit per mortem, hic perdet eam in futuro seculo, hoc est in supplicium inijciat, nempe perditam fide.

Et qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.) Cui ablata fuerit mea causa ab infidelibus, hic potius inueniet illam, siue lucrabitur, id est seruabit. Hæc autem dicebat abducens illos ab ignauo vite amore, & ad martyrium prouocans: quod etiam tricesimotertio capite facit. *Infra. 16.* Rursum alibi vario modo Christus mentem impellit: sæpiusque id in *Luca. 14.* multis facere solet.

Qui recipit

Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit.) Hæc dixit aperiens discipulis domos fidelium. Quis enim læta fronte illos non excipiet hospitio, per ipsos suscepturus filium, & per filiū, patrē?

Qui recipit prophetam nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iustum nomine iusti, mercedem iusti accipiet.) Etiam hæc propter eandem dicit causam. Generaliter autem primo simpliciter de propheta sentit, ac simpliciter de iusto intelligit: & deinde de discipulis infert. Dicit enim: Qui prophetam aut iustum hospitio excipit, nō ad demonstrationem, aut alio quopiam simulato modo, sed ob nomen prophetæ vel iusti, id est propter hoc ipsum, quod nominantur & sunt, ille propheta, & hic iustus: mercedē prophetæ et iusti accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod æqualibus cum his honoribus dignus habetur: Nam magna res est hospitalitas: & præcipue si Dei sint cultores qui excipiuntur. Aut quod dicendo, Mercedem prophetæ & iusti, ostenderit discipulos, & prophetas & iustos futuros. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quousq; sermonē demittat.

Et quicumque ad bibendum dederit uni ex his pusillis poculum aquæ frigidæ tantum, nomine discipuli, Amen dico uobis, non perdet mercedem suam.) Pusillos dixit discipulos, docens eos modestiam seruare. *ἡ ἁγία κοινῇ* communiter dicunt aquam frigidam, quanquam simpliciter aquam significare potest. Vnde & Marcus *ποτήριον ὕδατος*, id est, poculum aquæ absolute dixit.

Mar. 9.

Cap. xi.

Et factum est quum finem fecisset Iesus præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus illorum.) Progressus est inde ad docendum & prædicandum in ciuitatibus discipulorū, a quibus illi orti erant: siue in ciuitatibus Iudæorum.

CAPVT .XX. DE DISCIPVLIS A IOHANNE MISSIS.

Luc. 7.

Quum autem Iohannes audisset in carcere opera Christi, misit duobus e discipulis suis, dixit illi: Tu es ille qui uenturus erat, an alterum expectamus?) Lucas uero dicit, quod ipsi renunciauerūt signa Iohanni, & tunc duos quosdam ex illis misit, quod æmulationem siue inuidiam manifestat, quam habebāt isti aduersus Christum. Misit autem illos Iohannes interrogans, an ipse esset, quem venturum esse dicebant libri prophetarum, non tanq̃ ignorans: quo enim pacto dubitaret, qui antea eum prædicauerat, & proprijs manibus baptizauerat, ac desuper testimonium de eo audierat, diuinumq; spiritum super eum descendentem quasi columbam cōspexerat: Sed sciēs discipulos suos inuidia moueri aduersus Christū: si quidem prius quoq; accesserant, dicentes, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, & omnes veniunt ad eum: vehementer enim præceptorem suum amantes, & pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Christum celebrem fieri. Verum quia sapius eos admonendo, persuadere nequieuerat, nunc autem breui moriturus erat: delectis duobus qui prudentiores essent, hos mittit ad Christum, prætextu quidem interrogandi, an ipse

Iohan. 3.

an ipse esset ille qui venturus erat: vera tamen causa erat, vt conspectis miraculis quæ faciebat, crederent: sciebat namq; testimonium ab operibus credibilius esse, magisq; suspitione carere. Ideo etiam Christus, cognito quod ob id potius Iohānes eos misisset, statim in illa hora multa operatus est miracula, sicut dicit Lucas. Nam si Iohānes manifeste misisset eos quo spectatores fierent, nequaquam persuaderi potuissent, vt illuc abirent. Ob hanc ergo causam pretextum sinit interrogacionis.

Et respondens Iesus dixit illis: Ite & renunciate Iohanni quæ uidetis & auditis. Cæci uisum recipiunt, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resuscitantur, pauperes lætum euangelij nuntium accipiunt.) Vide quomodo nō ad efficiam eorum interrogacionem respōderit, sed ad veram causam, propter quam missi erant. Pauperes autem qui lætum euangelij nuntium accipiūt, dixit Apostolos. Quid enim eo pauperi⁹, qui artē exercet piscatoriā?

Et beatus est quicumque offendiculum non acceperit in me.) Hoc præsertim propter ipsos dixit Iohannis discipulos, detegens illis cordis eorū arcanum: ostenditq; quod se non lateret ipsos quoque offendi, quia cum publicanis & peccatoribus manducabat: & manifeste prius gastris margiā ipsi obiecerant aduersus discipulos eius, vt dictum est decimo quarto capite. Supra. 9.

His autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbis de Iohanne.) Illi quidem meliores redditī abscesserunt. Quare autem non ipsis præsentibus loquutus est de Iohanne? Ne ei videretur adulari.

Quid existis ut uideretis in desertum? arundinem uento agitatum? Audita a turbis Iohannis interrogacione, quum intentum ignorarent illius, turbate sunt: quomodo is qui de hoc tot ac tanta testatus fuisset, nunc dubitabat, & immutatum eum esse suspicabantur: quo cognito Christus, huiusmodi medetur suspitioni: docens simul, & quod cordium esset cognitor, & confundendo eos redarguens. Ait ergo: Quid existis in deserto, ut uideretis arundinem quæ a vento agitur? hoc est, leuem & instabilem hominem, & ad modum arundinis facile mente mutabilem, ut nunc suspicamini? aut ediuerso stabilem, saxoq; solidiorem, ut tunc vestrum studium ac concursus testabantur?

Sed quid existis ad uidendum? hominem mollibus uestibus amictum? Delitijs scilicet gaudentem, ut etiam ex hoc mollis videatur facileq; mutabilis? aut potius econtrario, duris exercitatum, ut etiam vestis eius ac cibus confirmarunt?

Ecce qui mollia gestant in domibus regum sunt.) Hic vero primum quidam in deserto versabatur, nūc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo leues esse monstratur, & quidam a delitijs hoc patitur: posuit Christus & hoc & illud: ac probauit neutrum posse dici de Iohanne. Deinde quod verum est infert, & veritati attestatur, ac Baptiste elegantem contexit encomij coronam.

Sed quid existis ad uidendum? prophetam? utique dico uobis, & excellentiorem prophetam.+) Excellentiorem, hoc est maiorem. Deinde dicit in quo maiorem: uidelicet in eo, quod uenerit circa Christi aduentū. Nā maiores alij inter præcones sunt hi, qui prope regem præcedunt.

I i Excellentiorem

†

† Excellentiorem propheta, utpote qui suis vidit oculis a se prophetatum, quem prophetae ipsum præcedentes in ænigmate conspexerant.

Malach. 3.

Luc. 3.

Supra. 3.

De Iohāne

Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui apparabit viam tuam ante te.) Post suum testimonium adfert & propheticum: est enim Malachiæ verbum. Dictum est autem quasi a patre & Deo, ad filium etiam Deum. Iohannem vero angelum suum Deus nominavit: siue quia ἄγγελος dicitur nuncius, & Iohannes quæ sibi dicta erant de Christo, annuntiavit populo: Factum est, inquit, verbum Dei super Iohannem Zachariæ filium in deserto: siue quasi angelicam deserti vitam, eo quod super terrena eleuabatur, ac cœlestia sapiebat. Ante faciem tuam, hoc est in cōspectu tuo præcedentem, tanquam domesticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Christi animæ erant hominum, per quas oportebat verbum procedere, preut tertio capite latius diximus. Potest etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat: quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizavit.

Amen dico vobis: Non exortus est inter eos qui e mulieribus nascuntur, maior Iohanne Baptista.) Non natus est, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati sunt, maior illo. Quis enim alius in vteri tenebris absconditus, lucem venisse agnouit, & illam exultatione adoravit? Nullus alius præter hunc solum, qui merito sane cunctis maior est. Et rursus, quis ab infantia ita solitariam ac eremiticam duxit vitam, taleq; elegit exercitium? Certe nullus omnium. Postquam ergo Baptistam laudavit a cōcursu Iudæorum ad ipsum: deinde a virtute illius: & tertio a suo suffragio: quarto quoq; a prophetæ testimonio: & maiorem prophetis eum prædicavit, ac vniuersaliter omnibus maiorem hominibus: curat hanc laudem magnitudinem, ne propter hæc, ipso etiam Christo honoratiorem ducerent. Et vide quid dicat.

Qui autem minor est, in regno cœlorum maior est illo.) Minorem seipsum dicit, eo quod ita videretur apud Iudæos: Nam Iohannem eo maiorem habebant, utpote qui ab infantia in eremum secesserat, & admirabili vitæ instituto usus fuerat. Christum vero tãquam communi modo cōuersantem deſpiciebant. Qui inquit minor est, id est, qui videtur minor illo, maior eo est in regno cœlorum, hoc est, imperando cœlis: utpote nō homo solum, sed etiam Deus.

A diebus autem Iohannis usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiūt illud.) Chrysostomus dicit, quod hic regnum vocat fidem in ipsum, utpote arrhabonem ad regnum cœlorum, ad fruitionem inquam bonorum quæ habentur in cœlis. Vim autem patitur, hoc est violente ab hominibus arripitur, dum illi sibi ipsis vim inferunt, ac certe necessitatem propriorum vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoq; hoc manifestans, subiunxit quod violenti rapiant illud. Hanc vero laudabilem violentiam, incepisse dicit a diebus prædicationis Iohānis, qui populo clamavit: Resipiscite: instat enim regnum cœlorum. Hec autem nunc dixit Christus, simul quidem in laudem Iohānis, quasi hominum salutem sit auspicatus: simul quoq; excitans auditores,

Supra. 3.

tores, vt & ipsi similiter vim inferrent sibiipsis.

Omnes enim prophetae ac ipsa lex, usque ad Iohannem prophetauerunt.) Legē vocat veterem legislationem. Siquidem etiam in hac multa de Christo prædicta sunt: & maxime in legibus de sacrificiis, figuram aut præfigium habentibus eius, qui pro mūdo erat offerendus. Dicit ergo: Omnes prophetae, qui videlicet de venturo Christo prophetauerant, & lex quæ in diuinum & agni immolatione, prophetabat de Christo immolando, huiusmodi prophetias ad Iohannem vsque protenderunt. Hæ siquidē prophetiæ erant vsq; ad Iohannem: deinceps vero cū illo iam non prophetiæ manserūt, sed operum exhibitiones factæ sunt. Nā horū ipse vidit euentum: ideoq; agnito Christo, agnum eum appellauit, dicens: Ecce Iohā. 1. agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Christus autem hunc loquutus est sermonem, simul Iohannem hinc laudans, tanquam primum qui harum prophetiarum cognouit euentum, quasi & ipsum prophetam: simul quoque docens, quod aduenerit iam qui prophetabatur, nec deinceps alterum oporteat expectare. Est autem & alia quædam expositio, quod omnes simpliciter prophetae, & lex prophetandi, vsq; ad Iohannem Iudæis prophetauerant, & hic vltimus est prophetarum: deinceps vero nullus alius eis prophetabit. Huic ergo quasi postremo, omnino credere oportet, qui multa de me testatus est: & venit vt omnium animas tanquam sponsas ad me adducat: Nam & hunc Malachias propheta missum dixit, vt appararet viam meam ante me. Supra eodem

Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus erat.) Expectant Iudæi Christum tunc venturum quum venerit Elias, vt præcurrat aduentum ei⁹. Malach. 4. Malachiæ namq; prophetia est quæ dicit: Mittam vobis Eliam Thesbiretem, qui restituet cor patris ad filium. Et certe venturus est Elias, vt præcurrat Christi aduentum, sed secundum: Iohannes namq; primum præcucurrit. Dicit ergo Christus: Si vultis recipere quod futurum esse dictum est de hoc tempore: siue suscipere, id est rebus animum aduertere: ipse est Elias qui venturus erat, vtpote ipsum illius ministerium perficiens. Sicut enim ille secundum meum aduentum præcurrens, conuertet corda Iudæorum illius temporis ad apostolos: patres siquidem apostolorum sunt Iudæi: ita & hic conuertit, præcurrens meum aduentum, corda eorum qui credituri sunt Iudæorum, ad me qui sum filius eorum. Nam secundum humanitatem Christus a Iudæis descendit. Et sicut primus Elias, secundus præcursor dicitur: ita sane & primus præcursor, secundus Elias appellatur propter simile ministerium, vt dictum est.

Qui habet aures ad audiendum audiat.) Aures nunc dicit intelligibiles: omnes siquidem auditores habebant sensibiles. Dicit autem: Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum est, puta quod Iohannes sit Elias: videbatur enim ænigmati simile. Nam demonstrando quod Iohannes esset Elias, simul quoque demonstraue- rat aduenisse Christum. Dicens autem, Qui habet aures ad audiendum audiat, excitat eos ad interrogandum de eo quod enigma videbatur. Luc. 7.

Cui autem assimilabo generationem hanc?)

Lucas habet, Cui assimila-

I ii bo homi-

bo homines generationis huius? Assimilabo vero, id est comparabo. Vult autem esse difficile conuincere Iudæos.

Similis est puerulis in foro sedentibus & acclamantibus consodalibus suis.) Puerulis Iudæos comparauit, propter eorum insipientiam. Forum autem locus est publicus in quem multitudo vndique confluit negotiationis gratia. Consodalibus vero hec est amicis suis; & seipsum ac Baptistam intelligit, quibus acclamabant siue colloquebantur Iudæi.

Et dicentibus: Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis, & non plangistis.) Dicunt prædicti consodalibus suis, Tibia cecinimus vobis, & cætera. Habent autem hunc sensum: Ostendimus vobis facilem viuendi normam, & non placuit; ac difficilem, & rursus displicuit. Tibia namque læta canere, facile est; lugubria vero canere, difficile. Et rursus saltare, altero læta canente tibia, delectat: similiter plangere siue lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde subdens interpreta-
tur prædicta dicens:

De Christo
suo & Iohā-
ne.

Venit enim Iohannes neque manducans neque bibens, & dicunt: Daemonium habet. Et venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: En hominem comedonem ac vini potorem, publicanorum amicum & peccatorum.) Iohannis viuendi modus difficilis erat & asper: neque enim panem edebat, neque vinum bibebat: Christi vero, facilis ac levis: panem siquidem edebat vinumque bibebat: & erant inuicem contrariæ hæc viuendi rationes, neutrius tamen cōuersatio placuit: sed Iohannem quidem propter escarum, vini que abstinentiam, daemonium habere dicebant: Christum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, vini que potorem nominabant: quanquam manifeste horum calumnias non scripserit Euangelista, præsentem sermonem arbitratus sufficere. Quemadmodum enim duo venatores, animal captu difficile venari conantes, quod solis duobus modis capi potest sibi mutuo contrariis, di-
videntes hos inter se, vt alterum quisque eligat, opposito quidem inter se inuicem modo venantur: idem tamen faciunt. Ita quoque hic dispositum est, vt Iohannes quidem duriores viuendi regulam haberet, Christus vero molliorem: vt siue hunc, siue illum eligentes, obedirent eis: & vel per hunc vel per illum caperentur. Et erant sane hæc viæ inter se inuicem contrariæ: simile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera captu difficilis, vtrunque fugientes, vtrique detrahebant. Interrogemus ergo illos. Est ne proba vita asperior: quomodo ergo non obedistis Iohanni Christum vobis demonstranti? At fortassis vita mollior ac suauior magis placet. Et quare non obedistis Christo viam salutis vos docenti? Verum quam ob causam Iohannes potius asperam viuendi normam habuit? Quia oportebat poenitentiae prædicatorem tristē quandā grauitatē præ se ferre: & remissionis peccatorum largitorem, humanum atque benignum esse. Et quia Iohānes nihil amplius, quam solam vite normam Iudæis demonstrauit: Siquidem Iohannes, inquit, nullum fecit signum: Christus vero etiam a diuinis miraculis testimonium adeptus est. Præterea quoque sciens imbecilles esse homines demittit sese, vt illos magis lucrificeret, & propter hoc ad mensas etiam publicanorum dispensatorie accedebat: & indignantibus causam reddebat, dicens, Non veni
ad vos

Iohan. 10.

Supra. 9.

ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam. Neque tamen duram viuendi normam neglexit, in deserto cum feris versatus, ac diebus quadraginta ieiunans, vt supra dictum est. Præterea quoque ad mensas accedens verecunde, temperate, & prout sanctos decet, religiosè edebat ac bibebat.

Et iustificata est sapientia a filiis suis.) Iustificata est, id est, iusta habita est, siue admirationi habita est Dei sapientia, quæ disposuit vt Christus ac Iohannes oppositis viis incederent, propter ipsam hominum vtilitatem. Admirationi autem habita est a filiis suis, siue ab intelligentibus illam: filij namq; sapientiæ sunt sapientes aut intelligentes. Vel iustificata est, hoc est iusta ac irreprehensibilis habita est: vtpote quæ se cit quicquid debuit: & omni modo vsa est ad illorū salutem.

Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus æditæ fuerant plurimæ uirtutes eius, quod non resipissent. Exprobrare, hoc est miseras dicere ac deplorare. Nā probrum miseria est. Virtutes autem dicit miracula.

Vae tibi Choraſin, uae tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent uirtutes, quæ factæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere resipissent.) In sequentibus Sodoma & Gomorrha ponit, vtpote in libidine nominatissima: Tyrū autem & Sidona tanquam maxime in idololatria insignes.

Attamen dico uobis, Tyro & Sidoni tolerabilis erit in die iudicij q̄ uobis.) Attamen, id est propter hoc. Significat autem miseriam ac minas, vt vel erubescant vel paueant.

Et tu Capernaum usque ad cœlum exaltata, usque ad inferos detraheris: quia si in Sodomis factæ fuissent uirtutes, quæ factæ sunt in te, permansissent usque in hodiernum diem.) Capernaum celebris fuit, eo quod habitauerit in ea Christus, multaq; miracula in ea ediderit. Dicit ergo: Et tu per gloriam usque ad cœlum exaltata, usque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autē quæ dicuntur alterius re-significatiua. Siquidem usque ad cœlum, gloriæ demonstrat magnitudinem: usque ad inferos autem, ignominia. Augmentum vero criminis & demonstratio extreme prauitatis est, non solum peiores esse peccatoribus qui tunc erant, sed & illis qui vnquam fuerant.

Attamen dico uobis quod Sodomis tolerabilis erit in die iudicij, quàm tibi.) Vobis, ad ciuitatis illius ciues dictum est: Tibi vero ad ciuitatem.

In illo tempore respondens Iesus, dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quod absconderis hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelaris ea paruulis.)

αὐτοῦ πρὸς ὡς vocabulum (quod nos communiter responsionē vertimus) varia significat: Mitto nunc separationem ac disgestionem secundum medicos, & quæ ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principij locum habet, vt quum dicitur, Respondens Iesus dixit, Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, de quo nunc est sermo: nulla enim præcessit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem red dicitur: vt est illud, Respondens Simon Petrus dixit, Tu es Christus filius Dei uiui: præcessit enim interrogatio. Interdum quoque sermonis continuationem significat, vt capite vicesimonono huius, quum Cananea dixisset, Vtique domine, nam & catelli edunt de micis, quæ ca

I iiii dunt

Infra. 19.

Infra. 23.

Infra. 13.

Infra. 26.

Mar. 14.

Iohan. 6.

Luc. 10.

Iohan. 16.

Luc. 10.

Eodem.

dunt a mensa dominorum suorum: consequenter statim subiungitur, Tunc respondens Iesus dixit illi: O mulier magna est fides tua: Fiat tibi sicut vis. Ad hæc quoque significat exhortationem siue deprecationem: vt quum dicitur, Respondens autem Petrus dixit ei: Edisse, re nobis parabolam hanc. Quandoque autem abundat: vt quum dicitur, Respondens autem Petrus dixit illi, Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar. Siquidem Marcus prætermisit Respondens, & dixit: Petrus autem ait illi, & cætera. Interdum vero significat etiam interrogationem: vt quum dicitur, Respondit eis Iesus, Num ego vos duodecim elegi? Confiteor autem dicit nunc gratiarum actionem. Sapientes vero & prudentes, eos qui tales populo videbantur, puta Scribas & Phariseos. Paruulos vero, Apostolos, propter simplicitatem & innocentiam, ac sinceritatem. Gratias tibi ago, inquit, quod absconderis fidei mysteria, a sapientibus & prudentibus, illa cognoscere nolentibus: & reuelaris ea paruulis, laeto animo ipsa suscipientibus. Gratias autem agens patri, demonstrauit se filium eius esse ab illo missum. Egit ergo gratias credentium nomine, significans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro septuaginta quos emiserat, quando ad eum reuersi sunt, sicut dixit Lucas.

Vtique pater, quia sic fuit bona voluntas apud te.) Vtique gratias tibi ago pater, quia ita fuit bona voluntas, siue beneplacitum coram te, hoc est, quia ita bene placuit tibi, vt hæc repelleres ab ijs qui ea repellunt tanquam indignis, reuelares autem ea his, qui ad illa accedunt tanquam dignis: idque iustum est. Ne tamen patri gratias agens, videatur hominibus minus illo potens, & a natura paterna alienus, dixit.

Omnia mihi tradita sunt a patre meo.) Omnia videlicet quæ patris sunt. Siquidem etiam alibi dicit, Omnia quæ pater habet, mea sunt. Qued si omnia ei tradita sunt, omnium vtique dominus est: si vero omnium dominus est, æqualis certe est patri. Id autem, Tradita sunt, prout Deum decet intellige: non quod primum ea non habens, postmodum acceperit: nihil enim illum præcessit, ne ipse quidem pater, sed simul pater, & simul filius, simulque omnium dominus. Verum consuevit dispensatorie hæc sæpius dicere, patrem honorans. Hanc ergo in similibus habeto solutionem.

Et nemo cognoscit filium, nisi pater: neque patrem quisquam cognoscit, nisi filius.) Cognitionem dicit non vulgarem, sed iuxta naturam ipsorum. Quod enim sint pater & filius, cognoscimus omnes credentes. Quis autem sit pater iuxta naturam, & quis filius, nemo cognoscit. Dicit enim Lucas: Nemo cognoscit quis sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi filius. Hoc ergo dixit Christus, manifestius docēs æqualitatē ad patrem. Nā si soli oīm æqualē habēt de se inuicē cognitionē, æquales vtique sunt.

Et cuiusque uoluerit filius reuelare.) Etiam hoc æqualitatem indicat. Si enim reuelat pater, vt supra dictum est, reuelat & filius: æquales certe sunt. Reuelabit autem naturam patris ijs, qui digni fuerit in futuro seculo. Quod si patris naturam reuelabit, vtique & suam & spiritus

tus sancti. Vna enim & eadē est triū. Dicendo veto: Nemo cognoscit, creaturas significauit: spiritum sanctum autem, vtpote increatum nō comprehendit. Et quam ob causam de hoc etiam manifestius non est loquutus? Quia nondum tempus erat vt de eo doceret. Primum siquidem oportebat filij cognitionem mētibus discipulorum insinuari: deinde etiam illis ea reuelari, quæ sunt spiritus sancti.

Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos.) Quis laboratis in opere peccati, & eius pondere onerati estis. Vides quomodo ostenderit peccatum, & laborem & pondus habere? Nam laborem habet priusquam perficiatur: habet pondus postquam perfectum est.

Potest autē & alio modo dici: Qui laboratis ad vana, & horū curis onerati estis. Et ego refocillabo vos, siue liberabo tali labore, taliq; pōdere.

Tollite iugum meum super vos.) Iugum nominauit euangelica precepta sua, quod in iugi modum superponantur accedentibus ad ea: & ipsos colligent ad se inuicem, & ad aurigam Christum. De iugo.

Et discite a me quod mitis sim, & humilis corde.) Mititatem hic dicit modestiam: pars siquidem modestiæ est mititas. Ideo postquam dixit, Quod mitis sim, interpretatur quod dixit: & vide quid addat: Neque enim dixit, humilis tantum, sed humilis corde, hoc est humilis animo & electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuosa est, vtpote leuis & inuoluntaria: Præterea humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipsum item in exemplum constituit, vt facilius sermo susciperetur.

Et inuenietis requiem animabus vestris.) Humilitas enim cordis quacumq; patitur: verbo solum pati videtur, neq; turbatur. Quidam vero Requiem, eam quæ æterna est interpretantur.

Iugum enim meum suauē est, & onus meum leue.) Iugum quæq; vocauit onus: sed iugum quidem propter dictam causam: onus autem, eo quod graue sit in exercitatis. Vide ergo quomodo & iugum dixerit, & suauē vocauerit: onus quoq; dixerit, & leue appellauerit: vt neque despicias, quasi facilia: neque fugias, tanquam laboriosa. Quære autem in quinto capite interpretationem eius quod dicitur de angusta porta & strita via quæ ducit ad vitam. Supra. 7.

In illo tempore ibat Iesus sabbathis per segetes.) Sabbathis, hoc est, die sabbathi. Segetes, hoc est, agros seminatos frumentis. Cap. xii.

Discipuli vero eius esuriebat, & coeperunt vellere spicas & comedere.) Marcus Mar. 2.

aut dicit: Coeperunt discipuli eius inter ambulandum vellere spicas. Luc. 7.

Quia enim per medias segetes transibant, vna spicas auelliebant, vt progredi possent, & auulsa grana edebant, confricantes manibus, sicut dixit Lucas, hoc est, terentes: nā esuriebant, tanquam fame cōpulsi hoc facientes: siquidē mētē imā corporis curā gerebāt, sed omni tempore auditu & assiduitate saluatoris detinebantur, & ideo fame premebant.

Pharisæi autem quum uiderent, dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbatho.

Lucas vero ait, quod ita dixerint discipulis: Quid facitis quod non licet facere sabbathis: Siquidem & Christo & discipulis hæc dixerunt, anxie circa minutula occupati, ac carpenti quatenus

tes occasionem: & de hoc quidem dixit Matthæus, de illis autem Lucas, taliaque frequenter inuenies. Indignabantur autem quod velles-
rent, ac si opus esset, non quod manducarent.

De Dauid

1. Reg. 21.

Nō uidetur autor
hic phrasim cōside-
rasse. Hebraicam,
quam in plerisque
se quos fuisse euā-
gelistas in prin-
cipio libri diximus:
p quā & hic dicun-
tur panes ppositiōis
i. ppositi, qā recē-
tes sū p mēsam corā
ppiatorio propo-
nebantur singulis
sabbathis, ut habes
Leuit. 24.

Iesus autem dixit eis: Non legistis quid fecerit Dauid quando esuriit, & qui cum eo es-
rant: quomodo ingressus sit domum Dei, & panes propositionis edierit, quos non licebat illi es-
dere, neque his qui cum eo erant, sed solis sacerdotibus.) Primo Regum volumi-
ne scriptum est, quod Dauid insidijs appetitus Saul soceri sui, ac fugi-
ens, esuriit: & ingressus Nobeciuitatem sacerdotum Dei, finxit quod
quadam necessitate missus esset a rege Saul, panesque petiuit, quumq;
casu alios non inuenisset, accepit a sacerdote fame compulsus propo-
sitionis panes. Propositionis autem illa, erat mensa, super quam panes
oblationis in templo positi erant: & acceptos comedit ipse, & pueri
qui cum eo erant. Hec itaque est historia. Illud autem, Non licebat,
id est, non erat a lege concessum. Hanc vero historiam Christus phari-
saïs obiecit in patrocinium discipulorum suorum: ostendens quod ve-
nia digni essent propter famem, propter quam ipse quoq; Dauid fama-
tissimus soluit legem panum propositionis: neque solum correptus
non est a sacerdote, qui tunc sorte sua ministrabat, imo potius ipsos ab
illo accepit.

Num legistis in lege quod sabbathis sacerdotes in templo sabbathum prophanant, & sine
crimine sunt.) Iplis frequenter recensebat, Num legistis: exprobrās
illis vanum laborem, ut qui non intelligerent quæ legebant. Nam lex
erat, quæ præcipiebat nullum opus fieri in sabbatho: & rursus altera
lex permittens sacerdotibus ut sacrificarent sabbatho, & propter sa-
crificium ligna scinderent, ignem accenderent, animalia pascere, &
alia quadam similia facerent. Et certe omnino operabantur: & ita sab-
bathum prophanabant siue contaminabant, sed tanquam res sacras ope-
perantes, sine crimine erant. Historiā itaque Dauid posuit, discipu-
los venia dignos iudicas, ut prædiximus. Præsens autem sumpsit exē-
plum, abunde ostendens quod omnino sine crimine erant. Et vide a
quot partibus hoc confirmauerit. Primum a persona: Sacerdotes in-
quit. Deinde a loco, quia in templo. Tertio a re ipsa, quia prophanāt:
Nō enim dixit, Irritū reddūt sabbathū, sed quod grauius ē, prophanāt.
Deinde induxit quod rei caput erat, Quod etiam sine crimine sunt.
Præposuit itaq; leuiorem responsionem, ac postmodum adduxit & for-
torem. Dauid siquidem propter casum inopinatum semel legem solu-
uit de panibus propositionis, & per veniā dimissum ē ei crimen. Sae-
cerdotes vero quotidie sine huiusmodi casu legem de sabbatho soluētes,
per legem suā transgressionis fructum referunt.

Dico autem uobis quod templo maior est hic.) Ipse enim templi domi-
nus, hic præsens est. Quod si sacerdotes tēpli, sabbathum soluentes sine
crimine sunt, multo magis discipuli domini templi: Nā sicut illi ppter
causam rationabilem crimine vacant, eo quod sacrificēt, & sacra faciāt
opā, ita etiam isti. Hebræis siquidē ppter suā imbecillitatē vnū hebdo-
madæ diem attribuit, quo ab operibus cessarent, puta sabbathum: ut
in eo & ipsi ab alijs vacarent operibus: & serui sui ac iumenta requies-
cerent

scerent: darent autem operam legis lectio*n*i & sacrificijs. Christianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada iussit operam dare lectio*n*i ac spiritualibus sacrificijs: & illis quidem alia prohibuit, vt operam darent lectio*n*i ac sacrificijs: hos autem spiritualibus vacantes, ne ab alijs quidem abstraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil prauum extendebant: neque de paruis legem ferre his, qui de magnis philosophabantur, aut imperfectos æqualiter sese in modo viuendi habere cum perfectis. Nos vero dominicum diem præcipue honoramus, tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requieuit is, qui nostræ massæ primitias accepit, & innouauit nobis resurrectionem, vitamq; immortalem.

Quod si sciretis, quid sit, Misericordiam uolo & non sacrificium, nequaquã condemnassetis innocentes. Quia odiosius videbatur quod dixerat, Templo maior est hic, sermonem adueniam mutauit, sed cum increpatione: nam rursus illis ignorantiam improprie scripturarum, dicens: Si sciretis quid significet propheta dictum, quo misericordiam præponit Deus sacrificio, miserti utique fuissetis adeo esurientium, vt immaturum ederent triticum: nec eis indignati fuissetis, quum culpa vacarent: & si non ob aliud, at saltem propter famem. Si enim propter sacrificium soluitur sabbatum, vt prædictum est, multo magis propter misericordiam: maior est enim misericordia sacrificio, iuxta dictam sententiam. Osee. 6.

Dominus enim est sabbathi, filius hominis.) Rursus diuinitatem suam ostendit. Interdum siquidem hanc obumbrat propter obtusum aspectum quærentium carpendi ansam: quandoque vero manifestat ob acutum visum modestiorum. Dominus est, inquit, sabbathi qui incarnatus est, utpote effector ac legislator eius: itaque me Domino præsentem ac tolerante, vos frustra meos condemnastis. In euangelio autem iuxta Marcum aliam quoque inuenire est responsionem, ubi ait Mar. 2. Christus: Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter sabbatum, hoc est, sabbathi ocium ad hominis utilitatem statutum est, & non ediuerso: Aut etiam sabbatum ipsum, cunctiq; dies illud præcedentes, ad hominis utilitatem facti sunt. Non autem admirandum est, si quædam vnus Euangelista proponit, alijs vero prætermittit. Neque enim simul vt Christus loquebatur, euangelia scripserunt, vt omnium etiam verborum illius possent meminisse: sed multis postmodum annis: & ita verisimile est, quum homines essent, quorundam oblitos fuisse: hanc ergo ad similia additamenta aut prætermisiones habeto solutionem. Sæpius quoq; breuitatis causa quædam alii, qui reliquerunt: interdum etiam tanquam non necessaria. Mar. 3.

Et progressus inde, uenit in synagogam illorum.) Marcus autem dixit, Luc. 6. quod rursus ingressus est synagogam. Lucas vero manifestius loquutus est, dicens: Factum est autem, vt altero quo-

q; sabbatho ingrederetur synagogam & doceret.

CAPVT .XXI. DE EO QVI MANVM
HABEBAT ARIDAM.

ETece homo erat manum habens aridam.) Lucas autē dixit etiā vtra
manus fuerit, quū scriberet: Et manus eius dextra erat arida.

Et interrogauerunt eum, dicentes: An licet sabbathis curare? ut accusarent eum.)
Suspicientes quod rursus sabbathis quosdam curaturus esset, interro-
gatione eum anticipant: vt quū respōdisset licitum esse, fumerent oc-
casionem illum iam accusandi tanquam transgressorem: & ita prohibe-
rent, & illū ne curaret, & aliosq; propter sanitates fuissent credituri.
Malebant enim suæ gentis hoēs morbis corrūpi, q̄ Christū glorificari.

Ille autem dixit eis: Quis est ex vobis homo, qui habebit ouem unam, & si ea inciderit
sabbathis in foueam, nonne apprehendet eam & eriget? Vide quomodo illos
hoc exemplo concluderit: ostendens possessionum potius amatores esse
q̄ hominum: & quod fumentis parcentes, hominum non misererentur.
Oserua etiā quo pacto diuersas varijs in locis dederit de sabbathi
solutione rationes, prout res expetebat: vt rationabiliter legem solues-
ret, nec tamen Iudæos perturbaret.

Quanto ergo est homo præstantior oue.) Quum illi suo silentio ei as-
sentirent: id enim quod ipse interrogauerat lex permittebat, nec cōtra-
dicere poterant: enuntiatiue dixit, quod homo longe dignior est oue.

Licet itaque sabbathis benefacere.) Quum exemplo ab oue sumpto
illorū ora obturasset, deinceps ad id quod ab eis interrogauerat respon-
det. Siquidem Marcus & Lucas dicunt, quod etiam hominem statue-
rit in mediū, & interrogauerit eos: Vtrum licet sabbathis benefacere,
an malefacere? Postquam enim eis responderat, statuit illum in mediū,
vt a miserabili aspectu dissolueret cordis illorum duritiem, eisq; per-
suaderet vt inuidiam abijcerent, conspicientes quod semper bonum sit
eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabi-
lem interrogat questionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidē,
sed ob prauam voluntatem non plene ei acquiescebant: ideoque cum
ira circumspiciebat eos, sicut dicit Marcus, quo illos confunderet, con-
tristatus super duritia cordis ipsorum. Nam ab inuidia induratum, nec
aspectu miserabili placabatur, nec sermonem cui contradicere non po-
terant, recipiebat.

Tūc ait homini: Extende manum tuam. & extēdit: restitutaq; est sanitati sicut altera.)
Suo hūc iussu curauit: & illos exterrēs, et Deū se esse ostēdēs. Gestat autē
dextrā manū aridā, q̄sq; dextrā opationē nō exercet: dico sane virtutē.

De Herod-
dianis.

Marci. 3.

Pharisei vero egressi, cœperunt consilium aduersus eum, quo modo illum perderent.)
Consilium cœperūt inter se inuicem. Marcus autem dicit quod cū He-
rodianis consultarunt, qui & ipsi genere quidē erant Iudæi, vehemēter
autē Herodē colebāt, et ipsum esse dicebāt Christū a prophetis pmissum.
Nā q̄a pphetatū erat tūc venturū esse Christū q̄n deficeret q̄ ex Iudæis
imperaret: defecerat autem diebus Herodis qui infantes necauerat: pri-
mus siquidem hic alienigena Iudæis imperauit: ideo hunc esse suspica-
bantur qui venturus expectabatur: & coniuncti inuicem, propriam se
cerunt

cerunt sectam. Et quia Herodem plurimum amabant, Herodiani cognominati sunt. Hec itaq; de Herodianis dicta sint: De Iudæis autem dixit Lucas, quod dementia repleti sunt, & mutuo colloquebantur, quodammodo nam ipsi Iesu facerent. Neq; enim solum perterriti non erant, sed & inuidia obtenebrati, & dementia repleti erant; & primum quidem colloquebantur quidnam ipsi facerent mali; deinde consultaerunt, ut eum interficerent.

Quo cognito Iesus secessit inde.) Oportet enim a prauis recedere: nec, se periculis obijciendo, eorum insaniam permittere. Simul etiam, quoniam nondum aduenerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc oportebat curari ac frui doctrina eius.

Et sequuta sunt eum turbae multae, curauitque eos omnes, & interminatus est eis ne se facerent manifestum.) Hoc in loco verbum *ἐπέτιμα* interminatus est, tantundem valet, ac si dicas, praecepit & varijs verbis suasic. Vide autem quomodo & ægrotorum curam habet, & Iudæorum deuorat inuidiam, præcipiens ne se manifestum facerent quod curaret: plerumque enim futurum erat, ut hoc audientes exasperarentur. Quia autem huiusmodi præceptum præ magna mansuetudine ac lenitate faciebat, malens suam gloriam penitus occultari, quod hos ad maiorem insaniam accendi, inducit prophetam Euangelista, qui de tanta eius lenitate ac tolerantia olim fuerat loquutus, & dicit:

Ut compleretur quod dictum est per Iesaiam prophetam, dicentem: Ecce filius meus quem elegi.) Hec sub persona patris dicit, Ecce filius meus vnigenitus, Ies. 42. quem elegi, hoc est omnibus prætuli. Quia autem duo continet in se Christus; in eo quod dicit, Filius, diuinitatem significat. In eo vero quod addit, Quem elegi, humanitatem. Et similia sunt quae sequuntur.

Dilectus meus in quo bene complacuit sibi anima mea.) Pari modo, Dilectus meus, de diuinitate dictum est: In quo bene complacuit sibi anima mea, de humanitate. Est enim dilectus vnigenitus. In ipso vero bene sibi complacuit, utpote in quo oblectatus est: vel tanquam in eo, per quem bona voluit, dico sane hominum salutem. Ipso quoque baptizato, huiusmodi vocem pater desuper emisit, dicens: Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est: similemque sibi dedimus enarrationem: lege ergo & illam, ut planius intelligas. Quod autem dicitur, In quo bene complacuit sibi anima mea, idem est quod, In quo bene mihi complacitum est: Multa item huiusmodi quae hominum sunt, veteris testamenti scriptura dicit de Deo, propter crassam Hebræorum mentem: quae omnia intelligere oportet quatenus Deo conueniunt.

Ponam spiritum meum super eum.) De filio incarnato hoc dixit, tanquam de homine proficiente per accessum spiritus sancti: de quo etiam dicit Lucas: Puer autem crescebat & corroborebatur spiritu, plenus sapientia, & gratia Dei erat super illum. Luc. 2.

Et iudicium Gentibus annuntiabit.) Iudicium vocat legem euangelicam, quam per Apostolos prædicaui Gentibus. Vel iustum iudicium suum, quo repellentibus eum Iudæis, assumpsit Gentes. Hoc enim vere iustum est iudicium, ne omnino pereat opus manuum eius.

Non con

Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius.)
Propter hæc verba totam posuit prophetiam. Nam quum mansuetus
esset ac mitis, non contendit aduersus contradictores: neq; clamauit, dū
ei fieret iniuria; neq; foris docuit, vt faciūt hī qui gloriā ab hominib;
bus venantur: sed in templo, & in synagogis Iudæorum, ac in desertis
montibus & littoribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorū,
qui huic omnipotenti Deo insidiabantur.

Arundinem comminutam non confringet.) Arundinem vocauit Iude-
os, tanquam valde imbecilles ad diuinam & inexpugnabilem eius po-
tentiam; nec tamen simpliciter arundinem, sed etiam comminutam, ad
augmentum imbecillitatis eorum. Dicit ergo quod potens sit eos tan-
quam arundinem comminutam facillime confringere; nec tamen hoc
faciet propter suam tolerantiam ac modestiam.

Et linum fumigans non exstinguet.) Hic Iudeorum accensum aduersus
Christum animum significat: quem etiam linum fumigans appella-
tur, vt quod facile extingui possit a Christi virtute: sicut facile quis ex-
tinguit linum fumigans, id est accensum. Linum autem in hoc loco in-
telligimus pannum lineum: hunc tamen non exstinguet vt patiat: &
patiēdo demonstret eximium, quem erga nos gerit amorem suum.

Donec eiciat ad victoriam iudicium suum.) Donec ad finem ac perfe-
ctionem deducat iustitiam suam. Siquidem victoriam nominauit per-
fectionem; iudicium autem, iustitiam. Quousq; adimpleat iustitiā suā,
quousque suas ostendat iustificaciones, quibus Iudæos condemnet, &
eorum impudentem amputet causationem. Post hæc autem tanquam
vasa figuli, confringet illos in virga terrea, principatu Romanorum
Vespasiani & Titi, qui eos obsederunt ac exterminauerunt.

Psal. 2.
Iosephus de bel
lo Iuda lib. po-
tissimum sexto
& septimo.

Et in nomine eius Gentes sperabunt.) Sperabunt quod solus ipse in
afflictionibus inuocatus, sperantes in se liberabit.

CAPVT .XXII. DE DAEMONIACO CAECO ET MUTO.

Tunc adductus est ei demoniacus surdus & mutus: & curauit illum, sic ut qui cæcus &
mutus fuerat, & loqueretur, & uideret.) Dicitio tota tunc, interdum
consequentiam, rerumq; ordinem significat: sicut etiam particula ὅτε
κε/ω τῷ καὶ πο In illo tempore; quandoq; vero vtraq; harum tempus so-
lum denotat, quo facta sunt ea quæ dicenda sunt. καὶ πορ aut hoc in loco
mutum accipimus non surdum, vt alibi.

Et obstupuerunt omnes turbæ, ac dicebant: Num hic est filius ille David?) Aus-
dierant enim prophetas annūciantes, quod de semine David venturus
esset Christus.

Quo audito Pharisei, dicebant: Hic non eicit demonia nisi per Beelzebub principem
dæmoniorum.) Inuidia namque ad gloriā illius mordebantur: ideo
etiam sua praua amulatione, nō verebatur diuinæ naturę opera Beel-
zebub ascribere, dicentes: Hic non eicit demonia propria virtute, sed
per Beelzebub; illum sibi familiarem habens & amicum. Nam alibi
quoque

Mar. 3.

quoq; dicebant: Beelzebul habet.

Iesus autem sciens cogitationes eorum dixit illis.) Apud sese enim hæc dicebant timentes turbam: ipse vero secretum cordis eorum publicauit: hinc etiam Deum se esse demonstrans. Vide autem quod primum ob id accusatus non obiurgauit illos: cognoscendam tradens suam potentiam, tū a pluribus signis, tū a doctrina quæ inde sequuta est. Quia vero rursum idē dicens, perseuerabant dicētes in nullo meliores effecti, deinceps eos obiurgat, ac redarguit illorum insaniam. Id tamen cum mansuetudine facit, instruens nos, vt peccantes mansuete arguamus. Et ab his quæ communiter accidunt format rationem: sumitq; tria exempla notissima & indubitata. Primum quidem supremæ potentiæ, alterum mediæ, tertium vero infimæ: confirmans quod siue magnum quippiam, siue medium, siue infimum sit, quod aduersus seipsum exerceat seditionem, peribit.

Omne regnum diuisum aduersus sese, desolatur.) Seditionem inter se inuicem agentibus his qui diuisi sunt.

Et omnis ciuitas uel domus diuisa aduersus seipsum, non stabit.) Non stabit propter dictam causam.

Et si Satanas Satanam eijcit, aduersus sese diuisus est: quomodo ergo stabit regnum eius?) Si Satanas qui princeps est dæmoniorum, aperte ac violēter Satanam persequitur, neque enim suum domicilium ultro vnq; relinqueret: sed omnino inimicus est is q patitur, persecutionē inferenti. Itaq; contra seipsum diuisus est, separatis ab eo dæmonibus, qui subiecti erant: & quomodo stabit regnum eius, quod in illos, habet: Si ergo princeps illorum est, nequaquam eos expellendo, seditionem ager aduersus illos: nequaquam hominī contra dæmonem auxiliabitur: nec hominē vnq; amare poterit, qui ab initio homicida est.

Et si ego per Beelzebul eijcio demonia, filij uestri per quem eijciunt?) Post primā accusationis dilutionem, ad secundam procedit manifestiorem. Nā quia discipuli quoq; eius iam dæmones eijciebant, sumpta ab ipso potestate, ab his magis Phariseos arguit, qui sola moti inuidia cum accusabant. Siquidem nihil huiusmodi illis obijcientes, solum ipsum ita accusabāt. Filios autem Phariseorum Apostolos nominauit, eo quod Pharisei patrum ordinem retinerent inter Iudeos, a quibus descendebant Apostoli: vel quia illis iuniores erant. Interrogat ergo: Per quem eijciunt? an etiam per Beelzebul: & quare illos quoq; non accusatis? Si autem per diuinā gratiā, vtique Deus ego sum: Nā p nomē meū dæmonia eijciūt.

Ideo ipsi iudices uestri erunt.) Quia ergo ipsi quoq; dæmonia eijciūt, nec accusantur a vobis: propterea ipsi iudices uestri erunt: & condemnabunt vos non de omnibus quæ in vita perpetrastis. Nā id solius Dei est: sed de hac blasphemia, quoniā illis relictis, moti inuidia me solum accusatis. Vel propter hoc, quia quum sint filij uestri, & agnouerint veritatē, condemnabūt vos patres suos, qui hæc cognoscere nolulistis.

Si autem per spiritum Dei ego eijcio demonia, profecto peruenit ad uos regnū Dei.) Postquam demonstraui, quod non per Beelzebul eijceret dæmonia, simul etiam ex consequenti ostendit, quod ea per spiritum Dei eijceret.

K i Spiritū

Luc. 11.

†

Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam & Lucas, Per digitum Dei dixit, hoc est per manum. † Manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiam, inquit, diuinam eicio demonia, non quasi nudus homo, sed quasi Dei filius, profecto peruenit ad vos regnum Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Christum esse venturum, prophetae prænuntiauerunt. Nam solius Dei est per potentiam diuinam daemones eicere. Apostoli namque non propria potentia, sed per diuinam gratiam illos eiciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, sed gratiam a Deo habebant. Christus siquidem solo iussu daemones fugabat; illi vero per nomen eius ipsos expellebant. Si vero peruenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis? quare contra vestra bona pugnat? hoc namque tempus est vestrae salutis, quod olim prædixerunt prophetae.

†

† Digitus Dei hic dici potest spiritus sanctus. Quum enim ceteri euangelistae dixerint, Si ego per spiritum Dei eicio demonia, Lucas dixit, Si ego per digitum Dei eicio demonia.

De domo
fortis.

Aliaque quomodo potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque eius diripere, nisi prius vinxerit fortem, et tunc domum eius diripiet? Ab exemplo sermonem producit. Per fortem autem, principem demoniorum subindicat: non quod natura fortis sit, sed quod usque tunc tyrannice regnauerit: eosque qui pre segnitie imbecilles erant, oppresserit. Vasa vero eius subiecta demonia erant, quae & arma eius dici possunt: Nam τα σκευη etiam arma dici solent. Ideo quoque Lucas arma eius, ipsa vocauit: per quae multos homines in seruitutem redigebat. Hoc ergo exemplo considerationem inducit, quae ostendat non solum quod principem demoniorum amicum non habeat, sed potius quod fortitudinem eius tanquam inimicissimi alligauerit. Est autem considerationis scopus, quod si cut non potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque eius diripere, ab illo conseruata, nisi primum fortem vinxerit: ita neque hic rapuisset demonia, hoc est disperisset, nisi primum vinxisset principem illorum, qui eis fortitudinem praestabat. Scire autem oportet, quod non vndiquaque exempla ad omne propositum aptantur rebus ad quas assumuntur: sed ut plurimum in magis proprijs ac principalioribus partibus. Quidam vero dicunt vasa demonum esse demonijs agitato, quos Christus ab illis rapuit, vincit eorum virtutibus. Possunt quoque dici vasa diaboli, omnes qui opera diaboli exercent, eiusque voluntatibus subseruiunt.

Qui non est mecum, aduersum me est: et qui non congregat mecum, spargit.)

Altera quoque consideratione confirmat, quod potius sit ei inimicissimus princeps demoniorum. Quod enim non sit cum Christo, nec cum eo congreget, manifestum est ab vtriusque operibus. Christus siquidem omnem docet virtutem: quumque omnes amet, aegrotos sanat: Ille vero ediuerso omnem docet prauitatem: & quum homines odio habeat, sanos corrumpit. Quod si neque cum eo est, nulla videlicet in re ei conformis, sicut demonstratum est, neque cum eo congregat ad fidem: omnino aduersus eum est, & spargit quos Christus congregat, quantum in se est. Quum autem dixisset, Qui non est mecum, aduersum me est, ac obscure

scire loqui visus esset: sermonem interpretatus est, addens: Et qui non congregat mecum, spargit: diabolo vero coniunxit Iudæos, qui aduersum se erant: & quæ ipse congregabat, quantum in eis erat spargebant.

Propter hoc.) Quia talia aduersum me dicitis.

Dico vobis: Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus: at in spiritu blasphemia non remittetur eis.) Non simpliciter omne peccatum, & omnem tu blasphemiam dicit: per ea enim quæ sequuntur, manifestauit quam omnem dicat blasphemiam, & quod omne peccatum. Ait enim:

Et quicumque dixerit uerbum aduersus filium hominis, remittetur ei: quicumque autem dixerit aduersus spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in presenti seculo, neque in futuro.)

Quicumque inquit peccauerit aduersus humanitatem meam, hoc est quisquis dixerit blasphemum uerbum aduersus eam, offensus quod tanquam homo edam, bibam ac dormiam, aliaque quæ humanæ sunt propria naturæ, ut homini conueniunt, & faciam & patiar, confirmans quod uere humanam susceperim naturam: huic omnino ignoscetur, quasi non ex industria male egerit, sed per ueritatis ignorantiam blasphemauerit. Qui uero Deo dignas uidens operationes, quas solus facere potest Deus, ipsi quoque Beelzebul illas ascripserit, ut vos etiam nunc facitis, & ita aduersus spiritum sanctum blasphemiam dixerit, siue aduersus diuinitatem (nam hanc uocat nunc spiritum sanctum) hic quasi ex industria manifeste ac scienter peccans, & Deum iniuria afficiens, ac inexcusabiliter delinquens, veniam non consequetur. Quod autem sequitur, Neque in presenti seculo, neque in futuro: addidit, docens maximam ac tremendam esse aduersus Deum blasphemiam: & quod hominum quidam hic & in futuro saeculo supplicia sustinent, ut Sodomitæ & Iudæi. Et de Sodomitis quidem prædiximus decimonono capite: Iudæi uero & hic poenas dederunt, a Romanis miserabiliter afflicti: & ibi miserabilius cruciati dabunt. Quidam uero hic solum puniuntur, ut fornicarius ille apud Corinthios Satanae traditus. Aliqui autem ibi tantum, ut diues ille in flamma cruciatus. Præterea nonnulli neque hic neque ibi, ut Apostoli & prophetae ac Iob. Nam quæ ipsi patiebantur, non ultionis erant a Deo immixtae, sed certaminum ac luctuum. Quod ergo minatur, aduersus illos est, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifestum est autem, quod eis qui resipiscunt, & hic & ibi remittetur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, quum postmodum credidissent, veniam omnino sunt adepti.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonus: aut facite arborem uitiosam, & fructum illius uitiosum. Ex fructu enim arbor cognoscitur.) Facite, hoc est dicite. Rursum autem confundit illos, tanquam ea deducentes in accusationem, quæ sibi mutuo non constabant, sed præter naturam erant. Nam quia opus abigendi demones non improbant, quæ admodum impudentes essent, eum uero calumniabantur qui illos abigebat: ab exemplo illos redarguit, ut qui opus quidem iudicarent bonum, eum autem qui operaretur, malum: quod impudentiæ est ac repugnantiae. Et arborem sane appellat seipsum: fructum uero, opus suum. Ait ergo: Aut dicite operatorem bonum, & opus eius bonum: aut operatorem malum, & opus eius

Supra. 16.

Iosephus loco

supra citato.

1. Corinth. 5.

Luce. 16.

Iob. 1. & 2.

De bona

& mala ar

bore.

K ii eius

Supra. 7.

eius malum. Nam si opus bonum est, operator quoq; eius bonus erit. Ex opere siquidem cognoscitur operator: si boni operis, bonus: si prauus, prauus. Quinto enim capite decuit, quod non potest arbor bona fructus malos facere, neq; arbor vitiosa fructus bonos facere.

Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali?) Non mirum est si huiusmodi conuicia iactatis. Nam quum mali sitis, non potestis bona loqui. Deinde naturali quoq; ratione demonstrat, quod hoc non possint.

Supra. 3.

Ex abundantia enim cordis os loquitur.) Siquidem quum in corde uitium scaturiat, necessario ab eo quod abundat, effunditur prauitas que est sermo malus. Et quemadmodum medici circa principia quidem, exilientes humores intus remanere cogunt: quum autem illi subscutunt, iam vincuntur, & sic illi abundantes profiliunt: Ita sane & qui praua nutriunt consilia. Ipsos vero progenies uiperarum appellauit, sicut etiam Iohannes Baptista tertio capite. Ibi ergo & huius quære expositionem.

Bonus homo de bono thesauro profert bona: & malus homo de malo thesauro profert mala.) Docet nunc id quod dictum est, puta os ex abundantia cordis loqui, nō in malis tantum fieri hominibus, verum etiam in bonis. Et thesaurum quidem vocat scaturiginem fontemq; bonitatis ac prauitatis: bona autem & mala, bonos malosq; sermones.

Sed dico uobis quod de omni uerbo otioso quod loquuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicii.) Otiosum dicit calumniatorium & vanum, vel superfluum ac necium: rationem vero, examen & responsionem. Non est autem modica correctionis pars, non solū respondere & redarguere, sed & comminari, quod sane plerumq; facit.

Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis.) Ex bonis quidem iustificaberis, ex malis vero condemnaberis.

CAPVT .XXIII. DE REQVIRENTIBVS SIGNVM.

Luc. 11.
Iohan. 9.

Tunc responderunt quidam Scribarum ac Phariseorum, dicentes: Magister uolumus a te signum uidere.) Quum admirari ac succumbere oporteret, tunc rursus impudenter loquitur: & quem paulo ante demoniacum temerario ausu vocabant, nūc adulatorie magistrum vocant: & post tot miracula, signum uidere quærunt: non ut credant, sed ut eum opprimāt. Quum enim non possent ei contradicere, dum facile illos conuinceret: ad opera transeunt. Lucas autem dicit quod alij tentantes signū de cœlo quærabant ab eo. Suspiciantur siquidem quod signa in terra, prestigijs fallendo, aderet: signum vero de cœlo nequaquā facere posset, quā a Deo non esset. Etenim alibi quoq; dicebant: Hic homo non est a Deo.

At ille respondens dixit eis: Generatio praua & adultera signum quærit.) Quū illi contumeliosi essent, patienter eos ferebat: dum autem adularentur, aspere respondit, utpote qui neq; animi vehementia vinceretur, neque adulatione mollesceret: hos vero a progenitorum carpit prauitate, itaq; di gnam

dignam illis sobolem. Pravam quoque dixit hanc progeniem quasi iam olim incredulam ac tentantem. Ait enim David: Et non crediderunt in mirabilibus eius. Ac rursus: Et tentauerunt & exacerbauerunt Deus excelsus. Adulteram vero propter progenitorum a Deo defectionem: qui olim fide a Deo disiuncti, fidei demonum adhaeserunt. Adulterium quippe etiam nominauit idololatriam veteris testamenti scriptura, idque frequenter in prophetis libris inuenies.

Et signum non dabitur ei, nisi signum Iona prophetae.) Non dabitur ei, De Iona. quia non ex fide, sed ex dolo, tentando signum quaerit. Quid ergo, non fecit deinceps signum ullum? fecit utique: et non propter illos, nam ipsi obdurati erant: sed ad aliorum utilitatem. Signum vero Iona prophetae, vocat resurrectionem suam e sepulchro post tres dies & tres noctes. Iam enim hanc Iudaeis praedicat: ut quum resurrexerit, ad memoriam reducant quod hanc illis praedixerit, diebus etiam ac noctibus propriae sepulturae ad minutum designatis. Propter hoc siquidem ipso sepulto, congregati sunt summi sacerdotes & pharisaei ad Pilatum, dicentes: Domine recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam. Hanc vero, signum Iona prophetae nominauit, propter similitudinem, quam etiam manifestat dicens.

Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit et filius hominis in corde + terrae tribus diebus ac tribus noctibus.) Hoc vere signum erat, Iona. 2. + & signorum omnium maxime admirandum: nullius enim facta est vnquam talis a mortuis resurrectio. Datum est autem huiusmodi signum Iudaeis infidelibus, hoc est opere impletum est apud eos hoc miraculum: quo certiores sint hunc Deum esse omnipotentem: & deinceps quasi Deo repugnantes, conscientiam habeant acerbis illos torquentem, & futura quae eos comprehensura sint mala praesagientem. Cor vero terrae intelligit illius profunditatem. Nam in profunditate illius, lapidibus incisum erat sepulchrum. Tres autem dies cum noctibus sub terra permansit, ut crederetur fuisse mortuus.

+ Cor terrae sepulchrum vocat.

Viri Niniuitae surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam: quia poenitentiam egerunt ad praedicationem Iona: & ecce plusquam Ionas est hoc loco.) Simul tanquam omnia praecognoscens & horum praedicat impoenitentiam, quae etiam post suam futura erat resurrectionem: & simul ipsos exterret. Dicere solemus hunc aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum: non quasi ille futurus sit iudex: siquidem omnium iudex vnus erit Christus: sed quod illius operatio nostris collata confundet nos. Hanc quoque consuetudinem sequutus est Christus. Plus autem, ait, quam Ionas est hoc loco. Ionas enim seruus erat, Christus vero dominus: Ille ex ceto egressus est, iste ab inferno: ille inuitus praedicauit, iste sponte: ille peregrinus erat, iste cognatus secundum carnem: ille sub versionem praedicauit, iste regnum coelorum: ille nullum fecit signum, iste innumera: de illo nullus praedixit, de isto omnes prophetae. Praeterea Niniuitae barbari erant, Iudaei diuinis enutriti scripturis. Et illi quidem nihil a Iona audierunt praeter id tantum, Adhuc tres dies et

K iiii Niniue quod tres dies die

hic posuerimus, Niniue subuertetur, & statim ei crediderūt: isti vero variā a Christo imo nec autōrē ac profundissimā audierant doctrinā, nec ei crediderunt. Multa nostrum: ui- quocq; & alia inuenire poterimus, quæ Christus maiora habuit. de translationē. 70. interpretū Ion. 3. q. τρεῖς ἡμέραι legūt. In Hebræo tamē legitur ארבעה עשר arbakim, hoc est quadraginta. Verū autōr noster proculdubio linguā ignorabat Hebræā, sequutus semp. 70. interpretes.

De regina
Austri.

Regina Austri surget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quia uenit a finibus terræ ad audiendam sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomon est hoc loco.) Austrum dicit regionē a qua flat Auuster, dico sane Aethiopiā, quam Saba vocauit tertius Regum liber. Sita est autem hæc regio ad finē orbis habitabilis. Plus inquit est hoc loco q̄ Solomon. Nam Solomon solius Iudææ rex erat, Christus vero rex cœli & terrę. Ille de sapientia humana ipsi differuit, hic de sapientia diuina sermones habuit. Postq̄ ita prauitatis illorum excessum a comparatione demonstrauit, prædicit deinceps per parabolam quę eos comprehensura essent mala.

De spiritu
immundo.

Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat loca arenia, quærens requiem, & non inuenit.) Arenia loca dicit deserta. Significat autem sanctorū animas nullum affectionis humorem habentes, quæ etiā deserta sunt, nec ullius vitij fecundæ.

Tunc dicit, Reuertar in domum meam unde exiui.) Domum suam vocat hominem a quo egressus est non volens, sed iussu diuino.

Et quum uenerit, inuenit eam uacantem, scopis purgatam & ornatam.) De liberatis a dæmone hoc dixit, qui ob segnitiam ac negligentiam facile rursus a dæmone inuaduntur & capiuntur. Inuenit, inquit, priorem domum suam uacantem ac uacuum spiritu sancto seu uirtute. Præterea scopis purgatam & mūdātam, hoc est instructā ad ipsius susceptionem: in super & ornatam siue delectabilem sibi.

Tunc uadit & assumit secum alios septem spiritus sceleratiores se, & ingressi habitant ibi.) Sceleratiores, hoc est fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam solus ac imbecillis rursus eijceretur. Septem uero, Hebræi simpliciter pro multis accipiunt.

+ Spiritus malus q̄ assumit septē spiritus se sceleratiores, est cogitatio gastrimargiæ siue gula, quam sequitur cogitatio fornicationis, auaritiæ, inuidiæ, iræ, tristitiæ siue pigritiæ, uanæ gloriæ & superbiæ.

Et sunt nouissima hominis illius peiora primis.) Prius enim ab vno dæmone torquebatur, postmodum uero a multis.

Sic erit & generationi huic peruersæ.) Sicut qui a dæmone inquit agitabantur, si postq̄ ab eo liberati fuerint, negligentes sint, facile rursus vexationem sustinent: Ita erit & generationi huic incredulę & imperfuadibili. Et uere ita illi contigit. Prius siquidem Iudæi demonibus agitabantur, colentes idola, eisq; filios suos ac filias immolantes: ab his autem per prophetas liberati sunt. Sed quia salutis domum neglexerūt, suumq; Saluatorem occiderunt, facile rursus a demonibus capti sunt: ideoq; insaniētes, mouerunt aduersus se inuicē seditiones: cēdibus quę suę gentis hominum, Ierosolyma impleuerunt, prout scripsit Iosephus. Et iam factę sunt nouissimę eorum calamitates grauiōres prioribus. Nam quę sub Vespasiano & Tito passi sunt, longe miserabiliōra fuerunt

runt his, quæ ab Aegyptijs & Babylonijs ac Antiocho sustinuerant. Exod. 1. et. 9.
 Ideo etiam Christus dicebat: Erit afflictio magna qualis nunquam 4. Reg. 17.
 fuit neque erit. Dicta igitur parabola nos quoque docemur, quod quisque 24. 25.
 a malo liberatus est, nec melior efficitur, duram sustinebit ultionem: & 1. Machab. 1.
 ei qui postquam a peccato tyrannice primum imperante liberatus est, rur- Infra. 24.
 sus illi sese accessu facilem præbet, miserior erit posterior condemnatio Iohan. 9.
 priore. Hac enim causa dixit Christus paralytico: Ecce sanus factus es,
 non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.

Ahuc autem eo loquente ad turbas, ecce mater & fratres eius stabant foris querentes De matre
 ei loqui. Dixit autem illi quidam: Ecce mater tua & fratres tui foris stant, querentes tibi loqui. & fratribus
 Foris, id est extra domum in qua docebat, stabant: eo quod propter domini.
 turbam ad eum accedere non poterant, sicut dixit Lucas. Miserunt au- Luc. 9.
 tem ad illum qui euocarent illum, ut ait Marcus, siue extra vocarent. Mar. 3.
 Fratres autem eius dicit filios Ioseph, eo quod horum pater esset, & ma-
 trem illius sibi desponsauerat.

At ille respondens, ait dicenti sibi: Quæ est mater mea, & quinam sunt fratres mei? Iohan. 19.
 Hoc dixit non abnegans matrem suam. Qui enim hoc facere potuit,
 qui mortis sue vicinus magnam illius curam habuit: neque dedigna- Iohan. 22.
 tus est ipsam habere matrem? Quo modo inquam hoc fecisset, qui pro-
 pter reuerentiam quam erga illam gerebat, aquam in Cana conuertit Lucæ. 2.
 in vinum: & subditus erat non ipsi solum, verum etiam ei qui pater suus
 dicebatur: Et erat inquit subditus illis. Si enim negaturus illam fuisset,
 aut ob eam pudore afficiendus, nequaquam ab ea natus fuisset.
 Sed quia tunc multitudinem docebat, nec equum erat ut hos relinque-
 ret, & ad matrem ac fratres procurreret, ait: Quæ huiusmodi mater
 mea est, aut qui huiusmodi fratres mei sunt, ut propter illorum obse-
 quium, tantæ multitudinis utilitatem paruipendam: Non ergo vilis-
 pendens illos hunc loquutus est sermonem: sed docens quod præponen-
 dam iudicet perditorum salutem parentum ac consanguineorum obse-
 quio. Nec mirum, quum propter hos, parentes ac consanguineos ha-
 bere sustinuerit.

Et extenta manu ad discipulos suos dixit: Ecce mater mea & fratres mei.)
 Matrem eos nominavit, quasi doctrinæ verbum in intelligibili ani-
 mæ utero susipientes, & congruo tempore ipsum parientes. Fratres
 vero tanquam a patre cœlesti adoptatos per fidem, quam in Christum
 habebant, factosque regni illius coheredes. Deinde sermonem hunc
 interpretatur.

Quicumque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror & mater est.) De eo quod fa-
 Ipse meus frater, soror & mater est: hoc est propinquus ac cit Dei vo- cit Dei vo-
 luntatem.
 domesticus meus, utpote eadem faciens quæ ego: siquidem & ego facio
 voluntatem patris mei. Sororis autem mentionem fecit, quia filias etiam
 habebat Ioseph: aut propter uxores hoc dixit. Dei autem voluntatem
 facit, qui euangelica præcepta seruat & custodit. Itaque neque mater eius
 aut fratres eius fuissent mater eius, nisi Dei voluntatem fecissent.
 Non est ergo hic sermo abnegantis consanguinitatem illorum iuxta
 carnem: neque enim dixit, Non sunt, sed præponentis eam quæ secundum

dum virtutē est, ac docentis nullam illius esse vtilitatē, nisi & hæc adsit. Qd si nec Dei matri genuisse illū p̄fuisset, nisi virtutē sequuta fuisset, cui alteri proderit, viri sancti esse cognatum, si virtutem non habeat. Cōtingit enim & cognatos non haberi p̄ cognatis, & non cognatos pro cognatis haberi: illud quidem propter vitam dissimilem, hoc autem p̄pter conuersationis similitudinem. Quia & alibi quum mulier quædam dixisset; Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti, non negauit, sed pari modo dixit, Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud. O admirandam virtutem, quæ ad se accedentes ad tantum extollit honorem, vt ipsos Christi faciat esse cognatos. Chrysostomus autem dixit quod mater eius humanum quiddam & ipsa tunc patiebatur, volens turbis demonstrare quem erga se Christus haberet honorem; ideo etiam quum ille doceret, importune accessit, & mittēs accersiuit eum extra domum, tanquam videlicet sua autoritate ad interpellandum eum accederet; Nam sperabat illum continuo relictis omnibus ad se egressurum, quasi ad matrem. At ille hoc cognito contrarium potius fecit: & non solum ad illam non est egressus, sed magis verbis suis intentionem illius qua gloriolam venabatur confudit, & tyrannicum vanę glorię affectum abegit.

Cap. xiii.

In die autem illo egressus Iesus de domo sedebat iuxta mare: & congregatę sunt ad eū turbę multę, ita ut ipse nauim ingressus sederet. Domus erat alicuius qui in illum crediderat. Sedebat ergo iuxta mare propter loci amplitudinem; magna vero multitudine inibi aggregata, ingressus nauim quę in portū adducta erat, sedens piscabatur eos qui erant in terra.

CAPVT .XXIII. DE PARABOLIS.

Omnisque turba in litore stabat: & loquutus est illis multa in parabolis. Per parabolas omnem hunc texit sermonem; eo quod maximę turbę, immixti essent plures Scribę & Pharisei, quibus nolebat doctrine nuda proponere secreta, propter insanabile illorum vitium.

De semine nato semine

Dicens: Ecce exiit qui seminabat ad seminandum. Lucas autem addidit, Semen suum. Qui seminabat erat Christus docens: semen vero suum, sermo doctrinę illius. Exiuit ergo in ciuitates & vicos Iudę ad ipsum seminandum in terram intellectualem animarum humanarum, siue in mentem illorum.

Et dum ipse seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & uenerunt uolucres cęli & comederunt illa. Interpretatus est Christus ipse hęc parabolā, & eas quę in sequentibus ponuntur; dicemus tamē & nos de ipsis iuxta vires.

Psalm. s.

Via dicitur qui segnis est: qui verbum doctrinę auditu quidem percipit, verum illud in corde suo prę segnitie non abscondit: sed quæsi via conculcata, ideoque dura, ipsum fert leuiter impositum. Volucres autem cęli dæmonia sunt in aëre habitantia (nam & aërem cęlum appellauit scriptura) quę super ipsum deuolātes, qđ in corde eius seminatū erat tollūt, vt pote nō occultatum, quod enī dicit, Comederūt, idem est

Idem est ac si dicatur, abstulerunt & corruerunt.

Alia uero ceciderunt in loca petrosa, ubi non habebant terram multam: & statim exorta sunt, quia non habebant terræ profunditatem: quum autem exortus esset sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem, exaruerunt.) Petrosa loca pusillanimitas est aut parui homo animi, qui semen quidem in corde suo abscondit, verum non habet terram multam siue profunditatem: in quo protinus exorta est fides, non tamen firmiter solidata, eo quod stabilitatem, vt dictum est non habeat. Nam quæ modica terra occultantur, velociter exoriantur: sole autem exorto, dico sane proposita tētationis probatione, exarantur ac inflammantur: & quia radicem non habēt, qua refrigerent siue stabiliantur, exarescunt, fidemq; produnt.

Alia autem ceciderunt in spinas, & ascenderunt spinæ ac suffocauerunt illa.) Spinæ sunt vitæ sollicitudo, pungens animam ac deiiciens: præterea & deceptio diuitiarum, sicut & delitiæ ac vana gloria, vinolentia aliq; huiusmodi, quæ omnia sunt mera deceptio: bona siquidem videntur, verum pungunt & hæc in modum spinæ, ac molesta sunt. Ascenderūt autem, hoc est creuerunt, potentiores effectæ sunt.

Alia uero ceciderunt in terram bonam.) Terra bona est anima bona, & prædictis affectibus libera, ac conueniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem q̄ rara sint bona, q̄q; pauci sint qui saluentur. Ecce enim sola quarta seminis pars fructificat, tres autem pereūt. Et quidem is qui seminabat, super omnes seminabat, hunc ab illo non discernens: attamen semen in quibusdam perijt apud alios vero plurimum multiplicatum est: & hoc factum est non ob seminis naturam: nā ipsū æqualiter ac super omnes iactatum est: sed ob dissimiles hominum mētes, super quos semen proiectum est. Et quare indifferenter seminabat super viam, super petrosa & super spinas: Omnino propter bonitatis ac iustitiæ suę magnitudinem, ne dicere possent in die iudicii, quod si etiam super eos seminasset, fructum vtique attulissent. Sciebat nempe illos intrugiferos fore: attamen quod suum erat effecit, tanquam hominum amator, vt dicere posset. Quid me facere oportuit & non feci? *Iesaiæ. 5.* Hanc autem parabolam loquutus est, discipulos exhortans ne defatigantur si plures inueniant qui pereant, q̄ qui saluentur, neq; ob id seminare desinant: præceptorem suum in exemplum habentes, qui etsi in fructuosos præcognosceret, seminabat tamen etiam super ipsos.

Et dederunt fructum, aliud quidem trigecuplum, aliud autem sexagecuplum, aliud vero centuplum.) Quemadmodum inter se differunt hi qui pereunt, ita rursus differūt illi qui saluantur. Tres siquidē eorū qui pereunt enumerauit ordines: puta segnes, pusillanimes & seculi curis occupatos, simul & diuitiarum fallaciæ seruiantes. Et rursus tres constituit ordines eorum qui saluantur: dico sane ferentium fructum centuplum, sexagecuplum & trigecuplum. Per centuplum enim significauit perfectam virtutis fructificationem, per sexagecuplum mediā, et per trigecuplum minorem. Nam ad triginta duplum sunt sexaginta: cētum vero triplum, imo & supra triplum propter perfectionis excellentiam: vt illud quidem ferat centum, hoc est quandoq; in hoc homi
ne cen

ne centum: interdum vero quæ sequuntur, in alijs & alijs. Suscipit tamē & primos & secundos & tertios. Ne ergo ob segnitiam semē prodamus: aut ob pusillanimitatem ipsum prodamus: vel propter seculi curas, seu diuitiarum fallacias, illud suffocemus. Oportet enim primū vigilem esse ad eius susceptionē: deinde tentationes longanimiter ferre: atq; deinceps ab oī solitudine seculari, ac diuitiarū vanitate separari: & ita terram bonam fieri, fructumque iuxta virtutem ferre siue perfectum siue medium siue minorem, & nequaquam perire. Nam si hæc quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus: vnde enim oriretur dissimilitudo? Certe si non per segnitiam, attamen per pusillanimitatem: & si non per pusillanimitatem, tamen per anxiam curam & vanitatem perire poterimus.

Qui habet aures ad audiendum audiat.) Hoc quoq; vicesimo dixit capite, ibi ergo quære & huius expositionem.

Supra. 11.

Quumque accessissent discipuli, dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris illis?) Intuiti turbas egre ferentes, accesserunt tanquam magis familiares, et de illis hoc dixerunt.

At ille respondens dixit eis: Quia vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum.) Vobis recte videntibus & audientibus, ideoq; credentibus. Mysteria vero, hoc est arcana & ineffabilia quæ sunt regni cœlorum, siue regis cœlorum Datum est autem a Deo.

Supra. 11.

Illis vero non est datum.) Dolose videntibus & audientibus, & ita non credentibus: eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodesset nosse & non credere? Hæc itaq; conformia sunt his quæ prius dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terre, quod abscondes hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelaris ea paruulis.

Qui enim habet, dabitur ei & abundabit: qui vero non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.) Qui fidem habet, dabitur ei secretorum cognitio, idq; abunde: qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Vniuersi enim donum a Deo habent: hic quidem hoc, iste vero illud: qui autem sese digne præparât, non solum accipiūt huiusmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt: cæteri vero qui ita se non habent, non solum hanc non accipiunt, sed ab illis quoq; auferuntur gratiæ quas prius acceperant.

Propterea in parabolis loquor illis, quia videntes non cernunt, & audientes non audiunt, neque intelligunt.) Quia videntes corporeis oculis quæ a me sunt miracula, claudunt animæ oculos: & corporalibus auribus meos audientes sermones, claudunt eas quæ sunt animæ, ideoq; omnino increduli remanent. Vt autem scias quod animæ cæcitatem ac surditatem dicat, addidit: Neque intelligunt. Intelligere siquidem est secundum animam videre & audire. Talibus ergo merito, ac dispensatione quadā in parabolis loquebatur, ita vt ipsi quidem audirent, verum non intelligerēt: merito quidem, quia propter voluntariā prauitatē suā indigni erant, qui nuda audirent mysteria: quadam vero dispensatione, ne secretorum cognitionem, redderent contradictionis materiā: & ita grauiorem sibi inducerent condemnationem.

Et como

Et completur in illis prophetia Iesaiæ.) Huiusmodi prophetia iam ex parte completa erat in prioribus Iudæis, qui duri cordis fuerant; nunc autem perfecte complebatur in istis.

Iesaiæ. 6.

Quæ dicit: Auditum audietis, & non intelligetis; & videntes uidebitis, & non cernetis.) Auditum corporali audietis sermones, & non intelligetis veritatē, quasi sponte obsurdescētes, quod ad animam spectat; & corporaliter vidētes videbitis miracula, nec tamē veritatem cernetis, parī modo tanquā voluntarie quo ad animam cæcutientes, Deinde addit quoq; propheta causam, ob quam hæc passi sint.

Incrassatum est enim cor populi huius.) Incrassatum est, hoc est induratum est, excæcatū est inuidia, alijs q; ingratib;: & ideo intellectu caret. Et auribus grauitur audierunt; & oculos suos concluserunt.) Aureas ac oculos dicit animæ. Grauitur autem audierunt, hoc est obsurduerunt.

De inuidia Iudeorum.

Nequando uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, ac conuertantur & sanem eos. +) Inuidiæ magnitudine, alijs q; ut dictum est prauitatis, excæcati sunt ad intellectum, & obsurduerunt ad supernaturales sermones: oculos vero clausurunt ad stupenda opera, quasi præ ignauia timentes, ne quo modo audiāt, videant, & intelligant a me quod opus est, vnde conuertantur & sanem eos. Nam ex Christi persona dicuntur verba hæc. Addidit autem ista ad carpendum eos, quod ad extremam deuenerint dementiam.

+ Dictio μήποτε nequando, intelligi potest, ut tantundem ualeat quantū, Ne quo modo: quale est & illud Apostoli: In mansuetudine instruite eos qui obstitunt, nequando det illis Deus intellectum ad salutem. Adduxit autem Deus hoc prophætæ dictum tanquam existimantis frustra ad huiusmodi populum prædicari.

2. Timo. 2.

Vestri autem beati sunt oculi, quia vident; & aures quia audiunt.) Felices quia recte vident & audiunt.

Amen quippe dico uobis, quod multi prophætæ & iusti desiderauerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt.) Multi, & non omnes: quidam enim hæc & uiderunt & audierunt, quanquam id supernaturaliter, ut Abraham & qui insigniores fuerunt. Aut Multi, hoc est omnes: veluti quum dicitur, Et curauit multos, omnes nanque tunc curauit, ut habet alius euangelista. Et rursus ibidem, Et demonia multa eiecit. Tunc enim omnia eiecit. Desiderauerunt autem Deum uidere incarnatum, Christi que miracula, & eius audire doctrinam. Prophetas vero appellauit etiam iustos. Aut iustos intelligit & alios sanctos, qui ea quæ de Christo erant a prophetis audientes, desiderauerunt uidere & audire quæ dicta sunt.

Mar. 1.
Supra. 8.

Vos ergo audite parabolam eius qui seminabat.) Vos qui creditis.

Quum quiuis audit uerbum regni, nec intelligit, uenit ille malus & rapit quod seminatum est in corde ipsius.) Verbum regni dicit uerbum Dei, vel uerbum fidei. Regnum enim est et fides. Nā q; credit, affectibus imperat, Christusq; conregnat. Nō intelligit, hoc est in cordis profundū nō recipit uerbum: sed illud dūtaxat auribus percipit. Malū uero, dixit diabolum, quemadmodū quinto capite præcationem interpretātes tradidimus. Rapit aut quod seminatum est, tanquā in superficie positum nec occultatum.

Supra. 6.

Hic

Hic est qui iuxta uiam seminatus fuit.) Seminatur semen, hoc est in terram proicitur: seminatur & terra, id est semen suscipit. Ideo quod hic dicitur, Qui seminatus fuit, non de semine intelligimus, sed de terra: ac si dicat: Hic est iuxta viam seminata terra, & idē in reliquis dicendū.

Qui uero super petrosa seminatur, hic est.) Quæ uero iuxta petrosa seminatur terra, hic est de quo dicturus est.

Qui uerbum audit, & protinus cum gaudio recipit illud: non habet autem radicem in seipso, sed temporarius est.) Antea radicem diximus esse firmitatem. Tēporarium uero dixit, facile mutabilē. Qui enim dum docetur facile uerbum suscipit, etiam quum tentatur facile reſcit.

Luc. 8.

Facta autem afflictione aut persecutione propter uerbum, statim offenditur.) Verbum nunc dicit illud, quod est de fide. Lucas autem, afflictionem ac persecutionem, uno uerbo tentationē appellauit: & loco uerbi Offenduntur, dixit, Recedunt.

Qui autem in spinas seminatus est, hic est.) Terra quæ circa spinas seminata est, hic est quem dicturus est.

Mar. 4.

Qui uerbum audit, & sollicitudo seculi huius, ac deceptio diuitiarum suffocant uerbum, & infrugiferum efficitur.) Marcus uero deceptioni addidit, Et cæterarum rerum cupiditates, complectens omne nocuum desiderium. Lucas quoq; similitudini uoluptatem coniunxit. Seculi autem huius, hoc est uitæ huius. Est enim & alia uita, futura uita, quæ proprie uita dicitur, utpote quæ semper durat, nec finem habet.

Qui autem in terram bonam seminatus est, hic est.) Terra uero quæ iuxta terram bonam seminata est, hic est qui significabitur.

Qui uerbum audit & intelligit.) Qui intelligit, siue in profundo cordis abscondit, ubi nullas pati possit insidias. Ideo quoq; Marcus dixit: Qui uerbum audiunt & recipiunt. Rursum Lucas, Qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent. Cor uero animam ut plurimum sacra appellat scriptura.

Qui sane fructum reddit, facitque: hic quidem centuplum, ille uero sexagecuplum, ille autem trigecuplum.) Hæc in præcedentibus perfecte sumus interpretati.

Alia para-

bola de zi-

zaniis agri

Philip. 2.

Infra eodem.

Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatum est regnum cœlorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo.) Regnum cœlorum nunc seipsum nominat, qui assumpta carne homini assimilatus ē. In similitudine, inquit hominum factus. Semen autem bonum alio modo filios regni uocauit, prout ipse interrogatus a discipulis interpretatus est, quemadmodum dicemus, quum eo peruenerimus. Ager uero eius, mundus est, tanquā creatura ac possessio eius.

Dormientibus autem hominibus uenit illius inimicus ac seminauit Zizania inter triticum & abiit.) Hac parabola alteras diaboli insidias denuntiat. Quum enim terram bonam uiderit fructum producere aut centuplum aut sexagecuplum, aut trigecuplum; nec posse se aut semē rapere, aut quod germinatum est urere vel suffocare: secundas aggreditur insidias: & tanquam eius qui seminauit inimicus, nititur illius laborem perdere: dormientibus q̄ hominibus, siue curam circa agri custodiam remittentibus (indicat autem præceptores & magistros, qui orthodoxorum sunt custodes)

custodes) interseminat zizania, hoc est hæreticos inter orthodoxos; nā hos triticum nominauit, tanq̃ ei qui seminauit vtilis.

Quum autem germinasset herba, fructumq; fecisset, tunc apparuerunt & Zizania.) Quemadmodum zizania tritico similia sunt in arundine, dissimilia vero in fructu, eiq; nociua sunt: ita & hæretici orthodoxis sunt similes habitu, sed virtute dissimiles, quæ est fructus: Virtus autem & prim^{us} omnium fructus est, dogmatum veritas. Et quemadmodum zizania vsq; ad fructificationem occultata crescunt, tunc autem dignoscuntur: ita sane & hæretici quousq; doceant, latentes permanent: vbi vero magnam assumpserint fiduciam, tunc venenum effundūt ac dignoscunt. Ideo quoq; in præcedētibus dixit, A fructibus eorum cognoscetis eos. Præterea & aliter: quando seminauit Christus, tunc nō apparuerūt hæretici: quum autem creuissent orthodoxi, tunc demonstrati sunt.

Accedentes vero serui patrifamilias dixerunt ei: Domine nonne bonum semen seminauit in agro tuo? unde ergo habet Zizania?) Paterfamilias ipse est Christus tanq̃ mundi dominus: seruos vero suos qui hæc dicant effingit orthodoxos, qui feruentiorem erga cultum suum gerunt zelum, qui frequenter admirantur cū indignatione, quod Deus zizania nasci permittat.

Ille autem dixit eis: Inimicus homo hoc fecit.) Hominem dixit diabolum tanq̃ nihil ab hominibus differentē, in eo quod est affectionibus ac volupstatibus esse subiectum, & tanquam a que vt homo res amātem corporeas, terrenisq; admixtum esse.

At serui dixerunt illi: Vis ergo ut egressi colligamus eas?) Colligamus, violenter euellentes, ac gladijs demetentes.

Ille autem dixit eis: Non ne quando colligentes Zizania eradicetis cum eis simul & triticum.) Prohibuit auferri hæreticos, ne etiā pariter orthodoxi auferretur. Futurum enim erat vt bella inuicem ac cades orirentur.

Sinite ergo utraq; simul crescere usque ad missam.) Vtrumq; genus. Messem autem dicit mundi consummationem. Iubet ergo vt vtriusque generis homines sinant viuere crescentes, auctosq; numero in mundo vsq; ad consummationem. Verisimile siquidem est, ante id tempus multos conuertendos hæreticos; nec tamē ob hoc illis commisceri oportet: spatiosus enim est hic mundus: & illos per se viuere oportet, non ablatos quidem, sed separatos, ne docendo corrumpant quod seminatum est triticum.

Et in tempore messis dicam messoribus.) Messores nūc angelos nōminat.

Colligite primum Zizania.) Metite falce mortis inuenta tunc zizania. Quare autem primum? Ne etiam tunc viuentes orthodoxi simul cū hæreticis mixtim demessi, prauam concipiant spem.

Et ligate ea in fasciculos.) Colligate eos inuicem. Ostendit autem sermo quod hi qui in eodē peccato communicant, etiā in supplicio communicaturi sunt eodem, simulq; ultionē sustinebunt.

Ad comburendum ea triticum vero congregate in horreum meum.) Similia quoq; Baptista Sadducæis ac Pharisæis comminatus est tertio capite, dicens de Christo, quod etiam triticum suum congregabit in horreū suū, paleam autem comburet igni inextinguibili. Quare ergo ibi, & inuenies quid

Supra. 3.

nies quid appellet combustionem, quid horreum. Superfluum enim est semel declarata, rursus eodem modo interpretari.

+
Alia para-
bola de si-
napi.

Iesaiæ. 10.
Roman. 9.

Aliam parabolam adiecit eis dicens: Simile est regnum cœlorum grano sinapis +, quod acceptum homo seminavit in agro suo.) Regnum cœlorum nunc dicit sermonem fidei, tanquam regni cœlorum arrhabonem. Comparat autem illum grano sinapis: quia brevis & paucis inclusus seminabatur, eo quod non possent discipuli in principio maiora ferre. Hinc est quod & propheta sermonem abbreviatum olim illum appellavit. Verum postquam ab agricola cultus, diutini spiritus irrigationibus creuerit, omnem aliū excedit sermonem, ac omnibus excelsior apparet. Per hanc vero parabolam prædicationis augmentum prænuntiat. De homine autem qui seminavit & de agro, in præcedenti parabola disseruimus. Dicitur autem mundus ager, ob hanc etiam causam, quia seminatur ac colitur in eo rationale frumentum,

+ Grano sinapis prædicationem comparavit, & ob parvam apparentiam, & ob utilitatem diffusionis seu phrasos: quæ in tantum crevit, ut attica ac mirabilis ad ratiocinandum Græcorum philosophia, occultata sit magnitudine Euangelij, quod rusticitatem præ se ferebat.

Quod minimum est omnium seminum: ubi autem creuerit, maximum est inter omnia herula.) Minimum quidem est quantitate, sed maximum qualitate siue virtute: ideo quoque in magnitudinem excrescit. Ad huius seminis similitudinem & discipuli cum paruus grex essent, in magnum excreuerunt.

Et sit arbor ita ut veniant uolucres cœli, & nidificent in ramis eius.) Hæc dixit ad demonstrationem magnitudinis ac firmitatis eius. Quidam vero ramos sermonis fidei, dixerunt homines credentes, in quibus aues cœli siue angeli nidificant, seruantes eos. Alij autem dicunt ramos esse virtutes quas germinare solet fidei sermo: aues vero eos qui terrena supergrediuntur, atque ala mentis eleuantur ad cognitionis altitudinem.

Alia para-
bola de fer-
mento.

Aliam parabolam loquutus est eis: Simile est regnum cœlorum fermento.) Per sinapis parabolam, fidei clementum prius demonstraui, quod sit additione eorum qui quotidie credunt: per parabolam vero, fermenti vim eius prodit. Regnum enim cœlorum rursus pro fidei sermone sumendum est.

Quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus.) Satum (quod etiam Græci σάτορ dicunt) genus erat mensuræ apud Hebræos. Tria vero nunc dixit multa: nam sæpius per numerum trium, multa significare solent. Et mulier intelligitur sapientia, siue ipse Christus, eo quod fertilis sit ac nutriat. Fideles siquidem per baptismum generat, eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur sermo fidei. Sicut enim fermentum quum sit modicum, in multa tamen farina absconditum, per conspersionem totam farinam in vnum simul corpus vnit, & in alteram speciem, ab ea quam prius habebat, transmutat: quumque farina res sit mortua, eam quodammodo viuificat, ac vim habens actiuam, sursum ascendere facit. Ita quoque fidei sermo, quum ut dictum est, quantitate sit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in vnum vnit ecclesiæ corpus, ac in alteram conuersationis speciem transmutat: quumque mortui sint ad opera virtutis, viuificat ad eius

eius operationem: & sursum ascendere facit ad cœlum, omniacq; efficit sua ineffabili potentia.

Donec fermentetur totum.) Neq; enim in hominum animabus oc-
cultatum quiescet, donec omnes in vnum vnierit, quos sapientia illa
præfinit, quæ omnium mentes præcognouit. Nam tria sata quanq;
significatione multitudinem demonstrent, attamen numero tandem
definita sunt. Magna ergo est prædicationis virtus: quodq; semel fer-
mentatum est, rursus reliquæ parti fermentum fiet. Quidam autem
farinam dicunt homines: sata vero tria siue tres mensuras, Iudeos, Sa-
maritanos & Græcos.

Hæc omnia loquutus est Iesus turbis in parabolis +, nec sine parabolis loquebatur eis: +
ut compleretur quod dictum est per prophetam qui ait: Aperiam in parabolis os meum, eructa- De ipsiis pa-
bo abscondita a constitutione seculi.) Sine parabola non loquebatur eis, rabolis.

tempore illo videlicet: multa enim sapius illis loquutus est sine parabo- Psal. 77.
lis: tunc autem per parabolas loquebatur eis, vt compleretur quod di-
ctum fuerat per Dauid. At translatio septuaginta interpretum hæ-

bet φέρωμαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, loquar problemata siue ppositio-
nes obscuras ab initio. Qui vero præsens Euangelium in Græcam
translulit linguam, dixit ἐρευνῶμαι κενυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, eru-
ctabo abscondita a constitutione seculi, Hebraicis herens dictionibus,
quæ & hæc & illa significant. Sicut Eructio significat etiam loquor: &
illi προβλήματα dixerunt αἰνίγματα, sicut & Aquila testatus est. Aenig-
mata vero sunt etiam euangelicæ parabolæ. Quemadmodum enim
ænigmata absconditam habent veritatem, ita sane & illæ. Quod au-
tem dicitur, A constitutione seculi, idem significat quod, Ab initio mû-
di. Marcus vero dixit, Et huiusmodi parabolis multis loquebatur eis
sermonem, prout poterant audire, hoc est quatenus digni erant ad au-
diendum Scribæ & Pharisei. Nam quia non ad sumendam vtilitatem
audiebant, sed ad struendam sermonibus eius calumniam: in parabolis
loquutus est eis: vt & ipse suum opus adimpleret, & illi non intelligē-
tes quæ diceret, per illa nihil proficerent.

+ Hæc dictio parabola significat quandoque narrationem, ut quum dicitur: Posuit nos in
parabolam in Gentibus. Interdum autem ænigmaticum sermonem, ut est illud: Intelligere pa- Psal. 43.
rabolam & obscurum sermonem. Significat præterea similitudinem, veluti sunt hæc, quæ hic Proverb. 1.
proponuntur. Ad hæc designat tropologiam, ut est illud: Fili hominis dic illis parabolam hæc:
Aquila magna magnarum alarum, uocans aquilam regnum Assyriorum. Insuper significat
figuram, ut quando dicit Paulus de Abraham quod obtulit filium, qui iuxta promissiones suscep-
tus erat. Vnde in parabolam, inquit, recepit eum.

Tunc dimissis turbis uenit Iesus in domum.)

In domum ubi hospia-

tabatur.

Et accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Ediffere nobis parabolam & ætiorum
agri.) Seorsim libere interrogabant, vt qui prius audierant datū
illis esse vt nossent mysteria. De sola vero hac parabola interrogant,
vt pote reliquas duas intelligentes, puta de sinapi & de fermento, tanq;
manifestiores: hæc autem formidabiliores circa finem minas habebat,
quæ ipsos exterrebant.

L ii Respondens

Respondens autem dixit eis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis.)
 Filium hominis seipsum nominat, propter humanitatem suam quæ ap-
 parebat: & hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem
 assumpserit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifestum.

Ager uero est mundus.) Superius de hoc prædictum est.

Bonum uero semen, hi sunt filij regni.)

Filij regni dicuntur, qui re-
 ctam seruant fidem: utpote a rege Christo seminati ad colendam vir-
 tutem, & ad possidendum eius regnum. Filij vero mali illius, sunt he-
 retici, tanquam a diabolo seminati ad colendam prauitatem, & similiter
 ad possidendum ignem ipsi præparatum.

Zizania uero sunt filij illius mali.) Modo de illis dictum est.

Inimicus autem qui seminavit ea est diabolus. Messis uero consummatio est seculi: mes-
 sores autem sunt angeli.)

Supra. 9.

Etiā de his prædiximus. Te autem memi-
 nisse oportet, quod decimo octauo capite messem vocauerit eos qui cre-
 dituri erant, veluti paratos ut colligerentur: messores autē qui illos col-
 ligebant, Apostolos: in præsentī vero loco messem dicit seculi consum-
 mationem, propter excisionem a vita mortali: messores autem ange-
 los, qui ab ea sunt illos excisuri. Similiter & semen superius sermo-
 nem fidei nuncupauit: in hac vero parabola eos qui crediderunt, iuxta
 alium videlicet & alium intellectum. Qui enim credidit & triticum
 dicitur, tanquam fructus primi seminis, verbi scilicet fidei: poterit ni-
 hilominus dici semen, utpote rursus alterum ad fidem fructificans.

Non est autem interpretatus qui nam sint dormientes homines, & qui
 serui patrifamilias, sed illos prætermisit, aut tanquam manifestos:
 aut etiam docens quod non oporteat parabolas ad verbū interpretari,
 ut ait Chrysostomus, sed tantū in locis maxime necessarijs, propter quæ
 etiam assumuntur: Nam reliqua eo tantum sine pariter adduntur, ut
 apte effingantur. Nec iam vacat periculo, etiam hæc curiose scrutari.

Sicut ergo colliguntur Zizania, atque igni comburuntur, ita erit in fine seculi huius.
 Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno ipsius omnia offendicula, & eos qui
 operantur iniquitatem.)

1. Thessal. 4.

Regnum suum vocat mundum, ut qui natu-
 ra illi imperet iuxta diuinitatem: aut tanquam data sibi omni potesta-
 te in cælo & in terra. Offendicula vero, eosdem dicit quos & operan-
 tes iniquitatem. Colligent autem eos, quum illi ex mortuis resurgēt.
 Scire enim oportet, quod simul cum his resurgent & iusti. Verum an-
 tequam illi colligantur, rapiuntur hi in nubibus in occursum domini
 in aëra, sicut dixit Paulus: illi vero deorsum relictī quasi indigni, col-
 ligentur postquam ipse descenderit. Et primum quidem boni ac iusti
 comprobabuntur: deinde mali condemnabuntur. Post has vero datas
 sententias, primo sane peccatores reſcientur in supplicium æternum:
 deinde iusti in vitam æternam, sicut dicit sexagesimo primo capite.

Infra. 25.

Et mittent eos in caminum ignis.) Per se quidem seminat, ostendens
 quod sibi proprium est beneficia præstare: per alios vero supplicium in-
 fert, demonstrans quod sit a se alienum punire.

Ibi erit fletus & stridor dentium.)

Ibi in camino ignis sempiterni:
 vel in illis qui punientur. Per fletum autem stridoremque dentium, ve-
 hementem

hementem dolorem demonstrauit.

Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui.) Verum quum tunc futurum sit vt Dei splendor illos circundet : vtique ipsi conformes erunt ac diuini reddentur : & consequens est, vt sole splendidiore efficiantur : quomodo ergo dicit, Sicut sol ? Quia noto apud illos exemplo vtendum erat: nec quiesquam illis notum erat, quod esset sole splendidius.

Qui habet aures ad audiendum audiat.) Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur perspicaciores.

Rursum simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo abscondit: & præ gaudio illius abit, & omnia quæ habet uendit, emitque agrum illum. Alia parabola de thesauro abscondito: Quare turbis non presentibus, in parabolis adhuc loquebatur discipulis: Quia sciebat iam illos per ea quæ dicta sunt sapientiores effectos, ita vt possent intelligere. Ideo etiam post finem parabolarum ait eis: Intellexistis hæc omnia? dicunt ei: Etiam domine. Sicut autem in duabus suprapositis parabolis de sinapi & de fermento, regnum celorum dicebat fidei sermonem: ita quoque in ista. Comparat autem ipsum thesauro propter spiritus sancti diuitias, quæ in illo sunt. Ager autem est mundus vt prædictum est. Scito ergo in mundo absconditam esse fidem: in fide vero diuitias spiritus. Et cetera quidem parabola, prout dicta sunt relinque. Considera autem quo modo is qui hunc ditantem thesaurum repperit, siue cognouit illum, studiosè conatur (nam hoc indicat quod dicitur, Abit) & cum gaudio cuncta quæ habet distrahit, vt hunc solum lucrificat. Et intellige quod omnes doceat huiusmodi parabola, non solum ne contristentur abiectis siue erogatis omnibus quæ possident pro fide, sed etiam vt cum gaudio hoc faciant: & hanc abiectiorem siue amissionem, lucrum ducant maximum: quodque is qui aut illa non respuit, aut non cum gaudio respuit, non potest fidei lucrificare thesaurum. In omnibus autem quæ habet, intelliguntur quæ in opere ac sermone, & in mente sunt peccata: quæ omnia similiter vendere oportet, hoc est relinquare.

Iterum simile est regnum celorum homini negotiatori querenti pulchras margaritas, De homine qui ubi inuenit unam præciosam margaritam, abiens uendit omnia quæ habebat & emit illam.) negotiatoris.

Regnum celorum proprie intelligimus desiderium regni celorum: & hominem quidem illud appellauit, eo quod in homine operatur. Negotiatorem vero, quia propriam negotiatur salutem. Videtur enim quod ubi inuenit unam præciosam margaritam, sermonem videlicet fidei: qui vnus est propter vnâ fidei veritatem, & quia nullus alius est huiusmodi: πολυτιμος autem, id est præciosus, quia multum præcij, & quia multis honorabilis, qui videlicet illum cognouerunt: Abit, quod diligentiam ac festinationem manifestat: & relinquit omnia quibus antea fruebatur: eumque solum adipiscitur. Hæ autem duæ parabola in multis inuicem sunt similes: & breuiter in hoc solo differunt, quod illa fidei sermonem thesaurum vocabat, hæc autem margaritam: sicut & duarum præcedentium parabolarum, vnâ quidem granum sinapis illum appellabat, altera vero fermentum. Et sicut per du-

as illas significauit incrementū vimq; fidei, ita rursus per has duas, illius significauit diuitias & excellentiam. Crescit siquidem quasi granum sinapis: vim habet vt fermentum: ditat veluti thesaurus: eximia est tanquam margarita præciosissima. Reliqua vero quæ in parabola habentur, non sunt nobis magnopere curanda. Ne autem de sola fide præsumamus, aut sufficere eam ad salutem credamus, addit & aliam parabolam, qua discimus quod non omnes qui credunt salui fiunt, sed multi eorum pereunt: Ait enim:

† Margarita etiam dominus appellatus est, quia diuinitatis profunditati unitus, & solis piscatoribus suisque discipulis cognitus est.

De verricu
lo.

Rursum simile est regnū cœlorū uerriculo iacto in mare, & ex omni genere congregati.) Regnum cœlorum iterum vocat fidei sermonem: mare vero mundū propter amaritudinem vndarūq; tentationum. Omnimoda autem piscium genera sunt, variæ multitudines inhabitantium in eo hominū, virorum, mulierum, puerorum, senum, cœlibum, coniugatorum, aliorūq; similium: aut etiam differentię varię gentium.

Quod quum impletum fuisset, subdixerunt in litus: & sedentes collegerunt bona in uasa, praua uero foras abiecerunt.) Quum impletum fuisset, hoc est qñ oēs crediderant: quidā voluntarij, quidā autem nō voluntarij. Littus vero intelligit locū in quo iudicaturus est dominus: colligētes autem angelos. Porro bona quę capta sunt iustos significant, praua autē malos: uasa uero ea quę solis iustis in hæreditatem sunt reposita. Reliqua autem huius parabolæ similiter non sunt magnopere curanda.

Sic erit in consummatione seculi.) Sic, sicut dicturus est.

Infra. 25.

Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.) Atqui in sexagesimo primo capite ait quod ipse separabit eos a se inuicem. Quid ergo dicendum est? Quod ipse quidem separabit eos suo iussu: angeli uero separabunt eos operatione, præceptum domini tanquam ministri exequentes. Est autem separare, diuidere. Quia uero in fine parabolę dixit quod praua foras abiecerunt: ne quis suspicetur sine periculo esse eiusmodi electionem: interpretatur dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis, & cætera.

Dicit illis Iesus: Intellexistis hæc omnia?) Quæ uidelicet in parabolis necessaria sunt: Atqui sciebat tanq̃ Deus quod ea intellexerant. Reliquum est ergo, vt hoc more humano interrogauerit.

Dicunt ei: Etiam domine. Ille autem dixit eis: Propterea omnis scribe edoctus ad regnū cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui depromit de thesauro suo noua & uetera.)

Quum illi facti essent se intelligere, parabolam subinfert quæ doceat, omnes legitime ab ipso edoctos, intelligentia discere. Omnis inquit scribe siue sapiens edoctus a Rege cœlorum qui est Christus, intelligentia diues est: edoctus inquam ab eo priusquam scilicet fallatur: & similis factus est homini patrifamilias, id est diuiti, qui depromit quādo vult de thesauro suo nouas veteresq; res aureas. Intelligitur autem per noua, intellectus noui testamenti: per vetera autem, veteris. Quod uero dicit: Propterea, non est nunc causæ reddituum, sed confirma-

firma-

firmatiuum, id est vere.

Et factum est quum finiuiſſet Ieſus parabolas has, digreſſus eſt illinc, & uenit in patriam ſuam: docebatque eos in ſynagoga illorum.) Patriam eius vocat Nazareth tanquam patriam matris eius, & illius qui putabatur pater eius: & tanq̃ locum ubi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod uenerit Nazareth ubi fuerat nutritus. Docebat autem eos. Quos? Eos uidelicet qui e patria ſua erāt. Cauſam uero propter quā in ſynagoga docebat, prædiximus in principio quarti capitis. Lucæ. 4. 16
Supra. 4. 6

Ita ut ſtuperent ipſi ac dicerent: Vnde huic ſapientia hæc & uirtutes?) Sapiencia ſermonum, & uirtutes uerborum. Aut uirtutes uocat miracula. Videntes enim eum docentem quæ excelsiora erant, magisq̃ appoſita ad perſuadendum q̃ quæ docuerant uiri quōdam inſignes: facientem etiam maiora miracula: & ignorantes eum Dei eſſe ſapientiam ac uirtutem, mirabantur & ſermones eius & miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula huiusmodi æderet, ob aliud nihil, niſi quod humilibus ortus eſſet parentibus. Sed uere cæca & inſenſata res eſt inuidia. Vnde enim magis admirari eumq̃ adorare oportuit, quod ab eiſmodi parentibus talis progenitus eſſet fili⁹, inde per eum offendebantur.

Num hic eſt fabri filius? nonne mater eius uocatur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioseph, & Simon & Iudas, ſororesq̃ eius nonne omnes apud nos ſunt?) Hæc oīa per interrogatōnem legenda ſunt: nā hæc hæſitantes inuicem dicebant.

Vnde ergo huic omnia iſta?) Vide extremam dementiam. Dicunt enim: Parentibus ortus eſt tenuib⁹, vnde ergo huic oīa iſta prouenerūt? Atqui o vani, nō ob parentū generoſitatē, neq̃ ob diuitiarū affluentiam, aut aliud quippiam huiusmodi, ſed ob egregiam uitam intelligentia ac miracula diuinitus hiſ qui digni ſunt donantur.

Et offendebantur per eum.) Hoc eſt ſuper illo.

Ieſus autē dixit illis: Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua & in domo ſua.) Ieſus autē dixit, niſi in patria ſua, & inter cognatos, & in domo ſua. Ab exemplo autem ſeiſum ſignificauit Chriſtus, & in patria, dixit propter totā Nazareth: Inter cognatos uero, propter eos qui quomodocunq̃ cognati ei⁹ erant: In domo autem, propter ſolos fratres ei⁹: Omnes enim deſpiciebant eum: illi quidem tanquam patriotam, iſti uero uelut cognatum, hi autem quaſi fratrem. Ideo etiam quū ſupernaturaliter magnificaretur, offendebantur ſuper eo, hoc eſt, ppter inuidiam ei credere non poterant: & ſi quidam magis, quidam autem minus inuiderēt. Non eſt ergo inquit propheta ſine honore apud quos uidet̃ propheta, niſi in patria ſua, & inter cognatos et in domo ſua. Hi enim q̃q̃ prophetam eum eſſe nouerunt, tamen deſpiciunt eum propter cauſam dictam: & quia aſſueta facile deſpiciuntur. Lucas autem dixit, Nullus propheta acceptus eſt in patria ſua, vocās etiam ipſe Acceptū, id quod in honore eſt. Marci. 6.

Et non fecit ibi uirtutes multas propter incredulitatem illorum.) Virtutes dicit miracula, tanquam diuinæ uirtutis opera. Et uide ſapientiam. Fecit ſiquidem aliquas, ne dicere poſſent, Quia odio nos habet, non curat eos

rat eos qui sunt apud nos: quod si etiã apud nos hæc egisset, credidissemus utique & nos: Non multas autem, propter incredulitatem eorum, quia nec his quæ factę sunt credebant. Propterea Marcus quoque dixit: Et mirabatur propter incredulitatem eorum, tantam videlicet impudentiam. Sed Matthæus quidem dixit, Non fecit tibi virtutes multas: Marcus vero: Nec potuit ibi ne vnam quidem virtutem operari, nisi quod paucos infirmos impositis manibus curauit. Quomodo ergo dixit, quod non potuit? Quia impotentiam vocare solemus non solum defectum potentia, verum etiam impedimentum huius aut illius causę: sicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium præstabatur. Non poterat ergo hoc est impediabatur: & non oportebat eos inuitos beneficio afficere.

CAPVT .XXV. DE HERODE TETRARCHA QUI IOHANNEM INTEREMIT.

Cap. xiii. **I**N illo tempore audiuit Herodes † Tetrarcha famam Iesu, & dixit famulis suis: Hic est
† Iohannes Baptista: ipse surrexit a mortuis, & ideo virtutes agunt in illo.)
Mat. 6. Similia dicit & Marcus: Lucas vero ait: Audiuit Herodes Tetrarcha
Lucæ. 9. vniuersa quæ fiebant ab eo: & herēbat eo quod diceretur a quibusdam quod Iohannes surrexisset a mortuis: a quibusdam vero quod Elias apparuisset: ab alijs autem, quod propheta quispiam ex antiquis surrexisset: & dixit Herodes, Iohannem ego decollauit: quis est autem iste de quo ego talia audio? & cupiebat videre eum. Quomodo ergo Matthæus & Marcus scripserunt quod affirmabat Herodes ipsum esse Iohannem: Lucas vero, quod dicentibus hoc quibusdam, Herodes potius assererat non esse illum: Iohannem inquit ego decollauit, itaque consequens est non esse ipsum Iohannem? Quid ergo dicemus? Quod suspicatus hunc a mortuis surrexisse, ac miraculorum gratiam ob iniuriam sui cædem a Deo accepisse: eis tamen qui hoc dicebant, assererat non esse Iohannem, ne ad eum concurrerent, & contra se seditionem concitarent: suis autem famulis confidenter detegebat secretum. Nam παῖδες hoc in loco pro ministris posuit Euangelista. Id autem eis confidit, quod hunc maxime timeret tanquam fortiores iam effectum, & quasi futurum esset, ut deinceps vehementius eum argueret. Et vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interemptum. Talis est enim qui iniquus est, ut & mortuos timeat: & talis est qui virtutem colit, ut pauorem etiam post mortem immittat viuētibz. Incidente autem occasione de Iohanne, narrat consequenter Euangelista quo modo mortuus sit.

† Herodes iste fuit filius eius qui infantes in Bethlehem interemit.

Quum enim apprehendisset Herodes Iohannem uinxerat eum, ac posuerat in carcere, propter Herodiam uxorem Philippi fratris sui. Dicebat enim illi Iohannes: Non licet tibi habere eam. Quumq; uellet eum occidere, metuebat multitudinē: quia tanquam prophetam eum habebat.) Marcus autem dixit quod Herodias insidiabatur ei, hoc est molesta illi erat

li erat: volebatq; eum occidere, nec poterat. Deinde causam quoque addidit cur illa non poterat eum occidere. Ait enim quod Herodes metuebat Iohannem, sciens eum virum iustum & sanctum, ac obseruabat illum, & audiens eum multa faciebat, libenterq; eum audiebat. Hec sane scripsit Marcus. Quod si sciens eum virum iustum & sanctum obseruabat illum, quomodo dixit Matthæus, quod volebat eum occidere, timebat autem multitudinem? Præterea si multa faciebat eorum quæ Iohannes adponebat, & si libenter eum admonentem audiebat, quare vinxit eum ac reclusit? Quia quæ dicit Marcus primum facta fuerant: quæ autem dicit Matthæus, postmodum facta sunt. Primum enim Herodias negotium facebat Iohanni, volebatque illum occidere: Herodes vero non permittebat, sciens eum virum iustum & sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat & libenter eum audiebat. Quum autem vehementer illum vrgeret, arguens ac increpans eum, tandem Herodes hinc quidem deuictus molestia, hinc autem vim quodammodo ab Herodiade perpeffus, iam pudorem in iram commutauit: nec omnino quiescens volebat eum occidere, timens vero multitudinem vinxit eum quasi puniens: & ligauit eum, ne varia loca circumiens obiurgaret eum, Arguebat autem illum Iohannes, vt qui contra legem haberet vxorem fratris sui. Duabus vero de causis eum increpabat: primum quidem, quod viuente fratre suo abstulerat violenter & illius vxorem & tetrarchiam. Deinde quod etiam, quum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam: quorum vtrumque contra legem erat. Iubebat enim lex fratris vxorem ducere, non tamen adhuc viuentis, neque eam quæ ab illo prolem suscepisset.

Deut. 25.

Quum autem agerentur Herodis natalitia, saltauit filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi: unde cum iuramento pollicius est se daturum illi quicquid peteret.) Marcus autem dicit quod iurauit ei: Quicquid a me petieris dabo tibi vsque ad dimidium regni mei. Quum autem agerentur natalitia, hoc est celebrarentur. Moris namque principibus erat propria festiue celebrare natalitia. Hanc autem promissionem appellat hic *ἡμολόγησις*, quod tamen vocabulum sæpius assensum, pactum, aut confessionem significat. Verum o magnam dementiam: & daturum se iurauit, & petitionem in manu puellæ posuit, & dimidium regni sui breui saltatiuncula commutauit.

Illam vero a matre sua præmonita, Da mihi, inquit, hic in lance caput Iohannis Baptistæ) Præmonita, id est edocta. Dicit ergo: Da mihi hic, id est nunc in conuiuio. Marcus autem eam dixisse ait: Volo vt des mihi confestim, hoc est statim, repente. Nacta siquidem Herodias tempus opportunum, sicut iterum scripsit Marcus, qui dixit, Quum dies opportunus accidisset, quum ad se ingressa esset filia interrogans quid petitura esset, præcepit illi vt statim in conuiuio peteret dari sibi caput Iohannis: metuens ne si tempus illud præterlaberetur, Herodem omnino pœniteret, vbi decocto vino ad sobrietatem redisset: vel etiam ne amicorum quidam deprecati, Iohannem liberarent.

Et contristatus est Rex.) Contristatus est, tum quia magnū virū occisurus erat, tū quia multitudinē in sui odiū concitaturus.

Attamen

Attamen propter iurandū, & propter eos qui simul discumbebant, iussit dari.)

O muliebremancipium: periurij testes habere timuisti, iniustæ autem cædis tam multos habere spectatores non formidasti. Te enim temerarie iurasse non oportuit: quia tamen incircūspecte iurasti, melius erat peierare: e duobus namq; malis, leuius est eligendum.

Quumque misisset, amputauit caput Iohannis in carcere.) Quum misisset, videlicet speculatorem aut carnificem, sicut dixit Marcus. Clam illum occidit, ne interfectus quoque publicaret obscœnum concubitum: & ne multitudinē haberet, factum hoc prohibētem. Deus autem id sustinuit: simul quidem vt iustum amplius coronaret, simul etiam vt his q; iniuste patiuntur, consolationis exemplum relinqueret.

Et allatum est caput eius in lance.) O fœdum ac fœrale conuiuium: quomodo non vociferati sunt qui simul accumbebant, conspicientes hominibus adhuc calidi caput, quod etiam nū sanguinem stillabat, super mēsam adductum quasi ferculum: quomodo non exhorruerunt?

Datumque est puellæ.) Execranda merces impudentis operis. Vere talis matris digna filia: quæ ubi semel abiecit pudorem, & in cōspectu tot virorum seipsam in theatrum exposuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem sibi parauit animum: lancemque ausa est cōtingere cede plenam: nec solum contingere, verum etiam quasi donum aliquod gratissimum perierens, letissime obtulit matri. Ait enim:

Et illa obtulit matri suæ.) Neque enī satis erat execranda matri, quod interfectus esset: sed optabat quoq; in manus sumere caput, quod in suam inuehebatur lasciuia ac libidinem, vt illud contumelia afficeret, ac insectaretur conuiuijs. Huiusmodi sunt mulieres adulteræ, omnium improbissimæ, crudelissimæ ac scelestissimæ. Et vide quorūpe trauerit mala. Scipsam dedecore affectit, suumq; virum Philippum & adulterum Herodem ac filiam. Deinde occidit quidem adulterū insectatorem, vt adulterium committens, eos qui tunc erant lateret: sed quia ipsum occidit, non solum illos non latuit, verum etiam posteris publicatum est: semperque in vniuerso mundo publicatur.

Et quum accessissent discipuli eius, tulerunt corpus eius & sepelierunt illud.) Marcus autem dicit, quod tulerunt *τὸ σῶμα* eius. vocauit autem corpus eius *τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ πεσῆν*, id est a cadendo in pauimentum post capitis amputationem.

Ac uenientes renuntiauerunt Iesu.) Iam erga illum beneuolentiam demonstrantes: magis enim eos flexit calamitas.

Quumque audisset Iesus secessit inde nauigio in desertum locum scorsim.)

Quum audisset occisum esse Iohannem. Siquidem etiam quum audiuit traditum esse in carcerem, secessit: cuius causam tertio capite diximus: quod etiam factum est, vt seipsum in tempus passioni conueniens reseruaret. Quidam autem interpretantur: Quum audisset quod Herodes arbitraretur illum esse Iohannem: huius namque interfectionē dicūt p̄ interpositionem nunc ad memoriam esse reductam, illiusq; narrationem ad præsens vsque verbum terminari. Deinde rursus sermonē ad priorem sui consequentiam restitui. Verisimile est autem vtrunque

eo tem

eo tempore audisse, & propter vtramq; causam secessisse. Præterea tertiam quoq; huius secessionis causam scripsit Marcus, puta quod requiescere vellet discipulos a prædicatione reuersos. Ita enim dixit: Et congregantur Apostoli ad Iesum, ac renuntiant illi omnia, quæq; fecissent, quæq; docuissent. Et dixit eis: Venite vos soli seorsim in desertum locum, & requiescite paulisper. Erant enim qui veniebant & abibant multi, sic vt nec comedere vacaret: & egressi sunt nauigio in desertum locum seorsim. Hæc sane Marcus. Proxima his sunt quæ dicit Lucas addēs etiam signum quo desertum nosceretur. Ait enim quod secessit seorsim in desertum locum ciuitatis quæ vocatur Bethsaida. Scire etiam oportet Christum humano more & audire & secedere, & ea quæ circa se erant dispensare. Omnia enim tanquam Deus sciebat, nec illi fuga opus erat.

Et audierunt turbæ, & sequutæ sunt eum ab urbibus pedestri itinere.) Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant: omnes q; pedestri sequuti sunt itinere; huiusmodi enim desiderium, omne repellit impedimentum.

Et egressus Iesus vidit turbam multam, & misertus est illorum, curauitque eos qui inter illos infirmi erant.) Vidisti desiderium, vide & eius præmium. Nec ab his fidem expetebat: illam enim demonstraauerant pedestri itinere absque alimentis sequentes in desertum locum. Marcus vero & Lucas dixerunt quod etiam cœpit docere illos multa, quodq; loquebatur illis de regno Dei. Vnde autem egressus sanabat & docebat: Certe dubium non est quin a monte. Ait enim Iohannes: Abijt Iesus trans mare Galilææ quod est Tiberiadis: & sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ ædebat in his qui infirmabantur. Ascendit autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Dissertuit enim in nauī cum discipulis: quumq; ascendissent in montem, requieuerūt: Deinde egressus est & sanabat & docebat.

Vespera autem appetente accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes: Desertus est locus, & hora iam præterijt: dimitte turbas, ut egressi in uicos emant sibi cibaria.) Dies declinare cœperat sicut dixit Lucas: ipsi tamen ieiunij permanebant, audiendi amore famis necessitatem vincente. Christus vero quum idcirco eos cibare vellet, expectauit tamen vt ab alijs occasionem fumeret, ne videretur ad miraculi operationem assilire: neq; hic solum, verum etiam alibi idem frequenter obseruat. Præterea, vt etiam qui esurierant, maiori miraculi sensu mouerentur.

Iesus autem dixit eis: Non est illis necesse egredi, date uos illis quod edant.) Nō dixit: Ego pascam illos: hoc enim arrogantis videbatur, sed discipulos adhortatur, vt dent illis quod edant, vt ipsis inopiam obtendentib⁹, iam tum ipse necessitate coactus faceret quod suum erat. Sed Matthæus quidem Marcus & Lucas dicunt discipulos suggessisse Christo de turbarum dimissione, quo cibaria emerent. Iohannes vero ait: Quum sustulisset oculos Iesus & vidisset quod turba multa veniret ad se, ait ad Philippum. Vnde ememus panes, vt comedant hi?

Hoc autem

Hoc autem dicebat tentans eum; ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisq; eorum pusillum quippiam accipiat. Hæc sane scripsit Iohannes. Verisimile est autem primum discipulos suggessisse; deinde eum dixisse illis: Non necesse est illis egredi; date vos illis quod edant. Postmodum sustulisse oculos ac vidisse turbam aliam multam venientem; & tunc humano more tentasse Philippum, siue probasse an crederet ipsum posse omnes pascere. Tentabat autem illum tanquam ceteris eo tempore imperfectiorem; aut etiam per hunc, sermonem & ad alios dirigebat, tentans quoque et illos. Manifestum est ergo quod ea quæ alij dixerunt euangelistæ, prætermisit Iohannes: quæ vero illi prætermiserunt, hæc iste narrauit.

CAPVT XXVI. DE QVINQVE PANIBVS.

AT illi dicunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.) Iohannes vero ait Andream dixisse: Est puerulus hic vnus, qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tam multos? Procul dubio autem puerulus ille discipulis hæc vëdebat, ideoque tanquam illa iam habentes, responderunt se aliud non habere præter hæc tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus spiritualibus inhærent; duodecim enim, solis quinque panibus ijs que ordeaceis cibandi erant.

Ise autem dixit, Afferte mibi illos huc.) Iussit quidem panes ac pisces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat præbere indigentibus, eosque sibiipsis præponere. Illi vero quæ similiter fame cruciati, nihil aliud haberent, sine vlla tamen contradictione obediunt.

Quumque iussisset turbas discumbere super gramina,) Marcus autem dixit quod iussit vt discubere facerent omnes distributis conuiujs in viridi gramine; & discubuerunt distributi in areolas centeni & quinquageni. Qd' autem dicitur, distributis conuiujs, in litera habetur *συμπόσια συμπόσια*, hoc est per distributa conuiuia: siue vt hic sit vna congregatio, ibi alia congregatio, & alibi alia & alia. Idem quoque significat quod addit, Distributi in areolas, quod litera habet *πρᾶσαι πρᾶσαι*, hoc est per distributas areolas. Potest quoque & alio modo dici quod *συμπόσια* fuerint congregationes in circuli speciem ordinatæ, *πρᾶσαι* vero in quadranguli speciem. Huiusmodi enim sunt hortorum areolæ. Lucas vero talia vocauit discubitus a discumbendo, *κλισίας* videlicet a *κλινῶν*, id est reclinari suo quoque certo ordine.

Acceptis quinque panibus duobusque piscibus, quum suspexisset in cælum, benedixit.) Suspexit in cælum patrem honorans, ac ostendens Deo se non esse contrarium. Præterea docens non prius mensam esse attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum suppeditauit, eiusque benedictionem cœlitus trahamus. Interdum ergo quasi Deus propria autoritate miraculum operatur: quādoque vero deprecatur ob prædicias causas, ne

Huiusmodi sane phrasæ sunt Hebraicæ. In ueteri siquidem testamēto q̄ Hebraice norūt, talia frequentissime reperiūt pro numero uidelicet distributiuo, geminari dictiones.

fas, ne malos offendat.

Et fregit, deditq; discipulis panes; discipuli uero turbis.) Dedit discipulis tum quasi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculū, ad quod suis manibus subministrauerant.

Et comederunt omnes & saturati sunt.) Qui prius eos spiritali alimēto saturauerat, docendo vt dictum est & loquendo de regno Dei: nunc quoq; satiat illos & corporali; nec id solum, verum etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem super gramē, animi modestiam. Ab eo quod nihil præter panes & pisces præberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo distribuere, æquitatem.

Et sustulerunt quod superfuerat de fragmentis duodecim cophinos.) Quinq; panes quos fregerat dedit: horum autem fragmenta in manibus discipulorum nouo miraculo multiplicabat. Neque enim solum fuerunt satis donec satiaretur populus, sed & diffundebantur donec superesset: superesset inquam, ad duodecim plenos cophinos: vt etiam duodecim Apostoli suos perferrent cophinos: & sicut manus ita & humeros haberent ministros ac testes huiusmodi miraculi. Marcus vero dixit, quod duos quoque pisces diuisit eis, & quod etiam ab illis sustulerunt quæ superfuerant.

Qui autem comederant fuerunt uirorum circiter quinque millia præter mulieres ac pueros.) Hoc & augmentum est miraculi, & laus turbarum, quod etiam cum vxoribus & pueris assidebant. Et quia cum tota familia sequebatur, cum tota etiam familia beneficii fructum perceperunt.

Statinque compulit Iesus discipulos ut conscenderent in nauigium, & præcederent se in ulteriorem ripam, donec dimisisset turbas.) Quum ab ipso distrahi nollent, compulit illos in nauigium conscendere, & præcedere in ulteriorem partē: hoc quidem pretextu, vt ipse relictus dimitteret turbas: in veritate autem, vt secum habentes fragmentorum cophinos, per otium absente illo curiose fragmenta sciscitarentur, ac confirmarentur, quod non phantastice factum esset miraculum. Nam & propter hoc superfuerant, & ostendebat discipulos de ea re certiores fieri supra ceteros, utpote qui tamquam communes omnium magistri in orbem erant ingressuri. Et hæc quidem vna causa est cur discipulos præmiserit. Altera vero, quia volebat solus in montem ascendere, prout statim subiungitur, docēs hinc quod neq; oporteat continue multitudini immisceri, neque semper surgere multitudinem: sed utrūque vtiliter efficere. Iam itaq; & nos relictis vrbibus earumq; distractionibus, pedites ac leues Christum sequamur, ad solitudinem siue quietem & silentium ac otium abeuntē, eique assistamus salutaria docenti, vt affectionum abstinētia ieiunantes, diuina gratia repleamur.

Quumque dimisisset turbas ascendit in montem seorsum ad orandum. Facta autem uespera solus erat illic.) Aptus est enim mons ad orationem: nox præterea & solitudo, silentium ac indistractionem præbent, & immobilitatem in oratione.

Nauis autem iam in medio maris erat, & afflictabatur ab undis: erat enim uentus contrarius.)

Nunc rursus discipuli fluctuant ac periclitantur sicut & *Supra. 9.*

M i prius

prius. Verum tunc quidem, quum essent imperfectiores, aderat & ipse ad consolationem, quanquam dormiebat: nunc vero quum iam profecissent aberat, vt nusquam habentes consolationē efficiantur fortiores.

CAPVT .XXVII. DE AMBVLATIONE CHRISTI SVPER MARE.

Marci. 6.

Iohan. 6.

Quartam autem uigilia noctis abiit ad illos Iesus ambulans super mare.) Marcus autem dixit quod etiam uidit eos laborantes in remigando. Iohannes uero quod remigauerant ferme stadia viginti quinque aut triginta. Stadium autem locus est siue mensura centum uinarum, quæ una Græce ὀργυαῖ dicitur, & est manuum cum pectoris latitudine extensio, continens sex pedes. Quartam uero noctis uigiliam nominabant antiqui, qui in exercitiis nocte uigilabant, quartam noctis partem, postremas uidelicet tres horas: Permisit ergo Christus discipulos ad id usque tempus fluctuare, docens vt fortes efficiamur ad pericula, quæ dispensatorie inducuntur: nec facilem aut uelocem quæramus liberationem. Præterea vt mortem præ oculis habentes, & ab ea mirabiliter liberati, agnoscerent Deum esse eum, qui se seruasset: Nondum enim perfectam habebat certitudinem: ideo quoque post liberationem adorauerunt eum dicentes, Vere Dei filius es.

Et intuiti eum discipuli super mare ambulantes turbati sunt dicentes: Spectrum est, & præ timore clamaucrunt.) Timorem qui ab undis erat excipit alter timor: nec hunc soluit donec clamauerunt, vt exercebantur ad ferendas tentationum successiones.

Ac protinus loquutus est eis Iesus dicens: Bono animo estote: ego sum, nolite terreri.) Quia nocte impediente, a persona eum cognoscere nequiuissent, sui nunc iudiciū puta uocē eis inducit, quæ illos utroque timore liberaret.

Respondens autem Petrus dixit ei: Domine si tu es, iube ut ueniam ad te super aquas. At ille ait: Veni.) Peruenire ad illum super aquas quærit, vt hinc certior efficere, an ipse esset Christus. Potius tamen dicendum, quod quum uocem eius percepisset, supra modum gaudius est, & optabat ante alios ad eum accedere.

Quumque descendisset e nauis Petrus, ambulabat super aquas ut ueniret ad Iesum. Videns autem uentum ualidum, terribus est: & quum cepisset demergi, clamauit dicens: Domine serua me.) Mare quidem non timuit, quanquam furetur: sed de iubentis potentia confusus, audacter ambulabat super aquas, & recte gradiebatur: vento autem magis territus est, ne forte circumagendo eum euerteret. Huiusmodi enim est humana natura, vt plerumque in magnis recte se gerat, magis autem conuincatur reprehensione digna esse in minoribus. Consequens itaque est, vt debilitata fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius destitueretur gratia, quæ leuem ipsum efficiebat, & demergeretur.

Et continuo Iesus extenta manu apprehendit eum: & ait illi, O homo modice fidei, cur hæsitasti.) Hæc improperans ostendit, quod nequaquam uenti uolentia illum deiecit, sed exigua fiducia, hoc est infirmitas dictæ fidei.

Exiguum

Exigua ergo fidei hominem illum appellauit, vt qui ventum timens, magnam eius partem abieciſſet. Dicit itaque illi: Cur hæſitaſti? ſiue, quare primum fidutiam habens, poſtmodum timuiſti? id enim appellauit hæſitationem: nam qui contra fluctus te fortem reddebat, vtiq; & contra ventum te fortem reddidiſſet.

Quumque nauim eſſent ingreſſi, conqueſcit ventus.) Non ſtatim nauim aſcenderunt, ſed vento vehementer vrgente, longo adhuc ſpatio ambulauerunt, vt Petrus certior redderetur, & de ſua exigua fidutia conuinceretur. Dicit enim Iohannes quod voluerunt eum ſumere in nauim & ilico nauis appulit terræ ad quam ibant. Et inde manifeſtum eſt quod quum nauis terræ proxima eſſet, tum demum in eam intrauerunt.

Cæterum qui in naui erant, uenerunt & adorauerunt eum dicentes: Vere Dei filius es.) Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare ſiquidem increpare minuseſt, q̃ ſuper illud ambulare: nec ſolū eū ſuper illud ambulare, ſed etiam alteri id præſtare: neque hæc tantum, verum etiam facere illud quum venti violentia impetuoſe flaret, ac mare a ſuo ſtatu ſubmoueret. Sed præſens quidem Euāgelista dicit, quod communiter omnes confeſſi ſunt eſſe ipſum Dei filium. Marcus autem dixit, quod admirati ſunt, verū non intellexerunt. Ait enim: Et vehementer ſupra modum intra ſe ſtupabant & admirabantur: neq; enim intellexerūt de panibus: nam cor eorum obcæcatum erat. Eſt autē ſenſus dictorum huiusmodi, quod ſupra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia poſſet, quum maxime illum adorare oportuiſſet, tanquā Deum omnia potentem. Volens autem oſtendere quod neq; in prædicto panum miraculo ſe conuertiffent ad id quod oportuit, addidit qd non intellexerunt neque de panibus. Adduxit autem cauſam cur non intellexerunt, dicens: Erat cor eorum obcæcatum. Nos tamen dicimus quod ſimul, vt ingreſſus eſt nauim Ieſus, contigerunt ea quæ dixit Marcus: deinde diſſoluta cæcitate, facta ſunt ea quæ ſcripſit Matthæus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor diſcipulorum, nec poterant intelligere: quandoque vero ſoluebatur & intelligebant: vtrunque autem diuina diſpenſatione contingebat. Et nos ergo quum demergi cœperimus tempeſtate perturbationum animi, Ieſum inuocemus: & continuo porriget etiam nobis auxiliarem manum, & extrahet nos.

Et quum traieciſſet uenerunt in terram Gēneſaret.) Marcus autem dixit, quod compulſit diſcipulos ſuos conſcendere nauim & præcedere in vltiorem ripam ad Bethſaidam. Iohannes vero quod uenerunt traieciſſo mari ad Capernaum. Sunt autem & Bethſaida & Capernaum in terra Gēneſaret: ſtagnum vero Gēneſaret vnitum erat Tiberiadi.

Quumque agnouiffent eum uiri loci illius, emiſerunt nuntios in totam undique finitimam regionem illam: & obiuſerunt ei omnes male habentes, ac deprecabantur eum, ut uel ſimbriam ueſtimenti eius tangerent: & quotquot tetigerunt, ſalvi facti ſunt.) Viſiſti quomodo diſcipuli paulatim profecerint? vide & multitudinem. Non iā ipſos in domum trahunt, neque vt manus imponat quærunt, neque verbi iuſſum expetunt, ſed excelfius ac longe diuinius ſalutem accer-

sunt: illa enim quæ sanguinis profluuiò laborauerat maiorem illis fidem induxerat.

Cap. xv.

Tunc accedunt ad Iesum ab Ierosolymis Scribæ & Pharisei dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lauant manus suas quando panem edunt.) In vniuersis quidem duodecim tribubus erant Scribæ & Pharisei: cæteris tamen iniquiores erant qui ab Ierosolymis erant, vtpote metropolim inhabitantes, ideoque factum maiorem præ se ferentes. Viderant magnam populi fidem, & illam minuere conabantur: verum in Christo nihil erat quod carpere possent: sed discipulorum accusabant non iniquitatem, sed humani præcepti transgressionem. Neque enim iubeat lex diuina ne ederent priusquam lauerent, sed seniores populi. Ait enim Marcus: Pharisei omnesq; Iudæi nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, obseruantes mordicus traditionem seniorum: & a foro reuertentes, nisi aspergantur, non comedunt: multaq; sunt alia quæ seruanda acceperunt, nempe lotiones poculorum & vrceorum, & aramentorum, & lectorum. Hæc quidem ait Marcus. πυγμῇ autem lauari (quod habet Marcus) est vsque ad cubitum lauari. (Aduerte quod vbi in Marco cum cæteris omnibus interpretibus vertentes dicimus, Crebro lauerint, loco dictionis Crebro, habet Græca πυγμῇ, ideo dicitur autor noster quod πυγμῇ lauari, est vsq; ad cubitum lauari: idq; ab etymologia deduci videtur. Est enim πυγμή, ἄσ, pugnus, & πυγῶν, ὄνος cubitus.) Lauabant autem pocula, vrceos, & aramenta & lectos, existimantes ea hoc modo sanctificari: aliaque multa huiusmodi tradebant obseruanda, legem quidē transgredientes, hæc autē ridicula obseruantes. Discipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non sectantes ista. Quomodo enim facere poterant, quum nunq; tale quippiam obseruassent: sed solius virtutis curam haberent, corporales consuetudines despicientes, eo quod earum transgressio nullum animæ posset adferre nocumentum.

Marc. 7.

CAPVT XXVIII. DE TRANSGRESSIONE PRÆCEPTI DEI.

AT ille respondens dixit eis: Quare & vos transgredimini præceptum Dei propter traditionem uestram? Non dixit, Benefaciunt transgrediendo, ne Iudaïs contentionis occasionem præberet. Nec dixit, Male faciunt, ne huiusmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumeliosum eum auersarentur. Sed statim ediuerso de maiori peccato accusat: ostendens non oportere eos qui Dei præceptum transgrediuntur, accusare illos, qui hominum traditionem prætereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei præceptum transgrediuntur, & propter quam traditionem suam: ac illam præcepti

De patre pue in medium adducit iniquitatem, quæ tunc inde emergebat. Nam Deus præcepit dicens, Honora patrem & matrem. Et, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. In libro Exodi ambo hæc præcepta habentur.

& matre.

Exod. 20. 21.

Vos autem

Vos autem dicitis: Quisquis dixerit patri uel matri: Munus, quodcunque ex me in tuum uertitur commodum.)

Difficilis est horum ordo verborum, nisi primum rem enarremus. Seniores Iudæorum docuerant iuuenes, ut prætextu diuini cultus parentes contemnerent. Si quis enim parentum peteret a filio ouem aut vitulum, aut aliud quippiam, præcipiebant illis, ut dicerent: Munus est Deo, quodcunque ex me in tuum uertitur commodum, hoc est Deo consecratum est quodcunque a me lucrificas: & ita docebant eos despiciere parentes ac legem transgredi.

Ignominia siquidem est, legisque transgressio, filios resistere parentibus. Nam & ipsos parentes Dei prætextu fraudabant re debita, & nec Deo illam offerebant. Hæc itaque rei narratio est. Nunc uero oportet & dicta interpretari. Vos autem dicitis: hoc est vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam: Quisquis dixerit patri uel matri, Munus est Deo consecratum quicquid ex me in tuum uertitur commodum, siue quicquid ex me lucrificare cupis +.

+ Quidam autem per defectum interpretantur hoc dictum dicentes: Deus quidem hæc uel illa præcepit: uos autem hæc reijcientes dicitis, Quisquis dixerit patri uel matri, Corban siue munus est Deo quæsitum, quodcunque ex me in tuum uertitur commodum, liberatus est. Hoc enim dicunt deficere utpote Iudæis notum ad quos dirigebat sermonem.

Et non honorabit patrem suum uel matrem suam.) Et talis homo iam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes suos.

Et irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem uestram.) Quum manifeste demonstrauerit illos iniquitatis esse præceptores, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberauit quod illorum non seruarent traditionem, qui Dei præceptum non seruabant.

Hypocritæ bene prophetauit de uobis Iesaias.) Hypocritas illos dixit, Iesaias 29:8 quia legem seruare videbantur, ipsam tamen transgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui iam olim illos accusabat de his, de quibus ipse nunc eos accusat: & se eum esse ostendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur.

Dicens: Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs suis me honorat, cor autem eorum procul abest a me: sed frustra colunt me docentes doctrinas, præcepta hominum.)

Postquam dixit appropinquat mihi ore, interpretatus est hoc, addens: Et labijs me honorat, Deum me esse confitens & creatorem ac dominum uniuersi: Cor autem eorum longe abest a me, non appropinquans meis uoluntatibus. Frustra autem colunt me, quum mea non seruent præcepta, sed doceant doctrinas quæ sunt præcepta hominum & non Dei: Timeamus ergo & nos qui sumus Christi populus, ne etiam aduersum nos hæc dicantur.

Et aduocata turba dixit eis.) Illos tanquam incurabiles reliquit, ubi silentium eis imposuisset, eosque confudisset: conuertit autem sermonem ad turbam tanquam digniorem quæ audiat.

Audite & intelligite.) Audite quod dico & intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, ut facilius suscipiatur quod dicturus est.

Non quod intrat in os impurum reddit hominem.) Hoc est, Non sordes manuum illotarum quæ una cum escis in os ingrediuntur, contami-

De escis:

M iii nant

nant aut conspurcant hominem, quia nec tangunt animam: solum namque peccatum scdum est, quod animæ nocet. Talis autem dicti huius interpretatio in promptu est. Aiunt autem & alteram profundius esse reclusam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum est. Ait enim Moses: Et vidit Deus quæcunque fecerat, & ecce bona valde. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum reiſci obseruationem, quam Iudæi seruabant. Nam quum lex, quæ decibus erat, allegoricum haberet intellectum, Iudæi qui nihil excelsum cogitare poterant, corporaliter & prout in conspectu erant, omnia excipiebant.

Sed quod egreditur de ore, hoc impurum reddit hominem.)

Egreditur de ore omnis sermo: sed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In sequentibus autem manifestiora reddit, quæ hic obscure dicta sunt.

Tunc accedentes discipuli dixerunt ei: Nosti Phariseos audito sermone offensos fuisse.)
Quo sermone? Eo videlicet quo dicebat, Non quod intrat in os impurum reddit hominem: subuertebat enim traditionem seniorum.

At ille respondens dixit: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus celestis eradicabitur.) Plantationem nunc dicit traditionem seniorum & præcepta hominum.

Sinite illos.) Tanquam incurabiles. Ideo enim neque ipse curauit illorum offensionem, sciens nihil illis profuturum esse quicquid diceret.

De incurabilibus cæcis.

Duces sunt cæci cæcorum.) Cæcos vocat eos tanquam animæ oculo a fluxu affectionum excæcos, & quasi non potentes oculos intendere in lucem veritatis. Nec solum hoc, sed & duces eorum, qui ab ignorantia scripturarum excæcati sunt. Grande siquidem malum est alium quem esse cæcum: eum vero qui cæcus est, ducatum alteri cæco præstare, duplex certe malum est.

Porro si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam cadunt.) Hoc manifestum est.

Marc. 7.

Respondens autem Petrus dixit ei: Ediffere nobis parabolam hanc.) Marcus autem dixit: Et quum ingressus esset domum semotus a turba, interrogauerunt eum discipuli eius de parabola. Quum enim Petrus inchoasset, alij quoque pariter interrogauerunt. Parabolam autem vocant Hebræi anigma & sermonem obscurum. Nam quia superius dixerat Christus, Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominem. Deinde sicut refert Marcus, subiunxerat, Si quis habet aures ad audiendum audiat, visus est eis sermo obscurus, & ideo parabolam illam vocantes de ipso interrogant.

Iesus autem dixit: Adhuc & vos intelligentia caretis? Non intelligitis quod quicquid intrat in os, in secessum + emittitur?) Omnia hæc per interrogationem legenda sunt. Marcus autem postquam dixit, & in secessum egreditur, addit, Quod purgat omnes escas, hoc est puras relinquit. Dictæ enim sordes in secessum egressæ, puræ relinquantur quæ intus remanent alimentum, quæ videlicet natura retinuit.

+ Ad hæc quidem inter alia significat etiam corporis partem qua sedetur. Eius autem compositionem

sim & φ. σ. γ. ω. σ. σ. finis est uel stercus quod secernitur.

Quæ uero de ore egrediuntur, a corde exeunt, & illa impurum reddunt hominem.) Dixit enim etiam vicesimosecundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur. Primum enim in corde concupiscimus; deinde quod desideratum est, per os educimus, & ita quod foris ingreditur, rursus foras procedit: quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet & contaminat. Supra. 12.

A corde enim egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae.) Marcus uero latius enumerat & alia: auaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum prauum, superbiam, & stultitiam. Vt autem breuiter & aperte dicam, cogitationes malæ sunt nociuæ concupiscentiæ: cædes uero, furtum, falsum testimonium, auaritia dolum & superbia nota sunt: adulterium autem est, ad alienam uxorem accedere: fornicatio uero ad eam quæ uirum non habet: blasphemia autem esse Deo contumeliosum vel ingratum, aut illum accusare: Malitia est cogitare mala aduersus aliquem, aut suspicari de illo quæ non oportet: impudicitia est concubitus cum masculo, aut si quæ est huiusmodi lasciuiæ: oculum autem malum vocat inuidiam: Stultitia uero proprie est non nosse Deum: Dixit stultus, inquit, Psal. 13. 52. in corde suo, non est Deus. Sunt autem & alia mala innumera quæ nunc prætermisit CHRISTVS, eo quod sufficiant ea quæ dicta sunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Hæc ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiscentiæ sunt, quæ a corde solent emanare. Quia uero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod superfluum est euomi cogitur.

Hæc sunt quæ impurum reddunt hominem: illotis autem manibus comedere, non impurum reddit hominem.) Scientes & nos deinceps quæ sint ea quæ hominem contaminant, hanc sane immunditiam abiectamus, quæ sordida reddit animam. Si enim ipsa sit impura, etiam si totis fluminibus corpus laueris, nihil tibi proderit: illa uero, aqua lachrymarum & purificatione virtutum abluatur.

Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis.) Hæc ciuitates Cananæorum erant. Quomodo ergo qui discipulis præcepit, ne in uiam Gentium abirent, ipse abit? Non abit prædicaturus, sed ut paululum requiesceret. Ideo etiam postquam abiisset, in Supra. 10. Mar. 7. gressus domum, prout Marcus ait, neminem scire uoluit, nec potuit latere.

CAPVT .XXIX. DE PHOENICISSA SIVE CANANAEA.

ET ecce mulier Cananæa a finibus illis egressa clamabat ad eum.) Marcus ait: Erat autem mulier Græca, Syra, Phœnicissa †: hoc est

hoc est Græca quidem religione, Syra vero lingua, Phœniciffa vero genere siue gente. Phœnices enim Cananæi dicebantur, eo quod metropolim Phœnicen haberent. Hæc ergo quum famam quidem eius iam olim audisset, nunc vero quod eo accessisset, sequuta est eius vestigia.

† Syra Phœniciffa est cuiusque anima, mentem quasi filiam habens, quæ materiæ tenetur amore; & ideo comitiali morbo laborat, ac discrucari dicitur.

Dicens: Miserere mei domine fili David: Filia mea male a dæmonio torqueatur.) Filia quæ a dæmonio torquebatur relicta, eo quod omnino sensu careret, seipsam profert quasi maxime indigeat ut sui miseretur, quia morbum sentiebat, & ideo innumera sustinebat incommoda. Filium autem David eum vocat, quod didicerat a genere David CHRISTVM oriundum. Omnibus siquidem nominatissimus erat David. Male inquit a dæmonio torquetur, hoc est misere.

Ipse autem non respondit ei uerbum.) Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde significans; ipse vero penitus silet, sustinens donec omnis illius fides, animi modestia ac prudentia manifestaretur: quod vario modo facere solet in multis. Simul etiam ut ediuerso Iudæis ostenderet, qualem erga illos gereret affectum, quum infirmos eorum semel tantum rogatus, imo nec semel quidem, statim curabat: Gentilium vero non ita.

Et accedentes discipuli eius rogabant illum dicentes: Dimitte illam quia clamat post nos.) Quod hic dicitur, Rogabant, litera habet ῥωτῶν, quod uerbum licet ut plurimum interrogare significet, interdum tamen significat deprecari. Nam & hoc loco Marcus eo utitur, quum de muliere loquens ait: ῥωτῶ, hoc est, deprecabatur eum ut dæmonium eiceret a filia sua. Et Lucas quinquagesimo quarto capite ῥωτῶ, hoc est deprecor te habere me excusatum. Est & ubi iubere significat, ut quum circa finem decimi capitis apud Lucam dicitur: Ingressus autem in unam nauim quæ erat Simonis ῥωτῶσεν, id est iussit eum ut a terra abduceret pusillum. Tāquam præceptor enim iussit. Nam & paulo post quasi auctoritatem habens dixit, Duc in altum.

At ille respondens dixit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel.) Sufficiebat quidem silentium, ut eam in desperationem conijceret: at responsio multo etiam amplius desperationem intendit. Respondit enim: Non sum missus nisi ad Iudæos, hos enim appellauit oues perditas domus Israel. Nam decimonono quoque capite rursum ita dixit Apostolis: Ite autem potius ad oues perditas domus Israel. Quid ergo mulier? Quum sese videret esse despectam, repudiatos etiam illos qui pro ea deprecarentur, non desperauit: nam magnam habebat fidem ac prudentiam: sed impudens est honesta impudentia: & iam relicto clamore qui eminens fiebat, propius accessit. Nos autem non ita, sed ubi statim non assequimur, desistimus: quum propius oporteret accedere, & feruentius orationi incumbere.

Porro

Lucæ. 14.

Lucæ. 5.

Supra. 10.

Porro illa quum accessisset, adorauit eum dicens: Domine adiuua me.) Vsq;
tunc enim neque in illius conspectum ausa fuerat accedere indignam
sefe reputans.

Ille autem respondens dixit: Non est decens sumere panem filiorum & obijcere ca-

tellis.) Quantum illa augebat petitionem, tantum ipse repulsio-

nem. Marcus ait quod dixerit ei: Sine primum saturari filios. Vndi-

que enim ostendebat familiaritatem ac dilectionem erga Iudæos, eo-

rumque procurabat honorem. Filios quidem eos vocauit

tanquam suos ac dilectos: Ethnicos vero catellos tanquam impuros ac

scelestos. Panem autem dicit sanitatem non corporum tantum,

verum etiam animarum. Et vide mulieris prudentiam: Christi enim

verbis perculsa, suum ab illis texit patrocinium.

At illa dixit: Vtique domine. Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt a mensa do-

minorum suorum.) Certe domine vere dixisti: illi quidem sunt filij ego

vero vna e catellis: ideoque mei potius misereri oportet. Nam & ca-

telli edunt de micis quæ cadunt a mensa dominorum suorum. Quia

ergo catella sum, non aliena sum, neque de micis participare prohi-

beor, sicut neque catelli: de micis inquam intellectualibus, id est sanita-

tatibus collatis ab eo, qui nunc casu sese obtulit. Quod ergo adeo re-

pulsa non discessit, fidei erat: quod vero se catellam est confessa, humi-

litas: quod autem a CHRISTI sermonibus patrocinium sibi apta-

uerit, prudentiæ. Propterea enim CHRISTVS sanitatem distu-

lit, vt hæc manifesta fierent: atq; p illa huius philosophiam demonstra-

ret, vtque confunderentur Iudæi, adeo fide, humilitate ac prudentia a

Gentili muliere superati: præterea vt hæc videntes Apostoli, sume-

rent audaciam, quum postmodum ad Gentes emitterentur. Iam itaq;

CHRISTVS illius fidem promulgat.

Tunc respondens Iesus dixit illi: O mulier magna est fides tua. Fiat tibi sicut vis. Et

sanata est filia eius ab illa hora. Marcus autem ait CHRISTVM ad

illam dixisse: Propter hunc sermonem, abi: exiuit dæmonium a filia

tua, hoc est propter hunc sermonem quo sapienter admodum vsa es ad

patrocinium. Etenim Saluator & fidem eius laudauit & prudentiã.

Et ideo Matthæus quidem laudem fidei eius scripsit: Marcus vero

prudentiæ. Tu autem considera quomodo quum Apostoli pro illa

deprecati fuissent, nihilque effecissent, ipsa potius periecit. Hinc enim

docemur, quod Deus mauult nos pro nobis ipsis obsecrare: discipuli

enim maiori libertate utebantur, sed mulier magnam demonstrauit

constantiam ac perseuerantiam. Et vere magna potest precatationis as-

fiduitas. Præfigurabat autem iuxta allegoriam Cananea hæc mulie-

er Ecclesiam e Gentibus congregandam, quæ dum in finibus suarum

obseruantiarum permansit, filiam habebat a dæmonio agitatam, vide-

licet operationem dæmonibus subiectam. Vbi autem egressa est a fi-

nibus suis, oblita scilicet populi sui ac domus patris sui, CHRIS-

TI sermone digna effecta est, & a dæmonum violentia liberata.

Et progressus inde Iesus uenit iuxta mare Galilææ, consensoque monte sedebat illic.)

Interdum quidem ipse circumit, sanans eos qui male habent; quan-

doque

doque autem sedet expectans eos quibus cura opus est: illud quidem sua bonitate, hoc vero, vt de infirmorum fide sumat experimentum. Frequenter autem in montem ascendit, propter suę altitudinem diuinitatis; ac docens a solo eleuari eos, qui Deo appropinquare cupiunt.

CAPVT .XXX. DE TVRBIS SANATIS.

ET accesserunt ad eum turbę multę habentes secum claudos, cęcos, mutos, mutilos, aliosq; multos.) *κυλλοι* (pro quo Mutilos vertimus) proprię dicuntur, qui manibus carent, sicut tricesimoseptimo capite manifestius patebit.

Et proiecerunt eos ad pedes Iesu: & sanauit illos.) Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt simbriam vestimenti eius, sed proiciunt solum ad pedes eius: & repente curat illos: non quod maioris sint fidei q̃ Cananęa, sed quod Iudęi sint: vt ingratorum obturet ora Iudęorum, demonstrans illos maiori dignos supplicio. Ingratus enim quanto maioribus pluribusq; afficitur beneficijs, tanto ad maiorem pœnam luendam est obnoxius.

Ita ut mirarentur turbę, aspicientes mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, & cęcos uidere.) Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, & propter curationis velocitatem.

Et glorificabant Deum Israel.) Deum ipsius Israel, hoc est qui ab Israelitis colebatur.

Iesus autem aduocatis discipulis suis dixit illis: Miseret me turbę, quia iam triduum perseuerant mecum: nec habent quod edant. +) Admiranda erat tanta turbę perseuerantia. Quare autem tacent discipuli, nec dicunt vt prius, Dimitte turbas, idque tribus iam elapsis diebus: Quia videbant illos perseuerantes, ac gaudentes super sanitatibus infirmorum, nec famem penitus sentientes. Fortassis autem & ad tertium vsque diem escas detulerant: ideo tunc demum ad miraculum accedit, quando in ciborum indigentia constituti sunt. Quare autem rursum illos in deserto pascit? Vtique ne in via deficerent, sicut ipse consequenter dicit: & vt confirmaret signum p̃cedentium quinque panum: vndiq; enim diuulgatum erat, vt quod publice factum fuerat.

+ Desertum intelligi potest humana natura, aut mūdus iste: in quo assidui sunt ad sermonē virtutis & cognitionis, qui propter fidem ac sp̃em futurorum bonorum, mala patiuntur. Tres autem dies, tres animę potentię per quas assidui sunt: per rationalem quidem inquirentes: per concupiscibilem uero, quod quęsum est desiderantes: per irascibilem autem, pro eo quod concupitum est decertantes. Aut tres dies sunt tres leges generaliores: naturalis, scripta & euangelica, ad modum diei illuminantes, & ad eius quod expedit operationē excitantes. Qui ergo secundum hos etiam tres dies, ad Dei sermonem perseuerant, & pro unoquoque labor prompto sustinent animo, nequaquam ieiuni relinquuntur, sed suscipiunt splendidum ac diuinum cibum: pro naturali quidem lege, promptissimam efficaciam eorum quę naturali instinctu effici possunt: pro scripta uero, ne affectiones quę p̃ter naturam insurgunt sequantur: pro euangelica autem, unionem ad Deum ac deificationem.

Et dimittit

Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.) Marcus autem addidit: Mar. 9.
Quidam enim eorum e longinquo venerunt. Vide ergo domini humanitatem. Nam sciens naturam humanam, cibo indigere, prouidet ei etiam non requisitus, cibumque præbet. Communicat autem cum discipulis, ut recordati miraculi quinque panum, offerant ei panes quos habent, & dicant: Multiplica etiam hos: sed non intellexerunt illi causam interrogationis: ideo rursus indigentiam obijciunt.

Et aiunt illi discipuli eius: Vnde nobis in deserto tam multi panes ad saturandam turbam tantam? Et prius & postea in deserto loco longe a ciuitatibus ac vicis hoc facit miraculum, ne turbis videatur a propinqua ciuitate ac vicis cibos deferre.

CAPVT XXXI. DE SEPTEM PANIBVS.

ET dicit illis Iesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem & paucos pisciculos.) Marci: 6.
In quinque panibus hoc etiam interrogauit, sicut dixit Marcus, & ne sic quidem intellexerunt. Quod si ratione eorum cæcitati indignaris, quod quum adeo recens præterisset illud miraculum, adeo velociter obliui sunt: admirare tamen quod veritatem ita colant, ut scribentes, suos etiam defectus non abscondant. Aduerte etiam quantum ventri dominabantur. Quum enim essent in deserto, & tres dies demorarentur, septem tantum panes attulerant.

Et iussit turbis ut accumberent super terram: sumptosque panes & pisces benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, discipuli vero turbæ. Et comederunt omnes ac saturati sunt.)
 Similia prioribus & dicit & facit, ut prius miraculum ex omni parte eis ad memoriam reducat.

Et sustulerunt fragmentorum quæ superfuerant septem sportas plenas. Qui autem mæducauerant erant quater mille præter mulieres & pueros.) Quomodo ibi duodecim cophini superfuerant, hic autem sportæ septem, quum oporteret hic magis superesse: plures enim erant hic panes, & pauciores qui mæducauerant. Dicit Chrysostomus sportas cophinis fuisse fortasse maiores. Vel alio quoque modo. Ita dispositum erat, ut huiusmodi fragmentorum diuersitas ac inæqualitas, indelebilem vtriusque miraculi memoriam conseruaret. Præterea & aliter. Ibi quidem cophinos æquali numero cum Apostolis fecit: hic autem sportas æquali numero cum panibus: vtrinque decem facile ei esse quod velit facere. Iam vero secretius etiam considerare oportet de illis quinque millibus, & de his quatuor millibus. Quinquies mille sunt imperfecti in virtute: quater autem mille sunt perfectiores. Multi siquidem sunt & isti & illi: semper tamen imperfectiores numero vincunt perfectiores. Edunt autem iuxta CHRISTVM, hoc est spiritualiter intelligunt: imperfectiores quidem pauciora documenta propter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum fortitudinem. Superfunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant: a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Hæc sane

Hæc sane diximus nos simplicius ac manifestius: alij vero seipsos in subtiles disputationes demittentes, multam & anxiam contraxerunt de minimis rebus disceptationem ac molestiam: nec id in præsentî tantum loco, verum etiam in alijs multis considerationibus, quas pro molestis habentes prætercurrimus.

Et dimissis turbis conscendit in nauim.)

Non abiit pedestri itinere, ne sequentes glorificarent eum.

Et uenit in fines Magdala.)

Marcus autem dicit quod statim nauim ingressus cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha: vtrunq; enim cognomen regio illa habebat.

Cap. xvi.

Quumq; accessissent Pharisei & Sadducei, tentantes rogabant eum ut signum aliquod de cælo ostenderet ipsis.) Hic rursum verbum *ἐρωτῶ* non interrogare, sed deprecari significat, vt prædiximus. Signum autem de cælo videre quærebant, quod prodigiose circa solem fieret, aut circa lunam, aut in stellis. Hoc vero tentantes quærebant: neq; enim vt crederent, sed vt quasi Magum apprehenderent. Et alij quoq; tentatores ante hos signum de cælo quæsiuerunt ab eo, sicut vicesimo tertio capite prædictum est, & ibi aliam etiam quæras causam.

Supra. 12.

At ille respondens dixit eis.)

Marcus vero dixit quod etiam ingemuit spiritu suo, hoc est ingemuit a spiritu, ab aîo, quod nos possumus dicere ab intimo cordis. Nam quum tentantes ipsos cognouisset, ingemuit propter incurabilem illorum malitiam, & dixit eis.

Quum cœperit esse uespera dicitis: Serenitas erit, nam rubet cælum. & mane: Hodie tempestas, rubet enim cælum triste. Hypocritæ faciem cæli nostis diiudicare, signa uero temporum non potestis.) Hypocritas hos nominauit, non solum tanquam alia dicentes, & alia sentientes, verum etiam tanquam habentes se pro sapientibus, quum essent insipientes. Dicit ergo: Apparentiam a cælo nostis diiudicare, quando serenitatem indicat, & quando tempestatem: signa uero temporum non potestis diiudicare: Quod si sapientes essetis, cognosceretis utiq; quod hæc signa quæ in terra fiunt, præsentis sunt temporis: signa uero quæ de cælo fiunt, temporis sunt consummationis seculi. Tunc enim sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum, stellæq; cadent de cælo.

Infra. 24.

Supra. 12.

Et respondens dixit eis: Generatio praua & adultera signum requirit, & signum non datur ei, nisi signum Ionæ prophætæ.)

Hæc eodem modo dixit vicesimo tertio capite, & in eo declarata sunt. Tu uero eorum execrationem considera: quod quum Ionam nossent, ac præsentia verba & prius & nunc quoque audissent, noluerunt interrogare, ac discere qd esset hoc signum quod diceret: tentatores enim erant sicut dictum est: ideo etiam ipse relictis illis abcessit.

Et relictis illis abiit.)

Marcus autem ait, quod conscensa nauî rursum abiit in ulteriorem ripam.

Et quum uenissent discipuli eius in ulteriorem ripam, obliui sunt panes + sumere.)

Mar. 8.

Marcus autem dicit, quod vnum tantum panem habebant secum in nauî.

+ Qui uidelicet eis sufficeret.

CAPVT XXXII. DE FERMENTO
PHARISAEORVM ET SADDUCEORVM.

IESVS autem dixit eis: Videte & caute a fermento Phariseorum & Sadduceorum.) Marcus vero dixit, quod etiam praecepit eis dicens: Videte & caute a fermento Phariseorum & fermento Herodis. Verbum autem Marci *Δις ἑξ ἑκτο* (pro quo vertimus, praecepit) improprie capit, sicut alia plurima apud Marcum. Significat enim ut plurimum distinguere, disputare vel explicare. Illa autem reduplicatio, Videte, caute, praecepti suae admonitionis exaggerationem demonstrat. Fermentum vero Phariseorum, Sadduceorum ac Herodis, vocat doctrinam Phariseorum, Sadduceorum ac Herodianorum. De Phariseis quidem & Sadduceis tertio capite praediximus: de Herodianis autem vicesimo primo capite. Hanc vero doctrinam vocavit fermentum, utpote acetosam ac marcidam. Supra. 3.
Supra. 12.

At illi cogitabant intra sese dicentes, Panes non sumpsimus.) Christus quidem fermentum appellabat praedictorum doctrinam, & ab hac abstinere praecipiebat: discipuli vero fermentum, Iudaicos panes intelligentes, & de illorum abstinence praecipisse putantes, cogitabant apud sese, hoc est turbabantur, prohibiti quidem Iudaicos edere panes, ut opinabantur, quum tamen alios non adferrent: dicentes tanquam poenitentia ducti: Panes non sumpsimus a fidelibus qui nos excipiunt hospitio, ut eis pascamur si moram facere contingat. Quid ergo Christus, qui cogitationes illorum nouerat? Merito propter utrumque reprehendit illos, & quia existimabant eum praecipisse de ciborum obseruatione, quam utpote Iudaicam ipse antea reiecerat, quando decuit, quod non id quod in os ingreditur impurum reddit hominem: & quia de cibo solliciti erant, quum secum haberent eum qui cibum omnem subministraret. Supra. 19.

Quo cognito Iesus dixit eis: Quid cogitatis apud uos ipsos exiguae fidei homines, quod panes non sumpstistis?) Primum cibi sollicitudinem illis improprie dicens: Quid turbamini quod panes alicunde non sumpstistis. Rursus autem vocat eos exiguae fidei homines, quia non credebant quod ab ipso possent alii, sed ipsi sui curam habebant.

Nondum intelligitis neque recordamini quinque panum quum homines essent quinque mille, & quot cophinos sustuleritis? neque septem panum quum homines essent quater mille, & quot sportas sumpseritis?) Marcus vero grauius eos increpasse ait, addens: Adhuc excecaturum habetis cor vestrum: oculos habentes non videtis, & aures habentes non auditis? Et quare non tunc improperauit potius eis quando dixerunt, Vnde nobis in deserto panes tam multi? Quia non erat aequum ut hos coram multis confunderet. Simul etiam expectans donec edito duplici miraculo, grauior ac efficacior redderetur accusatio.

Quomodo non intelligitis quod non de panibus dixerim uobis, Caute a fermento Phariseorum & Sadduceorum?) Ecce iam obseruationem quoque ciborum illis improprie.

Tunc intellexerunt quod non dixerit ut cauerent a fermento panis, sed a doctrina Phariseorum

risæorum & Sadduceorum.) Vidisti præmissam increpationem: vide etiã fructum eius: excitauit enim mentem illorum quæ dormiebat, & intellexerunt. Siquidem oportet non vbiq; mitem esse præceptorem, sed quandoque asperum fieri: & interdum quidem libere se tradere discipulis ad refocillationem: interdum vero increpare ad correptionem: & hac varietate illorum procurare salutem.

CAPVT .XXXIII. DE INTERROGATIONE APVD CAESAREAM.

QUUM autem uenisset Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogabat discipulos suos dicens: Quem me esse dicunt homines filium illum hominis? Cæsaream hanc Philippus in honorem Cæsaris construxit. Erat autem & alia Cæsarea Stratonis. Et procula Iudeis abductos discipulos interrogauit, ut sine timore libere responderent ad id quod interrogabantur. Nec de Scribis & Phariseis rogabat: illi enim ipsum manifeste contumelia afficiebant: sed de populari turba, quæ ab inuidia & malitia libera erat. Nam & Lucas dicit, Et factum est quum esset ipse solus orans, erant cum eo & discipuli: & interrogauit illos dicens: Quem me dicunt esse turbæ? Marcus vero ait, quod in via interrogauerit eos. Est enim verisimile quod quum uenisset in partes Cæsareæ simul orabat & ambulabat. Filium vero hominis ait, hoc est eum, qui hominibus apparet nudus homo. Interrogauit autem non quasi ignorans, sed dispensatorio modo, ut Petrus diceret quod sibi reuelatum erat: & cæterorum omnium opiniones quæ de ipso erant, reprobarentur tanquam erroneæ. Sciebat namq; quod Deus ac pater reuelauerat Petro de se, aperiens mentem eius. Vide autem quod non circa prædicationis initia interrogauerit, sed postquam multa magnaq; signa ediderat, postquam multa magnaq; docuerat: postquam sufficientes de sua diuinitate ac excellentia qualitate ad patrem, probationes euidenter tradiderat.

At illi dixerunt: Alij quidem Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij uero Ieremiã, aut unum prophetarum. Ait illis: Vos autem quem me esse dicitis? Vos inquit, quæ mecum semper conuersamini, & multam habetis experientiam meæ potentia, quæ & opere & sermone elucescit. Quum ergo diceret illis, Vos autem quem me esse dicitis, significauit turbas non recte dicere.

Respondens autem Simon Petrus dixit: Tu es Christus filius ille Dei uiuentis.) Rursus Petrus vbiq; seruens proslit & præcedit. Viuentis autem dixit, quia scriptum est, Deus uiuens ego sum. Et: Viuo ego dicit dñs: multaq; similia, ad oppositam distinctionem mortuorum idolorum.

Et respondens Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in coelis.) Atqui prius etiam discipuli sed tanta tempestate filium Dei esse confessi sunt, dicentes, Vere Dei filius es, nec tamen beati prædicati sunt. Et alij quidam Deum esse crediderunt ut præ diximus, sed nullum illorum beatificauit. Quid ergo dicendum est: Quod omnes qui ipsum esse Dei filium confessi sunt, aut Deum esse se crediderunt, non natura & proprie hæc illum esse opinabantur, sed adoptione

Luce. 9.
Mar. 8.

Iosue. 3.
Ezech. 13.

Supra. 14.
Supra. 8.

adoptione, & secundum excellentiam virtutis, veluti etiam omnes sanctos, Dei filios esse dicunt. Solus autem Petrus vere Christum, & naturam & proprie filium Dei hunc esse intellexit. Ideo quoque volens Christus discipulis demonstrare, quod solus hic recte cognouerit, & sine errore confessus sit, ipsum beatificat, tanquam assequutum diuinam de se reuelationem. Caro enim inquit, & sanguis, hoc est homo, non inuit te ad sacram hanc de me confessionem, sed pater meus, tanquam huiusmodi confessione dignum. Quod autem dicitur Bar, Hebraica dictio est, significans filium: erat siquidem filius cuiusdam Iona. Postquam ergo Petri opinionem confirmauit, & hunc a Deo edoctum esse demonstrauit, vide quibus eum dignetur bonis.

Aut enim Hebraei ברי בר Iona. Sed Chaldaei ברי בר Iona sonat latinis filium columbae.

Et ego dico tibi quod tu es Petrus: & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Tu es Petrus, ut qui post abnegationem, fidei petra futurus es: vel ita quam tam prudentia firmus. Itaque super hanc firmitatem aedificabo ecclesiam meam, siue te ponam fundamentum credentium: Ecclesia enim fideles sunt. Hoc autem dixit, excitans eius prudentiam ad artem pascendarum ouium.

Et portae inferi non praeualebunt aduersus eam. Non dominabuntur ecclesiae. Portas autem inferorum dicit blasphemias, quae a Gentibus ac haereticis proferuntur, utpote ad aeternum introducentes cruciatum: vel supplicia ab illis infligta, quasi ad mortem carnis inducentia. Deinde alium quoque ponit honorem.

Et dabo tibi clauis regni coelorum. Quum confessus esset ipsum Dei filium esse legitimum, iam ei demonstrat suae diuinitatis dignitatem, dicens: Aedificabo super te ecclesiam meam: & dabo tibi clauis regni coelorum, videlicet ut ad illud introducas: siquidem clauigeri est introducere. Atqui donum hoc, ceterorum etiam fuit Apostolorum: sed primum huic datum est, quia primus hic filium Dei legitimum esse Christum fassus est: ideo quoque post Saluatoris in coelum assumptionem, praeter omnes longo docuit tempore, multosque introduxit ad fidem.

Et quodcumque ligaueris super terram, erit ligatum in coelis: & quodcumque solueris super terram, erit solutum in coelis. Etiam & hoc clauigeri proprium est. Ligare autem, dicit non ignoscere: soluere vero, ignoscere. Promittit ergo: Quodcumque peccatum non condonaueris super terram, neque in coelo condonabitur a Deo: & quodcumque condonaueris hic, erit & ibi condonatum. Sed Marcus & Lucas breuitatis causa Petri responsionem per compendium dixerunt: ideo & beatitudinem eius & alium honorem tacuerunt: simul etiam scientes eum abunde honoratum. Matthaeus vero diligentis gratia haec omnia conscripsit, pariter etiam Apostolorum principem honorans.

Tunc praecepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quod ipse esset Christus. Marcus autem dixit, Et interminatus est illis ne cui de se dicerent. Lucas vero, Interminatus praecepit eis ne cui hoc diceret. Vnde liquet quod hic in Matthaeo sumitur verbum διετείλατο pro Praecepit: & apud Marcum ἐπετίμησε, hoc est interminatus est, pro, Confirmando praecepit: & similiter eius participium ἐπιτίμησας apud Lucam. Ut nemi

ni dicerent quod ipse esset Christus, naturalis videlicet Dei filius, sicut Petrus confessus est. Necellarium siquidem erat, vt hoc ab ipso patre reuelaretur, ab ipso autem filio ante mortem suam confirmaretur; & a solis discipulis cognosceretur, vtpote qui popularibus perfectiores erant, & quasi communes orbis magistri: populares vero id nunc scire noluit vsque ad resurrectionem suam a mortuis; ne si nunc disce- rent illum natura esse Dei filium, & natura Deum: postea videntes eum ignominiose contumelijs affectum, & indigna patientē, ac acerebe interemptum, offenderentur: & rursus ad priorem incredulitatem recurrerent, ægreque ab ea reuocarentur. Nam si discipulos etiā, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non solum hæc conspecta, verum etiam de his rebus habiti sermones: quid non passē fuissent imperfectæ turbæ dum hæc conspexissent, maxime ignorantes passionis mysterium, quod ipsis quoque discipulis erat receptu difficilē. Nam & hi, quando post Saluatoris in cœlum ascensionem, venit super eos spiritus sanctus, tunc demum diuina gratia repleti, humanis cogitationibus abiectis, omnia cognouerunt mysteria. Verum semper ad id vsque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offēdebant illos. Propter hoc ergo vt dictum est, noluit a popularibus sciri, quod natura Dei filius esset, & natura Deus: idque multis modis præcepit discipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quæ offēdere poterant, prædicaturus illum erat natura Deum esse sol obscuratus, velum templi dissilsum, terra concussa, petræ disruptæ, & corpora sanctorum qui dormierant excitata, ipseque gloriose a mortuis resurgens, tunc sane effulsit virtus diuinitatis eius, & indubitata erat demonstratio. Simul quoque immissurus erat spiritus sanctus intellectum, non solis discipulis, sed omnibus etiam credentibus: & tunc iam demum omnibus publicari volebat & diuinitatis & passionis suæ mysterium, vt absq; vllō offēdiculo prædicatio procederet.

Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, quod oporteret eum abire Ierosolymam: multaque pati a senioribus & principibus sacerdotum ac scribis, & occidi, tertioque die resurgere.)

Ex eo tempore, ex quo firmiter cognouerunt discipuli, quod naturalis esset Dei filius: tunc enim demum cœpit demonstrare siue prædicare illis quæ passurus erat: vt hæc præscientes, tempore passionis non offēderentur, neq; suspicarentur quod propter naturæ imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui prænouit & prædicat, ac festinat potius vt patiatur.

Et assumens eum Petrus cœpit reprehendere illum.) Assumens, hoc est seorsim accipiens. Audito enim quod moriturus esset, grauiter tulit: Nā id sua diuinitate indignum putauit: ideoque quasi iam sumpta libertate, eo quod beatificatus esset, seorsim increpauit illum siue reprehendit. Scire enim oportet quod hoc verbum ἐπετίμησεν (pro quo vtplurimum vertimus Increpauit aut interminatus est) apud Euangelistas interdum quidem significat silentium imponere siue os obstruere: vt de dæmone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim ἐπιτίμησεν, hoc est increpauit illum, siue silentium imposuit. Interdum autem

autem significat Refrenauit siue imperauit: vt est illud *ἠνέχευεν*, id ē, imperauit ventis & mari, siue refrenauit. Quandoque vero denotat Confirmauit: vt quum dicitur *ἠνέχευεν* eis, hoc est confirmauit illos, ne cui de se dicerent. Quandoque autem Reprehendit: vt est id de quo erat sermo. Interdum quoq; Increpauit vel corripuit: vt est illud *ἠνέχευεν* id est increpauit Petrum, vt statim consequenter dicemus. Est & vbi significat, Prohibuit, vt in fine quadragesimi capitis inueniemus.

Supra. 2.

Mat. 8.

Infra. 19.

Dicens: Propitius tibi sis domine, non erit tibi hoc.) Tanquam consulēs hoc ait, vt ingenuus amicus. Quod autem dicitur, Propitius tibi sis, consueto more loquutus est. Moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur absurdum quippiam dicenti: vt, Propitius tibi sit Deus ob talem sermonem. Id vero quod addit, Non erit tibi hoc, tantundem est ac si diceret: Ne contingat tibi hoc quod dicis.

At ille conuersus dixit Petro: Abi post me satana.) Marcus autem dixit quod conuersus & intuitus discipulos suos, increpauit siue corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac castigari, qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem eum vocat, quasi in hoc satanam imitantem, quod Christum occidi volebat. Siquidem neque satanas Christum occidi volebat, vt mendaces viderentur prophetiæ quæ de morte eius loquebantur: & ne mors carnis huius, fieret mors sue potestatis: quanquam ipse propria victus malitia Iudæos ad eius cadem incitauit. Potest autem & aliter dici: quod quia Satanas aduersarius dicitur, Petrus autem prohibens Christum mori, non sequebatur eius voluntatem sed aduersabatur, ait ei Saluator: Abi post me Satana, hoc est sequere me aduersarie.

Obstaculo mihi es.) Impedimento mihi es, aduersarius meæ voluntati. Deinde dicit etiam causam propter quam aduersabatur.

Quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ sunt hominum.) Hoc inquit pateris, quia non diuino sed humano modo sapis. Etenim si diuina guttares, vtique dignum me iudicares qui moriar pro mundo: quia vero humana sapis, potius indignum me iudicas qui moriar. Tu vero mihi considera eum qui paulo ante maxime beatus predicatus est, nunc maxime increpatum, & ad correptionem suæ audaciæ: & vt intelligas, q Saluator non sit personarum acceptor: quum enim recte loquutus est, beatum prædicauit illum: quando autem non recte, increpauit. Recte quidem loquutus est in his quæ per reuelationem diuinitus accepit: non recte vero loquutus est, in his quæ a seipso dixit.

Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.)

Mat. 24.

Luc. 94.

Marcus & Lucas adiunt etiam ad turbas & simpliciter ad omnes hæc illum dixisse. Dixit autem hæc, confirmans non solum non esse indecens vt ipse moriatur, sed neque posse quempiam suum esse discipulum, nisi & ille moriatur pro honesto. Si quis inquit vult post me venire, siue sequi me tanquam discipulus & imitator, abneget semetipsum, dico sane suis ipsius voluntatem, voluptatum ac vitæ amorem, aut suum proprium corpus, non parcens illi laboranti & afflicto, sed exponat illud periculis: & tollat crucem suam

Supra. 10.
tio enim Gra-
cis tāfemininū
ē q̄ masculinū:
ut etiā Quis a-
pud Latinos.

suam, siue ferat in memoria suam mortem. Per crucē enim mortem significauit: quia tunc mortis instrumentum erat crux: semper suūpsi-
cādem expectet, semper ad mortem paratus sit, & quotidie voluntate moriatur. Alio etiā modo presens dictum interpretati sumus deci-
monono capite. Vide autem quomodo dixerit. Si quis vult, siue vir si-
ue mulier, siue præsider, siue cui alius præsider: Si velit: neminem
enim inuitum cogit. Ne putes autem quod mala pati solum sufficiat:
nam & latrones & depredatores ac magi, aliq; prauī homines innu-
mera mala patiuntur, addidit: Et sequatur me: docēs nō solū oportere
talīa pati, sed etiā se sequi, hoc ē p̄ vestigia cōuersationis ipsi⁹ incedere.

Quisquis enim voluerit animam suam saluare, perdet eam: quisquis autem perāderit a-
nimam suam propter me, inueniet eam.) Dixit etiā hāc decimonono capi-
te: quare ergo ibi horum interpretationem. Marcus autem dixit, Pro-
pter me & euangelium, hoc est propter me & meam doctrinam.

Quid enim prodest homini si totum mundum lucrifecerit, animā uero suā iacturam fe-
cerit?) Impossibile quidem est quempiam totum mundum lucriface-
re: si tamen possibile foret, nulla esset utilitas. Siquidem omnia quę mū-
di sunt, mortalia sunt, anima uero immortalis: & horum sane delecta-
tio temporalis, illius uero supplicium sempiternum. Deinde auget &
terrorem. Inde enim plerūq; meliores reddere solet auditores.

Aut quid dabit homo commutationis pro anima suā?) Si enim neque mune-
dus totus correspondens est animæ rationali, quid dabit quispiam cō-
mutationis ut hanc ab æterno supplicio eripiat? Certe nihil. Ommib⁹
itaque relictis, huius curam habere solius oportet, cuius iactura est ma-
xime mortalis, & ob quam perditam nulla potest dari commutatio.
Ut autem discant quod segnibus non sine uisione erit sua segnities, ne-
que sedulis prāmio carebit sua sedulitas: utq; illi amplius terreantur,
hi uero maiorem accipiant consolationem, dicit.

Filius enim hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis: & tunc reddet
unicuiq; iuxta id quod operatus est.) Simul demonstrauit quod eandem ha-
beat cum patre gloriam. In gloria inquit patris sui. Quod si eandem
habet gloriam, eiusdem utique substantiæ est & potentiæ ac diuinita-
tis: quorum enim gloria est eadem, horum & cætera quoq; sunt eadem.

Amen dico uobis: Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec uide-
rint filium hominis uenientem in regno suo.) Postquam de seipso dixit, quod
futurum est ut ueniat in gloria cum satellitiō ac comitatu & prāmiso-
sione angelorum: cognito quod discipuli de hoc sermone diffiderent,
confirmat illum: prāmittens quod non multo post, quidam se uisuri es-
sent in gloria: hanc enim regnum nunc vocauit. Significabat autē suæ
transformationis splendorem, quem post breue tempus demonstratus
erat Petro, Iacobo & Iohanni: Nam de his dixit, Sunt quidam hic
stantes. Regnum autem suum siue gloriam suam, splendorem illum no-
minauit, cum quo postmodum descensurus est, quādo reddet unicuique
iuxta id quod opatus est. Venientē uero dixit, hoc est apparentem.

Roman. 2.
Cap. xvij.
Luc. 9.

Et post sex dies assumit Iesus Petrum & Iacobum ac Iohannem fratrem eius.)
Lucas autem dixit, Post octo: nec tamen contrariū est. Siquidem an-

numera

numeravit ille & duos dies alios, hunc videlicet quo prædicta loquitur est Iesus discipulis, & eum quo illos assumpsit: Matthæus vero utroque prætermisso, medios tantum enumeravit. Quare autem solos hos tres assumpsit, non modo tantum, sed & alias frequentius, sicut in progressu inueniemus? Quia cæteris discipulis præstantiores erant: Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei feruorem, Iohannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiã, Iacobus autem quia grauis admodum erat Iudeis, intantum vt Hero- Act. 12. des occiso illo maximam præstiterit gratiam Iudæis. Vide autem quo modo Matthæus non occultauerit illos qui sibi præpositi sunt. Hoc autem & Iohannes plerisque in locis facit, præcipua Petri encomia libenter describens: Apostolorum namque chorus expers erat inuidiæ. Iohan. 21. Ideo autem quum dixisset Christus, Sunt quidam de hic stantibus, horum occultauit nomina, ne ceteros contristaret: nam indignos sese arbitrat, doluissent se despici.

Et subduxit illos in montem excelsum seorsim.) Lucas autem dicit, & assumpsit illos, ascenditque in montem vt oraret.

CAPVT .XXXIII. DE TRANSFORMATIONE CHRISTI.

ET transformatus est coram illis: resplenduitque facies eius sicut sol, vestimenta vero eius facta sunt candida sicut lumen.) Subducit illos in montem excelsum, vt a nullo alio conspici possit: ideo etiam addit, Seorsim. Nihil enim faciebat ad gloriam, sed omnia ad vtilitatem. Præterea vt discamus oportere a terrena subleuari humilitate eum, qui diuina contemplatione dignus habendus est. Et transformatus est, corpore quidem in propria figura manente, diuino vero splendore modicum quiddam in eo detegente, ac facie eius illustrante, speciemque illius ad maiorem Dei similitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipsi intuiti alterum esse suspicarent: vtque scirent eum facillime quod vellet facere posse. Splenduit vero facies eius sicut sol, quia ita illis apparuit: ille enim supra solem erat, diuinus quidam & ineffabilis. Vestimenta autem eius facta sunt candida sicut lumen, diffuso etiam in illa splendore: Itaque si nostrum quoque aliquis Iesum vt Petrus amauerit, & amatus ab eo fuerit vt Iohannes, ac inimicis illius grauis fuerit vt Iacobus: inimici vero illius precipui sunt dæmones: subducatur ab eo in montem excelsum, siue in altitudinem cognitionis: & gloria illi intuebitur, quantum homini permissum est: dico sane mysteria quæ multis occultata sunt ac inuisa. Non erit autem præter intentum aut in tempestiuum, vt dicamus faciem Iesu intellectum sermonum illius: vestimenta vero eius dictiones sermonum, quibus occultatus in eis intellectus tanquam vestimentis induitur: talisque eius facies apparebit, splendens ac illuminans eos qui in illam defigunt oculos: & rursum talia eius vestimenta candida sunt, nihilque tenebrosum aut obscurum habentia.

Et ecce nisi sum Moses & Elias cum eo loquentes.) Propter multas causas secum assumptum fecit Moysen et Eliam. Quia enim turbæ dicebant: hic quidam Iohannem esse Baptizantem, Supra. 36.

Iohann. 10.

Exod. 6. 7. 8.
3. Reg. 18.

Luc. 9.

itam, alij autem Eliam, alij vero Ieremiam, aut vnum veterum prophetarum; constituit coram se tanquam seruos, eos qui in veteri testamento insigniores refulserant, vt discrimen quod est inter se & illos appareat, & quum ipse ab illis differat. Hec itaq; vna fuit causa. Altera rursum: quia accusabant illum de legis transgressione dicentes, Non est hic a Deo, quia sabbathum non custodit: Rursusq; blasphemie eum accusabant, & quod Dei gloriam sibi vendicaret dicentes, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia homo quum sis facis teipsum Deum: astare fecit coram se Moysen, vt ostenderet quod si legis transgressor esset, nequaquam in modum serui legislator sibi astitisset: Elias vero, vt appareat quod si blasphemus esset, nequaquam is qui semper Dei gloriam vehementer amauerat ac tuus fuerat, tanquam seruus illi astaret qui Deo contrarius esset. Tertia quoq; causa, vt mortis viteq; dominus cognosceretur. Moyses enim mortuus erat, Elias autem viuus: & vt videntes postmodum discipuli illum morientem, intelligerent quod hac voluntarie pateretur, & cogitarent quod nequaquam moreretur inuitus, qui mortis viteq; esset dominus. + Potest & alia addi causa quod hos propter discipulos adduxit, vt ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moyses lingue tardioris erat, Elias vero durior ac asperior: ambo etiam inopes erant, & aduersus tyrannos magna loquendi libertate vsi sunt, Moyses quidem aduersus Pharaonem, Elias vero aduersus Achab: & a peruersis hominibus qui a se magnis affecti erant beneficijs, plurima passi sunt pericula, & nec sic destiterunt eos ad bonum semper dirigere. Vtq; vehementius imitarentur Moyses quidem clementiam, Elias vero zelum quem pro Deo gerebat: vtriusq; autem administrationem, laborumq; tolerantiam: millies namq; quod in se erat pro Dei beneplacitis moriebantur, & pro populo sibi concredito, suasq; pendendo animas inuenerunt eas. Colloquebantur autem cum eo, ostendentes quod lex quae per Moysen data erat, ac sermo qui per prophetas de morte eius fuerat, conformiter cum illo praesignauerant: ille quidem in figuris victimarum, hic autem in diuersis vaticinijs. Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria siue splendore apparuerunt: vt discamus quod omnes qui secundum Deum vixerunt, diuinum induunt splendorem. Quid autem colloquebantur cum eo? Rursus hoc docuit Lucas, dicens quod dicebant excessum eius quem completurus erat Ierosolymis, excessum vocans ab hac vita exitum siue transitum. Quaedam autem exemplaria non habent *Excessum* sed *Gloriam*. Gloriam habet: nam gloria quoq; appellatur crux ipsa. Alijs siquidem omnibus probrum erat vt pote magnorum poena criminum: soli vero Christo gloria facta est, magni vis delicti erga nos amoris praemium. Quis enim gratum habens animum, audiens quod qui omni dignus erat honore, huiusmodi pro nostra salute perpeffus est ignominiam, non glorificabit illum? Est & altera ratio iuxta quam dicitur, Crux gloria eius, quam suo referemus tempore. Interim vero Moyses & Elias dicebant excessum eius, & gloriam eius, hoc est loquebantur de exitu, vel de gloria eius, siue de cruce eius, quomodo crucifigendus erat. Dignum est autem
vt in

vt inquiramus vnde discipuli post tam multos annos Moſen & Eliam agnouerunt. Neque enim apud Hebræos erant imaginum tabulæ. Dicimus ergo quod in libris quidam vetustiorum Hebræorum species insignium virorum poſteris reliquerant, quas legentes, inde eos agnoſcebant. Veriſimile quoque eſt, ex traditionibus viua voce traditis, in memoria habitas fuiſſe illorum species aut figuras. Fortaſſe autē & ex diuina reuelatione illos agnouerunt.

† Aut etiam aliter: Iuxta Chriſtum apparent Moſes & Elias, ſignificantes quod myſteria legalia ac prophetalia in unum intendunt Chriſtum, & ea quæ Chriſti ſunt præſignant.

Reſpondens autem Petrus dixit Ieſu: Domine bonum eſt nos hic eſſe: ſi vis faciamus hic tria tabernacula, † tibi unum, & Moſi unum, & Eliæ unum.) Quum Petr⁹

vehementer præceptorem amaret, nec vellet eum abire Ieroſolyma, ne eo digreſſus pateretur, ſicut prædixerat: palam quidem non audet eū prohibere, ne ruruſum increparetur: viſo autem quod mons magnam haberet ſecuritatē, vtpote inſidiatoribus incognitus: ſimul autem Moſen & Eliam, idoneos qui vlcicerentur. Nam ille plurimas Gentes deuicerat, hic vero ignem ſuper quinquagenarios de cœlo detraxe- 4. Reg. 1. rat: conſulit illi dicens: Bonum eſt nos hic eſſe. Cognito autem quod male loquutus fuiſſet, ex propria mente ſtatuens, addidit, Si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Moſi vnum, & Eliæ vnum.

Quid ais o Petre? Paulo ante naturalem hunc Dei filium conſeſſus, nunc autem cum ſeruis dominum connumerans, etiam ab ipsis ſeruandum eum ſperas? Vide quomodo ante, paſſionem imperfecti admodum erant diſcipuli. Simul autem Petrus duplam tunc mentis cōmotionem ſuſtinebat: hinc quidem trepidans pro magiſtro, illinc vero a ſupernaturali illo aſpectu turbatus eſt & conſuſus, taliaque loquebatur neſciens quid diceret, ſicut dixit Lucas, hoc eſt quod inconfiderate Luc. 9. loqueretur. Marcus autem ait: Neque enim ſciebat quid loquuturus Mar. 9. eſſet, id eſt, non nouerat quid aliud melius loquuturus eſſet vel loqui poſſet. Deinde addidit & cauſam dicēs, quod erant exterriti. Lucas vero ſcripſit, quod erant ſomno grauati: Exterriti quidem viſa ſpecie pluſquam humana: Grauabantur autem ſomno præ ſopore qui a ſplēdore procedebat: neque enim nox erat ſed dies, ſplendoris tamen exceſſus obſcurabat illorum oculos, ac mentem aggrauabat, donec perfecte experrecti, ſicut dixit Lucas, ſiue ad ſe a tali ſopore & obtenebratione reuerſi, viderunt, quantum poſſibile erat, gloriā eius. Petrus itaque conſuſam adhuc mentē habens, incoſiderata & incongrua loquebat.

† Tria tabernacula intelligi poſſent tres ad ſalutem diſpoſitiones, uidelicet operationis, contemplationis, & theologiæ. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Cōtemplationis Moſes legiſlator ac iuris dator. Theologiæ uero Chriſtus utpote omnimode perfectus. Hæc autem tabernacula ſunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.

Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit illos, & ecce vox de nube.) Nubes & vox, vt certiores redderentur Dei eſſe vocem: di dicerant enim quod Deus in nube veheretur: Ponēs inquit nubes aſcēſum ſuū: mul- Pſalm. 103. tag huiusmodi frequenter habet ſcriptura. Cōſidera vero q̄ pacto dum Exod. 19. minatur

minatur, obseuram ponit circa se nubem, vt super Sina: nunc autem filium ostendere volens, lucidam illam habet.

Supra. 3.

Dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est.) Hæc tertio etiam capite quum Saluator baptizaretur dixit cœlitus pater: sed ibi propter circumstantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum: ac si diceret vox patris: Quid times o Petre de Iesu: hic est filius meus: nec simpliciter filius, vt hi qui per virtutem a me sunt adoptati, sed dilectus siue electus tanquam vnigenitus: nec id tantum, verum etiam in quo mihi complacitum est, hoc est in quo requiesco, in quo oblector, vt in vnanimi & equali mihi: ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non adeo eum diligis vt ego. Triplex est namq; apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam filium illum diligo, & tanquam dilectum, & tanquam me recreantem, mihiq; placeantem. Reliquum est igitur, vt si huius non fidis potentia, at meæ fidas. Nemo enim adeo dilectum irrationabili causa destituit.

Ipsam audite.) Huic obedite: huic credite, si quid aut dixerit aut fecerit. Quod si etiam crucifigi voluerit, nemo illi obsistat: vos enim ignoratis dispensationis suæ mysterium. Nam quicquid ipse & dicit et facit, mea voluntate & dicit & facit, Ipsum itaque audite, lege Mosaisca, propheticiisque sacrorum initiationibus relictis: complementum siquidem legis ac prophetarum est Christus: & iam omnia illa completa sunt, vtpote quæ vsque ad hunc solum protendebantur.

Et audita voce, discipuli prociderunt in faciem suam, & territi sunt uehementer.)

Iohan. 12.

Atqui prius etiam in Iordane vox facta est huiusmodi: & post hæc rursum quando tonitru dicebant factum esse: & nullus quicquam tale passus est: quomodo ergo nunc hi prociderunt in faciem suam? Quia altitudo magna erat, profundaue solitudo ac multum silentium. Præterea transformatio facta est horroris plena, & lux immortalis eluxit, ac subito desuper circumposita nube, voceque super eos delapsa, merito percussi sunt & exterriti. Potest quoq; & aliter dici quod prociderunt in faciem suam, hoc est adorauerunt.

Et accedens Iesus tetigit eos dicens: Surgite & nolite timere.) Miserratus est imbecillitatem eorum, & cito soluit timorem.

Elevatis autem oculis suis neminem uiderunt nisi Iesum solum.) Vt certiores redderentur quod de ipso facta esset vox, solus iam illis videtur.

Et descendantibus illis de monte præcepit eis Iesus dicens: Nemini dixeritis uisionem, donec filius hominis a mortuis resurgat.)

Quanto enim maiora de eo dixissent, tanto difficiliora credibilia viderentur. Iubet ergo uisionem hanc ab illis occultari, quia futurum erat, vt neque ipsi persuadere possent: & Iudæi magis exasperarentur.

Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire primum?)

De diuinitate eius iam ad plenum edocti, & a Petri confessione, & a transformatione, & a cœlesti voce, interrogant: Quum tu sis Christus, quare Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire ante Christum? quo modo non venit hic ante te? Hoc itaque interrogauerunt discipuli. Scire autem oportet, quod scripturæ duos

Christi

Christi aduentus dicunt, eum videlicet qui factus est & futurum. De vtroque docuit Paulus: de priori quidem, Apparuit inquit gratia Dei salutaris. De posteriori vero: Expectantes beatam spem & apparitionem magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. Et prioris quidem factus est Iohannes præcursor: posterioris vero fiet præcursor Elias, de quo dicit propheta Malachias: Mittam vobis Eliam Thesbitem, qui restituet cor patris ad filium, hoc est qui conuertet corda Iudeorum, qui tunc superfuerint, ad Apostolos, vt obediunt doctrinis eorum, credantque Christo. Patres enim Apostolorum erant Iudæi. Sed Scribæ duos Christi aduentus in vnum confundentes, & posteriorem in priorem contrahentes, de solo posteriori docebant populum: & propterea Christum non suscipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primū, & mox Christū. Sed nūc Christus de duobus aperte docet. Aduerte ergo,

Iesus autem respondens dixit eis: Elias quidem ueniet primum, & restituet omnia. Dico autem vobis quod Elias iam uenit, & nō cognouerunt eum.) Elias quidem prior siue Thesbites nondum uenit: ueniet autem circa secundum meum aduentum: & restituet omnem qui ei crediderit: hoc est conuertet cor patris ad filium, vt ait propheta Malachias. Dico autem vobis quod Elias secundus siue Baptista iam uenit circa primum meum aduentum, vt dicunt scripturæ: & non cognouerunt scribæ quod etiam hic esset Elias tanquam præcursor. Non cognouerunt autem eum utpote male intelligentes scripturas.

Sed fecerunt in eo quæcunque uoluerunt.) Herodes uidelicet: multa enim in eum fecit, in carcerem illum iniiciens: deinde amputatū caput deferri iubens in lance.

Ita quoque futurum est ut filius hominis ab eis patiatur.) Ita quoque: non cognitus scilicet quod sit Christus: Non cognitus autem propter præuiam mentem ipsorum. Sed quo nam modo fiet, vt quum præsentēs Hebræi Christo non crediderint, qui tunc erunt credant Eliæ? Quia agnoscunt eum, sciuntque de illo prædixisse Malachiam. Simul etiam tam longum tempus quod in medio intercidet, tātaque virtus prædicationis, emollient duritiem cordis eorum.

Tunc intellexerunt discipuli quod de Iohanne Baptista dixerat eis.) Nam vicesimo quoque capite prædixerat eis, quod ille sit Elias qui vēturus esse dicitur. Supra, 12.

CAPVT XXXV. DE LVNATICO.

Quamque uenissent ad turbam accessit ad eum homo, procidens ad genua eius & dicens: Domine miserere filij mei, quia lunaticus est, & misere affligitur.) De lunatico prædictum quidem est modo naturaliori insistentēdo, quarto capite: dicitur autem & nunc perfectius, quod demonum quidam secedentes, aduersus quosdam homines tempus certum lunę obseruabant: & tunc insultum in illos faciebant, vt dum luna malę causā videretur, eius creator calumnię exponeretur. Supra, 4.

Frequenter

Frequenter enim cadit in ignem, & frequenter in aquam.) Itaq; si non etiā tunc Dei virtus dæmonem cohibuisset, iamdudum eum perdidisset.
 Marci. 9. Marcus autem dicit, quod dæmonium quod in eo erat, mutum erat ac surdum: non quod natura esset huiusmodi, sed quia dæmoniāci vocem ligauerat & auditum.

Et obtuli eum discipulis tuis, nec potuerunt curare illum.) Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod dæmonem fugare possent. Hoc autē & ex eo manifestum est quod dixit Christus, O generatio incredula: et rursus ab eo quod dixit adducens, Si quid potes adiuua nos: & ex eo quod interrogauit Christus, Si potes credere: & iterum ab eo quod ipse respondit, Credo domine auxiliare incredulitati meæ. Nam hæc latius scripsit Marcus.

Respondens autem Iesus dixit: O generatio incredula & distorta.) Genera- lius increpat propter Iudæos quosdam similiter incredulos, licet innu- mera huiusmodi conspexissent, non per ipsum tantum, sed & per disci- pulos facta miracula. Distorta autem, id est tortuosa, non recte in- telligens.

Quousque ero uobiscum? quousque patiar uos?) Indignatur, & mortem quærit, eo quod essent ipsi infidelitate immedicabiles.

Afferte illum mihi huc.) Ne ipse quoq; impotens videatur, eicit dæmonium. Iubet autem adduci dæmoniācum, ut manifesta fiat sua po- tentia his, qui etiam ipsum impotentem esse putabant.

Et imperauit ei Iesus.) Hoc ē præcepit. Marcus autē & Lucas dicunt, quod imperauit spiritui immundo. Siquidem utrique imperauit: dæ- moniāco quidem ut resipisceret, dæmoni vero ut fugeret. Hic enim ver- bum *ἐπετίμηκε* idem significat quod præcepit.
 Marci. 9.
 Lucæ. 9.

Exiuitque ab eo dæmonium: & sanatus est puer ab illa hora.) Hæc certe ma- nifesta sunt. Verum a dæmone quoq; muto & surdo possidetur, quisq; non loquitur neq; audit diuinos sermones. Hunc autem proijcit dæmo- nium: interdum quidem in ignem ire & concupiscentiæ, interdum ve- ro in aquam commotionis aliarum affectionum.

Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsim dixerunt: Quare nos non potuimus eicere illud? Iesus autem dixit eis: Propter incredulitatem uestram.) Marcus vero dixit, quod quum ipse domum ingressus esset interrogauerunt. Interrogant autem, timentes ne forte perdiderint, quam acceperant virtutem, ad- uersus spiritus immundos. Verum Christus coram multitudine incre- dulitatem offerentis pro causa reddit: seorsim vero discipulorum cau- satur incredulitatem. Etenim hi etiam priusquam aggredierentur, diffi- debant se posse laborantem curare, quum tamen alios multos curassent: & ita quum conarentur, nō potuerunt. Optime ergo corā multis mul- torum incredulitatem reprehendit: semotis autem arbitris suorum dif- fidentiam. Neque enim equum erat, ut coram multis confunderet cō- munes orbis præceptores.

Amen quippe dico uobis: Si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Trāsi hinc illuc, & transibit.) Fidē nūc dicit, nō de hoc quod ipse sit De⁹, sed ad faciendā

facienda signa. Dicit enim: Si habeatis fidem adeo acrem & vehementem ac feruentem sicut granum sinapis: illud enim talis est qualitatis: credentes sine vlla trepidatione quod facturi estis signa: tantam habebitis virtutem, ut ipsos etiam montes transferatis, si volueritis. Tantam autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, est tamen etiam excelsum valde. Nascitur siquidem ex libertate ad Deum: rursus talis libertas est ex mente placide composita. Est autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, ut credat illum daturum quicquid postulabitur. Petite inquit & dabitur vobis. Quod si palam non fecerunt transmigrare montes Apostoli, ne mireris: non enim hoc ideo fuit quod non possent, sed quia noluerunt, utpote huiusmodi necessitate aut utilitate sese illis non offerente: post hos namque sancti alij apostolis longe inferiores, urgente necessitate montes demigrare fecerunt, iuxta dominicam sententiam. Potest quoque mons dici diabolus propter opinionis sue elationem, quem facile sancti a sua sede commouent, quando volunt

Et nihil impossibile erit vobis.) Non solum inquit montes transferetis, imo nihil etiam aliud impossibile erit vobis.

Hoc autem genus non egreditur nisi per orationem & ieiunium.) Genus daemonum omnium non alio modo egreditur, nisi per orationem & ieiunium: non solum eius qui sanat, sed eius etiam qui patitur. Oratio siquidem daemoni admodum terribilis est. Hanc autem fortiolem reddit, & valde potentem efficit ieiunium, non sinens corporis satietatem remittere firmitatem, aut fumos qui ab ea ascendunt turbare cerebrum, mentemque confundere: itaque corpore firmo, menteque sine distractione operante, vehementius igne, omnique re terribilius ascendit oratio: ideo has semper coniunctas esse oportet.

Quum autem uersaretur in Galilæa dixit illis Iesus: Futurum est ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & tertio die resurget. Et contristati sunt uehementer.) Discipulis de sui occisione frequenter prædicat: ut præexercitati monitionis frequentia, facile serant quum acciderit: & ut vno verbo dicam, propter causam, quam tricesimotertio capite tradidimus. Vide ergo quomodo licet ibi Petrus fuerit increpatus, & postmodum iusserit patet ut eum audirent, ipse quoque resurrectionem post tres dies promissit: nec sic tamen ferre potuerunt, sed contristati sunt: & non utcumque sed vehementer. Hoc autem factum est, eo quod ignorarent virtutem eorum quæ dicebantur, sicut Marcus & Lucas dixerunt. Nam ille dixit quod ignorabant verbum, & timebant eum interrogare: Hic autem, Et erat absconditum ab eis ut non intelligerent illud. Diuina autem dispensatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, & qui necdum poterant ad supernaturale eius penetrare mysterium. Verum si illud ignorabant, quomodo contristati sunt vehementer? Non penitus ignorabant, sed de morte eius intelligebant, quum de ea sapius audissent, & de hac contristati sunt vehementer: de resurrectione vero ignorabant, de qua etiā sapius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea essent. Dicit enim Marcus inter alia, quod cō-

Supra. 16.

Mat. 9.

Luc. 9.

querebant inter se quid esset, A mortuis resurgere. Suspiciabantur nāq; hanc etiam quandam esse parabolam. Siquidem post resurrectionem aperuit mentem illorum, vt intelligerent scripturas de omnibus.

CAPVT .XXXVI. DE EXIGENTIBVS DIDRACHMA.

+ Drachma minae Atticae pars est centesima, sex continēs obulos: didrachmū, duo decim.

ET quum uenissent Capernaum accesserunt ad Petrum qui didrachma + accipiebant, & dixerunt: Praeceptor uester num soluit didrachma? Ait: Etiam.) Primogeniti omnes Hebraeorum singulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem; eo quod olim Aegyptiorum primogenita perderat. Quia ergo Christus etiam primogenitus erat, qui hac congregabant, ad ipsum quidem accedere verebantur, honorantes eum propter miracula: ad Petrum autem tanquam principē iā discipulorum accesserunt: nec exigunt, sed cum mansuetudine interrogant. Est autem didrachmum genus numismatis.

Quumq; domum ingressus esset, praeuenit eum Iesus dicens: Quid tibi uidetur Simon: reges terre a quibus accipiunt tributum uel censum, a filiis suis an ab alienis? Priusq; loqueretur Petrus de didrachmo praeuenit eum Iesus: demonstrans nō opus esse sibi vt ab alio disceret, quum sciret non tantum quae dicebantur, verum etiam quae cogitabantur. Per exemplum autem ostendit qd quum naturalis sit Dei filius, non debet pendere patri didrachmum. Nam reges non a proprijs filiis, sed ab alienis tributum vel censum accipiunt. Idem autem significat τέλος (quod tributum vertimus) & κῆνος census: sed illud apud Graecos, hoc apud Romanos.

Dicit ei Petrus: Ab alienis. Ait illi Iesus: Ergo liberi sunt filij.) Liberi ne pendant tributum vel censum.

Verum ne simus illis offendiculo, profectus ad mare mitte hamum, & eum piscem qui primus prodierit, tolle: & aperto ore illius inuenies staterem: illum acceptum da eis pro me & te.) Demonstrato primū qd ipse nō debeat pendere propter diuinitatē, tamē dare iubet propter humanitatem, ne offendiculū paterentur, quasi ipse Deū despiceret, volens & ipse Deo pendere didrachmū. A mari autem dat tributū: hinc quoq; ostendēs qd tanq; omniū dñs praecipit & mari, quod quasi precepto eius subiectum, mittit piscem qui tributū domino deferat: nec pro ipso solū, sed & pro primo eius discipulo: Nā Petr⁹ quoq; primogenit⁹ erat. Prius siquidem etiā hoc diuersimode demonstrauit: & quando ipsi furētī imperauit: & quando per ipsum quasi per aridam pedes ambulauit. Et nūc quoq; idem rursus aliter ostendit, vario modo subiectionē illius significans. Est & stater numismatis gen⁹ duo didrachma, id est quatuor drachmas continēs. Vide autem quomō nūc Iudaeis offendiculo esse noluit: alibi vero Phariseorū despexit offendiculū, quādo de cibis disputabat. Docet enim qd aliquādo offendiculū cauere oportet, interdū vero illud despiciere, & cū iudicio hoc & illud facere. Vniuersaliter enim in his quae iuxta Dei praecipit dicuntur aut fiunt, offendiculū oportet despiciere: in his autem quae iuxta voluntatē nostrā, offendiculum curare cōuenit, put praecipit Magnus Basilius.

CAPVT

Supra. 8.

Supra. 14.

Matth. 15.

CAPVT .XXXVII. DE DICENTIBVS,
QVIS MAIOR.

IN illa hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: *Quis nam maximus est in regno cœlo-* Cap. xviii.
rum? Humanum quiddam discipuli tunc patiebantur. Intuiti
 siquidem præpositum fuisse Petrum: nam & Iacobus primogenitus
 erat & alij: sed nihil tale pro eis dixit, doluerunt: & tamen affectū suū
 confiteri erubuerunt, sed indistincte præceptorem interrogant, quis nā
 maximus esset eorum. Nec id solum affectum hunc excitauerat, sed &
 alia multa. Nā & prius quoq; beatificauit eum, multaq; illi promisit:
 alibi etiam visa illius libertate subtristes effecti sunt. Marcus vero ait, Mar. 9.
 quod primum inter se disputauerant, quis maximus esset. & huic con- Lucæ. 9.
 sonat etiam Lucas: & id quidem priusquam ad Petrum accessissent q
 didrachma accipiebant, sed tunc videntes rursus Petrū præhonorari,
 magis iritati sunt, & ita demum interrogauerunt. Videntur autē de
 eo interrogare quod iam nouerant, non tamen est ita. Siquidem ex his
 quæ videbant, sciebant quod in terra Petrus sibi præponeretur: volebāt
 autem scire vtrum etiam in cœlo præhonorandus esset. Sed tunc qui-
 dem de his dolebant: verum postmodum quum effecti essent perfecti,
 primos honores inuicem concedebant.

Et accersito puero statuit eum Iesus in medio illorum.) Marcus autē ait:
 Et amplexatus illum dixit eis. Lucas vero quod statuit eum iuxta se.
 Omnia autem facta sunt. Primum siquidem statuit eum in medio il-
 lorum: deinde iuxta se: postmodum amplexatus est illum. Vult autem
 per exemplum de puero sedare hunc illorum affectum.

Et dixit: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non intrabi- De pueris
tis in regnum cœlorum.) Vos quidem de primatu in regno cœlorum in-
 terrogatis: ego autem dico vobis q; nisi conuersi fueritis a prauitate ad
 sinceritatem, & efficiamini innocentes vt pueri, in illud omnino non
 ingrediemini. Puer siquidem est simplex, non curiosus, neq; vanæ glo-
 riæ cupidus, sine fastu, liber est & ab inuidia, æmulatione, sui amore,
 contentione, & vt semel dicam, solutus est ab omni voluntario affectu,
 non per exercitium, sed per simplicitatem. Si quis ergo discesserit a vo-
 luntarijs affectionibus, efficietur sicut pueri, habēs per exercitium qd
 habent pueri per simplicitatem.

Quisquis ergo sese demiserit sicut puer iste, hic est maximus in regno cœlorum.)
 Quisquis voluntarie seipsum vehementer deiecerit, sicut puer iste nō
 voluntarie vehementer deiectus est: oportet enim, vt dictum est, imita-
 ri puerum, qui multas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Et quicumq; suscepit unum talem puerum in nomine meo, me suscipit.) Et q
 cunq; hospitio exceperit vnum talem puerū qualē dixit, videlicet vnū
 aliquē factum sicut talis puer, dico sane humilem, vilē & abiectum.
 Quod autem dicit, In nomine meo: hoc est propter me, & quia talis est
 meus. Vide ergo q̄tū talē amet: hūc inquit suscipiēs, me suscipit. Mar-
 cus vero addidit, Quisquis autē me suscipit, nō me suscipit, sed eū q mi
 sit me. Est autē sensus omniū dictorū talis. Quicumq; suscepit eum q
 factus

factus est veluti puer, per illum quidem me suscipit, per me autē patrē meum qui misit me. Pater siquidem appropriat sibi eum, qui mihi deservitur, honorem; ego vero delatum illi qui factus est veluti puer. Quid igitur tali susceptione beatius, per quam suscipit quis beatam trinitatē? Nam si filiū & patrem, utiq; & spiritū sanctū; inseparabilis sigdem est beata trinitas. Nondū autē tempus tunc erat docendū de spiritu sancto. Quod vero addit, Non me suscipit, per vsum loquendi dictū ē. Frequēter enim dicere solem⁹: Qd' mihi facis, nō mihi facis, sed Deo. Ideo etiā Lucas reliqs positīs illud reliquit tāq; loquendi pprietatem.

De offendi Quicunq; autem offendiculo fuerit uni de pusillis istis qui credunt in me, expedit ei ut
culo quod suspendatur mola asinaria in collum eius, & demergatur in profundum maris. Offen
Græci σκάν
diculum vocat hic contumeliā. Dicit enim: Sicut qui hos honorātes
2αλορ vo- suscipiunt illos propter me, excelsa digni sunt beatitudine; ita sane &
cant. qui ipsos contumelia afficientes despiciunt illos, extremum luent sup
plicium. Vni autem de pusillis istis, videlicet qui pusilli apparent &
viles. Dicit autem de illis qui facti sunt veluti pueri. Dicens vero quod
expedit ei ut miseram sustineat ultionem, ostendit quod inferiorē pas
surus est in futuro seculo.

Vae mundo ab offendiculis.) Prædicat damnum quod ab offendicu
lis proveniet, ut expectātes ea, semper vigilant nō soli Apostoli, sed &
omnes. Mundum siquidem eos dicit, qui in mundo sunt. Offendicula
vero impedimenta rectæ conversationis. Deplorat autē mundū propter
offendicula, ut qui ab illis multa passurus sit.

Necesse est enim ut veniant offendicula.) Propter hoc dicunt quidam:
Si necesse est ut veniant offendicula, necesse est ut fiant peccata. Si autē
necesse est ut fiant peccata, iniuste pœnas luūt peccatores: Nam quod
ex necessitate sit, culpa caret. Quibus dicimus, quod necesse est ut veni
ant offendicula, propter necessitatem dæmonum: non est autem neces
se, ut virtuti dediti offendiculū patiantur; id enim in sua voluntate sitū
est quum liberum habeant arbitrium. Ut ergo veniant offendicula nō
in nobis situm est: ut autem offendiculum patiamur, omnino in nobis
situm est. Sciens ergo Christus quod omnino futura sint offendicula,
prædicat de illis, ut sicut dictum est caueamus: non tamē ideo ventura
sunt, quod prædixerit: sed propterea prædixit, quia ventura erant.

Verūtamen vae homini illi per quem offendiculum venit.) Offendiculum
quidem a dæmone seminatur; ab homine vero alitur & augetur ac res
cipit, qui prauā & corruptā habet voluntatē, quē etiā nūc deplorat,
tāq; dæmonis ministrū. Deinde etiā docet quō offendicula deuitemus.

Si autem manus tua vel pes tuus est tibi offendiculo, abscide ea, & projice abs te. Me
lius tibi est ingredi ad uitam claudum aut mutilum, q̄ duas manus vel duos pedes habentem projice
ci in ignem æternū.) Non de mēbris corporis hoc dicit, sed de cognatis

& amicis ac ministris, quos horum membrorum loco habemus:
quemadmodum quinto capite particularius enarrauimus. Nam & hæc
in illo dicta sunt: quare ergo ibi expositionem. Sed ibi de affectu erat
sermo, hic autem de qualicunque nocumento. Vide autem nunc quod
καλορ, hoc est mutilum, vocat eum qui manibus caret.

Et si

Et si oculus tuus offendiculo est tibi, erue eum & projice abs te. Melius tibi est unoculum ad vitam ingredi, q̄ duos oculos habentem proci in gehennam ignis.) Dicitur etiam de his in illo capite, & superfluum foret repetere. Vere ergo nihil est adeo noxium sicut pravorum consortium. Quod si etiam in membris nostris amputamus frequenter quædam ex illis quando & ipsa immedicabilia manserint, & cætera corrumpunt: multo magis in cognatis & amicis ac ministris facere hoc oportet, ubi nobis obstaculo fuerint aut impedimento ad rectam conuersationem. Præstat enim sine illis saluum fieri, q̄ cum illis perire. Postq̄ ergo prauos fugere admonuit bonos honorare iubet. Ait enim:

Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis.) Qui hominibus quidem pusilli videntur propter abiectiōem & simplicitatem, vere tamē magni sunt propter virtutem. Ne vnum quidem horum despiciere oportet: manifestum est ergo quod neq̄ duos omnino, neq̄ plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos facit.

Dico enim vobis quod angeli eorum semper vident faciem patris mei qui in cœlis est. +) Inde manifestum est iustos habere angelos custodes. Dicit enim David: Caltrametabitur angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Quos autem seruant angeli, qui tantam apud Deum habent libertatem, vt semper videant Deum qui in cœlis est, vere hos despiciere non oportet: & si non propter illorum virtutem, at saltem propter custodes eorum. Faciem verò patris, hoc est patrem meum. Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem causam, cur eos despiciere non oporteat.

+ Vident autem illum non perfecte sicut est in essentia, sed prout eis permittitur. Deum enim (ait) nemo vidit unq̄, non materialis solum creatura, sed etiam immaterialis. *Psalm. 32.*

Venit enim filius hominis ad saluandum quod perierat.) Venit inquit in mundum, siue incarnatus est, vt saluaret eos qui antea periti erant. Quod si ego tantam illorum habui curam, quomodo vos despicietis illos? Deinde vero ponit & parabolam, qua demonstrat amoris sui magnitudinem. *Iohan. 3.*

CAPVT XXXVIII. DE CENTVM OVIBVS.

Quid vobis uidetur, Si fuerint homini cuiusdam centum oues, & aberrauerit una illarū, nonne relictis nonaginta nouem, profectus in montes quærit eam quæ aberrauerit?) Hominem seipsum significat: centum vero oues, omnem rationalem creaturam, hominem videlicet: oues quidem propter ipsorū subiectionem, & quod ab eo pascantur: centum vero propter perfectionem ordinis rationalis huius creaturæ: tot enim sunt quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione solet ponere, vt in terra frugifera quod vnum dedit centuplum, sicut vicesimo quarto capite prædictum est. Ouis autem errans ordo est hominū qui a Dei ouili abiecti est, & sequutus fallaces demones. Montes vero secundum aliquos cœli est propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit. Iuxta alios *Supra. 13.*

O iii autem

autem terra, propter agrestes daemones, qui in ea commorari gaudent, tanquam serpens in montibus; & quia fructum non desert lenem & suauem, qui suauem dominum nostrum delectet, sed agrestem & acerbum, qui acerbio satanae suauis sit. Ad hos profectus est, ut quærat ouem errantem. Quod si homo errantem irrationalem ouem non despicit, quum tamē multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non despicit, cuius misericordia ad humanam est, sicut mare totum ad vnam aquæ guttam.

Et si contingat ut inueniat eam: amen dico vobis gaudet super illa magis, quàm super novaginta nouem, quæ non aberrauerunt.) Neque enim tantum gaudemus de his quæ secure possidemus, quantum de eo quod postquam perditum erat inuentum est. Etenim quum illa semper habeamus, non adeo sentimus gaudium quod de ipsis habemus: quum autem illud perdiderimus, ac vehementer contristati simus, tanquā damno affecti: ubi inuenimus, vehementer gaudemus, tanquā illud lucrati.

Ita non est voluntas coram patre vestro qui in coelis est, ut pereat unus pusillorum istorum.) Ita, sicut docuit parabola. Patrem vero discipulorum seipsum nominat: non solum tanquam ipsorum præceptorem, sed etiam tanquā creatorem. Scire enim oportet quod interdum patrem suum dicit patrem discipulorum, interdum vero seipsum. Coram patre vestro autem, hoc est in patre vestro. Nam & hic sermo lingue proprietatis est. Verum quomodo signum non dedit quo pusillos cogniturus simus: Vt eum qui dignus est ignorantes, nullum despiciamus, sed omnium curam habeamus.

De correptione fratris

Si peccauerit in te frater tuus, abi & argue eum inter te & ipsum solum.) Quia vehementi sermone disseruit aduersus eos qui sunt offendiculo vel obstaculo, & undique eos terruit: tandem ad eos quoque transit, qui patiuntur offendiculum, & iubet non aspernari eos, qui sunt offendiculo. Fratrem autem dicit, eiusdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit offendiculo non facile veniret ad confessionem aut purgationem, rubore ac confusione detentus: ducit illum qui offendiculum passus est ad eum: Abi inquit & argue eum, hoc est, suggere quod fuerit offendiculo: doce quod iniuste egerit, fraterne tamen & in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans: & ut facilius recipi possit correptio, exhortatur ut fiat inter duos tantum, ne forte publicatus improbius fiat ac incorrigibilis.

Si te audierit, lucratus es fratrem tuum.) Si tibi obedierit corrigenti, resipueritque, ac seipsum condemnauerit, magnum fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, membrum tuum: hunc enim perdideras propter offendiculum, diuulsam a fraterna coniunctione tua, quod grande damnum est his qui vere fratres sunt.

Si autem non audierit, assume tecum adhuc unum aut duos: ut in ore duorum testium vel trium stet omne verbum.) Quia solus non valuisti curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille publicari se reputans, durior efficiatur: sed vnum aut duos auxiliares: ut si perdurauerit non mollescens, sint etiam testes tue mansuetudinis & duritiei illius. Vtque iuxta veteris legis sen

gis sententiam, in ore siue pos duorū testiū vel triū, stet, hoc est confirme-
tur omne verbū, puta te fecisse quod in te est, nihilq; prætermisissē: pri-
mum enim solus abiisti ad eum, deinde alijs quoq; assumptis.

Quod si nec illos audierit, dic ecclesiæ.) Ecclesiam nunc vocat præsi-
des fidelium ecclesiæ. Renuntia illis quæ circa hunc aguntur: Fortas-
se illi immutabunt eum veritum dignitatem ipsorum.

Porro si nec ecclesiam audierit, sit tibi tanq̃ ethnicus & publicanus.) Sit tibi
deinceps incommunicabilis, cum quo nullam ineas vitæ societatem,
tanquam immedicabili. Ethnicis autem infidelibus coniunxit publica-
nos, propter pecuniæ amorem & auaritiā, incompassibilitatē & in-
iustitiā. Audiamus ergo qui huiusmodi affectionibus sumus obno-
xij. Vide autem quantum adhiberi iusserit vt corrigantur hi, qui fue-
runt offendiculo: quum neque illos curare sustineamus, quibus præsti-
timus offendiculum. Quid ergo, hæc sola erit ultio illorum qui sunt in-
curabiles? Nequaquā, sed audi etiam quæ sequuntur.

*Amen dico vobis: Quæcunq; ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcunq;
solueritis in terra, erunt soluta in cælo.)* Vbi tandem ecclesiæ dicere iussis-
set, præsidibus videlicet ecclesiæ: nunc ad eos sermonem intendit, di-
cens: Quæcunq; ligaueritis in terra, & c. Hoc aut & ad Petrū dixit Supra. 16.
tricesimotertio capite: sibi ergo quere enarrationē. Est aut nūc oratio-
nis sensus iste. Quicquid vos in terra censueritis, aut sententia decre-
ueritis, hoc Deus in cælo ratum habebit: siue eos qui sunt incurabiles
ab ecclesia amputaueritis, siue postmodum resipiscences receperitis.
Hæc autem comminatus est, non vt hæc fiant, sed vt quisq; territus et
ecclesiæ amputationem & Dei sententiam mutet ac liberetur, & eam
exadat. Nam & propter hoc, primum, secundum, ac tertium tribunal
constituit, & tandem iudicauit eum abiiciendum: vt si primum non
audiret, obediret secundo: si autem & hoc despiceret, timeret vel ter-
tium: quod si etiam hoc contemneret, iam tunc abiectiōem formida-
ret amaram, supernamq; sententiam, quæ hac abiectiōe magis forma-
danda est: & ita omnino corrigeretur.

*Rursum, Amen dico vobis, quod si duo ex vobis consenserint in terra, de omni re quæ-
cunq; petierint, fiet illis a patre meo qui in cælis est.)* Papæ q̃tum ponit de dile-
ctione studium, varijs euangelij locis de hac iterans sermonem. Nunc
siquidem postq̃ magna minitatus est his qui ponunt offendiculū: & his
qui non corriguntur, eorum studio qui offendiculū passi sunt: rursum
magna promittit his qui diligunt: vt tum minis, tum promissis ad a-
morem congreget Christianos. Dicit ergo: Si duo ex vobis videlicet
in amore viuētes, concorditer petierint a Deo de qualicunq; re, ex-
audientur: quod si duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequen-
ter aliqui duo in dilectione existentes, & Deum concorditer de aliquo
postulantes, non exaudientur? Quia non sunt similes Apostolis.
Neque enim simpliciter dixit, Si duo consenserint: sed, Si duo ex vo-
bis, hoc est similes vobis, virtutem colentes: vel quia non ea præ-
stant quæ possunt: vel inutilia petunt: vel aduersus eum qui mole-
stia affectus est deprecantur: vel pro indigno postulant: vel oīno aliqua
alia

alia ratio adest quæ causet repulsam: quæ sublata, qui vitam degunt secundum virtutem & in amore viuunt, ac concorditer petunt, statim consequuntur: mentiri enim non potest qui promissit. Atqui etiam vn⁹ virtuti deditus si sic petat exaudietur. Sed non tantum q̄tum duo conformes. Quia vero dixit, Fiet illis a patre meo: Docet consequenter, & non solus pater dat, sed etiam ipse: ideo consequenter dicit.

Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.)

In nomine meo, hoc est propter me, propter mea præcepta, & non propter aliam causam. Vbi ergo ita congregati fuerint, ibi sum in medio eorum, colligans & custodiens eos, ac complens eorum petitiones. Nō autē dixit Ero, sed Sum protinus. Deus vero inter hos quidem esse dicitur, inter illos vero non esse: non tanq̄ loco circumscriptus: neq̄ enim loco circūscribi potest, sed q̄ virtus eius inter dignos libēter cōmoret.

Tunc accedens ad eum Petrus dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus & remittam ei?)

Quum de dilectione ac iniuriarum obliuione decuisset dominus: interrogat rursus discendi cupidissimus Petrus, ignorans q̄ semper oporteat ignoscere peccantibus.

Num usque septies?) De hoc tanquam per additamentum interrogat: arbitratus videri hoc magnanimi ac patientissimi animi. Quid igitur Christus?

Ait illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.) Septuagies septies inquit Chrysostomus, non significat hic numerum, sed imensum, continuum & semper. Nam sicut *μυρίακις*, hoc est decies milies, significat frequenter, apud Græcos, ita sane & Septies apud Hebræos: & multo magis Septuagies: ac insuper quod ex utroq̄ compositum est Septuagies septies. Quia ergo infinites in Deum peccamus, infinitis vicibus iussit ignoscere his qui in nos delinquant, si semper resipiscant: eum namq̄ qui non resipiscit, post tertiam monitionem repelli iussit tanquam ethnicum & publicanum: quo modo enim remitteret quis ei, qui remissionem non querit?

Propterea assimilatum est regnum cælorum homini regi qui voluit conferre rationem cū seruis suis.) Propterea, quare? Quia oportet ei semper ignoscere q̄ semper resipiscit. Regnum autem cælorum seipsum nunc appellat tās quam regem cœlestem, prout saepe diximus. Conferre vero rationem, hoc est sumere ac subducere computū inter seruos suos qui sunt homines. Fingit autem hanc parabolam, volens ostendere, q̄ is qui nō ignoscit in se peccanti, priuat seipsum Dei misericordia.

CAPVT .XXXIX. DE EO QVI DEBEBAT DECEN MILLIA TALEN- TORVM.

Quamq̄ cœpisset conferre rationem, oblatus est ei vnus, debitor decem millium talentorum.) Vnus videlicet seruus. Quod autē est apud Græcos *λίτρα*, hoc est libra auri, id apud Hebræos est talentum. Erat enim numismatum pondus maximū precij, cetera oīa excedens pondera.

Et quum non posset ille soluere, iussit eum dominus eius uenundari & uxorem illius, & filios ac omnia quæ habebat, fierique solutionem. Vt omnino solueretur debitum. Non tamen hoc ex crudelitate iussit, sed ex compassione, ut tali sententia territus deprecaretur, ac remissionem consequeretur. Nisi enim eo sine talem protulisset sententiam, nequaquam deprecanti remisisset debitum. Nam si valde facile remissionem percepisset, futurum erat ut gratia magnitudinem non cognosceret: propter hoc ergo in magnam necessitatem eum redegit, ut ad memoriam in posterum reuocare posset, qua condemnatione absolutus esset: & compassius etiam ipse erga suum fieret debitorem, proprijs edoctus calamitatibus.

Prostratus ergo seruus ille adorabat eum dicens: Domine patiens ac lenis esto erga me, & omnia tibi reddam. Misertus autem dominus serui illius absoluit eum, & aes alienum remisit illi. Vide poenitentiae vires ac domini humanitatem. Poenitentia siquidem fecit seruum a malitia cadere: stans enim firmus in prauitate, non poterat remissionem accipere. Dei vero humanitas siue benignitas omnino ignouit, & aes alienum remisit. Atqui seruus non omnimodam remissionem, sed longanimitatem ac protelationem querebat. Disce ergo Deum plura conferre quam nos postulemus: tanta est Dei benignitas & humanitas, etiam quum durior videtur, puta iubendo uenundari eum, & omnia quæ illius erant. Neque enim hoc ex asperitate dicebat, sed ut seruum tereretur & persuaderetur, eumque ad humiliter deprecandum adduceret, & ad respiciendum quomodo inuitaretur.

Egressus autem seruus ille inuenit unum de conseruis suis qui debebat ipsi centum denarijs & apprehensum eum suffocabat dicens: Solue mihi quod debes. Non post longum tempus sed statim: beneficentiam faciens tramitem, ad id quod neque Deo gratum est, neque hominibus.

Prostratus ergo seruus ad pedes eius rogabat eum dicens: Patiens ac lenis esto erga me & solua tibi. Ille autem noluit: sed abiit & coniecit eum in carcerem, donec solueret debitum. Neque formam supplicationis veritus est, quia & ipse misericordiam percepit: neque sermone placatus est, per quem & ipse seruatus erat: neque a simili, propriæ meminit calamitatis, sed permansit omni fera crudelior. Atqui non pro æqualibus erat supplicatio: ipse enim pro talentis, hic pro denarijs rogabat: & ipse pro decem millibus, hic autem pro centum: & ipse dominum, hic autem conseruum: & dominus tantum debitum ipsi vniuersum remisit, ipse vero neque dilationem conseruo dedit.

Videntes autem serui quæ fiebant, contristati sunt uehementer, & uenientes manifestauerunt domino suo cuncta quæ fiebant. Incompassibilitas enim non a Deo solum habetur odio, sed neque mansuetis hominibus grata est.

Tunc accersit eum dominus eius & dixit ei: Serue scelestus totum debitum illud remisi tibi, quia obsecrasti me: Nonne oportebat & te misereri conserui tui? sicut & ego tui misericordiae gutta ab inextinguibili serui sumus. O immensam mansuetudinem! Ex æquo disceptat cum hausto maris pelago eo qui omni sermone indignus est: & patienter ac leniter eum conuincit, qui per se condemnatus est, ostenditque quod ipse sibi ipsi priorem etiam plus exceditur non gratiam subuertit, & ex eo ultionem adduxit. Et quum non posset soluere, strata humanitas et benigne non eum scelestum nominauit, sed eius potius misertus est: quum vero erga conseruum nitas a dei humanitate & benignitate non est motus compassionis affectu, tunc & scelestum appellauit et puniuit. Audias te.

Audiamus nos q nō cōpatimur & horreamus: sciam⁹ q ipsi nos ipsos omnino condemnamus, Dei misericordiam quam erga nos exhibuit subuertentes, æternumque supplicium attrahentes.

Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus quoadusque solueret sibi totum debitū.) Hoc est continue & semper: postea enim nunquam soluet. Tu vero reliqua parabolę ne curiose scruteris, quę persuasibilitatis gratia sunt coassumpta: sed hoc solum ex ea manifeste accipito: peccata quę in Deū committimus infinitis modis plura esse, his quę delinquant in nos fratres nostri. Nam quisq nostrum Deo debitor est decem millium talentorum, hoc est, multi ac magni reus debiti: debemus enim illi multas grauesq pœnas, propter magna grauiaq peccata. Quisq autem eorū qui in nos deliquerunt, nobis debitor est centum denariorum, videlicet parui vilisq debiti, si conferatur ad decem millia talentorū. Quū ergo Deo tanta debeamus, nisi erga nostros debitores misericordia vli fuerimus, subuertemus etiam quę iam nobis supplicantibus remiserat: et postmodum omnium pœnę a nobis si ne vlla compassione expetētur. Vide enim quę sequuntur.

Sic & pater meus cœlestis faciet vobis, nisi remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris delicta illorum.) Propter hunc sermonem totam composuit

parabolam, exemplo illū confirmans, quo facilius reciperetur. In principio siquidem parabola se ipsum posuit regem ac legislatorem: post finem vero ipsius, patri vltionis auctoritatem attribuit, ne factabund⁹ ipse videretur: simulq ostendens vnā vtriusq esse auctoritatem. De cordibus vestris autē, hoc est, ex corde, & non tantum ab ore.

Cap. xix

Et factum est ubi finiisset Iesus sermones hos, transiuit a Galilæa & venit in fines Iudææ trans Iordanem.) Venit in extremas Iudę partes: quia instabat tempus passionis ipsius.

Et sequutæ sunt eum turbæ multæ, curauitque illos ibi.) Rursum vt frequenter diximus, a doctrina transit ad miracula: quandoq curans animas, interdum verò corpora, & nihil vnq negligens.

CAPVT .XL. DE INTERROGANTIBVS
VTRVM LICET HOMINI DIVOR-
TIVM FACERE CVM
VXORE.

ET accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum, & dicentes ei: Vtrum licet homini diuortium facere cum uxore sua qualibet ex causa?) Rursum visis miraculis ac virtute illius, efferati fuerant: & quia facta eius reprehendere nō poterant, accedunt tentantes, in sermonibus an eū possent cōprehendere: quūq id sepe fecissent, & ubiq mirabiliter impositū ipsis fuisset silētium, impudens tamen ac improba erat eorum inuidia. Interrogāt ergo si liceat homini diuortium facere cum vxore sua ex qualibet causa. Et considera mihi astutiam: quia enim de hoc quæsito in præcedentibus docuerat, quinto videlicet capite, dicens, Quicumq repudiauerit vxorem suam excepta causa fornicationis, facit eam adulteram esse, &

cæt.

Supra. 5.

cat. putauerūt eum doctrinam illam obliuioni tradidisse. Ideo etiā nō dicunt, Quare hoc docuisti? sed quasi de hoc nondum docuisset prauo more suo interrogant: vt si licere diceret, opponerent dicentes: Et quomodo in præcedentibus docuisti non licere? Si vero diceret non licere, opponerent ipsi legem. Quære autem prædicto quinto capite dicti illius enarrationem, Quicumq; repudiauerit vxorem suam excepta causa fornicationis, facit eam adulteram esse: ibique & legem facile discēs & causam ob quam statutum erat. Quid ergo Christus qui horum astutias ac dolos perfecte nouerat?

At ille respondens dixit eis: Num legistis quod qui fecit ab initio, masculum & femina fecit eos? Gene. 1.

Eos videlicet homines. Hoc autem verbum in libro Genesim scriptum est. Tu vero admirare domini mansuetudinem: quomodo sciens q̄ eum tentarent, non dixit: Quid me tentatis? quod alibi dixit ad eos. Neq; exasperatus est sicut alio loco: neq; omnino arguit eos, vt suam ostendat lenitatem, & vt discipulos doceat, iniurias leniter ferre. Non tamen semper exhibet lenitatem, ne putent scelesti hæc illum latere, vtque refrenaret malitiam. Et vide sapientiam. Interrogatus an liceret, non statim dixit non licere, ne daret eis occasionem contentionis ac tumultus, sed hoc alio modo apte admodum astringit ab ipsa creatione quæ ab initio facta est. Quid ergo ait? Num legistis quod qui fecit ab initio, masculum & femina fecit eos? hoc est vnum masculum vnamq; femina, vt vnus vnam haberet. Nam si voluisset masculum hanc relinquere, rursumq; hanc ducere, plures vtique formasset ab initio feminas: quia ergo plures non formauit, restat vt voluerit virum non repudiare vxorem suam.

Gene. 2.

Et dixit: Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, eruntq; duo in carnem vnā. Ostenso a creatione q̄ nō liceat repudiare, ostendit hoc & a diuino iussu. Scire autem oportet, quod in libro Genesim apparet presens verbum ipsius Adam esse prophetantis de vxore: sed Christus nunc docet q̄ hoc Dei fuerit præceptum, & non ipsius Adam prophetia vt apparet. Nihil tamen vetat idem dictum ipsius & Adam fuisse prophetiam a Deo inductam, & rursum Dei præceptum dictum per Adam: vt id dixerit & Adam inductus a Deo, & rursum dixerit etiam Deus loquutus per Adam. Ait ergo quod etiam dixerit creator: Propter hoc videlicet, quia formata est vxor de latere viri sui, (nam & hoc ante prædictum præceptum scriptum est) relinquet homo patrem suum & matrem, & c. Eruntque duo cōiuncti in carnem vnā siue corpus vnū propter coniunctionem vnitatis, siue coniunctiuā formā. Quia ergo vnū corpus hos esse iussit, non licet repudiare.

Itaq; iam non sunt duo sed vna caro. Postq̄ tentatoribus diuinū recitauit præceptum, interpretatur nunc q̄ post coniunctionē vnū corpus fiant duo coniuges. Deinde suā quoq; infert sententiam. Ait enim:

Quod ergo Deus coniunxit homo ne separet. Ecce id subintulit quod nō licet: blande quidem modocq; persuasibili vt diximus: ostendens præter naturam ac præter legē esse diuortiū. Præter naturam quidē: nā vna caro diuidit, præter legē vero, quū enī De⁹ vnū esse iusserit, distrahunt.

Dicunt

Dicunt ei: Quid ergo Moses iussit dare libellum repudiij ac dimittere eam? Quid, id est quare vel quomodo. Libellum vero repudiij dicunt scripturam repudiationis, quod etiam quinto capite diximus.

Ait illis: Moses quidem ad duritiā cordis uestri permisit vobis repudiare uxores uestras: ab initio autem non ita factum est. Causam in caput illorum conuertit, quod frequenter facere consuevit. Propter duritiā cordis uestri inquit hoc permisit, iuxta diuersas causas eorum qui sibi nuptas oderant, neque illis reconciliabantur. Siquidem illas repudiare statuit, ne occiderentur. Cur autē libellus repudiij daretur, manifeste diximus prædicto quinto capite. Ab initio autem non ita factum est. Nam si Deus id ab initio voluisset, nequaquam vnum formasset masculum vnamque foeminam; neque iussisset duos esse in carnem vnam.

Proinde dico vobis: quisquis repudiauerit uxorem suam nisi ob stuprum, & aliam + duxerit, adulterium committit: & qui repudiatam duxerit, adulterium committit. Siue non repudiatam ab alio, siue repudiatam duxerit, adulterium committit. Hæc autem Marcus ait ad discipulos esse dicta. Primum namque ad Phariseos dicta sunt, deinde etiam ad discipulos in domo seorsum. Dictum est autem & de his quinto capite, & ibi quære enarrationem. Solam vero eam iussit eiici, quæ stuprum siue adulterium commisisset, propter foetus confusionem, & propter dubitationem eius quod parandum esset: quasi alia quæuis causa curari possit, hæc autem sola non recipiat curationem.

Intelligi quoque potest sermo de uirgine secundo ducta, hoc est post relictam uxorem. Dicunt ei discipuli eius: Si ita se habet causa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium. Nunc tandem intellexerunt præcepti grauitatem, tanquam rei quæ molestia afficiat. Siquidem graue admodum videbatur, difficilem prauamque tolerare mulierem, nec eā posse repudiare quæ fera seuior est ac molestior. Ideoque dicunt: Si ita se habet causa hominis cum uxore: id est si vna causa est vel medium separans virum & uxorem, dico sane fornicationem, non expedit venire ad nuptias.

Ille autem dixit eis: Non omnes capaces sunt huius dicti. Non omnes suscipiunt hunc sermonem de non contrahendo matrimonio: non omnes ferunt. Magna enim res est coelibatus: nec ab omnibus ferri potest.

Sed quibus datum est. Soli illi sermonem hunc suscipiunt & ferunt, quibus datum est hoc donum a Deo: datum est autem his qui petierunt. Petite enim, ait, & dabitur vobis: petentibus (inquam) non simpliciter, sed feruenter & perseveranter: & ut semel dicam, sicut oportet. Significatum est ergo virginitatem, Dei donum esse, datum his qui petunt ut oportet.

Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt +, & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum coelorum.

Quia de coelibatu incidit sermo, decet nunc de innuptis: & tria enumerat genera eunuchorum: quorum primum nullam sustinet calumniā, secundum autem vituperatur, tertium vero laudabile est: eorum videlicet qui seipsos castrauerunt, ut regnum coelorum consequerentur: non nouacula ferrea excutentes genitalia, sed continētia infantiā concupiscētiæ amputantes

amputantes: & amore virginitatis, coitus amorem emarcescere sinentes. Quorum enim naturam manus humana transformauit, ferrumq; deprauauit, non tantum obseruatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accusati, vltionem susceperunt, quæ id etiã vincat, quod a ferro est auxilium.

+ Gregor. Theol. Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Quum autem dico naturam, non abijcio uoluntatem, sed utrumq; pono: & inclinationem ad id quod honestum est, & quæ ad opus bonum ducit natura. Quibusdam uero a præceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per seipsos illas amputant, ut qui præceptores non assequuti, seipsos docent quæ conueniunt: & radicem uitiorum excidentes, & membra prauitatis exterminantes.

Qui potest capere capiat. Tandem ubi cœlibes laude dignos demonstrasset, & ita talem cœlibatum laudasset, ac eo modo latenter auditores ad virginitatem prouocasset: sciens id magnum esse, & a paucis deligi: relinquit rem in hominum uoluntate. Qui potest inquit capere hoc, aut peruenire ad hoc, capiat.

Tunc oblatis sunt ei paruuli, ut manus imponeret eis, & oraret: discipuli uero increpabant illos. Infantes dixit Lucas, qui offerebantur in fide parentum. Discipuli vero eos increpabant qui offerebant, sicut scripsit Marcus, hoc est prohibebant. Verisimile est autem quod & pueros increpabant. Nam & hos & illos, præceptorem honorando prohibebant. De infantibus ac pueris. Luc. 19. Mar. 10.

Iesus autem dixit: Sinite paruulos, & ne prohibueritis eos uenire ad me: talium est enim regnum cœlorum. Marcus dixit, quod etiã indignabantur prohibentibus. Recipit autem pueros, significans se recipere simplices, ac docēs oportere fastū q̃ a sublimitate procedit cōculcare: & se suscipere despicabiles. Nō dixit autem: Horum est regnum cœlorū, sed taliū, imitantiū uidelicet horū simplicitatem: de quibus latius dictum est tricesimo septimo capite. Supra. 19.

Et impositis manibus super illos progressus est inde. Marcus dixit quod etiam complexatus est illos, ac impositis manibus super eos benedicebat illis. Hoc autem faciebat illorum adimplens petitionē qui eos adduxerant. Oblati sunt enim, inquit, ei paruuli, ut man⁹ imponeret eis & oraret. Simul etiam ostendit iterum quod amplectitur, sibiq; familiarem efficit eū, qui dolo ac malitia caret: & ponit super eū manus siue excubantem suam uirtutem, ac benedicit, eumq; sanctificat.

CAPVT .XLI. DE DIVITE INTER- ROGANTE IESVM.

Ecce unus accedens dixit ei: Præceptor bone quid boni faciā, ut habeam uitam æternam? Principem dixit hunc Lucas, uidelicet Iudæorum. Nō erat autem hic adolescens dolosus aut fictus, ut aiunt quidam: neque enim intuitus illum Iesus dilexisset eū, quod dixit Marcus, sed in ceteris quidem bonus erat, vitæq; cupidus æternæ: sed auaritię spina pingue suæ animę aruum perdiderat.

Ipsæ autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus, nempe Deus. Nullus neq; corporeus, neq; incorporeus præprie bonus est, nisi solus Deus: quia Deo secundum naturam cōuenit bonitas, ideoq; mutari nō potest

potest: cæteris autem omnibus visibilibus & inuisibilibus secundum voluntatem, & ideo mutabilis est. Quia ergo hic Christum hominem tantum esse suspicabatur, bonumq; vocabat eum, non tanquam Deum, sed tanquam hominem, & vnum quempiam præceptorum apud Hebræos: ad huiusmodi suspicionem eius nunc etiam ipse quasi homo cū eo differit, dicens: Quid me dicis bonum, qui homo sum iuxta tuam suspicionem? Nam tanquam homo non sum bonus, tanquam Deus aut, etiam maxime bonus sum: solus namq; Deus proprie bonus est. Hoc autem dixit non homines priuans bonitate, sed de ea quæ proprie bonitas est docuit: simulque adulationem reppulit, & instruxit nos ne laudibus assentiamur.

Quod si ad vitam vis ingredi, serua mandata. Ait illi: Quæ? Non tentando dixit, Quæ? sed putabat præter legalia esse alia, quæ ad talem inducerent vitam.

Iesus autem dixit: Non facies homicidium: non committes adulterium: non fornicaberis: non falsum testimonium feres: honora patrem tuum & matrem: Et diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit ei adolescens, Omnia hæc custodiri ab infantia mea. Principas
 * liora præcepta legalia dispensatorie ipsi profert, simul ea honorans, & ut ipso respondente, Hæc omnia opere compleui: nam id significat Custodiui, & ab infantia. Sciebat enim & quod opere compleuisset, & quod ita responsurus esset: auditoribus manifestaretur conuersatio illius virtuti consentanea. Deinde tandem prolato ei vno euangelico præcepto, dico sane diuitiarū abiectiōe, facilius cōuinceret eum esse auarum: & ita bona occasione demonstraret manifeste auaritiā corrūpere omnem virtutem: & ita demonstrato damno deuitari posset huiusmodi affectus. Quare autem nō protulit illi primum & maximū præceptum, puta, Diliges dominum Deum tuum? Quia alia huius bona opera occulta erant: pietas vero huius ad Deum omnibus nota erat. Dubitabit autem aliquis, vtrum proposita legalia præcepta conciliēt vitam æternam: Cui dicere possumus, quod concilient quidem, at non talem qualem euangelica. Nam vita æterna accipienda est fruitio quæ est in cœlis, quæ varia est & multiplex: multæ enim apud solum Deū fruitions sunt. Rursum dubitabit aliquis, vtrum vere dicebat adolescens: Siquidem quum multas haberet possessiones, quomodo diligebat proximum sicut seipsum? Vtrum enim diuidebat has parum aut nihil habentibus? Quid ergo dicendum est? Quod hoc quoq; præceptum compleuerat, quatenus ipsum compleri tunc permissum erat. Diligebat namq; proximum sicut seipsum: sed quasi nullum ei inferēdo nocumentum, non quasi diuidendo suas cum eo possessiones. Nā id excelsum est & supra Iudaicam in humum depressionem.

+ Quæ eo tempore maxime erant necessaria. Cætera quidem in una Exodi parte statuta
 1. Exod. 20. sunt. Illud autem: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, in alia: & manifeste ita habetur in
 2. Leuit. 19. Leuitico. Assumpsit autem & hoc tanq̃ maxime necessarium.

Quid adhuc mihi deest? Quid adhuc habere me oportet quo careo? Hoc autem dicens manifestabat quod maiorem desiderabat virtutem. Ideo quoq; ut ait Marcus intuitus illum Iesus dilexit eum, & dixit ei,
 Vnum

Vnum tibi deest. Lucas autem dixit, Vnum tibi deficit. Intritus siquidem est illum mansuetum; dilexit autem eum quasi vehementer salutem appetentem: quanquam auaritię tyrannide præpediebatur. Quid est autem quod deficit? Vt sequatur eum. Audi ergo.

At illi Iesus: Si vis perfectus esse, abi, uende quę habes, & da pauperibus, habebisq; thesaurum in cœlo: & ueni sequere me.) Quia ea quę habebat, id est, diuitię impedimento erant ne sequeretur: iubet hæc vendi, dariq; pauperib⁹. Dicit ergo: Si vis perfectus esse: imperfecti enim sunt, qui sola legalia complent præcepta: quia & ipsa imperfecta erant propter Iudæorum imbecillitatē. Habebis thesaurum autem, dixit consolans eius auaritiā: ac promittens quod iterum thesaurum reconderet; nec id tantū, sed & melius, quia in cœlo. Vocat autem thesaurum in cœlo bonorū retributionem operum, quę ibi his qui digni fuerint, reposita sunt. Quod autem addit, Veni, sequere me, tantundem est ac si dicat: Grade re iuxta vestigia meę conuersationis, sequere mea præcepta: hoc enim tibi deficit, qui legalia adimplesti.

Audito autem hoc sermone adolescens abiit contristatus: habebat enim multas possessiones.) Quo plura habebat, eo magis seruus eorum effectus erat: additio siquidem diuitiarum, additionem facit auaritię. Opulētia itaq; causa fuit tristitię & incredulitatis.

At Iesus dixit discipulis suis: Amen dico uobis, Dives difficulter intrabit in regnū cœlorum.) Quod si dices difficulter, auarus nullo modo. Si enī condemnat qui nō dat quę sua sunt, multo amplius qui rapit aliena.

Rursus autem dico uobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei.) Quum rem dixisset difficilem, hanc subiunxit impossibilem: nec simpliciter impossibilem, sed & impossibili magis impossibilem. Impossibile siquidem est camelum uiuum transire per foramen acus: hoc autem impossibilius est illud. Fertur autem hic sermo per exaggerationem ad auarorum terrorem. Quidam autem camelum vocant funem nauis crassiorē. Verum hæc dicens Christus nō vituperat diuitias, sed seruire diuitijs. Est autem optimum exemplū: nam sicut foramen acus non est capax cameli propter nimiam sui angustiam, & propter grandem illius molem ac tumorem. Ita quoq; uia quę ducit ad vitam nō capit diuitem propter sui angustiam, & ppter huius tumorem. Oportet ergo omnem repellere tumorem iuxta Apostolum, & attenuari per voluntariam paupertatem.

Quum autem audissent hæc discipuli, exterriti sunt ualde dicentes: Quis ergo potest saluus fieri?) Exterriti sunt, id est, turbati sunt, nō tamen pro seipsis, quum pauperes essent, sed pro diuitibus. Cœperunt enim præceptorum assumere viscera, ac dolere plurimum pro perditione hominum dicentes, Quis ergo diuitum potest saluus fieri?

Intritus autem Iesus, dixit eis, Apud homines hoc impossibile est, apud Deum omnia sunt possibilia.) Primum mīti aspectu exterritam eorum mentem cōsolatus est. Deinde dixit: Apud homines diuites, hoc puta saluum fieri, impossibile est: fortiter enim auaritię uinculis alligati sunt, factiq; impotentes, ut a seipsis solis huiusmodi tyrannide liberentur. Deus

autem non solum saluare hos potest, sed etiam omne aliud potest. Saluabit ergo hos, si quod possunt studium adhibentes, ac diuitias in pauperes euacuantes, ignemque cupiditatis diuitiarum extinguentes, hunc inuocauerint auxiliatorem ac libertatis assertorem. Docuit ergo omnis hic sermo, quod auarum impossibile est saluum esse, nisi quod in se est adferat studium, ut dictum est; & Deum habeat adiutorem ad liberationem illius miserrimæ affectionis. Aiunt autem quidam, quod si Deo omnia sunt possibilia, utique & facere malum Deo possibile est. Quibus nos dicimus, quod facere malum non est potentia, sed im-
 potentia. Ideo etiam Dauid peccata appellauit imbecillitates siue infirmitates dicens: Multiplicatae sunt infirmitates eorum. Et Paulus ait, Quum nos essemus infirmi siue peccatores. Preterea & alio modo iuxta Gregorium Theologum, principium mali est negligere bonum: quomodo autem bonum negliget, qui est ipsa bonitas.

Psal. 13.
 Roma. 5.

De intero-
 gatione Pe-
 tri.

Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis? Quæ omnia beate Petre? An arundinem, rete, nauim, artemque piscatoriam? Vtique inquit, quæ & quanta habebam: mea siquidem voluntas integra fuit. Quum ergo dixisset Saluator ad adolescentem, Si vis perfectus esse, abi, vende que habes, & da pauperibus, habebisque thesaurum in celo: timuit Petrus si bi ac condiscipulis: quas si ipsi minus fecissent, quia non vendiderant quæ habebant, nec dederant pauperibus: ideo etiam ait, Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, sed simpliciter omnia quæ habebamus reliquimus, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis retributionis?

Iesus autem dixit eis: Amen dico uobis, quod uos qui sequuti estis me, in regeneratione quum sederit filius hominis in sede gloriæ suæ, sedebitis & uos super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel.)

Regenerationem dicit nunc a mortuis resurrectionem, quasi iteratam uiuificationem. Quid ergo, sedebunt tunc Apostoli & iudicabunt: Nequaquam: solus enim Christus sedebit, et solus ipse iudicabit. Sed per duodecim sedes innuat fruitionem siue requiem ac præcellentiam duodecim discipulorum, & regni sui communicationem. Iudicantes autem dicit, hoc est condemnantes. Ait ergo: Fruemini tunc siue requiesceris, & præcelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Israelitas: non quod ipsi iudicaturi sint, sed sicut vicesimotertio capite dicebat Ninuïtas ac reginam Austri condemnatos generationem illam: ita & hos nunc condemnatos ait duodecim tribus Israel. Ideo enim non dicit Gentes aut Orbem, sed solos Israelitas suos contribules, suos cognatos. Condenabunt enim eos non quasi iudicantes, sed quia is qui iudicabit, a fide horum sit condemnaturus illos. Siquidem quum eisdem moribus ac legibus & hi & illi sint enutriti: hi tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt, Quid ergo, Iudasne etiam sedem habebit & condemnabit? Nequaquam: communis enim facta est promissio ad duodecim discipulos, ne per hanc Iudas in illo ceteris deterior haberetur: ipse vero animæ prauitate seipsum hac priuauit. Est enim Dei lex a Ieremia promulgata ad Iudæos, quæ dicit, Si conuersa fuerit gens illa ab iniquitatibus suis, poenitebit & me malos malos

Supra. 12.

Ierem. 19.

malorum quę cogitaueram facere illis. Deinde ait, Et si fecerit malum coram me, vt non audiat vocem meam, poenitebit & me de bonis quę decreueram facere illis. Quid ergo ait ista lex? Si comminatus fuero vt faciam tibi malum, & tu corrigaris: solues meam sententiam: & si promiserō tibi bona, & ignauiter egeris, solues meam promissionem: tua enim causa factus es ea indignus. Poenitentiam ergo in Deo intelligimus propositi mutationem, cuius nos omnino causa sumus. Scire autem oportet, quod discipulis connumerat eos, qui postmodū in chorū duodecim discipulorum subingressuri sunt, vtpote eandem fidem idemq; ministerium suscepturi.

Et omnis qui reliquerit domum aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, & uitam æternam hereditate accipiet.) Vobis quidē duodecim cōtingent quę dixi, ceteris vero creditibus erunt hæc & ista. Matthæus itaq; dixit, Propter nomē meum, id est propter me. Marcus autem addidit, Et propter euangelium, hoc est propter prædicationem. Lucas vero ait, Propter regnum Dei, Mar. 10. vt scilicet illud consequatur. Quemadmodum autem quando dicebat, Lucæ. 19. Qui perdidit animam suam mea causa, inueniet eam: non hoc dicebat, vt nos ipsos interimamus, sed vt ipsi etiam animæ nostræ, fidem quę in ipsum est præponamus. Ita & nunc dicens, Qui reliquerit uxorem: non hoc dixit, vt nuptias penitus diuidat, sed vt ipsi quoq; coniugi præponamus & ipsum & euangelium, & regnum Dei. Hoc autem & in omni alia cognatione & familiaritate dicendum est. Marcus præterea & Lucas manifestius de his recitantes, centuplam retributionem hoc tempore rependi dicunt, in hoc videlicet seculo, vitam autē æternam venturo siue futuro. Centupla vero, hoc est, varie multiplicata, aut multo plura, sicut dixit Lucas. Sed quomodo varie multiplicata accipiet quis hanc retributionem in præsentī seculo? Quomodo? Sicut acceperunt Apostoli & martyres ceteriq; omnes iusti. Vide enī quod omnium fidelium domus sibi habebant apertas: fratres etiam & sorores parauerūt omnes sanctos & sanctas: patres vero omnes ipsos colētes, ipsorūq; curā habētes, ac erga ipsos cōpassionis affectu tactos: nam hæc sunt propria patris: matres quoq; omnes pari modo se habētes: uxores vero omnes ministrantes, subseruientes ac curātes eos: hæc siquidem vxoris sunt opera: filios, præterea omnes discipulos. Ad hæc omnes fidelium agros in sua potestate habebant: quodq; omniū est maxime admirabile, omnia hæc habebant cum persecutionibus, prout addidit Marcus, hoc est a fidei inimicis persecutionem sustinentes. Potest etiam esse multiplicatio, gratia sanitatū, aut prophetia, aut aliud quippiam simile.

Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissimi primi.) Multi qui hic videntur primi, erunt ibi postremi. Hoc autem & simpliciter de omnibus dictum est, vt nunq; hi qui præponuntur in vita, extollantur: neq; qui hic despiciuntur, animum despondeant: & præcipue ad Phariseos eisq; similes sermo refertur, qui primatus totis vendicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebāt, sed alij quidē prius, alij

De primis
& nouissimis.

vero postea, ponit parabolam quę posteriores consoletur animęq; inciat alacritatem, quam totam pariter necesse est primum accipere, ita expositente eius enarratione, & demum ea quę videbuntur similiter de ea dicere; quanquam enim longiuscula sit, apta tamen est vt facile capi possit.

CAPVT .XLII. DE MERCEDE CON-
DUCTIS OPERARIIS.

Cap. xx.
De vinea.

Simile enim est regnum celorum homini patrifamilias, qui exiit primo simul diluculo, ut mercede conduceret operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operariis ex denario per diem, emisit eos in vineam suam. Et egressus circiter tertiā horam uidet alios stātes in foro ociosos, & ait illis: Abite & uos in uineam meam, & quodcumq; fuerit iustum dabo uobis. Illi autem abierunt. Rursus egressus circiter sextā & nonam horam fecit similiter. Circiter undecimā uero horam egressus, inuenit alios stātes ociosos, & ait illis: Quid hic stātis toto die ociosi? dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Ait illis: Abite & uos in uineam meā, & quicquid iustum fuerit accipietis. Facta autem uespera dixit dominus uineę procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens a postremis usq; ad primos. Quumq; accessissent qui circiter undecimā horam uenerāt, acceperūt singuli denarium. Venientes autem primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singuli denarium. Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamilias, dicentes: Hi postremi unam horam fuerunt in opere, & pares nobis illos fecisti, qui portauimus pondus diei & aestum. Ipse autem respondens, uni eorum dixit: Amice non facio tibi iniuriam: Nonne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est & abi. Volo autem & huic postremo dare sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis?

† Intelligi potest pondus & aestus diei, grauitas tentationum, & ignis indomitaram uoluptatum, ac ferocium affectionum quę portauerunt siue sustinuerunt, ne ab eis uincerentur.

Huius omnis parabolę solū exponenda sunt quę opportuna uidentur, ueluti monet Chrysostomus: cetera uero non sunt curiosę scrutanda, sicut uicesimo quarto capite prædiximus. In hac enim regnum celorum intelligitur ipse Christus, sicut in parabolis frequenter diximus. Vineam autē eius, euangelica ipsius præcepta sunt. Operarij uero huiusmodi uineę, homines operadores talium præceptorum. Tempus operationis, præsens uita. Diluculum uero, hora tertia, sexta, nona, & undecima, varię hominum ætates quibus ad fidem ueniunt, & probi facti Deo placent. Diluculum siquidem siue prima hora, ætas est eorum, qui ab infantia uocati sunt ad dicta præcepta. Tertia autem hora, ætas epheborum. Sexta uero, uirorum. Nona, senum; & undecima, decrepitorum, quibus breue est reliquum uitę tempus. Exiit ergo Christus in mundum, tum per seipsum, tum per Apostolos, eosq; præceptores qui illos sequuti sunt, ut mercede conduceret operarios in vineam suā, quę botros fructificat uirtutum, letificantes patremfamilias, qui dominus ē uniuersi. Merito autē dixit, Vt mercede conduceret: merces enim reposita est præceptorum operariis, puta cuiusq; salus: hanc enim intelligimus esse denarium. Effingit autem parabola primos murmurantes, impositumq; illis silentium; non q; in regno celorū futura sit inuidia

Supra. 13.

inuidia. Nam si hic adhuc viuentes iusti suas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos saluos esse gaudent. Sed tale figuratum est murmur, impositumq; silentium, ad solam demonstrationem diuinæ benignitatis erga eos, qui postremi veniunt, vt confidant quod nihil illis oberit postremos venisse, si deinceps operati fuerint. Et nos siquidem vbi aliquem multo dignati fuerimus honore, & postmodum voluerimus huiusmodi magnitudinem demonstrare, solemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc autē dicimus non illum reprehendentes, sed hunc ad gratiarum actionem excitantes. Quare autem non omnes simul vocauit ad vineam? Quia nō simul omnes inuenit: impossibile enim erat eodē tempore, vt prędiximus, eademq; ætate omnes accedere. Tunc autem vnumquemque inuenit, quum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: Vbi vero bene placuit ei, vt me separaret ab vtero matris meę. Tunc autem bene placuit, quando hic obediuit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema senectute accedunt reprobemus: sed sciamus quod possibile sit breui etiam studio ac diligentia saluari. Hic siquidem scopus eius est. Oportet autem nos solo ipsius scopo adepto, cetera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finalem intētum composita sunt, vt facilius excipiantur: neq; periculo vacat, etiam illa scrutari, veluti tradit Chrysostomus capite de parabolis.

Galat. 1.

Supra. 13.

Si oculus tuus malus est, quod ego bonus sum.) Quod, pro Sed, hic sumit. Ait enim, Si oculus tuus inuidus est, atqui ego bonus sum, seruās et te & illū. Tu vero ne ex hoc turberis quasi equalia dent brauiā his qui a prima ætate vsq; ad finē euangelica seruauerunt pręcepta, & his q in postrema ætate acquieuerunt. Solū enim docuit parabola q equaliter salui fiunt, non quod etiam equaliter glorificantur: salus siquidem est non perire: gloria vero, consequi brauiā quæ varia sunt iuxta proportionem data his qui seruantur.

Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi.) Non hoc ex parabola conclusit: nam impertinens est. Ibi enim primis æquales sunt postremi, hic autem postremi dicuntur primi. Sed alius est hic sermo, docens quod sicut illud accidit, vt qui a prima ætate operati sunt, equalem accipiant mercedem his qui in postrema acquieuerunt: ita sane & hoc contingit, vt nouissimi appareāt primi, & primi nouissimi. Possunt autem hi esse Christiani & Iudæi: aut fidelium quidam in principijs negligentes, postmodum vero serio operam dantes: quidam autē in principijs diligentes, postmodum vero negligentes: neq; enim in fide solū, sed in vita quoq; fiunt huiusmodi transitus.

Multi enim sunt uocati, pauci vero electi.) Multi quidem ad fidem vocati sunt, pauci vero acquiescunt.

Et quū ascēderet Iesus Ierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos seorsim in uia, & ait illis: Ecce ascēdimus Ierosolyma: & filius hominis tradetur principibus sacerdotū ac scribis, & condēnabūt eū morte, tradētq; eū Gētib; ut illudatur, & flagelleiur, & crucifigatur.) Ascēdēs iā ad passionē rursum prędicat discipulis quę futurū est vt ipsi cōtingāt, vt crebro illis prędicēdo, auferat vehemētē corū tristitiam. Seorsim autem

Supra. 12.

aūt de his differit illis. Siquidē nō multos hęc scire oportebat ne offenderent. Nā si hęc audiētes discipuli turbabantur, multo magis turbā. Cur ergo non dictum est de his & ad turbas? Dictū est quidē, sed non manifeste: Sic erit inquit filius hominis in corde terrae tribus dieb⁹ & tribus noctibus: & alibi similia illis obscure dicebat, sicut in sequētib⁹ inueniemus. Verū quū hęc nō intelligerēt, quare oīno ea dicebat illis? Vt quū postmodum ea cognoscerent, scirēt q̄ quā passurus erat prācognouerat, & voluntarie ad passionem venerat. Sed neq̄ discipulis principio particulariter de his loquutus est, sed primum quidē obscure, deinde manifestius. Nunc vero quū tandē passionis opinione exercitati sunt, etiā alia particularius addit: quod tradent eum Gentibus siue militibus Romanis, prāsīdē agente Ierosolymis Pilato, q̄q̄ hi illudent eum & flagellabunt ac crucifigent.

Luc. 18.

Et tertio die resurget.) Vbi tristitia dixisset, addit etiā quod consolationē adferat: vt quū illa viderint, etiā hoc expectent Lucas vero Christiū quoq̄ eis dixisse ait: Et consummabunt oīa quę dicta sunt per prophetas de filio hominis, & quod ipsi nihil horum intellexerūt. Prophetæ siquidem particulariter de omnibus quę passurus erat prādicauerūt: & nisi in longum protrahendus esset sermo, omnes de his afferrem in medium prophetias: discipuli vero tunc nihil horū intellexerunt, quā videlicet per prophetas scripta erant, sed erat sicut idē scripsit Lucas, verbum hoc absconditum ab eis, siue ignoratum: hoc inquam, Tertio die resurget: nec intelligebant quę dicebātur de illo, sicuti etiā diximus in fine tricesimi quinti capitis. Addit quoque & aliam huius ignorantie causam Chrysostomus: quia de alio quidem qui ab alio excitatus esset, & audierant & viderant: de mortuo vero qui seipsum excitasset, neq̄ audierant, neq̄ viderant. Præterea & de eo quod occidendus esset Christus, vbi ad humanas respiciebant operationes, credebāt hoc & contristabantur: vbi vero diuinas in mentem assumebant, increduli permanebant, nec intelligebant quā dicebant de hoc i. nō suscipiebant tales de hac re sermōes, suspicātes & hos aliquā esse parabolā.

Supra. 17.

CAPVT XLIII. DE FILIIS ZEBEDÆI.

Supra. 19.

Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi adorans & petens aliquid ab eo. Ille autem dixit ei: Quid vis? Aut illi, Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus a dextris tuis, & alter a sinistris tuis in regno tuo.) Quum quadragesimo primo capite dixisset Saluator discipulis, Quū sederit filius hominis in sede glorię suę, sedebitis & vos super duodecim sedes, audissentq̄ filij Zebedæi Iacob⁹ & Iohannes arbitrati sunt sedem glorię dici thronum regni, quo Ierosolymis regnaturus esset. Quumq̄ paulo ante rursus dixisset, Ecce ascēdimus Ierosolyma, & quę sequūtur: non ea de afflictionibus intellexerunt, vt superius significauimus, sed sperabant insiāre iam regnum eius. Siquidem prophetas quoque audiebant appellantes Christum regem Israel. Statim ergo prāeminentię amore capti sunt: nā se prā-

cates

caeteris honorari sciebant; sed Petrum timebant. Ideo primum quidē, ut ait Marcus, ipsi soli ad eum accedunt dicentes: Magister volumus ut quicquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis: Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei: Da nobis ut vnus a dextris tuis, & alter a sinistris tuis sedeamus in gloria tua. Verum non cognoscentes ideo se passos esse repulsam, quod indigna peterent; ad supplicationem assumunt & matrem. Interrogat autem Christus primum quidem illos, deinde & matrem illorum tanquam homo: simul etiam ut eorum responsio fieret quodammodo affectus sui confessio.

Respondens autem Iesus dixit: Nescitis quid petitis.) Deinceps illis respondet, ut qui matrem suam submiserant, ut pro ipsis postularet: & ait: Nescitis quid petitis. Sedere enim a dextris aut a sinistris in regno meo, magnum est, & supra dignitatem non hominum tantum, verum etiam supernarum virtutum. Siquidem regnum meum non est ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni solum esse, sed etiam requiei: hoc quoque, quod in se est, corrigit: demonstrans hoc potius esse tempus afflictionis & caedis. Ait enim.

Potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum, aut baptismo quo ego baptizor baptizari?) Poculum dicit mortis: & baptismum qui sit per sanguinem. Nam & poculum & baptismum vocat eadem: poculum quidem, utpote laeto animo pro hominibus susceptam; baptismum vero, tanquam purificationem ipsorum. Addens autem. Quod ego bibiturus sum, & Quo ego baptizor, subindicat, quod qui afflictionibus eius non communicat, neque regno suo communicabit.

Dicunt ei: Possumus.) Omnia promittunt, petitionē cōsequi cupientes. Chrysost. autē dicit, quod neque poculo & baptismō intellectis, a sola animi promptitudine gratiam querebant. Quid ergo Christus?

Et ait illis: Poculum quidem meum bibetis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini.) Prophetabat eis, quod ipsi quoque occidendi essent, ac martyrij morte honorandi. Et de Iacobo quidem nouerunt omnes, quod ab Herode Tetrarcha sit interemptus. De Iohanne vero quaestio est apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile est CHRISTI vaticinium, & ille nondum martyrij mortem sustinuit, nondum mortuus est, sed adhuc viuit: & cum Enoch & Elia circa seculi consummationem occidendus est. Chrysostomus autem manifeste docet, quod mortuus est & interemptus. Nam interpretando eius euangelium, ait de illo secunda homilia: Euangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Asiam, dico sane Ephesum: anima autem ad illum secessit locum qui sanctis congruus est. In prima vero dicit, quod etiam Christi bibit poculum, & baptismō eius baptizatus est: voluntate enim & hic interemptus est, plagis martyrij susceptis, & passus innumera propter CHRISTVM pericula. Nam athleta ac martyr dicitur non solum qui violente mortuus est propter CHRISTVM, verum etiam qui flagellatus est, aliaque multa passus propter eum. Inuenimus siquidem & post hunc plerosque certasse quidē

Mar. 10

Iohan. 12.

Actu. 12.

dem, verum animam in pace Deo commendasse: nec propter hoc dicet quispiam eos a martyrii excidisse dignitate. Quod autem mortuus sit, ipse idem ait: in euangelio quidē dicens: Non dixit ei Iesus, Non moritur. In libro autem Apocalypsis sub persona Saluatoris: Et dabo duobus testibus meis & prophetabunt tot diebus + amicti fac

Apocal. 11. Scio communia cis. Hi autem sunt Enoch & Elias.

exemplaria habere, Diebus mille ducentis sexaginta: non fuit tamen animus quicquam immutare ab eo quod in nostro repertum est exemplari.

Sedere autem a dextris meis aut a sinistris, non est meum dare, sed ijs coninget, quibus paratum est a patre meo.) In præcedentibus diximus, quod sedere a dextris eius aut sinistris, excedit dignitatem non hominum solum verum etiam supernarum virtutum: nullus itaque sedebit. Et quomodo hic dicit, Non est meum dare, sed ijs coninget quibus paratum est a patre meo? Ostendit enim quosdam sessuros. Dicimus ergo quod quum præminentiam inter discipulos peterent, nunc CHRISTVS cathedram a dextris & sinistris, dicit primam inter ipsos sedem, quia Petrus & Paulus digni habitī sunt principes discipulorum, ut qui plus cæteris laborauerunt. Et quomodo qui omnipotens est, ad hanc dandam redditur impotens? Quod dixit, Non est, non impotentie est, sed iustitiæ. Nam quia gratis sibi dari primatum petebant: Non est inquit meum dare gratis primatum siue primam sedem: id siquidem significat Dare: iustus enim sum, non personarum acceptor: sed hoc (ait) est illorum, quibus paratum est a patre meo. Paratum est autem his, qui digni sunt ut hoc consequantur, Non enim sola mihi cæ de cōmunicare, primam conciliat sedem: sed primas omnium ferre etiam in cæteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. A patre meo autem dixit, tum ut patrem honoraret, tum ut seipsum demonstraret tanquam idem cum patre potentem. Ego inquit & pater vnum sumus.

Iohan. 10.

Et quum audissent decem indignati sunt de duobus fratribus.) Duo quidem supra decē discipulos elati fuerant: decem vero de duobus inuidebāt, eo quod primas sedes desiderauerant: & ita omnes imperfecti erant. Nondum enim spiritus sanctus descenderat. sed postmodum ipsos perfecte cognoscito, & videbis omni affectu liberos, ac inuicem extolletes, & mutuo primatus concedentes. Tunc itaque indignati sunt, siue grauer tulerunt. Si quidem quando frequenter CHRISTVS illos præ cæteris honorauerat, non ægre tulerant, ipsum scilicet veriti. Quando autem per se primatum petierunt, indignati sunt: & maxime cognito quod exauditi non essent: ex præceptoris enim responsione intellexerunt quid petissent.

IESVS autem aduocatis illis dixit.) Quia duo ab alijs diuisi ad eum accesserant, & astantes colloquebantur, aduocat & alios: ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quæ inter se & illos erat. Deinde ait:

de dñatiōe
magnatū.

Scitis quod principes Gentium dominantur eis: & qui magni sunt, potestatem in eas exercent

ercent. Non ita autem erit inter vos.) Cognito quod hoc fine duo illi petierant primatum, vt cæterorum haberent principatum: hoc intentum carpit quasi a Gentibus sumptum. Principes inquit Gentium, & qui magni sunt inter illas, dominantur, & potestatem exercent in alios. Non ita autem erit inter vos qui mei estis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Sed quisquis voluerit inter vos magnus fieri, sit uester minister: & quicumque voluerit inter vos esse primus, sit uester seruus.) Sicut superius eosdem dixit Principes & Magnos: ita & nunc eundem vocat Magnum & primum. Hec autem omnia ad subiectionem dixit, vt quæ singulis utilis est. Dicit ergo: Potestatem in alios exercere, Gentium est: ego vero legem vobis statuendi principatus, a ministrando alijs, eisq; seruiendo. Qui enim hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, & hic apud me primum habebit. Deinde seipsum quoq; ponit in exemplum, qui non solum omnibus ministret, sed etiam pro omnibus moriatur.

Sicut filius hominis non venit ut sibi ministretur, sed ut ministret, & tradat animam suam redemptionem pro multis.) Sit inquit hic aliorum minister & seruus, quemadmodum ego non veni in mundum vt aliqui mihi ministrarent. Quanquam enim socrus Petri & Martha soror Lazari, aliq; mulieres ministrabant ei, non tamen quasi ipse harum ministeria cuperet. Non ergo veni vt ministretur mihi ab aliquibus, sed potius vt ipse alijs ministrem, curans ac sanans quorundam animas, quorundam corpora, quorundam & animas & corpora: quodq; ministerio ac seruitio maius est, vt tradam animam meam redemptionem pro multis, qui serui facti erant diaboli. Multis autem, dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim scriptura multos dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnesq; redemit: quanquam multi sua sponte in seruitute remanserunt. Quodam etiam modo animam suam tradidit patri. Exclamauit enim moriens, Pater in manus tuas commendabo spiritum meum. Atqui non a patre, sed a diabolo detinebamur. Aduertendum autem ad difficultatis solutionem, omnem redemptionem siue precium liberationis in alijs, sitam esse aut venire in potestatem eius qui aliquos retinet, eosq; qui detinentur per illius manus liberari. Pretium vero quod a Christo datum est, vt pote differenti modo & omni alio pretio supernaturalius, liberauit sane eos qui detinebantur: ipsum vero non venit in potestatem eius qui illos detinebat, quum illud non posset accipere. Patri autem hanc tradidit, tanquam animam filij sui: ideo etiam quasi dato iam pretio, quanquam non potuerit illud tyrannus accipere, liberati sunt qui detinebantur. Et quomodo tradidit animam suam redemptionem pro multis? Quia voluntarie seipsum in mortem obtulit pro libertate hominum: moriens enim, apta occasione tyrannum perdidit, tanquam occidentem illum qui peccato carebat. Peccati siquidem multa, est mors: solus autem Christus peccatum non fecit. Scire autem oportet, quod non sola Christi anima vocatur redemptio nostra, verum etiam sanguis ipsius. Itaque quæ nunc de anima eius dicta sunt, de sanguine quoq; eius dicuntur.

Luce. 23.

CAPVT .XLIH. DE DVO
BVS CAECIS.

Supra. 9.

ET egredientibus illis ab Iericho sequuta est etiam turba multa: Et ecce duo cæci sedentes iuxta viam, audito quod Iesus transiret, clamauerunt dicentes: Misere nostri fili David.) Similia quoque scripta sunt decimo septimo capite, ibi ergo quere enarrationem integre conscriptam.

Turba autem increpabat eos ut tacerent.) Imponebat illis silentium in honorem Iesu, quem illi molestia afficiebant.

Illi vero amplius clamabant dicentes: Misere nostri fili David.) Vide perseverantiam. Hos imitemur & nos, qui anime oculis excæcati sumus: & clamemus ad eum ex toto corde. Quod si ab aliquibus impediti fuimus, intentiorem reddamus deprecationem, nec desistamus: & eum omnino flectamus sicut & isti.

Et stans Iesus vocavit eos, dixitque: Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi: Domine ut aperiantur oculi nostri.) Quare interrogavit illos? Ne putaret quispiam quod alia volentibus accipere, ipse daret alia. Et cur non requisivit ab eis fidem? Quia fidei demonstratio erat clamor, & perseverantia in eo, quum alij silentium eis imponere conarentur.

Mar. 10

Lucæ. 18.

Supra. 8.

Miseratus autem Iesus tetigit oculos eorum, & protinus visum receperunt oculi illorum, & sequuti sunt eum.) Non solum perseverantes erant, sed & grati ferebantur eum, rependentes beneficium. Aiunt autem quidam vnum horum cæcorum insigniorem fuisse, de quo a Marco facta est mentio tricesimo primo euangelij sui capite, qui Bartimeus dicebatur: a Luca vero sexagesimo quarto sui euangelij capite: alterum autem, ab his silentio præteritum tanquam illius ministrum: quemadmodum sane et de duobus demoniacis duodecimo capite prædictum est: idque coniectura assequuntur, eo quod eadem & dixerint & audierint, ac similiter sequuti fuerint. Ego vero re attentius considerata, alterum ab his duobus esse dico eum, de quo habet Marcus: rursumque alterum ab eo, de quo Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is siquidem de quo Marcus, vestem præ nimia festinatione proiecit: & sine contactu sanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam est, Christo potius ingrediente Iericho, & non egrediente, sanitatem est consequutus. Huiusmodi etiam opinionem mihi confirmat Chrysostomus, qui de illis utpote alijs nihil omnino significat.

CAPVT .XLV. DE ASINA
ET PVLLO.

Cap. xxi.

ET quum appropinquassent Ierosolymis, uenissentque Bethsphage ad montem oliuarum: tunc Iesus misit duos discipulos dicens illis: Ire in castellum quod contra uos est, & confestim inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. Et si quis uobis quippiam dixerit, dicite: Domino his opus est: & protinus emittet eos.) Iam morte sua appropinquante, maiori autoritate negotia attingit: & quia de asina & pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium dominus iubet his

his quos emittebat vt dicant, Domino his opus est, & post habitū vsū
 reduci hos ad dominū eorum. Sed Matthæus asinam dicit & pullum:
 Marcus vero pullum solum. Inuenietis inquit pullum alligatum, su- Mar. 11.
 per quem nullus hominum sedit. Similiter autē scribit et Lucas. Iohā- Luc. 19.
 nes vero pullum asinæ hunc appellauit, tanquam tenellum asinum. Iohan. 12.
 Quid ergo dicemus? Quod utroq; opuserat Christo: sed pullo vt super
 eum veheretur: asina autem vt pullum sequeretur; explebat enim my-
 sterium quod futura præfigurabat. Et erat pullus in figuram noui e-
 Gentibus populi, venturi ad fidem quæ est in Christum: qui ad diuinę
 legis iugum inexercitatus erat: super quem nullus hominum federat,
 propheta videlicet vel apostolus. Asina vero in typum veteris e Iu-
 dæis populi sub iugo legis degentis. Et pullus quidem Christum vehit
 insidentem: asina vero sequitur: docente re ipsa, quod postquam Chri-
 stus Gentibus insederit, & in eis tanquam in se credentibus requieue-
 rit, sequentur & Iudæi. Dicit enim & Paulus: Cæcitas ex parte facta Roma. 11.
 est in Israel, donec plenitudo Gentium intrauerit: & tunc omnis Isra-
 el saluus erit. Propterea ergo Matthæus exacta diligentia vtriusq; iu-
 menti meminit: ceteri autem breuitatis causa pullum quidem scripse-
 runt, eo quod super illum vectus sit Saluator: asinam vero silētiō præ-
 terierunt, vt quæ tantum sequebatur. Vectus est itaq; super pullum
 Christus: simul præfigurans, vt dictum est, quod futurum erat: simul e-
 tiam, quia contingebat quosdam imbecilliores indigere iumentis, etiā
 in hoc modum posuit, ostendens non oportere discipulum suum equo
 aut mulo vti, sed asino: & vbiq; sola id fieri necessitate.

Hoc autem totum factum est, ut compleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Zachar. 9.
 Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus uenit tibi mansuetus ascendens super asinum + & pullum filiū Nō te turbet quod
 subiugalis.) Hoc, Quid? Discipulos missos esse vt asinam & pullum in hac prophetia asi-
 adducerent. Prophetam autem dicit nunc Zachariam. Completa est nū masculinogenere
 itaq; huiusmodi prophetia: eius vero completio rursus facta est alteri- uerterimus. Ad id
 rei prophetia, puta fidei Gentium vt diximus. Filia autem Sion+ est enim & autoris es
 ipsa Sion, sicut filius hoīs ipse homo. Nam & hoc idiomā est Hebraic- narratio nos coegit
 cę phrasī. Et Sion quidem est Ierusalem: rex autem Sion ipse Christi- ei Græcū uocabulū
 vel tanquam Deus, vel tanquam e regia Dauid radice progenitus: vel ōvos, quod tā asinū
 etiam tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia. Venit ergo significat q̄ asinā id
 ad eam mansuetus: neq; satellites habens, neq; qui lanceam, gladium, permittit, maxime
 aut faces ferant. sed multam præ se ferens mansuetudinem ac humani- quū hic careat articu-
 tatem. Sedens vero super asinum & pullum, non diuissim, modo super lo. Præterea apud
 hunc, modo super illum: neq; tanquam super bigam ab his tractam, sed Zachariā litera. 70.
 asinum & pullum, intellige ipsum pullum, asinum quidem natura, pul- interpretū nō habet
 lum vero ætate. Tu ergo interroga Iudæum quis rex venerit Ierusalē ēvop sed v̄mo 3̄ȳa
 asino & pullo vectus: nullum enim aliū dicere poterit præter Christū. op. i. subiugale. In
 + Aliter quoq; filia Sion est Ierusalem, eo quod subiecta sit monti qui uocatur Sion. Dicit Hebraica autem o-
 tur quoq; ipsa Ierusalem Sion, propter montem Sion qui supra ponitur, ut sit metaphorica ap- rigine hæc dictio
 pellatio. רַחֵם hamor, asi

Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus, & duxerunt asinam & pul- nū masculino gene-
 lum.) Marcus autem particulariū recitat id quod fecerunt. Ait re ubiq; significat.
 Q i enim

enim: Abierunt & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio: soluuntque illum. Et quidam eorum qui ibi stabant dixerunt eis, Quid facitis soluentes pullum? At illi dixerunt sicut praeceperat Iesus, & dimiserunt eos. Hæc sane Marcus, ianuam dicens domus minorum pulli. Considera autem quod omnia ad præfigurationem faciunt. Sicut enim asina & pullus funiculis alligati erant foris in biuio, ita quoque antiquus Iudæorum populus, nouusq; Gentium, peccatis alligantur extra ecclesiam in vita: Nam hanc per biuium intelligimus. Et quemadmodum Apostoli soluta illa animalia adducunt ad Christum, ita sane & istos. Ad hæc sicuti tentauerunt quidam prohibere hos, puta domini ipsorum, sicut dicit Lucas: audito autem quod domino his opus esset, concesserunt: ita sane & in his: tentant quidem, qui dominantur eis demones prohibere: audito vero quod Deo his opus est, permittunt.

Et posuerunt super eos uestimenta sua.) Posuerunt & super asinam & super pullum, ignorantes super quem illorum vehi vellet.

+ Et sedit super ea.) Super ea: puta uestimenta quæ pullo erant superposita. Possunt autem discipulorum uestimenta reconditori intelligentia dici virtutes, quæ intelligibilia sunt animæ uestimenta, illos autem dormantia qui Christo adducuntur. Lucas autem dixit, quod discipuli imposuerunt Iesum super pullum: discipuli enim verbum Gentibus superimponunt.

Hæc comode adiunxit expositione, quod apud Græcos αὐτῶν sensum faciat ambiguum. uide autem in notis additiunculis, quas de uaria exemplariorum lectione in principio libri adiunximus.

Plurima autem turba strauit in uia uestimenta sua.) Ostenderunt quod plusquam prophetam eum habebant: ideo etiam excellenti modo ipsi honorauerunt. Nam & modico ante tempore quum Lazarum resuscitasset, magnam apud eos reuerentiam acquisiuit. Abijciamus ergo & nos corporis ornatum propter Christum, & ornemus viam eius, abijcientes opes ac affectiones quibus induimur aut circumdamur.

Alij autem cædebant ramos de arboribus & sternebant in uia.) Marcus vero σοῖβάς dixit. Est autem σοῖβάς ramorum congeries. Oliuarum nempe rami erant. Nam tunc montem oliuarum præteribant.

Turbæ autem quæ præibāt, & quæ sequebantur clamabant dicentes: Hosanna filio David.) Hosanna Hebraicum est, & significat interdum + hymnum

Hinc plane liquet siue laudem: quandoq; vero serua. Nunc ergo tantundem est ac si dicat, Hymnus filio David.

potest Hebraicarum literarum ignarum ad eundem cum Hilario impegisse lapidem. Nam הוֹשִׁיעַ נָא hosia na, dictiones duæ sunt, quarum prior hosia imperatiuus est tertiæ Hebræorum coniugationis significans idem quod saluum fac: cuius sores siue radix quam uocāt est יָשָׁע iasa, id est saluauit: altera pars interiectio est efflagitantis uel obsecrantis, ac si dicas Saluum fac obsecro, ut habetur psalmo, 117. Potest etiam dictum uerbum in prædicta imperatiui persona habere יְהוֹשִׁעַ hosia, ut dicatur הוֹשִׁיעַ נָא hosia na: & ita nostri uerterunt. Quod autem dicitur, Hosia na filio David, & Hosia na in excelsis, phrasim opinamur esse Hebræorum, qui hosia na tanquam particula bene ominantis uel precantis & acclamantis, uarijs addere solent dictionibus, ut τὸ ἵψ capiat pro τὸ ἵψ quemadmodum apud Hebræos articulus datiu, nonnunquam etiam designat accusatiuum: Et ἐν τοῖς ὑψίστοις capiat pro ἐν τοῖς ὑψίστοις qui es in excelsis: sicut δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς qui es in caelis. Est ergo sensus: Saluum fac obsecro filium David: & saluum fac obsecro tu qui es in excelsis.

Benedictus qui uenit in nomine domini.)

In nomine domini, hoc est a domino

domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui missus est a Deo. Marcus autem addidit: Benedictum quod venit regnum in nomine domini patris nostri Dauid. Existimabant enim, quod erigeretur abscissus thronus regni Dauid: unde gaudentes dicebant, Benedictum quod redit regnum patri nostri Dauid. Quod venit in nomine domini autem, hoc est a Deo. Iohannes vero dicit, Benedictus qui venit in nomine dñi rex Israel. Verisimile enim est tunc omnia fuisse dicta a turbis quæ præcedebant & quæ sequebantur: quæque egressæ erant in occursum eius. Intelligitur etiam, In nomine domini, in maiestate domini, in ordine regio.

Hosanna in excelsis.) Laus in excelsis. Laudent etiam qui sunt inter excelsas virtutes siue angelos Deum qui nobis misit regem, ac instituit regnum Dauid. Lucas vero loco Hosanna in excelsis, dixit, Gloria in excelsis. Hic autem & de discipulis scribit, quod dicebant, Benedictus qui venit rex in nomine domini, pax in cælo & gloria in excelsis. Considera vero quomodo in tali plausu tantoque clamore, pulchrum quoniam omnino indomitus, mansuetissime tamen incedebat, præfigurans plane Gentium obedientiam, & omnimodam eorum ad disciplinam immutationem.

Quumque intrasset ipse Ierosolyma, commota est uniuersa ciuitas dicēs, Quis est hic?) Commota est, id est, turbata est, excitato tumultu propter plausum & fauores.

Turbæ uero dicebant, Hic est Iesus propheta a Nazaret Galilææ.) Etsi plus quam prophetam eum habebant, prophetam tamen eum dicebant: quia nihil excelsius concipere poterant propter humana eius opera. Lucas autem dicit, Et quidam pharisæorum de turba dixerunt ad eum, Magister increpa discipulos tuos. Et respondens ait illis, Dico vobis, quod si hi tacuerint, lapides clamabunt. Inuidia enim moti dicebant, Prohibe discipulos tuos, ne te huiusmodi plausibus ac fauoribus prosequantur. Dicens autem, Si hi tacuerint, lapides clamabunt: ostendit, quod impossibile sit suam taceri gloriam. Possunt quoque lapides dici, qui ex Gentibus crediderunt, tanquam prius mente indurati ac insensibiles ad diuinam Dei cognitionem, qui, postquam Apostoli morte tacerunt, iam clamant prædicantes.

Et ingressus est Iesus templum Dei, & eiecit omnes uendentes ac ementes, mensasque numulariorum euerit, ac sedilia eorum qui columbas uendebant.) Similia quoque dicit Iohannes: sed ille quidem circa principium euangelij: Matthæus autem & ceteri circa finem. Manifestum ergo quod bis hæc fecerit CHRISTVS, variisque temporibus. Et tunc quidem dicunt ei Iudei. Quod signum ostendis nobis? modo autem tacent. Et uide abiectionem eorum. In templo siquidem cauponabatur: & hi quidem uendebant indigentibus, quæ ad sacrificium apta erant, oues dico, boues ac columbas: sicut Iohannes manifestauit, & si quid est simile. Alij uero emebant. καὶ οὖβισαι autem pro quibus vertimus Numularios, sunt mensarii siue trapezetæ, & quos multi κατὰ μάκτασ vocant, hoc est ut vulgus dicit, Cambiatores. Nam κέρδιος obulus, & κολλυβία com-

Iohann. 2.

muto dicitur. Ingressus est ergo CHRISTVS templum cum magna libertate, tanquam paterfamilias domum suam, & eos qui iam dicti sunt eiecit, ac potentiam quam vt Deus ad omnes habebat manifestans, & propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi sui curam habet, hinc autem sacrificiorum quæ per sanguinem fiunt reiectionem manifestat. Præterea instruit nos, vt pro ecclesia libere agamus.

Ies. 56.

Et ait illis, Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur.) Scriptum est in propheta Iesaja.

Vos autem fecistis illam speluncam latronum.) Latrones nominauit eos, qui in illo cauponabantur, quod ad modum latronum lucris inhærent; latrones siquidem lucri auaritate tenentur. Aut quia ea quæ vendebantur ex rapina vel auaritia erant. In Ieremia autem scriptum est, Num spelunca latronum domus mea est?

CAPVT XLVI. DE CAECIS ET CLAUDIS.

ET accesserunt ad eum claudi & cæci in templo, & curauit eos.) Claudus est quisquis non recta ad virtutem incedit. Et cæcus est omnis, qui quod bonum est ac honestum non intuetur.

Videntes autem principes sacerdotum & scribæ mirabilia quæ fecerat, ac pueros clamantes in templo & dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt.) Dispensatorie ordinauit Deus, vt pueri quoque laudarent eum: quo ab omni contradictione excluderentur Iudæi, videntes filios qui apud se fuerant enutriti ac instructi, mirabiliter ac supernaturaliter motos ad Christi laudem. Verum illi fiunt ex hoc multo impudentiores, atque inuidia disrupti insanunt.

Et dixerunt ei, Audis quid isti dicunt?) O impudentiam: æquum potius erat vt diceret eis Christus: Auditis quid dicunt hi filij vestri, qui me nunquam viderunt?

Iesus autem ait illis: Vtique.) Omnino inquit audio. Et quia plurimum impudentes erant sicut diximus, increpatoria vsus est responsione, dicens.

Psalm. 8.

Nunquam legistis: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?) Dauid dictum est, quo ea quæ tunc fiebant prophetauerat. Itaque stupore plenissimum est hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentium clare loquutus est. Siquidem non simpliciter pueri erant, sed pueri infantes ac lactentes. Perfecisti vero, id est perfectam ex imperfecto ore fecisti. Bene autem dixit, Ex ore infantium. Nam os erat infantium: id autem quod dicebatur, potentia ipsius erat, quæ disertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculose factum est ad discipulorum consolationem, vt de seipsis confiderent, quod qui disertam fecerat balbutientem linguam, sapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat & hoc figura Gentium, quæ quum ad Theologiam & diuina verba balbutirent, repente ita perfecte

perfecte resonarunt, vt ab omnibus exaudiri possent.

Et relictis illis exiit e ciuitate in Bethaniam, & demoratus est illic.) Exiit
vt affectus tumorem in illis remitteret, & accensum inuidiæ eorum
ignem extingueret.

CAPVT XLVII. DE FICV
QVAE EXARVIT.

MAne uero reuertens in ciuitatem esuriit: & uisa ficus + quadam in uia, uenit ad eam:
nihilque inuenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur
in sempiternum: & protinus exaruit ficus.)

Quia frequenter demonstraerat potentiam suam, quæ beneficia
præstabat: seueram autem & ultionis inflictiuam, ne semel quidem:
iam etiam demonstrare eam intendit, vt hic quoque discipuli confide-
rent, quod potens esset ultisci insidiantes Iudæos, quodque non pate-
retur non volens. Hanc autem in hominem non exercet, vtpote ho-
minum amator, sed in plantam. Ideo se finxit esurire, & uenit ad fi-
cum, si forte in ea quippiam inueniret, sicut dixit Marcus. Atqui scie-
bat se nihil in ea inuenturum. Nam & hoc dixit Marcus, addens quod
nō erat tempus ficuum. Dispensatorie autem hæc effinxit, vt apta oc-
casione ad miraculi operationem descendat, soloque verbo ficum are-
scere faciat, & suam punitiuam ostendat potentiam, sicut eius inten-
tum erat. Arefacit quoque plantam, quæ præ cæteris maiorem ha-
bet humorem, vt maius fiat miraculum. Ne ergo inquiras, cur puni-
ta sit planta, quæ nihil offenderat, sed solum intueri miraculum, eum-
que admirare qui operatus est. Punita est enim, non quod peccauerit,
sed vt discerent qui sequebantur, quod etiam ultionem sumere pos-
set **CHRISTVS**.

+ Ficus solis ornata folijs, Iudæorum erat synagoga, fructum non habens iustitiæ, sed con-
suetudinum effictarum ostentationem, tanquam folia producat. Vel etiam aliter: culus diui-
nus qui in umbris & figuris corporalibus erat, ac Iudaicæ obseruationes, possunt dici ficus illa.

Et uidentes discipuli admirati sunt dicentes: Quomodo repente exaruit ficus?
Videntes: non statim, sed die sequenti. Ait enim Marcus: Et quum
iam facta esset uespera, egrediebatur extra ciuitatem. Et mane præ-
tereuntes, uiderunt ficum exaruisse radicitus. Recordatus que Petrus
ait illi: Rabbi ecce ficus quam execratus es, exaruit. Recordatus e-
nim execrationis ostendit ei ficum.

Respondens autem Iesus dixit eis: Si habueritis fidem, nec hæsitaueritis, non solum
quod de ficu contigit facietis, uerum etiam si monti huic dixeritis, Tollere & projice te in ma-
re, fiet.)

Similia quoque his dixit tricesimo quinto capite. Quæ Supra. 17.
re itaque ibi enarrationem, per quam scire & hæc manifeste poteris.
Marcus uerum **IESVM** dixisse refert. Quicumque dixerit mon-
ti huic, Tollere & projice te in mare, & non dubitauerit in corde suo,
sed crediderit quod quæ dicit fiet: erit illi quicquid dixerit. Mons
tamen etiam diabolus intelligitur propter elationem: mare uero aby-
sus & chaos siue vorago inferni.

Q. iiii Et omnia

Et omnia quaecunque petieritis in oratione credentes, accipietis) *Marcus autem dixit: Et quaecunque orantes petitis, credite quod accipietis, & erunt vobis. Omnia aut non simpliciter intelligit, sed quæ digna sunt.*

CAPVT XLVIII. DE PRINCIPIBVS
SACERDOTVM ET SENIORI-
BVS DOMINVM INTER-
ROGANTIBVS.

QUumque ipse uenisset in templum, accesserunt ad eum docentes principes sacerdotum & seniores populi dicentes: In qua potestate hæc facis? & quis tibi dedit potestatem hæc?) Quia miracula carpere non poterant, de electione con- queruntur eorum, qui in templo emebant ac vendebant, dicentes: In qua potestate hæc facis, prohibens quæ nos non prohibemus? & quis tibi dedit potestatem hæc, cui nullus templi principatus commissus est? Atqui bonum opus fuerat operatus repurgato templo; verum in- uidia, etiam bona calumniari solet.

Respondens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo uos & ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego uobis dicam in qua potestate hæc faciam. Baptisma Iohannis unde erat, e caelo an ex hominibus?) E caelo, hoc est coelitus a Deo. Ex homini- bus, id est ab hominum præcepto. Vide autem quomodo non statim respōdit eis: ne seipsum magnificare videretur, & ne ipsum carperet, quasi Dei aduersarium. Quia autem Baptista multa de eius magni- tudine testatus fuerat: inde eos ediuerso interrogat: & in perplexita- tem eos concludit: ita ut etiam ipsi agnoscetes turbati sint.

At illi cogitabant intra se, dicentes: Si dixerimus: E caelo: dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei?) Hæc est perplexitas. Dixisset enim eis: Quare non credidistis ei, quum multa & magna de me diceret? Nam si his quæ dicebat credidissetis, cognouissetis utique in qua potestate hæc faciã. Nunc itaque conuincimini, quod frustra Iohannem habueritis prophe- tam, quum illi non credideritis.

Si autem dixerimus: Ex hominibus: timemus turbam. Omnes enim habent Iohannem tanquam prophetam.) O miseram hominibus placendi captiuitatem. Deum contemnunt, homines vero timent: & ad eorum gratiam om- nia operantur.

Et respondentes dixerunt Iesu: Nescimus. At illis & ipse: Nec ego dico uobis in qua potestate hæc faciam.) Oportebat quidem eos dicere, quod baptisma Iohannis a Deo erat, & quod Iohannes a Deo missus erat. Quia vero argui timebant, ut qui non credidisse illi visi fuerant, veritatem abs- condebant. Ait ergo: Neque ego dico uobis quod scire cupitis: non sicut vos veritatem abscondens, sed responsione iudicans vos indis- gnos, qui ita dolose versamini.

Quid autem uobis uidetur?) De his quæ dicam. Quum enim di- cere noluis- sent unde erat baptisma Iohannis, ne arguerentur quod ei non credidissent, per parabolam eos aggredi parat, ut seipsos ipsi con- demnent tanquam incredulos, & dicit.

CAPVT

CAPVT .XLIX. DE DVOBVS
FILIIS PARA-
BOLA.

HOMO habebat duos filios: & accedens ad priorē dixit: Fili abi hodie, operare in vinea mea. At ille respondens dixit: Nolo. Postmodum vero poenitentia ductus abiit: Et accedens ad alterum dixit similiter. Ille vero respondens dixit: Ego domine: Et non abiit.) Parabola ad Iudeos.

Hominem significat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem. Duos autem filios eius, populum Gentilem & Iudaicum, qui sunt facturæ ipsius. Et is qui non promisit, sed tamen abiit, populus est Gentilis: qui vero promisit nec tamen abiit, Iudæus. Gentes siquidem non promiserunt se Deum audituras, & tamen postea audierunt, obediētes CHRISTO ac Deo, & in eum credentes: Iudæi vero promiserunt, dicentes in libro Deuteronomij: Omnia quæ dixit Deus faciemus & audiemus: postmodum autem obaudierunt, ipsi permanentes CHRISTO ac Deo increduli. Deut. 5. Exod. 24. Hæc tantum de parabola elige & intellige, reliqua vero prætereas, quemadmodum & in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc solo fine in ea posita quo firmior esset, & Iudæi nihil de seipsis intelligentes, rectam proferrent sententiam.

Quis horum fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus.) Coegit illos ut dictum est, sententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos transit & meretrices, hos plus quàm illos arguens.

Ait illis Iesus: Amen dico vobis, Publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.) Publicanos dicit qui poenitentiam egerant, baptizatique fuerant prædicante Iohanne, & meretrices similiter præcedunt priora sumunt. Deinde & rationē docet, quomodo priora sumunt, dicens.

Venit enim ad vos Iohannes per viam iustitiæ: & non credidistis ei: Publicani vero & meretrices crediderunt illi.) Venit ad vos non per ignauam vitam, sed per viam virtutis, ut fide dignus haberetur, & non credidistis ei, quum resipiscere admoneret, parariq; ad susceptionem regni Dei.

Vos autem videntes, nec resipuistis postmodum ad credendum ei.) Vos autem videntes, quo modo publicani & meretrices ad prædicationem Iohannis conuersi erant, non resipuistis ad credendum?

CAPVT .L. DE VINEA PARABOLA.

ALIAM parabolam audite: Homo quidam erat paterfamilias qui plantauit vineam: & sepem circumdedit ei: foditq; in ea torcular: & ædificauit turrin: tradiditq; eam agricolis: ac peregre profectus est.) Parabola ad Iudeos.

Hominem similiter enigmatische significat Deum & patrem, propter hominum amorē, & propter parabolę morē. Plātata autē vinea ab illo, populus est Iudaicus, quā plātauit in terra pmissionis. Dicit enī Dauid, Vi psal. 79. neā de Aegypto trāstulisti, eiecisti Gētes & plātaſti eā. Sepes vero lex, non si;

non fines eam commisceri Gentibus. Potest quoque dici sepes, Dei custodia, quæ vineam hanc ab omnium circumiacentium Gentium insidijs custodit. Destruixisti inquit sepem eius, & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Lacus siue torcular est altare in quo sanguis effundebatur. Turris vero templum, propter structuræ fortitudinē ac sublimitatem. Agricole autem, sunt principes sacerdotum & scribæ, senioresque populi. His enim tamquam præceptoribus concedidit Deus hanc vineam. Profectionem autem patrifamilias, dicit Chrysostomus longanimitatem ac patientiam eius in his qui peccauerunt.

Quum autem appropinquasset tempus fructuum, misit seruos suos, ut acciperent fructus illius. Et agricolæ apprehensos seruos eius, hunc quidem ceciderunt, illum autem occiderunt, alium uero lapidauerunt. Rursum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter.)

Fructus dicte vinee observatio erat legalium præceptorum ac virtutes. Serui autem prophetæ: quos diuersos, diuersisque temporibus missos ad repetitionem huiusmodi observationis mandatorum ac virtutum, ut dictum est, varijs modis punierunt. Marcus autem & Lucas tres missiones descripserunt dicentes missos esse: primo unum seruum, deinde alterum, postmodum tertium. Nec id contradicit his, quæ scribit Matthæus. Nam & hic per duas missiones comprehendit omnes: & similiter illi per tres: hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per unum seruum omnes significant, qui una missione missi sunt, eodemque tempore. Quid est autem quod dicit Marcus, Et hunc lapidantes κεφαλαίωσαν? Quidam dicunt tantundem significari, ac si dicatur, quod iniuriam in hoc collegerunt siue impleuerunt. Ego autem puto κεφαλαίωσαν significare, Caput illi comminuerunt.

Postquam uero misit ad eos filium suum dicens: Reuerbuntur filium meum.) Hoc dixit non quasi futurum: sciebat namque quod hunc reuerituri non essent, sed tanquam id quod fieri deberet, ac si diceret, Oportet ut reuereantur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: fortassis hunc intuiti reuerebuntur. Dixit autem, Quid faciam? non ex ambiguitate, sed ex humani generis amore. ostendens quantum sint illi curę ingrati, nondum eos punire volendo: sed modum quærendo, quo hos exasperatos, redderet mansuetos. Dictio autem ἵσως apud Lucam (pro qua vertimus Fortassis) id quod decens est & equum innuit.

Agricolæ autem uiso filio dixerunt intra se: Hic est hæres, uenite occidamus eum, & occupemus hereditatem eius.) Considera quod diligenter prædicit ea quæ ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei filium. Non occiderunt eum ut Dei filium, sed occiderunt tanquam vinee heredem siue tanquam regem Israel. Aspicientes siquidem ad ea quæ operabatur miracula, & audientes ea quæ sapientissime differebat: cognouerunt quidē apud semetipsos hunc esse quem prophetę regē Israel annunciauerāt: verū inuidia deuicti & ab ea excecati, id sane occultauerunt: consiliū vero ceperunt ut eum occiderent, & ita occuparent, deinceps eius hereditatem, hoc est

Mar. 12

Luc. 20.

hoc est populum. Occidamus, inquit Marcus, eum, & nostra erit hæreditas. Nihil autem de eo quod in posterum succederet suspicabantur. Etenim viuens adhuc arguebat eos, & exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam & occiderunt.) Extra terminos vineæ suæ, extra ciuitatem. Nam hunc extra illam crucifixerunt. Marcus autem dicit, quod hunc primum occiderunt, deinde foras extra vineam eiecerunt. Quid ergo dicemus? Quod ille Foras eicere, iuxta aliud dixit significatum, vt tantundem sit sicut Hereditate priuare, prout illis videbatur.

Quum ergo uenerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?) Rursum eos interrogat: vt contra semetipsos ipsi cõcitantur, ac sese prolata sententia condemnarent.

Dicunt ei: Malos male perdet.) Mali quum sint, acerbe illos puniet.

Et vineam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructus temporibus suis.) Nolentes prophetant & ipsi quod futurum est. Veniens enim dominus huius vineæ, puta CHRISTVS heres a mortuis resurgens, ac propria potestate reuersus, tradidit eos Romanis in perditionem & interitum. Locum autem vineæ locauit Christianorum Episcopis, qui temporibus suis, quando videlicet Christianorum tempora florebant, varias virtutes fructificabant. Verum Matthæus quidem ipsos ait contra sese protulisse sententiam. Marcus autem & Lucas dicunt ipsum contra illos sententiam tulisse. Verisimile ergo est primum illos tulisse sententiam: deinde CHRISTVM dixisse quod illi dixerant, confirmando dictum ipsorum. Propriissime autem dixit Lucas, quod quum audissent dixerunt: Absit. Antea enim ignorantes, & de ipsis esset parabola, condemnauerant seipsos: postmodum vero sententiam, confirmante CHRISTO, intellexerunt & dixerunt, Absit.

Dicit illis IESVS: Nunquam legistis in scripturis: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.) Dauidica prophetia est. Psal. 117.

Ostendit autem per hanc CHRISTVS, quod omnino futura sunt quæ dixit, quæ etiam a spiritu sancto olim prænunciata fuerant.

Et quidem ab eis occidetur CHRISTVS, siue reprobabitur: verum a mortuis resurgens, fiet in caput anguli. Quid est autem hoc? Dicimus quod prophetia CHRISTVM appellauit lapidem: ædificantes vero, magistros Iudæorum, quos etiam agricolas

nominauit præcedens parabola. Reprobauerunt autem siue repperunt hunc lapidem, primum quidem dicentes: Hic non est a Deo.

Et rursum: Hic seducit mundum, aliaque similia: ultimo vero crucifigentes. Caput autem anguli, est lapis angularis. Itaque CHRISTVS factus est in caput anguli, siue factus est lapis angularis, quum

assimilatus est huiusmodi lapidi. Nam sicut ille coniungit in seipso duos parietes: ita & CHRISTVS in seipso duos coadunat populos, Gentilem videlicet & Iudaicum, ac per fidem facit vnum. Quidam autem angulum intellexerunt ecclesiam, vtpote fideles colligantem, in cuius

Iohan. 9.

Iohan. 7.

in cuius caput factus est CHRISTVS, caput videlicet siue principium & dominator.

A domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris.) Etiam hoc pars est dictæ prophetiæ, docens, quod Dei quoque voluntate fiet huiusmodi angulus, id est coniunctio populorum; & quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia varijs adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidijs erit superior.

Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, & dabitur nationi facienti fructus ipsius.) Regnum Dei dicit custodiam eius qua seruabantur: Nationem vero facientem dignos eius fructus, vocat genus Christianorum.

Et qui ceciderit super hunc lapidem, confringetur.) Offendens in illum, sibi ipsi nocebit, & non illi: quod passi sunt principes sacerdotum & scribæ ac seniores populi.

Super quem uero ceciderit, conteret eum.) Super quemcunque aggrauauerit se, hoc est cui iratus fuerit, comminuet & disperget, ac exterminabit eum, quod factum est in totum genus Iudeorum; traditum namque est Romanis militibus in direptionem.

Et quum audissent pontifices ac pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de se diceret: & quærentes eum apprehendere, timuerunt turbas: quoniam tanquam prophetam eum habebant.) Ubique homines timent, CHRISTVS autem & parabolas sane dixit, & prophetiam adduxit: ut timore correpti malitiam relinquerent: ipsi vero occidere magis illum quærebant. Atqui sciebat quod mutandi non essent: attamen ubique quod suum est facit, nihilque prætermittit eorum quæ conueniunt.

CAPVT .LI. DE VOCATIS AD NUPTIAS.

Cap. xxii. **E**T respondens rursum IESVS, dixit eis in parabolis, & ait: Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, & emisit seruos suos ut uocarent inuitatos ad nuptias, & nolebant uenire.)

Parabola præcedens ea tractauit, quæ ad passionem usque contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudæos usus est, prophetarum cædem, & tandem ipsius Saluatoris occisionem. Hæc autem quæ nunc proponitur, ea quæ post crucem contigerunt indicat: regnum cælorum vocans Deum & patrem: nuptias vero mysticam filij coniunctionem ad ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus huiusmodi coniunctionem: & quæ hic sit per fidem ac virtutes cæteras: & quæ illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat Nuptias, tum propter desiderium quod habet ad ecclesiam, tum propter ipsius ecclesiæ gaudium. Siquidem & Baptista sponsum illum appellauit. Seruos quoque dicit apostolos, qui primum Ierosolymis docuerunt. Inuitatos vero, Iudæos qui primum ad huiusmodi nuptias fuerant inuitati: olim quidem a prophetis, postmodum vero a Baptista: siquidem ad hunc populum ipsos seruos transmisit. Præterea quæ & ab ipso sposo. Et vide hinc quidem Iudæorum prauitatem: illinc autem saluatoris bonitatem.

nstatem. Illi enim occiderunt: ipse uero quum essent homicidæ, rursum uocat eos ad gaudium sempiternum, illi autem ab eo resiliunt.

Rursum emisit alios seruos dicens: Dicite inuitatis, Ecce prandium meum paratum est: tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata: uenite ad nuptias. Priores quidem seruos intelligit Petrum, & qui cum eo erant: Posteriores uero Paulum & suos. Prandium autem & tauris ac altilia mactata siue parata dixit iuxta morem qui seruari solet in nuptiis. Et hic quidem dici possunt delitiæ diuinorum dogmatum: in futuro autem cœleste gaudium ac fructio, Per tauris uero & altilia, pretiositas ac magnificentia conuiuij declaratur.

Illi uero neglexerunt, & abierunt, alius in uillam suam, alius uero ad negotiationem suam. Despexerunt inuitationem: abierunt ad propria opera: hoc est, detenti sunt his, quæ priora ac potiora habebant.

Reliqui uero apprehensos seruos eius, contumelia affecerunt & occiderunt. Impudentiam. Non solum non uenerunt, sed & eos qui ad se missi erant, contumelia affecerunt & occiderunt. Et in præcedenti quidam parabola illi iugulati sunt, qui tructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias vocabant. Quid huic insanix æquari poterit? quo magis rex patiens est & humanus, eo duriores efficiuntur hi ac ferociores.

Quumque audisset rex ille, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos & ciuitatem eorum succendit. Vide gubernationem ac tolerantiam ineffabilem. Plantauit uineam & ad perfectum perduxit: tradidit eam agricolis, & peregre profectus est. Emisit in tempore seruos repetens fructus: his interfectis, emisit alios: etiam his iugulatis, suum misit filium dilectum: quo etiam iugulato, patienter sustinuit: imo missis seruis homicidas ad gaudium æternum inuitauit: noluerunt uenire: rursum alios misit: illi autem & hos interfecerunt. Tunc demum quasi insanabiliter ægrotantes, occidit scelestos ac perditos illos. Exercitus uero eius, intellige exercitus Romanorum. Omnes enim Dei sunt ratione creationis qui sub Vespasiano & Tito homicidas iugularunt, ac ciuitatem eorum Ierosolyma succenderunt.

Iosephus de bello Iud. lib. 6. c. 7.

Tunc autem seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt, qui autem uocati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quotcunque inueneritis, uocate ad nuptias.

Exitus uiarum dicit ciuitates & vicos Gentium, quæ uocauit exitus uiarum, significans abiectiōem Gentium: in exitibus enim abiecti commorantur. Primum siquidem Apostoli Iudeis prædicabant, quum adhuc apud eos essent: postquam autem illos eiecerunt, dicit eis Paulus, Vobis oportuit primum loqui uerbum Dei: quia autem indignos uos iudicastis, ecce conuertimur ad Gentes. Atqui postquam resurrexit Christus, statim hos ad Gentes emisit dicens: Euntes docete omnes Gentes. Quomodo ergo primum Iudeis prædicauerunt? Scribit Lucas libro Actorum, quod quum ascensurus esset Christus in cœlum, dixit Apostolis: Accipietis uirtutem superueniente spiritu sancto super uos, & eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & usque ad extremum terre. Ecce quomodo significauerit, quod a Ierosolymis inchoaturi essent.

Act. 13

Matth. 23.

Act. 1.

Et egressi

Et egressi serui illi in uias congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos.) Malos nominat malis assuetos, aut intemperantes in affectionibus: bonos vero simplices ac temperantes ad irracionales impetus, quibus simul omnibus predicauerunt Apostoli, omnes ex equo inuitantes ad coniunctionem cum Christo, & eam quæ in præsentis est seculo, & quæ erit in futuro.

Et impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingressus autem rex ut uideret discumbentes, uidit ibi hominem non uestitum ueste nuptiali †, & ait illi: Amice quomodo huc intrasti, non habens uestem nuptialem? Dicens quod impletæ sunt nuptiæ siue domus nuptiarum, significauit quod multi ingressuri sunt usque ad mundi con summationem. In sequenti uero parabola docet de futuro iudicio. Tu autem nihil profundius scruteris, puta quis sit sponsus: & quo modo simul cum decenter ornatis ingressus est is, qui nuptiali ornatu carebat, & si quid est simile. Periculosa enim est talium indagatio, & propter profunditatem speculationis illorum, & propter libertatem parabole, suamque legem. Siquidem id solum trahendum est hinc, quod neminem securum esse oporteat, eo quod ad nuptias intrauerit, sola uidelicet in Christum fide: sed postquam baptismate ablatus est, opus est ueste etiam nuptiali indui: hoc est, ornatum esse ac dignum futuris nuptiis. Est autem hæc uestis & ornatus, uita pura ac splendida, in modum uestis virtutibus contexta. Hominem itaque non uestitum ueste nuptiali, appellauit omnem hominem indigne ornatum. Vestis uero non nuptialis, uita est sordida & impura. Amicum autem dixit utpote Christianum, quanquam indigne tali appellatione conuersantem. Atqui per gratiam omnes vocauit: quomodo ergo eos scrutatur? Quia conuenit etiam eum qui ad nuptias vocatus est, regio ornatu omnino ingredi, & decenti stola, gratiæ uocationis respondere. In corruptibilibus enim nuptiis respondere quispiam posset, quod digna stola difficilis inuentu foret: in his autem incorruptibilibus nuptiis ablata est omnis excusatio. In proximo namque est ornatus ac inuentu facilis: si modo illum vere quaesierimus. Iuste itaque illum eicit qui ornatus non erat, tanquam segnem ac negligentem. Siquidem sicut iniuste erga illum egerunt, qui non uenerunt, ita & qui sordidi ingressi sunt.

† Sordida namque gerit uestimenta, qui indutus non est uiscera misericordiæ, benignitatem, fraternum amorem, & similia.

At ille obmutuit.) Ut pote nihil habens quod responderet, dum is qui peccauit seipsum condemnat. Tacere enim, nec posse aliquo modo respondere, condemnationis est indicium.

Tunc dixit rex ministris.) Angelis qui ad puniendum subministrant: Tanquam facta autem dicit ea quæ futura sunt in modum prophetiæ.

Ligatis illi manibus & pedibus, tollite eum, & remittite in tenebras extremas.) Catenam uocat detentionem siue cessationem operationis quæ manibus ac pedibus perficitur. Tunc enim cessabit omnis peccatorum operatio, nec amplius vel una actio ad iudicem placandum dabitur. Operatio nis siquidem præsens tempus est, futurum uero retributionis. Ligantur autem manus, quæ iniqua perpetrabant: pedes uero, qui ad pecca

peccatum gradiabantur.

Ibi erit fletus & stridor dentium.) Ne putet quispiam quod sole tenebræ sint huiusmodi punitio, hoc est sola lucis priuatio, addidit, Ibi erit fletus & stridor dentiū: acerbos demonstrans ac dolorib⁹ plenos, qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus & horreamus quotquot post diuini baptismatis ablutionem, animam perditā vitā sordidauimus, eo quod non tantum a nuptijs eiiciendi sumus, verum etiam in miserrimum supplicium detrudendi. Habenda est itaque cura de stola interiori & non de exteriori: quamdiu enim de externa curauerimus, de interna curam habere non poterimus. Quæret autem fortassis aliquis, quomodo non patri potius coniungatur ecclesia quam filio? & audiet omnino quod filius qui carnem assumpsit, cum ea conuersatus est: & quod filio coniuncta, etiam patri coniungitur. Dicit enim filius: Ego & pater vnum sumus. Et: Qui vidit me, vidit & patrem.

Multi enim sunt uocati: pauci uero electi.) Hoc etiam dixit in fine parabola de operarijs mercede conductis.

Tunc abeuntes Pharisei consilium ceperunt, ut illaquearent eum in sermone.) O profundam cæcitatem. Nil eorum quæ dicta sunt tetigit animū illorum: sed inuidia ebrj, ad insidias conuertuntur: & quia propter turbam apprehendere eū non poterant, vt dictum est: simul deliberant, vt eum interrogatione illaquearent.

Et mittunt ad eum discipulos suos cum Herodianis.) Dictum est de Herodiano vicesimo primo capite: hic autem dicit Chrysostomus per Herodianos intelligi milites Herodis, qui tunc eo accesserant, & simul a Phariseis emissi sunt tanq̃ testes, si quid fortassis contra Cæsarem responderet. Erat enim Herodes amicus Cæsaris. Lucas vero de emissis eorum discipulis manifestius scripsit: insidiatores illos appellans, & quod iusticiam simulabant, propter quam videlicet eum interrogabāt, & quod miserunt vt captarent sermonem eius: & traderent eum principatui & potestati præsidis. Sperabant enim quod contra Cæsarem responsurus esset.

Dicentes: Magister, scimus quod uerax sis.) Vide impudentem adulatorem qua vsi sunt, inflare eum cupientes ac emollire, vt omnino responderet. Verum si verax est, quomodo alibi dicitis, quod seducit mundū?

Et uiam dei in ueritate doceas.) Et quomodo rursus dicitis, quod non est a Deo? Viam autem Dei dicunt virtutem per quam progredi quispiam ad Deum.

Et non curas quenquam: Non enim respicis ad personam hominis.) Et hoc dicunt, incitantes eum ne Cæsarem vereretur: aut eius timore omitteret ad interrogata respondere. Vera certe erant quæcunq; de eo testificati fuerant: ea tamen inuiti falsi fuerant ad insidiarum apparitionem.

CAPVT .LII. DE QVAERENTI BUS OCCASIONE CENSUS.

DIC ergo nobis, quid tibi uidetur? De hoc videlicet quod te interrogaturi sumus.

R i Licet

Licet census dari Cæsari: an non?) κῆνσορ latina dictio est; idem significās quod tributum aut vectigal. Licet autem, hoc est, fieri potest aut iustum est. Olim siquidem Iudæi dum leges suas obseruarent, omni fruebantur libertate: postmodum vero quum eas pretergrederentur, seruierunt Romanis, quorum princeps erat Cæsar, & illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac dolose: vt si licere dixerit, commoueant aduersus eum etiam turbas: vtpote suadentē seruiri Cæsari, & subiiciētē homini populum Dei. Si vero non licere respondiderit: tradant eum præsidī, tanq̃ defectionem a Cæsare, bellumq̃ consulentem. Quid ergo is qui fons est scientiæ?

Mar. 12.

Cognita autem IESVS malitia eorum dixit.) Marcus simulationem dixit. Lucas autem versutiam.

Quid me tentatis hypocritæ?) Simulantes quidem interrogare, vt quod iustum est cognoscatis: foveam autem fodientes per interrogationem, in quam me præcipitetis. Quum ergo ostendisset quod sibi cognitū essent: respondet tamen & ad interrogationem: & vide quomodo.

Ostendite mihi numisma census.) Apud Marcum ait: Afferte mihi denarium vt videam: & similiter apud Lucam. Numisma enim dicebat etiam denarius. Quæsiuit autem videre numisma vt responsionē mirabiliter ab eo fabricaret.

At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis: Cuius est imago hæc & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris.) Non ignorās interrogauit: sed vt ex illorum responsione suam fabricaret sententiam.

Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari.) Quia Cæsaris est, reddite itaq̃ Cæsari quæ sua sunt. Ideo enim nō dixit, Date, sed Reddite, tanq̃ ea quæ eius sunt. Ne autem dicant, Homini nos subiicis & non Deo, addidit:

Et quæ sunt Dei Deo.) Licitum est enim & hominibus dare quæ conueniunt, & Deo quæ debentur: illis quidem tributa, & si quid est simile: huius autem pietatem & obseruantiam mandatorum. Potest autē dici Cæsar diabolus, qui mundi princeps est, cui reddenda sunt quæ sua sunt, puta omnis malitia, omnisq̃ carnalis affectus.

Et audientes admirati sunt, ac relicto eo abierunt.) Admirati quidē sunt, verū non crediderunt, quod ipsum magna est eorum accusatio.

CAPVT .LIII. DE SADDUCEIS.

Supra. 3.

IN illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem.) Dictum est de secta Sadducæorum tertio capite: hi ergo resurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Mosais scripturis, huius manifeste nō fiat mentio: Nam has solas agnoscebant, alijs libris non receptis. Sed o dementiam. Imposito pharisæis silentio, qui inter Iudeos diligentissimi & acutissimi erant, Sadducæi his inferiores quasi succedentes occurrunt. Quumq̃ maxime oporteret eos animo reprimi ac mœstos esse, audacia impudentes facit ac temerarios, & impossibilia tentantes. Et quia in prophetis scripturis manifestius cōtinebatur dogma res

ma resurrectionis : suspicabantur illud docere quod tales resurgerent homines, quales erant priusquam morerentur : cum eisdem habitibus & affectibus : ideoque ad subuersionem huiusmodi dogmatis, effecta apud se occasione accedunt.

Et interrogauerunt eum dicentes, Magister Moses dixit, Si quis mortuus fuerit non habens liberos, ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.) Ex lege Mosæ occasione commenti sumunt, vt verisimile appareat quod quæritur. In scriptura siquidem Deuteronomij præcepit Moses, vt vxorem mortui absque liberis, rursus ducat frater eius, & quicquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad eius memoriam. Hæc itaque sunt legis. Vide autem quid hi machinentur. Deut. 25.

Erant ergo apud nos septem fratres †, & primus ducta uxore mortuus est, & non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo: similiter & secundus & tertius usque ad septimum: nouissime autem omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius ex septem erit uxor? omnes enim habuerunt eam.) Septem eos supponunt, vt magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadduceorum erat, vt siue vnius, siue omnium responderet, statim opponerent quod quæritum futuræ essent nuptiæ, certe essent & puerperia & nutritio infantum, quæstus pecuniarum, iudicia, bella, ac egritudines, rursusque mortes, & omnia quæ in præsentī vita habentur, & ita vita illa non erit alia ab ista: quod si eadem erit, ad quid futura est resurrectio? Ita quod non erit resurrectio. Quid ergo Christus?

† Mulier quidem esse potest humana natura: septem autem uiri, septem leges uarijs temporibus a Deo ei traditæ ad instructionem & productionem fructuum iustitiæ (nam dictio uo- uos quæ legem significat, apud Græcos masculina est, ideo conuenienter illis uiros denotat) cum quibus quasi cum uiris successiue conuersata est, nec tamen ab ulla uerum habuit fructum. Harum prima fuit, quæ Adæ in paradiso tradita est. Secunda rursus eidem data extra paradysum in statu poenarum. Tertia quæ Noe data est de arca. Quarta quæ Abraham data est de circumcissione. Quinta quæ eidem de Isaac immolatione. Sexta quæ Moysi. Septima quæ per prophetas. Itaque demones qui docent non credere resurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si inquirunt futura est mortuorum resurrectio, iuxta quam harum septem legum humana tunc natura conuersabitur: ut si secundum aliquam harum dixerimus, inferant, Non ergo sine fructu ibi erit aut uana humana uita, prioribus rursus obnoxia malis. Sed uera ac salutaris ratio pietatis, silentium his imponit, docens alteram esse uitam post resurrectionem. Quod si quis etiam septem millia annorum præsentis mundi accipiat, siue septem secula quibus uixit hominum natura, a uerisimili non aberrabit. Nullius autem erit uxor post resurrectionem, quum hæc finem habeant, sed aliud seculum octauum quod finem non habet, accipiet illam.

Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis nescientes scripturas neque uirtutem Dei.) Fallimini, vt qui non intelligitis propheticas scripturas, quæ non tantum, qualem uos suspicamini, docent resurrectionem: & ueluti ignorant uirtutem Dei, quæ mortuos resuscitare potest, sine prioribus habitibus & affectibus.

In resurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptui tradentur.) Neque uiri matrimonium contrahent, neque mulieres nuptui tradentur, hoc est non coniungentur uiris, utpote non existente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam autem addidit, Neque amplius mori poterunt: Luc. 20.

ostendens quod nuptiæ propter mortem factæ sunt, vt loco mortuorum alij generentur: vbi autem non est mors, iam neq; nuptiæ sunt.

+

Sed quasi angeli Dei + erunt in cœlo.) De solis iustis dicit hic, quod deinceps quasi angeli erunt, quantum ad affectionum ac voluptatum carentiam: præterea etiam quo ad immortalitatem, lucemque perpetuam. Quod autem dicit, Quasi angeli Dei in cœlo, hoc est, quasi angeli Dei, qui sunt in cœlo: Ita enim dixit Marcus. Lucas vero quod maius est dicit, Et filij erunt Dei quum futurum sit, vt sint filij resurrectionis, hoc est, regenerati per resurrectionem, quæ est iterata generatio. De iustis enim etiam ab eo dictum est, Qui vero digni habebuntur, vt seculum illud consequantur, & resurrectionem ex mortuis, & cætera.

†

+ Angelorum natura diuisionem in masculum & feminam non suscipit, quia mortalis naturæ est huiusmodi diuisio, ut per filiorum procreationem, quæ in nuptiis est, repleat id quod morte euacuatur.

Exod. 3.

De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Quia illi Moysen obiecerunt, iam etiam Mosaica scriptura eorum obturat ora. In libro enim Exodi scripta sunt, quæ hic dicuntur. Et considera rationem.

Gen. 2. & 3.

Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, Deus Iacob, non penitus mortuorum: nam si penitus mortui fuissent, dixisset vtique, Ego eram Deus: nunc autem quia dixit, Ego sum Deus Abraham, & cætera, ostendit quod eorum qui resurrecturi erant, tanquam viuorum Deus esset. Sicut enim Adam, licet vivebat post ligni illius esum, attamen in die quo comedit, mortuus est per mortis sententiam: sic & isti quanquam mortui erant, attamen vivebant per resurrectionis promissionem.

Rom. 14.

Non est Deus mortuorum sed uiuentium.) Deus siquidem & est & uiuit: mortuus vero nec est nec uiuit. Atqui alibi scriptum est, Vt & mortuorum & viuorum dominetur. Sed ibi quoque Mortuos intellige eos, qui resuscitandi sunt. Lucas autem addidit, quod omnes illi uiuant siue apud illum.

Quumque audissent turbæ stupuerunt de doctrina eius.) Turbæ simplices & incorruptæ. Vt autem dixit Lucas, quidam etiam dixerunt: Magister bene dixisti: hi enim resurrectionem quidem confitebantur: attamen admirati sunt & ipsi argumenti modum, & interpretationem illius sermonis, Ego sum Deus Abraham, & cætera: nec amplius audebant eum quicquam interrogare. Nam etiam hoc dicit Lucas.

CAPVT LIII. DE LEGIS DOCTORE.

Pharisei autem quum audissent quod silentium imposuisset Sadduceis, cõuenerunt in unum & interrogauit unus ex eis legis doctor tentans eum & dicens: Magister quod est magnum datum in lege? Silentio illis imposito rursus irruunt hi, ac legis doctorem proferunt: non discere volentes, sed dolose agentes. Quia enim id erat primum præceptum, Diliges dominum Deum tuum & cætera,

& cætera, opinati sunt quod aliquid etiam de seipso additurus esset, eo quod se quoque Deum diceret, & ita tanquam blasphemus, occasionem ipsis calumniandi præberet.

Iesus autem ait illi, Diliges dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est primum & magnum mandatum. Secundum + aut simile est huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum.) Cognita eorum malitia, respondit quidam irreprehensibiliter, quod interrogabatur, sed addidit & secundum præceptum, per hoc illos obiurgans, utpote qui se non amabant, sed invidia ac insidijs prosequiebantur: eoque sine etiam nunc rogabant: nam si diligerent non tentarent. Simile autem primo dixit secundum, quod ad magnitudinem: magnum est enim & hoc. Nam sibi mutuo hærent, ac se inuicem ferunt hæc duo præcepta. Siquidem qui Deum diligit, etiam proximum diligit, seruans illius præceptum: qui autem proximum non diligit, nec Deum diligit, transgrediens eius præceptum.

+ Secundum, non ordine legislationis, sed uirtute. In alia enim parte ponitur hoc præceptum.

In his duobus præceptis uniuersa lex & prophetæ pendent.) Dictum est de hoc manifeste quinto capite. Quære ergo ibi dictum illud, Ita enim est lex & prophetæ. Sed apud Mattheum tentator dicitur hic legis doctor: apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primum certe tentauit, ut dictum est, a Phariseis directus: animaduersa autem responsione suscepit eam, & conuersus, rem ita se habere confessus est: & deinde Iesus intuitus eum, quod adhibita mentis ratione responderet, ait illi, Non longe es a regno Dei, hoc est approximas fidei, qui veritatem confessus es: hoc autem dixit adhortans illum ad perfectam fidem. Et hæc apud Marcum inuenies.

Supra. 76

Mar. 12

CAPVT .LV. DE INTERROGATIONE
DOMINI AD PHARISAEOS.

Congregatis autem Phariseis interrogauit eos Iesus dicens: Quid uobis uidetur de Christo, cuius filius est? De Christo inquit qui annunciatus est a prophetis, Nondum autem aduenit ut vos dicitis, sed expectatur a uobis. Et uide sapientiam. Putabant illi, ut dictum est, Christum additurum quipiam & de seipso in primo præcepto, ut se quoque Deum esse demonstraret. Hoc autem ipse non fecit, ut euitaret illorum uasritiem, sed seorsim de sua disputat diuinitate, nec id ex manifesto sed oblique, ut omni careret suspitione: & quantum ad id quod apparet, de Christo qui expectabatur & interrogat & enūciat: in rei ueritate autem hæc de seipso dicit.

Dicunt ei Dauid.) A prophetis sermonibus hoc cognoscebant. Simpliciter autem filium Dauid, siue nudum hominem Christum suspicabantur: quum tamen prophetæ hunc non simpliciter filium Dauid, sed & Deum prædicarent.

Ait illis, Quomodo ergo Dauid in spiritu dominum eum uocat dicens, Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, Donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum? In spiritu uidelicet sancto, sicut dixit Marcus, & non a seipso.

Psalm. 109.

Si ergo Dauid uocat eum dominum, quomodo filius eius est? Hoc dixit non tollens Christum filium esse Dauid, sed erroneam illorum arguens opinionem

R iii nionem

nionem, quia non est eius filius talis, qualem ipsi suspicabantur: hoc ē nudus homo: sed & dominus eius. Dicitur enim filius eius, utpote ex radice eius, iuxta humanitatem generatus: dominus autem eius tanq̃ Deus illius. Ob id itaq; vsus est Dauidico verbo ad Phariseorum confutationem, ostendens quod non solum filius esset Dauid, sed & dominus eius. Nos vero etiam hoc interpretari oportet. Ait enim Dauid: Dixit dominus pater, domino meo filio suo Christo, post assumptionem in coelum: sede a dextris meis, siue frui meo regno, pari in throno, pari in honore mecum permanens. Inimici autem Christi: intersensibiles quidem primi sunt Iudaei, deinde Gentes ac heretici. Intellegibiles vero sunt daemones. Marcus autem ait, quod hoc dixerit docens in templo, & quod multa turba libenter eum audiebat. Verisimile est enim de hoc primum interrogasse Phariseos; deinde etiam de hoc in templo docuisse turbam.

Et nemo poterat ei respondere quicquam: neque ausus fuit quisquam ab eo die amplius illum interrogare.) Ad mortē enim appropinquans de perfectis differuit cū illis, nec solum os eis obturavit, sed & timorē in futurū ipsis incussit.

Cap. xxiii

Tunc Iesus loquutus est turbis ac discipulis suis.) Tunc, quando? Postq̃ tentantes refrenavit: postq̃ effecit, ut amplius non auderent illū interrogare: postq̃ demonstravit eos immedicabiliter egrotare.

Dicens: In cathedra Moysi sedent scribae & Pharisei. Omnia ergo quaecunque dixerint vobis ut servetis, servate & facite: iuxta opera vero eorum ne feceritis.) Mosai-
ca inquit sedis quæ doctorum est, facti sunt successores: ideo quaecunque dixerint vobis ut servetis, servate & facite. Non enim quæ sua sunt dicunt quando docent, sed quæ Dei, & quæ per Moysen statuta sunt. Quum autem dicit omnia, non omne intelligit statutum, puta de sacrificijs quoque ac cibis, alijsque similibus. Quo enim pacto id iuberet, quum in præcedentibus finem his imposuerit? sed omnia simpliciter quæ mores corrigunt, ac meliores reddunt, nec evangelicis dogmatibus contraria sunt. Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Suis namq; doctrinis aduersantur, easque coarguunt. Docuit ergo non oportere in præceptores insurgere, etiam si pravam habeant conversationem: sed doctrinæ quidem eorum obedire, vitam autem eorum indignam non imitari. Docentes namque fide digni sunt, at non sunt imitatione digni conversantes. Potest autem & aliter dici, quod quia ad servandam turbam, tandem manifeste reprehensurus erat malas illorum operationes: ne putarent quidam, quod amore principatus eorum calumniaretur illos, huiusmodi primum curat suspicionem, dicens, Oia quaecunque dixerint vobis ut servetis, servate & facite: & si non propter vitam illorum, at propter dignitatem ac doctrinæ sedem. Ne tamen quidam adherentes doctrinis eorum, imitarentur quoque ipsorum vitam, addidit, iuxta opera vero eorum ne feceritis. Et ita ubi sese suspicionē liberauit, incipit reprehensionem.

Dicunt enim & non faciunt.) Vide unde incipiat. Quicumq; certe legem transgreditur, condemnatione dignus est: præceptor tamen triplici dignus est: tum quia transgressor est; tum quia alios debet corrigere

gere: tum quia nocet etiam discipulis.

Alligant enim onera graua & importabilia, & imponunt in humeros hominum.)
Onera graua portatuque difficilia, vocat altissima & exquisita precepta circa conuersationem. Humeros vero operationem hominum. Apparet autem quod præter legem quoque aliqua iubebant.

Digito autem suo nolunt ea mouere.) Non solum humeris suis portare nolunt, quæ aliorum humeris ferenda imponunt, vt suo exemplo promptiores illos reddant, sed nec digito suo ea mouere volunt: hoc est in parte, & summis, vt aiunt, digitis attingere. Dicit enim & Lucas: *Lucæ. 11.*
Vno digitorum vestrorum onera non attingitis. Subditis siquidem iubent exactissima, sibi ipsis autem omnem permittunt licentiã, quã contrariũ fieri oporteret: vt seipsos potius arctarent, alijs vero multa ignoscerent.

Omnia autem opera sua faciunt quo uideantur ab hominibus.) Omnia, quæ nam? Quæ sibi bona videntur. Et obserua quod prædictæ accusatiões de crudelitate & segnitie erant: hoc vero crimen est insanientium ob vanæ glorię appetitum. Deinde ostendit quod neque de magnis gloriatur, utpote egregijs operibus destituti, sed de paruis quibusdam & vis libus, quod ipsum auget etiam accusationem.

Dilatant phylacteria sua, & magnificant fimbrias palliorum suorum.) Hæc erant de quibus tanquam de egregijs operibus vane gloriabantur. Oportet autem & de his dicere. Quia continue Dei beneficiorum obliuiscabantur, iussit ea Deus libellis inscribi, & Magistrorum appendi manibus: vt semper viderentur, & in memoria haberentur. Huiusmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo quod ab obliuione seruari ac protegerent ἀπο τοῦ φυλάττω. Rursum ne præceptorum Dei obliuiscerentur, iussit Deus fragmentum hyacinthinum assui iuxta pedes oræ palliorum eorum: vt semper apparens, hos præceptorum Dei memores efficeret: & hæc vocabant κρέσσωδα, hoc est fimbrias. Scribete itaque & Pharisei præcepta quidem negligebant, huiusmodi autem latis phylacterijs sese ornabant, dictasque fimbrias palliorum suorum plurimum distendebant: his gloriantes ac stulte sese iactantes. Hæc autem Marcus stolas appellauit dicens: Prospicite siue cauete a Scribis qui *Marci. 12.*
amant in stolis ambulare. Similiter autem dixit & Lucas. Nec in his tantũ amore glorię infirmi erant. Audi itaque.

Amantque primos accubitus in cœnis, & prima sedilia in synagogis.) Primos accubitus dixit in cœnis, ac prima sedilia in synagogis. Nam in cœnis accubebant, in synagogis vero sedebant.

Ac salutationes in foris & uocari ab hominibus Rabbi Rabbi.) Amant salutationes, siue corpore fiant, siue appellatione. Amant & vocari ab hominibus magistri, quod Hebraice dicitur Rabbi.

Vos autem ne uocemini Rabbi. Vnus est enim magister uester Christus: Omnes autem uos fratres estis.) Cetera quod, usque ad illorũ dũtaxat perduxit accusatiõnẽ itaq̃ vilia, nec ad sui correctionẽ, longiorẽ requirẽtia sermonẽ. Principatus autem amorem, utpote multorum causam malorum, in mediũ adducit, ac diligentius castigat. Ne vocemini, id est ne vocari cupiatis. Nã si vos ita vocent alij, non erit id ad vestram condemnationem.

Et pas

Et patrem ne uocetis uobis in terra; unus enim est pater uester qui est in cœlis.) Hoc dixit non prohibēs vocari patres eos qui iuxta carnem genuerūt, aut etiā iuxta spiritum, sed vt sciamus quis sit præcipue & tanquā prima causa pater noster. Nam hic solus est nobis qui in cœlis est Deus: qui vero iuxta carnem ac iuxta spiritum sunt, cooperatores magis aut ministri natiuitatis nobis sunt. Dicit ergo: Patrem vobis præcipuim & tanquam primam causam ne uocetis vobis in terra. Is enim est vnus qui in cœlis est, q̄ in trinitate personarum vnus est Deus.

Nec uocemini magistri, vnus est enim magister uester Christus.) παῖδες ὁ καὶ διδάσκαλος (quod hic interpretamur magister) vnum sunt. Repetit ergo priorem sermonem ad augmentum detestationis huiusmodi mali. Sicut ergo q̄q̄ vnus magister dicatur Christus, non excluditur pater, qui etiā dicatur magister: ita quoque licet vnus pater noster dicatur ipse pater, non excluditur filius quin etiā dicatur pater noster. Nā vnus & vnus ad oppositam distinctionem dicta sunt hominū & angelorū.

Qui autem maximus est uestrum, erit uester minister.) Ablegata misera seruitute amoris principatus, docet etiā deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta ministrando siue dep̄imendo nos ipsos. Deinde ponit etiā elationis præmiū, similiter & proprię deiectionis, vt illa abiecta hanc assumant.

De exaltāte seipsum

Quisquis autem sese exaltauerit, humiliabitur: & quisquis sese humiliauerit, exaltabitur.) Maxima possessio est animi modestia: ideo frequenter de ea differit, cōtinua monitione hāc ædificans in animis discipulorum. Iubet autem non solum prima non amare sedilia, sed magis postrema prosequi, illud enim dep̄imit amantem, hoc aut exaltat prosequentem.

CAPVT .LVI. DE DEPLORATIONE SCRIBARVM ET PHARISAEORVM.

Væ autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ.) Vniuersalius accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, vt pote simulātes pietatē ac virtutē.

Quia deuoratis domos viduarum.) Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim sub prætextu defensionis accedentes, magis atterebant, substantiam earum consumendo.

Et occasione prolixè precantes.) Occasione deuorandi domos viduarū, siue quę in domibus earum sunt, prolixè exaggerata orantes, vt viderentur sancti ac reuerentia digni.

Ideo accipietis grauius iudicium.) Quia tanq̄ tutores earū ingredimini, sed veluti corruptores egredimini, propter hoc grauius condēnabimini. Iudiciū enī vocat cōdēnationē. Siquidē quisquis peccat, supplicio dignus est: qui autem virtutem facit peccati occasionem, graui⁹ punietur. Deplorat aut eos ac redarguit, populū instruēs ne fallatur, ac ne p̄pter illorū dignitatē velit etiā eos imitari.

Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia clauditis regnū cœlorum corā hominibus: nos enim nō intratis, nec ingredietes sinitis introire.) Clauditis inquit ipsum ante homines, puta ante vos ipsos, & eos qui vobis subsunt: vt neque ipsi ingrediamini per fidem quę est in me; neq̄ alios sinatis ingredi.

Ingredien

Ingredientes autem dicit eos, qui parati sunt ac possent ingredi. Grauis est autem hæc accusatio. Nam si nulli prodesse, sufficit ad condemnationem, qui etiam nocet, nequaquam veniam percipiet, quum sit hominum pestis. Apud Lucam vero ait, Tulistis clauem scientiæ: ita vocans fidem quæ in se est, utpote introducens ad scientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis sapientiæ, quam clauem tulerunt siue abstulerunt a populo.

Vae vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia circūitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum: & ubi factus est, faciatis eum filium gehennæ duplo magis quàm uos estis.)

Circūitis, percurritis. Nam id significat hoc loco περιάγετε. Proselytum autem appellabat lex eum, qui ab idololatria ad religionem accedebat Iudeorum. Dicit ergo Christus: Infinitis vix tandem laboribus unum efficitis proselytum, & nec ideo illi parcitis, adeo estis & ad salutem idololatrarum inutiles, & ad eius qui iam aduenit segnes, imo potius proditores, corrumpentes eum vite vestre nequitia: & faciētes eum filium gehennæ, id est, familiarem gehennæ, & ea dignum. In duplo autem dixit. Quisquis enim præceptorem habet prauum, non illi consistit malitia, sed eius utens exemplo, solet ulterius procedere.

Vae vobis duces cæci.) Quare vicesimo octauo capite dicti illius enarrationem, Cæci sunt duces cæcorum.

Qui dicitis, Quicumque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum,

templi reus est.) Nihil est, puta hoc, Reus est, videlicet debitor. Si quis enim aliquid se donaturum iurauerat: si quidem per templum id iurasset, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod si per vas aliquod aureum id iurasset, dicebāt illum debito teneri. Hæc autem propter insipientiā docebant: ideo etiam horum irridet fatuitatem.

Stulti & cæci: Virum enim maius est aurum, an templum quod sanctificat aurum?)

Cæcitatem illis exprobat non corporis sed animæ.

Et, quicumque iurauerit per altare, nihil est: quicumque autem iurauerit per donum quod est super illud, reus est. Stulti ac cæci: Virum enim maius est donum an altare quod sanctificat donum.)

Altare dicit super quod iugulabant adductas victimas.

Qui ergo iurauit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt: & qui iurauit per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in illo: & qui iurauit per cælum, iurat per thronum Dei, & per eum qui sedet in illo.)

Hæc dicit non quod iurare permittat: quinto enim capite prohibuit omne iuramentum, sed quod Iudei per talia iurarent.

Vae vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia decimatis mentham & anethum, ac cyminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam, ac fidem. +)

Quum lex populo iuberet, ut daret decimas omnium fructuum, ipsi etiam circa menthæ, anethi, ac cymini vilissimarum herbarum decimas, exactam subducebant rationem, legem prætendentes.

Hos ergo irridet tanquam circa minima legis præcepta exactissime scrupulantes, magna vero negligentes.

Iudicium autem dicit, quod fieri debet pro his qui iniuste afficiuntur iniuria: misericordiam quam fieri conuenit in egenos: & fidem, quæ est in Deum.

Lucas autem dilectionem etiam Dei ponit.

Supra. 15.

De templo
& altari et
auro.

Oportet

† Oportet unumquemque doctorum a populo suo decimare, hoc est petere a decem sensibus puta quinque corporalibus, & quinque qui sunt animæ, iudicium, misericordiam ac fidem.

Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.) Hæc primum quæ grauiora sunt, exequi oportuit: & rursum leuiora illa non relinquere, si exacte legem seruare vultis.

Duces cæci excolantes culicem, camelum uero glutientes.) Qui parua quidem curiose seruatis, in magnis vero peccatis conuiuetis.

De poculo
& paropsi
de.

Lucæ. 11.

Væ uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia purgatis exteriorum poculi patinæque partem: cæterum interiora plena sunt rapina & iniustitia.) παροψιδας lancis
aut patinæ genus esse dicunt. Vnde Lucas huius loco πινυωνας, hoc est,

catinum, posuit quadragesimotertio capite. Est autem hic sermo ænigmaticus, id innuens. Corpora quidem uestra purgatis: illa enim vocat exteriorum poculi ac patinæ partem: interiores autem animæ, plenæ sunt rapina & iniustitia affectionum, hoc est, corporalis quidem purificationis curam habetis, eam uero quæ animæ est negligitis.

Iniustitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod iustitia quoque dicatur omnis uirtus. Lucas autem manifestius dixit: Quod intus est uestri, plenum est rapina & malitia.

Pharisee cæce munda primum interiorum poculi & patinæ partem, ut munda fiat etiam pars exterior.)

Quum enim purificatur anima, simul etiam & corpus purificatur: quum autem purificatur corpus, non simul purificatur & anima. Animam itaque purificare conuenit, ut pariter purificetur & corpus.

Væ uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidem apparent speciosa, intus autem sunt plena ossibus mortuorum & omni spurcitia. Sic & uos foris quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis fictione & iniquitate.) Lucas autem dixit: Quia estis ut monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes super ea nesciunt. Sepulchra enim quæ non apparent, intus plena sunt spurcitia, foris autem apparent terra munda ac uia publica.

Væ uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, ac dicitis, Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, nequaquam fuissetis socij eorum in sanguine prophetarum.) Væ inquit uobis, non quod hæc facitis & hæc dicitis quum bona sint, sed quod hæc facientes & hæc dicentes, ac utrinque patrum uestrorum homicidium accusantes, ad illud uos quoque curritis, festinantes & me & discipulos meos occidere: & quia uane & in fictione hæc facitis ac dicitis: nam & uos eorum quos accusatis homicidium imitamini.

Itaque testimonio estis uobismetipsis, quod filij sitis eorum qui prophetas occiderunt. Itaque, ex eo quod confitemini homicidium patrum uestrorum: & ex eo præterea quod illud imitamini, demonstratis uosipsos filios esse eorum, qui prophetas occiderunt. Lucas uero addidit, Comprobatistis facta patrum uestrorum, hæc est, ea quodammodo suscipitis: utpote edificando his qui occisi sunt splendida monumenta, prædicatis audaciam homicidarum; id enim de ea gloriati sunt eamque approbanti. Videremini siquidem

siquidem in honorem eorum qui occisi sunt, ornare monumenta ipsorum, & ad accusationem patrum vestrorum prædicta facere, nisi homicidium eorum imitarentini.

Et vos implete mensuram patrum vestrorum.) Mensuram malitiæ. Non dixit autem hoc præcipiendo, sed quod futurum erat prædicendo.

Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugietis iudicium gehennæ? Serpentes ipsos nominavit, tanquam nociuos & insidiatores ac pestiferos. Progenies autem viperarum, utpote similes patribus suis in veneno malitiæ & in truculentiâ, Progenies quoque viperarum appellavit eos Iohannes Baptista tertio capite, sed iuxta alium intellectum. Iudiciū ^{Supra. 3.} vero gehennæ dicit condemnationem & supplicium gehennæ, siue quod mittit in gehennam.

Propter hoc, ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes ac scribas, & ex illis occidetis ac crucifigietis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, ac persequemini de ciuitate in ciuitatem.)

Propter hoc: propter quid? Quia impleturi estis mensuram malitiæ patrum vestrorum. Mitto autem dixit, ostendens diuinitatis dignitatem. Prophetas autem & sapientes ac scribas dicit Apostolos, & qui eos sequuti sunt pastores ac doctores ecclesiarum, utpote dignos habitos prophetica gratia, & quasi ab eo edoctos & tanquam scripturam intelligentes. Quod autem dicitur, Ex illis: significat quod non omnes occisuri erant, neque omnes flagellaturi.

Vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram.) Sanguinem, intellige sanguinis siue cædis condemnationem. Vt veniat inquit, super vos condemnatio cuiuslibet iusti sanguinis qui effusus est super terram. Lucas autem dixit, Vt exquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista. Docet autem quiddam tremendum sermo iste. Qui enim peccatorum novit poenas, & nihilominus eos imitatur, reus est ut ab eo exigatur omnium supplicia, hoc est pro vnoquoque poenam luat: eo quod exemplo eius sese non refrenauerit. Et ex illis occidetis inquit, ut expetatur a vobis ultio cuiuslibet cædis, quæ prius contra iustos fuerat perpetrata. Audierat enim quod Caïn septem supplicijs dignus fuerat; Lamech vero sex ^{Gene. 4.} et triginta septem, eo quod sese non refrenasset exemplo. Dictionem autem ^{Genos} vt aiunt quidam, non capi causaliter, sed vt significet id quod futurum est.

A sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiz, quem occidistis inter templum & altare.)

Opportune Abel meminit, ostendens quod etiam cædes illius per inuidiam perpetrata est. Zachariam autem quidam dicunt eum qui fuit vnus duodecim prophetarum: quidam vero eum, qui filius Ioïadæ dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur. Plures autem patrem Baptistæ. Scribunt enim se accepisse a patrum traditione, quæ citra scriptum per manus peruenit ad posteros (quæ virginum genera ^{ἑρραφᾶ} nominantur) quod erat in templo locus partum, non eiecit, dicens virginem esse, & ideo occisus est inter templum & altare exterius.

Amen

Iosephus de
bel. Iud. li. 7.
& etiam præ-
cedentibus.

Amen dico vobis, uenient omnia hæc super generationem istam.) Quia tunc
more gehennæ quæ eis impendebat eo quod ventura esset, hos non cō-
mouebat, exterret ac propulsat eos calamitatibus, quæ non longe post
futura erant; ideo confirmat quod etiam ventura sunt omnia hæc, vñ
delicet quæ miserrimæ sunt ultionis, super generationem istam, siue su-
per hos ipsos. Sub Vespasiano enim & Tito apprehenderunt eos quæ
a Romanis prouenire mala.

Ierusalem Ierusalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt.)
Ad ciuitatem conuertens sermonem deplorat hanc. Reduplicatio au-
tem appellationis, demonstratio est miserationis. Eius etenim misere-
tur, vt quæ olim dilecta erat, nunc vero extrema passura est, propter
iniquitates inhabitantium in ea. Consequenter autem exprobrat ei,
quod interemerit prophetas quos ipse ad eam miserat.

Quoties uolui congregare filios tuos, quamadmodum congregat gallina pullos suos sub
alas, & nolulistis.) Volui inquit congregare filios tuos sub mea pro-
tectione, quos peccata dispererant a diuina custodia. Exemplo autem
gallinæ suum in Iudæos amorem ostendit. Quidam autem sermonem
intelligunt de Iudæis per varias regiones dispersis sub prioribus ca-
ptiuitatibus. Et nolulistis: me non recipientes, sed persequentes & occi-
dere festinantes. Ad ciuitatis habitatores rursus sermonem conuertit.

Ecce relinquitur vobis domus uestra deserta.) Domus uestra siue tem-
plum relinquitur vobis desertum ab inhabitante in ea diuina gratia.
Hoc autem, domus illorum erat, vtpote in ciuitate eorum ædificatum.

Dico enim vobis, nequaquam me posthac uidebitis donec dicatis: Benedictus qui uenit in
nomine domini.) Et quando hoc dicturi sunt: Volentes quidem, nun-
quam: nolentes autem, tempore secundi aduentus eius, quando ventus
rus est cum potestate & gloria magna: quando nulla erit eis utilitas
cognitionis. Amantis vero dictum est, Nequaquam me posthac videbi-
tis: Vehemēter siquidem amabat, verum despiciebatur, & idcirco ma-
xime dolebat. Posthac autem dicens, non solum tempus illud signifi-
cauit, sed totum vsque ad passionis tempus: post quod amplius non vi-
derunt eum, quanquam enim visus est quibusdam post resurrectio-
nem, at non infidelibus Iudæis. Quod vero additur, Benedictus qui
uenit in nomine domini, Dauidicum est, & eius data est interpretatio
quadragesimo quinto capite.

Psal. 117.
Supra. 21.
Cap. xxiii

Et egressus Iesus exiit de templo, sequutique sunt eum discipuli eius, ut indicarent ei
structuras templi.) Quum audissent, Ecce relinquitur vobis domus ves-
tra deserta, admirabantur si tale templum desolandum esset: & ideo
accesserunt vt ostenderent ei structuras templi tanq̃ admirandas.

Iesus autem dixit eis: Num hæc omnia uidetis? Amen dico vobis: Non relinquetur in
hoc loco lapis super lapidem qui non diruatur.) Interrogat primum eos: Nū-
quid hæc omnia videtis tam admiranda? Deinde prædicat eorum perditio-
nem: & iam non amplius de desolatione, sed de omnimoda demolitiōe
prophetat. Marcus autē dicit, Et egrediente eo de templo dicit ei vnus
discipulorū suorū: Præceptor vide quales lapides, & quales structurae.
Iesus autē respōdens ait illi: Vides magnas has substructiones: Non res-
linquetur

Mar. 13

linquetur lapis super lapidem qui non diruatur. Lucas vero scripsit. Lu. 21.
 Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus & donis ornatum esset, dixit, Ex his quæ videtis venient dies quando non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur. Siquidem accesserunt discipuli omnes, vt ostenderent ei structuras: quibusdam autem dicentibus apud sese de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, vnus discipulorum ait Christo, Preceptor vide quales lapides & quales structuræ. At ille etiã ad cæteros omnes dixit ea quæ respondit. Aiunt autem quidam, Atqui in his quos significauit diebus relictus est lapis super lapidem qui non est dirutus. Quibus respondimus, quod omnia quæ demonstrata sunt, & admiratione digna erant, vsque ad fundamenta diruta sunt iuxta domini sententiã. Quod si quid adhuc residuum a Romanis relictum est, etiam hoc a posteris diruitur, vt ad alias structuras transferatur.

CAPVT .LVII. DE CONSUMMATIONE.

Sedente autem eo in monte oliuarum accesserunt ad eum discipuli seorsim dicentes, Dic nobis quando hæc erunt? & quod signum aduentus tui & consummationis seculi? Marcus autem nomina quoque dixit eorum qui interrogauerunt: Petrus inquit & Iacobus, Iohannes & Andreas. Omnes siquidem accesserunt vt discerent: hi autem quatuor interrogauerunt, vt pòte maiorẽ habentes fidutiã. Interrogant autem non tantum de templi vastatione discere cupientes, quantũ de tempore secundi aduentus eius: ideo etiam seorsim accesserunt ne Iudeis hoc manifestum fieret. Sed Mattheus duo hæc eos interrogasse dicit, puta: Quando hæc erunt? quæ videlicet de templi euerfione dixisti: Et, Quod signum aduentus tui & consummationis seculi? Marcus vero vnicam fuisse dicit interrogationem, de templo solum. Ait enim, Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum quando hæc omnia consummanda sunt? Similiter autem scripsit & Lucas. Quid ergo dicendum est? Quod vna quidem fuit interrogatio, sicut scripserunt Marcus & Lucas: intentio autem discipulorum erat, vt de his duobus certiores fierent: puta de euerfione templi & de secundo Christi aduentu: existimantes autẽ quod simul hæc duo contingerent, fecerunt vnã de vtroque interrogationem. Verũ Mattheus intentionem eorum manifestans, illam in duas diuisit.

Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent. Nihil ad has interrogationes respondit, sed primum illa dicit eis, quæ primum eos scire oportebat: quæ videlicet futurum erat, vt ante illa occurrerent. Lucas autẽ dicit, Videte ne seducamini. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego sum. & Tempus instat. Ne igitur sequamini illos. Venient, inquit nomine meo vtentes ad deceptionem eorum, qui illis credituri sunt, & dicentes, quisque videlicet eorum, Ego sum, nempe Christus. Et, Tempus instat, puta mei secundi aduentus. Ne ergo sequamini eos,
S i siue

Eusebius ecclesiastica historia. ca. 11. Et. 13. & li. 3. cap. 26. Omnibus de bel. iud. libris. siue aliquem illorum. Marcus autem dixit: Et multos seducet. Fuerunt autem huiusmodi seductores, Simon & Menander Samaritani, & alij. Futurum est autem ut audiat bellum & rumores bellorum.) Bella dicit que mota sunt contra Ierosolyma: rumores autem bellorum, qui contra alias Iudeorum ciuitates, quos factos fuisse scribit Iosephus antequam caperetur Ierusalem. Siquidem erexit se natio Iudeorum, nec tribus tum exolebat. Romani vero non ferentes iniuriam, expeditionem in illos parauerunt.

Videte ne turbemini: oportet enim omnia fieri, sed nondum est finis.) Ne terreamini inquit, quasi predicatio sub seditione & turbatione dirimenda sit. Siquidem ventura sunt haec omnia quae de his bellis dixi, sic tamē vt nihil illi noceant. Aut ne terreamini, quasi iam instet finis siue perditio templi ac ciuitatis. Oportet enim haec omnia fieri: sed nondum est finis siue perditio eorum. Nam postmodum capta sunt Ierosolyma. Dicit autem Chrysostomus, quod discipuli quum in praecedentibus de extrema Iudeorum ultione audissent, tanquam ad alienam calamitatem, quae nihil eos tangeret, negligenter se ad eam habebant, & sola ea tunc somniabant bona, quae absque tumultu in secundo Christi aduentu ventura erant: propter quae etiam interrogationem prodixerant. Christus vero rursum illis laboriosa pronuntiat, constituens eos certaminum praefectos: & duplicem ob causam vigilare iubet, tum ne a seductoribus fallantur, tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex siquidem ait instare bellum, & a seductoribus, & a Romanis, multaque ac variam commotionem, & interius, & exterius.

Exurget enim gens in gentem, & regnum in regnum.) Gentes sociae Romanorum in gentes Iudaeis foederatas: & regna auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Iudaeis: & propterea fortia erunt horum bella.

Et erunt pestilentiae & fames ac terremotus per loca.) Hoc est singulis Iudeorum locis. Apud Lucam ponitur: Terroresque & signa a caelo magna erunt, vt cognoscant Iudaei ea quae fient diuine esse irae: & intelligant quod propter Saluatoris interemptionem haec patiantur.

Omnia autem haec initium erunt dolorum.) Principium malorum & primordia calamitatum quae Iudaeis imminet.

Tunc tradent vos in afflictionem.) Tunc: Quando? Ante defectionem: nam in illud tempus sermonem traduxit, quod & Lucas significauit dicens, Ante haec omnia iniciet manus suas in vos, & persequentur, tradentes in synagogas & carceres, tractos ad reges ac praefides propter nomen meum. Plurimas enim calamitates post Saluatoris assumptionem Iudei induxerunt Apostolis: interdum quidem synagogae principibus tradentes, vt punirentur, Interdum vero ad reges trahentes, veluti ad Herodem & Agrippam, ac similes. Praeterea ad praefides ac ciuitatum praefectos, & consulis aut principis munere fungentes, quemadmodum liber Apostolicarum actionum testatur.

Et occident vos.) Hoc solis eis dicit, qui per Iudeorum improbitatem ac versutiam occidendi erant: puta Stephanus, Iacobus frater Iohannis, & si quis alius.

Et eritis

Et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum.) A parentibus, a cognatis, ab amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hospitibus, a principibus, a subditis, & vt semel dicam, ab omnibus qui alieni sunt a prædicatione. Vbi autem tristitia prædixit, consolationē deinceps subiunxit, dicens, Propter me: Nam id significat, Propter nomen meum. Et vere magna discipulis erat consolatio pati propter ipsum.

Et tunc offendiculum patientur multi.) Erunt inuicem suspecti propter fidei diuersitatem: siue, non credentes apud eos qui credent.

Et alius alium inuicem tradent, seque inuicem habebunt odio.) Marcus autem manifestius dixit, quod tradent frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient. Veritas simile est itaq; omnia facta esse, etsi liber Actorum particulariter de omnibus non differat. Lucas vero etiam dicit: Trademini autem a parentibus & cognatis, amicis ac fratribus, & morte afficient quosdam ex vobis. Prædixit enim & hoc Christus discipulis, quod omnium est miserrimum, videlicet quod etiam a familiarissimis impugnandi erāt: vt præscientes parati essent ad tolerantiam: & ita pectus facilius sustinerēt. Hæc autem omnia prædixit eis decimo nono capite. *Quæ- Supra. 10.*

Et multi pseudoprophetae surgent ac seducunt multos.) Superius de ihs dixit, qui se Christos esse fingent: nunc autem de his dicit, qui se prophete simulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, quum adhuc initia essent prædicationis.

Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet dilectio multorum.) Et hoc miserrimum est, quod neq; ab amicorum dilectione consolationem habaturi sunt. Quidam autem ἀγάπην dilectionem nominari dixerunt hospitalitatem: alij vero compassionem. Vide quot pericula eis prædixerit, ad omnia exacuens, & ad magnanimitatem roborans, ac consolationibus adamantinos reddens.

Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.) Hoc etiam dictum est decimonono capite, & ibi manifesta admodum data est interpretatio.

Et prædicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe.) Hinc demonstrauit, quod nulla pericula prædicationem superabunt: & ita magnam prædicatoribus iniecit consolationem, quod voti sui compotes erunt: quia nihil eis erit obstaculo, si modo tolerauerint. Marcus autem manifestius dixit: Et in omnes gentes primum oportet prædicare euangelium.

In testimonium omnibus gentibus.) Ad redargutionem, ad accusationem eorum, qui non crediderint: ne dicere possint in die iudicii, Prædicationem non audiuius. Dictum est etiam de hoc decimonono capite.

Et tunc ueniet consummatio.) Consummatio templi & Ierusalem, vt prædiximus. Dicit ergo: Postquam facta fuerit vniuersa quæ dicta sunt, & postquam prædicatum fuerit euangelium in vniuerso orbe: tunc veniet Iudeis omni moda perditio. Quod autem priusquam caperentur Ierosolyma prædicatum sit euangelium per totum mundum, dixit Paulus: Fructificauit, inquit, accreuit in omni creatura quæ sub *Col. 1.* *Rom. 15.* celo est. Si enim ipse a Ierosolymis vsque ad Hispaniam prædicauit.

S ii conci

concipe etiam de cæteris Apostolis quousque percurrerint. Idcirco enim postquam prædicatum est euangelium vbique terrarum, pereunt Ierosolyma, ne umbram quidem responsionis habeant Iudei: tantam videntes prædicationis virtutem, vt breuissimo tempore vniuersum percurrerit orbem, & vbique splendorem dederit: quum tamen ipsi permanserint in infidelitate & ingratitude sua.

Danielis. 9.

Quum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat.) Abominationem dicit Tiri statuem, quam capta ciuitate statuit in adytis templi. Siquidem abominatiões appellabat lex huiusmodi imagines. Desolationis vero dixit, quia illa deserto templo ac ciuitate erecta est: aut quia eius erat imago qui hæc deserta fecit. Quod autem ait, Quum videritis, videtur quidē dictum esse ad Apostolos, sed tamen fertur ad Iudæos, vt sciant quod non longe post, sed eis adhuc viuentibus abominatio stabit. Plures siquidem Apostolorum ante id tempus mortui sunt: cæteri vero qui remanserant, in alijs tunc orbis partibus versabantur. Misit autem eos ad Danielem, qui de huiusmodi abominatione & strage prophetauerat. Tunc inquit, qui legit Danielis librum, intelligat ac consideret erectam abominationem. Lucas vero aliud dicit signum, Quum videritis circumdari ab exercitibus Ierusalem, tunc scitote quod imminet desolatio eius. Apparet ergo quod vtrunq; dixerit Christus.

Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes.) Postquam de malis dixit, quæ comprehensura erant Ierolyma: de multis præterea ac varijs Apostolorum tentationibus: insuper & de prospero prædicationis successu, quod absque villo impedimento vniuersum percurreret orbem: loquitur iterum de Iudæorum calamitatibus, ostendens quod postquā ipse & discipuli sui vbique in opinione celebri habiti fuerint, tunc hi vndique perdentur. Per ea vero quæ parua videntur, demonstrat plagarum illarum intolerabilitatem. Considera enim. Tunc inquit, qui in Iudæa sunt, ubi Ierolyma sita sunt, fugiant ad montes: nullam salutis spem in remanendo habentes: neque enim erit omnino reuocatio aut mali mutatio: ideo id amplectendum erit, vt nudo etiam corpore, nec versa retrorsum facie fugiant.

Qui in tecto, non descendat ut tollat quicquam de domo sua.) Propter inuitabile periculum, ne incidat in perditionem.

Et qui in agro, non reuertatur ut tollat vestimenta sua.) Si enim qui in ciuitate sunt, fugiunt eam quæ intus est stragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam causam vehementiæ plagarum: Quia dies ultionis hi sunt, vt compleantur omnia quæ scripta sunt, in libris videlicet Danielis & aliorum prophetarū de huiusmodi expugnatione. Dies autem ultionis cædis dominicæ erunt. Sed hæc quidem iuxta historiam. Iuxta anagogen vero, qui in Iudæa sunt, hoc est, in diuino cultu: nam id significat Iudææ nomen: fugiant ad montes, id est, ad excelsum Dei auxilium: aut ad excelsa virtutum. Qui vero in tecto, siue qui conuersatione eleuatus, & excelsior per vitam effectus fuerit, non descendat, vt tollat mundi affectus quos reliquerat.

rat. Et qui in agro siue in solitaria vita: non reuertatur vt tollat vestimenta sua, quæ sunt operimenta peccatorum, ab eo iamdudum relicta.

Væ autem pregnantibus & lactantibus in illis diebus.) Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius: Ille enim pondere embrionum grauantur, hæ autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias & vestimenta contemnere: fieri autem leuem & fugam expeditam eam quæ in vtero habet, aut abijcere infantem eam quæ lactat, prorsus impossibile est propter naturæ vinculum. Væ ergo illis, quia facile comprehenduntur: & similiter embrionibus ac lactentibus, vt qui simul peribunt. Iuxta anagogen vero pregnantem dicimus animas, quæ virtutem nondum pepererunt: lactantes autem quæ pepererunt quidem, verum puerilis est fœtus & admodum pusillanimis.

Orate autem, ne fiat fuga uestra hyeme aut sabbatho.) Manifestum & hinc, quod quanquam ad Apostolos protendebant huiusmodi sermones, attamen vel isti ad Iudæos respiciebant: neque enim amplius obseruabant Apostoli sabbathum, quando capta sunt Ierosolyma.

Quare autem non hyeme neque sabbatho? Hyeme quidem propter temporis difficultatem: sabbatho vero propter legem, quæ non permittebat sabbatho iter facere vltra statutos lege passus. Anagogice autem fugam intelligimus exitum animæ a corpore: hyemem vero commotionem ac turbationem cogitationum: sabbathum autem ocium a virtute. Iubet itaque sermo vt oremus, ne fiat exitus animæ nostræ in commotione aut turbatione cogitationum, neque in ocio a virtutibus, sed in tranquillitate cogitationum & operatione virtutum.

Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit a principio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet.)

Si quis in Iosephi scripta incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem quum etiam Iudæus esset, affirmat de huiusmodi Dei ira, quod omnem excesserit calamitatem, omnemque supergressa sit tragœdiam. Nam præter tremendam illam obsidionem, cæta erat fames, vt ipsis quoque matribus pugna fuerit pro esu filiorum. Ob quam ergo causam, miserabiliorem ac horribiliorem passi sunt afflictionem omnibus quæ fuerunt a seculo? Quia magis execrandum ac horribilius perpetraverunt flagitium omnibus qui fuerunt a seculo, Dei filium occidentes. Lucas autem planius dicit: Erit enim afflictio magna super terram, & ira in populo hoc: cadentque acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ierusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora Gentium. Iram quidem Dei dicens: tempora vero Gentium, ea quæ durabunt vsque ad consummationem eorum, totiusque mundi.

Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fuisset salua omnis caro: propter electos autem breuiabuntur dies illi.) Dies ait belli & obsidionis, dicens, quod nisi diuini fuissent dies illi dispensatione diuina, nequaquam salua fuisset, nequaquam mortem euitasset omnis caro, id est, nulla remansisset caro, Iudaica videlicet: Omnes enim mortui fuissent homines, & qui in-

S iiii tus,

Omibus de
bel. Iud. libris

Iose. de bel.
Iud. lib 7. ca.
7. v. 9.

tus, & qui extra erant: quidam fame, quidam vero peste aut gladio, omnibusque mortis generibus. Aduersus omnes siquidem Iudæos Romani furore accensi erant, etiam aduersus eos, qui ubique terrarum dispersi ferebantur. Electos autem vocat fideles, qui ex Iudæis erant, propter quos citius quieuit bellum, ne perirent vna cū infidelibus, sed potius increduli aliqui per hos seruari: ne posset quispiam dicere, quod propter eos qui crediderant, hæc a Deo immissa ultio superuenisset: sed qui relictī erant videntes omnes qui inter ipsos crediderant permansisse, intelligerent causam, ac certiores redderentur, quod non solum non perierant propter illos, qui mortui erant, sed potius & ipsi propter eos seruati erant. Quod autē nō Omnis caro, pro Nulla caro sumatur, manifestum est quoque a dicto Dauidico quo dicitur. Non dominetur mei omnis insultitia, id est, nulla. Nam & hoc, idiomā est veteris scripturæ.

Psalm. 119.

Nota.

Tu vero considera mihi diuini spiritus dispensationem, quo modo Iohannes qui in viuīs adhuc erat dum hæc facta sunt, & multo adhuc tempore post expugnationem vixit, nihil horum scripsit, ne quasi olim prædicta scribere videretur, quæ iam facta erant. Qui vero priusquam hæc fierent mortui sunt, manifeste omnia scripserunt, vt suspicionē carere videretur C H R I S T I de his vaticinium. Postquam ergo hæc ad plenum prædixit, quæ de captiuitate Ierosolymorum futura erant, transit etiam ad reliquam quæstionē puta de secundo aduentu suo, & huius signa prædicat, quæ Christianis futura sunt vtilia.

+ Decurrit autem Deus afflictiones & omnino bellum: si enim bellum amplius durasset, omnes qui intus erant penitus fame perissent.

Tunc si quis nobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere.)

Supra. 3.

Dictio tota tunc, interdum non significat consequentiam prædictorū, sed initium tantum eorum quæ dicenda sunt: sicut etiam, In diebus illis: de quo disseruim⁹ tertio capite. Et ita hoc in loco dictio Tunc, ordinē temporis non significat, sed quando fient quæ dicenda sunt. Similiter & hæc ad Apostolos dici videntur: ad eos tamen dirigitur Christianos, qui tunc futuri erant.

De pseudo christis & pseudopropheta.

Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetae.)

Surgēt, hoc est veniēt.

Sunt autem pseudochristi, qui se Christum esse fingunt: pseudoprophetae vero, qui se fingunt esse prophetas.

Et ædent signa magna & prodigia.)

Etiam ante expugnationem Ierosolymorum dixit futuros esse pseudochristos & pseudoprophetas. Multi enim inquit venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus. Et rursus, Et multi pseudoprophetae surgent. Sed qui ante secundum suum aduentum venient, hi longe grauiores erunt illis, qui fuerunt ante captiuitatem Ierosolymorum. Nam hi signa quoque magna ac prodigia facient: pseudochristi quidem, miracula ædentes: pseudoprophetae vero quædam futura prædicantes.

Ita ut in errorem inducantur si fieri potest etiam electi.)

Si fieri potest, eis dicitur. Inter pseudochristos autem vnus est Antichristus, postremus eorum venturus, cuius prophetae qui dicuntur, hi sunt pseudoprophetae: de

ta: de quo etiam Paulus scripsit. Postquam enim vocauit eum hominem peccati, filiumque perditionis addidit. Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ, in omni virtute & signis ac prodigijs falsis. Hi ergo signum sunt secundi aduentus.

2. Thessal. 2.

Ecce prædixi vobis.) Testatur quod manifeste prædicando munierit. Apud Marcum vero ait: Vos autem videte: Ecce prædixi vobis omnia, quæ videlicet contingent de seductoribus. Per Apostolos vero hæc etiam dicit ad posteros, vt prius significatum est. Obserua enim quod etiam ad Apostolos prædixerit ea quæ de Ierosolymorum captiuitate dicta sunt, quæq; de secundo suo aduentu, tanquam ad præceptores noui populi: sciens quod etiam hæc docturi essent ac scripturi: & ad demonstrationem eorum quæ prophetauit de captiuitate, & ad munitionem fidelium, qui futuri sunt ante secundum eius aduentum.

Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est: nolite exire: Ecce in penetralibus: nolite credere.) Qui tunc hæc dicent, prænuncij erunt ac ministri Antichristi. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis recondita.

Sicut enim fulgur exit a partibus Orientis: & apparet usque ad partes Occidentis: ita erit aduentus filij hominis.) Sicut inquit fulgur egreditur, & omnibus in conspicuo est, nullo egens præcone aut prænunciante: sed excessiuo suo splendore minimo temporis momento, vniuerso apparet orbi: Ita quoque erit aduentus ille, propter magnitudinem sui splendoris, omnibus simul apparens, & factus hominibus ipse sui nuncius. Neque enim quemadmodum primus aduentus in paupertate & nominis obscuritate factus est, ita erit & secundus, sed ediuerso hic cum potestate et gloria magna fiet, stipante omni cœlesti exercitu: ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Vbiunque enim fuerit cadauer: ibi congregabuntur & aquilæ.) Hoc dicit propter satellitium quo tunc circundabitur. Et stipantes quidem assimilauit aquilis, tanquam alatos ac regios: seipsum vero cadaueri, tanquam congregantem huiusmodi aquilas, & quasi cibum spirituales eorum, vitamque sempiternam. Lucas autem pro cadauere posuit corpus, hoc est pro πτώμα, σῶμα.

Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur: & luna non dabit splendorem suum: & stellæ cadent de cœlo.) De his dixit & Lucas: Et erunt signa in sole, & luna, & stellis. Vide autem quomodo dixerit.

Statim, demonstrans quod simul fere omnia, & quæ dicta sunt, & hæc & quæ dicentur, fient. Breuiabit siquidem & hanc tentationem Deus propter electos suos. Afflictionem autem dicit eam quæ ab Antichristo

mouebitur, eiusque seductoribus: & pios affliget. Sol vero obscurabitur: non e medio sublatus, sed Christi venientis luce superatus: luna autem non dabit splendorem suum: & stellæ cadent, tanquam nullo amplius vsui future. Nulla enim tunc erit nox. Lucas vero scripsit: beant ἡ πόλεις, ac

Et super terram anxietas Gentium, per defluxum & resonante mari ac fluctu: arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ desperatione aut cogit filij inopiat: & sic iungi videatur præcedentibus: autor hic legisse videtur ἡ πόρ πόρ, hoc est defluxu, & iungi

+ Quum omnia, quæ hæcenus viderim exemplaria ha-

beant ἡ πόλεις, ac pud Lucam, hoc ē, desperatione aut cō-

superuenient orbi terrarum. Anxietatem Gentium, appellauit turbationem: Defluxum autem, tranquillitatem ventorum. Nam absque ventis resonabit præter naturam mare ac fluctus eius. Arescentiam vero dicit mortem.

Et uirtutes cœlorum commouebuntur.) Et cœlestes exercitus horrebunt uidentes huiusmodi creature mutationem: Deum in terram descendentem, homines autem uniuersos qui ab initio fuerunt, a mortuis suscitari, ut rationem reddant cunctorum quæ in uita operati sunt.

Et tunc apparebit signum filij hominis in cœlo.) Signum eius dicit crucem, quæ tunc longe clarius sole fulgebit: nam ille obscurabitur, hæc autem apparebit. Ob quam autem causam apparebit? Ut exterreat præcipue quidem Iudeos, deinde etiam Gentiles, qui Christo improperabant crucem, & ut sciant quod hic ipse tanquam Deus descendit.

Et tunc plangent omnes tribus terræ.) Tunc lugebit omne genus, infidelium uidelicet. Hi quidem, quod Deum crucifixerint: illi autem, quod Christianos punierint: rursus isti, quod non crediderint. Neque enim alia est eis opus accusatione præter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Et uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cœli cum potestate & gloria multa.) Præcedet quidem eum crux, tanquam iustificatio aduersus illos, qui eum crucifixerunt. Descendet autem in nubibus sicut assumptus est.

Et mittet angelos suos cum uoce magna tubæ, & congregabunt electos eius a quatuor uentis, a summis cœlorum, usque ad terminos eorum.) Priusquam appareat crux mittet illos: neque enim usus est ordine narrationis, sed simpliciter dicit quod futurum est. Per quatuor autem ventos, quatuor orbis extremitates significauit, Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem. Ab unaquaque enim extremitate proprius spirat ventus: & hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema uero, etiam media significauit. Quod autem dicit, A summis cœlorum usque ad terminos eorum, declaratiuum est eius quod dixit, A quatuor uentis: significans idem importare terminos, Ventos, & Extrema. Apud Marcum uero ait, Ab extremo terre usque ad extremum cœli: docens eadem esse extrema terre & cœli. Et nota quod tuba mortuos excitabit: excitatos autem congregabunt angeli: congregatos uero rapiunt nubes, sicut dixit Paulus, in occursum domini in aëra. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Christus interpretatus quartam parabolam uicesimi quarti capituli. Dixit enim, Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia offendicula, & eos qui operantur iniquitatem. Quare ergo ibi declarationem.

1. Thess. 4.

Supra. 13.

A sic autem discite parabolam.) Parabolam uocat exemplum quod dicturus est, ad demonstrandum, quod non sit magnum discrimen inter hoc signum significatiuum secundi aduentus & ipsum aduentum.

Quum iam ramus eius tener fuerit, & folia enata, scitis quod propinqua sit æstas: ita & uos quum uideritis hæc omnia, scitote quod prope sit in foribus.) Apud Lucam autem manifestius dixit: His autem fieri incipientibus, puta quæ de pseudo-

pseudochristis & pseudoprophetis dixi: suspicite & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Deinde ait: Et dixit illis similitudinem. Videte ficulneam & omnes arbores, quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex vobis ipsis scitis quod iam prope sit æstas: sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote quod instet regnum Dei. Quum videritis inquit, hæc fieri, quæ videlicet dicta sunt de manifestatis seductoribus, scitote quod prope sit secundus Christi aduentus: Hunc enim dicit nunc regnum Dei, ac redemptionem iustorum: regnum quidem, quia tanquam rex appropinquat: redemptionem vero eorum, quia seruat eos. Sumpsit autem a ficu exemplum: ostendens quod sicut quando hæc protruserit iam gemmas: siue quum enata fuerint folia, necesse est, vt instet tempus æstatis: ita etiam quando signum secundi aduentus factum fuerit, necesse est ipsum in proximo esse. Solet siquidem naturalia sumere exempla, ad ea quæ vere ventura sunt.

Amen dico vobis, nequaquam præteribit generatio hæc, donec omnia ista fiant.)
Omnia ista, quæ videlicet prædixit de captiuitate Ierosolymorum, et de his quæ circa secundum suum aduentum erunt vsque ad ipsum. Quomodo ergo dixit Generatio hæc? Generationem vocauit religionem ipsorum qui crediderant. Ne enim suspicarentur Apostoli, quod prædicta pericula penitus delerent predicationem ac fideles: certiores eos facit, quod non sit delenda religio fidelium vsque ad secundum aduentum, sed vsque ad consummationem seculi permansura, nec villo periculo intercidendæ. De hoc autem etiam prius diuersimode eis prædixit & confirmauit: sed quia tunc facile a corde excidebant, amplius adhuc facit certiores.

Cælum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt.) Fide digna astruens esse ea quæ dixit, ait: Hæc adeo compacta & immobilia potius demolientur, quæ excidant sermones mei, quos de his quæ interrogastis respondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo vsus est dicens: Facilius est cælum & terram præterire, quæ a lege vnum iota excidere.

Supra. 1.

CAPVT .LVIII. DE DIE
ET HORA.

DE die autem illo & hora nemo scit, ne angeli quidem cælorum.) Cetera quidem omnia prædixit eis, quæ scire proderat: solum autem diem & horam consummationis seculi dispensatorie occultauit, vt qui tunc vivebant, hæc ignorantes vigilarent, & animum adhiberent, semperque expectarent. Et vide quomodo mirabiliter reppulerit vehementem eorum discendi cupiditatem de die illo & hora: ne enim super his amplius turbarentur, ait: Ne angeli quidem cælorum de his norunt quando ventura sunt, ac si diceret: Si angeli cælestes hæc ignorant, multo magis homines terrenos ea scire non expedit.

Nisi pater meus solus.)

Dictio Solus in ordine ad creaturas intelligitur

Iohan. 16.

Marci. 13.

Iohan. 10.

de diluuiio.

1. Theff. 5.

De duobus
in agro &
duabus in
mola.

Lu. 17.

ligitur, non ad filium. Si enim omnia quæ habet pater, filij sunt, sicut dixit filius: inter omnia autem est vnum, scire diem & horam; filij proculdubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero scriptum est, Neq; filius, nisi pater. Et quidam intelligunt, quod neq; filius nouit diem illum et horam vt homo: nam vt Deus nouit æqualiter cum patre. Aptius est autem vt ita dicatur: Neq; filius scit, nisi pater videlicet sciat: quia vero scit pater, scit vtique & filius: Ego enim inquit & pater vnum sumus. Considera vero quomodo apud Matthæum quidem ponitur Solus sed nulla fit mentio filij, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non habetur Solus, sed fit mentio filij, vt intelligatur sicut diximus.

Sed sicut erant dies Noe, ita erit & aduentus filij hominis.) Exemplo manifestat quod repente erit & inexpectatus.

Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuium edentes & bibentes, contrahentes matrimonium, & nuptum dantes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam: nec cognouerunt donec uenit diluuium, & tulit uniuersos: ita erit & aduentus filij hominis.)

Declarando exemplum docuit, quod multis versantibus in delitijs ac securitate ueniet. Hoc autem & Paulus scribens in hunc modum, ait: Quum dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Verum si tunc in delitijs erunt, quomodo dixit, Post afflictionem illorum dierum? Afflictio quidem erit colentium Deum ac iustorum: delitiæ vero malorum & insensatorum. Aptum autem posuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quæ venturam ac propinquam eorum subuersionem prænuñciabat, non sentiebant: ita quoq; hi videntes Antichristum sedulo laborantem, & con summationis signa, sine solitudine permanebunt. Obserua etiam quomodo particulariter omnia prædicit, quæ usque ad aduentum suum ventura sunt: ostendens quod diem quoque illum & horam nouerit, sed dispensatorie, vt dictum est, illum conticuerit. Quære autem secundo libello Gregorij Theologi de filio, caput decimum, & gratissimam inuenies solutionem.

Tunc duo erunt in agro +, unus assumetur, & alter relinquetur: duæ molentes in mola, una assumetur, & altera relinquetur.)

Per eos qui in agro sunt, diuites intelligit: per eas autem quæ molunt in mola, pauperes: ac docet quod & de diuitibus, & de pauperibus quidam saluantur, quidam vero pereunt. Ideo etiam de diuitibus sermonem masculine induxit, excelsum ac forte demonstrans quod in eis est: de pauperibus autem feminine, subindicans debile ac depressum quod in illis est. Siquidem quotquot vel diuitias bene sectantur, vel paupertatem bene ferunt, assumunt in occursum domini, tanquam illi familiares: quotquot autem contrario modo se habent, deorsum tanquam indigni relinquuntur, ut ibi iudicem expectent. Lucas vero de his alio modo dicit capite sexagesimo. Erunt (inquit) duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur: duæ erunt molentes simul: vna assumetur, & altera relinquetur. Per eos qui in lecto sunt significans illos qui in requie degunt: per eas autem quæ in mola, eos qui aduersa tolerant. Manifestum est ergo, quod diuersimode alio atque alio tempore

tempore dicta sint: prius quidem ea quę apud Lucam, postmodum vero quę apud Mattheum.

+ Agrū uocauit mundū. Assumitur ergo qui seruatur, relinquitur qui condemnatur. Discimus igitur ex hoc loco, quod & pauperes & diuites, & serui & domini assumuntur ac relinquuntur. Ostendit autem quod nec omnes diuites pereunt, nec pauperes saluantur omnes. Unde & postmodum ait: Vigilate ergo quia nescitis qua hora dominus uester ueniet. Non dixit diem, uolens eos continue ad certamen esse paratos.

Vigilate ergo quia nescitis qua hora dominus uester uenturus sit.) Marcus Mar. 13
autem scripsit, Vigilate, & orate, nescitis enim quando tempus sit: secundum uidelicet aduentus eius. Per uigiliam autem siue uigilantiam, intellige non solam somni temperantiam: uerum etiam omnimodam attentionem & custodiam. Dicit enim & Lucas, Attendite uobis ipsis ne quando grauentur corda uestra crapula & ebrietate, ac curis huius uitę, & repentinus superueniat uobis dies ille. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem uniuersę terrę. Tanquam laqueus sane propter non apparentiam & impremeditationem. Facies autem terrę est superficies & apparitio illius. Sedites uero, sunt uiuentes, aut in mundo degentes. Deinde dicit etiam de oratione. Vigilate omni tempore precantes, ut digni habeamini effugere omnia hæc quę uetura sunt, a seductoribus uidelicet, & quęcunque alia erunt pericula.

Illud autem scitote quod si scisset paterfamilias qua uigilia fur uenturus erat, uigilasset uiuque, & non fuisset perfodi domum suam.) Vigilia siue custodia dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi diximus. Parabolice autem supra. 14.
nunc dicit, quod si scisset homo quo tempore finis uitę suę futurus esset, utique circa illud tempus uigilasset, & nequaquam perisset. Sed propterea & communem omnium finem, & eum qui cuique proprius est, fecit Deus ut ignorarent, ne ad illud solum tempus uigilarent, omni reliquo male uiuentes: sed ut, quum incertus sit finis, semper illi expectent, semper sint ad certamen parati.

Ideo & uos estote parati: quia qua hora non putatis, ea filius hominis uenturus est.) Ideo. Quare? Quia tempus ignoratis. In uniuersali siquidem fine mundi manifestum est, quod dominus ueniet. De proprio autem fine dicunt quidam, quod unoquoque Christiano moriente adest dominus cum sanctis angelis: quando etiam rationem reddit anima. Quidam uero aduentum proprium illius, dicunt imperium eius quo iubet ut anima separetur. Quia autem in futuri iudicii memoriam incidit, ad preceptores conuertit sermonem, & dicit.

Quisnam est fidelis seruus & prudens, quem præfecit dominus suus famulitio suo, ut det illis cibum in tempore.) Famulitium dicit ipsos famulos ac Dei seruos: Cibum autem, rationalem doctrinam.

Beatus seruus ille quę quũ uenerit dominus eius, inueniet sic faciẽtẽ) Sic, sicut iussit. Amen dico uobis quod super omnia bona sua constituet eum. +) In magnum honorem constituet eum, ut bonis suis dignum ducat illum. Tu uero huiusmodi ne ulterius curiose scruteris. Parabolica namque ita transferenda sunt, quasi significantia solum ea quę necessaria sunt.

Vide aut

Vide autem quod duo hæc habere oporteat eum qui præpositus est: puta fidem, ne retineat ea quæ sunt conseruorū, aut inutiliter cōsumat: & prudentiam, vt decenter ea diuidat, quæ sibi tradita sunt, & cum iudicio tam in qualitate, q̃ in quantitate. Conuenit autem hic sermo nō his tantum qui diuites sunt in sermone, sed & his qui pecunijs ac possessionibus diuites sunt. Omnes + enim constituit Deus dispensatores eorum quæ possident, volens vt omnes fideliter ac prudenter cuncta diuidant. Præterea illis quoq; aptatur hic sermo, qui principatum quemcumq; acceperunt: oportet enim & ipsos non iuxta propriam beneuolentiam aut inimicitiam administrare (quod fraudis est & infidelitatis) neq; stulte & imprudenter.

+ Iustissime sane tanquam prudentem ac studiosum. Id autem non de solis pecunijs ac possessionibus dictum est, sed & de sermone erga mentem, omnique dispensatione quam quisque nactus est.

+ Dominum constituens unumquemque erga eos, qui ipsorum indigent liberalitate. Siudeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea quæ acquisimus stargere in pauperes.

Quod si dixerit seruus ille malus in corde suo: Cunctatur dominus meus uenire, coeperitq; percuere conseruos suos: edat autem & bibat cum ebrijs: ueniet dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua ignorat.) Seruus ille malus, qui uidelicet ex diuerso infidelis & imprudens euasit: si putans cunctari dominū suū eo quod diem ignorat & horam, vt dictum est, coeperit verberare conseruos suos, hoc est quouis modo illis nocere, siue corporaliter siue spiritaliter. Edat autem & bibat cum ebrijs, hoc est, conuersetur cum peruersis & corruptis hominibus, improuise deprehendet eum dominus suus.

Et diuidet eum. +) Separabit ab eo dispensandi dignitatem:

+ Diuisionem eius dicit omnimodam & perpetuam gratiæ spiritus sancti ablationem. Quod si neq; nunc commiscetur animabus eam contaminantibus: at saltem adest his, qui senes ea sunt insigniti, expectans conuersionem ipsorum: tunc autē omnino & perpetuo alienabuntur. Partemque eius cū hypocritis ponet: ibi erit fetus & stridor denium.) Partē

eius dicit eum ipsum, utpote iam diuisum a dispensatoria dignitate: aut diuidet eum a suis cultoribus, eiusque sortem ponet cum hypocritis, tanquam fingentem se dispensare ac præpositum esse, quum potius nocius sit. Bisariam itaq; excitauit ad semper vigilandum: & ex honore qui seruo fideli ac prudenti reponitur, & ex supplicio quod malū expectat seruum. Hanc autem parabolam Lucas quoq; scripsit quæ dragesimo sexto capite, in quo de malo seruo ait: partemq; eius cum infidelibus ponet. Infideles autem utiq; etiam hypocritæ sunt: promittunt enim se nosse Deum, sed mentiuntur. Et ita consonant quæ dicta sunt: quod si etiā dissona sunt, nihil mirū: varijs enim dicta sunt tpib⁹.

Lu. 12.

CAPVT LIX. DE DECEM VIRGINIBVS.

Cap. xxv. **T**unc simile fiet regnum cælorum decem uirginibus.) Regnum cælorum suo more nunc vocat ea quæ tunc circa regnū cælorum cōtingēt. Virgines

Virgines autem seruantes virginitatem, siue viri sint siue foeminae. Scire ergo oportet, quod in praecedente parabola generalius de omni vtilitate docuit quam conseruis debent; in hac autem de ea sola partialiarius differit, quae est in pecunijs & possessionibus. Virgines autem huic parabole supponit non vtcunq; sed quia magnum quippiam esse virginitatem docuit, quum dixit, Sunt eunuchi qui se ipsos castrauerunt propter regnum coelorum. Vere etenim magnum est, ideo neq; sub legis necessitate constitutum est, sed in propria hominum voluntate permissum est: Qui potest inquit capere capiat. Nunc vult ostendere, quod neque praeclarum hoc facinus sine eleemosyna possessum pderit.

Supra. 19.

+ Siquidem laudat id exequentem: non autem cogit nolentem.

Quae acceptis lampadibus suis exierunt in occursum sponso.) Virginea lampas est munditia quae a virginitate procedit. Sponsus vero Christus utpote amans & qui amatur. Exierunt autem in occursum eius: expectatione occursum eius.

+ Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuae. Fatuae vero acceptis lampadibus suis, non sumpserant oleum secum: prudentes vero acceperant oleum in uasis una cum lampadibus suis.) Oleum vocat eleemosynae virtutem. Has ergo merito stultas vocauit, quia quum acrem ac vehementem corporis amorem deuicissent, maioremq; sustinuissent laborem; tenacitate deuictae sunt. Illud enim bellum multo violentius est, magisque tyrannicum. Rursus vero sapientes nuncupauit ceteras, utpote non passas, quod stultae passae sunt.

+ Dicit ergo quod uirgo etiam si in ceteris bene se habeat, sit tamen eleemosynae bonis destituta, una cum scortis eijcitur, & merito. Vnde uirginitatem dicit vitae puritatem; oleum autem uocat humanitatem, eleemosynam, auxilium egenis praestitum.

+ Aliter Theologus quaedam praedictorum uerborum sumit in adhortatione ad baptismum: uerum & haec, & illa pulchre dici possunt.

Tardante uero sponso dormitauerunt omnes & dormierunt.) Tardante propter cunctationem secundi aduentus. Dormitatio autem in hoc loco pro refrigerentia accipienda est; somnus uero pro morte.

Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus uenit, exite in occursum ei.) Medium noctis dixit, uel rursus improuisum & inexpectatum demonstans; uel significans quod in nocte fiet resurrectio mortuorum. Eum uero q hic clamor dicitur, Paulus iussu ac uoce archangeli dixit, Exite autem, uidelicet e monumentis.

. Thess. 5.

Tunc surrexerunt omnes uirgines illae, & ornauerunt lampades suas.) Omnes quidem surrexerunt: quae uero ornauerunt lampades suas erant prudentes. Ornauerunt autem olei ornamento.

Fatuae autem prudentibus dixerunt: Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostrae extinguuntur.) Et hoc stultitiae fuit, sperasse se ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab alijs possideretur. Extinguuntur autem, obscuratae tenebris inclementiae. Solent enim multi tenebrosos quoque vocare inclementes.

Responderunt uero prudentes dicentes, Nequaquam ne non sufficiat nobis & uobis.) Et hoc prudentiae fuit. Docet autem sermo, quod nullus a propria uir-

De uirginibus prudentibus.

T i tute

tute alterum tunc iuuare poterit. Vix enim sibi ipsi ad salutem sufficiens est, eo quod in multis delinquat etiam is, qui plurimum virtuti dedit⁹ est. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemosynam demonstrent: volentes quidem fatuis tradere, sed non potentes. Hoc enim responsio illarum significat.

Ite potius ad uendentes & emite uobis ipsis.) Quum ob rationabilem causam tradere non possent; tamen pre humanitate consulunt. Vendentes quidem sunt pauperes; verum tunc non vendunt.

Euntibus autem illis ut emerent, uenit sponsus.) Tentauerunt quidem ambire, sed non potuerunt. Ostendit autem & hic sermo, quod tunc vanus erit ad virtutem conatus:

Et quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias: clausaque est ianua.) Nuptiæ sunt communicatio regni cælorum, & conuersatio cum Christo.

Postea uero ueniunt & reliquæ uirgines dicentes, Domine domine aperi nobis.) Putant enim quod tanquam uirgines intrabunt.

At ille respondens ait, Amen dico uobis, non noui uos.) Non cognosco inquit vos, extinctis uidelicet lampadibus uestris. Cognitionem autem nunc eam intellige, quæ a familiaritate procedit. Nullus enim immisericors familiaris est misericordie Christo. Heu post tantos labores, post tanta certamina, post tanta trophæa, quæ illæ aduersus insanientem naturam erexerant, repudiatae sunt propter eleemosynam. Vbi ergo quis immisericors uirginitatem etiam non habuerit, qua tunc condemnatione dignus non erit? Non est autem curiose scrutandum quare decem sint uirgines, & quæ sint uasa earum, quæque sit ianua nuptiarum, ceteraque ipsius parabolæ similia, ut alias quoque frequenter præceptum est. Verum sexagesimo primo capite scriptum est, quod primum abeunt peccatores in supplicium æternum: deinde iusti in vitam æternam: in præsentem uero capite contrarium apparet, quum ingressis primum prudentibus uirginibus, postmodum reprobatæ sint fatuæ. Ne suspiceris contrarietatem inesse capitibus: illud siquidē exacte tractat de ordine: hoc autem aliud habet intentum, quod uidelicet neque uirginitas saluabit, non habens sibi etiam coniunctam eleemosynam, & quod unusquisque uirtus alij tunc non proderit: quodque tunc motus ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum deprecentur qui condemnati sunt, nequaquam flectunt iudicem. Cetera uero omnia nullo delectu composita sunt, ut probabilis fiat parabola. Nam neque dixit quod ablegatæ sunt in supplicium, eo quod nunc huiusmodi non exacte disquirat.

Infra eodem.

Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam, in qua filius hominis ueniet.) Frequenter id subinfert, ostendens quod maxima sit utilitas, ut in hoc attendatur, propter finalis diei & horæ incertitudinem.

CAPVT LX. DE TALENTIS.

SICUT enim homo qui peregre proficiscitur uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: & huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo; alij uero unum; unicuique secundum pro-

dam propriam facultatem.) Etiam hæc parabola similis est ei quæ superius de fideli ac prudẽte seruo posita est: verum alio modo figurata est: & de his differit, qui a Deo gratias acceperunt docendi (nam has nunc talẽta vocat propter honorem illarum) & vel per earum vsum lucrum attulerunt, vel defodiendo nihil lucri fecerunt. Dicit ergo quod vocauit seruos suos, filius videlicet hominis, vtpote homo qui peregre profecturus erat: & vni quidẽ dedit quinque talenta, siue multa: Nam varia sunt doctrinæ dona, quæ Paulus enumerauit: alij autem duo, hoc est pauca: alij vero vnum solum. Hi autẽ esse possunt episcopi & præceptores ecclesiarum. Deinde addit & causam inæqualitatis in diuisione, quod scilicet fuerit secundum cuiusque facultatem & idoneitatem.

Et profectus est statim.) Hoc est, & reliquit eos vt operarentur. Sicut enim de vinea dixit, quod locauit eam agricolis, & peregre profectus est: ita dicit & nunc, vt eius discas longanimitatem, quomodo non continuo repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem esse saluatoris in cœlum assumptionem.

Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & negotiatus per ea confecit altera quinque talenta. Similiter & qui duo, lucratus est & ipse altera duo +.) Duplicant ea quæ sibi concredita sunt omnes qui proficiscuntur ad salutem discipulorũ, facientes eos rursus præceptores aliorum.

+ Qui bene operatur & recte docet, duplicat concredita sibi talenta.

Qui vero unum acceperat, egressus fodit in terram, & abscondit pecuniã domini sui.) Terra ipsa etiam intelligitur: in seipso enim retinuit, quod ad operationem datum erat, sic vt nec sibi, nec alijs utilis fieret.

Post multum uero tempus uenit dominus seruorum illorum, & ponit rationem cũ eis.) Venit iuxta secundum aduentum: ideo etiam dixit, post multũ tẽpus.

E: accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit altera quinque talenta, dicens: Domine quinque talenta tradidisti mihi: ecce altera quinque talenta lucratus sum per ea.)

Lucrum sunt qui per illius diligentiam acquisiti sunt, vt dictum ẽ, & fructificati Deo.

Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis: super multa te constituam.) Multis gratijs dignũ faciam: multa bona tibi tradã.

Intra in gaudium domini tui.) Requiem & beatitudinem, per nomen gaudij significauit.

Accedens autem & qui duo talenta acceperat, dixit: Domine duo talenta tradidisti mihi: ecce altera duo talenta lucratus sum per ea. Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam. Intra in gaudium domini tui.)

Quamquam diuersę fuerunt gratię, equalis tamen est honor: quia & æquale in illis studium. Siquidem vterq; accepta duplicauit. Vel etiã aliter dici potest, quod equaliter quidem laudantur, & equaliter introducuntur, sed diuersimode remunerantur iuxta proportionem lucrorum, quæ ab eis facta sunt.

Accedens autem & qui unum talentum acceperat, dixit: Domine noui te quod homo durus es, metens ubi non seminasti, & colligens ubi non sparsisti: ac territus abijt, abscondique talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est.) Durus, hoc est austerus. Putabat enim quod sola diligentia eorum qui negotiabantur, sine Dei auxilio,

xilio, omne lucrum efficeret. Hanc autem respōsionem effinxit parabola, volens ostendere quod tales nihil rationabile respondere poterūt: & quod quæcunque respondebunt contra seipsos omnia conuertent. Audi ergo quæ sequuntur.

Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serue nequam & piger, sciebas quod meta ubi non seminari, & colligo ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam mensarijs, & ueniens ego recepissem utique quod meum est cum usura.) Non quasi ille vera dixerit hæc ait dominus: nihil enim recte fit sine ipso, sed superposito sermone procedit, ac si diceret: Si etiam talis essem, quod verum non est, tamen quia talem me noueras, ideo magis oportebat te exposuisse donum meum, his qui nossent bonum a prauo diiudicare: hos enim appellat mensarios: oportuit te docuisse, admonuisse, consuluisse, quicquid in te erat fecisse, reliquum autem mihi permisisse, dico sane repetitionem: oportuit te quod facilius est interea perfecisse: quod autem difficilius est mihi reliquisse. Aes itaque alienum, doctrina est: usura vero talis aeris, additio virtutum. Vsuram vocauit simpliciter omne lucrum, more communi vtens.

Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur & abundabit: ab eo autem qui non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.) Iussit eum nudari doctrinae dono: hoc enim dixit talentum: & honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta. Omni enim qui diligentiam & curam habet, dabitur honor, etiam supra eum qui ipsi adiectus erat. Ab eo vero qui diligentiam non habet, ut dictum est, neque curam: auferetur etiam id quod habet doctrinae donum, tanquam ab eo cui nulli est vsui.

Seruum quoque inutilem eijcite in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium.) Non in ablatione finem poenae posuit, sed in supplicium quoque intolerabile ablegauit. Inutilem autem dixit pigrum, & nullius bonae frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur siquidem non quod mala fecerit, sed quod bona non fecerit. Declina enim inquit a malo & fac bonum. Illa vero parabola, quæ apud Lucam ponitur sexagesimoseptimo capite de decem minis, alia est ab ista, etsi in pluribus sit similis. In illa enim data quidem æqualia fuerunt: lucra vero & honores inæquales. Nā hæc de diuersis doctrinae gratijs non equaliter datis differit: illa vero de diuersis equaliter datis.

Psal. 33.
L. 19.

CAPVT LXI. DE ADVENTU CHRISTI.

QUum autem uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriae suae.) Narrat etiam deinceps de secundo aduentu suo, ad terrorem & correctionem auditorum. Suam autem gloriam dicit, quæ Deo propria est. Primus enim aduentus eius in gloria factus est. Sedebit vero, tanquam iudex. Sedes autem siue thronus dicitur gloriae, hoc est gloriosus & regius, Et congregabuntur ante eum omnes gentes.)

Postquam uidelicet a mortuis

mortuis resurrexerint: prædixit enim varijs in locis de resurrectione earum.

Et separabit eas, alteras ab alteris, sicut pastor segregat oves ab hædis.) Nunc etenim commixti sunt omnes: tunc vero diligenter separabuntur. De solis autem Christianis loquitur hic sermo, veluti inferius manifestabitur.

Et statuet oves quidem a dextris suis, hædos vero a sinistris.) Oribus comparantur iusti, propter mansuetudinem, modestiam, ac fructificationem in virtutibus, sicut illæ in lacte & lana: Hædis vero peccatores, propter inclementiã, & immodestiã, ac infructuositatem. Poteris quoque addere, quod etiam propter grauem peccati odorem; & quod non recta gradiantur, sed a recto discedant itinere: quodque per præcipitiã incedant. Verum illa sane animalia, ea quæ habent, a natura possident: iusti vero & peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, isti autem puniuntur. Diuidit etiam eos. non quod testibus egeat, Ierem. 29. ipse enim testis est & iudex.

Tunc dicit rex his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum ab exordio mundi.) O vocem optabilem: o honorem ineffabilem. Benedicti inquit patris mei: laudati, electi. Non dixit autem, Accipite, sed Possidete, tanquam paternum, tanquam debitum, tanquam præparatum vobis a constitutione mundi. Priusquam enim homines fierent, paratum erat iustis, cognoscente Deo, quod futurum erat. Deinde dicit & causam tanti honoris.

Esuriui enim & dedistis mihi edere: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus eram, & uisitastis me: in carcere eram, & uenistis ad me.)

Hinc manifestum est, quod ad solos Christianos verba facit, ad quos euangelij sui præcepta facta sunt: nam ad infideles nullus tunc erit ei sermo: omnes enim simul per se condemnati erunt. Ideo enim dicit: Non resurgent impij in iudicio, hoc est, non resurgent ut iudicentur, sed ut puniantur. Siquidem manifestum est etiam superius, quod quando apparebit signum filij hominis in cælo, tunc plangent omnes tribus terræ, solam habentes condemnantem conscientiam. Nunc ergo ad Christianos ut diximus sermo est. Vide autem quomodo de sola humanitate siue amore erga proximos differat, & ab hac sola iustos honore dignos iudicat, peccatores vero supplicio. Non quod cetera vel iustorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint: omnium siquidem cuncta inquireret & opera, & verba, & cogitationes, ut ipsemet frequenter sua doctrina manifestauit, & a multis diuinę scripturę locis discimus, & bonis quidem operibus premia rependet, delictis autem pœnas. Sed nunc de sola hac, ut dictum est, virtute differit, confirmare volens quod hanc maxime requirit, & hanc præ omnibus expetit, utpote Christianis maxime necessariam. Cuiusque enim Christiani insigne quo dignoscipote est dilectio. In hoc inquit cognoscet omnes quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam. Huius autem optima pars est pauperum amor, & erga proximum misericordia ac

Iohan. 13.

compassio, iuxta Gregorium Theologum. Nulla enim alia re inquit, inter omnes ita colitur Deus, vt misericordia: neque alij cuiquam magis rependetur humanitas q̃ humanitati. Præcipue ergo differit de præcipuo Christianorum opere, hoc modo nos & exterrrens & attrahens, vt qui homines sumus, humani efficiamur, vtentes ea, qua ipse tūc vtetur humanitate. Iustissima est autem merces, vt inhumanis in humanitas, & misericordibus misericordia rependatur. Etenim ipse qui misericors est, paruis operibus magnum retribuit premium: quid enim regno illi æquale esse poterit? Manifestum est autem quod ex his quæ possumus, humanitatem requirit: his enim qui non possunt, sufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recenset: vt siquid possumus, omnes impleamus: sin autem, at saltem eas quas possum⁹.

Tunc respondebunt ei iusti dicentes, Domine quando te uidimus esurientem, & cibauimus: aut sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te uidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te? Quando uero te uidimus infirmum, uel in carcere, & uenimus ad te? Et respondens rex dicet eis, Amen dico uobis, quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis †, mihi fecistis.) Regem vocauit seipsum, tanquam omnibus iam subiectis. Quatenus autem, id est in quantum. Fratres autem vocauit pauperes, vt qui similem cum eis suscepit naturam & abiectiōem: uel etiam tanquam eos, qui communicauerunt paupertati ipsius.

† Fratres minimos uocat pauperes, quia humiles, mendici, & abiecti sunt: & eos qui uiles ac despicabiles habentur: Non dico monachos solos, & eos qui montes inhabitant, sed unumquemque fidelium esurientem, siue fame pressum, nudum aut peregrinum: hos inquam fratres uocat. & primum eos laudat, qui his subuenerunt, ut sententiæ suæ iustitiam demonstret. Venite inquit benedicti patris mei, & cætera. Quanto bono poterit nomen hoc pensari, ut benedictus sis, idque a patre)

Tunc dicet rex etiam his qui a sinistris erunt, Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.) Vides? Regnum quidem hominibus paratum est, ignis uero dæmonibus. Insipientissimi autem homines, relictis his quæ regno digna sunt, præferunt ea quæ ignem promerentur, ideo etiam ab illo excident, ad hunc condemnantur. Deinde rursus causa etiam ultionis ponitur.

Esuriui enim & non dedistis mihi edere: sitiui, & non dedistis mihi bibere: hospes erā, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus & in carcere, & non uisitastis me.) Non dixit, Non liberaastis me paupertate, infirmitate, ac carcere, sed, Quæ necessaria sunt non prebuiastis, quæ facilia sunt nō fecistis. Primum autem misericordes prædicat, ostendens boni operis facilitatem, vt ab illo hos condemnet.

Tunc respondebunt ei, & illi dicentes, Domine quando te uidimus esurientem aut sitiētem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum uel in carcere: & non ministrauimus tibi? Tunc respondet illis dicens, Amen dico uobis, quatenus non fecistis uni de his minimis, nec mihi fecistis.) Merito qui misericors fuit, regnum possidet, quia charitatem quæ uirtutum caput est opere compleuit: eius enim pars est eleemosyna. Qui uero fuit immisericors, in ignem ablegatur: quia loco dilectionis odiū possedit, quod caput est uitiorum, & eius præcipua pars est inhumanitas.

humanitas. Ille quoque misericordem humanumque Deum imitatus est: hic autem immisericordem inhumanumque diabolum.

Et abibunt hi in supplicium æternum: iusti uero in uitam æternam.) Væ oī-

bus quidem peccatoribus, maxime tamen immisericordiibus. Cap. xxvi.

Et factum est postquam finisset Iesus omnes hos sermones: Dixit discipulis suis: Scitis quod post biduum pascha fit: et filius hominis traditur ut crucifigatur.) Quum le-

gale pascha decimoquarto mensis incideret, sicut lex quæ de illo statu-
tuit disponebat: manifestum est quod hæc duodecimo die mensis dixe-
rit discipulis. Hoc siquidem duodecimo die in domo Simonis Lepro-
si cœnauit: decimotertio uero apud eum in cuius domo instratum est
cœnaculum, veluti paulo post demonstrabitur: decimoquarto autem
incidit pascha. Dixit autem hoc significans propinquam esse mortem
suam: nam ipso legalis paschæ tempore passurus erat & ipse. Non au-
tem simpliciter dixit, Traditur, sed addidit, Vt crucifigatur. Iudæis
enim aperte quidem traditus est post vnum diem, videlicet decimoter-
tio. Nam hoc adhuc durante, postquam cum discipulis mystica cœna
communicaauerat, traditus est insidiatoribus: ut autem crucifigeretur,
traditus est post duos dies, duodecimum scilicet ac decimum tertium.
De decimoquarto enim dicit euangelista, Tunc absoluit illis Barabbā: Infra. 27.
Iesum autem flagellis cesus tradidit ut crucifigeretur.

Tunc congregati sunt principes sacerdotum & scribæ ac seniores populi in atrium prin-
cipis sacerdotum qui dicebatur Caiaphas: & cōsiliū inierunt ut Iesum dolo apprehenderent
& occiderent.) Quum lex iuberet, ut vnus princeps sacerdotum cō-
stitueretur quoad viueret: hoc autem mortuo, alter loco eius crearetur.
Iudæi legem euerterunt, & annuam fecerunt summi sacerdotij di-
gnitatem. Vnde verisimile est quod multi tūc erant, qui summo fun-
cti fuerant sacerdotio, sed iam compleuerant ministeriū quod fuerant
sortiti, quos nunc principes sacerdotum euangelista nominauit. Scri-
bas autē dicit legisdoctores: Seniores uero populi, antiquos ac sapien-
tiores, qui omnes simul tunc congregati sunt ad Caiapham, qui tunc
forte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes cædis ansam capere,
a quo potius eos prohiberi oportuit. Dolosam autem apprehensionē
dixit occultam captionem: eam enim quæ in propatulo fieret timebāt,
propter eius discipulos, & eos qui alias illum sequebantur.

Dicebant autem: Non in die festo: ne tumultus fiat in populo.) Dicebant
autē, Nō in die festo, videlicet fiat. Omnibus enī in festo paschæ vndique
congregatis contingeret multos adesse qui Iesum sequerentur. Preterea
quoque nisi factum esset occultum, certū eiserat turbandum populū, qui
illos abominaretur, non solum quod insontem occidissent, sed etiam quod
in festo fecissent, quo consuetum erat etiam condemnatū, in eius hono-
rem absolvere. Itaque non Deum sed homines ubique timeant. Verum quā-
ita statuerunt, non tamen expectauerunt, sed inuento proditore occa-
sionem rapuerunt, & inuidiæ rabie ad insaniam redigente, quid ex-
pediret, non viderunt: sed hunc in festo immolantes, furoris magni-
tudinem, quem aduersus eum gerebant, demonstrarunt.
Oportebat enim, oportebat inquam salutarem agnum in die immola-
tionis

Mar. 14

Lucæ. 22.

Iohan. 13.

tionis legalis agni immolari: vtente in hoc malitia illorum Saluatore ad suam gubernationem: vt figura, modo hoc, modo illud disponendo, sumeret omnino euentum. Preterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipse noluit: vbi autem ipse voluit, tunc etiam nolentes (siquidem ipsi diem festum cauebant, vt dictum est) comprehenderunt eum. Eadem & Marcus de hoc dicit. Lucas vero breuiter loquens, ad Iudam transiuit. Iohannes autem hoc caput tanquam ab alijs dictum preterijt, quod etiam in multis alijs fecit: nam quum longeuus admodum fuerit, libros illorum assequutus est, veluti in proœmio præsentis libri significauimus: reliquum vero sermonem prosequitur, & de pelui quoque narrat, vtpote ab his prætermisum.

CAPVT .LXII. DE EA QVAE
VNEXIT DOMINVM
VNGVENTO.

Lu. 7.

Iohan. 12.

Quam autem esset Iesus Bethaniæ in domo Simonis Leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti preciosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.) Scire autem oportet tres fuisse mulieres quæ dominum vnguento vnxe- runt. Prima quidem apud Lucam, quæ etiam peccatrix erat, & medio prædicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Pharisei, quando etiam solus ex hoc offendiculum sumit Phariseus, cui mercedem rependit Saluator, peccatorum videlicet remissionem. Secunda vero apud Iohannem est, quæ erat Maria soror Lazari vitam habens probatam: & ante sex dies paschæ legalis in propria domo hoc fecit, & in gratiarum actionem resurrectionis fratris, protulit vnguentum, propter quod illi mercedem promisit, quando etiam solus murmurat Iudas. Tertia autem est hæc, de qua Matthæus & Marcus similiter tractant: quæ ante duos dies paschæ accessit in domo Simonis Leprosi: ad distinctionem enim Pharisei, a lepra insigne illi apposuerunt: simul etiam ostendentes, quod corporis eius immunditiam non abominabatur Christus, propter puritatem animæ illius: & super caput Christi vnguentum effudit, non super pedes vt illæ, quando discipuli quoque indignabantur. Cuius etiam memoriam in mundum promisit prædicandam. Manifestæ sunt itaque trium differentiæ. Hæc autem quæ animam lepra infectam habebat, vbi Simonem Leprosum curatum vidit, fidutiã sumpsit, quod & ipsa salutem consequeretur. Alabastrum vero, genus est vasis vnguentum continentis. Marcus autem vnguenti quodque genus addidit: Nardi inquit pisticæ preciosæ: pisticum vocans purum, vel non temperatum seu mixtum, vt apparet, & ad puritatem seruatum: aut forte hæc appellatio quædam erat vnguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, præ festinatione videlicet, quia angustum erat, & in caput dominicum infudit.

Intuiti autem discipuli eius indignati sunt dicentes: ad quid perditio hæc? Potuit enim hoc vnguentum vendari magno & dari pauperibus.) Indignati sunt, verum apud

apud sese, sicut dixit Marcus, qui addidit eos dixisse: Potuit hoc distrahi pluris quam trecentis denarijs: & quod infremebant aduersus illam, hoc est obiurgabant eam & indignabantur illi propter abusum vnguenti. Ad hoc autem adducti sunt humanitate: quum frequenter præceptorem audissent multa de eleemosyna differentem, & iam magnam pauperum curam haberent: scientes etiam quod Deus misericordiam vult & non sacrificium. Est autem admiratione digna hæc mulier, quæ tanto sumptui non pepercerit ob animæ salutem; neque enim propter corporalem hoc fecit sanitatem.

Quo cognito ait illis Iesus: Quid molestiam præbetis mulieris? Quum illa effundere vnguentum festinasset, deinceps tuetur eam CHRISTVS, non quod vnguento sibi opus fuerit: sed ne illius fidem retunderent. Et quia discipuli mulierem increpabant impellentes eam ad poenitentiam eius quod fecerat, audientem ab eis quod vane consumpserit præciosam substantiam; ediuerso illos obiurgat: Molestiam dicens dolores qui a poenitentia sequuntur, docens quod non oporteat obtundere hominum fidem quæ germinare incipit, sed pariter eam potius enutrire, neque circa principia exacte disquirere, aut excelsiora ab infirmioribus exigere. Deinde consolatur etiam mulierem, dicens:

Opus enim bonum operata est in me.) Vbi simpliciter opus illius laudauit, primum quidem soluit discipulorum de pauperibus pretextum: postea vero defendit etiam opus eius.

Pauperes enim semper habetis uobiscum, me uero non semper habetis. Quod enim hæc misit unguentum hoc super corpus meum, ad sepeliendum me fecit.) De pauperibus scripsit Marcus: Quum inquit volueritis potestis illis bene facere. Dicendo autem, Me uero non semper habetis, cædis suæ quæ paulo post futura erat mentionem eis iniicit. Ad sepeliendum me fecit, hoc est ad sepulturam meam, tanquam quæ prophetizauit mortem meam breui futuram. Et hoc etiam manifestius dixit Marcus. Quod habuit hæc, fecit: præuenit ut vngeret corpus meum ad sepulturam. Moris enim erat cum vnguentis sepelire corpora, ut diutius incorrupta perdurarent. Quod habuit, id est quod potuit. Et tu ergo si alios quos construunt ecclesias aut monasteria, siue sacras imagines videris, ne factum dirui iubeas: ne animi illorum promptitudinem retundas: si vero priusquam ædificet, te quispiam interrogauerit, iubeto dare pauperibus.

Amen dico uobis: Vbicumque prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, hoc quoque quod hæc fecit narrabitur in memoriam ipsius.) Hoc & laus est ac consolatio mulieris, & discipulorum solatium: illius quidem, quia per vniuersum orbem decantabitur: horum autem, quia prædicatio totum comprehendet mundum. Hoc euangelium, id est, opus meum & narratio facta de me. Et vere quotquot cognoscunt ea quæ circa Christum contigerunt, etiam id norunt quod hæc fecit: & simul cum euangelio prædicatum est huius operis, & in vniuersum percurrit orbem huius memoria. Sed quomodo nihil spirituale mulieri promissit, sed perpetuam dumtaxat memoriam? Ex hoc sane ut illius quoque fiduciam haberet dedit: nam si bonum illius fuisse

Iohan. 12.

fuisse opus testatus est, manifestum est quod etiā rependet pro ipso mercedem. Præfigurauit autem hæc mulier ecclesiam, quæ prius erat peccatrix: Vnguentum vero, fidem quam in Christum effudit. Cōmemorationem autem discipulis vt diximus suggerendo propinquæ cedis suæ, etiam Iudam clam percussit, vtpote quod Christum non lateret, ipsum iniqua tractare: tanquam poenitentiæ ianuarum illi aperiendo. Ille autē etiam prius de sorore Lazari murmurauerat, dicens, Quare hoc vnguentum non veniit trecentis denarijs & datum est egenis? Dixit autem hoc inquit Iohannes, non quod de egenis sollicitus esset, sed quia fur erat & oculos habebat, ac ea quæ mittebantur portabat. Loculi autem erant marsupium in quo recondebat ea quæ pauperum gratia ascita erant. Quum autem oculos seruaret, volebat etiam vnguenti precium in oculis recondi, quo furari inde posset. Siquidem auaritia captus in furtum intendebat. Et tunc quidem illi responsum est, sed quia nunc idem factum vidit, ac furandi occasione rursus fraudatus ē, iam in iram exarsit: quumque ingressus esset in eum Satanas, sicut dixit Lucas, insidias appetit.

Tunc abiit unus de duodecim qui dicebatur Iudas Iscariotes ad principes sacerdotum, & ait, Quid vultis mihi dare & ego vobis eum tradam? Quum aliena est effecta domestica, tūc domesticus alienatus est, & ad illos abiit, non ab illis vocatus est. Additum est etiam patriæ cognomen, quia alius etiam Iudas erat qui Iacobi dicebatur. Non dixit autem Iesum Christum, sed Eum: iam enim & nomen eius oderat. Lucas vero dixit quod etiam loquutus est cum magistratibus quemadmodum illum tradat eis. Principes enim sacerdotum persuaserāt quoque magistratibus, vt sibi essent auxilio aduersus Iesum, tanq̃ cōtra eū q̃ vulgus ad seditionē sollicitabat.

At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et ex eo tempore querebat opportunitatem ut eum traderet.) Principes autem sacerdotum appenderunt ei triginta argenteos: nam argenteus certum libræ pondus erat, sicut etiam denarius, stater, talentum. Marcus vero dicit quod promiserunt ei argentum se daturos. Lucas autem quod pacti sunt. Verisimile est autē quod primum pacti & promiserunt: postmodum vero appenderunt siue constituerunt. Quidam tamen intellexerunt Constituerunt, hoc ē, pacti sunt & decreuerunt. Argentum vero singulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Iuda quoque addidit, quod spondit, siue firmiter pactum fecit, e corde promittendo se facturū, quod statutum erat: ita enim capitur apud eum ἐξωμολόγησε. Opportunitatem vero intellige tempus conueniens quo propter eum comprehensum, non esset futurum, vt exoriretur tumultus. Necesse est autem ab hoc loco ad finem vsq; euangeliorum, omnimodam atq; exactā adferre diligentiam, quo dicta euangelistarum inter se concordemus, in his quæ consona non apparent, sed potius non aduertentibus multam præbent difficultatem. Ob hoc ergo ea quæ Matthæi sunt tractantes, etiam quæ aliorum sunt, vbi res exposcerit in medium adferemus, tanquam ad enarrationem necessaria, quo sermo conformis ac manifestus reddatur.

CAPVT

CAPVT .LXIII. INTERROGATIO
DE PRAEPARATIONE
PASCHAE.

PRIMO autem azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes ei: Vbi vis paremus tibi ad edendum pascha? Azyma quidem ipsum pascha vocant euangelistae. Matthaeus & Marcus, quia circa pascha cum agni carnibus etiam azyma edebant: & ab his azymis ipsum quoque pascha cognominabatur azyma. Confirmat hoc & Lucas dicens: Appropinquauit festus dies azymorum, qui dicebatur pascha. Primum autem azymorum dicunt diem qui pascha praecedit, decimumtertium videlicet mensis & quintum septimanae, vocantes hunc primum azymorum, quasi praecedentem ipsa paschae azyma. Et huius sermonis manifestus testis est Iohannes qui ait, Ante diem festum paschae sciens Iesus quod veniret hora eius & cetera. Hunc ergo diem quem Matthaeus & Marcus primum azymorum vocauerunt, hic Diem ante festum paschae nominauit. Sed haec quidem haecenus. Quod autem de hoc die, videlicet decimotertio mensis, quinto autem hebdomadae Marcus dixit: Et primo die azymorum quando pascha immolabant: Lucas vero: Venit etiam dies azymorum, in quo necesse erat immolari pascha: illud, Quando pascha immolabant: & hoc, In quo necesse era immolari pascha, ne ad primum azymorum coniungas. Non enim decimotertio, sed decimoquarto immolabatur. Dicit enim lex, In primo mense, in decimoquarto die mensis ad uesperam per medium vesperarum pascha erit domino. Verum si ad uesperam per medium vesperarum pascha immolabant, quomodo diem appellant pascha & azyma? Quia uesperam, diei praecedenti coniungere solent Iudaei. Itaque a uespera paschae & azymorum, diem quoque ipsius uesperae vocant azyma. Quomodo autem de decimotertio die mensis dixit Lucas, Venit dies azymorum? Quia dictio illa venit, significat etiam instabat, imminebat: & hoc nunc usus est significato. Scire autem oportet, quod etsi azyma decimoquarto die mensis incipiebant, festum tamen azymorum decimoquinto perficiebant. Dicit enim lex: Decimoquinto die mensis festum azymorum erit domino. Et hunc etiam primum azymorum vocabant, utpote praenumeratum septem determinatis diebus, quibus nihil fermentatum edebatur. Sed non de hoc festo azymorum, neque de hoc primo azymorum dixerunt euangelistae, ut demonstratum est. Illud siquidem decimoquinto die mensis accidebat, illi vero de decimotertio die scripserunt. Dicentes vero discipuli, Vbi vis paremus tibi ad edendum pascha, demonstrauerunt quod proprium habitaculum non habebat. Puto autem quod neque ipsi, quum prius omnia reliquissent: alioqui eum illuc inuisitassent ut veniret. Perficit vero pascha, ostendens quod usque ad mortem legem obseruabat. Ait autem Lucas primum dixisse Christum discipulis, Euntes parate nobis pascha ut edamus: deinde discipulos interrogasse, Vbi vis paremus?

Iohan. 13.

Leuitici. 13.

At ille

At ille dixit: Ite in ciuitatem + ad quendam & dicite ei: Tempus meum prope est: apud te facio pascha cum discipulis meis.) Marcus numerum quoque dixit eorum qui missi sunt, puta quod duo. Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens, quod misit Petrum & Iohannem. Ciuitatem autem pro Ierosolymis accipito. Et vide quomodo dicens, Quendam in obliquo, viri nomen conticuerit: ne Iudas cognita domo ad insidiatores excurrat, & illos ad se introducat, priusquam coenam mysticam discipulis tradiderit. Pro domo vero dedit aliud indicium, quod scripsit Marcus dicens, Occurret vobis homo hydriam aquae baiulans, sequimini eum; & quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias, Magister dicit, Vbi est diuersorium in quo pascha cum discipulis meis edam? Et ille vobis ostendet coenaculum grande instratum; illic parate nobis. Proxima his etiam scripsit Lucas. Tempus autem eius propinquum, intelligimus tempus mortis ipsius. Cum discipulis meis addidit, ut per his quoque sufficiens prepararetur conuiuium: κατάλυμα vero quod Marcus dixit (& nos vertimus diuersorium) est coenaculum. Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, siue diuina reuelatione, siue corporali Saluatoris colloquutione, nouerat quod apud se facturus esset ille pascha; & ideo ad susceptionem preparatum habebat coenaculum. Praeterea in hoc etiam loco cum autoritate significat, tanquam omnium dominus. Mystice vero significatur, quod ad quemcunque diuinum baptisma ingressum fuerit, Nam id hydrie aqua figuratur: apud hunc Christus requiescit, maxime si instratum habeat coenaculum, siue purificatam mentem, & adornatam splendore contemplationum supernaturalium. Illic inquit parate nobis: ea videlicet quae ad pasche festum conueniunt, agnum, azyma, lactucas agrestes ac baculos.

+ Ciuitas quidem iuxta anagogen, sensibilis est mundus. Homo uero, generaliter natura est humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur discipuli, lex ueteris ac noui testamenti: tanquam praecursores quidam Christo mysticum conuiuium praeparantes: Illa quidem per philosophiam practicam eos ab omni iniquatione expurgans; haec autem per theoricam sacrorum disciplinam a corporalibus ad cognatas intelligibiles uisiones, animae mentem attollens. Practicae quidem signum fuit Petrus, theoricae uero Iohannes. Praeterea illa, Lagenam aquae baiulans esse potest, quae per operationem in humeris uirtutum, tanquam in lagna, id est, mortificatione membrorum corporis quae sunt super terram, excubias seruat, puta gratiam spiritus sancti, quae per fidem purificat; haec uero paterfamilias intelligi potest, quae per contemplationis altitudinem, seipsam excelsa intelligentia instrauit, ut Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, diuinum suscipiat sermonem.

Aliter ad idem. Ciuitas cuiusque anima est, ad quam a Deo mittuntur: hic quidem, sermo de uirtute; ille autem de cognitione. Qui uero lagenam aquae baiulat, est fortis cogitatio, quae temperantiae humeris defert datam sibi in baptismo gratiam. Domus autem, quae ex multis ac uarijs, firmis ac uirilibus moribus & cogitationibus, tanquam lapidibus aedificatur, est status habitusque uirtutum. Coenaculum est sublimis intelligentia & aptitudo ad scientiam, quae sternitur diuinis & ineffabilibus sermonibus ac reuelationibus. Paterfamilias mens est, quae ipsius domus per uirtutem constructa, clara celsitudine, & cognitionis magnitudine dilatatur: apud quem facit dominus pascha, hoc est transitum: accedens ad eum una cum discipulis suis, id est, sublimibus sermonibus ac instructionibus, quae de Deo, & a Deo sunt.

Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, ac praeparauerunt pascha.) Sicut constituit

constituit, hoc est præcepit. Parauerunt pascha. i. ea quæ ad paschæ festum opuserant, sicut dictum est. Manifestum ergo est Christum tunc legale pascha manducasse: neque enim frustra quæ necessaria erant præpararunt.

Vespera autem facta discumbebat cum duodecim.)

Lucas autem dixit:

Quumque hora aduenisset, videlicet serotina siue vespertina. Hinc asserunt quidam non comedisse tunc Christum legale pascha, & causas adducunt, quod decimustertius tunc dies mensis esset: oportebat autem decimoquarto pascha comedere. Quodque lex stantes edere iuberet: ipse vero discubuit. Præterea omnis panis fermentatus ante immolationem abijciebatur, igneque comburebatur: nunc autem & panis adest, & diuiditur. Ad hæc allatum tantum edere fas erat: hic vero etiam ius quo intingitur panis, apponitur. Respondendum ergo est ad vnamquamque hæsitacionem. Tempus quidem dispensatiue anticipauit vno die. Quia enim nouerat se decimoquarto die moriturum: siquidem æquum erat ut die quo immolabatur figuratiuus agnus, & verus quoque agnus immolaretur, ut inuicem responderent figura & veritas. Edidit igitur decimotertio die pascha, rebus aliter non sinentibus: nam ita & legale impleuit pascha, & spirituale tradidit, statimque in ea nocte a Iudeis comprehensus est. Ideo etiam dixisse eum discipulis scribit Lucas, Desiderio desideravi hoc pascha comedere vobiscum antequam patiar, hoc est, festinatione festinaui hoc anno pascha edere vobiscum antequam patiar, id est, non expectavi tempus a lege statutum, ne passio crucis prohiberet legalem coenam ac mysticam. Et hæc quidem de tempore. De modo autem manducandi, verisimile est quod stantes primum manducauerunt pascha secundum legem: deinde discubuerunt & coenauerunt. Panis autem & ius apposita sunt postquam illi pascha manducauerant, & in coena discubuerant: nondum enim venerat decimusquartus dies, quo omne fermentatum abiectum erat. Nec quicquam vetabat iuramentum quoque edere. Et quia ob causam tacuerunt euangelistæ paschæ mutationem? Quia necessariū non erat de hac re dicere: quid enim Christiānis conferebat huius rei narratio? hanc ergo prætermiserunt: sermões tamen coenæ mysticæ diligentius pertractarunt, utpote maxime necessarios ac plurimum conducentes ad fidem nostram. Et ubique regulam hanc obseruant, ut quæ necessaria non sunt prætercurrant vel in transitu solum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac studium circa vtilia dirigentes. Verum quum ante legitimum tempus Christus pascha perfecisset, quomodo Iudei manifesta hac accusatiōe relictæ, quæ rebant falsum testimonium aduersus Iesum? Quia si iebant nullam esse legem, quæ condemnaret eum qui pascha ante tempus celebrasset: prævidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente. Et viderem admiratione dignam, quod contra eum, qui post legitimum tempus celebrasset statutum erat, nisi talis occasiōem maxime necessariam prætexisset: contra eum vero qui tempus præuenisset, nulla erat definita poena. Iohannes autem dicit, quod quum a coena surrexisset, pedesque discipulorum lauisset, rursus discubuit: Nam hoc caput ab alijs euangelistis est prætermissum: & ideo scripsit ille quemadmodum in

enarratione euangelij eius Deo donante referemus.

Et edentibus illis dixit: Amen dico uobis quod unus uestrum me traditurus est.)
 Marcus vero addidit, Qui manducat mecum: ne suspicarentur quod
 vnum diceret eorum qui crediderant, qui non esset vnus de duodecim
 discipulis. Simul quoq; Iudæ clanculum testabatur se nosse cor eius.
 Etenim pedes etiam eius lauit, ad poenitentiam eum reuocans, q̄q̄ ille
 in duritia permansit. Traditionem autem intellige proditiōem. Tra-
 didit enim eum in mortem, & insidiatoribus hunc prodidit.

Et contristati admodum coeperunt singuli dicere ei: Nunquid ego sum domine?)
 Hæc etiam Marcus dixit, Elegit autem Christus, vt ceteri omnes ti-
 merent ac contristarentur, quo perditus discipulus conuerteretur.
 Quare autem ceteri anxij erant, quum nihil tale sibi conscij essent?
 Quia præceptorī maxime credebant tanquam veracissimo, & time-
 bat quisq; ne forte talis euaderet mente excæcatus.

At ille respondens dixit: Qui intinxit mecum manum in catino, hic me tradet.)
 Ponit quoque insigne quo posset ille dignosci. Marcus vero dixit,
 Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catinum. Hoc autem Sal-
 uator, ad Iudæ confusionem adduxit. Adeo enim præceptorem despe-
 xerat, vt iam eum non vereretur, sed cum eo intingeret. Catinus au-
 tem est lancis genus.

Filius quidem hominis abit sicut scriptum est de ipso: Væ autem homini illi per quem
 Ies. 50. 53. filius hominis proditur.) Abit, hoc est, vadit, trasit ab hac vita, sicut scri-
 Jerem. 21. 12. ptum est a prophetis de ipso, quomodo videlicet moriturus est.

Bonum esset ei si natus non fuisset homo ille.) Vtile fuisset ei quum in
 vtero matris cresceret omnino non nasci, qui tale flagitium perpetr-
 turus erat, vt tali dignus esset futurus supplicio. Dicunt autem qui-
 dam culpa carere eum, qui quod prædefinitum erat peregit. Quibus
 nos dicimus, quod non quia prædefinitum erat tradidit, sed quia tra-
 didit, ideo prædefinitum erat, Deo præuidente quicquid euenturum
 erat. Talis enim euasurus erat non a natura, sed ex voluntate. Et
 quare omnino suscepit Christus in discipulum eum, qui talis euasurus
 erat? Vt manifesta fieret magnitudo bonitatis CHRISTI & malitiæ
 proditoris: quomodo ille suum proditorem salutaria docuit ac dis-
 lexit: gratijsq; dignum duxit; nec ab alijs segregauit, sed omnia quæ
 ad conuersionem ac correctionem eius erant, induxit; ne dicere posset,
 quod præceptorem nactus non fuerat, qui volentes posset seruare. At
 ille quum omnia hæc consequutus fuisset, nihilominus malus perman-
 sit. Ex quo enim animam suam domicilium diabolo fecerat, auaritia ei
 aperiente, illumque introducete, non effugit scelus. Vnde tanquam
 non coacte, sed voluntarie factum proditorem, deplorat hunc domi-
 nū, commiseratus potius eum, qui multos suos de inopia sermones frustra
 audiuerit, & sese auaritiæ ac diabolo facile capiendum tradiderit: non
 sane ob inefficaciam verborum præceptoris, quæ & publicanos attra-
 xerunt & meretrices, sed propter illius segnitiam & malitiam.
 Verum dicet rursus aliquis, Si bonum erat Iudæ si natus non fuisset,
 cur eum nasci permisit? Quia non malus natus est, sed mentis nequi-
 tia ac

tia ac voluntatis prauitate malus effectus est: nullum autem cogit fieri bonum, ne inuoluntarie sit bonus, sed salutaria suggerit, & ea eligētem coadiuuat: permittit autem vnumquemque ferri quo voluerit, ut pote liberum habentem arbitrium. Et Iudas ergo non quia natus ē, malus effectus est, sed quia ignauia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur vltionem: & quia mali facti sunt, & quia a bonis nullam ceperunt vtilitatem. Similiter & qui boni efficiuntur, duplici digni sunt honore, & quia boni facti sunt, & quia a malis nullū reportauerunt damnum.

Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego sum Rabbi? O impudentiam: interrogat tentās interim latere discipulos. A principio siquidem non interrogauit quando dixit Christus, Vnus ex vobis: putabat enim latere præceptorem: vbi vero indicium addidit, nouit iam quod cognitus esset: sed cæteris interrogantibus, interrogat & ipse, confidens de præceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret: ideo quoque Rabbi illum vocat, hoc est magister.

Dicit illi, Tu dixisti. Vide quā clementer arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis describens. Ait enim, Tu testatus es te esse. Auferendo enim, Nunquid, relinquitur, Ego sum Rabbi, quod depositionem ac confessionem significat. Christus itaque nihil prætermisit eorum quæ ad correctionem spectant: ob hoc enim diuersimode suggestit ac retinuit, & per opera, & per sermones, per timorem & per obsequium. Quoniā vero nihil illum ab egritudine reuocauit, sed penitus incurabilis permansit: eo iam relicto pergit ad cætera.

CAPVT .LXIII. DE COENA
MYSTICA.

Edentibus autem illis sumpto Iesus pane quum gratias egisset fregit, deditque discipulis & dixit: Accipite, comedite: hoc est corpus meum. +) Postquam legale pascha comedissent, discumbentes cœnabant, ut prædictum est: deinde quum surrexisset lauit pedes eorum, ut ait Iohannes: & rursus discumbentes edebant. Postmodum cœnam mysticam tradidit interim discipulis. Edentibus inquit illis, sumpto pane, qui videlicet appositus erat, aut altero qui similiter ei tanquam magistro erat appositus: fregit siue comminuit, & tradidit illis. Lucas vero postquam scripsit, Hoc est corpus meum, addidit: Quod pro vobis datur, siue traditur in mortem. Egīt autem gratias & nunc ante panem, & postmodum ante poculum: docens quod gratias agere oportet ante huiusmodi mysteriū, quod perfectum est ad præstandum naturæ nostræ beneficium. Si enim agni figuratiui immolatio ab interfectione liberationem, & a seruitute libertatem Iudæis præstitit, quanto maiora præstabit Christianis veri agni immolatio. Simul etiam ostendens, quod vltioneus ad passionē veniret, & præterea docēs nos gratias agere in omnibus quæ patimur. Sicut autem pictores in vna tabula & lineas supponunt, et picturas adumbrant, & colores superinducunt ac formant: ita quoque

Christus in eadem mensa & figuratiuum ac vmbatile pascha subscripsit, & verum ac perfectum apposuit. Et quia cades agni legalis cedē rationalis agni praefigurabat; oportebat omnino vmbam euanescere, apparente sole, & figuram cedere, adueniente veritate.

+ Dicitur hoc mysterium etiam Participatio, quia participamus haec sacramenta. Dicitur & Communio, quia communicamus & Christo & nobis inuicem per ea: & incorporamur Christo, & membra inter nos inuicem efficiuntur. Non autem corrumpuntur ista, neque in se cessum abscedunt, sed in substantiam coassumuntur spiritualem eius qui participat. Et sicut non aliud corpus & sanguis sunt a corpore & sanguine eius qui participat: ita rursum neque aliud corpus & sanguinem dicimus a corpore & sanguine domini: Hoc enim est corpus meū inquit. Et rursus: Hic est enim sanguis meus. Est autem supernaturale uerbum. Et quāquam Magnus Filius exemplaria haec esse dixit: hoc tamen est priusquam sanctificentur & gratiam accipiant. Vide autem quomodo e naturalibus supernaturalia fiant. Naturalis siquidem cibus est ac potus panis ac uini quae proponuntur: supernaturalis uero, efficax horum operatio. Primum autem lauit pedes discipulorum, deinde eos mysterij huius fecit esse participes: ut discamus, quod primum purificari eos oporteat, deinde participare. Carbonem uidit Iesaias: Carbo autem nō est simpliciter lignum, sed lignum ignitum. Illuminat quidem carbo huius mysterij eos qui digni sunt: indignos uero inflamat, iuxta duplicem ignis operationem. Inflamat autem, puniendo & absumendo.

Et sumpto poculo quum gratias egisset, dedit eis dicens: Bibite ex eo, oēs. Hic est enim sanguis meus qui est noui testamenti. Noui testamenti, siue nouae legis institutionis. Siquidem sanguis figuratiui agni, veteris erat testamenti: sanguis autem veri agni, est noui +.

+ Vel hoc dixit, propter sanguinem de quo in ueteri testamento fit sermo. In Exodo enim dicitur quod postquam Moses uitulos immolasset, dimidium sanguinem effudit in craterē: sumptumque testamenti librum legit audiente populo: & dixerunt: Omnia quaecumque loquutus est dominus faciemus, & obediētes erimus. Sumpto autem Moses sanguine aspersit populum, & ait: Ecce sanguinem testamenti quod pepigit uobiscum dominus de omnibus his sermonibus. Erat itaque sanguis ille sigillum siue signaculū testamenti, ac testimonium & confirmatio fœderis populi.

Qui pro multis effunditur.) Ille quidem sanguis pro solis effundebatur Hebræis: hic autem pro omnibus hominibus. Multos siquidem hic dicit omnes: nam omnes multi sunt. Vel Multis, dixit compactione gentis horū Hebræorum: illis enim plures sunt hi, qui ex oib⁹ liberantur & saluantur, propter quos Christus mortuus est.

In remissionem peccatorum.) Ille siquidem in salutem tantum primogenitorum effundebatur: hic autem in remissionē peccatorū omnium hominum. Vide ergo quāto ueteribus maiora sūt noua mysteria. Aptissimē uero nominauit hic Testamentum propter appropinquantē mortem: testantur enim qui moriuntur. Itaque sicut uetus testamentum hostias & sanguinē habebat: ita sane & nouū, corpus uidelicet & sanguinē dñi. Non dixit autē, Hec sunt signa corporis mei & sanguinis mei: sed, Hæc sunt corpus meū & sanguis meus. Oportet ergo nō ad naturam eorum quæ proponuntur aspicere, sed ad uirtutem eorum. Quem admodum enim supernaturaliter assumptam carnem deificauit (si ita loqui liceat) ita & hæc ineffabiliter transmutat in ipsum uiuificum cor

corpus suum & in ipsum preciosum sanguinem suum, & in gratiam
 ipsorum. Habent autem similitudinem quandam, panis ad corpus, et
 vinum ad sanguinem. Nam & panis, & corpus terrea sunt: vinū autē
 & sanguis aërea & calida. Et quemadmodum panis confortat, ita &
 Christi corpus hoc facit, ac magis etiam corpus & animam sanctificat.
 Et sicut vinum lætificat, ita & sanguis Christi hoc facit, & insuper
 præsidium efficitur. Quod si de vno corpore & sanguine omnes fide-
 les participamus, omnes vnum sumus per ipsam horum mysteriorum
 participationem: & in Christo omnes, & Christus in omnibus. Qui *Iohan. 6.*
 edit inquit meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet &
 ego in illo. Verbum siquidem, per assumptionem carni vnitum est:
 hæc rursus caro vnitur nobis per participationem. Facta autem san-
 guinis & testamenti mentione, rursus mortem suam representauit,
 vt hæc facile ab eis susciperetur, frequentissima mentione efficiens. Nā
 si hac, licet sepius annuntiata, ad passionis tamen nomen turbabatur:
 quid non passi fuissent, si hanc primum non didicissent. Ait autem Lu-
 cas hoc quoque dixisse Christum, Hoc facite in mei recordationem: hoc
 inquit nouum mysterium, & non illud vetus. Siquidem vetus illud
 mysterium in recordationem inductum est salutis Hebræorū primo-
 genitorum in Aegypto, ac libertatis Hebræorum: hoc autem in recor-
 dationem domini. Per tale enim sacrificium reminiscimur, quod cor-
 pus suum pro nobis in mortem tradiderit, & sanguinem suum effude-
 rit, ac ita continuitate memoriā renouamus. Vidisti quo pacto disci-
 pulos a veteri sacrificio in nouum transtulerit? nam quæ est deinceps
 imaginis vtilitas, verum iam exemplar habentibus? Dicit autē Chryso-
 stomus, quod Christus tunc primus participauit mysterium, ne mole-
 stum eis esset, quod carnem & sanguinem participare eos hortaretur:
 cuius etiam signum erat quia dixit.

Dico autem vobis, quod non bibam posthac ex hoc fructu vitis usque in diem illum, quū
 illum bibam vobiscum nouum in regno patris mei.) Quod si poculum participa-
 uit, vtiq; & panem. Posthac vero, id est, ab hac hora. Diem autem illum
 vocat tempus post resurrectionem, quando edit & bibit cum discipu-
 lis: quod etiam ipsi sumentes pro certo resurrectionis indicio, dice-
 bant, Qui manducauimus & bibimus cum eo. Nouum vero, id est no-
 uo & admirando modo. Quum enim corpus haberet immortale, nec
 amplius cibo egeret aut potu, comedit tamen & bibit: non ob necessi-
 tatem, sed ob certitudinem, ne phantasma videretur. Regnum autem
 vocat potestatem datam sibi tāquam homini post resurrectionem. Da-
 ta est mihi inquit omnis potestas in coelo & in terra. Patris tamen *Infra. 28.*
 mei dicit, hoc est, quod a patre mihi datum est. Hoc autem dixit, quia
 ad illum refert omnia quæ sunt. Similiter & Marcus scripsit, Quan-
 do bibam illum nouum in regno Dei. Præterea Lucas, Donec regnū
 Dei veniat: vocantes hi similiter Regnum, prædictam potestatem. Lu-
 cas etiam de legali pascha Christum ait dixisse, Non edam ex eo donec
 compleatur in regno Dei, quod videlicet erit in seculo venturo: tunc e-
 nim pascha perficiet & perfectius & purius immolans ineffabile ver-

Luce. 22.

Iohan. 13.

bum diuinitatis & humanitatis suæ, gladio doctrine dissecans illud ac diuidens his qui sacrorum suorum doctrina digni erunt. Quod autem vel quantum gaudium est, ut nos quidem discamus, ille vero doceat: & vna cum eis ipsis eius discipulis verbum participemus, sicut ait Gregorius Theologus. Pulcherrima est de tali pascha philosophia. Sed de his hactenus. Nunc autem Lucæ verba tractanda sunt ac concilianda, quatenus possibile fuerit. Ait enim ille Christum primo quidem sumpsisse poculum & gratias egisse ac dixisse: Accipite hoc & diuidite inter vos. Deinde sumpsisse panem & gratias egisse ac diuisisse: Similiter autem & poculum ipsum. Vnde videtur de duobus loqui poculis. Non est autem ita, sed primum quidem sumpsit poculum & benedixit ac dixit: Accipite hoc & diuidite inter vos. Deinde quum addidisset, Nequaquam bibam de hoc fructu vitis donec regnum Dei veniat: timore mortis suæ turbauit eos. Vt autem verisimile est, facta concertatione ac confusione, repositum est poculum. Deinde aliquanto post tempore facta sunt quæ sequuntur, siue panis siue poculi traditio. Quum enim dixerit euangelista de pane, quod vbi gratias egisset fregit ac dedit eis: deinde subiunxit, Similiter & poculum ipsum: ostendit quod illud ipsum fuit poculum quod prius acceperat. Non enim simpliciter dixit, Similiter & poculum: sed, Similiter & poculum ipsum, addito videlicet articulo, & rem de qua facta est mentio significando. Præterea quod subiungitur, Hoc ipsum poculum nouum testamentum est in meo sanguine: & si scabrosa loquutio videatur, nihil tamen differt a dicto sermone, quæ Matthæus & Marcus scripserunt. Illi siquidem dixerunt, Hic est sanguis meus qui est noui testamenti, hoc est, qui nouum tradit testamentum. Hic autem ait, Hoc ipsum poculum nouum testamentum est, quod ego nunc testor præcipiens vobis, ut ita faciatis. Hoc autem nouum testamentum est in meo sanguine, vetus enim testamentum irrationalis animalis sanguinem habebat. Similiter & quod sequitur, Verum tamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa, simile est illi quod dicitur, Qui manducat mecum: aut, Qui intinxit mecum manum in catino. Hoc autem posuit Lucas post panis & poculi diuisionem: Matthæus & Marcus ante illam. Vnde apparet, quod hoc bis dixerit Christus, & ante mysteriorum traditionem quando in catinum intingentes edebant: & post traditionem quando rursus appositus est catinus. Et hoc etiam magnam habet dubitationem: quo modo quum Matthæus dixerit Christum ante traditionem mysteriorum manifestasse proditorem, respondens illi, Tu dixisti. Rursus Iohannes post mysteriorum traditionem ignorantes scribit discipulos ac hæsitantes: quando & seipsum a Petro incitatum, interrogasse dicit præceptorem, & sibi datum esse signum intinctam offulam. Manifestum enim est, quod hoc postea factum est. Nam accepta, inquit, ille offula, exiuit continuo: Cæteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit præsens quaestio: nos autem quod post multos labores intelleximus, in medium afferemus. Percepimus sane quod ante panem & poculum discipulis praeiter interrogantibus, Christus signum dedit commune, Qui intinxit

inquit

inquit mecum: & qui intingitur. Siquidem omnes & intinxerant, & adhuc intingebantur. Deinde proditore singulariter interrogante, addidit particularius dicens, Tu dixisti. Sed prius quidem indicium magis obumbravit: secundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbravit: ut Iudas cognito tam a communiori signo, quam a particulariori quod non lateret, poenitentia duceretur antequam ceteris discipulis manifestaret. Verum hi neque a priori indicio, neque a posteriori intelligere potuerunt quis esset proditor: illud enim, Tu dixisti, enigmati simile erat. Nec enim manifeste confessus erat, Ego sum, sed per interrogationem Numquid ego sum? Itaque tacuerunt, ne quo modo tantum insensatis exprobraret Christus: Nam & hoc alibi passi sunt. Iudas vero a secundo quidem indicio intellexit, quod a Christo cognitus esset: putans tamen se discipulis nondum manifestatum esse, quum illi non intellexissent, ignorantem se sinxit, sumpta a clementia preceptoris fiducia. Post diuisionem autem mysteriorum rursus saluator de prodicione testatur siue protestatus est, veluti scripsit Iohannes, ut vel sic Iudas tantum expertus longanimitatem, nec manifeste traductus, neque mysterijs frustratus, sed aequae cum discipulis horum particeps effectus, melior ac mente sanior efficeretur. Statim ergo discipuli, iam ulterius tolerare nequeunt: plurimum enim anxii erant, & ad seinuicem respiciebant, haesitantes de quod diceret: ipsi quidem interrogationem facere ausi non sunt, ob eam quam paulo ante diximus causam: sed hanc Petrus Iohanni commisit, tanquam maxime a preceptore dilecto, & tunc in eius sinu recumbenti: at ille conuersus, & cum reuerentia super pectus eius recubens: in aurem interrogauit. Et tunc saluator cognito quod Iudas incurabilis permaneret: nec sic quidem publicauit eum: sed respondit et ipse in aurem, Ille est, cui ego intinctum panem porrexero: & intinctum panem dat Iudae Simonis Iscariotae. Sciens ergo Iudas quod hoc signum erat, tum a secreta Christi ad Iohannem colloquutis, tum quia soli ipsi talis offula data erat: haec enim alia erat a pane, qui omnibus diuisus est. Praeterea quum audisset, Quod facis, fac citius: hoc est, quod cogitatione facis, perficito & opere: siquidem tempus iam appropinquabat. Quoniam adhuc discipulis ignota erant & quae de offula erant, utpote soli Iohanni secreto dicta. Alius itidem sermo incertus erat ad quid dictus esset: quidam enim, inquit, putabant quia oculos habebat Iudas, quod diceret ei Iesus, Eme ea quae ad festum nobis necessaria sunt, aut pauperibus, ut aliquid daret. Tunc itaque non ferens infamiam, suspicatus est enim, quod omnibus manifestatus esset, & discipulos quoque timens, ne se forsitan discernerent, exiuit continuo: & ad insidiatores abiit. Haec autem omnia solus Iohannes retulit, utpote ab alijs praetermissa. Illud vero, Quae ad festum nobis necessaria sunt, multis enarrationibus difficultatem ingessit. Die enim paschae iam celebrauerant, ut praedictum est: Ergo manifestum est quosdam discipulorum cognouisse quam ob causam magister praeuenerat tempus celebrandi pascha: quidam vero intentum eius ignorantes putabant quod ipsum adhuc celebraturus esset in ipsa parasceue. Aut festum, intelligendum est de festo azymorum.

Quare

Quare vero dicatur dominus Iohannem diligere, & quare in sinu ei⁹ recubuerit, dicetur annuente domino in enarratione euangelij secundum Iohannem. Quod si Lucas ait in Iudam ingressum esse satanam priusquam loqueretur cum principibus sacerdotum & magistratibus de perditione: Iohannes vero post acceptam osculam, nulla est contradictio. Primum enim satanas experimentum sumebat, miserumque explorabat: postmodum vero cognito quæ designata erant, iam velut incorrigibilem magna fiducia ingressus est. Nec tamen despiciendo diuina mysteria ingressus est: id enim nequaquam fieri potuit, sed quod hunc sciret indignum qui in his versaretur, & quod inde nullam sumptur⁹ esset utilitatē.

Et dictis laudibus exierunt in montem oliuarum.) Gratias quidem egit ante distributionem, laudes autem dixerunt post distributionem: ut et nos ita faciamus, gratias Deo agentes, ipsumque glorificantes, qui nos huiusmodi bonis dignos duxit. Exiuit autem in montem oliuarum, ne occultari videretur, & ne propter eum in ciuitate fieret seditio.

Iohan. 18.

Mons vero oliuarum ultra torrentem Cedron erat, iuxta Iohannis scripturam: ubi erat hortus in quem ingressus est ipse & discipuli ei⁹. Sciebat autem inquit & Iudas, qui tradebat eum, locum, quod frequenter conueniret illuc Iesus cum discipulis suis. Manifestum est ergo quod sapientius foris pernoctabat in montibus, tum ut absque ulla distractione oraret, tum etiam ut discipulis secretiores sermones communiscaret. Siquidem priusquam exiret in montem plurima dixit, quorum quædam scripsit Lucas, quædam vero Iohannes.

Zachar. 13.

Tunc ait illis Iesus: Omnes uos offendiculum patiemini mea causa in hac nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem & dispergentur oves gregis.) Offendiculum patiemini, hoc est excutietur a vobis fides quam in me habetis, siue fugietis. Est autem propheta Zacharie dictum quod sequitur. Dicitur autem pater percussisse filium, utpote permittens ut ipse vulneraretur siue occideretur. Hinc itaque manifestum est, quod voluntate patris ac diuina dispensatione occisus est.

Postquam autem resurrexero precedam uos in Galilaam.) Vbi tristitia prædixit, prædicit etiam consolatoria. Præcedam, hoc est, præueniam vos in Galilaam, ibi vos excepturus.

Respondens autem Petrus dixit ei, Et si omnes offendantur tui causa, ego tamen nunquam offendar.) Quum maxime deprecari opus fuisset, ac dicere, Domine auxiliare nobis. Ille in tribus errauit. Primum quod prophetae ac Christo contradixit. Secundo quod se alijs præposuit. Tertio quod in seipso solo, & non in diuino auxilio fiduciam habuit: ideo etiam cadere permittitur, ut corripiatur ac discat non nimis in seipso confidere: & ceteri quoque corripiantur. Quod autem ait Lucas, Simon Simon ecce satanas expetiuit uos, & cetera. alio dixit tempore, priusquam uidelicet egredere in montem oliuarum: ideo etiam alterius sunt illa propositi ac sermonis.

Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quod in hac nocte priusquam gallus canat, ter me abnegabis.) Priusquam gallus canat, id est, antequam ullius temporis expleat sonos. Solet namque gallus varijs temporibus sepius canere, deinde cessare, & post aliquantum temporis rursus ab altero principio canere. Hoc autem Marcus planius

nus significauit dicens, Tu hodie in hac nocte priusquam his gallus cecinerit, ter abnegabis me. Negationem vero dicit, assertionem, quod se non nouerit Petrus. Dicit enim Lucas, Non canet hodie gallus priusquam ter abneges, te nosse me.

Dicit ei Petrus: Etiam si opus sit me mori tecum, nequaquam te abnegabo)

Quanto firmitus affirmat Christus, tanto Petrus ediuerso maiorem ostendit fortitudinem: vehemens enim erat in ipso affectus propriae confidentie, ideo miserum patitur naufragium: a diuino auxilio solus relictus, ut eius arguatur infirmitas. Vide autem quomodo post hanc sit ad modestiam reuocatus. Siquidem quum post resurrectionem de lohan. 1. hanc dixisset, Domine hic autem quid? & impositum esset ei silentium, ilico obtulit. Et ante assumptionem quum audisset, Non est vobis Aet. 1. scilicet nolle tempora vel occasiones temporum, similiter contulit. Et post hanc de linteis quum audisset, Quae Deus purificauit, tu communia Aet. 10. ne dixeris, quam non intelligeret manifeste quod dicebatur, non tamen ausus est respondere. Haec autem omnia casus ille negationis correxit. Et ante hoc quidem, quicquid erat fidei in se reponebat, dicens: Ego tamen nunquam offendar: & Nequaquam te abnegabo: quum addendum fuisset, Si te habuero adiutorem. Postmodum autem de claudicatione palam dicebat, Quid nos intuemini quasi nostra virtute aut Aet. 3. pietate effecerimus ut hic ambularet? Hinc ergo magnum discimus documentum, quod neque humana promptitudo quicquam efficiat absque diuino auxilio, neque diuinum auxilium proferat absque promptitudine humana. Vtriusque rei exempla sunt, Petrus & Iudas. Oportet ergo neque obdormire, omni negotio in Deum reiecto: neque rursus putare se ipsos omne opus efficere. Siquidem nec totum operatur Deus, ne ociofi permaneamus: nec totum nobis permittit, ne gloriemur, sed ab vnoquoque quod nocuum est auferens, quod utile est, nobis reliquit. Permisit itaque ceterorum principem cadere, non propter dictas tantum causas, verum etiam ut amplius amaret: cui enim dimissum fuerit amplius, hic amplius diligit. Et nos itaque credamus ubique Deo, nec contradicamus, etiam si quod ab eo dicitur contrarium esse videatur nostris cogitationibus & aspectibus: sit tamen firmior sermo eius nostris cogitationibus & aspectibus. Ita quoque in adorandis mysteriis faciamus, non ea solum quae proponuntur intuentes, sed sermonibus eius credentes. Quumque ille dicat, Hoc est corpus meum: &, Hic est sanguis meus: & pareamus & credamus. Siquidem etiam in baptismo, sensibilis quidem est aqua, sed intelligibile donum est regeneratio. Quia enim corpori conferta est in nobis anima, in sensibilibus intelligibilia tradidit nobis Deus.

Similiter & omnes discipuli dixerunt.)

Imitantes & ipsi Petrum.

Tunc venit cum illis Iesus in uillam quae dicitur Gethsemane, & ait discipulis: Sedete hic donec uadam & orem illic.)

Solus abiit ad orationem, docens oportere eum qui seruenter oraturus est, solitarium orare.

Ge ualle significat, & שמן Semen pinguedinem uel oleum: Vnde גי שמן גי Gesemanim uale

Quod Hebraeis sonat uallem pinguedinem. Siquidem Gesemanim uale

Et as

Et assumpto Petro, duobusq; filiis Zebedæi cepit contristari & mœstus esse.) Nō ad orationem eos assumpsit, sed antequam oraret; vt seorsim separatis ab alijs discipulis suam ostenderet tristitiam. Marcus autē dicit, quod cœpit expauescere, id est timere. Permisit enim naturæ pati quod suū erat. ἀλκμονῶν autem (pro quo Mœstum esse vertimus) significat nūc acerbō esse animo. Mœstitiam itaque & animi acerbitem demonstrat: ostendens quod sicut omnino Deus est, ita omnino homo est: propriū est autem humanæ naturæ mœstitiam pati propter mortem maxime violentam, hancque timere. Solis autem his demonstratur, vt qui soli spectatores fuerant diuinę gloriæ ipsius in transfiguratione, et qui magis inter omnes poterant non turbari aut decidere.

Tunc ait illis Iesus: Tristis est anima mea usque ad mortem: Manete hic, & uigilate mecum.) Manifestius naturæ pandit infirmitatem tanquam homo. Quod autem ait, Usque ad mortem, tantundē ē ac si dicat, Sicut in morte. Vigilare vero secum iubet eos consolationis gratia, sicut moris est in afflictionibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, & solus abit ad orandum.

Et progressus pusillum procidit in faciem suam.) Lucas vero etiam spatij dixit mensuram, quod auulsus est ab eis q̄tum iactus est lapidis.

Orans & dicens: Pater mi si possibile est, transeat a me poculum istud. Veruntamen nō sicut ego uolo, sed sicut tu.) Dicens, Si possibile est transeat a me poculum istud, humanum demonstrauit timorem, poculum vocans mortem. Dicens autem, Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu, docuit q̄ natura licet retrahente, sequi oporteat Dei voluntatem, illamque proprię voluntati preponere, tanquam maxime vtilem. Quod vero ait, Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu: planius retulit Lucas dicens, Veruntamen non mea voluntas sed tua fiat. Marcus autem dicit quod orabat, vt si possibile esset, transiret a se hora, videlicet mortis. Et quod dicebat, Abba pater omnia tibi possibilia sunt, transfer poculum hoc a me, sed non quod ego uolo, sed quod tu. Dictio Abba Hebræica est, significans idem quod pater: ideo quoque sua interpretatio appositā est. Quod autem additur, Sed nō quod ego uolo, sed quod tu, defectiua oratio est: deficit enim, Fiat: nam completa oratio est: Fiat non quod ego uolo, sed quod tu. Apud Lucam vero scriptū est, Pater si vis transferre poculum hoc a me: & similiter est oratio defectiua: deficit enim, Transfer. Vt homo autem dicebat, Si possibile est, hoc est quatenus fieri potest: humanū est enim timere. Verisimile est autē oīa p̄ partes dicta esse. Solemus enim in precationibus vnū & idē vario mō dicere.

Et uenit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & ait Petro: Sic?) Sic per modum interrogationis legendum est. Pudore namq; affecit eum. Atq; etiam alij dormiebant. Sed hunc vehementius obiurgauit tanq̄ magis temerarium, dicens: Sic te promisisti faciurum?

Non potuistis vna hora uigilare mecum?) Mecum mori promisistis, et non potuistis vna hora uigilare mecum? Marcus autem ait dixisse Petro: Simon dormis? Non potuisti vna hora uigilare? Precipue enim ad illum direxit sermonem, deinde etiam ad alios.

Vigilate

Imo אבא abba
Chaldaicum potius
est: nam Hebræi
אבא ab dicunt.

Vigilate & orate ut non intretis in tentationem.) Non vobis ipsis confidatis, neque magna promittatis, sed attendite & orate ne intretis in tentationē. Quidā vero, Tentationē interpretantur hic de negatione.

Spiritus quidē promptus est, caro autem infirma) Anima quidem prompta est, & audenter accedit periculū; caro vero quum infirma sit, formidat, nec adeo cōstans est: ideo cōuenit ne promptitudinē aīe attendētes insolescant, sed carnis infirmitatem aduertentes modesti sint.

Rursus secundo abiit & orauit dicens: Pater mi si non potest hoc poculum transire nisi bibam illud, fiat uoluntas tua.) Marcus autem scripsit quod eundem dixerit sermonem. Verisimile est ergo & hunc & illum dixisse.

Et uenit & reperit eos iterum dormientes. Erant enim oculi eorum grauari.) Grauebantur non tantum somno, sed & mœrore, sicut dixit Lucas. Iam enim certiores facti erant de morte ipsius. Marcus vero dixit, Et nesciebant quid ei responderent.

Et relictis illis abiit iterum, & orauit tertio eundē sermonem dicens.) Secundo & tertio orauit, docens quod sepius orare oporteat, & non defatigari. Venit autem secundo ad discipulos, conuincens infirmitatem illorum, qui post correptionem meliores redditī non fuissent, sed adeo somno demersi essent, ut neque respondere ei possent: ideo tunc non obiurgauit eos. Lucas autem latius dixit, quod apparuit illi angelus de cœlo confortans eum: dicens uidelicet ei tanquam hominī ut confortaretur ac roboraretur. Quodque factus in agonia, hoc est angore correptus protendebat orationem: docens nos, ut in necessitatibus orationem protendamus. Et quod factus est sudor eius sicut grumi sanguinis decurrentes in terram. Grumi sanguinis, hoc est, crassissimi sanguinis guttæ: significans non quod sanguinem sudauerit, sed quod crassos deduxerit sudores. Ne fictio videatur quod factum est, non in facie tantum mœstitiam demonstrat, sed & manifestius hunc prodiit: & orat frequentius; angelusque ei apparet, ad fortitudinem exercens: & angore corripitur, ac protendit orationem; crassique defluunt sudores. Hęc autem omnia & facit & patitur confirmans, quod non phantastice humanitatē assumpserit, sed iuxta veritatē. Etenim si etiā his ita factis quę ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc eius incarnationem non credunt, quato magis increduli essent, si hęc facta non fuissent? Dignum est autem, ut inquiramus, vnde didicerint euangelistę, quid tunc orans dixerit, & quoties orauerit: ac ut semel dicam de angelo & ceteris quę ab hoc loco sequuntur? Siquidem discipuli omnes tunc dormiebant, postmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi sane appareret quod post resurrectionem preceptor ipse etiam hęc discipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparuit, sicuti refert Actuum liber.

Tunc uenit ad discipulos suos & ait illis: Dormite iam & requiescite.) Pudere suffundens eos ac obiurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, quum tamen multis eos vigilare precepisset & orare: illi autē obliuioni cuncta tradidissent, ac si diceret: Ex quo hactenus nō uigilastis, iā deinceps dormite & requiescite, si potestis.

Ecce

Propterea nos in
Marco traduximus
Completum est.

Ecce appropinquauit hora.) Hora proditiōis. Marcus autem ait eū ante hunc sermonem dixisse & πέντε aufert, hoc est, accepit aduersum me diabolus potestatem. Vel abscedunt quæ de me sunt, siue finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit, Ea quæ sunt de me finem habent.

Et filius hominis traditur in manus peccatorum.) Hoc manifestum est.

Surgite eamus: ecce appropinquauit qui me tradit.) Etiam hinc ostendit, quod voluntarie pateretur. Præsciens enim eos qui cū proditore uenerent, non fugit, sed potius in occursum eorum exire festinat, dicens, Eamus ad illos. Lucas autem ait eum dixisse discipulis, Vt quid dormitis? surgite & orate, ut non intretis in tentationem. Verisimile est ergo hæc primum dixisse, deinde addidisse, Surgite eamus.

CAPVT .LXV. DE TRADITIONE IESU.

Iohan. 18.

ET adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, missa a principibus sacerdotum & senioribus populi.) Vnus de duodecim additur pro indicio ad significandum quod e primo discipulorum choro erat. Et positum est hoc in Iudæ accusationem. Tangit autem hoc & alios discipulos, non tamen pudefiunt scribentes ea euangelistæ: Vbiq; enim veritati student. Iohānes vero de Iuda dicit, quod sumpta cohorte & a pontificibus & pharisæis ministris, venit illuc cū laternis & facibus ac armis.

Qui autem tradebat eum dedit illis signum dicens, Quemcumq; osculatus fuero, ipse est, apprehendite eum.) Post tanta argumenta occultare studebat quod ipse eum proderet, ideo palam quidem non prodit, sed osculum effingit, fiduciam habens de mansuetudine Saluatoris, quod eū non repelleret, quā id magis sufficeret, ut eum confunderet, omniq; ueniā priuaret, qui a deo humanum prodebat. Timēs autem ne forte insidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens, Apprehendite eum & abducite caute: hoc enim addidit Marcus. Sed Christus hunc euincens, quod frustra se ficto signo munierit, ac ostendens quod se inuitum nequaquā possent comprehendere, egressus dixit eis, sicut scripsit Iohannes, Quē quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. O uerbi potentiam. Non potuerunt sustinere tantum, Ego sum: ideo quum & faces haberent & lampades, excæcati sunt vna cum proditore. Præterea quum gladijs & fustibus armati essent, dissoluti sunt & ceciderunt. Postquam autem suam ostendit virtutem, deinceps permittit, ac iterū interrogauit eos, Quē quæritis? At illi dixerunt, Iesum Nazarenū. Respondit Iesus: Dixi vobis, quod ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Iudas vero his quoq; ita factis, non est mutatus: nec minimo quidem puncto ab his quæ disposuerat, discessit.

Et confestim accedens ad Iesum dixit, Aue Rabbi: & osculatus est eum.) Ait autem Lucas dixisse Christum Iudæ quum accederet, ut oscularetur eū, Iuda

Iuda osculo filium hominis tradis? Patienter enim expressit ei, quo si ne fuerit ille osculatus: & exprobrauit quod amoris signum, fecisset signum proditionis: & tamen non repulit, sed & osculum suscepit, & se vt abduceretur prebuit. Ille autem quum tantum accepisset experimentum virtutis illius & humanitatis ac mansuetudinis, omni tamen permansit fera crudelior.

Iesus autem dixit ei, Amice ad quod + uenisti.) Vide misericordiam inenarrabile. Siquidem donec traditus est, fuit illi cura de proditore. Ideo etiam nunc amicum nominauit eum, qui erat inimicus. Quod autem addit, Ad quod uenisti, non est per modum interrogationis legendum: sciebat enim ad quid venerat: sed enuntiatue: significat enim: Ad id propter quod aduenisti, id est iuxta intentum tuum operare relicto velamento. Finis siquidem erat proditio, velamentum autem, osculum & sermo.

Quod Græce habetur ἐφ' ὧ, capi potest pro ad quid & pro ad quod, ut propter quod, interrogatiue uidelicet, ut relative capto &

Tunc accedentes iniecerunt manus in Iesum, & apprehenderunt eum.) Secundum datum signum.

Et ecce unus ex his qui erant cum Iesu, extenta manu exemit gladium suum, & percussit eum seruum pontificis, amputauit illius auriculam.) Lucas autem scripsit, Videntes hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine percutiemus ne gladio? Et percussit vnus quispiam ex eis seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius dextram. Iohannes vero eum quoque manifestauit qui percussit dicens, Simon ergo Petrus quum haberet gladium, exeruit eum, & percussit pontificis seruum, amputauitq; auriculam eius dextram. Erat autem nomen serui Malchus. Nam cum adhuc ceteri interrogarent, ipse non expectata responsione, utpote feruentissimus: percussit quidem in caput, sed auriculam amputauit. Habebant enim duos gladios, sicut dixit Lucas, quos ut verisimile est a coena sumpserat: quibus utpote magnis uti possent in auxilium aduersus eos qui inuasuri erant. Videns autem Iesus quod factum erat, dixit, Sinite huc usque, tactaq; illius auricula sanauit eum. Nam & hoc addidit Lucas. Dicens itaq; Christus, Sinite huc usque, ostendit quod iuxta dispensationem ablata sit seruo principis sacerdotum auricula, in signum quod principes sacerdotum præ inuidia auditu priuati essent, ne audirent & intelligerent eas quæ de ipso erant prophetias. Sanans autem illum, ostendit misericordiam quam erga illos haberet, quodq; de illis si libuisset, poenas sumpsisset: verum ostendit oportere potius beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non vliscendo mandatum acceperat, gladio percutit? Primum quidem non pro seipso hoc fecit, sed pro præceptore. deinde, nondum perfectus erat: postmodum autem videas hunc sexcentas pati iniurias, atq; omnia mansuete tolerantem. Admirari etiam quispiam poterit, quomodo non comprehenderint discipulos ac trucidauerint propter id quod factum est in seruum principis sacerdotum. Sed vere ipsa uirtus quæ hos excecauerat ac prostrauerat, illa etiam tunc iram, quæ de auriculæ amputatione conceperant, dispersit.

Tunc ait illi Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui accipiunt gladium, gla-

Loquitur de priuata psona. *dium, gladio morientur.)* Vbi eum increpasset docuit, neq; etiam pro Deo defendendo vtendum esse gladio +. Per gladium vero omnia arma, prohibuit. Quod autem dicit, Omnes qui accipiunt gladium, prophetia est perditionis Iudeorum, qui aduersus ipsum venerant. Iohannes vero ait eum dixisse: An non bibam poculum quod dedit mihi pater? ostendens hæc non a potestate illorum fieri, sed patris permissione, quodq; patri sit obediens vsq; ad mortem.

4. Reg. 29. *2. Paralip. 32.* *An putas quod non possum modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi plusquã duodecim legiones angelorum?)* Legio agmen est militare maximi numeri. Non dixit autem, Possum eos perdere, ne absurda loqui videatur, propter susceptas affectiones: mœrorẽ videlicet, pauorem, agoniam, sudores, & quęcunq; paulo ante tanq̃ homo passus est. Nondũ enim eã quã decebat, conceperant de eo opinionem, & idcirco humilia de se loquit̃. In tanto autem numero legiones dixit angelorum, vt abunde confortet eos, qui timore erant pene mortui. Vnus siquidem angelus quodam centum octogintaquinque millia hoĩm breui tẽpore interfecit.

Quomodo ergo complebuntur scripturę, quod sic oportet fieri?) Nisi ita interemptus fuero inquit, quomodo complebuntur scripturę prophetiæ, quotquot de morte mea loquuntur? quę scribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori.

In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus, ut comprehenderetis me: Quotidie apud vos sedebam in templo docens, & non apprehendistis me.)

Ostendit his quoq; quod non sua virtute apprehenderint eum. Si aut enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neq; nunc, nisi opinino voluisset. Lucas vero ait hæc eum dixisse his, qui venerant ad ipsum, principibus sacerdotum ac magistratibus templi & senioribus. Verisimile est autem, & his & illis eum dixisse. Apparet ergo q̃ Iudas quidem sumpta cohorte, & a pontificibus & phariseis ministris, præcesserit. sequuti sunt autem eum quidam etiam summi sacerdotes ac magistratus templi & seniores, quos nunc Lucas significauit: si mul quidem vt eos qui missi erant incitarent: simul etiam ne muneribus allicerentur. Magistratus vero templi dicit eos, qui illud cũ militibus seruabāt, cũ quibus etiã superius loquutus esse dicitur Iudas.

Iesa, 50. 53.

Ierem. 11. 12.

Hoc autem totum factum est ut complerentur scripturę prophetarum.) Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum est vt complerentur ac perficerent scripturę prophetarũ, quotquot narrant de morte mea.

Tunc discipuli eius omnes relicto eo fugerunt.) Audito quod voluntarie seipsum traderet secundum scripturas: & viso quod deinceps futurũ non erat vt effugeret, tunc fugerunt iuxta infallibile ipsius vaticiniũ. Marcus vero addidit, quod vnus quispiã adolescentulus sequebatur illum circumamictus sindone super nudum, & apprehendunt eum adolescentuli. At ille relicta sindone, nudus fugit ab eis. Quidam itaque aiunt a domo illa fuisse adolescentulum, in qua Christus pascha manducauerat. Alij autem hunc fuisse dicunt Iacobum fratrem domini, qui etiam tora vita sua vnica veste utebatur. Circumamictus autẽ erat sindone super nudum, videlicet corpus.

At illi

At illi apprehensum Iesum adduxerunt ad Caiapham pontificem, ubi scribae & pharisaei congregati erant.)

Similia quoque scripserunt Marcus & Lucas: at Iohannes latius ac diligentius scribens ea quae ab hoc loco sequuntur, utpote qui rebus illis adfuit, dicit. Cohors igitur & tribunus ac ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiaphae, qui erat pontifex anni illius. Deinde ubi particulariter recitauit quae in domo Annae facta sunt, quae alij praetermiserunt euangelistae, tandem dicit, Et misit eum Annas ligatum ad Caiapham pontificem.

Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium principis sacerdotum.) Reuersi statim, ipse & Iohannes sequebantur: Iohannes vero permissus quoque est appropinquare, utpote notus pontifici, sicut ipse scribit. Caeteri autem tres euangelistae concorditer Petri tantum meminerunt, necessitate ducti, ut ostenderent Saluatoris vaticinium de illius negatione fuisse completum: utque ostenderent quantum sit malum in seipso quempiam, non in Deo confidere. Iohannes vero sui ipsius etiam fecit mentionem diligentiae causa: ne tamen seipsum laudare videatur, utpote quod in eiusmodi periculis sequutus sit, nomen proprium conticuit et dixit: Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus.

Et ingressus intro, sedebat cum ministris ut uideret finem.) Tres quidem euangelistae tres Petri negationes in Caiaphae domo factas esse dicunt, Iohannes autem in domo Annae soceri ipsius, nec tamen ob hoc inter eos est dissonantia. Si quidem amborum una domus erat, idemque atrium, habens in se duo habitacula a se inuicem separata. Scire autem oportet, quod Matthaeus dicit ancillam primum terruisse Petrum: exinde alteram: postmodum vero astantes. Marcus vero primum ancillam, exinde rursus eandem ipsam, postmodum astantes. At Lucas primum ancillam, deinde alterum, & postmodum alium quendam. Iohannes autem primum ancillam ostiariam: exinde quosdam: tertio vnum ex seruis pontificis, eius cognatum cui Petrus auriculam absciderat. Si tamen aduertamus, nec sic dissonantia vlla reperitur. In prima siquidem negatione eadem ancilla apud quatuor euangelistas fuisse memoratur: in secunda vero quosdam ostendit Iohannes interrogasse Petrum: at hi quidam, erant ancilla de qua dixit Matthaeus, & prior ancilla de qua ait Marcus, & alter de quo scripsit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus & Lucas dixerunt, astantes scilicet interrogasse Petrum, in quibus erat & alius de quo apud Lucam, & hic est qui a Iohanne dicitur seruus pontificis. Postquam ergo ea quae necessaria erant significauimus, declaranda sunt quae ulterius sequuntur. Quae in domo Caiaphae facta sunt, non sunt recitata a Iohanne, eo quod a caeteris dicta essent.

Principes autem sacerdotum & seniores, totumque concilium, querebant falsum testimonium aduersus Iesum, ut eum morti traderent, & non inueniebant.)

Ut illis quidem videbatur, verum testimonium: ut autem rei veritas erat, falsum testimonium. Vel etiam quum scirent, quod aduersus innocentem verum testimonium non inuenirent, iam falsum quoque exquirebant testimonium.

X ii stimo

Iohan. 18.

Nota

stimonium. Volebant sane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum iudiciale effingunt, ac falsum testimonium quærunt: ipsi & iudices & accusatores effecti, & studebant eum apud se condemnare: nam apud iudices diffidebant, quod huius negotij essent reportaturi victoriam.

Quinque multi falsi testes accessissent, non inueniebant.) Nam contraria sibi mutuo testabantur. Ait enim Marcus: Et idonea testimonia non erant. Completa est autem & Dauidica prophetia quæ dicit, Quæretur peccatum illius & non inuenietur.

Psal. 9.

Postmodum uero accesserunt duo falsi testes & dixerunt: Hic dixit, Possum dissolvere templum Dei, & in triduo ædificare illud.) Dixit, at non dixit Soluam,

Iohan. 2.

sed, Soluite: neq; de tēplo manufacto, sed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos euangelista falsos testes appellauit. Marcus uero ait: Et quidam assurgebant, & falsum testimonium aduersus illum ferebant, dicentes, Nos audiuiimus ipsum dicentem, Ego dissoluam templum hoc manufactum, & in triduo aliud non manufactū ædificabo. Et nec sic idoneum erat testimonium illorum. Multi siquidem de tali materia testabantur, duo uero concorditer ferebant, quos dixit Mattheus: alij uero duo diuersa loquebantur, propter quod dixit Marcus, qd non erat idoneum testimonium illorum.

Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes? Cur isti aduersum te testimonium ferunt? Iesus autem tacebat.) Videns & iudicij forum iniquum: nam latronum iudicio simile videbatur, & tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud huiusmodi frustra responsurus esset, tacebat.

Et respondens summus sacerdos, dixit ei, Adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis, an tu es Christus filius Dei.) Adiurauit, volens eum ad responsionem attrahere: ut hac facta, hūc ex ea cōdemnaret. Addidit autem Filius Dei, quia etiam reges & prophetae Christi dicebantur a Χριστου, hoc est uirgi, Marcus uero ait, Filius benedicti, siue, Dei q benedictus ē & laudatus.

Dicit ei Iesus, Tu dixisti.) Etiam hic ablata dictione, An, relinquitur, Tu es Christus filius Dei. Ait autem Marcus eum dixisse, Ego sum: utrumq; enim dixit, Tu dixisti quod ego sum. Sciens ergo quod non crediturus esset, tamen ueritatem deponit, ne postmodum dicere possent: Si posteaquā adiuratus est confessus fuisset, utiq; credidissim.

Veruntamen dico uobis: A modo uidebitis filium hominis sedentem a dextris uirtutis, & uenientem in nubibus cœli.) A modo, hoc est, non longo post tempore. Significat autem tempus post resurrectionem. Videbitis me qui a uobis interimor sedentem a dextris uirtutis quæ est Dei, hoc est, breue erit tempus insidiarum quæ in me incitatæ sunt: Paruo enim expleto tempore superior omnibus inimicis meis efficiar.

Eodem uidelicet throno cum Deo & patre. Insuper Venientem quoque secundo suo aduentu in nubibus cœli tanquam Deum. Videbitis autem dixit, non quod hi eum essent ita uisuri: sed protestatus est quod ita uenturus esset: aut ad eos dirigitur sermo qui ex eis credituri erant. Præterea uerbum, Videbitis, significat etiam Cognoscetis. Dicit autem apud Lucam: Ex hoc tempore erit filius hominis sedens a dextris uirtutis Dei.

Tunc summus sacerdos discidit uestimenta sua dicens, Blasphemauit: quid amplius egemus testibus?)

mus testibus?) Moriserat Iudeis, quum aliquid triste vidissent, vel audissent discindere vestimenta sua: quod etiam nunc summus sacerdos fecit, tanquam audita blasphemía intolerabili. Et hoc facto, licet inuitus, simul prophetauit quod discindendus esset pontificatus Iudæorū.

Ecce nunc audistis blasphemiam eius. Quid vobis uidetur?) Auxit etiā suo dicto accusationē, & blasphemíā vocans responsum, & præiudicio damnans eum, & exinde cæteris viam faciens ad eum condemnandum, quasi scilicet manifestato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam sententiam, vt ita roboretur condemnatio, & ex hoc, tanquam reum Pilato tradant vt interimatur.

At illi respondentes dixerūt, Reus est mortis.) Quod volebant statuerunt. Nam corrupta mens, corruptam fert & sententiam. Lucas vero scripsit, quod duxerunt illum in concilium suum dicentes, Si tu es Christus, dic nobis. Ait autem illis, Si dixerō vobis non credetis: quod si etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neq; absoluetis. Ex hoc tempore erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Ipse vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego sum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus est testibus? ipsi enim audiuiimus ex ore eius. Verisimile est enī & summum sacerdotem & confessores interrogasse & examinasse eum: rursumque ipsum & illi & istis respondisse. Quare autem occulte ipsum non occiderunt? Ne inuidia moti occidisse eum viderentur. Studebāt ergo publice illum tanquam maleficum occidere: perdere nitentes opinionem quam de eo turbæ conceperant. Ideo etiam petierunt, vt crucifigerent eum: & simul cum eo latrones crucifixerunt. Ediuerso autē factum est q̄ illi optauerant. Nam quia publice interemptus est, magis resplenduit gloria eius. Rursumq; in sepulchro sigilla, militumq; custodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Tunc expuerunt in faciem eius.) Horreto cœlum & terra, vniuersaq; creatura, in quam faciem, quam intulerunt iniuriā.

Et colaphis eum cœciderunt. Alij autem alapas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit?) Quia a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falsum prophetam, facie eius veste cōfecta, ne videret, sicuti Marcus & Lucas dixerūt. Nunc autem cædebant, nunc vero alapas dabant dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Est autem colaphus verberatio quæ in collo fit vacua manu vt sonum ædat; alapa vero in faciem datur. Post iniustam enim condemnationem tanquam abiectum quempiam & triobolarem in medio sumentes, hi quidem quicquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi solum, sed & serui: alij vero omnimodā aduersus eum mouebant insaniam, gaudentiq; animo rabiem euomebāt. Vniuersa autem magno animo sustinebat, docens nos iniurias tolerare. Et erat apud illos vehemens prauitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia. Est autem admiratione dignum, quomodo euangelistæ tanquam veritatis amatores, quæ etiam maxime probrosa videntur, referunt, & neq; Iudam aut Iudeos tanq̄ inimicos conuitijs laceflunt:

neq; magistrum tanquam præceptorem, sublimem efferunt, sed quasi nullo moti affectu omnia narrant, ac solius curam habent veritatis, et ubiq; ad id quod res postulat se conferunt.

CAPVT LXVI. DE NEGATIONE PETRI.

Petrus autem sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancillula dicens: Et tu eras cum Iesu Nazareno. Ille autem negavit coram omnibus dicens, Nescio quid dicas. V1
de quomodo eum, qui paulo ante adeo sese iactabat, infirma ancillula præceptorem negare fecit, utpote diuina destitutum gratia.

Quum autem exisset in vestibulum, uidit eum altera ancilla, & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Iesu Nazareno. Rursumq; negavit cum iuramento dicens, Non noui hominem. Heu qualem reddit eum timor. Non solum eum negavit, sed etiam cū iuramento. Exiuit autem non extra vestibulum, sed in vestibulum, hoc est, priorē atrij partem. Nam Marcus μεταῦτος dixit.

Et post pusillum accesserunt astantes & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es: siquidē loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit execrari & iurare, quod non nosset hominem.)

Marcus autem dixit: Nam & Galileus es, & loquela tua conuenit. Habebant enim quippiam insigne Galilæi in veste, & quasdam præterea idiomatis proprietates. Execrari autē est deuouere. Vnde Marcus scripsit ἐν ἀδυστοχίᾳ. Ambo uero hæc, maledictiōes inferre significāt.

Statinque gallus cecinit. Et recordatus est Petrus uerbi Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus canat, ter me negabis.) Marcus autem dixit, quod cum Petrus semel negauit, tunc gallus primum cecinit: quando uero tertio negauit, tunc secundo cecinit. Notauit autem hoc, manifestans quod primū gallicinium nō admonuit eum. Rursum autem Lucas scribit, quod postq; gallus cecinit, conuersus dominus respexit Petrum, per aspectum ad memoriā eū reducens. Adeo enim illum deuicerat timor, ut paulominus fuerit emortuus: quumq; gallus non semel tantum, sed & his cecinisset, neq; ita ad sensum redierat, sed opus etiā fuerat saluatoris aspectu. Vide ergo infirmitatē in q̄ breui tempore tertio negauerit, & successiue tres emisit negationes, non questionibus examinatus, sed forte fortuna in transitu requisitus.

Et egressus foras fleuit amare.) Egressus est foras, ne forte flens, & ipse apprehenderetur. Fleuit autem, non utcunq; sed acerbe. Marcus autem dicit, quod adiiciens fleuit: adiiciens, hoc est incipiens. Iohannes uero hoc, tanquam ab alijs dictum prætermisit. Vidisti peccatum? uide & poenitentiam. Ob hoc enim peccata & poenitentię sanctorum scriptæ sunt. Permissus est autem cadere Petrus, non propter dictas tantum causas, sed etiam ut ignoscere discat his quoq; qui labuntur, horum imbecillitatem ex sua cognoscens: nam pastor constituendus erat. Et ut magnorum factus operator miraculorum, modestus sit, ac sui causus recordatus, Deo rem omnem ascribat. Siquidem & Paulus cū tentionibus permissus est pugnare, ne extolleretur, ut ipse ait. Potissimū autem, ut peccatoribus clarum esset poenitentiæ exemplū. Si enim ceterorum

rorum princeps Apostolorum, qui tales virtutes & viderat & fecerat, tandem in negationem lapsus est; deinde agnito delicto illū pœnituit, & non solum breui tempore maculam omnē absterfit, sed & cæterorū pastor discipulorū creatus est, & multorum ac magnorum operator miraculorum appellatus est: nullum qui ceciderit desperare conuenit, sed ilico pœnitentiam agere, quum diuitias cognoscat mansuetudinis domini. Et hic quoq; obseruandum, quod Matthæus quidem & Marcus scripserunt, primum factam esse a principe sacerdotū interrogatiōnem, deinde Iudeorum iniurias, & postmodū Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde iniurias, postmodum facto iam die interrogatiōnes. Illi siquidem non solum ea quæ facta sunt retulerunt, sed & ordinis rerum gestarum curā habuerunt: hic aut facta tantum relatione rerum perpetratarū, ordinis curam non habuit.

Mane autem facto concilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi aduersus Iesum, ut eum morti traderent: ligatumque eum abduxerunt, & tradiderunt eum Pontio Pilato præfidi.) Similiter & Marcus & Lucas dixerunt: Iohannes vero ait, Ducunt Iesum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt eaderent pascha. Per totam enim noctem examinauerant eum, & nunc transferebant. Sed o insaniam. Cædem perpetrantes & ad mortem tradentes, non putabant se inquinari: ingredi aut ad tribunal, contaminationem ducebant, culicem liquantes, & camelum glutientes. Cap. xxvii
Marci. 15.
Lucæ. 23.
Iohan. 19.

CAPVT LXVII. DE IVDÆ
POENITENTIA.

Tunc uidens Iudas qui tradiderat eum, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum & senioribus dicens: Peccavi tradens sanguinē innocentem.) Videns quod ad mortē condemnatus esset a Iudæis Christus. Oportebat autem ante proditionem pœnitentia duci. Sed talis ē diabolus: ante peccatum non permittit videre malum, ne sequatur resipiscencia: postq̃ aut peccatum omnibus numeris est expletum, videre permittit, vt mœrore afficiat, & in desperationem præcipitet. Peccauit inquit tradens sanguinem innocentem, vt effunderetur.

At illi dixerunt, Quid ad nos? tu uideris.) Etiam Iudas dicens, Peccauit tradēs sanguinē innocentē, iniuste eū mori testatus est Iudei quoq; respondētes, Quid ad nos, tu uideris: testimonio eius assenserunt, & veritatē licet inimici, confessi sunt instigante autem furore, oē crimē in Iudā declinantes, ipsi affectione iā ebrij, ad eadē Christi impelluntur.

Et proiectis argēteis in tēplo re:essit, et abiens laqueo se suspēdit.) Peccatū quidē corā oībus cōfiteri, ac p̃icere argēteos, resipiscentię fuerūt: laqueo vero se suspēdere, desperationis. Agnouit siquidē & pœnituit eū, ac cōfessus ē: veniā aut ab eo q̃ hāc dare poterat, nō requisituit; neq; enim p̃misit eū diabolus sic pœnitentiā duci, quo ad Christū iret in quem peccauerat: sed hūc añ perfectā pœnitentiā abduxit, vtpote cōsciētię remorsū nō ferētē. Quū ergo ad hūc clemētissimū cōfugere oporteret, ille ad mortē potius confugit, vt a desperata tristiq; vitā citius liberaretur. Et neq;

Act. 1.

Et neque id continuo assequutus est, prout cupiebat: agnitus enim a quibusdam depositus est ne præfocaretur: deinde postq̃ in secreto quodam loco, modico vixisset tempore, præceptus factus siue præcipitatus, inflatus, diruptus ac diffusus est medius: & effusa sunt omnia viscera eius, sicut ait liber Actorum. Quod si etiam in eo scriptum est, quod prædium comparauit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit post strangulationem, vt quidam putant. Id enim declarans Chrysostom⁹, agrum figuli fuisse dicit prædium illud. Triginta siquidem argentei quibus hic paratus est ager, ipsi Iudæ merces erat iniquitatis, quam aduersus præceptorem perpetravit. Quid enim huius proditiōe iniurius? Intelligamus ergo qui argenti sumus amatores, quomodo Iudas & peccatum perpetravit, & pecuniæ fructum non accepit, & propriam animam perdidit.

Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet ipsos mittere in corbonam, quia precium sanguinis est. Impudenter fatentur precium esse sanguinis siue cedis emptionem. Corbonas autem erat thesauri repositorium in templo, hoc est, donorum receptaculum. Puto autem id fuisse quod dicebat Gazophylaciū. Gaza enim Romanis diuitiæ appellantur.

Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc uocatus est ager ille, ager sanguinis usque in hodiernum diem. Multo melius eis fuisset hos in corbonam misisse: nequaquam enim quod perpetratum est adeo diuulgatum fuisset. Ipsi vero ad redargutionem scædificii sui agrum emerunt, cuius nomen tuba clarius, illud publicaret. Neque hoc utcunque faciunt, sed sumpto inter se consilio: ubiq̃ enim consilium ineunt, vt nemo immunis relinquitur. Liber quoque Actorum ait, prædium illud vocatum esse Acheldemat, hoc est, prædium sanguinis. Hic itaque est ager de quo ille liber loquitur.

Syris enim ܐܚܠܝܡ hacal agrū sonat, et ܐܚܠܝܡ dema sanguinē, & ita dicit se legisse Münsterus in Græcis & uetustis latinis exemplaribus.

Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam dicentem, Et acceperunt triginta argenteos precium appreciati, quem appreciauerunt a filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus. In libro quidem Ieremię qui communiter legitur, hoc scriptum non est, restat ergo vt in apocrypho eius scriptum sit. Acceperunt ergo summi sacerdotes precium Christi pretiosissimi, quem aestimauerunt qui sunt a filiis Israel, videlicet Israelite. Dicit autem eosdem summos sacerdotes, quando ad eos dixit Iudas, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Constituit mihi, hoc est, dixit mihi dominus.

†

† Verisimile etiam est postmodum abiecta hæc esse ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Iudæorum, sicut etiam in alijs uerbis factum est.

Ab hoc apocrypho dicit Origenes locum hunc posse peti. Quin & Hieronymus hunc enarrans locum, ait Iudæum quēdam factionis Nazarenæ exhibuisse sibi Ieremiam apocryphū, in quo hæc erant ad uerbum, ut ab euangelista citantur.

Iesus autem stetit coram præside. Vbi eū adduxissent ad prætorium, dicit Iohannes, quod exiuit ad eos Pilatus, & ait, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei, Nisi esset hic malefactor, nō tibi tradidissem eū. Dixit ergo eis Pilatus, Sumite eū vos, &

& secundum legem vestram iudicate eum, & cætera. Illi itaq; tradiderant eum Pilato ad interficiendum, non ad inquirendum. At ille non tulit, vt priusquam perquireret occideretur: ideo discere vult quæ sit accusatio. Ipsi autem fiduciam de seipsis non habentes, accusationem quidem non dicunt, sed respondent: Nisi esset hic malefactor non tibi tradidissimus eum, vtpote qui nihil iniuste agimus. Pilatus vero grauius ferens, quod ipsum occidere vellent absque sua inquisitione, interfectionem eis permittit. Itaq; spe sua frustrati, iam inuiti etiam accusant eum, de his quæ scripsit Lucas, qui ait, Cœperunt autem illum accusare dicentes: Hunc inuenimus peruertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum regem esse. Et vide dolum ac malitiam. Volentes enim Pilati iram exacuere aduersus Christum, & abducere quo eum citius occideret, defectionis ac tyrannidis crimen huic affingunt. Simul etiam vt timens Cæsarem Pilatus, etiam si vellet, hunc a morte eripere non posset.

Et interrogauit eum præses dicens: Tu es rex Iudæorum? Iesus autem ait illi: Tu dicis) Istud, Tu dicis, & Tu dixisti, aliaque huiusmodi, similis cuiusdā sunt rationis irreprehensibilis plenæque modestiæ. Iohannes de hoc quoq; capite latius scribens ait, quod ingressus est rursus in prætorium Pilatus: & vocauit Iesum, dixitque ei, Tu es rex Iudæorum? Respondit ei Iesus: A temetipso tu hoc dicis: an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum nō est ex hoc mūdo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit ergo ei Pilatus: Num itaque rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quod rex sum ego. Pilatus ergo audita de defectione & tyrannide accusatione, ac timens, priuatim eum interrogauit, secretius aliquid ab eo discere cupiens. Christus vero rursus eum interrogauit, A temetipso tu hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? non quod ignoraret, sed obiurgans eum, quod accusatores simul presentes esse non faceret: neque cogeret eos vt signa defectionis exhiberent, quo magis confunderentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a semetipso non diceret: Num ego Iudæus sum vt res tuas cognoscam? Qui gentis tuæ sunt tradiderunt te mihi, & horum primū magisque honoratī, & ipsi hoc dicunt. Deinde interrogat. Quid fecisti, quod de talibus te accusent? Et deinde soluit Christus tyrannidis suspicionem, dicens regnū suum non esse ex mundo hoc: & Pilatum timore soluit. Ponit autem & considerationem, quæ & hoc demonstret. Nam regnum quod ex hoc mundo est, in ministris habet fortitudinem: huius autem regnū, quū cœleste sit, a seipso robur obtinet. Dicens vero, Regnum meum non ē ex hoc mūdo, non detrahit regno mundano suā fortitudinem, sed ostēdit quod suū nō sit vt regna mundi huius, ministris indigēs, timorēq; subiectū, ac sinē capiēs. Deinde egressus Pilat⁹ retinuit liberare eū. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes sacerdotū & turbas: Nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualescebant dicentes, Commouet populū

populum docens per vniuersam Iudæam, exorsus a Galilæa vsque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilæa, interrogauit vtrum homo Galilæus esset. Et vt cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit illum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis erat in illis diebus, & cetera. Pilatus itaque quum audisset a Christo de regno ipsius quod ex mundo hoc non esset: & cognito quod non haberet apparatus aliquem tyrannicum siue insigne terreni regni: & cognoscens non esse probabilem accusationem: inculpatum eum declarauit. Ipsi vero quum dictarum accusationum signa non possent ostendere, ad alteram digrediuntur accusationem dicentes, Commouet siue perturbat populum, docens. Et quidem quod doceat asstruunt: non dicunt autem quid doceat, ne rideantur. Vbi autem fecisset Herodes quæ refert Lucas, rursus eum remisit ad Pilatum, insequentibus etiam principibus sacerdotum ac scribis, & aduersus eum vociferantibus. Pilatus vero conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus, ac plebe, dixit ad illos: Nam id quoque refert Lucas: Obtulistis mihi hunc hominem, tamquam auertentem populum: & ecce ego coram vobis, quum inquisissem, nihil inueni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eum: sed ne Herodes quidem: Nam remisi vos ad ipsum: & ecce nihil dignum morte actum est ei. Corruptum ergo ipsum absoluiam: Corruptionem hic vocans mediocrem flagellationem, ad solatium & representationem iræ illorum, vt visi illum deuicisse cohiberentur ab vltiori infania. At illi nec sic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id spectantes, vt velociter interficeretur, rursus oblatrant.

Et quum accusaretur a principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit.)

Quum enim vehementer ad eius cædem insanirent, nec oïno reuocari possent, sciebat frustra dandam iri deinceps omnem responsionem.

Tunc ait illi Pilatus: Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia?) Hoc ait concitans eum vt responderet, ac sic liberaretur: sciebat enim quod facili posset illorum diluere calumnias.

Et non respondit ei ad ullum uerbum.) Deinceps enim superfluum fore ducebat responsionem quæ ipsi daretur, quum non posset illos comprimere. Siquidem malum oderat Pilatus: & Iesum maxime optasset liberare: verum quum mollis esset, illorum cedebat affectionibus.

Adeo ut miraretur præses supra modum.) Admiraretur quomodo demorstraret tantam mansuetudinem: quomodo quum respondere posset, illosque confundere, voluntarie sileret ac sustineret.

In festo autem consueuerat præses absolvere turbae unum uinctum quem uoluissent. Habebant autem tunc uinctum insignem qui dicebatur Barabbas. Quum ipsi ergo congregati essent dixit eis Pilatus, Quem uultis absolvere uobis, Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus?) In festo paschæ uidelicet. Ait enim Iohannes dixisse Pilatum: Est autem consuetudo vobis, vt vnum absoluiam vobis in pascha. De Barabba vero manifestius dicit Lucas quod propter seditionem quandam facti in ciuitate et cædē cōiectus erat in carcerem. Pilatus ergo quum non posset tanquam innocentem liberare Christum, tentauit eum saltem vt iudicio damnatum donare ipsum festo.

Sciebat

Sciebat enim quod propter inuidiam tradiderant eum.) Sciebat hoc, & sperabat quod nequaquam preponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo sumpta fiducia interrogat, Quem vultis absoluam vobis? Vt autem dicit Marcus, ante interrogationem quum acclamasset turba cœpit petere, sicut semper faciebat eis. Petere videlicet vt fieret sicut semper faciebat eis. Erat autem petitio, vt vnus ex vinc̃tis absolueretur turbæ. Vnde nactus occasionem Pilatus, tentauit, vt dictum est, & interrogauit.

Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicens, Nihil tibi cum iusto illo, multa enim passa sum hodie in somnis propter ipsum.) Ipse quidem huiusmodi somnium non viderat, vel tanq̃ indignus, vel quia taciturus fuisset, vt pote iudex, vel quia fides ei adhibita non fuisset, quasi id ad eum liberandum effingenti. Vxor autem potius videt, vel tanq̃ melior, vel tanq̃ apud Iudæos fide dignior: vt huic quasi non suspectæ fidem habentes, refrenaretur. Nec videt solum, sed & patitur, hoc est, tormento afficitur, vt vxoris compassione, illis etiam non acquiescentibus, vir eius prohiberet cædē. Nihil tibi cū iusto illo, hoc est, nihil contentiosum sit inter te & illum, abstine ab illo. Notandum est autem, quod σήμερον hodie, de nocte dicitur.

Principes autem sacerdotum & seniores persuaferunt turbis, ut peterent Barabbam, Iesum uero perderent.) Homicidæ homicidam ei qui vitam tribuit præposuerunt; nec simpliciter homicidam, sed insignem siue diuulgatum in malitiâ: adeo inflammauit eos inuidia. Corrupti autem ipsi, corrumpunt & turbas, vt illæ quoq̃ fraudis suę poenas luerent. Marcus vero dicit, quod concitauerunt siue agitaauerunt turbam.

Respondens aut̃ præses dixit eis, Quē vultis ut de duobus vobis absoluam?) Primū interrogauerat, sed anteq̃ respondisset occupatus est ad suggestionem vxoris suę: itaq̃ nunc rursus interrogationem repetit.

At illi dixerunt, Barabbam.) Sicut edocti erant.

Ait illis Pilatus, Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus?) Spe frustra- tus rursus de eo interrogat, ponens rem in illorum potestate: ita obsequio illos captans ac mitigans: ipsi tamē & que truces permanent.

Dicunt ei omnes, Crucifigatur. Omnes, non turbæ solū, sed & principes sacerdotum & seniores. Nec dicunt, Occidatur, sed, Crucifigat, vt mortis quoq̃ genere maleficum eum esse conuincant.

Præses autem dixit, Quid enim mali fecit?) Quum placare eos non posset, aperte contradicit.

At illi uehementer clamabant, dicentes: Crucifigatur.) Vehementer, hoc ē uehementius, ita enim scripsit Marcus. Lucas autem dixit, quod instabant vocibus magnis postulantes, vt crucifigeretur. Et inualescebant voces eorum ac summorum sacerdotum.

Videns autem Pilatus quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, sumpta aqua abluuit manus coram turba dicens, Innocens ego sum a sanguine iusti huius, uos uideritis.)

Manus aqua purgauit, ostendens quod purus esset, & non particeps cædis. Nam id Iudaici moris erat, hoc mō ptestari eos q̃ nollēt alicui cædi coiccare. Ait enī & Dauid, Lauabo inter innocētes man⁹ meas. Psalm. 25. Et respo

Et respondens uniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos, & super filios nostros.) Sanguinem vocant sanguinis condemnationem. O scelestam vocem, o extremam audaciam. Atqui non solum aduersus seipsos, sed etiam aduersus filios suos trahunt imprecationem. Christus vero & de eis, & de filiis eorum resipiscences suscepit: nec solum huiusmodi liberat imprecatione, sed & mille bonis dignos ducit. Nā & Paulus ex eis erat, & innumerī eorum qui postmodum Ierosolymis crediderunt.

Tunc absoluit illis Barabbam, Iesum autem flagellis cæsum tradidit ut crucifigeretur.) Marcus dixit, quod volens populo satisfacere. Lucas vero, quod adiudicauit fieri petitionem eorum. φραγέλλιον autē (quod nos flagellum dicimus) verber erat e funiculis aut lorīs contextum, quo dorſa condemnatorum verberabant. Flagellationem vero manifestauit dicens, Accepit Pilatus Iesum & flagellauit. Hec autem fecit, vt rigorem infaniæ Iudæorum arte retraheret, vt visa iniuria quę in eum facta esset, auditaq; sententia qua eum tradiderat voluntati eorum, vt dixit Lucas, siue vt crucifigeretur. Nam hac eorum voluntas erat, mitigarent iram, ac vel sero tandem venenum euomerent. Propter hoc enim etiam quę sequuntur fieri permisit, videlicet vt circundarent ei clamydem, & imponerent coronam, darentque arundinem, ac reliquam explerent illusionem.

Tunc milites præsidis accipientes Iesum in prætorium, congregauerunt ad eum uniuersam cohortem: & exuerunt eum, ac circundederunt ei clamydem coccinam, & coronam de spinis contextam imposuerunt super caput eius, arundinemque in dexteram eius.) Clamydem hanc Marcus dixit purpuream: Iohannes vero vestem purpuream. Erat autem vestis purpurei coloris. Mattheus autem absque differentia, coccinam vocauit huiusmodi tincturam, vtpote purpure similem. neq; enim vera erat purpura. Quia autem rex Iudæorum dictus erat, ideo tanquam regi illudebant, purpura illa circundantes pro veste purpurea: & coronam de spinis contextam superponentes pro diademate: ac arundinem pro sceptro in manum porrigentes: & ita quanquam nolentes, veritatem figurauerunt.

Et genu flexo ante eum illudebant ei dicentes, Ave rex Iudæorum: quumque expulsi sent in eum, acceperunt arundinem & percutiebant caput eius.) O incomparabilis patientia, o innocentia quę omnem superat sermonem. Iohannes autē dicit, quod etiam dabant ei alapas. Omnem enim inferebant ei scelesti iniuriam, rem gratam Iudæis Dei osoribus exhibere cupientes. Ipse vero Iohannes quę ab hinc sequuntur scripsit, tanquam ab alijs prætermissa, dicens, Exiuit ergo iterum foras Pilatus, & ait illis, Ecce adduco vobis eum foras, & cætera quę sequuntur vsque ad eum locum, Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Apparet itaq; quod bis eum tradiderit vt crucifigeretur: sed primum quidem in simulatione propter supradictam causam. Quia vero postquam omnia excogitasset, vidit eos omnino immobiles, tandemq; audiuit ab illis, Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. Quicumq; se regem facit, contradicit Cæsari: tunc iam in veritate tradidit eū illis vt crucifigeretur. Ideo quoq; primum simpliciter tradidit eum: secundo vero tradidit eum illis.

Mille

Mille itaque modis excogitauit Pilatus, vt Christum omni poena liberaret, & omnino ne occideretur laborauit. Verum oportuit eum fortius more iudicis resistere, nec iniustis assentire: aut eum prodere, qui ab ipsomet Pilato testimonium acceperat, quod mortis noxia carebat. Quod enim potuerit eum non tradere manifestum est ex eo, quod ipse dixit, Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam absoluedi te? Ideo etiam Christus a condemnatione eum non absoluit, dicens, Qui tradidit me tibi maius peccatum habet: maius videlicet quam sit tuum. Neque enim sermo de tyrannide liberat eum: oportebat enim quum id audisset, vt accusatores aduocaret, ac demonstrationes inquirere, & quaecunque tyrannidis signa essent, vtpote si exercitum conscriberet, si pecunias colligeret, si arma fabricaret, & si quid est huiusmodi. Ille autem statim vt audiuit ignauiter timuit, & indiscussam relinquens talem accusationem persuasus est & percussus. Quanto enim duriores erant Iudaei & audaciores, tanto ille mollior erat ac timidior, & ideo leuis facileque mobilis. Quere quoque enarrationem eorum, quae vt dictum est a Iohanne proponuntur. Plurimum enim conferunt ad ea quae proposita sunt.

Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum clamyde, & induerunt eum uestimentis suis, abduxeruntque eum ut crucifigeretur.) Ex quo clamyde eum exuerunt, utique etiam coronam deposuerunt. Iohannes autem dicit, quod acceperunt Iesum & duxerunt in praetorium: Iudaeis & hoc optantibus, vt inde eductus condemnatus videretur.

Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenaeum nomine Simonem. Hunc coegerunt ut tolleret crucem eius.) Marcus quidem addidit, Patrem Alexandri & Rufi. Lucas autem, Venientem ab agro. Iohannes vero dixit, Baiulas crucem suam exiuit. Primum siquidem imposuerunt ipsi crucem tantam quam condemnato, & baiulans eam, exiuit. Deinde Simon obuiant: hunc coegerunt vt eam tolleret. Lucas vero insuper addidit, quod sequebatur eum magna multitudo mulierum, quae etiam plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit, Filiae Ierusalem ne fleueritis super me, sed super vobis ipsis flete, & super filiis vestris: quoniam ecce venient dies, & caetera. Dicens ne fleueritis super me, hoc est propter me, sed propter vos ipsas, & propter filios vestros: quia ecce venient dies: significauit dies captiuitatis Ierosolymorum.

Quumque uenissent in locum qui dicitur Golgotha.+) Hic locus ciuitati גולגותא gulgoleth, hoc est caluaria propinquus erat, sicut scripsit Iohannes. גולגותא golgoltha, put aut cranium, siue caluaria: quanquam Munsterus asserit esse Chaldaicum ac dici גולגותא golgoltha, & ita dicit se inuenisse in uetustis exemplaribus latinis. Nam Christus usus est inquit lingua uulgari inter Hebraeos, quae tunc Chaldaea erat, seu Syriaca magis quam Hebraea.

Quod est Caluariae locus.) Quod, videlicet nomen Golgotha dictum siue versum ab Hebraica lingua in latinam, est & dicitur, Caluariae locus. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum esse ac iacere: & dispositum est, vt ubi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam noui Adam trophaeum erigeretur contra mortem, dico sane crucem.

Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mixtum: quumque gustasset, noluit bibere.)

Y i Marcus

Psalm. 69.

Marcus autem dicit, quod etiam dederunt ei ad bibendum vinū myrrha mixtum: at ille non accepit: vtrumq; autem obtulerunt ei ludentes, & tanquam animo deficientem refocillantes. Aceto itaq; fel miscuerunt, vt acrius fieret & amarius: hæc autem manifestant Iudæorum acerbicatem, & amaritudinem: nam ipsa etiam myrrha amarissima est. Sed prædicta quidē priusq; in crucē ascenderet, obtulerūt ei, sicut Mattheus & Marcus dixerunt: Postq; vero ascendit, solum acetū vt hi ipsi rursus simulq; Lucas ac Iohannes dicunt. Obseruandum est autē, quod quum vinum myrrha mixtum, tanq; intempestiuum nō accepisset, nūc mixturam acetī & fellis gustauit propter solum fel: vt cōpleretur qd dictum est, Et dederunt in escam meam fel: crucifixus vero solum acetū potandū accepit, propter id quod sequitur, Et in siti mea potandum dederunt mihi acetum. Atqui in vno & eodem, fel & acetum gustauit, & in vno & eodem videtur terminum accepisse vtrumq; dictum. Verum quia scriptum est, In siti mea: non sitiebat autem priusq; in crucē ascenderet, sed postq; ascendisset. Ait enim Iohannes, Intuitus Iesus quod omnia iam consummata essent, vt compleretur scriptura, dicit: Sitio. Primum siquidem a seipsis ipsi dictas potiones lusus gratia obtulerāt, vt diximus. Postmodum autem audito quod sitiret, produxerūt acetū. Sed quū scriptum sit, Dederūt in escam meam fel, siue vt ederem: quomodo idem fel ipsi dederunt vt biberet? Arbitror fragmenta aridi felis in aceto emollita fuisse: vt acetum quidem loco vini esset, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et præcipue sane potū dederunt, consecutiuē vero etiam cibū. His enim qui animo destituuntur, vinū præbere solemus, iniecto pane: vt primū bibētes, postmodum etiam possint edere. Quod si non ita intellexerimus, nō inueniemus alibi datū ei fel in cibum. Nisi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinē quam ei in cibum dederūt, hoc est, loco cibi ei⁹, quotidie eū irritantes & ad iram prouocantes.

Psalm. 21.

Quumq; crucifixerunt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortem mittentes.) Proxima his ait & Lucas: Marcus autem dixit, Mittentes sortem super illa quis quid tolleret. Sed hi quidē euangelistæ simpliciter & indistincte scripserunt, quod diuisa sint, quodq; sortē miserint: Iohannes vero manifestius de hac re scribens ait: Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimēta eius, & fecerūt quatuor partes, unicuiq; militi partē: & tunicam. Erat autē tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerūt itaq; inter sese, Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura compleretur, quæ ait, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestē meā miserunt sortem. Sola ergo Christi vestimenta diuisa sunt, cum tamen latronum vestimentis essent viliora: vt Dauidica prophetia quæ de his erat compleretur. Siquidem in his quoq; subsannātes, quasi regis vestimēta essent, ea diuiserunt: & ita ordinatum est vt prophetia quæ de his fuerat, vt dictum est, compleretur. Et vestimenta quidē diuisa sunt: de tunica vero inconsutili, quā prophetia ἡματισμός appellauit, sortem miserūt. Sed quot fuerint vestimenta nullius euangelistarū significauit. Ideo quidā fuisse dixerunt quinq; quatuor

quatuor quidem, quatuor militibus diuisa: quintum vero tunicā incō-
 fūtilem. Videtur autē incredibile dictum, eo quod indecens saluatori fu-
 isset: nemo enim, ne aliorum quidem hominum tot vestibus induitur.
 Coniectantes ergo dicimus, nec procul fortasse ab eo quod congruū ē,
 tria fuisse vniuersa: vnum quidem fuisse tunicam corpori applicatā in
 modum subuculæ: dico sane tunicam hanc inconsutilem: alterum autē
 quod super primum vestiebatur: & tertium exterius indumentū. Hāc
 vero tunicam e traditione patrum accepimus opus fuisse Dei matris
 a superioribus partib⁹ contextā, veluti sunt apud nos capitis aut pedū
 hyemalia operimēta. Vnde cōmode de ea allegorice loquuntur, qui di-
 cunt solum id quod a Dei matre sumptum est corpus, desuper fuisse cō-
 textum: hoc est, a cōlo coaptatam sibi habuisse diuinitatem: vel a Deo
 fuisse in rerum natura productum, & non a semine humano. E duob⁹
 autem reliquis vestimentis quatuor partes fecerunt dissecantes ea.
 Si quidem quum de inconsutili tunica dixissent, Ne scindamus eam: si-
 gnificauerunt, quod reliqua sciderant. Neq; enim tanq̃ preciosa diuise
 runt ea, vt a faciendis partibus abstinere, sed illudentes, vt prādictū
 est. Et hi quidem ignominiose quę preciosa erant diuiserūt: per quę ta-
 lia facta sunt miracula, sed tunc virtus eorum detinebatur. Quidam
 vero dubitant, quomodo Christus qui legem dedit Apostolis, ne duas
 possiderent tunicas, ipse plures inuentus est possidere? Quibus respō-
 dendum est, quod ipse quoq; vnicam habebat tunicā, quæ corpori ad-
 hærebat: cætera enim tunicę non erant, sed pallia. Proprie enim χι-
 τῶν (quod nos tunicam vertimus) dicitur quæ intima est vestis. Et de
 his quidem ita. Considera vero totum saluatoris corpus iniurijs af-
 fectum. Caput quidem per spineam coronam, & arundinis percussio-
 nem, faciem per sputa, maxillas autem per alapas, os vero per fel & a-
 cetum, aures per blasphemias, collum per colaphos, dorsum & pectus
 flagellis & verberibus, manus autem & pedes clavis, latus vero lan-
 cea, veluti scribit Iohannes, ceteras quoq; partes chlamyde ac nudita-
 te, & vt semel dicam, totum corpus, quod in cruce spectaculo est expo-
 situm. Quando ergo blasphemias nobis ingeruntur, aut contumelia af-
 ficimur, siue spectaculo exponimur: hæc considerantes, omnem abij-
 ciamus ab anima tumoris flammam: cogitantes simul, quod ipse qui-
 dem Deus erat, nos autem homines: ipse domin⁹, nos autem serui: ipse
 sine peccato, nos autem peccatores: ipse a seruis patiebatur, nos autē
 a conseruis: ipse propter nos, nos autem propter nos ipsos: ipse quidē
 spectantibus Iudæis, Romanis, & Græcis, nos vero coram paucis, etsi
 coram pluribus, at non tam multis.

Et sedentes seruabant eum ibi.)

Custodiebant eum ne a quoquam

deponeretur.
Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus rex Iudæorum.)
 Causam, ob quam esset crucifixus: illam enim in tabula inscriptam su-
 perposuit Pilatus, vt ab omnibus legi posset, & qui præsentes erāt, &
 qui præteribant. Marcus sane dicit, Et erat inscriptio causę eius scri-
 pta, Rex Iudæorum. Lucas vero, Erat autem & inscriptio scripta su-

Y ii per eum

per eum literis Græcis & Latinis ac Hebraicis: Hic est rex Iudæorū. Hoc autem tribus inscriptum est linguis, eo quod tunc multi ad ciuitatem venerant Iudæorum Græci ac Latini: Iohannes vero dicit: Scriptum est autem & titulum Pilatus, posuitque super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi legunt Iudæorum, quia prope ciuitatem erat locus ubi crucifixus est Iesus: & erat scriptum Hebraice, Græce & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorū, Noli scribere, Rex Iudæorū, sed, quod ille dixerit, Rex sum Iudæorū. Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

Hinc apparet autorem nostrum nec latine caluisse. Dicitur enim titulus a tueor, scriptura uidelicet libro, statuae, aut cui quā alij appositā: quæ autorem aut eū cui apponitur a plagarijs, uel alijs quibus uis tuetur.

tulus itaque apud Romanos causa dicitur. Scripsit ergo Pilatus etiam causam: instituitque ut scripta, cunctis nota fieret, ne possent suam malitiam Iudæi Christo aliam causam affigere, aut diuulgare: simulque & hos notauit & illi patrocinator est, quod propter inuidiam esset crucifixus. Quum autem literæ in altum positæ regnum eius clare promulgarent, conantur pontifices Iudæorum inscriptionem inuerrere, dicentes Pilato, Noli scribere, Rex Iudæorū, ne vera videatur inscriptio: Sed quod ille dixerit, Rex sum Iudæorum, ut ille mēdax appareat: sed nequaquam persuaserunt ei. Respondit enim. Quod scripsi, scripsi: hoc est, quod scriptum est non immuto. Iuxta diuinam autem omnino prouidentiam titulus super solam Christi crucem positus est. Quū enim tres cruces simul terra tunc obruerentur multis temporibus, requisita postmodum domini crux, a titulo potissimum fuit cognita.

Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus a dextris, et alter a sinistris.) Et hoc Iudæorum opera factum est, ut in medio duorum maleficorū pendens, & ipse maleficus putaretur: utque participatio supplicij participationem quoque eum predicaret maleficij. Ob hoc siquidem eum cunctis uidentibus publice crucifixerunt. Dicit autem Lucas quod stabat populus spectans, utque militum manibus crucifigeretur laborans, & moribus omnibus faciens, ut praua de eo opinio apud omnes diffunderetur. Completa quoque est hic Iesæ prophetia quæ dicit, Et cum iniquis deputatus est. Duo vero latrones duos populos ænigmatice figurarunt, veterem scilicet ac nouum: horum siquidem ille blasphemijs eum appetens mortuus est: hic autem Deum in fine tandem hūc agnouit: ipse uero medius inter hos pependit: utpote medius effectus inter uetus nouumque testamentum.

Ies. 53.

Qui autem præteribant, conuitia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes, Tu qui destruis templum, & in tribus diebus ædificas, serua te ipsum: si filius Dei es, descende de cruce.) Qui præteribant, puta illa uia Iudæi, Marcus uero ait quod dicebant, Vah qui destruis, & cetera. Est autem uah irridentis ac subsannantis aduerbium (quod in vah, vertimus) Hæc autem ei quæ si mendaci dicebant suggillantes.

Similiter autem & summi sacerdotes illudentes cum scribis & senioribus, dicebant, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere?) Similiter, propter blasphemiam dicit. Nam & hi quoque blasphemijs eum appetebant, etsi alijs uerbis. Dixerunt autem, Alios saluos fecit: miracula eius calumniantes, tanquam prestigijs facta fuerint.

Si rex

Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus in eum.) Hoc dicebant propter tituli inscriptionem. Quum enim non potuerint eam subuere, falsam nituntur illam arguere, eo quod sibi impossibilia quesierit. Et utiq; descendisset, si ipsi credituri fuissent.

Confidit in Deo: liberet nunc eum, si uult eū. Dixit enim, *Filius Dei sum.*) Quod prædixit Dauid in persona eorum, hoc ipsi nūc dicunt, huiusmodi prophetiam ad finem perducentes. Scriptum est enim, *Sperauit in domino, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniam uult eum.* Dicebant ergo conuicia iactantes. *Confidit in Deum,* tanquam filius eius: seruet ab eo. Hoc autem dicebant, non quod Deus eum seruare non posset, sed quod non esset ipse Dei filius, ut ipsi putabāt. Sed o scelesti ac pessimi: ergo nec propheta erāt pphete, aut iusti, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum & propheta & iusti erant, nec minus tamen periculis subiacerunt secundum variam dispensationem.

Id ipsum autē & latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.) Id ipsum. i. eodem modo. Non enim Iudæos tantum inflammauit diabolus, sed & Romanos milites furore agitauit, & ipsos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, aduersus eum exacerbauit. Mattheus itaque & Marcus utrunque aiunt exprobrasse ei. Lucas uero unum quidem conuicia illum agitalle dicit, alterum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo priorum obliti laborum, ex crudelitatem exprobrabant ei, utpote & ipsi Iudei. Forte autē etiam id in gratiam Iudæorum faciebant, ut propter hoc ipsos deponerent. Postmodum uero alter poenitentia ductus est: tum quidem Christi signa addito quod etiā pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, ueluti scripsit Lucas: uidens præterea & aërem præter naturam obscuratum.

A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usque ad horam nonā.) Post petulantia ac scommatum satietatem id factum est, ut quiescente iā furore, aliquid a miraculo lucriferi posset. Admirabilius enim erat hæc facere eum qui in cruce pendeat, q̃ a cruce descendere. Quod si hæc eum facere non suspicabantur, sed quod Deo hæc operante prouenerent, timere sane oportebat, & intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neq; enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset: Nam ipsa & in vno temporis accidit momento, et in vna parte terræ, & non in decimoquarto die lunæ: hæc uero tenebræ & ad tres horas perseverarunt, & super uniuersam terram: & decimo quarto die lunæ, quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsim.

Circa horam uero nonā clamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli Eli lama sabachthani, hoc est, Deus meus Deus meus ut quid dereliquisti me?) Dauid cum est verbum. *Hebraice autem ipsum clamauit, ut solis Hebræis notum fieret, qui soli Dauidica nouerant.* Marcus uero *Eloi Eloi* scripsit. Significat autem *Eloi* De⁹ mi. *Eloi* uero, Deus meus +. Clauorū ergo dolorib⁹ depressus, ait: Deus me⁹, Deus me⁹, ut quid dereliquisti me? hoc ē propter quid me dimisisti ut sustinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans

Psalm. 23

Psalm. 21

Vide obsecro
q̃ta sit misera-
tiōe dignus qui
in ignota uer-

satur lingua. quod sicut in veritate humanā assumpsit naturam, ita quoque vere crucifixus est, & non phantastice prout multi heretici delirarunt. Neque enim apud Mar enim nisi dolens ita clamasset. Potest autem & aliter dici, quod cum scriptorū iam pro hominibus moriens in persona generis humani dicta clama- incuria legatur uir voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in seipso figurat quod Eloi Eloi: apud nostrum est: nos siquidem primum derelicti eramus ac despecti: deinde quem etiam e de nunc assumpti ac seruati sumus illius afflictionibus.

ad eam causā p nomen Meus, semel tantum ponitur, haud dubium tamen est quin uterque aut Hebraicis aut Græcis literis scriptum reliquerit, quod psalmo uicesimo primo dixit David: *אֱלֹהֵי לִמְה עֲזָבְתִּי* Eli Eli lama a? abtani: Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me. Munsterus tamen dicit in uetustis exemplaribus Græcis ac Latinis se incorruptam inuenisse dictionem Chaldaicam *שבקתני* Seba?tani: Nam a reditu Iudeorum e captiuitate Babylonica ad Christum natum uix .525. anni intercesserunt, & ita uulgo adhuc Chaldaice magis quam Hebraice loquebantur. Itaque CHRISTVS sermoni uulgi suum accommodabat sermonem.

Quidam autem ibi adstantium quum audissent, dixerunt: Eliam uocat iste.) *Miles* lites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Statinque currens unus ex eis quum acceptam spongiam impleisset aceto, imposuit a- rundini, dabatque ei ut biberet.) Hoc etiam ludens fecit ad modum consolantis, sicut & præcedentes: aut etiam ut aceti acerbitas, additio fieret illi doloris.

Ceteri uero dicebant: Sine, uideamus an ueniat Elias seruaturus eum.)

Marcus uero ait, quod hic dixerit, Sinite uideamus an ueniat Elias ad deponendum eum. Verisimile est autem & hunc & illos hoc dixisse.

Iesus autem quum iterum clamasset uoce magna, emisit spiritum.)

Quæ autem fuerit vox, significauit Lucas, uidelicet, Pater in manus tuas commendabo spiritum meum. Clamauit autem uoce magna: ut omnes audirent, omnesque scirent, quod ad extremum usque spiritum patrem Deum appellaret, & uniuersa in eo reponeret: nec esset ei contrarius: utque discerent quod sua potestate quando uoluit mortuus est. Quum enim dixit, Pater in manus tuas commendabo spiritum meum: tunc demum morti permisit, ut ad se accederet. Non autem dixit, Commendo, sed, Commendabo: significans quod paulo post expiraturus sit. Vnde & Iohannes quæ post dictam uocem facta sunt, refert, tanquam etiam ab alijs prætermis- sa dicens, Stabat autem iuxta crucem IESU mater eius, & cetera. Vbi autem dixit, quomodo dilectam matrem ac uirginem dilecto commendauerit discipulo ac uirgini, & quomodo sitienti datum sit acetum ad potandum: tandem ait: Quum ergo accepisset IESUS acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum, de quibus omnibus quære in Euangelio secundum Iohannem.

Et ecce uelum

Et ecce uelum templi scissum est in duas partes a summo usque ad imum: terraque mota est, ac petrae scissae sunt.

Sol quidem tenebris indutus est, templum vero scidit uelum suum, significando quod propter absurdum ac irrationabile spectaculum lugeret: Lugentium enim est uestem scindere, nigraque indui stola.

Per terram autem motam, petrasque scissas ostendit quod potens esset in aggerem eos cumulare & obruere: sed non uellet propter suam mansuetudinem, & propter illos qui ex eis erant credituri, lucemque daturi. Proprie autem uelum templi scissum est ad eorum redargutionem, cui contradicere non possent: ut si niterentur causari, & ad ea quae naturaliter accidunt, passionem obscurati solis, terrae motae, petrarumque scissarum reducere: os illis obturaret per ueli scissionem: quum tale quid esse unquam factum demonstrare non possent.

Scisso autem uelo, ostendit Deus, quod a templo diuina auolasset gratia: quodque interiora, puta sancta sanctorum omnibus peruia ac conspicua constituenda essent: quod etiam postmodum ingredientibus Romanis factum est. Quod autem mihi magis placet accipe. Quia interiora ueli figura erant caeli, exteriora uero terram figurabant.

Scissum iam uelum, significauit diuisum iam esse medium parietem inter caelum & terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat & Homines: & factum esse caelum hominibus peruium, soluto iam per CHRISTVM obstaculo medio, talique nobis ascensu innotato. Vniuersaliter autem quae facta sunt, diuinæ iræ signa erant, Iudaeorum insensibilitatem reprehendentia, horumque perditionem praedicantia.

Et monumenta aperta sunt, multiique corpora sanctorum, qui dormierant surrexerunt.) Ad demonstrationem potentiae suae, & hoc factum est, terroremque Iudaeorum: ut perpenderent, quod is qui adeo facile mortuos uiuificaret, facilius posset uiuos morti dare. Preterea etiam ad future resurrectionis confirmationem.

Et egressi de sepulchris post resurrectionem eius, uenerunt in sanctam ciuitatem: & apparuerunt multis.)

Egressi sunt & apparuerunt: ne phantastica videatur sepulchrorum apertio, ac dormientium resurrectio. Post resurrectionem autem eius egressi sunt de sepulchris, ac uenerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis, ut ex eorum resurrectione certiores reddantur & de resurrectione illius, cogitantes quod qui hos resuscitauit, multo magis seipsum resuscitauit. Sancti uero surrexerunt, ut fide digni uideantur, qui de CHRISTO loquuntur. Postquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Centurio autem & qui cum eo erant, seruantes Iesum, quum uidissent quae fiebant, uehementer territi sunt, dicentes, Vere Dei filius erat iste.)

Hunc Marcus uoce latina Centurionem uocat: Mattheus uero Græca ἐκατόνταρχος, idē significante, quod enim Græci ἑκατόν, hoc latini cētum uocant. Videns

Iosephus de bello Iud. lib. 7. cap. 10.

Videns inquit Centurio, qui ex aduerso eius adstabat, quod sic emisso clamore expirasset, dixit, Vere homo hic filius Dei erat, intuitus siquidem quod cum libertate Deum patrem vocasset, & in manus eius spiritum suum commendare se testatus esset, ac paulo post expirasset: intuitus quoque adeo horrenda quæ fiebant, credidit filium esse Dei. Lucas vero de eo dicit, Videns Centurio quod factum erat, glorificauit Deum dicens, Vere homo hic iustus erat: Iustum vt opinor diuinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod iustus erat: deinde tandem quod filius Dei erat. Addit autem Lucas, Et omnes turbæ quæ simul accesserant ad spectaculum illud, percutientes pectora sua reuertebantur: dolorem videlicet interiorem significantes. Intelligebant enim a præcedentibus signis, & ab his quæ accidebant, & creatura passionem illius non ferens compatiebatur ei.

Erant autem ibi mulieres longe spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum a Galilæa ministrantes ei.) Suppeditantes quæ ei necessaria erant. Chorus enim erat discipularum apud Dei matrem coniunctarum, & expensas de suis facultatibus suppeditantium. Et vide conuersum ordinem: discipuli siquidem fugerant, discipulæ vero assistentes permanebant.

Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, ac mater filiorum Zebedæi.) Quum multæ essent, insigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei mater est, quæ apud euangelistas nunc quidam Iacobi & Iose mater nominatur, quandoque autem Maria Iacobi, interdum vero Maria Iose: Nam hi filij erant Ioseph: & quemadmodum pater illorum vir eius dicebatur propter dispensationem, ita rursus ipsi filij virginis. Verum sermo hic absurdus videtur. Primum siquidem, quid prohibebat eam appellare matrem Iesu? præsertim quum in præcedentibus narrationibus vt plurimum ita eam appellauerint. Deinde absurdum quoque foret in locis sequentibus vbique Magdalenen ei præponi, & ostendere illam fuisse matrem Dei feruentiorem. Vnde suspicamur alteram quandam fuisse hanc Mariam, quæ mater erat Iacobi Parui & Iose, non filiorum Ioseph, sed aliorum, qui erant e septuaginta discipulis. Nam multæ tales similes erant nominis apud Iudæos. Verisimile est autem tunc Dei matrem propinquius cruci adstitisse quam cæteras mulieres: idque viscerum inflammatione Iudæorum vincente timorem; fortassis vero etiam circumisse, quum propter naturæ aculeos in eodem loco manere non posset: postmodum autem apud monumentum mansisse & singula conspexisse. Quod si hoc recipimus, querendum est, quomodo ipsius non meminerunt euangelistæ? Quia de ea notum erat, quod adiuverit, & quæ matrum sunt demonstrauerit. Ideoque neque planctum eius scripserunt: abunde enim satisfecerunt pronunciantes, quod filium docentem sequebatur. Oportet autem & hoc & illud scire, quodque nature conformius est suscipere. Marcus vero ait, Erant autem & mulieres eminens aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi Parui & Iose mater, & Salome. Hanc autem Salomen quidam eam esse dixerunt, quæ apud Matthæum dicitur mater

tur mater filiorum Zebedæi.

Quum sero autem factum esset, venit homo diues ab Arimathæa nomine Ioseph, qui et ipse discipulus erat Iesu.) Iohannes vero etiam alia quedam priusquam ad horum accederet narrationem scripsit dicens, Igitur Iudei ne remanerent in cruce corpora sabbatho, quia parasceue erat, & cætera de crurum latronum contractione, & de apertione lateris domini. Hunc autem Ioseph Marcus honestum senatorem scripsit, ac expectantem regnum Dei. Honestum quidem, utpote grauem & modestum; senatorem vero, nempe vnum senatorum ciuitatis; erant autem senatores decuriones, consiliarij, ac officiales curiæ. Expectans item regnum Dei, quod videlicet circa secundum domini aduentum futurum erat. Lucas autem virum iustum & bonum eum nominauit, & quod non consenserat consilio ac facto Iudæorum; oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudeorum. Iohannes vero discipulum quidem eum fuisse dicit Iesu, occultum autem propter metum Iudeorum, & erat ex septuaginta discipulis.

CAPVT .LXVIII. DE PETITIONE CORPORIS DOMINI.

HIC accessit ad Pilatum & petijt corpus Iesu.) Eo quod illi notus esset, Marcus vero dicit quod sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, & petijt corpus Iesu. Priorem enim timorem sequenti audacia mirabiliter abluat, & seipsum in mortem tradidit, ob beneuolentiam quam gerebat erga præceptorem, suscipiens in se cunctorum inimicitiam Iudeorum. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.) Marcus autem dicit, quod Pilatus admirabatur si iam mortuus esset: & accersito Centurione, interrogauit eum, an iamdudum mortuus esset: & re a Centurione cognita, donauit corpus ipsi Ioseph. Sperabat enim tarde illum moriturum, tanquam diuinum quendam hominem qui cæteros excederet. Ipse vero lege naturæ mortuus est tanquam verus homo.

Sumptumque corpus Ioseph inuoluit illud sindone munda.) Iohannes autem latius scripsit dicens, Venit ergo & tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus is qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloës ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudeis sepelire. Insignis ergo erat & antea Ioseph, sed insignior factus est eo quod Christi corpus ausus fuerit accipere, illudque honorare. Neque enim solum tulit, sed & preciose ac honorifice cum Nicodemo sepeliuit. In mixtura autem myrrhæ & aloës illud sepelierunt, ut sine corruptione & in bono odore permaneret; adhuc enim ut nudum hominem ipsum honorabant. Et nos ergo domini corpus per participationem in altari accipientes, odoramentis illud vngamus, suauibus videlicet virtutum operibus, ac opere & contemplatione.

Et posuit illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra, & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abiit.) Hic quidem euangelista ipse Ioseph dicit

dicat fuisse monumentum: ceteri vero non significauerunt cuius fuerit. Iohannes enim ait, Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat, & cætera. Verisimile ergo est ipsius Ioseph fuisse hortum in quo erat monumentum. Ordinatum est autem ut illud fuerit nouum, ne postquam resurrexisset saluator, suspitio haberi posset alium resurrexisse. Aduoluit quoque saxum magnum, auxilium ipsi præstante & Nicodemo. Monumentum autem in speluncæ modum erat excisum.

Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria sedentes ex aduerso sepulchri.) Marcus vero ait: Maria autem Magdalene, & Maria Iose aspiciabant ubi poneretur. Lucas autem, Subsequentæ inquit mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quomodo positum erat corpus eius: reuerse vero parauerunt aromata & vnguenta. Quum enim eos qui sepeliebant subsequi & cum eis reuertere decreuissent sedebant ex aduerso sepulchri, aspicientes ubi poneretur corpus, & quomodo poneretur: ut reuersæ, paratis aromatibus & vnguentis, venirent die dominico, & aromatibus ac vnguentis illud vngerent. Siquidem quando sepultus est iam vespera appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Iudei enim vesperam illius parasceutes maxime honorabant: non solum tanquam sabbathi festum præcedens, sed etiam tanquam festum propter pascha: in hac enim oportebat pascha immolari. Sabbatho vero quieuerunt propter legem. Adhuc enim consuetudinē & legē seruabāt. Cæterū die dominico ad sepulchrum venire disponebant, quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicetur. Quum enim nondum quicquam excelsum de resurrectione cognouissent, sepultum corpus se inuenturas sperabant.

Postero autem die qui sequitur parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & pharisæi ad Pilatum dicentes: Domine recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc uiuens: Post tres dies resurgam. Iube ergo muniri sepulchrum usque in diem tertium, ne quando ueniens discipuli eius furentur ipsum, dicantque plæbi, Surrexit a mortuis: & erit postremus error prior illo priore.) Muniri sepulchrum, puta sigillum apponi & custodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus esset & sepultus, quodque resurrexisset: vide tria hæc inimicorum testimonijs approbata: consideranda sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt, Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc uiuens, attestatur quod mortuus sit. Quod autem sequitur, Iube muniri sepulchrum, attestatur quod sepultus sit. Porro quod subiungunt, Ne quando ueniens discipuli eius, furentur ipsum, plenam facit fidem, quod munito sepulchro, non sit furto sublatum corpus, & ita resurrectioni contradici non potest. Dignum est autem ut inquiramus ubi dixerit, Post tres dies resurgam. Siquidem varijs in locis dixit discipulis, Tertia die resurgam. Id autem, Post tres dies resurgam, nusquam dixit. Hoc itaque Iudei ab exemplo Ionæ quod ad eos dixerat colligebant. Postremum vero errorem dicebant, quod a mortuis resurrexerit: priorē vero quod sit filius Dei. Sed o insensati quo tandem fine essent ipsum furto sublatum

sublaturi. Nisi enim tertio die resurrexerit sicut promissit, manifestum est quod decepti, & propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, si ne domibus & extorres facti, potius auersabuntur eum, & odio habebunt tanquam impostorem, & ita nolent eum furari. Sed neque populo persuadere poterunt, quod a mortuis surrexerit. Cui enim innitentur? an vehemētia sermonum? atqui illiterati sunt. An forte abundantia rerum? Atqui sunt omnium pauperrimi. Generis fortassis claritati. Verum ignobiles sunt, & ab ignobilibus progeniti. Vtrum suorum multitudini? At non plures sunt quam duodecim. Vtrum patriae splendori? Verum a regionibus sunt obscuris & ignobilibus. An putatis quod praeceptoris promissionibus? Quibus? Si enim non resurrexerit, neque illis credituri sunt. Demonstratum est igitur quod vane suspicamini hunc furto auferendum esse: ob dictas enim causas est incredibile.

Ait illis Pilatus, Habetis custodiam: ite, munite sicut sciitis. Sicut $\sigma\pi\sigma\tau\alpha$ id est, cohors, ita & $\kappa\omicron\upsilon\varsigma\omega\sigma\mu\epsilon\lambda\lambda\omicron\varsigma$ ordo erat militaris. Non permisit autem, ut soli milites munirent sepulchrum, sed principibus sacerdotum ac pharisaeis praecipue commisit ea quae muniminis erant, sequente eos custodia. Ita enim Deus ordinavit: ne post resurrectionem dicere possent, quod quum soli milites sepulchrum munivissent, tradiderant corpus discipulis.

Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, obsignato lapide, adhibitaque custodia. Non solum ostij lapidem, obsignarunt, sed & electis quos voluerunt militibus, huic in custodes adhibuerunt, sicut paulo post manifestabitur. Et haec sabbatho operati sunt ob insaniae suae furorem, soluentes illud. Quia vero nunc dicturi sumus quomodo mulieres ad monumentum peruenerint: non intempestium fuerit dicere, quod quum diuersimode de apparitionibus scripserint euangelistae, maximam praebent non animaduertentibus difficultatem. Et quidem Chrysostomus de huiusmodi differentia nihil curiose scrutatus est. Caeteri vero quum dicta euangelistarum circa haec conciliare non possent, multos his de rebus inuaniunt sermones: hi quidem quatuor ad monumentum accessus diuersis temporibus factos esse dicentes, non easdem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor euangelistae, sed alias & alias similium inter se inuicem nominum. Alij vero de quatuor accessionibus conformiter dicunt: sed hos ab eisdem mulieribus factos esse asseuerant. Et hi autem, & illi facile conuincuntur, quod leuia, facileque confutabilia dixerint: si quis diligentius ad euangelistas aduertat. Sed nos ab eo qui sepultus est, quique resurrexerit, postulata gratia, dicta concordare nitemur, ac manifeste ostendere eandem apud omnes euangelistas esse consonantiam.

Vespera autem sabbathorum, quae luceat in unum sabbathorum, venit Maria Magdalene & altera Maria ut uiderent sepulchrum. Hebraei sabbathum honorantes, septimum videlicet hebdomadae diem, etiam sex dies ipsum praecedentes in honorem eius sabbatha appellabant, nominantes diem dominicum, unum siue primum sabbathorum; secundum autem sabbathorum, & tertium sabbathorum, secundum

secundum ac tertium septimanæ diem & similiter alios sequentes. Dicens ergo Matthæus vesperam sabbathorum, finem significauit omnium sabbathorum, siue septem hebdomadæ dierum. Nam & nos vesperam aut serū diei dicentes siue serū noctis, vltima ipsorum significamus. Finis autem septem dierum hebdomadæ non solū ipsum propriè dicitur sabbathum, sed & ipsius sabbathi finis. Ne autem putes, quod in fine ipsius sabbathi venerint prædictæ mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit; Quæ luceſcit, hoc est, appetente iā die, prospectante & oriente. Et sermonem magis adhuc explicans, adiecit, In vnum sabbathorum. Vnus autem sabbathorum, siue primus septem dierum, dominicus est, sicut prædiximus. Quum autem ita scripsit Matthæus, principium dominici diei manifestauit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt. Idem quoque tempus scripsit & Marcus dicens, Et valde mane vno sabbathorum veniunt ad monumentum orto sole. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit orto sole? Quia tunc propriè sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, & paulatim exurgens, cuius testimoniū est galli canit. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, eiusque præsentiam hominibus prænuntiant. Idem quoque tempus significauit & Lucas dicens: Sabbatho quidē quieuerunt secundū præceptum. Vno autem sabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quæ parauerant aromata. De Maria autē Magdalene, cuius meminit Iohannes in sequentibus suo loco dicemus.

Mar. 16

Luc. 24.

Et ecce terræmotus factus est magnus: angelus enim domini qui descenderat de celo, quum accessisset, reuoluit lapidem ab ostio, & sedebat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & indumentum eius candidum tanquam nix.) Christus quidem surrexerat priusquam angelus descenderet. Quemadmodum enim natus est seruatis integris claustris virginis, ita quoque resurrexit seruatis integris monumenti signaculis. Terræmotus autem factus est propter assidentes sepulchro custodes, vt timore terræmotus erecti, & horrore aspectus eius qui lapidem reuoluerat consternati, fugerent & hæc Iudeis nuntiarent, ac testes ipsi fierent veritatis: hæc enim maxime fulgere solet, quando ab inimicis suis prædicata fuerit. Lapidem vero reuoluit angelus propter mulieres, vt sepulchrū viderent vacuū, ac surrexisse crederent. Marcus autem de his mulieribus ait, quod dicebant inter sese. Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? quumque respexissent, vident quod reuolutus esset lapis: erat enim grādis valde. Dum itaque venirent, ita dicebant inter sese: interim vero dū hæc colloquerentur, factus est terræmotus: quumque accessisset angelus reuoluit lapidem: & iam ad monumentum respicientes, vident quod reuolutus esset lapis. Marcus sane breuitati studens, neque terræmotū scripsit, neque quis lapidem reuoluerit docuit. Similiter & Lucas narrationem de his abbreviauit, dicens, Inuenerunt lapidem a monumento reuolutum. Itaque quando ad monumentū venerint mulieres significauerunt

cauerunt euangelistæ, quando vero resurrexerit Christus, nullus eorū indicauit: solus enim hoc nouit, qui solus surrexit vt nouit. Omnes autem vnanimiter sancti patres & doctores tempus resurrectionis eius fuisse dicunt circa primum galliciniū, qui iā dominici diei lucem præferebat. Ideo quoque post sextam noctis horam virtutis sectatores, soluto ieiunio lætitiā auspicantur. Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora nona parasceues mortuus est, numeratur primus dies parasceue; secundus sabbathum; tertius dies dominicus, in quo incipiente diluculo, surrexit, paulo antequam mulieres accederent: & connumerantur ipsius finis parasceues, & dominici principium. Quod autem in exemplo de Iona dixit, Ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus: de diebus quidem non est quod hæsitemus: iam enim enumerati sunt: de noctibus vero dicemus, quod Iudæi ad tertiū vsque diem sepulchrū munierant, videlicet ab ipsa parasceue vsque ad diem dominicum occidente sole: ita enim decreuerant. Tertiam vero noctem absque munitione relinquebant: nam si etiam hanc expectasset, suspecta habita fuisset resurrectio: respondissent enim, quod ex quo intra tempus munitionis nō resurrexerat: hac soluta, fide carebat resurrectio: furto enim sublat⁹ erat, nullo custodiente. Itaque quum adhuc custodirent resurrexit, omnem tollens contradictionem: & neque totum tertium expectauit diem, sed statim quum inciperet surrexit. Quod enim intra tempus munitionis resurgeret, argui non poterat: quod si id postmodum faceret, suspectum erat. Nam quod citius q̄ sit constitutum efficitur, potentia est: quod autem tardius, imbecillitatis. Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promisit, si ante statutum diem beneficium eis conferat: non solum promissum complet, sed & aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Iudæi appositis signaculis ac custodibus apparabant, q̄ vt resurrectio publicaretur, sumeretq̄ ab ipsis custodibus testimonium. Sed rursus ad dictorum enarrationis ordinem reuertendum est.

Præ timore autem eius concussi sunt custodes, & facti sunt uelut mortui.) Præ timore terræ motus, fuit enim magn⁹: aut angeli, fuit enim aspectu terribilis. Concussi sunt autem, hoc est tremuerūt: deinde ad se reuersi fuerunt, & ita mulieribus data est securitas.

Respondens autem angelus dixit mulieribus: Ne timueritis uos.) Ne inquit timueritis uos, sed hi puta custodes, omnesq̄ inimici domini. Primū itaq̄ timore illas liberauit & sermone & habitu, deinde de resurrectione disserit.

Scio enim quod IESVM crucifixum queritis.) Non confunditur dicere dominum suum crucifixum: quia his quidem qui ante ipsum crucifixi sunt, crux ignominia erat, quum argumentum esset maleficij eorum: huic vero potius gloria, quum fuerit demonstratio beneficij in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus est.

Non est hic, surrexit enim sicut dixit: accedite, uidete locū ubi positus erat dominus.) Dicens, Accedite, uidete locum ubi positus erat dominus, significauit

quod propter eas vt viderent, lapidem reuoluerat.

Et cito euntes dicite discipulis eius, quod surrexit a mortuis, & ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis.) Præcedet: hoc est, præueniet vos. Iubet autem abire eos in Galilæam, in qua sine Iudæorum timore ad eum accessuri erant, & cum eo colloquuturi.

Ecce dixi vobis.) De omnibus videlicet. Vel aliter: Ecce admonui vos de discipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra sepulchrum super lapidem sedens, prædicta dixit mulieribus. Quia vero non ausis appropinquare præcepit, vt sepulchrum ingrederentur (Nam hoc significat, Accedite, videte locum vbi positus erat dominus) ingressæ sunt. Sed Matthæus quidem vsque ad ingressum sepulchri narrauit, reliqua præteriens: cæteri vero relictis his, quæ vsque ad sepulchri ingressum acciderant, quæ in eo facta sunt conscripserunt. Et hoc est quod maximam præbet non aduertentibus hesitationem. Ait enim Marcus. Et ingressæ in monumentum viderunt adolescentulum sedentem in dextris amictum stola candida, & obstupuerunt. Ille autem dicit eis, Ne obstupescatis. I E S V M quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non est hic. Ecce locus vbi posuerunt eum. Sed abite: dicite discipulis eius & Petro, quod præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. Quia enim is qui foris sedebat angelus præceperat eis ingredi, ingressæ in monumentum viderunt alterum angelum sedentem a dextra ipsius parte: & vt verisimile est, viso repente eo obstupuerunt. At ille dixit eis, Ne obstupescatis, & cætera. Et sicut exterior angelus, ita & interior, primitus quidem stupore eas liberat: deinde ea quæ de resurrectione erant discernerit. Et certe exterior timendus erat, propter custodes: interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viso, istæ timuerunt: Hoc autem viso, obstupuerunt. Nominatim autem Petrum addidit: vt sciret remissum sibi esse trinæ negationis lapsum, propter seruientem poenitentiam, & respiraret: absorptus siquidem erat immenso mœrore. Addens autem, Sicut dixit vobis, reduxit eis ad memoriam id quod in monte oliuarum dixerat. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam, sicut dixit Matthæus sexagesimo quarto capite. Lucas vero scripsit: Et ingressæ non inuenerunt corpus domini Iesu. Et factum est dum mente consternatæ essent super hoc: Et ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgorantibus. Quumque expauissent, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Memenote quomodo loquutus sit vobis, quum adhuc esset in Galilæa dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, ac tertio die resurgere. Et recordatæ sunt verborum illius. Angelus itaque qui sedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quæ retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio præteritum est, cum his quæ a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Quum autem ipsæ corpus domini Iesu non inuenissent, expauerunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant

rant quod resurrexisset: ita consternatis ipsis apparuerunt duo prædicti angeli, & is videlicet quem extra sepulchrum viderant, & quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgorantibus, vt etiã ob splendorem transformationis apertius angeli Dei viderentur.

Quum autem nouo aspectu conterritæ essent, nec possent ob vestium coruscationem in eos respicere; dixerunt ad eas non iam mansuete vt prius, sed obiurgandi modo propter ipsarum incredulitatem: Vt quid quæritis viuentem cum mortuis? tanquam videlicet mortuum; nam id est esse cum mortuis. Vt quid eum qui resurrexit, quæritis ac si non resurrexisset? Non est hic, sed surrexit. Deinde vbi eas ad maiorem resurrectionis fidem induxissent, admonuerunt verborum domini, dicentes: Mementote quomodo loquutus sit vobis, quum adhuc esset in Galilæa, dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, ac tertio die resurgere. Postmodum ait euangelista, quod recordatæ sunt verborum eius, significans, quod deinde crediderunt. Scripsit enim Matthæus trigesimo quinto capite, quod quum versarentur in Galilæa, dixit illis Iesus: Futurum est vt filius hominis tradatur in manus hominum & occidant eum, ac tertio die resurget. Nihil autem præcipiunt hic angeli de Apostolis: vt qui iam quæ dicta sunt de illis præceperant.

Supra. 17.

Et egressæ cito cum timore & gaudio magno cucurrerunt ut nuntiarent discipulis eius.) Et si nullam fecerit mentionem Matthæus quod in monumentum intrauerunt, nunc tamen dicens quod egressæ sunt, ostendit primum fuisse ingressas. Cum timore itaque egressæ sunt ob admiranda quæ viderant: cum gaudio vero, ob lætum nuncium quod audierant. Marcus autem dixit: Quumque exissent fugerunt a monumento: habebat enim eas tremor ac stupor, & nemini quicquam dixerunt: timebant enim. Considera ergo quomodo non repugnet quæ dicuntur. Egressæ enim cito a monumento, secundum Matthæum: fugerunt secundum Marcum, propter Iudeos, ne conspectæ viderentur ipsæ furari Iesum. Quod si dixit ille, quod timebant & gaudebant: hic autem quod timebant ac stupebant: non est contradictio: tremor nempe illis e timore processit: gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per stuporem significauit: ipsum siquidem quandoque vertit in stuporem. Nemini autem quicquam dixerunt, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam occurrerunt. Nam Apostolis vniuersa retulerunt, vbi ad eos reuersæ sunt, sicut scribit Lucas. Causa autem quod nemini quicquam dixerint, erat timor Iudeorum, ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem.

Quum autem irent ut discipulis nuntiarent: & ecce Iesus occurrit eis.) Quæ ante omnes diluculo surrexerant, ante omnes vident dominum, & hoc in mercedem sui studij suæque festinationis referunt.

Dicens, Gaudete.) Gaudere eis tribuit, quæ ob veterem inobedientiam condemnatæ erant ad habendum mœrorem. Loquutus est autem, vt a voce magis cognoscerent eum: & prima eius vox lætæ gaudij nuntium fuit.

Gene. 3.

Illæ uero acceſſerunt, ac tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum.) Ille quidem ex deſiderio & reuerentia hos tenuerunt: ipſe uero non prohibuit, præſtans ut per tactum certiores efficerentur, quod phan-
taſma non eſſet.

Tunc ait illis Ieſus, Nolite timere.) Rurſum & ipſe quoque repellit primo timorem earum: deinde de diſcipulis præcipit: confirmas ſuos, fuiſſe angelos eos qui prius apparuerant, & eadem præceperant.

Ite, renuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, & ibi me uidebunt.) Mu-
lieribus pro Apoſtoliſ uſus eſt ad Apoſtolos, honorans genus quod ex ſerpentis ſeductione infame factum fuerat. Et quia olim mulier uiro ſa-
cta eſt miniſtra mœroris: nunc mulieres fiunt uiris miniſtræ gaudij. Fratres uero appellauit Apoſtolos: ſimul quidem propter incarnationem: fratres ſiquidem ſunt inter ſe mutuo omnes homines, ſimul etiã ad honorem ipſorum.

Illis autem abeuntibus, ecce quidam de cuſtodibus uenerunt in ciuitatem, & renuntias uerunt principibus ſacerdotum uniuerſa quæ acciderant.) Quidam: ij uidelicet, qui ab eis cuſtodes relictæ erant: uel, qui ex eis inſigniores erant.

Et congregati cum ſenioribus accepto conſilio pecunias multas dederunt militibus dicen-
tes: dicite: Diſcipuli eius nocte uenerunt, & furati ſunt eum nobis dormientibus.) Prius quidem emerunt eadem eius: nunc uero etiam ueritatem emittunt reſurrectionis illius: & propriam conculcant conſcientiam: nec putet, ipſos deprauare cuſtodes, ſed efficto mendacio ſimul cum eis ueritatem occultant: utentes ijs, qui ueritatis teſtes erant, ut mendacij fierent miniſtri.

Et ſi hoc auditum fuerit a præſide, nos illi perſuadebimus, & ſecuros uos faciemus.) Perſuadebitis ei, ut qui facile poteſt falli. Nam ſi ſtabilis eſſet, nequaquam ei perſuaderetis: Valde enim abſurdus eſt ſermo ueſter. Quo enim licet uero erant ipſum furto ſublaturi? Quomodo in tanto periculo auſi fuiſſent uiri adeo timidi? quorum is qui præcipuus erat, muliericulæ metu præceptorẽ negauit: cæteri aut, cū uidiſſent quod ligatus eſſet, auſugerunt? Quomodo etiam quum prima nocte abſque periculo lo furari eum potuiſſent, quando nullus ſeruabat ſepulchrum: elegerunt potius ſecunda nocte magno cum periculo ipſum furari, præſentibus tam cuſtodibus? Sed uide quomodo aduerſus ſeipſos diligentiã adhibuerunt uane ſapientes Iudæi, ueluti etiam ſuperius ſignificauimus. Niſi enim cuſtodes appoſuiſſent, aliquid de furto dicere potuiſſent: nunc autem apud æquos iudices nihil mutire poſſunt: vndique impoſito eis ſilentio.

Illi autem ſumptis pecunijs, fecerunt ſicut edocti erant: & diuulgatus eſt hic ſermo apud Iudæos uſque in hodiernum diem.) Si diſcipulum uicerunt pecuniã, multo magis milites. Vere itaque magnum eſt malum pecuniæ amor, & magnorum cauſa malorum. Sermonem autem diuulgatum dicit, quod furto ſublatus ſit Ieſus. Lucas uero de mulieribus ait: Et reuerſæ a monumento nuntiauerunt hæc omnia ipſis undecim, cæteriſque omnibus, uidelicet ſeptuaginta. Deinde enumerat eas dicens: Erant autem Maria Magdalene, & Iohanna, & Maria Iacobi, ac cætera quæ cum

cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenen, & Mariam Iacobi & Iose conscripsit: non quasi solas, sed tanquam cæteris quæ cum eis erant insigniores: Marcus autem etiam Salomen significauit. Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestauit autem Iohannam: Addens vero, Et cæteræ quæ cum eis erant, significat & ipsam Salomen, & alias quasdam. Post dictam itaque mulierum enumerationem, rursus subiunxit Lucas: Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis. Hinc ergo sumunt initium, quæ de Maria Magdalene solus scripsit Iohannes; veluti ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio. Quia enim visa sunt coram Apostolis tanquam deliramentum verba mulierum: ipsa cogitans intra se quod vere deceptæ essent, quodq; per phantasiam vidissent quæ viderant, & audissent quæ audierant: neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus ac sapientioribus: non quieuit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, quum adhuc tenebræ essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quæ prius facta fuerant, utpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata: suspicata est autem transpositum esse corpus a Ioseph in tutiorem locum. Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem diligebat Iesus, & ait illis, Tulerunt dominum meum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum, & cætera quæ deinceps facta sunt, sicut scripsit Iohannes. Demonstratum est igitur unam esse apud omnes euangelistas concordiam, & corpus historie unum, rebus scilicet conuenienti ordine enarratis: quod enim hic euangelista præterijt, hoc ille ita diuina disponente gratia dixit, ut etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scripserint.

Vndecim vero discipuli profecti sunt in Galilæam. Non statim abierunt in Galilæam: siquidem in ipso die quo resurrexit a mortuis visus est eis, quum essent adhuc Ierosolymis. Et hoc sane Marcus & Lucas ostendunt, manifestius tamen his scripsit Iohannes. Postquam enim ad discipulos reuersa esset Maria Magdalene, ait: Quum esset sero die illo quierat vnus sabbathorum, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati, propter metum Iudeorum: venit Iesus, stetitq; in medio, & ait illis, Pax vobis. Quumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gausi sunt ergo discipuli viso domino, & cætera. Manifestum est itaque, quod postmodum abierunt in Galilæam. Nosti autem miserit se in Galilæa videndum esse, & Ierosolymis se eis videndum præbuerit. Sed & hoc compleuit promissum: visus ab eis postmodum in Galilæa: donauit autem & alteram gratiam, prius eis apparens Ierosolymis: ut & moerorem eorum solueret, & mulierum verba confirmaret, aliorumque qui eum viderant postquam resurrexerat. Matthæus ergo præterijt ea quæ acciderunt donec abirent discipuli in Galilæam: cæteri vero euangelistæ etiam illa conscripserunt. Marcus quidem

breuius: Lucas autem latius: Iohannes vero adhuc fufius.

In montem in quo constituit eis Iesus.) In quo constituit eis, hoc est, vbi per mulieres precepit eis vt proficiscerentur, sicut prædictum est: vel vbi promisit eis quando dixit, Postquã autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Atqui in Galilæam quidem constituit illis vt abirent: de monte vero nihil scriptum est. Verisimile est tamen & de hoc vel dixisse illis, vel nunc per mulieres significasse, quã scriptum non sit. Præterea familiaris etiã illis erat mons iste: ibi enim propter quietem maxime versabatur.

Quumque uidissent illum, adorauerunt eum.) Quum vidissent illi ibi: id enim subintelligendum est.

Quidam uero dubitauerunt.) Quidam vero eorum dubitauerunt de ipso, timentes errorem. Non autem querere oportet qui nam hi fuerint. Nam silentio præteriti sunt, sed scire tantum oportet, quod & hi, quum accessisset ad ipsos Iesus, confirmati sunt.

Et accedens Iesus, loquutus est eis dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.) Data est mihi, inquit, tanquam homini, potestas quam habebam tanquam Deus.

Euntes docete omnes Gentes.) In data mihi potestate fiduciam habentes. Dicens autem omnes Gentes, etiam Hebræorum genus significauit. Siquidem apud Marcum dixit eis manifestius: Euntes in mundum vniuersum prædicate euangelium omni creaturæ. Apud Lucam vero adhuc expressius ait: Prædicari nomine eius poenitentiam ac remissionem peccatorum in omnes Gentes, factò ab Ierosolymis initio. Non enim meminit dominus malorum, eorum qui resipiscunt. Siquidem postquam a mortuis resurrexit, & discipulos alloquutus est, non solum mentionem non fecit de malis, quæ a Iudæis passus est, sed ne Petro quidem exprobrauit negationem, aut fugam cæteris discipulis.

Baptizantes eos in nomine + patris & filij & spiritus sancti.) Hoc præceptum de baptismo est ac dogmatibus.

+ Vnum nomen trium, denotat unam sanctæ trinitatis naturam. Nomen autem, puta, Qui est uel Deus, uel aliud ineffabile: ideo etiam in nomine tantum dicunt qui baptizant, nullo in specie addito.

Docentes eos seruare omnia quaecunque præcepi uobis.) Hoc rursum præceptum de conuersatione est: Neque enim sufficiunt ad salutem baptismus & dogmata, nisi etiam Deo digna conuersatio accedat.

Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus.) Maiorem eis adiiciens fiduciam, dixit, Et ecce ego uobiscum sum, cooperans, impedimenta conplanans, ac seruans vos.

Vsq̃ue ad consummationem seculi. +) Hoc ostendit, quod non solum cum discipulis qui tunc erant, sed cum his etiam qui illos erant sequuturi, futurus esset. Neque enim Apostoli usque ad seculi consummationem erant permansuri: sed mediantibus ijs qui tunc erant, etiam illis qui postmodum futuri essent, hanc promisit gratiam, tanquam vni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non est autem statim assumptus.

ptus in coelum, sed post aliquantum temporis, sicut ex alijs euangelistis licet cognoscere. Etenim a resurrectione eius, vsque ad assumptionem, per quadraginta dies permansit, apparens discipulis, & cum eis conuersans: deinde ab vno monte qui in Iudæa erat, & dicebatur mons Oliuarum, assumptus est, veluti narrat liber Apostolicarum actionum. Act. 1.

+ Hoc dixit, non quod post hoc non sit cum eis futurus, sed quod non eodem modo futurus, sed excelsius ac Deo congruentiori modo q̄ nunc. +

Detur quæso nobis digne euangelio docentibus & conuersantibus, tandemque morientibus, vt regnum illud quod per euangelium perfectis promittitur, assequamur, per gratiā perfecti ac vniuersalis regis Iesu Christi, quem decet gloria & adoratio simul cum æternō ac perpetuo patre, & cōterno simulque perpetuo spiritu, nunc & semper & in secula seculorum.

A M E N.

✠ SIMILIS ENARRATIO IN
EVANGELIVM SE
CVNDVM MAR
CVM.

PROOEMIUM EVANGELII
SECVNDVM MAR
CVM.

MARCVS filius fuit Marię, quæ in domo sua benigne Apostolos excipiebat. Vocabatur autem & Iohannes, quemadmodum in Actis Apostolorum inuenimus. Petrus, inquit, re cognita venit ad domum matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus: vbi erant multi congregati & orantes. Et circa principia quidem coniunctus est Barnabæ auiculo suo & Paulo, sicuti liber Actorum testatur, & Paulus in epistolis mentionem eius faciens: vt in epistola ad Colossenses, & in secunda ad Timotheum. Deinde cum Petro Romæ conuersatus est, quemadmodum prior eius epistola demonstrat, qua etiam hic filium suum iuxta spiritum Marcum appellauit: a quo insuper totum euangelii sermonem Marcus didicit, & postmodum euangelium conscripsit, secundum Clementem Stromaticum, hoc est qui varia in vnum contexit, in ipsa Roma: iuxta Chrysostomum autem in Aegypto, rogatus a fratribus qui ibidem morabantur, post decimum a Saluatoris assumptione annum. Plurimum autem cum Matthæo consensit, nisi quod latius ille cuncta describit. Vbiq̄ue autem scire oportet quod euangelistę interdum quidem Christi doctrinā ac miracula ordine describunt in modum historiæ, quandoque vero ordinem non seruant: id solum studentes, vt quod dictum aut factum est annuntient. Act. 12. Act. 13. Coloss. 4. 2. Timo. 4. 1. Petri. 5.

INITIVM

Caput pri-
mum iuxta
latinorū e-
narrationē

**INITIVM EVANGELII IESV CHRISTI FILII
DEI,** sicut scriptum est in prophetis.)

Euangelium nunc

Marcus appellauit nouum testamentum, nouam Christi
legislationem. Cur autem ita nominauerit, dictum est in
procemio enarrationis euangelij iuxta Matthæum, vbi de euangelio-
rum inscriptione tractatum est. Ait ergo præsens euangelista, quod
principium nouę Christi legislationis ita fuit sicut in prophetis scri-
ptum est: dicit autem Iesaiam & Malachiam. Deinde ea quoque po-
nit, quę a prophetis dicta sunt, vt videas tale fuisse euangelij princi-
piū, quale dicunt prophete. Asunt autem hi Iohannē fuisse principiu,
veluti dicta eorum explicata demonstrabunt. Quia enim oēs prophe-
te & lex vsque ad Iohannem prophetauerunt, iuxta domini verbum:
oportebat hunc qui finis erat veteris testamenti, noui quoq; esse prin-
cipium. Verum distinguenda sunt propria duorum prophetarum or-
acula.

Matth. 11.

Mal. 3.

Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam coram te)
Malachię vaticinium est. De hoc autem manifeste dictum est vicesimo
capite euangelij iuxta Matthæum, vnde superfluum esset eadem rursum
in medium adducere.

Iesai. 40.

Matth. 3.

Vox clamantis in deserto, Parate uiam domini, rectas facite semitas eius. †)
Iesaię testimonium est, quod etiam explanatum est in enarratione tere-
tij capituli euangelij iuxta Matthæum, ibi ergo querito. Hęc itaque
prophetica dicta concorditer clamant, quod Iohannes præcessurus erat
Christum, viamque ei præparaturus euangelij, & quod inde nouę le-
gislationis futurum erat initium, quę omnia ita facta sunt. Quum
enim Iohannes ante Saluatorem ad Iordanem venisset, ac poenitentia
prædicasset, in animabus hominum fundamentorum loca fodit: venie-
ns autem Christus, fidei posuit fundamenta, nouamque edificauit le-
gislationem. Quum autem dixisset Initium euangelij ita factum esse,
quemadmodum scriptum est in prophetis. Deinde prophetica quoque
dicta adduxisset: consequenter nititur quod proposuit demonstrare, &
incipit ea dicere, quę circa Iohannem fuerunt: quomodo venerit ad Ior-
danem: quomodo prædicauerit, & vt semel dicam, quomodo initium
euangelij fuerit. Et quia Marcus admodum Matthæo conformis est,
sicut in principio indicauimus, quę apud illum declarata sunt præter-
mitteremus, tanquam iam manifesta: hoc tantum in vnoquoque loco si-
gnificantes, quod de eo in certo quodam capite dictum sit. Tu ergo
caput statim querito, ac donec quod queris inuenias perlegito. Ad
ea igitur in quibus varius est, expositionem deinceps deducamus. †

+

† Præparat quidem domino uiam, qui uirtutem operatur. Verum non rectas facit semi-
tas eius, qui non ad Dei beneplacitum, sed ad studium hominibus placendi, aut aliquem alium
finem non bonum, hanc operatur. Hic enim laborem quidem præparationis sustinet, Deum autem
tem non habet huiusmodi semitas perambulantes.

+

† Idem quoque & de cæteris euangelistis dicendum.

Fuit Iohannes Baptizans in deserto, & prædicans baptismum poenitentia, & remissio-
nem peccatorum.) Fuit, hoc est, erat. Quod autem hic baptismum poe-
nitentia

nitentiæ prædicauerit, manifestum est tum ab his quæ dixit, tum ab his quæ operatus est. Præcipiens enim vt ipsos pœniteret, baptizauit eos qui resipiscebant. Quod tamen baptismus quo baptizabat, non cōferebat peccatorum remissionem, similiter manifestum est: siquidem baptismus Iohannis pœnitentiæ solum erat: Christi vero baptismus remissionis erat. Quam eorum differentiam ipse præcurzor docuit dicens, Ego quidem baptizo vos in aqua, videlicet nuda: ipse autem baptizabit vos in spiritu sancto. Ante saluatorem enim nusquam apparet data remissio peccatorum, sed primus Christus hoc donum largitus est per seipsum, & per suum baptismum. Manifestum est ergo baptismum Iohannis preparationem fuisse ad peccatorum remissionem. Oportet enim vt peccatorem primum pœniteat, deinde remissionem adipiscatur. Sed iam videamus quid euangelista dicat: Fuit, inquit, Iohannes baptizans in deserto, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Non dixit, Pœnitentiæ & remissionis peccatorum: ne putes illud baptismum quoque tribuisse, sed addidit, In remissionem peccatorum: hoc est, propter remissionem. Nā prædicabat pœnitentiam causa remissionis, vt per pœnitentiam de peccatis redarguti ac compuncti, eum feruenter quærerent, qui tollit peccatum mundi, quo apparente procurrerent, ac peccatorum remissionem ab eo acciperent.

Matth. 3.

Et exibant ad eum, tota regio Iudæa ac Ierosolymita, & baptizabantur omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.) Hæc declarata sunt in expositione prædicti tertij capitis.

Erat autem Iohannes uestitus pilis cameli, & Zona pellicea circa lumbos suos, ac uescebat locustis, melleque syluestri.) Et hæc in enarratione dicti capitis manifesta sunt. Induebatur autem pilis cameli, non simpliciter incompositis, sed contextis. Dixit enim Matthæus quod habebat vestimentum suum de pilis camelorum. Dictio autem Vestitus erat, subintelligitur etiam in eo quod additur, Et zona pellicea.

Et prædicabat dicens: Venit is qui me fortior est post me, cuius non sum idoneus, ut procumbens solvam corrigiam calceamentorum ipsius.) Hoc quidem propter excellentiam eius qui prædicabatur dictum est, quemadmodum prædicto capite tradidimus. Quidam autem dicunt per calceamenta carnem intelligi, qua calceatus siue uestitus est Dei filius. Corrigiam vero ineffabilem coniunctionis suæ rationem: quomodo videlicet naturis inconfusis, vnita sit humanitas diuinitati. Iuxta planam vero interpretationem, corrigiam vocat e corio factum vinculum. Est autem hic dictorum ordo. Cuius ipsius corrigiam calceamentorum non sum idoneus soluere procumbens. Procumbit enim qui vult illud soluere. Calceamenta vero dicit sandalia. Et quod dicitur, Cuius ipsius, frequens est apud Hebræos: vt illud, Cuius tollens os eius implet. Similiter & Cui ipsi, vt quod dicit, Beatus vir cui est auxilium ipsi abs te.

Psalm. 93.

Ego quidem baptizauit uos in aqua: ille uero baptizabit uos in spiritu sancto.) Similiter & de hoc superius dictum est in prædicto capite.

Et factum est in illis diebus: Venit Iesus a Nazaret Galilææ, & baptizatus est a Iohanne in Iordane.

in Iordane.) Dicitio quoque, Et factum est, particula est apud Hebræos in frequenti usu. Et factum est inquit in illis diebus. Deinde incipit dicere quid factum sit. Dicit autem nunc dies quibus prædicabat Iohannes baptismum poenitentię. De his vero quę sequuntur prædicto capite dictum est. Sed Matthæus quidem simpliciter dixit, A Galilæa: Marcus vero ciuitatem etiam addidit in qua habitabat.

Et statim ascendens ab aqua, uidit diffindi cœlos: & spiritum tanquam columbam super se descendentem.) De his quoque eodem capite inuenies. Verū Matthæus quidem & Lucas, Aperiri cœlos dicunt; hic autem diffindi, hæc tamen pro eodem accipiuntur.

Lu. 3.

Et uox facta est de cœlis, Tu es filius meus dilectus, in te mihi bene complacitum est.) In euangelio iuxta Matthæum scriptum est, Hic est filius meus. Marcus autem & Lucas habent, Tu es filius meus. Quid ergo dicemus? Nihil aliud quod apud Matthæum diximus: quod euangelistę interdum quidem integre huiusmodi verborum mentionem faciunt: quandoque vero sententiam quidem seruant integram: quasdam autem dictiones non curantes immutant, dum hoc sermoni nihil potest obesse, quod pro vna dictione alia idem significans adducitur. Nam idem demonstrant Hic & Tu. Rursum simile est quod Matthæus & Marcus scripserunt, In quo mihi bene complacitum est, & quod Lucas, In te mihi bene cōplacitum est. Et hic tibi canon generalis esto ad oīa similia.

Statimque spiritus expellit eum in desertum: & erat illic in deserto diebus quadraginta, ac tentabatur a satana.) Dicitum est de his tertio iuxta Matthæum capite. Ille tamen simul & Lucas dixerunt, A diabolo: hic autem a satana. Quum enim dēmon multa habeat nomina, & ab vnaquaque malitia sua recipiat appellatiōem: illi quidem vnum posuerunt, hic vero aliud. Dicitus est autem satanas, hoc est contrarius. Nam Deo contrarius est dēmon, & contraria statuens.

Matth. 4.

Lucæ. 4.

Et erat cum bestiis.) Matthæus & Lucas genera quoque tentationum scripserunt. Marcus vero quum supra ceteros breuitatis esset amator, satis putauit dicere, Et tentabatur. In hoc enim genera quod complexus est. Quod autem erat cum bestiis, propter magnam loci solitudinem accidit: vt etiam ab hoc discas, quod is qui tuetur animę dignitatem, bestiis potius formidabilis est. Ante inobedientiā enī iustum erat vt omnibus homo dominaretur.

Et angeli ministrabant ei.) Post tentationes videlicet, & post manifestam de tentatore victoriā, quemadmodum significauit Matt.

Postquam autem traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilæam prædicans euangelium regni Dei.) Dicitum est & de his eodem capite. Euangelium autem regni Dei dicit nunc nouum testamentum, vt pote annuntiās de regno Dei, & inducens ad regnum Dei.

Galat. 4.

Et dicens, Completum est tempus.) Tempus a Deo constitutum conuersationi noui testamenti, de quo dicit Apostolus: Vbi venit completio temporis, misit Deus filium suum.

Et appropinquauit regnum Dei.) Appropinquauit vt regnet super ceteros, sicut manifestius interpretati sumus prædicto capite.

Resipiscite

Resipiscite & credite euangelio.) Rursum euangelium nominauit hic testamentum nouum, adhortans ut nouo testamento credant. Vel, sicut illud credere suadet.

Ambulans autem iuxta mare Galilææ, uidit Simonem & Andream fratrem ipsius Simonis mittentes rete in mare: erant enim piscatores.) De his eodē capite dictū ē.

Et dixit eis Iesus, Venite post me & faciam uos fieri piscatores hominum. Et statim relictis retibus, sequuti sunt eum.) Similiter & de his eodem capite dictū ē.

Et progressus inde paululum uidit Iacobum Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauī resarciebant retia: & statim uocauit eos, Et relicto patre suo Zebedæo in nauī cum mercenarijs, sequuti sunt eum.) Dictum est & de his ibidem.

Et ingrediuntur Capernaum: statimque sabbathis ingressus in synagogam docebat.) Hæc etiam Lucas scripsit. Venerunt autem Capernaum a Nazaret, sicut ille significauit. Sabbathis uero, hoc est, diebus sabbathorum, quando uidelicet sabbathum erat. In his enim diebus, dum illis ociū erat, permittebat lex ut congregarentur ac leges recitarent, Tunc ergo ingressus est, ut per ocium omnes audirent ipsum.

Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens ipsos quasi auctoritatem habens: & non sicut scribæ.) Hæc Matthæus quoque posuit in fine quinti capituli. Verum ille Christum in montem ascendisse dicit, ibique sedentē discipulos suos docuisse, adstantibus & turbis; deinde post longum sermonem inducit, quod etiam turbæ stupuerunt super doctrina ipsius, et cætera. Manifestum ergo est utrumq; factum esse.

Matth. 7.

CAPVT PRIMVM DE DÆMONIACO.

ET erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, & clamauit dicens: Sine, Quid tibi nobiscum est Iesu Nazarenè? Venisti ut perdas nos. Noui te quis sis, sanctus nempè ille Dei.)

Hæc etiam dixit Lucas. Vocant autem dæmonium immundum, quasi immunditijs ac sceleribus gaudentem. Clamauit sane homo, non ferente quod in eo erat dæmonio vim diuinitatis. Sine, hoc est dimitte nos. Quid tibi nobiscum commune est? Christum quoque vocauit Nazarenum, eo quod in ciuitate Nazaret nutritus esset, quæ admodum scripsit Matthæus. Perditionem autem, vocat hic dæmonhibitionem suæ potestatis, virtutemque contrariam, ac sui persequutionem. Id etiam quod additur, Noui te quis sis, adulando ei dixit, ut ipsi parceret. Non solum autem dixit Sanctus, sed, Ille sanctus cum articuli additione. Siquidem & prophetae sancti sunt, sed per participationē: solus autem Deus propriè & natura sanctus est. Ob id ergo dixit, Sanctus ille, hoc est natura & propriè sanctus.

Et increpauit ipsum Iesus dicens: Obmutesce & exi ab eo.) Increpauit, hoc est, os obturauit. Vide autē quod non in seceperit Christus a dæmone testimonium, quā uera diceret. Primum quidem quia non uult ueritas ut sibi a falsitate perhibeatur testimonium. Deinde docuit nos ne dæmonibus unquam credamus, etiam uera dicentibus: quum enim ament mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam uera loquuntur, nisi ut ad fallendum, ueritate quasi esca quadam utantur.

Et quum

Et quum discerpisset eum spiritus immundus, & clamasset uoce magna, exiit ab eo.) Pro discerpisset dicit Lucas, Proiecisset in medium; addens quod nihil illi nocuit. Ei siquidem permisit dominus, ut hominem proijceret, quo demonstratur proijcientis malitia; nocere autem non permisit, ut appareret expellentis potentia. Clamauit etiam uoce magna flagellatus imperio dominico. Non dixit tamen quid clamauerit, eo quod uoces nihil significantes audierit.

Et admirati sunt omnes, ita ut conquirent inter sese dicentes: Quid est hoc? Quae doctrina noua haec, quod cum autoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei? Quid est hoc quod uidemus? Dicebant autem etiam nunc Christi doctrinam, utpote differentem a doctrina scribarum, aut etiam a doctrina Iohannis Baptistae. Illi siquidem docebant tantum: Christus uero etiam daemones cum potestate expellebat. Autoritatis namque est, Obmutesce & exi. Lucas uero loco eius quod dicitur. Quae doctrina noua haec, dixit, Quod est hoc uerbum? nominans uerbum, doctrinam quae per uerbum fit: aut dicens Verbum, illud quod ad daemone[m] factum est, puta, Obmutesce & exi. Vnde etiam addidit, Quia cum autoritate ac potestate imperat spiritibus immundis & exeunt. Cum autoritate quidem, eo quod iuberet: cum potestate uero, eo quod efficeret, quod uellet.

Phrasim est potius Hebraica, ut uerbum per re uel facto ponatur, quemadmodum ante libri exordium praefati sumus.

Exiit autem rumor de eo in totam undique regionem Galilaeae finitimam.) Dictum est de hoc quarto iuxta Mattheum capite.

CAPVT SECVNDVM DE SOCRO SIMONIS.

ET statim quum exisset a Synagoga uenit in domum Simonis & Andreae cum Iacobo & Iohanne. Qua de causa eo uenerit superius dictum est octauo iuxta Mattheum capite.

Matth. 8.

Socrus autem Simonis decumbebat febricitans, & statim dicit ei de illa: & accedens exiit eam apprehensa manu illius, & continuo reliquit eam febris, ac ministrabat ipsis.) De his quoque dictum est eodem capite. Vide autem quod Christus sepius ob aliorum fidem confert alijs sanitatem, quando futurum est, ut is quoque credat qui curatur, & non potest ad se uenire aut propter exigentiam, aut propter intempestiuam aetatem, aut etiam propter ignorantiam. Nam & hic alij eum deprecati sunt. Suscipiamus igitur & nos Christum siue sermonem eius, ut febrim affectionum in nobis extinguat. Suscepto autem beneficio ministremus ei, curando pauperes. Quicquid enim, inquit, fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis: ministremus & his qui eum imitantur quasi discipulis ipsius, ut & illi pro nobis deprecantur.

Matth. 25.

CAPVT TERTIVM DE CVRATIS A VARIIS LANGVORIBVS.

FACTA autem uespera quum sol occidisset, afferebant ad eum omnes male habentes, & qui a daemone uexabantur: & uniuersa ciuitas ad ianuam congregata erat.) Dictum est & de his capite nono iuxta Mattheum.

Matth. 8.

Et curauit

bet Egressus sum: Lucas vero, Missus sum. Sed verisimile est vtrumq; dictum fuisse, nunc hoc, nunc autem illud. Et quia duo quædam erant in Christo, quod dicitur, Missus sum, intelligitur tãquam homo: quod autem, Egressus sum, quasi Deus.

Et prædicabat in synagogis eorum per totam Galilæam, & demonia eiciebat.) A doctrina transibat ad miracula, vt quos non attrahebat sermo, attraheret miraculorum potentia, & vt sermonem confirmaret. Simul etiã figura nobis fuit, vt non solum de virtute loquamur, verum etiã opemur.

CAPVT QVARTVM DE LEPROSO.

Matth. 9.

Lk. 5.

ET uenit ad eum leprosus obsecrans eum, qui genibus prouolutus, ait illi, Si uis potes me mundare.) De hoc leproso dictum est sexto iuxta Matthæum capite. Videntur autem euangelistæ aliquantulum circa tempus sanationis huius discrepare. Matthæus siquidem antequam Petri socrum curaret, ponit ea quæ de leproso sunt. Marcus vero & Lucas postea. Verisimile est autem hos miraculum tantum perscrutatos esse, & de tempore non magnopere curasse, re uidelicet non necessaria: quod & alias frequenter fecerunt.

Iesus autem misericordia motus, extenta manu tetigit eum, & ait illi, Volo, Mundare: Quo dicto discessit confestim ab eo lepra, & mundatus est.) Similiter & de hoc ibidem dictum est.

Matth. 9.

Et comminatus ei statim illum emisit, & ait: Vide nemini quicquam dixeris, sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro emundatione tui, quæ iussit Moses in testimonium illis.) Comminatus est & duobus cæcis. Quare autem enarratio nem decimi septimi capitis iuxta Matthæum, in quo de comminatione dictum est. Emisit vero eum a conspectu suo, hoc est amandauit. De his autem quæ sequuntur data est interpretatio prædicto sexto capite.

Et hic quoque phrasia est Hebraica, ut uerbum pro facto ponatur.

Cap. ii.

Ille autem egressus cepit prædicare multa, & disseminare uerbum: ita ut amplius non posset Iesus palam ingredi ciuitatē, sed foris in desertis locis erat: & ueniebant undique ad eum.) Quum gratus esse uellet leprosus, non tulit vt beneficium silentio regeretur, sed prædicabat multa de Christi potestate, & disseminabat uerbum, quod ad eum dixerat Christus, puta, Volo, Mundare: tanquam per auctoritatem factum, statimq; in opus deductum. Veniebant autem undique ad Christum, utpote fama ad omnes percurrente. Dicit enim Lucas, quod peruagabatur magis de illo rumor, hoc est fama: & laborē vincebat cupiditas videndi eum, qui adeo diuulgatus esset.

Et ingressus est iterum Capernaum post dies aliquot.) Post dies, hoc est, præteritis aliquot diebus.

Et auditum est quod in domo esset.) In domo quadam.

Et statim congregati sunt multi, adeo ut iam non caperent eos, nec illa loca quæ circa ianuam erant.) Vbi audissent quod in domo erat, concurrerunt putantes quod ita facilius ad eum accederent. Tot autem congregati sunt, ut iam neq; loca quæ circa ianuam erant (hoc est vestibulum domus) caperent reliquos, impleta iam ipsa domo.

Et loquutus est eis uerbum.)

Videlicet doctrine.

CAPVT

CAPVT QVINTVM DE
PARALYTICO.

ET ueniunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur, & quum non possent appropinquare illi propter turbam, nudauerunt tectum domus in qua erat, & per fossa tecto demittunt grabbatum in quo paralyticus iacebat.) Similia quoque his posuit Lucas: Matthæus vero de tecto tacens, reliqua similiter retulit.

Intuitus autem Iesus fidem ipsorum, ait paralytico, Fili remissa sunt tibi peccata tua.) Dicitur est de his decimotertio iuxta Matthæum capite. Est autem paralyticus similiter quicumque animæ potentias ad virtutis opus habet immobiles. Quod si per quatuor euangelistas a terrenis eleuetur, & demittatur, siue humilietur coram Christo, audiet & ipse, Remissa sunt tibi peccata tua.

Erant autem quidam scribarum ibi sedentes, & cogitantes in cordibus suis, Quid hic ita loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata præter unum, nempe Deum?) Dicitur est de his ibidem.

Et statim ubi cognouisset Iesus spiritu suo, quod ita cogitarent intra semetipsos, dixit eis.) Spiritum vocat hic diuinitatem: tanquam Deus enim cognouit cogitationes eorum.

Vt quid hæc cogitatis in cordibus uestris? Quid est facilius dicere paralytico, Remissa sunt tibi peccata tua: an dicere, Surge ac tolle grabbatum & ambula?) Similiter & de hoc dictum est.

Vt autem sciatis quod filius hominis habeat potestatem remittendi in terra peccata: dicit paralytico: Tibi dico, Surge ac tolle grabbatum tuum, & abi in domum tuam.) Et de his quoque data est prædicto capite interpretatio.

Et confestim surrexit, ac sublato grabbato exiit coram omnibus, adeo ut stuperent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquam sic uidimus.) Et hæc ibidem explanata sunt. Nunquam autem sic uidimus, uidelicet ab alio, qui admiranda operaretur.

Et egressus est iterum ad mare, omnisque turba ueniebat ad eum, ac docebat eos.) Egressus est fugiens plausum de miraculo, & cupiens a turba separari.

CAPVT SEXTVM DE LEVI
PUBLICANO.

ET præteriens uidit Levi filium Alphæi sedentem ad telonium, & ait ei, Sequere me. Qui quum surrexisset, sequutus est eum.) Levi hic est Matthæus: erat enim binominis, de quo particularius dictum est decimoquarto capite euangelij secundum Matthæum. Vide autem quomodo eos qui digni sunt eligat, quasi Margaritas in luto iacentes.

Et factum est dum accumberet in domo illius, multi quoque publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erant enim multi, & sequuti fuerant eum.) Etiam de his omnibus in eo capite require.

Et scribæ ac pharisæi uidentes eum cum publicanis & peccatoribus edentem, dicebant discipulis eius: Quid nam est quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Quo audito Iesus, ait illis, Non opus habent qui ualent medico, sed qui male habent. Non ueni ad uocandū iustos, sed peccatores ad poenitentiam.) Etiam hæc in eo capite declarata sunt.

Reprehendebant autem Christum, quasi nihil discriminis facientem inter sanctum & eum qui iuxta legem prophanus habebatur, nō agnoscetes quod supra legis consuetudinem praeſtaret humanitatis gratiam. Lex siquidem prauum eiiciebat: Christus vero immutabat. Offēdit ergo quod non quasi iudex, sed quasi medicus aduenerit: ideo etiā cum infirmis verſabatur.

Et erant discipuli Iohannis & phariſaeorum ieiunantes: & ueniunt, dicuntque ei: Quare discipuli Iohannis & phariſaeorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus: Num possunt filij sponsi quā diu cum eis est sponſus ieiunare? Quanto tempore secum habent sponſum, non possunt ieiunare: uenient autem dies dum auferetur ab eis sponſus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.) Etiam de his inuenies supradicto capite.

Et nemo commissuram uestimenti rudis affuit uestimento ueteri: alioquin aufert supplementum eius nouum a ueteri, & peior scissura fit.) Et haec quoque parabola eodem capite declarata est.

Nullus praeterea mittit uinum nouum in utres ueteres, alioquin rumpit uinum nouū utres, & uinum effunditur, & utres pereunt: sed uinum nouum in utres nouos mittendum est.) De hac similiter parabola quare eodem capite.

Et factum est quum transiret sabbathis per segetes, cœperunt discipuli eius inter ambulandum uellere spicas, & dixerunt ei phariſaei: Ecce cur faciunt sabbathis quod non licet? Quere de his circa finē uicesimi capitis in euangelio secundū Matth.

+ Qui post operationem in immobilitate animi constituti sunt, sermones decerpūt ab his quae facta sunt, hisq; pie aluntur: Sabbathum enim ad otium factum, immobilitatis animi signū est, quemadmodum dies praecedentes, operationis, propter laborem.

Et ait illis, Nūquam legistis quid fecerit Dauid quum in necessitate fuit, & esurijt ipse & qui cum eo erant, quomodo ingressus est domum Dei sub Abiathar & summo sacerdote, & panes propositionis comedit, quos non licebat edere nisi sacerdotibus: & dedit etiam his qui secum erant?) Hanc quoq; historiam eo loco quere. Istum autem Abiathar Regum historia Achimelech vocat: liber autem Psalmorum Abimelech. Manifestum ergo est quod binominis fuerit, utroq; modo appellatus Achimelech vel Abimelech, quemadmodum & alij Hebrei.

Cognomen uero Abiathar habuit a progenitoribus deductum. Ideo si lius quoq; eius similiter Abiathar vocatus est.

+ Abiathar iste princeps sacerdotum dicitur: Regum autem historia Achimelech sacerdotem fuisse tradit. Verisimile ergo est Abiathar requieuisse, quum Dauid in domum Dei ingressus est, uel propter summi sacerdotij praestantiam, uel ob imbecillitatem praesentis. Achimelech uero tunc ea quae diuini cultus erant exercuisse: aut quod alijs sacerdotibus praestantior esset, aut quod sua sorte illis diebus curam haberet.

Dixitq; eis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter sabbathum. Itaque dominus est filius hominis etiam sabbathi.) Etiam haec in dicto capite declarata sunt.

CAPVT .VII. DE EO QVI HABEBAT MANVM ARIDAM.

Cap. iij.

Et rursum ingressus est synagogam, & erat ibi homo manum habens aridam, & obseruabant eum, an sabbathis sanaturus esset ipsum, ut accusarent eum.) Dictum ē de hoc uicesimo primo iuxta Matthaeum capite.

Et ait

Et ait homini arefacta manu habenti: Surge in medium: dicitq. illis, Licet sabbathis benefacere an malefacere: animam seruare an occidere? Illi uero tacebant.) Horum interpretatio data est prædicto capite. Animam autem dicit nunc hominem, a parte totum intelligens. Interrogat enim an hominem liceat a morte seruare, an occidere.

Quumq. circumspexisset eos cum ira, contristatus super duritia cordis ipsorum, dicit homini, Extende manum tuam. Ex extendit: ac restituta est manus eius sana ut altera.) Iam hæc similiter dicto loco explanata sunt.

Egressi uero pharisæi, statim una cum Herodianis consularunt aduersus eum, ut ipsum perderet: & Iesus secessit cum discipulis suis ad mare.) Præterea etiam hæc.

Et multitudo magna sequata est eum a Galilæa, & ab Iudæa, & ab Ierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant hominum multitudo magna: qui cum audissent quæ faciebat, uenerunt ad eum.) Trans Iordanem, id est qui habitabant ultra Iordanem. Sequenti sunt autem: hi quidem languidos deferentes: illi uero ut ipsi salutem consequerentur, aut miracula viderent. Nec soli Hebræi, verum etiam alienigenæ Idumæi, Tyrii, & Sidonii. Alienigenæ ergo veniebant ad eum, cognati uero Iudæi ad se venientem magis persequabantur.

Et dixit discipulis suis, ut nauicula sibi deseruiret propter turbam ne ipsum præmerent: multos enim sanauerat, ita ut irruerent ad ipsum, quo eum tangerent quotquot infirmabantur.) Vt sibi deseruiret, ad ascendendum in illam, ne eum turbarent.

Spiritus quoq. immundi uiso ipso procidebāt illi, clamabantq. dicentes, Tu es filius Dei. Et multum comminabatur eis, ne se manifestum facerent.) Quum diuinam ei potentiam cognouissent demones, procidebant ac prædicabant eum esse Dei filium: illud quidem, imperium illius manifestando: hoc autem, ne se torqueret deprecando. Silentium ergo illis imponebat, ne se manifestum facerent, Iudæorum inuidiam accendentes. Quæ autem in principio primi capitis, quare immundo spiritui sit interminatus, & alias inuenies causas: sed & vicesimo capite iuxta Matthæum interminatus est turbis, ne se manifestum facerent: quare ibi quoque enarrationem.

Supra .11.

CAPVT OCTAVVM DE ELECTIO-
NE APOSTOLORVM.

ET ascendit in montem, & aduocat quos ipse uoluit, ueneruntque ad eum, & fecit duodecim ut essent secum, & ut mitteret eos ad prædicandum, utque haberent potestatem euerti ægritudines, & euerti demonia.) Lucas autem dicit, quod exiuit in montem ad orandum: & erat pernoctans in oratione Dei. Quumq. factus esset dies, aduocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex eis, quos & Apostolos nominauit, & cætera. Pernoctabat enim in oratione ad Deum: instruens nos, ut si quando aliquem electuri sumus, in oratione pernoctemus, quo is qui dignus est innotescat: ne communis peccatis alienis. Elegit autem ex omnibus credentibus in ipsum quos uoluit, puta digniores. Elegit item & Iudam Iscarioten, ut qui tunc bonus erat: ostendens se bonum recipere, donec malus efficiatur.

Luc. 6.

Et quanquam præcognoscat quod futurum est, non tamen ob futuram prauitatem eum abiicit, qui nunc bonus est, sed propter virtutem præsentem,

a iii sentem,

sentem, sibi familiarem facit illum etiam qui malus futurus est. Potest statē vero intelligit virtutem curandarū egritudinū, eijciendorūq; dæmonū. Deinde propter falsos apostolos, nomina quoq; ponit Apostolorū.

Iohan. 1.

Et imposuit Simoni nomē Petrus.) Atqui in euangelio iuxta Iohannē discimus, qd qñ primū frater eius Andreas duxit illū ad Iesum, intuit⁹ eū Iesus dixit. Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, quod ē, si quis interpretetur, Petrus. Verissimile est ergo tunc dixisse, vocandū esse Petrum, nūc autem vocare eum Petrum. Quare aut decimonono capite iuxta Matthēū expositionē enumerationis nominū duodecim Apostolorum, & omnia suo inuenies ordine.

Mat. 10.

Et Iacobum Zebedæi ac Iohannem fratrem Iacobi.) A communi cognomē asceiscitur: & propter eos qui sequuntur hoc assumitur.

Nā ברי be-

ne filios sonat tatis dicit q iniquus ē, & filius perditionis, perdit⁹: & filius pacis, pa-

Hebræis, & cificus. Ita quoq; filij tonitruū qui tonant: tanq tonitruū enim de cælo

שלי reges to-

nitruū aut fre-

mitū Potius ta-

mē legēdū est,

שלי reges,

et ē Chaldaicū

ac sonat filios

tumultus.

Potest ergo di-

rectio ad Iesū

& ad turbam:

nomē enim os

χλος qd tur-

bā significat,

etiam masculi-

num est.

Verbū quidē

ἐξέειπεν, signifi-

cat, in excessū

uersus est: uel,

in furorē uer-

sus ē: uel, exces-

sus ē.

De his qui

tūc uasa eius diripiet.)

Amē dico uobis,

Cuncta peccata filijs hominū remittentur, & blasphemie quibus blasphemauerint.

Et imposuit illis nomina Boanerges, quod est filij tonitruū.) Sicut filius iniqui

vero scribēdo. Boanerges autē Hebraicū nomē ē, quēadmodū & Cephas.

Et Andreā & Philippū & Bartholomæū & Matthæū & Thomā & Iacobū Alphæi

De filiū & Thaddæū & Simonē Cananæū & Iudā Iscarioten qui & prodidit illū.)

his oibus dictum est predicto decimonono capite iuxta Matthæum.

Et ueniunt in domum, ac rursus conuenit turba, ita ut ipsi neq; panem manducare possent.)

In domum cuiusdam fidelis.

Et quum audissent, qui ad illum attinebant, exierunt ut tenerent eum.) Quum

audissent domestici eius multam conuenire turbā, exierūt ut eā cohiberent.

Potest ergo dicere, ac prohiberent ne ampli⁹ sanaret. Fortassis aut erant hi fratres

etio ad Iesū Dicebant enim, In excessum uersus est.) Dicebant quidam inuidi, quod

& ad turbam: deliraret, quia se totū ad dandas sanitates tradiderat: humanitatē dū-

centes furorē, & misericordiā facientes crimē. Et vere hi insaniebāt.

Sic ergo intelligitur hic sermo, qd exierunt sui, ut phiberēt eū. Alij uero

que dicta sunt aliter interpretant, qd exierūt sui ut tenerēt eū ne discederet: dicebāt enī quidā, qd excessisset siue discessisset a se ppter turbā.

Vel, Exierūt ut tenerēt eū siue adiuuaret: dicebāt enim qd excessisset siue

ue dissolutus esset a vigore corporis præ nimio labore.

Scribæ etiam qui a Ierosolymis descenderant, dicebant: Beelzebub habet, & per principē

Hoc & pharisæi dicebant vicesimosecundo

iuxta Matthæum capite: & ibi quare expositionem.

Quibus ad se uocatis dicebat illis in parabolis.) In exēplis & similitudinib⁹.

Quomodo potest satanas satanā eijcere? Dicitū ē de his eodē capite.

Et si regnum contra seipsum fuerit diuisum, non potest stare regnū illud: & si domus cō-

tra seipsam fuerit diuisa, non potest domus illa stare.) Etiā de his ibidē disputatū ē.

Et si satanas in seipsum insurrexit & diuisus est, non potest stare, sed finem habet.)

Quare etiam de his predicto capite.

Nemo potest uasa fortis, ingressus domum illius diripere, nisi prius fortem ligauerit, &

Hec quoq; ibidē integre declarata sunt.

Amē dico uobis, Cuncta peccata filijs hominū remittentur, & blasphemie quibus blasphemauerint.

mauerint: quicumque autem blasphemauerit contra spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni iudicii.) Hæc præterea optimam sibi nacta sunt interpretationem. In aeternum, hoc est Nunquam. Iudicium vero dixit nunc condēnationē. Deinde addit etiā quare prædicta dixerit.

Quia dicebant, Spiritum immundum habet.) Dicebant hoc, affirmantes, quod Baelzebul haberet.

Et ueniunt mater eius & fratres, & foris stantes miserunt ad illum qui euocarent eum, & sedebat turba circa eum: dixerunt autem ipsi, Ecce mater tua & fratres tui, sororesque tuæ foris querunt te.) Quære de his circa finem vicesim tertij capitis secundum Matthæum.

Et respondit eis dicens: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Quumq; circumspexisset in circuitu circumsedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei. Quicūque enim fecerit uoluntatem Dei, hic frater meus & soror mea & mater est. † Rursum sane & de his omnibus exacte inuenies supradicto capite. †

† Hæc autem dixit non abiiciens omnino matrem & fratres, sed ostendens quod omni cognitioni corporali præponi debet animæ familiaritas.

Et iterum cepit docere circa mare, & congregata est ad eum turba multa, ita ut conscēsa navi sederet in navi.) Ibi etiam de his quære. Sedit autem: volens ita omnes in conspectu habere, nullumq; post tergum: & a mari piscabat eos qui in terra erant.

Omnisque turba circa mare in terra erat.) Hoc est, stabant in littore, sicut dixit Matthæus.

Et docebat eos in parabolis multa.) Dicitur est de his parabolis vicesimo quarto capite iuxta Matthæum.

Et dicebat eis in doctrina sua, Audite.) Siue, Animaduertite.

CAPVT NONVM DE SEMINE PARABOLA.

ECCE exiit qui seminat ad seminandū: & factū est dū seminaret, aliud quidē cecidit secundus uia, ueneruntq; uolucres coeli & comederunt illud. Aliud aut cecidit super petrosam terrā, ubi nō habebat multā terrā: & statim exortū ē, eo q; terræ altitudinē nō habebat: orto autē sole, aestu affectū est: & eo quod non haberet radicē, exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & succreuerunt spinæ ac suffocauerunt illud: et fructū nō dedit. Et aliud cecidit in terrā bonā, fructūq; dabat emergentē atq; crescentē: & afferebat unum triginta, alterum sexaginta, tertium uero centum.) De his oībus dicto capite ad uerba singula diximus.

Et dicebat, Qui habet aures ad audiendum audiat.) Qui habet aures intellectuales ad intelligendum intelligat.

Quum autem solus esset, interrogauerunt eum qui circa ipsum erant cum duodecim parabolam.) Qui circa ipsum erant, hoc est septuaginta discipuli. Interrogabant autem de parabola, quæ uidelicet esset hæc parabola, sicut scripsit Lucas.

Et dicebat eis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei.) Dicitur est de hoc, eodem capite.

Illis autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt.) Foris esse dicit eos qui sunt extra fidem in ipsum. In parabolis uero fiunt omnia, quæ uidelicet ad doctrinam pertinent.

Ut uidentes uideant & nō cernant: & audientes audiat, & nō intelligat.) Illud, Vt uident.

blasphemāt
in spiritū
sanctum.

†

†

Cap. iiii.

Math. 13.

Vt videntes videant, reduplicatio ē, p eo quod ē, Vt videant. Similiter illud, Audientes audiant, hoc ē, Audiant. Dicit ergo: Vt videant quidem doctrinā, tanq̃ attēti ad eā; Nō cernāt aut̃ eā, vtpote parabole obscuritate coniectā, eo q̃ cognitiōe ei⁹ indigni essent, quasi immedicabiles. Hęc itē manifestat etiā id quod sequitur. In dicto aut̃ secundū Mattheū capite, alia ponitur respōsio. & verisimile ē vtrūq̃ dictū fuisse a Christo.

Ne quādo conuertatur, et remittatur eis peccata.) Dictū ē de hoc loco supradicto.

Et ait eis, Nescitis hanc parabolam? & quomodo oēs parabolās cognoscetis?) Oēs parabolās, quas scilicet in processu dicturus erat. Si hanc nescitis, quomodo illas cognoscetis? Hoc aut̃ dixit, quo attentiores eos redderet, ipsosq̃ excitaret. Deinde interpretatur dictam parabolam.

Qui seminat, verbum seminat.) Scilicet doctrinā.

Hi aut̃ sunt qui secus viam.) Hi, quales? quos dicturus est.

Vbi seminatur verbum: & quum audierint, confestim uenit satanas, & aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum.) Vbi seminatur verbum, hoc est in quos seminatur. Dictum est aut̃ de his p̃dicto capite.

Et hi sunt similiter qui super petrosam terram seminantur: qui dum audierint verbum, statim cum gaudio suscipiunt illud, & non habent radicem in seipsis, sed temporarij sunt. Deinde facta afflictione aut persecutione propter verbum, repente offenduntur.) Dictum est de his dicto capite.

Et hi sunt qui in spinas seminantur, qui audierūt verbū: & sollicitudines seculi huius, ac deceptio diuitiarum, ceterarūq̃ rerum cupiditates, introeuntes suffocant verbum & infructuosum efficitur.) Similiter quoq̃ de his dictum est.

Hi prāterea sunt qui in terram bonam seminati sunt, qui verbum audiunt ac recipiunt: fructumq̃ afferunt, hoc triginta, istud sexaginta, illud uero centū.) Dictū est de his.

Matth. 5.

Et dicebat illis: Nūc lucerna uenit ut subter modium ponatur, aut subter lectū? Nonne ut super candelabrum ponatur?) Venit, hoc ē adducit, afferit. Dictū ē aut̃ de hoc, cap. quinto euangelij secundū Matth post beatitudines.

Matth. 10.

Non est enim quicquam occultum, quod non manifestetur: neq̃ fuit secretum, sed ut in propatulum ueniat.) Neq̃ fuit inquit secretum, vt omnino secretum esset, sed vt quandoq̃ in propatulum ueniat. de hoc autem dictum est decimonono capite secundum Matthæum.

Si q̃s habet aures ad audiendū audiat.) Superius de hoc tractatum est.

Et dicebat eis: Videte quid audiatis. Videte, hoc est Attendite.

Qua mensura metimini, metietur uobis.) Qua mensura metimini attentionem, in eadem metietur vobis in cognitione, hoc est, q̃tum intuleritis attentionis, tantum conferetur vobis cognitionis.

Et addetur uobis qui auditis.) Nec solū p̃ hanc mēsurā, verū etiā ampli⁹.

Matth. 7.

Quicunq̃ enim habuerit dabitur ei: & qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.) Quicunq̃ habuerit attentionem dabitur ei cognitio: & qui nō habet, semen cognitionis auferetur ab eo. Quemadmodum enim studium auget tale semen, ita segnities corrumpit. In euangelio aut̃ secundū Matthæum hęc alio modo dicta sunt, & iuxta aliū intellectum.

Et dicebat. Sic est regnum Dei, quemadmodum si iaciat homo semen in terram ac dormiat: & ille excitetur nocte ac die: seges autem germinet surgatq̃ in altum dum nescit ille.) Regnum nunc Dei seipsum appellat, tanquam regem & Deum. Similiter

liter & hominem se vocat, vtpote incarnatum. Semen autem euangelii
ca praecepta. Terram vero homines terrenos, attamen bonos: nam de
solis his fit hic sermo. Somnum quoque requiem. Excitatur ergo: no
cte quidem, dum permittit induci tērationes, quæ nos ad gratum Deo
obsequium prouocant. Nox enim tērationes sunt propter obscuritas
tem tristitiæ. Die vero, dum per vtiliora consolatur, quæ nos ad virtus
tem exacuunt: Nam hæc diem significant, propter illuminationem læ
titiæ. Germinare vero segetem, & in altum surgere dixit, dum igno
rat is qui seminauit: spontaneum opus manifestans germinationis at
q̃ crementi: quodq̃ iuxta voluntatem & non iuxta necessitatem ger
minat ac crescit: & hoc manifestum est ex his quæ sequuntur.

Vltro enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, exinde plenum in spica fru
mentum.) Herbam quidem germinat, qui virtutis principium de
monstrantes, ad certamina sunt adhuc delicati, Spicam vero, qui in bo
no progressi, & ad sufferendas contumelias duriores effecti sunt: spi
ca siquidem internodijs distinguitur, & recta in altum erigitur. Plenu
autem frumentum, qui perfectam virtutem fructificant.

Quum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.)
Quum productus fuerit, siue quum maturuerit: hoc est, vbi omnes qui
fructum sunt allaturi fructificauerint. Falcem vero dicit verbum, quo
mundi imperabit consummationem. Messis autem collectio iustorum
est: hi enim fructus sunt euangelicæ segetis.

Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? aut qua comparatione conferemus illud?
Conferemus, hoc est exemplo manifestabimus.

Est sicut granum sinapis.) Quære autem totius huius parabolæ exa Matth. 136
positionē vicesimoquarto capite euangelij iuxta Mattheum.

Quod dum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra:
& postquam seminatum fuerit, exurgit, fitq; maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos,
ita ut possint sub umbra illius aues cæli nidificare.) Tercio loco parabolā hanc
inuenies inter parabolas dicti vicesimiquarti capitis.

Et huiusmodi parabolis multis loquebatur eis sermonem prout poterant audire.)
Prout digni erant & apti ad audiendum. Dictum est autem de hoc præ
dicto capite circa finem parabolarum.

Sine parabola vero non loquebatur eis: seorsim autem discipulis explanabat omnia.)
Ibidem omnia hæc declarata sunt.

Et ait eis in die illo quum facta esset vespers, Transeamus in ulteriorem ripam. Et di
missa turba assumunt eum ut erat in nauigio.) Vt erat, hoc est sicut sedebat in
nauigio. in eo enim, sicut dictum est, sedens docebat. Quod autem dici
tur, In die illo, perinde est ac si dixisset, In vno dierum, sicut habet Lu
cas: neq; enim illum innuit in quo dixit parabolas, sed alium quo fa
cta sunt ea quæ dicentur, sicut etiam in principio tertij capitis iuxta
Mattheum significauimus.

Sed & aliæ nauiculæ erant cū illo.) Cū illo puta nauigio (nā ναὸς οὗτος qđ
nauim siue nauigium significat, Græcis neutrum est) Addidit autem
de alijs, non absq; causa, sed vt ostendat quod sua dispositione solū hoc
nauigium periculum sustinuerit.

Et oritur

Et oritur procella uenti magna: fluctusque in nauim irruerant, ita ut iam impleretur.)
Dicitum est de hoc capite, decimo iuxta Matthæum.

CAPVT DECIMVM DE INCREPA-
TIONE VENTI ET MARIS.

ET erat ipse in puppi super ceruical dormiens, & excitant eum, dicuntq; illi: Præceptor nō est tibi curæ quod perimus? Et excitatus increpauit uentum, dixitque mari: Tace, obmutesce. Et facta est tranquillitas magna.) Dicitum est ibidem de his omnibus.

Et dixit eis: Quid ita timidi estis? Vt quid ita timetis? quum me uosbiscum habeatis, qui possum de morte seruare, & omnia possum.

Quomodo fiduciam non habetis? Firmam ac indubitatam.

Et timuerunt timore magno, dicebantq; ad se inuicem, Quis nam est hic? quia & uentus & mare obediunt ei.) Etiam de his ibi dicitum est.

Et uenerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum.) Dicitum est de his duodecimo euangelij iuxta Matthæum capite.

CAPVT VNDECIMVM DE
LEGIONE.

ET egresso illi de naui statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo, qui domesticum habebat in monumentis.) Ibi etiam hæc quæ re.

Et neque catenis poterat eum quisquam ligare, eo quod frequenter catenis & compedibus ligatus, discerpserat catenas, & compedes comminuerat, nullusque eum poterat domare, & semper die ac nocte in montibus & in monumentis erat clamans, & concidens seipsum lapidibus. Quum uidisset autem Iesum e minus, occurrit & adorauit eum.) Clara sunt hæc & manifesta.

Et clamans uoce magna dixit, Quid tibi rei mecum est Iesu fili Dei excelsi?)

Quere in dicto loco.

Adiuro te per Deum ne me torqueas.) Sane hoc quoq; licebit ut inde cognoscas.

Dicebat enim ipsi: Exi spiritus immunde ab homine.) Multis demonibus imperat quasi vnus esset, propter imbecillitatem ipsorum.

Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Responditq; dicens: Legio mihi nomen est, quia multi sumus.) Hominem quidem interrogabat, sed peruenit quæstio ad multitudinem demonum, qui in ipso erant: ideo quoque respondit multitudo illorum. Legio autem propter multitudinem dicti sunt. Proprie enim legio militum agmen est. Interrogabat uero, ut cognoscerent qui præsentibus erant, quod multorum demonum habitaculum erat vnus homo.

Et deprecabatur eum multum, ne se emitteret extra regionem.) Lucas uero dixit, quod etiam deprecabatur eum ne iuberet ipsis, ut in abyssum iret. Verisimile est autem quod & hoc & illud deprecabatur.

Erat autem iuxta montem grex magnus porcorum pascens, & deprecabantur eum omnes demones, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos ingrediamur, & cõfestim permisi eis Iesus. Quumq; exissent spiritus immundi, ingressi sunt in porcos, & impetum fecit grex per præceptum in mare. Erant autem circiter bis mille, & suffocati sunt in mari.) De his particularius dicitum est prædicto capite duodecimo,

Qui uero

Qui uero pascebant porcos fugerunt, & annuntiauerunt in ciuitatem ac in agros: exieruntque ut uiderent quid esset quod acciderat.) Similiter & de his dictum est.

Et ueniunt ad Iesum, uidentque illum qui a dæmonio uexabatur sedentem ac uestitum, sanamque mente, eum inquit, qui habuerat legionem: & timuerunt.) Lucas autem dixit etiam ubi inuenerunt eum sedentem, puta ad pedes Iesu.

Narrabant autem eis qui uiderant, quomodo acciderat dæmoniaco.) Quomodo facta fuerat in eo mutatio ac sana mens.

Et de porcis.) Quomodo hi perierant.

Cæperuntque eum deprecari, ut discederet a finibus eorum.) Similiter & de his docet capitulum illud.

Quumque ascendisset nauim, deprecabatur eum is, qui a dæmonio uexatus fuerat, ut esset cum eo.) Gratus, simul & dæmones timens, ne sine illo inuentus, rursus eis traderetur.

Iesus autem non dimisit eum, sed ait illi, Abi in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi dominus fecerit, ac misertus sit tui.) Dimisit eum, abiecto sane ab eo huiusmodi timore, quod non auderent ad eum dæmones accedere, & ut illos qui erant in domo & patria sua doceret miraculum. Non dixit autem, Quanta tibi fecerim, sed, Quanta tibi dominus fecerit: patri miraculum adscribens; ac docens nos, ut egregia virtutum opera Deo attribuamus.

Et abiit, cæpitque prædicare in decapoli, quanta fecisset illi Iesus, omnesque mirabantur.) Christus modestiæ causa patri miraculum attribuebat: qui autem curatus fuerat, quum gratus esset, Christo adscribebat.

CAPVT .XII. DE FILIA ARCHISYNAGOGI.

Quumque Iesus nauim traieciisset rursus in ulteriorem ripam, congregata est ad eum turba multa: eratque circa mare: & ecce uenit unus principum synagogæ nomine Iairus: ac uiso eo procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multum dicens: Filiole mea in extremis est.) De hoc disputauimus decimoquinto capite euangelij secundum Matthæum. In extremis est, hoc est nouissimum exhalat spiritum. Matth. 13.

Ut ueniens imposeret illi manus, quo seruaretur ac uiueret.) Per hyperbaton est ordo uerborum: quod uidelicet deprecabatur eum multum, ut ueniens, imposeret illi manus, & cætera: Deinde addatur quod in medio est.

Et abiit cum eo: sequebaturque eum multitudo magna, & comprimebant eum.) Comarcabant eum, Ait Lucas, siue impellebant.

CAPVT .XIII. DE MULIERE SANGVINIS PROFLUVIO LABORANTE.

Et mulier quædam quæ fluxum patiebatur sanguinis ab annis duodecim, multaque passa erat a compluribus medicis, & omnia sua consumpserat, nec quicquam adiuta fuerat, sed magis in deterius uenerat: quum audisset de Iesu, uenit in turba a tergo, tetigitque uestimentum eius.) Caput hoc manifestius proposuit Lucas: quare ergo apud eum enarrationem vicesimosexto capite. Luc. 8.

Dicebat

Dicebat enim, Si uel uestimenta eius tetigero, salua ero.) Dicitum est de hoc decimo sexto capite euangelij secundum Mattheum.

Et continuo siccatus est fons sanguinis eius: sensuque corpore quod sanata esset ab eo flagello.) Cognouit in corpore, quod ex quo iam non fluere gutta sanguinis, sanata esset. Flagellum uero infirmitatem nominauit, ut quæ ipsam tum labore, tum pudore flagellauerat.

Statinque Iesus quum in semetipso cognouisset uirtutem quæ a sese egressa erat, conuersus in turba dixit: Quis me tetigit uestimenta? Et dicebant ei discipuli eius: Vides turbam te comprimentem, & dicis, Quis me tetigit? Circumspiciebatque ut eam uideret, quæ hoc fecerat.) Quere etiam de his in expositione vicesimiseptimi capitis euangelij secundum Lucam.

Mulier autem timens ac tremens, quum uidisset quod in se contigerat: uenit & adorauit eum: dixitque ei omnem ueritatem. Ipse uero ait, Filia fides tua te seruauit. Vade in pace.) Hæc quoque omnia declarata sunt in predicto vicesimoseptimo capite.

Et esto sana a flagello tuo.) Neque Mattheus, neque Lucas hoc addiderunt: nec mirum. Siquidem dictum est, quod ea quæ necessaria non erant, quidam euangelistæ prætermittebant breuiatis gratia: quidam uero etiam hæc adscribebant diligentia causa. Verisimile quoque est eos miraculorum quidem meminisse, non autem omnium uerborum.

Adhuc eo loquente ueniunt ab archisynagogo dicentes: Filia tua defuncta est: quid adhuc uexas magistrum?) Veniunt a principe synagoge, hoc est a domo ipsius. Vexas autem, hoc est molestas, turbas. Domestici enim principis synagoge, quum imperfectam in Christum fidem haberent, suspicabantur quod omnem certe egritudinem sanare posset, motuum autem fuscitare non posset. Nondum enim factum ab eo huiusmodi miraculum uiderant: ideoque dicebant, Filia tua mortua est, quid adhuc uexas magistrum, quum eam non possit fuscitare?

Iesus autem protinus audito sermone qui dicebatur, ait archisynagogo: Ne timeas, solum crede.) Cognito quod archisynagogus circa fidem dubitaret, ut posset sermonibus illorum seductus: confortat eum, ac refouet fidei illius imbecillitatem.

Et non permisit quenquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum ac Iohannem fratrem Iacob.) Solos hos inter alios discipulos coassumpsit, quasi cæteris præstantiores. Nam & in sua transfiguratione solos hos spectatores secum assumpsit. Quere etiam trigesimoquarto capite euangelij iuxta Mattheum causas ob quas istos præponeret: & præter illas etiã præferebat eos, ut & ceteri tales effici conarentur.

Matth. 17.

Et uenit in domum archisynagogi, uidetque tumultum ac flentes, multumque eiulantes.) Tibicines luctuosum cantum pulsabant, (qui hic dicitur eiulatus, ὡς proprie ἀλαλάζοντες, est perpetuo sonitu strepere ac tinnire: sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus) de his diximus decimosexto iuxta Matthæum capite.

Matth. 9.

Et ingressus ait illis, Quid tumultuamini ac plangitis? Puella non est mortua sed dormit.) Primum quidem hoc dixit tristitiam eorum consolando. Deinde etiam quod illis quidem mortua erat, sibi autem dormiebat: illi namque fuscitare eam non poterant, ipse uero perfacile. Tribuens præterea con-

tere a confidentiam, quod mortem quasi somnum abigeret, vtpote mortis ac vitæ dominus.

Et irridebant eum.) Quasi dormire dicentem illam quæ mortua erat, scientes quod mortua esset, sicut dicit Lucas. Voluit autem & ipse irrideri, vt & tibicines & qui irrississent, aliæq; similia, demonstratio fieret manifesta, quod mortua fuisset puella. Nec posset dicere quisquā postmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoq; immoratus est circa miraculum factum in muliere quæ sanguinis fluxum patiebatur: vt manifeste puella moreretur, & tibicines inferrentur; ceteraq; suo fierent ordine.

Et eiecit omnibus assumit patrem puellæ ac matrem, eosq; qui secum erant.) Eos qui secum ingressi erant. Dicit autem Petrum, Iacobum & Iohannem. Patrem siquidem matremq; puellæ, miraculi spectatores assumpsit, tanquam puellæ magis domesticos: discipulos vero tanquam sibi ipsi magis familiares; ceteros autem omnes eiecit, fugiens eorum laudem. Quum enim nunquam tale quippiam vidissent, applausuri erāt, & supra modum laudaturi.

Et ingreditur ubi puella iacebat, ac manu puellæ apprehensa dicit ei, Talitha cumi, qd est, si interpreteris: Puella, tibi dico, surge. Statimque surrexit puella & ambulabat.) Apprehendit manum eius & vocauit: vt vox animam quæ discedebat reuocaret, manus autem corpus disponderet. Vel etiam aliter. Tenuit manum eius, vt ostenderet quod sanctissima quoque caro eius mortuos viuificaret.

Erat enim annorum duodecim.) Quia eam superius modo puellam appellauit, modo puellulam: nunc etiam etatē eius manifestat.

Et obstupuerunt stupore magno: ipse uero præcepit eis uehementer, ut nullus hoc sciret.) Præcepit, hoc est admonuit: sic enim habet Lucas. Ob hoc enim etiam alios omnes eiecit. Et quanquam sciret futurū esse, vt miraculi sermo vbique diuulgaretur: Nam & Matthæus dixit, quod exiuit fama hæc in vniuersam regionem illam, tamen quod suū est vbique facit,

Dixitque ut darent illi ad manducandum.) Hoc iussit ne eis phantastice suscitata videretur. Vnde propter hanc causam neque ipse dat illi ad manducandum, sed parentibus vt hoc faciant permittit.

Et exiuit inde, uenitque in patriam suam, & sequuntur eum discipuli eius: factoque Sabbatho cepit in synagoga docere, & multi audientes obstupescabant, dicentes, Vnde huic ista? et quæ est sapientia quæ data est illi, & uirtutes tales quæ per manus eius fiunt? Num hic est faber filius Mariæ, frater autem Iacobi & Iosæ, & Iudæ & Simonis? Sororesq; eius nonne hic apud nos sunt? Et offendeabantur per illum.) Ascendit in patriam suam, non ignorans futurum vt se despicerent, sed ne postmodum dicere possent, quod non docuisset eos. Simul etiam inuidiam eorum conuincens: quū enim de eo potius ipsis esset gaudendum, quī patriam suam doctrina & miraculis ornaret: magis offendeabantur per eum ob generis ipsius ignobilitatem. Quod autem additur, Et uirtutes tales quæ per manus eius fiunt, defectiua oratio est. Deficit enim, Vnde, vt dicatur: Et vnde de uirtutes tales quæ per manus eius fiunt. Dicitum est autem de his

b i expletas

Potius, legedū esset
תליתא תליתא
ut i sit cōsonans, &
ē Chaldaica dictio,
atq; hoc mō scriptū
inuenitur in nonnul
lis ueristis exēplis
ribus tam Græcis,
quā Latinis.

Cap. vi.

Matth. 13. expletas parabolas.

Dicebat autem eis Iesus, Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.) Etiam de his eodem capite disputatum est.

Nec potuit ibi ne unam quidem uirtutem operari: nisi quod paucos infirmos impositis manibus curauit: & mirabatur propter incredulitatem illorum.) Etiam de his manifeste tractatum est. Intelligitur autem: Non poterat, hoc est, tanquam impossibile ducebat. At enim Gregorius Theologus, quod si mul utrunque uecessarium est ad perficiendas sanitates, & fides eorum qui curandi sunt, & potentia eius qui curare debet: nec prodest vnus si deficiat alterum, quod illi coniunctum esse debet. Imo nec scio sit ne etiam hoc addendum, ut iusta & rationalis sit sanitas. Neque enim ista sanitas est quae his confertur, quibus per incredulitatem nocumentum est allatura.

CAPVT .XIII. DE APOSTOLORVM ORDINATIONE.

Mat. 10.

ET circumibat uicos, undique circumiacentes docens: & conuocat duodecim, cepitque eos emittere binos.) Ad mutuam consolationem, ut dictum est decimonono iuxta Matthaeum capite.

Luc. 9.

Et dabat eis potestatem spirituum immundorum.) Mattheus autem addidit, Et ut ipsos ejicerent, & curarent omnem egritudinem, omnemque languorem. Lucas autem scripsit, quod dedit eis uirtutem & potestatem super omnia daemonia, & ut morbos curarent.

Et praecepit eis ut nihil portarent per uiam nisi baculum tantum, non peram, non panem, non aes ad conam, sed calciarentur sandalijs.) De his singulatim dictum est praedicto decimonono capite.

Et ne induerentur duabus tunicis.) A communi supplenda est dictio Praecepit.

Et dicebat eis, Vbiunque introieritis in domum, ibi manete, donec illinc exeatis.) Ibi etiam haec declarata sunt.

Et quicunque non susceperint uos, neque audierint uos, exeuntes illinc excutite puluerem, qui est sub pedibus uestris, in testimonium illis.) Dictum est de his praedicto capite.

Amen dico uobis, Tolerabilius erit Sodomis & Gomorris in die iudicij, quam ciuitati illi.) Similiter & de hoc.

Iacob. 5.

Et quum exissent, praedicabant ut resipiscerent, & daemonia multa ejciebant, ungebantque oleo & multos infirmos, & curabant.) De unctione olei solus Marcus loquitur. Admonet autem & de hoc Iacobus in epistola sua catholica, dicens, Aegrotat quis inter uos? asciscat seniores ecclesiae, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine domini, & oratio fidei seruabit laborantem, & eriget eum dominus. Verisimile est autem dominum etiam docuisse Apostolos. Erat autem oleum signum hilaritatis corporis, & alacritatis animae.

†

† Vinctum oleum & laborem mitigat, & luminis causa est, ac hilaritate excitat & agnitionis salutem ac cordis illuminationem.

CAPVT

CAPVT .XV. DE IOHANNE
ET HERODE.

ET audiuit rex Herodes: manifestum enim factum est nomen eius, & dicebat: Iohannes qui baptizabat excitatus est a mortuis: & ideo uirtutes agunt in eo. Alij dicebant, Elias est. Alij autem dicebant, Propheta est uel tãq̃ unus prophetarũ. Quumque audisset Herodes dixit: Quem ego decollauit Iohannes iste est, ipse excitatus est a mortuis. De hac materia diligenter tractatum est vicesimoquinto capite iuxta Matthẽũ. Math. 14.
In quodam autem exemplari dictio Propheta, habet articulum, vt sit: Propheta ille est, aut tanq̃ vnus prophetarum. Intelligebant aut̃ illum prophetã, de quo ipsis Moses vaticinatus fuerat: & is erat Christus. Deut. 28.
Ipse enim Herodes missis satellitibus cepit Iohannem, & ligauit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam in uxorem. Dicebat enim Iohannes Herodi, Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui. In eo capite etiam de his dictum est.

Herodias autem insidiabatur ei: uolebatq; eum occidere, nec poterat. Herodes enim metuebat Iohannem, sciens eum uirum iustum & sanctum, ac obseruabat illum, & audiens eũ multa faciebat, libenterq; eum audiebat. Præterea & de his.

Et quum dies opportunus accidisset, quando Herodes in natalitijs suis cenam præbebat primatibus suis & centurionibus, ac primis Galilææ: quum ingressa filia ipsius Herodiadis saltasset, ac placuisset Herodi simulq; discumbentibus: dixit rex puellæ: Pete a me quodcunq; uoueris, & dabo tibi: iurauitq; illi dicens: Quicquid a me petieris dabo tibi usque ad dimidiũ regni mei. Similiter & de his.

Illa autem quum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? Quæ ait, Caput Iohannis Baptistæ. Et ingressa protinus cum festinatione ad regem petiuit dicens: Volo ut des mihi confestim in disco caput Iohannis Baptistæ. Et dolore affectus rex, propter iusiurandum simulque discumbentes noluit eam repellere: sed statim misso spiculatore, iussu rex inferri caput eius. Qui egressus decollauit eũ in carcere, & tulit caput ipsius in disco, & dedit illud puellæ: puellæque dedit matri suæ. Etiam de his omnibus capitũ illius enarratio commemorat.

Et quũ audissent discipuli eius uenerunt, & tulerunt corpus eius, posuerũtq; illud in monumento. Dictum etiam est de his in illo loco.

Et congregantur Apostoli ad Iesum, ac renuntiant illi omnia quæq; fecissent, quæq; docuissent. Et dixit eis: Venite uos soli seorsim in desertum locum, & requiescite paulisper. Erant enim qui ueniebant & abibant, multi, sic ut nec comedere uacaret. Ibi etiam de his quære. Hinc autem docemur oportere ecclesiæ magistros non semper exponere seipso multitudinĩ, sed quũ datur opportunitas, retrahi ac solitarios esse, menteq; ab exteriori distractione reuocare, & quod eos qui ministrant conueniat requiescere, & post ministerium etiam corporaliter consolari.

Et egressi sunt nauigio in desertũ locũ seorsim, & uiderũt eos abeuntes, multiq; eos cognouerũt, ac pedestres ab omnibus ciuitatibus cõcurrerunt illuc. Aequæ etiã & de his. Aboĩbus aut̃ ciuitatibus, quæ uidelicet circumcirca adiacebant.

Et egressus Iesus uidit turbam multiã, ac misericordia motus est super eos: erãt enim tanq̃ oues nõ habentes pastorem. Etiam de his prædicto capite disseruimus. Pastorem aut̃ dicit eum, qui de salute earum curam haberet.

Et cœpit eos docere multa. Quumq; iam multum diei præterisset, accedentes ad eum discipuli eius dicunt, Desertus est locus, iamque longum præterijt tempus: dimitte illos, ut abeuntes in proximos uicos ac uillas, emant sibi panes: neq; enim habent quod edât. Ille autem respo- dens, ait illis, Date eis uos ad edendum.) Et hæc quoque inde cognitu fa- cilia sunt.

Et dicunt ei, Egressi enim ducentis denarijs panes, & dabimus eis ad comedendum.) Hoc per interrogationem legendum est. Est autem huiusmodi sermo eorum, qui se grauari queruntur.

CAPVT .XVI. DE QVINQVE PANI-
BUS ET DVOBVS PI-
SCIBVS.

ILLI autem dicit eis, Quot panes habetis? Ite, uidete. Quumque cognouissent, dicunt, Quinque, & duos pisces. Et præcepit eis ut discumbere facerent omnes per conuiuia sup- uiridem herbam. Et discubuerunt distributi in areolas centeni & quinquageni.) De his dictum est uicesimosexto capite euangelij secundum Matth.

Et acceptis quinque panibus duobusque piscibus: suspiciens in cœlum benedixit, ac fre- git panes: dabatq; discipulis suis ut apponerent illis: & duos pisces diuisit omnibus. Et comede- runt omnes, ac saturati sunt: tulerūtque fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de pisci- bus. Erant autem qui comederant ipsos panes circiter quinque millia uirorum.) Ibidē de his quoq; omnibus dictum est.

Statimq; compulit discipulos suos conscendere nauim, & præcedere in ulteriorem ripam ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam: & quum dimisisset eos, abiit in montem ut oraret.) Similiter & de his.

CAPVT .XVII. DE AMBVLATIONE
SUPER AQVAS.

Vespera autem facta, erat nauis in medio maris, & ipse solus in terra, & uidit eos la- borantes in remigando: erat enim uentus contrarius, & circa quartam uigiliam noctis uenit ad eos ambulans super mare.) Quere de his uicesimoseptimo capite iuxta Matthæum.

Volebatq; præterire illos.) Vt fortius esset eis certamen.

Illi autem quum uidissent eum ambulantem super mare, putauerunt spectrum esse, & clamauerunt: omnes enim eum uiderunt ac contriti sunt: statimque loquutus est cum eis, & ait illis, Confidite, ego sum, nolite timere.) Etiam de his ibidem dictum est.

Et ascendit ad eos in nauim, cessauitq; uentus.) Omisit Marcus quæ de Petro acciderunt: similiter & Iohannes. Matthæus uero diligenter illa conscripsit.

Et uehementer supra modum intra sese stupebant & admirabantur. Neque enim inteli- lexerunt de panibus: nam cor eorum obcæcatum erat.) Etiam hæc eodem capi- te sunt explanata.

Quumq; traiecissent uenerunt in terram Gennesaret, & applicuerunt in portū, & quū egressi essent de nauī, statim agnouerunt eum, ac percurrentes totam regionem illam coeperunt in grabbatis male habentes circumferre, audito quod ibi esset. Et quocunque introisset in uicos aut in ciuitates uel uillas, in plateis ponebant infirmos, ac deprecabantur eum, ut uel simbriam uestimenti eius tangerent, & quotquot tangebant, salui fiebant.) Ibi etiam de his omnibus inuenies. Saluos autem intelligit hic sanos.

Cap. vii.

Et conueniunt ad eum pharisæi, & quidam scribarū, qui uenerant ab Ierosolymis, quūq; uidissent

vidissent quosdam discipulorum eius communibus manibus, hoc est illotis, comedentes panem, reprehendebant. Pharisei siquidem omnesque Iudei, nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, observantes mordicus traditionem seniorum: & a foro reuertentes, nisi aspergatur non comedunt.) De his quoque differit capituli illius enarratio.

Multaque sunt alia quae seruanda acceperunt, nempe lotiones poculorum & urceorum et aramentorum & lectorum.) Ibi quoque de his dictum est.

CAPVT .XVIII. DE TRANSGRESSIONE
PRAECEPTI DEI.

DEinde interrogant eum pharisei & scribae. Quare discipuli tui non incedunt iuxta traditionem seniorum, sed illotis manibus panem edunt? Ille autem respondens dixit eis, Bene prophetauit Iesaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe abest a me: frustra uero colunt me, docentes doctrinas praecepta hominum. Relicto enim Dei praecepto, tenetis constitutiones hominum, lotiones urceorum & poculorum, aliaque multa similia facitis.) Horum intellectus vicesimo octauo capite euangelij secundum Matthaeum positus est.

Iesa. 29.

Matth. 15.

Et dicebat eis, Bene irritum facitis praeceptum Dei, ut traditionem uestram seruetis.) Per ironiam hoc dicit.

Moses enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam: & Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri aut matri Corban, quod est donum, quodcumque ex me in tuum uertitur commodum.) Etiam de his in illo capite singillatim dictum est.

De maledictibus patri aut matris.

Et praeterea non sinitis eum quicquam facere patri uel matri.) Quicquam, quod illis gratum sit.

Irritum facientes uerbum Dei propter traditionem uestram quam statuistis, aliaque similia multa facitis.) Verbum Dei dicit legem quae parentes honorare iubet. Quare etiam de his in dicto capite.

Et aduocata omni turba dixit eis. Audite me omnes & intelligite, Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum inquinare, sed quae ab homine egrediuntur, illa sunt quae inquinant hominem.) Ibi etiam de his dictum est.

Si quis habet aures ad audiendum audiat.) Hoc frequenter declaratum est.

Quumque ingressus esset domum semotus a turba, interrogauerunt eum discipuli eius de parabola: & ait illis, Sic & uos rudes estis? Non intelligitis quod quicquid in hominem foris ingreditur, non potest eum inquinare? quia non ingreditur in cor eius, sed in uentrem: & in secessum egreditur, quod purgat omnes escas.) Ibi etiam de his exacte traditum est.

De edulijs.

Dicebat autem, Quod ab homine exit, illud inquinat hominem. Ab interioribus enim a corde hominum cogitationes malae exeunt, adulteria, stupra, homicidia, furti, auaritia, malitia, dolus, impudicitia, oculus prauus, blasphemia, superbia, stultitia. Omnia haec mala ab internis egrediuntur, & coinquinant hominem.) Similiter & de his.

Et inde surgens abiit in confinia Tyri & Sidonis.) In partes, dixit Matthaeus. Quare autem explanationem finis vicesimo octauo capituli illius.

Et ingressus domum neminem scire uoluit, nec potuit latere.) Ibi causam diximus.

CAPVT .XIX. DE PHOENISSA.

Q Vum enim audisset de eo mulier, cuius filia spiritum habebat immundum, ingressa ^{De} cidit ad pedes eius. Erat autem mulier Græca Syra Phœnissa genere.) hac dictum est vicesimonono capite euangelij secundum Matthæum.

Et rogabat eum ut dæmonium eijceret a filia sua. Iesus autem ait illi: Sine primū saturari filios. Neque enim decens est sumere panem filiorum, & projicere catellis. Illa vero respōdit, & ait illi, Vtique domine. Siquidem catelli comedunt sub mensa de micis filiorum. Et dixit ei, Propter hunc sermonem abi: exiit dæmonium a filia tua.) In illo capite omnia ista declarata sunt.

Et regressa in domum suam inuenit dæmonium exisse, & filiam iacentem super lectū.) Iacentem, in pace ac salute.

Quumque rursus exisset e finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.) Non immoratur in finibus Gentilium, ne a Iudæis accusaretur, quod Gentibus commisceretur.

CAPVT .XX. DE BALBO.

E T adferunt ei surdum ac impeditæ linguæ, & deprecabantur eum ut imponat illi manum: Quumque apprehendisset illum de turba seorsim, misit digitos in aures eius: & ubi spūisset, tetigit linguam eius.) Apprehendit eum a turba seorsim, hoc est, assumpsit, separauit: ne miracula videretur spectaculo exponere, & maxime cognoscens multitudinē quosdam immixtos esse qui reprehēderent. Præterea quandoque miracula coram multis operabatur, ppter spectantium vtilitatem: interdum vero separatim, vt laudem funderet, tanquam generatiuam superbiæ. Misit autem digitos suos in aures eius: vnum quidem dextræ manus in dextram aurem, vnūque sinistræ in sinistram, propter angustiam ac profunditatem auditus vt hunc acuat. Poterat quoque & alio modo hunc curare: sed ita curauit, vt sciremus omnem partem sancti corporis ipsius diuinā plenam esse virtute. Ecce enim sputum etiam immaculati oris sui, quo linguam tetigit impeditam, diuinam quoque participabat virtutem, ac omnino excrementa diuini corporis omnia sancta erant, vtpote talis corporis: solum autem operabantur dum vellet. Præterea vicesimo tertio presentis euangelistæ capite, sputo etiam vsus est ad cæci curationem. Ad hæc Iohannis capite decimo, quando cæcum a natiuitate te curauit. Hoc autem agebat vt fidem faceret vnitæ sibi diuinitatis: quo enim pacto hæc operaretur nisi Deus esset?

Infra. 3.

Iohan. 9.

הפכהּ hepphe-
thab aptus esto, im-
peratius passuus ē
primæ Chaldæorū
cōiugationis.

Et suspiciens in cœlum ingemuit, & ait ei, Eppheta +, quod est, Adaperire. Stating: aperta sunt aures eius, ac solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur recte.) Suspexit in cœlum, docens eos, qui alios erant sanaturi ad Deum aspicere: & virtutem ab eo petere. Ingemuit autem, motus hominis afflictionibus, ac humanæ misertus naturæ, quæ tum a dæmonibus, tum ab infirmitatibus adeo impetitur propter præcepti transgressionem.

Et præcepit eis ut nemini dicerent. Quanto autem ipse magis eis præcipiebat, tanto potius ardebat

CAPVT VICESIMVMPRIMVM.

295 Marci. viii.

rius amplius prædicabant, & supra modum admirabantur dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.) Causam ob quam tacere præcipiebat varijs in locis diximus.

CAPVT .XXI. DE SEPTEM PANIBVS.

IN illis diebus quæ turba plurima esset, nec haberet quod comederet, convocatis Iesus discipulis suis, ait illis. Miseret me turbæ, quia ecce triduo sustinent me, nec habent quod edant: & si dimiserò eos ieiunos in domum suam, deficient in uia: quidam enim eorum de longinquo uenerunt.) Cap. viii. Dictum est de his in fine tricesimi iuxta Matthæum capituli.

Et responderunt ei discipuli eius. Vnde hos poterit quis saturare panibus hic in solitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? At illi dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ, ut discumberent super terram: acceptisque septem panibus, quum benedixisset, fregit deditque discipulis suis ut apponerent, & apposuerunt turbæ.) De his facta est mentio tricesimo primo capite euangelij secundum Matthæum.

Et habebant pisciculos paucos, & quum benedixisset, dedit ut hos quoque apponerent. Comederunt autem & saturati sunt, ac sustulerunt quæ superfuerant fragmentorum septem sportas. Erant autem qui comederant ferme quater mille, & dimisit eos.) Etiam hæc ibi declarata sunt.

Et statim nauim ingressus cum discipulis suis uenit in partes Dalmanutha. Et egressi sunt pharisæi, cœperuntque cum illo disputare, quærentes ab eo signum de cælo tentando eum.) Ibi quoque de his dictum est.

Quumque ingemisset spiritu suo, ait: Quid generatio hæc signum requirit?) Similiter & de his. Tunc uero significare potest Quid: id est ad quid, quare? aut potius Quod: hoc est, quale signum? sciebat namque ob quam causam huiusmodi signum requirerent.

Amen dico uobis si dabitur generationi huic signum.) Si dabitur, id est nõ dabitur: hoc enim linguæ Hebræicæ idioma est.

Et dimissis eis conscensa naui rursus abiit in ulteriorem ripam.) Præterea & de his in illo capite disputatum est.

CAPVT .XXII. DE FERMENTO PHARISÆORVM.

ET oblitus sunt panes accipere: & unum tantum panem habebant secum in naui. Et præcepit eis dicens, Videte & caute a fermento pharisæorum & a fermento Herodis.) De his plene inuenies tricesimosecundo capite euangelij secundum Matthæum.

Et conferebant inter sese dicentes: Panes non habemus. Quo cognito Iesus, ait illis: Quid conferitis dicentes quod panes non habetis? Nondum intelligitis, neque animaduertitis? Adhuc excæcatum habetis cor uestrum? Oculos habentes non uidetis, & aures habentes non auditis, nec recordamini?) Præterea & de his.

Quando quinq; panes fregi in quinq; millia, quot cophinos plenos fragmentorum sustuli.

sustulistis? Dicunt ei, Duodecim. Quando uero septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquis fragmentorum tulistis? Illi autem dixerunt, Septem. Et ait eis, Quomodo non consideratis? Præfens caput manifestius scripsit Mattheus: quare ergo ibi de omnibus.

CAPVT .XXIII. DE CAECO.

ET uenit in Bethsaida, adferuntque ei cæcum, ac deprecantur ut tangat eum. Et accepta manu cæci, eduxit eum extra uicum. Non enim digni erant uici illi incolæ ut fieri viderent huiusmodi miraculum. Nam quum alia multa vidissent, manserant increduli.

Et quum expuisset in oculos eius, impositis manibus suis interrogabat eum, si quid uideret. Sputo ac manibus hunc sanat: ostendens quod sermo coniunctus operibus miraculum operari potest. Sermonis quidem signum est sputum: utrumque enim ab ore egreditur: operis uero manus. Sermonem autem dico laude dignum: similiter & operationem. Dictum est autem de simili altero quoque modo, vicesimo capite presentis euangelij. Prius mo uero cæcum hunc imperfecte curauit, utpote imperfecte credentem: ideo etiam interrogauit eum si quid videret, ut qui parum adhuc respiciebat, per modicum aspectum crederet perfectius ac sanaretur perfectius: sapiens enim erat medicus.

Et respiciens dicebat, Video homines. Obscure uidelicet.

Quoniam uelut arbores cerno ambulantes. Propter visus obscuritatem.

Deinde rursus imposuit manus super oculos eius, ac fecit eum respicere, & restitutus est, uidebatque omnes dilucide. Augmentum fidei augmentum promeruit sanitatis.

Et dimisit illum in domum suam, præcepitque ei dicens, Neque in uicum ingrediaris, nec cuiquam dicas in uico. Propter eorum incredulitatem qui in illo erant, & ne fidem eius peruerterent.

CAPVT .XXIII. DE INTERROGATIONE IN CAESAREA.

ET exiit Iesus ac discipuli eius in uicos Cæsareæ Philippi: & in uia interrogabat discipulos suos dicens illis, Quem me esse dicunt homines? Illi autem responderunt, Iohannem Baptistam: & alij Eliam: quidam uero unum prophetarum. Dictum est de his tricesimotertio capite iuxta Mattheum.

Et ipse ait illis, Vos autem quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus dicit ei, Tu es Christus. Et interminatus est illis ne cui de se dicerent. Etiam hæc ad uinguem declarata sunt eodem capite.

Cæpitque docere illos, quod oporteret filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus & principibus sacerdotum ac scribis, & occidi: ac post tres dies resurgere. Ibi quoque de his dictum est.

Et aperte sermonem loquebatur. Manifeste ac sine ullo tegumento hunc dicebat sermonem.

Et apprehendit illum Petrus, cæpitque increpare eum. Ille uero conuersus ac intuitus discipulos suos increpauit Petrum dicens, Abi post me satana: quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum. Similiter & de his.

Et aduocatis

Supra. 7.

Matt. 16

Et aduocatis turbis cum discipulis suis, dixit eis: Quisquis uult post me uenire abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me. Quicumque enim uoluerit animam suam saluam facere, perdet eam: quicumque autem perdiderit animam suam propter me & euangelium, hic seruabit eam.) Præterea & de his dictum est.

Quid enim proderit homini si mundum uniuersum lucrifaciat, & animæ suæ iacturam faciat? Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua?) Etiam de his.

Quemcumque enim puduerit mei meorumque sermonum in generatione hac adultera ac peccatrice, huius quoque pudebit filium hominis quum uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.) Quisquis pudore tactus non ausus fuerit confiteri me esse Deum, meosque sermones esse Dei, propter incarnationis humilitatē, afflictiones ac crucem: me quoque pudebit confiteri illum esse meum, quum uenero, non iam abiectus ut nunc, sed gloriosus sicut pater meus. Oportet enim non modo credere, verum etiam libere prædicare. Adulteram uero impiorum generationem appellauit: utpote a Deo qui pietatis ac virtutis sator est deficientem; ac dæmoni adhærentem qui impietatem ac malitiam seminat.

Et dicebat eis: Amen dico uobis, Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortē, donec uideant regnum Dei uenisse in uirtute.) De his quoque prædicto capite disputatum est.

CAPVT .XXV. DE TRANSFORMATIONE DOMINI.

ET post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum ac Iohannem, & subducit illos in montem excelsum seorsim solos, & transfiguratus est coram eis, uestimenta eius facta sunt splendentia, alba admodum quasi nix, qualia non potest alba reddere fullo in terra. Et apparuit illis Elias cum Mose, & colloquebantur cum Iesu.) Dictum est de his tricesimo quarto iuxta Matthæum capite.

Et respondens Petrus ait Iesu: Magister bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula, tibi unum & Mosei unum ac Eliæ unum. Neque enim sciebat quid dicturus esset, erant enim exterriti.) De his præterea subtiliter ibi tractatum est.

Factaque est nubes obumbrans eos, & uenit uox de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et repente circumspicientes, non amplius quengquam uiderunt, sed Iesum tantum secum.) Similiter & de his.

Descendentibus autem ipsis de monte præcepit eis, ut nemini narrarent quæ uiderant, nisi postquam filius hominis a mortuis surrexisset.) Præterea quoque de his.

Et continuerunt uerbum apud sese.) Verbum quod erat de resurrectione eius a mortuis: tenuerunt apud sese, nulli alii narrantes. Vel, Verbum quod erat de transformatione illius.

Disputantes quid nam esset, A mortuis resurgere.) Quum enim neminem uidissent seipsum a mortuis suscitasse, neque etiam audissent, opinabantur & hoc parabolam esse, & disputabant quid significaret. Dictum est autem de hoc etiam in fine enarrationis tricesimiquinti capitis euangelij secundum Matthæum.

Et interrogabant eum dicentes, Quid est quod scribæ dicunt, quod Eliam oportet prius uenire? At ille respondens dixit eis, Elias quidem quum prius uenerit, restituet omnia.) Dictum est autem & de his prædicto tricesimo quarto iuxta Matthæum capite.

Et quomo

Cap. ix.

Matth. 17.

Iesai. 53.

Et quomodo scriptum est de filio hominis, ut multa patiatur & contemnatur.) Hoc dixit consiciens in dubitationem responsionis ipsos scribas. Si enim secundum ipsos quum nondum venerit Elias, nondum venit Christus: Elias autem quum prius venerit restituet omnia: hoc est, veniet & conuertet omnem Iudeum ad Christum: quomodo scriptum est de filio hominis, siue de Christo, vt a Iudæis multa patiatur: si enim ad ipsum conuertendi sunt, quomodo ab ipsis multa patietur? Itaque Elias Thesbites ante secundum Christi aduentum venturus est, quando hi qui tunc erunt Iudæi conuertentur ad ipsum. Nunc autem primus Christi aduentus est, quum a Iudæis multa patitur, cuius præcursor non Thesbites, sed Iohannes.

Iesaiæ. 49.

Sed dico vobis, quod etiam Elias uenit, & fecerunt ei quæ uoluerunt.) De hoc manifestius loquutus est Matthæus: quære ergo prædicto tricesimo quarto capite.

Sicut scriptum est de eo.) Prædixit enim Iesaias de Iohannis etiã passioe. Quum uenisset ad discipulos suos, uidit turbam circa eos & scribis disputantes cum illis.) Discipulos dicit nunc nouem reliquos qui cum eo in montem non ascenderant: quum enim hos solos inuenissent scribæ, circumueniebant interrogationibus, futurum sperantes, ut illos compedirent seu fallerent.

Statimque omnis turba uiso eo obstupuit.) Obstupuit autem propter accessus opportunitatem quasi præcognouerit scribarum inuasionem, ideoque ad discipulorum auxilium aduenerit. Vel propter splendorem aspectus eius. Etenim verisimile est a transformatione gratiam quandam contractam esse.

Et accurrentes salutauerunt eum.) Qui uidelicet e turba erant desiderantes eum quasi benefactorem ac saluatorem: non autem inuidi scribæ.

Et interrogauit scribas, Quid disputantis aduersus eos? Quum ille interrogasset, nullus illorum respondere ausus est.

CAPVT. XXVI. DE LVNATICO HABENTE SPIRITVM MUTVM.

Et respondens unus de turba dixit, Magister attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum: & ubicunque apprehendit ipsum lacerat eum, atque ille spumat, ac stridet dentibus suis, & arescit.) Mutum dixit spiritum, utpote impediens filij sui loquelam: nec id tantum, sed & auditum eius, sicuti postea declarabit. Lacerat autem, hoc est, deiecit in terram. Arescit, id est, sine sensu est. Matthæus vero tricesimo quinto capite ait ipsum dixisse, Domine miserere filij mei, quia lunaticus est & misere affligitur. Verisimile ergo est, & hoc & illud ipsum dixisse.

Et dixi discipulis tuis ut illum eicerent, nec ualuerunt. At ipse respondens ait illi: O generatione incredula, quousque apud uos ero, quousque patiar uos? affer illum ad me.) In illo capite de his disputatum est.

Et attulerunt ipsum ad eum: uisusque illo statim spiritus discerpebat eum, & prolapsus in terram uoluebatur spumans.) Permisit hæc ipsum pati, ut viderent qui præsentibus erant, a quibus calamitatibus liberandus esset: utque postquam uidisset pater eius demonium uiso Christo turbari, ad fiduciam de eius uirtute induceretur.

Et inter-

Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis est ex quo hoc ei accidit? Ille autē dixit, A pueritia: & piusq; eum in ignem deiecit, & in aquam, ut perderet eum.) Interrogauit vt illo respondente cognoscerent audientes, quod iam olim perdidisset eum, nisi diuinitus fuisset cohibitus.

Sed si quid potes adiuua nos misertus nostri.) Vides quod fidem non habeat indubitam.

Iesus autem dixit ei, Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.) Potentiam in fide illius reposuit; hinc quidem dirigens eum ad fidem; illinc vero de seipso modeste sapiens ac loquens.

Statimq; exclamans pater pueri cum lachrymis dixit: Credo domine, auxiliare incredulitati meae.) Quē hactenus fuit.

Quum uidisset autem Iesus accurrentem simul turbam, imperauit spiritui immundo.) Statim expulit demonem, ne diutius ille vexaretur.

Dicens ei, Mute & surde spiritus ego tibi præcipio, exi ab eo.) Ego quem nosti, tibi præcipio.

Et amplius in eum ne ingrediaris.) Hoc dixit præuidens quod futurū erat vt dignus esset propter suā incredulitatem, vt rursus ad eū reuerteret. Prohibet ergo eū, ne cuiquā videat q̄ prius non fuerit eiectus.

Et quum clamasset spiritus, multumq; eum discerpisset, exiuit: & factus est quasi mortuus, ita ut multi dicerent, Mortuus est, Iesus autem apprehensa manu eius erexit eum, & ille surrexit.) Clamauit, significans quod violenter expelleretur.

Quumque ingressus esset domum, interrogabant eum discipuli eius seorsim. Quare nos non potuimus eicere illum?) & ὅτι, nunc significat Quare: ita enim dixit

Matthæus. Aut ἐπιποῦσιν αὐτοῦ, capi potest ac si dicas, Dicebant ei. Multę siquidem huiusmodi improprietates apud Marcum reperiuntur. (& ὅτι significat q̄, vel abundat quod frequens est apud Græcos) Dictum est autem de hac interrogatione prædicto capite.

Et dixit eis, Hoc genus demoniorum per nihil potest exire, nisi per orationem & ieiunium.) Per nullū aliū modum. Ibi autem & de hoc disputatum est.

Et quum inde exissent, fecerunt iter per Galileam, noluitque ut quisquam sciret.) Quare noluit? Quod sequitur manifestat; ne videlicet quisquam inteligeret ea de quibus loquebatur.

Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis: Filius hominis tradetur in manus hominū, & occident eum, ac mortuus tertio die resurget.) Dictum est etiā de hoc in fine dicti tricesimiquinti capitis euangelij secundum Matthæum.

At illi ignorabant uerbum, & timebant eum interrogare.) Similiter & de hoc.

CAPVT .XXVII. DE DISPUTANTIBVS QVIS ESSET MAIOR.

ET uenit Capernaum: quumque uenisset in domum interrogabat eos: Quid per uiam inter uos disputabatis? At illi tacebant: inter se enim disputauerant per uiam, quis maior esset.) Tacebant præ pudore quasi iam condemnati. Significatum est autē de hoc tricesimo septimo capite euangelij secundum Matthæum.

Quūq; sedisset uocauit duodecim, & ait illis, Si quis cupit primus esse, sit omnium seruus.) Dixit quoq; hoc quadragesimotertio capite euangelij iuxta Matthæum. Quere ergo ibi de hoc capite.

Matth. 19.

Matth. 20.

Et sumptis

Matth. 18.

Et sumpto puerulo statuit eum in medio eorum: & amplexatus illum dixit eis: Quisquis unum ex huiusmodi puerulis suscepit nomine meo, me suscipit: quisquis autem me suscepit, non me suscipit, sed eum qui misit me. Ante hoc alia quoque dixit quæ Matthæus conscripsit: de quibus simul omnibus tricesimo septimo capite euangelij illius disseruimus.

Respondit autem ei Iohannes dicens, Magister uidimus quendam per nomen tuum eijs entem demonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum, eo quod non sequatur nos. Addidit & causam prohibitionis, Eo quod non sequatur nos. Quidam enim eorum qui crediderant gloriæ amore capti imitabantur Apostolos: & per inuocationem nominis Christi expellebant demones. Non sequebantur tamen propter continentiam & asperum uitæ di modum ipsorum.

Matth. 7.

Iesus autem dixit, Ne prohibueritis eum. Nemo est enim qui ædat uirtutem per nomen meum, & possit facile male loqui de me. Qui enim per nomen meum glorificatur, non cito maledicet mihi: hoc est, dum gloriā amat, & uirtutem edit per nomen meum, nequaquam me calumniabitur. Permittit autem & his ut mirabilia operentur: simul quidem ad prædicationis sue confirmationem: & præterea ad emendationem eorum qui miracula operabantur. Quære etiam de his quinto iuxta Matthæum capite ubi circa finem habetur: Multi dicent mihi in illo die, Domine domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum demonia eijs cimus?

Matth. 12.

Qui enim non est contra uos, pro uobis est. Idipsum enim illū nō resistere uobis, uestrum est auxilium. Aliud est aut quod alibi dicitur, Qui non est mecum, contra me est. Nam illud de demone dicitur, & alium habet intellectum: prout uicesimo secundo iuxta Matthæum capite declarauimus.

Matth. 10.

Quicumque enim dederit uobis ad bibendum poculum aquæ in nomine meo, quia Christi estis, Amen dico uobis non perdet mercedem suam. Hoc etiam dixit in fine decimōni capitis euangelij iuxta Matthæum.

Matth. 18

Et quicumque offenderit unum ex pusillis qui in me credunt, melius illi foret si circumdaretur lapis molaris circa collum eius, & deceretur in mare. Dictū ē de hoc tricesimo septimo capite euangelij secundum Matthæum.

Et si offenderit te manus tua, amputa eam. Bonum est tibi ut mutilus ad uitam ingrediaris, potius, quam duas manus habens abeas in gehennam, ubi uermis eorum non moritur, & ignis eorum non exstinguitur. Etiam de his illo capite dictum est. Vermis autem eorum, qui uidelicet abeunt in gehennam. Quidam uero Vermem & ignem, conscientiam intellexerunt peccatorum, tamen in modum vermīs & ignis rodentem ipsos, ac inflammantem.

Et si pes tuus offenderit te, amputa eum. Bonum est tibi ut claudus ad uitam ingrediaris, potius, quam duos pedes habens mittaris in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur. Similiter & de his.

Et si oculus tuus offenderit te, erue eum. Bonum est tibi, ut unoculus ingrediaris in regnum Dei, potius, quam duos oculos habens projiciaris in gehennam ignis, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur. Præterea & de his.

Omnis enim igne salietur. Omnis fidelis: Igne, fidei quæ ad Deum est:

est: vel dilectionis quæ est ad proximum. Saliatur, vt videlicet putrescēdinem abiciat. Vel, Condiatur, vt suavis Deo reddatur.

Et omnis hostia sale salietur.) Omnis hostia spiritualis siue fiat per orationem, siue per eleemosynam, siue per aliud quippiam. Sale, fidei vel dilectionis. Saliatur, siue saliri debet. Hoc autem a libro Leuitici Leuit. 2. translatum est. Ibi enim scriptum est, Omne munus hostiæ vřę saliet.

Bona res est sal.) Per qualitatem quam habet, vt cibos reddat suaves, & ne corpora putrescant efficit.

Si autem sal ipse insulsus fiat, in quo illum condietis?) Si perdat id quod in ipso est laudabile. Sal autem hic iuxta sublimiorem intellectum fides est aut dilectio. Lucas vero dicit, Quod si sal ipse insulsus fuerit, Lu. 14. per quid condietur? Salem ibi vocans doctrinæ verbum: qui insulsus fit quando corrumpitur. Differenter autem iuxta diuersas occasiones Christus salis significatum transtulit. Etenim apud Matthæum ipsos Matth. 5. quoque Apostolos salem nominauit, veluti quinto apud illum capite post beatitudines inuenies: vbi etiam manifestius declarauimus, quæ de sale dicuntur.

Habete in vobis ipsis salem, & pacem habete inter vos.) Salem dilectionis qui in vnum continet, & ad vnitatem & concordiam constringit. Dicitur quoque sal, prudentia & gratia: quemadmodum dicit Paulus, Ser. Coll. 4. movester semper per gratiam sale condietur.

Et quum inde surrexisset, uenit in fines Iudææ per regionem quæ est trans Iordanem, Cap. x. & conueniunt rursus ad eum turbæ, & sicut consueuerat, iterum docebat eos. Et accedentes Pharisei interrogabant eum, utrum liceat uiro dimittere uxorem, tentantes eum.) Matt. 19 Quære quadragesimum caput euangelij secundum Matthæum.

CAPVT .XXVIII. DE HIS QVI INTER- ROGABANT DOMINVM AN LICE- RET CVM VXORE DIVOR- TIVM FACERE.

ILLI autem respondens dixit eis, Quid præcepit uobis Moses? At illi dixerunt, Moses permisit scribere libellum repudiij, & dimittere.) In illo capite de his quoque dictum est.

Iesus autem respondens ait illis, Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis hoc præceptum, a principio uero creationis masculū & foeminā fecit eos Deus.) Similiter & de his.

Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, eruntque duo in carnem unam. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.) Aequè & de his actum est.

Et in domo rursus discipuli eius de hoc interrogauerūt eū.) De hac eadē quæstiōe. Et ait illis, Quicumque dimiserit uxorem suā & aliam duxerit, mœchatur aduersus eam.) Mœchatur aduersus eam, videlicet inducendo alteram.

Et si mulier dimiserit uirum suum & alteri nupserit, mœchatur.) Matthæ 9 vero ad phariseos hæc esse dicta ait, addens etiam quando possit fieri diuortium. Verisimile autem est primum ad illos, postmodum vero ad discipulos ea dixisse.

Et offerebant ei puerulos, ut tangeret eos: discipuli uero increpabant offerentes. Quo uiso Iesus indignatus est, & dixit eis: Sinite puerulos uenire ad me, & ne prohibueritis eos, ta-
c i lium

Lk. 18.

lium ē enim regnum Dei.) De his subtiliter dictū est in fine predicti cap.
Amen dico vobis, Quicumque non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam
intrabit in illud.) Hoc dicit & Lucas. Regnum autem Dei vocat hic
predicationem regni Dei quam ipse prædicaui. Quisquis ergo illam
non susceperit vt puer, videlicet nihil de ea hesitans aut dubitans, ne-
quaquam intrabit ad eam.
Et amplexatus illos, ac manibus super eos impositis, benedicebat illis.) De his
quoq; finis illius capitis differit.

CAPVT .XXIX. DE DIVITE QVI
IESVM INTERROGABAT.

ET egresso ipso per uiam quum accurrisset quidam, genuque ante ipsam flexisset, interro-
gabat eum, Magister bone quid faciam, ut uitam æternam possideam? Dictum est
de hoc quadragesimoprimo capite euangelij secundum Mattheum.

Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus, nempe Deus.)
In eodem loco hæc manifeste ac diligenter examinata sunt.

Præcepta nosti, Ne occidas, Ne adulterium committas, Ne fureris, Ne falsum testimo-
nium seras, Ne fraudes, Honora patrem tuum & matrem. Ille autem respondens ait, Magister
hæc omnia seruauit ab infantia mea.) Similiter & hæc.

Iesus uero intuitus illum dilexit eum.) Ibi quoq; hoc declaratum est.
Et ait illi, Vnum tibi deest. Abi, quæ habes uende & dato pauperibus, habebisque ite-
saurum in celo, ac ueni, sequere me.) Similiter & ista.

Sublata cruce.) Hoc est interitu carnalis voluntatis, depositio-
ne afficientis nos voluptatis: sensu fortis doloris, & fastu qui causatur
a terrenis.

At ille ingemiscens abiit tristis: habebat enim multas possessiones.) Etiam de
his ibidem quære.

Quumque circumspexisset Iesus ait discipulis suis, Quam difficile est qui pecunias ha-
bent in regnum Dei intrabunt.) Hoc dicit & Lucas. Est autem πῶς (quod
in Q vertimus) confirmatiuum: hoc est vere. Habentes uero, siue reti-
nentes. Nam qui recondunt nequaquam utuntur. χρηματα autem (p
quo habemus pecunias) dicuntur ἀπὸ τοῦ χρησθαι, hoc est ab expendendo
vel consumendo, propter χρῆσις, id est vsum, q his omnino uti oportet
at ad ea quæ opus sunt, & non recludere.

Discipuli uero admirabantur propter uerba ipsius.) Cur admirarentur pau-
lo post dicturus est.

Iesus autem rursus respondens dicit eis, Filij quam difficile est ut qui fiduciam habent in
pecunijs, regnū Dei ingrediatur.) Eodē mō hic intelligit dictio πῶς, q.

Facilius est camelum per foramen acus ingredi, q diuitem introire in regnum Dei.)
De his quoq; caput illud differit.

Illi uero supra modum obstupescabant, dicentes intra sese: Et quis potest saluus fieri?)
Ecce causam etiam addidit admirationis ac stuporis.

Intuitus autem eos Iesus ait, Apud homines impossibile est: at non apud Deum. Omnia
siquidem possibilia sunt apud Deum.) Dictum est & de his ibi.

Cœpit autem Petrus dicere illi, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.) Præ

Præterea & de his.

Respondens Iesus dixit, Amen dico uobis, Nemo est qui reliquit domum aut fratres, aut sorores, aut patrem aut matrem, aut agros mei causa & euangelij, qui non accipiat centuplo plura nunc in hoc tempore: domos & fratres & sorores, & matres & liberos & agros cum persequutionibus: & in futuro seculo uitam æternam.) Horum similiter omnium ad amissim data est interpretatio. Quæ autem nunc in secunda enumeratione relicta sunt, ea breuitatis causa, & quasi iam nota sunt prætermissa. (do.

Multi autem primi erunt postremi, & postremi primi.)

Et de his pari mo

Ascendebant autem in uia Ierosolymam, & præcedebat eos Iesus.) Præcedebat eos: ostendens quod voluntarie abiret ut occideretur propter hominum salutem.

Erantque stupefacti.) Propter illa quæ dicebat. Vel quia sua sponte ad passionem progrediebatur.

Et sequentes timebant.) De eius occisione, de qua in præcedentibus dixerat illis.

CAPVT. XXX. DE FILIIS ZEBEDÆI.

ET assumptis rursum duodecim, coepit eis dicere quæ sibi euentura essent: Ecce inquit ascendimus Ierosolyma, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum ac scribis, & condemnabunt eum morti, tradentque eum genibus, & illudent illi ac flagellabunt eum, & conspuent illum, & occident eum, & die tertio resurget.) Dictum est de his omnibus in fine quadragesimæ secundi capituli euangelij secundum Matthæum. Matt. 20.

Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi dicentes: Magister uolumus ut quicquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis, Quid me uultis facere uobis? At illi dixerunt ei: Da nobis ut unus a dextris tuis, & alter a sinistris tuis sedeamus in gloria tua.) De his clarissime habetur quadragesimo tertio iuxta Matthæum capite.

Iesus autem ait illis, Nescitis quid petitis. Potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptisate quo ego baptizor baptizari? At illi dixerunt ei, Possumus. Ipse autem ait illis: Poculum quidem quod ego bibo bibetis, & baptisate quo ego baptizor baptizabimini. Porro sedere mihi a dextris aut sinistris non est meum dare, sed his continget quibus paratum est.) Similiter de his omnibus.

Et quum audissent decem, coeperunt indignari de Iacobo & Iohanne.) Præterea & de his.

Iesus autem quum eos ad se uocasset, ait illis, Scitis quod qui gentibus imperare uidentur, dominiū exercēt aduersus illas: & qui primates sunt inter eas, potestate exercent in illas. Non autem ita erit in uobis, sed quicumque uoluerit fieri magnus inter uos, erit uester minister: & quicumque uoluerit primus esse uestrum, erit omnium seruus. Nam & filius hominis non uenit ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, ac daret animam suam redemptionem pro multis.)

Dictum est & de his in fine dicti capituli.

CAPVT. XXXI. DE BARTIMÆO.

ET ueniunt Iericho, & egrediente eo Iericho & discipulis ac turba copiosa, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta uiam mendicans.) Nomen addidit, eo quod multis notus erat.

Quumq; audisset quod Iesus Nazarenus esset, coepit clamare ac dicere: Fili David Iesu miserere mei. Et increpabant eum multi ut taceret: ille uero multo magis clamabat: Fili David miserere

miserere mei. Et stans Iesus dixit ut uocarent eum. Et uocant cecum dicentes illi, Bono animo esto, surge, uocat te. At ille reiecto pallio suo, quum surrexisset uenit ad Iesum. Et respondens, ait illi Iesus: Quid uis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, ut uideam. At Iesus dixit illi, Abi, fides tua te saluum fecit. Et confestim uidit, & sequutus est Iesum in uia.)
 Lege totam enarrationem integri quadragesimi quarti capitis iuxta Mattheum. Et si enim ille de duobus cæcis loquatur, cetera tamen pa-
 xi ma sunt his, quæ hic dicuntur: & illorum interpretatio etiã ista ma-
 nifestat, ac ad finem eius appositâ est dubij solutio gratissima.

CAPVT .XXXII. DE PVLLO

Cap. xi.

ET dum appropinquant Ierosolymis ad Bethsphage & Bethaniam iuxta montem Oliuæ
 rum: mittit duos e discipulis suis, & ait illis: Abite in uicum qui contra uos est, & statim
 ingredientes in illum, inuenietis pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit: solum ei
 adducite. Quod si quis uobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite quod domino opus est eo, & conti-
 nuo ipsum emittet huc.)
 Dictum est de his omnibus quadragesimoquin-
 to capite euangelij secundum Mattheum.

Matth. 21.

Abierunt autem, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in bivio, soluuntq;
 illum. Et quidam eorum qui ibi stabant, dixerunt eis, Quid facitis soluentes pullum? At illi duo
 xerunt eis, sicut præceperat Iesus, & dimiserunt eos, duxeruntq; pullum ad Iesum.)
 Similiter & de his.

Et iniecerunt illi uestimenta sua, seditque super eum. Plurimi autem uestimenta sua sterna-
 nebant in uia. Alij uero ramorum multitudinem cadebant ex arboribus, & stiernebant in uia.
 Et qui præibant, & qui sequebantur clamabant dicentes, Hosanna, Benedictus qui uenit in no-
 mine domini: Benedictum quod uenit regnum in nomine domini patris nostri David, Hosanna
 in excelsis.)
 Etiam hæc ibi declarata sunt.

Et ingressus est Iesus Ierosolyma ac in templum: & circumspexit omnibus, facta iam
 uespera exiit Bethaniam cum duodecim.)
 Circumspexit omnia quæ in tem-
 plo erant, tanquam dominus illius habitaculi: & tunc quidem siluit,
 dans tempus correctionis his qui ipsum despiciebāt: postmodum uero
 quum rediisset, austerius eos puniuit tanq̃ incorrigibiles.

CAPVT .XXXIII. DE FICV
 QVAE EXARUIT.

Postero autem die quum exissent a Bethania esuriijt, & uisa ficu procul habente folia, ue-
 nit si forsitan in ea quippiam inueniret: quumq; uenisset ad eam, nihil inuenit præter fo-
 lia, neq; enim erat tempus ficu.)
 Dictum est de hac, quadragesimose-
 ptimo iuxta Matthæum capite.

Et respondēs Iesus ait illi, Posthac ex te in æternū nullus fructū edat.)
 Et audiebant discipuli eius.)
 Propter eos enim & famem simulauit, & ficū
 execratus est, ut scirent quod potens etiam esset ad puniendum, velut i
 dicto capite diligenter manifestatum est.

Et ueniūt Ierosolyma: & ingressus Iesus in templum cepit eijcere uendētes & emētes in
 templo, mensasq; numulariorū, & sellas uendētiū colūbas euertit.)
 De his disserit finis
 quadragesimi quinti capitis euangelij secundum Matth.

Nec pers

Nec permittebat ut quis deferret uas per templum.) Nam & id in contēptum erat. Per hoc etiam docebat, quod nihil per neglectū admitti debeat, quod indecens sit in templis.

Et docebat dicens eis, Nonne scriptum est, Domus mea, domus orationis uocabitur cunctis gentibus: uos autem fecistis illam speluncam latronum.) Ibi quoque horum data est interpretatio.

Et audierūt scribe ac principes sacerdotū: & querebāt quomō illū pderent.) Audierunt quomō libere & audacter loquutus esset ac fecisset.

Timebāt enim eū, quia omnis turba stupebat super doctrina eius.) Verebatur propter turbam temere eum occidere.

Et quum iam facta esset uespera egrediebatur extra ciuitatem.) Egrediebatur in suburbia propter quietem.

Et mane prætereuntes uiderunt ficum exaruisse radicitus. Recordatusque Petrus ait illi, Rabbi ecce ficus quā execratus es exaruit.) In prædicto quadragesimoseptimo capite euāgelij secundū Matth. etiam de his disputatum est.

Et respondens Iesus ait illis, Habete fidutiam in Deum.) Possidete inquit fidutiam erga Deum: fidutiam autem puram & indubitatam.

Amen enim dico uobis, Quicumque dixerit monti huic, Tollere & projicere in mare, & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit quod quæ dicit fiet, erit ei quicquid dixerit.) Eodem capite de his quoque actum est.

Ideo dico uobis, Quæcumque orantes petitis, credite quod accipietis, & erunt uobis.) Similiter & de his.

CAPVT. XXXIII. DE OBLIVIONE INIURIARVM.

ET dum steteritis orantes, remittite si quid habetis aduersus aliquem, ut etiam pater uester qui in celis est, remittat uobis errata uestra.) Hæc in præcedentibus quoque dixit dominus Matthæi quinto capite postquam docuit orationem, Pater noster qui es in cœlis. Quære ergo ibi horum interpretationem.

CAPVT. XXXV. DE INTERROGANTIBVS DOMINVM, IN QVA POTESTATE HÆC FACIS.

ET ueniunt rursus Ierosolyma: quumque ambularet in templo, ueniunt ad eum principes sacerdotum & scribe ac seniores, dicuntque illi, In qua potestate hæc facis? & quis tibi dedit hanc potestatem ut ista facias?) Hæc: quæ nam? Eicere uidelicet uidentes & ementes in templo: euertere præfatas mensas ac sellas: non permittere deferre uas per templum, ac similia. Quære autem quadragesimumoctauum caput secundum Matthæum, & omnia inuenies.

Respondens autem Iesus ait illis: Interrogabo uos & ego unum uerbum, & respondete mihi, ac dicam uobis in qua potestate hæc facio: Baptismus Iohannis erat e cœlo an ab hominibus? respondete mihi.) In illo etiam de his inuenies.

Et cogitabant intra sese dicentes, Si dixerimus E cœlo, dicet, Quære ergo non credidistis ei. At dicamus: Ab hominibus.) Deficit Non.

Timebant populum. Omnes enim habebant Iohannem, quod uere propheta esset.) Habebant Iohannem, hoc est, certi erant de Iohanne. Dictum est autem & de his ibidem.

Et respondentes dixerunt Iesu, Nescimus. Iesus quoque respondens ait illis: Neque ego dico uobis in qua potestate hæc facio.) Similiter & de his exactissime.

CAPVT .XXXVI. DE VINEA.

Cap. xii.

ET cepit illis in parabolis dicere: Vineam plantauit homo & circumdedit sepem, ac fodit lacum, ædificauitque turrim, & locauit eam agricolis, ac peregre profectus est.) Alia quidẽ huius parabola declarata sunt quinquagesimo capite euangelij secundum Mattheum. Lacum uero dicit, qualis erat sub altari, ubi recipiebatur sanguis animalium quæ immolabantur. Et emisit ad agricolas tempore opportuno seruum, ut ab agricolis sumeret fructus uineæ.) In illo etiam de his inuenies. Vide autem quomodo ab agricolis fructus repetuntur, tanquam a procuratoribus ac custodibus uineæ.

At illi arreptum eum ceciderunt ac uacuum remiserunt: rursusque emisit ad illos alium seruum: & coniectis in eum lapidibus, uulnerauerunt in capite, ac contumelijs affectum remiserunt: rursusque alium emisit, & illum occiderunt. Præterea multos alios, quorum hos quidem ceciderunt, illos uero occiderunt.) Hæc quoque omnia similiter ibi declarata sunt.

Adhuc autem unicum habes filium suum dilectum, emisit & ipsum postremum ad illos, dicens: Reuerentur filium meum. Illi uero agricolæ dixerunt intra sese: Hic est hæres, agite occidamus eum, & nostra erit hæreditas: arreptumque illum occiderunt ac eiecerunt extra uineam.) Et hæc similiter proxime accedunt ad eam quæ ibi data est enarrationem.

Quid ergo faciet dominus uineæ: Veniet ac perdet agricolas, & uineam tradet alijs.) Præterea & hæc.

Psalm. 117.

An nec scripturam illam legistis, Lapidem quem reprobauerunt hi qui ædificabant, hic factus est caput anguli: a domino factum est hoc, & est admirabile in oculis nostris.) Similiter & hæc.

Et querebant eum apprehendere, timebantque turbam: sciebant enim quod ad eos dixerat parabolam.) Ad eos, hoc est, de ipsis: ita enim dixit Mattheus, apud quem prædicta omnia manifestata sunt.

Et eo relicto egressi sunt.) Ne & alia aduersus eos diceret: utque insidias aduersus eum præpararent.

Matth. 22.

Et emittunt ad eum quosdam phariseos & Herodianos, ut ipsum captarent sermone.) Dictum est de his quinquagesimo primo iuxta Mattheum capite circa finem.

CAPVT .XXXVII. DE INTERROGANTIBVS DOMINVM OCASIONE CENSVS.

QVI quum uenissent dicunt ei, Magister scimus quod uerax es, & non curas quenquam, neque enim respicis ad personam hominum, sed in ueritate uiam Dei doces.) In ueritate, hoc est uere. Dictum est & de his ibidem.

Licet censum dare Cæsari an non? Demus, an non demus? At ille uisa eorum simulatione, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium ut uideam. Illi autem attulerunt. Et dicit illis: Cuius est imago hæc & inscriptio? At illi dixerunt ei, Cæsaris. Et respondens Iesus dixit illis, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Et admirati sunt de eo.)

De his

CAPVT .XXXVIII. DE SAD-
DVCAEIS.

ET ueniunt ad eum Sadducei, qui dicunt resurrectionem non esse.) Dictum est de his quinquagesimo tertio capite euangelij secundum Matth.

Et interrogauerunt eum dicentes, Magister Moses scripsit nobis, quod si cuius frater mortuus fuerit, reliqueritque uxorem, nec filios dimiserit, ut accipiat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.) In illo dictum est de his.

Septem fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus non dimisit semen: & secundus accepit ipsam, ac mortuus est, & neq; ipse dimisit semen: ac tertius similiter: & accesserunt ipsam septem, nec dimiserunt semen: postremo omnium mortua est & mulier. In resurrectione quando resurrexerint cuius erit uxor? siquidem septem habuerunt ipsam uxorem.) Similiter & de his omnibus.

Et respondens Iesus dixit eis: Nonne propter hoc erratis, non scientes scripturas neque potentiam Dei? Propter hoc: Quid nam? Propter hoc quod carnaliter de resurrectione sentiatis. Vel propter hoc, quod nesciatis scripturas, neque potentiam Dei. De quibus similiter ibi dictum est.

Quum enim a mortuis resurrexerint, neque ducent uxores, neque nuptum dabuntur, sed erunt tanquam angeli qui sunt in coelis.) Quum resurrexerint, omnes uiuificati homines. Et de his quoque eodem capite quære.

De mortuis autem quod resuscitentur non legistis in libro Moysi: quomodo in rubo locutus est ei Deus dicens, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Exod. 3. Deus mortuorum, sed uiuentium.) Et hæc ibi per singula sunt explanata.

Vos ergo multum erratis.) Non utcunque, sed multum. Hoc autem addidit tanquam eorum insipientiam manifeste arguens.

CAPVT TRICESIMVM NONVM
DE SCRIBA.

ET accedens unus ex scribis, quum audisset eos disputantes, & sciret quod bene illis respondisset, interrogauit eum, Quod est primum omnium mandatorum? Primum omnium quæ sunt in lege. Dictum est autem de hoc quinquagesimo quarto capite euangelij secundum Matthæum.

Iesus autem respondit illi: Primum omnium mandatorum est: Audi Israel, Dominus Deus uester dominus unus est. Et diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Hoc est primum mandatum. Et secundum simile est illi: Diliges proximum tuum sicut teipsum.) Etiam de his in illo disputatum est. Illud autem, Audi Israel. Dominus Deus uester dominus vnus est, Matheus non scripsit, utpote proœmium primi præcepti. Hoc vero tres demonstrat hypostasies, vnamq; diuinitatis naturam. Quum enim dicitur, Dominus, deinde, Deus, & rursum, Dominus, tres personæ manifestantur: quod autem additur, Vnus, naturæ declarat unitatem.

Alio quoq; modo dici potest, quod videlicet Hebræis frequens sit hæc reduplicatio dominus dominus, & deus deus, propter eius sublimitatem. Aliam repetatur Ex tota uirtute: & id etiam habeat editio Cöplutensis, & trāslatio uulgata.

Maius his

Deut. 6.

Quæ in nostro exemplari non habetur
καὶ ἐξ ὅλης τοῦ
ἰσχυροῦ σου ἀρ-
bitror tamē id librarij
uitio omissum esse,
maxime quū in se-
quentibus uerbis i-
psius scribæ, inter

Maius his aliud præceptum non est.) Hoc confirmatiuum est eius quod dixit, præcepta illa primum ac secundum esse.

Et ait illi scriba, Bene præceptor cum ueritate dixisti, quod unus est Deus, & non est alius præter ipsum: & quod diligere ipsum ex toto corde & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota uirtute: & diligere proximum sicut seipsum, plus est quam omnia holocausta & uictimæ.) Vide quomodo tunc Iudei uictimas siue sacrificia pro præclaris facinoribus ducebant; cæteras uirtutes non curantes.

Intellectum autem, scriba appellauit mentem ipsam.

At Iesus autem intuitus illum quod prudenter responderit, ait ei: Non longe es a regno Dei.) De hoc docet finis enarrationis prædicti capitis.

Et nemo deinceps audebat illum interrogare.) De hoc dictum est quinquagesimo quinto capite euangelij secundum Matthæum, postquam ipse interrogauerat pharisæos.

CAPVT. XL. DE INTERROGATIONE DOMINI.

ET respondens Iesus dicebat docens in templo: Quomodo dicunt scribæ, quod Christus filius est Dauid? Ipse enim Dauid dixit per spiritum sanctum, Dicit dominus domino meo, sede a dextris meis: Donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid dicit eum dominum, & unde filius eius est?) De his manifeste dictum est prædicto quinquagesimo quinto capite.

Ne autem tibi insolens uideatur quod habeat, Dicit. Siquidem Hebraica dictio + & Dicit significat & Dixit. Ideo hic quidem illam, ille autem hanc significationem indifferenter accipit: & pleræque similia frequenter inueniemus.

Et multa turba libenter eum audiebat.) Tanquam suauiter sermocinantem: vel tanquam facile illos deuincientem, & quod ab inuidia sese ipse liberauerit.

Et dixit eis in doctrina sua: Prospicite a scribis.) Prospicite, hoc est, caute.

Qui amant in stolis obambulare.) Dicit de ipsis Matthæus circa medium quinquagesimi quinti capitis: Dilatant phylacteria sua, & magnificant fimbrias palliorum suorum, quæ Marcus nunc stolas nominauit. Quere ergo ibi horum enarrationem.

Et salutationes in foris, primasque sellas in synagogis, ac primos accubitus in cenis.) A præcedentibus supplendum est, Qui amant, hoc uidelicet aut illud. De quibus ibidem quere.

Qui deuorant domos uiduarum, & sub prætextu longo tempore orant: hi accipient grauius iudicium.) De his exacte disputatum est in principio quinquagesimi sexti capitis euangelij secundum Matthæum.

CAPVT. XLI. DE VIDVA QVAE DVO MINUTA OBTVLIT.

ET quum sederet Iesus ex aduerso gazophylacij, aspiciebat quomodo mitteret turbaes in gazophylacium.) Gazophylacium erat arca ubi thesaurus in templo seruabatur, in qua omnes qui habebant & volebant, pro uiribus iniiciebant ad pauperum alimentum.

Et multi

Hæc uidelicet Hebraica dictio psalmi .110. iuxta Hebræorum diuisionem, דני neum.

Matth. 23.

Να γὰρ ὁ θησαυρὸς ἐστὶν καὶ τοῦ φουλάττω custodio..

Et multi diuites iactabant multa. Quumque uenisset quædam uidua pauperula misit minuta duo, quod est quadrans.) Quod puta minutum, est apud Hebræos siue dicit quadrās. Dicit quoque alio modo obolus siue λ. π. ὀβ.

Et aduocatis discipulis suis aut illis, Amen dico uobis, quod uidua hæc pauperula plus misit, quam omnes qui miserunt in γαζοφυλάκιον. Omnes enim ex eo quod supererat sibi miserunt; hæc autem ex penuria sua.) ὁ δὲ ἑρμῆς, defectus dicitur vel indigentia, nunc autem pro eo quod necessarium est & utile ut opinor accepit. (nos Penuriam vertimus.)

Omnia quæ habuit misit, totam substantiam suam.) Etsi pauper erat possessionibus, diues tamen animo ostenditur: ideo Saluator qui non donum ponderat, sed voluntatem eius, plusquam omnes misisse dicit.

Vtinam vero & anima mea uidua efficiatur, abiectione diaboli cui adglutinata est atque subiecta: quæ mittit in Dei thesaurum duo minuta, corpus uidelicet ac mentem: comminuta, illud quidem per temperantiam, hanc autem per animi modestiam.

Minuta comminuta siue attenuata, apud Græcos pulchra est allusio quæ dicitur, λένει δὲ λένει ὑβέρει τα.

Cap. xiii.

Matth. 24.

CAPVT .XLII. DE CONSUMMATIONE.

ET egrediente eo de templo, dicit ei unus discipulorum suorum: Præceptor uide quales lapides, & quales structurae. Iesus autem respondens ait illi, Vides magnas has structuras? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruitur.) De his dictum est in fine quinquagesimisepti capitis euangelij secundum Matthæum.

Quumque ipse sederet in monte Oliuarum e regione templi, interrogabant eum seorsum Petrus & Iacobus & Iohannes & Andreas dicentes, Dic nobis quando hæc erunt? & quod signum quando hæc omnia consummanda sunt.) Quare de his quinquagesimo septimo capite euangelij secundum Matthæum.

Iesus autem respondens eis cepit dicere: Videte ne quis uos seducat. Multi enim ueniunt in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, ac multos seducunt. Quum autem audieritis bella, & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim fieri, sed nondum finis. Insurgit enim gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum: & erunt terræ motus per loca, & erunt fames acurbationes. Principia dolorum hæc.) Eodē capite de his omnibus dictum est. Vos autem caute uobis ipsi. Seruate uos ipsos a seductione quæ tunc erit.

Tradent enim uos in concilia & in synagogas: cædemini, & sub præsidibus ac regibus ducemini causa mea.) Ibi quoque & de his inuenies.

In testimonium ipsis.) Ad accusationem & increpationem ipsorum, ne possint dicere tempore vniuersalis iudicii: Non audiuimus prædicationem. Intantum enim ipsam audituri sunt, ut eius etiam præcones extremis supplicijs subiiciant.

Et in omnes gentes primum oportet prædicari euangelium.) Matthæus uero scripsit prædicto capite, quod prædicabitur hoc euangelium in uniuerso mundo. Quare ibi huius intellectum.

Quum autem duxerint uos tradentes, ne solliciti sitis quid loquamini, neque cogitetis, sed quicquid datum uobis fuerit in illa hora, hoc loquamini. Non enim uos eritis qui loquentur, sed spiritus sanctus.) Dispensatorie spiritus sanctus tunc loquetur, utens ore ipsorum, ne rusticitas illorum videatur incredulitas abiectio & minoratio prædicationis. Dixit quoque & hæc decimonono iuxta Matth. capite circa medium: quare ergo ibi enarrationem.

Matth. 10.

Tradet

Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij in parentes, ac morte eos afficient: & eritis odio habiti ab omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit.) Etiam hæc omnia in prædicto decimonono capite declarata sunt.

Matth. 24.

Quum autem uideritis abominationē desolationis quæ, dicta est a Daniele propheta, stātem ubi non oportet, qui legi intelligat.) Dictum est de hoc, dicto quinquagesimo septimo iuxta Matthæum capite.

Tunc qui in Iudæa sunt fugiant in montes, & qui in tecto fuerit non descendat in domum, neq; ingrediatur, ut tollat quippiam de domo sua: & qui in agro, non conuertatur ad ea quæ post tergum sunt, ut tollat pallium suum. Væ autē prægnantibus & lactantibus in illis diebus.) In eo loco etiam de his disertum est.

Orate autem ne fiat fuga uestra hyeme. Erunt enim dies illi afflictio, qualis non est facta a principio creationis qua creauit Deus, usque nunc, neque fiat. Et nisi dominus abbreviaſſet dies, nequaquam salua fieret omnis caro: sed propter electos quos elegit, abbreviauit dies.) Similiter & de his. Illud autē, Erunt dies illi afflictio, hoc est, in diebus illis erit afflictio.

Et tunc si quis uobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut ecce ibi, ne credideritis. Exiit enim pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa & prodigia ut decipiant, si fieri potest, etiam electos. Vos autem uidete: ecce prædixi uobis omnia.) Etiam & de his ibi disputatum est.

Porro in illis diebus post afflictionem illam sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum, ac stellæ cœli decident, & uirtutes cœlorum concutientur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtute magna & gloria. Et tunc mittet angelos suos & aggregabit electos suos a quatuor uentis, ab extremo terræ usque ad extremum cœli.) Et de his similiter.

A ficu autem discite parabolam. Quum iam ramus eius tener fuerit, & producta folia, scitis quod prope sit æstas: Sic & uos quum hæc facta uideritis, scitote quod prope sit in foribus. Amen dico uobis, non præteribit generatio hæc, donec fiant hæc omnia: Cœlum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt.) Præterea & de his omnibus ad uerbum in dicto capite subtiliter disputatum est.

CAPVT. XLIII. DE DIE ILLO ET HORA.

DE die autē illo & hora nullus nouit, neq; angeli qui sunt in cœlo, neq; filius nisi pater.) Dictū est de hoc quinquagesimocœtauo capite euangelij secundum Matthæum.

Attendite, uigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit.) Ibidem etiam de his dictum est.

Sicut homo qui peregre agens reliquit domum suam, & dedit seruis suis substantiam, & suum cuiq; opus, ac ianitori præcepit ut uigilet.) De Christo ac Christianis sumptum est hoc exemplum. Est autem defectiuū: deficit enim, Est. Dicit ergo quod ē sicut homo qui peregre agit: hominē quidē seipsum innuens, quemadmodum in multis dictū est parabolis. Peregrinatio nem vero, in cœlos assumptionem. Domum autē suā, præsentē mundū. Seruos quoq; suos, dicit Christianos. Cuiusq; autem opus, est custodia mandatorū, & operatio uirtutū. Ianitor uero, mens uniuscuiusq; que ianuis aīę præest, hoc est sensibus, p̄ q̄s intellectualis fur ingredi solet.

Vigilate

Vigilate ergo: nescitis enim quando dominus domus venturus est: sero, an media nocte, an gallicinio, an mane: ne quum uenerit repente, inueniat uos dormientes.) Seru qui dem dicitur ætas senum: medium noctis, eorum qui in media sunt etate constituti: gallicinio uero, eorum qui iam sapere incipiunt: quum prudentia in modum galli gallinacei excitat eos ab insensibilitate. Mane autem, ætas est puerorum. Quere autem prædicto quinquagesimo octauo iuxta Matth. capite declarationē illius dicti, Ideo & vos estote parati, quia qua hora non putatis, ea filius hominis venturus est.

Quere autem uobis dico, omnibus dico.) Omnibus Christianis qui futuri sunt usque ad mundi consummationem. Hinc moti quidam dicunt prædictas ætates ijs aptari Christianis qui tunc reperiuntur: sub illis enim fiet secundus aduentus.

Vigilate.) Hoc rursum addidit, tanquam id quod futurum erat protestatus.

Erat autem pascha & azyma post biduum.) Pascha & azyma vocat nunc Cap. xliii. euangelista ipsum paschæ festum: quia in ipso carnes agni & azyma comedeabant, sicuti sexagesimotertio capite euangelij secundum Matth. 26. thæum significatum est. Quare aut prope finē etiam sexagesimi primi capituli dictū illud. Et factū est postq̄ finisset Iesuo oēs hos sermones dixit discipulis suis, Scitis quod post biduum pascha sit.

Et quærebant principes sacerdotum & scribæ quomodo eum dolo apprehensum occiderent. Dicebant autem. Ne in die festo, ne quādo tumultus sit populi.) Ibi quoq; de his inuenies.

CAPVT .XLIH. DE EA QVAE VN XIT DOMINVM VNGVENTO.

ET quum esset Bethaniam in domo Simonis Leprosi & discubaret, uenit mulier habēs alabastrū unguenti nardi pisticae preciosae: & cōminuto alabaastro effudit super caput eius.) De hac dictū est sexagesimosecundo capite euangelij secundū Matth.

Erant autem quidam indigne ferētes apud sese, & dicentes, Ad quid perditio hæc unguenti facta est? Potuit enim hoc distrahi pluris quā trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et infremebant aduersus illam.) Similiter & de his.

Iesus autem dixit, Sinite illam. Quid ipsi molesti estis? Bonum opus operata est in me. Semper enim pauperes habetis uobiscum, & quum uolueritis potestis illis benefacere: me autem non semper habebitis. Quod habuit hæc fecit: præuenit ut ungeret corpus meū ad sepulturam. Amen dico uobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in uniuerso mundo, etiam id quod ista fecit, narrabitur in memoriam ipsius.) Præterea & de his subtiliter tractatum est.

Et Iudas Iscariotes unus de duodecim abiit ad principes sacerdotum, ut proderet eum ipsis. At illi quum audissent gauisi sunt, & promiserunt ei argentum se dauros. Et quærebat quomodo opportune illum traderet.) Etia de his ibi quære. Gauisi sunt aut, non solum quia ipsum sine tumultu comprehensuri erant, opportune a Iuda traditū, verū etiam q̄ a suis discipulis odio haberi inciperet.

CAPVT .XLV. DE PASCHA.

ET primo die azymorū quando pascha immolabant, dicūt ei discipuli eius, Vbi uis ut abeuntes paremus tibi ut edas pascha? Et emittit duos e discipulis suis, & dicit eis: Abite

Vide annota^o Abite in ciuitatem ⁊, & occurret uobis homo hydriam aquæ baiulās, se quimini eum, & quotionē quæ habet cunque ingressus fuerit, dicite patri familias, Magister dicit, Vbi est diuerforium in quo paschatur super illud cum discipulis meis edam^{us}. Et ille uobis ostendet coenaculum grande instratum, illic parate nobis. Et exierunt discipuli eius, ac uenerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixit eis, ac paraue^{re} runt pascha.) A sexagesimotertio capite euangelij secundum Matth. in ciuitatem ad quedā, & cæt. hæc facile intelliguntur, quum ibi sint exacte disputata.

CAPVT .XLVI. DE PRODITIONE
PROPHETIA.

ET facta uestpera uenit cum duodecim: & discumbentibus ipsis ac edentibus dixit Iesus: Amen dico uobis: Vnus ex uobis tradet me, qui edit mecum. At illi ceperunt contristari, & dicere ei singulatim, Num ego? Et alius, Num ego? Ille autem respondens ait eis, Vnus ex duodecim qui intingitur mecum in catinum. Filius quidem hominis abit, sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi per quē filius hominis traditur: bonū esset ei, si natus nō fuisset homo ille.) Ibidem hæc etiam explanata sunt.

Edentibus illis, quum accepiisset Iesus panem, ac gratias egisset, fregit ac dedit eis, & ait, Sumite, comedite, hoc est corpus meum. Et sumpto poculo quum gratias egisset, dedit eis: & biberunt ex eo omnes. Et ait illis, Hic est sanguis meus qui est noui testamenti, qui pro multis effunditur. Amen dico uobis, Non bibam amplius de fructu uitis usque ad diem illum, quando bibam illum nouum in regno Dei.) De his diximus sexagesimoquarto iuxta Matthæum capite.

Et dicto hymno exierunt in montem Oliuarum, & ait illis Iesus. Omnes offendiculi patiemini propter me in hac nocte: quia scriptum est, Percutiam pastorem & dispergentur oves. Sed postquam resurrexero præcedam uos in Galilæam. Petrus autem ait illi, Etsi omnes offendiculum patiantur, at non ego. Et dicit ei Iesus, Amē dico tibi, quod tu hodie in hac nocte priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille uehementius multo dicebat, Si oportuerit me commori tibi, non abnegabo te. Similiter & omnes dicebant.) Etiam de his in eo capite per ordinem dictum est.

Et ueniunt in prædium cui nomen Getsemane: dixitque discipulis suis, Sedete hic dum orabo. Et assumit Petrum & Iacobum ac Iohannem: cœpitq; expauescere & angi, ac dicere eis, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic & uigilate. Et progressus pusillum, prostratus est in terram, & orauit, ut si possibile esset transiret a se hora, ac dicebat, Abba pater omnia tibi possibilia sunt, transfer poculum hoc a me: attamen non quod ego uolo, sed quod tu.) Similiter & de his.

Et uenit ac inuenit eos dormientes, & dicit Petro, Simon dormis? Non potuisti una hora uigilare? Vigilate & orate ne intretis in temptationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et rursus digressus orauit, dicto eodem sermone. Reuersusque iterū inuenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati, & nesciebant quid responderent illi. Venitq; tertio, & ait illis, Dormite iam & requiescite. Completum est. Venit hora: ecce traditur filius hominis in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce qui me tradit appropinquat.) Præte

rea & de his caput illud docuit. Et statim adhuc eo loquente, accedit Iudas unus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, a principibus sacerdotum & scribis ac senioribus.) Dictū est de his sexagesimoquinto capite euangelij secundum Matthæum.

Dederat autem proditor eis commune signū dicens, Quemcūq; osculatus fuero, ipse est, apprehen

apprehendite eum & abducite caute. Ac protinus quum uenisset, & ad eum accessisset, dicit illi, Rabbi rabbi, & deosculatus est eum. Illi uero iniecerunt in illum manus suas, & apprehenderunt illum. Vnus autem quispiam eorum qui adstabat, exerto gladio, percussit seruum summi sacerdotis, & amputauit eius auriculam.) Similiter & de his: lege ergo totā enarrationem quæ ibi accurate posita est.

Et respondens Iesus dixit illis, Quasi ad latronem existis cum gladijs & fustibus ut cōprehenderetis me? Quotidie eram apud uos in templo docens, & non comprehendistis me, sed ut impleantur scripturæ. Et relicto eo omnes fugerunt. Et unus quispiam adolescentulus sequebatur eum amictus sindone super nudum, & apprehendunt ipsum adolescentuli. At ille relicta sindone, nudus fugit ab eis.) Similiter & de his ibidem actum est.

Et abduxerunt Iesum ad summum sacerdotem. Et conueniūt ad eum omnes principes sacerdotum & seniores ac scribæ. Petrus etiam eminus sequebatur illum intro usque in atrium summi sacerdotis: ac sedebat una cum ministris & calefiebat ad lumen.) Ad lumen, quod ab igne producebatur: ita ut in propatulo esset his qui vna cū eo sedebant, ac omnibus qui in atrio erant. Dictum est aut & de his ibi.

Summi uero sacerdotes & totum concilium quærebant aduersus Iesum testimonium, ut interficerent eum, nec inueniebant. Multi enim falsum testimonium ferebant aduersus eum, & idonea testimonia non erant. Et quidam assurgebant, & falsum testimonium aduersus illum ferebant, dicentes, Nos audiimus ipsum dicentem, Ego dissoluam templum hoc manufactum, & in triduo aliud non manufactum ædificabo. Et nec sic idoneum erat testimonium illorum.) Ibi quoque hæc declarata sunt.

Quumque surrexisset summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum dicens, Non respondes quicquam? Quid hi aduersum te ferunt testimonia? At ille tacebat, nihilque respondebat. Rursus summus sacerdos interrogabat eum, & ait illi, Tu es ille Christus filius benedicti? Iesus autem dixit, Ego sum: Et uidebitis filium hominis sedentem a dextris uirtutis, & ueniētem cum nubibus cœli.) Similiter & hæc. Quod autem dicitur, Cum nubibus, idem est ac si dicas, In nubibus.

Summus uero sacerdos discissa ueste sua dicit, Quid adhuc nobis opus est testibus? Audistis blasphemiam. Quid uobis apparet? Omnes autem condemnauerunt eum esse reum mortis. Et ceperunt quidam conspuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eum cedere, ac dicere illi: Diuina. Et ministri alapas illi impingebant.) Similiter & hæc.

CAPVT. XLVII. DE NEGATIONE PETRI.

ET quum esset Petrus in atrio inferius, uenit una puella summi sacerdotis, quumque uidisset Petrum calefacientem se, intuita illum dicit, Et tu cum Iesu Nazareno eras. Ille uero abnegauit dicens, Non noui, neque scio quid dicas.) De his dictum est sexagesimo sexto iuxta Matthæum capite.

Exiitque in uestibulum, & gallus cecinit.) Lege sexagesimoquarto capite euangelij secundum Matthæum enarrationem dicti illius, Priusquam gallus cecinerit, ter me abnegabis.

Et rursus puella uiso eo cepit dicere adstantibus, Hic ex illis est. At ille iterum abnegauit. Et paulo post, rursus adstantes dicebant Petro, Vere ex illis es. Nam & Galilæus es, & loquela tua conuenit. Ille uero cepit deuouere & deierare dicens, Non noui hominem istum quem dicitis. Et iterum gallus cecinit.) De puella & adstantibus accurate dictum est sexagesimo quinto capite euangelij secundum Matthæum: & ibi le

ge dicti illius interpretationem, Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem. De reliquis autem pari modo dictum est sexagesimo sexto illius euangelij capite.

Et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Iesus, Priusquam gallus bis cecinerit, ter me abnegabis: & adiiciens fleuit.) Ibidem quoque de his dictum est.

Matth. 10.

Cap. xv.

Non solum autem hoc dictum verbum præ timore ac imbecillitate exciderat, verum etiam illud quod dixerat, Quicumque abnegauerit me coram hominibus, & ego abnegabo eum, & cætera.

Et statim diluculo inito consilio, summi sacerdotes cum scribis ac senioribus, totoque consilio, uinctum Iesum abduxerunt ac tradiderunt Pilato.) Præterea & de his.

Et interrogauit eum Pilatus, Tu es res Iudæorum? At ille respondens dixit ei: Tu dixisti. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. Pilatus uero rursus interrogauit eum dicens, Non respondes quicquam? Ecce quanta aduersum te testantur. Iesus autem deinceps nihil respondit, sic ut miraretur Pilatus.) Quære sexagesimumseptimum caput euangelij secundum Mattheum: inde enim facile est & hæc intelligere.

Matth. 27.

In festo autem absoluebat illis unum uinctum quem petebant. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat uinctus, qui per seditionem homicidium perpetrauerant. Et quum acclamasset turba cæpit petere (ut fieret) sicut semper faciebat ipsis. Respondit autem eis Pilatus dicens: Vultis absoluam uobis regem Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiam traderent eum summi sacerdotes. Principes autem sacerdotum concitauerunt turbam, ut potius Barrabbam absolueret ipsis. Pilatus uero iterum respondens ait illis, Quid igitur uultis faciam ei quem dicitis regem Iudæorum? At illi rursus clamabant, Crucifige eum. Pilatus autem dixit illis, Quid enim mali fecit? Ipsi uero uehementius clamauerunt, Crucifige eum.) Et hæc omnia dicto capite conuenienter declarata sunt.

Pilatus autem uolens cum populo benigne agere, absoluit illis Barrabbam, & tradidit Iesum flagellis cæsum ut crucifigeretur. Milites uero abduxerunt eum intro in atrium quod est prætorium: & conuocant totam cohortem, ac induunt eum purpura, & circumponunt illi contextam spinis coronam, coeperuntque eum salutare, Ave rex Iudæorum: & percutiebant caput eius arundine, ac spuebant in eum, & ponentes genua adorabant eum.) Manifestius scripsit de his Mattheus prædicto capite, in quo etiam de omnibus dictum est. Salutare uero significat hoc in loco, Cõpellare.

Quumque illussissent ei, exuerunt ipsum purpura ac induerunt uestimentis suis, ducuntque eum ut crucifigerent. Et coegerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum uenientem ex agro patrem Alexandri & Rufi, ut portaret crucem eius, & ducunt eum in Golgotha locum, quod est, si interpreteris, Caluarie locus. Et dabant illi ad bibendum uinum myrrhæ nixtum: at ille non accepit.) De his quoque ibidem declaratum est. Patrem uero dixit Alexandri & Rufi, utpote qui adhuc uiuebant, notique erant dum hæc scriberet. Aiunt enim hos sequutos esse Apostolos, quum in Christum credidissent.

Et postquam crucifixerunt eum, partiti sunt uestimenta ipsius, mittentes sortem super illa, quis quid tolleret.) Præterea & de his.

Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.) Atqui hora sexta crucifixus est sicut dicit Iohannes. Quid ergo dicendum est? Quod id quod dicitur, Erat autem hora tertia, non trahitur ad id quod additur, Et crucifixerunt eum: sed refertur ad principium eorum quæ passus est Saluator. Erat autem inquit hora tertia, quando uidelicet pati cœpit a militibus

litis Pilati. Deinde quod sequitur, per se legendum est, Et crucifixi sunt eum, sexta videlicet hora. Mētio ergo tertie horæ quæ fit a Mattheo, principium manifestat eorum quæ passus est dominus; sextæ vero, a Iohanne, finem ostendit, qui fuit crucifixio.

Et erat inscriptio causæ eius scripta, Rex Iudæorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum a dextris, & alterum a sinistris eius. Et qui præteribant conuitabantur illi, mouentes capita sua, ac dicentes, Vah, qui diruis templum, & in triduo illud extruis: serua teipsum, ac descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter sese cum scribis dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere? Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut uideamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi fuerant, conuitia iactabant in eum. Etiam de his prædicto capite dictum est.

Facta autem hora sexta tenebræ ortæ sunt super totam terram usque in horam nonam. Et hora nona clamauit Iesus uoce magna dicens, Eli Eli lama aZabtani? quod est, si quis interpretetur, Deus Deus meus ut quid dereliquisti me? Et quidam eorum qui adstabant quum audissent, dicebant, Ecce Eliam uocat. Cucurrit autem quidam, & impleta sponsia aceto, impositaq; arundini, potum offerebat illi dicens: Sinite, uideamus an ueniat Elias ad deponendū eū. Iesus autem emissa uoce magna expirauit. Et uelum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum. Vidēs autem Centurio qui ex aduerso eius adstabat, quod sic emissio clamore expirasset, dixit, Vere homo hic filius Dei erat. Similiter & de his omnibus data est ibidem explanatio.

Erant autem & mulieres eminus aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi Parui & Iose mater, & Salome: quæ etiam dum esset in Galilea, sequebantur eum & ministrabant illi: ac aliæ complures quæ simul cum eo ascenderant Ierosolyma. De his etiam ibi quere expositionem.

CAPVT .XLVIII. DE PETITIONE CORPORIS CHRISTI.

ET facta iam uespera quum esset parasceue, quæ præcedit sabbathum, uenit Ioseph ab Artimathæa honestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei. In fine illius capitis etiam de his subtiliter actum est.

Et sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, ac petijt corpus Iesu. Pilatus autem admirabatur, si iam mortuus esset: & accersito Centurione interrogauit eum an iam dudum mortuus esset. Et re a Centurione cognita, donauit corpus ipsi Ioseph. Isq; mercatus sindonem deposuit in uoluit sindone, & deposuit in monumento quod erat excisum e petra: aduoluitque lapidem ad ostium monumenti. Sexagesimo octauo capite euangelij secundum Mattheum hæc oīa prout conuenit patefacta sunt.

Maria autem Magdalene, & Maria Iose aspiciabant ubi poneretur. Et quum pertransisset sabbathum, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, ut uenientes ungerent Iesum. Similiter & hæc.

Cap. xvi.

Matth. 28.

Et ualde mane uno sabbathorum ueniunt ad monumentum exorto sole. Et dicebant inter sese, Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Quumque respexissent, uident quod reuolutus esset lapis: erat enim magnus ualde. Similiter & hæc.

Et ingressæ in monumentum uiderunt adolescentulum sedentem a dextris, amictum stola candida, & obstupuerunt. Ille autem dicit eis, Ne obstupescatis, Iesum quæritis Nazarenū crucifixum. Surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed abite dicite discipulis eius

d ii & Petro:

Et Petro, quod præcedet uos in Galilæam: ibi eum uidebitis sicut dixit uobis.) ibi de his actum est.

Etiam

Nota.

Quumque exissent fugerunt a monumento: habebat enim illas tremor ac stupor, & nemini quicquam dixerunt: timebant enim.) Præterea & de his. ¶ Quidam autem interpretum asserunt hoc in loco completum esse Marci euangelium: quæ vero sequuntur recentiore esse additionem. Oportet tamen & hanc explanare, quum veritati nihil repugnet.

Quum autem surrexisset, mane primo sabbathorum apparuit primum Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem demonia.) Postquam dictum est, Quum autem surrexisset, statim pone distinctionem: deinde lege, Mane primo sabbathorum apparuit primum Mariæ Magdalene. Incertum est siquidẽ quando surrexerit: quando autem apparuerit, certum est: sicut etiam dicto capite prædictum est. Similiter quod primus sabbathorum, dies dominicus dicatur, quodque mane huius, Christus apparuerit, pariter ibi declaratum est. Quærendum autem quomodo hoc loco scriptum est, quod apparuerit primum Mariæ Magdalene? Siquidem apparuit primum non soli Magdalene, sed etiam alteri Mariæ Iacobi & Iose, veluti narravit Matthæus. Dicendum ergo est, quod per Magdalene, alteram quoque significauit. Frequenti est enim in usu apud euangelistas, per personam quæ insignior est eam etiam intelligere, quæ minus nota est. Insignior autem erat Magdalene, in hoc quod festinauit & præcessit ad monumentum: multo enim fidei in Christum calore ferebat, utpote magno ab eo affecta beneficio: quum ipsam a septem demonijs liberauerit.

Illa profecta renuntiavit ijs, qui cum eo fuerant, lugentibus ac flentibus.) Hoc ẽ, discipulis qui cum eo versati fuerant, qui ipsum sequuti fuerant: non solum undecim, verum etiam septuaginta duobus. Hoc itaque illis renuntiavit ista sane & altera Maria. Attestabantur autem & alie mulieres, sicut scripsit Lucas: de quibus quære prædicto euangelij iuxta Matthæum capite enarrationem illius dicti, Illi autem sumptis pecunijs fecerunt prout edocti erant.

Post hæc autem, duobus ex ipsis ambulanti bus apparuit in alia forma, euntibus rursus, & illi abierunt ac renuntiauerunt cæteris: uerum non crediderunt illis.) Hi duo ex septuaginta discipulis erant. Et quidam dicunt eos esse Cleopam & eum qui cum ipso pergebat in castellum nomine Emmaus, de quibus narravit Lucas. Sed hoc videtur dictu absurdum. His siquidem quum renuntiassent, non est habita fides: illi vero magis inuenerunt Apostolos dicentes: Surrexit dominus vere & visus est a Simone. Manifestum ergo est alios esse illos, & alios istos: fuisse tamen & hos & illos ex septuaginta. Primum itaque apparuit Christus Magdalene & alteri Mariæ: deinde his duobus: postmodum Petro: demum vero illis duobus. Sane his non est habita fides: Petro vero tanquam summo ac principi cæterorum creditum est. & ita duo qui apud Lucam ab Emmaus reuersi sunt, inuenerunt Apostolos dicentes, Surrexit dominus vere, & visus est a Simone. Et hæc omnes apparitiones in die resurrectionis factæ sunt.

Postea

Postea discumbentibus ipsis undecim apparuit, & exprobrauit illis incredulitatem eorū, cordisq; duritiem, quia his qui uiderant eum postq̃ resurrexerat, non crediderant.) Postea: Posteaquam uidelicet certiores facti fuerant a Petro, venerantq; Cleopas & comes eius, ac narrauerant quæ sibi in uia acciderant: & quomodo ab eis cognitus fuerat in fractione panis, sicut dixit Lucas. Ait enim ipse: Hec illis loquentibus ipse Iesus stetit in medio eorum, & ait illis, Pax uobis, & cætera. Hoc autem etiam in eiusdem diei uespera accidit. Scripsit enim & Iohannes, Quum serū esset die illo, qui erat unus sabbathorum, & fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, uenit Iesus, stetitq; in medio, & ait illis, Pax uobis, & cætera. Tunc enim exprobrauit incredulitatem eorum, cordisq; duritiem, siue imperuasibilitatem: quia his qui uiderant eum postquam resurrexerat, non crediderant, puta Magdalena & alteri Mariæ, ac his duobus de quibus scripsit Marcus. Itaque Marcus dictā exprobrationē scripsit. Lucas uero & Iohannes hac prætermissa, aliarū rerum quæ tunc factæ sunt meminerunt.

Iohan. 20.

Et dixit eis, Euntes in mundum uniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ.) Hoc est in uniuersum orbem. Dixit autem illis hunc sermonem, non tunc sane, sed postmodū quū profecti sunt in Galilæā in montē in quo constituit illis Iesus, ueluti circa finem euangelij secundum Mattheum scriptum est. Quæ uero sequuntur Matthæus quidem reliquit, horti narratione abbreviata. Marcus uero retulit dilatato de his sermone.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui uero non crediderit, condemnabitur.) Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit: modo fidem ac baptismum impolluta conseruauerit: aut post contractas sordes emundauerit ac purificauerit. Intelligitur autem uerbum hoc & alio modo, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: si ea quæ fidei sunt per baptismum susceptæ, demonstrauerit: illa uero sunt operatio mandatorum Dei, ac suis ipsius custodia. Non dixit autem, Qui solum crediderit: neque, Qui baptizatus fuerit tantum: sed utrumque coniunxit: alterum enim sine altero non saluum facit hominem.

Signa uero eos qui crediderint hæc prosequuntur.) Eos qui crediderint: non simpliciter, sed sicut diximus. Deinde ponit & signa siue miracula.

Per nomen meum dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis.) Linguis peregrinis: idiomatis aliarum gentium.

Serpentes tollent.) Delebunt, occident, aut etiā in manibus absq; periculo tenebunt.

Et si mortiferum quippiam biberint, non eis nocebit.) Multa talia plurimis contigerunt sanctis, semperque contingunt fidelibus, qui uidelicet exercentur in euangelicis præceptis: nam fides sine operibus mortua ē iuxta magnum illum Iacobum.

Iaco. 2.

Super ægros manus imponent, & bene habebunt.) Per dicta signa, etiam ea innuit quæ prætermittuntur. Dixit enim in præcedentibus, quod omnia possibilia sunt credenti.

Dominus itaque postquam loquutus est eis, assumptus est in cælum.)

d iii

Postquā loquutus

Act. 1.

loquutus est: non hæc solum, sed & omnia verba quotquot eis loquutus est a die resurrectionis sue, donec completi sunt quadraginta dies, in quibus apparebat discipulis, & conuersabatur cum eis. Dicitur autem de assumptione sua etiam in fine euangelij iuxta Mattheum.

+

Et sedit a dextris dei +.) Atqui Deus & pater eius quum sit incorporeus, nequaquam dextra habet aut sinistra: hi namque habitus sunt corporum. Reliquum est ergo, vt sedere ipsius, requiem manifestet ac fruitionem diuini regni. Quod autem additur, A dextris Dei, familiaritatem denotat ac æqualem cum patre honorem.

+

Act. 7.

+ Non tantum in dextris patris sedere dicitur filius, uerum etiam stare: quemadmodum in libro Actorum dixit Stephanus; ut illud quidem requiem designet intransmutabilem, hoc autem firmam ac diuinam in bono confirmationem. Vnde nulla huiusmodi uerborum immutatio reddit aliquam sententiæ diuersitatem. Præterea quum dixit stare filium, non dixit sedere patrem, ne ex hoc intelligamus differentiam dignitatis. Restat igitur, ut & consedere patri dicatur, & simul cum eo stare.

Illi uero egressi prædicauerunt ubique domino cooperante, & sermonem confirmante, subsequentibus signis.) Sermonem, prædicationis. Vtinam autem & sermo doctrinæ nostræ confirmetur per subsequentia debita virtutis signa, vt in fine uitæ nostræ perfecti inueniamur, per gratiam & benignitatem domini nostri Iesu Christi. AMEN.

SIMILIS ENARRATIO IN EVANGELIUM SECUNDVM LVCAM.

BEATVS LVCAS ANTIOCHENSIS FVIT genere. Omnem autem sermonis disciplinam adeptus, medicinam etiam corporum didicit, ac postmodum animorum quoque medicinam assequutus est. Primum quidem Christo adhæsit, & ab eo pietatis semina suscepit. Postea vero Paulo duci coniunctus, maximeque familiaris effectus est, ac discipulis eius comesque itineris: quemadmodum & Marcus Petri ceterorum principis. Dicunt autem quidam, & maxime Origenes, quod Marcus & Lucas ante dominicam passionem inter septuaginta discipulos connumerati sunt. Post quindecim vero annos a Saluatoris assumptione, permissu Pauli conscripsit euangelium ad Theophilum fidelissimum Dei, & amantissimum. Multa autem quæ ab alijs euangelistis silentio fuerat præterita, iste commemorat.

QVANDO QUIDEM MULTI TENTAV-
runt retexere narrationem earū rerum, quæ nobis certissima fide compro-
bata sunt.) Demonstrat quosdā tentasse euangeliū cō-
scribere, sed a veritate longe aberrasse. Non enim de
Matthæo & Marco hoc dicit; hi enim non tentaverūt,
sed scripserūt. Certissima fide cōprobata, hoc est, confir-
mata. Nobis: q̄ Christi sum⁹ discipuli. Rerū; hę aut sunt opa ac sermo-
nes ei⁹, miracula ac dogmata, & vt semel dicā, cōuersatio ei⁹ in carne.
Sicut tradiderūt nobis, qui a principio ipsi uiderūt, ac uerbi ministri fuerūt.) A prin-
cipio miraculorū & dogmatū. Hoc aut scribēs ostendit q̄ ipse illis po-
sterior ad ipsū accessisset; ideoq; hęc ab illis didicerat, qui semp cū Chri-
sto fuerant, ac singula viderant & audierant; dicit autē eos discipulos,
qui e duodenario fuerunt numero. Verbū vero intelligit hic Christū,
qui ab his per incarnationem ac humanitatē visus est. Ministros quoq;
q̄ hos nominauit, vtpote auditores, & ad fidei prædicationē emissos.

Visum est & mihi qui cuncta diligenter ab exordio sum assequutus, ordine tibi scribere
Strenue Theophile.) Assequutio hoc loco pro cognitione sumenda est.
Cuncta, videlicet opera Saluatoris ac sermones. Dicit ergo, Visum est
& mihi, hoc est, æquum apparuit mihi, qui cuncta a principio accurate
cognoui, ordine tibi scribere. Deinde etiam scribendi causam addit.

Hic senatorij erat ordinis, & fortassis præfectus. Strenui enim nomen ad præfides ac
primates dicebatur: sicut & Paulus ait ad præsidem Festum, Strenue Feste. Omnis etiam ho-
mo qui Deum amat, sumpta aduersus affectiones fortitudinem, dici potest strenuus Theophilus,
ac dignus qui doctrinam audiat euangelicam.

Vt agnoscas de qbus imbutus fueras certitudinē) Vt agnosces, vehemētior sermonū
fidei certitudinē rapiaris. De qbus ibut⁹ fueras, siue de qbus edoc⁹ es, ne
te fallat narratio quā multi tētauerūt retexere, sicuti sup⁹ declaratū ē.

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos nomine Zacharias.) Patrē dicit Bapti-
stę. Primū aut admiranda exponit, quę circa præcursoris conceptū ac na-
tuitatē acciderūt: demonstrās q̄ statim ab exordio vitæ dign⁹ erat, qui
Christū annūtiaret, populoq; demonstraret. Quia vero ea narraturus ē,
quę apud Iudeos cōtingerūt: merito quoq; ponit præ oculis tēpus Hero-
dis regis, vt & tēpus illarū rerū fiat manifestū. Herodē aut intelligit
eū, qui infantes occidit, patrē illius Herodis q̄ præcursores interemit.

Ex vice Abia.) Vicē appellabāt hebdomadariū ministeriū. Tūc si-
quidē duo erāt tēplī sacerdotes sibi mutuo succedētes, Abia videlicet et
Barachias. Ex vice igit Abia, siue post vicē Abia. i. succedēs ipsi Abia.
Et uxor eius de filiabus Aarō.) E posteris Aarō. Demonstrauit ergo q̄ præ-
cursor a sacerdotali descēdit tribu, non secundum patrem tantum, sed
etiam secundum matrem; & vtrinq; sacerdotalis erat.

Et nomen eius Eli & Zabet.) Addidit & hoc diligentia causa.
Erāt aut iusti ambo corā Deo.) Iustos dicit nūc virtuti deditos, Erant
autem iusti non coram hominibus, sed coram Deo, hunc habentes suę
iustitię inspectorem; hæc enim est vera iustitia.

Incedētes in omnibus præceptis & iustificationibus domini absq; reprehensione.) Le-
galia præcepta vocauit etiam iustificationes, vtpote iustitię plenas: &
quæ incedentes in ipsis iustificarent.

Et non

+

Et nō erat eis filius, eo q̄ esset Eliābet sterilis + : & ambo processerāt in diebus suis.) Processerāt, hoc est senuerant & prouectę erant ætatis.

+

+ Sæpenumero iustorū uxores etiam iustę, liberis caruerunt, ut hinc discas legem non exigere carnalem propagationem, sed spiritualem.

Factū est autē quū sacerdotio fungeretur in ordine uicis suę corā Deo secundū functionis sacerdotalis sortem; accidit ut incēsum poneret ingressus in templū domini: & multitudo orabat foris, tēpore quo incēdebatur thymiama. Apparuit autē angelus domini stans a dextris altaris thymiomatis.)

Intus erat altare thymiomatis: extra vero altare super quod offerebantur animalia & oblationes. A dextris autem stetit, ut qui prospera & bona nuntiaturus venerat.

Et Zacharias uiso eo turbatus est, ac timor cecidit super eum.) Turbatus est, suspicatus se protinus moriturum.

Dixit autem ad eum angelus, Ne timeas Zacharia.) Primum abiicit animi illius timorem, ut sine turbatione audiret, & animum aduerteret ipsius sermonibus. Dicens autem, Ne timeas, innuit ut gaudeat; deinde causam quoque ponit gaudiū.

Quia exaudita est oratio tua.) Quā p̄ salute populī fudisti. Pro hac enī sacerdotes q̄tidie precabant. Exaudita ē autē, eo q̄ iā saluator sit humanitatē susceptur⁹, & populū suū a peccatis eorū saluū factur⁹. Ad demonstrationē vero & confirmationē q̄ eius orō exaudita esset, ait.

Et uxor tua Eliābet pariet tibi filiū.) Et hūc utilē ad populī salutē. Ostēsurus enī erat populo saluatorē. Nā quia pœnitentiā p̄cedere oportet ad salutē: opus etiā erat, ut pœnitentię p̄dicator eū p̄cederet, q̄ salutē erat collaturus. Ideo quoq; primum nascitur p̄cursor.

Et uocabis nomen eius Iohannē.) Vtpote a ventre matris gratia donatū, siue a Deo amatū, Vel tanq̄ causam gratiæ suis parentibus multisq; alijs, veluti postea manifestum erit. Iohannes enī Hebraicū nomē ē, quod si quis ad Latinam vocem interpretetur, sonat gratia vel gaudiū.

Et erit tibi gaudium & exultatio.) Qui talis pueri factus sis pater, cui⁹ & conceptus, & quę sequentur, supernaturalia erunt ac admiranda, sicut in sequentibus patebit.

Multique in natiuitate eius gaudebūt.) Nō cognati solum & vicini, verū etiā quibuscūq; diuinitus innotuerit, qđ ministeriū ipse sit expletur⁹.

Erit enim magnus coram domino.) Magnus apud Deum, quia magnus virtutibus.

Et uinū ac siceram nequaq; bibet.) Sícera vocabat quicqđ in modū vini

A uerbo inebriate poterat + : maxime vero potio a palmarū fructu confecta. שכר sacher, Et spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suę.) Postq̄ per vini ac quod inebriare sicerę abstinentiam, de suauium rerum abstinentia fecit certiore: ubi sonat. etiam ab hoc innuit durum conuersationis eius exercitium, docuitq; quod magnus futurus erat coram domino: ad firmam deinceps persuasione, dicit id quod mai⁹ est, uidelicet quod a puero induetur uirtute ex alto, p̄evidente Deo conuersationem eius, & in quod diuinum uas erat euasurus.

Multosq; filiorum Israel conuertet ad dominum Deum ipsorum.) Qui ab eo p̄suras confugient ad Christum; hunc enim uocat hic dominum Deum. Et ipse

Et ipse præcedet coram eo.) Præcurret coram eo prædicans poenitentiam, & annuntians aduentum eius.

In spiritu & uirtute Eliæ.) Spiritum appellauit gratiā spirituale: uirtutē autē, efficaciam. Dicit ergo q̄ gratiā quoq̄ & efficaciam habebit Eliæ, quas uidelicet habebit Eliās præcurrens secundum Christi aduentum; & hic nunc faciet quę postmodū facturū est Eliās. Apponit autē & quę futura sit eius uirtus siue potentia.

Vt conuertat corda patrum in filios.) Prophetauit hoc & Malachias, et accurate declaratū est uicesimo capite euangelij iuxta Matth. ubi dicit, Et si uultis recipere, ipse est Eliās qui uenturus erat. Malach. 4. 4. Matt. 17. 12.

Et inobedientes ad prudentiam iustorum.) Hos eosdem dicit inobediētes, quia ad id usq̄ tēpus fuerāt inobedientes. Conuertet ergo hos ad prudentiam bonorum, ad intelligentiam perfectorum.

Vt paret domino plebem præparatam.) Præparatam per poenitentiam, uel præparatam ad salutis susceptionem.

Dixitq̄ Zacharias ad angelū, Per quid hoc cognoscā? Ego enim sum senex, & uxor mea p̄gressa ē in diebus suis.) Ad senectutē ac naturę imbecillitatē. Verū nō attēta Dei uirtute, tardus erat ad suscipiendā foetus promissionem.

Et respondens angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adstiti corā Deo, & emissus sum ut loquar ad te, tibiq̄ hæc annuntiē. Et ecce eris mutus, nec loqui poteris usque ad diem quo hæc fi- ent.)

Quę nā? natiuitas uidelicet, ac nominis impositio.

Eo quod non credidisti uerbis meis.) Quę de his erant rebus. Quę complebuntur in tempore suo.) Tempore uidelicet natiuitatis ac nominis impositionis. Vide autem quod propter vocem incredulitatis, retenta ac cohibita est illi vox.

Et expectabat populus Zachariam, ac mirabatur quod moram faceret in templo. Egressus autem non poterat loqui illis: & cognouerunt quod uisionem uidisset in templo. Ipse autem innuebat illis, permansitque mutus.) κωφός (pro quo hic habemus mutum) significat etiam surdum. Neque enim sola vox illi ablata est, sed & auditus, eo quod cum incredulitate audisset ac loquutus fuisset. Significabat autem silentium sacerdotis senis, ueteris sacerdotij cultus quę taciturnitatem.

Et factum est postquam completi sunt dies ministerij sui, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius.) Oportebat namq̄ sacerdotem omnino abstinere a propria uxore in diebus ministerij sui: hoc enim & diuina lex præcepit. His autem completis congressus est Zacharias cum uxore sua propter promissum foetus, silentij flagello edoctus, ut angelicis uerbis crederet.

Et occultabat sese menses quinq̄.) Erubescens eo q̄ esset senior ac in- tempestiua quę pregnans fieret, donec uirgo etiam concepit.

Dicens, Sic fecit mihi dominus, in diebus quibus aspexit, ut auferret opprobrium meum inter homines.) Quando beneplacuit ut auferret obprobrium meum, quod apud homines erat: eo quod prole carerem. Apud Hebręos siquidem probro dabatur corporū sterilitas, utpote qui magis carnales erāt ac corporales: apud Christianos uero probro datur animarum sterilitas, tanquam magis spirituales.

Sexto autem mense missus est angelus Gabriel a Deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazaret ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen Ioseph, de domo David, & nomen uirginis Maria.)

Iesua. 7.

Sexto mense, postquam pregnans effecta fuerat Elizabeth, quum eius uterus intumesceret. Desponsata autem erat uirgo, ut diabolus lateret Christi natiuitas. Audierat enim prophetas annunciasse se quod esset e uirgine nasciturus: ideoque uirgines obseruabat: ut si quæ in utero gestare uideret, circa hanc fraudulentia sue laqueos apponeret. Placuit itaque Deo, ut uirgo quæ in habitaculum suum segreganda erat, uiro desponsata esset: ut hac relicta, indesponsatas improbus ille obseruaret. Dictum est autem de sponso matris Dei in proemio euangelij iuxta Matthæum. Quod uero additur, De domo David, intelligitur & de uirgine & de Ioseph. Nam & hæc & ille e gñe David descenderant.

Matth. 1.

Et ingressus angelus ad eam dixit: Gaude gratiosa: dominus tecum.) Gaudium hoc, Eue soluit maledictione. Illa siquidem iussa est habere mœrorem, (Nam id proprie significat *λυπη* uocabulum, quod Genesios tertio capite in erumnas & dolorem uertitur) hæc autem gaudium, quod mœrorem contrarium est. Gaude inquit, utpote inter omnes uirgines in Dei matrem electa. Gratiosam uero nominauit illam, tanquam uidelicet gratia supernaturali dignam. Dominus tecum, hoc est, Deus in te est.

Benedicta tu in mulieribus.) Hoc est, laudata, beata.

Illam uero quum uidisset, turbata est in sermone eius.) Timuit ne forte dolus esset.

Et cogitabat qualis esset illa salutatio.)

Salutationem autem dicit, compellationem. Vtrum diuina an a dæmone?

Et ait angelus ei, Ne timeas Maria, nacta es enim gratiam apud Deum.) Bene uolentiam, familiaritatem.

Et ecce concipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus.) Magnus, propter magnitudinem operum ac sermonum suorum.

Et filius altissimi uocabitur.) Erat quidem filius altissimi: ita autem postea etiam uocatus est ab his qui in ipsum crediderunt.

Et dabit illi dominus Deus thronum David patris ipsius.) Thronum siue regnum & potestatem super Hebræos.

Et regnabit super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.) Populus Dei quandoque Israel uocatur, interdum uero Iacob. Unus enim idemque homo & Israel & Iacob erat. Et natura quidem Iacob uetus erat populus, utpote a Iacob per sanguinis cognationem descendens: ad optionem uero, Israel nouus erat populus: Nam pro ueteri inductus est nouus populus. Super hunc itaque nouum populum regnabit in æternum. I. semper, qui uidelicet ex opibus ac sermonibus ipsum agnouit, seseque illi uoluntarie subdidit. Christus siquidem & inquantum Deus rex erat, Regnum inquit meum non est ex hoc mundo: & inquantum homo: habebat enim regis opera: puta subditis leges condere, dirigere, excolere, ac pro eis morti sese exponere: Nam hæc potissimum eum qui rex est in se agnunt. Ista autem dicta sunt etiam capite primo euangelij secundum Matthæum, ubi habetur: Qui regat (siue pascat) populum meum Israel.

Iohan. 19.

Matth. 2.

Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo erit hoc, quum uirum non cognoscam?) Quomodo

Quomodo erit hoc, vt videlicet concipiam in vtero & pariam filium? Et hæc itaque non credidit sicut Zacharias, non tamen incredulitatis admonita est per pœnam: ille siquidem multa habuit exempla susceptionis liberorum: Sarram, Rebeccam, Rachel, Annam: virgo autem nullum. Nulla enim virgo ad id vsque tempus sine viro conceperat & pepererat.

Et respondens angelus dixit illi, Spiritus sanctus superueniet in te. Qui ineffabiliter operabitur & conceptum sine viro, & partum supernaturalem.

Et virius altissimi obumbrabit tibi. Idem quoque indicat hic sermo, Virtus Dei proteget te: potentem faciet te ad huius rei operationem.

Ideo & quod nascitur sanctum, uocabitur filius Dei. Ideo & sanctus infans inquit, qui ex te nascitur, vocabitur a fidelibus filius Dei, propter diuina opera vnite sibi diuinitatis. Quidam autem ubi legerint, Quod nascitur, faciunt ibi subdistinctionem, dicentes quod quia spiritus sanctus superueniet, & virtute altissimi obumbrabit, ideo quod nascitur, erit sanctum siue diuinum: deinde quod sequitur absolute legunt.

Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis est sextus illi, quæ uocatur sterilis: quia non erit impossibile Deo omne uerbum.

Vt certiore eam reddat, exemplum Elizabeth illi proponit, docens quod qui ventri sterilis fructu carenti dedit fructum, ipse quoque in te faciet, quod per me tibi loquutus est. Omne enim uerbum, id est, quicquid dicit, quicquid annuntiat, vel quicquid aliquis dicit. Sed quomodo erat Elizabeth cognata Mariæ? Illa quidem ex Leuitica siue sacerdotali tribu descenderat, hæc autem de Iudaica siue regia. Variæ fuerunt harum duarum tribuum cognationes: quum enim Aaron primus, & postmodum Ioiada, qui ambo summi sacerdotes erant, uxores e regia tribu duxerint, & post hos alij: consequutum est, vt ex tali permutatione hæc duæ essent inter se cognatæ. Quia enim in diuinis rebus primas ferebat sacerdotale genus, in humanis vero regale: merito commixta sunt, vt & sacerdos regalis esset, & rex esset sacerdotalis.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum uerbum tuum. Iam non solum credidit, sed etiam optabat, vt sibi contingeret sicut dixerat angelus.

Et discessit ab ea angelus. Simulac iam per uerbum suum conceperat.

Exurgens autem Maria in his diebus abiit in montanum cum festinatione in ciuitatem Iudæ.

Montana erat Iudæe ciuitas, in qua habitabat Elizabeth. Abiit autem illuc diuino prægnans spiritu, vt infante in vtero Elizabeth exultante, & illa prophetante, maiorem acciperet celsitudinem.

Et intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elizabeth. Compellauit ut moris erat.

Et factum est ut audiuit Elizabeth salutationem Mariæ, exultauit infans in utero eius. Christus quidem loquutus est per os suæ matris: Iohannes autem audiuit per aures suæ matris: & agnito supernaturaliter domino suo, exultatione illum prædicauit: infans enim qui in vtero ferebatur uirginis, prophetica statim gratia donauit infantem, qui in vtero gestabatur sterilis.

Et impleta

Potius i. omne
factibile, uel o
mnis res per
phrasim He-
braicam.
Exod. 6.
2. Paral. 22.

Et impleta est spiritu sancto Elizabeth, exclamavitque voce magna ac dixit, Benedicta tu in mulieribus & benedictus fructus ventris tui.) Ab infante qui erat in sterili, prædicat infans qui erat in virgine: a sterili vero virgo. Christo siquidem reuelato ei qui in utero Elizabeth impletus erat spiritu sancto, impletur & ipsa: & quæ prophetam in utero gestabat etiam vaticinatur, ac benedicat & virginem, & fructum ventris virginis.

De Elizabeth.

Et unde hoc mihi ut veniat mater domini mei ad me? Vnde mihi res hæc inopinata? Sicut enim postmodum filius Elizabeth veniente ad ipsum Christum, indignum se tali domini accessu dicebat: ita quoque nunc mater ipsius indignam sese fatetur tali dominæ accessu. Matrem autem etiam ante partum eam nominavit, & dominum eum qui ex illa nasciturus erat: attestans angeli verbis, idque efficiens, ut sermonibus eius firmitus virgo crederet.

Ecce enim ut peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, exultavit præ gaudio infans in utero meo.) Præ gaudio, utpote sentiens iam hominum salutem, ac de ea gaudens.

Et beata est quæ credidit, quoniam perficientur ea quæ illi dicta sunt a domino.) Beatam prædicat Mariam quæ his fidem habuerit quæ sibi a domino per angelum dicta sunt. Præcognouit enim Elizabeth etiam ea quæ dicta erant, & quod virgo crediderat. Itaque aliæ quoque steriles genuerant, at nunquam earum infans prophetica gratia dignus habitus fuerat, quum adhuc in utero matris gestaretur. Facta sunt ergo circa hanc sterilem admiranda, ut etiam crederentur quæ circa hanc facta sunt virginem maxime supernaturalia.

De maria.

Et ait Maria, Magnificat anima mea dominum.) Magnificat, hoc est, benedicat, glorificat. Est autem hic sermo credentis ac gratias agentis.

Et exultauit spiritus meus in Deo saluatore meo.) Spiritum rursus animam intellige. Gauisa est inquit anima mea in Deo qui me saluam fecit: iam enim salua facta sum, quæ digna habita sum, ut fierem mater Dei. Deinde etiam causam dicit cur gratias agat.

Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ.) Ad uilitatem: seipsam enim deiecit quasi tanta re indignam: vel etiam propter abiectiorem humanæ naturæ comparatæ ad sublimitatem diuinæ.

Ecce enim posthac beatam me dicent omnes generationes.) Credentiū videlicet. Quia fecit mihi magna qui potens est.) Quia fecit in me magna, & supernaturalia miracula, qui ad huiusmodi facienda potens est.

Et sanctum nomen eius.) Eximium, magnum.

Et misericordia eius in progeniem & progeniem timentibus eum.) Quod dicitur, In progeniem & progeniem: & In generationes generationū, aliaque similia, idem significant quod Semper, apud Hebræos. Dicit ergo, quod etiam misericordia eius semper est in his qui timēt ipsum: similia loquens cum Dauid, qui ait, Misericordia domini ab æterno & usque in æternum super timentes eum. Deinde recenset & alias Dei virtutes, ut moris est his qui gratias agunt.

Psal. 102

Fecit robur per brachium suum.) Fecit magnificentiam, fecit victoriam per fortitudinem suam. Nam brachium hoc in loco significat fortitudi-

etudinem. Qui enim in certaminibus pugnant, in brachio fortitudinem habent.

Dispersit superbos cogitatione cordis sui.) Superbos in cogitatione cordis sui, superbos apud seipsos.

Detraxit potentes a sedibus, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.)

Similia sunt his quę dixit Anna mater Samuelis, Dominus pauperem facit & ditat; humiliat & subleuat. Deinceps ergo vaticinatur & de misericordia erga Christianos; dicit enim.

Auxiliatus est Israel puero suo.) Visitauit Israeliticum populū suū, seruum suum: Puerum enim dicit nunc seruum.

Vt memor esset misericordię. Sicut loquutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in seculum.)

Auxiliatus est & visitauit vt memor esset misericordię in seculum; siue misericordię sempiternę, continuę. Sicut loquutus est, sicut annuntiavit ad patres nostros. Deinde dicit etiam, quibus loquutus est de huiusmodi misericordia, quod videlicet Abraham & semini eius scilicet Isaac & Iacob; profecto & Dauid. His enim utpote maxime insignibus ænigmatice de hoc annuntiavit. Misericordia vero dicitur incarnatio diuina; utpote per misericordiam qua misertus est Deus, hominibus facta ex semine Abraham dictorumque filiorum, ac ab eo progenitorum, iuxta promissionem ad eos factam. Dubitabit aliquis, quomodo auxiliatus sit Deus Israelitico populo, vt memor esset dictę misericordię? Christianis nāq; potius auxiliatus est, q̃ Iudæis.

Cui respondemus, quod vetus Israel antiquus est populus: nouus autem Israel, nouus populus pro illo inductus, hoc ē Christian⁹, qui ex oī gente cōstitit; hūc ergo Israel hic intellige Quod si etiā veterē intellexeris, ita quoq; sermo constabit: propterea enim potissimum incarnatus est: deinde & ab eis matrem elegit, ac cognatus illorum nūcupatus est, & apud illos docuit, ac miracula operatus est; ideoq; dicebat, Non sum missus nisi ad perditas oues domus Israel. Quia vero in sua venit & sui eum non receperūt, ideo Gentes misericordia dignę habitę sunt.

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus.) Per voluntatem videlicet sponsi: Ioseph enim & Zacharię & Elizabet sanctos esse sciebat, & animo letissimo virginem eis tradidit: non solum quia cognati eius erant, verum etiam quia irreprehensibiles. Mansit autem vsque ad partum Elizabet apud illam, utpote cognoscentem quod in se agebatur mysterium; & ob id amantem hanc, & ab hac amatā.

Et reuersa est in domum suam.) Deuitans eos qui ob natum infantem ad domum Zacharię concurrere debebant. Erat autem & moris vt abscederent virgines quum paritura erant pręgnantes.

Ipsi autem Elizabet impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierūt vicini & cognati eius, quod magnificasset dominus misericordiā suam cum illa, & congratulabatur ei.

Factumq; est in die octauo uenerunt ut circumcideret puerū.) Secundum legem.

Et uocabant eum nomine patris sui Zacharię.) Plurimi enim filij, patrū nominibus vocati sunt.

Et respondens mater eius dixit: Nequāq; sed uocabitur Iohānes.) A spiritu sancto ipsa q̃q; nomē pueri didicerat; ideo etiā conabatur ipse vocare Iohānes.

Et dixerunt

1. Reg. 2.

Matth. 15.

Iohan. 1.

De pręcur
sore.

Et dixerunt ad illam, Nemo est in cognatione tua qui uocetur hoc nomine. Innucebant autem patri eius, quid uellet uocari eum.) Nutu illum interrogabant, ut qui etiam audire non posset, veluti superius manifestatum est. Aiunt enim vno quodam neruo colligatas esse audiendi loquendique vires: ideo neque audire posse eos, qui a natiuitate muti sunt. Zacharie ergo ita fuit ablata loquela, sicut ijs qui a natiuitate illa priuati sunt.

Et postulatis tabellis scripsit dicens, Iohannes est nomen eius.) Postulatis, non per vocem, sed similiter per nutum.

Et mirati sunt uniuersi.) Mirati sunt quomodo qui nec audire ab Elizabeth, nec ei dicere hoc potuerat, cum ea conueniebat. Verisimile est enim Elizabeth certiores illos fecisse, quod non per scripturam hoc vel dixisset vel audisset.

Apertum est autem repente os eius ac lingua eius, et loquebatur benedicens Deum.) Apertum est, hoc est in vocem solutum est. Manifestum est autem quod et auditus pariter solutus est. Sicut enim pariter ablatum fuerat, ita quodque pariter solutus est.

Et factus est timor super omnes uicinos eorum.)

Timor pre admiratiōe.

Et in tota montana Iudæe diuulgabantur omnia uerba hæc.) Quæ erant circa miracula facta in impositione nominis pueri, quomodo inopinate in eo parentes conuenerant: & quo pacto a Zacharia mirabiliter ablata erat loquelæ carentia; similiter & quæ a principio ad finem usque contigerant.

Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo.)

Posuerunt hæc tanquam admiranda.

Dicentes, Quis nam puer hic erit?)

Dicentes dubitantium more, aut cogitantes. Opere precium est autem querere, quare ablata non est a Zacharia loquelæ carentia quando puer natus est, sed potius quando nomen accepit? Dicimus quod propter angeli vaticinium. Dixerat enim, Et ecce eris mutus nec loqui poteris usque ad diem quo hæc fieret. Siquidem dicens Hæc, duo utique manifestauit, natiuitatem videlicet ac nominis impositionem, non autem solam natiuitatem; ut conuenientia in nomine sit etiam miraculum.

Et manus domini erat cum illo.)

Virtus ac gratia Dei.

De Zacharia.

Et Zacharias pater eius impletus est spiritu sancto, et prophetauit dicens: Benedictus dominus Deus Israel, quia uisitauit et fecit redemptionem plebi suæ.) Hæc de Christi incarnatione prophetat: per hanc enim uisitauit ac redemit populum suum, non solum a tyrannide hostium inuisibilibum, sed etiam visibilibum, ut videlicet fidem eius superare non possint. Populum suum autem: primo quidem veterem: illo vero non credente, postmodum nouum. Dicit autem ea quæ futura sunt, tanquam ea quæ facta sunt more prophetiæ. Verum quomodo dicitur Deus solius Israel, quum non tantum Israelitarum Deus sit, sed & omnium hominum, utpote omnium creator? Quia cæterorum quidem omnium hominum Deus erat, ipsis etiam nolentibus. solum autem Israelitarum, uel troneorum, & per cognitionem. Ne turberis autem propter difficultatem eorum quæ a Zacharia dicuntur: nam huiusmodi sunt prophetica: tentabimus rationem

men ea iuxta datam nobis intelligentiam explanare.

Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut loquutus est per os sanctorum prophetarum suorum, qui a seculo fuerunt.) Per cornu regnum hic intelligit: quia per cornu reges inungebantur ac designabantur. Aut significat potentiam. In cornu enim fortitudinem habent omnes animantes cornua gerentes. Cornu vero non simpliciter, sed salutis siue salutem. Regnum autem & potentiam salutarem dicit Christum, ut pote regem regnantium, & potentiam patris, ac saluatorem in se credentium. Domum etiam intelligit domum David. Dicit ergo quod instituit nobis populo suo regnum & potentiam salutarem e genere David serui sui. A genere enim David descendebat virgo ex qua Christus natus est. Fecit autem hoc sicut promiserat per os sanctorum, videlicet prophetarum, qui olim fuerunt. Per ipsos enim promiserat regem exoriturum potentem in domo David saluatorem Israel. Et hoc docent multi psalmi David.

Psalm. 89. &
131.

Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos.) Erexit autem hoc cornu, salutem & redemptionem ab inimicis nostris visibilibus & inuisibilibus.

Ut faceret misericordiam cum patribus nostris, & memor esset testamenti sui sancti.) Faciendo misericordiam cum patribus nostris, siue miserendo patrum nostrorum, ad quos facta est promissio salutis nostræ, & per illos habendo huius memoriam. Testamentum enim vocat promissionem: huius autem memoriam, terminationem ac complementum.

Iurisurandi quod iuravit ad Abraham patrem nostrum.) Ut etiam memor esset iurisurandi quod iuravit, hoc est, confirmationis quam confirmavit ad Abraham patrem nostrum: iurandum enim Dei, confirmatio est. Indifferenter autem verbum *iurandum* a genituo transit ad accusativum: id enim frequenter in scripturis accidit prophetis, sicut & in enigmaticis & figuris (idemque fit apud Latinos in vulgata translatione, quum primo dicitur testamenti, & postmodum iurandum) Deinde dicit ad quid fuerit hoc testamentum & confirmatio.

Ut daret nobis quo sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruamus illi, in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus vite nostræ.) Per hyperbaton est horum ordinatio verborum. Primum autem dicendum est, Ut daret nobis quo sine timore seruamus illi, in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus vite nostræ. Deinde quod in medio remansit, De manu inimicorum nostrorum liberati. Sanctitatem itaque vocat cultum diuinum: iustitiam vero, reliquarum perfectionem virtutum. Deinde in vaticinio ad filium quoque suum Iohannem digreditur, & ait:

Et tu puer propheta altissimi uocaberis.) Et vere omnes prophetam eum nominabant.

Præbis enim ante faciem domini ad parandum vias eius.) Dominum hic Christum appellat, quem præcedens Iohannes, utpote præcursor ac præco eius, quando ad desertum venit Iudææ parauit vias eius. Quæ autem sint viæ eius diximus tertio capite euangelij secundum Mattheum,

Matth. 3.

thæum, ubi habetur, Vox clamantis in deserto, Parate viam domini.

Ad dandam scientiam salutis plebi eius.) Preibis inquit ante faciem domini, & cetera, ut des populo ipsius cognitionem salutis, hoc est, ad indicandū ac demonstrandū Iudæis Christū: hic enim salus ipsorum est.

Per remissionem peccatorum eorum.) Salutis inquam quæ est per remissionem peccatorum eorum, siue quæ sit quum remittuntur ac solvantur illis peccata sua. Sic enim & angelus ad Ioseph loquutus est, interpretans nomen Christi: Ipse enim inquit saluum faciet populum suum a peccatis eorum.

Matth. 2.

Per viscera misericordiæ Dei nostri.) Per remissionem peccatorum, quæ est per viscera misericordiæ Dei nostri, siue quæ datur per compassionem misericordiæ ipsius, & non per opera eorum.

Quibus visitauit nos oriens ex alto.) Per quæ viscera misericordiæ, vel propter viscera misericordiæ visitauit nos, siue apparuit oriens solis intellectualis ex alto diuinitatis. Dicit autem Christi apparitionē, quæ nondum erat.

Ut appareret his qui in tenebris & in umbra mortis sedent.) Visitauit inquit nos, ut appareret, hoc est, ut illucesceret lux veritatis his qui in tenebris erroris sedent. Umbra vero mortis peccatum est: nam & hoc mortem significat. Sicut enim hæc animæ separatio est: ita quoque peccatum est spiritus sancti expulsio.

Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.) Ut dirigeret iter conuersionis nostræ in viam pacis quæ secundum Deum est.

Puer autem crescebat & corroborebatur spiritu.) Spiritu diuino. Et erat in desertis usque ad diem quo demonstrandus esset Israeli.) Vsq; ad diē quo ipsum Israelitis demonstrari oporteret: quando venit in omnē quæ circa Iordanem erat regionem, prædicans baptismum poenitentię. Oportebat enim eum a teneris, quod aiūt, vnguibus ad virtutem exerceri: ut & libere argueret, & Christi qui a se annuntiaretur testis fide dignus esset.

CAPVT PRIMVM DE CENSU CAESARIS.

Cap. .ii.

Factum est autem in diebus illis. Exiit edictum a Cesare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis.) Ut censum penderent, ut tributum exoluerent, qui iam Romanorum subiecti erant potestati, quorum princeps erat Caesar. Præfigurabat autem vniuersi orbis erga Cesarem subiectio ac descriptio, totius mundi ad Christum subiectionem, ac recensionem eorum qui in cœlos describuntur. Facta est autem huiusmodi descriptio, quum nasciturus erat Christus: ut dum omnes in sua metropoli describi oporteret, abiret & virgo in Bethlehem, ac ipsum in ea pareret: & prophetia impleret quæ ait, Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es inter principatūs Iudæ: ex te enim exibit dux qui regat populum meum Israel, de qua manifeste dictū est capite primo euangelij iuxta Matth.

Mich. 5.

Matth. 2.

Hæc descriptio prima facta est.)

Quæ vsq; illud tēpus facta non erat. Præsiede

Præsides Syriae Cyrenio.) Principatū descripsit Cyreni, ad significandum quod ipse fecerit Syriae descriptionem in qua sita ē Palestina.

Et ibant omnes ut describerentur quisque in suam ciuitatem.) In tribus suarū metropolim, vt nota fieret cuiusq; tribus multitudo.

Ascendit autem & Ioseph a Galilea de ciuitate Nazaret in Iudaeam ad ciuitatem David quae uocatur Bethlehem, eo quod esset ipse de domo & familia David, ut describeretur cū Maria desponsata sibi uxore.) Quum David in Bethlehem imperasset, suam appellauit ciuitatem. Simul autem descriptus est Christ⁹, vt eos qui descripti essent in seruitutem principis Caesaris, liberaret a seruitute diaboli, qui princeps est mundi.

Quae erat praegrans.) De spiritu sancto uidelicet, sicut dictū est. Factum est autem quum essent ibi, completi sunt dies ut ipsa pareret, & peperit filium suum primogenitum.) De significatione nominis Primogenitus, tractauimus in fine proemij euangelij iuxta Matthaeum, vbi dicitur, Et nō cognouit eam donec peperit filium suum primogenitum.

Et fascijs eum inuoluit ac reclinauit eum in presepe †, quia non erat eis locus in diuersorio.) Diuersorium dicitur hospitium, in quo quum non esset locus propter domus angustiam, reclinauit ipsum in presepe irrationalium quod ibi erat. Futurum enim erat vt verbum pasceret nos verbo euangelij & ab irrationalitate ac brutalitate affectionum liberaret. Quae re autem primo iuxta Matthaeum capite enarrationem eius quod dicitur. Et intrantes domum viderunt puerum.

† Presepe est mundus, nos uero irrationalia. Vt ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo uoluit ibi reclinari.

Nō possumus uno uerbo eā reddere consonantiā uel allusionē quae pulchre apud Graecos appareret quū dicunt λόγος καὶ ἄλογος, hoc ē, uerbum siue ratio, & irrationalis.

CAPVT SECVNDVM DE PASTORIBVS IN AGRO DEAGENTIBVS.

ET pastores erant in ea regione in agro degentes & excubantes excubias noctis super gregem suum.) Verbum ἀγροῦ ἐν quidam interpretantur ἐν ἀγρῷ αὐλῇ in agro tibia canere siue fistula uti. Alij uero ἐν ἀγρῷ αὐλῇ ἐδῶκεν, in agro degere, siue pernoctare.

Et ecce angelus domini adstuit illis, & claritas domini circumfulsit illos.) Claritatem domini intellige hic diuinum lumen. Circumfulsit autem illos ut angelum domini esse scirent eum qui illis adstaret.

Et timuerunt timore magno.) Propter uisionis nouitatem.

Dixitq; illis angelus, Ne timueritis. Ecce annuntio uobis gaudium magnum, quod erit omni populo.) Quod autem sit nuntium audito.

Quia natus est uobis hodie saluator, qui est Christus dominus in ciuitate David.)

Natus est uobis in ciuitate David saluator qui est Christus, utpote uictoriam habens humanitatem suam diuinitate. Dominus autem, utpote te Deus. Scribis uero & pharisaeis non annuntiavit hoc gaudium: quū enim peruersi essent & inuidi, non erant credituri: sed pastoribus, qui uersutia ac inuidia carebant, quique veterem patriarcharum viuendi modum apprehenderant. Quia etiam pastor ac dux factus est populi, pastoribus primum ea quae de se erant mysteria manifestauit. Significatur quoque & aliud: quod uidelicet pastoribus rationalium ouium

diuina myſteria primum ante alios reuelantur.

Et hoc uobis ſignum.)

Hoc uobis argumentum quod uera dicam.

Inuenietis infantem ſcisci inuolutum iacentem in preſepe.

Fascijs alligatu

ut fascias noſtrorum ſoluat peccatorum. Iacebat autem, ut eos qui in peccata ceciderant erigeret.

Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo coeleſtis militiae.)

Facta eſt cu

angelo, id eſt, coniuncta eſt illi angelo.

Laudantium Deum.)

Laudes canentium vni ſanctę trinitatis diuinitati, propter ordinatam hominum ſalutem.

Et dicentium, Gloria in altiffimis Deo.)

Laus in coelis Deo.

Et in terra pax.)

Ut hæc hymno ſiue laudi correfpondeat. Quia

& in terra pax facta eſt, quæ in coelis verfabatur, hominibus pacē iā ad Deum habentibus. Vel quia etiam in terra Dei filius apparuit, q̄ eſt pax mundi, mediator Dei & hominum factus: qui pacificauit terreſtria coeleſtibus, diſſidentia coniungens, eosque qui inuicem hoſtes erant reconcilians. Vel, Et in terra pax: quia omnipotente Chriſto nato, bellum omne diſſolutum eſt: omnibus ſimul gentibus Romanorum ditioni ſubiectis.

In hominibus beneplacitum.)

In hominibus nunc eſt quod olim patris erat beneplacitum: hoc autem eſt ut incarnaretur Dei filius, ac ſaluaretur homo perditus. Nunc enim completum eſt quod olim illi beneplacuit, ſiue quod definiuit aut uoluit.

Et factum eſt poſtquam diſceſſerunt ab illis angeli in cœlum, & homines paſtores diſxerunt inter ſe inuicem: Tranſeamus iam uſque Bethlehem, & uideamus hanc rem quæ accidit, quam dominus notam fecit nobis. Videamus rē, hoc eſt inquiramus factū, de nato nobis hodie ſaluatore. Inquiramus autē hoc, per datū nobis ſignū.

Et uenerunt feſtinantes, & inuenerunt Mariam & Joſeph ac infantem iacentem in preſepe. Quum uidiffent autem cognouerunt de uerbo quod dictum erat eis de puero hoc. Cognouerunt ſiue certiores facti ſunt de uerbo quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat populo ſaluator.

Potius tamen dicitur

Et omnes qui audierunt, mirati ſunt de his quæ dicta erant ipsis a paſtoribus.

Statim enim annuntiauerunt Joſeph & matri pueri quęcunque dicta notū fecerunt, Vel erant ipsis ab angelo, & de multitudine coeleſtis militiae. Nec his ſolū, diuulgauerunt, ob id uerum etiam omnibus quibus occurrebant, qui etiam mirabantur de poſſimum quod per his quæ audiebant.

titulus ſequitur, Et omnes

Maria autem conſeruabat omnia uerba hæc.

Quę a paſtoribus dicta erant.

Conſeruabat autem apud ſeſe.

Conferens in corde ſuo.

Examinans hæc apud ſeipſam, & comparans ad Gabrielis ab exordio ſalutationem, ac ſine ſemine conceptū, & abſq; doloribus puerperium, partumq; ſine corruptione: & paulatim certitudinem ſuſcipiebat perfectiorem.

Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes ac laudantes Deum ſuper omnibus quæ audierant & uiderant, ſicut dictum eſt ad ipſos.

Reuerſi ſunt ad gregem ſuum.

Quumque completi eſſent dies octo ut ipſe puer circuncideretur, & uocatum eſt nomen eius Ieſus: quod uocatum eſt ab angelo, priuſquam in uero conciperetur. Quemadmodū apud nos ſacerdotes, qñ baptizant, tūc etiā nomen imponunt: ita et apud

apud Hebræos qñ circūcidunt, tūc etiā nomē imponunt. Dubitabit aut aliquis, quare Christus circūcisus est, q circūcisioni finē erat impo-
 siturus? Cui respondendū est q hoc secundū dispensationē actū est. Nisi enī circūcisus fuisset, nequaquē eius doctrīna suscepta fuisset, sed oīno re-
 pudīata, tanq̄ alienigenæ; neq̄ credidisset quispiā ipsum esse Christum,
 de semine Abraham expectatū. Oēs enī qui ab Abrahā descendebāt,
 sigillū ac signum habebant circūcisionis quē distinguebat illos ab alijs
 gētibz. Ob hoc itaq̄ circūcisus ē. Legē etiā in hoc adimplēs, sicut in
 alijs quoq̄ pceptis legalibus; ne legis trāsgressor videretur. Hāc aut
 cessare facit, & valde rationabiliter; Hebreorū enī circūcisio Christiā
 norū baptisma figurabat, ac p̄signabat. Quemadmodū enī illa signa-
 bat eos, & ab oī gēte distinguebat: ita & hoc Christianos†. Oportebat
 aut cessare figurā, veniēte exēplari; & quiescere signū, adhibito signifi-
 cato. Nā hoc p seipsum adimplet; & superflū ē, quicquid reliquum est.

† Et sicut illa superflūa amputat corporis particulā, ita & hoc amputat peccatū superflū.

Et quando completi sunt dies purgationis eorum iuxta legem Mosi. Lex quidē
 Dei erat, vtpote ab eo data. Dicebat aut & Mosi tanq̄ ab eo scripta. In-
 bebat aut, vt quē semen suscepisset ac peperisset masculū, impura habe-
 ret vsq̄ ad quadraginta dies. Hoc aut ordinabat ad requiē matris, ne
 statim viri suis, quē peperissent, vxoribus cōmiserent: nondū curato
 labore, qui parientes consequit. Verū Dei genetrīx huic certe legi sub-
 iecta nō erat, eo q semen non suscepit; obediuit tamē, ne legē trans-
 gredi videretur. Purgationis aut eorū, puta matris pueri ac sponsi ei⁹:
 appropriabant enī & viris purgationes vxorum suarum.

Adduxerunt illum Ierosolyma, ut sisterent eum domino: sicut scriptum est in lege do-
 mini: Omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum domino uocabitur.) Sisterent

Exod. 13.
 Numer. 9.

siue adferrent dño in tēplum qd̄ erat Ierosolymis. Scriptū erat enī in
 lege: Omne masculinū adaperiēs vuluā: primū videlicet, hoc ē primoge-
 nitū; sanctū dño vocabit: siue, separatū dño vocabitur. Consecrabant
 aut Hebreorū primogenita Deo, quia olim primogenita Aegyptiorū
 mortī tradidit pro libertate Hebreorū. Sed hāc quidē primogenita iā
 aptam adaperiūt vuluam: aperit enī in viri cōgressu, qñ semē infun-
 dit. Sol⁹ aut Christus nondū apertā supernaturaliter aperuit, & clausā
 naturaliter seruauit: ga etiā solus hic pprie sanct⁹ est dño, & secundū
 diuinitatem, quia filius eius; & secundum humanitatē, vtpote vnus
 filio eius. Itaq̄ licet propter dictam causam de omnibus primogenitis
 p̄sens verbum statutum est, solum tamen Christum directe respicit.

Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut
 duos pullos columbarum.) Adduxerunt eum inquit, vt sisterent domi-

no sicut dictum est, & vt darent hostiam pro eo, illa scilicet quæ dicta
 sunt. Iussit enim lex vt darent par turturum, propter pueri temperā-
 tiā: est enim turtur animal castissimū: aut duos pullos columbarum,
 propter eius fecunditatem: columba namq̄ fecundissima est. Erant
 autem & hęc & illa duplicia. Vnum enim offerebatur in placationē,
 alterum in oblationem. Verum sicut Christi mater prædictę legi sub-
 iecta non erat, sic nec ipse p̄sentī.

Leuit. 12.

CAPVT TERTIVM DE SIMEONE.

ET ecce erat homo in Ierusalem, cui nomen Simeon: & homo hic iustus & pius, expectans consolationem Israel.) Id est, reuocationem, redemptionem Israelitici populi a seruitute. Expectabat autem hanc ex libris prophetici Christi annuntiantibus, qui noui Israelitici populi reuocatio est, reuocans eum ab erroris seruitute.

Et spiritus sanctus erat super eum.) Spiritus sanctus prophetie. Nō erat autē sacerdos, ut mihi interim videtur: alias enim & hoc omnino manifestasset euangelista tanquam magnam viri dignitatem.

Et responsum acceperat a spiritu sancto, non visurum se mortem priusquam videret Christum domini.) Legens enim quodā tēpore prophetias quæ de Christo erāt, quū inuenisset q̄ Deus incarnāndus esset, ad supernaturale mysterium tanquam homo anhelabat: ideo etiā oraculū siue responsum accepit, se non moriturum, donec ipse Christum oculis videret corporeis. Christum autem domini dixit, propter eius ad patrem similitudinem. Dominum enim intelligit nunc patrem.

Et venit per spiritum in templum.) * Motus a spiritu sancto.

Et quum inducerent parentes puerum Iesum, ut ipsi facerent iuxta consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in ulnas suas.) Statim enim cognouit eū per spicacissimis oculis.

Et benedixit Deum.) Qui incarnatus erat.

Et ait: Nunc dimittis seruum tuum domine secundum uerbum tuum.) Nunc omnino me absoluis a vita, quemadmodum olim dixeras mihi requiescenti de tua incarnatione.

In pace.) In pace cogitationum. Nunc enim quæ me turbabāt de diuina incarnatione cogitationes pacificatæ sunt. Vel, In pace intrepiditatis: quia deinceps mortē non metuam, propter profundam senectutem. Vel, In pace gaudiū, quia deinceps nō contristabor propter libertatem Israelis: iam enim vidi liberatorem.

Quia uiderunt oculi mei salutare tuum.) Nunc dimittis me, inquit, quia vidi incarnationem tuam: hanc enim vocat Salutare, utpote pro hominum salute factam.

Quod parasti ante faciē omniū populorū.) Quod salutare disposuisti corā oībus, ut oībus manifestū esset, nō Iudeis tantū, verū etiā alijs gētib.

Lumen + ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.) Lumen: qđ gentibus errore cecis visum restituat. Reuelationē enim vocat visus restitutionem. Ad gloriā id quidē & nominis celebritatem populi tui Israelitici. Nam gloria illorum est quod secundum humanitatem suam ab eis progenitus. Et vere salutaris incarnatio, gentes quidem illustrauit illustratione diuine cognitionis ac virtutis: Iudeos vero glorificauit, quia cognatus eorum fieri dignatus est.

+ O qui uere lumen & es & diceris, ad reuelationem gentium, ad manifestationem affectuum, ad increpationem dæmonum: & gloriam populi tui Israel, noui uidelicet: in quo per te est destructio malorum quæ sunt præter naturam, & possessio bonorum quæ sunt secundum naturam, & acquisitio bonorum, quæ sunt supra naturam. Vel, uirtus & cognitio diuinitatis.

Et erant

Et erant Ioseph & mater eius admirantes super his quæ dicebantur de illo.) Mirabantur, non quod tunc primum de illo audissent, sed quod præter ea, quæ prius didicerant adhuc mirabiliora percipiebant.

Et benedixit eis Simeon, & dixit ad Mariam matrē eius, Ecce situs ē hic in casum[†] & in erectionem multorum in Israel.) In casum his qui ad ea offendunt quæ hominis sunt, qui cadunt in incredulitatē diuinitatis eius; erectionem vero his qui adherent rebus quæ Dei sunt. Situs ē autem vtpote lapis angularis coniungens ad seipsum duos populos, veterem ac nouum. Nā & p̄ Iesaiam prædixit Deus, Ecce pono in Sion lapidē offensionis Iesaiæ. 9. & petram scandali.

[†] In casum quidem carnis siue carnalis prudentiæ & affectionum ac cogitationum malarū & demonum ac legis literalis. Erectionem uero spiritus siue spiritualis prudentiæ ac naturalium potentiarum, uirtutisq; & cognitionis ac legis spiritualis.

Et in signum cui contradicunt.) Et in miraculum cui ab infidelibus contradicunt, siue contradictionem sustinens; miraculū enim erat, vtpote neq; homo tantum, neq; Deus tantū, sed Deus simul & homo (qđ Græce unico dicitur vocabulo θεὸς υἱος) ideoq; quasi rei quæ supra naturam est contradicunt ij, qui omnia secundum naturam inquirunt, nec quicq; supernaturale intelligere possunt. Quidam vero, Signū cui contradicunt, dicūt crucifixionē: signum quidē, quasi symbolum amoris erga homines: nam hanc propter homines sustinuit: huic uero ab infidelibus contradicunt, vtpote rei probrosæ.

Et tuam ipsius animam penetrabit gladius.) Gladium nominauit dolorē acutissimū maximeq; diuidētem, qui penetrauit cor matris Dei, dū filius eius cruci affixus est. De hoc enim cruciatu nunc vaticinatus est.

Ut retegantur ex multis cordibus cogitationes.) Eorum qui suspicabant hanc non esse illius matrem. Sicut enim multi ad ea respicientes quæ hominis sunt, dicebant hominem tantum esse filium Mariæ: ita rursus alij attendentes ad ea quæ diuinitatis eius erant, suspicabantur quod esset tantum Deus, nec esset hæc mater eius: tunc autem intuentes eam amare dolentem, ac plurimum lugentem, naturæq; cedere, crediderunt quod mater esset eius: & retegebant siue prodebant cogitationes cordium suorum, quæ a suspitione processerant.

CAPVT QVARTVM DE ANNA PROPHETISSA.

ET erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis.) Proiectæ admodum ætatis siue anus.

Et uixerat cum uiro annis septem a uirginitate sua. Et hæc uidua erat ferme annorum octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, ieiunijs ac orationibus seruens nocte ac die) Ob hoc enim prophetica etiam gratia dotata fuit, quia non discedebat de tēplo, ieiunijs & obsecrationibus Deo seruans nocte ac die.

Et hæc ipsa hora superveniens uicissim confitebatur domino.) Gratias agebat Deo incarnato.

Ac loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem in Ierusalem.) Loquebatur de eo, quod hic esset redēptio. Verū Simeon quidē figura erat

erat veteris testamenti, Anna autem noui: inter quos medius positus Christus, illud absoluebat, hoc vero retinebat: ostendens quod vetus quædam cessat, nouum autem viuít.

Matth. 2.

Et ut perfecerunt omnia quæ secundum legem domini erant, reuersi sunt in Galileam, in ciuitatem suam Nazaret.) Omnia quæ erant circa pueri præsentationem, ac circa hostias de quibus iubebat lex. Quære autem primo capitulum euangelij secundum Matthæum dicti illius expositionem: Ecce angelus domini apparet in somnis Ioseph dicens, Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum.

Puer autem crescebat & corroborabatur spiritu, plenus sapientia, & gratia Dei erat super illum.) Quo ad humanitatem hæc omnia intellige. Tanquam puer enim crescebat etate: corroborabatur autem aduersus malitiam, spiritu, siue vnita sibi diuinitate. Nam spiritus vocat & diuinitas: implebatur vero sapientia, tãquam diuinitati vnitus: gratia quoque vniti sibi Dei erat super illum, quæ ipsum moderabatur, regebat & componebat. Vel etiam alio modo. Corroborabatur spiritu, videlicet sancto, gratia autem Dei siue patris erat super illum. Sicut enim incarnatus est ex patris beneplacito, ac superueniente spiritu sancto: ita etiam cõtrierabatur ac operabatur per beneplacitum patris & cooperationem spiritus sancti.

Et ibant parentes eius quotannis Ierosolyma in die festo paschæ. Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Ierosolyma secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, quum ipsi redirent, remansit puer Iesus in Ierusalem.) Finitis diebus, videlicet die festo paschæ, diebusque azymorum. Remansit autem siue relictus est in Ierusalem volens commisceri doctoribus.

Et non cognouit Ioseph & mater eius.) Iuxta diuinam prouidentiam Ex his uerbis, hoc factum est, ne prohiberent eum quasi puerum & sine literis. simulque & ab ijs quæ paulo post habentur super eo uerbo, Et uiso eo obstupuerunt, apparet autor sentire, quod uirgo hoc tempore non cognouerit Iesum fuisse Deum: non tamen ita sentit, quod patet ex illius dicti enarratione: Et mater eius conseruabat omnia uerba hæc in corde suo, quod paulo post prædicta sequitur.

Existimantes autem illum esse in comitatu, uenerunt itinere diei, & requirebant illum inter cognatos & notos. Quumque non inuenissent eum, reuersi sunt in Ierusalem quærentes illum. Et factum est post tres dies, inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum.) Vnum quidem diem consumpserunt, quando uenerunt itinere diei, & requirebant illum inter cognatos & notos: alterum quando non inuento eo reuersi sunt in Ierusalem quærentes illum: circiter tertium vero tandem inuenerunt illum. In templo inuenitur Christus, siue in sacro loco, & in sacro negotio, ac in sacro homine.

Audientem illos, & interrogantem eos.) Audientem & interrogantem de legalibus, ut a puero intelligentia eius cognita foret. Timeamus ergo qui præceptores sumus, quoniam in medio nostrum est Christus, attendens quo pacto doceamus.

Stupebant autem omnes qui audiebant eum super intelligentia & responsis eius.) Oportebat enim hoc fieri, ut quum postea doceret, facile ab illis recipetur.

Et uiso eo

Et uiso eo obstupuerunt.) Ioseph uidelicet & mater eius. Obstupuerunt autem, non propter intelligentiam tantum & responsa illius, verum etiam propter audaciam.

Et dixit mater eius ad illum, Fili cur fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes querebamus te.) Patrē, Ioseph nominauit, utpote spōsum suū, & illi nutritium. Dolentes autem querebant illum, propter longam morā et desiderium. Si quis ergo prę desiderio dolens querat eū, inueniet illum.

Et dixit ad illos: Quid est quod me querebatis? Quasi errantem vides licet; Deus enim non errat.

Nesciebatis quod in his quę patris mei sunt oportet me esse?) Id ē, in domo patris mei. Dicebat autem de templo, quod Deo patriq; suo a Solomone edificatum erat. Verum mater eius de adoptiuo patre loquuta fuerat: ipse autem eum qui natura sibi pater erat manifestabat.

Et ipsi non intellexerunt uerbum quod loquutus est illis.) Quod erat de templo.

Et descendit cum eis, neq; Nazaret, & erat subditus illis.) Docēs ut subditi simus, nō solū naturalibus parentibus, verum etiam adoptiuis.

Et mater eius conseruabat omnia uerba hæc in corde suo.) Quę de templo dixerat ac similia, tanquam uerba non simpliciter pueri, sed etiam filiū Dei. Conseruabat autem examinans apud sese, utpote quę non vulgariter dicta erant.

Et Iesus proficiebat & sapientia & ætate ac gratia apud Deum atque homines.) Tanquā puer lege humane naturę paulatim ad hæc proficiebat. Nam ut Deo omnino perfectus erat.

† Gregor. Theolo. Proficiebat inquit ut ætate, ita & sapientia & gratia. Non hæc accipere oportet per augmentum: Quid enim? Num qui ab initio perfectus erat, perfectior fieri poterat: sed quod hæc paulatim denudaret ac demonstraret.

Anno uero decimoquinto principatus Tiberij Cæsaris.) Post prædictum Cap. iiii. Augustum Tiberius fuit Cæsar Romanorum, hoc est, Imperator. Tūc enim Cæsar rege maior erat: postea uero Cæsaris dignitas depressa ē. Significat autem euangelista & tempus Cæsaris qui tunc imperabat, & præsidum, more historię, Id enim historicis mos erat.

Pontio Pilato præside Iudææ, Tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lisania Abilenes Tetrarcha.) De his accurate dictum est capite secundo euangelij secundum Matthæū, Matth. 21 ubi de Ioseph dicitur, Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo timuit illo ire.

Sub pontificibus Anna & Caiapha.) Atqui eo tempore solus Annas pontifex erat: Caiaphas enim pōtifex factus est circiter annū quo crucifixus est saluator. Verum euangelista coniunxit & Caiapham tanquam adiutorem. Erat enim gener eius, & communem inter sese gubernationē habebant, ueluti diximus sexagesimoquinto iuxta Matth. 26.

thēum capite, ubi de Petro dicitur. Et ingressus intro sedebat cum ministris. Siquidem etiam Annas postmodum opitulabatur Caiaphæ in pontificatu ipsius.

CAPVT QVINTVM DE VERBO QVOD
FACTVM EST AD IOHANNEM.

FActum est uerbum Dei super Iohannem Zachariæ filium in deserto, & uenit in omnem regionem, quæ circa Iordanem erat. Quære tertio capite euangelij secundum Matthæum dictum illud, In diebus illis uenit Iohannes Baptista prædicans in deserto Iudææ: & lege totam illius uerbi enarrationem.

Marci .1.

Prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. De his manifeste dictum est in proœmio euangelij secundum Marcum, ubi dicitur, Fuit Iohannes baptizans in deserto, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.

Iesaiæ .40.

+ Matth .3.

Sicut scriptum est in libro sermonum Iesaiæ prophætæ dicentis: Vox clamantis in deserto, Parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Hæc prophætæ uerba declarata sunt tertio capite euangelij iuxta Matthæum. Quæ uero sequitur, prophetia est docens, quod æquabit Christus inæqualitatem mundi, tortuositatem ac asperitatem hominum corrigens, ac delens aratro euangelicorum præceptorum. Ait enim.

Deut. 16.

+ +

+ Desertum est hic mundus aut humana natura, siue cuiusque anima propter infructuositatem bonorum, quæ a ueteri transgressione provenit. Vox autem clamantis dicitur morbi sensus, quasi per conscientiam clamans contra ea quæ quisque deliquit, arguendo cordis occulta, & adhortando ad resipiscendum, & etiam ad parandum uiam domini. Præparatio autem est morum & cogitationum ad melius mutatio. Via uero domini, est uita quæ uirtuti secundum Deum innititur. Semitæ quoque uaria sunt studia secundum Deum. Has rectas faciunt, qui recte atque irreprehensibiliter uirtutem sectantur. Bonum enim, inquit, non est bonum, nisi recte & bene fiat. Omnis uallis + implebitur, & omnis mons + & collis deprimetur. Vallis et mons ac collis loca sunt inæqualia & accessu difficilia. Significantur autem per vallem præfracti & ad prauitatem alliciētes: uallis enim prærupta est. Per montem & collem elati, duri, ac infructuosi ad uirtutem. Impletur autem omnis uallis, iniecto eo quod decrat, uidelicet pietate ac uirtute: deprimitur uero omnis mons & collis, ablato superfluo, puta impietate ac prauitate. Quod autem dicitur Omnis, etsi uniuersale sit, sapius tamen apud Hebræos non uniuersum significat, sed simpliciter multitudinem. Potest & alio quoque modo uallis quidem illos innuere, qui in profundum perditionis deiecti sunt: qui implebuntur per euangelicam prædicationem. Mons & collis, elatos demones, qui deprimuntur & euerrentur a Christo.

+

+ Vallis est cuiusque caro, quæ multo ac uehementi fluxu affectionum, in modum torrentis demissa, spirituales animæ continuitatem ac coniunctionem ad Dei colligantis legem diuidit. Potest autem & anima uallis intelligi, quæ frequenti ac ueloci malarum cogitationum de fluxu cauatur, & spiritualis planitie pulchritudinem per prauitatem abiicit. Omnis ergo huiusmodi uallis per eos implebitur, qui uiam domini parant, hoc est, ad debitum statum perueniet, per prauitatis & ignorantie abiectionem, & uirtutis ac scientie adiectionem, recipietque decentem naturalium uirtutum ornatum.

+

+ Mons est scientia omnis falsi nominis, elata contra ueram Dei scientiam. Collis uero est omnis

omnis iniquitas, contra uirtutem erecta. Aut mons significat spiritus, qui falsam producunt scientiam: Collis uero eos qui operantur malitiam, qui omnes deprimuntur, deiciuntur, diruentur, & auferuntur per contrariam scientiam, & oppositam uirtutem. Item alio quoque modo, qui falsae scientiae habitum in ueram scientiam, & prauitatis efficaciam in actum uirtutis immutauerit, hic per montium & collium subuersionem, uallium concauitates repleuerit.

Et obliqua fient directa: & asperae fient uiae planae. *) Obliqua sunt uiae peruersae hominum, & asperae uiae, opiniones ipsorum: haec fient recta & plana, ita ut per ea aequabiliter pergant ad Christum. Aut etiam obliquitas & asperitas prauitatis, in rectitudinem & planitiam uirtutis immutabitur. Vel alio quoque modo obliquitas & asperitas ueteris legis, in rectitudinem ac perfectionem euangelij conuertetur. Veteris quidem legis obliquitas, erat obscuritas ac varietas: asperitas uero, auferitas & incompassibilitas. Rursus euangelij rectitudo est claritas ac simplicitas: lenitas autem, mansuetudo & compassibilitas.

*) Obliqua sunt sensuum motiones quae praeter naturam fiunt: directa uero, secundum naturam. Rursus asperae uiae sunt tentationum impetus, quae nobis inuitis accidunt: planae autem sunt attractiones, quae per has fiunt in patientia & gratiarum actione: explanat enim & mutat laboriositatem illarum, gratiarum actio cum patientia. Obliqua uero manifestius dici possunt tentationes uoluntariae, quae per uoluptatem accidunt: est enim uaria & mutabilis uoluptas. Asperae autem uiae dicuntur, quae per dolorem inuitis nobis accidunt.

Et uidebit omnis caro salutare Dei. *) Salutare lumen euangelij, vel salutare incarnationem, quae ambo preparauit Deus ante faciem omnium populorum.

Dicebat autem populis qui egrediebantur ut baptizarentur ab eo: Progenies uiperarum, quis submonstrauit uobis ut fugeretis a uentura ira? *) Haec etiam scripsit Matthaeus capite tertio sui euangelij, & in eo declarata sunt.

Facite ergo fructus poenitentiae dignos, & ne ceperitis dicere apud uos ipsos, Patrem habemus Abraham: dico enim uobis, quod potest Deus ex lapidibus his suscitare filios ipsi Abraham. *) Similiter & haec.

Iam autem & securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quae non facit fructum bonum, excidiatur, & in ignem mittitur. *) Pari modo & haec: quare ergo ibi omnium enarrationem.

CAPVT .VI. DE HIS QUI IOHANNEM INTERROGABANT.

Et interrogabant eum turbae dicentes, Quid igitur faciemus? *) Iussi facere fructus poenitentiae dignos interrogant.

Respondens autem dicit eis: Qui habet duas tunicas tradat non habenti. *) Tradat nullam omnino habenti: aut habenti quidem, sed inutilem.

Et qui habet escas, similiter faciat. *) Per traditionem vestis ac cibi inducuntur hi ad pauperum subsidium, communicationem & mutuum amorem. Nihil ergo nunc quod grauius esset, illis praecipit: sciens quod non multo post Christus euangelica stabiliturus esset praecepta.

Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad eum, Praeceptor quid faciemus? Ille autem dixit eis: Nihil amplius quam quod constitutum est uobis exigite. *) Habebat

Habebāt enī cōstitutū de exactiōibus, de g̃titate & qualitate exactorū.

Interrogabant autem & milites dicentes: Et nos quid faciemus? Dixitque illis: Nemine conculcatis, neque calumniemini.

Concutiebant enim & calumniabantur multos quasi a Cæsare deficientes aut insidiatores: eo quod vitam turpiter quaestuosam ducerent.

Et contenti estote stipendijs uestris. Tesseris frumentarijs. Omnes ergo admonebat diuersimode vt expediebat, perfectiorem doctrinā Christo relinquens.

Expectante autem populo.) Suspicante, deinde interpretat verbū.

Et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, num ipse esset Christus. Respondit Iohannes omnibus.) Cogitantibus omnibus, num ipse esset Christus,

quem prophetæ annuntiabant. Obstupesciebat enim eos conuersatio ac sermo ipsius. Sciens autem Iohannes hanc eorum opinionem ac mine sui spiritus, respondit illam corrigens.

Dicens, Ego quidem aqua baptizo uos: uenit autem is qui me fortior est, cuius non sum idoneus, ut soluam corrigiam calceamentorum eius.)

Dictum est & de his capite tertio euangelij iuxta Matthæum. Lege quoque in procemio secundū Marcum enarrationē illius verbi, Venit is qui me fortior ē post me.

Quod Iohannes ait, Non sum dignus ut soluam corrigiam calceamentorum eius: quantum ad manifestiorem intelligentiam, significat se non esse dignum, qui uel numerari dignus sit potius eius seruus. Quantum autem ad reconditum sensum duo calceamenta domini sunt, due eius peregrinationes, puta a celo in terram, & a terra ad infernum. Harum enim peregrinationum modos nemo potest soluere, ne si Iohanni quidem sit similis. Quis enim poterit dicere, aut quo modo sit incarnatus, aut quo modo ad infernum descenderit.

Ipsē uos baptizabit in spiritu sancto & igni.) Predicto tertio capite euangelij secundum Matthæum, etiam de eo inuenies.

Baptizat Christus in spiritu sancto fideles, in igne uero infideles: & illud quidem in presenti uita, hoc autem in futura.

Cuius uentilabrum in manu ipsius, & purgabit aream suam, & congregabit frumentū in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.) Hæc etiam scripsit Matthæus, & similiter enucleata sunt tertio capite euangelij ipsius.

Multa quidem & alia exhortans nuntiabat populo.) Multa præterea & alia de Christo annuntiabat populo, adhortans vt ad eum accurrerent, & in eum crederent qui iam ueniebat. Vel, Multa de salute illorū adhortans eos, vt poeniteret ipsos ac resipiscerent.

Herodes autem Tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecerat Herodes: addidit & hoc super omnia, & reclusit Iohannem in custodia.) Postq̃ uidelicet baptizatus fuerat Christus. Dictū ē autē de Iohannis incarceratione uicesimo quinto capite euangelij secundū Mat.

Factum est autem quum baptizatus esset ab eo populus, ut baptizato Iesu ac orante, aperiretur celum, descenderetq; spiritus sanctus corporali specie quasi columba super eum, & uox de celo fieret dicens, Tu es filius meus meus dilectus, in te mihi complacitum est.)

Baptizatus orabat docens eos qui baptizati sunt orare. Spiritus sanctus autē corporali specie descendit, vt oculis corporalibus hominū uideri posset: & etiā in honorē corporis Christi. Sed de eius baptismate planius scripsit Matth. tertio cap. & ibi sunt oīa ad verbū explanata. Et ipse

Matth. 14.

Et ipse Iesus erat ferme annorum triginta.†) De his pulchre dictum ē in principio dicti tertij capitis vbi habetur. Venit Iohannes Baptista prædicans in deserto Iudææ.

† Tricenarius hic numerus & temporis & naturæ sensibilis, naturæq; intelligibilis, creatoris ac gubernatorem inducit dominum. Temporis quidem per septem, tempus enim per septem dies procedit. Naturæ autem sensibilis per quinque: sunt enim quinque sensus. Naturæ uero intelligibilis per octo: paululum enim supra tempus, quod per septem procedit, est intelligibilium generatio. Gubernatorem uero per decem, propter denarium præceptorum numerum, qui homines ad beatitudinem inducit: Aut ideo, quia litera iota quæ decem significat, principium est humanæ appellationis domini, scilicet nominis Ἰησοῦς. Coniungens itaq; septem quinque octo & decem, tricesimum efficies numerum, qui prædictas res mystice ac ænigmatice designat.

Incedens.) Veniens, sese demonstrando ad populum manifesta conuersatione, per signa videlicet & doctrinam.

Vt putabatur, filius Ioseph.) Vt putabatur a Iudeis, vt enim veritas habebat, non erat filius eius. Vbi autem de Ioseph fecit mentionē, ascendit & ad patrem Ioseph, deinde etiam ad auum eius, & ad proauū ac abauū; & ita consequenter regrediens ascendit vsq; Adam. Dictum est autē de huiusmodi genealogia in primordiis genealogiæ quæ apud Matthæum est, vbi dicitur, Filij Dauid, filij Abraham; & ibi quere Matth. 1. causam diuersitatis earum.

Qui fuit Eli.) Ioseph filij Eli. Verum quomodo Matthæus Ioseph filium dixit Iacob, Lucas autem nunc filium Eli? Quia mortuo Eli sine prole, Iacob qui frater eius ex eadē matre erat, sumpta illius vxore iuxta legis præceptū, genuit Ioseph. & fact⁹ est Ioseph lege quidē filius Eli, natura vero filius Iacob. Itaq; Matthæus naturalem eius patrem scripsit, Lucas vero legalem, vtrinq; enim Ioseph inueniē generis relationem habere a Dauid.

Qui fuit Matthan.) Ipsius Eli filij Matthan. Sed quomodo rursum Matthæus Matthan dicit patrem Iacob, Lucas autem nunc patrem dicit Eli? Quia alius fuit Matthan iste & alius ille. Matrem siquidem ipsius Eli & Iacob primum duxit in vxorem hic Matthan, de quo Lucas, & genuit Eli; deinde iam viduam duxit hanc Matthan ille qui apud Matthæum ponitur, quum esset de eadem tribu, quanquā de alia cognatione, & genuit Iacob. Eli itaq; & Iacob ab eadem nati sunt matre, diuersis tamen patribus. Reducūt autem genus, Matthan quidem pater Eli ad Resa filium Zorobabel, Marthā vero pater Iacob ad Abiūd similiter filiū Zorobabel, & vterq; ad Zorobabel, a quo duo hæc genera diuisa sunt. Alia quoq; similia in euangelistarū genealogiis habentur.

Qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Mattathia, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Naggæ, qui fuit Naath, qui fuit Mattathia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohaanan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri.) Salathiel Matthæus filiū Iechoniæ nominauit, vtpote naturalē eius filiū: Lucas vero nunc filiū Neri tanq; legālē. Reducūt autē & hi genus, Neri qdē ad Nathan filiū Dauid, Iechonias vero ad Solomonē filiū similiter Dauid, et rursus vterq; ad Dauid.

Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cofam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er, qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim, qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Matthat, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Ieffa, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaffon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, qui fuit Seruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Eber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusalem, qui fuit Enoch, qui fuit Jared, qui fuit Moleleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam.) A nouo Adam incipiens ascendit generationem texendo vsq; ad veterem. Cuius fam autem didicisti in primordijs genealogiæ quam rexit Mattheus ubi dicitur, Fili David, fili Abraham.

Qui fuit Dei.) Ipsi Adam qui fuit a Deo. Neq; enim ipsi Adâ fuit pater homo, sed Deus formauit eum. Vide aut q; a Christi inchoans humanitate, sermonem reduxit ad eius diuinitatem: demonstrâs Christum ut hominem quidem incepisse, ut Deum vero carere principio.

CAPVT .VII. DE TENTATIONIBVS IESV.

Cap. iiii.

Matth. 3.

Deut. 8.

Matth. 4.

Deut. 6.

Psal. 90.

Deut. 6.

IESVS autem plenus spiritu sancto reuersus est a Iordane, & ductus est a spiritu in desertum: ac diebus quadraginta tentabatur a diabolo.) Plenus spiritu sancto, ut sciamus quod spiritum sanctum accipimus in diuino baptismo. Lege autem tertio capite euangelij secundum Mattheum expositionem illius dicti, Tunc ductus est Iesus in desertum a spiritu ut tentaretur a diabolo. Scire autem oportet, quod humanitas Saluatoris tanquam magistrum habuit spiritum sanctum, non quod vnita sibi diuinitas non sufficeret, sed quemadmodum patris beneplacito incarnatus est, ita cooperatione spiritus sancti totius vite ipsius curriculum peractum est, ut demonstraretur quod eiusdem sint inter se nature.

Nihilque comedit in diebus illis: & completis eis postea esuriit. Dixitque ad eum diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Et respondens Iesus ait illi: Scriptum est: Non in pane solo uiuet homo, sed in omni uerbo Dei.) Ibi & hec omnia ad verbum declarata sunt.

Et subduxit eum diabolus in montem excelsum: & ostendit ei omnia regna mundi in momento temporis, dixitque ei diabolus: tibi dabo potestatem hanc uniuersam, & gloriam eorum: quia mihi tradita est, & cuicunque uolo do eam. Tu igitur si prouolutus coram me adoraueris, erunt tua omnia. Et respondens dixit illi Iesus, Abi post me satana. Scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias.) Etiam de his omnibus illo capite manifestissime dictum est, ubi habetur, Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde.

Duxitque eum Ierosolyma, ac statuit eum super pinnaculum templi, & ait illi, Si filius Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum. Scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, ut serui te, et in manibus portabunt te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens dixit illi Iesus, Dictum est, Non tenebis dominum Deum tuum.) Similiter & hec illo capite conuenienter explanata sunt, ubi dicitur, Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem.

Quum expleuisset omnem tentationem diabolus, discessit ab eo usque ad tempus.) Dictum est & de hoc ibidem, ubi habetur, Tunc dimisit eum Diabolus.

Et reuertens

Et reuersus est Iesus in uirtute spiritus in Galilæā.) In uirtute vnite sibi diuinitatis, vel etiā sancti spiritus: vt discamus quod qui diabolu vice- rit, deinceps confirmatur diuino spiritu ad facienda signa.

Et fama exiit per uniuersam regionē uicinā de illo: ipse autē docebat in synagogis eorū, & glorificabatur ab omnibus.) Laudabat a turbis quē malitia ac inuidia carebāt.

Et uenit Nazaret ubi erat nutritus.) Dicitur est de hoc vicesimoquar- to capite euangelij secundū Mattheum post finem parabolarum.

Matth. 13.

Et ingressus est iuxta consuetudinem suā in synagogā, surrexit, ut legeret.) Ad- hortantibus eū pręceptoribus populi, q̄ & ipse pręceptor esset: vel vt cognoscerēt utrū legere nosset, quum literas non didicisset.

Et traditus est ei liber Iesaię prophetę: apertq; libro inuenit locū in quo scriptū erat: Spiritus domini super me.) Per prouidentia suā inuenit statim, quę de di- uinitate sua dicta erant: prius enim ipse hęc p prophetā fuerat loquut- us. Dicit autem tanquam homo: Diuinitas domini siue filiū super me Iesum, hoc est, Deus vnitus est mihi. Hoc namq; loco per Spiritum in- tellige diuinitatem. Spiritus autē dñi super me, vt hoēs saluos faciam: id enim deficit & subauditur, sicut manifestū est ab eo qđ sequitur.

Iesaię. 61.

Propter quod unxit me.) Cuius causa, cuius gratia, unxit me hoēm Deus: unxit autē me nō oleo, sicut reges ipsos vngebāt, sed diuinitate.

Ad euangelizandum pauperibus misit me.) Pater uidelicet, Pauperes autē vocat Gentiles, vtpote diuini cultus diuitias non habentes, omniq; bo- no carentes. Aut etiā Iudęos, qui uirtute pauperes erāt, quibus si- mul omnibus euangelizauit cultum diuinum ac conuersationem quę secundum uirtutem est, idq; per euangelium.

Ad sanandum contritos corde.) Eosdem, quibus grauitate peccatorū cor contritum erat.

Ad prędicandū captiuis remissionē & cæcis uisum.) Captiuis quorū aīa a dia- bolo ducta ē in captiuitatē. Cæcis uero, hoc ē, excecatis mēte ab affecti- onibus. Prędicabat autē, his quidē libertatē, illis uero intelligentiā, qñ tradebat euāgelica pręcepta. Siquidē illa sunt prędicatio Saluatoris.

Ad dimittendum confractos per remissionem.) Ad absoluendum per li- bertatem confractos tyrannide dæmonum.

Ad prędicandum annum domini acceptum.) Annū vocauit tempus quo docebat ac miracula operabatur. Acceptū uero dixit, vtpote super oēm annū patri acceptabilē. Eo enim tēpore salus oīm hoīm germīnauit. Aut salutare euangelium. Prędicabat autem hūc annū postq̄ tentatus fuerat ac tentatorem superauerat & reuersus erat. Ab eo enim tempo- re cœpit, inqt, Iesus prędicare & dicere, Resipiscite, instat enim regnū cœlorum. Nam Instat, temporis significatiuum est.

Matth. 3.

Quq; clausum librū reddidisset ministro, resedit.) Ministro scilicet doctorū. Et omnium qui erant in synagoga oculi, defixi erant in eum.) Vt audirent quomodo interpretaretur ea quę legerat.

Cœpit autem dicere ad illos, Hodie completa est scriptura hęc in auribus uestris.) Scriptura hęc: vt subaudiatur, Quę sonuit, in auribus uestris. Hodie uero, hoc est his diebus. Hoc autem dicens, significabat sese eum esse de quo loquebantur quę lecta erant.

Et omnes testimonium illi dabant, & admirabantur super sermonibus gratiæ, qui procedebant de ore eius.) Dixit enim & alia admiranda, de quibus mirabatur, & testimonium ei dabant de gratia diuina.

Math. 23.

Et dicebant, Nonne hic est filius Ioseph?) Quare de hoc dicto capite ubi hæc clare ponuntur.

Et ait illis, Omnino dicetis mihi parabolam hanc: Medice cura teipsum: Quæcunque autem diuinus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua.) Parabolam, dicit hic primum uerbum, prouerbum inquam, quod dici solet de medicis egrotantibus. Medice cura teipsum. Dixit autem hoc, cognito quod cupidi essent uidentis signa. Ait ergo, Omnino dicetis mihi, Medice cura teipsum, siue patriam tuam quæ ægrotat, non solum prauis corporis habitibus, verum etiam infidelitate animæ, nec credere ualet signis, quæ a te facta esse audiuit, nisi etiam oculis similia uideat.

Dixit autem, Amen dico uobis, Nullus propheta acceptus est in patria sua.) Prædicto uicesimoquarto capite euangelij iuxta Matthæum accurate etiam de hoc dictum est.

4. Reg. 5.

In ueritate autem dico uobis, Multæ uiduæ erant in diebus Eliæ in Israel quando clausum est celum annis tribus & mensibus sex, sic ut facta sit fames magna super uniuersam terram, et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarephtha Sidonis ad mulierem uiduam.) Ostendit hoc signo quod indigni sint signorum propter insensatam illorum incredulitatem. Quemadmodum enim & Elias quum multæ essent apud Israelitas uiduæ, ad nullam illarum missus est a Deo, quod indignæ essent ut ad eas accederet: ad solam autem illam uenit, quæ in Sarephtha ciuitate Sidonis regionis habitabat, propter illius honestatē & promptitudinē ad uirtutē, licet alienigena esset: & miraculū apud eam operatus est, sicut ostendit tertius liber Regū. Ita quoque ipse ad nullū horū qui indigni erant ueniebat signa facturū: quod non solum inutile esset, uerū etiā blasphemie occasio, sed ad solos eos, quod per ea iuuandi erant, & quos futurū erat ut poeniteret.

4. Reg. 5.

Et multi leprosi erant tempore Elisæi prophætæ, & nullus eorum curatus est, nisi Naaman Syrus.) Idem quoque præsentī manifestauit exemplo.

Et repleti sunt omnes qui in synagoga erant ira audientes hæc: & surgentes eiecērunt eum exara ciuitatem, duxeruntque illum usque ad uerticem montis, super quem ciuitas sua edificata erat, ut præcipitarent eum.) Hinc ostenderunt seipsos esse signis indignos: & Saluatoris sermonem qui de hoc factus erat, ab eo quod facere conabantur, confirmarunt.

Ipse autem transiens, per medium illorum ibat.)

Seruatus ab unita sibi diuinitate.

Mat. 7.

Et descendit Capernaum ciuitatem Galilææ, docebatque eos sabbathis, & stupebāt super doctrinā eius, quia per autoritatē erat sermo illius.) Scripsit & hoc Matthæus in fine quinti capitis: quare ergo ibi enarrationem.

CAPVT .VIII. DE HABENTE SPIRITVM DAEMONIACVM.

Mar. 1.

ET in synagoga erat homo habens spiritum dæmonis immundi, & exclamauit uoce magna dicens: Eia quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? uenisti ut perdas nos? noui te quis sis, nempe sanctus ille Dei.) Hæc & Marcus primo scripsit capite, & in eo ad uerbum declarata sunt.

Et increpauit

Et increpauit eum Iesus dicens, Obmutescere & exi ab eo. Et quum proiecisset illum in medium, exiit ab eo, nihilq; illi nocuit.) Similiter & hæc.

Et factus est pavor super eos, ac colloquebantur inuicem dicentes, Quod est hoc uerbum, quod cum autoritate ac potestate imperat spiritibus immundis, & exeunt? Similiter & hæc.

Et egrediebatur sonus de eo in omnem locum finitimæ regionis.) Dictum est Matth. 4: de hoc, quarto iuxta Mattheum capite.

CAPVT .IX. DE SOCRV PETRI.

Quamq; surrexisset de synagoga ingressus est domum Simonis; socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt eum pro illa: & astans præcepit febrilem dimitti illam, ac continuo surgens ministrabat illis.) ἡρώτης, non significat interrogauerunt, sed, rogauerunt, sicut alibi dictum est. Similiter ἐπετίμη non est hic proprie increpauit, sed præcepit, quod etiam alio loco dictum est. Quæ vero sunt de socru Simonis Petri, manifeste declarata inuenies octauo capite euangelij secundum Matth.

Matth. 9.

CAPVT .X. DE CVRATIS A VARIIS MORBIS.

Quam sol autem esset in occasu, omnes qui habebant infirmos varijs ægritudinibus, ducebant illos ad eum. At ille singulis eorum manibus impositis curabat eos.) Dicitur & de his in principio noni capitis euangelij secundum Matth.

Exibant autem & dæmonia a multis clamantia & dicentia, Tu es Christus filius Dei. Et oburato illis ore, non sinebat ea loqui, quod nossent ipsum esse Christum.) ἐπιτίμη non est hic proprie increpans, sed, silentium illis imponens. Lege autem tertio capite euangelij secundum Marcum dicti illius expositio Marc. 1.

nem, Et non sinebat loqui dæmonia. Facto autem die egressus iuit in desertum locum.) Dictum est de hoc eodem loco.

Et turba requirebant eum: ueneruntq; usq; ad ipsum, ac detinebant illum ne discederet ab eis.) Illo capite de his dictum est.

Ipsæ autem dixit eis, Alijs etiam ciuitatibus oportet me annuntiare regnum Dei: quia ad hoc missus sum. Et prædicabat in synagogis Galilææ.) Similiter & de his omnibus.

Factum est autem quum turba immineret ei, ut audiret sermonem eius: & ipse stabat iuxta lacum Gennesaret, & uidit duas naues stantes iuxta lacum.) Vna quidem erat Simonis & Andree, altera vero Iacobi & Iohannis: hi siquidem socij in piscatione erant, prout in sequentibus inueniemus. Cap. v.

Piscatores autem descenderant ex illis, & abluabant retia.) Næpe Simon & Andreas, Iacobus & Iohannes. Atqui Matthæus ait hos in principio prædicationis reliquisse piscatoria omnia, & sequutos esse Christum. Verum die quidem sequebantur Christum, nocte vero piscatoria exercebant: nondum ingenuæ in Christi familiam asciti: eo quod propria detinerentur verecundia. Verisimile est autem id una nocte factum aut duabus, & non amplius.

Ingressus autem in unam nauem quæ erat Simonis, iussit ei ut a terra abduceret pusillum.) Verbum ἡρώτης, nec hic significat interrogauit, sed iussit.

Et sedens

Matth. 13.

Et sedens docebat de naui turbas.) Docebat de naui ne in eum docentem irruerent: videretq; omnes coram facie stantes. Hoc autem alias etiam fecit, veluti dixit Matthæus vicesimotertio capite.

CAPVT .XII. DE CAPTVRA PISCIVM.

VT autem cessauit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altū, & laxate retia uestra in capnam.) Sciens quod tota nocte nihil ceperant, adhortabatur vt nunc laxarent retia; quo cognita firmius eius potentia, maiorem de eo fidem conciperent: relictisq; deinceps capturæ magnitudine, continue eum sequerentur.

Et respondens Simon dixit ei: Præceptor tota nocte laborantes nihil cepimus: ad uerbum tamen tuum laxabo rete. Quumq; hoc fecisset, concluderunt multitudinem piscium copiosam: rumpebatur autem rete eorum, & annuerunt socijs qui erant in altera naui, ut uenientes adiuuarent eos: & uenerunt ac impleuerunt ambas naues, ita ut ipsæ mergerentur. Nutu eos vocauerunt, quū præ stupore & timore loqui non possent.

Videns autem Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Exi a me domine, quia uir peccator sum.) Intellexit q; præceptum eius admirando modo operatū erat, q; diuinus ac supernaturalis homo esset: & magna illius reuerentia, suisq; correptione repressus, indignum sese ducebat. Eius itaque deuotabat præsentiam, timens ne qñ periclitaretur, eo quod talis talem ausus fuisset suscipere.

Marc. 1.

Stupor enim circundederat eum & omnes qui cum eo erant, super captura piscium quam comprehenderant.) Verisimile enim est non solum fratrem Andream secum habuisse, verum etiam mercenarios: sicut etiam de Iacobo & Iohanne docuit Marcus circa finem sui proœmij.

Similiter autem & Iacobum ac Iohannem filios Zebedæi qui erant socij Simonis. Et dixit ad Simonem Iesus: Noli timere: posthac homines captabis.) Abundans captura piscium, typus erat copiosæ hominum capturæ, ac præsignatio magnæ illorum multitudinis, qui ab Apostolis irretiendi erant, quorum sensibilem capturam ad intellectualem transtulit Christus. Posthac inquit mutata tibi piscatione, homines captabis. Considerandum autem & iuxta anagogen, quæ ad præsens faciunt propositum. Ante Christi sanæ peregrinationem, nox erat erroris & ignorantia rectæ fidei: in qua propheta laborantes nullum obedientem acceperant: eo quod essent facinorosi rationales illi pisces & fugerent. Quando autem ortus est sol iustitiæ, hominum illuminans animas: tunc ab Apostolis laxata sunt retia doctrinæ prædicationis euangelicæ: & concluderunt multitudinē copiosam rationalium piscium, greges uidelicet gentium. Participes vero ac socij capturæ apostolicæ sunt episcopi ac magistri singularum ecclesiarum, qui suo labore coopitulantur Apostolis.

Et deducentes nauigia in terram relictis omnibus sequuti sunt eum.) perfecte sequuti sunt eum.

Nunc

CAPVT .XII. DE LEPROSO.

ET factum est dum esset ipse in una ciuitatum: ecce uir plenus lepra uiso Iesu procidit in faciem: & deprecabatur eum dicens: Domine si uis potes me mundare.) De hoc

De hoc dictum est sexto capite euangelij secundum Mattheum.

Et extensa manu tetigit eum dicens, Volo, Mundare. Et confestim discessit ab eo lepra. Et ipse precepit ei, ut nemini diceret.) Ibi etiam hec declarata sunt.

Sed abi & ostende te sacerdoti, ac offer pro emundatione tui sicut constituit Moses.) Sed abi inquit: Deficit enim Inquit, extrinsecus sumendum. Inuenies autem horum quoque enarrationem predicto capite.

In testimonium illis.) Similiter & presentis verbi.

Peruagabatur autem magis rumor de illo: & conueniebant turbae multae ut audirent ac sanarentur ab illo de infirmitatibus suis. Ipse vero in secessu agebat in desertis & orabat.)

Oportet ergo & nos quum praecleari aliquid agimus fugere, ne ab hominibus celebremur: orare vero ut nobis donum & gratia conseruetur.

Factumque est uno dierum, & ipse sedebat docens.) In hac oratione, Et

ipse erat docens: abundat, & Hebraice autem linguae hoc peculiare est, & saepius apud Lucam. Marcus vero etiam addidit ubi tunc erat dominus Marci. 2. cens, nempe in domo.

Et sedebant pharisaei ac legis doctores, qui uenerant ab omni uico Galilaeae & Iudaeae ac Ierusalem.) Qui undique aduenerant propter famam eius.

Et uirtus domini erat ad sanandum eos.) Virtus Dei erat cum eo ad sanandum turbas. Virtutem autem domini dixit ob continuam & auctoritatis plenam sanationem.

CAPVT .XIII. DE PARALYTICO.

ET ecce uiri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & querebant eum inferre ac ponere coram illo.) De hoc manifeste dictum est decimotertio

capite iuxta Mattheum.

Matth. 9.

Quumque non inuenissent qua illum inferrent praeter turba.) Qua via, per quem ingressum.

Consensus tecto per regulas demiserunt eum cum lectulo in medium ante Iesum. Et intuitus fide illorum, dixit ei, Homo remissa sunt tibi peccata tua.) In illo etiam de his dictum est.

Coeperuntque disceptare scribae & pharisaei dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? Similiter & de his.

Cognita autem Iesus disceptatione eorum, respondens dixit ad eos. Quid disceptatis in cordibus uestris? Vtrum est facilius dicere, Remissa sunt tibi peccata tua, an dicere, Surge & ambula? Pari modo & de his.

Ut autem sciatis quod potestatem habeat filius hominis in terra remittendi peccata, dixit paralytico, Tibi dico, Surge & sublato lectulo tuo, uade in domum tuam. Et repente surgens coram eis sublato eo in quo iacebat, abiit in domum suam glorificans Deum. Et stupor apprehendit uniuersos, ac glorificabant Deum.) Ibi etiam hec omnia diligenter enucleata sunt.

Impletique sunt timore dicentes, Vidimus admiranda hodie.) Admiranda quippe timorem solent immittere peccatoribus: ne quo modo patiantur aliquid mali propter peccata sua.

CAPVT .XIII. DE LEVI PUBLICANO.

ET post haec egressus est, uiditque publicanum nomine Leui sedentem in telonio: & ait illi: Sequere me. Et relictis omnibus surgens sequutus est eum.) Dictum est de hoc

decimoquarto capite euangelij secundum Mattheum.

Fecitque

Fecitq; ei conuiuium magnum Lenis in domo sua. Et erat turba magna publicanorum ac aliorum qui accubebant cum eo.) Eodem capite etiam hæc manifestata sunt. Δοχὴ autem quod hic ponitur idē significat quod ἐπιδοχὴ vel ἐσίασις, conuiuium, epulum, vel prandium.

Et murmurabant scribæ qui inter eos erant & pharisæi ad discipulos eius dicētes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis? Ibi & de his disputatum est.

Et respondens Iesus dixit ad eos, Nō opus est sanis medico, sed male habentibus. Non ueni ut uocem iustos, sed peccatores ad poenitentiam.) Præterea & de his oībus.

At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Iohannis crebro ieiunant, & preces faciant, similiter & pharisæorum, tui uero edunt ac bibunt? Eodem capite hæc enarrationem sortita sunt.

Ille uero dixit ad eos, Num facere potestis ut filij sponsi, quamdiu cum eis est sponsus, ieiunent? Per interrogationem hoc legendum est. Dictum est autē & de hoc in eodem loco.

Venient autem dies quum auferatur ab eis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus.) Similiter & de his.

Dicebat autem & similitudinem ad eos: Nemo immixturam uestimenti noui immittit in uestimentum uetus; sin autem, & nouum scindit, & ueteri non conuenit immixtura a nouo.) Etiam hæc inde facile cognoscuntur. Nouum autem non scinditur, sed ipsum potius scindit uetus.

Et nullus mittit uinum nouum in utres ueteres; sin autem, rumpit uinum nouum utres, & ipsum effunditur, utresq; percunt; sed uinum nouum in utres novos mittendum est, & utraq; cōseruantur.) Similiter & hæc omnia.

Et nemo qui biberit uetus, statim uult nouum: Dicit enim, Vetus melius est.) Ostendit quod nullus uetustati legis assuetus, statim potest euangelij ferre nouitatem. Putat enim illud melius esse ac uilius, propter consuetudinem.

Cap .vi.

Factum est autem in sabbatho secundo primo, ut ipse transfret per sata.) Sabbathum simpliciter omne festū uocant Hebræi propter requiem. Nunc autem dicit festū azymorū. Hoc itaq; sabbathum vocabatur secundo primum, tanquam secundum quidem a pascha, primum uero ab azymis. Post festū enim paschæ festū azymorū peragebant quod primum erat septem dierum quibus uescebantur azymis.

Matth. 12.

Et uellebant discipuli eius spicas, edebantq; confricantes manibus.) Quare vicesimo capite euangelij secundum Matthæum enarrationem illius dicti, In illo tempore ibat Iesus sabbathis per segetes. Non oportet autem propter tempus hesitare. Quum enim calidissima sit Palestina regio, fructus producit præcoces.

1. Reg. 21.

Quidam autem pharisæorum dixerunt eis, Quid facitis quod non licet facere sabbathis? Et respondens dixit ad illos Iesus, Neq; hoc legis quod fecit Dauid quando esuriijt ipse & qui cum eo erant? quomodo ingressus est domum Dei, panesq; propositionis accepit, & comedit, deditq; & his qui cum eo erant, quos non licet edere nisi solis sacerdotibus? Eodem capite de his omnibus inuenies.

Et dicebat illis, Dominus est filius hominis etiam sabbathi.) Ibi & hoc post pauca positum est.

CAPVT

CAPVT .XV. DE HABENTE DEXTRAM
MANVM ARIDAM.

Factum est autem ut altero quoque sabbatho ingrederetur synagogam & doceret. Et erat ibi homo, manusque eius dextera erat arida. Observabant autem scribae & pharisaei an sabbatho curaret, ut inuenirent unde accusarent eum.) De hoc dictum est vicesimo primo capite euangelij iuxta Matth.

Ipse uero sciebat cogitationes eorum, & ait homini manum aridam habenti: Surge & sta in medium. Ille uero erectus stetit. Dixit ergo Iesus ad eos, Interrogabo uos: Quid? Licet sabbathis benefacere an malefacere? animam saluam facere an occidere? Et circumspēctis omnibus ipsis, dixit illi: Extende manum tuam. Ille autem fecit, & restituta est manus eius sana sicut altera.) In eodem etiā de his oībus diligenter diximus. Animā uero intellige hominem, a parte uidelicet totum.

At illi dementia repleti sunt, & mutuo colloquebantur, quid nam ipsi Iesu facerent.) Ibi quoque de his dictum est in enarratiōe dicti illius, Pharisei uero coeperunt consilium aduersus eum.

Factum est autem in his diebus, exiuit in montem ad orandum: eratque pernoctans in oratione Dei. Quumque factus esset dies, aduocauit discipulos suos.) Quere in euangelio iuxta Marcum enarrationem principij octauī capitis, ubi & haec Marci. 3. pulchre ac succincte habentur.

CAPVT .XVI. DE ELECTIONE DVODE-
CIM APOSTOLORVM.

Et elegit duodecim ex eis, quos & Apostolos nominauit: Simonem quem & Petrum nominauit, & Andream fratrem eius; Iacobum & Iohannem; Philippum & Bartholomaeum; Mattheum & Thomam; Iacobum Alphaei filium, & Simonem qui dicebatur Zelotes; Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotē, qui etiam proditor euasit.) Decimonono capite euangelij secundum Matth. inuenies de ordine horū nominū Apostolorū, ubi dicit, Duodecim autē Apostolorū nomina sunt haec. Matth. 10.

Quumque descēdisset cum eis, stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, copiosaque populi multitudo, ab omni Iudaea & Ierusalem, ac maritima Tyro & Sidone, qui uenerant ut audirent eum, ac sanarentur ab infirmitatibus suis: & qui uexabantur a spiritibus immundis curabantur, omnisque turba querebat eum tangere: quia uirtus de illo exibat, & sanabat omnes.) Virtus ab illo egrediebatur diuina, sanans illos, qui vel tetigissent ipsum.

CAPVT .XVII. DE BEATITV-
DINIBVS.

Et ipse eleuatis oculis suis in discipulos suos dicebat: Beati pauperes, quoniam uestrum est regnum Dei.) Aliae sunt haec beatitudines ab his quae suprascriptae sunt in euangelio iuxta Mattheum. Illas siquidem dixit, ubi in montem conscendisset ac resedisset: has uero quum descendisset, stetitque in loco campestri. Et ibi quidem pauperes spiritu, siue animo humiles beatos dixit: hic autem simpliciter pauperes, eos uidelicet qui diuitiarum amore non tenentur, eos qui uoluntarie pauperes sunt. Beati qui

Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini.) Similiter quoque esurientes ac sitientes iustitiam beatificauit, siue iustitiam vehementer appetētes: hic autem simpliciter esurientes, eos videlicet qui voluntaria esuriunt paupertate, gratoque sustinēt animo, qui eternis saturabuntur delitijs.

Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.) Qui flent non vtcunque, sed vel pro suis peccatis, vel pro aliorum afflictionibus: & vt vno absoluam verbo, qui secundum Deū flent. Hi autē in futuro ridebunt seculo, hoc est, spiritualiter gaudebunt; gaudij enim signum est risus.

Beati eritis quum uos oderint homines, & quum separauerint & exprobrauerint, & eiecerint nomen uestrum tanquam malum propter filium hominis.) Quum prae dicta vobis fecerint, non propter aliquod malum quod in vobis sit, sed propter me, & quia vos mei estis.

Gaudete in illo die & exultate: ecce enim merces uestra multa est in caelo.) Gaudete spiritualiter.

Secundum haec enim faciebant prophetis patres eorum.) Secundum ea quae dicta sunt, puta odio habentes, & separantes siue segregantes sese ab illis, & cetera quae sequuntur. Patres autem eorum, puta Iudaeorum, & vobis haec facturi sunt.

Veruntamen uae uobis diuitibus, quia habetis consolationem uestram.) Postquam beatificauit pauperes & esurientes ac flentes, & odio habitos ac segregatos, opprobrijsque ac cōuitijs propter se affectos: deplorat deinceps eos qui contrario modo se habent, vt per beatificationem ad illa adhortetur, per deplorationem vero ab his auertat. Diuites autem dicit nunc auros, diuitijs intabescētes, maleque tabescētes. ἀπέχετε autem, habetis siue aufertis sonat; vel ab hoc tēpore siue ab ipsis diuitijs accipitis.

Vae uobis qui impleti estis, quia esurietis.) Qui saturati estis in praesenti uita, quia esurietis in futura, ne una quidem cōsolatione fruētes.

Vae uobis qui nunc ridetis, quia lugebitis & flebitis.) Qui ridetis nunc immoderate, quia flebitis. Intensio autem ipsius luctus est fletus: aut luctus est tacita lamentatio; fletus vero, ea quae auditur.

Vae quum laudauerint uos homines.) Quum mali sitis, Vae vobis, inquit, quum laudauerint uos tanquam illis placentes & non Deo. Si cut enim beatus est, qui iniuste contumelijs afficitur, ita rursum miser est, qui iniuste laudatur.

Secundum haec enim faciebant pseudoprophetae patres eorum.) Secundum haec, videlicet eodem modo laudantes, tanquam ad beneplacitum suū prophetantes.

Sed uobis dico qui auditis.)

Qui mihi assentitis & obediētes estis.

Diligite inimicos uestros.)

Dixit hoc quoque capite quinto euangelij secundum Matthaeum ubi habetur, Audistis quod dictum sit, Dilige proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

Benefacite his qui uos oderunt; benedicite maledicentibus uobis, & orate pro calumniatoribus uos.) Haec etiam ibi dixit.

Percutienti te in maxillam praebere & alteram: & ab eo qui aufert pallium tuum, etiam tunicam ne prohibueris.) In illo capite etiam horum quae enarrationē, ubi ante praedicta habetur, Audistis quod dictum sit, Oculum pro oculo, den-

lo, dentem pro dente.

Omni autem exigenti abs te tribue.)

Similiter & huius data est in-

terpretatio.

Et ab eo qui aufert quæ tua sunt, ne reposcas.) Hoc manifeste expositū ē.

Et quemadmodum uultis ut faciant uobis homines, ita & uos facite illis.) Rur
sus in eo capite quære dicti illius interpretationem. Oīa ergo quæ
cunq; uultis ut faciant uobis homines, hæc & uos facite ipsis. Matth. 7.

Et si diligitis eos qui uos diligunt, quæ uobis est gratia? etenim etiam peccatores diligūt
diligentes se.) Ibi quoq; hoc inuenies. Matth. 5.

Et si benefeceritis his qui uobis benefaciunt, quæ uobis est gratia? siquidem peccatores
hoc ipsum faciunt.) Nam id retributio est, non beneficium.

Et si mutuum dederitis his a quibus speratis uos recepturos, quæ uobis est gratia? Si
quidem & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut paria referant.) Et hoc mani-
festum est.

Et quale mutuum est a quo non expectatur spes receptionis? Erga eum quidem qui mu-
tuum accipit donum est, eo quod non sit spes receptionis: erga Deum uero mutuum est propter
spem retributionis. Qui miseretur inquit pauperis, fenerator, siue mutuum dat Deo. Proverb. 19.

Veruntamen diligite inimicos uestros: benefacite & mutuum date, nihil inde sperantes,
& erit merces uestra multa.) Nihil ab illis sperantes uos accepturos. Re-
petiuit autē sermonem, confirmans huiusmodi præceptum.

Et eritis filij altissimi, quia ipse benignus est erga ingratos ac malos.) Bonus
est simul erga omnes. Dicto autem capite ait, Vt efficiamini filij pa-
tris uestri qui in cœlis est, quia solem suum oriri facit super malos ac
bonos, & pluit super iustos ac iniustos.

Estote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est.) Et hoc mani-
festum est.

Et nolite iudicare, ut non iudicemini: nolite condemnare, ut non condemnemini: remittite,
& remittetur uobis.) Dictum est etiam, Nolite iudicare, prædicto cap.

Date & dabitur uobis.) Date ac præstate omne genus beneficij. Matth. 7.

Mensuram bonam, confertam, & concussam, ac superexundantem dabunt in sinum ue-
strum.) Metaphorica loquutio est. Solent enim qui triticum bene-
metiuntur, superpositis modio manibus, deorsum illud premere, con-
cutere ut descendat, & adijcere donec supereffundatur. Reddent autem
huiusmodi mensuram beneficij, ij sane qui beneficio affecti sunt. Deo
enim pro ipsis rependente, ipsi rependere videntur. Hanc uero illis red-
dent, qui liberaliter eis mutuum dederunt.

Eadem enim mensura qua metimini, metientur alij uobis.) Eadem beneficij
mensura qua metimini, mutuo illud dantes his qui indigent.

Dixit autem illis similitudinem, Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in
foueam cadent?) Dixit etiam hoc uicesimo octauo capite euangelij se-
cundum Matthæum, sed de phariseis, hic autem de omnibus dixit sim-
pliciter, qui obscuratos habent animæ oculos, & eos docere conantur,
qui similiter affecti sunt: primum enim uidere opus est, deinde ducatū
alijs præstare.

Non est discipulus super magistrum suum.) Et hoc rursum decimonono
iuxta Matthæum capite de seipso dixit: hic autem de discipulis hoc ait, Matth. 10.

g i quos

quos preceptores constituit, ut nullus super eos efferatur, putans se pergredi virtutem illorum.

Perfectus autem erit, sicut magister (uus.) Dixit enim predicto quoque decimonono cap. Sufficit discipulo ut fiat sicut magister suus.

Quid autem uides festucam in oculo fratris tui, trabem uero quæ in proprio oculo est non consideras? aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater permittite eiiciam festucam de oculo tuo, quum ipse trabem in oculo tuo non uideas? Hypocrita eijce primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies ut eiicias festucam de oculo fratris tui.) Dicta sunt omnia quinq;

Mat. 7.

to iuxta Matthæum capite: ibi ergo quære explanationem. Non est enim arbor bona, quæ fructum facit uitosum: neque arbor est uitiosa, quæ fructum facit bonum. Vnaquæq; enim arbor a proprio fructu cognoscitur.) Similiter & hæc. Attamen ibi de seductoribus: hic autem de his qui purgati sunt, & alios purgant: & de his qui quum immundi sint, alios tamen mundare tentant. Hos autem per similitudinem appellauit arbores: fructus uero operationes illorū. Et admonet, ut ad horū operationes attendamus, quæ sunt fructus, & non ad uerba quæ sunt folia.

Non enim e spinis colligunt ficus, neque e rubo uindemiant uiam.) Non colligunt neque uindemiant talia e talibus homines. Rursum autem exemplo confirmat sermonem. Sicut enim hoc præter naturam est & impossibile: ita sane & illud.

Matth. 12.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro cordis sui profert malum. Ex abundantia namque cordis loquitur os eius.) De his qui benedicunt aut maledicunt fratribus nunc loquitur. Dixit autem hæc etiam vigesimo secundo capite euangelij iuxta Matthæum: & ibi quære de his.

Matth. 7.

Quid autem uocatis me domine domine, & non facitis quæ dico?) Quære quinto iuxta Matthæum capite dicti illius enarrationem, Non omnis qui dicit mihi domine domine intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis est.

Omnis qui uenit ad me, & audit sermones meos, facitque eos, ostendam uobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, posuitque fundamentum super petram. Inundatione aut facta illisum est flumen domui illi, nec ualuit eam mouere: fundata enim erat super petram.) Hæc etiam dixit circa finem quinti capitis euangelij secundum Matthæum: & in eo lege interpretationem loci illius:

Omnis ergo qui audit hos sermões meos, & facit eos, assimilabo eum viro prudenti. Sed ibi quidem compendiose dictum est, Qui ædificauit domum suam super petram, hic autem latius. Qui fodit in altum, quod ad iaciendum fundamentum, præcedens est: & ad solam acceptum est emphasim diligenter fundamentum ponentis. Inundatio uero fluminis est multitudo ac uehementia tentationum.

Qui autem audiuit & non fecit, similis est homini qui ædificauit domum suā super terram absq; fundamento, cui illisum est flumen, statimq; cecidit: & facta ē ruina domus illius magna.) Etia hæc ibi manifestata sunt. Ruina uero casus est ac dissolutio.

Cap. vii.

Quum autem consummasset omnia uerba sua audiente populo, intrauit Capernaum.) Omnia uerba sua, quæ uidelicet dicta sunt. Ait enim Matthæus, Et factum est quum finisset Iesus hos sermones.

CAPVT .XVIII. DE CENTVRIONE.

Centurionis aut cuiusdam seruus male habens, erat iam iamq; moriturus, qui erat illi charus. Quum uero audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudaeorum, deprecans eum ut ueniret ac sanaret seruum ipsius. Et hic ἐρωτῶν idem significat quod deprecās. De hoc aut dictum est septimo iuxta Matth. capite. Lege ergo totius capituli illius enarrationem, & potissimum in fine, ut scias quod non repugnent euangelistarum dicta etsi videantur. Math. 9.

Qui quum uenissent ad Iesum studiose deprecabantur eum dicentes, Dignus est ut hoc illi praestes. Hoc, quid nam? puta uenire ac sanare seruum eius.

Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse aedificauit nobis. Synagoga haec habitaculum erat, in quo congregabantur statuti a lege diebus.

Iesus aut ibat cum illis. Quumq; iam non longe a domo abesset, misit ad eum Centurio amicos dicens, Domine noli uexari. Ne distraharis, ne molesteris.

Non enim sum idoneus ut sub tectum meum intres; sed dic uerbo, & sanabitur puer meus. Hec etiam dixit Matthaeus, & declarata sunt praedictio capite.

Siquidem ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, ac uadit; & alij, Veni, ac uenit; & seruo meo fac hoc, & facit. Similiter & haec.

His aut auditis Iesus admiratus est eum, & conuersus sequenti se turbae ait: Dico uobis, Ne in Israel quidem tantam fidem inueni. Pari modo & haec.

Et reuersi qui missi fuerant in domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum. De hoc rursum inuenies in calce enarrationis, quae posita est ad finem dicti capituli.

CAPVT .XIX. DE FILIO VIDVAE.

Et factum est deinceps, ibat in ciuitatem quae uocatur Nain, & ibant cum eo discipuli eius multi ac turba copiosa. Ut autem appropinquauit portae ciuitatis, ecce defunctus eserebatur, qui fuerat filius unigenitus matri suae: & haec uidua erat: turbaq; ciuitatis multa cum illa. Condolebant enim illi, ut quae non modo uirum perdidit, sed nunc quoque filium, & hunc unigenitum.

Et intuitus eam dominus miseratione motus est super illam. Intuitus eam inconsolabiliter flentem. Si enim turba miserebatur, quanto magis qui fons erat misericordiae?

Dixitque illi, Noli flere. Et accedens tetigit loculum. Arculam in qua iacebat mortuus.

Qui uero portabant, substituerunt. Et ait, Adolescens tibi dico, surge. Et resedit qui fuerat mortuus, cepitque loqui, & dedit illum matri suae. Quemadmodum ferebat quod in igne aliquanto tempore permansit, habet ignis operationes: ita quoque sancta ipsius caro diuinitati unita, quae diuinitatis sunt operabatur. Ideo manus quidem mortuum ac desertum corpus coniunxit: uox autem recedentem animam reuocauit.

Accepti autem timor uniuersos, & glorificabant Deum dicentes, Propheta magnus surrexit in nobis, & uisitauit Deus plebem suam. Olim siquidem propheta Elias filium Sarephthae uiduae suscitauit, sed deplorando erga Deum, ipsum quoque deprecando. Et propheta Eliseus filium Somanitidis, sed extensus

3. Reg. 17.

4 Reg. 4.

g ii super

super eum, totus super totum. Hic vero tangens solum ac iubens, statim excitauit. Propter hoc itaq; dicebant, Propheta magnus, sed ingrati postmodum ipsum occiderunt.

Egressusq; est hic sermo in uniuersam Iudæam de illo, & in omnem finitimam regionem.) Sermo miraculi, & quod propheta magnus surrexisset.

Mat. 11.

Et nuntiauerunt Iohanni discipuli eius de omnibus his; aduocatisq; Iohannes duobus e discipulis suis, misit ad Iesum dicens, Tu es ille qui uenturus erat, an alium expectamus? De his exacte dictum est uicesimo iuxta Matthæum capite.

CAPVT .XX. DE DISCIPVLIS MISSIS A IOHANNNE.

QUum uenissent autem uiri ad eum, dixerunt, Iohannes Baptista misit nos ad te dicens, Tu es ille qui uenturus erat, an alium expectamus? In ipsa uero hora curauit multos a morbis ac plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit uisum. Et respondens Iesus ait illis, Euntes renuntiate Iohanni, quæ uidistis & audistis: quod cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annuntiatu euangelium; & beatus est quicumque non acceperit offendiculum mei causa.) De his quoque omnibus in illo capite dictum est manifeste. Plagas autem siue flagella, intellige dolores. Sunt enim morbi quidam dolore carentes: ueluti sunt cæcitas, surditas, mutum esse, ac multi huiusmodi.

Quumque discessissent Iohannis nuntij, cepit ad turbas dicere de Iohanne.) Dicitio ἀγγέλων significat hic internuntiantes, siue nuntia perferentes a Iohanne ad Christum.

Malachie .3.

Quid existis ut uideretis in desertum? arundinem uento agitatam? Sed quid existis ut uideretis? hominem mollibus uestibus amictum? Ecce qui uestitu splendido uestiuntur, & in delicijs agunt, in aulis regum sunt. Sed quid existis ut uideretis? prophetam? uique dico uobis & plusquam prophetam. Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.) Similiter & de his omnibus ad uerbum dictum est.

Dico enim uobis: in his qui e mulieribus nati sunt, maior Iohanne Baptista nemo est. Qui autem minor est in regno Dei, maior est illo.) Et hæc quoq; pulchram ibidem sortita sunt interpretationem.

Omnisque populus qui audiuit & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptisma re Iohannis. Iustificauerunt siue gratias ei egerunt, qui baptistam sibi miserat, prouidens ipsorum saluti. Christi autem & hic sermo est, sicut etiam dictum quod sequitur.

Supra .3.

Pharisæi uero & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsis, nõ baptizati baptisma re Iohannis.) Consilium Dei uocat ipsum baptisma tanquam Dei præcepto factum. Factum est, inquit, uerbum domini super Iohannem Zachariæ filium in deserto: & uenit in omnem regionem, quæ circa Iordanem erat, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissione peccatorum. In semetipsis autem. Nam εἰς ἑαυτοὺς capitur pro ἑαυτοῖς.

Cui autem assimilabo homines generationis huius, & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & acclamantibus inuicem, ac dicentibus: Tibi cecinimus uobis, & non saluasti.

non saltastis: lugubria cantauimus uobis, & nō planxistis. Venit enim Iohānes neq; panē edens, neq; uinum bibens, & dicitis dæmonium habet. Venit filius hominis edens ac bibens, & dicitis, En hominem comedonem, ac uini potorem, amicum publicanorum ac peccatorum. Et iustificata est sapientia a filiis suis omnibus.) Prædicto vigesimo capite de his omnibus ac singulis inuenies.

Inuitabat autem illum quidam e pharisæis, ut ederet cum ipso.) Similiter et hic ipse non significat interrogabat, sed uocabat; nam tanquam prophetam, eum ad conuiuium vocabat vel inuitabat.

Et ingressus domum pharisæi accubuit.) Non deuittauit hunc, ne daret occasionem dicendi, quod cum publicanis & peccatoribus vna cibum caperet: pharisæos autem fastidiret.

CAPVT .XXI. DE EA QVAE VNIXIT
DOMINVM VNGVENTO.

ET ecce mulier quæ erat peccatrix in ciuitate, ut cognouit quod Iesus accubisset in domo pharisæi, allato alabastro unguenti, & stans ad pedes eius a tergo flens, lachrymis cepit rigare pedes eius.) Quære in euangelio secundum Matthæum enarrationem sexagesimisecondi capituli. Hæc autem mulier quum Christi miracula partim ipsa uidisset, partim ab his qui viderant audisset: Deū esse credidit eum, qui hæc operabatur; ideo etiam venit, sperans remissionem peccatorum suorum se accepturam. Considera vero magnā huius reuerentiam. Stetit enim ad extremas corporis illius partes, tanquam extrema: & a tergo, tanquam audacia carens: flebat quidem propter peccata sua: rigabat autem pedes illius lachrymis, utpote ad pedes eius inclinata.

Et capillis capitis sui exergebat.) Extergebat eos, quos lachrymis madidos reddiderat. Christus quum rei causam nosset, sustinebat: ut etiam fides eius feruorq; pœnitentiæ apparerent, & ut merito pro his rebus, quod quærebat, acciperet.

Et deosculabatur pedes eius, ac unguento ungebat.) Osculabatur quidem ipsos, tanquam eius qui petitionem suam adimplere poterat, siue tanquam Dei: vngebat vero vnguento, plusquam humano modo hunc honorans, qui plusquam homo erat.

Intuitus autem pharisæus qui uocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret utiq; quæ & qualis sit mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.) Offendiculum passus hæc dicebat, ignorans quod quum Deus esset, propter peccatores homo factus erat. Neq; autem ludas hic murmurabat, neq; ceteri discipuli: siquidem ille morbo auaritiæ nōdum captuserat; isti vero necdum sermones de pauperibus infixos habebant.

Et respondens Iesus dixit ad eum, Simon habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister dic.) Phariseus intra semetipsum de eo offensus erat, quod meretricem admitteret, nec sciret esse peccatricem: ipse vero hoc cognitio, maius quiddam facit, q̄ sit propheta, detegens ei arcanum cogitationis sue. Itaq; exemplo demonstrat quod etiam hoc nosset, ac iuste eā admitteret propter magnā ipsius dilectionē, quæ a fide & pœnitentiā pcedebat.

Duo debitores erant cuidam creditori: unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. Quum autem illi non essent soluendo, condonauit utriq. Dic ergo, Vter horum plus eum diligit? Et respondens Simo dixit: Existimo quod is cui plus condonauit. At ille dixit ei: Recte iudicasti. Hinc intelligendum dedit, quod veluti narrat exemplum, ita faciebat: & tu tanquam is qui paucis obnoxius est supplicij, parum me dilexisti: hæc vero ut quæ multis erat obnoxia, vehementer me dilexit, ut multum sibi remitteretur: ideo quoque congruum mihi est, ut ei tanquam vehementer diligenti, multum remittam. Multum autem, intellige hic vniuersum debitum.

Et conuersus ad mulierem ait Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, & quam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui exersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non cessauit deosculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti: hæc autem unguento unxit pedes meos. Tu quidem ea etiam quæ facilia erant non fecisti: hæc vero quæ etiam difficilia sunt operata est. Vide autem quod ab his vnde prius suam ipsam venabatur perditionem, ab eisdem nunc venata est salutem: lachrymis enim amatorij, & capillis curiosius concinnatis ac vnguento, lasciuos iuuenes demetabat: quæ vero primū fuerūt instrumenta peccati, ea nunc fecit instrumenta virtutis.

Propter quod dico tibi: Remissa sunt peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Multa equidem, quā illa multa haberet, & omnia remissa sunt.

Cui autem minus remittitur, is minus diligit. Hoc dixit reprehendens Simonem. Dixit autem ad illam: Remissa sunt peccata tua. Dixit hoc illi, ut certior ipsa redderetur, & ipse donaret indigenti quod illa petebat.

Et coeperunt qui simul accumbabant dicere intra sese: Quis est hic qui etiam peccata remittit? Hoc & alij dixerunt quando paralyticum curauit.

Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit: Vade in pace. Eodem modo loquutus est ad eam quæ sanguinis profluuiū laborabat, quemadmodum vigesimo sexto præsentis euangelij capite inuenies. Utinam autem contingeret, ut & anima mea fornicaria, siue voluptatū amatrix, poenitentia pungeretur, & lachrymis ablueret foetorem ipsius peccati, ac suauem ad Deum deferret odorem vnguenti ipsius virtutis.

Factumque est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates ac uicos, annuncians regnum Dei. Denuntians quod fruitio diuina, requiesque sempiterna donarentur in ipsum credentibus.

Et duodecim cum eo. Simul erant cum eo.

Ac mulieres quædam quæ curatæ erant a spiritibus malis & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdalene de qua septem demonia exierant, & Iohanna uxor Chuze procuratoris Herodis, ac Susanna, aliæque multe: quæ ministrabant ei de facultatibus suis.

Quum enim beneficijs ab eo affectæ essent, non discesserunt ab eo. Septem dæmonia quidam pro multis interpretantur. Consuetum est namque apud Hebræos Septem vocare quæ multa sunt, Procuratorē vero Herodis intellige oconomum & dispensatorem rerum ipsius.

CAPVT .XXII. DE SEMINANTE PARABOLA.

Quum autem turba multa conueniret, & de singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui seminabat ad seminandum semen suum, Et dum seminaret

minaret, aliud cecidit iuxta viam, & cōculcatum est, & uolucres cœli etiam comederunt illud. Et aliud cecidit super petram: & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas: & simul enatæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam: & enatum fecit fructum centuplum.) De hac sementis parabola latius scripsit Matthæus vigesimoquarto capite: & ibi de his omnibus quære. Matth. 13.

Hæc dicens clamabat: Qui habet aures ad audiendum audiat.) De his etiam ibi dictum est.

Interrogabant autem eum discipuli eius, quæ esset hæc parabola. At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni Dei.) Similiter & de his.

Cæteris autem in parabolis.) Marcus vero planius scripsit dicens: His autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt. Et horum quære expositionem nono eius capite. Marci. 4.

Vt uidentes non cernant, & audientes non intelligant.) Ibi & hæc declarata sunt.

Est autem hæc parabola.) Hæc, id est talis iuxta interpretationē. Semen est sermo Dei.) Sermo fidei euangelicus.

Qui autem iuxta viam: hi sunt, qui audiunt: deinde uenit diabolus, ac tollit sermonem de corde eorum, ne credentes salui fiant.) Prædicto vigesimoquarto capite ait Matthæus: Quum quiuis audiuit verbum regni, nec intelligit: venit ille malus, & rapit quod seminatum est in corde ipsius: hic est qui iuxta viam seminat⁹ fuit. Et lege vniuersam illorum expositionē, vnde & præsentia facile erit cognoscere.

Qui uero super petram.) Qui ad petram, hi sunt videlicet de quibus dicturus est.

Qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem, & hi radicem non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.) Eodem capite etiā hæc inuenies.

Quod autem in spinas cecidit hi sunt.) Hoc est, In his est. Qualibus his? Audi.

Qui audierunt uerbum, & sub solitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus euntes suffocantur, nec referunt fructum.) Sub solitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus: hoc est cum solitudinibus ac uoluptatibus euntes siue conuersantes, eo etiam de his dictum est.

Quod uero in terram bonam, hi sunt qui in corde honesto ac bono auditum sermonē retinent, & fructum afferunt per patientiam.) Similiter & de his.

Nemo quum accenderit lucernam, operit eam uase, aut sub lecto ponit, sed super candellabrum ponit, ut intrantes uideant lumen.) Hæc debito modo declarata sunt quito cap. euāgelij secund. Matt. ubi post beatitudines ponit, Vos estis lux mūdi: ad Apostolos enī dicta sunt, q̄q̄ ad oēs cōmunia videantur. Matth. 5.

Non est enim occultum, quod manifestū nō sit futurum, neq; absconditū, qđ non sit cognoscendum, & in propatulum uenturū.) Decimonono capite dicit Matthe⁹, Nihil rectum est, quin sit detegendū: & nihil occultū ē, quin futurum sit ut sciatur. Et lege eorum enarrationem. Verisimile est autem quod varijs temporibus Christus similia dixerit: ideo etiam diuersis euāgeliorum locis posita sunt. Quidam autem dicunt sermonem hūc de occulta dici uirtute, quæ omnino manifestanda est tempore retributionis: Matth. 10.

tionis: quanquam in præfenti quoque vita frequentius hoc fiat.
 Videte ergo quomodo audiat. Attendite quomodo his quæ a me
 dicuntur animum aduertatis: oportet enim diligenter & cum studio
 hæc audire, quum allegorica sint ac sublimia, & non temere aut ca-
 su dicta.

Quisquis enim habuerit, dabitur illi.) Quicumque habuerit studium
 ac diligentiam, dabitur illi horum cognitio.

Quisquis uero non habuerit, etiam quod habere uidetur, tolletur ab eo.)
 Nono capite dicit & Marcus, Quicumque habuerit, dabitur ei, & qui
 non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo: illorum ergo lege in-
 terpretationem.

Matth. 12.

Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant accedere ad eum pro-
 pter turbam.) Dictum est de his in fine vigesim tertij capitis euange-
 lij secundum Matthæum.

Et nuntiatum est illi dictumque, Mater tua & fratres tui stant foris uolentes te uidere.
 At ille respondens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei hi sunt, qui sermonem Dei audiunt,
 ac faciunt.) Ibi etiam de his omnibus exacte disserui mus.

CAPVT .XXIII. DE INCREPATIONE
 VENTI AC TEMPESTATIS
 MARIS.

Matth. 8.

ET accidit uno dierum, & ipse ascendit in nauim ac discipuli eius, & ait ad illos, Transca-
 mus in ulteriorem ripam stagni. Et soluerunt. Nauigantibus autem illis, obdormiuit: &
 ingruit procella uenti in stagnum, & implebantur ac periclitabantur.) Horum in-
 terpretationem quære in enarratione vndecimi capitis euangelij secu-
 dum Matthæum. Implebantur autem, puta aqua.

Porro accedentes excitauerunt eum dicentes, Præceptor præceptor perimus. Ipse uero
 excitatus increpauit uentum, ac tempestatem aquæ: & cessauerunt, factaq; est tranquillitas.)
 Omnia in eo capite conuenienter manifestata sunt.

Dixit autem eis, Vbi est fides uestra?) Quæ de hoc est, quod seruem
 a periculis, quodque perire non possint, qui saluatorem secum habent.

Territi uero admirabantur dicentes inter se, Quisnam est hic? quia & uentis impe-
 rat & aquæ, & obediunt ei.) Etiam de his similiter ibi disputatum est.

CAPVT .XXIII. DE LEGIONE
 DAEMONVM.

ET nauigauerunt ad regionem Gadarenorum, quæ est e regione Galilææ. Quum autem
 tem exisset ipse in terram, occurrit ei uir quidam e ciuitate, qui habebat dæmonia a
 temporibus multis: & uestimento non induebatur, nec in domo manebat, sed in monumentis.
 Intuitus autem Iesum quum exclamasset procidit ante eum, & clamauit uoce magna dicens,
 Quid mihi rei tecum est Iesu fili Dei excelsi? obsecro te ne me torqueas.) In enar-
 ratione duodecimi iuxta Matthæum capitis de hoc manifeste dictum
 est. Multitudo uero inhabitantium in eo dæmonum, tanquam vnum
 propter communicationem, obsecrabat utens ore hominis.

Præcipies

Præcipiebat enim impuro spiritui, ut exiret ab homine.) Tanquam vñ
imperabat multis dæmonibus, propter illorum imbecillitatem: vel
etiā quia omnes simul, legio vocabatur: siue quod vn^o esset princeps
cæterorum: qui etiā obsecrabat, & cui Christus imperabat, tanquam
alijs eum sequentibus.

Frequenter enim corripuerat illum: & uinciebatur catenis, ac compedibus custodieba-
tur: & uincula rumpens, agebatur a dæmone in deserta.) A dæmone qui cætero-
rum, qui secum erant, princeps erat.

Interrogauit autem eum Iesus dicens, Quod tibi nomen ē? At ille dixit, Legio. Quia
dæmonia multa ingressa erant in eum. Et deprecabantur eū ne inberet ipsis ut in abyssum irēt.)
Hæc omnia scripsit Marcus, & horum enarrationem quere vñdecimo *Marc. 5.*
capite euangelij quod ille conscripsit.

Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, & rogabant eum, ut
permitteret ipsis in illos introire. Et permisit ipsis. Egressa uero dæmonia ab homine, intraue-
runt in porcos, & impetu abiit grex per præceps in stagnum, & suffocatus est.)
Prædicto duodecimo capite euangelij secundum Matthæum de his
omnibus inuenies.

Quum autem uidissent pastores quod acciderat, fugerunt, ac renuntiauerunt in ciuitatem
ac villas.) Similiter & de his.

Exierunt autem ut uiderent quod contigerat: ueneruntque ad IESVM: & inue-
runt sedentem hominem a quo dæmonia exierant, uestitum ac sanæ mentis, ad pedes IESV,
& timuerunt.) Matthæus dixit quod exierunt in occursum Iesu: si-
quidem ipse ueniebat in ciuitatem. Lucas uero nunc ostendit, quod
ipse non ambulabat: nam si progrediebatur, nequaquam is, qui a dæ-
monijs liberatus fuerat, ad pedes IESV sedebat. Manifestum ergo
est, quod dū iret in ciuitatem stetit quodam in loco docēs: is autem qui
curatus fuerat, tanquam tyrannide dæmonum misere afflictus ac defa-
tigatus, sedere iussus est.

Nuntiauerunt autem eis & qui uiderant, quomodo sanus factus esset is, qui a dæmonio
agrabatur. Et rogauerunt eum omnis multitudo adiacentium Gadarenorum, ut discederet ab
ipsis, quia magno timore tenebantur.) Duodecimo iuxta Matthæum capite
te, hæc pulchre declarata sunt. Et hic ἡ πόλις, idem est quod rogabāt.

Ipsæ uero consensu nauigio, reuersus est. Orabat autem eum uir, a quo dæmonia exie-
rant, ut esset cum eo. At Iesus remisit eum dicens, Reuerte in domum tuam, & narra quan-
ta tibi fecerit Deus. Et abiit per totam ciuitatem prædicans, quanta sibi fecisset Iesus.)
De his scripsit Marcus vñdecimo capite, & ibi inuenies quare orabat
eum ut cum ipso esset, & quam ob causam remisit eum Iesus, ac de
alijs diligenter tractata.

Factum est autem dum reuerteretur Iesus, excepit eum turba: erant enim omnes expe-
ctantes eum.) Tanq̃ bene de eis meritum ac saluatorem.

CAPVT .XXV. DE FILIA AR- CHISYNAGOGI.

ET ecce uenit uir cui nomen Iairus, & ipse princeps erat synagoga, & procidens ad pe-
des Iesu, deprecabatur eum, ut intraret in domū suam, quia filia unigenita illi erat ferme
annorum

Matth. 9.

annorum duodecim, & hæc moriebatur.)
quinto iuxta Mattheum capite.

De his pulchre dictum est decimo

Inter eundem aut turbæ coarctabant eum.)
mebant impellentes circa eum.

Constringebant, compri-

CAPVT .XXVI. DE MVLIERE PROFLV-
VIO SANGVINIS LABO-
RANTE.

ET mulier quæ erat in profluvio sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impende-
rat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari: accessu retro, ac tetigit simbriam
vestimenti eius: & protinus sistebatur fluxus sanguinis eius.) Ab annis duode-
cim, id est annos duodecim: hoc enim significauerunt priores euange-
listæ. Marcus vero addidit, quod non solum a medicis in nullo adiu-
ta fuerat, verum etiam magis in deterius venerat. Quid sit autem
simbria, dictum est decimo sexto capite euangelij secundum Matthe-
um. Præterea dicit Matthæus venisse ipsam in turba a tergo, hoc
est immiscuisse se turbæ, quod latere niteretur. Sed cur manifeste
non tetigit? Quia seipsam immundam esse sciebat, & eum qui mundus
erat palam tangere formidabat, quum a lege prohiberetur. Quare
autem a longinquo stans non petebat sanitatem? Quia verebatur huius-
iussimodis morbum publicare. Simul etiã timebat, ne quo modo agnita
a turba repelleretur propter suam impuritatem.

Et ait Iesus, Quis me tetigit?) Interrogauit, non quod ignoraret,
sed ut illa, cognito quod non lateret prout sperauerat, sanitatem fur-
tim non subriperet, sed hanc ab ipso vltroneo auferret, confitendo quæ
circa se facta essent: & ita nota fierent his qui CHRISTVM se-
quebantur, & mulieris fides, & CHRITI virtus, quem nihil latere
potest: ac multi & fidem illius imitarentur, & timerent huius omni-
potentiam, omniumque scientiam. Præterea ut archisynagogus a præ-
senti miraculo maiorem conciperet fiduciam.

Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant: Præceptor turbæ com-
primunt ac coarctant te, & tu dicis, Quis me tetigit?) Petrus de simplici con-
tactu CHRISTVM loqui existimabat, quo omnes qui sequeban-
tur tangebant eum, impulsæ ac coarctatæ circa ipsum, & ita constringe-
bant eum: ipse vero de tali non loquebatur, sed de eo qui fide factus erat.
Quum enim tunc multi casu eum comprimendo tangerent, solum hu-
ius sensit contactum, qui a fide procedebat.

Iesus vero ait, Tetigit me quispiam.) Quia nondum confessa erat
mulier timore perterrita, expectabat ipse dicens, Tetigit me quispiam:
ut videns ipsa huius quasi stuporem, sua sponte quod factum erat con-
fiteretur, & ipsa miraculum predicaret.

Ego enim sensi uirtutem quæ a me exiit.) Virtutem, videlicet sanan-
di, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem hoc ut magis confir-
maretur, quod eum non lateret, quæ esset ea quæ ipsum tetigerat.
Marcus vero dixit, quod etiam circumspiciebat, ut videret eam quæ
hoc fecerat.

Quum

Quum ergo uideret mulier quod non latuisset, tremens accessit.) Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod quum immunda esset, eum qui mundus erat tetigisset.

Ac procidit ad pedes eius: & ob quam causam illum tetigisset indicauit ei coram omni populo: & quemadmodum sanata protinus fuisset.) Per hyperbaton est ordo verborum. Procidit ad pedes eius, & indicauit ei coram omni populo ob quam causam illum tetigisset, puta clam siue occulte: hanc autem causam superius prædiximus.

Iesus autem dixit ei: Confide filia, fides tua te seruauit.) Ne aut me aut legē timeas. Ex fide enim & nō ex contēptu tetigisti: & certe fides tua a me quidē conciliauit tibi sanitatē: a lege vero remissionē. Fidei aut illius totū attribuit negotium, ut & aliq̄ ad fidē attraherentur, sicut prædiximus. Ostendit itaq; per hoc Christus, q̄ nullus ob morbū vel affectiōnē quā inuitus patitur, immundus est apud Deū. Filiā vero ipsam vocauit, utpote p̄ fidē sibi adoptatā: simul etiā huiusmodi appellatiōe timorem penitus ab ea repellens, ipsamq; sibi familiarem reddens.

Vade in pace.) Qua deinceps a morbo non impugneris. Iuxta anagogen vero intelligi potest sanguine fluens, natura humana: quæ priusquā ueniret Christus, manabat peccati impuritate sanguinaria: siue mortifera: nec quicquam adiumenti senserat a spiritualibus animarum medicis, qui eius curam habuerant, puta philosophis: sed de trimentū potius susceperat, p̄ extraneas ac absurdas eorum doctrinas. Vt autem Christi tetigit uestimentum, hoc est, incarnationem eius p̄ fidem, repente sanata est. Eius siquidem tangit uestimentum quisquis credit ipsius incarnationem.

Allusio est apud Græcos quādo dicunt φοινικὸς ἥτοι φοινίκος. i. sanguinari⁹ siue mortifer

Adhuc eo loquente, uenit quidam a domo principis synagogæ dicens illi: Mortua est filia tua, noli uexare magistrum. Quod quum audisset Iesus, respondit illi dicens, Ne timeas, crede solum, & salua erit.) Hæc etiam scripsit Marcus decimotertio capite, & in eo quæ re interpretationem.

Quum autem uenisset Iesus in domum, neminem intrare permisit nisi Petrum ac Iohannem & Iacobum, ac patrem matremq; puellæ. Flebant uero omnes, & plangebāt illam. At ipse ait, Nolite flere, non est mortua, sed dormit. Et irridebant illum, scientes quod mortua esset.) Similiter & hæc omnia illo capite explanata sunt.

Et apprehensa manu eius clamauit dicens, Puella surge. Reuersusq; est spiritus eius, & repente surrexit, ac iussit illi dari cibum. Et stupuerunt parentes eius: ipse uero admonuit eos ut nemini dicerent quod factū est. De his quoq; nullo prætermisso ibi iuenies.

CAPVT .XXVII. DE EMISSIONE DVODECIM APOSTOLORVM.

Conuocatis autem duodecim, dedit eis potestatem & autoritatem super omnia demonia: & ut morbos curarent.) Dictum est de his decimo nono iuxta Matthæum capite.

Cap .ix.
Math. 10.

Et misit illos ut prædicarent regnum Dei, ac sanarent infirmos.) Eodem capite de his quoq; distincte dictū est, ubi ponitur, Euntes autem prædicare, dicentes: Instat regnum cœlorum.

Et ait ad

Et ait ad illos, Nihil feratis in uiam, neq; uirgam, neq; peram, neq; panem, neq; pecuniam, neq; binas tunicas habeatis.) **Similiter & de his.**

Et in quamcunq; domum intraueritis, ibi manete, atq; illinc exite.) **De his**
quoq; latius scripsit ibi Mattheus.

Et quicumq; non susceperint uos : exeuntes de ciuitate etiam puluerem a pedibus uestris excutite in testimonium aduersus illos.) **Pari modo & de his.**

Egressi uero circumibant per uicos euangelizantes, & curantes ubiq;.) **Iuxta**
praeceptum eius qui miserat illos.

Audiuit autem Herodes tetrarcha uniuersa quae fiebant ab eo: & habebat eo quod diceretur a quibusdam, quod Iohannes surrexisset a mortuis: a quibusdam uero quod Elias apparuisset: ab alijs autem quod propheta quispian ex antiquis surrexisset. Et dixit Herodes: Iohanne ego decollauit: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et cupiebat uidere eum.) **De**

Matth. 14.

his exacte disputatū ē vicesimoquinto capite euangelij secundū Matth.

Marc. 6.

Et reuersi Apostoli narrabant ei quaecunq; fecerant. Et assumptis illis secessit seorsum in desertum locum ciuitatis quae uocatur Bethsaida, quod ubi cognouerunt turbæ, sequuntur sunt eum.) **Decimoquinto capite euangelij secundum Marcum dictum**
est de his latius ubi ponitur, Et congregantur Apostoli ad Iesum.

Et suscipiens illos loquebatur eis de regno Dei: eosque quibus cura opus erat, sanabat.) **De his vicesimoquinto iuxta Matthæum capite diligenter disputauimus,** ubi dicitur, Et egressus Iesus vidit turbam multam : & misertus est illorum.

Dies uero cceperat declinare: & accedentes duodecim dixerunt ei : Dimitte turbas, ut euntes, in castella uillasq; uicinas diuertant, & inueniant escas, quia hic in loco deserto sumus.) **Prædicto capite horum data est explanatio. Diuersorium uero dicit nunc receptaculum.**

CAPVT .XXVIII. DE QVIN- QUE PANIBVS.

AIT autem ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerunt, Non sunt nobis plures q̄ quinque panes & duo pisces: nisi nos eamus & emamus in omnem hūc populum escas. Erant enim uiri ferme quinquies mille.) **Similiter & de his.**

Dixit autē ad discipulos suos, Facite illos discumbere, in singulo quoque discubitu quinquagenos. Et fecerunt omnes discumbere.) **Pari modo & de his.**

Acceptis autem quinque panibus & duobus piscibus, suspexit in cælum, ac benedixit eos, fregitque ac distribuit discipulis, ut apponerent turbæ. Et comederunt & saturati sunt oēs. Et sublatū est quod superfuit illis fragmentorū cophini duodecim.) **Præterea & de his.**

CAPVT .XXIX. DE INTERROGATIONE DOMINI AD DISCIPVLOS.

ET factum est quum esset ipse solus orans, erant cum eo & discipuli. Et interrogauit illos dicens, Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt: Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij uero quod propheta quispian de antiquis surrexit. Dixit autem eis, Vos autē quem me esse dicitis? Respondens uero Petrus ait, Christum Dei.) **Horum omnium interpretationem inuenies tricesimotertio capite euangelij secundum Matthæum.**

Matth. 16.

Et interminatus præcepit eis, ne cui hoc dicerent.) **Lege totam enarrationem eorum quæ in illo capite dicta sunt, usq; ad eum locum ubi dicit:**
Ex eo

Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis: & inde simul omnium diligentissimam sumito explanationem.

Dicens: Oportet filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus ac principibus sacerdotum & scribis: & occidi, tertioq; die resurgere.) Ibi de his quoq; suo ordine disputatum est.

Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.) Sed & de his quoque ibidem post pauca ordinino inuenies.

Quisquis enim animam suam seruare uoluerit, perdet eam.) Quicunq; uoluerit animam suam a morte seruare tempore martyrii, factus animæ amator, at non Christi amator: perdet eam in futuro seculo, hoc est in supplicium proijcietur. Hęc autem ibidem etiam, suoq; dicta sunt ordine, uidelicet decimonono capite euangelij secundum Matthæum.

Matth. 10.

Quisquis uero perdidit animam suam propter me, hic seruabit eam.) Quicunq; illa priuatus fuerit per martyrium, hic seruabit eam in futuro seculo.

Quid enim proderit homini, si mundum uniuersum lucretur, seipsum autem perdat, aut suipsum iacturam faciat?) Hoc & Matthæus scripsit in fine trigesimaliter capitis: & ibi quære enarrationem. Quod autem addit, Aut suipsum iacturam faciat, declaratiuum est præcedentis, puta, Seipsum perdat. Perditionem uero & iacturam nominat æternam condemnationem & supplicium.

Matth. 16.

Quemcumque enim mei puduerit, meorumq; sermonum, huius & filium hominis pudet, quum uenerit in gloria sua & patris, sanctorumque angelorum.) Horum & Marcus meminit vigesimoquarto capite, & ibi explanata sunt. Verum quomodo & patris & sanctorum angelorum? Quia gloria patris, gloria est ipsius, quum unum sint. Ego & pater, inquit, unum sumus: gloria uero angelorum, etiam ipsius est: dominus enim illorum est.

Mar. 9.

Iohan. 10.

Dico autem uobis uere: sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec uiderint regnum Dei.) Dictum est de his in fine trigesimalitertij capitis euangelij secundum Matthæum.

CAPVT .XXX. DE TRANSFORMATIONE.

Factum est autem post hæc uerba circiter dies octo.) Videlicet pertransierunt. Assumpsit Petrum & Iacobum ac Iohannem, ascenditque in montem ut oraret. Et facta est, dum oraret, species uultus eius altera, & uestitus eius candidus ac coruscans. Et ecce duo uiri loquebantur cum eo, Moses uidelicet & Elias, qui apparentes in gloria dicebant excessum eius, quem completurus erat Ierosolymis.) De hac transformatione manifestius scripsit Matthæus trigesimoquarto sui euangelij capite, in quo etiam hæc ad uerbum declarata sunt. Orans autem transformatus est, ut dicamus, quod oratio transformat ac illustrat hominem, si fiat quem admodum oportet.

Matth. 17.

Petrus uero & ij qui cum eo erant, somno grauati erant. Perfekte autem experrecti, uiderunt gloriam eius, & duos uiros qui stabant cum illo.) Ibi etiam de his dictum est. Gloriam uero, intellige splendorem.

Factum est autem, quum illi ab eo discederent, dixit Petrus ad Iesum, Præceptor bonum est nos

h i

est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula: tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum, nesciens quid diceret. Hæc autem eo dicente, facta est nubes, & obumbravit eos, timueruntque intrantibus illis in nubem.) Moses quidem & Elias intrauerant in spissitudinem nubis, ad loca omnino inter se separata: discipuli vero quum etiam propter domini transformationem essent exterriti, veluti dixit Marcus: videntes etiam quod hoc modo ipsi supernaturaliter in nubem reciperentur, maxime timuerunt.

Marci. 9.

Et vox facta est de nube dicens: Hic est filius meus dilectus: ipsum audite. Quumque fieret vox, inuentus est Iesus solus.) Prædicto capite euangelij secundum Matthæum subtiliter de his disputatum est. Quæ ergo præterijt Matthæus, ea Lucas expressit: quæ vero prætermisit Lucas, ea scripsit Matthæus.

Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam eorum quæ viderant.) Dixit enim Matthæus, quod dum descenderent de monte præcepit eis Iesus dicens: Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis a mortuis resurgat. Et ibi lege horum interpretationem.

CAPVT TRIGESIMVM
PRIMVM DE LVNATICO.

FACTVM est autem sequenti die, dum ipsi de monte descenderent, occurrit ei turba multa: & ecce uir de turba exclamauit dicens: Magister obsecro te respice ad filiū meū, quoniam unicus est mihi: & ecce spiritus apprehendit eum: subitoque clamat ac discepit eū cū spuma: uixque ab eo discedit dilanians eum. Et orauit discipulos tuos ut illum eicerent, nec potuerunt.) Filium hunc lunaticum fuisse scripsit Matthæus trigesimo quinto capite: & omnino de his ibi dictum est.

Respondens autem Iesus dixit: O generatio incredula & peruersa, usquequo ero apud uos & patiar uos? adduc filium tuum huc.) In illo horū omnium declarationes inuenies.

Quum ille uero adhuc accederet, laniauit eum dæmonium ac dissipauit.) Hæc latius scripsit Marcus vigesimo sexto cap. & ibi enarrationem horū quære.

Increpauit autem Iesus spiritum immundum, sanauitque puerum, & reddidit illum patri suo.) Prædicto trigesimo quinto capite euangelij iuxta Matthæum de his dictum est.

Stupebant autem omnes super magnificentia Dei.) Putabant enim non propria sed Dei virtute hæc eum operari miracula.

Supra eodem. Omnibus uero admirantibus super his quæ faciebat Iesus, dixit ad discipulos suos: Ponite uos in auribus uestris sermones istos.) Quos dixit vigesimo nono capite præsentis euangelij de sua passione & occisione ac resurrectione: ideo etiam quum hos quasi significare incepisset, cætera reliquit tanquam iam intellecta.

Futurum est enim ut filius hominis tradatur in manus hominum. Ipsi uero ignorabant uerbum istud, & erat absconditum ab eis, sic ut non intelligerent illud: timebantque interrogare eum de uerbo hoc.) Verbum non quod erat de passione & occisione, sed de resurrectione. Dictum est autem de hoc in fine enarrationis trigésimiquinti capitis euangelij secundum Matthæum; lege ergo quæ ibi dicta sunt.

CAPVT

CAPVT .XXXII. DE DISPVNTANTIBVS

QVIS ESSET MAIOR.

Intrauit autem cogitatio inter eos, quis eorum maior esset. At Iesus uidens cogitationē cor-
dis ipsorum, assumpsit puerum, & statuit illum iuxta se.) Matthæus vero tri-
gesimo septimo capite ait, quod accedentes discipuli, de hoc interroga-
uerunt eum. Verisimile ergo est quod ubi cogitationem illorum cogno-
uisset, & interrogasset, Quid in via tractabatis? sicut dixit Marcus, Mar. 9.
postmodum etiam ipsi, quum iam cognita esset cogitatio sua, interro-
gauerunt de hoc: deinde Iesus apprehendit puerum qui ibi præsens
erat, & statuit illum iuxta se, dixitq; cætera quæ sequuntur. Itaq; Mat-
thæus scripsit, quod interrogauerunt discipuli: Marcus vero & Lucas
hoc relicto scripserunt, quod cognouit cogitationem eorum: & ille qui-
dem posteriora dixit, hic autem priora. Lege ergo dicto capite euan-
gelij iuxta Matthæum explanationem totam quæ admodū utilis est.

Et ait illis, Quicumq; susceperit puerum hunc in nomine meo me suscipit: & quicumque
me suscepit, suscipit eum qui me misit.) Alia quoque ante hæc dixit, quæ
Matthæus conscripsit, per quæ etiam hæc facile cognoscuntur: quæ
ergo illa. Per puerum vero humilitatem & abiectionem significauit.

Nam qui minimus est inter omnes uos, hic erit magnus.) Hic finis est intē-
sionis propter quam puerum iuxta se statuit. Minimum autem dixit
humillimum. Similia quoq; dixit quadragesimotertio euangelij secun-
dum Matthæum capite: & quæ iuxta medium eius capitis.

Respondens autem Iohannes dixit: Præceptor uidimus quendam per nomen tuum eij-
cientem demonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum. Et ait ad illum Iesus, No-
lite prohibere: qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.) Hæc etiā scripsit
Marcus vigesimo septimo capite, & ibi horum lege explanationem.

Factum est autem dum complerentur dies assumptionis suæ, & ipse faciem suam obsir-
mauit, ut iret Ierosolyma.) Dies assumptionis ipsius dicit præfinitum
tempus dum a terra assumeretur in cælum: iam enim instabat sui in-
terceptio ac resurrectio & assumptio. Obfirmauit faciem suam, hoc ē
dixit ut iret Ierosolyma, progrediens ad passionem, ne respiciendo
quidem in tergum. Scriptum est enim in libro quoq; psalmorum: Oba-
firmabo super te oculos meos: siue insigam, dirigam, indeclinabiliter
aspiciam.

Misitq; nuntios ante conspectum suum.) Hic etiam dictio ἀγγέλους
simpliciter nuntios significat.

Et euntes intrauerunt in oppidulum Samaritanorum.) Quod in transitu eius
situm erat.

Vt pararent illi.) Hospitium uidelicet, ad susceptionem ipsius,
& illorum qui cum eo erant.

Et non receperunt illum, quia facies eius erat pergens Ierosolyma.) Facies
eius, hoc est ipse, a parte totum. Non receperunt inquit eum, quia per-
gebat Ierosolyma ad inimicos ipsorum. Nam Samaritani inimico ani-
mo affecti erant ad Ierosolymitas.

Quod quum uidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerūt: Domine uis dicamus,
h ii ut ignis

ut ignis de cœlo descendat & perdat illos, sicut etiam fecit Elias? Conuersus autem increpauit illos, & ait, Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendum animas hominum, sed ad seruandum.) Suspīcor hos fuisse prēmīssos. Itaq; irati sunt quod pręceptorem spreuissent; interrogauerunt ergo an contemptores vlciſci oporteret, utpote Zelotē Eliam imitantes. Increpauit autem illos Christus tanquam clemens: instruens eos, ut incredulorum iniurias patienter ferrent. Siquidem sciebat quod se suscepturi nō essent Samaritani: misit tamen discipulos, ut illis non parentibus, & his irascentibus, obiurgaret ac doceret eos nō insurgere in illos qui contemnerent. Futurum enim erat, ut quum euangelium annuntiarent, a multis repudiarentur. Non sibi ipsis autem, sed de illius potentia confidentes dixerunt, Vis dicamus, ut ignis de cœlo descendat.

CAPVT .XXXIII. DE EO CUI NON
PERMISIT VT SE-
QUERETVR.

ET abierunt in aliud oppidulum. Factum est autē dum irent per uiam dixit quidam ad illū: Sequar te quocunque ieris domine. Et Iesus ait ad illum: Vulpes latibula habent, & uolucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.) De hoc & Matth .3. Matth scripsit duodecimo capite, & ibi posita est interpretatio.

Ait autem ad alterum: Sequere me. At ille dixit: Domine permittite mihi ut prius abeam, ac sepeliā patrem meum. Iesus autem ait illi: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu uero abiens annuncia regnum Dei. Ibi etiam plane de hoc disputatum est. Hunc uero Christus uocabat sciens eum dignum.

De aratro. Dixit autem & alter: Domine sequar te, sed permittite mihi prius ut ualedicā ijs qui sunt domi meæ. At Iesus ait illi: Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit a tergo, aptus est regno Dei. Qui arare conatur, & a tergo respicit, corrumpit conatus promptitudinem, segnitie qua a tergo respicit. Parabolice ergo saluator dixit Aratrū, & Sequi se: & tantundē est ac si dicat: Nemo q̄ me sequi conatur, si a tergo respiciat, hoc est, mentē adhuc ad temporalia habeat, aptus est ad regnū Dei. Oportet enim eū qui eligit sequi Christum, cōfestim omnia despiciere, & sequi, ne oculos quidem ab eo diuertendo, ne forte habitu ac specie eorum quæ a tergo sunt, retineatur. Quid enim Deo optabilius ac pręstantius.

CAPVT .XXXIIII. DE DESIGNATIS
SEPTVAGINTA APOSTOLIS.

Cap .x. **P**OST hæc autem designauit dominus & alios septuaginta.) Apostolos uidelicet. Multi enim credituri erant, & pluribus prędicatoribus opus erat. Duodecim siquidem Apostoli primus erat chorus: septuaginta uero, secundus. Hos autem duodecim & septuaginta pręfigurabant duodecim fontes aquarum, & septuaginta trūci palmarum in Aelim, ad quam uenerunt Israelitæ, ubi mare rubrum pertransissent.

Exod. 15.

Et emisit eos binos ante conspectum suum, in omnem ciuitatem & locum, quo erat ipse uenturus.)

uenturus.) Similiter & duodecim coniunctim emisit, sicuti dixit Marcus decimoquarto capite: sed duodecim in oēs ciuitates ac pagos Israel emisit tanquam perfectiores: septuaginta vero in solas eas, quæ in transitu erant, per quas iter facturus erat, vt prædicarent remissionem peccatorum, eiusq; aduentum qui remissionem illorum tribueret. Marci. 6.

Dicebat ergo ad eos, Messis quidem multa, operarij uero pauci.) Messem dicit illos, qui ab infidelitate demetendi, & ad fidem suam erant cōportandi: operarios uero Apostolos, & quicumque ad hoc subministrarent. Hic autē manifestata est causa promotionis ipsorū septuaginta, & tamen paucos adhuc esse dicit omnes Apostolos ad multitudinem illorum qui credituri erant.

Rogate ergo dominum messis, ut producat operarios in messem suam.) Hoc & id quod ante istud præcessit, etiam dixit in fine decimoctauī iuxta Matthæum capitis: sed ibi messem multam appellat eos, qui de Iudeis erant credituri: hic autem eos, qui ex Gentibus: & ibi admonet duodecim, vt orent pro emissionē horum septuaginta: hic uero ipsos septuaginta admonet, vt orent pro promotione episcoporum ac præceptorum per singulas ciuitates ac regiones. Lege autem enarrationem præsentis dicti in memorato capite euangelij secundum Matth. Matth. 9.

Ite, ecce ego mitto uos sicut agnos inter lupos.) Hoc etiam ad duodecim dixit, & quare decimonono iuxta Matthæum capite dicti illius interpretationem, Ecce ego mitto uos tanquam oues in medio luporum. Poterit quiuīs hoc etiam loco dicere, quod duodecim appellauerit oues tanquam perfectiores, septuaginta uero agnos tanquam teneriores. Matth. 10.

Nolite portare sacculum neque peram, neque calciamenta.) Hoc interdicto iubet, vt de necessarijs corporis spem in illum habeant qui ipsos emisit. Quum autem iubet ne sacculum ferant, ab auaritia auocat: dicens, Neq; peram, dehortatur a recondendo cibo: quum uero addit, Neque calciamenta, ad exercitium ipsos erudit.

Et neminem per uiam salutaueritis.) Hoc iussit, non inhumanos eos fieri uolens, aut moribus asperos, quos nemo possit compellare, sed impedimento carentes. Solet enim salutatio per uia, uoluntatis studiū ut plurimum obstat. Præcipit itaq; illis, vt soli operi eis commissi intendant: & oblatam prædicationis occasionem non insumant in ea, quæ necessaria non sunt, sed præter intentum sese offerunt. Elissæus quoque olim emissio Giezi famulo ad opus quod festinationem requirebat, præcepit dicens, Si inueneris uirum, non benedicas ei: & si tibi benedixerit uir, ne respondeas illi: indicans opus esse ut instructus ac omnino sine impedimento procederet. 4. Reg. 4.

In quamcunq; domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui.) Hanc alloquutionem Matthæus salutationem nominauit prædicto capite. Est autem huiusmodi salutio signum dilectionis, significans quod pacifici & amici aduenerint.

Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax uestra.) Hoc est gratia datæ a uobis pacis, uel efficacia huiusmodi sermonis. Filius quoque

pacis dicitur pacificus, sicut varijs in locis diximus.

Sin minus, ad uos reuertetur.) Lege quoque decimonono capite euangelij iuxta Matthæum dicti illius enarrationem. Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam; si autem indigna fuerit, pax vestra ad vos conuertatur.

In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ ab illis offeruntur. Dignus est enim operarius mercede sua.) Similiter & de his in illo capite manifeste dictum est paulo superius. Edere autem ac bibere permisit quæ ab illis porrigerentur; nõ simpliciter, sed sicut discipulos suos decebat: hoc enim ipsis notum erat.

Nolite transire de domo in domum.) In illa enarratione huius causam inuenies.

Et in quamcumque ciuitatem ingressi fueritis, & receperint uos, comedite quæ apponuntur uobis, & curate infirmos qui in ea sunt, ac dicite illis, Appropinquauit in uos regnum Dei.) Regnum Dei nunc seipsum appellat, tanquam regem ac Deum: Appropinquauit inquit, & iam diuersatur uobiscum: digni habemini qui præparemini ad eius susceptionem.

In quamcumque autem ciuitatem ingressi fueritis, & non receperint uos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate uestra extergimus in uos.) Ibi de his etiam quære, ubi declaratum est illud, Et quicumque non susceperit uos.

Tamen hoc scitote quod appropinquauit in uos regnum Dei.) Hoc protestari præcepit incredulis, ne dicere possent: Non cognouimus aduentum tuum domine.

Dico uobis quod Sodomis in die illo tolerabilius erit, quam ciuitati illi.) Prædico capite etiam hæc conuenienter declarata sunt.

Væ tibi Choraſſin, uæ tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent uirtutes, quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere sedentes scelerum eos poenituisset.) Quære vigesimo capite iuxta Matthæum ubi dicitur, Tunc coepit exprobrare ciuitatibus, in quibus edite fuerant plurimæ uirtutes eius, & non resipuissent: ibi enim & de his dictum est.

Veruntamen Tyro & Sidoni tolerabilius erit in iudicio, quam uobis.) Vobis puta incredulis.

Hoc quoque dixit decimonono capite euangelij iuxta Matthæum, & ibi lege dicti illius declarationem, Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhorum, quam ciuitati illi.

Et tu Capernaum usque ad cælum exaltata, usque ad infernum detraheris.) Vigesimo capite euangelij secundum Matthæum etiam de hac dictum est, ibi ergo quære.

Qui uos audit, me audit: & qui reijcit uos, me reijcit: qui autem me reijcit, reijcit eum qui misit me.) Reiectionem hanc vocat incredulitatem & auersionem. Ne enim mœrore afficiantur quum spernuntur, dicit: Vestra iniuria per uos in me recurrit, qui misi uos: per me autem, in patrem meum qui misit me.

Reuersi sunt ergo septuaginta cum gaudio dicentes, Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis per nomen tuum.) Gaudebant quod digni haberentur & miracula edere, & dæmonia sibi subicere.

Dixit au-

Dixit autem illis, Videbam satanam, tanq̃ fulgur de cœlo, cadentē.) Causam significauit subiectionis demoniorū, quia cecidit princeps eorū, qui fortes illos reddebat ac confortabat, & ita facile deuincuntur. Siquidē ante saluatoris incarnationem in sublime ferebatur, & tyrannū agebat, ac potens erat: quū autē Deus in terra per carnē diuersaretur, cecidit, non a cœlo: olim enim inde ceciderat, nec amplius eo ascēdit, sed a dicta celsitudine, tyrannide ac potētia. Dicit ergo, Videbam satanā, postquam uidelicet humanitatē assumpsit, cadentē ut fulgur quod de cœlo cadit. Quidā autē Cœlum intelligunt hoc loco aerem in quo versari gaudet satanas. Nam & aer cœlum dicitur: Volucres inquit cœli. Vnus est autem fulguris exemplo, ostendens vehemētiam ac velocitatē casus illius.

Psalm. 9.

Ecce do vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones.) Serpētes ac scorpiones intelligibiles, qui animas mordēt ac deuorant. Ita autē demones appellauit, nō solum propter insidias, veneni iaculatōem ac infectionem, sed & propter debilitatem ac ignauiam. Verū quod de demonibus loquatur, manifestat id quod subditur.

Et super omnem uirtutem inimici.) Videlicet intelligibilis draconis. Quū ergo uidisset eos gaudentes de subiectione demoniorū, dat quidem continuā aduersus illa potestātē, quā prius ad tēpus acceperant quum mitterent: sed adhortatur ne de hac gaudeant, quia nō ex certamine eis prouenit, sed ex dono, propter eos qui adiuvandi erant. Potest autē uirtus inimici dici, non solum ipsi demones, sed & multiformes eorum tentationes. Quidam uero & feras quę homines perdunt, uirtutem illius dicunt, q̃ etiam his aduersus nos utatur.

Et nihil uobis nocebit.) Nec demon, nec tēratio, nec fera venenata. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quod spiritus subiiciuntur uobis.) Nō enim uestrū est opus, sed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne tanquā de egregio facinore gaudentes, in elationem eleuemini.

Gaudete autem quia nomina uestra scripta sunt in cœlis.) Quia propter fidem uestram in ciues conscripti estis in eterna ciuitate: non atramento, sed memoria: neque ut homines scribunt, sed sicut Deus scribere nouit. Dicit enim de iustis Dauid, Et in libro tuo omnes scribentur. Siquidem subicere demonia, propter aliorum utilitatem uobis datum est: quod autē nomina uestra scripta sunt in cœlis, propter salutem uestram: ideo furtiuum quidem illud gaudium tumorem causare nouit, hoc uero gratiarum actionem potius: & illud quidē cauendū tanq̃ superfluum, hoc autē proponendum est tanq̃ necessarium.

Psalm. 133

In illa hora exultauit in spiritu Iesus.) Animo exultauit tanq̃ homo propter eorum salutem, qui a discipulis iuuandi erant.

Et dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terrę, quod absconderis hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelaris ea paruulis. Utique pater, quia sic beneplacitum fuit coram te.) Hæc quoq̃ dixit de duodecim discipulis uigesimo capite euangelij secundum Mattheum: & ibi quere expositionem.

Et cōuersus ad discipulos dixit, Omnia mihi tradita sunt a patre meo: & nemo scit quis sit filius nisi pater, & quis sit pater, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.) In eo loco etiam hæc diligenter explanata sunt.

Et conuer

Matth. 13.

Psal. 84.

Et conuersus ad discipulos seorsim dixit: Beati oculi qui uident quæ uideris. Dico enim uobis, quod multi prophetae & reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.) Hæc quoque dixit vigesimoquarto iuxta Matthæum capite, & in eo lege ipsorum interpretationem, ubi dicitur, Vestri autem beati oculi. Hac autem audivitate captus est Dauid propheta simul & rex: ideo etiam dixit, Ostende nobis domine misericordiam tuam; saluatoris uidelicet incarnationem appellans misericordiam, utpote propter hominum misericordiam factam. Verum obserua quod ad discipulos saluator conuertitur, & ipsis seorsim loquitur, ab istis qui discipuli non sunt auersus. Ideo & nos quoque si discipuli eius fuerimus, per obedientiam mandatorum ipsius, & animæ simul & corporis habuerimus oculos recte intuentes, auresque recte audientes, ad nos etiam omnino conuertetur, & mysterijs a vulgo absconditis dignabitur.

CAPVT .XXXV. DE TENTANTE
LEGISPERITO.

ET ecce legisperitus quidam surrexit tentans eum, & dicens: Magister quid faciendo, uis tam æternam possidebo? Illaqueare putabat Christum, si quippiam legi contrarium ullo pacto doceret. Dicit ergo: Quid faciendo uitam æternam possidebo, quam populo annuntias? Cognita autem illius ueritas salutis, ad legem ipsum remittit: simul quidem conatum illius repellens, simul etiam arguens illum, quod sese pro uirtutis cultore gereret quum non esset, ueluti finis indicabit parabole.

+ Ex hoc auctoris scholio uidetur iuxta mentem eius legem dū in litera Quod, ut p. substantiuo habet, præceptū, qd facile subaudiatur. Nā Græci eadem dictione τὸ, effecerunt Quid & Quod.

Ipsæ uero dixit ad eum: In lege quod scriptum est: (Maiores præceptum +. Quomodo legis?) Maiora legis præcepta: de maioribus namque ipsum interrogauit.

At ille respondens ait, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua, & ex tota mente tua; ac proximum tuum sicut teipsum. Dixit autem ei: Recte respondisti.) Recte illum respondisse dixit: ut quiduo recitauerit præcepta quæ ad se inuicem connectuntur, sicut quinquagesimoquarto iuxta Matthæum capite manifestatum est. Alius autem erat hic legisperitus ab eo, de quo a Matthæo & Marco facta est mentio.

Hoc fac & uiues.) Hoc quod nunc recitasti, hoc in quā fac & uiues uita æterna, qua uiuunt iusti, qui hæc præcepta seruauerunt. Docuit siquidem prædicto capite euangelij secundum Matthæum, & in his duobus præceptis uniuersa lex & prophetae pendent: quorum enarrationem perfecte inuenies quinto iuxta Matthæum capite, ubi dicit, Ita enim est lex & prophetae.

Matth. 22.

Matth. 5.

At ille uolens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Conatu suo frustratus, effudit quem apud se occultabat tumorem. Putabat enim se cunctis esse præstantiorem: Nam lex proximum + nominauit eum, qui alterius egeret auxilio: ipse uero illum dici opinabatur, qui uirtute æqualis esset: ideo etiam uolens seipsum iustificare siue alijs præponere, interrogat: Quis mihi est equalis? Deinde Christus per parabolam

+

parabolam demonstrat illū esse proximū, qui alterius indiget auxilio.
 † Proximus dicitur omnis homo, quod omnes inter nos propinqui simus secundum naturæ communicationem.

Suscipiens autem Iesus dixit.) Suscipiens: hoc est excipiēs sermonē.

CAPVT .XXXVI. DE EO QVI

INCIDERAT IN LA-

TRONES.

HOMO quidam descendebat ab Ierusalem in Iericho.) Parabola hæc etsi ef-
 ficta sit, vt ostendat quis sit proximus: paucis tamen verbis ostē-
 dit humanam & benignam saluatoris nostri gubernationem. Homi-
 nem siquidem intelligimus Adam, & qui ab Adam descenderunt vni-
 uersos: descensum autem ab Ierusalem in Iericho, viam a virtute ad vi-
 tium, & ab obedientia ad inobedientiā, & a sublimi vitę instituto ad
 terrenam conuersationem; est enim Ierusalem sublimis, Iericho vero
 humilis.

Et incidit in latrones.) Id est demones qui in via residebant.

Qui etiam exuerunt eum.) Vestimetis virtutis, timore Dei, quo
 in modum vestis circumdatus erat.

Et vulneribus inflētis abierunt.) Animæ plagis, vulnerib⁹ peccatorū.

Relinquentes semimortuum.) Ex dimidio factum mortalem: iuxta
 animam enim mansit immortalis, corpore vero mortuus est. Quod
 autem dicitur, Abierunt, & Relinquentes, non est de hoc curiose scri-
 tandum propter normam parabola.

Casu autem sacerdos quidam via illa descendebat.) Sacerdos, hoc est lex da-
 ta per Moysen, vtpote de sacrificijs disputans.

Visoque illo præterijt.) Pertransijt illū, quū ita male affectus esset.

Similiter Levites quum iret iuxta locum, uenissetque ac uidisset, præterijt.) Per
 Leuiten hoc loco accipiendus est sermo prophetarum, vtpote Dei ius-
 sionibus subministrans.

Samaritanus uero quidam iter faciens uenit ad eum: & viso eo, misericordia motus est.)

Samaritanus intelligitur nunc Christus, vtpote ab incredulis Iudeis

Samaritanus appellatus. Vel etiam non Iudæorum tantū, sed & cun-

ctarum gentium naturam per carnis assumptionem amplectens. Sama-

ritani enim sunt quædam natio gentium.

Et accedens obligauit vulnera eius.) Vinculo doctrinæ.

Infundens oleum & uinum.) Lenitatem ac mordacitatem.

Doctrina enim eius alibi quidem mansuete procedit & exhilarat: in-

terdum vero perstringit ac mordet: & ita pulchre temperata est, ac vn-

dique iuuat.

Et imponens illum in iumentum suum.) In propriū corpus qd occiden-

dū erat: hoc ē, portās infirmitates eius per assumptā humanitatem.

Duxit in diuersorium.) Diuersorium est ecclesia, quæ omne genus ho-

minum recipit.

Et curam illius egit.) Rationem eius habuit, & de eo prouidit.

Ac postero die egressus.) Post aliqd tps mortu⁹ & de mūdo egressus,

Deprōptos duos denarios dedit hospiti, & ait illi: Curā illi⁹ habe.) Donec uiue-

bat: ipse let.

+ Nam κτλῶος,
 pro quo hic habe-
 mus iumentum, dici-
 tur ἀπὸ τοῦ κτεῖ-
 νειναι, id ē occidi
 quia pecus siue iu-
 metum mactationi
 nascitur: uel macta-
 ri & immolari so-
 let.

Matth. 13.

bat, ipse curam habebat infirmorū: vbi vero mortuus est ac resurrexit, & ad peregrinandum in cœlum diuertit, hanc curam Apostolis cōmisit: hospes enim est, quisquis ecclesiæ præest, puta omnis episcopus, vel quisquis Apostolorum successor est. Duo vero denarij sunt nouū ac vetus testamentum, quæ infirmis medicinam suppeditant. Dixit enim vigesimoquarto cap. euangelij secundū Matth. Omnis scriba edoctus ad regnum cœlorum similis est homini patrifamilias qui depromit de thesauro suo noua & vetera. Vel, duo denarij duę sunt interpretatiōes scripturę euangelicę, aut etiam omnis diuinę: illa videlicet quę iuxta historiam est, & quę iuxta anagogen.

Et quodcumq; præterea insumpseris, ego quum rediero persoluam tibi.) Si etiam de tuo quippiam insumpseris, quod in eius cedat vtilitatem. Nam de suo quoq; præceptores apponunt, dilatantes diuinorum sermonum interpretationes. A duobus siquidem testamentis sumunt quidem argumentum: proprijs autem sermonibus abundantiorē curam exhibent laborantibus. Reuersio vero Christi, secundus est aduentus eius, in quo persoluet omnibus retributiones.

Quis ergo horum trium proximus tibi fuisse uidetur illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui fecit misericordiam cum illo.) Cum illo, hoc est in illum.

Dixit ergo ei Iesus, Vade & tu fac similiter.) Curam eius habe qui auxilio indiget. Qui enim hoc non facit, non diligit proximum suum, sicut seipsum: qui vero proximum non diligit tanquā seipsum, neque Deum diligit ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex tota fortitudine sua, & ex tota mente sua, quæ dilectionis vehementiam ac intentionem manifestant.

CAPVT .XXXVII. DE MARTHA ET MARIA.

Iohan. 11.

Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddā castellum: mulier autem quædam nomine Martha excepit illum in domum suam: & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu audiebat sermones illius.) Castellū hoc Bethania erat: hanc enim Iohannes castellum dixit Mariæ & Marthæ.

Martha uero distrahebatur circa frequens ministerium.) Preparās quę necessaria erant ad conuiuium & obsequium eius ac discipulorū ipsius.

Quæ adstitit, & ait: Domine nō est tibi curæ quod soror mea reliquit me ut sola ministrarem? Dic ergo illi ut me adiuuet.) Tanq̃ præceptor curam illi committit, ut vna tecum ministerio manum admoveat.

Respondens autem dixit illi Iesus, Martha Martha sollicita es & tumultuaria circa multa.) Tumultus hoc loco distractio est & turbatio. Circa multa vero, puta quę ad conuiuium & obsequium necessaria sunt, ut dictum est.

Atqui unum est necessarium.) Videlicet meorum auscultatio sermōum. Neq; enim ut epuler veni, sed ut vos doceam.

Maria uero bonam partem elegit quæ non auferetur ab ea.) Duę partes conuersationis laudabiles sunt, nempe practica siue operatiua, & theorica siue contemplatiua: has duę sorores istæ elegerāt: Martha quidē operatiuā, ministrādo circa corporale domini obsequiū: Maria uero contēplatiuam

platuram audiendo sermones illius. Et quia bipartitus erat Christus: illa quidem refocillabāt partem eius visibilem, hæc autem colebat partem eius inuisibilem; ipse vero illius quidem promptitudinem non vituperauit, huius autem electionem laudauit. Siquidē illius opus vtile certe admodum erat, huius tamē sublimius. Tu ergo quā volueris imitare, aut curam habe corporis domini, dico sane pauperum. Nam quatenus, inquit, vni de his minimis fecistis, & mihi fecistis. Aut occupare circa auscultationem sermonum ipsius, circa contemplatiōem dogmatum illius. Aut etiā vtrumque exerce congruis temporibus. Bonam vero partem dixit, non quod altera mala sit; sed bonam hic appellauit eam quæ melior est. Potest enim fieri, vt duorum bonorum vnum altero melius sit. Bonum siquidem est hospitalem esse, verum melius ē Deo assidere; illud enim corporale est, hoc autem spirituale.

Matth. 25.

CAPVT .XXXVIII. DE ORATIONE.

ACCIDIT autem quum esset in quodam loco orans, ut cessauit, dixit quidam ex discipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, sicut & Iohannes docuit discipulos suos. Discipulus hic erat ex septuaginta. Nam duodecim docuerat quinto capite euangelij iuxta Matthæum. Quum videret enim præceptorem nouum vitæ institutum & exercere & admonere; nouam quoque orationem quæsiuit, vitæ studio conuenientem. At ille quam ipsos duodecim docuerat, hanc etiā nunc exponit.

Cap .xi.

Matth. 6.

Ait autem illis: Quum oraueritis, dicite: Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, sicut in celo, sic & in terra, panem nostrū quotidianū da nobis quotidie, & remitte nobis peccata nostra, siquidē ipsi remittimus omni debenti nobis, & ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.)

Horum

omnium ad verbum data est interpretatio prædicto quinto capite. Quod si dictiones quædam hic permutantur, eandem tamen & istę seruant significationem, & in similem conueniunt interpretationem.

Postquam autem orare docuit, vult ostendere, quod orationis perseverantia tribuit id, quod quis expetit: & parabola vsus est, quæ hoc demonstraret, quæ etiā accuratius formata est, vt persuasibilior reddatur.

Et dixit eis, Quis uestrum habebit amicum? & ibit ad illum media nocte, dicetque illi: Amice da mihi mutuo tres panes, quoniam amicus meus uenit de uia ad me, nec habeo quod apponam illi. Et ille intus respondens dicat, Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere & dare tibi.) Dicunt quidam per amicū anagogice Deum intelligi hominum amatorem. Vadit autē ad ipsum media nocte & petit tres panes, qui conuenienti tempore petit triplicem diuinum sermonem, patris videlicet & filij ac spiritus sancti, vt apponat amico qui ad se venit de instabili ac conculcata uia, & huiusmodi indiget cibo. Ceterum Deus intus, siue inuisibiliter respondet, Noli mihi molestus esse, iam ostium diuini sermonis clausum est, nondum tempus est huiusmodi gratiæ; & cætera etiā quę in parabola sequuntur conati sunt quidam huc reducere, nec potuerunt suo aptas

De amico.

suo aptare proposito: idcirco horū anagogen tanq̃ min⁹ cōuenientē præterij, videns quod ad emphasim composita sint, vt rationabilis videat repulsio. Pater namq; qui cum filijs suis dormit, rationabiliter recusat in tempestiue surgere, ne illos expergefariat. Apparet autem mihi tota hæc proposita parabola nihil aliud demonstrare, nisi petitionem esse maxime necessariam, & repulsionem esse iustissimam: vt videatur propter perseuerantiam exauditus esse is qui petit, & persuadibilis fiat admonitio.

Dico vobis: etsi non daturus sit illi surgens, eo quod amicus eius sit, propter improbitatē tamē eius surget, & dabit ei quantum illi opus fuerit.) Hoc est, cuius gratia hæc parabola facta est. Improbitatem tamen siue impudentiam vocat auduitatem ac perseuerantiam petitionis.

Matth. 7. Et ego vobis dico, Petite & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.) Hæc similiter ipsis quoq; duodecim præcepit, quemadmodum scripsit Mattheus quinto capite: & ibi quere enarrationem optime traditam.

Quis autem uestrum pater, a quo si petierit filius panem, num lapidem dabit illi: aut si piscem, num pro pisce serpentem dabit ei: aut si petierit ouum, num porriget illi scorpionem?) Ibi etiam de his consequenter inuenies.

Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona dona dare filijs uestris, quanto magis pater qui de cælo est, dabit spiritum bonum poscentibus se?) Similiter & de his. Malos vero eos dixit, non solum propter causam ibi dictam, sed etiā propter humanam naturam, quæ malitię capax creata est.

CAPVT .XXXIX. DE IEICTO DÆMONIO MVTO.

Matth. 9. **E**T erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum.) Nec ipsum loquebatur vel audiebat, nec hominem sinebat loqui vel audire: non ex natura, sed ex malitia. Huius autem apud Matthæum facta est mentio decimo octauo capite, in quo de ipso manifeste disputatum est.

Factum est autem, ut egresso dæmonio loqueretur mutus, & admiratæ sunt turbæ.) Ibi etiam de his dictum est.

Quidam vero ex ipsis dixerūt: Per Beelzebub principem dæmoniorū eiicit dæmonia.) Similiter & de his. Pharisei autē hoc dixerunt, veluti scripsit Matth.

Matth. 16. Alij autem tentantes signum ab eo petebant de cælo.) Non nunc tantū, sed frequenter hoc fecerunt, sicut alijs Matthei capitibus significatum est. Quære autem potissimum trigessimoprimum capite euāgelij eius ubi dicitur iuxta finem: Quumq; accessissent pharisei & sadducei tentantes rogabant eum, vt signum aliquod de cælo demonstraret sibi: & lege eius enarrationem, ac discas causas fraudulentis eorum conatus.

Matth. 12. At ipse sciens cogitationes eorum.) Cogitationes, tum suspicionis, q̃ in Beelzebub eiiceret dæmonia, nam hoc apud se dicebant, timentes turbam, tum conatus quo signum petebant. Et nunc quidem de uno respōdet, post pauca vero de reliquo. Quære autem vigesimosecundo capite euāgelij secundum Matthæum interpretationem quoq; illius quod dicitur: Iesus autem sciens cogitationes eorum. Frequenter autem a nobis dictum

his dictum est, quod euangelistæ interdum quidem temporis aut ordinis eorum quæ dicta aut facta sunt curam habent, quandoque vero id tantum student, vt rem quæ gesta est enarrent.

Dixit illis, Omne regnum aduersus sese diuisum desolatur, & domus aduersus domum cadit.)

Domus aduersus domum, videlicet diuisa. Predicto vigesimo secundo capite etiã de his cõsequenti ordine data ē interpretatio.

Quod si satanas quoq; aduersus se diuisus est, quomodo stabit regnum eius? Si militet & de hoc.

Quia dicitis per Beelzebub eijcere me dæmonia.) Manifestat etiã eis, quid apud se dicentes suspicabantur.

Si autem ego per Beelzebub eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnum Dei.) De hoc quoq; apertissime ac diligentissime ibidē inuenies.

Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet: at ubi fortior eo superueniens uicerit eum, uniuersa eius arma aufert in quibus confidebat, & spolia eius distribuit.)

Pari modo & de his caput illud differit: & ex his quæ ibi dicta sunt, etiã hæc facilius cognosci poterunt.

Qui non est mecum aduersum me est: & qui non colligit mecum dispergit.) Præterea & de his.

Quum immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca arentia quærens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et quum uenerit, inuenit eam scopis mundatam atq; ornatam.) Hæc Matthæus quoq; scripsit vigesimo tertio capite, & in eo declarata sunt.

Tunc uadit & assumit septem alios spiritus nocentiores ipso: & ingressi habitant ibi, sumq; extrema hominis illius peiora primis. Similiter & hæc.

CAPVT .XL. DE MULIERE QVÆ DE TURBA VOCEM EXTVLIT.

Factū est aut quū hæc diceret, extollens uocem quædam mulier de turba dixit illi, Beatus uener qui te portauit, & ubera quæ suxisti.) Elata siue eleuata voce.

Quum enim uehementem in eam impressionem sermones illius fecissent, magna & exaltata voce eam beatificauit quæ illū pepererat, utpote quæ talis filij mater fieri digna fuerat.

At ille dixit, Quinimo, beati qui sermonem Dei audiunt, illumq; custodiunt.) Quinimo, hoc est uere dico uobis. Quære autem vigesimotertio iuxta Matthæum capite ubi dicitur, Quicumq; enim fecerit uoluntatem patris mei qui in coelis est, ipse & meus frater & soror & mater est: ac lege totam dicti illius enarrationem. Custodia uero sermonis Dei, eius est adimpletio.

CAPVT .XLI. DE HIS QVI SIGNVM PETEBANT.

Turbis autem condensantibus se, cœpit dicere: Generatio hæc praua est, signum querit.) Nunc etiã de reliqua eorum cogitatione respondet. Pravam autem nominauit generationē pharisæorū, ac Sadducæorū tãq; tentantē ipsum. De hac autem dictū est vigesimotertio cap. euangelij secundum Matth. Et signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophætæ.) Ibi etiã hæc manifeste declarata sunt.

i

i

Sicut enim

Sicut enim fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi ista.) Quemadmodum ille fuit signum apud Niniuitas, hoc est res nunq̃ audita, quod supernaturaliter e ventre ceti tertio die liberaretur: ita hic erit signum apud generationem infidelium Iudeorum, siue res inaudita, quod supernaturaliter e ventre terræ tertio die surrexerit. Sed Niniuitæ sane crediderunt auditæ nouitati, ac obedierunt his quæ Ionas prædicauit: hi vero nec crediderunt nec obedierunt, ideo quoque illi cōdemnabunt istos, sicuti paulo post manifestabitur.

Regina Austri surget in iudicio cum uiris generationis huius, & condemnabit illos: quia uenit a finibus terræ ad audiendum sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomon hoc in loco.) Hæc & Matthæus prædicto loco proposuit: & ibi quære horum enarrationem.

Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia ad penitentiam adducti sunt prædicatione Ionæ: & ecce plusq̃ Ionas hoc in loco.) In illo capite etiam hæc scripsit Matthæus antequam de regina Austri: lege ergo ibi horum quoq̃ interpretationē rōnabiliter enarratam.

de lucerna

Nemo postquam lucernam accendit, in abscondito ponit illam, aut subter modium, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen uideant. Dicitum est de his quito

Matth. 5.

capite euangelij iuxta Matthæum, ubi dicitur, Nō potest ciuitas abscondi supra montem posita. Ex ijs enim quæ ibi dicta sunt, etiam hæc plenissime tibi nota fient. Absconditum autem dicit occultū domicilium.

Matth. 6.

Lucerna corporis est oculus: quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoq̃ corpus tuum lucidum erit: quod si malus fuerit, & corpus tuum tenebrosū erit.) Hanc etiā considerationem scripsit Matthæus quinto capite, & ibi quære interpretationem diligenter expositam.

Vide ergo ne lumen quod in te est tenebræ sint.) Obserua ne mens, anima tuæ fenestra, affectionibus obtenebretur.

Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens ullam partem tenebrosam, erit lucidum totum, sicut quando lucerna fulgore illuminat te.) Ab exemplo eius quod circa corpus accidit, facit ut de aīa intelligamus, cuius illi maior cura est. Sicut enim in corpore, ita & in anima: si hæc tota lucida fuerit, nō habens quicquam affectione tenebrosū, neq̃ rationale, neq̃ irascibile, neq̃ concupiscibile, erit lucida tota, sicut quando lucerna fulgore suo illuminat te, hoc est splendidissima ac lucidissima.

CAPVT .XLII. DE PHARISÆO QUI DOMINVM INVITAVIT.

ET quum loquutus esset, rogabat eum quidam pharisæus, ut pranderet apud se.) Quum loquutus esset quæ iam dicta sunt. ἁπότα, hoc est deprecabatur, sicut frequenter diximus, aut inuitabat. Hoc autem faciebat ostendens se præstantiorem esse cæteris pharisæis, & ab illorum inuidia liberum. Christus vero paret, cupiens mensa uti ad conuiuatoris admonitionem.

Ingressus autem accubuit. Pharisæus uero admirabatur quum uidisset quod ante prandium non lauisset.) Quemadmodum moris erat, non tantum pharisæis, sed & Iudeis omnibus. Ait enim Marcus in fine decimiseptimi

Marci. 7.

capitis

capitis, quod pharisæi & omnes Iudei nisi crebro lauerint, non capiunt cibum, obseruantes mordicus traditionem seniorum: & a foro reuer-
tentes nisi lauerint, non comedunt. Etenim Deus nusquam huiusmodi
lotionem eis precepit, sed seniores illis tradiderunt cum cæteris nationibus
communem: idque faciunt putantes se abluere omnem maculam,
quæ ipsis in foro adhaesit.

Et ait dominus ad illum, Nunc vos pharisæi exteriora poculi catinique mundatis, quod autem intus est uestri, plenum est rapina & malitia. Offerente se rationabili occasione arguit omnes pharisæos inter capiendum cibum, tanquam eos qui se superiores arbitrantur cæteris Iudeis, quæ etiam ipsi insipientes essent. Hic autem inductis poculis & catinibus, apte sumpsit ab ipsis exemplum: unumquemque pharisæorum per hæc insinuans. Et exteriorem quidem eius partem dicit corpus tanquam apparens: interiorem vero, animam tanquam absconditam. Obiurgat autem eos, ut qui corpora quidem mundabant, animam vero immundam relinquebant. Predictum enim baptisma siue lotio, corporales tantum sordes mundare potest. Hæc quoque aduersus pharisæos dixit quinquagesimosexto capite euangelij secundum Mattheum. De poculi mundatione

Stulti nonne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit? Eiusdem artificis aut figuli opus sunt corpus & anima: quare ergo & hanc non mundatis? Predicto capite manifestius dixit: Phariseæ cæce munda primum interiorum poculi & patinae partem, ut munda quoque fiat & pars eorum exterior: & ibi quare enarrationem.

Veruntamen de his quæ adsunt date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Vbi superfluam ac vanam esse ostendit dictam ablutionem, deinceps procedit aduersus auaritiam, quæ his maxime dominabatur: & per eleemosynam adhortatur corpus purgare & animam, dicens: De his quæ adsunt, videlicet de repositis diuitiis, date pauperibus eleemosynam, & simul omnia mundabuntur, & corpus & anima. Hoc autem maxima dixit prouidentia, volens ipsos emergente affectione liberare. Solent namque ingeniosi preceptores virtutem extollere ad quam exhortantur: & præsertim quod per eam, qui penitus in tenebris versantur, omnia perspicacissime videant. De eleemosyna.

Sed uæ uobis pharisæis quia decimatis mentham & rutam & quoduis olus: & præteritis iudicium ac dilectionem Dei. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Predicto quinquagesimosexto capite euangelij secundum Mattheum de his exacte disputatum est.

Uæ uobis pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foris. Quinquagesimoquinto capite euangelij secundum Mattheum de his quoque dixit: Amat primos accubitus in cœnis, & prima sedilia in synagogis, ac salutationes in foris: & horum lege interpretationem. De primis cathedris.

Uæ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia estis ut monumenta quæ non apparent, & homines superambulant nesciunt. Dicitur est de his quinquagesimosexto capite euangelij secundum Mattheum, ubi illud declaratum est, Uæ uobis scribæ & pharisæi, quia similes estis sepulchris dealbatis, & cætera.

CAPVT .XLIH. DE DEPLORATIONE
LEGISPERITORVM.

Respondens autem quidam ex legisperitis ait illi: Magister, hæc dicens etiam nos afficiis contumelia.) Quum similibus ipse affectibus esset obnoxius, cognouit quod hæc aduersus omnes diceret qui æqualiter errarent.

At ipse dixit: Et uobis legisperitis uæ: quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt: & ipsi uno digitorum uestrorum onera non attingitis.) **Quinquagesimo quinto** iuxta Matthæum capite etiam de his dictum est, ubi habetur: Alligant onera grauiâ & importabilia & imponunt in humeros hominum; quæ ergo ibi enarrationem. Vtilis est autem opportuna redargutio, quæ arrogantium detrahit vanum fastum.

Væ uobis quia ædificatis monumenta prophetarum: patres autem uestri occiderunt illos, profecto testamini quod comprobatis facta patrum uestrorum, quoniam illi quidem eos occiderunt, uos autem ædificatis monumenta eorum.) **Manifestius** de his scripsit Matthæus **quinquagesimo sexto** capite: & in eo lege explanationem, a qua etiam hæc tibi captu facilia erunt.

Propterea etiam Dei sapientia dixit, Mitto ad eos prophetas & apostolos, & ex illis occident ac persequentur.) **Sapientiam** dicit suam: aut etiam seipsum uocat Dei sapientiam. Prædicto enim capite ait Matthæus eum dixisse, Ecce ego mitto ad uos prophetas & sapientes ac scribas & cetera: ubi enarrationem aptissimam ad singula uerba inuenies. Nunc autem more prophetiæ utens, prædicit quod futurum est.

Ut exquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione istâ, a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & æd.) Ibi etiam hæc rationabiliter declarata sunt.

Profecto dico uobis, exquiretur a generatione istâ.) **Similiter & hæc.** Væ uobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.) **Prædicto. 56. capite** quære ubi dicitur, Væ uobis scribæ & pharisæi hypocrite, quia clauditis regnum cœlorum coram hominibus, ubi manifesta ponitur enarratio.

Quum autem hæc ad illos diceret, ceperunt scribæ & pharisæi grauius insistere, & ab ore interrogare eum.) **Insistere**, hoc est molesti esse siue irasci. Quædâ uero exemplaria ἐλέγχεσθαι scribunt, i. arguere siue disputare. Quod autem sequitur ἀποστοματίζεσθαι, significat extemporales & non consideratas responsiones dolosarum interrogationum expetere (ideoque uertimus Ab ore interrogare)

De multis insidiantes ei.) **In multis** problematis insidiantes ei. Deinde additur & causa talis technæ seu conatus.

Querentes uenari quippiam ex ore eius, ut accusarent eum.) **Putabant enim** repente & de improviso in errorem oïno illum inducere. Verum sapientissime dissoluebat omnia, facileque respondebat.

CAPVT .XLIH. DE FERMENTO
PHARISAEORVM.

Cap .xii.

Inter quæ quum conuenisset innumera turbæ multitudo, adeo ut se inuicem conculcarent, cepit dicere ad discipulos suos primum, Cauete uobis ipsis a fermento pharisæorum, quod est hypo-

est hypocrisis.) Quia etiam nunc per hypocrisim interrogabant, appa-
renter quidem discere quærentes, occulte vero insidiantes, discipulos
suos oïno munit, vt caueant sibi ab hypocrisi illorum, ne impruden-
ter in eam incidunt. De hoc autem fermento etiam illis præcepit trige-
simo secundo capite euangelij secundum Mattheum.

Matth. 16.

Nihil enim operum est, quod non reuelabitur: nec occultum, quod non cognoscetur.)
Etiam hæc de hypocrisi dixit eorū, docens quod arguetur in die vniuer-
salis iudicij. Et quia tunc omnia cognoscuntur, & opera & sermones
ac cogitatus, superflua nunc est & inutilis hypocrisis.

Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine audientur: & quod in aures loquuti estis
in conclauibus, prædicabitur super tecta.) Factus quidem est ad discipulos
sermo, verum & hic potius de illis dictus est, quod quæcunq; apud sese
cogitarent, vel etiam inter se mutuo clam communicarent, omnia tūc
a Deo publicabuntur, qui cuncta cognouit. Lumen enim & tecta, pu-
blicationem nominauit. Quoniam, id est propterea, quia nihil occultū
erit. Hæc etiam decimo nono iuxta Mattheum capite tractauit, quan-
tum secundum alium intellectum.

Matth. 10.

Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc nō
habent quid amplius faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis: time-
te eum qui postquam oc-
ciderit, habet potestatem conijciendi in gehennam: utiq; dico vobis, hunc time-
te.) O im-
mensitatem humilitatis ac dilectionis. Amicos vocat seruos, sciens qd
se ament ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente. Quod autē
dicit, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus & cætera, dixit etiam
prædicto capite decimonono euangelij secundum Mattheum: & ibi ho-
rum quærito enarrationem. Varijs enim opportunitatibus ac tempo-
ribus, Apostolos de eisdem frequenter admonebat: volens hæc anima-
bus eorum infigi tenacius.

Nonne quinque passeris ualentur paruis assibus duobus? & unus ex illis non est in obli-
uione coram Deo. Sed & capilli capitis uestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis
passeribus pluri estis.) Similiter & hæc dixit eodem capite. Attamen
ibi duos paruulo asse siue assario venire dixit: hic autem quinque passe-
res paruis assibus duobus. Et verisimile est tunc aliter uenisse, nunc
vero aliter. Lege ergo & eam quæ ibi posita est enarrationem.

Dico autem vobis, Omnis quicunq; in me confessus fuerit coram hominibus, & filius
hominis confitebitur in eo coram angelis Dei: qui uero negauerit me coram hominibus, negabi-
tur coram angelis Dei.) Pari modo & hæc consequenter dixit eodē ca-
pite: sed ibi dixit Coram patre meo qui est in cœlis: hic autem Coram
angelis Dei. Est autem indifferens. Nā patri eius & ipsi sanctoq; spi-
ritui, tempore iudicij assistent simul & angeli.

Et quicunq; dicit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: conuitium uero contra spi-
ritum sanctum ingerenti, non remittetur.) Quare vigesimosecundo capite
euangelij secundum Mattheum interpretationem illius dicti, Quicū-
q; dixerit contra filium hominis remittetur ei, omnia bene ac nullo
prætermisso continentem.

Matth. 12.

Quum autem adduxerint uos ad synagogas & magistratus ac potestates, nolite solliciti
esse quomodo aut quid respondeatis, uel quid dicatis: spiritus enim sanctus docebit uos in illa ho-
ra quæ

ra quæ oporteat dicere.)

Hæc etiam dixit decimonono capite euangelij iuxta Matthæum: & in eo lege dicti illius enarrationem, Quum autem tradiderint vos, nolite solliciti esse quomodo aut quid loquamini.

CAPVT .XLV. DE EO QVI VOLEBAT DIVIDERE HAEREDITATEM.

AIT autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hæreditatem. Ipse uero dixit ei, Homo quis me constituit iudicem aut diuisorem super uos? Mansuete illum, tanquam de minimis verba facientem, reiecit. Quum enim auarus esset, ac pecuniæ desiderio flagraret: quod animæ necessariū erat, eiusque salutis utile, petere omisit: corporale autem requisitum, maiorem hæbens curam corporis quam animæ. Reprehendit ergo petitionem illius Christi stus, respondens quod non pecuniarum aut possessionum diuisor, sed regni cœlestis tanquam hæreditatis dator aduenisset.

De avaritia.

Et ait ad illos, Videte & caute uobis ab avaritia. Opportune sumpta occasione apud discipulos protestatur; Avaritiam vocans plus habere quam quod sufficiat aut sit necessarium.

Quia non in abundantia cuiusquam uita eius est ex his quæ possidet. Non quia homo quispiam diuitijs abundat, uita eius abundat ex tali abundantia eius. Admonet itaque ab avaritia fugiendum, quia non secundum hanc accedit uitæ mensura. Deinde etiam parabolam profert, ostendentem quod avaritia sollicitudinem quidam adfert ac moerorem; uitam uero addere non potest. Itaque auarum esse non solum inutile est, uerum etiam nocuum.

CAPVT .XLVI. DE DIVITE CUIVS AGER FERAX FUIT.

Dixit autem ad illos similitudinem dicens: Hominis cuiusdam diuitis uberes fructus prædium attulit. & ἡσέππεδῖον vocat, terram siue agrum.

Et cogitabat intra se dicens, Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Quum omnes fructus præ avaritia habere uellet, sed præ multitudinem non posset, heret & angitur tanquam admodum pauper, qui nimium erat locuples. Cognoscit enim quod non nimia tantum pœnuria, sed nimis quoque diuitiæ angere solent: ibi quidem ob rerum necessariarum pœnuriā; hic autem ob facultates superfluas, ubi rationem non habuerint quæ gubernet. Considera etiam mihi profundam insipientiam. Quum enim veteres fructus euacuare oporteret in ventres pauperum: aut etiam de his qui nuper culti erant partem erogare pauperibus, & ita locum facere etiam abunde patentem, ac Deo gratias agere ob fertilitatem: hoc ille non cogitauit, avaritia obtenebratus, sed alium locum extruere meditatur conuenientem.

Et dixit: Hoc faciam: Diruam horrea mea, & maiora extruam: & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi. Imprudenti usus consilio, considerauit quo pacto solus omnia reciperet, ut omnes utilitate, quæ posset a fructibus prouenire, fraudaret: non perspiciciens quod non ipsi soli, uerum etiam indigentibus ager suus uberes fructus attulerat: neque ut fructus liquefieret,

erisaceret, sed vt ipsos dispensaret, ac pauperibus diuideret. Si enim ipsi soli fertilis fuisset, certe ea tantū produxisset, quæ illi satis fuissent.

Et dicam animæ meæ, Anima habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe gaude.) O diues habes quidem multa bona: vnde autem nosti quod reposita sint in annos multos? ipsi enim fructus tuorum cum ipsis, corruptibiles estis ac temporales: ideoque merito stultus vocatus es.

Ait autem illi Deus: Stulte hac nocte animam tuam repetunt a te.) Hæc ei dixit per conscientiam: tunc enim conscientia mortem sentiens talia disferit. Et vide quo modo non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quæ possidet, & quomodo superflua sollicitudinem quidem ipsi conciliauerunt, vitam vero addere non potuerunt.

Quæ uero parasti, cui cedent?) Non solum quæ recondidisti tibi non cedent, tua non erunt, sed nec tibi manifestum est cuius hæc erunt, utrum hæredis, an peregrini; amici, an inimici: quod ipsum etiam mororem adauget.

De malo thesauro.

Sic est qui sibi recondit, nec apud Deum ditescit.) Qui thesauro fidit, & in Deum non habet fiduciam, qui sibi in futurum temporalia reponit, & secundum Deum non ditescit: diuitiæ uero secundum Deum, sunt acquisitio virtutum.

Dixit autem ad discipulos suos: Propterea dico uobis, Ne solliciti sitis animæ uestre quid edatis, neque corpori uestro quid induamini. Anima plus est quam esca, & corpus plus quam indumentum.)

Hæc quoque dixit quinto iuxta Matthæum capite: & in eo quære dicti illius expositionem: Propterea dico uobis ne solliciti sitis animæ uestre quid edatis aut quid bibatis, neque corpori uestro quid induamini & cætera.

Matth. 6.

Considerate coruos, quia non seminant neque metunt, quibus pœna non est, aut horreum, & Deus pascit illos: quanto magis uos pluri estis quam uolucres?) In illo etiam de his inuenies.

De coruis.

Quis autem uestrum solitudine sua potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis?) De hoc quoque ibi dictum est. Minimum autem vocat adiectionem quantitatis cubitalis ad staturam.

Considerate lilia quomodo crescunt: non laborant neque nent. Dico autem uobis, neque Solomon in omni gloria sua uestitus est sicut unum ex istis. Quod si herbam quæ hodie in agro est, & cras in clibanum mittitur Deus sic uestit, quæto magis uos o parum fidentes?)

De lilij agri.

De his etiam prædicto capite disputauimus.

Et uos nolite quærere quid edatis aut quid bibatis, & ne extollamini: hæc enim omnia Gentes mundi requirunt: pater autem uester nouit quod his indigeatis. Verū tamen quærite regnum Dei, & hæc omnia adiicietur uobis.) Præterea & de his: ibi ergo lege omnium horum enarrationem diligenter expositā. μεταωρί?εδα? aut (per quo Extolli vertimus) hic mihi intellige a cœlestibus distrahi ad terrena.

Ne timueris pusille grex.) Postquam a corporali solitudine abduxit, iubet non timere indigentiam corporalis necessitatis: pusillum gregem vocans congregationem fidelium, collatam ad magnitudinem angelice multitudinis. In parabola si quidem, angelos, nonagintanoue oues appella

De pusillo grege.

appellauit, fideles vero, vnam. Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infidelium. Aut propter voluntariam deiectionem huiusmodi gregis. Deinde causam etiam addit, cur timere non oporteat.

Quia cōplacitum est patri uestro dare uobis regnū.) Quod si adeo magnā ac præcellētē fruitionē tribuit, dabit utiq; & necessaria, viteq; sufficiētia.

Vendite possessiones uestras, & date eleemosynam.) Hoc præceptum ad eos qui habent dirigitur.

Facite uobis ipsi sacculos qui non uetescunt, thesaurum non deficientem in celis, quo fur non accedit, neq; timea corrodit.) *καλάυτιον* est ipse thesaurus. Non uetescens, idē est quod Non deficiēs: secunda itaq; particula interpretatiua est primæ. Lege præterea quinto iuxta Matthēū capite interpretationem eius quod dicit, Ne recōdatis uobis thesauros in terra & cetera: ubi etiam de his quæ sequuntur inuenies.

Ubi enim est thesaurus uester, ibi & cor uestrum erit.)

Consequenter ibi etiam de his dictum est.

Sint lumbi uestri præcincti & lucernæ accensæ.) Quā præcinctos esse iubet, practicā siue opatiuam pponit virtutem: quā uero lucernas accendi præcipit, contemplatiuam. Solēt enim q aliquid operant, lumbos habere præcinctos: & qui casti, modesti ac sobrii degūt, lucernas incēdere: illi quidem, ut expedite operent; hi uero, ut in luce permaneāt. Aliter quoq; per lumborū præcinctionem ad concupiscibilis alligationē adhortatur: nam in lumbis concupiscibile situm est: per lucernarū uero accensionem, splendorē interioris ac eloquētis sermonis statuit. Oportet enim ut hic semper illuminet, tū nos, tū eos qui a nobis docentur.

Et uos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando reuertatur a nuptijs.) Per similitudinem significauit, ut ad occursum suum præparentur, in omnibus bene dispositi, & expectantes eum qui rursus e cœlo uenturus est. Propter hoc enim descensum suum, quo, longo expectatus tpe, ueniet, reuersionē nōiauit: nuptias uero supernā lētitiā & exultationē.

Ut quum uenerit & pulsauerit, confestim aperiant ei.) Hoc est, ut cognoscentes eius aduentum, prōpte & cū gaudio occurrant, nullius sibi mali conscij. Præter hæc autem nihil est curiose scrutandum de parabola.

Beati serui illi, quos, quū uenerit dominus inuenerit uigilantes.) Vigilātes itē, eo q in uigilantiā moriantur: quū enim animæ uirtus sit uigilantia, simul cū ea permanet. Quidā uero ex hoc reditu & aduētu ac pulsatione intellexerunt, quod Christus aduentū ad mortem iustorum: nec horum tantum, uerum etiam peccatorum: & hoc ex eo confirmant quod dixerit Deus diuīti, Stulte hac nocte animā tuā repetunt a te. Alij uero hunc accipiūt intellectum, ut dicāt Christi aduentū esse sermonē eius, q tunc iustos accersit ad gaudium, peccatores autem ad mœrorem.

Amen dico uobis quod præcinget se, & faciet illos discumbere, ac transiens ministrabit illis.) Præcinget se, iustitia retributionis: & faciet illos discumbere, ad requiem sempiternam, tanquam eos qui propter ipsum laborauerunt: ac ministrabit illis, distributionem dignarū retributionū.

Et si uenerit in secunda uigilia, & si in tertia uigilia uenerit, & ita inuenerit: beati sunt serui illi.) Quia nocti præsens uita assimilā ppter infusam ei caliginē ac erro-

ac errorem a demonibus & affectibus: merito in diuersas vigilias seu custodias ipsam diuidit. Veteres enim qui nocte vigilabāt, in tres excubias ipsam diuidebant: quidam vero in quatuor. Et primam quidē dicit statum eorum, qui ad virtutem sunt perfectiores, secundā medium, tertiam postremorum: qui omnes si ita inuenti fuerint sicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore, beati erunt, utpote vitæ beatæ pariter participes.

Hoc autem scitote, quod si sciisset paterfamilias qua hora fur venturus erat, uigilasset miq; & non permisisset perfodi domum suam.) Quinquagesimo octauo etiam capite euangelij iuxta Matthæum dixit, Illud autē scitote quod si scisset paterfamilias qua vigilia fur venturus erat, uigilasset utiq; & cætera: lege ergo ibi enarrationem.

Matth. 24.

Et nos ergo estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis uenturus est.) Ibi quoq; hæc dicta sunt ac declarata.

Aut autem ei Petrus, Domine ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes? Dixit autem dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem præficiet dominus famulatio suo, ut det in tempore demensum cibum? Sciens Petrus quasdam parabolas electis proprie aptari discipulis, quasdam vero communiter omnibus, merito de parabola interrogat, quā uidelicet dixit, Sint lumbi uestri præcincti & cætera. Quid ergo Christus? Requisito fideli ac prudenti dispensatore, deinde ipso beato prædicato, ostendit quod de ipsis dixerit parabolam: futurū enim erat ut ipsi fidelium dispensatores fierent, dantes ipsis in tempore demensum doctrinæ cibum. Lege autē, 58. iuxta Matth. cap. dicti illius enarrationem, Quisnam est fidelis seruus & prudens: & ibi horum omnium inuenies explanationem.

Beatus ille seruus, quem quum uenerit dominus eius, inuenerit ita facientem. Vere dico uobis, q; omnibus quæ possidet præficiet illum.) Ibi etiā hæc patefacta sunt.

Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Cunctatur dominus meus uenire, & corpe rit percutere seruos & ancillas, edere ac bibere & inebriari: ueniet dominus serui illius die quo non sperat, & hora qua nescit: ac diffecabit eum, partemq; eius cum infidelibus ponet.) Consequenter etiam prædicto capite hæc dicta ac declarata sunt.

Ille uero seruus qui nouit uoluntatem domini sui, & non se præparauit, nec fecit secundum uoluntatem eius, uapulabit multis.) De futuris pastoribus est hic sermo, exterrēs eos q; oēm Dei uoluntatē nouerūt, nec se preparāt, hoc ē nō faciunt iuxta beneplacitum eius. Et protestat quod uapulabunt multis, puta plagis. i. misere torquebuntur, quia scientes despexerunt.

Qui uero non nouit, fecit autem digna plagis, uapulabit paucis.) Atq; ignorabat uoluntatem dñi: sed tñ ita quoq; uapulabit: quū enī scire potuisset, nō sciuit: neq; tñ tantū ut prior: ille siquidē despexit, hic uero segnis fuit: grauior autē ē segnitie contemptus. Significat autem fidelem, ignorantem ex ignauia ac ruditate Dei uoluntatem. Infideles enī nō ex segnitie Dei uoluntatē ignorāt, sed uoluntario errore ac imutabili prauitate.

Porro cui multum datum est, multum quæretur ab eo.) Et hoc de pastoribus dictum est: his enim magna gratia intellectus diuinæ uoluntatis data est, ad eorum qui pascuntur utilitatem: ideo etiam tanquam ab his, q; multa acceperunt talenta, multum lucri ab eis quæretur. Quod autem

pastori.

1. Timo. 4.

pastoribus data sit gratia, etiam Paulus dicit scribens ad Timotheum: Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est cum impositione manuum presbyterij.

Et cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Exemplaris quidem sermo est autem & hic de eisdem: cui enim multam sumam ad negotiationem commendauerunt, plus lucri ex negotiatione petent ab eo. Ita & Christus cui multum gratiæ commendauit, plus petet ab eo. Ei enim concredita est non solum propria salus, verum etiam populi.

Matth. 10.

Ignem ueni missurus in terram. Ignem nunc dicit fidem ac sui dilectionem, demonstrans vehementiam ac ipsius efficaciam, quam decimonono capite euangelij secundum Mattheum appellauit gladium: ibi ergo quære dicti illius enarrationem, Ne putetis quod venerim pacem missurus in terram: non ueni pacem missurus, sed gladium.

Et quid uolo si iam accensus es? Et quid amplius uolo? Si etiam accensus est quid amplius in mundo expecto? Hæc autem dicens significabat quod in discipulis iam accensus erat, & accensus deinceps non exstingueretur, & orbem percurreret uniuersum, quæ iam ipse a presenti uita transiret. Sed baptisinate habeo baptizari. Manifestius prædicit de morte sua. Baptisinate baptizandus sum, quod est per sanguinem: baptisina dixit sui occisionem, tanquam nostri purificationem.

Et quod immo coarctor, donec perficiatur. Et ueluti anxius sum propter tarditatem. Ostendit autem quod festinaret mori pro nobis, & uoluntarie seipsum traderet.

Putatis quod pacem uenisse, missurus in terram? Non dico uobis, imo separationem. Quære ueluti superius diximus, decimonono capite euangelij secundum Mattheum dicti illius enarrationem, Ne putetis quod venerim pacem missurus in terram: non ueni pacem missurus, sed gladium.

Erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi: tres aduersus duos, & duo aduersus tres. Hæc iuxta historiam narratione non egent, sed tantum secundum analogiam interpretanda sunt. Una enim domus, anima est uiri fidelis: quinque uero, sunt quinque eius potentiae: puta mens, intelligentia, opinio, phantasia, & sensus: quæ ante fidei sermonem unite erant: hoc est in uoluptatum amore concordēs. Postquam autem ad eas sermo ille peruenit, diuisæ sunt tres rationales, mens, intelligentia, & opinio: aduersus duas irracionales, puta phantasiam, & sensum, non concordēs cum ipsis in affectione: hæc uero irracionales contra tres prædictas rationales, non consonæ cum eis in immobilitate circa affectiones, donec ratio vincat irrationalitatem. Præterea & alio modo. Quum homo habeat quinque prædictas animæ potentias, & quinque sensus corporis, visum, auditum, olfactum, gustum, & tactum: domus esse potest ipse homo. Erunt autem in ea quinque diuisi, uidelicet tres rationales animæ potentie, mens, intelligentia, & opinio, aduersus reliquas duas, phantasiam, & sensum: duo uero præcipui corporis sensus visus & auditus, contra reliquos tres, olfactum, gustum, & tactum: repugnantes illis, ac subire contendentes.

Diuidetur pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam. Hæc

Hæc prædictis non sunt coaptanda, sed ab alio principio legenda, ac secundum historiam interpretanda: significant enim diuisionem fidelium ab infidelibus. & quod propinquissime generis habitudines separabuntur. Lege autem decimo nono capite euangelij secundum Mattheum dicti illius interpretationem, Veni enim ut dissidere faciam hominem aduersus patrem suum, & cetera. quæ presentibus verbis plurimum conformis est. Iuxta anagogen vero pater esse potest mens: filius autem eius, praua cogitatio, aduersus quam mouebit seditionem, negans ipsam tanquam nociuam. Mater vero cor: filia eius, praua cupiditas, aduersus quam etiam ipsa insurget & ab ea auelletur. Socrus autem sit synagoga Iudeorum: nurus eius, ecclesia Christianorum, utpote nupta Christo, qui dictus synagoge iuxta humanitatem filius erat, nempe ab ipsa generatus.

Græcis enim $\psi\chi\sigma$.i. mens masculinū ē
sicut $\psi\chi\sigma$ $\nu\omicron\mu\omicron\varsigma$.i.
cogitatio neutrum.
 $\kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha$ uero .i.
cor fœmininū, sicut
 $\kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha$.i. cupi-
ditas uel concupiscē-
tia.

Quomodo quum quique prius dixerit, nunc sex adfert, tres enim binarios adducit? Non diuidit quinarium in senarium, qui a quinario oriatur: sed mysticum quiddam denotat ille quinarium: senarium uero assumit exempli gratia. Quid est ergo quod per quinarium significatur? irreconciliabilitas, fœderisq; carentia post fidem, inter eos qui ante susceptam fidem uniti erant. Sicut in quibusdam quique, puta duobus hominibus & tribus rebus, aut duabus rebus & tribus hominibus, difficultas quædam est ac impossibilis conciliatio: quum duo homines de tribus rebus dissentiant, aut e contrario tres de duabus: omnino enim necesse est, ut una trium duobus diuidatur hominibus, uel duæ res in tres secētur, quum nullus eorum diuisam sortiri uelit. Ita & in his qui cognitione aut cōiunctione uniti erant, dissentientibus circa fidem ac diuisis, & implacabiliter se habentibus. Erūt inquit duo super tribus .i. tanquam duo homines super tribus rebus dissidentes, & rursum tanquam tres hoēs super duabus rebus. Deinde ponit etiā exemplum cognationum ac habitudinum eorum, quæ propinquissimi sunt, & sibi mutuo maxime familiares, sed diuisi acutissimo fidei gladio, quæ per prædicationem inducitur: quorum duo binarii sunt sanguine coniunctorum, tertia uero cōiunctio ē affinitus. ¶ Præterea circa idem alio modo. Duæ habitudines aduersus tres personarum combinationes: & rursum tres personarum combinationes aduersus duas habitudines: dupla siquidem habiudo est duorum extremorum processus iteratus, utpote a patre ad filium, et a filio ad patrem, & ita in cæteris. Triplex uero personarum combinatio est, pater & filius, mater & filia, socrus & nurus. Quod autem Græce dicitur $\epsilon\pi\iota$ significat contra uel aduersus, ut contra uel aduersus tres aut duos, ad significandam separationem uel alienationem.

Dicebat autem & ad turbas: Quum uideritis nubem orientem ab occasu statim dicitis, Imber uenit, & ita fit: & quum austrum flantē, dicitis quod æstus erit, & fit. Hypocritæ faciē cœli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quomodo non probatis? Facies cœli & terræ supscientes ē huius & illius. Dicit ergo, Diſiudicātes apud uos præſagia, supsciem cœli & terræ nostis discernere, & ex eius obseruatione quod futurum est prædicere: hoc autem tempus, mei uidelicet aduentus, quomodo non discernitis ex obseruatione legalium librorum ac prophetarum, in quibus signa et præſagia posita sunt, quibus ipsum facile dignoscitur ab his quæ aduertunt. Est autem hic sermo ad scribas, quæ simpliciter ad turbas dictus sit.

Cur autem a uobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Ad alium transiuit sermonem, & exemplo notissimo admonet a satana liberari siue ab operibus eius, dicens, Quare & a uobis ipsis non diſiudicatis quod honestum est, quum facile sit ad diiudicandum?

Quum enim uadis cum aduersario tuo ad magistratū, in uia da operā ut libereris ab illo. Da operā: siue adferas laborē, diligentiam, certamen, ut ab illo libereris.

ris.

ris. Per aduersarium autem satanam indicat cōmunem inimicum. Per magistratum vero, Deum tanquam omnium dominum, ad quem abducimur cum inimico, de malis operibus nostris causam dicturi. Viam autem, presentem vitam instabilem intelligit, in qua cum huiusmodi aduersario nostro proficiscimur. Hæc quoque sententia alio proposito tractata est capite quinto euangelij secundum Matth.

Matth. 5.

Ne forte pertrahat te ad iudicem.)

Diabolus enim etsi Dei inimicus

Psal. 9.

est, tamen eius ultor est, prout Dauid docuit dicens, Vt destruas inimicum & ultorem.

Et index tradat te exactori.)

Angelo qui carceribus prepositus est,

Et exactor conijciat te in carcerem.)

In supplicium.

Dico tibi non exibis inde, donec extremum etiam minutum exoluas.)

Donec

omne id sustineas ad quod condemnatus eras, hoc est, nunquam inde exibis: ad hoc enim condemnantur huiusmodi ut semper puniantur.

Nihil autem prohibet, ut quæ dicta sunt intelligantur iuxta sensum qui datus est prædicto quinto iuxta Matthæum capite.

CAPVT XLVII. DE GALILÆIS, ET IIS QVI IN SILOE, ET CAETERA.

Cap. xlii.

Aderant autem quidam eodem in tempore nuntiantes ei de Galilæis quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs.) Hi Galilæi quum partes tuerentur Iude Galilæi, accusati sunt tanquam qui a Cæsare defecissent, & Galilæam seditione aduersus ipsum repleuissent. Quum ergo quodam tempore congregati essent ac sacrificarent, audiuit hoc Pilatus, & ira feruens, mittit in eos milites: ipsi quoque iugulatis, sanguinem illorum miscuit sacrificijs ipsorum. Quæ itaque ad rem gestam spectant, ita se habent. Aderant ergo quidam Iudei nuntiantes Christo de illis, scire cupientes utrum tanquam peccatores ultra omnes suæ regionis Galilæos hæc passi essent: ita enim ipsi existimabant.

Et respondens Iesus dixit eis: Putatis quod hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico vobis: imo nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.) Quum omnes simpliciter essent peccatores, soli illi passi sunt, ut & ipsi darent poenas, & cæteri deprehensi corripentur. Nisi ergo conuertamini a mouenda seditione aduersus regem vestrum, Christum videlicet, subiiciendo vos ipsi, & a malitia ad virtutem: omnes similiter peribitis: hoc est etiam vos in sacrificijs interficiemini, in quibus extollimini ac gloriamini. Et ita factum est. In festo enim paschæ, obsidione capti, a Romanis cæsi sunt.

Aut illi decem & octo supra quos cecidit turris in Siloe, & occidit illos, putatis quod hi debitores fuerint, super omnes homines habitantes Ierosolymis? Non, dico vobis: imo nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.) Etiam de his erat questio: an propterea casu adeo acerbum passi fuissent, quod essent peccatores ultra cunctos, qui Ierosolymis habitabant: hic enim debitores appellauit peccatores. Ostendit itaque & de ipsis, ac protestatur, quod nisi conuertantur, omnes similiter peribunt: hoc est & ipsi acerbum accipient finem, sicut etiam acceperunt, a Romanis misere capti. Hinc ergo discamus, quod temporalis fratrum nostrorum exterminatio, diuinæ in omnes iræ exemplum est, facta

facta ad correctionem nostram, propter summam Dei bonitatem, non propter sola illorum peccata. Deinde & parabolam adfert, qua ostendat, quod nisi resipuerint, peribunt.

Dixit autem parabolam hanc: Ficum habebat quidam in vinea sua plantatam, & uenit querens fructum in ea, & non inuenit. Dixit autem ad vineæ cultorem: Ecce tres anni sunt ex quo uenio querens fructum in hac ficu & non inuenio, succide illam: ut quid etiam terram occupat?

Per ficum infrugiferam indicat synagogam Iudeorum, solius quidem lasciuientem ac uirentem, uerbis uidelicet legalibus ac propheticis, sed fructum non ferentem, puta uirtutem. Vineam autem mundus est, utpote plantatus ut fructum Deo proferret iucundissimum: cultor vero vineæ Christus, curam scilicet gerens huiusmodi vineæ, ac plantator fidelium: habere autem ficum dicitur pater: hunc namque solum fatetur Iudeorum synagoga dominum suum. Tres uero anni, tres sunt Iudeorum gubernationes, ea uidelicet qua sub iudicibus regebantur, ea qua sub regibus, & ea qua sub pontificibus. Ait ergo: Succide illam, ut quid etiam terram reddit ociosam?

At ille respondens ait ei: Domine sine eam & hoc anno, donec fodiam circa illam, et mittam stercora.) Precatur pro Iudeis, ut qui ex Iudeis humanitatem assumpsit: & pro cognatis iuxta carnem obsecrat, ut vel hoc anno relinquantur, uidelicet tempore quo docebat: donec effoderet duritiam, que in anima eorum erat instrumento admonitionis, & mitteret stercora impinguantia, hoc est doctrinam quæ ad fructificationem pinguem reddit.

Et si fecerit fructum.) Defectiua oratio est: deficit enim, Bene se habet res, vel bene quidem.

Sin minus, in futurum succides illam.) In futurum tempus, significat autem tempus quo Iudeam obsederunt Romani: tunc enim generaliter synagogam Iudeorum excidit a terra illa: ac loco eius Christianorum ecclesiam plantauit, quæ fructum semper affert. Quod si quis dicat: Non semper infrugifera erat synagoga Iudeorum in predictis tribus gubernationibus: quidam enim inter eos fructum attulerunt etiam tempore quo docebat Christus. Dicemus quod multorum malitia, paucorum occultat uirtutem: & ex eo quod in ipso abundat quiduis iudicatur.

CAPVT XLVIII. DE MULIERE

CONTRACTA SPIRITVM

INFIRMITATIS HABENTE

DOCEBAT autem in una synagogarum sabbathis. Et ecce mulier erat habens spiritum infirmitatis annis decem et octo.) Dæmonium imbecillitatis non sinit illam uiuere cum salute.

Eratque contracta, nec omnino poterat caput erigere. Intuitus autem illam Iesus uocauit eam ad se.) Misericordia motus uocauit illam.

Et ait illi: Mulier liberata es ab infirmitate tua: imposuitque illi manus: et continuo erecta est, ac glorificabat deum.) Creditura erat mulier & grata futura.

Siquidem etiam propter ipsum uenerat, & sanata gratias agit. Ideo uelociter eam curauit: uerbo quidem ut Deus, manuum uero impositione tanquam homo. Figurabat hæc mulier communem humani-

tatem, satanę insultibus debilitatā, & ab affectibus in terram inclinatā, ac humi ad terrena contractam: nec omnino potentem ad celestia, diuina ac intelligibilia caput sursum erigere: cuius ita misere habentis, miseratus est qui eam formauerat: & per euangelium ad se vocauit ac erexit: vt viam quę in cœlum ducit recta transiret.

Respondens autem princeps synagogę, admodum egre ferens quod sabbatho curauerat Iesus, dixit turbe: Sex dies sunt quibus licet operari: in his ergo uenite ut curemini: et non die sabbathi.) Christo nihil dixit, veritus eximiam eius virtutem.

Respondit ergo illi dominus: Hypocritę unusquisque nostrum sabbatho nō soluit bouē suum aut asinum a presepe & ducit aquatum: Hanc ergo filiam abrahę quam alligauit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui a iunculo isto die sabbathi.) Hypocritas nominauit eos qui cum principe synagogę erant: vtpote fingētes se legē sabbathi honorare, sed hoc pretextu suam inuidiam defendētes, ac sanitatem quę sabbathis daretur prohibentes: quia sabbatho potissimum curabat, ideo quod tunc concursus esset turbarum: & tunc vehementer admirationi habebatur. Aut hypocritas dixit quia fingebant se scire legem, eius autem intellectum ignorabant: si enim curam irraionalis iumentī permittebat, multo magis rationalis, quum longe pretiosior sit homo iumento.

Quumque hæc diceret, erubescabant omnes aduersarij eius.) Propter reprehensionem cui contradicere non poterant.

Et omnis turba gaudebat super uniuersis rebus gloria plenis quę fiebant ab eo.) Tanquam ab inuidia libera, & tanquam ab ipso affecta beneficio.

CAPVT .XLIX. DE PARABOLIS.

De grano
sinapis.

Matth. 13.

De fermento.

Dicebat autem: Cui simile est regnum cœlorum: & cui assimilabo illud? Simile est grano sinapis quod acceptum homo misit in hortum suum: & creuit ac euasit in arbore magnā & uolucres cœli nidificabāt in ramis ei.) Hęc similitudinē vocauit Matthęus parabolam, quam tertiam ordinauit vigesimoquarto euangelij sui capite: & in ipso lege eius enarrationem.

Rursus dixit: Cui simile dicam regnum dei? Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farinę sata tria, donec fermentatum est totum. Hoc est tota farina. Hęc quoque similitudinem ille dicto capite nominans parabolā, quare to loco collocauit, & quare etiam ibi eius interpretationem.

CAPVT .L. DE EO QVI DOMINVM INTERROGABAT AN PAUCIES SENT QVI SALVTEM CONSEQUERENTVR.

ET pertransibat ciuitates ac uicos docens & proficiscens Ierosolyma. Dixit autem illi quidam: Domine an pauci sunt qui salutem consequuntur? et ipse dixit, potest et per hoc loco pro interrogauit. Quidam autem interpretantur et per hoc loco pro interrogauit. Sane: vt sit sane pauci sunt qui saluantur.

Ipse uero dixit ad eos: Contendite intrare per angustam portam.) Ad interrogationem quidem non respondit, eo quod superflua esset & insipiens. Quid enim prodest discere pauci ne sint an multi qui saluantur: solum autem dixit modum quo posset quispiam saluus fieri, &

ri, & docuit quod ad salutem ingredi oporteat per angustam portam: hoc enim potius necessarium erat discere. De angusta autem porta dictum est quinto iuxta Matthæum capite: & ibi quere disti illius inter- Math. 47.
pretationem: Intrate per angustam portam.

Quia multi dico uobis, quærent intrare, nec poterunt. Qui non per angustam portam, sed per latam plateam gradiuntur. Ibi autem & de platea inuenies.

Quum autem surrexerit paterfamilias, clauseritque ostium, et cæperitis foris stare ac pulsare, dicentes: Domine domine aperi nobis: Et respondens dicet uobis: Nescio uos unde sitis. Tunc incipietis dicere: Comedimus coram te ac bibimus, & in plateis nostris docuisti.)

Ponit per parabolam timorem his imminuentem qui suam negligunt salutem. Effingit enim patremfamilias sedentem, suosque amicos recipientem, deinde surgentem ac domus sue ostium claudentem, nec alijs ingredi permittentem. Ipse ergo Christus paterfamilias intelligitur: domus autem regnum celorum. Per hoc ergo quod sedet, & amicos recipit, significatur usque ad mundi consummationem expectare, & eos qui digni sunt recipere: per hoc vero quod surgit & ostium claudit: finis mundi denotatur. Qui autem foris stant, dici possunt infideles Iudæi quærentes intrare, ac dicentes ad Deum: Comedimus ac bibimus coram te: sacrificantes enim edebant ac bibebant in templo: & in plateis nostris docuisti, plateas appellantes synagogas in quibus Deus eos docebat, per legales ac propheticos libros loquens, quum hi in synagogis legebantur. Possunt quoque qui foris stant dici fideles negligentes: qui comederunt ac biberunt coram eo, pretiosum eius corpus, sanctumque ipsius sanguinem: & in quorum ecclesijs ac congregationibus docuit per euangelium, aliasque scripturas a Deo inspiratas.

Et dicit: Dico uobis: Non noui uos unde sitis.) Quemadmodum cognoscit cognoscentes se, ita rursum voluntarie ignorat illos, qui voluntarie ipsam ignorant: ac reprobant illos, qui se reprobant. Voluntarie autem reprobant ipsum non solum infideles Iudæi, sed fideles etiam negligentes: illi quidem voluntarie excecati, ac voluntarie obsurdescentes ad miracula & doctrinas ipsius. hi vero ex ignauia, eius præcepta spernentes: quanquam nouerunt quod qui ea spernit, ipsum spernit.

Discedite a me omnes qui operamini in iustitiam.) Hoc est peccatum: quicunque enim peccat, iniuria afficit, aut seipsum tantum, aut etiam alterum.

Ibi erit fletus & stridor dentium.) Ibi: hoc est tunc in illo tempore erit fletus, qui consolationem non recipiet: & stridor dentium, ex intolerabili dolore proueniens.

Quum uideritis Abraham & Isaac & Iacob, omnesque prophetas in regno celorum, nos autem expelli foras.) Hoc præsertim ad Iudæos dictum est qui infollescebant eo quod de semine essent Abraham ac cæterorum.

Et uenient ab oriente & occidente & aquilone & austro: & accumbent in regno Dei.) Venient ad fidem, & ut Deo sese gratos exhibeant, qui ex gentibus conuertentur a quatuor mundi partibus, ortu & occasu, septentrione ac meridie. Per aquilonem nanque septentrionalis pars significatur, per austrum vero meridies: accubitus autem dicit requiem ac fruitionem.

CAPVT QVINQVAGESIMVM PRIMVM.

Et ecce sunt postremi qui erunt primi.) Fideles ex gentibus: qui nunc quidem postremi videntur: utpote qui filium agnouerunt: erunt autem tunc primi, propter synceram eorum fidem.

Exodi. 4

Et sunt primi qui erunt postremi.) Infideles Iudaei nunc quidem primi videntur, utpote qui primi Deum agnouerunt: nam filius meus (inquit) primogenitus Israel: tunc autem postremi erunt propter eorum infidelitatem. Intelligitur autem sermo & de fidelibus, qui in praesenti vita esse videntur postremi, erunt autem primi in futuro saeculo & rursus e contrario.

CAPVT .LI. DE HIS QUI SVADEBANT VT SECEDERET PROPTER HERODEM.

EODEM die accesserunt quidam pharisaei dicentes ei: Exi & uade hinc, quia Herodes nult te occidere.) Audito quod eijciendi esset foras, quodque futuri esset postremi, accensi sunt ira: & simulata benevolentia suadent illi ut exeat ac secedat: hoc quidem praetextu ne ab Herode occidatur: in veritate autem ne praesens ac miracula edens, glorificet & attrahat turbam.

Et ait illis: Ite & dicite vulpi illi: Ecce eijcio daemonia ac sanitates perficio hodie & cras, tertioque die consummor.) Cognita eorum versutia, clementer ac scite respondet dicens: Ite & dicite vulpi illi: hoc est dolo morumque diffinitur cultari quae in vobis est. Quanquam enim hic sermo Herodi videtur attribui, ad ipsos tamen respicit. Hodie vero & Cras, etsi enumeratorum dierum significatiua apparent, attamen temporis significant brevem uitatem. Solemus enim quando modicum tempus indicare volumus, hodie & cras dicere. Similiter etiam quod dicit, Tertio die consummor, indicat se non multo post moriturum. Haec autem dixit ut iram ac inuidiam eorum mitigaret.

Tamen oportet me hodie & cras & perendie ambulare.) Oportet me hodie & cras, siue modico tempore operari quae dixi: & perendie ambulare: id est insequenti die transire a vita praesenti, siue postmodum occidendi a vobis, qui Ierosolymis principatum tenetis.

Quidam autem Hodie & Cras eum dicere de diebus quibus miracula ibi erat editurus, tertium vero eum qui post hos erat futurus, in quo consummatus erat, ac iter Ierosolyma versus inchoaturus, ut in ea moreretur.

Quia fieri non potest ut pereat propheta alibi quam Ierosolymis.) Ironice hoc dixit obiurgans Ierusalem tanquam prophetarum homicidam. Est autem huiusmodi sententia sermonis: Quum me dicat propheta, utique occidet: impossibile enim est siue insuetum, ut propheta alibi occidatur quam in ea.

Ierusalem Ierusalem quae occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt: Quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennas, & noluitis.) Haec etiam scripsit Matthaeus quinquagesimosexto capite: & in eo lege ipsorum expositionem. Nidum autem vocat pullorum multitudinem.

Matth. 23.

Ecce relinquitur uobis domus uestra.) Deserta videlicet, sicut addidit Matthaeus: ubi etiam hoc dictum consequenter declaratum est. Dico autem uobis: Non me uidebitis donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domini. Quousque

Quousque veniat tempus quum hoc dixeritis. Horum autem omnium in eo loco consequenter interpretationem inuenies.

Et factum est quum introisset in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbatho ad capiendum cibum, & ipsi obseruabant eum.) Et hic pharisæus tãquam propheram vocauit eum ad conuiuium, opinionem venari cupiens, quod ipsi non inuideret. Erant enim quidam inter pharisæos semimali, & qui cæteris erant præstantiores. Sequutus est autem & hic Christus occasionem vtilitatis pharisæi, faciens in domo eius prandium. Cæteri vero obseruabāt eū, an faceret qppia in sabbatho qđ præter legē esset.

CAPVT .LII. DE HYDROPICO.

Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.) Erat stans nec audens petere curationem propter sabbathum & pharisæos: solum autē apparet, vt quum ille vidisset, miseratione moueretur erga ipsum, ac hydropisi liberaret.

Et respondens Iesus ait ad legisperitos ac pharisæos.) Qui etiam ibi simulerant inuitati.

Dicens: An licet sabbatho curaret? At illi tacuerunt.) Etiam alibi simile quid interrogati obmutuerunt: neque enim dicere poterant, quod prohibuisset lex benefacere in sabbatho.

Ipse vero apprehensum sanauit eū ac dimisit.) Apprehendit, hoc est tetigit eū.

Et respondens illis dixit: Cuius uestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum in die sabbathi?) Hoc enim lex permittebat. Quod si irrationalia animalia a periculo extrahi nō prohibebat in sabbatho, multo magis rationale, cuius commodo viuebat irrationale. O profundam sapientiam quomodo varijs tēporibus sabbatho tribuens sanitates, diuersis ad id vsus est responsionibus, omnibusq; insolubilibus, docēs quod a corporalibus opibus iubebat lex quiescere, nō a spiritalibus.

Et non poterant ad hæc respondere illi.) Quā manifesta esset veritas.

CAPVT .LIII. DE NON AMANDIS PRIMIS ACCUBITIBVS.

Dicebat autē & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent.)

Intendens, id est obiurgans aut indignans, quia primos accubitus eligebant: tunc enim eos hoc facere videbat.

Dicens ad eos.) Ad vnumquemq; illorum.

Quum ab aliquo inuitatus fueris ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te sit inuitatus ab illo, & ueniens is qui te & illum inuitauit dicat tibi: Da huic locū, & tunc incipias cum rubore postremum locum tenere.)

Admonet ne se honoratioribus præponant, neque ante alios sese collocent. Per parabolam autem admonitionem contexens, absq; inuidia eos redarguit: nam huiusmodi sunt parabolice admonitiones. Per nuptias vero omne prandium omnemque cœnam significauit: inuitari enim ad nuptias honorificentius videbatur, qđ ad prandium aut cœnam vocari.

Sed quando inuitatus fueris, uade accumbe in postremo loco, ut quum uenerit qui te inuitauit, dicat

uit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul tecum discumbentibus.) Dilatat sermonem ostendens & confusionem ab impudentia nasci, & gloriam a verecundia: & vtrinque ad modestiam adhortatur. Deinde infert etiam vniuersalem sententiarum collectionem ad confirmationem adhortationis, dicens:

Omnis enim qui sese extollit, deicietur: & qui sese deiecit, extolletur. Ille quidem deicietur. Hic autem extolletur, non tantum apud homines recte iudicantes, verum etiam multo magis apud Deum.

Dicebat autem & ei qui se inuitauerat: Quum prandium feceris aut coenam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos diuites, & nequando ipsi te vicissim inuitent, ac rependatur tibi beneficium. Sed quum feceris conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, caecos: & beatus eris, quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione iustorum.)

Vide totius utilitatis argumentum. Conuiuium fecit: postquam enim admonuit quae ad inuitatos maxime pertinerent, admonet etiam quod expedit conuiuatori. Non dixit autem, Quum nuptias feceris, sed, Quum prandium feceris aut coenam. In nuptiis enim necessarium est amicos, & fratres, & cognatos, & vicinos diuites inuitare ad honorem nuptiarum. Quidam tamen per prandium & coenam nuptias intelligi dicunt. Est autem docendi mos non tantum mala prohibere, sed vtilia quoque consulere: illa ne fiant, haec vero ut fiant. Non autem in contumeliam amicitiae, fraternitatis, cognationis, aliorumque similium haec admonuit: sed ut quod melius est cognoscentes, id praepoamus: & ne benignitatem his qui non indigent, repensionis intuitu vendamus: Deum enim potius quam hominem curare oportet, & a Deo potius retributionem quaerere, quam ab hominibus. Congruum etiam est ut spiritualis conuiuator pauperes conuocet, qui videlicet scientia indigent, debiles precordiorum dissolutione, & qui in actiua vita claudi sunt, & qui in contemplatiua cecidi: Nam qui tales non sunt, hoc conuiuium non indigent.

† Siquidem qui pusillanimes sunt vocant amicos & fratres, cognatos ac vicinos diuites, ut cito ab eis sibi rependatur: qui vero magno sunt animo, longe honestius ac honorificentius operantur, quod demonstraui dominus per eos, qui hoc faciunt erga infirmos & indigentes ac mutilos, a quibus non est retributio, quibus Deus in futura vita se daturum esse mercedem pollicitus est.

CAPVT LIIII. DE INVITATIS AD COENAM.

† Quumque haec audisset quidam de simul accumbentibus, ait illi: Beatus qui prandium sumit in regno Dei: At ipse dixit ei: Homo quidam fecit coenam magnam, & vocauit multos.) Parabolam subinfert ut ostendat, quod nullus qui ei non obedierit fruatur regno Dei. Hominem itaque vocauit Deum & patrem, tanquam humanum ac hominum amatorem. Coenam vero magnam ineffabilem regni Dei fruitionem, quam ideo coenam vocauit, quod finem nesciat. Nam quinquagesimo primo iuxta Matthaeum capite prandium appellauit. Et vocauit multos, puta duodecim tribus Israel: ipse enim

enim ante omnes gentes vocata erant, utpote populus a deo electus.

† Vniuersorum creator & pater Deus magnam fecit cenam, hoc est dispensationem euangelicam ad quam omnes conuenirent. Cenam autem uocat non prandium, quia in postremis temporibus & ad uesperam seculi. Parauit ergo peccatorum depositionem, spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem, regnum celorum ac uaticinia euangeliorum.

Et misit seruum illum suum hora cenae ut diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia.) Seruum patris dicit seipsum, eo quod serui formam acceperit: non tam simpliciter seruum, sed cum articulo, seruum illum, qui secundum humanitatem ad Iudeos missus est, ut eos ad predictam fruitionem vocaret per euangelium.

Et ceperunt omnes simul excusare.) & πὸ μιᾶς ab vna, puta pacifice vel foedere: hoc est in vnum & communiter (nos Simul vertimus.)

Primus dixit ei: Villam emi, & necesse mihi est exire ut uideam illam: rogo te habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga bouum emi quinque, & eo ad probandum illa: rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorē duxi, & ideo non possum uenire.) Diuersę excusationes nihil aliud indicant, quā varios animi morbos & affectiones, propter quas dicta fruiione priuati sunt: Nam hic quidē ista detentus, alter autem illa, tertius vero alia, euangelium repulerūt, per quod hanc oportebat assequi fruiionem, tanquam propositis & electionibus suis contrarium. Et hic & πὸ μὴ non interrogatio significat, sed Obsecro.

Et reuersus seruus ille renuntiavit hęc domino suo.) Hęc dixit, non quod pater recusationem illorum ignoraret, sed propter parabole consequentiam: moris enim ihs est qui ad vocandum aliquos emissi sunt, reuerti ac renuntiare de illis.

Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo: Exi cito in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes ac debiles, claudos & cecos introduce huc.) Qui recusauerunt, erant pontifices & scribę ac pharisęi, & quique honoratiores populi: hi vero qui loco illorum introducti sunt, communes & abiecti ac plebei: qui iudicantur a prioribus pauperes ac debiles, claudi & cęci, utpote incompositi & indocti, qui potius CHRISTO docenti obedierūt. Vel etiam de ihs, qui sensibilibus huiusmodi affectionibus erant obnoxij intellige: qui ab eis liberati per fidem, introducti sunt ad dictam fruiionem.

Et ait seruus: Domine factum est ut imperasti, & adhuc locus est.) Humanus ac benignus sermo est, suggerens etiam de gentibus.

Dixitque dominus ad seruum: Exi in uias & sepes & compelle intrare.) Vig, sunt habitationes gentium, utpote non munitę lege ac diuina custodię seu uisitatione, sicut habitatio Iudeorum: vel tanquam a demonibus conculcatę. Similiter & sepes, tanquam peccatorum spinis stiptę: vel tanquam circuitum igne dignum habentes. Cogi vero iussit eos qui ex Gentibus erant, non quod violentiam inferri pręceperit, sed subindicans quod vehementiorem ac constantiorem adhiberi prędicatione eis oporteat, utpote fortiter a demonibus detentis, & in profundis erroris tenebris dormientibus.

Ut impleatur domus mea.) Vult enim omnes introduci propter immensas sue bonitatis diuitias.

Dico enim

Dico enim vobis, quod nullus uirorum illorum qui uocati erant, gustabit cenam meam.) Vt qui inobedientes fuerunt, ac vocationem siue prædicationem spreuerunt. Ob hunc ergo sermonem tota parabola composita est, quemadmodum in principio eius diximus.

Ibant autem turbae multae cum eo.) Alio videlicet tempore.

Et dixit illis: Si quis uenit ad me & non odit patrem suum & matrem, & uxorem & filios, & fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.) Sciens ipsos quidem se sequi velle, quum tamen vinculis amicitiae ad huiusmodi personas retinerentur, manifeste protestatur quod quisquis ad se per fidem venit, nec prædictas odit personas, quum ad dilectionem erga Deum sibi fuerint impedimento, & ad iter ad Christum: vel quod infideles sint, vel quod mundana sapiant, non potest ipsius esse discipulus. Si quidem qui illis obedit, Christo inobediens est: illi namque carnaliter eum viuere volunt, ipse vero spiritualiter eum conuersari docet. Honorandi siquidem sunt pater & mater, verum Deus prior illis in honore habendus est. Per propinquiores autem personas omnem dilectam personam significauit. Addidit & quod maius est: Adhuc autem & animam suam, hoc est suam quoque ipsius voluntatem, ubi diuinæ fuerit contraria voluntati. Oportet enim vere Christi discipulum in spiritualibus certaminibus, a carnis & animæ siue voluntatis amore penitus auelli.

Et quisquis non baiulat crucem suam & uenit post me, non potest meus esse discipulus. Quisquis non baiulat in memoria mortem suam: per crucem enim mortem significauit, quia tunc mortis instrumentum erat crux, sicut etiam trigésimotertio iuxta Matthæum capite dictum est. Quisquis non baiulat sui mortificationem eam videlicet quæ est carnis suæ aduersus voluptates. Quia vero auersio vitæ a voluptatibus, quodammodo conuersio quædam est ad laboriosam conuersationem, consolatur & docet per exemplum, quod oporteat eum qui vult eius esse discipulus præparare seipsum ad tolerantiam omnis tentationis. Scriptum est enim: Si accefferis vt seruias domino, præpara animam tuam ad tentationem.

Matth. 16.

Eccles. 2.

CAPVT LV. PARABOLA DE AEDIFICATIONE TURRIS.

Q Vis enim est ex vobis qui uelit turrin ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendum: ne postquam posuerit fundamentum nec potuerit perficere, omnes qui uiderint incipiant illudere ei dicentes: Hic homo cepit ædificare, nec potuit consummare?) Sicut is qui turrin sensibilem cupit ædificare, debet primum sumptus pecuniarum numerare: ita quoque volens turrin intellectualem ædificare, puta virtutum compactionem, debet metiri primum sufficientiam quam habet ad tentationes, vt præparatus terat facilius quum inciderint. Deinde & alio exemplo ad tolerantiam excitat.

De rege.

Aut quis rex proficiscens, ut committat prælium aduersus alterum regem, nonne sedens prius cõsultat an possit cum decem millibus occurrere ei, qui cū uiginti millibus uenit cõtra se.)

Pari quos

Pari quoque modo quemadmodum rex ad prælium proficiscens debet primum consultare, ita & hic primum consultare debet, an possit cum paucis euangelij præceptis resistere satanæ, qui cum multis dæmonibus & machinis ac affectionibus venit contra se.

Alioqui adhuc illo lōge agēte, legatione missa rogat ea quæ pacis sunt.) Rursum ^{in portu} significat precatur aut petit. Hæc autem addidit, non adhortans vt qui non possint occurrere, pacem ineant cum satana; quoniam enim modo id fieri potest, quum ille homines enecet, ac perdat animas: Sed exempli consequentia vsus est, sicut etiā fecit superius; simul etiam ad confusionem eorum qui postquam facti sunt discipuli, emolliuntur. Nam & hic est modus loquendi ad generositatē excitās quo dicere solemus: Melius est hoc vel illud facinus non inchoare, q̄ non perficere, posteaquam inchoaueris: præsertim quum hic sit sermo de eo qui vere discipulus est aut esse cupit. Qui enim non renuntiat, veluti docuit Christus non est vere discipulus: qui autem non est vere discipulus, sed nomen ferens discipuli, opera vero habens quæ non respondeant illius operibus, pacem facit cum satana, perpetrando quæ illi grata sunt.

Ita ergo omnis ex uobis qui non renūtiauerit omnibus quæ possidet, nō potest meus esse discipulus.) Ita: sicut superius protestatus est dicens: Si quis nō facit hæc & illa, non potest meus esse discipulus.

Bona res est sal.) Salem nunc vocat aptum ad docendum sermo. De sale. nem. Scripsit autem & Marcus circa finem 27. capitis sui euangelij Marci. 9.

Bona res est sal: & ibi quære huius enarrationem. Eodem capite etiam Quod si sal ipse insulsus fuerit, per quid cōdinetur?)

de hoc dictum est. Neq; in terrā neq; in sterquilinum utilis est.) Terram nunc dicit discipulos utpote impinguatos ac commodo affectos. Dicit ergo: Si sermo aptus ad docendum prauis dogmatibus corrumpatur: neque ijs qui discunt conueniens aut utilis est: neque ijs qui docent.

Foras projiciūt illum.) Tanquam inutilem.

Qui habet aures ad audiendū audiat.) Hoc frequēter declaratū est.

Appropinquabūt aut ad eū oēs publicani & peccatores ut audirent illū. Et murmura- Caput xv. bāt scribe & pharisæi dicētes: Hic peccatores recipit & cibū capit cū illis.) Etiam Math. 9. decimo quarto iuxta Mattheum capite dixerūt discipulis eius: Quare cū publicanis & peccatoribus cibum capit magister vester?

CAPVT QVINQAGESIMVM SEXTVM

PARABOLA DE CENTVM OVIBVS.

Dixit autem eis parabolā hāc, dicēs: Quis ex uobis homo est qui habet centū oues, & si perdidit unā ex illis, nōne relinquit nonagintanouē in deserto, & vadit ad illā quæ periit, donec inueniat eā?) Parabolice os illis occludit, docēs q̄ non propter iustos humanitatem assumpserit, sed propter peccatores. Hāc aut parabolam scripsit & Mattheus 9. trigésimo octauo sui euangelij capite, Math. 18. & ibi lege eius enarrationem quæ pulchre posita est.

Quicq; inuenierit, imponit in humeros suos gaudēs.) Euidens signum dilectionis ē ac prouidentie, quā habebat erga genus nostrum.

Et ueniēs

Ps. lmo. 122. Et ueniens in domum conuocat amicos ac uicinos dicens: Congaudete mihi quia inueni ouem meam quam perdideram.) Domum eius intellige celum, Qui habitas inquit, in celis. Amicos autem ac uicinos dicit angelos: amicos, tam ea diligentes quem ille diligit; uicinos, tanquam illi propinquos. Hæc autem per parabolam nunc significat, ostendens quod in tali inuentione etiam angeli Dei congaudent, utpote & ipsi benigni erga homines.

Dico uobis quod ita gaudium erit in celo super uno peccatore resipiscente, magis quam super nonaginta nouem iustis qui non indigent poenitentia.) Ita: Quomodo? Sicut docuit parabola. Perditur itaque rationalis ouis, quum a diuinis preceptis longe separatur: inuenitur autem, quum per poenitentiam resipiscit, & in illis reponitur. Deinde alteram quoque adducit parabolam, de gaudio quod de eius qui perierat inuentione exoritur.

De drachma.

Aut quæ mulier habet drachmas decem: & si perdidit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & uerrit domum, queritque diligenter donec inueniat? Et quum inuenierit, conuocat amicos ac uicinas dicens: Congaudete mihi quia inueni drachmam quam perdideram.) Sicut predicta facit mulier, ita fecit & filij Dei humanitas, siue benignitas. Perdidit enim drachmam unam puta humanam naturam, quum affectionibus obruta esset. Accendit lucernam: hoc est ostendit in mundo suam carnem, iuxta Gregorium Theologum splendentem non solum fulgure diuinitatis, verum etiam lumine puritatis, & illuminantem eos qui errore obrutati erant. Verrit domum, siue purgauit hominum habitaculum, puta mundum, quum diffusas in eo peccati tenebras abegit, iacentesque affectionum sordes extulit. Et querendo diligenter, circumeundo ciuitates ac uicos, & mittendo discipulos in mundum uniuersum, inuenit quod quærebat: & conuocauit amicos ac uicinas, puta administratores exercitus, ad communionem huiusmodi gaudij.

De ordinibus angelorum & hominum

Ita dico uobis gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore resipiscente.) Gaudium erit non solum super multis, sed etiam super uno. Id autem ostendit Deum vehementer sitire cuiusuis peccatoris poenitentiam. Drachmas autem nominauit ordines, utpote Dei regis characterem habentes, ac imaginem. Quidam itaque centum esse omnes ordines senserunt, ad parabolam centum ouium attendentes: quidam uero aliteram decem drachmarum parabolam in patrocinium assumptes, decem hos esse dicunt: nouem quidem coelestes iuxta Dionysium Areopagitam: Thronos Cherubim, Seraphim, Dominationes, Potestates, Virtutes, Principatus, Archangelos & Angelos: decimum uero terrenum puta homines. Ego uero opinor & Centum & Decem in his parabolis non significare numerorum diuersitates, sed tantum multitudinem ordinum perfectam: est enim perfecta multitudo & centum & decem: Multitudinem autem ordinum perfectam esse dicimus: quia tot sunt quot esse oportuit. Sed quomodo dixit, Inueni drachmam quam perdideram, quum non omne genus risipuerit? Dicimus quod quantumcumque fuit quod inuenit, id drachma erat perdita: hoc enim merito drachmam perditam appellauit.

CAPVT

DIXIT autem: Homo quidam habebat duos filios, & ait adolescētiō illorum patri: Pater da mihi portionem substantiæ quæ mihi obuenit.) Aliam quoque inducit plurimæ utilitatis parabolam: quæ vim pœnitentiæ eorum qui peccauerunt submonstrat & diuinæ benignitatis magnitudinem: & per hanc peccatores ad pœnitentiam adhortatur: hominem quidem appellans patrem ac Deum qui humanus est: duos autem filios eius omnem iustum, omnemq; peccatorem: est enim & iustorum pater & peccatorū, utpote per lauacrī regenerationem ab ipso adoptatorū, de fidelibus enim sermo est. Iuniorē vero nominauit peccatorem, + ut qui pueriliter sapit facileq; fallitur: qui etiā substantiæ partem quæ sibi obueniebat petiuit: hoc est liberum arbitrium quod ei ex natura debebatur. Quisquis enim pueriliter sapit, liberum poscit arbitriū. + Aut obtingentem substantiæ partem dicit debitam ex baptismo gratiam. Cuius enim baptizato diuina datur gratia. Substantia autē siue diuitiæ Dei, sunt charismata, id est dona quæ diuidit fidelibus.

+ Non quia tempore iunior, sed quia sensu indigens, menteq; inconstans.

+ Ac si diceret: Nolo urgeat me seruiendi necessitas: liberum est enim mihi arbitriū: si uolo, modestus sum: si uolo cogi nequeo. Pater ergo candide impertijt: uult enim dominus ut sibi uoluntarie seruiatur. Deinde peregre profectus est. Quos? Non a loco ad locum, sed mente Amos 2. discessit a Deo, & Deus ab illo: propter quod etiā facta est illi fames ualida: non fames panis & aquæ, sed fames audiendi uerbi dei: quia fames bonorū uehēmēs est.

Et diuisit illis substantiam.) Liberum uidelicet arbitrium illis diuisit, Substantiam nanque aut facultates filiis diuidere nihil aliud est quam libero arbitrio illos relinquare: neminem enim cogit Deus qui ipsi nolit obedire. Aut etiā diuisit eis cōgruentia dona pro ut dictū est

Et post dies paucos adolescētiō cōtractis omnibus peregre profectus est in regionē longinquā.) Senior quidē apud patrem remansit, tanquam prudens: iunior uero congregatis omnibus, puta libero arbitrio, ac Dei dono: uel omnibus suis uoluntatibus: id est dominus illorum constitutus, peregre profectus est ad peccatum, quod a Deo longe separatur: longe enim fiunt a Deo qui peccant: non loci segregatione sed uirtutis.

Ac ibi dissipauit substantiam suam.) Corruptū donum quod a baptismo suscepit, puta animæ nobilitatē, ad uirtutes aptitudinem, Hec enim & similia erant eius substantia ac diuitiæ.

Viuendo luxuriose.) Prodigaliter, intemperatē, libidinose, lasciuē. Quumque omnia consumpsisset.) Quum abiēcisset aut respuisset quæcunque habebat a Deo bona.

Facta est fames ualida in regione illa.) Vbi enī diuini timoris fructū nō seritur, ibi fames ualida, nō panis sed uirtutis: ubi fertilitas omnis mali, ibi sterilitas omnis boni.

Et ipse cepit egere.) Fame premi, dilapso ab eo omni bono, solacq; icon tinētia derelicta.

Et abiit & adhesit uni civium regionis illius.) Ciues regionis illius putati peccati sunt dæmones. Distractus ergo a patre, O magnam demeritiam, adhesit inimico: & qui non sustinuerat parere Deo humanissimo, servivit inhumanissimo dæmoni.

Atque is misit eum in uillam suam ut pasceret porcos.) Ita dæmones remunerant eos qui sibi adherent. Significat autem sermo extremam miseriam, cui indignissima præcipiuntur. Propterea enim dilatat Christus parabolam, & minutatim amplificat quæ calamitatis erant: ut discamus qualia patiantur ij qui a Dei præceptis recedunt, & suis voluntatibus gradiuntur. Potest quoque villa dæmonis dici indigna conversatio: porci vero voluptates ac lutulentæ cogitationes: quas miser pascere ac fouere iussus est.

Et cupiebat implere uentrem suum de siliquis quibus porci uescebantur.) Siliquæ iuxta anagogen voluptates sunt, quibus prædictæ cogitationes nutriuntur. Quemadmodum enim siliquæ ad breue spatium gustui dulcescunt, deinde ut plurimum constringunt: ita & in his quod suaue est, primum & ad tempus habent: quod autem amarum & acerbum, posterius est ac æternum.

Nec quisquam illi dabat.) Nullus illi dabat ad satietatem: huiusmodi enim dæmones neminem sinunt satiari voluptatibus, ne citius a peccato quiescat: semper enim excitant appetitum ac defatigationem suscitant.

In se autem reuersus.) Sui compos effectus: hoc est tanquam ex Deo poenitentem pergiscens ab ebrietate grauique somno, & resipiscens.

† Dixit: Quam multi mercenarij patris mei abundant panibus: ego uero fame pereor.) Mercenarios intelligimus eos qui adhuc sunt catechumeni: & nondum per baptismum adoptati quibus merces fidei datur, puta adoptio: panes uero, doctrinas animarum nutritiuas. Dicit ergo ab intimo cordis: O quot mercenarij patris mei non modo cibum habent animarum, sed & delicias: id enim significat Abundare: ego autem qui filius sum, fame pereor. Hæc & ea quæ sequuntur parabolice narrans saluator, uere poenitentis figuram nobis tradit.

† Surgens ibo ad patrem meum.) Surgens a casu peccati.

† Honeste eo reuertar unde male exiui.

† Dicamque illi: Pater peccaui in cælum.) Præponens uidelicet illi terram, siue bonis cœlestibus terrena.

† Timeo enim firmamenti aspectum, tanquam accusatoris uocem.

† Et coram te.) Hoc est in te, ut qui tuam uoluntatem posthabui mee:

† Vereor tuæ diuinitatis lucem intueri: sordidos enim habeo corporis & animæ oculos.

Nec posthac dignus sum quod uocer filius tuus. Quia tali patre indigne conuersatus sum.

† Fac me sicut unum de mercenarijs tuis.)

† Ex quo primo ordine excidi, dignare me uel secundo: tantum ne penitus abijcias me. Placabilis est sermo, & cor attingens paternum.

† Hoc est, ne me ab atrio tuo expellas domine: ne inuentum me rursus errantem, inimicus tanquam captiuum abducas.

† Et surgens uenit ad patrem suum.)

† Venit: hoc est ueniebat sumpta fiducia de illius misericordia: oportebat enim non solum bene uelle, sed & quæ

& quæ animo concepta sunt operari.

Quum autem longe adhuc abesset, uidit illum pater eius.) O visum com-
patiētis acutissimū. Simul ut quis resipiscere in animo cogitauit, hūc
etiam simul ipse uidit: paratus semper ad eorum qui conuertuntur su-
sceptionem, & ab exordio statim pœnitentiæ illos recipiens. Hinc er-
go parabola incredibilem manifestat misericordiam, ac incomparabilē
cœlestis patris amorem, & quantam qualemque demonstret erga eos
qui conuertuntur compassionem.

Ac misericordia motus est.) Pater enim erat; nec id tantum, sed &
Deus misericordiæ.

Et accurrens ruit in collum eius, & osculatus est eum.) Præ nimio gaudio,
non expectauit ut ille veniret, sed prius occurrit: neq; id utcūq; , sed &
accurrit, ut appareat amoris vehementia: & ruit in collum eius, certio-
rem eum reddens, quod omne peccatum illi remisisset: & osculatus est
eum, tanquam desideratum filium, qui vsque ad pœnitentiā scelera-
tus fuerat & abominabilis. O admirandam reconciliationem. Quid
dicam, aut quid loquar de ineffabili Dei benignitate? Nam ubi ad im-
mensum illius pelagus respicio, sermo mihi præciditur, neq; qd loquar
mihi reliquum est: solum autem hoc clara ac libera voce clamo, quod
res magnas efficit pœnitentiā, facile eum flectens qui facilis est ut fle-
ctatur, benignum videlicet Deum nostrum. Homini vero maxime con-
grua sunt prædicta, quæ eum fecisse dicit ad manifestiorem compassio-
nis ac reconciliationis ipsius doctrinam, quum etiam in principio pa-
rabolæ hominem eum supposuerit.

Nota.

*Ait autem illi filius: Pater peccaui in cœlum & coram te, nec posthac dignus sum qui
uocer filius tuus.)* Quæ dicere cogitauerat, ea nunc toto corde dicit, ut
hinc discamus, quod oporteat etiam post reconciliationem toto corde
fateri quod peccauerimus, nosq; ipsos condemnare.

Dixit autem pater ad seruos suos.) Ad ecclesiæ sacerdotes; nam hi
Deo ministrant ad eorum qui conuertuntur salutem.

Proferite stolam primam & induite illum.) Primam, præciosissimam, quæ ē
purificatio aut gratia qua custodiatur, quam perdidit a patre separat⁹,
fidem, veritatis cognitionem: & induite illum, qui seipsum exiit.

Et date annulum in manū eius.) Arabonem familiaritatis erga Deū,
aut signaculum ad operationem eius, ne ipsa insidijs appetatur.

Et calciamenta in pedes. +) Id est, custodiā ad iter cōuersationis sue.

+ *Ut his calciatus in præparatione euangelij pacis, conculcet serpentes ac scorpiones, hoc ē*
contrarias potestates.

Et adductum vitulum illum saginatum mac̃tate.) Vitulus saginatus san-
ctum Christi corpus est: vitulus quidem, tanquam non domatus iugo
ac pondere peccati: saginatus vero, tanquam virtutibus impinguat⁹,
ac seruatus, ut pro peccatoribus immoletur.

Ac epulantes lætemur.) Edere quoq; ipse dicit ad læticię cōicationē.

Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.) Mor-
tificationem quidem ac perditionem dicit eam, quæ a peccato proce-
dit: uitificationem vero ac inuentionem, eam quæ a pœnitentiā.

I I Cœperuntq;

+ Eph. 6.

De seniore
filio.

Cœperuntq; lætari.) Hoc manifestum est.
Erat autem filius eius senior in agro.) In agro virtutum, exercens ac
colens illas.

Quumq; ueniens appropinquasset domui, audiuit concentum & choros.) Talis
quidem, venit felicitate prouectionis: perfectione autem appropinquat
domui Dei, & audit musices concentum propter filij erga patrem cõ-
cordiam, qua per pœnitentiam concors factus est: choros vero pro-
pter gaudium quod inibi erat: Nam in domo Dei sonus est pure festa
celebrantium.

Et accersito uno de seruis, interrogauit quid hæc essent.) Vno angelorum
accersito. Per angelum enim reuelantur diuina mysteria. wãd dco vocat
nunc seruos: nam angeli sunt serui Dei.

Isq; dixit illi: Frater tuus uenit.) Adest conuersus.
Et mactauit pater tuus uitulum illum saginatum, quia saluum illum recepit.) Abs-
iecto morbo per pœnitentiam.

Indignatus est autem, nec uolebat introire.) Assimulat hunc parabola
indignantem, nec intrare volentem: non quod inuiderit, nullus enim
mœror iustis de salute fratrum, sed vt ob oculos ponat immensam Dei
bonitatem. Ostendit siquidem huiusmodi indignatio, quod tantam de-

Allusio est apud
Græcos inter χάρ-
σις καὶ χάρις,
hoc est, gratiam &
gaudium.

monstrat erga eos qui resipiscunt gratiam & gaudium + vt cæteris in-
uidiam mouere posset. Hoc autem fecit & parabola operariorum mer-
cede conductorum, quadragesimo secundo iuxta Matthæum capite: nã
in illa quoq; primi murmurabant.

Pater ergo eius egressus rogabat illum.) Vtpote filiorũ amator ac prudēs:
& eum qui conuersus est habēs in honore, & eũ q permāsīt rogans.

At ille respondens dixit patri: Ecce tot annis seruo tibi, nec unquam præceptum tuum
transgressus sum, & nunquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis lætarer.) Non
dicunt hæc aut similia sancti Deo, sed consequenter ad indignationem
assimulata est & hæc causæ redditio, ob causam quam prædiximus. So-
lent enim inuidi de similibus conqueri. Quidam ergo per hœdum,
minimã voluptatē intelligentes, per amicos vero volūtates: aiunt illũ
dixisse: Mihi ne minimam quidem voluptatem vnquam permisisti, vt
cum voluntatibus meis lætarer. Nobis autem non est curiose scrutan-
dum quis sit hœdus, aut qui sint amici: nam periculose sunt in talib⁹
subtiles quæstiones ac disputationes, sicut in multis parabolis prote-
statũ sumus.

Sed quum filius tuus hic, qui deuorauit substantiam tuam cum meretricibus uenit, macta-
sti ei uitulum illum saginatum.) Etiam hæc eiusdem sunt consequentię, &
similiter efficta sunt. Dei vero substantiam dicit dona vel gratiam, ve-
luti superius significatũ est: meretrices aut, voluptatum amores.

At ille dixit ei: Fili tu semper mecum es.) Nunq̃ a me discedendo, sed
mandata mea semper implendo.

Et omnia mea tua sunt.) Quum enim talis sis, omnia mea heredita-
rio iure possidebis: huiusmodi namq; filij in hereditatē accipiūt regnũ
patris & Dei. Ne ergo tristeris, nã in nullo affectus es iniuria. Et ita
mansuete illum consolatus, deinceps etiam de his respōdet, quæ in fra-
trem

trem eius facta sunt.

Letari autem & gaudere oportuit, quoniam frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.) Ostendit necessariam fuisse letitiam & gaudiū.

Quis enim quum mortuum viderit reuixisse, non letatur? & quis vbi id quod perierat inuenerit, non gaudet? Vidisti quemadmodū & qñ peregre profectus est patienter sustinuit, & conuersum immenso excepit gaudio: nec solum substantiæ rationem non repetijt, sed & donis illum dignatus est, nec solum non exprobrauit, sed insuper pro eo respondit. Vere magna ē domine benignitas tua, nec vllus explicare sufficiet sermo ad gratiarū actionē illius. Vtinā autē & nos qui equaliter cū prodigo sumus peregre profecti, ac diuitias consumpsimus, æqualē cū eo conuersionē demonstrē, & equali benignitate digni habeamur.

Nota.

CAPVT .LVIII. DE DISPENSATORE INIQUI.

Dicebat autem ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat oeconomum, & hic delatus est apud illum, ut qui dissiparet bona illius.) Parabola hæc Christi attributa est, qui non volūt omnino possessiones ac pecunias ad Christianis despiciere: admonens illos, vt in pauperes sint beneficii. Dicta est autē nos, ad discipulos, quia & hi sunt dispensatores. Representat etiam hominem diuitem, puta Deum humanum, nullosq; indigentem: oconomum vero siue dispensatorem, omnem qui possidet diuitias: tales enim non sunt domini sed dispensatores. Dicit namq; Deus: Meum est aurum, meum est argentum. Delatus est autem apud Deum malus dispensator de mala dispensatione, vt qui dissiparet quæ Dei erant, in ea quæ non oportuit, nec superflua pauperibus distribueret.

Aggæ 2.

Et uocauit eum, dixitque illi, Quid hoc audio de te: redde rationem dispensationis tuæ.) Hæc illi per diuinas dixit scripturas, quæ de futuro docent iudicio, & de redditione rationis.

Neg; enim posthac poteris dispensare.) Morte propemodū te trāsferēte.

At autem dispensator intra se: Quid faciam, quia dominus meus auferet a me dispensationem? Fodere non ualeo, mendicare erubescō.) Post mortem enim nemo poterit operari: nam præsens tempus operationis est, futurum vero retributionis, & deprecari erit inutile.

Scio quid faciam.) Eruditus a scripturis.

Vt quum amotus fuero a dispensatione, recipiant me in domos suas.) Hi quos scio, & quos nunc dicturus est.

Et aduocato unoquoque debitorum domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit, Centum batos olei. Dixitq; illi, Accipe cautionem tuam, & sedens cito scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit, Tu uero quantum debes? Qui ait, Centum choros tritici. Dixitq; ei, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta.) Quisnam debitor sit olei, & quis tritici, quis ve vnusquisq; debitor, & quæ cautio debiti, & quare prior scripsit quinquaginta, posterior vero octoginta, ac similia quæ in præsenti reperiuntur parabola, superfluum est inquirere: siquidem ad nihil aliud effecta sunt, q̃ vt ostendatur, quod dictus dispensator, dum dispensationis tempus habuit, prudenter domini rebus ad suum

De debito
ribus

suum commodū abusus est, & per eas in futurum suam salutem procurauit, vt hinc discāt qui habent diuitias, quod oporteat eos, quū illarū dispensatores constituti sint, dum vitę tempus habent, prudenter Dei rebus ad suum abuti commodum: & per illas, pauperibus benefaciendo, in futurum salutem sibi acquirere. Batus itaq; mensura erat olei, corus vero tritici mensura.

Et laudauit dominus dispensatorem iniquum, quod prudenter fecisset.) *Quid manifeste consequatur, auditoribus reliquit cogitandum. Nam si dñs iniustitia affectus laudauit iniquum dispensatorem, qui videlicet suā ipsius salutem ex iniustitia procurauerat: multo magis Deus qui in nullo iniustitia afficitur, laudabit iustum siue iustitię dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex iustitia dispensauerit: id enim habet iustitia, vt superflua pauperibus diuidantur.*

Quia filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua.) *Filios huius seculi dicit mundo adherentes: seculum enim nunc mundum appellauit: filios autem lucis vocat eos, qui se ipsos a mundo separauerūt. Et dicit illos prudentiores esse istis in hoc solo, quod de futuro illis cura est, sicut dicti dispensatoris exemplum demonstrauit. Exhortatur autem sermo eos, qui de futuro negligentes sunt.*

Et ego dico vobis: Facite vobis amicos de iniquo mammona.) *Mammona apud Hebræos diuitię dicuntur. Iniquum autem dixit siue iniquitatis, quod ex iniquitate recondatur: quæ in hoc est, quia superflua pauperibus nō diuidunt. Quū ergo inquit hactenus male dispēsaueritis, et cōcreditis vobis iniquitatis diuitias male expēderitis: vel tādē sero facite vobis ab ipsis amicos pauperes, ad imitationē modo dictę parabolę.*

Vt quum defeceritis, recipiant uos in æterna tabernacula.) *Vt quum per mortem hinc demigraueritis, præparent vobis locum ad æterna tabernacula, ipsi prius hospites ibi facti.*

Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, etiam in multo iniquus est.) *Qui fidelis est in minimo, etiā multo dignus est. Dicit aut minimum, terrenas diuitias: multum vero, cœlestes.*

Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis.) *Male videlicet dispēsando, Quod verum est, quis credet vobis? Veras regni Dei diuitias.*

Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est, quis dabit vobis?) *Similiter & alienum nominat terrenas diuitias, quippe quæ apud illum nō permaneant, qui ipsas est assequutus: nostrum autem cœlestes: vt quæ apud illum permaneant, qui ipsas accipit.*

Nullus minister potest duobus dominis seruire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut uni adharebit, & alterum contemnet.) *Hæc etiā dixit quinto capite euangelij secundum Matthæum: & in eo lege dicti illius enarrationem, Nemo potest duobus dominis seruire.*

Non potestis Deo seruire & mammona.) *Consequenter ibi & de hoc dictum est, & data interpretatio.*

Audiebant autem hæc omnia & pharisæi qui erant auari, & deridebant illum.) *Vilipendebant eum, ipsi viles ac detestandi.*

Et ait illis, Vos estis qui iustificatis uos ipsos coram hominibus.)

Qui vos ipsos iustos

iustos putatis.

Deus autem nouit corda uestra.)

Peccatis plena & execranda.

Quod enim hominibus excelsum est, abominandum est coram Deo.) Siquidē inquit, etiam si in alio nullo deliqueritis, q̄ quod coram hominibus sublimiter sapere uideamini, id abominatio est coram Deo, ac detestandos facit superbos.

Lex & prophetæ usque ad Iohannem.) Lex prophetandi & prophete, qui uidelicet de me prophetauerunt, usque ad Iohannem prophetauerunt: Nam hoc addidit Matthæus, Posthac autem neque lex neque prophetæ, sed quid? Matth. 11.

Ab eo tempore regnum Dei annuntiatur.) Non obscure prophetatur, sed palam annuntiatur: ipse enim Iohannes illud primum annuntiavit dicens: Resipiscite, instat enim regnum cœlorum. Regnum uero Dei nunc dicit fidem quę in ipsum est, utpote arbonem regni cœlorū siue fruitionis cœlestium bonorum. Matth. 3.

Et quilibet in illud uim facit.) Omnis sapiens ad illud sibi ipsi vim infert a mundi amore ac infidelitate abstractus. vos autem quum insipientes sitis & segnes, merito increduli permanetis.

Facilius est autem cœlum & terram præterire, quàm legis uel unum apicem cadere.) Legem hoc in loco appellauit omne uetus testamentum, in quo frequenter prædictum est, quod illi a Dei familiaritate exciderent. Dicit ergo, Facilius cœlum ac terra corrumpetur, q̄ uel minima pars eorum quę per scripturam prænuntiata sunt de casu illorum ob infidelitatem, cōcidat aut irritum permaneat.

Quisquis repudiat uxorem suam & alteram ducit, adulterium committit: & qui repudiatur a uiro ducit, adulterium committit.) Nunc quidem non interrogatus hæc dixit, in quosdam inuehens, qui in huiusmodi rebus delinquebant: quadagesimo uero capite euangelij secundum Matthæum, interrogatus a pharisæis utrum licet homini diuortium facere cum uxore sua qualibet ex causa, latiore dedit responsionem; lege ergo ibi totam eius enarrationem. Matth. 19.

CAPVT. LIX. DE DÏVITE ET LAZARO.

Homo quidam erat diues.) Quum multa frequenter de paupertatis amore docuerit, nunc per parabolam etiam timorem duris corde ac tenacibus diuitibus incutit: de his quę adhuc futura sunt, tanquam de præteritis narrans: nondum enim eorum quę in uita sunt peracta, datur retributio, quum nondum adsit iudicium, aperte manifestans, quę nam ultiones excipiant diuites, qui nullo compassionis affectu mouentur: & quę refrigeria suscipiant pauperes, qui labores tolerauerunt. Alia etiam utilia per hanc discimus parabolam.

Qui induebatur purpura & bysso.) Preciosissimis ac speciosissimis vestibus corpus ornabat.

Et epulabatur quotidie splendide.)

Preciose.

Erat autem quidam mendicus nomine Lazarus.)

Diuitis quidem nomē

l iiii non

Tāq̄ Græcus
sequitur dogma
Græcorū.

non edidit, utpote odio digni. Scriptum est enim, Nec memor sim nominum eorum per labia mea: mendici vero nomen addidit tanquam amore digni. Aiunt autem quidam ex traditione Hebræorum, quod iuxta ea tempora dives ille fuerat Nineus appellatus, & mendicus iste Lazarus: postquam autem uterque mortuus est, formavit Christus parabolam de rebus ab illis gestis, & futuras ipsorum retributiones quasi iam factas narravit, timorem Ihs qui divitiis illi adhæserant, immit- tens ut diximus, eis vero qui ad pauperem hunc attinebant, conso- lationem: & his autem & illis utilitatem.

Qui iacebat ad ianuam eius huiusmodi, cupiens saturari de micis quæ cadebant a mensa divitis: sed & canes veniebant ac lingeant huiusmodi.) Adeo debili erat corpore, ut neque canes posset abigere. O crudelitatem ac præ stupore in- dolentiam, per quam in tantis constitutus bonis, in tot malis ac cala- mitatibus positum despiceret, idque ad ianuam suam iacentem. Et rur- sum o egregiam fortitudinem ac tolerantiam, quod quum ille ita se ha- beret, hic ita affectus non malediceret neque murmuraret.

Supra. 12.

Accidit autem ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abraham.) Ut hospitem Lazarum apud hospitalem Abraham intuitus dives, osor- hospitem, haberet hoc ad confutationem suæ inhospitalitatis. Obser- ua etiam quod peccatorum animæ violente ac dure repetuntur: Stul- te inquit, hac nocte repetunt animam tuam a te: iustorum vero pie ac reuerenter ab angelis tanquam satellitibus abducuntur.

Mortuus est autem & dives ac sepultus est.) De mendico non dixit quod sepultus sit, eo quod vile esset pauperis sepulchrum, de diuite vero ma- xime, propter preciositatem sepulchri divitis.

Atque in inferno sublati oculis quum esset in tormentis, videt Abraham eminus & La- zarum in sinu eius.) Infernum dicit locum supplicij. Ex hac autem pa- rabola discimus, quod in futuro seculo non solum peccatores vident ius- tos & iusti peccatores, sed & agnoscunt: & peccatores quidem iustos vident fruitiones, quo magis doleant videntes quibus sint pri- uati bonis: iusti vero peccatorum vident supplicia, quo amplius gau- deant intuentes quanta effugerunt tormenta. Agnoscunt autem se inuicem, ut sciant inter quos sunt hi de quibus ante mortem ignorab- ant. Tunc autem Deum non obsecrant iusti pro peccatoribus, scientes quod cum diabolo & angelis eius condemnati sunt. Et quemad- modum pro dæmonibus supplicare vanum esset & inutile, ita quoque

Gregorium primum & pro his, sicut dixit Gregorius Dialogus. Non dolent autem quæ Romanum pontificem Græci compatiētes sint: tunc enim fugit ab eis dolor, mæror, ac gnominarunt Dialogum, ut manifestus gemitus, ut pure latentur. Hac quidem dicit Gregorius istud est ex contione quadam de oratio Dialogus. Alij vero patres dicunt, neque a peccatoribus vi- deri iustos, neque a iustis peccatores: illi siquidem in luce de- p defunctis, quæ Damasceni ope- ribus inseritur. Opinor autem id co- gunt, hi autem in tenebris: longe autem distant a se inuicem gnominis ipsos illi tribuisse, quo lux & tenebræ. Præterea quum illi sint omnino lux, nequa- huc a Theologo Nysseno distin- quæ cupiunt ad tenebras prospicere: hi vero quum omnino sint tenebræ, non possunt lucem aspicere. Nam & peccatoribus do- luerit, habentes fortassis huius libel- lū Dialogorum in Græcā linguam loris esset consolatio lux ipsa, & iustis imminutione volu- pratis

ptatis adferrent tenebre. Dicunt itaq; in hac parabola proponi hoc lege parabolica, et vt terribilior ac magis psuadibilis fieret sermo. Oportet aut & hac & illa scire: sanctorū enim sunt, & nihil pietatē ledūt.

Et ipse clamans dixit, Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarū ut intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in flamma hac.) Vide quantum eum sapere fecit cruciatus: quem enim prope facentē despexerat, hunc eminus acute videt. Nec tamen Lazarum deprecabatur; suspicabatur namque quod malorum ipsi inflictorum, aduersus se memor esset: sed Abraham obsecrat opinatus, quod hunc lateret quæ circa se contigerant. Quemadmodum autem Lazaro quum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum intueri diuitem in tot bonis: ita nunc diuiti in tantis degenti miseris, additio suppliciorum est videre Lazarum in tantis bonis.

Dixit autem Abraham, Fili recordare quod receperis bona tua in uita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu uero cruciaris.) Inhumanitatē huic non improperat, sed mansuete respondet. Scriptum est enim, Animā Eccles. 4. humiliatam ne turbaueris. Et hunc nominat filium, utpote patriarcha seu progenitor ipsius, & tanq; senex. Non dixit autem: Accepisti bona tua, sed Recepisti. Nam recipere ob ea ponitur quæ debentur: & hinc omnino significatur, quod & diues quanquam peccator erat, aliquam tamen habebat virtutem, pro qua bona debita adhuc viuēs receperat: & Lazarus q̄q; iustus erat, aliquod tamen vitium habebat, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Siquidem nullus hominū expers est virtutis aut omnino malus: nullus q; expers est vitij aut omnino bonus: ideoq; iam morientes discesserunt, ille quidem merā habens malitiam, hic autem puram habens virtutem.

Nota.

Et super hac omnia inter nos & uos hiatus ingens firmatus est, ut hi qui uolunt hinc transire ad nos, non possint: neq; inde ad nos transcendere.) Hiatus magnum dicit firmissimum Dei præceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum & illorum commixtionem.

Ait autem: Rogo ergo te pater.) Etiam hic ponitur ἐρωτῶ p obsecro. Vt mittas ipsum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne & ipsi ueniant in locum hunc cruciatus.) Repulsam passus in eo quod p se orabat, pro fratribus supplicat insinuans, quod sicut ipse ante mortem, ita & illi pro fabulis ducunt minas, quæ in scripturis habentur de futuri seculi supplicijs: & propterea solam voluptuosam vitam insequuntur.

Dicit illi Abraham, Habent Mosen & prophetas.) Mosaiscos libros ac prophetas: neq; enim ita tibi curę sunt fratres vt Deo, qui fecit illos, et sexcentos eis adhibuit præceptores.

Audiant illos.) Quum vitam suadeant virtuti conformem.

At ille ait: Non pater Abraham.) Non audiunt illos.

Sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscunt.) Libris quidem non habent fidem, utpote scriptis ab his qui uiuebant, & necdum ea viderāt quæ in futuro sunt seculo: si quis autem ex mortuis ierit ad illos, credent, tanq; ei qui viderit vniuersa.

Ait autem

Iohan. 12.

Cap. xvii.
De offendi
culis.

Matth. 13.

Ait autem illi, Si Moſen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.) Siquidem Iudæi quia Moſen & prophetas non audiebant, neque iſs qui a mortuis reſurrexerant credebant: quin & Lazarum Marthæ & Mariæ fratrem qui a mortuis ſurrexerat, & de rebus quæ in inferno erant loquebatur, potius occidere volebant.

Ait autem ad diſcipulos ſuos, Fieri non poteſt quin ueniant offendicula, ne tamen illi per quem ueniunt.) Hoc eſt, neceſſe eſt ut ueniant. Dixit enim trigetiſi moſe primo etiam iuxta Matthæum capite, Væ mundo ab offendiculis: neceſſe eſt enim ut ueniant offendicula, veruntamen væ homini illi per quem venit offendiculum: & in eo lege interpretationem quæ pulchre poſita eſt.

Expediit illi, ut mola aſinaria alligetur ad collum eius, & proijciatur in mare, potius q̃ ut offendiculo ſit uni de puſillis iſtis.) Ibi etiam hæc paulo ante dicta ſunt, & aperte declarata.

Cauete uobis iſſis.) Cauete ne quo modo cuiquam ſitis offendiculo, aut a quoquam offendiculum patiſmini.

Quod ſi peccauerit in te frater tuus, corripe illum.) Fraterne illum inſcrepa, & more eius qui corrigit.

Et ſi reſipuerit, remitte illi.) Pœnitentia enim promeretur, ut ueniam impetret.

Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die conuerſus fuerit dicens, Pœnitent me: remitte illi.) Oportet enim nos qui infirmi ſumus, & affectionibus vincimur, condolere his qui ſimiliter affecti ſunt. Hic autem ſepties, idem ſignificat quod frequenter: hoc eſt quoties in die poſt peccatum pœnituerit eum, toties remitte illi: & ita idem indicat quod ſeptuagies ſepties. Aliter etiam: Septies quidem de vnoquoq; die dictum eſt, Septuagies ſepties autem, de omnibus ſimul.

Et dixerunt Apoſtoli domino, Appone nobis fidem.) Appone ei quam habemus deficientem: ſiue perſice in nobis fidem quæ in te eſt. Fides ſiquidem partim a nobis inducitur iuxta id quod dicitur, Fides tua te ſaluam fecit: partim vero a Deo datur. Ait enim Apoſtolus Paulus, Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij ſermo ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum: alij vero fides per eundem ſpiritum. Hoc ergo ſcientes petunt eam fidem, quæ a Deo datur, quam etiam acceperunt poſt ſuperuentionem ſpiritus ſancti in ſpecie ignitarum linguarum. Ideo priuſquam hanc accepiſſent exprobrabatur illis, quod puſilli eſſent fide: imperfecti enim ad fidem erant: addita vero a Deo ſides, perfectio erat & confirmatio fidei priuſ illatæ.

Matth. 9.

1. Corin. 12.

Matth. 13.

De ſinapi.

Matth. 17.

Ait autem dominus: Si haberetis fidem ſicut granum ſinapi, diceretis ſane huic ſycamino, eradicare & tranſplantare in mare, & obediret utique uobis.) Si haberetis fidem adeo acutam, vehementem ac ſeruentem, ſicut eſt granum ſinapis: nam illud talis eſt qualitatis, moueretis ſane & arbores, illas quæ in mare plantaretis. Hoc autem dixit, laudans perfectam fidem, & magnam eius ſignificans potentiam. Dixit autem de fide & grano ſinapi etiam trigefimo quinto iuxta Matthæum capite, alio ta-

Quis

Quis autem ex uobis habens seruum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro statim dicat, Transi & accumbe, ac non potius dicat illi, Para quod cenem, & præcinge te ac ministra mihi, donec comederō ac biberō, & postea tu comedito ac bibito? num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non opinor. Sic & uos quum feceritis omnia quæ præcepta sunt uobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.) Postquam præcedentibus sermonibus ad boni operationem discipulos exacuit: hoc nunc exemplo, iactationis affectum qui hanc consequitur auellit, docens quod sicut nullus seruum suum arantem aut pascentem, & ex agro domum reuertentem, honore dignum ducit ob huiusmodi laborē, sed rursus iubet, ac debitam adhuc exigit seruitutem, & nec sic illi gratiam habet: ad eundem sane modum & Deus. Itaque secundum iustitiæ sermonem his qui præcepta non adimplent, periculum imminet: ipsa vero implentibus, gratia nulla, nec propterea extolli oportet. Quod bene sciens Paulus Apostolus dicebat: Si euangelium prædico, non est quod inde gloriē: necessitas siquidem mihi incumbit: vñ enim mihi est si euangelium non prædicauero. Attamen quū bonus sit Deus, seruis tanq̃ mercenarijs utitur, & seruitutem illorum mercede rependit: ac debitum obsequium tanq̃ facinus egregium suscipit, & premiū tribuit quod labores etiā excedat. Vincit namque bonitas eius id, quod iustum est & æquum.

1. Corin. 9.

CAPVT LX. DE DECEM LEPROSIS.

ET factum est dum iret Ierosolyma, & ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam: quumq; ingrederetur quendam vicum, occurrerunt ei decem leprosi.) Nouem quidem erant Iudei, vnus autem Samaritanus: morbi vero cōmunicatio tunc eos adunauerat, audito q̃ pertransiret Christus.

Qui steterunt procul.) Tanq̃ immundi.

Et eleuata uoce dixerunt: IESV præceptor miserere nostri.) *ἰησοῦτα* hoc ē domine, præceptor aut magister.

Quos ut uidit, dixit illis: Ite, ostendite uos sacerdotibus.) Nondum mundauit eos, sed mittit sacerdotibus manifestandos, ut inter eundum mūdarentur. Hoc autem fecit probans fidem illorum. Illi vero credēdo q̃ eundo posset illos mundare, ibant non diiudicantes de eius præcepto. Manifestabantur autem sacerdotibus qui mūdati erant, ut ab illis mūdici dicerentur: & tunc iuxta legem hostiam offerebant.

Et accidit ut inter eundum mundati sint. Vnus autem ex illis ut uidit quod mundatus esset, regressus est cum magna uoce glorificans Deum.) Magnum quendam ac magnę potentiæ credens esse Christum, nondum tamen natura Deum.

Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias illi agens.) Quum enim mundatus esset, iam appropinquabat.

Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem mundati sunt? Et nouem illi ubi? Non sunt reperti qui redierint, ut darent gloriam Deo, nisi hic alienigena.) Hic ostēdit q̃ magis grati sunt Gētiles q̃ Iudei: hi enī bñficiū cōtinuo obliuio tradētes, ingrati & erga patrē & erga filiū apparebant.

Et ait illi, Surge, uade, fides tua te saluū fecit.) Atq̃ etiā illos fides eorū saluos effecerat: sed fideles qdē decē fuerūt, solus aut hic gratus fuit.

Interro-

Interrogatus autem a pharisæis, quando uenturum esset regnum Dei. Quia frequenter docuerat instare regnum Dei, de seipso hoc dicens: nunc interrogant eum quando regnaturus esset, irridentes eum, ut qui vilis appareret, & in proximo ab eis interficiendus esset.

Respondit illis, & ait, Non ueniet regnum Dei cum observatione. Cum p^{er} spectu humano.

Neq; dicet, Ecce hic, ecce illic. Quod faciunt in terrenis regibus.

Ecce enim regnum Dei intra uos est. Regnum Dei dicit seipsum, ut

Iohan. 1.

pote regem ac Deum. Intra ipsos autem erat, tanquam in medio eorum conuersans: de quo & præcursor dixit illis, Medius uestrum stetit quem uos non nostis.

Ait autem ad discipulos: Venient dies quando desiderabitis uidere unum diem filij hominis, & non uidebitis. Phariseis licet irrisorie interrogantibus, man-

suete tamen consuetaque respondit clementia: discipulis uero iam prænuntiat, quod breui occidendus, non esset amplius cum eis conuersaturus: nam hoc indicat quod ait futurum esse, ut concupiscant unum ex diebus uitæ ipsius.

Math. 24.

Et dicent uobis, Ecce hic, aut ecce illic: nolite exire, neq; sectari. De his manifestius scripsit Matthæus quinquagesimo septimo capite dicens, Tunc si quis uobis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophete & cætera. Lege ergo ibi etiam horum interpretationem.

Sicut enim fulgur coruscans e regione quæ sub cælo est, in alteram quæ sub cælo est fulget. Ab Orientis parte quæ sub cælo est, in Occidentem quæ sub cælo est fulget. Ait enim Matthæus in illo capite, Sicut enim fulgur exit a partibus Orientis, & apparet usq; ad partes occidentis & cætera: lege ergo ibi interpretationem, & discite quid significet huiusmodi exemplum.

Ita erit & filius hominis in die suo. Ita erit & ipse orbi uniuerso manifestus. Diem uero suum, dicit diem secundi aduentus sui. Illud autem caput etiam de his manifeste differit.

Primum autem oportet ipsum multa pati, & reprobari a natione hac. Præuorum Iudæorum.

Genes. 7.

Et sicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis: edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptia, ad eum usq; diem quo intrauit Noe in arcam: & uenit diluuium, ac perdidit uniuersos. Manifestius scripsit exemplum hoc Matth. quinquagesimo octauo capite: & ibi quære huius intellectum.

Genes. 19.

Similiter quoque sicut accidit in diebus Lot: edebant, bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabant. Cæterum quo die exiit Lot e Sodomis, pluit igni & sulphure de cælo, ac perdidit uniuersos. Secundum hæc erit dies quo filius hominis reuelabitur. Quemadmodum eos qui fuerunt temporibus Noe & Lot, in delictis agentes ac securos perdidit, illos quidem diluuium, hos uero ignis & sulphur, cælitus repente demissa: ita & eos qui tempore secundi aduentus erunt, in delictis agentes ac securos, perditio repentina deprehendet. Sôp autem, siue Sôp (quod nos sulphur dicimus) egregium est ignis nutrimentum.

In illo

In illo die qui fuerit in tecto & uasa eius in domo, ne descendat ad tollendum ea.) Qui a terrena conuersatione subleuatus, & sublimis vita fuerit effectus, cuius affectus in mūdo relictī sunt, quibus ad peccati operationem utebatur, ne descendat ut tollat eos, sed maneat in celsitudine, & expectet descendentem dominum.

Et qui in agro, similiter non conuertatur ad ea quæ a tergo sunt.) Qui in vita sunt anachoretica siue segregata aut separata. Hæc aut præcipit ppter seductiones pseudoprophetarū Antichristi, quæ tunc frequentes erūt, & vehementem ipsius Antichristi deceptionem.

Memores estote uxoris Lot.) Quid uidelicet illi acciderit. Quum enim Deus ipsi Lot significasset ut a Sodomis omnino fugeret, propter incendium diuinitus immittendum, quod illa oppressurum erat: ac præcepisset, ut nec in tergum respiciendo progrediretur, respexit uxor eius in tergum, & facta est statua salis: statua quidē in exemplū eorum qui a salutari uia ad priores mores reuertuntur: salis autem propter peccati acerbitem.

Genes. 19.

Quicūque quæsierit animam suam seruare, perdet eam.) Quicūque quæsierit animam suam liberare ab inductis illi propter religionem ab Antichristo periculis, perditioni futuri supplicij tradet illam, ut quæ fidem prodidit.

De amore animæ.

Et quicūque perdidit eam, uitam illi parabit.) Quisquīs per martyrij mortem ipsa fuerit priuatus, hic uitam illi parabit, siue seruabit eā in futuro seculo.

Dico uobis: in illa nocte erunt duo in lecto uno, unus assumetur, & alter relinquetur: due erunt molentes simul, una assumetur & altera relinquetur.) In illa nocte, quæ erit tempore secundi aduentus ipsius. De his autem qui erunt in agro, & quæ erunt molentes, manifeste dictum est quinquagesimo octauo iuxta Matthæum capite: & ibi quære dicti illius enarrationem, Tunc duo erunt in agro.

Et respondentes dicunt illi: Quo domine? Quo assumentur?

Hoc est in De aglīs.

At ille dixit eis: Vbi fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilæ.) Aquilas siquidem nos occursum mei, ad satellitium ac præmisionem. Minauit iustos tanquam virtutibus sublimes & regios: corpus uero seipsum, tanq̃ huiusmodi aquilas congregantem. Quod aut hic habetur corpus, Matthæus scripsit ἡ ψυχή, hoc est cadauer.

CAPVT LXI. DE IUDICE INIQUIVO.

Dicebat autem & parabolam ad illos huc spectantem, quod oporteret semper orare.) Die uidelicet & nocte, congruis & ordinatis temporibus. Cap. xviii.

Nec defatigari.) Non deficere orantes.

Dicens: Iudex quidā erat in quadā ciuitate, qui Deum non timebat, nec hominem reuerbatur. Vidua autem erat in ciuitate illa, & ueniebat ad ipsum dicens: Vindica me de aduersario meo, & nolebat aliquandiu.) Neq̃ Deum timebat iubentem eos vindicare, qui iniuria affecti sunt: neq̃ hominē reuerbatur, qui iudicibus indignatur oppressos despicientibus.

Post hæc

Post hæc autem dixit intra se: Et si Deum non timeo, nec hominem reueor: quia tamē mihi molesta est hæc uidua, uindicabo illam, ne in finem ueniens exturbet me.) In finē, hoc est prorsus aut tandem. Exturbet autem, i. grauiter aspiciat aut cogat; nam hæc significat verbum ὑποπιέζει.

Ait autem dominus: Audite quid iudex iniustitiæ dicat.) Puta q̄ quanquā nō propter Dei timorem, nec hominis reuerentiā, at saltem propter molestiam ac interpellationis continuitatem, vindicaturus est illam.

Deus autem non faciet uindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte.) Interrogat hoc tanq̄ necessarium ut quiuīs fateatur.

Etiam quum tolerans fuerit super illis.) Quanquam Deus super illis primum tolerans sit, siue quasi despicere aliquanto tempore videatur, ut ipsi probentur.

Dico uobis quod faciet uindictam illorum cito.) Omnino post tolerantiam faciet. Quidam uero iuxta anagogen intelligunt iudicem iniustitiæ Deum: qui Deum non timet, quum non sit alius Deus præter ipsum: nec hominem reueretur, utpote carens respectu personarum. Ciuitatem uero, ecclesiam dicunt fidelium: Viduam autem, quamlibet animam separatam a dæmonis coniunctione: Contrarium uero illius, diabolum. Ostendit ergo parabola, quod res sit maxime expediens orationis perseverantia. Chrysostomus uero impium ac inhumanum dicens hunc iudicem, reijcit huiusmodi anagogen.

Veruntamen filius hominis quum uenerit, an reperiturus est fidem in terris? Quum uenerit in secundo aduentu. Interrogat autem & de hoc, non quod ignoret, sed ostendens quod tunc pauci fideles inuenientur.

CAPVT .LXII. DE PHARISÆO ET PVBLICANO.

Dixit autem ad quosdam qui in se confidebant quod essent iusti, & aspernabantur ceteros parabolam istam: Duo homines ascenderunt in templum ut precarentur, unus pharisæus & alter publicanus.) Aptē unum proposuit pharisæum & alterum publicanum: pharisæi siquidem iusti videbantur, & publicani peccatores.

Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus gratias tibi ago quod non sim sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri, uelut etiam hic publicanus.) Talia orans nihil aliud agebat q̄ quod seipsum laudabat, ceteros uero homines ac publicanum spernebat. At qui scriptum est, Laudet te vicin⁹, & non os tuū, alienus & non labia tua.

Ieiuno bis in sabbato.)

Sabbathum dicit hic totam hebdomadā.

Decimas de omnium quæ possideo.)

Pauperum gratia.

Et publicanus procul stans, nec oculos ad cælum uolebat attollere.)

Non solū

indignū se iudicans ut prope staret, uerā etiā ut in cælū intenderet.

Sed percutiebat pectus suum & dicens: Deus propitius esto mihi peccatori.) Spre- tus a pharisæo sese magis hinc cōdemnabat, & percutiebat pectus suū, ostendens quod plagis dignus esset.

+ Verberans enim pectus crimina confitetur, & tanquam morbum medico manifestans, precatur sibi misericordiam exhiberi.

Dico uobis

Dico vobis: Descendit hic iustificatus in domum suam potius quam ille.) Hoc est, & non ille. Siquidem qui sese adeo iustificauerat, a Deo cōdemnatus ē: & qui sese adeo condemnauerat, a Deo iustificatus est: & illius quidem eminentias omnes seu bona opera euacuauit iactantia: huius autem omnes defectus repleuit humilitas siue propria defectio. Vide ergo quomodo breui tempore cordis affectus & oris sermo, illius quidem multorum annorum iustitias, huius vero multorum annorum iniustitias corruerunt. Hinc itaq; discamus & nos, quomodo precari oporteat, & a miserabili statione, & ab habitu miseratione digno, & a verbis placantibus potius flectamus, nec iritemus Deū horum contrarijs.

Quia omnis qui sese extollit, deijcietur: & qui sese deijcit, extolletur.) Hæc omnino manifesta sunt.

Afferebant autem ad eum & infantes, ut eos tangeret. Videntes autem discipuli increpabant illos. At Iesus conuocatis illis dixit, Sinite puerulos uenire ad me, & ne prohibueritis eos: talium est enim regnum Dei.) De his scripsit & Matthæus in fine quadragesimi capitis, & ibi hæc omnia explanata inuenies.

De infantibus.

Matth. 19.

Amen dico vobis: quicumq; non acceperit regnum cœlorum sicut puerulus, non intrabit in illud.) Hoc & Marcus scripsit ad finem vigesimioctauī capitis: & ibi quere enarrationem.

Marci. 10.

CAPVT LXIII. DE DIVITE QVI DOMINVM INTERROGAVIT.

ET interrogauit eum quidam princeps dicens: Magister bone quid faciam, ut uitam æternam possideam? Ait autem illi Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus, nempe Deus. Mandata nosti: Ne committas adulterium: ne occidas, ne furtum facias: ne falsum testimonium feras: honora patrem tuum & matrem tuam.) De his dictum ē quadragesimo primo capite euangelij secundum Matthæum, & in illo omnium declarationem inuenies ad singula verba positam.

At ille dixit: Hæc omnia custodiui ab infantia mea. His autem auditis Iesus, ait illi: Ad hoc unum tibi deest: Omnia quæcunq; habes uende, & distribue pauperibus, habebisque thesaurum: & ueni sequere me.) Similiter & de his ibi ad singula quæque verba disertum est.

Matth. 19.

Quum autem ille hæc audisset, mœrore affectus est, quia diues erat ualde. Intuitus autem Iesus quod mœrore affectus esset, dixit: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt.) πῶς, q̄ vel quomodo; vel confirmatiū est, ac si dicat, Vere. Et quod dicitur οἱ ἔχοντες, qui habent, sumitur pro Retinent, aut Recondunt nec vtuntur: quum pecuniæ χρήματα dicantur propter χρησιμ, hoc est vsum: & omnino ipsis χρησθαι, id est vti oporteat ad id quod opus est, non includere, sicut etiam in dicto iuxta Marcum capite prædiximus. Lege autem de his supradicto quoque capite euangelij secundum Matthæum.

Facilius enim est camelum per foramen acus transire, quam diuitem in regnum Dei intrare. Dixerunt autem qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? At ille ait: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.) Præterea & hæc omnia manifeste declarata sunt eodem capite.

Dixit autem Petrus: Ecce nos reliquimus omnia & sequuti sumus te. Ipse uero ait illis: Amen dico vobis, quod nemo est qui reliquit domum uel parentes, uel fratres aut uxorem, aut filios

De Petri verbis.

m i filios

CAPVT SEXAGESIMVM QVARTVM.

filios propter regnum Dei, qui non recipiat multo plura in tempore hoc, & in futuro seculo uitam eternam.) Consequenter eodem capite de his omnibus diligenter tractatum est, & pulchre expositum.

Assumptis autem duodecim dixit illis: Ecce ascendimus Ierosolyma: & complebimur omnia quae scripta sunt per prophetas de filio hominis: tradetur enim genibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur: quumque flagellauerint, occident eum: & tertio die resurget.)

Matth. 20.

Dixit haec & Mattheus in fine quadagesimisecondi capituli: lege ergo dicti illius enarrationem, Et quum ascenderet Iesus Ierosolyma assumpsit duodecim discipulos suos seorsim in via & cetera.

Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat uerbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quae dicebantur.) In fine enarrationis dictorum uerborum etiam de his facta est mentio, & ibi quere explanationem.

CAPVT .LXIII. DE CAECO.

Factum est autem dum appropinquaret Iericho, caecus quidam sedebat iuxta uiam mendicans. Audita uero turba praetereunte, interrogabat quid hoc esset. Responderunt autem illi, quod Iesus Nazarenus pertransiret, Et clamauit dicens: IESU fili Dauid miserere mei.) Filium Dauid dixit ipsum, in honorem eius: honoratissima siquidem erat apud Hebraeos huiusmodi appellatio.

Et qui praebant increpabant eum ut taceret.) ne molestus esset magistro.

Silentium imponebant

Ipse uero multo magis clamabat: Fili Dauid miserere mei.) clamabat, ut vel perseverantia flecteret.

Multo amplius

Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se: quumque ille appropinquasset, interrogauit eum dicens, Quid tibi uis faciam? Ipse uero ait, Domine ut uisum recipiam.) Interrogauit eum, ne quis putaret, quod aliud accipere uolenti, aliud daret. Non expetiuit autem ab eo fidem: nam fidei erat perseverans clamor:

Et Iesus ait illi, Recipito uisum. Fides tua te saluum reddidit. Et continuo uisum recepit, ac sequebatur eum glorificans Deum. Cunctusque populus ut uidit, dedit laudem Deo.) Fidem habebat non quod Deus esset, sed quod se sanare posset: sequebatur uero ipsum tanquam gratus, & ita beneficium rependens.

CAPVT LXV. DE ZACCHAE.

Cap. xix.

Et ingressus perambulabat Iericho: Et ecce uir nomine Zacchaeus, atque is princeps erat publicanorum, & idem erat diues, quarebatque uidere Iesum quis esset, nec poterat praeter turba, quod statura pusillus esset. Et praecurrens ascendit in caprificum, ut uideret illum.) Caprificus arbor erat in uia sita.

Nam quum ille dominum Iesum conspiciere optaret, & ob id in caprificum ascendisset, salutis fructum in eo germinauit.

Quia illac erat transiturus. Et quum uenisset ad locum.) Vbi sita erat caprificus.

Suspiciens Iesus uidit illum.) rat eum oculis diuinitatis.

Oculis humanitatis: nam prius uide-

Et ait illi, Zacchaeus festinans descende, hodie enim in domo tua oportet me manere.) Cognouit enim eum ad obedientiam esse paratum, & feruentem ad fidem, facileque a uitio mutabilem esse ad uirtutem: ideo etiam vocat, & accedit.

accedit vt illum lucrificat.

Et festinans descendit ac suscepit eum gaudens. †) Gaudens non solum quod eum vidisset vt optauerat, sed quod etiam ab illo vocatus esset, q̄ ip̄sum suscepisset, quod nunq̄ fore sperauerat.

† Vnde & statim misericors factus est, & pauperum ac pietatis amator.

Quumq; uiderent omnes, murmurabant dicentes quod intrasset, apud hominem peccato- rem diuersaturus.) Mansurus ac recubiturus. Publicani enim apud omnes habebantur peccatores propter suam auaritiā ac iniustitiā. Indignabantur ergo Christo, quemadmodum etiam propter Mattheū Publicanum, ac alios huiusmodi varijs in locis. Ignorabant autem mo- dum & causam ob quam Christus cum illis conuersaretur: ideo etiam hos ipse despiciebat, quā propter huiusmodi res offenderentur. Opor- tet enim modicum offendiculum parui ducere, vbi cuiuspiam magna sa- lus accedit, nec propter rem modicam magnū perdere emolumentum.

Stans autem Zacchæus dixit ad Iesum, Ecce dimidium bonorum meorum domine do pau- peribus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.) O velocem mutatio- nem, auarus factus est liberalis: iniustissimus, iustissimus. O salutem quam sese ipse docuerat: neq; enim adhuc a Christo didicerat: dimidiū bonorum dedit pauperibus in beneficium: dimidium vero retinuit, non vt possideret, sed quo per id exolueret in quadruplum, lucra frau- de quesita. Quod enim hoc in loco habetur εὐκοφάγηται, non significat vane aut stulte calumniatus sum, sed, Ex iniustitiā et calumniā acqui- siui. Quadruplum autem reddit secundum legem quæ quatuor oues ob vnam sublatam exolui iubebat. Audiamus qui iniuriā facimus, & vel ea quæ iniuste parta sunt, affectis iniuriā restituamus: vel simi- lem medelam illis qui iniuriā irrogauerunt offeramus.

Dixit autem Iesus ad illum, Hodie salus domui huic contigit.) Domum di- cit eos qui in domo erant. Hodie inquit salus contigit, effecta iam per- ditione, quæ in ea morabatur propter auaritiā & iniustitiā.

Eo quod & ipse filius sit Abrahæ.) Hoc propter eos dixit qui mur- murabant quod intrasset, apud peccatorem virum diuersaturus. Ait ergo, Hodie salus domui huic contigit: oportebat siquidem saluum fieri Zacchæum, quia & ipse ex genere est Abrahæ. Significat autem inductus hic sermo quod propter eos potissimum humanitatem assumpserit, qui ab Abraham descendebant.

Venit enim filius hominis ut quæreret ac saluum faceret quod perijt.) Quod perijt ex genere Abrahæ. Ait enim, Non sum missus nisi ad oues per- ditas domus Israel. Ego vero & Zacchæus sum statura spiritali pusil- lus: adhuc enim humi circa terrena trahor: cupio aut Christum intueri manifeste & sicut expedit: verum ita ipsum intueri non possum, nisi ea quæ mihi ad hoc impedimento sunt fugiam, & ascēdam in arborem, id est supra terrena eleuer, attollarq; ad cœlestia: tunc enim & ipse me ingenuē aspiciet, vocabitq; ad se, & mansionem apud me faciet: talis si- quidem efficitur domus dei.

Hæc illis audientibus adiiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Ierusalem, & exis- timarent confestim regnum dei manifestandum.) Audientes quidam ex lu-

m ii dais

†

†

Matth. 19.

Nota

daís eum frequenter dicentem, quod instaret regnum Dei, suspícabantur quod propterea nunc ascenderet Ierusalem vt regnaret in ea, quod ipse sciens, per parabolam corrigit erroneam illorum opinionem: ostēdens regnum suum non esse ex hoc mundo, sed cōeleste ac eternum.

CAPVT .LXVI. DE HOMINE QVI PRO-
FECTVS EST VT ACCIPERET
SIBI REGNV M.

Dixit ergo, Homo quidam praeclaro genere natus, profectus est in regionē longinquā.) Seipsum significat, hominem quidem, vt qui humanitatem assumpsit: praeclarum vero genere, vtpote filium Dei. Profectus est autem in regionem longinquam, post resurrectionem ex mortuis, ascendens ab eis in cōelum †: siquidem tanquam iam facta dicit ea quae futura sunt.

†

†

† Nam regio longinqua alia praeter terram est cōelum.

Vt acciperet sibi regnum.)

Psal. 92.

Psal. 109.

Quod vt homo accepit, de quo dixit Dauid, Dominus regnauit. Et rursus, Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Ac reuerteretur.) In secundo aduentu suo.

CAPVT. LXVII. DE HIS QVI DECEM
MINAS ACCEPERVNT.

Vocatis autem decem seruis suis dedit eis decem minas.) Numerus in hoc loco denarius, multitudinis dūtaxat manifestatiuus est, tam de seruis q̄ de minis. Mina autem genus erat argentei numi. Seruos ergo dicit omnes fidelium preceptores: minas vero spiritualia dona.

Et ait ad illos, Negotiemini donec ueniam.)

Negotiemini per dona salutem hominum.

Cines autem eius oderant eum.)

Cognati eius Iudaei.

Et miserunt legationem post illum dicentes, Nolumus hunc regnare super nos.)

Iohan. 19.

Ierem. 11.

Nam & prius dixerunt ad Pilatum: Non habemus regem nisi Caesarē: & postmodum orabant ad Deum & patrem, vt extingueretur etiam eius memoria.

Et contigit ut ipse rediret accepto regno.)

De secundo aduentu est hic sermo, quando reuertetur cum potestate magna & gloria, sedebitq; super sedem glorię suę.

Insuper uocari ad se seruos illos quibus dederat pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.) Nam tunc rationem ponens reddet unicuiq; iuxta opera sua.

Venit autem primus dicens, Domine mina tua decem minas acquisiuit.) Per denarium numerū etiā hic multitudinē siue magnitudinē lucri significauit.

Et ait illi, Euge bone serue, quia in minimo fuisti fidelis.)

Bene precantis

est, vel laudantis, contrarium Vē. Bene tibi sit, quia in vna mina diligens fuisti.

Habeto potestatem super decem ciuitates.)

Per potestatem super decem

ciuitates, variā beneficii magnitudinem ac honorem demonstrauit.

Et secundus uenit dicens, Domine mina tua confecit quinque minas. Dixit autē ei huius,

Tu quoque esto super quinque ciuitates.)

Conformiter ad mensuram studij

cuiusq;

cuiusq; mensuratur & honor ac beneficium.

Et alius uenit dicens, Domine ecce mina tua quam habui repositam in sudario.)
Sudarium anagogice ocium ac segnitiam & inutilitatem hoc in loco demonstrat.

Timebam enim te, q; homo austerus sis, tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.) Putabat enim quod sola negotiantium diligentia absq; Dei auxilio totum efficeret: & quum esset austerus, repeteret ab alijs litra in qua ipse nihil contulerat. Hanc autem responsionem figurauit parabola, volens ostendere quod tales nihil rationabile possint respondere, sed quaecunque responderint contra seipsos conuertentur: Nam audi quæ sequuntur.

Ait autem illi, Ex ore tuo iudico te serue male.)

Ex verbis tuis.

Sciebas, q; ego homo austerus sim, tollens quod non posui, & metens quod non sparsi: & quare non dedisti pecuniam meam ad mensuram?) Ad mensarios. Hi dicunt possunt, qui norunt diiudicare bonum a malo. Ait ergo, Quum talem me cognosceres, quanquam talis non essem, quare non potius exposuisti datum tibi donum meum ad mensarios: oportebat enim quod in te erat facere, reliquum vero mihi relinquere: efficere interim id quod erat facilius, quod autem difficilius mihi permittere, dico sane repetitionem.

Et ego ueniens cum usura utique exegissem illam.) Repetissem. Mutuum ergo est doctrina: usura vero huiusmodi mutui, virtutes sunt quæ ex doctrina oriuntur. Lucrum autem quaecunque nominauit usuram, communi vsus consuetudine.

Et astantibus dixit.)

Ministrantibus uidelicet angelis.

Tollite ab eo minam, & date illi qui decem minas habet.) Tollite ab eo gratiam docendi, & date illam ad accessionem honoris ei qui decem minas habet.

Et dixerunt ei, Domine habet decem minas.)

Habet sufficientem honorem.

Dico uobis, quod omni habenti dabitur, & abundabit.) Qui adstantes dixerunt, Habet sufficientem honorem. Ipse uero ait, Omni studiū ac diligentiam habenti, dabitur honor etiam abundantior q̃ illi conuenit,

Ab eo autem qui non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.) Ab eo qui studium non habet ac diligentiam, ut dictum est, etiam id quod habet, gratia uidelicet docendi auferetur, tanquam ab illo qui ea non utitur. Sed quare de solis tribus seruis dixit, relictis cæteris? Quia ex his facile est etiam de alijs coniectare: quotquot enim negociati sunt, conformes ad lucrum susceperunt honores: quotquot vero ociosa ac inutilia seruauerunt dona, similia cum predicto passi sunt. Sexagesimo autem iuxta Matthæum capite, quum similem dixisset parabolam, in fine addidit, Et inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium: & ibi horum dictorum interpretationem legito.

Verūtamen inimicos meos illos qui noluerūt me regnare super se, adducite huc & interficite coram me.) Hæc cædes aut designat supplicium Iudeorū in futuro seculo, aut oimodam eorū subuersionem sub Vespasiano & Tito.

Et his dictis pergebat ascendens Ierosolyma.)

Festinas ad passionē & crucē.

m

iii

CAPVT

Matth. 23.

CAPVT LXVIII. DE PVLLO.

Matth .21.

ET factum est quum appropinquasset ad Bethsphage & Bethaniam ad montem Oliuarū, emisit duos ex discipulis suis dicens: Ite in castellum quod e regione est, in quod introeuntes inuenietis pullum alligatum, super quem nullus unquam hominum sedit, soluite illum & adducite. Et si quis nos interrogauerit, quare soluitis? ita dicetis ei, Quia hic domino necessarius est. Et hoc inuenies .45. iuxta Mattheum capite, in quo tota huius enarratio ad verbum exposita est.

Abierunt autem qui emissi erant, & inuenerunt sicut dixerat eis. Quum autem ipsi soluerent pullum, dixerunt domini eius ad ipsos: Quare soluitis pullum? At illi dixerunt: Quia hic domino necessarius est. Et duxerunt illum ad Iesum. Ibi etiam de his dictum est.

Et superiectis uestimentis suis, super pullum imposuerunt Iesum. Eunte autem illo substernebant uestimenta sua in uia. Hæc substernebat plurima turba, sicut dixit Mattheus: nam & ista quoque inuenies eodem capite.

Quumque iam appropinquasset ad descensum montis Oliuarum, coeperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum uoce magna, super omnibus, quas uiderant, uirtutibus. De miraculis quæ ipso tempore uiderant. Erat enim miraculum, de pullo illiusque dominis prædicere: & quum ipse esset indomitus, adeo compositæ ac modeste incedere, turbam ad tantum illius honoris attrahi, ac huiusmodi faustam de eo efferrî acclamationem & similia.

Dicentes: Benedictus qui uenit rex in nomine domini. Mattheus autem dixit, quod turbæ quæ præcedebant & quæ sequebantur clamabant dicentes hoc: & ibi lege totam enarrationem illorum uerborum usque ad eum locum: Quumque intrasset ipse Ierosolyma, commota est uniuersa ciuitas.

Pax in celo, & gloria in excelsis. In ea interpretatione etiam hæc enarrata sunt. Videntes enim discipuli turbas hæc facientes, & ita clamantes, simul ac similiter vociferabantur, una cum eis numine afflati.

Et quidam phariseorum de turba dixerunt ad eum: Magister increpa discipulos tuos. Et respondens ait illis: Dico uobis quod si hi tacuerint, lapides clamabunt. Lege consequenter prædicto capite illius dicti interpretationem, Turbæ autem dicebant: Hic est Iesus propheta: ibi enim hæc declarata ac manifestata sunt.

Et postquam appropinquauit, intuitus ciuitatem fleuit super illa. Sciens illam propter immensa uitia destruendam, humano modo ipsam præ immensa sua bonitate deflet, etiam hinc ostendens, qualia haberet erga ingratos Iudeos viscera.

Dicens: Si cognouisses & tu. Et quidem in isto die tuo quæ ad pacem tuam. Defectiuus sermo est: deficit enim: Nequaquam perires. Consueuerunt enim flentes uerba præ affectus uehementia abrumperé. Quod autem ait, tantumdem est ac si diceret: Si cognosceres & tu in die hoc, id est in hoc tempore quo ego hic conuersor: tuum enim est, quia propter te potissimum humanitatem assumpsisti, & peregrinus effectus sum. Si cognosceres inquam quæ ad pacem tuam pertinent, quæ te erga Deum pacificant, quæ sunt aut fides in me filium eius, aut meæ prædicationis susceptio, nequa-

nequaquam perires. Quod autem interponitur, Et quidem, superfluum est tanquam proprietates hebraicę compositionis.

Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.) Abscondita sunt hæc ab oculis animę tuę: siue contempta, neglecta.

Quod uenient dies in te, & circumdabunt te inimici tui uallo.) Hęc tanquā ab exordio proprie legenda sunt. Nam ipsum Quod, propheticum est hic & narratiuum. Dies itaq; dicit obsessionis: inimicos uero illius, Romanos, qui postmodum in eam sequebantur.

Et cingent te, ac coangustabunt te undique, & solo prosternent te ac filios tuos in te.) Et filios tuos in te, uidelicet solo prosternent.

Nec relinquent in te lapidem super lapidem.) Hoc est, lapidum compositionem siue structuram.

Eo quod non cognoueris tempus uisitationis tuę.) Quia non agnouisti tempus curę tuę, tempus namque peregrinationis meę erat tempus curę salutis tuę.

Et ingressus in templum coepit eijcere uendentes in eo & ementes, dicens illis: Scriptum Iesā. 56. est, Domus mea domus orationis est, uos autem fecistis illam speluncam latronum.) La: Iere. 7. tius de his scripsit Matthæus in fine quadragesimiquinti capituli: & ibi quære enarrationem.

Et docebat quotidie in templo. Principes autem sacerdotum ac scribæ quærebant eum perdere, & primores plebis: nec inueniebant quid illi facerent: uniuersus enim populus pendebat ab ore eius, quum audiret illum.) Quum ab eo doceretur.

CAPVT .LXIX. DE SACERDOTIBVS ET SCRIBIS AC SENIORIBVS QVI DOMINVM INTERROGABANT.

ET accidit quodam dierum illorum quum ipse populum doceret in templo & euangelizaret, insisterunt sacerdotes & scribæ cum senioribus populi, & dixerunt ad illum: Dic nobis qua auctoritate ista facis? aut quis est, qui dedit tibi istam auctoritatem? Dictum ē de his quadragesimo octauo capite euangelij secundum Matthæum. Cap. xx.

Respondens autem dixit ad eos: Interrogabo uos & ego unam quæstionem, & respondete mihi: Baptismus Iohannis erat e cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant apud sese dicere: Si dixerimus, E cælo, dicet: Quare non credidistis illi? Si dixerimus, Ex hominibus: uniuersus populus lapidabit nos: persuasum enim habet Iohannem fuisse prophetam.) Consequenter in illo capite etiam hæc manifestata sunt.

Et responderunt se nescire unde. Iesus uero ait illis: Neq; ego dico uobis, qua auctoritate ista faciam.) Similiter etiam hæc: & ibi lege enarrationem.

CAPVT .LXX. DE VINEA.

Cepit autem ad populum dicere parabolam hanc: Homo plantauit uineam, ac locauit eam colonis, & peregre egit ad multa tempora.) Hęc parabola quinquagesimum est caput euangelij secundum Matthæum: & ibi quære huius enarrationem, ad minutula usque appositam.

Quumque opportunum esset, misit seruum suum ad colonos, ut de fructu uineę darent ipsi: coloni uero cæsum ipsum dimiserunt inanem. Et rursus adhuc alterum seruum misit: illi uero hunc quoque cæsum & contumelijs affectum emisserunt inanem. Rursum misit & tertium.

tertiū. At illi hunc etiam influctis uulneribus eiecerunt.) In illo capite hæc quoque declarata sunt.

Dixit autem dominus uineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum, fortassis hinc intuiti reuerbuntur.) Similiter & hæc.

Quum autem uidissent eum coloni, cogitauerunt intra sese dicentes, Hic est hæres, ne nite occidamus eum, ut nostra fiat hæreditas. Et eiectum eum extra uineam occiderunt.) Pari modo & hæc.

Quid ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet ac perdet colonos illos, dabitque uineam alijs. Quod quum audissent dixerunt, Absit.) Etiam de his diligenter ibi dictum est.

Psalm. 117.

At ille intuitus eos dixit, Quid ergo est illud quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, is factus est in caput anguli.) Præterea & de his.

Omnis qui ceciderit super lapidem illum, conquassabitur: super quemcunque autem ceciderit, comminuet eum.) Prædicto capite postquam etiam illud addidit, quod de hac Dauidica prophetia hic relictum est, postquam etiam dixit: Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, & dabitur nationi facienti fructus eius: tunc intulit, Et qui ceciderit super hunc lapidem confringetur: super quemcunque vero ceciderit, conteret eum.

Marci. 12.

Sunt itaque ea quæ Matthæus habet exacte recitata, quæ autem apud Marcum & Lucam habentur compendiose tradita, quemadmodum frequenter diximus. Apud omnes itaque euangelistas hanc inuenimus dispensationem, ut quisque eorum interdum quidem diligenter, interdum autem compendiose retulerint. Propositum autem verbū dicto capite iuxta Matthæū declaratū est: & ibi quære enarrationem.

Et querebant principes sacerdotum & scribæ inijcere in illum manus eadem hora, & timuerunt: cognouerunt enim quod in ipsos dixerit parabolam hanc.) Hæc item manifestius scripsit Matthæus prædicto capite.

Matth. 22.

Et obseruantes emiserunt insidiatores qui se iustos simularent, ut caperent eius sermonem, quo traderent eum principatui & potestati præsidis.) Ait Matthæus in fine quinquagesimi capitis, Tunc abeuntes pharisæi consilium ceperunt, ut illaquearet eum in sermone, & cæt. Lege ergo illorum enarrationem, & ibi etiam præsentium verborum declarationem inuenies.

CAPVT .LXXI. DE HIS QUI DOMINVM INTERROGABANT OCCASIONE CENSVS.

ET interrogauerunt eum dicentes, Magister scimus quod recte dicis & doces, nec respicis personam, sed uiam Dei in ueritate doces. Licet nobis censum dare Cæsari an non? Quinquagesimo secundo capite de his manifestius scripsit Matthæus, & ibi similiter quære interpretationem.

Cognita uero illorum uersutia dixit ad eos, Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes autem dixerunt, Cæsaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Et non potuerunt uerbum eius reprehendere coram populo, miratiq; super responso eius tacerunt.) In illo etiam horum facta est mentio, dataq; interpretatio.

CAPVT

CAPVT .LXXII. DE SADDUCEIS.

Accedentes autem quidam Sadduceorum qui negant esse resurrectionem interrogauerunt eum dicentes, Magister Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, isque sine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus sumpta uxore mortuus est absque liberis: & secundus accepit uxorem, isque mortuus est sine liberis: tertius quoque accepit illam: similiter autem & ceteri septem, liberos non reliquerunt & mortui sunt. Nouissime uero omnium mortua est et mulier. In resurrectione ergo cuius eorum erit uxor? septem enim habuerunt eam uxorem.)

Caput hoc quinquagesimum tertium est apud Matthæum; & ibi quære totam enarrationem.

Et respondens ait illis Iesus: Filij huius seculi ducunt uxores & nuptum dant.)

Hoc est, Filij huius mundi, huius vitæ.

Qui uero digni habebuntur ut seculum illud consequantur ac resurrectionem ex mortuis, neque ducunt uxores, neque nuptum dabuntur, neque enim amplius mori poterunt, siquidem æquales angelis erunt, & filij Dei erunt, quum futurum sit ut sint resurrectionis filij.)

Apud Matthæum etiam horum facta est mentio, dataque interpretatio, ubi dicitur, In resurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptui tradentur.

Quod autem surgant mortui & Moses innuit iuxta rubum.) Id est significauit in scriptura de rubo; hæc autem scripta sunt in libro Exodi.

Exod. 3.

Quum dicit dominum Deum Abraham & Deum Isaac & Deum Iacob; Deus autem non est mortuorum, sed uiuentium: omnes enim illi uiuunt.) Etiam de his prædicto iuxta Matthæum capite dictum est; & ibi quære enarrationem.

Respondentes autem quidam scribarum dixerunt: Magister bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.) Ibi horum quoque facta est mentio, ubi dicitur, Quumque audissent turbæ stupuerunt de doctrina eius.

CAPVT .LXXIII. INTERROGATIO DOMINI AD IUDAEOS, QUOMODO DICANT CHRISTVM FILIVM ESSE DAVID.

AIT autem ad illos: Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid, quum ipse Dauid dicat in libro Psalmorum, Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum: Dauid ergo dominum eum uocat, & quomodo filius eius est?)

Psal. 109.

Matthæus autem quinquagesimo quinto sui euangelij capite ait, quod congregatis pharisæis interrogauit eos Iesus dicens, Quid uobis uidetur de Christo cuius filius est & cætera; ibique omnia rationabiliter enarrata sunt.

Audiente autem omni populo ait discipulis suis: Cauete a scribis qui uolunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foris, primaque sedilia in synagogis, ac primos discubitus in cœniis.)

Lege prædicto Matthæi capite dicti illius enarratione: Dilatant phylacteria sua & magnificant fimbrias palliorum suorum, ac de omnibus inuenies.

Matth. 23.

Qui deuorant domos uiduarum, & occasione prolixè precantur: hi accipient grauius iudicium

iudicium.) Quinquagesimo sexto euangelij secundum Matthæum capite dixit etiam ad scribas & phariseos, Vt vobis scribete & pharisei hypocrite, quia deuoratis domos viduarum & cetera: lege ergo illorum interpretationem.

CAPVT. LXXIII. DE VIDVA QVAE
DVO MINUTA OB-
TVLIT.

Cap. xxi.

Respiciens autem uidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites. Vidit autem et quandam uiduam pauperulam mittentem illuc duo minuta: et ait, Vere dico uobis, quod uidua hæc paupercula plus omnibus misit: omnes enim illi ex eo quod sibi exuberat miserunt in munera Dei: hæc autem ex penuria sua uniuersam substantiam quam habebat misit. De hac & Marcus quadragesimoprimo sui euangelij capite disseruit: & ibi quære totam enarrationem.

Marci .12.

Et quibusdam dicenibus de templo quod pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit, Ex his quæ uidetis, uenient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur.) De his diligenter dictum est in fine quinquagesimi sexti

Matth .24.

iuxta Matthæum capituli, ubi habetur, Et egressus Iesus exiit de templo: sequutiq; sunt eum discipuli eius, ut indicaret ei structuras templi.

CAPVT .LXXV. DE CONSUM-
MATIONE.

Interrogauerunt autem eum dicentes, Præceptor quando ergo hæc erunt? et quod signum quando hæc futura sunt? Dicit Matthæus. 57. capite quod sedente eo in monte oliuarum accesserunt ad eum discipuli seorsim dicentes, Dic nobis quando hæc erunt: & quod signum aduentus tui & consummationis seculi: & ibi ista quære.

At ille dixit, Videte ne seducamini. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego sum, et Tempus instat. Ne igitur sequamini illos.) Ibi etiam horum facta est mentio, & data declaratio.

Quum autem audieritis bella et seditiones, nolite terreri: oportet enim primum hæc fieri, sed non statim finis. Tunc dicebat eis, Surget gens contra gentem, et regnum aduersus regnum, et terræ motus magni erunt in singulis locis, et fames ac pestilentia, terroresq; et signa a celo magna erunt.) Ibi etiam de his dictum est.

Verum ante hæc omnia iniicient manus suas in uos et persequentur, tradentes in synagogas et carceres, tractos ad reges ac præfides, propter nomen meum.) Et de his. Similiter

Continget autem uobis in testimonium.) In protestationem, in redargutionem eorum qui non crediderunt, ne dicere possint in die iudicii quod predicationem non audierint. Aut contingent vobis quæ ab illis inferrentur in martyrii gloriam. (Nam Græci dicunt, Continget vobis eis μαρτυρίαν. i. in martyrium, aut in testimonium)

Habete igitur fixum in cordibus uestris non esse præmeditandam defensionem, ego enim dabo uobis os et sapientiam, cui non poterit contradicere aut resistere oēs qui aduersabuntur uobis.) Os appellat verba; sapientiam vero intelligentiam verborum.

Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis ac fratribus: et morte afficiet quosdam ex uobis. Et eritis inuisi omnibus propter nomen meum.) Prædicto capite etiam de his inuenies.

Et capit

Et capillus de capite uestro non pereat.) Et vere multi fidelium in ignem inieci, ne capillos quidem perdidērunt. Manifestum ergo est, quod si cuius pars aliqua corporis amputata sit, hoc diuina permissione sustinuit: siquidem interdum propriam ostendebat potentiam, quandoque autem carni permittebat, ut iuxta naturam pateretur. Quum ergo dixerit, Et capillus de capite uestro non pereat, significauit, quod omnipotens esset, quodque illis auxiliaretur, ac alacritatem immitteret.

Per patientiam uestram possidete animas uestras.) Possidete siue seruate, quod si animas, omnino & corpora. Scriptum est enim prædicto capite, Qui autem perseuerauerit usque in finem hic saluus erit.

Quum autem uideritis circumdari ab exercitibus Ierusalem, tunc scitote quod imminet desolatio eius.) Matthæus vero prædicto capite aliud scripsit signum dicens, Quum uideritis abominationem & cætera; lege ergo totam districtorum illorum enarrationem.

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes.) In illo etiam de his querito.

Et qui in medio eius, discedant.) Rursum idem dicit ad confirmationem sermonis.

Et qui in regionibus, non intrent in eam.) Hoc prætermiserunt Matthæus et Marcus, sicut & hic aliud quod illi dixerunt, puta: Qui in templo, non descendat ut tollat quicquam de domo sua; & qui in agro, non reuertatur ut tollat uestimenta sua..

Quia dies ultionis ibi erunt.) Videlicet dominicæ cædis.

Ut compleantur omnia quæ scripta sunt.) Ut compleantur omnia quæ in libris Danielis aliorumque prophetarum de huiusmodi Ierosolymorum expugnatione scripta sunt.

Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus.) Apud Matthæum hoc etiam dicto capite manifestatum est.

Erit enim afflictio magna super terram, & ira in populo hoc, cadentque acie gladii, & captiui ducentur in omnes gentes, & Ierusalem calcabitur a gentibus, donec compleantur tempora gentium.) Dicit Matthæus quod erit tunc afflictio magna, qualis non fuit a principio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet: ex interpretatione ergo quæ ibi posita est, etiam hæc cognoscentur.

Et erunt signa in sole & luna & stellis: & super terram anxietas gentium, per defluxum resonante mari ac fluctu: arescentibus hominibus præ timore & expectatione quæ superuenient orbi terrarum. Nam uirtutes cælorum mouebuntur.) Hæc de secundo aduentu suo dicit, Quære autem similiter apud Matthæum dicti illius enarrationem, Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cadent de cælo: ac dicti sequentis: & de his etiam inuenies.

Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube cum potestate & gloria magna.) Rursum ibi suo ordine lege enarrationes quæ necessariae sunt usque ibi, A sicu autem discite parabolam.

His autem fieri incipientibus suspicite & leuate capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam & omnes arbores, quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex uobis ipsis, scitis quod iam prope sit æstas. Sic & uos quum

Daniel. 3.

Marc. 13.

Daniel. 9.

+ Quære quæ posuimus annotatiuam cæ. iuxta Matthæum. 24. secundum numerum latinorum ad illud dictum, Statim autem post afflictionem dierum illorum et cæ.

quum uideritis hæc fieri, scitote quod instet regnum Dei.)

enarratio legenda est vsque ibi: Amen dico vobis, nequaquam præteribit generatio hæc, donec omnia ista fiant: in ea enim & horum facta est mentio, & data interpretatio vt par erat.

Amen dico vobis, Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cælum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt.) Ibi etiam de his dictum est.

Attendite autem uobis ipsis nequando grauentur corda uestra crapula & ebrietate, ac curis huius uitæ: & repentinus superueniat uobis dies ille. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem uniuersæ terræ. Vigilate itaque omni tempore precantes, ut digni habeamini effugere omnia hæc quæ uentura sunt.) Quinquagesimooctauo euangelij iuxta Matthæum capite quære enarrationem eius quod dicitur, Vigilate ergo quia nescitis qua hora dominus uester venturus sit: nam in eo etiam de his facta est mentio, dataq; enarratio. Signandum est autem, quod non sola ebrietas, sed & curæ seculares animam absorbeant, mentemq; demergunt.

Et stare ante filium hominis.)

Adstare Christo cum angelis.

Erat autem interdum docens in templo.)

Propter eorum utilitatem qui illuc concurrebant.

Noctibus uero exiens diuersabatur in monte qui uocatur Oliuarum.) Ne mente distraheretur, & quia aptus erat ad præcandum, nec minus quoq; ob secretiorem discipulorum instructionem: nam manifestum est quod illuc cum eis exibat & conuersabatur.

Omnisq; populus diluculo ueniebat ad eum, ut in templo audiret illum.) Si populus ille hoc faciebat, multo magis nos qui populus magis illi familiaris sumus oportet diluculo venire ad eum, ut in templo audiamus illum per scripturas sanctas docentem: nec solum ut audiamus, sed etiam ut obediamus.

CAPVT .LXXVI. DE PASCHA.

Cap. xxii.

Appropinquauit autem dies festus azymorum, qui dicebatur Pascha.) Festum azymorum etiam dicebatur ipsum paschæ festum, quia in pascha carnibus agni & azymis uescebantur: quum itaq; tunc primum azyma gustarent, ipsum pascha nominabant etiam azyma. Aliud tamen proprie festum erat azymorum die sequenti post paschæ festum, de quo latius dictum est sexagesimotertio capite euangelij iuxta Matthæum ubi dicitur, Primo autem azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes ei, Vbi uis paremus tibi ad edendum pascha?

Matth. 26.

Et quærebant summi sacerdotes & scribæ quomodo eum occiderent: timebant enim populum.) Quærebant quomodo occiderent eum occulte, aut nacta bona occasione scilicet: timebant enim populum, si palam aut nulla data occasione illum occiderent.

Iohan. 13.

Intrauit autem satanas in Iudam cui cognomen erat Iscariotes, qui e numero erat duodecim.) Iohannes uero dicit, quod post offulam tunc introiuit in illum satanas. Non est autem in hoc contradictio. Primum siquidẽ experientia probabat satanas, ac miserum explorabat: postmodum uero agnito quod repudiatus esset & incorrigibilis, ausus est in eum ingredi, sicut

sicut etiam in euangelio iuxta Matthæum diximus, non tamen q̄ in-
sanire eum faceret aut agigaret, sed q̄ illi dominaretur, & tanquā ser-
uo vteretur. Iscarioten hunc dixit ad discrimen alterius Iudæ. Ad-
didit etiam quod e numero duodecim erat, vt ostenderet, quod de pri-
mo erat discipulorum choro.

Et abiit ac loquutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus, quemadmodum il-
lum traderet eis.) Magistratibus qui templum custodiebant. Nam &
hi pecunijs persuasi cum homicidis coniurauerant. Traderet autē, hoc
est traditurus esset.

Et gauisi sunt, ac pacti sunt se argentum ei duros.) Sicut petebat.

Et ille spondit.) Hoc in loco ἐξωμολόγησεν, idem est quod Pact⁹
est, firmiter & ex animo promisit.

Ac oportunitatem querebat, ut traderet eum illis sine turba.)

Sine tumultu.

Venit autem dies æzymorum, in quo oportebat occidi pascha.)

Ver⁹

Venit, significat hic Instabat. Dixit autem, Venit, propter ma-
gnam propinquitatem.

Aliud enim est quod superius dixit
ἵγγιζεν appropinquauit, & aliud ἐπλησίωσε imminēbat, quod hic signifi-
catur per verbum ἦλθε Venit. Siquidem propinquius est ἐπλησίωσε q̄
ἵγγιζε. Ideo vbi posuit ἵγγιζε, erat ante duos dies paschæ. Nā ante duos
dies loquutus est Iudas cum principibus sacerdotum & magistratib⁹:
vbi autem significatur ἐπλησίωσε, est ante vnum diem. Nam ante vnū
diem misit Petrum & Iohannem ad parandum pascha, sicut apud Mat-
thæum & Marcum didicimus.

Et emisit Petrum ac Iohannem dicens; Euntes parate nobis pascha ut edamus.) Se-
cundum legem. Marci. 14.

At illi dixerunt ei: Vbi vis parare?) Neq̄ enim ipse proprium habebat
diuersorium, neq̄ illi: vtpote omnibus iam derelictis.

Ipse vero ait illis: Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo hydriam
aquæ baulans, sequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus: Dicit
tibi magister: Vbi est diuersorium ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ipse vobis ostens-
det coenaculum magnum stratum, ibi parate.) Sexagesimotertio euangelij fe-
cundum Matthæum capite quære dicti illius interpretationem, At il-
le dixit: Ite in ciuitatem ad quendam & cætera: in illa enim de his o-
mnibus dictum est.

Abeuntes autem inuenerunt sicut dixit eis, ac parauerunt pascha. Quumque hora adue-
nisset, accubuit, & duodecim Apostoli cum eo.) Consequenter ibi etiam de
his inuenies.

Et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha comedere vobiscum antequam patiar.)
Festinatione festinaui hoc anno pascha comedere vobiscum antequam
crucifigiar, siue ante tempus paschæ: nam in eo crucifigendus erat, sicut
apud Matthæum legisti in dicti illius enarratione, Vespera autem fa-
cta discumbebat cum duodecim.

Dico enim vobis: Posthac non edam ex eo, donec compleatur in regno Dei.)
Sexagesimoquarto euangelij iuxta Matthæum capite quære dicti illi⁹
enarrationem, Dico autem vobis q̄ non bibam posthac ex hoc fructu
vitis vsque in diē illū, quum illū bibam vobiscū nouū in regno patris
mei;

mei: lege totum, & de omnibus particulatim inuenies.

Et accepto poculo quum gratias egisset dixit: Accipite hoc & diuidite inter uos.)

Hinc incepta est mystica cœna.

Dico enim uobis, q̄ nequaquam bibam de fructu uitis, donec regnum Dei ueniat.)

In prædicta interpretatiōe etiā horū facta ē mētiō cū his quę sequunt̄.

Et accepto pane quum gratias egisset, fregit ac dedit eis dicens: Hoc est corpus meum, quod pro uobis datur: hoc facite in mei recordationem. Similiter & poculum ipsum postquam cenauit dicens: Hoc ipsum poculum nouum testamentum est in meo sanguine, quod pro uobis effunditur. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa.)

Lege prædicti capite dicti illius enarrationem, Edentibus autem illis sumpto Iesus pane quum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis: similiter autē & sequentes interpretationes usq; ad eum locum quo dicitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: & de his omnibus exacte inuenies: nihil enim indiscussum relictum est. Quod uero dicitur, Quod pro uobis effundit̄, ad poculū referendū est: porro poculū ē sanguis ei⁹.

Et filius quidem hominis secundum quod definitum est uadit, tamen uae homini illi per quem traditur.) Matthæus sexagesimotertio capite sic habet, Filius quidem hominis abit sicut scriptum est de ipso & cætera: ibi ergo etiam hæc manifestata sunt.

Et ipsi cœperunt conquirere inter se quis hoc factur⁹ esset.) Matthæus qdē & Marcus ante panis ac poculi diuisionem aiunt ipsos de hoc dubital̄ se: Lucas uero & Iohannes post diuisiōem. Manifestum est ergo quod & ante & postea factum sit.

Iohan. 13.

CAPVT LXXVII. DE CONTENTIONE
QVIS ESSET MAIOR.

FACTA est autem & contentio inter eos, quis eorum uideretur esse maior.) Etiam alibi de huiusmodi re curiose inquisierāt, sicut manifestius scripsit

Matth. 20.

Matthæus trigesimo septimo sui euangelij capite: sed tunc quidē de hoc erat, quisnam maior esset in regno cœlorum: hic autem alia de causa contentio siue inquisitio inter eos incidit: iam enim certiores facti de morte magistri, inquirebant quis eorum uideretur esse maior, ut cæterorum fieret magister.

At ille dixit eis, Reges Gentium dominantur eis.) Docet sane quod is qui præponendus esset, non deberet dominari tanquam dominus: nam id reges terræ faciunt inflati principatu, & elati propter eos quibus dominantur.

Et qui potestatem habent super eas, benefici uocantur.) Tanq̄ iudicati maiores, aut etiā tanq̄ glorię cupidi.

Vos autem non ita, sed qui maior est inter uos, fiat sicut iunior: & qui princeps est, sicut is qui ministrat.) Fiant hæc quantum ad animi modestiam. Iuniorē autem dicit postremum.

Uter enim maior est, qui accumbit, an qui ministrat? nōne qui accumbit? At ego in medio uestrum sum sicut qui ministrat) Seipsum in exemplū sermōis præbet, quum enim ipsi accumberent, tanquam maiores ab eo habiti: ille ministrabat, quasi postremū seipsum ducēs, quū & pedes eorum lauaret.

Vos autem estis qui permansistis mecum in temptationibus meis. Et ego dispono uobis, sicut dispono

cut disposuit mihi pater meus, regnum.) Dispono vobis regnum, hoc est pro-
mitto. Regnum vero cœleste intelligit, cuius spe roborabat eos etiam
ad magnitudinem ac tolerantiam.

Vt edatis ac bibatis super mensam meam.) Mensam uidelicet illam re-
giam ac cœlestem. Possunt autem dici mensa, bona eterna & ineffabi-
lia, quæ diligentibus Deum præparata sunt, cibis vero ac potus, est
illorum fruitio.

Et sedetis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel.) Hoc etiam il-
lis promissit quadagesimoprimo euangelij iuxta Matthæum capite, *Matth. 19.*
vbi scriptum est, Iesus autem dixit eis: Amen dico vobis, quod vos q
securi estis me & cætera: ibi ergo lege horum interpretationem.

CAPVT .LXXVIII. DE EXPETITIONE
SATANAE.

Dixit autem dominus, Simon Simon, ecce satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticū.)
Illi enim moris est præstantiores expetere ad palestram, sicut
Iob. Cribrare vero, id est turbare, mouere, concitare. Cribrum siquidē
quod frequentius κρόκινον siue σινιὰ τήριον vocatur, a quibusdam etiam
σινίον dicitur, a quo verbum σινιὰζω cribro vel concutio. Nam in cri-
bro triticum transfertur & concutitur ac confunditur. Prædicat autē
eis de futura tentatione, quando omnes relicto eo fugerunt.

Ego uero pro te rogaui ne deficiat fides tua.) Rogauit inquit patrem
meum tanquam homo, ne perdas tandem fidem tuam quam in me ha-
bes, in tempore negationis.

Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.) Conuersus, post nega-
tionem uidelicet per fletum amarum: hoc est in pristinum locum denuo
restitutus. Fratres autem eius dicit reliquos Apostolos, aut illos qui
per eos erant credituri.

At ille dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.)
Oportebat quum hæc ab ipsa veritate audisset, fortitudinem atque aux-
ilium ab eo petere: at ille præ feruore contradicit potius, asserens se
nihil tale passurum.

Ipse uero ait, Dico tibi Petre, non canet hodie gallus priusquā ter abneges te nosse me.) *Matth. 26.*
Hodie inquit, eo quod instabat nox diei illius. Scribit autē Matthæus
sexagesimoquarto capite quod dixerit illi Iesus: Dico tibi Petre quod
in hac nocte priusquam gallus canat, ter me abnegabis: & ibi lege
enarrationem.

Et dixit illis: Quando misi uos sine oculis & pera, num aliquid defuit uobis? Aiunt il-
li: Nihil. Atqui tunc de oculis nulla est facta mentio. Verum per
aurum & argentum etiam hoc simul innuit. Quum enim illa posside-
re vetasset, manifestum quod & hoc prohibuerit: vbi namq; non est the-
saurus, yrtique superfluū est thesauri repositorium. In peram siquidem
panē immittebant: in marsupiū uero coriaceū, quod φασκόλιον vocant,
as siue obolos reponebant: in loculos autem, aurum & argentum.

Dicit autem eis: Sed nunc qui habet loculos, tollat: similiter & peram.) Tunc
quidem necessario egestatem eis imposuit, vt ad illam accingerentur:

n ii postquam

postquam vero hoc actum est, aufert nunc necessitatem, & permittit eis vt loculos habeant & peram, quo virtus eorum appareat, qui nulla cogente necessitate sectantur inopiam: & primum quidem ipse tenebat illos, non sinens vt aliquo egeret, propter eorum imbecillitatem: postmodum vero dimisit ipsos, vt sibi ipsis essent auxilio, quasi iam robustiores effectos: nam hoc per loculos ac peram significatur. Quum ergo prohibuit eos habere loculos & peram ac similia, tunc nullo indigerunt, vt eius potentiam ac gratiam agnoscerent: quando vero permisit vt illa haberent, tunc & esurierunt & sitierunt & nuditatem passi sunt, vt ipsorum fortitudo ac tolerantia cognoscatur. Verum quomodo dixit, Qui habet loculos, quum nullus illorum haberet? Capite itaq; Habet, pro habere potest.

† Qui habet loculos, hoc est scientiam, tollat & peram, thesaurum uidelicet uirtutum: nā habenti scientiam, necessariae sunt & uirtutum diuitiae: qui ergo non habet utrumq; uendat tunicam suam, id est exponat corpus laboribus uirtutum, & emat gladium, hoc est dimicet aduersus affectiones & daemones.

Et qui non habet, uendat tunicam suam, & emat gladium.) Qui non habet, nunc uidelicet. Quod autem sequitur, Vendat tunicam suam, & emat gladium, per emphasim dixit, solum ostendens esse tempus ultionis: uenientibus, quantum nunquam alias, persecutionibus: non quod gladijs vim propelli vellet: nam Petrum ita ulcisci volentem postmodum, prohibuit. Intelligi autem & alio modo potest, vt dictum primum, sit de Iuda, siquidem solus ille loculos habebat, tanquam ab auaritia in seruitutem redactus: iubet itaque vt ipse qui loculos habet, tollat si militer & peram, hoc est de seipso curet, quum iam a diuina providentia sit abiectus: secundum vero dictum, sit de ceteris Apostolis: nam ipsis qui non habebant, iubet vt vendant tunicam & emanent gladium, id est tradant corpus & mortem recipiant.

Iesa. 53.

Dico enim uobis, quod adhuc hoc quod scriptum est oportet perfici in me, Et cum iniquis reputatus est.) Quod scriptum est in propheta. Tanquam iniquum enim & facinorosum in medio iniquorum & facinorosorum latronum crucifixerunt illum.

Etenim ea quae sunt de me, finem habent.)

Quae de me scripta sunt in lege ac prophetis, iam perficiuntur.

At illi dixerunt: Domine ecce duo gladij hic.)

Quum nō intellexissent quid sibi volebat hoc verbo, Qui non habet, vendat tunicam suam & emat gladium, ostendūt duos gladios quibus vsi fuerant ad immolationem ac diuisionem agni, cupientes eius discere intentionem.

Ipse uero ait illis, Satis est.)

Hinc adhuc magis patet, quod non gladijs ulcisci se volens, iusserat emere gladios: nam si id voluisset, quomodo nunc dixisset, Satis est: siquidem neq; centum gladij suffecissent ad irruentium multitudinem. Itaque quod dixit, Satis est, ostendit q nulla erat gladiatorum necessitas.

Et egressus ibat quemadmodum solitus erat in montem Oliuarum: sequebantur autem illum & discipuli eius. Quumq; esset in loco dixit illis: Orate ne intretis in temptationem. Et ipse auulsus est ab eis, quantum iactus est lapidis, posuissq; genibus orabat dicens: Pater si uis trans-

ferre

ferre poculum hoc a me, ueruntamen non mea uoluntas, sed tua fiat.) Cætera quidē manifesta sunt; de oratione uero quære. 64. euangelij iuxta Matthēu Matth. 26. capite dicti illius enarrationem, Et progressus pusillum procidit in faciem suam, ac cætera quæ sequuntur.

Apparuit autem illi angelus de cælo confortans eum: factusque in agonia protendebat orationem: & factus est sudor eius sicut grumi sanguinis decurrentis in terram.)

Eodem capite horum omnium facta est mentio, dataq; interpretatio, & ibi lege uerbi illius declarationem, Et relictis illis abiit iterum, & orauit tertio eundem sermonem dicens.

Et quum ab oratione surrexisset, uenissetque ad discipulos suos, repperit eos dormientes præ mœrore, & ait illis, Vt quid dormitis? surgite & orate, ut non intrenis in tentationem.) Consequenter dicto capite lege ea quæ sequuntur, & ab illis etiam hæc manifestissime cognosces.

Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & qui dicebatur Iudas unus de duodecim præcedebat illos, & appropinquauit Iesu ut oscularetur eum: hoc enim signum dederat illis, Quemcunque osculatus fuero, ipse est.) Sexagesimoquinto euangelij secundum Matthæum capite de his exacte tractatum est. Præcedebat autem eos, siue antecedeat tanquam ductor.

Iesus autem ait illi: Iuda osculo filium hominis tradis? Videntes autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine percutiemus ne gladio? Et percussit unus quispiam ex eis seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius dextram. Respondens autem Iesus dixit, Sinite huc usque. Tactaq; illius auricula sanauit eum.) Similiter & in illo lege ea quæ sequuntur, & horum omnium pulchras inuenietis ambiguitatum solutiones.

Dixit autem Iesus his qui uenerant ad se principibus sacerdotum ac magistratibus templi & senioribus. Tanquam ad latronem existis cum gladijs ac fustibus? quum quotidie uobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me.) Etiam de his ibi dictum est, ac diligenter tractatum.

Sed hæc est hora uestra.) In qua a Deo potestatem in me accepistis. Tenebras uocat hic diabolus: accepit enim & ipse tunc potestatem aduersus eum. Similiter autem & Pilatus cui dixit, Non haberes ullam potestatem aduersum me, nisi esset tibi datum ex supernis, ueluti scripsit Iohannes, Tunc autem simul omnes vim ac potestatem acceperunt ipsum afflictionibus ac morti subijciendi, ut impleteretur dispensatio salutaris incarnationis.

Comprehensum autem eum duxerunt, & induxerunt in domum principis sacerdotum.) Pari modo ibi de his etiam quære.

Petrus uero sequebatur eminus. Quum autem accendissent ignem in medio aulae, unaq; consedissent, sedit & Petrus inter illos.) Præterea & de his: quum enim latius scripserit Matthæus, particulatim in illo omnia manifestata sunt.

Iniuita autem illum ancilla quædam sedentem ad lumen.) Quod ab igne resplendebat.

Defixis in eum oculis dixit, Et hic cum illo erat. Ipse uero abnegauit dicens: Mulier non novi illum. Et post pusillum alius uidens eum dixit, Et tu ex illis es. Petrus uero ait: Homo, non sum. Et interuallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat dicens, Vere & hic cum illo erat, nam & Galilæus est. Ait autem Petrus, Homo nescio quid dicas.)

Lege etiam quæ de his scripsit Matthæus sexagesimosexto capite, eorumque solutiones : deinde paululum retrocede, & quære dicti illius enarrationem, Et ingressus intro sedebat cum ministris, vt videret finem.

Et protinus adhuc eoloquente, cecinit gallus: conuersusque dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus sermonis domini quomodo dixerat ipsi, Priusquã gallus cecinerit, ter abnegabis me. Et egressus foras Petrus fleuit amare.) Consequenter dicto capite etiam hæc manifestata sunt.

Et iuri qui tenebant illum, illudebant ei cædentes: & circumfecto eo percutiebant faciem eius, & interrogabant eum dicentes: Vaticinare, quis est ille qui te percussit? Et aliam multa conuitantes dicebant in eum.) In fine sexagesimi quinti capitis de his scripsit Matthæus. Lege quoque sexagesimosexto capite ipsius, dicti illius enarrationem quo dicitur, Et egressus foras fleuit amare: in fine.

Atque ut illuxit conuenerunt seniores populi, principesque sacerdotum, & duxerunt illum in concilium suum dicentes: Si tu es CHRISTVS, dic nobis. Ait autem illis: Si vobis dixerò, non credetis: quod si etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neque absoluetis. Ex hoc tempore erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei. Ipse uero ait ad illos: Vos dicitis quod ego sum. At illi dixerunt: Quid amplius nobis opus est testibus? ipsi enim audiuiimus ex ore ipsius.) Lege prædicto sexagesimo quinto iuxta Matthæum capite ab eo loco, Et respondens summus sacerdos dixit ei, Adiuro te & cætera, quousque dicatur, Tunc expuerunt in faciem eius: nã in illis declarationibus etiã hæc manifestata sunt.

Cap. xxiii.

Math. 27.

Et surgens uniuersa multitudo eorum, duxit illum ad Pilatum. Coeperunt autem accusare illum dicentes: Hunc inuenimus peruertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cafari, dicentem se Christum regem esse.) Lege sexagesimo septimo capite euangelij iuxta Matthæum dicti illius interpretationem, Iesus autem stetit coram præfide.

Pilatus uero interrogauit eum dicens, Tu es rex Iudeorum? At ille respondens dixit ei: Tu dicis. Pilatus autem ait ad principes sacerdotum & turbas: nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualescebant dicentes: Commouet populum docens per uniuersam Iudæam, exorsus a Galilæa usque ad hunc locum. Pilatus uero audita Galilæa, interrogauit utrum homo Galilæus esset. Et ut cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remissi illum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis erat in illis diebus. Consequenter ibi etiam de his inuenies.

Herodes autem uiso Iesu gaudens est ualde: cupiebat enim a multo iam tempore uidere illum, eo quod audiret multa de ipso, & sperabat signum aliquod se uisurum ab eo fieri. Interrogabat ergo eum multis sermonibus.) Videlicet cauillatorijs & in modum tentantis.

Ipse uero nihil illi respondit.) Vtpote tentanti & responsione indigno. Sciens etiam eum velle signum uidere, non utilitatis causa, sed oblectationis: nec tãquam diuinas virtutes, sed velut aperta prodigia: non fecit apud eum signum.

Stabant autem summi sacerdotes & scribæ acriter accusantes eum.) Simul enim & ipsi ad Herodem remissi erant, sicut in progressu inueniemus.

CAPVT

CAPVT LXXIX. DE CONTEMPTV
HERODIS.

Spreuit autem illum Herodes cum exercitibus suis: & quā illuisset, indutum eū ueste splē-
dida, remisit ad Pilatū.) Hęc omnia forsan illi fecit tāq̃ regi Iudeorū,

Et facti sunt amici Pilatus & Herodes inter se mutuo eodem die, quum antea simulas
inter eos intercessisset. Pilatus ergo conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus ac ple-
be dixit ad illos: Oblulistis mihi hunc hominem tanquam auertentem populum: & ecce ego co-
ram vobis quum inquisissem, nihil inueni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eū.
Sed ne Herodes quidem: nam remisi vobis ad ipsum, & ecce nihil dignum morte actum est ei.

Correptionem hic vocat mediocrem
Correptum ergo ipsum absoluiam.) Correptionem hic vocat mediocrem
flagellationem ad mitigandum ac deprimendum furorem illorum: vt
arbitrati eū superasse, cessarēt ab vltiori insania: at illi ita nihilomi-
nus efferabantur, hoc vnū solū prae oculis immobiliter habentes, vt q̃
citissime occideretur, quemadmodum etiam predicto capite disertū ē.

Neesse autem habebat absolvere eis in festo vnū. Exclamauerunt autem simul cum
vniuersa multitudine, dicentes, Tolle hunc & absolue nobis Barabbam, qui erat propter sedi-
tionem quandam factam in ciuitate & homicidium, coniectus in carcerem.)

Matthaeus vero ait dicto capite, In festo autem consueuerat Praeses
absolvere turbę vnū vinctum quem voluissent & cetera: lege ergo
interpretationem illorum.

Rursus ergo Pilatus loquutus est ad illos volens absolvere Iesum. At illi clamauerunt di-
centes, Crucifige, crucifige eum. Ipse autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit hic? nul-
lum crimen morte dignū inueni in eo, correptum ergo ipsum absoluiam. At illi instabāt uocibus
magnis, petentes ut crucifigeret eum, & inualescebat uoces eorum ac summorum sacerdotum.)

Matthaeus & alia quędam scripsit dicto capite.
Pilatus ergo adiudicauit fieri petitionem eorum. Absoluit autem eum qui propter sedi-
tionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem petebant, Iesum uero tradidit uolun-
tati eorum.) Ibi quoque de his dictum est. Voluntas autem eorum
erat vt crucifigeretur.

Et quum abducerent eum apprehenderunt Simonem quendam Cyrenaeum uenientem ab
agro, & imposuerunt illi crucem, ut ferret post Iesum.) Etia de hoc dictū ē ibidē.

CAPVT LXXX. DE MVLIERIBVS DOMI-
NVM PLANGENTIBVS.

Sequatur autē eū magna multitudo populi ac mulierū, quę etiam plangebant & lamenta-
bantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit: Filiae Ierusalem ne fleueritis super me,
sed super uobis ipsis flete & super filiis uestris.) Ne fleueritis propter me, sed
propter uos ipsas flete & propter filios uestros.

Quoniam ecce uenient dies in quibus dicent, Beata steriles, & uentres qui non genuer-
unt, ac ubera quę non lactauerunt.) Dies dicit obsidionis & expugnationis Ierusalem, in quibus beatificabuntur ab eis quę genuerunt
illis Ierosolymorum: in quibus beatificabuntur ab eis quę genuerunt
illis quę non pepererunt: utpote quę non audirent aut viderent vari-
as filiorum suorum strages.

Tunc incipiet dicere moribus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.) Incia-
piet hęc dicere Iudęi, nō ferētes pericula innumera ac vehemētissima.
Si enim

Iosephus de
bel. Iuda. lib.
6. & 7.

Si enim in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Si in me qui vitam habeo diuinam, hæc faciunt Romani a Iudeis instigati: in vobis qui mortem vobis ex peccato parastis, quid ab illis fiet?

Ducebantur autem & alij duo scelerati, ut cum eo interficerentur. Quumq; peruenissent in locum qui dicitur Caluaria, ibi crucifixerunt eum & facinorosos, unum quidem a dextris, alterum vero a sinistris.) Matthæus alia quoque scripsit: illa lege & aperte de his etiam inuenies. Nam in euangelio iuxta Matthæum de domini afflictionibus nullo prætermisso suaque serie omnium exacte data est interpretatio.

Iesus autem dicebat, Pater remitte illis.) Pro crucifixoribus Iudeis orans tanquam homo, compassionis formam hominibus demonstrauit, quam erga illos habere oportet, qui ipsos iniuria afficerent. Dubitauerunt autem quidam sumpta hinc occasione. Si enim remissum erat eis peccatum, quomodo postmodum Romanis ob illud ad internicionem traditi sunt? Quibus nos dicimus, quod non pro omnibus precatio facta est, sed pro his dumtaxat, qui nihil mali deinceps perpetraturi erant. Qui vero quum sol obscuraretur, & velum scinderetur, terraque commoueretur, ac petrae funderentur, aliaque signa in resurrectione eius fierent, malitiam addiderunt, & fortuita hæc esse cogitantes, diuine resurrectioni calumniam maligne struxerunt; non pro his orauit, ideo etiam hi omnino traditi sunt inimicis.

Non enim sciunt quid faciunt.) Inuidia videlicet temulenti. Quidam vero dicunt quod non pro Iudeis, sed pro Romanis militibus, qui in crucifixione subministrabant, orationem fecerit: hi enim ignorabant quæ de ipso lex ac propheta prædixerant. Considera autem quod dicendo in præcedentibus, Pater mi si non potest hoc poculum transire a me, fiat voluntas tua, videtur cædes filij secundum patris fieri voluntatem: nunc vero quum dicat, Pater remitte illis, videtur contra illius fieri voluntatem: neque enim alias iram ipsius mitigaret, quam contra homicidas habebat. Quid ergo dicendum est? Quod in se quidem inuoluntaria erat, propter nostram tamen salutem erat voluntaria. Quemadmodum & strenui militis plagas, in se consideratas acerbis ducimus, propter strenuitatem tamen, quam aduersus inimicos ostendit, dicimus esse suauis.

Diuidentes vero uestimenta eius, miserunt sortem. Et stabat populus spectans.) Prædicto euangelij iuxta Matthæum capite quære dicti illius interpretationem, Quumque crucifixissent eum, diuiserunt uestimenta eius sortem mittentes: ubi pulchræ datæ sunt solutiones, ad quæstiones quæ responsionem merentur.

Et deridebant eum principes cum eis dicentes: Alios saluos fecit, seipsum saluum faciat, si hic est Christus Dei electus. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei ac dicentes: Si tu es rex Iudeorum, serua teipsum.) Matthæus vero dicit, Qui autem præteribant, conuitia iaciebant in eum & cetera, ubi latius dictum est. Similiter autem & de aceto ac felle vinoq; myrrhato, in illo capite ad verbum elucidatum est.

Erat autem

Iosephus locis prædictis.

Matth. 27.

Erat autem & inscriptio scripta super eum literis Græcis & Latinis ac Hebraicis: Hic est rex Iudæorum.) In eo capite etiam de his exacte disertum est, ubi dicitur: Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus rex Iudæorum.

CAPVT LXXXI. DE LATRONIS POENITENTIA.

VNus autem maleficorum qui pendeabant, conuitia iactabat in eum dicens: Si tu es Christus, serua teipsum & nos. Respondens autem alter increpabat eum dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es? Et nos quidem iuste, digna enim factis recipimus, hic uero nihil mali gessit.) Rursus in illo ait Matthæus: Id ipsum autem & latrones crucifixi erant cum eo exprobrabant ei: ubi pulchras proposuimus ambiguitatum solutiones. Damnationem autem nunc vocat iudicium & crucis condemnationem.

Et dicebat Iesu: Memento mei domine dum ueneris in regnum tuum.) Quod supra mundanum est. Nam verisimile est eum quoque audiuisse de sermone quem ad Pilatum dixerat, Regnum meum non est ex hoc mundo.

Et ait illi Iesus: Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso.) Quomodo petente latrone sui memoriam in regno saluatoris assequi, ipse aliud quiddam, quod supra id erat, promissit, conuersationem videlicet in paradiso? Quia latro ignorans quod esset eius regnum, non ad determinatum aliquid & cognitum fecerat petitionem, sed solum per huiusmodi petitionem precabatur, ut bonum aliquod consequeretur. Christus uero sciens eius intentionem promissit quod illi omnium optatissimum uidebatur. Nouerat enim latro paradysum e doctrina Mosaica: & tunc quidem dedit ei conuersationem in paradiso tanquam arabonem regni sui, quod est fructio ineffabilium ac æternorum bonorum, quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Nondum enim quisquam iustorum accepit promissionem, ueluti magnus docuit Paulus. Postmodum uero & hoc tradet regnum tempore uniuersalis retributionis. Sed quomodo dixit, Hodie mecum eris in paradiso? Quia tanquam Deus qui replet uniuersa, ubique simul erat, & in sepulchro, & in inferno & in paradiso & in cælo.

Diximus iam alibi & Græcorum dogma sequatur, nempe Græcus.

Erat autem ferme hora sexta, & tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usque ad horam nonam, & obscuratus est sol.) De hoc quare predicto iuxta Matthæum capite.

Et uelum templi scissum est medium.) Ibi quoque de hoc inuenies.

Et clamans uoce magna Iesus ait: Pater in manus tuas commendabo spiritum meum: & his dictis expirauit.) Similiter etiam ibi de his dictum est, ubi habetur, Iesus autem quum iterum clamasset uoce magna emisit spiritum. Et hoc nobis effecit dominus, ne deinceps iustorum animæ descenderent in infernum, sed magis ad Deum ascenderent. Nam per manus Dei intelligimus Deum ipsum. Ait autem & Apostolus: Qui patiuntur secundum Dei uoluntatem fidei creatori commendent animas suas. Primum uero ad Deum ascendit anima Iesu: deinde ad inferos descendit, ut animas quæ ibi detinebantur liberaret. Verum quo pacto dixit Maria post resurrectionem, Nondum ascendi ad patrem meum? Quia tunc corpore

.1. Petri. 4.

Iohan. 20.

pore nondum ascenderat.

Videns autem Centurio quod factum erat, glorificauit Deum dicens, Vere homo hic iustus erat. Et omnes turbæ quæ simul accesserant ad spectaculum istud, & uiderant quæ continebant, percutientes pectora sua reueriebantur.) Quæ prædictio euangelij iuxta Matthæum capite ubi dicitur, Centurio autem & qui cū eo erant seruantes Iesum & cæt. nam ibi hæc quoque declarata sunt.

Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ eum sequutæ fuerant a Galilæa hæc uidentes.) Consequenter etiam ibi de his dictum est.

CAPVT. LXXXII. DE PETITIONE
CORPORIS DOMINI.

ET ecce uir nomine Ioseph Senator, uir bonus & iustus: hic non consenserat consilio ac factis eorum, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, qui expectabat & ipse regnū Dei. Hic accessit ad Pilatum, petijtque corpus Iesu: & depositum inuoluit illud sindone, ac posuit ipsum in monumento, quod erat in lapide excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat.) Etiam de his omnibus ad verbum disputatum est sexagesimo octauo iuxta Matthæum capite.

Et dies erat parasceue, & sabbathū illucescebat.) Splendescerebat, oriebat.

Subsequentæ aut mulieres quæ cū eo uenerant de Galilæa, uiderunt monumentū & quomodo posuit erat corpus eius. Reuersæ uero parauerunt aromata & unguenta.) Ibi quoque horū facta est mentio in illius loci enarratione quo dicit, Erat autē ibi Maria Magdalene, & altera maria sedentes ex aduerso sepulchri.

Ca. xxiiii.

Et sabbatho quidem quiescerunt secundum præceptum. ¶ Vno autem sabbathorum profundo diluculo uenerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata, & nonnullæ cum ipsis.) Quare apud Matthæum dictum illud: Vespera autem sabbathorum quæ lucefcit in vnum sabbathorum & cætera, & lege illius interpretationem, ac præterea illa quæ sequuntur, & omnia euangelistarum dicta ab hoc loco inuenies consonantiæ causa proposita ac declarata.

Matth. 23.

Inuenerunt autem lapidem a monumento reuolutum: & ingressæ non inuenerunt corpus domini IESV. Et factum est dum mente consternatæ essent super hoc, & ecce duo uiri steterunt iuxta illas in uestibus fulgorantibus: quumque expauescent & declinarent uultum in terram, dixerunt ad illas: Quid queritis uiuentem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Mementote quomodo loquutus sit uobis, quum adhuc esset in Galilæa, dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, ac tertio die resurgere. Et recordate sunt uerborum illius.) Ibi etiam hæc ut diximus proposita sunt, & data est interpretatio, ubi habetur, Ecce dixi uobis.

Et reuersæ a monumento nuntiauerunt hæc omnia ipsis undecim, cæterisq; omnibus. Erant autem Maria Magdalene & Iohanna & Maria Iacobi ac cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc Et uisa sunt coram illis tanq̃ deliramentum uerba earum, nec crediderunt ipsis.) Similiter & hæc proposita sunt ac declarata, ubi habetur: Illi autem sumptis pecunijs fecerunt sicut edocti erant.

Petrus uero surgens cucurrit ad monumentum.) Quum cæteris prudentior esset ac feruentior, non sustinuit.

Quumque prospexisset, uidit linteamina sola posita.)

Linteamina dicitur

neralia, sindonem uidelicet.

Et abiit

Et abiit ad seipsum.) Ad suum diuersorium. Nam & Iohannes de Petro ac seipso ait, Abierunt ergo rursus ad seipsos discipuli.

Admirans quod factum erat.) Intellexit enim non esse transpositum, siquidem alioqui fuisset cum lintheaminibus transpositum. Apparet ergo, quod tertio venerit Petrus ad monumentum: primum quidem solus: postmodum vero cum Iohanne, prout ipse Iohannes scripsit. Quum autem reuersi essent, rursus coactus est solus currere: neque enim hunc sustinere permisit amoris vehementia intensumque desiderium, quo preceptorum primum inter alios discipulos optabat occurrere, & negationis perfectam accipere veniam: quando etiam apparuit illi dominus, veluti in sequentibus inueniemus. Trina ergo vice ad sepulchrum accedens, trinam curauit negationem.

Et ecce duo ex illis ibant eodem die in castellum quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Ierosolymis, cui nomen Emaus.) Ultimo capite euangelij secundum

Marcum quare ubi ponitur, Post hac autem duobus ex ipsis ambulantis, apparuit in alia forma euntibus rus & cetera: & lege illorum enarrationem: conducit enim ad proposita Luce verba. Dixit autem, Ex illis, hoc est simpliciter ex omnibus illis. *Marc. 16.*

Et ipsi loquebantur inter se de omnibus quae contigerant.) De cruce signisque horrendis quae tunc facta erant, de sepulchro & his quae a mulieribus renuntiata fuerant, ac de resurrectione domini.

Et accidit dum confabularentur ac conquirerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis.) Conquisitionem vocat indaginem, puta: Quomodo quum talis esset, huiusmodi passus est? & quomodo quum mortuus ac sepultus esset, resurrexit?

Oculi uero illorum tenebantur ne eum agnoscerent.) In hoc solum tenebantur, ne eum agnoscerent.

Dixit autem ad eos, Qui sunt hi sermones quos confertis inter uos ambulantes, & estis tristes?) Confertis siue obijcitis & inquiritis.

CAPVT LXXXIII. DE CLEOPA.

Respondens autem unus cui nomen Cleopas dixit illi, Tu solus diuersaris in Ierusalem, & non cognouisti quae in ea facta sunt his diebus? Cognito ex voce & habitu quod & ipse Iudaeus esset, impropere non quod solus ipse diuersaretur Ierosolymis, sed quod solus ignoraret, quae omnibus ibi diuersantibus nota erant: & increpando dicunt, Tu solus ex omnibus qui Ierosolymis habitant, diuersaris in Ierusalem ignorans quae in ea facta sunt his diebus?

Et ait illis, Quae?) Ignorantiam fingit, ut etiam ex ore illorum audiat, quae a corde eorum cognoscebat, & ita obiurgat ac increpet illos.

At illi dixerunt ei, De Iesu Nazareno qui fuit uir propheta, potens opere ac sermone, eorum Deo & omni populo.) Virum prophetam illum fuisse opinabantur imperfecta adhuc fide. Per opus itaque signa intellige: per sermonem vero, doctrinas.

Quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum?) Hoc in loco nostra iudicia, capitur pro condemnatione.

Nos autem

Nos autem sperabamus ipsum esse qui redempturus erat Israel.) **Sperabam⁹**
 q̄ ipse esset redemptor noster qui a scripturis annūtiabatur. **Cū his**

Atqui cum his omnibus tertius dies est hodie ex quo hæc facta sunt:)

omnibus, hoc est factis his omnibus.
 Sed & mulieres quædam ex nobis attonitos nos reddiderunt, quæ diluculo perueniunt
 ad monumentum, & non inuento corpore eius uenerunt, dicentes se etiam uisionem angelorum
 uidisse, qui dicunt eum uiuere.) Mulieres quædam ex nobis siue nostræ,
 aut fideles sicut & nos. Dicit autem illas, quæ cum Maria Magdalene
 erant, & ipsam Magdalenen. Attonitos, inquit, nos reddiderunt viro
 te incredibilia asseuerantes.

Et abierunt quidam ex his qui nobiscum erant ad monumentum.) **Petrus vis**
 delictet & Iohannes ut prædiximus.

Et ita inuenerunt quemadmodum dixerant mulieres, ipsum uero non uiderunt.)
 Ita inuenerunt, hoc est non inuenerunt corpus eius.

Et ipse dixit ad eos: O insensati & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti
 sunt prophetæ.) Insensatos illos dixit, tacite ad sui cognitionem exci-
 tans: Tardos uero corde, ut pote tardos ad credendum ea quæ prophete
 loquuti fuerant de morte & resurrectione ipsius.

Nonne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriam suam?) **Hæc quæ**
 uidelicet loquuti fuerant prophetæ. Gloriam suam, quæ uidelicet suæ
 erat diuinitatis. Est autem interrogatorius sermo.

Quumq; incepisset a Mose & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scrip-
 turis quæ de ipso erant.) A Mose, siue a mosaïcis libris.

Et appropinquauerunt castello quo ibant, & ipse præ se ferebat se longius ire.) **Si-**
 mulabat se longius ire, tanq̄ vulgaris comes fuisset itineris.

Et coegerunt illum dicentes: Mane nobiscum, quoniam aduersperascit & inclinatus est
 dies.) **Inclinatus est ad occasum.**

Et intrauit ut maneret cum illis. Factumq; est dū accumberet cum eis, sumpto pane benea-
 dixit, & quum fregisset, porrigebat illis, & aperti sunt oculi eorum, agnoueruntq; eum.)
 Quum uidissent assuetam ac cognitam panis benedictionem; nam tūc
 permissi sunt ut eum agnoscerent.

Et ipse euauit a conspectu illorum.) **Ne amplius tardarent, sed citius**
 ad discipulos reuerterentur: volebat namque eodem die omnibus si-
 mul apparere.

Et dixerunt inter se: Nonne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in uia,
 & aperiret nobis scripturas?) **Incendebat, saliebat, mouebat ac vibrabat.**

Quumq; surrexissent eadem hora, reuersi sunt in Ierusalem.) **Surrexerunt**
 eadē hora, non tñ reuersi sunt eadem hora: nam erat uia sexaginta sta-
 diorum. Verisimile est autem, quod declinante sole cucurrerint præ ni-
 mio gaudio totum interuallum ad noctē usque, septem uidelicet millia
 & dimidium, quæ in prædictis erant stadiis.

Et inuenerunt congregatos undecim, eosq; qui cum illis erant.) **Qui cum illis**
 erant, puta septuaginta, aut simpliciter omnes. Sed quemodo dixit q̄
 inuenerunt congregatos undecim? Siquidem Iudas Iscariotes iā ab-
 iectus erat: & Thomas tunc præsens non erat. Ait enim Iohannes:
 Thomas autem vnus ex duodecim qui cognominabatur Didymus nō
 erat

erat cum illis quando venit Iesus. Dicendum est ergo, quod ex quo Mathias aderat q loco Iscariotis sorte electus est, etiam ipsum iam connumeravit, tanq̃ cum vndecim Apostolis cooptatum.

Dicentes: Surrexit dominus uere, & uisus est a Simone.) Quare rursus ultimo capite euangelij secundum Marcum ubi dicitur, Post hac autē duobus ex ipsis ambulanti- bus, apparuit in alia effigie eun- tibus rus & cætera: ac lege illorum enarra- tionem, quæ ad præsens dictum plu- rimum conducit.

Et ipsi narrabant quæ gesta erāt in uia, & quomodo fuisset ab ipsis cognitus in fractio- ne panis. Hæc autem illis loquentibus, ipse Iesus stetit in medio eorum, & ait illis, Pax uobis.) Consequenter ibi etiam de his inuenies. Considera autem quod & discedens pacem illis reliquerit, sicut scripsit Iohannes: rursusq̃ rediēs Ioh. ii. 14. pacem tribuit: pacem inquam, quæ & rem & nomen dulce habet.

Expauēfacti uero & conterriti existimabant spiritum se uidere, & ait illis: Quid tur- bati estis? & quare cogitationes ascendunt in corda uestra?) Expauēfacti, id est turbati. Cogitationes autem de hoc ascendebant, utrum uidelicet spi- ritus esset id quod uidebatur siue spectrum. Ostendit ergo quod cordis esset cognitor. Deinde aliud quoq̃ dat signum.

Uidete manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum.) Et quomodo ab his eum cognoscere poterant? Quia clauorum adhuc ferebant foramina.

Contrectate me & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis ha- bere.) Contrectate per tactum.

Et hoc dicto demonstrauit eis manus & pedes.) Iohannes uero ait: Osten- dit eis manus & latus suum. Primum siquidem ostendit eis manus et latus, deinde etiam pedes. Nam uterq̃ euangelistarum ex his quæ di- xit, ostendit etiam id quod tacuit, ueluti iam cognitum.

Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio & admirantibus.) Id enim sæpenumero fieri solet.

Dixit eis, Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, ac in conspectu eorum comedit.) Non quod deinceps indigeret, sed ad maiorem fidem, maioremq̃ confirmationem, ne spe- ctum uideretur. Sicut autem supernaturaliter comedit, ita supernatu- raliter quæ comederat digessit. Scire uero oportet, quod quædam a Sal- uatore dispensatorie facta, non sunt regula ac præscriptio nature: nul- lus siquidem alius post corporis immortalitatem cicatrices habebit, aut cibum sumet.

Dixit autem eis: Hi sunt sermones quos loquutus sum ad uos, quū adhuc essem uobiscū.) Suggestit quoq̃ illis ea quæ prædixerat de seipso, ut etiam hinc agno- scant quod ipse sit. Hi sunt inquit sermones quos loquutus sum ad uos, quum adhuc essem uobiscum. Hi, quales?

Quod oporteret impleri cuncta quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me. Tunc aperuit mentem illorum, ut intelligerem scripturas, & ait illis: Sic oportebat pa- ti Christum, ac resurgere a mortuis tertio die, & prædicari nomine eius poenitentiam ac remis- sionem peccatorum in omnes gentes, facta ab Ierosolymis initio. (In prædicando uidelicet.

Vos autem estis testes horum.)

Passionis ac resurrectionis, totiusq̃

o i meq̃ dñi

meæ dispensationis.

Ioel .2.

Et ecce ego mitto promissum patris mei super vos.) Patris sui promissum vocat spiritus sancti in specie ignitarum linguarum descensionem: nam hanc promissit per prophetam Ioel, qui dixit: Et erit in diebus illis nouissimis, ait dominus omnipotens, Effundo de spiritu meo super omnem carnem: præcipue videlicet Apostolicam.

Vos autem sedete in ciuitate Ierusalem, quoadusque induamini uirtute ex alto.) Conuersamini simul Ierosolymis, non separati propter imbecillitatem qua adhuc tenemini, & timorem vestrum, quoadusque induamini in modum armaturæ, uirtute ex alto coelo, vel alta diuinitate per prædictam spiritus sancti descensionem.

Eduxit autem illos foras usque in Bethaniam.) Non tunc, sed quadragésimo die post resurrectionem: nam quæ interim facta sunt prætermittit euangelista.

Act. 1.

Et eleuatis manibus suis, benedixit eis: factumque est dum benediceret illis, discessit ab eis, ac ferebatur in cælum.) Suscipiente illum nube, veluti scripsit præfens euangelista libro Apostolicarum actionum.

Et ipsi adorato eo regressi sunt Ierosolyma cum gaudio magno.) Propter illius resurrectionem, & propter spem dictæ promissionis. In dicto autem libro scriptum est, quod regressi sunt Ierosolyma a monte qui vocatur Oliuarum. Manifestum ergo est, quod Bethaniæ vnitus sit mons Oliuarum.

Erantque semper in templo laudantes ac benedicentes Deum.) Temporibus videlicet quibus congregari solent: erant semper in templo, quando in eo esse licebat. Vtinam autem & nos DEVM semper laudemus ac benedicamus: & ita finem præsentis uitæ iocundum ac beatum inueniamus per

IESVM Christum Dominum nostrum.

A M E N.

SIMILIS ENAR

RATIO IN EVANGELIVM SE-
CVND VM IOHANNEM

QUIS certe fuerit Iohannes euangelista a prioribus euangelistis didicimus, puta quod frater Iacobi, filius Zebedæi a vico Bethsaida regionis Galilææ, arte piscator. Neq; autem prius, neq; postea literas didicit, sed penitus idiota erat: attamē talem eum nouim⁹, qualem esse decebat illum, qui a Christo edoct⁹ esset. Si quidem quum in cœna super pectus domini recubisset, talem hausit scientiam, qualem alius nemo fortitus est. Et vere de cœlo tonuit, & de penetralibus exclamauit; non tanquā alte vociferans, sed quasi de rebus altis clamās: & linguam cum spīritu mouēs. Hic igitur quum in tria aliorum euāgelia, quæ sibi a quibusdam fidelibus allata erant, incidisset: vidissetq; hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de saluatoris erat humanitate, cæterum dogmata quæ de diuinitate eius erant prætermisisse, ipsa quidem euangelia admiratus est ac laudauit, & vera eos dixisse ac fidedigna testatus est. Ipse autem motus a Christo ad præsens opus accessit, & quædam narrat, quæ etiam ab alijs scripta erant, ne videatur euangelium suum ab aliorum euangelij separasse: præcipua tamen illi cura fuit, quæ ab alijs relicta erant addere, ac de diuina saluatoris gratia plura ponere, sicut necessariū esse ob insurgentes hereses iudicauit. Alij siquidem ob auditorum imbecillitatem illa prætermiserant, nondum confirmata prædicatione: hic autem crescente iam fide, ac fidelibus intellectu capacioribus, de hac definiuit, additis etiam quibusdam capitibus, quæ antea silentio fuerant præterita. Præsens autē euangelium multis annis post capta Ierosolyma conscripsit.

Iohan. 13.

IN Principio erat uerbum.) Nomen ἀρχῆς plura significat: hic autem proprie significat idem quod Semper. Huic vero ἀρχῆς coniuncta dictio ἦν Erat, ipsum omnino reddidit inco-
gnitum. Quo enim reduces mente tua illud Erat, quod ante omnia & ubiq; præcurrens, non finit cogitationem tuā inuenire terminum. Et in creaturis quidem, Erat, præteritum temp⁹ manifestat. In triade vero increata, hoc etiam significat dictio Semper. Et in intellectuali sane ac sensibili creatura, de nullo suscipi potest, ut dictum sit, Semper erat: siquidem omnia postmodum facta sunt: sed id soli beatæ trinitati aptatur: nam sola ipsa infecta est siue increata. Similiter quoque nomen λόγος Verbum, multa significat. Nunc autem proprie significat Dei filium. Dicitur namq; verbum prout dicit Gregorius Theologus, quod ad patrem ita se habeat, sicut verbum ad mentem: non tantum ob generationem quæ omni affectu caret humano: verumetiam propter connexionem & manifestationem. Omnia inq; quæ audiui a patre meo, nota feci vobis, Poterit quoque dicere quis-
o ii piam,

Caput pti-
mū iuxta
latinorum
enumerationem.

Iohan. 14.

Iohan. .14.

piam, quod etiam sit quasi definitio ad suum definitum: nam & hoc significat dictio λόγος: Qui enim vidit filium, inquit, vidit & patrem, hoc est intellexit, ut sit ipse filius tanquam brevis ac facilis finitio naturae patris. Omne enim quod genitum est, eius qui genuit tacens verbum est. Quum autem dixerit euangelista, In principio erat verbum, quod monstravit quod semper erat: nec erat tempus aliquod aut seculum, quod ipsum non erat: ipse enim effector est temporum ac seculorum. Quare autem non dixit, In principio erat filius? Ne quae irrepat suspitio carnalis aut temporalis generationis. Ob id siquidem quum ipsum nominasset verbum, atque hinc omni tempore, omni que affectu generationem ipsius supernaturalem carere docuisset, abiectis quoque ceteris indecentibus circa eam suspicionibus, postmodum in sequentibus ipsum etiam libere filium dicit. Volens quoque ostendere non modo ipsum semper fuisse siue aeternum, sed etiam inseparabilem ac coaeternum patri, ait:

Et verbum erat apud Deum.)

Non dixit, quod erat in loco: non enim in loco continetur, qui circumscribi non potest: neque quod in Deo, ne statim in primordiis, personarum confusionem quis imaginetur, sed quod apud Deum siue apud patrem, ut & quod proprium est personarum appareat, quodque inseparabiles sint pater & filius: & omnino manifestum est, quod etiam spiritus sanctus: siquidem in principio erat trinitas, simulque erat trinitas.

Et Deus erat verbum.)

Quum verbi nomine usus fuisset ad docendum in superna generatione intemporalitatem, affectuumque carentiam, curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen subrepat: puta ne quis blasphemet, putans tale verbum esse quale nostrum est, siue internum, siue id quod proferimus: neque enim tale est, sed substantiale, eiusdem cum patre naturae ac dignitatis.

Hoc verbum erat in principio apud Deum.)

Quum dixisset quod semper erat, quodque a patre inseparabile, & quod Deus erat: breui miramur modo, theologiam quam de hoc expoluit, in summam redigit: compendium diuinæ de eo cognitionis nobis praebens. Dicentibus autem, quod omnis filius patre posterior est, respondebimus. Quum dicatis, Omnis filius, iam id quod queritur dissoluistis. Siquidem Dei filius non est talis, qualis est Omnis filius, sed vere supernaturalis. Praeterea contentiose asserentibus eum qui ab aliquo est, necesse omnino esse ut sit posterior eo a quo est, respondendum est, quod etsi hoc dicant, solis tamen radius quum ab ipso sit, non est eo posterior: nunquam enim sol sine radio apparuit. Quod si in sensibilibus ita est, quidnam dicere quispiam poterit de his quae maiora sunt, quam ut dici possint? Ex quo autem Deum ipsum esse praedicauit, dat etiam ei diuinitatis insigne: dico sane creandi potentiam: dii enim, inquit, qui coelum & terram non fecerunt, pereant. Id autem, ne putetur patre minor esse.

Ierem. 10.

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.)

Quum omnia per ipsum facta dixisset: ne putaretur id de sensibilibus tantum

tantum dixisse, subdidit: Et sine ipso factum est nihil quod factum ē, hoc est nihil eorum quæ facta sunt siue sensibile sit, siue intelligibile: Excluditur autē spiritus sanctus: neque enim factus est ut inter alia comprehendatur, sed infectus aut increatus, sicut & filius & pater. Sola namque diuina trinitas infecta siue increata est. Quum autem demonstrauerit filium creatorem omnis visibilis atque inuisibilis creaturæ, non exclusit patrem a creandi dignitate, sed docuit tantum filium esse creatorem sicut & patrem: id enim tribus commune est, quum sit diuinitatis insigne, ut prædictum est. Ideo quoque in diuina scriptura creandi potentia quandoque de patre dicitur, quandoque de filio, interdum vero de spiritu sancto, tanquam videlicet patre volente, filio autem operante, spiritu sancto vero cooperante. Dicit siquidem capite etiam septimo, Pater meus ad hoc usque temporis operatur, & ego operor. Quidam vero delirij partem illam, Per ipsum, filij minorationem intellexerunt, dicentes id non creationis, sed subministrationis esse significatiuum. Nec viderunt quod id de patre quoque usurpatur. Ait enim Apostolus, Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius. Ne quis autem incredulus sit, ambigens quomodo hæc & similia per ipsum facta sint, dicit:

Infra. 3.

1. Cor. 11.

In ipso vita erat.) Qua non solum hæc produxit, verum etiam conseruat, ut in esse permaneant. Nam quod de patre dictum est, de ipso quoque dici potest: In ipso viuimus, mouemur & sumus. Quum autem audieris quod in ipso vita erat, ne compositum eum suspiceris, sed vitæ fontem: nam protinus etiam totum ipsum vitam nominat, dicens, Et vita erat lux hominum. Alibi quoque dicit ipse Christus, Ego sum vita. Qui autē Spiritui sancto resistunt, eiusque naturam diminuunt, post id quod dicitur, Sine ipso factum est nihil, distinctionem statuunt: deinde quod sequitur simul legunt, Quod factum est, in ipso vita erat: ut spiritum sanctum factum esse demonstrarent: nam de ipso loqui dicunt huiusmodi verbum. Facile autem refelluntur. Primum quia pars illa, Quod factum est, indisiuncte posita, omne quod factum est indicat. Deinde quia etiam vita dicitur esse lux: subdit enim quod vita erat lux hominum: post paululum autem de Iohanne loquens ait: Hic venit in testimonium, ut testimoniū perhiberet de luce. Manifestum est autem, quod Iohannes non de spiritu sancto, sed de filio tulit testimonium, sicut in sequentibus inueniemus.

Act. 17.

Infra. 14.

Et vita erat lux hominum.) Etiam ipse filius erat lux hominum, ut pote mentem ipsorum illuminans, & ab errore deducens ad veritatē. Quod autem ipsum filium lucem nominauit, ipse quoque filius alibi dicit, Ego sum lux mundi. Dicitur itaque & lux & vita: vita quidem tanquam viuificans ac continēs vniuersa: lux vero, quasi illuminans, & exhilarans mentem hominum, qui ipsum recipiunt. Quidam autem vitam ac lucem dicunt euangelicam prædicationem, quam hominibus adduxit, ut pote causam vitæ spiritualis ac cognitionis lucis.

Infra. 8.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.) Lucem quidem vocat prædicationem, propter dictam causam, & propter veritatem

ritatem; tenebras vero errorem, propter falsitatem. Dicit ergo, Prædicatio in errore lucet, & error eam non comprehendit. Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit sermone quem facit in sancta lumina. Verum potest & hanc & illam recipere interpretationem. Quum ergo hactenus euangelista de filij diuinitate disseruerit, consequenter hinc euangelium aggreditur.

Lk. 3.

Fuit homo missus a Deo cui nomen erat Iohannes. Lucas autem scripsit, Factum est verbum Dei super Iohannem Zachariæ filium in deserto.

Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de luce. Lux intelligitur hoc in loco CHRISTVS, propter causam prius redditam, Perhibuit autem Iohannes testimonium de diuinitate ipsius, sicut in sequentibus patebit. Quum autem CHRISTVS huius testimonio non egeret, subiungitur etiam causa testimoniij: addit enim.

Vt omnes crederent per illum. Quemadmodum enim carne vestitus est, ne nuda diuinitate apposita omnes perderet: ita quoque testimonio vsus est, vt Iudæi cognati Iohannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo testificabatur: Omnia siquidem ad hominum salutem disposuit. Iohannes itaque testimonium perhibuit vt omnes crederent, non omnes tamen crediderunt: Fides enim non est coacta sed voluntaria.

Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de luce. Adhuc missionis causam declarat. Neque enim venit vt luceret: non erat siquidem ipse lux, sed vt testimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quispiam eum qui testimonium ferebat, maiorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur testimonium, vt plerumque solet accidere. Verum quia recens erat Iohannis testimonium, ne similis quædam oriretur suspicio & de eo de quo ferebatur testimonium, ait.

Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Semper erat, iuxta suprapositum reconditiorem intellectum: siquidem tanquam Deus semper erat: tanquam homo vero, esse incepit. Verum si omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relictæ sunt non illuminatæ? Sane quod ad ipsum attinet, omnes illuminat: qui autem non illuminati manent, a propria hoc patiuntur voluntate: Nam lucis beneficium, quod ad solem attinet, super omnes simpliciter diffunditur. Quod si qui luce frui nolunt, ipsi sibi causa sunt quod non illuminentur. Veram quoque lucem dixit, tanquam incomparabilem ac super omnes, & quæ proprie lux est.

Dicitur quoque vera imago, & vera sapientia, & vera vita: non ad calumniam aliarum sanctarum imaginum: neque sapientiæ quæ a scripturis diuinis est, neque vitæ præsentis, ut ne dicatur futura: sed talis figura sermōis, id quod incomparabile est, per amplitudinē manifestat.

Siue venientem in verum mundum virtutum.

In mundo erat. Non tanquam loco circumscriptus, sed tanquam omnia replens. Quum autem dixisset, In mundo erat, ne quis suspicaret mūdo cōtemporalē esse, quod accidit Paulo Samosatensi, addidit.

Et mundus per ipsum factus est. Manifestum est autem quod factor ante id quod factum est fuerit.

Et mundus

Et mundus eum non cognovit.) Mundum hunc dicit eos, qui mundana sapiunt, qui mundo affixi sunt, qui a sensibilibus rebus abduci nequeunt, nec quicquam supra hæc intelligere possunt. Qui enim tales non sunt, ipsum priusquam etiam in carne aduenisset, cognouerunt. Et hinc est quod ad Apostolos vigesimoquarto iuxta Matthæum capite dixit CHRISTVS, Multi prophetae & iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt. Quod si ipsum non cognouissent, non desiderassent videre, vt dictum est vel audire. Itaque cognouerunt quidem eum, eiusque in carne mysterium, verum id supernaturaliter: desiderauerunt autem & sensibiliter videre ipsum mirabilia operantem, & audire ipsum docentem; & simpliciter in humana specie. Intelligitur quoque quod indignatus euangelista super eorum cecitate qui ipsum ignorauerunt, dicit, Et mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit: hoc est, qui facti sunt, factorem non cognouerunt.

Matth. 13.

In sua venit, & sui eum non receperunt.) Adhuc verbū ampli⁹ manifestat. Nā Sua, mūdus est, nēpe factura ipsius. Sui quoque sunt homines, vtpote etiam opera ipsius, & tanquā ad ipsius imaginem formati. Venit igitur in eos, siue ad eos tanquam homo: siquidem tanquam Deus, in mundo erat. Declaratur autem & alio modo: quod ex quo Christus a Iudeis secundum carnem natus est, Sua, sunt horum conuersationes: Sui vero ipsi sunt, tanquam ipsius cognati, eiusdemque gentis. Nam & ipse dixit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israhel. In sua igitur venit, non ob propriam necessitatem: Deus enim nullius eget, sed propter suorum salutem. Sui autem eum non receperunt, quum venisset vt eis beneficia præstaret, sed more insipientium saluatorem tanquam inimicum abiecerunt.

Matth. 15.

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomen eius.) Quotquot receperunt eum suscipiendo doctrinam ipsius: dedit eis potestatem filios Dei fieri: non statim fecit eos Dei filios, ne per ignauiam perdant gratiam: sed dedit ipsis potestatem fieri quo diligentiores reddantur. Quid ergo, nonne omnes potestatem habent, vt filij Dei fiant? Non omnes, sed hi tantum quibus datum est: solum autem datum est credentibus in ipsum. Ideo quoque manifestans quibus dederit, subdit, Credentibus in nomen eius, hoc est, in ipsum. Itaque ipsius quidē est dare potestatem: illorum vero, vt ea. Aliud est autem per baptismum aliquem a Deo adoptari, & aliud per euangelicorum præceptorum obseruantiam filium Dei fieri: nam illud principium est, hoc autem finis: & illud sane Dei donum est, hoc vero studij facinus egregium.

Qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt.) Attenuat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quæ ex Deo est extollit tanquam supernaturalē, vt cognita defectione primæ, & exaltatione secundæ: intellecta quoque beneficij magnitudine: digne gratias agamus, & laboremus ne ipsum nostra ignauia perdamus. Quū autē dixisset, Non ex sanguinibus

bus, subiecit manifestius, Neque ex voluntate carnis. Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, Neque ex voluntate viri. San-
guis enim & caro, vir est. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus
concupiscentiam.

†
A parte to
tum.

Nota.

Et uerbum caro factum est.) Vbi dixisset homines ex Deo natos
esse, ait filium etiam Dei factum esse hominem. Nam hoc indicat quod
ait, Verbum caro factum est: ut qui illud admirabatur, magis etiam hoc
miretur, utpote excellentiori modo magis admirandum, quia & hoc
illius causa est. Ad hoc siquidem Dei filius homo factus est, ut homi-
nes filij Dei fierent. Quum vero audieris, Verbum caro factum est,
ne transmutationem diuinæ essentiae intelligas. Ipsa etenim immuta-
bilis est ac impatibilis, sed quod uerbum permanens quod erat, fa-
ctum est quod non erat: siue manens Deus, factus est homo per carnis
assumptionem, animatus uidelicet. Tribus autem modis id quod
iam est, fieri dicitur: Vno quidem modo natura eius quod est, in id quod
fit transmutatur: iuxta quem modum lac efficitur caseus: & lutum
efficitur testa. Altero vero quando manente eius quod erat substantia
immutata, aliud per accidens efficitur: iuxta quem modum æs effici-
tur statua: & homo efficitur iustus vel iniustus, aliaque similia.
Tertio vero modo, quando salua ac immutata vnus substantia, alia
quoque additur substantia: & hoc modo miles efficitur armatus.
Primo ergo modo non est uerbum factum caro: non enim natura mu-
tata est. neque secundo: non enim per accidens caro facta est, sed ipsa
quoque substantia. Restat igitur ut quod dictum est, tertio modo in-
telligatur. Nam more militis, carne vestitus bellum nostrum deuicit.
Dixit autem Factum est, ut blasphemiam tolleretur nugantium ac dis-
centium, quod caro imaginatum est uerbum. Vtusus enim hoc uerbo,
Factum est, confirmauit quod uere & non phantastice incarnatum
est. Verum ne diuinæ substantiæ mutationem intelligas, dicit.

†

† Non poterat aliter Dei erga nos dilectio ita manifestari, sicut facta carnis mentione:
et quod propter nos usque ad id quod peius est sese deiecerit: caro siquidem longe uilius est
anima.

Et habitauit in nobis.) Habitauit in nostra carne, in ea quæ nobis
propinqua est, in ea quæ a nobis assumpta est. Quod si aliud est is
qui habitat, & aliud habitatio: uerbum secundum substantiam & na-
turam aliud mansit a carne. Nam secundum coniunctionem &
unionem, vnum est uerbum suscipiens, caroque suscepta, seruatis etiā
post unionem, immutatis atque inconfusis duabus ineffabiliter na-
turis.

Et uidimus gloriam eius.)

Gloriam uerbi, uirtutem
diuinitatis, quæ per carnem tanquam per uelum illuxit: quæ autem
erat illa? Certe nunquam antea uisa uariæque miracula: perlucida
ac supernaturalis transformatio: & tempore passionis solis præter
naturam obscuratio, formidabilis ueli scissio, horribilis terræ mo-
tus, petrarum scissiones, monumentorum apertiones, mortuorum
suscitationes: quodque omnium caput est, mirabilior quam dici aut
cogitari.

cogitari potest domini resurrectio, & post hanc quæcunque gloriosa Apostoli deinceps conspexerunt.

Gloriam tanquā unigeniti a patre.) Gloriam, non qualis est sanctorum beatorum vel angelorum, sed gloriam vere vnigeniti. Nam hic dictio *Tanq̃*, idem significat quod Vere. Vnigeniti autem a patre, siue, natura filij Dei. Vnigenitum enim a matre nominari, declarat hūc natura filium virginis: dici vero vnigenitum a patre, hunc natura Dei filium prædicat.

Plenum gratia & veritate.) Confirmans amplius quod verbū caro factum, nihil ob hoc diminutum sit, ait: Plenum erat gratia diuina et veritate: gratia quidem in admirandis operibus: veritate autem in doctrina. Et præterea gratia, quia cuncta poterat: veritate vero, quia nihil in eo phantasticum erat.

Iohannes testimonium perhibet de ipso, & clamat.) Et si ego inquit quibusdam non satis fide dignus videor, Iohannes ante me testimonium de ipsius diuinitate perhibet: Iohannes inquam ille, cuius nomen magnū ac celebre erat apud omnes Iudeos. Nec solum testificatur, verum etiā clamat, siue cum libertate vociferatur, ac metu omni seposito prædicat. Audi vero quid testificetur & clamet.

Hic erat de quo dicebam: Post me venturus est, qui ante me fuit.) Dixit enim hoc, aliq̃ similia Iudæis de Christo antequam ipse appareret aut manifestaretur tanquam propheta, vt fama eius præoccuparentur: & quū postmodum appareret, facilius testimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthæus scribit eum dixisse: Qui post me venit, fortior me est, cuius nō sum dignus calceamenta portare. Quid est autem, Post me venturus est qui ante me fuit? hoc est, post paululum ad vos venturus est, qui licet vt homo nondum apparuit, gloria tamen ac maiestate me præcedit: nam maxime glorificandus & exaltandus est. Quod aut futurum est, more prophetie, quasi iam factum sit, dixit. Deinde ponit etiā causam huiusmodi sublimitatis.

Quia prior me erat.) Quia me tanq̃ Deus præcedebat.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.) Quum ipsum dixisset plenū gratia & veritate, ac fontem omnis boni perennem & inexhaustum esse demonstrasset, ait: Nos etiā omnes discipuli de tali ipsius plenitudine per participationem accepimus.

Et gratiam pro gratia.) Nouum testamentum pro veteri. Quod autem de his loquatur, ex sequentibus manifestum est: interim autem sci to quod & hoc & illud Gratiam nominauit, quia vtrumq̃ gratis accipientibus datum est, Deo ipsis propria sua misericordia gratificante, non ob præcedentes illorum virtutes rependente. Quemadmodum autem dicuntur lex & lex, testamentum ac testamentum, multaq̃ alia nomina habent communia: ita quoq̃ gratia & gratia nominantur. Hæc autem equiuoca sunt non synonyma: illa siquidem quæ veteris sunt, rudē expressionē dumtaxat significāt & imitationē, quæ aut noui, perfectionem: & illa sane omnibus cōueniunt, hæc aut solis viris: vbi porro illa viris, ista vero angelis. Differentiā cōsequēter ipsorū ab his qui ea

quī ea administrauerunt ostendit.

Quia lex per Moſen data eſt, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum fuit.) Lex quidem, ſiue vetus teſtamentum per Moſen mediatorē data eſt, gratia uero ſiue nouum teſtamentum per Ieſum Chriſtum nullo altero mediante. Et Moſes quidem ſeruus erat: quodque a Deo accepit, hoc dedit: Chriſtus autem dominus erat, & ipſe tanquam Deus nouum condidit teſtamentum. Quantum eſt igitur Moſis a Chriſto diſcrimen, tantum ſane & horum. Superius certe Gratiam & gratiam dixit ob cauſam ibidem dictam: hic autem nouum dumtaxat teſtamentum Gratiam nominauit, utpote uerius gratiam. Nam ſolum ipſum peccatorum condonat remiſſionem, regenerationem, adoptionem, regnum coelorum tribuit, ac bona quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Vbi uero dixiſſet Gratia, addidit, Et ueritas, inſallibilem ipſam eſſe atteſtans ac perfectam: illa ſiquidem gratia erat imperfecta. Lex enim, ut ait Apoſtolus, nihil ad perfectum adduxit: hæc autem perfecta, utpote perfecte operans. Quanto ergo maiori gratia digni habiti ſumus, tanto ad maiorem obligamur uirtutē, ne tanto beneficio indigne conuerſantes, dignum tanta ignauia ſupplicium ſuſtineamus.

Hebr. 7.

Deum nemo uidit unquam: unigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.) Qua conſequentia uenerit ad hoc euangelista, aduerte. Poſtquam differentiam demonſtrauit legis & gratiæ, rationabilem etiā diſſerentiæ cauſam addit: quod legem quidem attulit Moſes, homo qui Deum non uidit: etenim Deum nemo uidit unquam, ideoque lex inferior eſt, utpote ab homine delata. Gratiam uero ſiue euangelium unigenitus filius qui verſatur in ſinu patris, ſemperq; Deum uidet, nepe Deus ipſe, illud enarrauit, ordinauit, ac docuit: ideoq; potior eſt gratia, quippe a Deo facta, qui Deum intuetur, & ea quæ Dei ſunt cognoscit. Sed quomodo dixit, Deum nemo uidit unquam? Nam & Ieſaias Deū uidit ſedentem ſuper ſolum excelsū & eleuatū: Iezeciel autem ſedit ipſum ſedentem ſuper Cherubim. Daniel præterea ipſum uidit ſedentem antiquum dierum: & alij quoque ipſum uiderunt. Sed id nō ueluti ſecundum naturam erat, ſed ſicut iuxta ſimilitudinē apparēbat. Nam ſi ipſum iuxta ſuam naturam uidiſſent, nequaquā varijs modis uidiſſent: ſimplex enim & ſine figura eſt, & neq; ſedet, neq; ſtat, neq; ambulat: nam hæc corporum ſunt. Vnde & dicit: Ego viſiones multiplicauī, & in manu prophetarum aſſimulatus ſum: viſiones diuerſas ac ſimilitudinē ſignificans. Nominatur autem unigenitus filius, q̄ ſolus patri natus ſit, ſoloque patre genitus. Pater quoq; ſolum eſt pater, non etiā filius alicuius, ut alij ſint patres: filius etiā ſolum natus eſt, non pater etiā alicuius, ut plures eſſent filij. Ad hæc quia unus eo ac proprio modo natus eſt, qui nec dici, nec cogitari poteſt, non corporum more. Dicitur autem filius, quod eiſdem ſit cum patre ſubſtantiæ: nec ſolum hoc, ſed quia etiā ab eo eſt. Sinum uero dixit patris, non quod Deus ſinum habeat: nam ſinus corporum eſt: ſed per hoc q̄ dicit, Qui eſt in ſinu patris: propriū & cōſubſtantiale filij ſignificauit. Potest

Ieſa. 6.

Ieſec. 10.

Daniel. 7.

Oſee. 12.

Potest quoque & alio modo dici, quod prioris dicti videlicet, Deum nemo vidit unquam, confirmatio est id quod sequitur, Unigenitus filius qui est in sinu patris ipse enerravit, hoc est ipse docuit quod Deum nemo vidit unquam. Nam de hoc varijs locis Christus loquutus est, sicut in sequentibus manifestum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum, sed & immaterialis; siquidem ipsis quoque immaterialibus virtutibus inuisibilis est Deus in sua natura, licet prout sibi conceditur Deum videant.

Et hoc est testimonium Iohannis.) Hoc inquam de quo nunc in progressu dicturus est.

Quando miserunt Iudaei ab Ierosolymis sacerdotes & leuitas, ut interrogarent eum, Tu quis es? Testimonium videlicet datum quando miserunt Iudaei & cetera. Siquidem pontifices & sacerdotes populi, quum circa Christi partum admiranda audissent: sumpto praeterea de sapientia ac prudentia illius experimento, quando duodecim annorum factus immixtus est doctoribus, audiens illos & interrogans, veluti scripsit Lucas: obstupescabant, inuidiaque agitari coeperunt. Quum autem & Iohannem posset multa ac mirabilia de ipso ad suum baptismum accedentibus dixisse audissent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati sunt: missisque ab Ierosolymis sacerdotibus ac leuitis siue ministris interrogauerunt eum, Tu quis es? non tanquam id ignorantes: nam cunctis nota erat quae circa natiuitatem eius contigerant: quaeque in eius circuncisione ac nominis impositione, ita ut omnes dicerent, Quis nam puer hic erit? sed praemalitia ignorantiam simulant. Nec dicunt, Quis es, sed Tu quis es? ac si dicerent: Si maior te est quem tu praedicas, tu ergo quis es? erga quem magnopere affecti sumus, & de quo magnificam habemus opinionem, quemque vehementer colimus. Putabant enim insipienter, quod licet in ceteris vigilantius excubare videretur, attamen humanum quiddam tanquam homo sentiret, ac gloriae amore illectus, Christum se esse responderet, & deinceps ipsius Iesu fama extingueretur, ob quam omnes oriebantur anxietates. Nam & hac de causa non vulgares quousque miserunt, sed sacerdotes & leuitas, idque ex Ierosolymis utpote praestantiores atque astutiores cunctis, qui ex alijs erant ciuitatibus.

Et confessus est, & non negauit.) Confessus est, veritatem scilicet: nam verax erat ac solidus.

Et confessus est dicens: Non sum ego Christus.) Virtutem eius confirmans, rursum idem repetit. Neque enim solum ambitionis omnino nihil passus est, aut dominicam non arripuit gloriam, sed nec eam quae a multis dabatur respexit. Et vide prudentiam. Non dixit quis esset quod postmodum fecit, sed ad mentem eorum accedens, & quid velint agnoscens, recte id a principio abstulit, quod ipsum sperabant responsurum. Dixit enim, Non sum ego Christus.

Et interrogauerunt eum: Quid ergo, Elias es tu? Et dicit: Non sum.) Iam conatur frustrati, ad aliud conuertunt, intentumque suum adumbrare volentes dicunt: Quid ergo, Elias es tu? ut videantur simpliciter ac sine malitia interro-

Iohan. 1.

444

PROOEMIUM IN EVANGELIUM SECVND. IOHAN.

Malach. 4.

interrogare; Siquidem expectabant etiam venturum Eliam. Scriptum est enim apud Malachiam prophetam: Mittam vobis Eliam Thefbisten, qui conuertet cor patris ad filium. Rursum ergo rogant, ne suspecti habeantur.

Deut. 18.

Es tu ille propheta? Et respondit, Non.) Non dicunt, Es tu propheta: nā sciebant eum esse prophetam: sed es tu ille propheta, de quo scripsit Moses: Scripsit enim eis dicens, Prophetā suscitabit vobis dominus, ipsū vt me audietis. Ille autem erat Christus.

Iesa. 40.

Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos? Quid dicis de te ipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto, Dirigite viam domini, sicut dixit Iesaias propheta.) Quum ad omnia patienter respondisset, nunc etiam dicit quis sit. Ego inquit sum illa vox de qua scriptum est, Vox clamantis in deserto: Dirigite viam domini & cetera. Hoc autem verbum pulchre exponitur

Matth. 3.

tertio iuxta Matthæum capite: quere itaq; ibi expositionem ipsius. Et qui missi fuerant, erant ex pharisæis.) Significauit etiam ipsorum sectam, representans obliquam eorum curiositatem.

Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu nō es Christus, neq; Elias, neque propheta? Quum perficere nō potuissent quod intendebāt, accusatione nituntur hūc attrahere, vt vel timore cogeretur dicere, quod non erat. Rursum autem magnam demonstrat equitatem.

Respondit eis Iohannes dicens: Ego baptizo in aqua, medius autem vestrum stetit, quem vos non nostis.) Eo enim tempore Christus immixtus erat populo: nā quasi vnus e vulgo veniebat ad baptismum, quod diuina reuelatione Iohanni innotuerat. Id autem quod addit, Quem vos non nostis, de illius diuinitate dictum est.

Ipse est qui post me venturus est, qui ante me fuit.) De quo videlicet verbum istud dicebam. Est autem superius declaratum.

Cuius ego non sum dignus, ut soluam eius corrigiam calceamenti.) Sublimiter id quod est in Christo incomparabile hinc demonstrat, dicens, Neq; inter postremos eius seruos numerari mereor, propter magnitudinē consideratę in eo diuinitatis. Postremis namq; ministris aptari solent huiusmodi ministeria. Quare autem ad principium euangelij iuxta Marcum dicti illius expositionem quo dicitur, Et prædicabat dicens: Venit is qui me fortior est post me, cuius non sum idoneus vt procūbens soluam corrigiam calceamentorum ipsius.

Marc. 1.

Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Iohannes baptizans.) Emendatiora exemplaria In Bethabara scribunt: nam Bethania nō ē sita trans Iordanem aut in deserto, sed prope Ierosolyma. Demonstrat autem locum, ostendens quod multis presentibus Iohannes ea quę de Christo erant prædicabat. Omnia vero quę interim acciderunt prætermittens: Puta quomodo baptizatus est, quomodo cœlitus accepit testimonium: ieiunium præterea quadraginta dierum in deserto ac tentationes, tanquam ab alijs iam euangelistis narrata, refert deinceps quę post descensum eius a deserto contigerunt, & ab illis relictæ sunt.

Postero die uidit Iohannes Iesum uenientem ad se.) In crastino post descensum eius a deserto scilicet: adhuc enim circa Iordanem permanebat Iohannes.

hannes. Quare autem venit ad ipsum? Quia suspicabantur quidam venisse tanquam peccatorem ad baptismum in poenitentiam more aliorum. Venit ergo nunc ad Iohannem, ut occasionem illi daret corrigendi perfectiori testimonio huiusmodi suspicionem.

Et ait: Ecce agnus Dei.) Agnum ipsum appellavit, ad memoriam eis adducens umbras veteris testamenti, ac Iesaiæ prophetiam: tanquam diceret, Ecce agnus in lege figuratus, & ab Iesaiâ annuntiatus. Deinde addit etiam id quod præcipuum est eius, puta quod a Deo missus sit ad immolandum pro salute hominum. Vel Dei, hoc est diuinus, propter suam diuinitatem.

Exod. 12.
Iesai. 16.

Qui tollit peccatū mundi.) Agnus siquidem qui in lege sacrificabatur, vnius Israelitici populi auferebat peccatum tanquam figura, signum & umbra veritatis. Agnus autem Dei immolatus, totius mundi aufert peccatum, & tanquam veritas, eos qui in mundo sunt purificat. Ille siquidem irrationalis erat, hic vero rationalis: nec solū hoc, verum etiam diuinus. Peccata autem non tantum animæ dicit maculas, a quibus liberi sunt, qui eius seruant præcepta: verum etiam corporeas infirmitates, a quibus ægrotantes liberat. Dicens autem, Qui tollit peccatum mundi, soluit prædictam suspicionem. Nam qui aliorum aufert peccata manifestum est, quod ipse non habeat peccata: qui autem peccatis non est obnoxius, alia omnino causa venit ad baptismum, quam ipse Baptista paulo post referet. Rursum alibi dicit, Ante me fuit: &, Prior me erat: seipsum intrepide tanquam seruum deiiciens, illum autem quasi dominum incomparabiliter extollens.

Supra eodem.

Et ego nesciebam eum.) Ne putarent quod illum iam olim cognoscens talia de eo ferret testimonia, gratiam illi præstans tanquam cognato, ait: Ego ignorabam eum priusquam ad Iordanem veniret, utpote semper in deserto versatus. Atqui quum adhuc in matris esset utero, cognouit eum, & præ gaudio exultauit, quemadmodum scripsit Lucas. Verum id non fuit naturaliter, sed supernaturaliter: tunc eum cognouit, & quo modo nullus omnino hominum cognouit. Nunc autem triplici cognitione cognouit: puta per visum, per auditum, perque propheticam notitiam, quarum nulla Christum cognoscebat, priusquam ad Iordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognouit eum. Si quidem prophetice ei reuelata sunt quæ de ipso erant: ideo & dixit: Qui post me venturus est, ante me fuit. Vidit quoque eum: illū namque phisibebat dicens: Ego a te debeo baptizari, & tu venis ad me? Audiuit præterea vocem de illo dicentem: Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est, sicut alij euangelistæ docuerunt.

Lu. 1.

Math. 34

Sed ut manifestaretur Israeli, propter hoc ueni ego in aqua baptizans.) Ecce dixit etiam causam, ob quam venit & ipse ut baptizaret, & Christus ut baptizaretur: Vna siquidem eademque fuit & huius causa & illius: videlicet ut manifestaretur Christus Israelitis. Nam a Deo missus fuerat Iohannes ad Iordanem, ut baptismi poenitentiae prædicaret, quo propter baptismi multi concurrerent, & adstans Christus in medio multorum, utpote baptizandus, testimonium acciperet, inferne quidem

p i a Iohanne,

a Iohanne, superne vero a patre & spiritu sancto: atq; hinc ipsos attrahens, mysteria docere, ac mirabilia operari inciperet: neque enim ita concurrissent omnes, neque ita testimonium audiuisent, nisi hoc factum fuisset.

Et testimonium perhibuit Iohannes dicens, Vidi spiritum descendentem tanquam columbam de caelo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto.)

Rursum ait, Nesciebam eum, ut proprium testimonium ab omni suspitione remoueret. Verum quando dixit ei Deus, Super quem uideris spiritum descendente & cetera: Quando quæ de Christo erant ipsi reuelauit, illo nondum manifestato: tunc siquidem & hæc, & alia dixit. Postea vero ipsum quoque demonstrauit ad baptismum accedentem. Presens itaque euangelista ea, ut dictum est prætermisit, quæ circa domini baptismum ab alijs euangelistis conscripta sunt. Matthæus vero hæc ceteris latius enarrauit; lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Et ego uidi.) Spiritum uidelicet descendentem, & manentem super eum.

Et testimonium perhibui, quod hic sit filius Dei.) Et ubi hoc perhibuit testimonium? neque enim usquam scriptum est. Omnino sane hoc testificatus est: relictum est autem ab euangelistis, quemadmodum & alia multa.

Postero die iterum stabat Iohannes & ex discipulis eius duo: & intuitus Iesum ambulante ait: Ecce agnus Dei.)

Non vulgari modo neque casu hæc de ipso loquitur: sed quia nondum Iudæorum insensibilitatem attigerat: nemo enim quicquam de ipso interrogauerat, rursum hæc de ipso dicere coartatur, mentemque eorum iteratis vocibus expergefacerere quasi dormientem. Et quemadmodum sponsus nihil interim sponsæ loquitur, nec eam per seipsum accipit, sed dux sponsæ omnia disserit, eamque illi tradit: ubi vero hanc ipse acceperit, ita eam immutat, ut illa priorum omnium obliuiscatur. Ita & nunc Christus adhuc tacet, Iohannes vero cuncta operatur, ideo etiam amicus sponsi vocatus est, tanquam qui nuptijs præest, omniaque administrat quæ ad sponsum pertinent. Ubi vero accepit desponsatam sibi ecclesiam, ita eam sibi copulauit, ut illa continuo omnium obliuisceretur. Et sicut sponsa nequaquam ad sponsum accedit, sed hic ad illam, etiam si fuerit ipse regis filius, illa vero omniū abiectissima. Ita & hic accidit: iste quum tantus esset, ad eam quæ despectissima erat accessit, & coniunctus non permisit ut hic deinceps remaneret, sed susceptam in paternam deduxit domum, hoc est in cælum.

Et audierunt eum duo discipuli loquentem, ac sequuti sunt Iesum.) Inter multos auditores hi soli audisse dicuntur, auribus uidelicet animæ, quum alij utique audissent auribus corporis. Ex discipulis namque Iohannis soli hi duo tunc animo presentes erant, quum tamen alij multi adstaret. Sequuti sunt autem eum, cupientes eius habere notitiam.

Conuersus Iesus quum uidisset ipsos sequentes, ait illis, Quid queritis? Non tamquam ignorans, qui hominum penetrat cogitationes, sed ut interrogando familiares sibi redderet, ac fiduciam daret. Verisimile est enim quod erubescerent, & quasi ignoti formidabant.

Ai illi

Nota.

At illi dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur, si quis interpretetur, Magister, ubi habitas?) Quum nondum ab eo quicquam audissent, magistrum siue preceptorem eum appellant; atq; hinc causam cur sequerentur manifestant, videlicet ut quę forent vtilia audirent, vtque sese in discipulos ingererent. Dicunt autem, Vbi habitas? volentes diutius & in quiete cum eo conuersari.

Dicit eis, Venite & uidete.) Non dat habitationis signa, volens vt illi sequerentur, quo maiorem haberent fidutiam.

Venerunt & uiderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autē erat ferme decima.) Horam significat, & in his innuens discipulatus desiderium, & in illo humanitatem, quod neq; propter tempus auersi sūt, quum iam sol ad occasum declinaret: neq; tempus, aut aliud quippiā causati sunt. Quod si alibi dicit se non habere vbi caput suum reclina- ret, non hoc simpliciter de domo dicit, sed de propria domo: neq; enim propriam habebat, sed alienis utebatur. Dicit itaque euangelista man- sisse ipsos apud eum die illo: quod autem instructi sint, tanquam ma- nifestum reliquit intelligendum. Tantum enim vna nocte profecerūt, vt ad aliorum venationem sequenti die procederent. Oportet igit & nos ob nullū tergiuersari tempus ab audiendis his quę diuina sunt, sed omnia his posteriora ducere. Alia siquidem mundana vniuersa tē- pus habent; ad hæc vero omne tempus esto conueniens.

Andreas frater Simonis Petri erat unus e duobus qui audierant a Iohanne, & sequuti fuerant eum.) Alterius siluit vocabulum, siue quia insignis non erat vel cognitus: siue ipse qui hæc scribit erat, vt quidam dicunt.

Reperit hic prior fratrem suum Simonem, & ait illi, Inuenimus Messiam†, quod est si interpretaris, Christus.) Sermo est admodum lætantis: Inuenimus quem quærebamus, quem vēturum sperabamus, quem scripturæ an- nuntiauerunt: nam ab his hunc esse cognouit, a quibus ad sacra intro- ductus est. Considera vero, quod hi etiam quum piscatores essent scri- pturis animum aduertebant: nos autē qui de eis colloquimur, in eis q̃ verſamur, nequaquam tamen adeo animum attendimus.

† Mediatorem uidelicet, genus a Deo ac hominibus ducentem.

Et duxit eum ad Iesum.) Postquam uidelicet dixerat quæ ab eo au- dierat. Siquidem hoc germanæ fraternitatis est, hoc sincere amicitie, vt boni participē assumat & fratrem. Fortassis autem nō retulit quę ab eo mysteria audierat, sed tantum vbi dixisset, Inuenimus Messiam, duxit eum ad Iesum, id solum studens, vt ipsum duceret, Christocq; tra- deret, sciens quod ille doceret eum vniuersa.

Intuitus autē illū Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona. Tu uocaberis Cephas†, quod est, si Munsterus dicitur le quis interpretetur, Petrus.) Quæ diuinitatis sunt deinceps a vaticinio gēdū esse Cepha, qđ sonat petra, & dictionē esse Chaldaicam. Quæ diuinitatis sunt deinceps a vaticinio gēdū esse Cepha, qđ sonat petra, & dictionē esse Chaldaicam. Siquidem non minus alliciūt homines prophetiæ aut futurorum annuntiatio, q̃ signa. Præterea minus etiam patent inui- diæ: nam signa calumniabantur insipientes. In Beelzebul, inquit, eiecit dæmonia. De pphetijs vero nihil tale dixisse legunt. Et circa Si- monem quidem & Nathanael hoc vsus est modo. De Andrea autem & Philippo nihil vaticinatus est. Siquidem Andreas Iohannis testimo-

Matth. 4.

Marc. 3.

Lu. 9.

nio attractus est; Philippus vero videns illos qui ipsum sequebantur, ad fidem & ipse adductus est. De Petro quidem prophetauit cui⁹ esset filius, & quo vocandus esset nomine. Quare præterea ad perfectiorem intelligentiam tertio iuxta Mattheum capite dicti illius enarratione, Ambulans Iesus circa mare Galilææ vidit duos fratres Simonē q^o vocatur Petrus, & Andreā fratrē eius, mittentes rete in mare. Ad hæc octavo iuxta Marcum capite verbi illius interpretationem, Et imposito euangelij secundum Lucam, Piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Omnia enim conferunt ad ea quæ hic ponunt. Hunc itaq^{ue} nominavit Petrum: sicut Iacobum & Iohannem filios tonitruī: ostendens se eum esse qui in veteri quoque testamento nominatum adaptauerat, Abram vocans Abraham, Saram + vero Sarram, & Iacobem Sara dicebatur, postmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt, capillo stea dicta est Sarra fulgebit, his ab initio nomē imponit: quorū autē postea, his etiā postea, literæ videlicet adiectione, sicut etiam factum est in nomine mariti. In Hebraica autem & Chaldaica litera, Abraham quidem dictus est literæ additione, Sara vero quæ prius Sarai, literæ yod ademptione.

Matth. 4.

Marci. 1.

1. Corin. 1.

Postero die voluit Iesus exire, & reperit Philippum, ac dicit illi: Sequere me. Erat autē Philippus a Bethsaida civitate Andreæ & Petri.) Postero sane die voluit exire, at nō postero die reperit Philippum, sed postmodum postquam Petrum & Andreā, Iacobum ac Iohannem attraxerat, quemadmodū ab alijs euangelistis licet colligere. Sed quam ob rem nō meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilææ? Quia Matthæus & Marcus hoc tradiderunt, sed quia illi prætermiserant quæ circa Philippum acciderant, hæc nunc iste manifestat. Ait autē illi Iesus, Sequere me. Sciens quidem & hunc iam animo sequutum, quum de eo audisset ab his qui sequebantur, sed reverentia detineri, soluit eum metu. Dicit autē euangelista qua sit Philippus civitate oriundus, puta a Bethsaida vili ac ignobili: ut scias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

Reperit Philippus Nathanael.)

Postq^{ue} videlicet Christū sequut⁹ erat.

Et ait illi, Quem scripsit Moses in lege & prophetæ, inuenimus.)

Sumpto de

ipso experimento, statim predicator efficitur: sciensq^{ue} Nathanael in legis ac prophetarum scripturis diligentissimum; siquidē erat in eis maxime versatus, quemadmodum & ipse Christus attestatur, & res ipsa demonstravit: ad Moysen ac prophetas eum remittit, confirmans inde suum de Christo testimonium esse fide dignum.

Iesum filium Ioseph.) Adhuc enim filius eius esse putabatur.

A Nazaret.) A Nazaret ideo dicebat, q^{od} ibi nutritus esset.

Et dixit ei Nathanael: A Nazaret potest aliquid boni esse?)

Quum pro-

Mich. 5.

phetā audiret dicentē, Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquā minima es inter principatus Iuda: ex te enim exibit dux, qui regat populū meū Israel, e Bethlehem Christum expectabat: nunc autē audiens eum Nazarenū esse, turbatus est & admirabatur, non inueniens Philippi verbum conuenire prophetiæ, ideoq^{ue} opinatus hunc circa locū esse lapsum, benignā fingit obiectionē, innuens non ita ipsum inuentū esse, sed eū esse a Nazare-

a Nazaret, plane quodammodo per modum interrogationis repellit, suam ostendens circa scripturas diligentiam, & infallibilitatem figurarum. Est autem simile ac si diceret, Vtrum fieri potest, vt a Nazaret adeo exigua & abiecta sit quippiam boni? Nam Galilæa a Iudeis male audiebat; porro Nazaret Galilææ ciuitaserat. Dicebat autem hoc certissimus q̃ non a Nazaret, sed a Bethlehem expectaretur Christus.

Dicit ei Philippus, Veni & uide.) Modum quo hoc dixerat ignorās, putansq̃ illum simpliciter ciuitati Nazaret detrahere, ducit ipsum ad Christum tanquam statim crediturum, si modo doctrinam ac conuersationem eius gustasset.

Vidit Iesus Nathanael uenientem ad se, & dicit de eo, Ecce uere Israelita.) Laudauit ipsum quasi intelligētem quę legerat; id enim est vere Israelitæ. Nam pontifices & scribæ quicq̃ illos contingebant, nō attendētes ea quę legebant, falso nomine Israelitæ dicebantur.

In quo dolus non est.) Dolum uocat, veritatis confectionem vel obscuracionem a malitia.

Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti?) Non est laudibus inflatus, sed rogat vnde eum talem esse cognosceret qualem dicebat.

Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus uocaret, quum esses sub ficu uidebam te.)

Ille quidem tanquam hominem adhuc rogabat, ipse vero quasi Deus illi respondet; nam se uidisse dicit quod nullus uidit. Priusquam autem occurrisset ei Philippus, fuerat sub ficu, nullo præsente aut ipsum uidēte. Dedit itaq̃ signum quod cognosceret ac videret quę hominibus uisa nō forent; ideoq̃ & tempus dixit & locum ac arborē. Simul etiā indicauit se omnino audisse quę dixisset, Vtrum a Nazaret posset quippiā esse boni: & ex hoc magis intellexit ipsum esse Christum. Cogitabat enim quod aliter non eum laudasset, sed potius repperisset. Caterum & a prophetia, & a laude ipsum esse credidit. Prophetia uero non de futuris tantum est, verum etiā de præteritis: sicut Moses de mundi constitutione; & de præsentibus, vt quum dixit Christus quę sint in corde hominum.

Genes. 1.

Respondit Nathanael, & ait illi: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel.) Videt animam præ nimia lætitia exultantem, hisq̃ verbis ipsum amplectentem: Tu inquit, ille ipse es qui expectabatur. Sed quare Petrus q̃ post tanta miracula tantamq̃ doctrinam confessus est ipsum esse Dei filium, beatus dict⁹ est: Nathanael uero qui & ante miracula, & ante doctrinam hoc ipsum fecit, non est dict⁹ beatus? Quia licet hoc ipsum loquutus est, non tamen eadem mente. Nam Petrus eum natura Dei filium esse confessus est; Nathanael uero, Dei filium adoptione; & ille q̃ dem proprie Deum, hic autem per gratiam, quod manifestum est ex eo quod subditur, Tu es rex Israel. Qui enim natura Dei filius est, non Israelitarum solum, sed & omnium rex est. Neque hinc solū manifestū est, verum etiā ab his quę respondit Christus, ad perfectiorem confessionē hūc inducens ac docens, ne sibi quasi puro homini auscultaret.

Respondit Iesus & dixit ei: Quia dixi tibi, Videbam te sub ficu, credis? maiora his uidebis.)

Vt perfectius credas. Nam quum parua adhuc audisset, pa-

rum credebat.

† Et dixit ei: Amen amen dico vobis: posthac videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes† super filiū hominis.) Siquidem tanq̃ sup legitimum Dei filiū ascendebant & descendebant angeli Dei ad eum, ministrantes illi: hoc quidem circa tempus passionis, illud autem tempore resurrectionis & assumptionis. Cui autem in modum seruorum ministrant angeli, hic non simpliciter homo est, sed & Deus ac dominus. Amen amen dico vobis fidelibus, Posthac videbitis, post ingenuam veramque fidem. Hęc autem sunt maiora illa de quibus dixerat, Maiora his videbis. Visionem vero intellige etiam cognitionem. Hęc enim omnes discipuli cognouerunt: hi quidem videntes, illi autem ab his qui viderant audientes. Quod ergo in alijs, hoc etiam nunc facit. Siquidem duo vaticinia protulit: vnum certum dicens, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te: aliud vero ambiguum, puta quod visuri essent cœlos apertos & cæt. & a certo confirmat ambiguum. Ideo etiam Nathanael tacuit, Christus vero substitit, ac siluit, expectans verbum eius, sinens vt dicta apud se reuolueret. Vbi enim semen in terram bonam seminasset, reliquit: vt per ocium postmodum nasceretur.

† Primū dixit Ascendētes, significās q̃ usq; tūc cū eo præsentes fuerāt, eiq; ministrauerāt.

CAPVT PRIMVM DE NVPTIIS IN CANA.

Cap. ii.

† **E**T die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.) Tertio post Christi a deserto descensum.

Et erat mater Iesu ibi.)

Vocata tanquam familiaris ab his qui nuptias celebrabant.

Vocatus est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias.) Et ipsi quasi familiares. Accessit autem Saluator non habito respectu ad suam dignitatē, sed ad hominum vtilitatem. Siquidem qui nuptias condiderat, venit vt eas honoraret, suæque præsentiæ sanctificaret: & quū serui formam assumpsisset, non dedignatur seruorum interesse nuptijs, licet qui eū vocauerant non haberent congruentem de eo opinionem. Simpliciter enim tanquam notum, vnumq; e pluribus illum vocauerant.

Et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum, Vinum non habent.) Quum cæderent vino, hoc est quum opus esset vino, siue quum iam vinum defecisset. (Nam habet Græca litera ὑστέρησεν τὸ οἶνον) Necq; enim ad id vsq; temporis vllum fecerat miraculum. Quū ergo cognouisset mater quæ circa ipsum erant, quodque Iohannes propter eum venerat, ac de illius diuinitate testimonium tulerat, & quod cœlitus de eo testimonium acceperat. Simul etiam vidēs quod discipulos acceperat: intellexit quod reuelari ex eo tpe inciperet. Sūpta igitur fiducia deprecata est eum p deficientis vini miraculo: & his qui vocauerant gratiam volens rependere, & suam gloriam volens per filij potentiam demonstrare. Ideoque eam corripit, non quasi vilipendens, sed corrigens tanquam intempestiue precantem. Nam quod eam plurimum honoraret, & ex alijs multis manifestum est, & ex eo quod ipsi compleuit exhortationem.

Corri-

Corripuit itaque eam docens, nondum talia esse quærenda, quæ miracula verbo posset operari. Obediuit autem, eam tanquam matrem honorans.

Dicit ei Iesus: Quid mihi et tibi est mulier? Quid ad nos attinet id, pro quo deprecaris? quid ita nos urget? Potest præterea & alio modo intelligi. Quid mihi tecum commune est? ego siquidem utpote Deus noui quæ tempora edendis miraculis sint congrua; tu vero illa ignoras quasi homo. Non dixit autem mater, sed mulier tanquam Deus.

Nondum uenit hora mea.) Nondum adest tempus meum ad edendum quod quæris miraculum; tunc autem aderit, quum hi quibus opus

est miraculo, cognouerint quod talia possim operari, & ipsi me fuerint deprecati. Nunc autem matre adhortante, non solum intempestiuum

Infra .7.3. et .17.

esset, verum etiam suspectum, & quæ rulosus facillime pateret calūniæ.

Hæc autem, Nondum uenit hora mea: Non potuerunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora eius: Nullus iniecit in eum manus,

quia nondum venerat hora eius: Pater uenit hora, aliaque similia, non ostendunt quod necessarijs temporum horarumque obseruationibus subiaceat: nam quo id pacto fieret, quum horum effector sit? sed hæc de contingentibus opportunitatibus dicta sunt: demonstrantia, quod omnia

ratione ac ordine fieri oporteat. Quum ergo dixisset, Nondum uenit hora mea, miraculum tamen operatus est: & matrem ut dictum est honorans, & ostendens, quod temporibus non seruiat aut subiaceat, sed eis

dominetur.

Dicit mater eius ministris, Quicquid dixerit uobis facite.) Quum uerbo scopum ac rationem intelligeret: quodque non impotentiae excusatio erat, sed

ne uideretur sese miraculis ingerere, & spectaculo exponere, matris autem exhortationem non despiceret: mensæ ministros admonet ut sibi

adessent, & ipsi quoque alio modo cum ea deprecentur.

Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudeorum, capientes singule metretas binas uel ternas.) Hydriæ uasa sunt aquæ: Metretæ vero mensuræ. Erant autem positæ secundum purificationem Iudeorum: id est paratæ ad eorum purificationem, ut si qui forte immundi redderentur, non longe eundum esset ad fontes.

Dicit eis Iesus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum.)

Mensæ ministros, facit etiam ministros miraculi, ut ipsi testes rei essent. Non iussit autem ut uasa uinaria implerentur, sed aquales siue

hydriæ, ne qui suspicarentur quod relictis fecibus mixtio aquæ facta esset. Quare autem non ipsemet solo uerbo etiam hydrias impleuit,

sed ministris hoc imperauit? Ne phantasma esse uideretur: sed si quod miraculum calumniaretur, ut qui aquam hauserant, silentium illis

imponerent.

Et ait illis: Haurite nunc et ferte architriclino. Et tulerunt. Ut autem gustauit architriclinus aquam factam uinum, et non sciebat unde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam: uocat sponsum architriclinus et dicit ei, Omnis homo primum ponit bonum uinum, quumque

inebriati fuerint, tunc id quod deterius est, tu seruasti bonum uinum usque modo.) Archi-

triclino dicit cōuiuij præfectum, qui cōuiuium procurat, Triclīnia enī vocabantur

vocabantur aulae conuiuiorum. Non ergo simpliciter aquam conuertit in vinum, sed in bonum vinum, sicut architriclinus ipse testatus est. Nam huiusmodi admiranda Christi opera longe erant naturalibus praestantiora. Quod igitur aqua versa sit in vinum, ministri testes fuerunt; quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac sponsus: ut deinceps miraculum latere non posset, quod testimonijs adeo manifestis probaretur. Verisimile est autem & sponsum dixisse, Quid nam est hoc? verumtamen id praetermisit euangelista utpote non necessarium. Utinam autem & ego qui frigidus sum, laxis & effusus, nihil in hac ab aqua differens, in calorem conuerterer spiritualem, virtutis con-

Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilaeae.) Non solum scripto prodidit miraculum, sed etiam docuit principium hoc fuisse signorum. Nam quia id scitu dignum erat, & ab alijs praeteritum, scripsit illud, utpote ad hoc utile, ne fides adhibeatur his quae dicuntur pueri Christi miracula: hoc enim fuit initium signorum: illa vero sunt opus viri qui a veritate aberrauit. Nam si puer mirabilia operatus fuisset, id statim omnibus innotuisset, neq; Israelitis fuisset opus Iohanne ut eum manifestaret. Siquidem Iohannes ipse dixit, Vt manifestaretur Israeli, propter hoc veni ego in aqua baptizans. Merito ergo expectauit de cetero viros etate, ne phantasmata esse putarent ea quae fierent. Nam si plurimi id suspicabantur quum in legitima ac perfecta aetate mirabilia operaretur, multo magis in imperfecta, & priusquam tempus conueniens aduenisset, quum inuidia tabescerent, in Saluatorem insurrexissent: & ita non solum increduli fuissent dispensationi incarnationis, sed etiam euangelium impedissent. Quare etiam tertio iuxta Matthaeum capite, quam ob causam post trigessimum annum venerit Christus ad baptismum, ubi dicitur, In diebus illis venit Iohannes Baptista praedicans in deserto Iudaeae, & causas inuenies aptissimas, ac rationi maxime consonas.

Et manifestauit gloriam suam.) Potentiam & virtutem suam, magnitudinem diuinitatis suae. Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, quum pauci ad id quod factum erat aduertissent, soli videlicet ministri & architriclinus ac sponsus cum discipulis eius? Quod in se erat, manifestauit eam per huiusmodi miraculum: quanquam enim pauci tunc aduertebant: postea tamen diuulgatum est miraculum, multosque attraxit. Quod autem die illo nullus aliorum crediderit, ex sequentibus manifestum est, Nam subiunxit:

Et crediderunt in eum discipuli eius.) Qui etiam antea ipsum admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri signa, quum futurum est, ut spectatores beneuoli sint & animum aduertant.

Post haec descendit Capernaum ipse & mater sua & fratres sui, manseruntque in ea non multis diebus.) Descendit Capernaum, ut quiescere faceret ibi matrem. Fratres sui autem, lege, non natura, filij videlicet Ioseph, qui lege & non natura pater illius erat.

CAPVT SECVNDVM DE EIECTIS
E TEMPO.

ET prope erat pascha Iudæorum, ascenditque Iesus Ierosolyma, & repperit in templo uēdentes boues & oves ac columbas, & numularios sedentes. Quumque fecisset flagellum e funiculis, eiecit omnes de templo, oves simul ac boues, & numulariorum effudit æs, mēsasq; subuertit.) Similia quoq; scripsit Matthæus in fine quadragesimi quinti capitis: & illorum lege enarrationem, plurimum ad hæc conferentem. *κεματισαὶ* autem proprie dicuntur permutatores, quos Matthæus *κόλλυβιστᾶς* nominauit, hoc est numularios. Et sicut *κόλλυβος* obolus est, qui pro pmutatione monetæ dat. i. (vt vulgo dicūt) cambiū: sic & *κέρμα* congeries est obolorū, aut minutorū numorū quibus fit pmutatio. Præterea *φραγέλιον* genus est flagelli: erat aut tōtextum: nam & eorum qui eiecti sunt, conuersatio contexta erat absurdis verbis ac operibus: & rursus efficiētis conuersatio contexta erat ex supernaturalibus verbis ac operibus, siue rebus diuinis & humanis. Opus itaque operatus est multa plenum autoritate. Nam quia sabbatho curaturus erat, multaq; similia facturū, quæ Iudæis legis transgressio videbantur: ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primum huiusmodi aufert suspicionem. Qui enim tātum zelum erga domum Dei demonstrauit, tantaq; vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum coniceret, & tum caupones illos, tum Iudæos id ipsis permittētes in se exacuit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquā posset templi domino esse contrarius.

Et his qui uendebāt columbas dixit: Auferte ista hinc, & ne faciatis domum patris mei domum negotiationis.) Non factis solum, sed & verbis ostendit Deo se nō esse contrariū. Sed ipse quidem Deum natura patrem suū vocauit: Iudæi aut adoptione patrē ipsum nominasse putantes, nō sunt hoc verbo turbati. Sed neq; his quæ fecit exasperati sunt: siquidem arguebat illos conscientia ac confundebat, ostendens q̄ iuste hæc & fecisset & dixisset. Domum aut negotiationis, hoc est cauponā aut tabernam. Prædicto vero Matthæi capite dixit, Speluncam latronū. Ex quo adnotare possumus, quod zelum ac libertatem arguendi bis demonstraauerit aduersus eos qui in templo cauponabantur, & in principio euangelij et circa finem. Quæ ergo in principio euangelij cōtigerunt, Iohānes hoc loco conscripsit: quæ vero circa finem, Matthæus.

Recordati sunt aut discipuli quod scriptum est, Zelus domus tuæ comedit me.) Nā Psalm. 69. id scriptū est in libro Psalmorū. Zelum aut dicit nūc iustā indignationem. Comedit, hoc est valde amplectitur & inflammat me. Scire aut oportet, quod homines facto flagello non verberauit, sed ipsos quidem exterruit ac expulit: oves vero ac boues verberauit & eiecit.

Responderūt ergo Iudæi & dixerunt ei, Quod signū ostēdis nobis quod hæc facias?) Scientes sese condemnatos, ipsum quidem reprehendere ausi non sunt, sed dixerunt ei: Quum hæc facias, siue quum dominium tibi vindices, quod signum ostendis nobis tuæ autoritatis? O ingentem dementiā: quum

quum beneuolos esse oporteret, ipsumque laudare, qui domum Dei tanta purgaret ignominia, autoritatis signum querunt, inuidia tabescentes, & signum carpere volentes. Nam alibi quoque dixerunt, In qua potestate hæc facis?

Respondit Iesus & dixit eis, Soluite templum hoc, & in tribus diebus erigam ipsum.) Potentiæ suæ autoritatis signum dat eis, puta tertij diei resurrectione. Nam templum dicit corpus suum; ipsum enim domus est & templum non animæ solum, verum etiam diuinitatis. Soluite autem dixit, non adhortans eos ad sui interfectionem, sed quia cognouit quod facturi erant, figuratiuo sermone prædixit, Soluite ergo, siue in terram subuertite, ab anima separate, & coniunctionem quæ cum illa est dissoluite.

Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu in tribus diebus illud eriges? Ipse autem dicebat de templo corporis sui.) Prior quidē structura viginti annis a Solomone absoluta est, altera vero per quædraginta & sex a Zorobabel. Priori namq; a Babylonijs destructa, cœpta est posterior circa annum primum regis Cyri: deinde inuidia & calumia circummorantium Samaritanorum impedita, ita quadraginta annis permansit. Circa secundum vero annū Darij Hystaspis missus Zorobabel in sex annis ipsam perfecit; & ita annis quadraginta & sex ædificatum est templum, qui numerantur ab initio ædificationis vsq; ad consummationem.

Quando ergo surrexit a mortuis, recordati sunt discipuli eius quod hoc dixerit, & crediderunt sermoni eius.) Quum autem hoc diceret hesitabant quid nam diceret, nec credebant. Multa quoq; talia loquitur, primum quidē audientibus incerta, postmodum vero manifesta, vt ostendatur præuidisse se quæ dicebat. Et quare enigma non dissoluit dicens quod templum intelligeret corpus suum? Quia tunc ei fides habenda non erat. Sigdem duo tunc obstabant: vnum quidem resurrectionis opus, alterum vero quod Deus esset, qui tale templum inhabitaret.

Quum autem esset Ierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomē eius, videntes signa eius quæ faciebat.) Crediderunt in eum non tñ firmiter: nā illi firmitus credebant, qui non propter signa tantum, verum etiam propter doctrinam eius credebant: nam signa crassiores attrahebant, doctrina vero ac prophetiæ mente subtiliores. Ideo quoq; cōstantiores sunt hi, quibus etiam aptatur id quod dicitur: Beati qui non viderunt & crediderunt.

Ipse autem Iesus non credebat se ipsum eis.) Neq; credebat, neq; tanquā legitimis discipulis confidebat: quare?

Eo quod ipse nosset omnia.)

Omnem hominem siue constās esset sit.

Hæc diuersa oritur ue inconstans. Vel, Omnia quæ in omnibus sunt.

interpretatio, quod πάντες pro quo in vulgari translatione legitur Omnes, Græcis accusatiuus ē masculinus singulis, aut neutrius generis pluralis, & ita uerti potest in Omnem aut omnia. Plurima tamen exemplaria Græca habent πάντας, hoc est Omnes, & ita legisse uidetur qui vulgarem addidit translationem.

Et non erat opus ei, ut quis testimonium ferret de homine.) De qualicūq; hoīe.

Ipse enim sciebat qd esset in homine.)

In quocūq; hoīe, utpote cordium cognitor Deus.

CAPVT TERTIVM DE NICODEMO.

Cap. iiii.

ERAT autem homo ex pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic uenit ad Iesum nocte.) Timebat enim palam accedere propter Iudæorum suspicionem, qui auersuri erant accedentes ad eum.

Et dixit ei, Rabbi scimus quod a Deo ueneris in magistrum.) Putabat enim quod propheta esset missus a Deo ad docendum.

Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi Deus fuerit cum eo.) Quum prophetam eum putaret, merito arbitrabatur hæc eum non propria facere potestate, sed esse a Deo precibus obtenta.

Respondit Iesus & dixit ei, Amen amen dico tibi, Nisi quis superne natus fuerit, non potest uidere regnum Dei.) Existimabat Nicodemus se nosse Deum, ac de eo recte sentire. Ostendens autem CHRISTVS quod longe a veritate aberraret, ait. Nisi quis regeneratus fuerit per regenerationem diuini baptismatis, non potest scire siue cognoscere eius dignitatem ac magnitudinem. Nunc enim seipsum dicit Deum, id tamen obscure, quo insolentiam deuinet. Diuina siquidem gratia quæ per sacrum datur baptisma, & mentem roborat, & recte uidere tribuit, dissipata imbecillitate, quæ obtenebrabat.

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci quum sit senex? num potest in uentrem matris suæ iterum introire & nasci?) Quid hoc Nicodeme: Rabbi ipsum vocas, & a Deo uenisse dicis, nec tamen credis quæ dicit? O Iudaicæ crassitudinē. Audiuit regnationē, sed spiritualē: non potuit hæc cōcipere, sed carnalē intelligit, & merito dubitat, modūq; sciscitat.

Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei.) Modū manifestat dicens, qd ex aqua & spiritu, uidelicet sancto: non tñ clare hoc dicit, quo attentius interrogaret. Sæpius enim occulte mentē excitat, ut diligentior ac curiosior reddat auditorem. Nicodemus siquidē impossibilem dicebat regenerationē, Christus vero oīno possibilem: nec id solū, sed & necessariā: adeo ut sine ea regnū Dei nullus possit intrare, hoc est, eius dignitatē ac magnitudinē cognoscere, aut diuinā attingere fruitionem. Intelligitur autē verbum de his qui post Christum baptizati fuerunt. Reliquū est igit, ut et Apostoli regenerati sint per aquā sane a Iohanne, per spiritum vero, quia ad eos in specie ignitarum aduenit linguarū. Scribunt autē quidam, Apostolorū temporibus proximi, quod Christus Petrū ac virginē matrem baptizauerit: Petrus vero reliquos omnes Apostolos.

Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum ē ex spiritu, spiritus est.) Nō carnalis inquit generatio est, sed spiritualis: nam quod ex carne natū est, carnalis est progenies: quod autem natum est ex spiritu, spiritua-
lis gñatio est. Carnalis itaq; natiuitas ē sensibilis, spiritualis vero, intellectualis: nec oportet qd intellectuale est sensibilibus indagare: neq; humano modo, opus quod diuinū est. Siquidē ex quo prior generatio facta est inutilis, data est secūda regeneratio excelsior & honorabilior. Dei opus est prior, Dei opus est & posterior: Deus enim spiritus est. Quum igitur audieris quod spiritus regenerat, ne modum quæras.

Nam

Nam si incomprehensibilis est in vtero formatio, longe incomprehensibilior est quæ in aqua fit: quod si de illa nō ambigimus, omnipotēti Dei sapientiæ credentes, de hac multo magis credere oportet. Sicut autē in prima hominis formatione subseruiuit terræ elementum, quū vniuersa in manu essent creatoris, ita & nunc subseruit aquæ elementum, quum vniuersa sint in voluntate spiritus. Quod si me interroges, quare nūc aqua: ediuerso te interrogabo, quare tūc terra. Poterat siquidem sine terra fieri homo. Nam & quod sine verbo nihil faciat Deus confiteor: & quod solus omnium verba exakte nouit, & dico & credendum suadeo. Quod autem in carnali generatione est vterus, hoc in spiritali est aqua: sed ibi quidem ad generationem opus est tempore, hic autem non ita: quia carnalia in tempore perfectionem assumunt, spiritalia vero statim perfecta creantur. Perfectum itaque verbum per aquam quæ ministerium soli Deo manifestum est: hoc autem a sanctis patribus vtcunque comprehensum est: quia diuina in eo signa adimplentur, sepultura videlicet ac resurrectio. In eo namque tanquam in quodam sepulchro, capite mergimur, vetusque homo sepelitur ac demergitur: deinde de quom exilimus, nouus resurgit & ostenditur. Quemadmodum enim nobis facile est demergi & exilire: ita Deo facile est veterem hominem sepelire, nouumque excitare. Hoc autem tertium fit, vt scias potentiam patris & filij ac spiritus sancti omnia efficere. Dubitant autē quidam. Nam si quod natum est ex spiritu, spiritus est, Christi certe caro spiritus erit. De virgine enim dicit angelus, Quod in ea natum ē, a spiritu sancto est. Quibus nos dicimus, quod hoc dixerit docens quod a viro non esset, non quia esset a muliere. Dicit enim Apostolus, Factum ex muliere, caro videlicet de carne. Natus est ergo a carne virginea, ne ab humana natura esset alienus. Nam si & hoc facto quidam nō credunt incarnatum, quomodo in impietatem non cecidissent, si ita factum non esset? In virgine ergo natus est a spiritu sancto, siue supernaturaliter, quia non a viro. Nam hoc significat quod dicitur, A spiritu sancto.

Matth. 1.

Galat. 4.

Non mireris quod dixerim tibi, Oportet uos nasci superne.) Videns cum nondum a crassitudine diuelli sed turbari, primum reprimat: deinde facili conatu hunc ad exemplum ducit sensibile, propter illius imbecillitatem, & medium inter corpoream crassitudinem & incorporeā subtilitatem: vt hinc mentem eius reducat. Dicit ergo.

Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, aut quo uadat. Sic ē omnis qui natus est ex spiritu.) Spiritum dicit nunt ventum. Est autem intentio eius: Sicut ventus ubi uult spirat, hoc est ubi motus fuerit: uoluntas enim venti, motio est, & uocem eius audis siue sonum aut stridorem: nō cognoscis autem unde uenit aut quo abit. Sic est omnis qui natus est ex spiritu: incomprehensibilis est uidelicet quo ad huiusmodi generationem. Quod si sensibilis spiritus impetum ac uiam non potes comprehendere, cuius sensum recipis, tum quia sonum eius audis, tū quod te calefaciat aut frigefaciat: multo magis intelligibilis. Si ergo uim illius corporei spiritus licet non comprehendas, credis tū: quomodo hunc

hunc incorporeum propterea non credis, quod non comprehendas?

Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Adhuc Nicodemus in Iudaica manet imperfectione, nihil valens supra sensum intelligere, etiam manifesto huiusmodi exemplo proposito. Dicit ergo: Quomodo possunt hæc fieri, quæ de prædicta regeneratione dixisti? Vnde & Christus iam obiurgantis more cum eo disserit.

Respondit Iesus & dixit ei: Tu es præceptor Israelis & hæc ignoras? Nequaquam malitiæ condemnat eum Christus, sed ignaviæ ac ruditatis. Oportebat enim eum qui præceptor erat, hæc a scripturis cognoscere. Signa siquidem regenerationis spiritualis continent libri Iudæorum, puta quæ de rubro mari scribuntur, in quibus aquæ typus erat mare, Exod. 14. nubes vero spiritus. Et quæ de leproso Naaman, quando in Iordane 4. Reg. 5. lotus est, & reuersa est caro sua ad ipsum sicut caro pueri paruuli. Aliæque plurima similia. Habebant insuper & prophetias. Dixit enim Dauid, Psalm. 15. 31. Et annuntiabunt iustitiam eius populo qui nascetur, quem fecit dominus. & Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, & Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua. Aliorum siquidem prophetiæ præ multitudinem in præsentia relinquuntur.

Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur.) Vel de seipso & patre hoc dicit, vel de seipso solo. Quanquam tu non credas, nos tamen quod probe nouimus, hoc loquimur.

Et quod uidimus testamur.) Idem confirmationis causa repetit, quod scimus testamur; neque enim sensibilem aspectum intelligas, quum nondum factum esset.

Et testimonium nostrum non accipitis.) Hoc non indigne ferens dixit, sed leniter quod fiebat enarrans, & modeste quod futurum erat prædicans, & quasi protestans ac docens nos, ne quum erga aliquos disputamus, indigne feramus, clamemus, aut exasperemur, si non persuadendum; nam iræ materia ac principium clamor est; patienter vero respondere, est conari ut credibile facias quod dixeris.

Si terrena dixi uobis & non creditis, quomodo si dixero uobis cælestia credetis? Frequenter quum verba facturum est, quæ suæ congruant maiestati, his propter auditorum crassitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora dispensatorio modo condescendendo præfert: quod sane etiam nunc fecit. Nam ex quo de spirituali generatione loquutus est, de sua ipsius etiam generatione quæ fuit ante secula, quæque omnem & mentem & sermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neque spirituales posse intelligere, nihil de illa dicit, sed causam talis silentij docet, quod sit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum est, quod sæpius mediocria aut humilia loquatur. Terrena autem intelligunt hic & idam de veneto dictum esse, ac si diceret: Si terrenum proposui exemplum, & non creditis, quomodo si cæleste aliquid aut sublimius dixero, credetis? Alij vero, Terrena, de regeneratione dictum astruunt: interpretantes quod terrenam hanc dixerit, etsi cælestis sit ac diuina, tanquam super terram impleta, & comparando ad suam ineffabilem generationem.

Nam ad illius celsitudinem hæc terrena est & humilis.

Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.)

Quia superius

dixit Nicodemus, Scimus quod a deo veneris in magistrum: hoc ipsi nunc corrigit, ac si dicat: Nec me talem existimes præceptorem, quasi vnum aliquem ex prophetis. Nullus siquidem illorum ascendit in cœlum, siue ingressus est in cœlum, nisi ego qui e cœlo descēdi, ideoq; sublimiora defero dogmata. Alio præterea modo dixit, Qui descendit de cœlo: quia in veteri testamento diuersimode, variæque dispensatione dicitur Deus ascendere ac descendere, velut est illud, Descendens videbo si iuxta clamorem illorum operati sunt. & Ascendit Deus ab Abraham vt cessauit loqui ad eum: multaq; similia.

Genes. 18.

Filius hominis.)

Qui secundum humanitatem filius est hominis. Scire autem oportet, quod a diuinitate seipsum frequenter nominat, & etiam sapius ab humanitate.

Qui est in cœlo.)

Qui iuxta diuinitatem in cœlo est siue celestis. Vide autem quomodo, etsi sublimia videantur verba, non tam maiestati suæ conformia sunt. Nam & quum in cœlo est, terram non relinquit: & de cœlo descendens, non abest a cœlo, sed ubiq; est, quum diuinitas circumscribi nō possit. Talia tamen loquitur, parcens auditoris imbecillitati, & paulatim ipsius mentem eleuare volens.

Nume. 21.

Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat uitam æternam.)

1. Corin. 1.

Quum maximè retulisset beneficium, quod hominibus per baptismum confertur, narrat & aliud non minus, quod per baptismum datur. Quæ duo Paulus quoque simul posuit scribens ad Corinthios: Num pro vobis crucifixus est Paulus, aut in nomine Pauli baptizati estis? Nam hæc duo ineffabilem eius ostendunt dilectionem, quod & regenerationem cōtribuit, vt mundaret nos a peccatis nostris, & crucifixus est, vt in æternum viuamus. Innuit itaque crucifixionem suam, ostendens quod eam præcognouerit, & ex consequenti voluntarie ad eam propter hominum salutem accedat. Non tamen de ea directe loquutus est, sed exaltati a Mose serpentis sumpsit exemplum, docens quod vetera nouis cognata sint, eorumq; figuræ. Est autem de serpente historia talis: In eremo olim serpentes morsu necabant Israelitas, Iussit ergo Deus Moysi, vt factum serpentem eneu exaltaret in ligno, ad quem intenderēt qui morfi erant ac sanarētur. Eratq; serpens eneus durus, figura corporis Christi, duri ac seueri contra peccatum: ille absque veneno, & hic sine veneno peccati: ille in ligno eleuatus, & hic in ligno crucis exaltatus: ille morsus a serpente & in se intendentibus vitam præbens, hic morsus a serpentibus spiritualibus vitam tribuens sempiternam, si fide in ipsum intendant. Propter hoc ergo per similitudinem dixit, Sicut Moses exaltauit serpentem & cætera. Deinde causam addidit talis exaltationis. Sicut enim eleuauit ille serpentem, vt in eum intendent vitam haberent: ita & hic exaltatus est, vt in eum intendent siue credentes, vitam habeant sempiternam. Sed ibi sane serpens propter serpentes mordentes, hic autem homo propter homines morfos.

Ibi quia

Ibi quia propter serpentes prouenerat nocumentum, per serpentem erat et cura: hic vero, quoniam per hominē intrauit mors in mundum, datur & vita per hominē: eumque mortuum, ut is qui mortē induxerat moreretur. Dicens autem, Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam, omnino se Deum esse ostendit, cuius mors præstat alijs vitam æternam: moritur siquidem tanquam homo, præstat autem vitam æternam tanquam Deus: & qui aliorum prohibet perditionem, ipse nequaquam perire potest. Crux ergo vitæ æternæ fons est. Vnde quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quæ cogitationis imbecillitati nervos addit. Patet ergo fidei utilitas.

Nam Deus sic dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat uitam æternam. Deus sic dilexit mundum: siue adeo homines amat, ut pro hominibus filium suum dilectum in mortem tradiderit; ut omnis qui credit in eum, viuat perenniter vita beata, quæ sanctis congruit. Ostendit ergo quod de mente sua sicut & patris fuerit crucifixio: Vna siquidem eademque voluntas est patris & filij ac spiritus sancti. Rursum quod additur, Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam, confirmatio verbi est. Sed quam ob causam dilexit Deus mundum? Plane ob aliud nihil, quam propter immensam bonitatē suā. Erubescamus igitur intuentes eius dilectionem: Nam ipse neque filio suo vnigenito pepercit propter nos, at nos etiā pecunijs parcimus, ne eas propter ipsum expendamus: quod certe omnem excedit ingratitudinem, ut opus eius immensæ sit bonitatis, nostrum vero immensæ ingratitudinis. Erga filium quoque similivtimur perfidia. Homini namque qui se pro nobis exposuit periculo, prompte omnem tradimus substantiam: Christo vero qui pro nobis mortuus est, neque hanc benevolentiae mensuram exhibemus: sed fratres eius minimos despiciamus esurientes, aliaque plurima sustinentes; magis autem ipsum, qui mala illorum per compassionem pro suis ducit.

Nota.

Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut saluetur mundus per eum. Aliam quoque Dei ostendit humanitatē ac ineffabilem quam erga nos gerit curam. Neque enim solum dedit filium suum vnigenitum, sed & iudicium reiecit, ac in secundum eius distulit aduentum. Duo siquidem Christi sunt aduentus: qui iam factus est, & qui futurus est. Non sunt autem hi duo ad eosdē fines: Est enim primus non ut inquirat, sed ut remittat quæ ab hominibus perpetrata sunt: Secundus vero non ut remittat, sed ut inquirat. Hic ergo de primo loquitur. Atqui etiā primus condemnationis erat, si quod verum est fateri volumus: nam ante hunc lex naturalis erat, & lex scripta ac prophetæ: doctrinæ & signorum exhibitiones, aliaque multa quæ vitæ instituta corrigerent: & consequens erat ut omnium transgressionibus punirentur. Sed quum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat: nam si inquisisset, omnes simul abrepti essent: omnes siquidem peccauerant. Nunc ergo venit ut de præteritis veniam tribuat, & de futuris securos reddat. Postmodum autem veniet ut cōdemnet,

Iohan. .15.

& de his qui non crediderunt ultionem sumat. Si non venissem, inquit, & loquutus eis fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

Titum. .1.

Qui credit in eum non condemnatur.) Qui legitime credit. Vel qui seruat etiam eius precepta. Nam de his qui tales non sunt ait Apostolus, Confitentur se scire Deum, factis autem negant.

Qui autem non credit, iam condemnatus est: quia non credit in nomen unigeniti filij Dei.) Nam sicut illum fides exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante iudicium condemnauit. homicida enim, & quicumque delinquit, ex natura peccati statim condemnatus est, sed postmodum sententia principis. Alio quoque modo. Quia iudicium non erat praesens, sed futurum, condemnationis timorem prope adduxit. In nomen autem, hoc est in ipsum: nam & hoc idioma est scripturae Hebraicae, ubi de Deo loquuntur, capere nomen eius pro ipso, religionis gratia.

Haec est autem condemnatio, quia uenit lux in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.) Haec est infidelium condemnatio: propter hoc

condemnantur, quia ueniente ad eos luce scientiae ac veritatis (dicit autem hoc de seipso) dilexerunt magis tenebras ignorantiae ac mendacii, quam lucem. Nam qui absente luce manet in tenebris, excusationem forsassis aliquam habebit: quanquam & hunc oportuit non ita se habere, sed lucem querere: qui vero ueniente ad se luce adhuc in tenebris residet, omni priuatur excusatione: auersum enim animum ad lucem claudit, & voluntarie tenebris offunditur: nec solum ad lucem non uenit, sed ediuerso quum magis lux ad se ueniat, fugit, & a sua aueritur salute. Deinde etiam causam ponit propter quam dilexerunt tenebras.

Erant enim mala eorum opera.) Ideo ergo lucem fugerunt, ne ea manifestaret. Atqui non uenit ut inquirat, sed potius ut ignoscat: & ideo accurrere magis oportebat.

Nam omnis qui male agit, odit lucem.) Quamdiu mala operatus fuerit, quamdiu in his permanserit.

Et non uenit ad lucem, ne manifestentur opera eius.) Timens uidelicet.

Qui autem operatur ueritatem, uenit ad lucem.) Qui operatur quod rectum est, qui recte conuersatur, uenit ad lucem, amat lucem.

Ut manifestentur opera eius.) A luce: neque enim erubescit, aut veretur ea.

Quod per Deum sint facta.) Quod secundum Deum sint, quod Deo placentia. Quod autem dictum est, Ut manifestentur, non est intelligendum quasi hoc in facto suo querat, sed tanquam rei consequentia hoc faciente: solet namque lux manifestare quae proxima sunt.

Infra. 4.

Supra. 1.

Post haec uenit Iesus & discipuli eius in terram Iudeam, & ibi morabatur cum eis, ac baptizabant.) Ipsi baptizabant non ille. Dicit enim in sequentibus euangelista, quod ipse Iesus non baptizabat, sed discipuli eius. Siquidem ut eos qui credituri erant nec concurrebant, hoc modo congregarent, (quod in Simone fecit Andreas, & in Nathanael Philippus) baptizare iussi sunt, ut multos simul coadunare possent: quos etiam ea quae de Christo erant edocentes, Saluatori qui prope aderat offerebant. Quod

dam autem exemplaria habent, Et baptizabat, quod etiam ipsum intel-
ligitur, q̄ non per seipsum, sed per discipulos suos hoc faceret.

Erat autem & Iohannes baptizans in AEnon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi:
& ueniebant ac baptizabantur. Nondum enim coniectus erat Iohannes in carcerem.)
AEnon & Salim, loca quædam erant ita nominata. Præterea Iohan-
nes baptizabat donec in carcerem conijceretur, vt continue posset doce-
re de Christo, & baptizatos ad eum transmittere. Et ne zelo aut ira ces-
sasse videretur, sed potius de eo crederetur quod Christi discipulis co-
operaretur, baptizatosq; ad eū adduceret. Et tertio, ne discipulos suos
ad maiorem emulationem accenderet. Nam si millies clamans, sem-
perq; primas Christo concedens, & tantum sese deiciens, non persua-
sit eis quod illius præcursor esset, si deinceps baptizare cessasset, pro-
culdubio omni postposito pudore sub prætextu honorandi magistri,
eumq; præponendi, contra Christum & Apostolos multa deblateras-
sent. Quod etiam sciens Christus tunc præcipue cœpit prædicare, quū
Iohannes e medio sublatus est. Vnde & Chrysostomus, Propterea in-
quit, opinor præproperā illi cōcessam esse mortē, vt omnis affectus mul-
titudinis in Christum transfunderetur: nec deinceps diuiderentur va-
rijs de vtroq; sententijs. Quod si quis requirat quid amplius habebat
baptismus discipulorum supra baptismum Iohannis? Respondemus
quod nihil: vterq; enim similiter gratiæ spiritus expers erat, & verisq;
vna erat causa, vt videlicet baptizatos Christo adducerent.

CAPVT QVARTVM DE PV-
RIFICATIONE.

FActa est autem questio ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purificatione.) **Fa-**
cta est disputatio ex discipulis Iohannis aduersus quendam Iu-
dæum a Christi discipulis baptizatum. Questio autem erat de purifi-
catione siue baptismate, tanquam baptismata eorum amplius quiddam
haberet super baptismata discipulorum Christi, æmulatione siquidem
accēsi, id persuadere conabantur.

Et uenerunt ad Iohannem ac dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu
testimonium perhibuisti: ecce is baptizat.) Quum Iudæum vincere non
possent, uenerunt ad magistrum suum ac dixerunt: Ille de quo tanta ac
talia testificatus es, quem tuo testimonio glorificasti: hic tuum munus
contra te exercet, tuamq; rapit gloriam. Et insuper exasperare illum
cupientes, addiderunt:

Et omnes ueniunt ad eum.)

Te relicto.

Respondit Iohannes & dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei da-
tum de cælo.) Non potest homo a seipso tale quippiam accipere, vt
pote cœleste ac diuinum: nam terrenum ac humanum sapius etiam a
seipsis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem ostendit Christū
non simpliciter hominem esse, sed etiam Deum: manifeste vero demon-
strauit quod a Deo acceperat vt glorificaretur, omnesq; attraheret.
Deinde quia Iohannis testimonium ad Christi imminutionem assum-
pserant, retorquet ipsum contra eos, & ab eo magis ostendit illum si-

bi præpositum. Ait enim:

Ipsi uos testes estis quod dixerim, Non sum ego Christus, sed missus sum ante illum.)
Missus sum ante illum, siue minister ac seruus eius. Si ergo meum pdu-
citis testimonium, illud maiorem hunc esse testificatum est.

Qui habet sponsam sponsus est.) Ipse qui sponsam habet, sponsus ē
vel dominus. Sponsa siquidem populus est fidelium, siue ecclesia mysti-
ce per fidem coadunata: sponsus uero Christus, hāc ineffabiliter sibi co-
adunans & approprians ac eligens. Vñ & Saluator rem hanc nupti-
as alibi appellauit.

Amicus aut sponsi qui stat & audit, gaudio gaudet propter uocem sponsi.) Supius
qdē seipsum seruū ac ministrū, hīc aut amicū illius uocat: non seipsum
extollens aut iactans, sed in hoc negotio gaudiū demonstrās per ami-
ci appellationē. Neq; enim ita gaudēt serui in nuptijs dñorum sicut a-
mici. Quod ergo dicit, tantundē ē ac si diceret: Ille quidē sponsus est ac
dominus: ego uero amicus ac sponsę ductor, qui stans iā et nuptijs intē-
dens perficiendis, quodq; mihi iussu est adimplens, & exinde audiēs
ipsum cū sponsa colloquentē, illamq; cōponentē ac instruentē, gaudeo
ppter hāc eius vocē, quæ adeo dulcis est, adeo efficax, adeo salutaris.

Hoc ergo gaudium meū impletum est.) Quū illi sponsam tradiderim,
ac cōmissum mihi ministeriū, ut dictum est, impleuerim. Illi ergo pu-
tabāt præceptorem suum exasperandū, & ad æmulationē irritandū:
ipse uero quum prædicta diceret, ostendit q̄ non solū non emularetur
eum qui gloria superaret, sed gauderet potius, ut qui hoc procurasset.
Deinde etiam de futuro prophetat.

Illum oportet crescere, me aut minui.) Minui: quēadmodū lucifer orto
sole. Vides q̄ pacto paulatim ac ingeniose illorū inuidiā cohibeat, ac im-
possibilia tētantes ostēdat? Ideo enim adhuc eo uiuente & baptizāte dī
spositū est ut ita fieret, quo ipsum excellētē Christi testem haberent
fide dignum & in nullo contradicere possent: vnde nec a seipso hęc dī-
xit, sed illis impellentibus.

Qui de supernis uenit, super omnes est.) Qui cœlestis ē, maior oībus
est: & ideo ego quoque minor sum. Vel aliter. Qui cœlestis est nullo
eget, & ita nec meo eget testimonio, ipse sibi sufficiens.

Qui e terra profectus est, terrenus est.) Sicut illud de illo, ita & istud
de isto dicit: nā qui e terra profectus est, terren⁹ ē siue inferior illo: si
quidē cœlū supernum ē & excelsum: terra uero inferna & humilis.

Et de terra loquitur.) Atqui diuina loquebat. Sed quemadmodū
Christ⁹ in præcedētibus dixit, Si terrena dixi uobis et nō creditis, ter-
renū vocās diuinā regenerationē: nō quod terrena esset, sed in cōpara-
tione æternæ generationis suæ, quæ oēm sensum, oēmq; excedit intellē-
lectum: Ita & nunc Iohannes de terra se loqui dicit, in comparatiōe
supernaturalium Christi sermonum: ostendens sua esse parua ac uilia,
si ad ea quæ illius erant conferātur. Nam sicut per cœlum significat
excelsum, ita per terram depressum ac humile.

Qui de cœlo uenit, super oēs ē.) Idē rursus dicit, sermonē confirmās.
Et quod uidit, quodq; audiuit, hoc attestatur.) Metaphoricus sermo est ab
his

his q̄ ea quę testificant, visu & auditu acceperūt. Neq̄ enī ipsi opuserat cognitione quę a visu vel auditu pcederet, quā natura sciret oīa, vtpote pfectus Deus qui nullo indiget. Sed quia pfecta in nobis cognitio ab his producit, atq̄ illū iudicamus fide dignū, qui ea de quib⁹ testificat, visu accepit vel auditu: ab his quę apud nos sunt, cōprobat etiā quę sunt illius. Dicēs ergo, Quod vidit, quodq̄ audiuit, hoc attestat; humili modo propter auditorū imbecillitatē loquut⁹ est, verū nihil aliud innuit, q̄ si dixisset, Vera testificat. Siquidē volentes de aliquo affirmare quod vera dicat, asserimus eum id testificari quod vidit & audiuit.

Quando igitur ipsum audieris dicentem, Sicut audio iudico. & rursum, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. & iterum, Quę audiui ab eo hæc loquor in mundum: & quęcūq̄ sunt similia: scito talia dispensatorie dixisse, solum vt videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores.

Infra. 5. 7. 9.

Et testimonium eius nemo accipit.) Nullus infidelium. Hoc autē de insensatis Iudeis dixit Iohannes, præsertim autē de discipulis suis, qui eum in ambitionem & inuidiam impellere conabantur.

Qui accepit eius testimonium, is obsignauit quod Deus verax sit.) Obsignauit siue confirmauit, demonstrauit quod pater verax sit. Deinde quod dictum est probat.

Is enim quē Deus misit, verba Dei loquitur.) Siquidē ex q̄ is q̄ missus ē, verba Dei loquit, cōsequēs ē, vt q̄ testimonium eius sumpserit ei q̄ crediderit, cōfirmet ac demonstret q̄ Deus verax sit, q̄ ipsum misit, & cuius sunt ea quę loquitur verba. Qui autē non suscipit eū, nec credit ei, cōtrariū facit; nec aliud agit, q̄ manifeste contra Deū pugnat. Vide quomodo hinc eos terreat, quom discant, quod qui illi inobediens est, Deo inobediēs ē qui misit ipsum. Postq̄ ergo demonstrauit eius doctrinā esse fide dignam, idq̄ a patre: demonstrat nūc idē & a spiritu sancto.

Non enim huic ad mensuram dat Deus spiritum.) Non mensuratam dat ipsi pater spiritus virtutem, sicut alijs sanctis: sed hanc sine mensura habet ac totam, tanquam eiusdem nature. Spiritū enim nunc dicit spiritus efficaciam ac virtutē. Siquidē mēsurari nō potest spiritus: virtus autē ipsius mensurat ac diuidit, iuxta eorū qui illam participāt dignitatē. Demonstrauit ergo doctrinam illius esse fide dignam, a patre & spiritu sancto: non quasi illinc egeat testimonium approbatione, qui soli sibi sufficiens est, eiusdē cū eis dignitatis & nature: sed quia patrē cognoscebant, & quod spiritus esset credebant, filium autem ignorabāt, opinionem quam de hoc esse oportebat ab illis cōfirmat: talia dispensatorie loquens, & paulatim eos ducere tentās. Oportet ergo quę in scripturis posita sunt, nō simpliciter pcurrere: sed & dicentis intentionē inquirere & auditorum imbecillitatem. Siquidem neq̄ præceptores omnia dicunt vt volunt: Non potui, inquit, loqui vobis tanquam spiritalibus, sed tanquam carnalibus: lac vobis potum dedi non solidū cibum. Non potuit autem, propter illorum impotentiam.

1. Corin. 3.

Pater diligit filium.) Quia prius dixerat, Quem Deus misit: ne ex hoc putarent alterius eum esse nature subseruentis ac subiectæ: curat

curat id quod dictum est, & hūc prædicat filium eius esse qui misit eū. quod si filius, certe & eiusdem substantiæ: etsi dilectus, vtique omnis qui ei resistit, patri eius resistit.

Supra. 1.

Et omnia dedit illi in manum.) Tanq̃ Deus omnia habebat: Omnia siquidem per ipsum facta sunt: hæc tamen etiam dedit ei tanq̃ homini. Conuenienti aut̃ mō dictū est, Diligit, & Dedit. sicut inter homines dicitur. Solent namq̃ patres diligere filios, eisq̃ tradere quæ sua sunt.

Qui credit in filium, habet uitam æternam.) Credendo in doctrinam filij, eiq̃ obediendo.

Qui uero non credit ei, non uidebit uitam.) Diximus superius quod uita æterna sit & dicatur uita beata quæ sanctis conuenit.

Sed ira Dei manet super eum.) Non dixit ira filij, q̃q̃ filius sit iudicaturus: sed patris iram comminatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, Manet super eum, tantundem est ac si diceret, Nequaquā ipsum effugiet, semper eum puniet.

Cap. iiii.

Vt ergo cognouit dominus audisse phariseos, quod Iesus plures discipulos faceret & baptizaret q̃ Iohannes: q̃q̃ Iesus ipse non baptizaret, sed discipuli eius: reliquit Iudæam, & abiit in Galilæam.) Reliquit Iudæam, amputans ipforum inuidiam.

†

Oportebat autem eum transire per Samariam†.) Ostendit euangelista se cisse eum rem quandam non quasi ex proposito, sed tanquam occasione uia: in his uidelicet quæ cū Samaritide acta sunt, propter Iudeorū aduersus Samaritanos contemptum. Erat autē Samaria regio quædam varias habens ciuitates & pagos. In hac autem olim Israelitæ habitabant: deinde post diuersa bella rex Assyriorum eam deuastauit, & captos duxit in Babylonē, ac e Babylonijs Medis & Chaldeis mixtos homines congregans in ea habitare fecit. Volens autem Deus ostendere quod non propter impotentiam, sed peccatis exigentibus traditi essent Babylonijs, leones barbaris eam inhabitantibus immisit: quod rex audiens & intelligens, mittit ad eos sacerdotem Israelitarum qui traderet etiā illis Dei legē, ut a peste leonū liberarentur. Ex eo ergo tempore partim ab impietate recesserunt: postmodum uero perfecte idola reliquerunt. Veruntamen aliquantulum adhuc erat ipsis discrimen a Iudeis. Nam solis Mosi libris susceptis, ceterorum non magnam habebat rationem.

Iesa. 7.

.4. Reg. 15.

.4. Reg. 17.

† Dicendum est unde Samaritani sint appellati. Samaria mons erat sicut etiam dicit Iesaias, Caput Ephraim Samaria. Qui autem inhabitabant non Samaritani, sed Israelitæ dicebantur. Temporis autem progressu quum iritassent dominum, & regnaret Phaccee, ascendens Theglathphalasar multas tulit ciuitates, & in Elam irruit, ipsoque interfecto, Osee regnū tradidit. Postmodum uero ascendens Salmanasar reliquas tulit ciuitates, fecitque tributarias: hic autem ad AEthiopum confugit auxilium: quod audiens Assyrius parato exercitu ipsum in teremit, neque gentem diutius ibi manere permisit: sed hos duxit in Babyloniam, & inde uarijs gentibus eductis, in Samaria habitare fecit, ut proprijs subditis locum possidentibus, firmum sibi relinqueret principatum. Volens autem Deus suam ostendere potentiam, quodque non propter impotentiam tradiderit Iudæos, sed propter eorum peccata, Barbaris leones immisit: temporis autem progressu idola cum suis impietatibus abiecerunt.

CAPVT

CAPVT QVINTVM DE SAMARITANA.

Venit ergo in ciuitatem Samariae quae dicebatur Sichar iuxta praedium quod dedit Iacob Ioseph filio suo.) Prædium illud erat, quod extra sortem dedit Iacob Ioseph, & dicebatur Sikima. Genes. 48.

Erat autem ibi fons Iacob.) Puteum vocat fontem, quia e subterraneo loco manabat: dicebatur autē ipsius Iacob, eo quod ipsum fodisset.

Iesus ergo fatigatus ex itinere sedebat sic super fontem. Hora erat ferme sexta.) Fatigatus iuxta humanitatis proprietatem. Quum enim pedes incederet, adeo vehementer ambulabat, ut etiam fatigaretur. Quid est autem quod additur, Sedebat sic? Simpliciter videlicet prout sese locus offerebat: vel, humi. Demonstrat siquidem sermo, quod omni fastu careret. Sedebat autem corpus refocillans, & iuxta fontem recreans. erat enim meridiēs quando sol vehementius humana attingit corpora. Simul etiam discipulos expectabat, qui abierant ut cibos emerēt.

Vide autem euangelistae diligentiam: neque enim dixit, Hora erat sexta, sed Ferme sexta, instruens nos, ne etiam minima paruipendamus, sed in his quae sese offerunt veritatem sectemur. Siquidem ne affirmado erraret, dictionē correxit, & cōiecturaliter loquutus est.

Venit mulier a Samaria ut aquam hauriret.) Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam ciuitatem inhabitabant, eo quod pauci iuxta locum essent putei.

Dicit ei Iesus, Da mihi ut bibam.) Quemadmodum in ficu quae exaruit, ficus requirebat non propter esuriem, sed dispensatorie agens, ut accepta occasione ad miraculum perueniret: ita & nunc de fonte, aquam postulat non sitis causa, sed dispensatorie, quo nactus occasionē cum muliere colloqueretur: praesciebat enim ipsam credituram, mulierūque fidei causam futurā: ideoque exorta colloquutione aquā reliquit.

Discipuli autem eius abierant in ciuitatem ut cibos emerent.) Siquidem viaticum non contulerant, edocti ventrem despiciere, nec anxius ipsius gerere obsequium, sed tunc solum ipsius habere curam, quum ad hoc natura cogeret. Cur autem tunc miraculum operatus non est circa cibos discipulorum? Quia si omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuisset, nequaquam homo esse creditus fuisset: quemadmodū ediuerso, si omnia tanquam homo fecisset, Deum esse nullo modo credidissent. Ideo quandoque ut homo operatur, ostendens quod homo sit: interdum vero quasi Deus mirabilia operatur. Solus autem sedebat circa fontem, ex hoc etiam ostendens, quod esset a fastu alienus.

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quomodo tu Iudaeus quum sis potum a me possis, quae sum mulier Samaritana? Non enim commercium habet Iudaei cum Samaritanis.) Non commercium habet siue non communicant, ipsos abominantes, tanquam solum in parte Iudaizantes. Sed unde Iudaeum esse cognouit? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Christus quidem tanquam non vulgariter Iudaeus, sed etiam Deus, contempta huiusmodi obseruantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, sed & cunctarum vbique

vbique gentium. Samaritana vero existimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit obseruationem.

Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi ut bibam, petisses utique ab eo, & dedisset tibi aquam uiuam.)

Hinc plane manifestum est quod sitim simulauerit, ut ad se errantem attraheret, ac loquutionis reti venaretur. Sitebat certe, sed errantium conuersionem, quam etiam in processu suum vocat cibum, dicens: Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me: nunc vero ait: Si scires donum Dei, si cognosceres quidnam sit quod donat Deus. Dicebat autem hoc de seipso, paulatim se illi manifestans, ut quæ tali doctrina digna esset, eo quod ad conuersionem apta esset. Aquam uiuam autem, appellauit doctrinæ suæ fluentem: aquam quidem, quia in modum aquæ sordes abluat, flammæque affectionum extinguit, & incredulitatis siccitatem ac infructuositatem curat: Viuam vero quasi perennem semperque motam. Aquæ enim vita fluere est ac moueri.

Nota.

Dicit autem Chrysostomus aquam uiuam, diuini spiritus gratiam: siquidem varijs modis hunc ait appellari, iuxta diuersas ipsius operationes, nunc aquam, nunc ignem: aquam quidem, quia sicut aqua de coelo descendens nutrit ac uiuificat, quumque vnus sit speciei, vario modo operatur: dealbans in lilio, denigrans in narcisso, rubricans in rosa, purpurissans in viola, dulcorans in ficu, amaricans in absinthio: ita diuinus quoque spiritus de coelo descendens, nutrit ac uiuificat animam: quumque vnus sit, varijs operationibus gratiam diuidit ac uirtutem. Ignis quoque dicitur: quia sicut ignis quum vnus sit speciei, varios habet effectus, calefaciens, inflammans, illuminans & purificans: ita sane & diuinus spiritus.

Dicit ei mulier: Domine neque in quo haurias habes, & puteus altus est, unde ergo habes aquam uiuam?) Quum id quod dictum erat non posset intelligere, suspicabatur quod aquam uiuam diceret, hauritam ab eodem puteo qui aquam emittebat ac scaturire faciebat: & opinabatur dictum esse uerbum illud, quasi posset ipse citius haurire, eo quod fortior esset magisque idoneus. Interim autem dominum vocat eum, putans magnum aliquem esse. Audierat namque dicentem, Si scires quis sit qui dicit tibi, Da mihi ut bibam & cetera: ideo statim tali ipsum honorat appellatione, & cum omni mansuetudine reliqua proloquitur.

Num tu maior es patre nostro Iacob qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?) Samaritani etiam quum iam Samariam in patriam possiderent, Iacob quoque patrem suum appellabant, tanquam iam olim possessorem ac patrem huius ipsorum patriæ: & hinc sese intrudebant in generosam Iudæorum generationem. Quidam autem dicunt hanc mulierem, aliosque plurimos Samaritanos incolentium a Iacob descendisse: olim autem progenitoribus captis, ac Babyloniæ in seruitutem ductis, hos Samaritanis commixtos, & cum eis versatos, longo tempore, varijsque calamitatibus ad eorum mores transmutatos. Aut vocabant patrem Iacob, eo quod & hic a Chaldæis genus traxerat. Dicit ergo nunc Samaritana: Quod si

Quod si de hac nō loqueris aqua; nū tu maior es patrē nō Iacob, qui dedit nobis puteū hūc tā celebrē, vt meliorē possis dare aquā? Quod aut addit, Et ipse ex eo bibit, & filij eius & pecora eius, ad ipsius putei lau dē dictū est. Nā si meliorem aliū habuisset, nequaquā cum tota familia ex hoc bibisset. Reliquum est igit, vt si possis dare meliorem, maior sis Iacob. Hæc itaq; Samaritana de Iacob cū eo loqui perseverat, optās qđ quærīt inuenire: Iudei vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo æquū esset, vt huiusmodi res pelleret mulierem studiosam, discendi avidam, ac iuari cupientem.

Respondit Iesus & dixit ei: Omnis q̄ bibit ex hac aqua, sitiet iterū.) Siti aque.

Quisquis autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.) Ne

quaquā sitiet vnq̄ incredulitatis siti.

Per fontem significa-

Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ.) uit perpetuitatem ac integritatem huiusmodi aque.

Scaturientis ad vitam æternam, eo qđ

Salientis in vitam æternam.) Scaturientis ad vitam æternam, eo qđ vitam præbeat æternam. Vide aut quod quā mulier dixisset, Num tu maior es patrē nostro Iacob, non dixit, Vtq; maior sum; videres enī seipsum iactare: sed ab his quæ dixit, hoc intulit. Nam differētia aquarum differētiā infert præbentium illas, quum naturaliter aqua illa consumatur, hæc autem perpetuo maneat.

Dicit ad eum mulier, Domine da mihi hanc aquam, ut non sitiam neq; ueniam huc ad hauriendum.)

Paulatim ad dogmatum celsitudinem prouehitur. Ab æquæ enim quam tribuit præstantia, hunc esse maiorem Iacob credit, quodq; excellentioris naturæ aquam tribuat, intelligit; nondum autē perfecte cognoscit, aut quis sit qui hanc donet, aut quid illa sit aqua, percipit; suspicatur tamen id quod datur tale quippiam esse, quod sitim hanc sensibilem perimat. Non est ergo leuis hæc mulier: neque enim vtcunq; suscepit ea quæ dicebantur, sed post longam interrogationem: neque rursus incredula ac contentiosa. Nam quum maiorem eum inuenisset q̄ Iacob, non permansit in præsumpta opinione. Atqui Iudeis dixit Christus, Qui venit ad me non esuriet: & qui *Infra. 6.* credit in me non sitiet in æternum: illi autem non solum non crediderunt, sed & offendiculum ex eo passi sunt.

Dixit ei Iesus: Abi uoca uirum tuum, & ueni huc.)

Quum instaret & ap-

prehendere vellet, ait: Abi uoca uirum tuum & ueni huc, simulans qđ etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui nouerat eā uirum legitimū non habere, vtpote omnia sciens: id tamen volebat ipsam dicere, vt apprehensa occasione, quæ circa eam acciderant prophetaret, ipsamque corrigeret. Vult enim vaticiniorum ac miraculorū occasiones ab his quæ contingunt accipere: vt & vanæ gloriæ suspensionem deuilet, & eos sibi familiares reddat. Siquidem alio modo dicere, Frequenter nupta fuisti, & nunc viro iuncta es illegitimo, intēpestium videbatur atq; superfluum: accepta vero ab ea causa, tempestiuum erat atque consequens.

Respondit mulier & dixit ei: Non habeo uirum.)

Putans simpliciter cū

homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere eum conabatur.

Respondit

Respondit ei Iesus: Bene dixisti, Non habeo uirum. Quinque enim uiros habuisti: & nunc quem habes, non est tuus uir: Hoc uere dixisti.) Accepta ut dictum est occasione prophetat, eamque arguit, ad amissim omnino manifestos ac legitimos eius viros enumerans, & eum qui nunc occultus erat ac illegitimus manifestans. Nam quinque viros palam & successiue habuerat, siquidem hoc permissum erat: quinto autem mortuo, nullus eam manifeste in uxorem accipere voluit: ipsa vero non ferens concupiscentiam, sibi occulte coniunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipsius, quia manifeste coniuncti: is autem cui nunc commiscebatur suus non erat, eo quod occultus esset.

Dicit ei mulier: Domine uideo quod propheta es tu.) Non indigne tulit quod manifeste argueretur, neque pro iniuria duxit increpationem, sed admirata perfectam eius cognitionem, uere prophetam eum esse deprehendit: Video inquit siue intelligo. Et exinde nihil mundanum aut temporale eum interrogat, sed statim de dogmatibus. Ait enim.

Genes. 22. Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & uos dicitis, quod Ierosolymis est locus ubi oporteat adorare.) Patres dixit Abraham & Isaac. Vetus siquidem historia tradit Abraham in illo monte obtulisse Isaac Deo in holocaustum. Aut patres dixit Iacob & filios eius. Nam Iacob ibi constituit altare & adorauit deum. Mulier itaque questionem proposuit putans Samaritanorum dogma melius esse quam Iudeorum, & honoratiorem locum esse montis illius, quam Ierosolyma. Christus uero primum eleuat utriusque loci dignitatem, eo quod breui futurum esset, ut cultus diuinus in utroque cessaret: deinde Iudeos praeponit, & postmodum diuini cultus dogma manifestat.

Ait illi Iesus: Mulier crede mihi, uenit tempus quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitur pater.) Ex hoc praedicat dissolutionem Samaritici simul & Iudaici cultus, quam passi sunt, exterminati post Christi passionem a Romanis.

Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus.) Quanquam enim eundem Deum colebant Samaritani & Iudei: tamen Samaritani ignorabant quod omnium gentium esset dominus: opinabantur siquidem quod solis Samaritanis atque Iudeis dominaretur: Iudei uero cognoscebant, quod omnium gentium esset dominus omnipotens. Ideo dixit ad illam, Vos adoratis quod nescitis, hoc est cuius potestatem non cognoscitis: & seipsum Iudaeis connumerauit, dicens, Nos adoramus quod scimus, quia & ex Iudaeis erat progenitus, & Samaritanam Iudeus uidebatur. Deinde etiam inducit quod maius est.

Quia salus ex Iudaeis est.) Samaritanorum salus ex Iudeis est: nam ab illis didicerunt Deum cognoscere, & idola respuere. Aut alio modo: Salus mundi ex Iudeis est, quum ab eis Christus sit incarnatus.

Sed uenit tempus & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate.) Vbi Iudeos Samaritanis praeposuisse, rursum nunc Iudaeis praeposit Christianos: ut suspitione careat praetorio, & non appareat Iudeis gratificari tantum Iudeus. Vbi autem dixit, Venit tempus: ne putaret illud differendum, subiunxit, Et nunc est: siue iam imminet,

minet, instat. Veros item adoratores dicit eos, qui in se credunt, qui de ecclesia sunt, tanquam vere colentes, & non in vmbis seruientes, sicut Iudæi & Samaritani; nam omnis horum seruitus vmbra erat et figura veritatis. Veri ergo adoratores adorabūt patrem non in corpore, sed in spiritu, hoc est non per corporales victimas, sed per spirituales; nec in vmbis & figuris, sed in veritate; nec cultum loco circumscribentes, veluti Iudæi & Samaritani, sed in omni loco dominationis eius benedicentes dominum. De solo autem patre facit nunc mentionem *Psal. 102.* propter mulieris imbecillitatem; neque enim repentinum dogma proponere ei oportebat.

Nam & pater tales quærit qui ipsum adorent.) Puta non figuratiuos sed veros; non corporaliter sed spiritualiter immolantes. Dicens autem Quærit, ostendit quod legalis immolatio displiceret, & sane olim condescendendo statuerat illam, & vsque ad id tēpus sustinuerat, propter Hebræorum imbecillitatem & crassitudinem.

Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.) Spiritus, hoc est incorporeus; ideo etiam colentes eum, spiritualiter colere oportet, non in vmbra, sed in veritate; hæc enim conueniens est, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus siue latría est animi modestia, *Psal. 50.* Sacrificium inquit Deo spiritus contritus; & oratio, Sacrifica, ait, Deo *Psal. 49.* sacrificium laudis; Et vt vno verbo dicam omnis virtus spiritualis, *Psal. 50.* Tūc acceptabis, inquit, sacrificium iustitiæ: vbi dictio iustitiæ, pro omni virtute accipitur, per quam homo iustus efficitur.

Ait illi mulier, Scio quod Messias uenturus sit qui dicitur Christus: ubi ille uenerit, annuntiabit nobis omnia.) Inhiabat ad eorum quæ dicta sunt sublimitatē, sed modo desperat posse de illis audire. Sed vnde Samaritanis expectatio aduentus Christi? A Mosaicis scripturis. Scripsit enim Moses, Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris: tanquam me *Deut. 18.* illum audietis.

Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.) Iudæis instantibus ac discipulis, Quo ad usque animam nostram suspensam tenes, dic nobis an tu sis Christus, non respondit hoc manifeste: huic autem protinus se ipsum manifestauit: nam hæc equior illis erat. Siquidem ipsi non vt crederent discere quærebant, sed vt reprehenderent: ipsa vero statim postquam didicit credidit. *Infra. 10.*

Et in hoc uenerunt discipuli eius.) In hoc, i. his dictis,

Ac mirabantur quod cum muliere loqueretur) Quod quum talis esset, cū vili muliere disputaret.

Nemo tamen dixit, Quid quæris, aut cur loqueris cum illa? Tacuerunt, honorem ipsi deferentes: siquidem instructi erant ne omnia magistri facta curiose inquirerent; simul etiam sciebant quod spiritualibus illius vulneribus pharmacum apponeret.

Reliquit ergo hydriam suam mulier, abiitq; in ciuitatem, & ait hominibus: Venite, uideate hominem qui dixit mihi quæcunque feci, num hic est Christus? Venerat ad sensibilem fontem, & inuenit intellectualem: atque accensa est igne spiritualium vndarum, adeo vt & hydriam relinqueret & necessitatem

r i propter

propter quam accesserat, curreretque in ciuitatem, ac populum omnē ad Iesum attraheret: docens nos, quum spiritualia nacti fuerimus, temporalia cuncta despicere. Et videte mulieris sapientiam. Non dixit, Venite, videte Christum, quum tamen crederet esse Christum: ne de huiusmodi re a seipsa iudicare videretur: maximum enim videbatur cognoscere eū qui expectabatur, sed alios vocat iudices. Vtque illos magis attrahat, offert eis veluti quandam escam, suorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod si sermones illius vel solū gustarent, protinus & ipsi irretirentur? Num hic est Christus? hoc est, Num fortassis hic est? Nam hæsitando loquitur tanquam addubitans, vt ab illis detur sententia.

Exierunt ergo de ciuitate, ueneruntque ad illum. Interea rogabant eum discipuli eius dicentes, Rabbi, comedet. Videntes eum ab itinere defessum, & ab imminente solari ardore, rogabāt eum. Nam hoc in loco ἡρώτων idem significat quod Deprecabant: id autē vehementis est amoris nō temeritatis.

At ille dixit eis, Ego cibum habeo ut comedam quem uos nescitis. Dicebant ergo discipuli inter se, Num quis attulit ei quod ederet? Ipse quidem cibum dicebat hominum salutem: discipuli vero de cibo sensibili intelligentes, hæsitant inter se: nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo verbum interpretatur.

Dicit eis Iesus, Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui misit me, & perficiam opus illius. Voluntas patris qui ipsum miserat, & opus illius Christo iniunctum, salus est hominum: hanc autem vocat cibum suum, ostendēs per hanc vocem desiderium, quod de hominum habebat salute. Nam sicut qui edit, cibum concupiscit: ita & ipse hominum salutem. Dicit autem se a patre missum, vel tanquam homo, vel sicut verbum quod a patre generatur, vel patri honorem deferendo.

Nonne uos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, & messis ueniet? Ecce dico uobis: attollite oculos uestros, & uidete regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem. Discipuli quidem de sensibili messe dicebant, ipse uero de intellectuali nunc loquitur, & hanc ostendit instare. Regiones appellans multitudinem uenientium ad se Samaritanorum: albas autem dicit eas, tanq̃ ad fidē paratos illos. Nā & fides messis est, quæ ab infidelitate metit̃ vel separatur, & confertur ad Christum. Quemadmodum enim albæ segetes paratæ sunt ad messem, ita & illi ad fidem.

Et qui metit mercedem accipit. Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo sumit: vniuersalius namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Iudeis qui erant credituri.

Et congregat fructum ad uitam æternam. Qui sensibilē metit agrū, congregat fructum ad uitam temporalem, hic autē ad uitam æternam.

Vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. Vt congregato ibi tali fructu, & qui seminauit simul gaudeat, & qui messuit, videntes scilicet eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes: ille quidem tanq̃ qui seminauit, iste uero sicut qui messuit. Seminantes itaq; sunt pphetæ, Moses & qui post illum fuerunt, vt qui uaticinia de Christo seminauerunt: metentes autem Apostoli, qui messuerunt hoēs ab infidelitate,

tate, ac retulerunt ad horrea æternorum tabernaculorum.

In hoc enim est sermo uerus, quod alius est qui seminat, & alius qui metit.) Ve
rus est sermo prouerbij.

Ego misi uos ad metendum, quod uos non laborastis.)

Id est, ad quod uos non laborastis.

Alij laborauerunt, & uos in laborem eorum introistis.) Hæc dicit ostens-
dens, qd opus illis commissum facile & in promptu est, ac confidentiam
eis inde immittens: utpote perfecto eo quod laboriosius est: Seminare
nāq; cum labore sit & tarditate, metere uero cum requie & uelocitate:
& sementis fructus est messis. Frequenter autem usus est in euangelio
figuratiuis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorē reddens doctri-
nam, & memoriā eorum quæ dicuntur stabiliorem, p notas similitu-
dines & exēpla: tū qd iucundius id in aures ingreditur, tū qd pfundius
cordi imprimi: & sermōes quidē sunt sensibiles: intellectus uero spūales.

Ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mu-
lieris quæ testificabatur dicens, Dixit mihi quæcunque feci.) Quæcunq; intellige
de uirgine, & de eo qui non erat uir eius. Aut etiam alia fortassis multa
dixit ei, quæ erant occulta.

Quum ergo uenissent ad eum Samaritani, orabant illum ut maneret apud se. Et mansit
ibi duos dies: ac multo plures crediderunt propter sermonem ipsius.) Hic rursus
ἡρώτων, idem significat quod Obsecrabant. Sermonem autem ipsius,
hoc est doctrinam illius.

Et mulieri dicebant: Iam non propter uerba tua credimus: ipsi enim audiimus & cogno-
uimus, quod hic uere sit saluator mundi Christus.) Ex his quæ eū docentem au-
diuerant, cognouerunt quod hic uere esset saluator mundi Christus, qd
orbe perduto uenisset hic ut ipsum saluaret. Fuerunt autem Samarita-
ni multo equiores Iudæis: illi enim exiuerunt ad eum & orabant illum,
ut ueniret ad se, quumq; nullum uidissent signum, crediderūt in eum,
Indei uero ad se magis uenientē persequebātur, & apud se manere vo-
lentem, grauer ferebant, quumq; multa uidissent signa, non credebāt.
Quomodo ergo æquum erat ut hos preteriret: aut qua iustitia fieri po-
terat, ut illis qui se odio habebāt adesset, hos autem qui amabant dese-
reret? Alio aut tempore Samaritani non exceperūt eū, utpote amicum
Iudæorum, qui aduersus se inimicitias exercebant. Nā hoc scripsit Lu Lucæ. 9.
cas trigesimo secundo capite. Sed illi erant alij ab istis: illi siquidem vi-
cum quendam Samariæ inhabitabant, isti uero ciuitatem.

Post duos uero dies exijt inde, & abiit in Galilæam: ipse enim Iesus testatus est, quod
propheta in patria sua honorem non haberet.) Cur nō abierit tunc recta Ca-
pernaū, quæ patria ipsius habebat, causam reddit: quia uidelicet hi qui
in ea morabantur aīn nō applicabāt, nec obtēperabāt illi, utpote famili-
ares: siquidē familiaritas facile causat despectū. Quomō aut testatus sit
Iesus qd ppheta in patria sua honore nō habeat, quere in fine uigesimi
quarti capitis euāgelij iuxta Matth. & inuenies. Nazaret quidē patria Matth. 13.
eius erat, patria uidelicet matris ipsius, in q etia nutritus fuerat. Caper-
naū uero habebatur patria illius, quod in ea habitaret. Ait enī Matth. 4.
quod relictā Nazaret, ueniens habitauit Capernaum.

Quum ergo uenisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, uisis omnibus quæ feceras Ierosolymis in die festo.) Galilæam intellige reliquas Galilæe ciuitates ac vicos, præter eam quæ proprie ciuitas eius dicebatur. Festum uero pascha, ueluti secundo capite significatum est.

Nam & ipsi uenerant ad festum.) Nam omnes simul Iudæi Ierosolymam vndiq; concurrentes festum celebrabant.

Venit ergo rursum Iesus in Cana Galilæe ubi fecerat ex aqua uinum.) In Galilæam quidem uenit propter eorum inuidiam qui Iudeam inhabitabant: in patriam aut suam non abiit, quia ei non auscultabāt: & ne maior eis accederet condemnatio. In Cana uenit: primū quidem inuitatus ad nuptias, nunc uero ut fidem quæ ex facto prius miraculo accesserat, sua præsentia confirmaret: imo potius eos attraheret, ueniens non uocatus, ac patrie sue eos præponens.

CAPVT SEXTVM DE REGIO.

ET erat quidam Regius, cuius filius infirmabatur Capernaum.) Regius dicebatur, uel quod regio esset genere, uel quod dignitatem nactus esset, a qua Regius cognominabatur, uel quod minister esset regius. Quidam itaq; dicunt hunc fuisse Centurionem de quo apud Matthæum & Lucam facta est mentio. Non est autem ita. Siquidem ut alias eorum differētias omittamus, ille Cēturio erat, hic Regius: illi seruus egrotabat, huius filius: & ibi morbus erat paralytis, hic aut febris.

Hic audito quod Iesus ueniret a Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat illum ut descenderet ac sanaret filium eius: erat enim iam iamq; moriturus.) Rursum iſtata, significat, Deprecabatur.

At ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia uideritis, nequaquam credetis.) Non interrogatiue, sed affirmatiue legendum. Nam hoc dixit generaliter quidem deprimendo Iudæos cum Samaritanis collatos: quod illi absque signis & prodigijs credidissent: particularius aut Regium obuiurgando: etsi enim fidei erat quod abiisset & deprecatus esset, ac urgeret eum. Siquidem euāgelista quoq; ait, quod quum dixisset Iesus, Vade filius tuus uiuit, credidit homo sermoni quem dixerat ei: nondū tamen recte credebat: & hoc manifestū est, eo quod interrogauerit quando agrotantem reliquisset febris: uolebat namq; discere utrum casu, an Christi iussu hoc factum esset.

Dicit ad eum Regius, Domine descende priusquam moriatur filius meus. Ait illi Iesus, Vade filius tuus uiuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus, & ibat.) Descende inquit priusquam moriatur: existimabat enim quod post mortem eum resuscitare non posset.

Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, ac nuntiauerunt dicentes, Filius tuus uiuit. Sciscitatus est ergo ab eis horam in qua melius habuisset.) Quanquam dicatur scitus, industrius, aut eloquens: hic tamen comparatiuū nomen, hoc est, significat facilius, leuius, tolerabilius.

Et dixerunt ei, Heri hora septima reliquit eum febris.) Nam procul a Cana erat Capernaum: itaque non potuerunt eodem die perferre nuntium de salute filij eius.

Cognos

Cognouit ergo pater, quod in illa hora in qua dixerat ei Iesus, Filius tuus uiuit.)
Quod in illa hora, puta reliquerat eum febris.

Et credidit ipse & domus eius tota.) Nunc perfecte credidit ubi sanatus est fili⁹ ipsius. Merito ergo obiurgauit eum Christus, qui cor illius no uerat dicens: Nisi signa & prodigia uideritis, nequaquam credetis. Signa quidem proprie sunt, quæ secundum naturam fiunt, ut sanare egrotum; prodigia uero, quæ supra naturam, ut uiuificare mortuos, uisum præstare cæcis, quæ abusiue etiam dicantur ediuerso.

Hoc iterum secundum signum ædedit Iesus quum uenisset a Iudæa in Galilæam.) Et prius quum dixisset, Venit rursus Iesus in Cana Galilææ ubi fecerat ex aqua uinum, non frustra miraculi fecit mentionem: sed ut ostēderet, quod etiam facto illo signo Samaritanis inferiores in fide inuenti sunt. Et nunc quoque dicens, Hoc iterum secundum signum edidit Iesus, similiter carpit illos, quia etiam secundo signo uiso, non potuerunt ad mensuram peruenire fidei Samaritanorum, qui nullum uiderant. Hoc autem dixit Secundum, non quod post primum nullum aliud ediderit in tota Palestina, sed quod post primum, hoc secundum in Cana factum sit.

Post hoc erat festum Iudæorum.)

Pentecoste.

Cap.v.

Et ascendit Iesus Ierosolyma.) Continue in festis ad hanc ciuitatem uenitabat: partim quidem ut cum cæteris festum celebraret secundum legem: partim uero ut simplicium multitudinem attraheret. Nam in festis ex omni plebe confluēbant.

Est autem Ierosolymis in Probatica, piscina quæ dicitur Hebraice Bethesda.) Imo potius legē dū בית צדקה Bethsaida, hoc est, domus piscationis: & est loquutio ac phrasia Chaldaica. Sic etiā dicunt, domum seminis, agrū: domū iumentorum, & sic de alijs.

Quinque porticus habens.) Fornices autem restudines: has autem in circuitu habebat. Sicut ergo diuina puidētia quæ ibi operabatur, piscina fabricata erat, ita & porticus propter ægrotantes.

In his decumbebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus namque statuto tempore descendebat in piscinam, & turbabatur aqua: qui ergo primus introisset in piscinam posturbationem aquæ, sanus fiebat a quocunque derentus fuisset morbo.) Per enumeratos morbos alij quoque signifi-

ficati sunt. Dicens autem, Statuto tempore descendebat, docuit quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus: hominibus quidem incognitis, uerum frequenter ut opinor in anno: propter hoc signum in porticibus decumbebat multitudo magna languentium. Verū cæteri sane utpote claudi & aridi poterant tempus obseruare: nam uidebant turbari aquam: cæci autem quomodo factam aquæ turbationē cognoscebant? Habebant certe ministros qui id obseruarent. Illa uero piscina figura erat piscine sacri baptismi: sicut enim illa morbos sanabat, ita & ista: sed illa quidem corporales, hæc uero spirituales: illa statuto tempore, hæc autem semper: illa descendente angelo, hæc adueniēte spiritu sancto: nam maiora sunt noua ueteribus.

CAPVT SEPTIMVM DE EO QVI
TRIGINTA ET OCTO ANNOS
MORBO TENEBATUR.

Math. 9.

ERat autem ibi homo quidam, qui triginta & octo annos morbo tenebatur. ^{Mor-}
bus vero erat paralyſis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo
apud Mattheum fit mentio, ſicut in enarratione decim tertij capitis il
lius euangelij apertiffime ſignificatum eſt.

Quum hunc uidiſſet Ieſus decumbentem, & cognouiſſet quod multo iam tempore agro-
taret, ait illi, Vis ſanus fieri? Eum qui multo tempore aſſidurus fuerat ac
tolerantiſſimus, ceteris preponit: tum quod miſeratione dignior eſſet, tum
etiam docens quod inter eos qui ſuperno egent medicamine, Deum ma-
gis ſeſcunt qui ſunt conſtantiſſimi. Non dixit autem, Vis ut te curem:
quia erat ab arrogantia alienus, & quia is qui morbo tenebatur ipſum
nequaquam cognoscebat: ideo etiam nec fidem ab eo requiſiuit. Inter-
rogat autem, non ut diſceret: ſuperuacaneum enim erat de re manifeſ-
ta diſcere: ſed ut per reſponſionem omnibus oſtendatur eius conſtan-
tia: vide enim quid reſpondeat.

Reſpondit ei languidus: Domine hominem non habeo, ut quum turbata fuerit aqua mite-
rat me in piſcinam: ſed interim dum uenio ego, alius ante me deſcendit. ^{Suſpicabat}
quod hoc propterea ipſum interrogabat, ut argueret quod pre ſegnific
frustraretur ſanitate: aut quod in hoc prodeſſe ſibi uellet, ut eum in pi-
ſcinam immitteret: ideo etiam reſpondet, quod ob id ſalutem non con-
ſequeretur, quia hominem non haberet. Dicens autem, Dum uenio
ego, alius ante me deſcendit, ſuam oſtendit perſeuerantiam, qua tot an-
nis frustratus, adhuc tamen perſeuerabat & non deſperabat, idque non ſegnific
ſed detrufus & offeſus, nec ſic negligetior efficiebatur. Nos autem breui
aliquo tempore diligenter Deo adſtantes, ſi non aſſequimur quod opta-
mus, ſtatim omittimus ac recedimus, pigrioresque reddimur. At laborio-
ſum eſt, inquit, continue orare. Et quæ uirtus non eſt laborioſa? Ver-
rum ſi laborem habet, ita & lucrum adfert.

Math. 9. 14.
& 9.

Supra. 2.
Lucæ. 3.

Ait illi Ieſus, Surge tolle grabbatum tuum & ambula. ^{Nō ſolū erigit, ſed}
& grabbatum tollere iubet, ut miraculū eſſe credat, & non appareat phā-
taſia aliqua. Niſi enim mēbra firmiter cōpacta forent, nequaquam grabba-
tum ferre poſſent. Hoc autem pluries fecit, eorū qui impudentes eſſe uel-
lent ora obſtruens. Nā & in paralytico de quo apud Mattheum ſimiliter
fecit: & in panibus eadem de cauſa, ut plurima fragmēta relinqueren-
tur, ordinauit: & ei qui a lepra mundatus eſt, iuſſit ut ſe ſacerdoti oſte-
deret: & quum ex aqua uinum feciſſet, precepit ut haurirent, ferrentque
architriclino: & quum mortuam ſuſcitaviſſet, precepit ut darent illi quod
ederet: inſenſatis ſuadens per omnia huiusmodi ſe non eſſe impoſtorē,
ſed uerum ſaluatorem communis hominum nature.

Et conſeſtim ſanus effectus eſt homo, tulitque grabbatum ſuum & ambulabat. <sup>Simul & audiuit, & ſanitatem ſentiens erectus eſt: itaque nullius habita-
ta ratione, tulit lectum ſuum & ambulabat.</sup>

Erat autem ſabbatum die illo. Dicebant ergo Iudæi illi qui ſanatus fuerat: Sabbatum
eſt, non.

est, non licet tibi tollere grabbatum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ipse mihi dixit, Tolle grabbatum tuum & ambula.) Vide libertatem: neque enim solum non obediuit illis, sed & beneficii autorem predicauit, ac omnibus prestantiorem demonstraui dicens: Ipse mihi dixit, ipsi obediui: siquidem eu qui me sanum fecit maiorem cunctis ducere decreui.

Interrogauerunt ergo eum: Quis est homo qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula? Is autem qui sanatus erat nesciebat quis esset: Iesus enim subdlexerat se, quoniam turba esset eo in loco.) Simul ut hominem sanauerat, subdlexerat se propter turbam: partim quidem fugitans laudem æquorum, partim vero inuidiam amputans iniquorum. Solet enim frequenter solus eius conspectus cui quis inuidet, multam infundere flammam ire.

Post hæc reperit eu Iesus in templo, & ait illi, Ecce sanus factus es, nō pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.) Quū iā & miraculi rumor defecisset &

tumor Iudeorū, occurrit ei q sanatus fuerat, volēs aīam q̄ illius meliōrē reddere, reperit eu nō in ocio & segnitie, sed in tēplo, orantem ut opinor, ac Deo gratias agentē: & admonet illū ne deinceps peccet, ostēdens q̄ propter peccata egrotabat. Minatur autē grauius puniendū, si peccauerit: docēs eos qui post pēnā peccati rursus delinquūt, atrocius puniēdos tanq̄ insensatos ac contemptores, siue in presentī vitā, siue in futura, siue in vtraq̄. Quod si peccatorū supplicium durauit hic triginta & octo annos, quidnā poterit q̄piam dicere de futuro supplicio? utiq̄ q̄ eternū erit ac sine catens. Neq̄ tñ oēs morbi a peccatis oriunt, neq̄ oēs peccatores egrotāt. Paralyticus q̄q̄ de quo apud Matth. sit mētio, propter peccatū egrotabat: ideo etiam dixit illi, Remissa sunt tibi peccata tua. Per tales autem admonet omnes: eos quidē qui nondum egrotauerūt, ut timeāt ne morbo corripiant, & ita corrigantur: eos vero qui iam morbo subiacuerūt, ut timeāt ne deterius egrotēt, & deinceps cautius viuāt. Quisque ergo nostrum, si iā egrotauit, dicat apud sese, Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat. Quod si nondū morbo detentus est, apostolicum oraculū apud se decantet, Bonitas Dei ad pēnitētiā te inuitat, sed iuxta duritiā tuā & cor impēnitēs, iram tibi recondis. Non solum autē corporis membra astringens suā ostendit diuinitatē: sed etiā dicēs, Nō pecces deinceps: siquidē oīa se nosse significauit, q̄tūuis etiam arcana.

Matt. 9.

Roman. 2.

Abijt homo & nuntiavit Iudæis, quod Iesus esset, qui se sanasset.) Abijt & nuntiavit: nō tanq̄ iniquus ut pderet, sed tanq̄ gratus, ut benefactorē diuulgaret: nā beneficiū ac mīnē sufficiebant, ut eu in officio cōtinerēt: nec his tantū alligatus erat, verū etiā timebat ne quid deterius pateretur. Præsertim q̄ si eu prodere voluisset, nequaquā dixisset, q̄ Iesus esset qui se sanasset: sed quod Iesus esset, qui dixisset ei, Tolle grabbatum tuum & ambula. Ipse ergo quia crimē incurrere se putabat si tacuisset, beneficium prædicauit. Gratus itaq̄ ac libere loquens censendus est hic homo, omniq̄ carens accusatione.

Ac propterea persequebantur Iesum Iudæi: uolebantque eum occidere, quod ista faceret in sabbato.) Quantum ad id quod apparebat, propter hoc: quantum vero ad id quod occultum erat, propter inuidiam.

Iesus

Iesus autem respondit illis, Pater meus ad hoc usque temporis operatur, & ego operor. Vtrinque seipsum Deo æqualem esse ostendit: & dicens Deum patrem suum, & dicens se operari sicut illum: ne deinceps tanquam puro homini auscultarent ei, sed tanquam Deo. Itaque quod dicitur, Ad hoc usque temporis, continuationem operationis significat. Quum autem duplex intelligatur Dei operatio: vna siquidem significat naturarum ab exordio creatione, altera autem post illam, gubernationem ac prouidentiam, earumque conseruationem. Primo quidem significato, cessauit die septimo ab omnibus operibus suis: secundo vero semper operatur, creaturam gubernans, prouidens, ac conseruans illam. Nec vetat vlla lex legislatorem semper operari creaturarum suarum salutem. Obserua autem quod de sabbathi solutione varijs locis accusatus, interdum quidem tanquam Deus respondet, prout nunc: quandoque vero tanquam homo: volebat namque ut crederetur vtrumque, puta & sua diuinitas, & incarnatio.

Propter hoc ergo magis querebant eum Iudæi occidere, quod non modo sabbatum solueret, sed & patrem suum diceret Deum, æqualem sese Deo faciens. Dicens enim, Pater meus, legitimum se ostendebat: legitimus autem filius equalis est patri quoad substantiam & naturam.

Respondit ergo Iesus & ait illis: Amen amen dico vobis, non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem. Quia sublimia de seipso dicens persequutionem sustinebat, quod illi ad eorum quæ dicebantur celsitudinem peruenire non possent, sed tanquam Deo contrarium eum persequerentur, condescendit imbecillitati mentis illorum, & humilia dispensatiue de se loquitur, ut per hæc facili suspicerentur: deinde rursus ad sublimia sermonem reducit, & iterum hunc ad humilia demittit: rursusque ad id quod sublimius est, denuo ad id quod humilius: & ita per sublimia simul & humilia verba, tum æqualitatem demonstrantia, tum minoritatem demonstrare apparentia, suum textit sermonem, atque hunc iudicio dispensat, ut & qui mente sunt acutiores ac benigni, sumant a sublimibus intellectum convenientem etiam de humilibus: & qui obtusiores sunt aut insulsi, ab humilibus consolationem accipiant, & quasi de homine hæc intelligentes, non turbentur. Veruntamen quanquam verba sint humilia, hoc etiam modo sub his excelsè occultantur sententiæ: & verbis quidem causam tradere videtur aduersarijs, sensibus vero nequaquam. Quid ergo nunc dicit? Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem: his quidem qui sunt intellectu crassiores, potentia minorationem præ se fert hic sermo, propter dictam dispensationem: subtilibus autem æqualitatem potius & identitatem, propter veritatem. Non potest enim non ob potentie defectum, sed propter inseparabilitatem: nam impossibile est filium quicquam facere, quod non facit pater: quia non est alia filio potentia ab ea quæ patris est, sed eadem: quod si eadem est, equalis certe filius est patri. Ait autem Gregorius Theologus, quod earundem rerum formas intelligendas præbet pater, filius vero perficit, non tanquam seruus aut insipiens, sed tanquam dominus ac prudens, & ut magis proprie dicatur, modo paterno, siue iuxta patris dominium ac scientiam. Propter prædicta ergo

ergo dictum est, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem. Quod si non propter hæc, quomodo potentia non potest? aut quomodo sapientiæ est opus præceptore? quomodo etiã omnia per ipsum facta sunt? siue quo pacto etiã hominibus nō erit imbecillior, qui multa a seipsis faciunt? Nam & virtutem a nobis ipsis eligimus & vitium. Multa quoque varijs ex locis consequentur absurda. De prædicto sane verbo subtilius disputauit Gregorius Theolog⁹ sexto secundi libri capite.

Iohan. 1.

Quæcunque enim ille fecerit, hæc quoq; filius similiter facit.) Rursum ab humilibus transit ad sublimia, vt prædictum est; nam si quæcunq; ille fecerit, hæc filius similiter facit, vtique hic æqualis est illi. Præponitur autem non vulgari modo dictio Similiter, sed vt discamus quod cum æquali scientia & dominio facit, vt prædictum est.

Pater namq; diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit.) Iterum a sublimibus ad humilia descendit. Diligit aut filium, non solum tanquam vnigenitum, sed etiã tanq; eadem facientem, & nihil quod pater nolit operantem. Neq; vero superius dictionem Viderit, de filio; neq; hoc in loco dictionem Demonstrat, de patre, humano modo intelligere oportet, sed diuino & supernaturali. Neque enim filius videt sicut discipulus, neq; pater demonstrat sicut præceptor: sed hic quidem demonstrat sicut mens quæ formas earundem rerum intelligendas præbet: ille aut videt, sicut sermo qui ea quæ ad intelligendum data sunt, perficit: & ita eis communes sunt omnes diuine res & causæ.

Et maiora his demonstrabit ei opera, ut vos admiremini.) Nam quia paralytici membra cōfirmauerat, magnum quidem erat quod factum erat: sed etiam mortuum excitaturus erat, & ideo ait quod etiam maiora his demonstrabit ei opera, vt vos amplius admiremini, & ad credendum adducamini.

Sicut enim pater suscitauit mortuos & uiuificat, sic & filius quos vult uiuificat.) Ab humilibus rursus ascendit ad sublimia. Nā si vt ille, ita & hic quos vult uiuificat, æqualis vtique potentiæ fili⁹ est cū patre. Viuificare itaq; sicut pater, potentiæ docet equalitatem: quod autē additur, Quos vult, autoritatis immutabilitatem. Verum si & potest, & autoritatem habet, quomodo non potest filius a se facere quicquam? Non potest ergo sine patre, quia vna & eadem est ipsis potentia & voluntas.

Siquidem neque pater iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio, ut omnes honorēt filium, sicut honorant patrem.) A sublimibus iterum descendit ad humilia. Et hic ergo verbum Dedit, intelligendum est prout Deum decet: talia enim vt diximus dispensatiue dicit: non solum curansex hoc imbecillitatem Iudæorum: verū etiam vt causam videamus, & ne naturalē nō esse filium suspicemur, neque in Sabellij morbum decidamus, qui eundem esse patrem & filium ac spiritum sanctū intelligit, & vnicam esse sanctę trinitatis personam insane prædicat. Quando vero dedit iudicium filio? De hoc quando id fuerit, res est admodum occulta: & quāquam audenter respondere oporteat quod simul vt hic genitus est: at tamen quando hic genitus est? Quando pater genitus non est.

Nota oīa
quę sequūt

Non po

Non potest siquidem, non potest inquam inueniri temporis aut seculi alicuius intelligentia qua ad extremū aliquod peruenire possimus, etiā si maxime vrgeamus. Iudiciū aut omne dedit filio, vt timentes propter hoc, honorent eum sicut honorant patrem. Et quū Omne dixit, significauit & iudiciū puniendi & iudiciū honorandi quos voluerit. Nec tamen patrem iudicandi autoritate priuauit. Nam si oīa quę habet pater, filij sunt, præterq̃ genitum nō esse, manifestum est, quod etiā omnia quę habet filius, patris sunt, præterq̃ esse genitum. Iudicat ergo filius, approbante quidem patre, cooperante aut & spiritu sancto, veluti sane intelligimus in omnibus eius operibus. Verum scire oportet, quod dictiones Sic Sicut & similes, in increata quidem trinitate & qualitatem significant, in creatis vero sepius etiam similitudinem, ac partialem quandam assimilationē. Quare autem dedit iudiciū filio? Quia hic hominem formauit, perditumq̃ reformauit, ac salutaria dedit præcepta: & vt qui homo factus est, homines iudicaret: non solum tanquam Deus qui hominum nouit naturam, verum etiam vt homo qui in ea forma tentatus est. Et quare filius formauit hominem? Quia ipse est sapientia, verbum, & potentia patris. Et quare filius & non pater nec spiritus sanctus humanitatem assumpsit? Quia oportebat, vt qui in supernis filius erat, maneret etiam in infernis filius, ne duo essent filij: & quia oportebat etiam creatorem renouare confractā suam creaturā: & quia opus erat vt rationale per rationē siue verbum liberaretur ab irrationalitatis affectionibus: & quia decebat per immutabilem patris imaginem, eum qui ad Dei imaginē factus fuerat, eamq̃ mutauerat, ad pristinam reparari dignitatem, vt ita conuenienti modo omnia fierent. Verum si eum honorauerimus sicut honoramus & patrem, omnino etiam patrē hūc appellabimus? Nequaquam, sed filium eū scientes, patrē non appellabimus, ne proprietates cōfundamus: honorabimus tamen sicut patrem: nā de honore sermo est, non de appellatione. Abusiue vero & hunc patrem vocamus, tanquā creatorem & procuratorē ac magistrum nostrum. Vidisti sapientissimam & admirabilē contexturā sublimiū humiliūq̃ verborum: vt & de his quę tunc facta sunt sermo facile suscipiat, & his nullo sint impedimento ea quę postmodū fient. Nisi enim sese demittens humilia dixisset, quare etiam sublimia attexuisset. Nam qui de se magna dicere debet, quum parua loquutus fuerit, pro excusatione habet dispensationem: si quidem dispensatorie hoc facit. Quem vero parua dicere conuenit, quā ob causam magna loquitur: non enim dispensationis hoc est, sed extreme arrogantiae. Quod si etiam minor erat filius, sicut Ariani nugabantur, quare æqualem patri honorem expetebat: nec tantum expetebat, verum etiam terrorem incutiebat, dicens:

Qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum.

honorat, modo quo superius dixit: hoc est sicut patrem. Addidit autem, Qui misit illum, non sui minorationē significans, sed ora Iudeorum obturans. Propter hoc etiam continue ad patrē refugit, ponens interim & suę naturę nobilitatē. Siue enim omnia secundū sui dignitatem lo-

Qui non

tem loquutus fuisset, nequaquam suscepissent, existimantes eum Deo esse contrarium, quum etiam ob pauca huiusmodi verba illum persequerentur, vellentque lapidare: siue omnia sese demittendo loquutus fuisset habito illorum respectu, multi sane detrimentum inde suscepissent. Ideo vt diximus, miscet ac temperat doctrinam: vt enim facile reciperetur, non tantum excelsa loquebatur, quantum humilibus permiscebat. Itaque quum voces humiles reperimus, dispensatorias eas existimemus, vel etiã eius humanitati adaptemus, sicut & excelsas diuinitati.

Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet uitã eternam.) Rursum dispensatorie loquitur: Neque enim dixit, Et credidit mihi, ne gloriari videretur. Non solum autem hic, sed in sequentibus quoque frequenter inueniemus, quo pacto & metu & promissione, vt sibi credatur admoneat.

Et in condemnationem non ueniet, sed transibit a morte in uitam.) Non condemnabit in iudicio nec puniet. Nõ negat aut quĩ morituri sint credentes, sed de morte loquitur ppetua, similiter & de vita aterna.

Amen amen dico vobis quod uenit tempus, & nunc est, quando mortui audient uocem filij Dei, & qui audierint uiuent.) Promittit nunc quod non longo post tempore uiuificaturus sit mortuos, sermonemque opere comprobaturus. Ad Samaritanam quoque dicens similiter, Venit tempus siue hora, pari modo addidit, Et nunc est, significans futuræ rei propinquitatem. Mortui autem audituri sunt vocem eius: quomodo? Simulac ipse uoluerit, conuersa cuiusque anima ad proprium corpus, mortui qui audierint, vita rursus in mundo uiuent. Hic ergo ubi dixit excelsa, seipsum Dei filium vocando, rursus sermonem obscurat attexens humilia.

Sicut enim pater habet uitã in semetipso, sic dedit & filio ut uitã haberet in semetipso) Verbum dedit, humile est & dispensatoriũ. Habet autem vitam in semetipso, hoc est ad modum fontis scaturire facit vitam.

Et potestatem dedit ei iudicium faciendi.) Iudicium eorum quæ ab vnoquoque in vita peracta sunt. Frequenter autem repetit iudicium, magis eos exterrens, vt paulatim iudicem hunc esse credentes, ad eum accurrant, mansuetum sibi iudicem inde parantes.

Quia filius hominis est, nolite mirari hoc.) Quia homo est, qui iudiciũ sumpsit hominũ, & predicta de seipso docuit, quæ magna et nõ tantũ supra hominẽ sunt, sed supra angelos quoque, & ad solũ Deũ pertinent, nolite mirari: predictũ enim quod etiam filius Dei sit: Nõ ergo offendi oportet: nam quæ odiosa apparent propter humanæ naturæ humilitatem, ea appareant tolerabilia propter diuinæ naturæ celsitudinem. Deinde aliam quoque de seipso proponit tremendam & arcanã potestatem.

Quia ueniet tempus, in quo omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius: & prodibunt qui bona egerunt in resurrectionem uitæ: qui uero mala egerunt in resurrectionem condemnationis.)

Tempus dicit consummationis seculi & vniuersalis iudicij: eos autem qui sunt in monumentis dicit mortuos, quos simul omnes repente ac virtute arcana coaptabit, animabit, ac excitabit voce sua siue iussu, quo tunc per archangelum clamabit, In iussu inquit, in voce archangelĩ, & in tuba Dei. Atqui nõ oēs sunt in monumentis

Matth. 25.

numentis, sed ab his qui sunt in monumentis, etiam eos significauit qui non sunt in monumentis, ab his videlicet qui naturaliter sepulti sunt, eos etiam qui naturaliter sepulti non sunt. Ex monumentis autem prodibunt hi quidem in resurrectionem vitæ æternæ, illi vero in resurrectionem condemnationis: isti ad fruitionem sempiternam, illi ad supplicium perpetuum. Alibi autem dixit, Et abibunt hi in supplicium æternum, iusti vero in vitam æternam.

Non possum ego a meipso facere quicquam, sicut audio, iudico.) Quemadmodum superius de operando dicebat, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem: ita & nunc de iudicando ait, Non possum ego a meipso facere quicquam, sicut audio iudico: hoc est, non iudico a meipso, sed sicut audio a patre, vel sicut pater: quod etiam æqualitatem ad patrem ac indifferentiam innuit. Sicut enim in superioribus Videre, ita & hic Audire, intelligendum est dispensatorie, & ut Deo conueniat. Siquidem neque videre ei opus est neque audire: quum Deus nulla re indigeat.

Et iudicium meum uerum est, quia non quero uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me.) Iuste inquit iudico, quia non iudico secundum uoluntatem meam, neque ego propriam habeo uoluntatem, sed secundum patris uoluntatem: nam illa etiam mea est: una siquidem & eadem est patris & filii uoluntas: si ergo pater iustus est iudex, & filius utique iustus est iudex. Oportet itaque in huiusmodi verbis quæ demissionem ac dispensationem significant, non ad ipsa tantum respicere, sed etiam ad causam ipsorum: in his enim causa est imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, sicut varijs in locis diximus.

Nota.

Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est uerum.) Oportet eos qui sacras legunt scripturas intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca aduertere, insuper idiomata obseruare: nec simpliciter & vno modo cuncta aggredi, si legitimos sensus uelint deprehendere, & non in nudis manere verbis, ac falli circa electiones. Siquidem propositus statim campus thesaurum habet copiosum: habet autem hunc multa obrutum obscuritate. Quis enim repente turbari non posset audiens Christum dicentem, Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est uerum? Siquidem ipse dixit, Ego sum ueritas: quod si ueritas uerum non loquitur, quisnam erit qui uera loquatur? Si quæ de seipso testificatus est, uera non sunt, nobis omnino perit prædicationis summa. Nam ut cetera sinamus, quæ sunt innumera & fidem contingentia: ubi nam ponemus ea quæ paulo ante de seipso testificatus est, quod filius sit Dei, quod equalis illi natura, potentia & uoluntate: quod creator, quod uiuificator, quod iudex aliarumque similia? Quid ergo dicendum est? Quod quia talia de seipso testificatus fuerat, cognouit Iudæos habere in animo opponere se ei accedens, Si tu testimonium perhibes de teipso, testimonium tuum non est uerum. Nemo siquidem qui de seipso fert testimonium, fide dignus est apud homines, propter suspicionem de nimio sui ipsius amore, ideo præuenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens, Si ego testimonium perhibeo de

Infra. 14.

beo de meipso, testimonium meum non est verum, vt vobis apparet. Itaq; testes adducit, etiam in hoc se demittens ad imbecillitatem illorū, & ex abundanti cautione silentium illis imponens. Quod ergo ait, Testimonium meum non est verum, non quasi affirmando dixit, sed q̄ illi hoc dicere pararent. Quod autem hec ita se habeant, inde manifestum est. Quum enim in sequentibus loquutus fuisset dicens, Ego sum lux mundi; dicentibus pharisæis, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum, contradixit dicēs, Et si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est. Manifestum ergo est quod illud, oppositionis illorum erat, hoc autem intellectus ei⁹. Siquidem illi putabant eum non esse fide dignum, qui de seipso ferret testimonium, vtpote hominem: ipse vero ediuerso sese fide dignū dixit, tanq̄ Deum. Primum itaq; dissoluit excogitatam ipsorū oppositionē, dicens id quod ipsi dicere parabant, & ostendēs quod cogitationes eorū cognosceret. Deinde etiam testes adducit manifestos, & quibus contradici nequeat: Iohannem, opera propria, ac patrem. Primum autē ponit debilius testimonium puta Iohannis.

Infra. 8.

Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio quod verum sit testimonium quod testificatur de me.) Scio hunc, inquit, quod apud omnes sit fide dignus, nempe propheta Dei, & a Deo accipiens quē loquitur. Deinde ne q̄s opponat dicens, Quid si ad gratiam testimonium perhibuit? hanc etiā tollit obiectionem dicens:

Vos misistis ad Iohannem, & is testimonium perhibuit veritati.) In primordiis euangelij sui post sermonem de Deo habitum, dixit euāgelista, Mi serunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdotes & leuitas, vt interrogarēt eū, Tu quis es & cetera. Tunc ergo multa & magna testificatus est de Christo. Ideo nunc dicit, Vos misistis ad Iohannem interrogantes eū: non autem misissetis, nisi eum fide dignum cognouissetis: testimonium ergo eius refellere non potestis.

Supra. 1.

Ego autem non ab homine testimonium accipio.) Hoc ē, humano testimonio non indigeo, quū sim Deus. Et quomō in testimonium adduxit Iohannem qui homo erat? Primū quidē quia testimonium eius non erat ipsi⁹, sed Dei. Ait enim, Qui misit me ad baptizandum in aqua ipse mihi dixit. Deinde & aliam ponit causam. Vide enim.

Sed hæc dico ut uos salui sitis.) Non quod humano inquit egeā testimonio, sed de Iohannis testimonio dispensatorie loquor: vt ei credentes qui & est, & vobis apparet fide dignus, salui sitis.

Ille erat lucerna ardens & lucens.) Lucerna accensa a diuino spiritu, & lucēs his qui in tenebris erāt peccati. Lucernam autē eū vocauit, tanquam obscuratum excellēti lumine solis iustitię. Ipse siquidē de Christo dicebat, Illum oportet crescere, me autem minui. Aliā quoq; ob causam appellauit eum lucernam, quia videlicet non ex se doctrinæ lucem habebat, sed ex gratia sancti spiritus. De hoc autē vt opinor prædixit per os David, Parauit lucernam Christo meo.

Supra. 3.

Psalm. 131.

Vos autem nolulistis ad tempus exultare in luce eius.) Obiurgat hos quod nō vsq; ad finem studiose illum obseruauerint: voluistis inquit quodā

f i tempore

tempore exultare in luce doctrine illius, quando omnes vndiq; ad eum concurrebatis, & postmodum refraxistis, q̃q̃ hactenus illum admiramini: nisi enim refraxissetis, testimonio vtrique illius credidissetis. Digni igitur estis qui redarguamini, quod licet hunc fide dignū cōfiteamini, eius tamen testimonio non credideritis.

Ego uero testimonium habeo maius testimonio Iohannis. Opera enim quæ dedit mihi pater ut perficiam ea, ipsa inquam opera quæ ego facio, testificantur de me, quod pater miserit me.) Siquidem Iohannis testimonium poterat quispiam calumniari tanq̃ ad gratiam factum: q̃q̃ hoc vere dici non poterat aduersus virum qui omni cum diligentia suo fungebatur munere, & apud omnes vehementer in admiratione habebatur: Verum opera omni suspitione libera, ceterorum ora contentiosa obturabant, puta paralytici confirmatio, ceterarq; miracula: quum apud eos essent qui curati erant, & plenam eis fidem faciebant. Opera, inquit, quæ ego facio testificantur de me, quod pater miserit me. Non dixit autem, Testificatur quod equalis sim patri, sed, quod pater miserit me. Atqui & hoc & illud testificabantur. Verū etsi maius erat vt crederetur æqualis esse patri: minus tamen posuit, nempe id quod tūc maxime intendebatur. Volebat namq; primo credi, quod se Deus misisset: hoc enim credito, reliquum facilius erat ad credendum. Sed quomodo opera testificabantur, quod Deus eum misisset? Testificabantur id tanquam opera solius diuinæ virtutis. Siquidem qui Deo contrarius esset, huiusmodi facere non poterat: nam licet miraculis contradicere impudenter attentabant, sicut vigesimo secundo iuxta Matthæum capite scriptum est, dicentes, Hic non eijcit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum: sed ibi citius os illis obstruitur, & vane nugari conuincuntur.

Matth. 12.

Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me.)

Matth. 3. 17.

Vbi de ipso testimonium perhibuit: In sequentibus significabit quod in scripturis: q̃q̃ etiam dum baptizaretur testimonium de eo perhibuit dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi cōplacitum est. Et rursus quum transformaretur. Sed quum baptizaretur licet audierunt, dubitabant: quum autem transformaretur, ne audierūt quidem ipsi. Idcirco pretermittis huiusmodi testimonijs, ad scripturas eos transmittit, quas semper in manibus habebant, nec fas erat illis contradicere: sed hoc in progressu facit: nunc autem ne expetant Dei testimonium a propria voce, & a propria persona dicentes, Neque vocem eius audiuius vnquam, neq; speciem eius vidimus: confitetur quod illi dicturi erāt, confitendo vero, ad rectam eos doctrinam reducit: dans intelligēdum quod neq; vox sit apud Deum neq; species: siquidem hæc corporum sunt, Deus autem incorporeæ est naturæ, aut potius supra corpus & supra naturam.

Neque vocem eius audistis unquam, neq; speciem eius vidistis.) Atqui multi vocem eius frequenter audiuerunt, & speciem eius viderūt, sicut in scripturis de diuersis scriptū est varijs in locis. Sed vox illa & species fuit non secundum Dei naturam, sed in hominis similitudine.

Et sermonem eius non habetis manentem in vobis.)

Et quid, inquit, dico de voce quæ propria ipsius vox esset, aut specie propriæ ipsius personæ, quum

quum neq; sermonem eius habeatis manentem in vobis, quem per legem ac prophetas loquutus est, & putatis hunc vos habere manentem in vobis, & de ipso gloriamini. Deinde confirmat quod dixit, hoc modo illud ostendens.

Quem enim ille misit, huic vos non creditis.) Nam quum sermo qui per legem datus est ac prophetas clāmet, q̄ pater filium suum miserit ad salutem vestram, & q̄ vos illi credere oporteat, vos autem huic quem ille misit non creditis, omnino non auscultatis prædicto eius sermoni; quū autem illi nō auscultetis, non habetis eum siue donū ipsius: auolauit enim a vobis. Verum ne dicant, Si ergo vocem eius non audiuius, quomodo ille testificatus est de te, ait:

Scrutamini scripturas.) Legales ac propheticas: inde enim est testimoniū a patre. Vide autem quod non dixerit, Legite, sed Scrutamini: illi siquidem legebant, at non scrutabantur, idcirco eos scrutari iubet: nam quum ea quę de eo sunt, obscure scripta sint vtiliter & dispensatorie propter imbecillitatem progenitorum ipsorum, ne exciderent ad deorum multitudinem, iubet nunc eos fodere, vt ea quę alte in modum thesauri recondita sunt, possint inuenire.

Quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere.) Putatis habere, verum non habetis: quia superficietenus solum eas legentes, non inuenitis illum certum vitę æternę fontem qui est Christus. Quia ergo putatis in scripturis vitam æternam habere, & propter dictam causam nō habetis: scrutamini profunde vt inuentam habeatis.

Et illę sunt quę testificantur de me.) Testificantur inquit de me in persona patris, vtpote arcano mō a patre inspiratę his qui eas scripserunt. Coniunctio Et, abundat, quod in Hebraico idiomate frequēs est. *Et non vultis uenire ad me ut vitam habeatis.)* Vitā videlicet sempiternā. Deinde ne suspicarent quod amore glorię talia diceret, ait:

Gloriam ab hominibus non accipio.) Non amans eam, aut ea indigēs: neq; enim sol lucernę lumine indiget. Verum quam ob causam hęc dicebat? Vt omni modo ad fidem eos attraheret, per quā habituri essent vitam æternam.

Sed cognoui uos quod dilectionem Dei non habeatis in uobis.) Vos inquit, tanq̄ Deum diligentes me repellitis, quod me ipsum faciam Deo equalem: Sed mēdacij arguimini: ego enim noui uos q̄ Deum nō diligatis. Quomodo? Quia de quo ille testimoniū perhibet, & p̄ Iohannē, & per opera, & per scripturas, hūc vos non recipitis. Quęadmodū ergo primum arbitrati quod essem Deo cōtrarius, me repellebatis: ita nūc demonstrata a dictis testibus veritate debuissetis accurrere. Sed frustra iactatis quod Dei zelo me auersamini. Nam quum id inuidia faciatis, hoc modo istam occultare nitimini.

Ego ueni nomine patris mei, & nō recipitis me.) Noīe patris mei, siue missus a patre meo, sicut ipse testat & ego confiteor, & non suscipitis me.

Si alius uenerit nomine proprio, illum recipietis.) De Antichristo hoc dicit, qui ueniet noīe proprio, siue a seipso, tanq̄ ipse Deus esset qui super omnes est. Taxat ergo impudentiam Iudæorū, q̄ eum repellerent, quū
f ii se diceret

se diceret nosse Deum, & ab eo missum esse, nec conuinceretur Deo esse se contrarius: illū vero qui se diceret non nosse Deum, & a seipso venire se iactaret, ac manifestissime dinoscere se esse Deo contrarius, reciperent. Deinde ponit & causam infidelitatis eorum, quod propter glorie amorem non crederent: nolentes enim Christum supra se honorari a multitudine, obsurdescebāt, & aures vltro claudebāt ad veritatē: oīaq; faciebāt, ne a gloria quā habebant apud multitudinem exciderent.

Quomodo vos potestis credere, qui gloriam a vobis mutuo accipitis? Nam ipsa impedimento est.

Et gloriam quæ a solo Deo est non queritis. Quam solam querere oportet, ea quæ est ab hominibus posthabita, etsi vos contrarium faciat. Postquam ergo vndique silentium illis imposuit, omnique venia indignos esse demonstrauit, accusatorem deinceps illis adhibet, puta ipsum Moysen legislatorem eorum.

Num putatis quod ego vos accusaturus sim apud patrem? Iuxta vsitatam ac consuetam interrogationem est hic sermo, ac si dicat, Etsi me id oportebat facere, non tamen faciam, quia clemens sum.

Est Moyses qui accusat vos. Vt pote non credentes his quæ de me scripsit: & ita nec illi credentes.

In quem vos speratis. Tāquam in ductorē populi, tutorē ac mediatorē in his quæ ad Deum sunt. Sicut autē de scripturis dicebat, Putatis in ipsis vitam eternam habere: ita quoq; nūc de Mose ait, In quē vos speratis. Nā ab his quæ ipsi sua ducebant, illos aggrediebatur.

Si enim crederetis Moysi, crederetis utique mihi: nam ille de me scripsit. Si si de dignum eum duceretis, crederetis utique mihi: vobis enim præcepit ille, vt me audiretis.

Si autem scriptis eius non creditis, quomodo verbis meis credetis? Si illius scriptis increduli estis, quem vehementer vos honorare ac laudare iactatis: quomodo meis verbis credetis, quem vehementer inhonoratis & contumelijs appetitis? Sicut ergo prius de Iohāne quem admirari videbantur, conuicti sunt quod eum despicerent: ita & nunc de Mose cui credere sibi videbantur, ostendit quod ei essent increduli: & sagaciter semper in caput illorum torquet, quæcunque pro ipsis facere vident. Quis ergo transgressor est, is ne qui coaccusatorem habet ipsum legislatorē, an ij qui illum habent contra se accusatorem?

Cap. vi.

Matth. 7.

Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ quod est Tiberiadis. Mare Galilææ siue Tiberiadis. Nam stagnum Tiberiadis vocat mare Galilææ, sicut in euangelio iuxta Mattheum dictum est. Abiit autem illuc cedes furori principum populi, accenso ob prædicta verba.

Et sequebatur eum turba magna, quia uidebant signa quæ ædebat in his qui infirmabantur. Quare signa particularius non enumerat? Quia hic euangelista circa doctrinas & conciones ac dogmata magis versatur. Propter signa autem non propter dogmata turba hæc sequebatur, crassius affecta: illa vero de qua apud Mattheum, obstupescere in doctrina eius.

Ascendit autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Ascendit in montem, docens nos requiescere a tumultu ac turbatione quæ in medio

medio populi est. Nam ad philosophiam sacram apta est solitudo. Frequenter quoque solus ipse montem petit, & pernoctans orat, docens nos quod eum qui maxime ad Deum accedit, oporteat ab omni liberum esse turbatione, & locum inquirere liberum a tumultu & turbatione.

Instabat autem pascha dies festus Iudæorum. Et quomodo non ascendit & ipse ad diem festum, sed quum omnes Ierosolyma proficiscerentur, ipse vadat in Galilæam, nec solus ipse, sed & discipulos adducit? Quia figuratiuam legem tacite iam dissoluebat, occasione sumpta ab inuidia Iudæorum. Non post longum enim tempus finem erat impositurus figuratio pasche, vero deinceps tradito.

Quum sustulisset ergo oculos Iesus, & uidisset quod turba multa ueniret ad se, ait ad Philippum: Vnde ememus panes ut isti comedant? Dicitur est de his in fine vigesimi quinti capituli euangelij iuxta Mattheum ubi habet, Iesus autem dixit eis: Non est illis necesse egredi, date vos illis quod edant. Math. 14.

Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat quid esset factururus. Ibi quoque de hoc disputatum est. Quod autem ait, Tentans eum, humano quidem modo intelligitur iuxta datam ibi enarrationem: diuino autem modo, ut tantumdem sit ac si dicatur, In desperationem de remedio eum coniiciens: ut desperationem falsus, diligentius cognosceret fuisse miraculum quod ipse factururus erat: nam si utcumque factum esset, nequaquam tale apparuisset. Si quidem tantum Deus nouerat quid responsurus esset Philippus. Añunt autem quidam, quod Deus aliquem tentare dicitur duobus modis: vel ut imbecillitatem eius arguat, sicut nunc in Philippo: vel ut illius fortitudinem ostendat, quemadmodum olim in Abraham: scriptum est enim quod etiam retinuerit Deus Abraham, quum offerre ei filium suum in holocaustum præcepit. Genes. 22.

Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque eorum pusillum quippiam accipiat. Vide imbecillitatem mentis Philippi, qui virtutem diuinitatis eius intelligere non poterat.

CAPVT OCTAVVM DE QVINQVE PANIBVS.

Dicit ei unus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri, Est puerulus hic unus qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tam multos? Vigesimo sexto capite euangelij iuxta Mattheum etiam de hoc disputatum est. Excelsiorem itaque mentem habebat Andreas quam Philippus: ad id tamen quod perfectum erat non attingebat. Cogitabat enim quod ex paucioribus pauciora faceret, ex pluribus autem plura. Ideo etiam addebat, Sed hæc quid sunt inter tam multos?

Dixit autem Iesus, Facite ut homines accumbant. Erat itaque gramen multum in loco illo. Accubuerunt ergo uiri numero ferme quinquies mille. Prædicto capite latius de his dictum est. Non sunt autem turbati discipuli, sed protinus cognito quod miraculum operaturus esset, absque ulla hæsitantia obedierunt.

Accepit ergo Iesus panes, quumque gratias egisset dedit discipulis, discipuli uero accumbentibus: similiter & ex piscibus quantum uolebant. In eo capite etiam de his inuenies.

Vt autem impleti sunt, ait discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta ne quod pereat. Collegerunt itaque & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerant his qui comederant.) Similiter & de his.

Infra. 21.

Iussit autem colligi quæ superfuerant, non ostentationis gratia, sed ne phantasia appareret quod factum erat. Ex subiecta autem materia & panes multiplicauit & pisces: non quod materia indigeret: sicut neque post resurrectionem opus illi fuit materia, sed ut ora Marcionistarum obstrueret, qui creaturam calumniantur delirantes, asserendo non esse a Deo factam.

Deut. 18.

Illi ergo homines quum uidissent quod fecerat Iesus signum, dicebant, Hic est uere propheta ille qui uenturus erat in mundum.) O manifestam gulositatem: quum innumera prius uidissent quæ hoc erant mirabilia, nihil tale confelsi sunt: quum autem impleti sunt, tunc hunc esse prophetam dixerunt, quod ex Mosis promissione ab eis expectabatur.

Zachar. 9.

Iohan. 18.

Iesus ergo quum cognouisset quod uenturi essent, seque rapturi, ut crearent ipsum regem, rursum secessit in montem ipse solus.) Pape quanta est gula tyrannis, quanta est mentis istorum leuitas ac mutabilitas: repleto enim ventre oia illis erat, & propheta, & regno dignus. Christus uero fugit: ostendens fugiendas esse dignitates humanas, ac terrenos honores, & despiciendos esse qui hic clari sunt. Atqui propheta dixit, Ecce rex tuus uenit tibi mansuetus. Sed regnum dixit coeleste de quo ipse quoque Christus ait, Regnum meum non est ex hoc mundo.

At ubi iam uespera esset, descenderunt discipuli eius ad mare, & conscendentes nauem uenerunt traiecto mari Capernaum.) Descenderunt non sponte sua, sed ab eo coacti. Dixit enim Matthæus predicto. 26 capite, Statimque compulsi Iesus discipulos ut conscenderent nauigiū, & se preccederet in ulteriorē ripā donec dimisisset turbas: quūque dimisisset turbas ascendit in montem seorsim ad orandū. Facta autem uespera solus erat illic. Horū oim causas ibi significauimus, & illas lege: in quib⁹ tñ omissum est, quod postquam turbas dimisisset, cū stupore signū admirati sunt, ubi ad se mēte rediissent, & reuerti decreuerunt ac rapere eum, ut crearent ipsum regem.

CAPVT NONVM DE AMBULATIONE IN MARI.

ET iam tenebræ erant, nec uenerat ad eos Iesus: mare autem uento magno flante intus mescebat. Quum ergo remigassent ferme stadia uiginti quinque aut triginta, uident Iesum ambulante super mare & appropinquantem nauī, ac timuerunt. At ipse ait illis, Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo sumere eum in nauī, & ilico appulit nauis terræ ad quam ibant.) Non uenerat ad eos: hoc est non apparuerat eis, sicut postmodum fecit, sed permisit eos tentari. In fine autem præmemorati uiginti sexti capitis euangelij secundum Matthæum, & uigesimo septimo de his omnibus inuenies. Quæ uero sequuntur prætermisit Iohannes, utpote ab alijs conscripta. Itaque ea scribit quæ ab alijs omissa erant. Nos ergo alios enarratores sequuti, ostendimus hanc fuisse deambulationē super mare quam Matthæus & Marcus scripserunt. Chrysostomus uero coniectans ait hanc aliam fuisse ab illa: uerisimile enim esse, quod illa

illa prius fuerit. Deinde post aliquot dies turbæ decreuerunt vt raperent eum, veluti dictum est: quo cognito rursus Christus in montem discessit cum discipulis, ibiq; solus secessit siue in quiete fuit: discipuli vero inde descenderunt ad mare, de hoc admoniti: & conscensa nauī venerunt Capernaum, putantes eum pedestri itinere venturum: sed rursus non multo post in mari ad illos venit: & propter hoc, inquit, euangelista ait, Et iam tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus: ac deinceps accidisse dicit reliqua, sicut hic scripsit: & in illa quidem deambulatione exterritos discipulos exclamasse, in hac vero solum timuisse, quod timor iam assuetudine minor fuerit. Et ibi quū dixisset, Ego sum, nolite timere, nondum certiores factos fuisse, ideoque Petrus dicebat: Domine si tu es, iube vt ego veniam ad te super aquas: Et hic autem protinus certiores factos esse, quod iam assueti essent. Et tunc non quieuit ventus donec ingressus esset in nauim: nunc vero vbi tantum loquutus est, facta est tranquillitas: & ne nauim quidē ingressus est, sed quum vellent eum in nauim accipere, repente nauis peruenit ad terram, & ipse post illam.

Sequenti die turba quæ stabat ad mare, quum uidisset quod nauicula alia non fuisset ibi nisi una illa in quam ingressi erant discipuli eius, & quod non introisset cum discipulis suis Iesus in nauiculam, sed soli discipuli eius abiissent: alie uero superuenerant nauiculæ a Tiberiade iuxta locum ubi comederant panem, postquam gratias egerat dominus. Vbi ergo uidit turba quod Iesus non esset ibi neque discipuli eius, ascenderunt & ipsi in nauiculas & uenerunt Capernaum quærentes Iesum.) Turbam quæ stabat ad mare dicit eos qui uenerant vt raptum ipsum crearent regem: nam quum illum non inuenissent, stabant in littore cogitantes quid actū esset. Videtur ergo mancus esse hic sermo: nam quum illum nondum quiescere fecerit euangelista, rursus aliunde inceptit dicēs: Vbi ergo uidit turba quod Iesus non esset ibi & cetera. Est autē forma hæc abbreviationis. Quod autē sequitur, Aliæ uero superuenerant nauiculæ a Tiberiade iuxta locum ubi comederant panē postquam gratias egerat dominus, interloquutio est ad significandum, quod postmodum illæ uenerint: tandē enim desperātes suspicati sunt, quod pedestri itinere circa mare abiisset: ideo & ipsi uenerunt Capernaū quærentes eū: nam ibi plurimum diuersari solet.

Quumque inuenissent eum trans mare, aiunt illi, Rabbi quando huc uenisti? Non interrogauerunt eum quo modo uenisset vt tantum signum discerent, neque de regno dixerunt, sed his relictis coeperunt assentari dicētes, Quando huc uenisti, ignorans quod nos a te penderemus? Assentantur autem vt mensam iterum eis apponeret: nam semel satiati, & ligurientes, cæteris oībus iā consumptis, de secundarijs cogitabant: quæ non omnes in similibus deliquerāt. *ῥέπερ* uero (sicut & trans latine) dicitur de utroque terminorum maris directè oppositorum, significante huiusmodi vocabulo nunc hoc littus, nunc uero illud.

Respondit eis Iesus & ait, Amen amen dico uobis, quæritis me, non quod signa uideatis, sed quia comedistis de panibus & saturati estis.) Non expedit ubiq; mansuerum esse ac lenem, sed quum discipulus crassius ac segnis fuerit, tūc præceptori opus est stimulo ac sermone obiurgatorio ad tangendū & exci-

excitandum illum, quod hic fecit Iesus: simul quidem increpans eos tanquam assentatores, simul etiam mentem eorum detegens, & vtrinque illos corrigens. Ait enim, Queritis me non quod signa vobis ostēderim, sed quod vos pauerim ac saturauerim: non vt vīsis signis creā datis, sed vt cibos edentes saturemini, quod est mancipiorum ventris ac gulosorum. Leniter autē & parce illos arguit, nec in reprehensioe instat, sed statim doctrinam adiungit.

2. Theff. 3.
Lu. 10.

Operemini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam æternam.) Curā habete nō cibi corruptibilis sed incorruptibilis: nō qui carnē pascit, sed animam nutriat: hic autē est fides, vt in progressu dicturus est. Operationē vero pereuntis cibi, hoc in loco appellat eam quę necessaria non est, sed superflua, siue permanentem & continuam sollicitudinem cibi sensibilibus, nā quę necessaria est, non prohibet. Ideo etiā Paulus in multis epistolarum locis, nō solū permisit proprijs operari manibus, verum etiam precepit dicens, Si quis nō vult operari, is necedat. Sicut ergo de Martha dicens Christus, Martha Martha sollicita es ac tumultuaria circa multa, atqui vnum est necessariū, non prohibuit hospitalitatē, sed preposuit diuinorum sermonū auditionē: ita & nunc dicens, Operemini nō cibū qui perit, sed qui manet in vitam æternam, nō precipit tantū operari cibum animę, quā sit magis necessarius, sed admonuit corporale cibū obiter curare, animę vero, toto studio. Operemini inquit toto animo, oī cura, cōtinue: nō iā hoc, iā illud, sed hoc āplī⁹, illud vero min⁹.

Quem filius hominis dabit vobis.) Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipse demonstrabo acquirendum. Ne autē iactare se videatur, rursus ad patrem recurrit dicens.

Hunc enim pater consignauit Deus.) Consignauit, siue in hoc appositum fuit, vt hunc cibum daret vobis. Vel, demonstrauit, suoque testimonio manifestauit. Nam & ostendere quoque dicitur signare, ac si videlicet suo testimonio signauerit verum esse Deum.

Dixerūt ergo ad eū, Quid faciemus ut operemur opera Dei?) Opa Dei vocant quę Deo accepta sunt. Interrogāt autē non vt ea operentur, sed vt etiā ipsi videant discipuli, & ita ad cibi suppeditationem attrahant.

Respondit Iesus & ait illis, Hoc est opus Dei, ut in eum credatis quem ille misit.) Nam prius varijs in locis docuit quod a Deo missus esset.

Dixerunt itaque illi, Quod ergo tu facis signum ut uideamus & credamus tibi? quid operaris?) Considera magnam dementiam: paulo ante cibo saturauit illos, & protinus obliti tanti miraculi signum requirunt: deinde gen⁹ etiam requisiti signi addunt.

Psal. 77.

Patres nostri manna comederunt in deserto, sicut scriptum est, Panem de celo dedit eis ad edendum.) Scriptum est in libro Psalmorum. Quum autem multa signa coram patribus ipsorum facta essent, huius maxime meminerunt propter ventris tyrannidem, existimantes fore, vt ipsum quoque ad simile signum faciendum irretirent, puta vt & se cibo satiaret. Sed o obliuiosi ac ingrati, nonne paulo ante panes & pisces ad satietatem in loco deserto edistis: Simul quoque mihi hic obserua & adulationē ipsorū & inuidā malitiam. Neque enim dixerunt quod illud

illud fecisset signum, ne hunc deprimere videretur si Moſen ei compa-
rarent: neq; quod Deus ipſum edidiſſet, ne hunc Deo æquarent: ſed ab-
ſolute dixerunt, Patres noſtri comederunt manna in deſerto. Quid er- Pſalm. 111.
go is qui diſponit ſermones ſuos in iudicio? Non arguit eos, ſed blan-
de reſpondet: Oportet enim vt prædictum eſt, interdum quidẽ arguere,
interdum vero diſpenſatiue clementem eſſe.

Dixit ergo eis Ieſus, Amen amen dico vobis: Non Moſes dedit vobis panem de cœlo, De pane et
ſed pater meus dat vobis panem de cœlo.) Quia putabant manna eſſe panẽ manna.
ab eo quod proprie cœlum appellatur, eo quod ſcriptum eſſet, Panẽ de
cœlo dedit eis: corrigit erroneam eorum opiniõnem. Nam ibi ſcriptu- Pſalm. 8. 17.
ra aerem improprie vocauit cœlum: quemadmodum etiã dicuntur
volucres cœli, Et ruruſum, Innotuit de cœlo dominus. Ait ergo, Nõ
Moſes dedit tunc nationi veſtræ panem qui proprie de cœlo ſit, ſed pa-
ter meus nunc dat vobis panem ab eo quod proprie cœlum appellat.
Nam ſicut pater proprie dicitur cœleſtis, ita & filius cœleſtis, & p-
prie panis, vtpote cor hominis confirmans.

Eum qui verus eſt.) Siquidem ille panis figuratiuus erat, me in-
quit, præfigurans qui ſum ipſa veritas. Quemadmodum enim ille de-
ſuper descendens, eos qui participabant paſcebat ac roborabat, ita &
ego: ſed ille ab aere, ego autem a vero cœlo: ille quidẽ corpora paſcebat
ac roborabat, ego vero animas. In ſequentibus autem ponit generalio-
rem differentiam inter figuratiuum panem, & eũ qui verus eſt.

Panis enim Dei eſt qui de cœlo descendit, & dat uitam mundo.) Proprie pa-
nis Dei, ſiue diuinus eſt, qui vere de cœlo descendit, & vitam eter-
nã dat mundo credenti: quũ ille vitam ad tempus daret, non mundo,
ſed ſolis Hebræis. Vitam autem æternam intellige nõ ſimpliciter, qua
viuent communiter oēs homines, ſed beatã quẽ erit in cõtina rege.

Dixerunt ergo ad eum, Domine ſemper da nobis panem iſtum.) Adhuc ſen-
ſibilem intelligentes huiuſmodi panem, præ ventris ingluuie hunc pe-
tebant, non ſemel, ſed ſemper accipere.

Ait illis Ieſus, Ego ſum panis uitæ.) Panis viuificans, & qui vt di-
ctum eſt dat vitam æternam: nam ea proprie dicitur vita, quẽ æterna
eſt: quæ enim ad tempus durat non vita eſt ſed vitæ imago. Panem
autem vitæ, ſuam vocat diuinitatem: ſiquidẽ ipſa panis eſt qui de cœ-
lo descendit. Tandem vero etiã corpus ſuum vocat panem.

Qui uenit ad me non eſuriat: & qui credit in me, non ſitiet unquam.) Venit
quiſpiam ad eum per fidem: ipſa enim eſt via ad illum. Non eſuriet
inquit, fame quæ ab infidelitate procedit, & non ſitiet vnquam, ſiti
quæ ab incredulitate naſcitur, ſed gratia diuina repletus, & ipſe de-
inceps nullius indigebit, ſed alijs potius neceſſaria ſubminiſtrabit, do-
cens ac erudiens illos.

Sed dixi vobis, quod & uidiftis me, & non credidiſtis.) Vidiftis me, ſiue
cognouiſtis quis ego ſim, & a teſtimonio Iohãnis, & a ſignis quẽ edi-
di, & a teſtimonio ſcripturarum quas vobis aperui, ſed voluntarie ma-
lum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit? Veriſimi-
le quidem eſt hoc dictum eſſe, etſi ſcriptum non ſit.

Omne quod dat mihi pater ad me ueniet.) Hoc sermone demonstrat q
 .1. Corin. 1. pater adducit ei credentes. Siquidem dicit & Paulus, Per quem vocati
 estis in societatem filij eius. Ait ergo, Omne illud ad me ueniet, quod
 dat mihi pater: hoc est Omnis qui datus fuerit mihi a patre, omnis qui
 deductus ab eo fuerit, hic ueniet ad me, hic credet in me, & non quilibet
 simpliciter. Inde autem confirmat quod vult pater ut credant in eum.
 Itaque qui in eum non credit, aduersatur Dei voluntati. Dat autem &
 pater filio ducens eos ad fidem eius: & filius patri, adducens eos ad il-
 lum per fidem. Verum si venit is ad filium qui datur a patre, culpa er-
 go carebit qui non venit, utpote non datus a patre. Sed pater illos dat,
 in quibus præcedit bona voluntas: neque enim hæc per se facere pos-
 test ut credant, absente Dei adminiculo, neque illud auxilium, nisi præ-
 sens sit & bona voluntas.

Et cum qui uenit ad me, non eijciam foras.) Neque hic, a mea familia-
 ritate, neque ibi a regno cœlorum: eum, qui non utcunque, sed recto a-
 nimo ad me uenit.

Quia descendi de cœlo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me)
 Non ut faciam uoluntatem quæ mea est, siue propriam, nec enim habeo
 propriam, sed uoluntatem eius qui misit me, hoc est communem, quæ &
 mea est & illius, quorum sicut est una diuinitas, ita est & una volun-
 tas. Descendit autem de cœlo, secundum diuinitatem.

Hæc est autem uoluntas eius qui misit me patris, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit
 mihi, sed resuscitem illa in nouissimo die.) Atqui omnes tunc resuscitabit,
 & qui salui erunt, & qui peribunt, tam fideles, quam infideles. Sed resur-
 rectionem hoc in loco appellat eam quæ erit ad requiem, non quæ ad
 supplicium. Et ex his ostendit communem esse patris & filij volun-
 tatem, ut omnes salui fiant: ob id namque & ille misit, & hic aduenit: il-
 le dat credentes, & hic seruat acceptos.

Hæc est autem uoluntas eius qui misit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat
 uitam æternam, & ego resuscitem illum in nouissimo die.) Eundem declarat sermos
 nem, frequenter eum inducens, ne facile reiiciatur, & ut firmiter discant futu-
 ram esse resurrectionem, ac fidei quæ in ipsum est repositionem, spiritua-
 liumque certaminum quæ hic tolerantur retributionem, qua si non sunt
 fruituri in præsentia uita, at saltem in futura. Omnis autem qui uidet
 filium, oculis uidelicet fidei, hoc est qui credit in eum.

Murmurabant ergo Iudæi de eo quod dixisset, Ego sum panis qui de cœlo descendi: &
 dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos patrem nouimus & matrem? quomodo
 ergo iste ait, De cœlo descendi?) Quando panem dedit eis, imple-
 uitque ventrem, & prophetam esse dicebant, & regem creare vole-
 bant: ubi vero de cœlesti pane & spiritali cibo, uitaque æterna disse-
 ruit, turbabantur, ac genus ipsius attenuabant, de quibus bene dix-
 it Paulus: Quorum Deus uenter est. Nam simebant se indignari
 quod dixisset, De cœlo descendi: quum uerius indignarentur quod
 rursus eos non pauisset sicut sperauerant. Si enim ob illud indignati
 fuissent, interrogassent utique quomodo panis esset, quomodo de cœlo
 descendisset: CHRISTVS autem non dixit, Non sum filius Ioseph, ne-
 que quicquam

q̄ quicquam de genere suo docuit, sciens quod illi nondum audire poterant admirandum sui partum, & multo minus æternam sui generationem ac natiuitatem; ideo dispensatorie de his rebus sermonē pretermisit, ne vno offendiculo sublato aliud excitaret.

Respondit ergo Iesus & ait illis, Ne murmuraueritis inter uos. Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum.) Accessum ad se dicit non qualemcunque: siquidem & illi, & multi alij ad ipsum ueniebant; sed eū qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a patre, utpote indigni: nemo enim potest uenire ad me, siue credere in me, nisi pater qui misit me traxerit eum. Nam & superius dixit: Omne quod dat mihi pater ad me ueniet: *Supra eodem.* & illius dicti lege enarrationem, quum etiam ad propositum verbum conferat.

Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.) Eum uidelicet qui ad me uenerit, vel in me crediderit. Rursum ergo repetens, Et ego resuscitabo eum, propriam demonstrat dignitatem, & per talium sermonum frequentiam, carpit illorum insensibilitatem.

Scriptum est in prophetis: Et erunt omnes edocti a Deo.) Addidit hoc cō- *Ierem. 31.* firmans, quod pater illos attrahat qui ad se ueniunt. Omnes inquit, puta ad eum uenientes, & in eum credentes ac volentes: siquidem nulum attrahit nolentem.

Omnis ergo qui audiuit a patre & didicit, uenit ad me.) Qui audiuit intellectuali modo. Ne enim suspicarentur ipsi rudes & crassi q̄ sensuali modo audiat quisquam a patre, uidens eum humano modo, ait:

Non quod patrem quisquam uiderit.) Vt sensibilibus ab eo audire possit: Deum enim nemo uidit vnquam. *Supra. 1.*

Nisi is qui est a Deo.) Nisi is qui natus est a Deo. Hoc enim nūc significat Esse a Deo. Et quare id non posuit manifestius? Propter illorum insensibilitatem: si enim quum dixisset, De cœlo descendi, offendiculū passi sunt, quidnam illis accidisset, si id etiam planius dixisset?

Hic uidit patrem.) Vtpote eiusdem naturæ, substantiæ, & scientiæ, & qui est in sinu patris. Atqui etiam spiritus sanctus uidet eum, tanq̄ & ipse eiusdē naturæ, substantiæ & sciētīæ, & q̄ ē in patre: sed nō dū repus erat, ut de spiritu sancto doceret: nam qui de filio adhuc non crediderant, nequaquā de spiritu sancto credidissent.

Amen amen dico uobis, qui credit in me, habet uitam æternam.) Hoc etiā *Supra eodem.* superius dixit, quum ait, Vt omnis qui uidet filium & credit in eum, habeat uitam æternam.

Ego sum panis uitæ.) Præterea & hoc in superiorib⁹ dixit. Est autē panis uitæ tanquam doctrina nutrienda animas, uitamq̄ conseruans, & hanc æternam. Paulatim autem hos adducit, ac leniter quē ad diuinitatem suam spectant, aperit.

Patres uestri comederunt manna in deserto & mortui sunt.) Quia in superioribus dixerant, Patres nostri manna comederunt in deserto, nunc comparationem facit inter illud manna & hunc panem, qui uidelicet de cœlo descendit, & est panis uitæ.

Hic est

Hic est panis qui de cœlo descendit, ut ex ipso edat aliquis & non moriatur.) Qui de cœlo descendit, ut nutriat, ac immortales reddat. Deinde sermone explanat, & docet quis sit panis quem dicit.

Ego sum panis uitæ.) Semper viuens ac vitam præbens.

Qui de cœlo descendit.) Quo ad diuinitatem. Superius quoque idem de seipso varijs in locis dixit, iteratione excitans eos, ut interrogarent, quomodo esset panis viuus seu viuificans, & quonam modo de cœlo descendisset. Verum illi solam ventris curam spectantes, cætera omnia superflua ducebant, quemadmodum prædiximus.

Si quis comederit ex hoc pane, uiuet in æternum.) Si quis doctrinæ illius particeps fuerit. Nam qui eam participat, ex eo comedit: siquidem & ipsa cibus est animam nutriendam. Viuet in æternum, siue semper, utpote nunquam moriturus morte animæ: mors autem animæ est separatio a Deo, quemadmodum etiam mors corporis est ipsius ab anima separatio. nam ipsa anima corpus viuificat, animam vero Deus. Atqui plures perierunt qui doctrinæ Christi fuerunt participes: sed illi tali participatione male vsi sunt: nunc autem de his est sermo, qui ea bene vsi sunt, non de illis qui eam prauorum commixtione dogmatum, aut conuersationis prauitate corruerunt. Ostendit ergo quod præstantiorum illis cibum tribuat. quæ fuerit manna quod comederunt patres eorum in deserto: illi siquidem postquam comederunt mortui sunt: qui vero ex hoc edunt, uiuent in æternum.

Nota. Et panis quem ego dabo, caro mea est.) Duobus modis Christus dicit esse panis, secundum diuinitatem uidelicet & humanitatem. Postquam ergo docuit de modo qui secundum diuinitatem est, nunc etiam docet de modo qui est secundum humanitatem. Non autem dixit, Quem do, sed Quem dabo: daturus namque erat in vltima cœna, quando sumptum panem actis gratijs fregit, deditque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum. Quære ergo sexagesimum quartum caput euangelij secundum Mattheum: & ubi positum est, In remissionem peccatorum, lege totam enarrationem: ac inuenies quomodo corpus eius sit panis.

Matth. 26.

Quam ego dabo pro mundi uita.) Dabo in mortem. Hic enim crucifixionem suam præsignat. Dicens autem, Quam ego dabo, utroneam fuisse significat huiusmodi passionem.

Decertabant ergo inter se Iudæi dicentes, Quomodo potest hic nobis dare carnem ad comedendum?) Turbabantur non potentes sermoni credere, quod hoc impossibile videretur. Nam quum omnia secundum naturam inquirerent, nihil quod supra naturam erat admittebant.

Supra. 3.

Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico uobis: nisi comederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis.) Illi quidem hoc impossibile iudicabant: ipse vero omnino possibile ostendit: neque id tantum, sed etiam necessarium: quod etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem & de sanguine, significans de pane ac poculo, quæ ut dictum est, daturus erat discipulis in vltima cœna. Rursus autem vitam dicit æternam siue beatam.

Qui edit meam carnem & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam.) Continue in sermone de sacramentis immoratur, rei necessitatem ostēdēs, puta quod hoc omnino fieri oporteat.

Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.) Crebro sermonem de vita & resurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum imprimi. Quæ ergo varijs in locis præmisimus, ea nunc in summam colligenda sunt.

Ex quo omnes homines resuscitandi sunt, omnesq; perpetuo victuri: intelligere conuenit resurrectionem iustorum quidem, eam quæ erit in fruitione: peccatorum vero, quæ in supplicio. Rursum uitam æternā iustorū, eam quæ erit in requie: peccatorum autem, quæ in tormentis.

Caro enim mea uerus est cibus, & sanguis meus uerus est potus.) Verus est cibus, siue aptissimus, utpote animam, quæ propriissima hominis pars est, nutriendus: & similiter de sanguine. Aut hoc dixit, confirmās q̄ non enigmatice neq; parabolice loqueretur.

Qui edit meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in illo.) In me manet, vnitur mihi per transumptionem & communicationem meæ carnis meiq; sanguinis, & vnum corpus mecum efficitur, ac particeps vitæ quæ in me est: quod si ille in me est, utiq; & ego in illo.

Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem.†) Sicut qui semper uiuit pater, misit me, ita & ego immutabiliter uiuo, eo quod a uiuente patre natus sim.

† In cognitionem nos inducit quod principium habeat, & non sit absque principio sicut pater. Aut etiam alio modo: Propter patrem, id est, quia pater uiuit: nisi enim ille uiueret, neque ego uiuerem: quia uero ille uiuit, & ego uiuo: & nisi ille haberet quæcunq; habet, neque ego haberem quæcunq; habeo. Siquidē nobis omnia sunt eadē, exceptis personalibus proprietatibus.

Et qui edit me, ipse quoque uiuet propter me.) Quemadmodum ego uiuo, quia natus sum a uiuente patre, ita & qui edit me, ipse quoq; uiuet, eo q̄ me qui uita sum ederit, uitamq; participauerit.

Hic est panis qui de celo descendit.) Hic, puta qui uitam præstat sempiternam.

Non sicut comederunt patres uestri manna & mortui sunt.) Non mortui sunt qui illum ederunt, uidelicet sicut patres uestri comederunt manna & mortui sunt. Verum sicut hi qui manna illud comederunt, carne mortui sunt, ita & qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi soli quum in spe uitæ æternæ moriantur, non videntur mori, sed obdormire.

Qui edit hunc panem uiuet in æternum.) Merito sermoni de pane ac de uita immoratus est, sciens illum quidem necessarium, hanc uero dulcē hominibus: panem sane corporalem corporalibus, spiritualementem autem spiritualibus: similiter & uitam corporalem corporalibus, spiritualementem uero spiritualibus.

Hæc loquutus est in synagoga docens in Capernaum. Multi ergo ex discipulis eius his auditis dixerunt: Durus est hic sermo, quis potest eum audire?†) Durus est, hoc est ægre admitti potest: Hic sermo, puta de ipso comedendo: quis illū potest admittere? Qui uero hoc dicebant, discipulis quidem eius erant, non tamen e duodecim, sed e septuaginta. Quidā uero ex his fuisse aiūt, qui alias

qui alias ab eo edocti erant: nam & alij multi frequenter sequebantur illum. Qui ergo discessuri erant, sibi scilicet patrocinauerant, quoniam potius conuenienti tempore remansisse oportuerit ac obedisse in eo quod difficile videbatur, & non desperasse: nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi siquidem discipuli est, omnia quę iubet præceptor absque curiositate excipere, & ubi sese offert opportunitas, verecunde de his interrogare, quę eius excedunt intelligentiam.

Sciens autem Iesus quod de hoc murmurarent discipuli, ait illis, Hoc uobis est offendiculum. Sane & hoc diuinitatē eius demonstrabat, puta quę apud illos occulta erant ferre in medium: nā occulte apud se murmurauerant.

Si ergo uideritis filium hominis eo ascendentem ubi prius erat.) Deficit, Quid dicetis? Loquitur autem de futura sui in cælum assumptione. Ascendentem, quo ad humanitatem: ubi prius erat quo ad diuinitatē. Qui enim potest hanc carnem reddere cœlestē, potest utique & ipsa cibum hominum efficere.

Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam.) Spiritum nunc uocat intellectum spiritualem eorum quę dicta sunt. Similiter & Carnē, intelligere ea carnaliter: non enim de carne ipsius quę uiuificat nunc sermo est. Ait ergo, Hęc spiritualiter intelligere uitam præbet quā supra dixi: carnaliter uero ea intelligere, non prodest quicquid.

Verba quę ego loquor uobis spiritus & uita sunt.) Spiritualia & uiuifica ea sunt: oportet namque non simpliciter ea intueri, id enim est carnaliter intelligere, sed aliud quippiā imaginari, & interioribus oculis ea aspicere tanquā mysteria, nam hoc est spiritualiter intelligere.

Sed sunt quidam ex uobis qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesus qui essent qui non crederent, & quis traditurus esset ipsum.) Non solum præscientiam, sed & clementiam suam ostendit: quia non a tempore quo murmurare cœperunt, uerum etiam ab initio cognoscebat credentes, & tamen omnes pariter docebat.

Et dicebat, Propterea dixi uobis, quod nullus potest uenire ad me, nisi datum fuerit ei a patre meo.) Propterea, quia uidelicet sunt quidam qui non credunt. Continue autem Deum patrem suum nominat, docens quod non sit filius Ioseph, sicut illi putabant.

Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retrorsum, & iam non cum eo ambulabant.) Ex hoc, id est ab eo tempore, abierunt retrorsum, hoc est abscissi sunt ab eo, qui uidelicet antea murmurabant. Retrorsum autem intellige mihi ad uitam priorem, ad quam reuersi sunt.

Ait ergo Iesus ad duodecim, Num & uos uultis abire?) Non dixit, Abite & uos: nam id repellentis esset, sed blande interrogauit, ostendens sibi opus non esse ministerio illorum, neque se circumducere illos ad ostensionem, quodque nullum uelit inuitum retinere. Sed neque & gregetur aut redarguit illos qui retrorsum abierant, ueluti facere solemus, ducentes huiusmodi factū, contemptū aut iniuriā: quia omnia gratę amore facimus.

Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem abibimus?) Petrus fratrum amator, pro fratribus omnibus respondet, Domine ad quem abibimus? vehementer erga illum amorem demonstrans, quod uidelicet neminem habeant

beant quæ ei preponant, non parentes, non cognatos, non amicos, & ut semel dicam, neminem inter omnes. Deinde ne hoc dixisse videatur quasi non sit qui eos suscipiat, subiunxit.

Verba uitæ æternæ habes.) Verba quæ vitam concilient eternam. Vides quod verba non erant quæ præbuerant offendiculum, sed auditorum segnities: & quia carnaliter ea intelligebant, non spiritualiter. Consequens etenim ac necessarium fuerat, ut illa dicerentur propter Iudæorum de manna sermonem. Oportuit autem auditores aut spiritualiter ea intelligere, aut si id necdum poterant, his primum susceptis, postmodum de his diligenter interrogare.

Et nos credidimus & cognouimus quod tu sis Christus filius Dei uiui.) Trigesimotertio iuxta Matthæum capite dixit idem, Tu es Christus filius Dei uiui. Sed tunc quidē Christus illum beatū prædicauit propter causam ibi dictam: nunc vero quia communiter dixit, Nos credidimus & cognouimus, separat ab illis Iscarioten tanquam fluctuantem. Matth. 16.

Respondit eis, Nō ego uos duodecim elegi.) Hoc interrogatiue legēdū ē. Et unus ex uobis diabolus est. Dicebat autem Iudam Simonis Iscarioten: nam hic traditurus erat eum, quum esset unus ex duodecim.) Num ego vos inquit duodecim elegi: & tamen unus ex uobis in nullo mea adiutus electione, utpote liberum habens arbitrium ad uirtutem & uitiū, diabolus est, siue diabolicus, & diaboli minister. Significat itaque in voluntate ac electione hominis situm esse ut saluetur aut pereat. Quidam vero Diabolum hoc in loco intellexerunt insidiatorem. Nihil ergo nouum quod Iudas quū eligeretur bonam habuerit voluntatem, postea autem sit immutatus, tanquam libero usus arbitrio.

Et uersabatur Iesus post hæc in Galilæa: non enim poterat in Iudæa uersari, quia quærebant eum Iudæi interficere.) Non enim poterat, id est non erat securus ut uersaretur in Iudæa: tanquam de homine enim hoc dixit euangelista: nam sicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, sed homicidis parcens, & quia tempus suæ passionis nondum aduenerat. Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem, utpote Deum, quandoque uero tanquam hominē dispensatorie cedere. Cap. vii.

Erat autem in proximo dies festus Iudæorum Scenopegia.) Hic celebrabatur in memoriam diei quo primum Moses diuinum fixit tentorium, Exod. 40. quod a Beseleel fabricatum est.

Dixerūt ergo illi fratres eius.) Filij Ioseph, quod adoptione pater eius erat. Transi hinc & uade in Iudæā, ut & discipuli tui uideant opera tua quæ tu facis.) Fingūt quidē de bonis suadere tanquam cognati & amici familiares, finis uero eorum prauus erat, ab inuidia præcedens: conabantur siquidē illū in Iudæā pellicere, ut ab illis occideretur qui eū quærebant interficere. Causam autem prætexebant, quod oporteret discipulos quoque eius qui ibi erāt, siue turbas quæ illum in Iudæa sequebantur, intueri signa quæ ipse ederet.

Nemo enim in occulto facit quippiā, & quærit ipse palam esse.) Iuxta faciliorem intellectū & qui in promptu est, uidetur illū incitare ut transeat, iuxta profundiorē uero, scōmata in eum iaciebant, tanquam in timidum simul & gloriæ cupidum. Siquidē in occulto quidē quippiā facere, timidi ē: t ii quærere

quærere aut palam esse siue manifestum & gloriosum, glorię cupidi ē.
(Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo.) Si hæc signa vere & non ap-
 parēter facis, manifesta te ipsum omnibus Iudeis. Suspiciabant nāq;
 signa hæc phantastice fieri. Hinc ergo manifestū ē q̄ etiā ibi miracula
 ediderit, quę oīa prætercurrit Iohānes quēadmodū alia multa: festinās
 magis ad ea quę nouā aliquā afferebāt narrationē, & quorum aliq̄ nul-
 lā fecerant mentionem. Deinde causam etiā dicit talis suspicionis.

(Neq; enim fratres eius credebant in eum.) Neq; ipsi credebant in eum
 tanquam in Deum. Attamē hī qui tūc tales erāt, magni postmodū ef-
 facti sunt, multaq; a multis pro illo passi sunt, Iacobus videlicet & Iu-
 das. Quid ergo is qui eorū corda nouerat? Nō reprehendit illos tanquā
 malos & insidiatores, sed patienter respondet ad intentionē ipsorū.

(Ait ergo illis Iesus, Tempus meum nondum adest.) Tempus quo conue-
 nit vt ego in Iudæam vadam occidendus ad qđ vos laboratis, nondum
 adest: quid me vrgetis ante huiusmodi tempus?

(Tempus autem uestrum semper est paratum.) Tempus q̄ vos in Iudæā
 abeatis semper in promptu est. mihi impedimēto est tēpus qđ nondū
 adest: vobis aut nihil est impedimēto, quū iā vna cū Iudeis sentiatis.

(Non potest mundus odisse vos.) Vtpote amicos suos & vna secū sen-
 tiētes: ga vos ad eū acceditis. Mūdū aut dicit Iudeos mūdā sapiētes:

(Me uero odit, quia ego testimonium fero de eo, quod opera eius mala sint.) Mihi
 aut inimicus est, quia ego ostēdo quod opa eius mala sint: ideo ego nūc
 non accedo ad ipsum occidendus, sed quū tempus aduenerit. Ostēdit er-
 go quod ob id potius oderant ipsum Iudæi quod illos argueret q̄ ipsi
 dicerent se eum odisse quod legis transgressor esset, Deoq; contrarius:
 & quod nō solū sabbathum solueret, sed & patrem suum diceret Deū,
 æqualem sese faciēs Deo. Tu vero mihi considera q̄ māsuetē tulerit fra-
 trum consiliū quo insidijs appetebatur. Nos vero non ita, sed statim
 indignamur ac moleste ferimus, omnibusq; modis tales vlciſcimur:
 quo ergo pacto discipuli eius erimus?

(Vos ascendite ad diem festum istum.) Hoc est prædictum, puta sceno-
 pegiorum. Vos qui amici estis Iudeorum, qui piculum nullū timetis.
(Ego nondum ascendam ad diem festum istum.) Nō dixit, Nō ascendā, sed
 Nōdū ascendā, hoc ē nō nūc ascendā, eo q̄ nūc viuat ac vigeat exande-
 ſcentia Iudæorum. Irrationalis namque temeritatis est sese in mani-
 festum coniicere periculum.

(Quia tempus meum nondum impletum est.) Tempus vitæ meę qua in
 terra viuo. Quanq̄ enim circa futurū pascha crucifigendus erat: adhuc
 tamen oportebat miracula operari ac docere, multosq; ad fidē attrahe-
 re. Non est ergo sermo timoris, sed dispēlationis: nā si tūc in Iudæam
 abiisset, oīno ipsum occidere tentassent: quod si captus tanq̄ homo occi-
 sus fuisset, datū fuisset impedimētū his quę dicturus aut factur⁹ erat:
 si vero non fuisset captus, sed tanq̄ Deus euasisset, incarnationi eius nō
 fuisset habita fides. Tempus itaq; debito modo disponit.

*(Hæc autem quum illis dixisset, mansit in Galilæa: ut autem ascenderunt fratres eius,
 tunc & ipse ascendit ad festum.)* Cū eis non ascendit propter dictam cau-
 sam,

iam, & ne manifestarent eum Iudæis: postmodum autem ascendit, quū iam furor illorum reprimi inciperet, vt scirent quī timorem ei⁹ arguebāt, quod timidus non esset, sed congrua dispensatione vteretur.

Non manifeste, sed uelut in occulto.) Quasi latenter: adhuc enim verebatur, expectans donec perfecte deferbuisset ferocitas illorum, & ne cognosceretur etiam a fratribus suis.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo.) Pulchra sane illorum opera in diebus festis, quum illos cædis facerent occasionem. Quum enim in festo occidere eum proposuissent, vtpote tunc etiam aduenturū propter publicum conuentum, eo non inuento hinc inde errabant.

Et dicebāt, Vbi est ille?) Neq; eum suo nomine volebant appellare, propter odium: ostendit tamen sermo quendam iræ tumorem.

Et murmur multum de eo erat in turbis.) Turbatio & contradictio.

Quidā sane dicebāt, Bonus est.) Qui videlicet mēte corrupti nō erāt.

Alij uero dicebant, Non, sed seducit mundum.) Qui mēte corrupti erāt.

Mundum autem dicit multitudinem.

Nullus tamen de eo palam loquebatur propter metum Iudæorum.) Nullus eorum qui dicebant, Bonus est, loquebatur de eo palam, siue audientibus magistratibus, propter timorem illorum.

Quum autem iam dimidium festi peractum esset, ascendit Iesus in templū & docebat.) Ascendit quidem quū cognouisset extinctam esse illorum ferocitatem. Docebat aut ostendens sui admirationem. Postq̃ dimidium festi pactū erat, quarto videlicet die scenopægorum: nā septē dieb⁹ illa celebrabāt.

Et mirabantur Iudæi dicentes, Quomodo hic literas nouit quū nō didicerit?) Admirabant nō ea quæ docebat, sed quomō literas nosset, quū nō didicisset. Cōsiderabāt enī ea quæ docebat oī sapiētia esse plena: nec talia eū posse docere existimabāt absq; cognitiōe literarū. Oportuit aut cognoscere q̃ Deus esset ipsa sapiētia, & qui oēm adinuenerat viā prudentiæ. Baruch. 3.

Respondit eis Iesus & ait, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.)

Quod dicit Mea, veritatem ostēdit; quod autem ait, Non mea, dispensationem ad honorandum patrem ac Deū, & ad ostendendā modestiā, vtp̃q; facilius ipsa reciperetur. Neq; tamen ob id falsum est, quia dispensatorium: nā quæ filij sunt, omnino sunt & patris: sicut etiā quæ patris, oīno sunt & filij: vtraq; enim sunt ambobus coia, vtpote æqualibus.

Alio quoq; profundiore intellectu. Quæ mea apparet esse doctrina, nō est mea propria, neq; enim vllam habeo propriam, sed patris est, vtpote illo eadem per me docente, propter naturę ac voluntatis identitatē: & quia verbum illius sum, q̃q; enim ego alia sūm hypostasis, ita tamen dico ac facio omnia, vt nos vnum esse intelligatis.

Si quis uoluerit uoluntatem eius facere, cognoscat de doctrina, utrum ex deo sit, an ego a meipso loquar.)

Voluntatem Dei vocat nunc operari virtutem, & prophetiis quæ de ipso sunt attendere: virtus siquidem purgat mētem, prophetiæ vero ipsam lucide docēt. A seipso autem loquitur, qui ea quæ suæ sunt voluntatis loquitur. Deinde etiam syllogismum inducit, cui nullatenus possit contradici.

Qui a seipso loquitur, gloriam propriam quærit, qui uero quærit gloriam eius qui misit illum, hic

illum, hic uerax est.) Gloriā intelligit hoc in loco honorem: nā ubiq; patrē ac Deū pręponebat, & ad illū oīa referebat, etiā propria opera: q; ergo gloriā suā nō quærebat, quā ob causam aliena docturus erat: qui autē aliena non docet, sed quę illius sunt qui misit ipsum, omnino uerax est. Et uide quomodo omnes ad fidē quę in se est attrahebat, ac dicebat, Qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illū. si quis dē ex hoc propriā gloriā quęre uidebatur: nō tñ quasi proprię aſſumator glorię hęc dicebat aut faciebat, sed quasi hominum cupiēs salutem: nā hanc p̄ fidē quę in ipsum erat procurare oportebat. Pater nāq; dixit, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est, ipsum audite, aliq; multa huiusmodi per prophetas.

Et iniustitia in illo non est.) Neque enim iniustus est, qui eius quęrit gloriā qui misit illum. Quidam autem iniusticiam hoc in loco mendacium intellexerunt. Plurimę itaque erant causę cur humiliā Christi loqueretur: tum ne ingēnitus esse putaretur: aut Deo contrarius crederetur: ad hęc propter auditorum imbecillitatem: pręterea ut homines doceret modestos esse, & nihil de seipsis magnificum dicere: deum ut tanquam homo loqueretur, ac propter alia huiusmodi.

Vnica autem causa erat cur sublimia loqueretur, celsitudo uidelicet diuinitatis. Quia uero hi Iudęi duo crimina ipsi impingebant, puta legis transgressionem, & quod Deo esset contrarius: quod sabbathum solueret, ac patrem suum diceret esse Deum, æqualem sese faciens Deo, ueluti septimo capite prædictum est. De vno quidē ibi respondit eis, ostenso quod Deo contrarius non esset: de altero autem nunc respondet, & ostendit illos potius esse legis transgressores.

Nonne Moses dedit uobis legem?) Legem uniuersaliter appellat legalia præcepta, quę dedit Moses, quum a Deo ipsa detulisset, & ea illis scripsisset. Interrogat ergo, Nonne Moses dedit uobis legē, quę honoratis, & pro quo belligeratis, cui loquutus est Deus?

Et nemo uestrum facit legem.) Facit, siue seruat. Deinde etiam addit quomodo non seruent legem.

Quid me queritis interficere?) Quum lex dicat, Non occides, quid me occidere nitimini: neque legem seruantes, neque Moſen ueriti, qui eam uobis tradidit: impudentię siquidem est legis accusare transgressores alia legis transgressionē.

Respondit turba & ait, Dæmonium habes, quis te querit interficere?) Hoc dicit turba uolēs rē gratā præstare magistratibus, & eum qui oēm excēdit honorē iniuriā afficiunt, in gratiā primatū qui iniuriā digni erāt. Negant autem se illi procurare cēdem, propter sceleris grauitatem: & ut incaute deinceps ambulans, traderetur insidiatoribus.

Respondit Iesus & ait illis, Vnum opus feci, & omnes miramini.) Vnū opus dicit illius in sabbatho curationem, qui triginta & octo annos in infirmitate uixerat, de quo septimum narrat caput. Et omnes miramini, siue turbamini, aut tumultuamini: nam hi erant qui ex eo tempore infantē quærebat eum interficere. Deinde ait, Moſes tradidit uobis circuncisionem, & sabbatho circuncidunt, quādo uidelicet octauo infantis

Supra. 5.

Matt. 3.

Supra. 5.

Exod. 20.

infantis dies sabbatho occurrerit. Iam ergo argumentatur. Si sabbatho circumciditur homo, quomodo ergo de circumcisionis opere Moſen non accusatis, q̄ opus fieri preceperit in sabbatho?

Propterea Moſes dedit vobis circumcisionem, non quod ex Moſe ſit, ſed ex patribus: & in sabbatho circumciditis hominem.) *Dictio* Propterea, nō eſt hic cauſæ red-
ditua, ſed vulgari modo ac ſuperflue Hebraico more poniſ. Dicit er-
go, Moſes tradidit vobis circumcisionem, & in sabbatho circumciditis ho-
minem. Quæ aut̄ in medio ſunt verba addidit, oſtendēs q̄ licet Moſes
illam tradiderit, attamen ante illum fuerat. Ait enī. Nō quod ex Mo-
ſe ſit. Tradidit vobis illam, non quod a ſua legiſlatione principiū ſu-
mat: non quod tunc inceperit: ſed ex patribus eſt, qui tpe Abrahā fue-
runt: nam illi primum data eſt in præceptum: & tamen quum aliūde
aſcitiua videatur, firmior sabbatho efficitur. *Genes. 17.*

Si circumcisionem accipit homo in sabbatho ne lex Moſis ſoluatur, mihi indignamini quod
totum hominem ſanum fecerim in sabbatho.) *Vt* non contemnatur lex Mo-
ſis quæ de circumcisione eſt. Ipſam autem dixit Moſis tanquā ab eo tra-
ditam ſicuti dixim⁹. Ait ergo, Si circumcisionem accipit homo in ſabba-
tho, mihi irascimini q̄ totum hominem ſanū reddiderim in sabbatho:
quum Moſi non ſitis indignatī, qui ante me permiſit circumcisionem
fieri in sabbatho? Totū autē hominem dixit: nā quum totum eius cor-
pus paralyſi diſſolutum fuiſſet, totum reddidit ſanum. Aut oſtendit q̄
non corpus tantum, ſed & animam eius curauerit.

Noli iudicare ſecundum aſpectum.) Ne iudicaueritis ex acceptiōe pſo-
narum, illi quidem tanq̄ apud vos magno & præclaro remittentes ac-
cuſationes, me vero quaſi vilē & inglorium accuſantes.

Sed iuſto iudicio iudicate.) Non ad perſonas ſpectantes, ſed ad
res ipſas. Item & aliter. Circumciſio quidem ſolum Hebræis ſignum
erat: quod autem a me factum eſt, integra fuit ſanitas ac veritas eius
quod ſignificabatur.

Dicebant ergo quidam ex Ieroſolymitis, Num hic eſt quē quærunť occidere? Et ecce palā
loquitur, & nihil illi dicunt.) Siquidem ſilentium illis impoſuerat.

Num uere cognouerunt principes quod hic uere Chriſtus ſit?) Tunc enī
& principes in turba erant.

Sed hunc nouimus unde ſit, Chriſtus uero quum uenerit, nemo cognoſcit unde erit.)
Atqui principes veſtri interrogatī ab Herode, ubi naſciturus eſſet *Matth. 2.*
CHRISTVS, dixerunt ei, In Bethlehem Iudæe: quin & prophetiā
quæ hoc ſignificaret addiderunt: quomodo ergo nugamini, dicentes
quod CHRISTVS quum uenerit nemo cognoſcit vnde erit? Præte-
rea ſi hunc noſtis vnde ſit, quo modo quidam ex vobis dicunt, Hunc
non nouimus vnde ſit? Hoc modo malitia non intelligit quod ſibi
ipſi contradicat ac plane mentiatur: nam eſt quædam animæ ebrie-
tas. Quod ſi quis dictum illud. Vnde ſit, non de loco & patria, ſed de
genere & patre intellexerit, dicere poterit eos dixiſſe: Huius quidem
genus & patrem nouimus, puta Ioseph, vt credebatur: CHRISTI
vero genus & patrem nemo cognoſcit, eo quod non ſint hæc literis p-
dicta, vt dici poſſit.

Clamabat

Supra. 5.

Matth. 11.

Tium. 1.

Clamabat ergo Iesus in templo docens ac dicens, Et me nostis unde sim.) Clamabat confundens eos, dū illi de industria male agerent: simul etiā oib⁹ manifestans, quæ ab ipsis occulte dicebant. Dicit autem, Et me nostis quis sim, quia Deus: & nostis vnde sim, quia a patre Deo: q̄q̄ vos scire fingatis, quod a Ioseph sim progenitus. Dicebat autē q̄ illi ipsum no⁹ uerant a testimonio Iohannis, de quo dixit, Alius est qui testimonium perhibet de me: ab operibus suis, de quibus ait, Ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me: & a scripturis, de quibus similiter ait, Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et quomodo dixit vigesimo iuxta Matthæum capite, Nemo nouit filiū nisi pater? Quia illud de natura diuinitatis suæ dixit, hoc autem simpliciter de notitia quod Deus sit Deique filius.

Et a meipso non ueni.) Etiam hoc inquit nostis: nam & id prædicta docent testimonia, & maxime q̄a gloriā propriā non quero, sed gloriā eius qui misit me.

Sed est uerax qui misit me.) Pater ac Deus qui uidelicet misit me, sicut promiserat per prophetas: quod si uerax est qui misit, utiq̄ & uerax est qui missus est, quum eiusdem sint nature.

Quem uos non nouistis.) Vtpote negantes illū operibus. Ait enim & Apostolus, Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.

Ego autem noui eum, quod ab ipso sim.) Quia ex ipso sum, ex ipso natus sum. Nam et in superioribus dixit, Non quod patrem quispiā uiderit, nisi is qui a Deo est.

Et ille me misit.) Cōtinue de missiōe loquit, volēs illis persuadere, q̄ a Deo missus esset, nec Deo contrarius esset, sicut antea diximus. Simul etiā ad medendum diuinis verbis quibus illos offenderat, quæ frequenter verbis humano more dictis permiscebat.

Querebant ergo eum apprehendere.) Nam ægre audierant dicentē, Quem uos non nouistis.

Et nemo in illum misit manum.) Tenebantur siquidem ab vnita ipsi diuina uirtute.

Quia nondū uenerat hora eius.) Qua teneri ac pati decreuerat. Multi autem e turba crediderunt in illum.) A prædictis signis, & a sermonibus modo dictis capti.

Et dicebant, Christus quum uenerit, num plura faciet signa ijs quæ hic fecit?) Crederunt quidem, non tamen perfecte: nam dicentes, Christus quum uenerit, ostendebant se non firmiter credidisse eum esse Christum, sed dubio modo, utpote abiecti & leues. Aut id ex suppositione dixerūt: Ponamus postmodum venturum esse Christum, ueluti dicunt principes sacerdotum: Christus ille quem ipsi dicunt, quum uenerit, nū hoc magis admirandus erit? nequaquam.

Audierunt pharisæi turbam hæc de illo murmurantem.) Audierūt, sequenti uidelicet die. Murmurantem uero, siue cum murmure aduersus principes loquentem.

Miseruntque ministros pharisæi ac principes sacerdotum, ut apprehenderent eum.) Tanquam commouentem populū ad seditionē. O clementiā, magis autem

tem insaniam. Quum ipsi frequenter tentassent nec potuissent, ministris rem commiserunt: vt de furore consolationem acciperent, suam aut imbecillitatem occultarent.

Dixit ergo Iesus: Adhuc modico tempore vobiscum sum.) Multitudini quidē loquebat: intendebat aut ad ministros qui missi erāt: est enim placatio: nis verbū ad correptionem insanie illorū, Adhuc modico tpe vobiscum sum, significās tēpus vsq; ad pascha: hoc ergo solū expectate.

Et uado ad eum qui misit me.)

Quum assumar in cœlum.

Queritis me, & non inuenietis.) Siquidem verisimile est, quod multorum recordati ipsius, quæsierunt eum auxiliatorem, & maxime dū Ierosolyma caperentur.

Et ubi ego sum, eo vos non potestis uenire.)

Vbi tunc ero. Significat

autem sessionem ad dexterā patris. Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quoniam hic iturus est, & nos non inueniemus eum? nū in dispersionem Græcorum iturus est, & docturus Græcos? Quis est hic sermo quem dixit,

Queritis me, & non inuenietis, & ubi ego sum, eo vos non potestis uenire?) Affecti quodammodo sunt ad sermones eius quib; placabant, & quærūt inter sese, non intelligentes ea quæ dicebantur. Dispersionē vero Græcorum dicebant Gentes, quæ ubiq; terrarum dispersę erant, & nullo prohibē te inter se commiscebātur, quū ipsi solam inhabitaret Palæstinam, & a lege prohiberentur cæteris commisceri gentibus.

In postremo aut die magno festi stetit Iesus & clamauit, Si quis sitit ueniat ad me & bibat.) Primus ac postremus dies dicti festi scenopægorū magni habebantur, quia in his studiosius in vnū collecti diuinis vacabant, eos qui in medio erant in delictis consumentes. Tunc ergo quū vnusquisque completo iam festo in domum suam recessurus erat, decreuit volētib; dare viaticum ad salutem: & clamauit, ostendēs qua libertate loqueretur, & vt oēs audirēt: multi enim erāt. Dixit aut, Si quis sitit, siti doctrine, veniat ad me & bibat potionē spiritualē: neq; enim eos cōuoco, qui non sitiunt, sed qui ardent appetunt huiusmodi potionē,

Qui credit in me sicut ait scriptura, flumina de ventre eius fluēt aquę uiuę.) Ventrem hic dicit cor: velut quū dicitur, Et legem tuam in medio vētr̃s mei: flumina vero aquę, spiritus abundantiam, diuinę gratię plenitudinem: Viuę autem, hoc est semper operātis, semper motę: nam quū diuina gratia animę insederit, fons efficitur, semperq; scaturit. Petrus siquidem & Paulus, & quotquot illorū similes fuerūt, diuinā gratiam in corde inundantem habentes, non flumen, sed flumina concipiebant, multo fluxu scaturientia, quę quicqd accederet attrahebāt, & infidelium vaniloquia vndis obruebant ac demergebāt. Quinto aut capite dixit ad Samaritanā, Aqua quā ego dabo, fiet in eo fons aquę salietis in vitā eternam: & ibi rursus lege similitum verborum enarrationem. Post dictum autem, Sicut ait scriptura, ponenda est distinctio. Multifariā enim præcepit scriptura credere in illum.

Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum.) Hoc, puta, Flumina de ventre eius fluent aquę uiuę. De spiritu vero, siue de spiritualibus gratiis.

Nondum

Nondum enim erat spiritus sanctus.) Nondum erat in illis qui in ipsū credebant: nondum datus erat discipulis eius.

Quia Iesus nondū erat glorificatus.) Quia nondū glorificatus erat per crucē: nā crucē vocat gloriā, siquidē quū ceteris oībus esset opprobriū, vtpote magnorū criminū suppliciū, soli Christo gl'a facta ē: vltio videlicet magni amoris quo nos dilexit. Quis nāq; modo grato sit aīo, auditō q' is q' oēm excedebat honorē, tantā propter hominū salutē sustinuit ignominiam, non glorificabit eum? Ante crucē itaq; discipulis nō dedit spiritū sanctū, sed potestātē spirituum immundorū, vt illos eīcerēt, & curarēt oēm morbū oēmq; languorem: post crucē vero dedit spiritum sanctum. Quum enim peccassemus ac Deo aduersati fuissetus, inimici eius eramus: gratia vero spiritus sancti, donū est, donum autē amicis datur: oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, scilicet riq; reconciliationem ac inimicitie solutionem, quæ erat cædes agni rationalis ac mors Christi: & tunc donum dari.

Multi ergo exturba audito sermone dicebāt, Hic est uere propheta.) De q' scripsit Moses, vt sæpe diximus. Et vere hic erat: sed ipsi simpliciter eū pphetam esse opinabantur sicut Mosen, & nō tanq' Deum.

Alij autem dicebant, Hic est Christus.) Et vere hic erat: sed & hi nudū hominem esse existimabant.

Alij uero dicebant, Nunquid a Galilæa uenit Christus?) Atqui neq; hic in Galilæa natus est.

Nōne dixit scriptura q' ex semine David, & de Bethlehē castello ubi erat David uenit Christus?) Atq; & hic inde erat: sed ipsi uolūtaria malitiā patriā huic diuulgabāt esse Nazaret, vnde erat mater, & q' putabat pater ei⁹, ne si ex Bethlehē esse diceret, propter prophetiā Christus esse crederetur.

Seditio itaque orta est in turba propter eum.) Vnaquaque parte pro sua opinione rixante.

Quidam autem ex ipsis uenerunt ut apprehenderent eum.) Tanquā seductos

Sed nullus misit in eum manus.) Vtpote inuisibiliter cohibitas, veluti superius ostensum est.

Venerunt ergo ministri ad principes sacerdotum ac phariseos, & dixerūt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri, Nunquam homo sic loquutus est sicut hic homo.) Abierūt quidem eum ligaturi: reuersi sunt autem admiratione sermonum eius alligati. Illi ergo qui miserant, quum multos eius audissent sermones, multaq; uidissent miracula, ac prophetias de eo legissent, iudicantes sese sapientes, nihil profecerunt: qui uero missi erant, omnino ediuerso ab vna concione capti sunt: nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem solum ac prudentiam eorum admirari dignum est, sed & loquendi libertatem. Neq; enim dicunt, Dimisimus illum ne fieret dissensio in populo, neq; aliam fingunt excusationem, sed ipsam dicunt veritatem, ac illius prædicant sapientiam.

Responderunt ergo illis pharisei, Num & uos seducti estis?) Vide inuidiæ dementiam. Nam quū interrogare oportuisset, ac discere quid loqueretur esset, ipsi nihil horum præstolatur, sed statim eis adulant: parcētes etiā & nō austeris verbis vtētes: timebāt enī ne pfecte illi adhererent.

Num

Num quis ex principibus credidit in eum aut ex phariseis? sed turba hæc quæ non no-
uit legem.) Quin hæc maior est vestri accusatio, quod turba credi-
dit, vos autem non credidistis. Legem vero simpliciter appellant to-
tam sacram scripturam.

Execrandi sunt.) Atqui lex illos execratur, qui legē contēnunt:
vos ergo execrandi, qui legem contemnitis: illi vero legem seruant cre-
dentes in eum: iubet namq; lex credere in Deum.

Ait Nicodemus ad eos, is qui uenerat ad ipsum nocte, quum esset unus de numero eorū,
Num lex nostra condemnat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?)
Addidit euangelista, Quum esset vnus de numero eorum: ostendēs q̃
etiam quidā e principibus crediderant: licet ipsi dicerent nullū ex prin-
cipibus credidisse in ipsum. Arguit ergo eos Nicodemus, q̃ legis essēt
transgressores: occulte tñ & paucis verbis: nondum enim conueniens
tem adeptus erat loquendi libertatem. Nam si non cōdemnat lex pri-
usq; audiat & cognoscat: ipsi vero condemnabant eū antequam audis-
sent & cognouissent, legem utique transgrediebantur.

Responderūt & dixerunt ei, Nū & tu Galilæus es?) Nū ideo illi es auxilio
q̃ eiusdē sis regiōis & patrię? Vide q̃ aspere ac ferociter respondeant.

Scrutare & cognosce, quod ex Galilæa propheta non surrexerit.) Sane illū si-
ne discussiōe cōdemnare nō oportebat: ipsi vero iniuriose dicūt: Inter-
roga & discce, neq; enim nosti scripturas. Verum si eas non nouit,
quomodo vos de legis transgressione arguit? Scire autem oportet, q̃
ea quæ ab hoc loco habentur vsque ad eum quo dicitur, Iterum ergo lo-
quutus est illis Iesus dicens, Ego sum lux mundi: in exactioribus ex-
emplaribus, aut non inueniuntur aut obelo confossa sunt, eo quod ille-
gitima videantur & addita. Et huius argumentum est, quod nullus
ea sit interpretatus: nobis tamē animus est etiam hæc declarare, quod
utilitate non careāt, sicut & Caput de muliere in adulterio deprehensa,
quod inter hæc ponitur.

Nota.

Et abiit unusq;que in domū suā. Indignati ob sermonē Nicodemi, ac
timentes ne forte etiam quispiam alius similia diceret.

Iesus aut perrexit in montē Oliuārū.) Declinans nocturnas insidias.

Cap. viii.

Summo uero diluculo iterum uenit Iesus in templum, & omnis populus uenit ad eum,
sedensq; docebat illos.) Populum hic appellat eos qui dicebant, Hic est
vere propheta: itemque eos qui dicebant, Hic est Christus: quod nō fe-
rentes Iudæi, uide quid malignentur.

Adducunt autem scribæ & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: quumque sta-
uissent eam in medio, dixerunt ei tentantes, Magister hanc inuenimus actu adulterium
perpetrantem.) ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc est manifeste & deprehense, ita ut
negari non possit.

In lege autem præcepit nobis Moses, ut huiusmodi lapidarentur: tu ergo quid ais de il-
la? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut haberent occasionem aduersus illum.) Cogno-
scentes enim eum misericordem esse ac compatiētem, cogitabāt quod
esset illi parciturus: & ita habituri essent aduersus eum accusatio-
nem, utpote legis transgressione illi parcentem, quæ secundum legem
lapidanda erat.

Iesus

Iesus uero deorsum inclinatus, digito scribebat in terra.) Quod frequenter facere solēt, qui respondere nolunt importuna indignaq; rogantibus: cognita enim illorum machinatione fingeat se in terra scribere, nec his attendere quę dicebant.

Quum autem perseverarent interrogantes eum, erexit se, & ait illis: Qui uestrum sine peccato est, primus in illam iaciat lapidem.) Vide sapientiam eius qui ipsa ē sapientia. Nam sagaciter illorum decepit machinationes: simul & seruando legem & parcendo mulieri. Siquidem ei qui ex ipsis a peccato immunis esset, permisit, ut eam lapidare inciperet: sciens omnes peccatis esse obnoxios.

Rursumque inclinatus scribebat in terra.) Ut dum ipse in eos nō respiceret, erubescerent lenius redarguti: utque ita illo in scribendo occupato, liceret eis sensim abscedere, antequam manifestius condemnarentur: nam sua summa benignitate etiam ipsis parcebat.

At illi quum audissent, singulatim alius post alium exibat: initio facto a senioribus usque ad postremos.) Nullus enim seipsum a peccato immunem dicere poterat.

Et relictus est Iesus solus ac mulier quę in medio erat. Quum autem erexisset se Iesus uidit eam & ait, Mulier ubi sunt accusatores tui? nemo te condemnauit? Recedētes namq; dimiserant eam intactam, utique non condemnatam, quod ad se pertinebat, alioqui oppressissent eam.

Quę dixit, Nemo domine. Ait autem Iesus, Neque ego te condemno.) Nam si illi quum homines sint te non condemnauerunt, multo magis ego q Deus sum, legisq; dominus, te non condemno.

Abi & iam posthac ne peccaueris.) Satis enim erat talis diuulgatio, & coram tot aduersarijs erubescētia pro supplicio: maxime quum sciret, quod illam toto corde poeniteret.

Iterum ergo loquutus est illis Iesus dicens, Ego sum lux mundi.) Vtpote mentē hominum illuminans, & ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem: & tanquam illustrans ac exhilarans animas eorum: quem ad modum in prooemio presentis euangelij differuimus, ubi dicitur, Et vita erat lux hominum. Hoc autem dixit propter diuersas de se opiniones illorum.

Qui sequitur me non ambulat in tenebris.) In errore & peccato. Sed habebit lucem uitę.) Aeternę.

Dixerunt ergo ei pharisęi: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est uerum. Respondit Iesus & ait illis, Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, uerum est testimonium meum.)

Quære circa media septimi capitis, ubi dicitur, Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est uerum: in illius siquidem enarratione etiam huius facta est mentio. Quidam uero aiunt, quod illud tanquam homo dixerit, hoc autem tanquam Deus: ostendens se non nudum esse hominem prout ipsi suspicabantur.

Quia ego scio unde uenerim.) A patre Deo. Et quo uado.) Adeundem ipsum, post finem huius dispensationis. Quia uero scio quod a patre Deo uenerim, & ad eum ipsum uado, utique

Supra. 1.

Supra. 5.

vtiq; filius Dei sum & Deus. Itaq; fide dignus sum & ipsa fides, sicut & ipsa veritas.

Vos autem nescitis unde uenio, & quo uado.) Nescitis, sicut ostenditis, sicut simulatis, hoc est nescire videmini, in veritate tamen scitis: ideo etiam superius dixit, Et me scitis, & unde sim scitis.

Vos secundum carnem iudicatis.) Carnaliter, sensualiter, crasso modo, ad id solum quod apparet intuentes, nihilq; sublimius ac spirituale cogitantes. Sciens autem eos dicturos, Et quare, si potes, non punis nos qui ita iudicemus, ait:

Ego non iudico quenuquam.) Non iudico nunc. Nam & in superioribus tertio capite dixit, Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum: & rursum lege dictam ibi enarrationem. Ne autem iterum dicant, Propterea discis, Non iudico, quia nos condemnare non audes, infert:

Quod si etiam ego iudicem, iudicium meum uerum est.) Verum est, siue rectum, & iam vere condemno vos. Deinde etiam dicit quomodo verum sit iudicium suum.

Quia solus non sum, sed ego & qui misit me pater.) Quia solus non sum qui iudico, sed ego & pater: siquidem omnia nobis sunt coia: & quia quod ego iudico, hoc & pater, vna enim ambobus est voluntas vt praedictum est: & pater vos condemnat, qd non credatis filio suo quem ipse misit.

Porro in lege uestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium uerum est.) Deut. 19. Vestra quemadmodum vos iactatis: nam me transgressorem dicitis. Quod si duorum hominum testimonium verum est, inde colligere ipsi poteritis, quod multo magis duorum iudicum iudicium verum est & maxime tale. Huiusmodi autem obscura frequenter loquitur propter eorum imbecillitatem: vt illis quidem occulta sint, robustioribus vero Christianis manifesta. In omnibus ergo similibus causam hanc agnoscito.

Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso.) Rursum ad id quod dixerant, Tu testimonium perhibes de teipso, hunc facit sermonem dicens: Ego testimonium perhibeo de meipso, etiam si nemo perhibeat de seipso, ego siquidem tanquam Deus: nemo autem tanquam homo.

Et testimonium perhibet de me, qui misit me pater.) Si ego vobis fide dignus non videor. Ies. 49. Fert autem testimonium dicens per prophetam. Posui te in lucem Gentium: siue, vt lux sis Gentium. Supra. 5. Praedictum est autem septimo etiam capite, quomodo pater de ipso ferat testimonium, vbi dicitur, Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me.

Dixerunt ergo ei, Vbi est pater tuus.) Dicebant hoc fingentes se ignorare quemnam diceret patrem, ac tentantes.

Respondit Iesus, Neque me nostis, neque patrem meum.) Quemadmodum simulatis: nam in veritate nostis, quem admodum superius ostensum est. Aut hoc dixit, quia simulabant se scire quod filius esset Ioseph. Dicit ergo, Si me ita cognoscitis vt fingitis, neque me nostis: non sum enim filius Ioseph: neque patrem meum, nam Ioseph non est pater meus.

Si me cognouissetis, & patrem meum uique cognouissetis.) Nam vnus sumus ambo naturae. In decimosexto etiam capite dixit ad Philippum, Qui vidit me, vidit & patrem, siue cognouit, intellexit. Nam visionem & cognitionem

cognitionē dicit non sensibile sed intelligibile. Sed quia me nō nosse vos simulatis, cōsequēs etiā ē, vt & patrē meū uos nō nosse fingatis.

Hæc uerba loquutus est Iesus in gazophylacio.) Hæc uerba libere dicta. Significauit autē locū, ostendēs dicēdi libertatē ipsius doctoris. Gazophylacium uero thesauri repositorium erat, de quo latius diximus quadragessimoprimum iuxta Marcum capite.

Marc. 12.

Docens in templo.) Publice: nā in templo etiā erat gazophylaciū.

Et nemo apprehendit eum.) Quum ita libere loqueretur.

Quia nondum uenerat hora eius.) Qua cōprehendi & capi posset. Ad huc enim oportebat eū miracula opari ac docere, multosq; ad fidē attrahere, sicut in præcedentibus diximus. Continue autē hoc dicit, ostēdens quod frequenter id tentantes non potuerunt, & quod nunq; potentiores ad eū apprehendendū fuissent, nisi ipse uoluisset.

Supra. 7.

Dixit ergo eis iterum Iesus, Ego uado.) Transeo a terrena uita.

Et queretis me.) Etiam superius hoc dixit, & ibi declaratū est.

Et in peccato uestro moriemini.) Ego ueni ut uos liberarē ab omni peccato uestro: quia uero nolulistis, iā ab eo, & deinceps in oī peccato uestro moriemini, q; ab eo liberari nolueritis. Peccatū autē intellige etiam id quod aduersus ipsum erat, quia interfectori ipsum erāt, in quo mortui sunt, nēpe propter illud iugulati a Romanis Vespasiano & Tito.

Quo ego uado, uos non potestis uenire.) Hæc frequenter dicit, animas illorum concutiens & exterrens.

Dicebant ergo Iudæi, Num interficiet seipsum? quia dicit, Quo ego uado, uos non potestis uenire.) Quod optabant, hoc etiam suspicabantur. Quid ergo Christus? Tollit huiusmodi suspicionem, ostenditque quod peccatum sit seipsum interimere.

Roman. 9.

Et ait illis, Vos ab infernis estis.) Ex terra, non quod corpus eorum terrenum esset, sed quia prudentia illorū esset terrena & praua. Nā &

Paulus dicēs, Non estis ex carne: carnē appellat prudentiā carnalem.

Ego de supernis sum.) De cœlo: non quod ipse de cœlo uenisset, sed quia prudentia eius cœlestis esset ac diuina. Deinde sermonem suū explanat.

Vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo.) Mundum hic dicit mundanam, prauam, ac terrenā prudentiā. Quemadmodū enim Spiritus dicitur spiritualis sapientia, & Caro, carnalis: ita & Terra ac Mundus, terrena ac mundana. Ait ergo, Ego non sicut uos sapio, ut meipsum interficiam.

Dixi ergo quod in peccatis uestris moriemini.) Adhuc eos exterrere uolens persuadere.

Marc. 16.

Si enim non credideritis quod ego sum, moriemini in peccatis uestris.) Si nō credideritis quod ego sum, uidelicet Christus filius Dei, moriemini in peccatis uestris, detenti ab eis. Nam qui non crediderit, & per baptismum a sorde peccati ablutus fuerit, omnino in illa morietur, & cum ea resurgens dabit poenas.

Dixerunt ergo ei, Tu quis es?) Subsannātes hoc dicebant ac tētares.

Et ait illis Iesus, In primis quod etiam loquar uobis.)

Defectiuus est sermo iuxta

iuxta consuetum loquendi modum. Tale est autē ac si diceret, Omnis
no superfluum est etiā quod vobis loquar: nam omni sermone indi-
gni estis, vt pote tentatores.

Multa possum de vobis loqui & iudicare.) Multa de vobis in accusati-
onem dicere possem, & iudicare ad puniendum, sed nunc nolo, quia nec
pater meus vult. Prædixit enim, quod non miserit Deus filium suum
in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum.

Supra. 3.

Sed qui misit me uerax est.) Qui misit me, non vt nunc iudicem,
sed vt saluem. Aut verax est, quū me lucē mundi nominauit. Ecce, in-
quit, posui te in lucem Gentium, veluti superius significatum est.

Iesā. 49.

Et ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.) Audiui ab eo etiā hoc
inter alia, quod ego sim lux Gētium: & inter alia etiā hoc dixi, quod
ego sim lux mundi. Quod ergo audiui, hoc dixi.

Non cognouerunt, quod patrem eis dicebat.) Non cognouerūt quod de
patre eis dicebat, qui sibi natura pater esset. Verisimile enim est quod
dubitantes inter se rogabant: Quis est qui misit illum? Atqui frequē-
ter eis de illo disseruerat. Vide quo modo sermonibus eius atten-
debant, imo potius quo modo mentecapti erant. Merito ergo dixit il-
lis, In primis quod etiā loquar vobis.

Dixit ergo eis Iesus, *Quum exaltaueritis filiū hominis, tunc cognoscetis quod ego sim)*
Quum suspenderitis me quasi hominem in cruce, tunc cognoscetis q
ego sim, videlicet filius Dei & Deus. Nam tanquā Deus dixit, Ego
sim. Cognoscetis autem hoc a signis quæ tunc fient, quibus contra-
dici non poterit, & a resurrectione mea a mortuis: insuper etiā ab
ira diuina, quæ tunc genus comprehendet Iudeorum. Siquidem post-
quam illum crucifixerunt, & stupenda illa signa facta sunt, scribit Lu-
cas, quod omnes turbæ quæ simul accesserant ad spectaculum istud, et
videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. Cogno-
scebant enim quod vere diuinus homo esset, & illi compateretur crea-
tura: quum autem loqui non auderent propter timorem principum,
percutiebant pectora sua, significantes dolorem interiore. Suspica-
bantur namque futurum esse, vt malum aliquod irremediabile propter
illum omne genus Iudæorum concuteret. Nam & Centurio, & qui
cum eo erant seruantes Iesum, vt ait Matthæus, quum vidissent quæ
fiebant, vehementer territi sunt, dicentes, Vere Dei filius erat iste. Sed
& ipsi principes Iudæorum cognouerūt tunc, quod Dei filius erat, &
Deus, quanquam propriam conculcauerunt conscientiam, nimia inui-
dia ac infania. Ait enim rursus Matthæus. Ecce quidam de custodi-
bus venerunt in ciuitatem & renuntiauerunt principibus sacerdotū
vniuersa quæ acciderant: & congregati cum senioribus accepto con-
silio, pecunias multas dederunt militibus dicentes, Dicite: Discipuli
eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus & cetera.
Præterea quoque Iosephus, qui & ipse Iudæus erat peritissimus, scri-
bens calamitates Iudeorum, quæ ab eo tempore cœperunt, ac Ieroso-
lymorum captiuitatem, fatetur propter CHRISTVM effusam esse
aduersus eos diuinam iram; & occisa esse a Romanis tam multa ipso-

Nota.

Lu. 23.

Matt. 27.

Math. 28.

rum millia. Quia enim quum eos curare vellet, agnoscere cum noluerunt, ideo affecti supplicio, quis esset cognouerunt.

Supra. 5.

Supra. 7.

Et a meipso facio nihil, sed ita ut docuit me pater meus, hæc loquor.) Nam si illud tunc cognoueritis, omnino etiã hoc scietis, quod a meipso facio nihil, sed omnia quæ vult pater, quum enim æqualis illi sim, hæc volo quæ ille vult: vna siquidem est voluntas, sicut & vna potentia: & quæ ea quæ docuit me hæc loquor: nam ille mens est, ego autem verbum: de operibus namque dixit etiam superius, Non possum ego facere a me quicquam: & lege etiam dicti illius interpretationem. De sermonibus vero iterum dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me: & de hoc etiam lege explanationem.

Et qui misit me, mecum est.) Ne putaremus quod maior esset is qui misit, curat huiusmodi suspicionem dicens, Et qui misit me mecum est, tãquam inseparabilis. misisse siquidem dispensationis est: esse autem cum eo qui misit, coherentie siue conglutinationis. Nam sancta trinitas quæ æqualiter omnem implet locum, a seipsa non secernitur.

Ierem. 23.

Non reliquit me solum pater, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.) Si hoc ut homo ait, tantundem est ac si dicat: Quod quum Deus vbique sit iuxta illud, Nonne cœlum & terram ego impleo? magis tamen in his esse dicitur, qui eo digni sunt. Si autem ut Deus: propter sanctæ trinitatis inseparabilitatem hoc dicit, quæ proprijs quidem distinguitur personis, vnitur autem diuinitatis ac substantiæ identitate. Id vero, Quæ placita sunt ei facio semper, aut tanquam illi obediens secundum humanitatem dicit, aut tanquam illi æqualis secundum diuinitatem ac voluntatem. Quod si ea quæ placita sunt ei facio semper, gratum illi vtique est accedentes etiam sabbatho curare. Intellige autem quæ depressa sint verba tanquam dispensatoria propter imbecillitatem ludæorum, sicut in superioribus retulimus: nam huiusmodi magis vulgaris attrahebant, sicut & affine exemplum. Vide enim quod sequitur.

Hæc ipso loquente multi crediderunt in eum.) Quando ad humiliorem sese demittebat sermonem, tunc credebant: non tamen ut oportebat credebant, sed vulgari modo credebant humilioribus eius sermonibus, non recipientes sublimiores. Quod sciens Christus, nititur illos corrigere, quod suum est vbique faciens: licet ipsi citius ab eo recedebant, & ad iniurias magis deflectebant.

Dixit ergo Iesus ad eos qui crediderant sibi Iudæos.) Ad eos qui tunc ut dictum est crediderant.

Supra. 6.

Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.) Si vos permaneritis sicut alij non permanserunt, de quibus dixit euangelista, Multi ex discipulis eius abierunt retrorsum, & iam non cum eo ambulant. Si vos inquit, perseueraueritis in sermone meo, siue in doctrina mea, quæ ego docebo vos, tunc vere discipuli mei eritis, nōdum enī estis. Et cognoscetis ueritatem.) Hoc est, me: ego enim, ait, sum veritas. Cognoscetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, ymbra & imago sunt veritatis.

Et ueritas liberabit uos.)

A peccatis.

Respondeo

Respondērunt ei, Semen Abraham sumus, & nemini seruiimus unquam. (modo tu dicis, Liberi efficiemini?) Omittentes dicere, Quid ergo, Falsa est lex? falsa ne est Iudæorum scientia? hoc quidem non dicunt: neq; enim hæc illis curæ fuerunt, sed de iniuriâ corporalis generositatis indignâtur, suspicantes quod tanquã seruis alicuius hominis dixerit ipsis, Liberabit vos. Merito ergo dicebat Iohânes, Ne videamini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Huiuscemodi sane erant Iudæorum gloriations. Nam quum de proprijs virtutibus gloriari non possent, parentum nobilitatem opponebant. Quid ergo Christus? Non conuicit eos quod sæpius seruissent Aegyptijs & Babylonijs, alijsq; diuersis gentibus: sed hanc quidem prætermisit seruitutem, vt quæ nihil augeat generositati officiat: de peccato vero ait, quod illi nocet, seruituti eam subiiciens, cuius est miserrima seruitus, a qua nõ alijs liberabit præter Christum ac doctrinam illius.

Matth. 23.

Respondit illis Iesus, Amen amē dico uobis. Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Ostendit quod superius significauerit animæ seruitutem ac peccati, non eam quæ vi humana contingebat. Ne autem dicerent, Moses nos ab hac liberabit: per similitudinem ostendit, quod quum sit ille seruus, talem non habeat potestatem: sed ipse, utpote filius.

Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum. Seruus non accipit in hæreditatem domum domini sui, filius accipit ipsam in hæreditatem. Itaque non habet ille potestatem liberandi, quum sit seruus: ego habeo potestatem liberandi, quum sim filius, et maneam in domo patris mei in æternū, & hereditatem accipio potestatem ipsius. Nam & superius dixit, quod iudiciū oē dedit filio. Ac rursus, Et potestatem dedit ei etiam iudiciū faciendi.

Supra. 32.

Si ergo filius uos liberauerit, uere liberi eritis. Nunc enim non uere liberi estis, quum serui facti sitis peccato: quando uero uos filius liberauerit, nemo qui contradicat. Deus qui iustificat, quis est qui condēnet? corporalem siquidem libertatem dat etiam homo: spirituales uero solus filius, tanquã proprie dominus: quia, proprie etiã hæc est libertas. Deinde relictis cæteris eorū peccatis, cogitationem quam apud se tractabāt in medium adducit: nouerat enim iam eos resillisse, & blande dicit.

Roman. 8.

Novi quod semen Abraham sitis, sed queritis me interficere. Manifeste quod deus non dixit, Non estis, adhuc eis parcens: uerū latēter hoc significauit. Nam quia me occidere queritis, non estis. Ille siquidē neminem iniuste peremit. Sicut enim libertas ab operibus quæ liberū decent ostēditur, ita & cognatio. Ponit autē & cædis causam.

Quia sermo meus non habet locum in uobis. Sermo meæ doctrinæ, quum sit sublimis, non habet locum in uobis, qui mentē habetis a prauitate coarctatam ac humi detractam. Ecce enim reppulistis quæ paulo ante exceperatis, hæc ferre non potentes. Ne autem dicant, A te ipso hæc loqueris, subiungit:

Ego quæ uidi apud patrem meum loquor. Quod cognoui apud patrem meum, quod ab eo didici.

Et uos ergo quod uidistis apud patrem uestrum facitis. Homicidiū uidelicet:
 ▼ iii nam pat

nam patrem illorum significat nunc diabolum Quemadmodum enim a paternitate Abrahę reppulit eos operum dissimilitudo, ita ad diaboli paternitatem asserit illos operum similitudo: siquidem & ille homicida est, de quo manifestius dicet in sequentibus.

Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est.) Non intelligentes quem diceret patrem ipsorum, rursus ad Abrahę cognitionē con fugiunt, Christus itaq; manifestius eos obiurgat.

Aut illis Iesus, Si filij Abrahę essetis, Abrahę utiq; opera faceretis.) Iustitiam. Nunc autem queritis me interficere.) Cogitationem illorum frequēter arguit, confundens eos, vt corrigantur.

Hominem qui ueritatem loquutus sum uobis, quam audiui a patre.) Verba hæc Vidi, & Audiui, dispensatorie accipienda & intelligenda sunt. Hoc Abraham non fecit.) Vt quæreretur occidere hominem, qui ueritatem loquutus fuisset ac innocentem.

Vos facitis opera patris uestri.) Homicidium & si quod aliud est malū.

Dixerunt ergo ei, Nos e stupro nati non sumus: unum patrem habemus, Deum.) Quia iusta ratione ostendit eos indignos esse paternitate Abrahę, in qua plurimum gloriabantur, insipienter deinceps ad Dei paternitatem recurrūt: eo quod dicat scriptura, Filius meus primogenitus Israel. Et hoc autem honore iustis eos deiecit argumentis. Sed quo nam modo ipsi temere Deum patrem suum appellant, quum CHRISTO dicenti patrem suum esse Deum indignarentur? Quia ille natura suū esse patrem dicebat. Quod autem dicunt, Nos e stupro nati non sumus: intelligitur propter gentes, quæ ab Ismael descendebant, qui ex seruilis congressu Abrahę, ex Agar uidelicet ancilla natus erat, quum ipsi ab Isaac descenderēt, qui ex legitimo Abrahę matrimonio, ex Sara domina ipsius Agar erat progenitus. Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipsi iniuriam hoc dixerint execrabiles illi, eo quod dicerent non esse eum natura filium Ioseph. Quando autem attenuare eū volunt, tunc filium Ioseph ipsum appellant: interdum quidem hoc, interdum vero illud nugantes, & nunq̃ ueritati adherentes. Atqui multorum e stupro nati erant, multis nāq; illegitimis nuptijs Iudæi copulabant: uerum silet etiam hoc, properans ad id quod maius est.

Ait illis Iesus, Si Deus pater uester esset, diligeretis utique me: nam ego a Deo exiui.) Natus vel missus sum. Et ueni.) Ad uos.

Neque enim a me ipso ueni.) A propria voluntate, quum propriam non habeam uoluntatem, vt sepius dictum est.

Sed ille me misit.) Vt pater filium, vt mens uerbum.

Quare loquelam meam non agnoscitis?) Quare ea quæ a me dicunt non intelligitis? Deinde addit & causam, cur ipsi nō intelligerēt illa.

Quia non potestis audire sermonem meum.) Non potestis, significat nunc, Non uultis. Quia non uultis inquit intelligere sermonem meū, qui de sublimi doctrina est, propter animæ uestre prauitatem, quæ hu mi detracta est, & nihil sublime imaginatur. Quia uero dicere ausi fuerant patrem suū esse Deum, quū Abrahę cognitione indigni essent, libere loquit, & in eos tāq̃ imedicabiles manifesti infligit uuln. qd ipsorum

ipſorū impudētſe reſpōdeat, iſlationē ac elationē arrogātiū reprimēs.

Vos ex patre diabolo eſtis.)

Vos ex patre illo eſtis nempe diabolo:

veſter ille pater eſt, diabolus videlicet.

Et deſideria patris veſtri vultis explere.)

Patris illius veſtri: deſideria

autem illius ſunt, homicidium & mendacium, ſiue obliqua & corrupta

vita, veluti conſequenter dicit.

Ille homicida erat ab initio.)

Interſecto primo homine Adam: nam

Genef. 3. 4.

ipſe mortem illi propinauit; deinde etiam occiſo filio illius Abel, ſi-

quidem ipſe fecit fratrem eius Cain in eum inſurgere, quum prius ad

inuidiam illum mouiſſet.

Non permansiſt, hec eſt, in recta via non

quieſcit, ſed odit huiuſmodi conuerſationem.

Quia non eſt veritas in eo.)

Sed ediuerſo mendacium.

Propria loquitur. Nā

Quum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur.)

Genef. 3.

proprium eius eſt mendacium: ſiquidem ipſe primus adinuenit illud, & primus illo uſus eſt, quando ad Eram mentitus eſt, dicens illi per

ſerpentem, Non morte moriemini. Et, Eritis ſicut dii.

Qui mendax eſt.)

Ex eo tempore, & in poſterum mentiens.

Et pater ipſius.)

Mendacij, vt qui primus illud adinuenit, ſicut

dictum eſt.

Nam ſi mendacium

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.)

dicerem crederetis vtique mihi, tanquam id dicenti quod proprium ē patris veſtri: quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, vtpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat, quum alias doctrinas, tum quod filius ipſe ſit Dei.

Quis ex vobis arguit me de peccato?)

Si ita non eſt q̄ quia veritatem

dico non creditis mihi, dicite: quis veſtrū arguit me de peccato, quod a me fiat, vt propter illud videamini non credere?

Porro ſi veritatem dico, quare vos non creditis mihi?)

Si neque ideo, quia

veritatem dico non creditis mihi, neque quiſpiam veſtrum arguit me de peccato, ſane veritatem dico. Si autem veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Poſtquam ita conuicit eos de industria peccare, vlt

terius ratiocinatur.

Qui ex deo eſt verba dei audit: propterea vos non auditis, quia ex deo non eſtis.)

Qui ex Deo eſt, verba Dei recipit, eis q̄ paret: vos non recipitis, ex deo igitur non eſtis: & ex cōſequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, & ex Deo eſſe. Loquendo itaq; de creatione, omnes ex Deo ſunt: iuxta modum vero familiaritatis, ſoli illi qui verba Dei audiūt, eis q̄ obediunt, & a moribus quod rationale eſt oſtendunt.

Reſponderunt Iudæi & dixerunt ei, Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes?)

Per interrogationem legendum eſt. Vocabāt

autem eum Samaritanum, vtpote non exacte ſeruantem legem, ſicut illi videbatur, neque traditiones ſeniorum: tales ſiquidem erant Samaritani. Dæmonium vero habentem, tanquam Dei honorem in ſeipſū deriuantem: nam tales ſunt dæmones: ſed hic tanq̄ is, qui in veritate Deus erat, illi vero quaſi ſeduciores.

Reſpon

Respondit Iesus, Ego demonium non habeo.) Deum non dehonesto sicut daemones, nec ipsum honore suo desicio.

Sed honoro patrem.) Honorans namque patrem ostendo vos non habere Deum patrem, neque ex Deo esse. Si quidem ignominia est eius qui homines beneuolentia persequitur, patrem esse homicidarum.

Supra. 5. Et uos contumelia me affecistis.) Samaritanum ac demoniacum appellantes. Itaque patrem honoras ostendi vos Deum non habere patrem: vos autem filium ignominia afficientes, honore priuastis & patrem. Prædictum enim est quod qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum.

Ego autem non quero gloriam meam.) Vindictam contumelie mee. Est qui querat & iudicet.) Pater propter quem honore me priuastis, & ad quem filij ignominia transire cernit. Nam etsi omne iudicium dedit filio, non tamen quod se honore priuauerit, sed quod uerbum patris sit filius. Vide autem quod quando patrem sibi dixerunt esse Deum, libere respondit, & grauius eos obiurgauit: quando uero contumelia eum affecerunt, modeste respondit ac mansuete. Hinc enim nos docuit, ut admissa in Deum vindicemus, in nos autem negligamus. Nam & ipse factam in se iniuriam pretermittens, ad admonitionem conuertitur.

Supra. 6. Amen amen dico uobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in aeternum.) Quære in hoc nono capite ubi dicitur, Si quis comederit ex hoc pane, uiuet in aeternum, & illius lege enarrationem: nam ex hoc intelliges de qua nunc morte loquatur: de qua quum illi non intellexissent, rursus eum contumelia afficiunt.

Dixerunt ergo ei Iudaei: Nunc cognouimus quod demonium habeas.) Nunc magis. Dixerunt autem hoc quasi Deo se fecisset ipse maiorem. Abraham mortuus est & propheta.) Qui Dei sermonem seruauerunt.

Et tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit mortem non gustabit in aeternum. Num tu maior es patre nostro Abraham qui mortuus est: & prophetae mortui sunt. Quem teipsum facis?) Consequens sane erat ut dicerent, Num tu maior es Deo: uerum non hoc dicunt: ne Deo ipsum comparantes, uideretur eum potius honorare. Volunt autem ipso etiam Abraham minorem illum ostendere. Nec dixerunt simpliciter Abraham, sed patre nostro Abraham, rursus gloriantes, & de cognatione Abraham sese iactantes.

Supra. 5. Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.) Nihil est, sicuti vos suspicamini: nam hoc ad illorum cogitationem loquutus est: simile illi dicēs, Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est uerum, quod iuxta medium septimi capituli positum est, & eius lege enarrationem.

Est pater meus qui glorificat me.) Si ego inquit magnifico meipsum, uideor uobis mentiri: est pater meus qui magnificat me. Nam prædicto quoque capite similiter dixit, Et qui misit me pater ipse testimonium perhibuit de me. Primum autem uiam praestruit his quae dicturus est, ne gloriarı uideatur. Vult enim adstruere quod maior sit quam Abraham: nam hoc in praesenti non dixit, propter ipsorum impudentiam.

Titum. 1. Quem uos dicitis Deum uestrum esse, & non cognouistis eum.) Non cognouistis eum, utpote opibus illum negantes. Dicit enim et Apostolus, Confitentur se nosse Deum, factis

factis. aut negāt. vñ etiā eo q̄ nō agnoscatis filiū ei⁹. Dictū ē enī, Si me *Infra 14.*
cognosceretis, & patrē meū vtiq̄ cognosceretis. vel eo q̄ non seruetis
eius sermonem: nam si cognosceretis eū, sermonem eius seruaretis.

Ego autem noui eum.) Non solum quū ex ipso sim, & eiusdem
substantiæ, nature & scientiæ, sed etiam tanquam sermonem eius ser- *Supra 7.*
uans. Nam & superius dixit, Est verax qui misit me, quem vos non
nostis: ego vero noui eum, quia ab eo sum.

Et si dixero quod non noui eum, ero similis uobis, mendax.) Vos enim men-
timini dicentes Deum vestrum esse, quum non cognoscatis eū, vt præ-
dictum est. Notitiā autem & cognitionem dicit, nosse simpliciter, &
cognoscere, quod sit Deus & pater, non scire Dei naturam: nam ipsa
non solum cognosci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis ē &
inaccessibilis, nec tantū hominibus, sed & cœlestibus virtutibus.

Sed noui eum, & sermonem eius seruo.) Vides quod Dei sermonē ser-
uare, signum sit quod quis Deum cognoscat. Timeamus igitur q̄ Dei
præcepta non seruamus, tanq̄ cum eis constituti qui Deum ignorant.
Deinde probat quod maior sit q̄ Abraham.

Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum.) Exultauit, siue cō-
cupiuit. Diem autem suum dicit diem passionis.

Et uidit & gauisus est.) Gauisus est propter salutem mūdi. Præ-
cognouit namq̄ mysterium crucifixionis Christi. Desiderauit videre *Genes. 22.*
diem ipsius & vidit illum præfiguratum & adūbratū, in die quo fi-
lium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enī quod sicut ipse
nō pepercit filio suo dilecto propter Deū, ita neq̄ Deus parcitur⁹ esset
filio suo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portauit li-
gna holocausti sui, ita & ipse portaturus esset lignum mortis suę. Ve-
runtamen sicut illo non passo suppositus est aries: ita & hoc manēte
impassibili, humanitas eius occisa est. Quod si diem eius videre desi-
derauit, utique hoc erat tanquam maioris.

Et dixerunt Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti?)
Putabant enim eum ferme esse quinquagenarium, propter multam ei⁹
peritiā & experientiam. Quædam autem exemplaria habent, Qua-
draginta, quod videtur esse verius.

Dixit eis Iesus, Amen amen dico uobis, priusquam Abraham fieret, ego sum.)
Tanq̄ Deus. Et nō dixit, Ego eram: sed, Ego sum, qui semper sum. Fie-
ri siquidem rei creatæ est: Sum vero, increatæ & creatę.

Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum.) Veloces ad cēdem. Exaspe-
rati sunt enim putantes iniuriā affectum esse Abraham: simul etiam
ubi cognouissent, quod Dei æternitatem sibi vendicaret.

Iesus aut occultatus ē.) Per diuinitatis potētā inuisibilis eis effect⁹.
Et exiit de templo.) Vt illorum sedaret furorem.

Pertransiens per medium illorum.) Quū illi eū videre nō possent. Et
quare nō dissoluit illorū virtutē, & manifeste recessit? Quia nec sic cre-
dituri erāt. Etenim tempore passionis supinos illos deiecit, eorūq̄ aspe- *Infra 18.*
ctus obscurauit, & non crediderunt. nā aīa reproba nihil est peius: licet
enim signa videat ac prodigia, suā tamen semper retinet impudentiā.

Et ita

Et ita præteribat.) Ambulabat ita non apparens illis.

CAPVT DECIMVM DE CAECO A NATIVITATE.

Cap. ix.

Infra eodem.

Math. 9.
Supra. 5.

Nota.

Exod. 40.

Deut. 24.
Leze. 18.

Nota.

ET præteriens vidit hominem cæcum a natiuitate.) Confirmando quod dixerat, fidemq; faciens quod Deus esset, statim venit ad miraculū maximum, & vsque ad id temporis nunquam factum. Siquidē & alij cæci visum receperunt, verum qui a natiuitate cæcus fuisset, nullus vsque ad id tempus. Ideo etiam qui visum recepit, dicebat, A seculo non ē auditum, quod aperuerit quispiam oculos cæci nati.

Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes, Rabbi quis peccauit, hic an parentes eius, ut cæcus nasceretur?) Interrogant, nō q; hoc aut illud oīno suspicāretur quemadmodum insipientes Iudei: nam hunc peccasse antequam natus esset, impossibile erat: porro pro parentibus puniri, iniustū: sed finis sermonis talis est. Paralyticus quidem propter peccata sua egrotabat, sic ut ibi didicimus: de hoc aut quid dicis? quis peccauit, hic an parētes eius? nos enim neque hoc, neque illud dicere possumus, omnino con-

turbari, consilioque destituti.
Respondit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius.) Non omnino a peccatis hos dicit esse immunes, sed quantum ad id vt cæcus fieret, & illos & hunc sine peccato esse asserit. Hinc itaq; discimus quod pro parentibus qui peccauerunt non puniunt filij. Quē enim in libro Exodus de Deo scriptum est, Reddens peccata patrum in filios, in tertiā & quartam generationem: hoc tamē propter solos illos dictum est, qui ab Israelitis progeniti, essent idolis immolaturi. Nam quia imitati fuerūt impietatem parentum suorum, qui in Aegypto idololatrę fuerant, merito supplicium illorum reddidit eis: siquidem quorum æqualia fuerē delicta, horū æqualia quoq; sunt supplicia. Postmodū vero legē statuēs, ait per Moysen, Non morientur filij pro patribus, neque patres pro filiis. Et rursus per Iezeciel dicit, Quæ vobis est parabola hæc in terra Israel vt dicatis, Patres comederunt vnam acerbam, & dentes filiorū obstupuerunt? Viuo ego dicit dominus, si erit deinceps parabola hæc, sed eorum qui comederint vnam acerbam dentes obstupescant.

Sed ut manifestentur opera Dei in ipso.) Opera Dei vocat formationē oculorum cæci de puluere. Quia enim in confesso erat opus fuisse Dei, formationem corporis Adam de puluere: hic etiam oculos cæci, pulcherrimam corporis partem format de puluere: vt hinc indubie Deus appareat, vtpote æque potens vt Deus: nam qui pulcherrimam partem ita formauit, posset & totum formasse. Aut opera Dei dicit occultam diuinitatis suę potentiam, quæ tunc magis apparuit. Quid ergo? nisi hic damno affectus fuisset, non poterant aliter manifestari Dei opera? Poterant quidem, sed neque hic damno affectus est, imo potius beneficium accepit: per cæcitātē oculorū corporis, aptos habēs animę oculos. Nam quæ illorum est vtilitas, si hi clausi sint? Licitum itaque fuit creatori cæcum hunc creare, non puniendo, sed dispensatorio mō, vt opa Dei manifestarentur, & hic ex eo apertos haberet animę oculos.

Quidam

Quidam vero dictionem Vt, non causalē esse dicūt, sed eius qđ futurū erat significatiuam, puta qđ opera Dei manifestanda erāt in ipso. Et si-
mīle esse aiunt quod dicitur, In iudiciū ego in mundum veni, vt qui *Infra eodem.*
nō vident videant, & qui vident cēci fiant; aiunt enī significare, qđ q
nō vident videbunt, & qui vident excecabuntur; siquidē non propter
rea venit, vt qui vident cēci fiant. Preterea & Paulus dicit, Lex subin- *Roman. 5.*
troiuit, vt abundaret delictum; neq; enī propter hoc subintroiuit, sed
ait quod subsequutū est, vt abundaret delictum, & multa huiusmodi.
siquidem & hoc scripturæ idioma est, loquendiq; proprietas.

Me oportet operari opera eius qui misit me.) Me oportet operari opera
quæ me patris esse filiū ostendant, & æqualem Deo; me oportet ma-
nifestare meipsum, quod hominū sim amator, vt homines per huius-
modi opera ad fidem quæ in me est attracti, non pereant: qñquidem
epim carnem assumpsi, impossibile est eos aliter saluos fieri, nisi per fi-
dem qua in me credant.

Donec dies est.) Donec præsens durat seculum, donec vita hæc
consistit, donec hominibus operari conceditur.

Venit nox quando nemo potest operari.) Venit futurum retributiōis
seculum. Quod autem operationem dicat hic, qua in ipsum credere-
tur, ex eo manifestum est, quod superius dixerit, Hoc est opus Dei vt *Supra. 6.*
credatis in eum quem ille misit. Christus namque præsens seculum
vocaui diem, eo quod operationi aptum est; futurum vero, noctem
quia in eo non fient opera. Paulus autem ediuerso, Noctem dixit præs-
sens seculum propter errorem & ignorantiam ac tenebras perturba-
tionum animi; diem vero, futurum, eo quod nihil horum habebit. Ait *Roman. 13.*
enim, Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.) Et eos qui obtenebrati sunt
oportet illuminari per fidem, priusquam a mundo transeam. Decimo *Infra. 12.*
quinto autem capite latius de hoc loquitur. Quid ergo, quū in cœlo ē,
non est lux mundi? Est utique, sed nūc de cōuersatione sua in terra di-
cit, simul & ad fidē adhortās, & propinquā esse mortē suā significās.

His dictis expuit in terram, & fecit lutum ex spūto, illeuiq; lutum super oculos cæci.)
Quare solum puluerem sumptum non illeuit? Quia solus puluis sine
aliquo humore non linitur. Et quam ob causam spūto & non aqua lu-
tum fecit, vt spūto adscriberetur miraculum.

Et ait illi, Vade, laua in piscina Silohe.) Lauari iubet, ostendens qđ
nulla sit pulueris necessitas: sed eo vsus est solum, vt ostendat se esse,
qui ab initio corpus Adā de puluere formauit. Mittit autē eū ad pisci-
nam Silohe, quæ longe distabat, vt appareret fides ac prompta cæci obe-
dientia; neq; enī vlla erat apparētia, qđ piscina illū esset curatura.

Quod si quis interpretetur, sonat Missus.) Quod vocabulum Silohe *שילח* Salach He-
braicis significat Mi-
videlicet, quod est Hebraicum, interpretatione sonat Missus: ideo vt *שילח* sit. Inde *שילח*
opinor, quod tunc cæcus illo fuerit missus: præsignabat namque pisci-
næ appellatio id quod futurum erat. *Siloach. i. Missus.*

Abijt ergo & lauit, ac uenit uidens.) Abijt nihil hæsitans, sed conse-
stim obediens. Atqui verisimiliter dicere poterat. Quid hoc sibi vult?
non po

non potuit me curare: num fortassis illudit me, frustra? mittit? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi utilitatis. Item & aliter. Si futurum est ut lutum me sanet, quid opus est ut in dicta piscina lauer? si vero illa me curatura est, quæ fuit luti necessitas? Sed nihil huiusmodi aut dixit, aut cogitauit: sed simpliciter credens quod ea quæ ad salutem suam conuenirent, & fecisset & iussisset, obediuit & abiit, & per talem fidem non est sua spe frustratus.

Vicini itaque & qui uiderant eum prius quod cæcus esset, dicebant, Num hic est qui se debat & mendicabat? Alij dicebant, Hic est. Alij uero, Similis ei est. Ille dicebat, Ego sum. Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille & ait, Homo qui appellatur Iesus, lutum fecit, ac inunxit oculos meos, dixitque mihi, Vade ad piscinam Siloe & laua: quumque abiissem & lauissem, usum recepi. Quid ais? Homo talia facere potest: nondum enim cognoscebat eum etiam esse Deum. Non dixit autem, Expuit in terram: nam tunc non uiderat, sed, Lutum fecit & inunxit oculos meos: hoc namque senserat, ac sensu tactus cognouerat. Sed unde didicit quod Iesus diceretur? Interrogauit proculdubio eos qui tunc præsentibus erant. Verisimile enim est quod etiam prius de miraculis illius audierit, ideo etiam incunctanter illi paruic, ut dictum est.

Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Nam requirebant illū qui insaniam ipsorum aufugerat: & quasi solū id audissent, inuestigant eum.

Ait, Nescio. Nam quum inunxisset, & ad piscinam abire iussisset, continuo discesserat, fugiens plausum de miraculo.

Adducunt ad phariseos eum qui quondam fuerat cæcus. Erat autem sabbatum quando lutum fecerat Iesus, & aperuerat illius oculos. Quum illū nō inuenirent, hūc adducunt, ut demonstrent quod sabbatum soluerit.

Rursum itaque interrogauerunt eum & pharisei, quomodo usum recepisset. Ipse uero ait illis: Lutum imposuit mihi super oculos & laui & uideo. Non interrogaue-

Videtur inducunt, Quomodo visum recepisti, sed quomodo aperuit oculos tuos? dantes occasionem calumniandi eum de opere prohibito, scilicet in sabbato hoc loco leu. 24. ipse uero quasi ad eos loquens qui iam audiuerant, sermonem abegisse quod potest breuiat.

Ita habetur, πῶς ἴσως ἐστὶν τοῦτο ὁ φθαλμὸς; Vnde ibi etiā dicit illos ad primum quæsitū reuerti. Pari modo & Chrysost. & Theophylact. legisse uidentur. Aut hoc intellige de his qui antea interrogauerunt eum, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Dicebant ergo ex phariseis quidam, Hic homo non est a Deo, quia sabbatum non obseruat. Non est a Deo, missus uidelicet, vel non est ex Deo.

Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? & dissensio erat inter eos. Nam qui ex Deo non est, ex Diabolo est, & omnino peccator est. Dissensio itaque & tunc, & prius facta est: siquidem, Non ueni, inquit, ut mittam pacem in terram, sed gladium. Sed non perseverauit, rursum enim uniti sunt instantibus phariseis.

Matth. 10.

Aiunt cæco iterum, Tu quid dicis de eo, quia aperuit oculos tuos? Hoc aiunt non illi qui dixerant, Non est a Deo, sed qui ab his diuisi erant: ne enim illi patrocinari uiderentur, eum qui uirtutis eius experimentum sumpserat constituunt ambiguitatis iudicem.

At ille dixit, Propheta est. Prophetas vocabant diuinos viros. Aperte

Aperte ergo dicit, quod a Deo esset, nec iram timuit dicentium, q̄ non esset a Deo. Firmus enim erat, & veritatis amator, ac equus homo.

Non crediderunt ergo Iudæi de ipso quod cæcus fuisset, ac visum recepisset.) Qui dixerant, Non est a Deo. Sed o insensati, si non ita est quod quum cæcus esset visum recepit, quo modo Christum calumniâmini, quod illum sabbatho sanauerit.

Donec uocauerunt parentes eius, qui visum receperat, & interrogauerunt eos dicentes, Hic est filius uester de quo uos dicitis quod cæcus natus est? Vide malitiam, rigi de interrogant putantes illos exterrere: ut dum hi negassent, tenebris offunderetur miraculum; & aiunt: De quo uos dicitis quod cæcus natus est? mentientes uidelicet & dolose simulantes, ut ipsi Iesu gloriam quærat.

Quomodo ergo nunc uidet? Si cæcus natus est.

Responderunt autem illis parentes eius, & dixerunt, Scimus quod hic est filius noster, & quod cæcus natus est: quomodo autem nunc uideat, nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus.)

Quum de tribus interrogati fuissent: utrum hic esset filius eorum, utrum cæcus natus esset, & quomodo nunc uideret: de duobus contentur: quomodo autem nunc uideat, ignorare se dicunt, timentes Iudæos, sicut in progressu manifestabitur.

Ipsæ ætatem habet, ipsum interrogate: ipse de seipso loquetur.) Sese extra periculum constituentes, ad eum qui curatus erat interrogationē remittunt, ut qui in eiusmodi questione fide dignior eis esset.

Hæc dixerunt parentes eius, quia timebant Iudæos: iam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam eijceretur.) Conspirauerant, pactum fecerant.

Propter hoc parentes eius dixerunt, A Etatem habet, ipsum interrogate.) Rursus idem dicit, perstringens illos tanquam timidos, & qui ignorare se simulauerant, ne extra synagogam siue congregationem eijcerentur: filio autem totius certaminis onus imposuerant.

Vocauerunt itaq; rursum hominem qui cæcus fuerat, & dixerunt ei, Da gloriam Deo.) Glorifica Deum, utpote ab eo sanatus, & non a Iesu.

Nos scimus quod hic homo peccator est.) Absente illo hoc dicitis scelerasti: nam quum ille presens esset, & uos paulo ante interrogaret, Quis ex uobis arguit me de peccato, ne mutire quidem potuistis, ora a ueritate obturata habentes. Supra. 8.

Respondit ergo ille & ait, An peccator sit nescio, unum scio quod quum cæcus fuero, modo uideo.) Non dixit dubitando, An peccator sit nescio, sed nugas huiusmodi more dubitantis repellens. Nam in progressu manifestius hoc ostendit dicens, Scimus quod peccatores deus non audiat.

Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos? Quum ab omni parte repulsi essent, nec quicquam eorum quæ uoluerant efficissent: rursum ad primum quæsitum reuertuntur: ideo etiam is qui curatus fuerat arguens illos, non iam timide, sed liberius loquendo respondet.

Respondit illis, Dixi uobis iam, nec audistis.) Nec credidistis.

Quid rursum uultis audire? Quam ob causam rursus audire queritis?

Num & uos multis discipuli eius fieri? Dicens, Num & uos, ostendit

x i quod

quod ipse paulo ante factus esset, & confidenter id fatebatur, non metuens illorum insaniam: adeo fortis est veritas, vt eos libertate repleat, qui ipsam elegerint: mendacium vero adeo imbecille, vt eos quoque qui fortes sunt, reddat timidos.

Supra. 5.

Conuertiuntur ei, ac dixerunt, Tu es discipulus illius: nos uero Mosis sumus discipuli. Neque Mosis: nam si Mosis essetis, utique & Christi essetis. Si crederetis, inquit, Mosis, crederetis utique mihi.

Nos scimus quod Mosis loquutus est Deus: hunc autem nescimus unde sit. Vñ missus sit. Atqui varijs in locis docuit vos, qui sint ferentes de se testimonium: puta Iohannes, opera quę facit, & pater qui & Deus. At certe de Mose auditis, non autem videtis: huius uero opera non auditis solū, verū etiā videtis, & nostis quod oculi sint auribus fidedigniores.

Respondit homo & ait illis, In hoc sane mirabile quiddam est, quod uos nesciatis unde sit, & tamen meos aperuit oculos. Quod quum uobis ignotus sit & inglorius, meos aperuit oculos, taleque edidit miraculum. Nam si de insignibus esset & gloriosis, nequaquam tantum esset miraculū. Itaque magnus quispiā est, quę uos nesciatis unde sit.

Scimus quod peccatores Deus non audiat, sed si quis Dei cultor fuerit, & uoluntate eius fecerit, hunc audit. Vide contexturā & quomodo mirabiliter argumētetur, ac sermonem augeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus est, sed & interioribus. Nam quia in precedentibus dixerāt, Nos scimus quod hic homo peccator est: tunc quidem more dubitantis sermonem reppulit, nunc uero tanquam libertate plenus, ostendit hunc non esse peccatorem, sed potius dei cultorem, ac Dei uoluntatem adimplentem. Siquidem adhuc eū hominem esse suspicabatur ut diximus. Peccatores autē Deus nō audit, in huiusmodi uidelicet miraculis.

A seculo non est auditum, quod aperuerit quispiam oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo non potuisset facere quicquam. Quicquam simile. Cæci namque oculos alij etiā aperuerant, cæci uero a natiuitate, nullus. Magnitudo itaque miraculi diuinum quempiam esse eius effectorem ostendit. Nam qui matus alius quod edidit miraculum, quę sint uniuersa humana miracula, utique maior est cunctis hominibus.

Responderunt ac dixerunt illi, In peccatis omnino natus es, & tu doces nos? Non tulerunt manifestam redargutionē ac præclaram victoriam: conuersa autem malitia in suū ipsorum caput, indignati sunt illi dicētes: Peccator omnino natus es, siue ab initio, a prima statim ætate. Insuper namque opinabantur, propter peccata aliqua esse natum cæcum, ut ostenderet eum esse peccatorem. Atqui etiā si peccator erat, sermones eius probare oportuit, si uerē essent: quid enim absurdi dixerat.

Et eiecerunt eum foras. Ab ecclesia & concione repulerūt præconē ueritatis, tanquam Christi discipulum. Quum enim miraculū calumniari non potuissent, imo potius ediuerso celebre illud uehementi ac curiosa inuestigatione reddidissent, suum effundunt furorem aduersus eū qui curatus fuerat.

Audiuit Iesus quod eiecissent eum foras, quumque inuenisset eum, ait illi, Tu credis in filiū Dei? Venit ut maius conferret beneficium illi qui propter se fuerat eiecitus.

rat electus, quod p̄ bonorum caput est tribuit, sese illi pr̄bens cognos-
cendum, ac verum efficiens discipulum. Quod autem ait, Tu, propter
illos dixit qui non credebant.

Respondit ille & dixit, Et quis est domine ut credam in eum? Spe bona ad
sermonem erectus est, tanquā paratus ad credendum: & discere quæ-
rit quisnam sit; neq; enim sciebat quis esset.

Dixit autem illi Iesus, Et uidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est. Vidisti
eum: non prius, sed nunc. Non dixit, Ego sum qui aperui oculos tuos.
Vult enim simplicitatem ac preparationem fidei illius ostendere, ad
eorum qui præsentes erant utilitatem: ac confusionem eorum, qui quā
multa edocti essent, multaq; signa conspexissent, non tamen adhuc cre-
debant. Nam hoc solo audito, Et qui loquitur tecum ipse est, statim cre-
didit: sermo nāq; animam illius repente tetigit: quumq; bonam illam
inuenisset, ad cognitionē ac fidē eā illuminauit. Vide enim.

At ille ait, Credo domine, & adorauit eū. Adorauit cōfirmās se credere.

Et dixit Iesus, In iudiciū ego in mundum hunc ueni, ut qui non uident uideant, & qui
nident cæci fiant. Atqui superius dixit, Non misit Deus filiū suū in Supra. 3.

mundum ut iudicet mundum: Sed iudiciū vocat hic cōdemnationem.
Ad cōdemnationē inquit quorundam ego incarnatus sum: nā inter-
pretans sermonem addit, Ut qui non vident, hoc est iudicantur cæci
mente propter scripturarum ignorantia, hi videant lumen veritatis,
apertis animę eorum oculis, ab ea quę in me est fide. Qui autem per-
spicaces videntur propter scripturarū notitiā, hi potius nō videāt, clau-
sis eorū interiorib; oculis ab infidelitate. Dictionē vero Ut, neque hic
oportet intelligere causaliter: nō enim ppter hoc venit, ut q vidēt cæci
fiant, quēadmodū etiā de Ut, in p̄cedētibus significauimus, sed q fut-
uri sit significatiua: futurū inquit est, ut q nō vidēt videāt, & q vident
cæci fiant. Aut, In iudiciū ego in mūdū veni, hoc ē ad discernēdū, ad sepa-
rationē horū ab illis, ut appareat, in his qdē p̄spect; libere volūtatis, quę
a bonitate p̄cedit, in alijs vero mētis excecatio, quę a malitia egredit.

Et audierunt hæc quidam ex pharisæis qui erant cum eo. Qui quondam fue-
rant cum eo, postmodum autem separati erant. Nam quidam pharisæi
sequebantur, ut viderent & audirent quid faceret ac loqueretur.

Et dixerunt ei, Nū & nos cæci sumus? Nam sicut alibi dicebant, Nemi Supra. 3.
ni seruiuimus vnq; & E stupro nati non sumus: ita & nunc ad sensibi-
lia tantum inhiabant, & de corporali solū cæcitate illos pudebat: ideo
de hac interrogant, cognoscentes q propter eos dictus esset sermo.

At ille Iesus, Si cæci essetis, nequaquam peccatum haberetis. De infidelitate
videlicet: nam respondere possetis, Non vidimus signa.

Nunc uero dicitis, Videmus. Vos hoc dicitis: ego autem non: si enim
videretis, crederetis sane miraculis quę ego coram vobis operor. Sed
q̄tū ad apparentiā, videtis: q̄tū vero ad veritatem, nō videtis, mens
ie excecata. Iuxta similitudinem nāq; mens videt, & mens audit, cæ-
tera autem omnia cæca sunt & surda.

Peccatum ergo uestrum manet. Manet absq; venia: quia dicētes vos
videre nec videntes, voluntarie excecaminī ab inuidia & malitia. Ostē-
x ii dicit ergo

dit ergo, quod corporalis visus de quo gloriantur hos condemnat. Simul quoque eum qui antea cecus fuerat hinc consolatur, ac firmiorem in fide reddit. Ne autem dicant, Non idcirco tibi non credimus, quod non videamus, sed quia tu populum seducis: ostendit per parabolam quod non seductor sit, sed pastor. Et primum quidē signa ponit seductoris ac corruptoris: Deinde consequenter pastoris & saluatoris, ut ex his cognoscatur, utrum seductor sit an pastor.

Cap. x.

Nota.

Psalm. 94.

Iosephus lib.

anti. 18. ca. 1.

et .2. et lib.

.20. cap. 4.

Math. 15.

Amen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in caulas ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.) Anagogice hic per ostium intelligimus leges siue scripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, & transitum omnem qui aduersus diuinum cultum est, hereticis ac Gentibus excludant, populumque a daemonum insidijs custodiant. Caulas vero curam ac prouidentiam ouium. Oues autem Israelitas, populum Dei. Nos autem, inquit, populus eius & oues pascuæ eius. Qui ergo non per scripturas ad curam populi Dei ingreditur, utpote non utens eis, nec iuxta illas gubernans, sed ascendens aliunde, quasi ostium transiliens, aut per alium irrupens introitum, ille non pastor sed fur est & latro: fur quidem tanquam desolens ea ad se deriuare quæ non conueniunt: latro autem tanquam deuastans.

Huiusmodi fuerunt ante eum Iudas & Theudas: post eum vero pseudochristi & Antichristus, & si qui sunt alij seductores. Attin- git quoque scribas ac phariseos qui docebant doctrinas præcepta hominum, legem autem transgrediebant. Vidisti quomodo furem, latronem ac seductorem descriperit: considera etiam pastoris insignia, quibus dinosci possit. Qualis ipse erat, utpote scripturis utens, & secundum eas gubernans: quoniam enim etiam in sabbatho operaretur, ea tamen diuina erant opera, quum lex prohiberet humana siue temporalia ac secularia.

Huius ostiarius aperit.) Ostiarius iuxta anagogen Moses erat, ut cui concedite sunt diuine leges. Tali ergo Moses aperit, & ad ouium curam admittit, utpote cognoscens eum. Scripsit enim ut eum audirent.

Et oues vocem eius audiunt.) Obediunt, parent, ac sequuntur: agnoscunt enim illam. Oues autem dixit, eos videlicet qui vere oues sunt, digni ut pascantur. Nam sicut qui per ostium intrat, hic pastor est: ita & qui vocem eius audiunt, ut dictum est, hi oues sunt: qui vero non ita se habent, ab ouium ordine auulsi sunt.

Et proprias oues vocat nominatim.) Etiam hoc pastoris signum est, Cuiusque ouis diligentem ostendere curam: neque enim illas vocat nominatim, qui singulas diligenter non agnoscit, ob summam de vna quaque curam.

Et educit eas.) Ad pascua: pascua autem rationalium ouium, doctrina est diuinorum sermonum, quæ animam nutrit ac pascit.

Et quum proprias oues emisit, ante eas vadit.) Recto eas tramite deducens, & pro eis pugnans. Atqui pastores contrario modo faciunt, sequentes oues quarum habent curam. Verum pascendi ars huius pastoris maxime admiranda est: nam & oues sunt rationales. Siquidem etiam quando discipulos emittebat, dicebat: Ecce ego mitto vos tanquam oues in

Math. 10.

oues in medio luporum: pastores vero extra lupos mittunt oues. Vadi-
dit autem ante eas, & tanq̃ is qui primus conuersationis viam calca-
uit, & sicut qui ea fecit quæ docet.

Et oues eum sequuntur.) Per vestigia eum sequuntur, eadem ince-
dentes via, ipsiusq; legibus parentes.

Quia nouerunt vocem eius.) Quæ est ex scripturis quibus assuetæ
sunt, ex cognitis vocibus.

Alienum autem non sequuntur, sed fugient ab eo, quia non nouerunt vocem alienorū.)
Alieni sunt qui nō intrant per ostiū, Nō nouerūt aut vocē illorū oues,
vt quæ nō sit a scripturis qb̃ assuetæ sunt, vt dictū ē, sed a vētre ipsorū.

Hoc prouerbum dixit illis Iesus.) Hanc parabolam.
Illi uero non cognouerunt quæ essent ea quæ loquebatur ipsis.) Obscure enim
loquebatur, attentiores eos reddens. Deinde alio modo seipsum & ia-
nuam vocat & pastorem.

Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, ego sum ostium ouium.)
Per quod ingrediuntur oues ad supernam mansionem. Neque enim
quisquam aliter ingreditur nisi per ipsum, & per fidem quæ in ipsum
est, ac per eius doctrinam.

Omnes quotquot uenerunt fures sunt & latrones.) Quotquot a seipsis ve-
nerunt, quotquot uenerunt non per predictum ostiū, vt Iudas & Theu-
das, & si quis alius huiusmodi: prophetæ nāq; non a seipsis uenerunt,
sed a Deo missi sunt: nec aliunde, sed per ostium intrauerunt. Scire
enim oportet, quod frequenter scriptura vniuersalem representans for-
mam, particularem insinuat intelligentiam. Nā quod nunc dicit Oēs,
non simpliciter significat omnes qui ipsum præcesserunt. Simile etiā
est quod ait Dauid, Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: ta
les siquidem non erant qui etiā tunc Deum colebant. Et illud So-
lomonis, Omnia sunt vanitas: neq; enim talis est virtus. Est autē ubi
Omnis, idem significat quod nullus, vt in dicto illo Saluatoris, Et nisi
breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro. i. nulla caro. In
illo quoq; Dauidico versu, Et non dominetur mihi omnis iniustitia,
hoc est nulla. Multa quoq; sunt similia. Psalm. 12.
Eccles. 1.
Matt. 24
Psalm. 119.

Sed non audierunt eos oues.) Qui vere erāt oues. Et hinc manifestū
est, quod non comprehenderat etiā prophetas: nam hos audierunt.

Ego sum ostium.) Verbi repetitione sermonem confirmat.
Per me si quis introierit, saluabitur.) Per mea præcepta si quis ambu-
lauerit, saluabitur ascendens in supernam mansionem.

Et ingreditur, & egreditur.) Ad omnem mundi locum: quod de
Apostolis factum est.

Et pascua inueniet.) Non spiritalia solum, sed & temporalia: nā
omnia quæ sunt credentium, eis data sunt.

Fur non uenit nisi ut furetur, & mactet, ac perdat.) Non uenit propter
salutem ouiu, sed tantū ad furandum, mactandū, ac pdendū. Nā & ij q
furto ablati sunt a Theuda & Iuda, iugulati sunt & cōtinuo perierūt.

Ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant.) Vitam: hic quidē, eam
quæ secundum Deum est, qua abundantior est regnū cœlorum: ibi ve-
x iii ro beatam

ro beatam, quibus abundantiora sunt quę oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderūt: aut etiam perfecta sanctę trinitatis cognitio.

Ego sum pastor bonus.) Verus. Superius namque Ostium appellauit seipsum propter causam ibi dictam: hic autem Pastorem, tanquam ea quę pastoris sunt præstantem, quę prætermittentes pastores Iudæorum reprehenduntur per prophetam Iezeciel: de quibus paulo post dicemus: Præterea etiam tanquam sermonibus arctis pascendi, ad supernam congregans mansionem. In alijs quoque locis Ovis vocatur, & Agnus, ac Victimă & Pōtifex, alijs quę mille nominibus, iuxta varios dispensandi modos.

Pastor bonus animam suam ponit pro ouibus.) Rursum ea ponit quę tum pastorem tum mercenarium designent.

Mercenarius autem est qui non est pastor, cuius non sunt oues proprię, uidet lupū venientē, & relinquit oues ac fugit, & lupus rapit ac dispergit ipsas oues.) Interpretatur quis dicatur Mercenarius, is videlicet cuius nō sunt oues proprię. Lupus vero anagogice is est qui perdit, & qui de malo gloriatur, ac diabolus, qui etiā Leo dicitur, Draco, Serpens, Scorpius, Aspis ac Basiliscus, multis quę alijs nominibus, iuxta illius varias malitię versutias.

Mercenarius uero fugit, quia mercenarius est, & oues non sunt illi curę.) Nam ubique propriam querit salutem, aliorum negligens: qui autem vere pastor est contrarium facit, propriam negligens, ouium querit salutē. Duos itaque posuit corruptores seu vastatores: eum videlicet qui veniunt ut furetur & mactet, ac perdat: alterum vero qui videt lupū venientem & deserit oues ac fugit. Per primum quidem Theudam ac Iudā insinuans: per secundum autem Iudæorum magistros, eorum curā nō habentes qui sibi concrediti erant, imo gregem potius prodentes. Quę etiam illis exprobratur, ut dictum est, per prophetam Iezeciel dicentem, O pastores Israel, num pastores seipsos pascunt: nonne oues ipsas pascunt pastores? Deinde opera quoque pastoris recenset quę prætermittebant: quia neque errantem ouem reducebant, neque perditā requirerāt, neque contritā alligabāt, neque debile curabant: quia seipsos, nō oues pascebant. De vtriusque ergo quę dixit, seipsum in exemplū constituit. De primis quidē in eo quę se ait venisse ut vitā habeat, & abundantius habeat: de secundis vero in eo quod animā suam ponat pro ouibus. Siquidē ex hoc quę animā suā ponat pro ouibus, confirmat etiā quę venerit ut vitā habeant, & abundantius habeat. Dicit enim & Paulus, Si quū inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortē filij eius, multo magis reconciliati salui erimus. Et rursum, Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit?

Roman. 5.
Roman. 9.

Ego sum pastor bonus.) Et quomodo nō dixerunt illi quod & prius, Tu de teipso testimoniū perhibes? Quia tunc responsionem acciperant, quę ipsorum ora etiam deinceps obturaret.

2. Timo. 2.
Roman. 11.

Ego cognosco meas.) Per præscientiam tanquam Deus. Ait enim Moses, Nouit dominus qui sint eius. Et Paulus, Non repulit dominus populum suum quem præsciuit.

Et cognos

Et cognoscor a meis.) Per veram cognitionem tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognouerunt a testimonio Iohannis, ab operibus ipsius, & a testimonio patris, de quibus septimo capite prædictum est. *Supra. 5.* Ostendens autem cognitionem suam ab illorum cognitione longe differentem, suam æquauit cognitioni patris dicens.

Sicut cognoscat me pater, & ego cognosco patrem.) Cognitionem dicit eam quæ secundum naturam est, de qua etiam vigesimo iuxta Matthæum capite dixit, Nemo cognoscit filium nisi pater, neque patrem quisquæ cognoscit nisi filius. *Matth. 11.*

Et animam meā pono pro ouibus.) Animam meā pono, relinquo, morior pro ouibus, utpote pro meis: seductor vero nequaquam mori eligat pro his qui a se seducuntur.

Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili.) Ovis Mosaicæ legis: dicit autem de Gentibus. *(Christum.)*

Illas quoque oportet me adducere.) Congregare sub meā pascendi do-

Et uocem meam audient.) Obedient, parebunt.

Et fiet unus grex.) Ex Iudæis & Gentibus congregatus.

Vnus pastor.) Horum & illorum, Christus.

Propterea diligit me pater quia pono animā meā.) Quia morior pro ouibus meis, quæ etiam ipsius sunt: quia hominū amator sum, sicut & ipse. Dispensatorius itaque sermo est, qui nihilominus amborum demonstrat equalitatem. Quid ergo, prius non diligebat? utique omnino, quia filius & dilectus, factusque patris voluntatē. Nā de eo dixit pater, Hic est filius meus dilectus. *Matth. 3. Supra. 5.* In quo mihi complacitū est: sed hoc tanquam notū prætermisit: nā varijs in locis de hoc docuit: tum alibi, tū etiam ubi dixit, Pater diligit filiū. Nunc vero de ea dilectionis causa loquitur, quæ pro hominibus moriatur.

Ut iterum sumam eam.) In hoc quoque loco Ut, non est causalis, sed declaratiua eius quod omnino futurum est. Neque enim propter hoc ponit ut iterum sumat illam, sed ponit quidem pro mundo, sumit autē ut se Deum manifestet.

Nemo tollit eā a me.) Inuito, hoc est, nemo me mortī tradit nolentē.

Sed ego pono illam a meipso.) Vltroneus tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, significans mortem suam quæ pro cruce futura est, & resurrectionem ex mortuis.

Potestatem habeo ponendi eā, & potestatem habeo rursus sumendi eam.) Potestatem habeo tanquam Deus omnipotens, omnemque habēs virtutem. Vane igitur ac frustra laborant insidiatores, me nolente: quæ postmodum demones exprobrādo dicebāt, Alios saluos fecit, seipsū non potest saluū facere. *Matth. 27.*

Hoc præceptum accepi a patre meo.) Ut ponam animam pro ouibus, ut moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, & illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam. Quū ergo superius dixisset, Propterea diligit me pater, quia pono animam meā: voluntatem quam ad mortē habebat significauit: hic vero dicens, Hoc præceptum accepi a patre meo: ostendit patris condemnationem, ut ipse moreretur. Si autem præcepto opus fuit, quomodo dicebat, Ego pono illam a meipso? Et, Potestatem habeo ponendi

nendi eam? & ante ista, Ego sum pastor bonus: nā talis p̄cepto nō indiget. Nihil ergo aliud ostendit patris p̄ceptum, q̄ solam confor-
mitatem ad patrem: huiusmodi siquidem dispensatoria sunt propter
auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Diffensio igitur iterum facta est inter Iudæos propter hos sermones. Dicebant autem
multi ex ipsis, Daemonium habet & insanit, quid eum auditis? *Dæmoniacum ac
insanum eum dicebant, quasi maiora homine loquentem, quā hinc pos-
tius cognoscere oportuisset quod Deus esset.*

Alij uero dicebant, Hæc uerba non sunt dæmoniacy. Num dæmonium potest cæcorum
oculos aperire? *Hæc arguebant non esse dæmoniacy, a supernaturali
miraculorum operatione. Christus uero non coarguit eos qui sibi con-*

Supra. 8.

tumeliam inferebant; nam superius abunde illis respondit, quando di-
xerunt, Nonne bene dicimus nos quod Samaritanus es tu, & dæmo-
nium habes? Præterea contumeliosos huiusmodi sermones non ex di-
recto in illum effundebant, sed inter se tali modo nugabantur. Tacēs
itaque docuit nos, ne ad iniurias conuertamur, quæ non directe in nos
effunduntur: non solum enim motus non est ad huiusmodi sermones,
sed neq; malorum aduersus eos meminit, sicut ex sequentibus manife-
stum est. Alio item modo: Tacuit uidens illos qui ab his dissidebant
pro se respondentes: & quia hi ne sermone quidem erant digni, qui tan-
to viso miraculo ita calumniabantur.

.3. Esdr. 7.

Facta sunt autem Encenia Ierosolymis.) Dedicatoria templi: siquidem
quotānis solēniter diem illum colebant, quo iterum sub Zorobabel
edificatum, post reditum ex captiuitate perfectum est.

Et hyems erat.) Non solum ob aeris intemperiem, sed etiam ob
infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationē primæ ædis
ficationis templi: nam illa circiter autumnum celebrabatur.

Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.) Nam & ipse festo
aderat.

Circumdede runt ergo eum Iudæi.) Sperantes ab eius sermonibus ali-
quam se accepturos cōprehendēdi occasionē, siquidem quum de operi-
bus nihil eū possent arguere, a verbis p̄textū aliquē inuenire cupie-
bāt, neq; enim ipsi a malitia cessabant, neq; ipse a clemētia quiescebat.

Et dixerunt ei.) Fraudulenter & dolose.

Quousque animam nostram suspendis?) Suspendam ac dubiam tenes
inter fidem & infidelitatem.

Supra. 9.

Si tu es Christus dic nobis libere.) Manifeste, verbis non obrectis.
Atqui plane sciebant, quod hoc dixisset: ideo etiam in superioribus de-
cretum fecerant, ut si quis confiteretur eum esse Christū, extra synago-
gam eijceretur, sed nūc sinistra mente hoc interrogāt, audire volentes,
quomodo hoc diceret, ut disputatione ita procedente, magni quippiam
rursus de seipso loqueretur, & occasionem, ut dictū est, illū comprehē-
dendi acciperent. Ipse uero huiusmodi cognita uasritie, neq; nūc hostēs
tantes arguit: docens non ad omnia coarguendos esse tentatores: sed
multa patienter esse ferenda. Neque dixit, Quomodo me tanquam fi-
de dignum interrogatis, cuius testimoniū repulistis dicētes, Tu de te
ipso

ipſo testimoniū perhibes, testimoniū tuum nō est verū: quē legis trāſgreſſorem appellasti, Deo contrariū ac ſeduc̃torē; peccatorē, Samaritanū, demoniacum ac insanum, talibusq; multis nominibus, quem lapidibus appetisti & persequimini, ac occidere festinasti. Verum nihil dixit huiusmodi, nec malorum meminit, docens iniuriarum obliuionem erga eos qui cōdemnare properarent, sed mansuetissime ad interrogationem respondet. Tu vero mihi considera peruersam ac contentiosam Iudeorum mentem. Siquidem quando concionatur ac sermonibus docet, dicunt, Quod signum ostendis nobis? quando vero miraculū operatur, ac demonstrationes operibus exhibet, dicunt, Si tu es Christus dic nobis libere. Quū sermones docent, opera requirunt; operibus clamantibus, sermones petūt: ad contrariū semp maligne transmutati. Quia ergo demētīe erat operib⁹ eū predīcantibus, a sermonibus querere testimoniū, vide quo pacto respondeat, simul quidē manifestās quod non discendi causa interrogarent, simul etiā significans opera sua amplius ac vehementius clamare q̃ verba.

Respondit eis Iesus, Dixi vobis & non creditis.) Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis solum, verum etiā operibus; sed non creditis: vane ergo & curiosē interrogatis.

Opera quę ego facio nomine patris mei, hæc testimoniū reddunt de me.) Testificanti q̃ ego sim. Rursus autē addit, Nomine patris mei; ne Deo cōtrariū videat. Nomen vero hoc in loco quidā dixerunt diuinitatē: quidā aut fortitudinē: alijs vero potentiā. Nominatur enim & Deus, & Fortis & Potēs, alijsq; modis similib⁹. Si quid aut patris ē, idē ē & fili⁹. Quia ergo a solo verbo se credituros esse simulabant, leniter ostendit q̃ dolose agerēt, ac si diceret, Si operibus non creditis, quomō verbis credetis? Supra. 9.

Quia non estis ex ouibus meis.) Ego siquidē vnīuersa quę boni pastores sunt pręstiti: vos autē a cognatiōe ouīū mearū vos ipsos separastis.

Sicut dixi vobis, oues meę uocem meam audiunt, & ego agnosco eas & sequitur me.) De his superius dictum est.

Et ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum.) Et de hac uita frequenter dictum est & data interpretatio.

Nec rapiet eas quisquam de manu mea.) Quisquam ex his qui illis insidiantur. Manum vero dicit uirtutem ac potestatem suam. Hoc autē dixit, quia statuerant Iudei, ut si quis cōfiteretur eū esse Christū extra synagogam eīceretur: confirmat enim quod frustra laborent. Supra. 9.

Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est.) Maior oībus insidiatorib⁹, ut dictū est. Rursus ergo quod ait, Dedit mihi, dispensatorium est.

Et nemo potest rapere de manu patris mei.) Ne autem tanq̃ impotens videatur auxilium a patre pōscere, subintulit:

Ego & pater unum sumus.) Vnum potentia, siue eiusdem potentię, quod si vnum potentia, vnum sane & diuinitate & essentia & natura. Dicens itaq; Ego & pater, dualitatem significauit personarū, diuersitatem hypostaseon: subdens autē Vnum sumus, diuinitatis vnitatem, identitatem essentię, nature & potentię.

Sustulerunt igitur rursus lapides Iudei, ut lapidarent eum.)

Quia natura filium

lium Dei se dicebat: nam hoc significat, Vnum sumus. Vide ergo quomodo conuicti sint, quod non discendi causa interrogarēt, sed occasiōis alicuius arripiendæ, qua eum comprehenderent, vt diximus. Et quare dedit eis occasiōem? Quia volebat eos a seipſis conuinci q̄ tentarēt, malumq; machinarentur. Præterea non oportuit omnia dispensatorie loqui, sed etiā denudare in parte veritatem.

Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo. Quæ me patri æqualem ostendunt.

Propter quod eorum operum me lapidatis? Propter quod opus quod me non ostendat patri esse æqualem. Opera ergo me patri æqualē esse prædicant, & ego taceo.

Responderunt ei Iudæi dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, & quia tu homo quā sis, facis teipsum Deum. Interim ergo bona esse eius opera, ra fatebantur: quod si bona sunt eius opera, hæc eadē testantur, quod nō blasphemet dicens sese Deū esse: sunt enim Dei opera, & non puri hoīs.

Respondit eis Iesus, Nonne scriptum est in lege uestra, Ego dixi dii estis? Hoc in loco Legem appellat librum Psalmorum: nam id in illo scriptū est. Lex autem dicitur liber iste, quia ea quæ in eo habentur oracula sunt a Deo afflata, & quia homines instruunt & corrigunt.

Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: de eo quē pater sanctificauit & misit in mundum, nos dicitis, Blasphemias, quia dixi, Filius Dei sum? Solui, hoc est, excidere, reiici. Sanctificauit autem, hoc est separauit, elegit. Quod autem dicit idem est ac si diceret: Si Deus illos dixit deos quā homines essent, de me dicitis, Blasphemias, quia dixi, Filius Dei sum? de me inquam, quem pater separauit, elegit, ac misit in mundum. Humilius autem ista loquitur. Primum nāq; deprimat & concedere vīa detur sermonem, ac humilia loquitur, quo furorē illorū conſoletur ac mitiget: deinde subdit etiā sublimiora.

Si non facio opera patris mei nolite credere mihi: si autem facio, & si mihi non creditis, operibus credite. Ab operum equalitate, æqualitatem ac identitatem cum patre ostendit.

Vt cognoscatis & credatis quod pater in me est, & ego in eo. In me pater conspicitur: nihil enim aliud sum ego, q̄ quod pater est, permanens tamen filius: & nihil aliud pater est q̄ quod filius, permanens tamen pater. Qui ergo filium nouit, & patrem nouit: & qui patrem cognouit, filium cognouit. Vel aliter: Filius est in patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo: pater vero in filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine: imaginem autem patris dicimus filium, nō qualemcunq; sed per omnia similem.

Quærebant ergo rursus apprehendere eum, & exiuit de manu eorum, abijtque iterum trans Iordanem, in locum ubi fuerat Iohannes baptizans, & ibi manebat. Vbi magnum aliquod signum fecisset, fugiebat propter populī plauſum ac laudem. Vbi etiā magnū quippiā de seipſo loquutus esset, secedebat propter rabiem inuidorū: illi concedēs, vt p̄ suā absentia cessaret ac quiesceret. Abijt autē in locū ubi Iohānes baptizabat, vt presentis memoriæ suggereret signū qd̄ factum fuerat quum baptizaretur, ac Iohannis

Iohannis testimonium quo de eo testificatus fuerat, & ita crederent, quod sane etiam factum est. Vide enim.

Et multi uenerunt ad eum, & dicebant: Iohannes quidem signum fecit nullum: omnia uero quaecumque de hoc dixit Iohannes uera erant.) Considera quomodo inter se argumētabant. Iohānes quidē signū fecit nullum, hic autem multa: maior ergo hic est illo. Deinde aliud quoque sumunt excellentiæ signū: quia etiam quaecumque de hoc dixit Iohannes uera erant, rebus ipsis iam demonstrata. Dixerat autē, Qui post me venturus est, fortior me ē, aliaque multa et magna. Alibi etiā, Et ego vidi, & testimoniū phibui quod hic sit filius Dei. Aliter præterea declarā simpliciter hic sermo. Iohannes quidem signum fecit nullum; attamen omnia quaecumque de hoc dixit uera erant, & ideo testimonium eius fide dignum est. Math. 3.
Supra 3.

Et crediderunt ibi multi in eum.) Vidisti quātū eis profuerit locus, & a peruersis hominibus separari? nā frequenter ob hoc educit ipsos, & ab illorum conuersatione abducit, quod etiā in ueteri testamento fecisse aperet, quū lōge ab Aegyptiis in deserto Hebręos informauit ac correxit. Exod. 19. 20.

CAPVT VNDECIMVM DE LAZARO.

Cap. xi.

A Egrotabat autem quidam nomine Laſarus a Bethania de castello Mariæ & Marthæ huius sororis.) Deinde etiā signū addit quo Maria cognoscatur.

Erat autem Maria quæ unxit dominum unguento, & exersit pedes eius capillis suis, cuius frater Laſarus egrotabat.) Huiusmodi opus notā ac celebrem effecerat.

Miserunt ergo sorores illius ad eum.) Non abierunt sed miserunt, utpote fidutiam habentes: nam multa illis erat cum eo familiaritas. Præterea tanq̃ mulieres debiles, & ueluti luctu detentæ. Siquidem quæ non despicientes miserint, postmodum significauerunt quando ueniētī multa cum festinatione occurrerunt.

Dicentes, Domine ecce quem amas egrotat.) Hoc dixerunt cupientes eū ad misericordiam attrahere. Nam adhuc tanquā hominem audiebant, magnum quidem, non tamen etiam Deum.

Iesus autem ut audiuit, dixit, Morbus hic non est ad mortem.) Non dirigitur ad eā quæ proprie mors est, sed ad somnū aliquē: nā quæ proprie mors dicitur, usq̃ ad communem omnium durat resurrectionem; hic uero & mors dici potest & non mors: illud quidem propter diuisionem animæ & corporis, hoc autem propter mox futuram resurrectionem.

Sed pro gloria Dei, & Patris.

Ut glorificetur filius Dei per eum.) Nam gloria patris, gloria filij est. Itē & hic dictiones Pro, & Ut, nō causales sunt, sed significatiue eius quod euenturū erat. Nā pater & filius glorificandi erāt per eū. Quidā uero per gloriā intelligūt crucē, hoc est, pro crucifixione Dei, ut crucifigatur filius Dei p̃ eū. Cognita nāq̃ a Iudæis Lazari resurrectione, huiusmodi magnitudine miraculi ad insanabilem exarserunt insaniam: & festini exurrexerunt ut illum occiderent.

Diligebat autē Iesus Marthā, & huius sororem Mariam, ac Laſarū.) Non tantū propter fidem earū, uerū etiā propter alias ipsarum uirtutes.

Ut ergo

CAPVT VNDECIMVM.

Vt ergo audiuit quod ægrotaret, tunc quidem mansit in loco ubi erat duobus diebus.) Prædictam misit responsionem qua eas consolaretur: ipse vero adhuc permansit expectans donec animam exhalaret ac sepeliretur, vt nemo dicere posset quod ipsum nondum mortuum excitasset, sed ebrîum aut viribus defectum, seu numine afflatum.

Deinde post hoc ait discipulis, Eamus in Iudæam iterum.) Prædicit hoc quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, & vt hoc præcognito non turbarentur subito re insperata. Erat autem Bethania in Iudæa.

Dicunt ei discipuli, Rabbi nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum uadis illuc?) Nunc. i. paulo ante. Nam & pro illo metuebant, & magis pro seipsis.

Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem mundi huius uidet: si quis autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux nō est in eo.)

Exemplo eos exhortatur, quod quemadmodum si quis ambulauerit in die, videlicet in vnaquavis duodecim diei horarum, non offendit & cetera: ita etiam si quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, & viæ ducem habet. Si quis autem ambulauerit in tenebris malitiæ, offendit, quia lux non est in eo. Vos itaque in luce ambulantes non offendetis. Atqui etiam ipsi offenderunt, seu periculum passi sunt, sed non tunc. Dum enim comprehenderetur dixit, Si me queritis, finite hos abire: nam de illo tempore nunc sermo est. Intelligitur autem & alio modo. Si quis ambulauerit in die non offendit & cetera: hoc est, Si quis ambulauerit in me aut mecum, qui sum lux & dies: nam q̄ diu, inquit, in mundo sum, lux sum mundi, non offendit ad vllum periculum, potentia siquidem ac virtus mea deducit illum.

Hæc dixit & post hæc ait illis, Lazærus amicus noster dormit, sed uado ut a somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius, Domine si dormit saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius, illi uero putauerunt, quod de dormitione somni diceret.) Ipse dicebat, Amicus noster, ostendens necessariam esse ad eum profectionem. Illi uero dicebant, Saluus erit siue sanabitur, volentes eius consilio obstare: nondum enim metum abiecerāt. Quod autem dicit, Vt a somno excitem eum, facilitatem resurrectionis ostendit. Hinc itaque illos intelligere oportuit, quod de morte & resurrectione eius diceret. Quomodo enim profecturus erat stadia quindecim vt eū a somno excitaret? sed opinabantur ænigma aliquod esse, qualia multa dicebat.

Tunc ergo dixit eis Iesus manifeste, Lazærus mortuus est, & gaudeo propter vos, ut credatis, quod non fuerim ibi.) Gaudeo quod non fuerim ibi: gaudeo autē propter vos vt plenius credatis, quum videritis eum resurgentem. Nā si ibi fuisset, vel non fuisset mortuus, vel non tantū apparuisset miraculum, vel suspicioni fuisset subiectum, vt prædiximus.

Sed eamus ad eum.) Ne maliuoli erga amicos videamur. Hæc autē, Non eram ibi: & Eamus, ac similia, tanq̄ homo dicit.

Dixit ergo Thomas q̄ cognominatur Didymus ad cōdiscipulos: Eamus & nos ac moriamur cum eo.) Apparet quidem magnæ sermo audaciæ, verum potius est timiditatis ac infidelitatis: diffidebat nāq; quod non offenderent, vt prædixerat

Infra. 3.

Supra. 9.

predixerat, & propterea opinabatur omnes simul cum preceptore occidendos esse. Non tamen increpauit eum Christus, tolerans adhuc eius imbecillitatem. Didymus vero quasi geminus dicebatur, quod simul cum fratre natus esset.

Quum igitur uenisset Iesus, inuenit eum ante quatuor iam dies sepultum.) Ipse quidem mortuus fuerat postquam sorores ad Christum miserant eodem sane die: hic vero mansit in loco ubi erat duobus diebus, illo videlicet ac sequenti; tertio autem dixit discipulis, Lazarus amicus noster dormit & cetera; in quarto abiit quum expectasset donec oleret, ut magis manifestaretur suae magnitudo potentiae. Sorores autem non amplius ad eum miserunt, de fratris vita iam desperantes.

Erat autem Bethania iuxta Ierosolyma, fere stadiis quindecim. Multiq; ex Iudaeis uenerant ad Martham & Mariam ut consolarentur eas de fratre suo.) Grece quidem dicitur *ἡ μαρθα καὶ ἡ μαριαμ*: est autem Graecanici sermōis idiomam, idem significans quod ad Martham & Mariam. Verum quo pacto consolabatur illas, quum indubie amarent Iesum? Aut propter nobilitatem illarum; aut propter alias virtutes; aut propter calamitatis magnitudinē. Præterea non erant hi ex eis qui omnino mali erant, quod ex eo manifestum est, quia multi crediderunt in eum.

Martha ergo ut audiuit quod ueniret Iesus occurrit ei: Maria uero domi sedebat.) Ipsa sola ut hoc audiuit. Non communicauit autem sorori, ne illa quoque exeunte, tumultum concitarent, qui ad consolandum uenerant.

Dixit itaque Martha ad Iesum. Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio quod quaecunque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.) Et fuisses hic frater meus non fuisset mortuus: petiuisses namq; a Deo ne ipse moreretur, & indubie auditus fuisses, utpote Dei amicus. Nondū enim cognoscebat qd licet ut homo aberat, tamen ut Deus praesens erat.

Ait illi Iesus, Resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die.) Quod ergo dixerat, Scio quod quaecunque poposceris a Deo dabit tibi Deus; non dixit quod eum resuscitaturus esset, sed ne a Deo abijceretur. Siquidem nondum conuenientem de Christo habebat opinionem, sicut nec discipuli, qui tamen tot ac tanta & audierant & viderant.

Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & uita.) Virtus resurrectionis & fons vitae, qui exuscito vitamq; tribuo tanquam Deus. Primum itaq; modeste loquutus est dicens, Resurget frater tuus: at illa nō intelligente, detegit iam occultam suam potestatem, & attollit mentem eius.

Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet. Et omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in aeternum.) Etiam si nunc moriatur praesenti morte, uiuet uita qua in futurum uiuitur, hoc est beata. Et qui adhuc uiuit praesenti uita, nequaquam morietur futura morte, hoc est misera. Haec dicens ostēdit illam esse ueram uitam, uerāq; mortē, utpote inuariabiles, & omni inter se successionē carentes, & de illis maxime curandū esse.

Credis hoc?) Me esse resurrectionem ac uitam & cetera.

Ait illi, Vtique domine: ego credo quod tu sis Christus filius Dei qui in mundum uenturus erat.) Quod magna de seipso dixerat, cognouit: quomodo autem

y i ea dixerit

ea dixerit, ignorauit: & propterea vnum interrogata, aliud respondet. Sed vnde id sciebat quod respondit? Ab his qui in eum credebant. Nā & quod superius dixerat, Scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die, ab ipso Christo didicerat, & a discipulis ipsius. Nam frequenter cum illis apud eas hospitabatur.

Et his dictis abiit & uocauit sororem suam Mariam clanculum dicens, Magister ad est, & uocat te.) Expectans magnū aliqd bonū a sermonibus eius, currit & vocat clanculum sororem, ne qui presentes erant Iudæi cognoscerent, ac insidiatoribus fortassis eum proderent. Dixit autem vocat te vt illa citius occurreret.

Illa ut audiuit, surgit cito & uenit ad eum.) Præ vehementi quo eum prosequeretur honore.

Nondum enim uenerat Iesus in castellū, sed erat in eo loco, ubi occurrerat ei Martha.) Erat adhuc ibi, docens eos qui secum erant, & docendi prætextu expectabat illas, ne accedere videretur tanq̃ gloriā a miraculo captans. Aut hoc dixit euangelista, ostendens quod & quæ uocauit, & quæ uocata est, adeo velociter cucurrerunt, vt eum illuc præuenerint.

Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam: quum uidissent Mariam quod cito surrexisset & exisset, sequuti sunt eam dicentes, Vadit ad monumentū ut ploret ibi.) Sequuti sunt eam, veriti ne quid fortassis contra seipsam perpetraret. Facti sunt autem testes miraculi, etiam non asciti.

Igitur Maria uenit ubi erat Iesus: & uiso eo procidit ad pedes Iesu dicens illi, Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.) Quamquam sorore feruentior erat erga Christi honorem: siquidem ipsa procidit ad pedes eius: eadē tamen dicit, eandem de illo habens opinionem.

Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudæos qui uenerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum.) Non ea dixit ad illam, quæ sorori dixerat: tum propter eos qui simul aduenerant, tum etiam quod sciret futurū esse, vt per ocium eadem ab illa disceret. Iam autem commota in ipso humana natura ad compassionem (Solent namque qui humani sunt, alios videndo lachrymantes, excitari ad misericordiam) Infremuit spiritu, hoc est affectum cohibuit, ipsum reprimens: torue ac austere præurbatione intuitus est: ne cum lachrymis interrogaret. Nam spiritus dicitur hicurbationis affectus. Quum autem infremuisset, turbauit seipsum, siue concussit: contingit enim vt concutiantur superiores corporis partes eorum qui ita infremunt. Quidam vero spiritū intelligentes diuinitatem eius, interpretantur quod acriter humanæ naturæ comminatus est per diuinitatem: & concussit eam comminatione perterritam.

Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine ueni & uide. Lachrymatus est Iesus.) Tanq̃ homo & interrogat & lachrymatur, aliāq̃ facit quæcūq̃ hoīem esse ipsum confirmant: tanquam Deus vero quatríduanum ac olidum iam mortuum suscitāt, ceteraq̃ operatur quæcūque testant eum esse Deum. Vult enim vtrāq̃ sui naturam agnosci, & ideo nunc quidem humano more, nunc uero diuino, uariā demonstrat.

Dicebant ergo Iudæi, Ecce quomō amabat eū.) Videntes eū lachrymantē. Quidam

Quidam autem ex eis dixerunt, Non potuit hic qui cæci oculos aperuit, facere ne hic moreretur.) Impotentiam ei exprobrant, & ironice dicunt, Qui cæci oculos aperuit: eo quod istud non fecerit, nec illud fecisse arbitran-
tes. Ignorant siquidem id quod facturum est illo maius esse: nam maius est mortem quæ iam aduenerit ac dominata sit, repellere, q̃ acceden-
tem prohibere.

Iesus ergo rursus fremens in seipso, uenit ad monumentum.) Lachrymatus quidem est, sinens naturâ quæ sua sunt ostendere: modicam lachryman-
di super mortuos mensuram tradens nobis. Deinde rursus infremit,
ac affectum cohibet, vetans ne ultra modum progrediatur.

Erat autem spelunca, & lapis impositus erat super eam. Aut Iesus, Tollue lapidem.) Quare non suscitauit eum imposito lapide? Vt qui lapidē sustulissent,
& primi grauem sensissent odorem, potissimum miraculo testimoniū exhiberent. Siquidem etiam propter hoc non resuscitauit eum absens,
sed cum multis uenit ad monumētum, & reuinctum fasciis sepulchra-
libus ac sudario excitauit, iussitq̃ ut soluerent eum, ad infallibilem mi-
raculi demonstrationem: ut ab his omnibus ueritas testimonium acci-
peret: & ne rursus quemadmodum de cæco vlla remanere posset am-
biguitas.

Dicit ei Martha soror eius qui mortuus erat, Domine iam olet, quatrduanus est enim.) Iam olet, & ideo impossibile est eum resuscitare iam corruptum. Nam
prædictum est, quod nondum de eo conuenientem habebat opinionē:
nec ea quæ sibi ille dixerat intellexit.

Aut illi Iesus, Nonne dixi tibi, quod si credideris uidebis gloriam Dei?) Verissimile est enim, hoc etiam eum dixisse illi: Aut hoc sibi volebant
quæ illi dixerat.

Sustulerunt ergo lapidem a loco in quo iacebat mortuus.) Sustulerunt eū a loco
in quo iacebat.

Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit, Pater gratias tibi ago quia audisti me.) Vide dictiones Sursum, & Gratias ago: ut a Deo missus esse credatur.
Ipse siquidem in progressu docet hanc esse causam. Dicebant enim Iu-
dæi, Non est hic a Deo. Sed quomodo dixit, Quia audisti me, quū preca-
tus non sit? Non est precatus, ostendens q̃ precatōne opus illi nō esset.
Dixit autem, Quia audisti me, insinuans voluntatis identitatem: Gra-
tias tibi ago, quia uoluisti quod ego uolo.

Ego uero sciebam quod semper me audis.) Semper uis quæ uolo: nam
eadem utriq̃ voluntas est ac mens eadem. Deinde addit & causam hu-
iusmodi gratiarum actionis humiliumq̃ uerborum.

Sed propter turbam quæ circumstat dixi.) Dixi, Gratias tibi ago quia
audisti me, propter imbecillitatem circumstantium.

Ut credant quod tu me miseris.) Nam hoc maxime necessarium erat,
qui enim credit quod Deus eum miserit, eius etiam credet sermonib⁹:
quum alijs, tum his quibus se Dei esse filium ostendit: qui autem non
credit, quod Deus eum miserit, is neq̃ eius sermones suscipiet.

Et his dictis clamauit uoce magna, Lazare ueni foras.) Voce magna cla-
mauit, ostendens quod animam uocet non præsentem, sed procul absen-
tem;

tem: vtque omnes qui presentes erant, audirent hanc autoritatis po-
testatis iussione; & quum in opus deductam viderent, sublimiter de
eo tanquam de Deo sentirent. Non dixit autem, Resurge, sed, Veni so-
ras: cum eo qui mortuus fuerat tanquam cum viuentem colloquens. Si-
quidem apud Deum etiam mortui viuunt. Hoc ergo est quod dicebat,
Venit tempus, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, &
qui audierint viuunt. Vide enim quid sequatur.

Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fascijs sepulchralibus.)
Vinculis quibus mortui obuinciri solent. O maximum ac duplum mi-
raculum. Non solum qui iam olebat resurrexit, sed etiam qui obuinctus
erat exiuit a monumeto. Itaque gratiarum actio, dispensationis erat, iussio
ac opus autoritatis: illa propter presentium imbecillitate facta est, hec
autem propter eius potentiam & virtutem accidit. Propterea in pre-
cedentibus dicebat, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si
autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite.

Supra. 10.

Et facies eius sudario erat obuincta.) Parua fasciola, qua ad hoc vsque
tempus vtuntur Hebraei ad tegmen capitis.

Ait illis Iesus: Soluite eum & finite abire.) Vos eum soluite, vt & ta-
ctus ferat testimonium quod non phantasma, sed ipse vere sit. Et finite
abire, ne cum eo ambulans laudis ac plausus causa fiat: utque per ocium
perfectius scrutentur eum qui voluerint. Vtinam autem & mens mea
in affectionum monumento sepulta, earumque fascijs alligata, ac insensibi-
litate lapidem superpositum habens, & iam olida graui peccatorum
odore, verbi sermone resurgeret.

Multi ergo ex Iudeis qui uenerant ad Mariam, & uiderant quae fecisset Iesus credi-
derunt in eum: quidam uero ex eis abierunt ad phariseos, dixeruntque eis quae fecisset Iesus.)
Non tanquam admirantes, sed quasi de praestigiatore calumniantes:
hi autem sunt qui dicebant: Non potuit hic qui caeci oculos aperuit, fa-
cere ne hic moreretur?

Congregauerunt ergo pontifices & pharisei consilium, ac dicebant: Quia facimus?
quia hic homo multa signa edit. Si reliquerimus eum sic, omnes credent in eum, & uenient Ro-
mani, tollentque nostrum locum & gentem.) Tollent siue perdent. Speciosum
autem praetextum imponere volentes insidijs quas aduersus saluato-
rem struebant, ac populum contra eum commouere molientes, timore
causabantur Romanorum, quia si omnes crediderint in eum, existima-
bitur tyrannidem meditari: uenientque Romani, ac perdent vniuersos,
tanquam tyrannidis ac defectionis participes. Atqui ipse defectione
non docuit, quin potius censum Cesari exolui permisit: quumque po-
puli regem vellent eum constituere, aufugit, & frugaliter oberrabat, ac
vitam probissimam omnibus proponebat: quae magis est tyrannidis
interitus. At ipsi quanquam non expectabant nec timebant, sed pra-
inuidia perditionem Romanorum in praetextum assumebant: ea tamen
passi sunt quae causabantur: non quia Christo obsequuti sunt, sed quia
ei non paruerunt. Nam propter illum traditi sunt, vt etiam testatur Io-
sephus. Et ipsi quidem praetextum sumpserunt occidendi illum, ne a
Romanis internecioni traderentur: quia uero occiderunt, internecioni
traditi

traditi sunt, & quæ fecerunt vt effugerent, ea quia fecerunt, non ef-
fugerunt.

Vnus autem quidam ex ipsis Caiaphas nomine quum esset pontifex anni illius.)

Quum in legis transgressionem impegissent, is qui potens erat, a Ro-
manis pontificatum in annum emebat: & ipse quidem principatū suo
anno obtinebat: qui vero ante eum tenuerant, assidebant illi, simulque
cum eo consultabant, dicti & ipsi pontifices, quod etiam ipsi principa-
tum tenuissent, de quibus etiam in euangelio iuxta Matthæum signi-
ficauimus.

Matth. 26.

Lucæ. 3.

Dixit illis, Vos nescitis quicquam.) Quod utile sit, quod expediat, adeo
segniter affecti.

Nec perpenditis quod expediat nobis ut unus homo moriatur pro populo, & non tota
gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit.) Hoc: Quid nam? Vt vnus ho-
mo moriatur pro populo.

Sed quum esset pontifex anni illius prophetauit quod futurum esset ut Iesus moretetur
pro natione.) Non quod dignus esset, vaticinatus est, sed quod ponti-
fex esset anni illius: non propter propriam virtutem, sed propter pon-
tificalem dignitatem. Adhuc enim diuina gratia in templo permane-
bat: quæ ore illius vtens, cor non tetigit. Prophetauit autem quod futu-
rum esset, vt Iesus moretetur pro natione Iudeorum. Pro ipsis namq;
mortuus est, vt eos saluos faceret: dicebat enim, Non sum missus nisi
ad oues perditas domus Israel. Et rursum, Et animam meam pono
pro ouibus. Ne aut pro ipsis solis mori putetur, addit euangelista:

Matth. 15.

Supra. 10.

Nec tantum pro natione, sed ut filios Dei dispersos congregaret in unum.)
Sicut enim non pro solis Iudæis incarnatus est, verum etiam pro cete-
ris: ita sane & mortuus est non pro solis illis, sed & pro his. Nam quæ
docebat & faciebat, etiam pro his erant: vt quum illi in primis didicis-
sent, veluti qui etiam primi Deum cognouerant: postmodum & alios
docerent. Filios itaq; Dei Gentes nominauit, vt qui filij erant futuri.
Et hos siquidem Christus oues suas, ab eo quod futurum erat appella-
uit. Dispersos autem ob varia de Deo dogmata, eo quod bonum non ha-
berent pastorem. Congregaret in vnum gregem, in vnam fidem. Cæ-
teri vero non quasi vaticinium, sed quasi consilium suscipientes, sus-
fragijs illud comprobant.

Ab illo ergo die decreuerunt ut occiderent eum.) Atqui etiam prius il-
lum occidere tentabant, vt prædictum est, sed nunc cum consilio & de-
liberatione sententiam decreuerunt: nunc cum omni animi prompti-
tudine & studio annisi sunt.

Iesus ergo iam non propalam ambulabat inter Iudæos, sed abiit inde in regionem iuxta
desertum in ciuitatem quæ dicebatur Ephraim, & ibi versabatur cum discipulis suis.)
Iam non manifeste ambulabat, sed abiit in regionem quæ deserto vici-
na erat, videlicet in ciuitatē quæ dicebatur Ephraim, de tribu Ephraim,
nam humano more seipsum seruabat, dum adhuc tempus expectaret.
Quomodo ergo putas turbabantur discipuli videntes illum humano
more sese seruantem.

Instabat autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Ierosolymam de regione ante
y iii pascha.)

pascha.)

De regione Ierosolymorum.

Vi purificarent se.)

Secundum legem.

Quarebant ergo Iesum, & dicebant inter se stantes in templo, Quid uideatur uobis & non uenerit ad diem festum? Pulchra purificatio cū insidijs & ad homicidiū prōptitudine. Festum itaq; commutauerunt in illius venationē.

Dederant autem & pontifices ac pharisæi præceptum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, quo comprehenderent eum.) Admirandum pontificum præceptū, proditio ad mortem. O scelestos, quibus primordijs festum honorant: quibus animis eadem spirantibus celebraturi sunt?

Cap. xii.

Iesus ergo ante sex dies paschæ uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit a mortuis. Fecerūt autem illi cœnam ibi, & Martha ministrabat: Lazarus unus erat e numero discumbentium cum eo.) Ipse quidem eo uenit, paulatim Ierosolymam appropinquans, quum iam suæ passionis tempus instaret, simul autem ut discipuli Lazarum qui a mortuis surrexerat epulantem inspicerent. Sorores uero cœnam ei parauerunt tanq̃ magistro & benetactori summo, ac plusquam humano.

CAPVT .XII. DE EA QVAE VNXIT DOMINVM VNGVENTO.

Maria ergo sumpta libra unguenti nardi pisticæ preciosæ.) Pistice, hoc est puræ, & ad puritatem ac munditiem ordinate; aut etiam appellatio quædam est hæc unguenti.

Vnxit pedes eius.)

Tanq̃ domini sui, tanq̃ Dei.

Et extersit capillis suis pedes eius.)

Ostendens magnitudinem, quam eum prosequeretur, reuerentiæ ac fidei. Lege quoque sexagesimum secundum caput euangelij secundum Matthæum quod etiam ad præsentia conducit.

Math. 26.

Domus autem impleta est ex odore unguenti.) Christi Iesu odore implendus erat.

Nam & mundus suauis

CAPVT .XIII. DE VERBIS IVDAE.

Dicit ergo unus ex discipulis eius Iudas Simonis Iscariotes qui erat eum traditurus, Quare hoc unguentum non uenit trecentis denarijs, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quod de egenis sollicitus esset: sed quia fur erat, & loculos habebat, ac ea quæ mittebantur portabat.) De hoc manifeste dictum est prædicto capite, ubi habet, Amen dico uobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium & cetera: & eorum totam quære interpretationem. Non autē arguit Christus Iudæ ppositum, magna clementia nitens eum conuertere. Verū quomodo sciens ipsum furem, permisit omnino seruare marsupium? Propter illius imbecillitatem ut inde suam fouens auaritiā, ob eam non incideret in præceptoris proditorem.

Ait ergo Iesus: Sine illam: in diem sepulturæ meæ seruauit istud.) In diem sepulturæ meæ seruauit unguentum, siue in tempus sepulturæ meæ: tanquam uaticinata propinquam esse mortem meam. Hoc autem pleniùs scripsit Marcus, quod & de alia muliere dictum est. Ait enim: Preque-

Marci. 14.

Præuenit vt vngeret corpus meum in sepulturam. Moris siquidem erat cum vnguentis sepelire corpora vt conseruarentur.

Pauperes enim semper habetis vobiscum; me autem nō semper habebitis.)

Apud Marcum vero dixit, Semper pauperes habetis vobiscum, & quum volueritis potestis illis benefacere. Dicendo autem, Me non semper habebitis: suggessit illis de cede sua quę paulo post futura erat.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quod ibi esset: & uenerunt non propter Iesum tantum, uerū etiam ut Lazarum uiderent quem suscitauerat ex mortuis. Consultabant autem pontifices ut et Lazarum interficerent, quoniam propter illum multi abibant ex Iudæis & credebant in Iesum.)

Christum occidere quærebant sumpto pretextu quod solueret sabbathum, & se Deo æqualem faceret, quodque multi in eum crederent. Lazarum vero quare? an quia reuixerat? quod ergo crimen est reuixisse? Itaque tota res est inuidia. Nam inuidebant non benefactori tantum, verum etiam beneficio affectis: ideo quoque cæcum foras eiecerant, & Lazarum interficere volebant: adeo erant nō inuidi tantum, sed & veloces ad cēdem. Propterea de eis quoque dicitur *Psalm. 136.* Mordebat etiam *Ies. 1.* cebat propheta, Manus eorum sanguine plenæ sunt. illos q̄ instāte festo plurima turba illud relinqueret & ad eū curreret.

Postero die turba multa quæ uenerat ad diem festum quum audissent quod ueniret Iesus Ierosolyma, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei.) Ne propter se Lazarum occiderent, Ierosolyma venit: simul autem vt populus cum ramis sibi occurreret, & consternarentur insidiatores, possentq; ad mentem sanam redire. Acceperunt autem ramos in signum victoria, his eum tanquam mortis victorem venerantes.

Et clamabant: Hosia na, benedictus qui uenit in nomine domini rex Israel.)

Hoc maxime Iudæos præfocabat, persuasam esse turbam quod a Deo ueniret. Quære autem quadragesimo quinto iuxta Matthæum capite ubi dicitur, Turbæ vero quę præibant & quę sequebantur clamabant dicētes, Hosia na filio Dauid, & eius lege interpretationem, ac sequentium duorum dictorum, pulchre admodum propositam. *Matth. 21.*

CAPVT XIII. DE ASELLO.

Nactus autem Iesus asellum sedit super illum.)

Rursum in illo quære expositionem principij capituli, totamq; perlege quū sit plurimū necessaria. Nactus est aut asellū, ab his quos miserat discipulis adductū, quemadmodum ceteri scripserunt euāgelistæ. Illi vero omnia quę de Lazaro erant, quęque sequuntur vsque ad asinam & pullum prætermiserunt, quemadmodū & alia multa, tū miracula, tū dogmata: siue oīno obliui, siue potius diuiniore aliqua dispensatione, vt haberet & hic post ipsos quę propria scriberet in euāgelij confirmationem. His ergo relictis, dicunt, Matthæus quidem quod ubi appropinquassent Ierosolymis, venissentque Bethsphage ad montem Oliuarū, tunc Iesus misit duos discipulos & cetera. Marcus vero, Dum appropinquāt Ierosolymis ad Bethsphage & Bethaniā iuxta montem Oliuarum, mittit duos e discipulis suis. Similiter autem & Lucas. Apparet ergo quod *Marc. 11.* *Lc. 19.* egressus

egressus a domo Lazari quum adhuc Bethaniae esset, misit discipulos, duxeruntq; asinam & pullum. Ideo ceteri quidem euangelistae tanquam simpliciter procedente versus Ierosolyma Christo, narrant: non interrumpentes sermonem itineris versus Ierosolyma, per eam quae de Lazaro esset mentionem. Iohannes vero, quae silentio praeterita erant, latius scripsit: de pullo autem ac sequenti itinere compendiosius, quod iam conscripta essent. Hoc autem etiam considerare oportet, quod hi qui palmarum ramos gestabant, exierunt obviam, qui vero ramorum multitudinem ab arboribus caedebant ac sternebant in via, postquam occurrissent caedebant, de quibus Matthaeus & Marcus dixerunt.

Zacha. 9.
Matth. 21.

Sicut scriptum est, Noli timere filia Sion, ecce rex tuus uenit sedens super pullum asinae. Noli timere, nam mansuetus est, & non sicut multi qui tibi dominati sunt, minax, & iniustus, ac tyrannus. Quare autem ubi praedicto capite dicitur, Hoc autem totum factum est, ut compleretur quod dictum est per prophetam & cetera: ibi siquidem interpretationem inuenies. Quod si Iohannes nomen Mansuetus omisit, ne admireris: frequenter enim dictiones aliquas veteris testamenti relinquunt, aut quas si memoriae non occurrentes, aut quasi per ea quae sequuntur declaratas. Nam quum super pullum sedeat asinae, mansuetus utique est ac modestus. Sed & Sedens ac Ascendens, idem significant, quum per eandem dictionem hebraicam significantur. Rursumque pullus asinae asinus est, & pullus filius subiugalis.

Haec autem discipuli eius primo non cognouerunt. Haec, puta talia prophetica dicta, non cognouerunt ante crucem, quod de eo praedicta fuissent.

Sed postquam glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt quod haec propter eum scripta essent: & haec ei fecissent. Postquam glorificatus est per crucem & resurrectionem: tunc per spiritus sancti descensionem recordati sunt, quod haec prophetica omnia propter eum scripta essent siue de eo, & quod haec omnia quae scripta sunt fecerant ei Iudaei.

Testimonium igitur perhibebat ei turba quae erat cum eo quando Lazarum uocauit de monumento, & excitauit eum a mortuis. Testimonium perhibebat de signo quod circa Lazarum ediderat.

Propterea etiam obviam uenit ei turba, quia audierat eum hoc edidisse signum. Turba quidem eorum qui tunc crediderant, testimonium perhibebat: turba vero eorum qui audierant, obviam ei cum illis processit.

Pharisaei ergo dixerunt inter se, Videtis quod nihil proficiat: ecce mundus post eum abiit. Mundum dicunt multitudinem. Post eum abiit, hoc est sequitur eum. Si igitur per phariseos intelligas insidiatores, sibi ipsis indignantur quod praesegnitis nihil proficiant: si vero eos qui crediderant, sed tamen propter aliorum timorem occultabant, indignantur apud se insidiatoribus quod frustra laborarent, nihilque proficerent.

CAPVT .XV. DE GRAECIS QUI ACCESSERVNT.

Erant autem quidam graeci ex his qui ascenderant in die festo. Multi siquidem Graeci cultum amantes Iudaeorum, & cupientes fieri proselyti

lyti ascendebant & adorabant in festo.

Hi ergo accesserunt ad Philippum qui erat a Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes, Domine volumus Iesum videre.) Quum de eius fama audissent, cupiunt eum videre.

Venit Philippus & dicit Andrea.) De Græcis istis, tanq̃ maiori.

Rursumque Andreas & Philippus dicunt Iesu. Iesus uero respondit eis. Venit tempus ut glorificetur filius hominis.) Quia tunc futurum erat ut moreretur, quū Iudei de eius morte sententiam tulissent, Gentes vero ad eum accedere cœpissent. Nunc autem & hoc & illud factum est; nam & dicti Græci e Gentibus erant. Ait, Venit tempus ut moriar: siquidem post mortem ac resurrectionem glorificandus erat in omnibus Gentibus, prædicato euangelio in vniuerso mundo. Quumq; extinxisse sibi visi sunt Iudei eius gloriam, tunc in vniuerso orbe magis resplenduit. Quia ergo Ius dei cum deliberatione sententiam de eius morte tulerant, indignum erat Dei iustitia ut diutius apud incurabiles permaneret, eos q̃ qui ad sanationem parati erant despiceret. Et quare tunc ad Gentes nō trāsiuit? Ut omnem Iudeorum de perfidia responsionem circumcluderet: non solum enim ipse non transiuit, sed nec discipulos in viam Gentium abire permisit, passusq; ab ingratis innumera, non reliquit illos: docens, sanās ac modis omnibus beneficia præstans, donec illū occiderūt.

Amen Amen dico uobis nisi granum frumenti deiectum in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit multum fructum adfert.) Discipulos consolatur ostendens per exemplum, q̃ utile sit ac necessarium ut ipse moriatur: nam in modū tritici mors eius multos adferet fructus, eritque fertilis ac utilis. Propter prædictam enim causam post mortem suam discipulos suos missurus erat in omnes gentes, ut iam mors ei⁹ vita esset Gentium. Mortem autem tritici intellige mihi corruptionem ipsius. Deinde illos quoque accendit, ut mortem despiciant, nec in propositis periculis retinendæ vitæ cupidi sint, supra fidem quæ in ipsum est.

Qui amat animam suam, perdet eam.) Qui tempore martyrii vitæ retinendæ cupidus est, obsequens animæ suæ plusq̃ oporteat, amans eam male concupiscentem. Ne gradiaris, ait, in cōcupiscentiis aīę tuę. Qui Eccl. 19. amat eam supra Deū, perdet eam in futuro seculo, hoc est, in supplicium conijciat, ut qui fidem prodiderit.

Et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternam custodiet eam.) Qui contrarium facit, hoc est, qui retinendæ vitæ non nimis cupidus est & cetera. Similia quoq; dixit iuxta finem deciminonī iuxta Matthæum Matth. 10. capitis, & alijs in locis.

Si quis mihi ministraverit, me sequatur.) Me sequatur per imitationē. hoc est, si quis meus voluerit esse discipulus, me imitetur. Quemadmodum enim necesse est ministrum sequi dominum, ita quoq; discipulum oportet sequi præceptorem.

Et ubi sum ego, ibi & minister meus erit.) Aut idem rursum protestās dicit, aut postq̃ de presenti malorū tolerantia dixit, de futura etiā addidit fruitione, Qui me sequitur in cœlum conscendet.

Et si

Et si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater.) Glorificabit eum, tanquam ministrum legitimi filij sui. Hoc autem dixit, quoniam adhuc patrem esse maiorem eo putabant. Ne quis autem dicat quod facile de morte philosophatur, ut qui extra humanam sit imbecillitatem, ostendit quod & ipse tanquam homo indutus est naturæ infirmitate, ideo primo naturæ concedit, ut quod suum est patiatur, deinde seipsum ad tolerantiam confortat, propter id quod necessarium est ac utile. Vide enim quid dicat.

Nunc anima mea turbata est.) Humano modo commota angore trepidat propter instantem mortem.

Et quid dicam?) Heret præ timore.

Pater serva me ex hac hora.) Libera me ex hoc terribili ac funesto tempore. Postq̃ hæc ut homo dixit, humana formidine circumdatus, se ipsum refocillat ac confortat dicens:

Sed propterea ueni in horam hæc.) Propterea seruatus sum in hoc tēpus, ut nūc morerer: iā itaq; viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis naturalis timoris mensura ac fortitudinis monumēto, rursus ait:

Pater glorifica nomen tuum.) Quod apud cœlestes virtutes glorificatum est, glorifica etiam illud coram hominibus terrā incolentibus, per ea quæ in morte mea futura sunt signa: glorifica illud per gloriam nominis mei, siquidem mea gloria tua est.

Venit vox de cœlo, Et glorificaui, & rursus glorificabo.) Glorificaui in his quæ facta sunt signis: & rursus glorificabo in his quæ in morte tua sūt.

Quum audisset ergo turba quæ adstabat, dicebat tonitruum esse factum.) Qui vocem non intellexerant, sed sonum dūtaxat eius perceperant.

Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.) Qui vocem intellexerant.

Respondit Iesus & ait, Non propter me vox hæc facta est, sed propter vos.) Non propter me, ut discam quod non scio. Nam omnia quæ patris sunt noui, sed propter vos, ut id discatis de quo dubitatis, puta quod a Deo sim: quomodo enim super me vox de cœlo descendisset, nisi a Deo essem? quomodo præterea Deus nomen suum & glorificasset, & rursus glorificaturus esset per me?

Nunc iudicium est huius mundi.) Iam nunc hominum huius mundi ultio sit per meam punitionem. Alijs siquidē oībus hoībus mors, peccati poēna est. Nam omnes, inquit, peccauerunt, & per peccatū mors introiuit: mihi vero nequaquam, quia nunquam peccaui. quum ergo diabolus etiam mihi qui peccati expers semper permansi, mortem intulit: nunc præsentī tempore irrogatæ mihi iniuriæ poēnas luit, quippe tyrannidis subuersionem: nam multa ipsa siue punitiō, mundi huius est ultio: præsens itaque repensio, contumeliæ quam mihi intulit ultio est, & violentiæ aduersus primos generis propagatores totumque genus irrogatæ.

Nunc princeps mundi huius eiicitur foras.) Extra huiusmodi principatum quem fraude acquisiuit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi eiicit: nouus nūc Adam ipsum per crucis lignū e mundi regno eiicit, progenitoris inobedientiā sua curans obediētiā. Et ego

Et ego si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipsum.) Si adactus fue-
ro in crucem, omnes vndiq; qui fidem susceperint per eā trahā ad me-
ipsum. Et vere in cruce exaltat⁹, latronē primū attraxit, & Centurio-
nē, eosq; qui se cum illo seruabant, hinc cōpīt attrahere. Trahā, inq̃t,
tanq̃ a tyranno detentos, ipso primū tyranno deiecto. Hanc aut attrā-
ctionem alibi Raptum vocauit dicens, Quomodo potest quis ingredi *Marc. 3.*
in domum fortis ac vasa eius diripere, nisi primū alligauerit fortem, et
tunc domum eius diripiet? Atqui superius dixit, Nemo potest venire *Supra. 6.*
ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum: hic aut ait, Omnes traham
ad meipsum, nō cōtraria significans, sed quę patris sunt sibi cōcilians,
ac cōia omnia ostendens, & æqualitatem per talia demonstrans.

Hoc aut dicebat significans, quia morte esset moriturus.) Hoc: Quidnā? Si
exaltatus fuero, siquidem exaltationem in cruce innuebat.

Respondit ei turba, Nos audiuius ex lege, quod Christus maneat in æternum: & quo-
modo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis?) Etiam hic Legem simplici-
ter diuinam appellant scripturam. Nā frequentibus eius in locis im- *Psalm. 109.*
mortalitas diuinitatis Christi significatur: quemadmodum etiam mor- *1. 16.*
talitas humanitatis eius, & maxime in Psalmis Davidicis. Et vide do *Iesa. 40.*
losum eorum conatum: quum enim superius de morte disputantem au-
dissent ac dicentem, Oportet exaltari filium hominis (quanquam hoc
euangelista non addiderit, siquidem varijs in locis hoc eis loquutus ē)
quum etiam nunc addiderit, Si exaltatus fuero: intellexerūt quod ex-
altationem diceret mortem: licet non de ea quę per crucem fieret con-
ciperent: & hinc sperabant conuincti posse ipsum non esse Christum:
tanquam dicentes, Nos audiuius ex scriptura, quod Christus non
moriatur: & quomodo tu dicis, quod ipsum mori oporteat? Deinde ne
hoc de eo dicere videantur, aiunt:

Quis est iste filius hominis? Etenim si Christus est, nō moritur: q̃
si moritur, non est Christus. Atqui o dementes, debilis est ratio vestra:
nam & hoc & illud verum est: immortalis quidē est diuinitate, morta-
lis aut humanitate. Sed Christus nunc non docuit quomodo immorta-
lis esset, sed quomodo mortalis: sciens eos nō suscepturos de sua immor-
talitate sermonem. Considera nāq; quod quum etiā vocem quę de cōe-
lo venerat audissent, ac dixissent, Angelus ei loquutus est, adhuc tamē
malignantur, ideo simpliciter eos admonet.

Dicit ergo eis Iesus, Adhuc modico tempore lux uobiscum est, ambulate donec lucem ha-
beii, ne tenebrę uos comprehendant.)

Lucem dicit seipsum. Nam & in *Supra. 8. et. 9*
præcedentibus dicebat, Ego sum lux mundi, qui sequitur me non am-
bulat in tenebris. Modicum autem tēpus id dicit, quod ad mortē vsq;
deerat. Præ humanitate ergo ac benignitate protestatur & admonet
illos, ut in luce ambulent, hoc est sequantur eum cū lumine pręeuntē,
viamq; commonstrantem, & eius credant sermonibus. Per tenebras
vero errorem intelligo, quo eos seduxerunt illorum pontifices, postquā
Christum interfecerūt, affirmantes quod seductor fuisset. Intelligūt
quoque simpliciter Tenebrę, error Iudæorum, qui corporalem cul-
tum seruantes, arbitrabantur se Deo placere, ac saluos fieri.

Atqui

Atqui hę tenebrę iam illos habebant: sed ait, Non vos comprehendat, id est, ne vsq; ad finem dominantur vobis.

Et qui ambulat in tenebris nescit quouadat.)

Donec lucem habetis, credite in lucem.)

Vt filij lucis sitis.)

Errat, offendit, precipitat, Sermone[m] explanauit.

Supra. 1.

In primordijs quoq; euangelij dixit hic euangelista, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomen eius. Sed ibi quidem intelligimus, quod filij fiant patris: hic autem quod filij ipsius filij: vt discas quod vna sit patris & filij operatio, & amborum omnia esse communia.

Hęc loquutus est Iesus, ac digressus abscondit se ab eis.) Sciebat namq; iram illorum turbatam esse ac iritatum: ideo abscondit se, ne amplius inflamaretur, sed magis eius secessione sedaretur.

Quum aut tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum.) Tā multa: quot aut ille ediderit, pretermisit hic propter eorum multitudinem.

Vt sermo Iesaię prophetę completeretur.) Etiam hic dictio Vt, non est causalis, sed euentum dicit siue eius quod futurum est completionem.

Nota..

Et ubicunque dicitur, Vt sermo prophetę completeretur: Vt prophetia completeretur: dictio Vt, & Gręcę dictiones ἵνα & πῶς ac similes, dictam eandem habent significationem: quanquam in alijs euangelistis hoc nō manifestauimus. Neque enim quia dixerunt prophetę, ideo facta sunt quę dixerant: sed quia futurum erat vt fierent, propterea prædixerūt prophetę. Nam scripturę idioma est vt prædiximus, quo significat infallibilitatem prophetię & omnimodam eius completionem.

Ies. 53.

Quem dixit, Domine quis credidit auditui nostro?) De his qui non crediderunt, hoc dixit propheta: Auditum dicens horum ac similium, prophetiam de Christo, quam prophetę quum audissent, auribus animarū suarum a diuino spiritu immisam, prophetauerūt: dicit ergo quod nullus talium illi crediderit.

1. Corint. 1.

Et brachium domini cui reuelatum est?) Brachium patris est filius, vt pote potentia ac robur eius. Ait enim Paulus, Christus Dei potentia. Nihil horum cognitum est, non propter sui absconsionem, sed propter illorum cecitatem. Ipse siquidem in modum solis, lucem suę diuinitatis ostendebat, & per sermones, & per opera. Illi vero malitia deprauatum habentes aspectum, non illustrabantur.

Propterea non poterant credere quia iterum dixit Iesaias.) Etiam hic Propterea, non causale est, sed futuri declaratiuū: quia futurum erat vt credere non possent, siue non vellent: nam si voluissent, utiq; credidissent, Non posse siquidem etiam significat Non velle, sicut in præcedentibus docuimus. Aut, Non poterant credere, prohibiti a malitia & cecitate sua. Quid ergo iterum dixit Iesaias?

Ies. 6.

Nota.

Excæcavit oculos eorum, & indurauit cor illorum.) Et hoc scripturę idioma est, Dei permissionem quasi opus eius appellare. Siquidem Excæcavit, & indurauit, significant, excæcari ac indurari permisit tanq; incurabiles: neminem enim vi attrahit, propter liberum cuiusque arbitrium. Simile etiā est quod dicitur, Indurans indurabo cor Pharaonis.

Exod. 4. 7.

Psal. 43. 106.

Ies. 63.

&, Declinare fecisti semitas nostras a via tua. &, Errare fecisti nos domine

mine a via tua: frequentiaq; sunt huiusmodi in veteri testamēto idiosmata. Tale quoq; est quod apud Paulum dicitur, Tradidit illos Deus in reprobū sensum, & Tradidit illos in affectiones ignominiae. Nam Deus non solum nemini hoc facit, sed nec relinquit, nisi eū relinquamus. Ait namq; Peccata vestra diuisionem faciunt inter me & vos. Iesaiæ. 59.
Rursumq; dicit, Ignorasti legem Dei tui, ignorabo & ego te. Et Dauid, Ecce qui elongant se a te peribunt. Ad hæc saluator ipse in Euangelij ad Ierusalem, Quoties volui congregare filios tuos & cætera, & nolulistis. Psalm. 72.
Matth. 23.

Ut non uideant oculis, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.)

Rursum Ut, non est causæ redditū, sed futuri demonstratiū, quia futurum erat ut oculis non viderent, & corde non intelligerent, neque conuerterentur, nec sanarentur. Oculos autem dicit intellectuales: nā oculis non videre, declaratur per id quod subditur, Corde non intelligere. Hæc tamen verba alio modo declarata sunt in euangelio iuxta Matthæum, alio dicta tempore. Matt. 13.

Hæc dixit Iesaias quando uidit gloriam eius, & loquutus est de eo.) Hæc puera de cæcitate ac induratione & cætera. Gloriam autem eius dicit gloriosam illam visionem, quando vidit dominum sedentem super solium excelsū, & ea quæ circa ipsum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim filiam vidit: & hæc postmodum dixit ac loquutus est de eo, quum tunc hæc ab eo audisset. Nam de Christo erant, quod excæcandi & indurandi erant, non visuri nec intellecturi quod Deus esset, neq; conuertendi ab errore, ut sanarentur vulnera animarum ipsorum. Iesaiæ. 6.

Veruntamen etiam ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter phariseos non confitebantur, ne extra synagogam eijcerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.) Siquidem principes non erant, sed serui gloriæ humanæ. Propterea etiam dominus illis dicebat, Quomodo potestis vos credere quum gloriam a vobis mutuo sumatis, & gloriam quæ a solo Deo est non queratis. Supra. 9.

Iesus ergo clamauit & dixit, Qui credit in me, non in me credit, sed in eū qui misit me) Mitigata Iudeorum ira apparuit iterum & docet. Quod autem dicit, tantundem est ac si dicat, Qui credit in me, credit in eum qui me misit: non solum quia vna est natura & diuinitas amborum, verum etiā quia honor ei qui missus est exhibitus, redundat in eum qui misit. Et quod ait, Non credit in me, videtur quidem negationis, sed magis est exhortationis ad credendum. Simile quoque est & illud, Qui suscepit me, non me suscipit, sed eum qui misit me. Nam & hæc idiosmatis sunt, aliaque huiusmodi. Scire autem oportet, quod aliud est credere ei, quam credere in eum; illud siquidem est credere sermonibus eius quod de cæteris etiam hominibus dicitur; hoc autem est credere in diuinitatem eius, quod de solo Deo dicitur. Marci. 9.

Et qui uidet me, uidet eum qui misit me.) Visionem eam dicit quæ mentis est, ac si dicat, Qui meam cognouit dignitatem, eam quoq; cognouit quæ patris est: nam vna & eadem est in nobis diuinitas: & ego patris imago sum, per omnia illi similis. Videt autem quispiam Christi diuinitatem,

nitatem, non ex natura sua : diuina siquidem natura inuisibilis est, ac penitus inintelligibilis, iuxta illud, Deum nemo vidit vnquam, sed ex operibus diuinis eiusq; sermonibus.

Supra. 1.

Ego lux in mundum ueni.) Lux intellectualis soluens tenebras in intellectu, per diuina opera ac verba, diuinitatis radios sanis ostendens oculis.

Vt omnis qui credit in me non maneat in tenebris.) Quæ sunt in errore peccati. Frequenter enim eadem contestando dicit, assidue volens duru illorum cor emollire, & quicquid ad se attinet, in medium adducens; propterea siquidem etiam clamabat.

Et si quis audierit uerba mea & non crediderit, ego non condemno eum.) In presenti seculo.

Supra. 3.

Neque enim ueni ut condemnem mundum, sed ut saluem mundum.) Dixit etiam tertio capite, Non misit Deus filium suum in mundum ut condemnet mundum, sed ut saluetur mundus per eum; & ibi quoque lege enarrationem quæ optima est.

Qui spernit me, & non accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum.) Qui mihi non paret, nec suscipit uerba mea, habet qui se conuincat ac condēnet: quis sit autem is, audito.

Sermo quem loquutus sum, ille condemnabit eum in nouissimo die.) Quis autem sit hic sermo, aduerte.

Quia ego ex meipso non sum loquutus, sed pater qui misit me, ipse mihi præceptum dedit, quid dicam, & quid loquar.) Quia dicebant non esse eum a Deo, & propterea non obediebant ei, ait: In nouissimo die sermo quem loquutus sum dicens, quod ex meipso non sum loquutus, sed pater qui misit me, ipse mihi præceptum dedit quid dicam & quid loquar, ille condemnabit eum, loco accusatoris constitutus, conuincens, omnemq; amputans occasionem, quem operibus confirmaui, ex omni parte ostendens quod Deo non sim contrarius.

Et scio quod præceptum eius uita sit æterna.) Vtpote vitam concilians æternam, tanquam ad vitam adducens æternam. Sunt ergo inexcusabiles, qui ea non suscipiunt quæ mihi præcepta sunt ut loquar, uidelicet uerba mea, doctrinam meam; & sibiipsis sunt inimici, vtpote vitam non suscipientes æternam. Hec vero, Quid dicam & quid loquar, idē significat. Multa aut sunt huiusmodi apud sacram scripturam.

Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.) Et per prædictam & per præsentem sententiam, rursus inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis præ immensa benignitate. De huiusmodi autem humilitate uerborum dispensatorie dictorum, varijs in locis diximus. Illa namq; a meipso non ueni. & Ex meipso non sum loquutus. & Ipse mihi præceptum dedit quid dicam & quid loquar, ac similia: manifestius quidem confirmant, quod Deo non sit contrarius: secretius uero innuunt, quod patri sit æqualis.

Supra. 8.

Cap. xlii.

Ante diem festum paschæ sciens Iesus quod uenisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad patrem.) Nam postquam mortuus est ac resurrexit, a terra in coelum migravit.

Quint.

Quum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.) Suos, vocat discipulos, utpote domesticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoque sunt omnes Iudei, tanquam cognati: imo etiam omnes simul homines, tanquam creaturæ ipsius. Addidit autem, Qui erant in mundo. Nam qui iam in virtute mortui erant, eius etiam proprii dicebantur, Abraham videlicet Isaac & Iacob, quique tempore illorum iusti erant. Quum dilexisset ergo discipulos ad id usque temporis, tunc magis dilexit eos. Nam, In finem, idem significat quod vehementer. Quia enim iam moriturus erat, eosque relicturus, dilectionem intendit ad accensionem vehementioris memoriæ ipsius. Signum vero intentionis fuit lotio pedum illorum: nam qui aliquem feruenter amat, ne extremum quidem eius ministerium deuitat.

Et cena facta.) In diuersorio, in instrato cœnaculo: quia facta vespera, sicut dixit Matthæus, accubuit cum duodecim. Quære ergo hanc sententiam sexagesimotertio eius capite, ac lege omnem quæ ibi data est expositionem Matth. 26.

Quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ ut traderet eum.) Iam tunc cogitationem immisisset, quando vnguentum effudit super caput Iesu mulier, de qua scripsit Matthæus. Quære ergo iuxta finem sexagesimi secundi capitis ipsius ubi dicitur, Amen dico vobis, ubique prædicatum fuerit hoc euangelium in vniuerso mundo & cetera, & lege finem datæ ibi expositionis. Hoc autem interposuit euangelista cum stupore admirans excellentem Christi clementiam, quia huius etiam pedes lauit, qui in proximo erat eum traditurus.

Sciens Iesus quod omnia dederit ipsi pater in manus.) Tanquam filio legitimo & vnigenito. Humano autem more dixit, Omnia dedit ipsi pater in manus, Christum ipsum imitans qui frequenter huiusmodi de se dispensatione solet dicere, sicut varijs in locis diximus. Sicut autem pater tradit filio, sic & filius patri. Ait enim Paulus, Quum tradiderit regnum Deo & patri. 1. Corin. 15.

Et quod ad Deum exisset, & ad Deum iret.) Tanquam filius Dei ac Deus. Ait ergo, Sciens seipsum omnipotentem ac Dei filium: licet tantum esset potestatis, talisque dignitatis, ad extremam tamen descendit humilitatem, tum dilectionem erga discipulos ostendens, tum eos animi modestiam edocens.

CAPVT .XVI. DE LOTIONE PEDVM.

Virgit a cena, & ponit uestimenta.) Non omnia, sed exteriorē amictum, aut etiam indumentum quod vesti illi exteriori adhærebat, quo succinctior esset ad id quod facere parabat.

Quumque accepisset linteum, præcinxit se.) Linteum sese præcinxit ad extergendos lauandorum pedes.

Deinde misit aquam in peluim.) Ipse etiam aquam ferebat, & vniuersa cum omni promptitudine proprijs manibus faciebat: ut & nos ministrantes, cuncta cum omni promptitudine per nos ipsos faciamus, in illum respicientes: neque extollamur: quid enim sumus nos si ad Deum z ii confere

conferamur. Linteum itaque, peluim ac hydriam a patrefamilias proculdubio in eum tunc vsum accepit.

Et cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum.) Quia lauare cœpit ac postmodum venit ad Petrum: apparet quod primum lauerit pedes Iſcariotæ: simul quidem beneſicio afficiens ac honorans proditorem ſuum vſque ad mortem, vt et nos ſimiliter faciamus: ſimul etiam compungi volens illum, qui talia aduerſus talem gubernatorem cogitaret.

Et ait ei ille, Domine tu mihi lauas pedes? Tu qui filius Dei es: In ſuoporem verſus hoc dixit, ac vehementer cum reuerentia veritus.

Reſpondit Ieſus & dixit ei, Quod ego facio tu modo neſcis.) Quod ego hac re doceo.

Scies autem poſtea.) Quando hoc manifeſtauerō. Nam paulo poſt de hoc dicturus eſt, Si ego laui veſtros pedes dominus & magiſter, & vos debetis inuicem alij aliorum lauare pedes. Vel ſcies poſtea, quum me videris in cœlum aſſumptum, quum venerit ſuper vos paracletus: tunc enim ſcies qualis quale fecerim opus & quare.

Ait illi Petrus, Non lauabis pedes meos in æternum.) Hoc eſt nunquam, aſſeuerabat enim honorans illum ac venerans.

Reſpondit ei Ieſus, Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus, Domine non pedes tantum, ſed & manus & caput.) Non dixit quam ob cauſam hoc faceret, ſciens illum non poſſe eo modo perſuaderi, ſed poſtius magis repugnaturum: ſed quum præ nimio amore repugnaret, ex hoc illi perſuadet: comminatus namque exciſionem, protinus eum inclinauit, fecitque vt ille ampliùs petat, q̃ priùs ab eo petebatur: & tantum ſe offerat ad id miniſteriũ pferendũ, q̃tũ priùs ad repugnandũ, imo etiam ampliùs. Non tantũ, inquit pedes, ſed & manus & caput: ita nimia dilectione & primum obſiſtebat, & poſtmodum cōcedebat.

Dicit ei Ieſus, Qui lotus eſt, non indiget niſi ut pedes lauet, ſed eſt mundus totus. Et vos mundi eſtis.) Ne opinarentur lotionem hanc, purificationẽ quamdam eſſe, quale & baptiſma: huiusmodi opiniõem exemplariſter ſoluĩt dicens, Qui lotus eſt, non indiget lauari niſi ſolos pedes quibus calcando lauacrum egreditur, ſed eſt mundus totus, vtpote iam lotus. Et vos mundi eſtis, nempe mundati iam per doctrinam quam vos docui, & abiecta omni prauitate ac malitia. Nam & Chryſoſtomus interpretans illud, Et vos mundi eſtis: ait etiam adiectum eſſe, Propter ſermonem quem loquutus ſum vobis. Itaque doctrina non opus eſt vobis, vt mundemini ab his quibus iam emundati eſtis, niſi vt ſolis pedibus laudemini, propter cauſam quã nunc non ſcitis, ſcietis aut poſtea.

Sed non omnes.) Non omnes mundi eſtis.

Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum: propterea dixit, Non omnes mundi eſtis.) Nouerat eum qui præcipitatus & contaminatus erat.

Quum ergo lauiffet pedes eorum, receptisq; veſtimẽtis ſuis accubuiſſet, iterum dixit eis, Scitis quid fecerim vobiſ?) Ignorantes interrogat, quo attentiores red-

dat: nam poſtquam factum eſt, vult nunc docere quod ignorabant.

Vos vocatis me dominum ac magiſtrum, & bene dicitis, ſum etenim.)

Sum iſta, tanquam

tanquam Deus. Nam cum discipulis loquens sese detegit. Dicens itaque; Vos dicitis: vos me ita appellatis: sermonem inuidia carere fecit. Addens autem, Sum: huiusmodi confirmauit appellationes, nec ad gratiam, sed propter veritatem dictas demonstraui. Iam ergo hinc ratiocinemini.

Si ergo ego laui uestros pedes, dominus & magister, & uos debetis inuicem alij aliorum laui pedes.) Non dixit, Si ego qui natura dominus sum, laui uestros pedes qui natura serui estis, multo magis uos inuicem conserui, debetis alij aliorum laui pedes. Neque dixit, Si ego proditoris laui pedes, multo magis uos insidiatorum: sed hæc per opera significans, horum disputationem reliquit auditorum conscientiae.

Exemplum enim præbui uobis.) Exemplum defectionis in dilectione, hoc opere tradidi uobis.

Ut quemadmodum ego feci uobis, & uos faciatis.) Ex dilectione defectionis, ac subditis ministrantes. At uero ipse quidem erat maior quam intelligi ac dici posset: nos autem sumus terra & cinis, puluis & cœnum, aut si quid his uilius est. Quando uero non tantum ad minores non deijcimus nos, sed neque ad maiores: nec solum pedes seruorum nō lauamus, sed neq; amicorū, quum etiā insidiatorū laui debeamus: quā obsecro condemnatione digni non erimus? qui non solum Christi non imitamur exemplum, uerum etiam e contrario erigimur, & ex diameetro extollimur, nec quod debitum est exoluimus. Et uos inquit debetis inuicem alij aliorum laui pedes.

Nota.

Amen amen dico uobis, non est seruus maior domino suo: neque legatus maior est eo qui misit illum.) Itaq; si ego qui incōparabiliter maior sum, me ipsum adeo defecei, multo magis uos. Et hoc aut ineffabilis humilitatis ipsius est, quod sese dederit in exemplum, creatorē uidelicet creaturis: & quodammodo se comparauerit qui incomparabilis est. Dixit autem & hanc sententiam decimonono capite iuxta Matthæum: ibi ergo quære quod dicitur, Non est discipulus supra magistrum suum & cæt.

Matth. 10.

Si hæc nouistis, beati eritis si feceritis ea.) Si hæc nouistis quæ dicta sunt, nouistis autem ea quum a me didiceritis: beati eritis si feceritis ea, neque enim nosse sufficit, sed & facere oportet.

Non de omnibus uobis dico.) Puta, Si feceritis ea. Nam de Iuda hoc dicebat, qui non solum ea facturus non erat, sed nec aliud quicq; eorum quæ præcepta erant, de proditōne iam curam habens.

Ego scio quos elegerim.) Noui tāquam Deus, quinam ex electis meis facturi sunt ea, & quis sit qui non faciet. Superius quoq; dixit, Et uos mundi estis, sed non omnes: varijsq; temporibus multa huiusmodi loquutus est, quæ solius proditoris pungerent conscientiam, simulque docerent quod eum non lateret proditor, & illum ad poenitentiam ac correctionem euocarent: uerum non persuaserunt. Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus octauo iuxta Marcum capite: & ibi quære quod dicitur, Et ascendit in montem, & vocauit quos ipse uoluit & cæt. totamq; illorum uerborum lege enarrationem.

Marci. 3.

Sed ut scriptura compleatur: Qui eduit mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suum.)

z

iii

sum.)

sum.) Etiam in hoc loco dictio Vt, manifestatiua est eius quod futurum erat. Hoc quoque sicut & alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat, vt compleretur scriptura Dauidica, quæ ait, Qui comedit panes meos ampliavit aduersum me supplantationem. Septuaginta ergo ex Hebraico sensu hanc ita interpretati sunt: Christus vero eadem nunc ex eodem interpretatus, alijs dictionibus eandem vim obtinētibus eadem & ipse dicit. Siquidem idem sibi volunt, Qui edit, quū euangelista Christi verba referens habet ὁ τρώγων: & Qui comedit, quū septuaginta dicunt ὁ ἐδίδω: & Ampliavit, sicut Sustulit, eodēq; modo se habent & reliqua. Ait ergo de Iuda, Qui apud me pascitur, qui de eadē mēsa mecum communicat, neq; ob hoc ipsum me reueretur, ampliavit ac sustulit, hoc est confirmavit siue mouit aduersum me calcaneum & supplantationem, siue dolum ac insidias, eo quod cum inimicis sit loquutus. Solent namque qui currentes deicere nituntur, calcaneo insidiari, ideo calcaneus ac supplantatio dolum ac insidias denotat.

Nunc dico vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit credatis quod ego sum. Vt quum fuerit completa huiusmodi scriptura, credatis quod ego sum de quo illa vaticinabatur

Math. 10. Amen amen dico vobis, qui recipit quemcumque misero, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.) Iuxta finē quoq; decimōni capitis euangelij secundū Mattheū dixit, Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Nunc autē etiā idē dicit, volēs amplius illos consolari, quod futurum esset, vt paulo post percurrerent orbem.

Supra. 11. Hæc quum dixisset Iesus, spiritu turbatus est.) Spiritum dicit affectum mœroris ac turbationis, quo mouebatur ob proditoris perditionē: nā præ nimia compassione turbabatur, vehemēter enim super eo dolebat. De Lazaro etiā dictum illud declarantes, Infremuit spiritu, spiritum diximus turbationis affectum.

Et testificatus est ac dixit, Amen amen dico vobis, quod unus ex vobis tradet me.) Testificatus est siue protestatus de prodicione.

Aspiciabant ergo seinuicem discipuli hæsitantes de quo diceret.) Siquidem miserū nondum publicare volebat, expectans adhuc eius conuersionē.

Nota. Recumbebat autem unus ex discipulis Iesu in sinu ipsius, is nimirum quem diligebat Iesus.) Ipse erat qui hæc scribebat, velut significauit idem in fine euangelij. Hunc autem diligebat Iesus, plus videlicet cæteris, vt qui plus diligī dignus erat, ob virtutis magnę prerogatiuam, quam ipse modestiæ causa occultauit. Dicitur autem tantam a puero curam habuisse puritatis, vt ne turpem quidem cogitationem vnquam in cor suum ascendere permiserit: turpis autem cogitatio nō de motu naturali accipienda est, sed de phantasia voluntaria: ideo etiā virgo postmodum cognominatus est. Hoc vero priuilegium Dei quoque generici dangebatur, propter excellentem animi humilitatem ac mansuetudinē, quas adeptus erat postquam de præeminentia correptus fuerat. Siquidem hæc virtutes etiam Moſen exaltauerunt. Considera vero & hoc quomodo solus e discipulis in magistri afflictionibus permanserit, donec spiritum

spiritum exalasset: ob hæc ergo etiam amplius eum diligebat, ac tempore illo in sinu eius recumbebat, tanquam filius in sinu patris: appropinquans similiter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem verisimile est, quod præcognita iam magistri morte, mœstus admodum erat, & propterea post pedum lotionem ascitus fuerat, ibique recubuerat: consolationis ergo gratia hæc scripsit, non gloriationis: nam fugiens iactantiam, sui ipsius nomen conticuit. Verum quum ceteri euangelistæ prætermisissent quæ de intinctione & offula Iudæ data contigerant: narraturus hoc, incidit necessario in horum enarrationem. Nam quia hortatu Petri clam interrogauerat quisnam esset, qui eum traderet, necesse erat dicere quomodo recumberet, ut clam ceteris posset interrogare, & quo pacto ausus est ibi recumbere ac secreto interrogare. Aut recubuisse se dicit in sinu eius, immensam illius manifestans humilitatem, qui immensæ erat gloriæ: se vero diligenter ait, significans & se gratum, & illum humanum. Confitetur ergo quod diligebatur: causam vero cur diligeretur non addit, simul & gratus & modestus.

Innuat ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur, quisnam esset de quo diceret.) Ipse quidem ausus non est interrogare, propter causam quam sexagesimo quarto iuxta Matthæum capite diximus: Iohanni vero hoc commisit, tanquam a præceptore maxime dilecto, qui tunc in sinu eius recumbebat. Matth. 26.

Quum ergo ille recumberet ita super pectus Iesu, ait illi, Domine quis est? Ita, sicuti recumbebat, hoc est non eleuatus, sed tantum conuersus. Iohannes itaque ex simplicitate ac dilectione recumbebat: nondum enim natura Deum esse cognoscebat: ipse vero permittebat, etiam in hoc animum illius oblectans.

Respondet Iesus, Ille est cui ego intinctum panem porrexero. Et intinctum panem dat Iudæ Simonis Iscariotæ.) Quare prædicto iuxta Matthæum capite, ubi dicitur, Dico autem vobis, quod non bibam ex hoc fructu vitis usque in diem illum & cetera: & lege totam enarrationem: nam in ea de his & ijs quæ sequuntur ad verbum dictum est.

Et post offulam tunc introiit in illum satanas.) In fine illius enarrationis de hoc plane inuenies. Ingressus est autem in illum, non quod ut demoniacum agitaret, sed quod dominaretur ac seruituti eum subiceret, veluti septuagesimosexto capite euangelij secundum Lucam diximus. Vel etiam per cogitationes in illum ingressus est. Lucæ. 22.

Aut ergo illi Iesus, Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo intellexit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas, quod diceret ei Iesus, Eme ea quæ ad festum nobis necessaria sunt: aut egenis ut aliquid daret.) In ea enarratione etiam hæc omnia pulchre declarata sunt.

Accepta autem ille offula, exiit continuo.) Similiter & hoc.

Erat autem nox quando exiit.) Significauit tempus euangelista, ostendens quod neque nox eum retinuit.

Aut Iesus, Nunc glorificatus est filius hominis.) Superius dixit capite Supra. 12.
decimoquinto, Venit tempus ut glorificetur filius hominis. Hic autem
tem

tem, Nunc glorificatus est filius hominis. Ex hoc inquit tempore glorificatus est, afflictionibus pro mundo toleratis: nam gloria sunt domino afflictiones quas pro seruis tolerat. Tanquam factum autem dicit id quod futurum est, quia paulo post comprehendendus & passurus erat. Quod si domino gloria sunt afflictiones toleratę pro seruis, multo magis seruis gloria sunt, quę pro domino sustinent.

Et Deus glorificatus est per eum.) Pater glorificatus est per filium, per conuersationem qua tanquam homo pro salute hominum conuersatus est. Nam sicut filio gloria est habere talem patrem, ita sane & patri gloria est habere talem filium. Pręterea quoque homines videntur admiranda quę faciebat, glorificabant Deum, quemadmodum dicunt euangelistę.

Supra. 3.

Quod si Deus glorificatus est per eum, & Deus glorificabit eum per seipsum.) Glorificabit filium per seipsum, edens prodigia tempore passionis, tremenda ac stupenda signa: etiam hinc ostēdens quod legitimus esset eius filius. Nam & propterea in superioribus dixit, Quum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim, vbi latiore ac manifestiorem dedimus enarrationem.

Et continuo glorificabit eum.) Continuo in ipsa cruce. Hoc autem dixit ne de gloria illa opinarentur, quam habebit in secundo suo aduentu, de qua frequenter eos docuit. Hęc vero dicens, monet stertentes eorum cogitationes, & suadet ne solum non moleste ferant, sed & gaudeant propter gloriam eius quę paulo post futura est.

Filioli adhuc modico tempore vobiscum sum.) Futura iterum illis prędicit, vt postea recordati cognoscant, quod omnia manifeste sciēs prędixerit: & ne repente superuenientia turbent illos non expectantes. Filiolos vero vocauit eos, non solum tanquam creator eorum, verum etiam tanquam magister ipsorum. Dicens autem, Filioli adhuc modico tempore vobiscum sum, vehementius suspendit desiderium eorū.

Queretis me.) Postquam mortuus fuero. Iudęis vero quum dixisset, Queretis me, addidit, Et non inuenietis: discipulis autem hoc non addidit: nam hi inuenturi eum erant post resurrectionem. Et illis quidem insaniam mitigans, dixit, Queretis me: his autem ardentius immittens desiderium.

Et sicut dixi iudęis, Quo ego abeo uos non potestis uenire: etiam uobis dico nunc.) Sed illis quidem tanquam indignis hoc dixit: his vero tanquam nondum morituris.

Leuit. 19.

Pręceptum nouum do uobis, ut diligatis inuicem.) Atqui vetus erat pręceptum, Diliges proximum tuum sicut teipsum: verum quod nūc datur, maius illo est: subdit enim:

Sicut dilexi uos, ita & uos diligatis inuicem.) Hęc est nouitas: illud si quidem pręcipiebat proximum diligere tanquam seipsum: hoc autem etiam plusquam seipsum. Nam ita dilexit nos Christus, vt nec sibi ipsi parceret, sed pro nobis moreretur. Quidam vero aliter interpretantur: quod scilicet vetus pręceptum erat, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: nunc autē tradit oēs esse diligendos, videlicet

delicet etiam inimicos: siquidem ipse omnes dilexit discipulos, ut neque Iudam sibi parantem insidias odio haberet, sed potius turbaretur spiritu, hoc est affectu mœroris ac tristitiæ propter illius perditionem.

In hoc cognoscent omnes, quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutua.) Sicut & ego erga vos: quia verus discipulus præceptorem imitatur. Hic manifestus est Christiani character, hoc plane insigne: nam vera dilectio omnium caput est virtutum. Quid ergo, an non multo magis demonstrant miracula, Christi discipulum? Nequaquam: dixit enim iuxta finem quinti capituli euangelij secundum Mat Math. 7. Multi dicent mihi in illo die, Domine Domine nonne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum dæmonia eiecimus, & per nomen tuum uirtutes multas fecimus? & tunc confitebor illis, Nunquam noui uos: & lege totam quæ ibi posita est enarrationem. Atqui miracula maxime orbem allexerunt. Verum id erat, quia dilectio eos qui edebant miracula, præcedebat.

Dicit ei Simon Petrus, Domine quo abis? Respondit illi Iesus, Quo ego abeo non potes me nunc sequi, postmodum uero me sequeris.) Petrus quidem interrogauit non tantum scire uolens, quantum sequi cupiens. Christus autem cognitam habens eius mentem, ad eam respondit: non dixit enim quo abiret: sed, Non potes me nunc sequi, insinuabat autem de morte.

Dicit ei Petrus, Et quare non possum te nunc sequi? animam meam pro te ponam.) Quid agis o Petre? Quum ille dicat, Non potes, tu dicis, Quare non possum? Proinde experientia te docebit ne contradicas.

Respondit illi Iesus, Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non canet gallus donec ter me negaueris.) Quare sexagesimoquarto iuxta Mat Math. 26. thæum capite ubi dicitur, Respondens autem Petrus dixit illi, Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar: & lege ibi dictam enarrationem, præterea & eas quæ sequuntur usque ad eum locum ubi habetur, Similiter autem & omnes discipuli dixerunt. Quod si variationem aliquam ferunt uerba, nihil mirum. Hæc siquidem dicta sunt priusquam exirent in montem Oliuarum: illa uero postquam illuc exierant: nam quum bis obstitisset Petrus, bis de negatione protestatus est illi Christus: & de prima quidem repugnatione ac protestatione scripserunt Mattheus & Marcus, de secunda uero Lucas & Iohannes.

Ne turbeur cor uestrum.) Quum dixisset dominus ad Petrum, Cap. xiiii. Postmodum me sequeris: &, Ter me negabis, propter utrumque turbati sunt, timentes ne quando ipsi ab eo amputarentur vel exciderent, solo Petro sequente: aut ne quando ipsi quoque eum negarent, quemadmodum & eorum præfectus. Reprimens ergo illorum anxietatem, primum quidem timorem negationis consolatur, deinde etiam de timore amputationis siue excisionis.

Credite in Deum, & in me credite.) Credite firmiter in Deum patrem & in me, ac fides quæ in nos erit, seruabit vos insuperabiles.

In domo patris mei mansiones multæ sunt.) Quæ sufficiant ad suscipiendum vos, ut semper sitis nobiscum.

Quod si secus esset, dixissem uobis, uado paraturus uobis locum.)

Quod si non

Supra. 12.

non essent multæ mansiones ac splendidum habitaculum, dixissem vobis quod vado ad parandum mansionis locum vobis qui mei estis & oibus digniores: hoc oïno sane mihi curæ ē, vt vbi sum ego & vos sitis. Prædixit enim eis dicens, Vbi sum ego, illic & minister meus erit.

Et si abiero ut præparem vobis locum, iterum ueniam & assumā vos ad meipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis.) Hoc etiam dixissem vobis, q̄ si abiero vt præparem vobis locum & cēt. itaq; nec sic oportuit animo deiectos esse: quia vero iam olim præparata est multitudo mansionum, ac dignis sorte distributæ sunt, fidutiam habere oportet, & non desperare. Potest & aliter dici: q̄ etiam si abiero vt præparem vobis locum, videlicet vt innotuem vobis ascensum in cœlum, quo nullus vnquam hominum ascendit, rursum veniam secūdo aduentu, & assumā vos ad meipsum, resuscitatos ex mortuis, vt conregnetis mihi in æternum. Quāq; enim mortui ante eum ascenderunt, sed non cum corporibus: & si simul cū eo sunt,

Iā sæpius diximus illud esse dogma Græcorū, de quo uide ante libri exordium in epistola ad lectorem.

at non simul regnant. Quia vero sciēs motus cordiū ipsorū, cognouit cupere illos scire quo iret, & viam quæ eo duceret quo iret, ait: Et quo ego uado scitis, & uiam scitis.) Ex his quæ frequenter dixi vobis, & hoc & illud nostis, si recordamini. Ad patrem namque ibat, a quo etiam exiuerat: via autem ipse est per quem imus ad patrem, veluti in sequentibus dicturus est.

Dicit ei Thomas, Domine nescimus quo uadis, & quomodo possumus uiam scire?) Putabat namque sensibilem aliquem locum esse quo iret, & eodem modo viam esse similem.

Ait illi Iesus, Ego sum uia, & ueritas, & uita.) Via quidem, quia per me gradimini: ueritas autem, quia uera loquor, & ea infallibiliter erunt: uita uero, quia mortui quoque dominor. Si ergo ego uia sum, ducam utique uos: si etiam ueritas, non mentior: quod si & uita, neque mors uos a me separabit.

Supra. 6.

Nemo uenit ad patrem nisi per me.) Nono uero capite dixit, Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eū: ille siquidē trahit, hic autem ducit, & ambo cooperantur ad hominum salutem.

Si cognouissetis me, & patrem meum utique cognouissetis.) Superius quidē dicēs, Et quo ego uado scitis, & uiam scitis: significauit q̄ & patrē & se cognoscerent: hic autē adiiciens, Si cognouissetis me, & patrē meū utiq; cognouissetis, ostendit quod & se & patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit: nam quia utrūq; cognoscebant, at nō ut conueniebat, (postmodum enim descēdens spiritus sanctus, perfectā præbuit eis cognitionē) interdū quidem dicit q̄ cognoscunt, quia utiq; cognoscunt: quandoq; uero quod non cognoscunt, quia non ut oportet cognoscunt. Nunc uero ait, Si cognouissetis me ut oportet, quis sim q̄tū ad intellectum, & patrem meum utiq; cognouissetis: nam quum mihi sit equa-
lis, & a me inseparabilis: qui me cognouit, & patrem cognouit.

Et nunc cognoscitis eum.) Quum me cognoscatis, q̄q; non ut oportet, consequens est, ut & ipsum similiter cognoscatis. Chrysostomus uero Cognoscetis interpretatur, puta, non post multum tempus, cognoscetis eum ut oportet, ubi super uos spiritus sanctus descenderit.

Et uidistis

Et vidistis eum.) Etiam potentiam eius vidistis per meam potentiam, per diuina signa quæ edidi; nam quæ ego possum, hæc & ille.

Dicit ei Philippus, Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis.) Et sufficit nobis, ut qui te iam antea cognouimus. Quia ergo quæsiuit nosse patrem, ostendit Christus quod eum iam nosset.

Ait illi Iesus, Tanto tempore uobiscum sum, & non cognouisti me Philippe? In interrogationis sermo est, tanto tpe uobiscum sum, diuina signa operans, & ab his nō cognouisti me, quis sim dignitate & potentia? q̄ Deus oī potens? Sane omnino cognouisti me, & consequens ergo est, ut & patrē cognoueris: nam imago per omnia similis sum ego patris.

Qui uidit me, uidit & patrem.) Qui meam cognouit dignitatem & potentiam, cognouit & patris dignitatē ac potentiā: sumus nāq̄ per omnia similes, & vnus per alterū mutuo cognoscimur.

Et quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem? Quō cognoscere cupis quæ iā cognouisti: quō quæris q̄ habes? Alio quoq̄ modo intelligunt hæc uerba, q̄ querebat Philippus videre patrē sensibilibus oculis, audiēs Iesā. 6. fortassis a multis frequenter uisum esse prophetis, specie ac figura hu- Iesā. 6. Iesā. 10. mana, additq̄, Et sufficit nobis, ut q̄ ipsum filiū iam uideret ac nosset, Daniel. 7. Christus autem ostendit quod neq̄ se uidisset neq̄ nosset secundum diuinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negatiue sententia, Tanto tēpore uobiscum sum & nō cognouisti me Philippe: nam diuina natura uideri non potest nec cognosci. Qui uidit me, uidit & patrem: qui uero me uidere non potest, neque patrem uidere potest. Et quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem, quum nec me uideris, nec cognoueris, q̄q̄ te opinaris & uidisse & cognouisse me?

Non credis quod ego in patre & pater in me est? Quod mutuo vnus per alterū cognoscimur, tanq̄ omnino similes. Quere autē circa finem decimi capitis ubi dicitur, Ut cognoscatis & credatis quod pater in me ē, & ego in eo: & lege eius enarrationem. Supra. 10.

Verba quæ ego loquor uobis, a meipso non loquor.) Sed a patre: q̄ si a patre, utique a meipso: nam quæ mea sunt, etiam illius sunt: & quæ illius, etiam mea sunt. Omnia siquidem communia & æqualia possidemus. Dicens autem de sermonibus, dicit etiam de operibus.

Pater autem in me manens, ipse facit opera.) Ad finem prædicti capitis dixit, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: hic uero ait, Pater facit opera, quæ uidelicet ego operor. Et tūc autē & nūc idē significauit, nempe quod eadem & possint & uelint. Pater ergo loquitur p̄ filium tanquam per suum sermonem: operatur uero per filium, tanq̄ per suam potentiam. Præterea in me manens, hoc est a me non separatus, uel per me designatus.

Credite mihi quod ego in patre, & pater in me.) Credite mihi dicenti quod ego in patre, & pater in me conspicitur.

Alioqui propter ipsa opera credite mihi.) Si uero non creditis mihi propter sermones meos: uel propter opera ipsa credite mihi, quum supernaturalia sint ac diuina. Similiter quoq̄ ad finem prædicti capitis dixit, Quod si mihi non creditis, operibus credite.

Amen

Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet.)
Non dixit, Maiores facere possum his quæ feci, sed quod mirabilius est, etiam alijs tribuam, vt talia operentur. Deinde addit quod adhuc maius est dicens.

Et maiores his faciet.) Hoc autem demonstratio est potentia eius qui dedit, non eius qui signa edit: nam qui per Christi nomē maiores facit opera q̄ Christus ediderit, Christi potentiam prædicat.

Quia ego ad patrem meum vado.) Vestrum inquit est deinceps miracula operari, quia ego ad patrem meum vado, vt in propria restituatur gloria. Hæc autem omnia ad consolandum eos dicebat, quod tristes essent, ac grauius ferrent, quia sermones de resurrectione eius non intelligebant.

Et quicquid petieritis nomine meo hoc faciam.) Quicquid petieritis inuocato nomine meo. Dixit autem Faciam, suam ostendens potentia.

Vt glorificetur pater per filiū.) Patris siquidē gloria est filiū oīpotētia. *Si quid petieritis nomine meo, ego faciam.)* Ego tanquam cum patre æqualiter omnipotens. Idem autem dixit, sermonem maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet qui eū diligūt: docet quomodo illum diligere oporteat, quia non solo verbo, sed & opere.

Si diligitis me, præcepta mea seruare.) Nam dilectionis meæ signū est observatio præceptorum meorum: eorum vero observatio est completio aut operatio illorum. Quia autem verisimile erat corporalem eius conuersationem, assuetaque colloquia eos expetere: adhuc consolatur illorum dolorem, dicens:

Et ego rogabo patrem & alium paracletum dabit vobis.) Hinc incipit discipulis notitiam dare de spiritu sancto. Alium inquit paracletum tanq̄ me, siue admonitorem ac præceptorem in certaminibus virtutis: solacium ac subsidium in afflictionibus. Dicens itaq̄ Alium, ostendit personarum differentiam. Dicendo autem paracletum siue consolatorem, docuit naturę identitatem: siquidem consolatores sunt & filius & spiritus sanctus. Non tamen dixit Mittam, ne Dei aduersarius esse videretur, & quasi alicuius alterius virtute facere sermones: sed nunc quidem rogaturum se patrem promisit, & propter dictam causam, & vt fide dignus haberetur. In sequentibus autem propriam ostendit dignitatem dicens, Si ego non abiero, paracletus non veniet ad vos: si aut abiero, mittam vobis eum. Et rursus accipite spiritum sanctum. Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui ubique præsens est, suaq̄ diuinitatē singulis prout vult charismata: Non tanquam seruus datur ac mittitur, sed tanquam eiusdem naturę, & eadem volens cum patre ac filio. Non enim sicut hæc in creaturis significat, ita & in trinitate increata. Et datur quidem a patre, vtpote ab illo procedens, mittitur vero a filio quasi cooperans & non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait spiritum sanctum: in sequentibus autem etiam huius ostendit potestatem dicens, Quum autem venerit ille, & cetera.

Vt maneat vobiscum in æternum.) Qui nec post mortem vestram separetur. Deinde etiam docet quis sit alius paracletus.

Spiritum

Tangit hic dogma
Græcorum, de quo
vide ante libri exor
dium in epistola ad
lectorem.

Infra. 16.

Infra. 20.

Spiritum ueritatis.) Hoc est verum siue præcipuum, quantum ad alios spiritus. Nam & angelus dicitur spiritus & anima & ventus ac pleræque alia. Ne autem alium spiritum audiētes, suspicentur etiam illum esse in carne, ac sensibilibus visibilem oculis, ait:

Quem mundus non potest accipere.) Non potest accipere sensibilibus.

Quia non uidet eum.) Corporaliter, quum sit incorporealis.

Nec cognoscit eum.) Quum illum non videat. Intelligitur autem & aliter: quod is cui mundana curæ sunt, non potest illum suscipere, quia non uidet eum, siquidem excæcatus est oculis intellectualibus: nec cognoscit eum, quum nihil sublime possit intelligere.

Vos autem cognoscitis eum.) Propemodum illum cognoscitis. Nam post breue tempus descendet ac docebit vos. Vel, Cognoscitis eum ex mei cognitione. Sicut enim qui nouit me, nouit & patrem: ita rursum qui nouit me, nouit & spiritum sanctum. Nam tres vnus sunt substantiæ ac naturæ, potentiæ ac dignitatis.

Quia apud uos manet.) Sicut enim pater mecum est, ita & spiritus sanctus. Inseparabilis siquidem est beata trinitas.

Et in uobis erit.) Non moriens sicut ego: neque enim incarnatus est sicut ego. Quia uero quum tam multa dixisset, nondum tristitiam illorum repulerat: quia grauiter adhuc ferebant ac mœrebant, ut qui iam orphani relinquerentur, huiusmodi curat mœstitiam.

Non relinquam uos orphanos.) Paternæ miserationis uerbum est, multam adferens consolationem ac oblectationem. Nequaquam uos relinquam orphanos, qui filij mei estis.

Veniam ad uos.) Veniam rursum post tertij diei resurrectionem, quæ non ut prius conuersans.

Adhuc modicum & mundus iam me non uidebit.) Quum tanquam homo moriar.

Vos autem uidebitis me.) Apparentem uobis per intermissa tempora, conuersante semper uobiscum alio paraclete.

Quia ego uiuam.) Viuam rursus a mortuis resurgens.

Et uos uiuetis.) Non statim mecum interfecti, sed mea uirtute multo adhuc tempore conseruati. Vel, Vos uiuetis etiam post mortem uita beata.

In illo die cognoscetis uos, quod ego in patre meo sum.) In illo die, resurrectionis meæ uidelicet, cognoscetis quod ego a patre meo indiuisus sum, eadem potens cum illo.

Et uos in me, & ego in uobis.) Et quod uos etiam in me, custoditi ac roborati: & ego in uobis, custodiens ac roborans uos. Hæc autem cognoscetis, repressis inimicis, uobisque libere loquentibus, ac euangelio indies florente. Christus itaque in patre, ratione eiusdem potentiæ: Apostoli uero in eo, & ipse in illis, ratione auxilij. Siquidem nouit frequenter scriptura eisdem uerbis de Deo & homine positis, non similiter uti. Nam & Christus & nos filij Dei ac Dei dicimur, & imago ac gloria Dei: sed magna est differentia, & multa varijs in locis similia inueniuntur.

Qui habet præcepta mea, & seruat ea, ille est qui diligit me.) Neque enim sufficit ea tantum habere, sed & facere illa oportet. Quum autem hoc pri-

mum dixisset, nunc rursus idem dicit, ostendens quod dilectionis ipsius signum non est, dolere de separatione eius: nam id timiditatis potius est, sed praecepta eius seruare.

Qui uero diligit me, diligitur a patre meo, & ego diligam eum.) Et ego, tanquam post resurrectionem in pristinam restitutus dignitatem. Considera uero consequentiam admirabilem. Qui seruat inquit praecepta mea, diligit me: qui autem diligit me, diligitur a patre meo: quem uero pater dilexerit, & ego omnino diligam, utpote ambobus eadem & uolentibus & suscipientibus.

Et manifestabo ei meipsum.) Interdum quidem humano more, quandoque uero diuino splendore. Hoc autem audiens Iudas Iacobi qui & Lebgeus dicebatur & Thaddaeus, putauit quod uelut mortui sapientius faciunt, in somnijs manifestaturus esset seipsum: ideoque turbatus, non est ausus explicare quod uolebat, puta Hei nobis quia morieris, & in modum mortui manifestandus es: sed alio modo per interrogationem suam ostendit turbationem.

Dicit ei Iudas non Iscariotes, Domine & quid factum est, quod manifestaturus es nobis teipsum & non mundo?) Quid factum est? grauiter ferentis est ac turbati. Quid accidit quod nobis manifestandus es in somnijs, & non mundo consueto more? nam quia uolebant ut moreretur, admirandam ac desperatam putabant mortem eius.

Respondit Iesus & dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & pater meus diliget eum, & ad illum ueniemus, ac mansionem apud eum faciemus.) Ad eum qui me diligit, ego & pater ueniemus, hoc est ita apparebimus sicut pater meus, & non sicut mortui: & mansionem apud eum faciemus: more diuino in eo habitantes, quod somniorum non est.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem audistis non est meus, sed eius qui misit me patris.) Ostendit quod is qui sermones suos non seruat, nec se nec patrem diligit. Ait enim, Qui non diligit me, sermones meos non seruat: quae autem dico, non mea sunt, sed patris mei. Itaque qui meos non seruat sermones, nec patris seruat sermones: qui uero patris non seruat sermones, neque patrem diligit: siquidem dilectionis signum est obseruatio praeceptorum. Quomodo autem sermo quem loquitur, sit eius & non sit eius, iam praediximus. Verum quia sciebat eos quaedam non intelligere, in quibusdam autem etiam dubitare: promittit & eorum quae ignorabant, & eorum de quibus ambigebant intelligentiam.

Haec loquutus sum uobis apud uos manens.) Haec quae obscura uidentur. Addidit autem, Apud uos manens: etiam hinc ostendens, quod paulo post abiit ad patrem.

Paracletus autem spiritus sanctus quem mittet pater nomine meo, ille uos docebit omnia) Quae uidelicet ad uos spectant. Nomine meo autem, id est ut hic me referat, & meis fungatur uicibus. Nam quia ipse completa dispensatione ascendit ad patrem, reliquum erat ut loco eius descenderet spiritus sanctus, ne paracletus siue exhortator nobis deficeret, sicut ait Gregorius Theologus. Et quare tunc non docuit quae ad illos pertinebant? Quia amplius ferre non poterant, sicut dicit in sequentibus.

Et suggeres

Et suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.) Perfectius ad memoriã redue-
cet, nam verisimile est eos quædam obliuioni tradidisse.

Pacem relinquo vobis.) Alij quidem homines morientes pecunias
ac possessiones domesticis relinquunt: Christus vero pacem suis relin-
quit. pacem, cuius & res & nomen dulce. Pacem inquit, relinquo vo-
bis, vt pacifici erga vos mutuo sitis & erga me, & ita vobis nulla mû-
di turbatio quicquam nocebit, neq; impedimento erit.

Pacem meam do vobis.) Quæ a me amatur, quæ propter illa quæ
animæ profunt conceditur, non mundi pacem, quæ ob ea quæ nocent
animæ seruat.

Non quomodo mundus dat ego do vobis.) Siquidem mundus siue mun-
dana sapientes, pacem mutuo dant mali causa: ego vero pacem do vo-
bis boni causa. Aut aliter: mundus pecunias ac possessiones suis largi-
tur: ego vero pacem do vobis qui mei estis. Quia autem dicendo, Pa-
cem relinquo vobis, quo separationem indicabat, maiorem eis iniecerat
turbationem, ait:

Ne turbetur cor uestrum, neq; formidet.) Vides quod non tantum amo-
ris magnitudine mouebantur, quantum formidine: putantes se discerpen-
dos ab illius inimicis?

Audistis quod dixerim vobis, Vado & venio ad vos.) Non solum dixi qd
vado, sed etiam quod venio ad vos. Quid ergo formidatis?

Si diligeretis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad patrem.) Quia de
mea nondum certiores facti estis potentia: & quia morior, putatis me
post mortem non posse vos conseruare, debetis tamē gaudere quod dixe-
rim, Vado ad patrem, qui potens est vos ab omnibus insidijs eripere,
cognoscentes quod omnino legatione fungar pro vobis.

Quia pater meus maior me est.) Maior me est, vt vos putatis, tanq-
manifestius in scripturis promulgatus. Hæc autem omnia dicit in-
dulgens suspicioni ac imbecillitati illorum, & ex ipsa non recta eorū
opinionem arguens illos. Nam in veritate pater maior quidem est, at nō
potentia, sed solo principij modo, quia filio principium est generatiōis:
siquidem ex patre est filius.

Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit credatis.) Dixi vo-
bis quæ sunt de mea profectioe, ac rursus de meo reditu, & de alio pa-
raeleto, vt quum fieri videritis, credatis quod oīa & nouerim & pos-
sim. Ita consolatur eos, rursus tristitia dicit: horum frequentia illos
exercens ne periculorum tempore turbarentur: siquidem quod expe-
ctatum est, leuius ferri solet.

Iam non multa loquar vobiscum: uenit enim princeps mundi.) Mundum ap-
pellat hic malitiam, principem vero diabolum: non enim cælo ac terre
dominatur, sed malitiæ, quod omnia strauerit ac peruerterit. Ipse autē
dicitur etiam princeps tenebrarum siue peccati. Ait ergo, Venit ad-
uersum me diabolus cum peruersis Iudæis, data sibi e supernis pote-
state. Nam & apud Lucam dixit ad eos qui se comprehendebant: Hæc Lucæ. 22.
est hora vestra & potestas tenebrarum.

Et in me non habet quicquam.)

In alijs quidem hominibus peccatū

Aa ii est causa

est causa mortis: nullus siquidem peccati expers est, ideo nullus in mortalitas: in me vero non habet ullam mortis causam: ego enim absque peccato sum: & propterea condemnabitur, sicut prius decimoquinto capite enarrauimus, ubi dicitur, Nunc iudicium est huius mundi: nunc princeps huius mundi eicietur foras.

Supra. 12.

Sed ut cognoscat mundus quod diligam patrem.) Sed morior ut cognoscant omnes quod diligam patrem, obediens illius voluntati: voluntas autem eius est, ut moriar pro salute hominum.

Et sicut praecepit mihi pater, sic facio.)

Ut cognoscant quod praeceptum eius moriens adimpleam.

Surgite eamus hinc.)

Videns discipulos admodum metuentes, & se iam comprehendendi ac interfici imaginantes: & propterea crebro retrorsum se conuertendo, non satis his quae dicebantur advertere: siquidem maximum illis angorem iuducebat, tum locus publicus, tum nox, & praecipue quod dixisset, Venit princeps mundi: transfert illos in locum alium tutiorem, quo existimantes in tuto esse, absque ullo metu audirent: nam magna audituri erant dogmata. Deinde rursum ait.

Cap. xv.

Ego sum vitis vera.) Id est eximia, incorruptibilis, spiritalis: siquidem haec frequenter significat nomen ἀληθινὴν. Aliter quoque dicitur Vitis vera: quia pro fructu profert veritatem. Seipsum itaque vitam nominat, utpote praebentem dulcedinem ac humani cordis letitiam, ipsam videlicet praedicationem, quam etiam scriptura vinum appellat, & tanquam radicem discipulorum: palmites vero discipulos, quasi ex ipso germine nantes, sermone doctrinae, & per eum nutritos ad fructificationem maturorum botrorum siue virtutum, ut & ipsi similiter prebeant vinum doctrinae.

Et pater meus agricola est.) Curator, non tamen radice sed palmitum. Vere haec vitis eximia est, in qua de solis palmitibus curam habere oportet: patri autem curam eorum attribuit tanquam Deo, ostendens quod his qui fructificant auxilio est, eosque punit qui fructum non ferunt.

Omne in me palmitem non ferentem fructum tollit.) Omne palmitem qui ex me germinauit, mihi per fidem vnitus est, nec fructum affert, excidit tanquam inutilem ac dignum igne. Omnis itaque Christianus qui infructuosus est, a Christo excisus est, quod per fidem illi coniunctus esse videatur & aeterno igni reseruatus est.

Et omnem qui fert fructum purgat, ut fructum adferat copiosorem. Purgat est per tentationes, permittens ut in eum inducantur, illae namque quod damnum adfert, expoliant, ac omne robur maioremque virtutum fertilitatem accersunt. Ne autem aliquos ex ipsis infructuosos esse suspicentur, atque de seipsis iterum turbentur, huiusmodi praue nit tumul-

Iam vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.)

Purgati meo quo vos docui sermone. Vides quod licet vitis sit, est tamen etiam agricola: est enim haec agricultura communis patri ac filio, veluti sane & alia. Ne autem praeter nimiam formidinem exciderent a fide ac habitu quo erga se affecti erant, laxatam iam animam astringit, sibi que conglutinat, dicens:

Manete

Manete in me, & ego in vobis.) Manete in me firmiter mihi congru-
tinati per fidem indubitatam, habitumq; indissolubilem, & ego ma-
nebo in vobis, potentia vobiscum permanens, vosq; amplectēs, aut con-
tinens vos sicut vitis palmites, ac fructiferos reddens.

*Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi
in me manseritis.)* Neq; vos fructificare potestis, si a mei coniunctio-
ne distrahamini.

Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum)
Explanat parabolam. Et considera quomodo dixerit, Qui manet in
me & ego in eo, hic fert fructum multum. Nam frequēter manet quis
coniunctus in Christo per fidem, non manet autē Christus in eo, auer-
sans illum tanquam indigne se gerentem: hic fert quidem fructum, at
modicum: vnum aut alterum opus bonum obiter perficiens. Videm⁹
autem & in vineis huiusmodi palmites, qui, dum illis nō gaudent vi-
neæ, miserabiles quosdam ferunt racemulos.

Quia sine me nihil potestis facere.) Tanquam germina quę virtute a
radice procedente non fruuntur. Quum autem superius dixerit, Nō
potestis ferre fructum, nisi in me manseritis: nunc etiā periculum di-
cit eius, qui in se non manserit.

Nisi quis in me manserit, eiicietur foras sicut palmes.) Tāq; sarmētū inutile.
Et exarescet.) Et perdet quę habebat ex radice gratiæ humorem.
Et colligent eos.) Et congregabunt angeli huiusmodi sarmenta
in die iudicij.

Et in ignem conijcient.) Gehennæ.
Et ardebunt.) Inflammabuntur, non tamen comburentur. Non
manentes autem in se, dicit non eos solū qui ab illo sunt amputati aut
abscissi, sed & illos qui non firmiter cum eo copulantur.

*Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcumq; uolueritis petetis, &
fiet vobis.)* Nihil enim indignum petet, qui in Dei præceptis versatur.
Considera vero hoc esse Christum in discipulis manere, verba eius in il-
lis manere siue seruari, aut opere perfici.

In hoc glorificatus est pater meus, ut fructum copiosum adferatis.) Glorifica-
tus est, hoc ē glorificabitur. Vt adferatis. i. si attuleritis. Multa siqui-
dem sunt apud scripturam huiusmodi idiomata.

Et efficiamini mei discipuli.) Perfecti efficiamini. Obseruandum
igitur quod is qui fructū adfert copiosum, hic perfectus efficitur Chri-
sti discipulus. Glorificari autem dixit patrē & gaudere, in copiosa fru-
ctificatione, & perfecto discipulatu ipsius: adhortans eos ad hanc rem,
tanq; ad id quod domino gratum est.

Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos.) Eo modo quo me dilexit pater
tanquam videlicet facientem voluntatem suam: ita & ego dilexi vos,
tanquam scilicet facientes voluntatem meam. In præcedentibus qui-
dem data est a nobis distinctio de Sicut, Quemadmodū & similibus, q̃
quum de patre, filio, ac spiritu sancto dicuntur, æqualitatem significāt:
quum vero de Deo & hominibus, similitudinem designant, verū simi-
litudo non ubiq; per omnia quadrat.

Manete in dilectione mea.) Rursum astringit illos ad se.

Si praecepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei praecepta seruavi, & maneo in eius dilectione.) Et quomodo moreris velut homo carens auxilio? Quia vult hoc pater & ego pro hominum salute: quia hanc quoque rem duco gloriam. Sicut ergo ego dilectus a patre tamē pro vobis morior: sic & vos ita a me dilecti, moriemini tamē pro me. Nā huiusmodi mors iuxta beneplacitū est, nō ex odio aut imbecillitate.

Hac loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat.) Hac consolatoria verba loquutus sum vobis, qui ob meam discedamini mortē: ut gaudium quod erat propter me, quo de me gaudebatis, donec aduenirent haec tristitia, non corrumpatur, sed in vobis maneat, quum certiores facti sitis, quod non relinquam vos orphanos, sed iterum vestram ad vos.

Et gaudium vestrum compleatur.) Et ut gaudium vestrum, quod de me est, compleatur, sicut ab exordio eius expectabatis, sperantes semper per mecum conuersari.

Hoc est preceptum meum, ut diligatis vos inuicem, sicut dilexi vos.) Vt diligatis vos inuicem adeo vehementer, ut etiam pro vobis inuicem moriamini: ego enim sic dilexi vos, ut etiam pro vobis iam moriar. Frequenter autem talia dicit, ut cordibus eorum charitatem indelebiter insculpat. Vide autem admirandum vinculum: siquidem ostensum est quod māsio in Christo, pcedit ex ei⁹ dilectione, & obseruatione mandatorū illius: praeceptū vero ei⁹ est, ut diligamus nos inuicem. Itaque diligere nos inuicem, est in Christo manere: & seruare Dei praecepta, est diligere Deū: sunt t̄q̄ inter se connexae dilectio quae est erga Deum, et quae est erga nos inuicē. Dicens autem, Sicut dilexi vos, ostendit quod voluntarie propter illorum dilectionem moriatur.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis.) Maiorem hac quae adeo magna est, ut etiam animam pro amicis relinquat, sicut ego nunc facio. Itaque non ex imbecillitate, sed ex vestri dilectione morior, ac dispensatorie a vobis separor: nolite ergo contristari. Et quia amicos eos ostendit, nunc etiā dicit quomodo sint amici sui.

Vos amici mei + estis, si feceritis quaecunque ego praecipio vobis.) O incomparabilem humanitatem. Nunquam quispiam seruum benignum facit sibi amicum: Christus autem etiam hoc facit: magis autem & fratrem eum efficit, Nuntiate inquit fratribus meis, ut abeant in Galilaeam: atque patri hunc in filium asciscit: simulque regni coelorum haeredem constituit.

Etiam hoc loco praesens is est estis, pro futuro & estis eritis accipitur, veluti post pauca dicit autor: sicut paulo ante dixit & dicitur glorificatus est, capi pro glorificabitur, & & adferatis, pro Attuleritis, & frequenter alibi.

Iam non dicam vos seruos.) Et quando illos dixit seruos? Quando docens occultabat suae diuinitatis potentiam. In precedentibus etiam dixit, Vos vocatis me dñm & magistrū, & benedicitis: sum etenim.

Quia seruus nescit quid faciat dominus eius.) Quid faciat occultum. Vos autem dixi amicos, quia omnia quae audiui a patre meo nota feci vobis.) Res nūciaui vobis omnia tanquam amicis, quaecunque videlicet ferre potuistis

tuistis: quæcunque æquum erat vt audiretis: amico namque & non seruo credit quispiam arcana. Atqui superius quum diceret, Vos amici mei estis si feceritis quæcunque ego præcipio vobis, ostendit quod nondum erant, sed futuri tunc quum ea facerent: quomodo ergo hic ait, Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui a patre meo nota feci vobis: Verbum Estis, siue eritis, pro Permanebitis accipito, ac si dicat, Quum iam sitis, etiam in futurum permanebitis si feceritis & cetera. Deinde & aliud ponit signum quod eos haberet amicos suos.

Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.) Negatiue sermo pronuntians est non interrogatiue, Vos non elegistis me, sed ego elegi vos in amicos: ego ad amicitiam vestram accurri.

Et posui vos.) Et plantaui vos in dilectione mea, in fide quæ in me est.

Vt vos eatis.) Vt extendamini crescentes.

Et fructum adferatis.) Veluti superius significatū ē. Aut Fructū, spiritalia charismata; aut multitudinē eorū, q studio illorū saluandi sunt.

Et fructus uester maneat.) Maneat incorruptus, perpetuus.

Vt quicquid petieritis patrem nomine meo, det vobis.) Nomine meo, hoc est tanquam mei, tanquam Christiani. Vel, inuocato nomine meo, sicut etiam in præcedentibus declarauimus, vbi dicebat, Et quicquid petieritis nomine meo hoc faciam. Ac rursus, Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam: ex quibus ostensa est potētis equalitas patris & filij.

Hæc annūtio vobis ut diligatis vos inuicem.) Hæc loquor vobis, puta quod morior pro vobis, & quod ego ad amicitiam vestram accurri, non impropere, sed incitans vos ad mutuam inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam iam ab omnibus Iudeis odio habiti, deinceps consolatur etiam eorum tristitiam.

Si mundus vos odit, scitote quod me priusquam vos odio habuerit.) Mundū dicit malos Iudeos. Sit inquit vobis in consolationē, quod ego priusquam vos fuissetis odio habitus: & gaudete magis, quia mecū in odio malorū cōmunicatis. Deinde aliam quoque ponit consolationem: quod si e numero malorum essent, mali utique eos diligerent.

Si de mundo essetis, mundus quod suum esset diligeret.) Quod suum esset, hoc est, sibi simile: gaudet namque simili simile.

Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.) Itaque odio haberi vos a malis, demonstratio est virtutis, quemadmodum etiā a talibus amari, signū est malitiæ. Quia vero abiecti eorū mentē erexit; rursus ipsos ab his quæ cōtra se fiebant consolatur.

Mementote sermonis quem ego dixi vobis.) Et quis sit ille sermo aduerte.

Non est seruus maior domino suo.) Nam hunc sermonem in præce supra. 13. dentibus dixit eis: nec id semel, sed varijs in locis. Ait ergo, Non estis Matth. 10. vos me meliores.

Si me persequuti sunt, & vos persequentur.) Consequens enim est, vt si mei estis discipuli, bono sitis animo ad similia cū præceptore sufferenda, & per vestigia me sequendum.

Si sermonem

Si sermonem meum seruauerunt, & uestrum seruabunt.) Neque grauiter feratis quod vos persequantur, aut quod vestros contemnant sermones: quæ enim in me ostenderunt, hæc etiam in vos ostendent: & sufficit inquit seruo ut sit sicut dominus eius.

Sed hæc omnia facient uobis propter nomen meum.) Hæc omnia: puta persequentes, & sermonem uestrum non seruantes. Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia hæc propter me patimini, quia & ego propter vos: & vos quidem pro domino, ego uero pro seruis. Deinde ponit & aliam consolationem.

Quia non nouerunt eum qui misit me.) Quia contemnunt eum qui me amandauit, hoc est, patrem quoque contumelia afficiunt. Gaudete itaque nobiscum affecti contumelia. Post hæc Iudæos omni priuat uenia, quod de industria perperam operati sint, taliaque perpetrauerint.

Si non uerissem & loquutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.) Si non docuissem eos, peccatum non haberent persequendo ac contumelia afficiendo & me & vos qui mei estis, utpote non dicentem quis essem, nec id a scripturis ostendentem.

Qui me odit, is & patrem meum odit.) Explanat & auget peccatum illorum dicens, quod filij iniuria, patris est iniuria. Postquam autem dixit de doctrina sua, dicit etiam de signis suis.

Matth. 9. Si opera non fecissem inter eos, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.) Et uere ipsi testes erant dicentes, Nunquam apparuit sic in Israel, aliaque similia.

Supra eodem. Nunc autem & uiderunt.) Huiusmodi opera.
Supra. 5. Et oderunt & me & patrem meum.) Superius namque dixit, Qui me odit, is & patrem meum odit. Et rursum alibi, Qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum.

Psalm. 103. Sed ut compleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, Oderunt me gratis.) Etiam hic dictio Ut, non est causalis, sed futuri significatiua, quod futurum sit, ut hic sermo compleatur. Legem uero dicit librum Psalmorum in quo scriptum est, Et sermonibus odij circumdederunt me & oppugnaverunt me gratis, siue frustra, absque ratione, propter suam malitiam. Ne autem dicant Apostoli, Si te persequuti sunt, & sermo nem tuum non seruauerunt: si quum talia edocti sunt, taliaque uiderunt, nihil illis profuit: si te & patrem tuum oderunt: similia quoque aduersum nos demonstrabunt: quam igitur ob causam ad tales nos mittis? inducit consolationem, dicens quod spiritus sanctus cooperabitur illis.

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM DE PARACLETO.

QVVM autem uenerit paracletus quem ego mittam uobis a patre, spiritus ueritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.) De mea diuinitate. Nam quum pater testimonium perhibuerit de me, spiritus sanctus quoque multifariam testimonium omnino perhibebit. Testificabit autem lucens in cordibus uestris ad maiorem certitudinem; &

nem: & miracula operans ad nomen meum. Vide autem quod mittit quidem eum & filius, tanquam eiusdem cum patre honoris: verum id a patre, puta procedentem. Procedit itaq; a patre, tanq; de eius sustantia +. Ideo etiam omnia quę patris sunt nouit, sicut & filius. Quod si roget quis, cur etiam filius non dicitur ipse spiritus, quum etiam ab eodem sit patre, Dicemus quia non natus est quemadmodum filius, sed alio modo procedit. Ideo Nati quidem vocabulum filio conuenit, Procedentis vero spiritui. Rursum si pergat interrogas, quid sit illa processio, pergemus & nos dicentes, inuertendo paululum quod ait Gregorius Theologus: Dic tu generationem filij, & nos naturam eloquemur processionis spiritus: & ex equo pugnabimus, in Dei mysteria tanquam per transfennam prospicientes. Quare autem filius & spiritus non dicuntur fratres, quum eundem habeant patrem: quia non eodem modo ex illo sunt: siquidem ille nascitur, hic vero procedit.

Rursum hic
apertius tangit
dogma Græ-
corum.

Et uos testes eritis, quia ab initio mecum estis.) Testes sermonum & operum meorum, ac meę diuinę potētię: fide digni, quia ab initio prædicationis meorumq; miraculorum mecum estis: & omnino multos ad fidem adducetis: neq; enim omnes similiter mali sunt.

Hęc loquutus sum uobis ne quid offendamini.) Quū malos uideritis persequentes uos, ac iniuria afficiētes, sed cognoscētes quod paraderis uobis auxilietur, bono sitis animo, ac uiriliter agatis. Cap. xvi.

Extra synagogas uos eijcient.) Predictū est enim, q; statuerūt Iudæi, Supra. 9.
ut si quis confiteretur ipsum esse Christū, extra synagogā eijceretur.

Sed ueniet tempus, ut quisquis interfecerit uos, uideatur cultum præstare Deo.) Sed procedente tempore inquit a deo insanient, tantoq; studio uestram affestabunt mortem, ut eum qui uos occiderit, putent sacrificium ac uictimam obtulisse Deo, & opinentur coluisse eum magis, eiq; placuisse, ut qui seductores ac pestiferos occiderit.

Et hęc facient, quia non nouerunt patrem neq; me.) Propter quos hęc sustinebitis: & satis est uobis ad consolationem, quod hęc propter nos patiamini. Non nouerunt autem patrem neq; me, idq; uoluntarie, sponte uidelicet deteriora sectantes.

Sed hęc loquutus sum uobis, ut quum tempus illud aduenerit, reminiscamini eorum, quod ego dixerim uobis.) Ut quum uenerit tempus persecutionis ac mortis uestrę, reminiscamini eorum, quę uidelicet loquutus sum uobis: siue ut recordemini, quod ego prædixerim uobis omnia, tanq; uniuersa cognoscens: & ut a uera tristitum prænuntiatione, fidelem me habeatis etiam in bonorum promissionibus. Nam deceptor non ea prædicat quę a deceptione abducunt, sed ea tantum quę attrahunt. Hęc uero et similia frequenter eis inculcat, ut dum passi fuerint non turbentur, quū hoc præsciuerint: neque torpescant scientes quod propter Deum passuri sint. Magnum siquidem remedium est his qui pro uirtute decertāt, cognoscere pro quo sit certamen. Et nobis ergo pro honesto patientibus consolationi sit, cognoscere quod pro honesto patimur. Nam si pro honesto quis pati gaudet, multo magis pro Deo & pro uirtute.

Hęc autem uobis ab initio non dixi, quia uobiscum eram.)

Quia uobiscū erā
& ita

Matth. 10.

& ita passuri nō eratis q̄diu vobiscū essem. Nunc autem hæc dico, quia separor a vobis: & iam instant vobis pericula. Atqui etiā ab initio quā vocauit eos, & in Apostolatum ordinauit, dixit eis, Ecce ego mitto vos tanq̄ oues in medio luporum: & Tradent vos ad concilia, & in synagoga suis verberabunt vos, & ad reges & p̄sides ducemini propter me & eritis odio habiti ab oībus p̄pter nomē meū. Itēq̄, Ne vobis ab his timueritis qui occidunt corpus, ac multa huiusmodi: quō ergo ait, Hæc vobis ab initio nō dixi? Quia dictio Hæc, in p̄senti alia ab illis significat: dico sane, Sed venit siue appropinquat tempus, vt quisquis interfecerit vos, videatur cultum p̄stare Deo: nam hæc dixit nunc, quæ p̄cedentibus erant formidabiliora.

Supra. 13.

Nunc autem ab eo ad eum qui misit me, & nemo interrogat me, Quo abis? Vidēs eos instantū tristitia absorptos vt muti efficerētur, nec responsum ei dare possent, exprobrat eis silentiū a tali tristitia ortum, dicens, Nunc autē ab eo ad eum qui misit me, & nemo interrogat me, Quo abis? Atqui Petrus interrogauit eum dicēs, Domine quo abis? Sed ibi sane Petrus dicens, Quo abis, de loco interrogauit: hic vero, Quo abis, significat: Quid agis? Solent nāq̄ qui egre ferunt, ita reuocare eum qui repente profilit ad mortem. Oportuit ergo & discipulos dicere, Quo abis? siue, Quid agis nos relinquēs? Potest quoq̄ & alio modo dici, q̄ quū Petro interrogate nō respōdisset q̄ abiret, oportuit eos rursus interrogare. Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor uestrum.) Admodum contristati estis, & propterea siletis.

Sed ego veritatem dico vobis.) Vtpote ipsa veritas. Quāq̄ enim mille modis anxij sitis, veritatē dicā, nec tristitia occultabo, sicut ihs ad gratiā loquunt. Deinde consolando ostendit vtilē eis esse suā p̄fectionē.

Nota.

Expediit vobis ut ego abeam: si enim nō abiero, paracletus nō ueniet ad vos: si autē abiero, mittā eū ad vos.) Vos quidem optatis vt ego verser vobiscū, verū aliud vobis expedit. Procuratoris est autē non indulgere dilectis, quā inuilia concupiscunt. Nam quia desuper ita sanctę trinitati visum est, vt pater quidem ad filium eos attraheret: filius autem illos doceret, ac spiritus sanctus ipsos perficeret: & iā duo completa erant, oportebat & tertium perfici, consummationem videlicet spiritus sancti. Nō erat autē equū vt hoc fieret nisi postq̄ filius recessisset. expedit itaq̄ vobis vt ego abeam. Sicut enim si ego non abiero paracletus non ueniet ad vos: ita etiam si paracletus non uenerit ad vos, nequaquā perficiemini. Necesse est ergo vt ego abeam, completo iam opere quod me facere oportuit, vt alius exhortator adueniat, vosq̄ perficiat.

Quāq̄ ille uenerit, arguet mundū de peccato, & de iustitia, & de iudicio.) Arguet, hoc est condēnabit tandē malos, inexcusabiles penitus demonstrabit, q̄n me mortuo eximias apparabit doctrinas, & vt signa fiant maxima ad mei nominis inuocationē. Quid ergo posthac aduersum me dicēt, q̄ sit rōni consentaneū? Cuius etiam mortui nomē talia p̄stare poterit: p̄fecto nullius. Deinde ea etiam explanat de quibus illos arguet.

De peccato quidem, quia non credunt in me.)

Nam irremissibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

De iustitia

De iustitia autem, quia ad patrem meum abeo, & posthac non videbitis me.) Iusti namque iudicium est, accedere ad Deum, simulque cum eo esse. Nam hoc significat, Et posthac non videbitis me. Itaque nisi iustus essem, non accederem ad Deum: quomodo namque peccator ac seductor, legis transgressor, Deique aduersarius, perueniret ad eum qui iustus est, verax, legislator ac Deus? Sed vnde manifestum erit quod ad Deum abeat & cum eo sit? Vnde? A spiritus sancti testimonio, per illustrationem ut dictum est ac signa, quae per nomen eius edentur. Posthac autem non videbitis me, cum hac videlicet ignominia & abiectioe. Siquidem visuri eum erant, sed non ut prius.

De iudicio vero, quia princeps mundi huius iudicatus est.) Quia diabolus condemnatus est, & a potentatu suo eiectus, non potens posthac meum omnino ferre nomen, sed statim fugiens: quomodo obsecro id illi contineret, si amicum eum haberem veluti dicunt mali, quod per Beelzebul principem demoniorum ejciam daemonia, quodque demonium habeam, & caetera huiusmodi? Ut autem sermonem summatim colligamus: Quum venerit paracletus arguet mundum de peccato, quia peccant qui adhuc non credunt: de iustitia autem, quia iustus ego sum & non peccator, sicut ipsi dicunt: de iudicio vero siue condemnatione, quia condemnatus est princeps demoniorum, tanquam inimicus, & non amicus meus.

Adhuc multa habeo quae vobis dicam, sed nunc portare non potestis.) Quum adhuc imperfecti sitis: et necdum per horrendam passionem, ac inopinatam resurrectionem meam profeceritis, neque induti sitis virtute ex alto.

Quum autem venerit ille paracletus qui est spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem.) Ad hoc ut sciatis omnem veritatem divinarum dogmatum, quam videlicet expedit vobis cognoscere. Deinde ne auditis talibus de spiritu sancto, maiorem existimarent esse spiritum, & in extremam inciderent impietatem, medelam adiungit dicens.

Non enim loquetur a semetipso.) Sicut neque ego, quemadmodum variis in locis explicauimus. Siquidem nihil ulli sanctae trinitatis personae proprium est, praeter innascibilitatem, natiuitatem & processionem, sed omnia eis communia.

Sed quaecunque audierit loquetur.) Quaecunque audierit a patre, sicut etiam frequenter de meipso dixi, significans substantiae ac naturae identitatem, aequalitatem, ac omnimodam similitudinem. Quemadmodum enim filius impletio legis est ac prophetarum, veritate confirmans, quae prius figuratiue scripta erant: ita quoque & diuinus spiritus impletio est euangelij, quae filij sunt adimplens, sicut & filius ea quae patris sunt.

Et quae futura sunt annuntiabit vobis.) Ne incaute precipitemini, etiam prophetiae ac praecognitionis gratia dignos efficiet.

Ille me glorificabit.) Per nomen meum vires praebens: meque incarnationis mysterium planius vobis manifestans.

Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.) De mea scientia: ea videlicet quae patris est. Accipiet autem, hoc est audiet. Dicit tamen haec, demittens sese ad discipulorum imbecillitatem. Nam accipere & audire, creaturarum sunt: siquidem increata trinitas nouit omnia, & nunquam ullo indiget. Deinde interpretatur quod dixit, De meo.

Omnia

Nota.

Omnia quæ habet pater, mea sunt: propterea dixi quod de meo accipiet, & annuntiabit vobis.) Nam cum omnia quæ patris sunt mea sint, vnum autem horum sit hæc sciētia: merito dixi quod de meo accipiet, hoc est conformia mecum & audiet & annuntiabit vobis, nihilque dissonum, vtpote mihi per omnia æqualis. Quęcunq; ergo docuerit mea sunt, & meorum adimpletiua sermonum & operum. Et quare non venit spiritus sanctus, dum adhuc esset cum eis filius? Primum quidem, quia sufficiens erat filius, qui cum eis versabatur. Præterea vero, quia necdum occiso agno qui pro mundi peccato immolatus est, nondum solutum erat peccatum: hoc autem nondum soluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat: nondum vero facta reconciliatio, non oportuit dari gratiam spiritus sancti. Vbi vero facta est reconciliatio, & Apostoli ad pericula mittebantur, ac certamina aggrediebantur, & vngentis erat necessitas, tunc demum alius venit exhortator. Et quare non statim post resurrectionem venit? Vt in multo illius positi desiderio, cum multa cum gratia susciperent. Etenim donec cum eis erat Christus, in afflictione non erant: at ubi recessit, nudati & in multo timore ac mœstitia constituti, multa cum hilaritate ac iocunditate spiritum sanctum erant suscepturi. Quemadmodum autem pater ea quæ sunt, in esse potuit producere, filius tamen ea produxit, vt eius discamus potentiam ac diuinitatem: ita quoq; filius poterat quæ alterius erant paracleti in discipulis operari, ea tamen operatus est spiritus sanctus, vt eius quoq; discamus potentiam ac diuinitatem. Nam quia de patre quidē nullus hæsitabat, de filio autem ac spiritu sancto ignorantia tenebatur propterea ille sane per incarnationem cum eis conuersatus est, hic vero alio modo perfecit. Præterea de patre quidem multa audierant: filium quoq; sæpius diuina operantem conspexerant: spiritus sancti autem dignitatem, neq; auditu, neq; aspectu cognoscebant. Ab hoc itaque perficiuntur, vt eius quoq; diuinitatem cognoscant. Propterea etiam in diuino baptismo viuificans trinitas assumitur: non quod vna sola persona ad regenerationem non sufficiat, sed vt per inuocationis communicationem, Deitatis communicatio significetur.

Pusillo tempore, & non uidebitis me.)

Sub terra sepultum.

Et rursus pusillo tempore, & uidebitis me.)

Vbi a mortuis resurrexero.

Quia ego abeo ad patrem.)

Passionis mysterium appellat ubique

transitum, ostendens quod non multo tempore morti erit subiectus. Itaq; postquam læta de altero paraclete promisit, rursus tristitia inducit, idque frequenter & fecit iam & facit, lætis tristitia permiscēs, vt hinc quidem consoletur delectos, hinc vero stantes exerceat. Nā qui in verbis horrenda primum meditati fuerant, ea postmodum in rebus tolerabilius laturos erant.

Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se, Quid est hoc quod dicit nobis, Pusillo tempore, & non uidebitis me: & rursus pusillo tempore, & uidebitis: & Quia uado ad patrem? Dicebant ergo, Quid est hoc quod dicit, Pusillo tempore? Nescimus quid loquatur.) Siquidē parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, sicut & in euangelio iuxta Matthæum prædiximus. Fortassis autem & tristitię

vehementia

vehementia insensibilitatem hanc eis iniecerat: & qui frequenter hæc audierant, sic affecti erant, quasi nihil vnquam horum audissent.

Cognouit ergo Iesus quod uolebant eum interrogare: & ait illis, De hoc queritis inter uos quod dixi, Pusillo tempore, & non uidebitis me: & rursum pusillo tēpore & uidebitis me? Deinde quod quærebant interpretatur.

Amen amen dico uobis, Plorabitis & lamentabimini uos.) Non videntes me, sub terra uidelicet sepultum.

Mundus uero gaudebit.) Mali scilicet, tanq̃ a me liberati.

Vos autem contristabimini.) Ad aliquod tempus. Vide autem quomodo dixerit, Plorabitis & lamentabimini ac contristabimini: ad tolerantiam amplius eos exercens, per continuationem eorū quæ mœrore afficiāt. Sed tristitia uestra uertetur in gaudium.) Quum me iterum uidebitis ex mortuis resuscitatum. Deinde ponit etiam vulgare ac certissimum exemplum de gaudio quod mœrorem e medio tollit.

Mulier quum parit tristitiam habet, quia uenit hora eius.) Tempus laboriosum dolorum.

Quum autem pepererit puerulum, iam non meminit angustiae, propter gaudium hinc ortum, quod natus sit homo in mundum.) Quemadmodum breuis ille mœror, qui mulieri in partu laboranti prouenit a partus doloribus, magnum parit de edita prole gaudium: ita quoq; uobis tēporalis de morte mea mœror, perpetuū generabit de resurrectione mea gaudium.

Et uos ergo nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem uidebo uos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollet a uobis.) Nemo a uobis auferet: tūc enim non amplius moriar, nec deinceps me priuabimini. Quomodo autem de muliere dixit, quod gaudet quia natus est homo in mundū: quum non propterea gaudeat, sed quod sibi natus sit puerulus? Hoc dixit, quoniam ab initio dixit Deus, Crescite & multiplicamini ac replete terram: & in primis quidem homo nascitur in mundum: ex consequenti uero etiam ad obsequium parentum. Simul autem & mysticū quiddam hinc significatur, q̃ Christus per mortem genitus quasi per quendam uerum, & solutus mortis doloribus natus sit nouus homo in mundum nouū: primogenitus ex mortuis in regnū cœlorū.

Et in illo die me non rogabitis quicquam.) In illo die, hoc est quum uenerit paracletus, non rogabitis me quicquam eorum quæ nunc rogatis, puta, Quo abis? & Ostende nobis patrem ac similia: de omnib; a paracleto edocti. Vel etiā aliter. Non necesse habebitis mecum uersari corporaliter; nam hoc significat, Me non rogabitis quicquam, sed tantū nomē meū noīantes, cūcta accipietis quæ petieritis: subiūgit enī:

Amen amen dico uobis, quæcūq; + petieritis patrem meum in nomine meo dabit uobis.) Cuius autem nomen tanta potest, certissime Deus est. Ideo etiam David varijs in locis illud laudans, nunc quidem ait, Quæ admirabile est nomen tuum in uniuersa terra: nunc uero, Exaltatum est nomen eius solius. Aduertēdum est autem q̃ interdū quidem darionem eorū quæ petunt patri attribuit: quandoq; uero sibi ipsi, sicut & alia sane, ppter æqualitatem, eandemque potentiam: hic autē & patri & sibi ipsi. Nam ait, In nomine meo. Et pari modo dicendum, ubiq; hoc adiunctū est.

Bb i + Quæcūq;

psal. 9. 142.

+ Quaecunque conferunt & utilia sunt.

Matth. 10

Hactenus non petistis quicquam in nomine meo.) Atqui quando eos misit data potestate aduersus spiritus immundos, vt eijceret illos, & curaret omnem morbum, omnemque languorem, in nomine ipsius operabatur. Verum tunc non petebant patrem in nomine ipsius.

Petite & accipietis ut gaudium uestrum sit impletum.) Vt postquam cognoueritis quanta possit nomen meum, gaudium habeatis perfectum, siue multum, aut copiosius.

Hæc per proueria dico uobis.) Hoc est obumbrata, & non omnino manifesta, quia adhuc metu & mœrore affecti, his quæ dicuntur non potestis aduertere, aut amplius percipere.

Sed uenit tempus quando non iam per proueria loquar uobis, sed palam de patre annuntiabo uobis.)

Instat tempus resurrectionis meæ, uidelicet quando aperte ac manifeste docebo uos, iam in lætitia constitutos. Siquidem post resurrectionem per quadraginta dies apparebat eis, & docebat de regno Dei, sicut narrat liber Actorum.

Act. 1.

In illo die in nomine meo petetis.) Diem & horam solet frequenter ipsum tempus appellare. Sæpius autem de petitione in nomine suo dicit: certiores eos reddens de ipsius uirtute, & fiduciam iniiciens.

Et non dico uobis, quod ego rogabo patrem pro uobis.) Et non dicam uobis tunc, Precabor patrem pro uobis.

Ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis, & credidistis quod ego a Deo exiui.) Nam ipse pater tunc uos amabit sicut ego, permanentes uidelicet in amore ac fide erga me.

Exiui a patre & ueni in mundum: iterum relinquo mundum & uado ad patrem.) Verba hæc, Exiui & Veni, Relinquo & Vado ac similia, demittendo se dicit, propter infirmitatem intelligentiæ discipulorum, ueluti frequenter diximus. Nam tanquam Deus & in patre erat & in mundo: siquidem res loco non circumscripta est diuinitas. Itaque exiui a patre, significat esse eum de substantia patris, siue legitimum patris filium. Veni in mundum, significatiuum est incarnationis ipsius: & similiter quæ ait, Relinquo mundum. At illud, Vado ad patrem, demonstrat restitutionem prioris potentiæ ac gloriæ ipsius.

Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc aperte loqueris, & prouerbum nullum dicis.) Nunc manifeste loqueris, & nihil obtectum dicis: intelleximus enim quæ nunc dixisti.

Nunc scimus quod scis omnia, nec opus est tibi ut quis te interroget.) Hoc dictum consolatione non modica accepta ab his, quos loquutus est, sermonibus, utpote intelligentes quod rursus resurrecturus esset, rursusque eos dociturus: & quod pater ipsos amaret. Illud siquidem auxilij spem præbebat, hoc autem recte fidei certitudinem: nam tunc potissimum hæc intellexerunt. Aiunt ergo, Nunc scimus quod scis omnia, etiam hominum arcana: nec opus est tibi ut quis te interroget de his quæ discere uoluerit, sed præueniens dissoluis quod querit. Nam & nobis conquirentibus quid esset, pusillo tempore non uidebitis me, & rursus pusillo tempore & uidebitis me & cetera: non interrogatus interpretatus es ea, & quiescere

quiescere fecisti mentem nostram.

Per hoc credimus quod a Deo existi. Respondit eis Iesus, Modo creditis? Ipsi siquidem tanq̃ gratiam aliquā illi prestantes dixerūt, Ex hoc perfecte credimus, q̃ a Deo missus sis, q̃ filius Dei sis; ipse vero exprobrās eis imperfectam adhuc fidem, ait: Modo perfecte creditis. Necdum adhuc: arguet enim ac conuincet vos tempus quod iam instat.

Ecce instat tempus & iam uenit, ut dispergimini unusquisque in sua, & me solum relin-
quatis.) Tempus dicit impetus eorū, qui cū proditore venturi erāt, qñ oēs discipuli eius relicto eo fugerunt, veluti scripsit Matthæus: tūc enim timor imperfectam eorum fidem ostendit, quū ad modicum tem-
pus offendiculum passi sint de passione ipsius.

Et non sum solus, quia pater mecum est.) Semper mecum versatur, ut
pote inseparabilis.

Hæc loquutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.) Hæc loquutus sum vo-
bis, nō perfectam vobis tradens notitiam, sed ne propter cogitationes
patiamini in me offendiculū, aut turbemini qñ comprehendar, ligabor
& abducar, aliaque humano more patiar.

In mundo pressuram habebitis.) Nō solū qñ patiar, verū etiam q̃ diu
in mundo hoc fueritis: nā presens vita stadiū est ac locus exercitatiōis
athletarū Dei, siue exploratio eorū qui me diligūt. Predictum est enim
q̃ arcta est porta & stricta via quæ ducit ad vitā. Ne autem desic-
tur audientes, q̃ tota vita passuri sint afflictiones, cōfortat eos dicens.

Sed bono sitis animo, ego uici mundum.) Hoc est malitiam ac malū illū
q̃ huius pater est. Nā prædictū ē, q̃ princeps mundi huius iudicat⁹ ē,
siue deuictus est. Ne ergo timueritis: cōsequens enī ē, vincente præce-
ptore, etiā discipulos qui eū imitantē vicisse. Qui ergo malis afficiūt &
occidunt corpus, superabuntur ab anima vestra, atq̃ id quod capi po-
test tollent: ab ea vero quæ capi nequit, manifeste deuincentur.

Hæc loquutus est Iesus, Iussitque oculos in cælum.) Post admonitionem
ad orationem tanq̃ homo conuertitur, instruens homines, ut in tenta-
tionibus ad Deum respiciant: omnibusq̃ relictis ad eum confugiant,
& ab eo petant auxiliū. Hic itaq̃ sursum cleuat oculos, docēs intentio-
nem ac indistractiōem in orationibus. Alibi vero precidit in faciem,
statuens deiectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Ve-
nit enim non tantū vt seipsum ostenderet, sed & virtutem traderet: nō
verbis solum, sed & operibus. Nam hoc veri præceptoris est.

Et dixit, Pater uenit hora.) Passiōis aut mortis, de qua dixerat, Tem-
pus meum nondum adest: tempus quod Deus qui assumpsit, hominī
assumpto definiuit.

Glorifica filium tuum.) Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nā
mihi q̃ dñs sum, gloria est pati p̃ seruis, vt hinc hoībus innotescat quo
affectus sim hoīm amore: vt accurrāt oēs gentes, & me Deū esse cogno-
scant. Ait enim Paulus q̃ sic dilexit nos, vt traderet seipsum p̃ nobis.
Vel, Glorifica me edēs tēpore passiōis prodigia ac terribilia, admī-
randaq̃ signa: & ex his ostendens quod naturalis sim filius tuus. Hæc
quoq̃ dicta sunt vbi habetur, Nunc glorificatus est filius hominis.

Bb ii Vt filius

Matth. 7.

Supra. 12.

Cap. xvii.

Supra. 7.

Galat. 2.

Supra. 12.

Vt filius tuus glorificet te.) Per suam gloriam: nam credentibus in me gentibus, & tu glorificaberis. Siquidem credent in te & glorificabunt te, qui proprio filio tuo pro eis non peperceris: mea quoque gloria erit & tua. Querens ergo glorificari, ostendit quod ad crucem sponte veniat. Deinde etiam causam dicit, propter quam glorificari quærat.

Psal. 2.

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.) Sicut, pro Quia. Aut ergo, Glorifica filium tuum, quia dedisti ei potestatem omnium gentium, ut ab eis glorificetur. Scriptum est enim, Et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terre. Glorifica filium tuum, quia com placitum est tibi notum eum fieri ac glorificari vniuerso orbi. Querere autem glorificari ac dicere Dedisti & similia, demittendo se dicit ac dispensatorie, sicuti varijs in locis disputauimus. aut etiam tanquam homo hoc ait.

Vt quotquot dedisti ei, det illis uitam æternam.) Quantum in se est. Nā licet quidam non crediderint, id tamen illorum culpa est: siquidem patri complacitum est, ut filius haberet omnem potestatem per fidem, & omnes sub iugum præceptorum eius fierent. Filius quoque vniuersis per Apostolos dedit euangelium, Deique notitiam, quæ est vita æterna, utpote vitam concilians æternam: qui autem non sunt subiecti, neque illud susceperunt, ipsi sibi perditionis causa sunt: neminem enim cogit inuitum. Nam virtus voluntaria est.

Græcis suavis est al-
lusio quæ dicitur aī-
petrā γὰρ ἡ ἀψα-
τά. uoluntaria enim
est uirtus.

Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum Deum, & quæ misisti Iesum Christum.) Et vere uita æterna est Dei cognitio, fide ac opibus coniunctis. Nā fides inquit sine opibus mortua est. Ut cognoscant Deum, te solum uerum Deum & me. Solum autem uerum Deum dixit patrem, ad differentiam falso dictorum deorum: non uerorum quidem, sed tamen dictorum. Non autem seipsum exclusit quin uerus esset Deus. Nam quo nam pacto id facere potuit, quod se ueritatem uocat dicens, Ego sum ueritas: & se patri prædicat equalem, cum multis alijs in locis, tum ubi ait, Ego & pater unum sumus? Non hoc ergo nunc etiam de seipso dixit: ut quod ex his quæ frequenter docuit notum est. Siquidem neque spiritus sancti hic meminuit: utpote de quo significauerat in his quæ docuerat, nempe quum esset ille paracletus, qui duceret eos in omnem ueritatem, sicut prædictum est.

Supra. 14.

Supra. 19.

Ego te glorificauit super terram.) Super terram dixit, nam in cælo glorificatus fuerat, ex natura habens gloriam, & ab angelis adoratus. Non ergo de illa loquitur gloria, quæ ex substantia sua hereditario iure possidet: nam illam, etsi nemo eum glorificet, plenam habet: sed hanc dicit quæ ab hominum cultu resultat. Nempe tale est & illud, Glorifica filium tuum. Et ut scias quod de hac gloria loquatur, subiungit:

Supra eodem.

Opus consummaui quod dedisti mihi ut facerem) Prædicationem euangelij. Atque res adhuc in principijs erat: quomodo ergo dicit, Consummaui? Quia quicquid suarum erat partium iam impleuerat. Aut futurum dicit tanquam præteritum. Vel hoc dixit, quia iam radicem bonorum iecerat, quæ omnino fructum erat produitura. Ipse ergo patrem glorificauit in terra, utpote data iam de eo nouicia vniuerso orbi per euangelium quod per Apostolos in vniuerso mundo prædicandum erat. Nā in omnem inquit terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Eum quoque glorificauit, omnia ei adscribendo, tam doctrinas quam signa.

Psalmo. 19.

Et nunc

Et nunc glorifica me tu pater apud te ipsum, gloria quam habui priusquam hic mundus esset apud te.) Ego quidem glorificaui te in terra, vt significatum est: tu vero glorifica me gloria diuinitatis, quam habui ante mundi constitutionem. Glorifica me hominem apud te ipsum, regali folio dignum apud te iudicans: de quo ait propheta, Dixit dominus domino meo, hoc est pater filio: sede a dextris meis. Glorifica me gl'a quā habui vt De⁹, priusquam hic mundus esset apud tuam potestatem: priusq̃ hic mūdus fieret: id est ante omnia & semper. Quod autē dicitur, Et nunc, hoc est deinceps. Et nos ergo hac fruemur gloria, si eum fuerimus imitati. Ait enim Paulus, Si cōpatimur vt & cōglorificemur Omnino sane in numeris digni sunt lachrymis, qui quum proposita sit huiusmodi gloria, sua segnitie ab ea exciderint, & more insanientiu ac dementiu si biptis insidias parauerint. Nam etsi nullum esset supplicium, miserrimi tamē iudicarentur: qui quum sibi paratum fuisset, vt cum filio Dei conregnarent & cōglorificarentur: ipsi sese talibus priuassent bonis. Non sunt enim condignæ afflictiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ manifestabitur erga nos.

Psalm. 109.

Roman. 8.

Manifestaui nomen tuum hominibus.) Postq̃ dixit, Opus consummaui, explanat nunc sermonē. Atqui Iudeis manifestatū erat nomē eius: nouerant enim q̃ Deus esset, sed hoc de alijs dicit gentibus, quibus id ignotum erat. Aut nomen dicit paternū, quod pater sit filij naturalis, nam quum id eos lateret, ab ipso manifestatum est.

Quos dedisti mihi de mundo, tui erant.) Tanquam Dei: Et mihi eos dedisti.) Tanq̃ equali. Est autem de Apostolis sermo: quo etiam hic ostendit quod non sit Deo cōtrarius, quodq̃ patris est voluntas, vt credant in filium. Nam si vt quidam nugantur, qñ patris erant, non erant filij consequens est, vt quū eos dederit filio, alienauerit eos: quod absurdum est. Dedisti inquit mihi: iuxta quē modū etiam pri⁹ dixerat: Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. Sed quomodo dixit, Quos dedisti mihi de mundo, quum prius dixerit ad eos, De mundo non estis? Ibi quidem malos appellauit mundum: hic vero fabricam ipsam mundialem.

Supra. 6.

Supra. 13.

Et sermonem tuum seruauerunt.) Voluntatem tuam compleuerunt, credendo in me.

Nunc cognouerunt quod omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt.) Nunc, postq̃ videlicet didicerunt, cognouerunt q̃ omnia quæ dedisti mihi, hoc est, quæcunq̃ dico ac doceo, abs te sunt, tua sunt præcepta, & nihil mihi proprium est aut alienum a te. Deinde etiam dicit vnde hoc cognouerunt.

Quia verba quæ dedisti mihi dedi eis: & ipsi acceperunt, ac uere cognouerunt quod a te exiui, & crediderunt quod tu me misisti.) Hoc cognouerūt ex verbis quæ dedi eis. Siquidē aperte docebā tua esse quæcunq̃ dicebam ac docebā. Et ipsi acceperūt, facile persuasi. Hæc autē & similia loquitur ad patrē, ostendēs discipulis quem erga illos haberet amorē. Nā qui nō tantū sua tribuit, sed & alium ad hoc precatur, vehementissimū ostēdit desiderium.

Ego pro eis rogo.) Pro eis te precor tanq̃ homo. Nam & hic & in sequenti sententia capitur iētorū pro Obsecro.

Bb

iii

Non pro

Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt.) Non pro mundo vniverso precor, sed pro his qui credunt in me. Nam qui in me nō credunt, nolunt vt pro eis orem. Frequenter autem ponit verbum Dedisti, vt firmitus discant quod patris voluntas sit, vt credatur in filium. Verum quia, Dedisti, &, Tui sunt, ac similia, insipientibus prauas generatura erant suspitiones, nempe quod maior & antiquior esset patris potentia: has soluit dicens:

Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.) Vides honorum æqualitatem: nam hoc significat nunc ista conuersio. Quum enim dixit, Tui sunt, ostendit quod etiam hi qui sibi dati sunt, paternę sint potestatis, ne quis ergo potentiorē putaret patrem, addidit, Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt. Itaq; etiam anteq̃ darent, filij erant, & postq̃ dati sunt, patris permāserunt, hoc est semper amborū, vtpote equaliū in honorib⁹ & bonis. Eos ergo mihi dedisti q̃ mei erāt. Dedisti vero, dixi dispensatorie, vt cognoscāt q̃ nō prāter voluntatē tuā hos attraxerim.

Et glorificatus sum in eis.) Etiam potestatem habens in his quæ tua sunt, sicut in his quæ mea: quemadmodum & tu in his quæ mea sunt, sicut in his quæ tua. Vel, glorificatus sum in discipulis qui mihi dati sunt, agnoscantibus me dominū suum, & adorantibus ac prādicantibus me Deum.

Et iam non sum in mundo.) Paulo post moriturus. Rursum autem sermonem de morte sua inducit, commēdaturuse eos tanq̃ homo Deo ac patri. Ait ergo, Iam non sum in mundo, sicut hactenus cum eis conuersans & confirmans, inungens ac consolans illos.

Et hi in mundo sunt.) Nondū moriētes, & ppter ea tuo egēt auxilio. Quū autē dixisset, Iam non sum in mundo, interpretatur hoc dicens:

Et ego ad te venio.) Sicut filius ad patrem, consummato iam opere vt dictum est.

Pater sancte serua eos per nomen tuum quo donasti me. Per nomen tuum omnipotens, quod & ego natura habeo. Nam & ego Deus sum. Iterum autem ait, Donasti, ne Deo videretur esse contrarius. Vel, qđ dedisti mihi tanq̃ homini.

Supra. 10. Vt sint unum.) Vnitāte fidei quę in me est, & mutua dilectiōe, de qua superius multa eis prāceperat.

Sicut nos.) Prādixit enim, Ego & pater vnum sumus. Prius autem alijs in locis disseruimus, quod καὶ ὅσως Sicut, & similia, de sancta quidem trinitate dicta, æqualitatem significent: de Deo vero & hominibus, similitudinē quandam. Vnum ergo sunt pater & filius, sicut essentia & alijs, ita etiam concordia. Dicit itaq; Sicut nos, propter indiuisiōnem ac inseparabilitatem.

Supra. 16. Quum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos per nomen tuum.) Quum essem in mundo vt homo, qui semper in eo sum vt Deus, tunc ego seruabam eos per virtutem tuam siue per te: nam mea virtus, tua est: & ego & tu vnum sumus. Hæc autem & similia loquitur, & tanq̃ homo, & propter discipulorum imbecillitatem. Siquidem quia multis de eius auxilio auditis: & iterum videbō vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium

& gaudium vestrum nemo tollet a vobis: nondum perfecte a mœrore liberati erant: patri deinceps pro eis loquitur, vt patri quoq; cōmendati, bono essent animo. Quum enim imperfecti essent, nō ita sublimibus ac diuinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Quos dedisti mihi custodiui, & nemo ex ipsis perijt, nisi filius perditionis.) Iudas proditor amantissimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intellige casum & alienationem a Deo: aut etiam diabolus ipsum, vtpote perdentem illos qui ei obediunt. Perijt autem Iudas spontanee propter voluntatis prauitatem. Atqui etiā alij de septuaginta perierunt: verū non tunc: nā solus proditor tunc perijt. *(Vt scriptura completeretur.)* Dauidica, quę frequenter de eius perditione loquitur, & præcipue psalmo centesimo octauo. Et hic ergo dictio Vt, non est causę signifiatiua, sed eius quod omnino futurum erat, puta quod scriptura completeretur.

Potius phrasis dicitur esse Hebraica sicut diximus ante libri exordium, hoc est filius perditionis.

Nunc autem ad te venio.) Rursum repetit, Ad te venio: sicut & A Deo exiui: hæc frequentissime illis confirmans, simul etiam consolationem hinc non vulgarem tribuens.

Et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.) Hæc loquor quum adhuc in mundo sum: hæc, quānam? Ad te venio: & Serua eos. Hæc ergo inquit loquor, vt habeant gaudium de me: perfecte certiores effecti, quod me non retinebit infernus, & te habebunt adiutorem. Quamquam enim credebant, nondum tamen mente compositi, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quiescere poterant. Vel, Hæc loquor humilia ac more humano, vt cessante interim infirmitate mentis eorum, absolute gaudeant, ne me Deo contrarium esse suspicerentur.

Ego tradidi eis sermonem tuum: & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo: sicut ego non sum de mundo.) Tradidi eis sermonem tuum euangelicū, & mali oderunt eos, vt qui non sint ex ipsis, quantū ad innocentiam aut simplicitatem. Nam & in præcedentibus dixit ad eos, Si de mūdo fuissetis, mundus quod suum esset diligeret. Nam, Mundum, & ibi & hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque quum propter sermonem tuum odio habeantur, custodi illos.

Supra. 15.

Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serues eos a malo.) Orationem propter eos explanat, vt confidentiori magis sint animo, vtpote nō statim morituri priusquam prædicauerint: & quasi patris custodia fruenturi. Et hic *eo p̄p̄o* significat obsecro.

De mundo non sunt.) Idem adhuc frequenter dicit: sine vlla immutatione prius illis testificans, ne turbentur si odio habeantur: scientes omnino cōtrariam esse virtuti malitiam. Simul quoq; laudat eos apud patrem: etiam hinc ostendens illis dilectionem suā erga ipsos. Dicit ergo cœlestes eos esse ciues, non mundana sed cœlestia sapientes.

Sicut ego non sum de mundo.) Etiam consolatur eos similitudine ad seipsum: & ad tolerantiam excitat.

Sanctifica eos per veritatem tuam.)

Sanctos facito ipsos per spiritum

ritum sanctissimum, per veritatem dogmatū: nam vera dogmata sanctificant hominem. Deinde manifestat quid dicat, Veritatem.

Supra. 16.

Sermo tuus veritas est.) Sermo dogmatum tuus, siue a te per spiritum sanctum illis infusus. Nam superius dixit, Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem. Aliter quoque intelligite. Sanctifica eos per veritatem tuam, hoc est, segrega eos per euangelium tuum: sermo namque tuus, puta euangelicus, veritas est. Patris autem ait esse sermonem: sicut etiam in precedentibus dixit, Ego ex meipso non sum loquutus, sed pater qui misit me, ipse mihi praeceptum dedit, quid dicam & quid loquar.

Supra. 13.

Sicut me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum.) Sicut tu hominem cupiens salutem, me misisti: Ita & ego illam cupiens, misi eos. Vel sicut tu qui pater meus es, misisti me, ita & ego qui pater eorum sum, misi eos. Sed tu quidem natura pater meus es, ego vero pater eorum tanquam creator & prouisor ac magister. Quod autem futurum est, tanquam factum dicit, eo quod iam paulo post esset eos missurus.

Et pro eis ego sanctifico meipsum.)

Ego voluntarie immolo me ipsum. Nam hoc in loco victimam dicit sanctificationem. Sanctum enim dicitur & ipsa hostia: multa quoque dicuntur sancta, tanquam signum sanctitatis.

Vt & ipsi sanctificati sint per veritatem.)

Vt & ipsi immolati sint per veram hostiam: legalis siquidem victima figura erat, non veritas, ut & ipsi immolati sint, capite videlicet ipsorum immolato. Vel etiam, tanquam & ipsi immolati. Habiti sumus, inquit, sicut oues caedi deputatae. & Exhibete membra vestra hostiam viuentem. Potest enim etiam sine caede immolari hostia. Ne quis autem eum putaret haec per solis Apostolis dicere, subdit:

Psalm. 43.

Roman. 11.

Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro ijs qui per sermonem eorum credituri sunt in me, ut omnes unum sint.) Simul quoque eos iterum consolatus est, ostendens quod per eorum predicationem alij quoque fient discipuli.

Sicut tu pater in me, & ego in te: ut & ipsi in nobis unum sint.)

Sicut tu in mei & ego in tui dilectione: ut & ipsi in nobis, siue in fide quae est in nos, vnum sint. Nam qui in fide quae est in nos vnum sunt, erunt quoque in mutua inter se dilectione vnum. Dixit enim, Qui habet praecepta mea & seruat ea, hic est qui diligit me. & Hoc est praeceptum meum, ut diligatis vos inuicem. Quum ergo a dilectione & concordia inceperit, rursus in hac conclusit sermonem: ostendens quod Deo chara sit ac magno studio affectanda dilectio.

Supra. 14. 15.

Vt mundus credat quod tu me miseris.)

Nota.

Vt credens Apostolis, credat quod tu me miseris: nam hoc praedicaturi sunt: & nihil adeo erit impedimento praedicationi, sicut diuisos esse praedicatores fidei diuersitate, ac mutua inter se inimicitia. Si enim inter se pugnauerint, discant eos non esse pacifici magistri discipulos: quod si non pacifici, nec a te missi. Si vero concordēs fuerint, & praecepta mea custodierint, oēs cognoscant quod mei sint discipuli, & quod tu me miseris.

Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis.)

Quae a doctrina & miraculis procedit

culis procedit; aut quæ a concordia: neque enim ex hac minus quæ ex illis glorificantur. Dedit autem dixit etiam hic, & suam insinuans dignitatē, et æqualem cum patre honorem: quemadmodum frequenter alijs in locis.

Vt sint unum sicut nos unum sumus.) Hoc superius quoque dictum ac declaratum est: & nunc idē dicit, vehementer cupiens imprimi cordibus eorum, tanquam maxime necessarium.

Ego in eis, & tu in me.) Ego in eis maneo, & tu in me, hoc est, ego & tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conseruabimus? Alibi quoque dixit, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus *Supra. 14.* diliger eum, & ad eum veniemus ac mansionem apud eum faciemus. Sed ego quidem in eis diuino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam.

Vt sint perfecti in unum.) In vnitatem, in concordiam. Quemadmodum enim seditio dissoluit, sic & concordia congregat.

Et ut cognoscat mundus quod tu me miseris.) Iterum ergo idem dicit, ut firmitus concordēs sint; certiores effecti, quod hoc maxime ad fidem attrahat homines.

Et dilexisti eos, sicut & me dilexisti.) Nam signum fuit dilectionis eorum, quod nec proprio filio tuo propter eos peperceris. Hic quoque dictio Sicut, non equalitatē, sed similitudinē quandā significat, quæadmodum in præcedentibus ostendimus. Frequenter autem hoc ponit, consolans eos per similitudinem quam erga ipsum habent, & fidutiam præbens. Ad hunc usque locum de dilectione ac cōcordia sermonem extendit; deinceps vero de brachijs quoque & coronis disserit, quæ post præsentem vitam illis reposita sunt, ut ampliorem sumant fidutiam.

Pater quos dedisti mihi, uolo ut ubi sum ego, & illi sint mecum.) In regno videlicet conregnantes mihi.

Vt videant gloriam meam quam dedisti mihi.) Gloriam diuinitatis quam dedisti mihi, non tanquam minori aut posterius genito, sed tanquam principium, siue is qui me genuit. Quando autem dedit? Quando scilicet genuit. Quando vero genuit? Questio quando hoc fuerit, sermonem habet incomprehensibilem: simul enim & erat & genuit: nec fuit tempus quo pater erat, & non erat pater. Quia autem verbum Dedisti, quum sit sese demittētis, quibusdam pariturum erat offendiculū, quo videretur minoritatem addere filio, huic quoque medetur dicens:

Quia dilexisti me ante conditum mundum.) Hoc est ante secula. Nā ita significare solet scriptura eternitatē. Non dixit autem, Vt sint participes gloriæ meæ, sed Vt videant. Illud namque supra illorum facultatē erat: hoc vero tota illorum fruitio est, quod etiā dicit Paulus, Detecta facie gloriam Dei cōtemplantes. Siquidē vere maxima est gloria, eius videre gloriam.

2. Corint. 3.

Pater iuste.) Iustum eū nunc dicit, utpote volentē non a solis Iudeis, verū etiam ab omnibus hominibus agnosci, ut omēs salui fierent, & nullus per ignorantiam periret: nam id extremæ iustitiæ est ac bonitatis.

Et mundus te non cognouit.) Gentiles quidem nullo modo, quum adorent idola: Iudæi vero non cognouerunt te, quia sponte peccantes, negant te meum esse patrem.

Ego vero

Ego uero te cognoui.) Natura.

Et hi cognouerunt quod tu me misisti.) Discipuli mei hoc cognouerunt ex his quæ eos docui, & diuino modo operatus sum.

Et notum feci eis nomen tuum.) Nomen paternitatis. Hæc autem etiam superius dixit, & nunc iterum repetendo dicit.

Et notum faciam.) Amplius per spiritum sanctum. Vides quod si cut pater loquitur per spiritum sanctum, ita & filius notum facit per ipsum discipulis quæ voluerit? ex quibus rursum honoris æqualitas ac concordia sanctæ trinitatis ostenditur.

Vt dilectio qua dilexisti me in eis sit.) Notum faciam, inquit, amplius nomen tuum, ut quæ hoc cognouerint ac didicerint quod naturalis sim filius tuus, & natura dilectus: huiusmodi dilectio quæ ingenua est & per naturam, sit in eis per cognitionem.

Et ego in eis.) Et ego in eis magis sim per fidem maiorem, utpote perfectius eis notus. Iterum ergo in dilectionem terminauit, hanc imponens sermoni consummationem. Nam perfectio virtutū est dilectio.

Cap. xviii.

Math. 26.

Hæc quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus in quem ingressus est ipse & discipuli eius.) Quare sexagesimo quarto capite euangelij iuxta Matthæum, ubi ponitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: nam ibi de his enarratum est. Sed & de his quæ sequuntur latius & exactius in illo Euangelista significauimus.

Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum locum.) Deinde etiam dicit, unde hoc sciebat.

Quod frequenter conueniret illuc Iesus cum discipulis suis.) Frequenter versaretur ibi.

Iudas ergo sumpta cohorte, & a pontificibus & pharisæis ministris, venit illuc cum laudibus & facibus & armis.) Arma adduxerunt, timentes eos qui sequebantur Iesum: nam & propterea intēpestiuo noctis tempore aduenerunt. De his autem dictum est sexagesimo quinto iuxta Matthæum capite ubi dicitur, Et adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: nam quæ in medio sunt prætermisit Iohannes, tanquam ab alijs enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

Iesus itaque sciens uniuersa quæ uentura erant super se, egressus ait illis, Quem queritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis. Vi ergo dixit eis, Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.) Sciens tanquam Deus, uniuersa quæ uentura erant super se, egressus intrepide interrogauit eos tanquam homo. Stabat autem & proditor cum ipsis: & neque hic potuit eum indicare præ conscientia, aut propter eius vocem. Ostendit quod nolentem non solum non possent eum apprehendere, sed neque omnino videre. Predicto autem capite de his quoque mentio consequenter facta est.

Iterum ergo interrogauit eos, Quem queritis? At illi dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus, Dixi uobis quod ego sim.) Ipse seipsum manifestat docens discipulos, neque in periculis mentiendum, & certiores reddens, quod spontanee seipsum tradat inimicis.

Si ergo me

Si ergo me queritis, finite hos abire. Vt compleretur sermo quem dixerat, Ex ijs quos dedisti mihi, non peridi quenquam.) Vt compleretur sermo: hoc a seipso dicit euangelista. Nam superius ad patrem loquens, dixerat, Quos de-

Supra. 17.

disti mihi custodiui, & nemo ex ipsis periit, nisi filius perditionis. Iraque neminem ex eis peridi, tantundem significat sicut, Nemo ex ipsis periit. Nemo enim, inquit, periit mea causa, hoc est non peridi quenquam ex eis mea causa.

Simon ergo Petrus quum haberet gladium, exeruit eum, & percussit pontificis seruum: amputauitque auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus.) In illo ca-

Lucæ. 22.

pite etiam de his dictum est vbi habetur. Et ecce vnus ex his qui erant cum Iesu extenta manu, exemit gladium suum. Addidit autem Iohannes & nomen vulnerati, partemque vulneratam, ob rei manifestacionem: non solum quod repente curauerit illum Iesus, sicut a Luca didicimus, verum etiam quod paulo post esset eum alapa percussurus, sicut significauit Chrysostomus.

Dicit ergo Iesus Petro, Mitte gladium tuum in uaginam. An non bibam poculum quod dedit mihi pater?) Poculum, mortem videlicet. Dicit ergo, An non suscipiam mortem quam permisit pater inferri mihi? nam hoc significat, Dedit mihi: ac si dicat, Imo maxime, tanquam eadem volens que pater. In dicto autem capite consequenter etiam de his disseruimus.

Cohors igitur & tribunus ac ministri Iudeorum comprehenderunt Iesum: & ligauerunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiaphæ, qui erat pontifex anni illius.) Pre voluptate de hac re gloriabantur, tanquam de trophæo constituto: & abduxerunt eum primum ad Annam, ut qui a Caiaphæ eius anni pontifice quasi pater honorabatur propter affinitatem. Quare in præmemorato capite vbi habetur, At illi apprehensum Iesum abduxerunt ad Caiapham pontificem: & lege posita ibi enarrationem.

Supra. 11.

Erat enim Caiaphas is qui consilium dederat Iudeis, quod expediret unum hominem mori pro populo.) Ne auditor vincula audiens turbetur, eius memoriam ad Caiaphæ vaticinium reuocat, significans quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, siue pro salute hominum, veluti Caiaphas prophetauerat.

Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.) Ipse est alius ille discipulus. Quare in dicto capite enarratione illius sententiæ, Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium principis sacerdotum.

Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus vero stabat ad ostium foris.) Vide modestiam ac fraternum amorem. Ne quis enim aut ipsum laudet quod simul introierit, aut Petrum vituperet, quod foris manserit: dicit quod sibi quidem tanquam familiari pontificis permissus sit introitus: Petrus vero tanquam incognitus, exclusus est: & tamen adhuc ad ostium permanebat: quod Petro potius datur laudi.

Exiit itaque discipulus ille alter, qui erat notus pontifici: & loquutus est cum ostiaria, introduxitque Petrum. Ait ergo ancilla ostiaria Petro: Num & tu ex discipulis es hominis huius? Dicit ille: Non sum.) Quare prædicto capite: Et ingressus intro sequebatur eum cum ministris, ut videret finem: & lege que ibi dicta sunt, quam maxime

maxime

maxime necessaria. Præterea quoque sexagesimosexto capite illius sententiæ enarrationem, Petrus autem sedebat foris in atrio, & accessit ad eum vna ancilla & cætera.

Stabant vero serui & ministri qui prunas accenderant, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis Petrus stans & calefaciens se.) Ostendit quod ipse in interiori atrio cum præceptore versans, omnia videbat & audiebat: Petrus vero cum esset in exteriori, nihil horum sciebat.

Pontifex itaque interrogauit Iesum de discipulis ipsius, & de doctrina eius.) De discipulis quidem vbinam essent, & quam ob causam congregasset eos: De doctrina vero quid doceret & quare. Hæc autem interrogauit volens eum arguere, tanquam nouæ rei inuentorem ac seditiosum, quasi conciliabula quædam facientem, nouaque dogmata inferentem. Atqui frequenter eum docentem audierat.

Respondit ei Iesus, Ego palam loquutus sum mundo.)

Manifeste omnem

docui populum, non solum discipulos.

Ego semper docui in synagoga & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.)

Nihil, quale tu suspicaris, seditiosum & quod Deo non sit gratum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur discipulis? Vtique, sed nihil tale quale pontifex putabat.

Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt, quid loquutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego.)

Non contumacis verba sunt, sed de dogmatum veritate confidentis. Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt: non discipulos, sed alios etiam qui non crediderunt.

Quum autem hæc dixisset, unus ministrorum assistens, dedit alapam Iesu dicens, Sicine respondes pontifici?) Horreto cælum, stupefce terra: tum ob seruorum perfidiam, tum ob domini clementiam. O audacissime, quid nam respondit contumacius? an non potius honorem detulit pontificatui, qui pontificem maligne de his quæ nouerat interrogantem non arguerit? Quis ergo posset omnes concutere & obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaque proloquitur quæ omnem possint dissoluere feritatem, quam non eam quæ illorum erat.

Respondit ei Iesus, Si male loquutus sum, profer testimonium de malo: sin bene, cur me cedis?)

Profer testimonium, hoc est ostende quid sit male prolatus, argue eum qui sit male loquutus. Quærun autem quidam, quomodo non obuenterit Christus & alteram maxillam impingenti alapam, sicut Apostolis faciendum præceperat, sed potius indignatus est? Nos autem dicimus, quod illud præceptum de non vlciscendo, fuit inductum propter seditiones quæ inde oriebantur: nunc tamen neque Christus eum vlcis est qui alapam impegerat, quin potius quum illum non repulerit, neque ipse resiliierit, ad alias quoque plagas paratus erat, sed partes suas defendit, ne quo modo si tacuisset, contumax videretur, de quo etiam accusabatur.

Misit eum Annas ligatum ad Caiapham pontificem. Stabat autem Simon Petrus & calefaciebat se. Dixerunt itaque illi, Num & tu ex discipulis eius es? Negauit ergo ille, & ait, Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus.) Sexagesimoquinto euangelij iuxta Matthæum capite de his diligenter disputatum est, ubi habetur

Nota.

habet, Et ingressus intro sedebat cum ministris vt videret finem.

Statimq; gallus cecinit.) Quere sexagesimosexto dicti euangeliste capite, vbi similiter dicitur, Statimq; gallus cecinit: nam ibi de hoc manifeste dictum est.

Ducunt ergo Iesum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent pascha.) Horum quoque facta est mentio in fine prædicti capitis, vbi dicitur, Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.

Matt. 27.

Exiit itaque Pilatus ad eos & ait, Quam accusationem adfertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei, Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus, Sumite eum uos, & secundum legem uestram iudicate eum.) Hæc quoque omnia ibi declarata sunt sequenti capite vbi positum est, Iesus autem stetit coram præside: lege ergo & illa. Sed quomodo quum dicant eum esse malefactorem tacet? Quia de hoc non interrogabatur: itaque patienter sustinet.

Dixerunt itaque ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam.) Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quasi subiecti dominio Romanorum, & propria priuati potestate: quantum volentes Christum cruce occidi, miserrima scilicet ac ignominiosissima morte, quod lex eis non permittebat. Nam quod alio modo perimerent, ostendit Stephanus lapidatus.

Act. 7.

Vi sermo Iesu completeretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.) Hoc dixerunt vt sermo Iesu completeretur. Complendus enim erat, inquit sermo eius quem loquutus fuerat dicens, Si exaltatus fuero a terra oēs traham ad meipsum: sicut etiam ibi significauit euangelista, addens qd hoc dicebat, significans qua morte esset moriturus, hoc est a nigmatice mortem designans.

Supra. 12.

Ingressus est ergo rursus in prætorium Pilatus: & uocauit Iesum, dixitque illi, Tu es rex Iudæorum? Respondit ei Iesus, A temetipso tu hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi.) Dicto capite etiā de his per ordinē inuenies, in illius dicti enarratione, Et interrogauit eum præses dicens, Tu es rex Iudæorum?

Quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo, si ex hoc mūdo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit ergo ei Pilatus, Num itaque rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis qd rex sum ego.) Ibi etiā hæc consequenter sortita sunt enarrationem.

Ego ad hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati.) Quum a principio interrogasset Pilatus, Tu es rex Iudæorum: ac respondisset dominus, Regnum meum non est ex hoc mūdo, & seipsum regem ostendisset, qd non terrenum: rursus interrogauit Pilatus, Nū itaq; rex es tu? ac deinceps se iterum esse respondit. Deinde confirmandū seuera loqui ait, Propterea natus sum, propterea incarnatus sum, & ueni in hunc mundum, vt doceam ueritatem. Sicut ergo in cæteris uerba loquor, ita sane & in hoc. Vel, ad hoc natus sum, hoc est, quum rex sim, ad regnandum incarnatus sum, & propterea ueni in mundum, vt doceam

doceam veritatem, quod quum sim rex sempiternus, incarnatus sum
vt super eos regnem qui credunt in me.

Omnis qui est ex veritate audit uocem meam.) Omnis qui est ex veritate, qui amat veritatem: obedit verbo meo, credit doctrinae meae.

Ait illi Pilatus, Quid est veritas?) Discere cupiens interrogat, Quid est veritas, cui tu testimonium perhibes, quam doces? Sciens autem quod mora opus esset ad quaestionem ad quam hortabatur, subsistit ab in-
terrogatione: & confestim egressus nititur hunc ab impetu Iudaeorum liberare. Vide enim:

Et quum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudaeos, & ait illis, Ego nullum crimen inuenio in eo.) Rursum praedicto capite lege illius dicti enarrationem. Et interrogauit eum praeses dicens, Tu es rex Iudaeorum? in qua Lucae quoque verborum facta est mentio, per quae etiam praesens dictum cognoscitur.

Est autem consuetudo uobis, ut unum absoluam uobis in pascha: uultis ergo absoluam uobis regem Iudaeorum?) Quare in eodem ubi dicitur, In festo autem con-
sueuerat praeses absoluere turbae vnum vincum quem uoluissent: ibi enim de hoc quoque dictum est.

Clamauerunt itaque omnes dicentes, Non hunc sed Barabbam. Erat autem Barabbas la-
tro.) Eodem capite Scribit Matthaeus, Principes autem sacerdotum & seniores persuaferunt turbis vt peterent Barabbam, Iesum vero per-
derent: & illius lege enarrationem.

Cap. xix.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum & flagellauit: & milites plectentes coronam de
spinis, imposuerunt capiti eius, & ueste purpurea circumdederunt eum, ac dicebant, Ave rex
Iudaeorum: dabantque ei alapas.) Dicto capite consequenter etiam haec

omnia ad verbum manifestata sunt. Ista autem Iohannes sub breuitate
narrat, tanquam ab alijs iam scripta: studens & hic recitare quae pre-
terita erant. Et cur omnino eorum meminit quae ab alijs memorata sunt?
Quia aliter nequaquam apte scribere poterat, quae scripta non erant.

Exiit ergo iterum foras Pilatus, & ait illis, Ecce adduco uobis eum foras.) Hoc
est extra praetorium.

Vt cognoscatis, quod nullum in eo crimen inueniam.) Hoc dicit tentans
mentem eorum.

Exiit ergo Iesus foras, gestans spinam coronam & purpureum uestimentum.)
Eduxit eum ludibrij stola uestitum: vt hunc in tanto videntes oppro-
brio, satiarentur ac placarentur.

Et ait illis, Ecce homo.) Homo dixit praecompassione, vt & ipsi
compassione mouerentur.

Quum ergo uidissent pontifices ac ministri, clamauerunt dicentes, Crucifige, crucifige
eum.) Tanquam feri canes, eo solum viso, furibunde oblatrabant, quasi
ferae bestiae, quae venatores sentiētes statim incurrunt: nam inuidia ebrj,
in eodem aduersus eum debacchabantur.

Ait illis Pilatus, Accipite eum uos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo crimen.)
Vos inquit, qui iniusti estis. Permittit autem eorum potestati, indigna-
tus de violentia ac impudentia illorum.

Responderunt ei iudaei, Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori,
quia filium Dei se fecit.) Naturalem uidelicet. Hoc autem dixerunt iniu-
stitiam

stilitam repellentes. Itaque rursus ad aliam transierunt accusationem. Quid ergo Christus? Quum de talibus eum accusarent tacebat, dictū complens propheticum, non aperuit os suum.

Ies. 53.

Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.) Ne quo modo in veritate Deus esset, & eū disperderet, ita ab ipso affectus cōtumelia.

Rursumq; ingressus est in prætorium, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iam nō interrogat, Quid fecisti, sed, Vnde es tu? e cœlo an e terra?

Iesus autem responsū non dedit ei.) Nam qđ discere querit, iam dī dicerat, quando audierat, Regnum meum non est ex hoc mundo. Et si- cut tunc molliter affectus nihil eum iuauerat: ita & nunc futurum erat, vt nihil iuaret, quum ignauus esset ac meticulosus.

Ait itaq; ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam absoluendi te? Et terretur & terret: irritatus enim qđ sibi, ne ipsum quidem fouenti, respondeat, deinceps vibrat potestatem. Sed o insensate: si potestatem habes ipsum absoluēdī, quomodo non ab- soluis, quum scias eum carere crimine, & frequenter hoc testimonium de eo perhibueris.

Respondit Iesus, Non haberes potestatem ullam aduersum me, nisi esset tibi datum e su- pernis.) Respondit fastum obiurgās, qui illi ob potestatem accresce- bat, & ait, Non haberes potestatem vllam aduersum me, nisi esset tibi datum e supernis: significans diuinā quadam dispensatione se pati. Ne aut hoc audito arbitraretur sese absolui crimine, subiunxit.

Propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet.) Quia potestatem ha- bes, nec absoluis me, non es immunis a peccato, qđ minus sit peccato eo- rum qui me tibi tradiderunt: siquidem illi homicidæ sunt scelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Ex eo quærebat Pilatus absolvere eum.) Sermonibus eius perterritus: Iudæi vero qui diuinā eius signa frequenter conspexerant, amplius insaniebant.

Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. Quicunq; se regem facit, contradicit Cæsari.) Intuiti obiectam legem fuisse inutilem, & intelligentes quod eum vellet absolvere, ad accusationem iterum ty- rannidis diuertunt, quam timore Cæsaris non posset paruipendere Pi- latus. Non es amicus siue beneuolus. Contradicit vero, hoc est aduer- satur. Verum quomodo hic tyrannidem meditatur? vnde hoc potestis ostendere? an a veste purpurea? a diademate? ab habitu? aliote appa- ratu aut insignibus? an non omnia abiectiōis erant, siue alimentum, siue indumenta, siue domum ac conuersationem aut cætera spectetis? cum duodecim tantum circumiens discipulis, ijsq; admodū humilibus & abiectis, imo & plærumque solus.

Pilatus ergo audito hoc sermone, duxit foras Iesum, seditque pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabatha +.) Arbitratus sese offensurum Cæsare ac periclitaturū, si huiusmodi accusatiōem indiscussam præte- reundo contemneret, duxit Iesum extra prætoriū, ac publice sedit pro tribunali, vt vniuersos haberet suæ inquisitionis testes.

גבטה Gabatha
latinis sonat eminēs
siue excelsum. Ve-
risimile ē enim fuisse

se stratum lapideum eminens, iudicio accommodum. Est & dictio Chaldaica.

Erat autem parasceue paschæ, hora uero ferme sexta.) Diem ac horam significauit ostendens quod non solum ipso die paschæ, verum etiam die iam declinante, festique vespera appropinquante, quando pascha imolabant, funestum tribunal conuocabant, pro paruo ducentes piaculo, huiusmodi tribunal accedere.

Et ait Iudæis, Ecce rex uester.) Relicta discussione iterum ad placandum eos conuertitur: Ecce inquit rex uester: ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidetis. Et quāquam littera habeat *Idē* vide: frequenter tamen scriptura ponit *Idē* pro *Idō* ecce; sicut etiam superius quum dixit, Ecce adduco vobis eum foras.

At illi clamauerunt, Tolle tolle, crucifige eum.) ac insaniam.

O incredibilem feritatem

Ait illis Pilatus, Regem uestrum crucifigam?) Hoc dixit quasi subnans Christum, vt Iudæorum curaret feritatem.

Responderunt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.) Quia Christi regnum repellentes, Cæsaris potestatem elegerunt: postmodum diuina uisitatione ac protectione nudati, traditi sunt ad internicionem, idque rursus ipso paschæ die quo clamauerunt, Non habemus regem nisi Cæsarem.

Iosephus lib. 7. de
bel. Iud. cap. 18.
dicit. Octauo die
Septembris

Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.)

Victus eorum instanti contentione. At quibus eum tradidit? Vtique contaminatis ac perfidis, seditiosis & homicidis.

Acceperunt autem Iesum & duxerunt in prætorium.)

Quere sexagesimo septimo iuxta Matt. capite vbi habetur, Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis suis: ac lege enarrationem.

Atque is baiulans crucem suam, exiuit in locum qui appellatur Caluaria, qui dicitur Hebraice Golgotha, ubi eum crucifixerunt.)

Ibi horum quoque in sequentibus facta est mentio, dataque explanatio. Ferebat autem crucem in humeris tanquam strenuus miles lanceam, qua deiecturus erat aduersarium.

Et cum eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum.)

In illo capite etiam de duobus his manifeste dictum est, vbi ponitur, Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus a dextris, & alter a sinistris. Iudæi itaque hunc simul cum maleficis crucifigere studuerunt, vt communicatione supplicij bonam huius famam, mala illorum fama denigraret. Huius autem gloria intantum splenduit, vt quum tres penderent, quum stupenda illa signa facta sunt, soli huic omnes illa adscripserunt: tantumque abfuit vt illorum participaret suspicionem, vt potius vnum eorum ad suam fidem attraxerit, & omne machinamentum in caput Iudæorum conuersum sit, patremque eorum diabolum.

Scriptum autem & titulum Pilatus, posuitque super crucem. Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudæorum, quia prope ciuitatem erat locus ubi crucifixus est Iesus: & erat scriptum Hebraice, Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum, Noli scribere, Rex Iudæorum, sed quod ipse dixerit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi.) Similiter & hæc pariter oia in illo capite congruam sortita sunt interpretationem, vbi dicitur, Et posuerunt super caput eius causam ipsius scriptam, Hic est rex Iudæorum.

Milites

Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem; & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis a summo contexta per totum. Dixerunt itaque inter sese, Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit: ut scriptum ^{Psalm. 21.} *Psalm. 21.* *ra completeretur quæ ait, Partiti sunt uestimenta mea sibi, & in uestem meam miserum sortem.*) Præterea & hæc, ubi dicitur, Quumque crucifixissent eum, diuiserunt uestimenta eius: nam ibi omnia nullo prætermisso enucleata sunt.

Milites itaque hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria uxor Cleopæ, & Maria Magdalene.) Atqui vnigenita erat Dei mater: verum Ioseph & Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud Hebræos, fratrum quoque uxores appellare sorores propter viro- rum fraternitatem. Itaque eam quæ pariter cum ea uxor erat, sororem nominauit. Sed Ioseph quidem & Cleopas viri earum, natura fra- tres erant: ipsæ autem eorum uxores, affinitate sorores. Stabant vero iuxta crucem, tunc noctæ securitatem: primum enim omnes discipu- læ eminus conspiciebant, veluti ceteri docuerunt euangelistæ. Lege & eodem capite dicti illius enarrationem. Iesus autem quum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum.

Quum uidisset ergo Iesus matrem, astantemque discipulum quem diligebat.) Tunc enim & ipse simul adstabat, quum iam hostes Iudæi discederent.

Dicit matri suæ, Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua.) Iam moriens matrem commendat discipulo: summe dilectam, maxime dilecto: virginem virginis: instruens nos ut curam habeamus parentum ad extremum usque spiritum, quando non solum non sunt ad virtutem impedimento, imo potius nobiscum ad salutaria exercentur. Nā quan- do intempestiue molesta erat, dicebat, Quid mihi & tibi est mulier: &, ^{Supra. 2.} *Supra. 2.* *Quæ est mater mea?* Nunc vero magnum demonstrat amorem. Ecce ^{Matth. 12.} *Matth. 12.* *filius tuus, hoc est, hic meo loco tibi erit. Ecce mater tua, siue, tu eris ei prome: oportet te huius sicut matris habere curam. Matris itaque cu- ram habuit, discipulum vero honore maximo honorauit, ac interim hæc longanimitatis dedit mercedem. Quare autem alterius quoque mu- lieris curam non habuit? Quia illa procuratorem habebat, mater vero neminem: & ut sciamus quod oporteat huiusmodi parentes præ cete- ris honorare, quia pepererunt, quia aluerunt, quia mille pericula passi sunt. Considera autem quod ante passionem quidem vehementer an- gebatur, nunc vero sine turbatione alloquitur: siquidē ibi nature infir- mitas, hic autem patientiæ vehementia apparet. Quemadmodum enim concupiscentiam commixtionis corporum, licet vehementer nobis ad successionē generis insitam, philosophiæ dediti extinguimus: ita quo- que vitæ cupiditatem, quanquam plurimum, ne nos ipsos interimamus, nobis inditam, philosophiam sequentes Christianam frangimus: & tunc turbatio quæ ex nimio vitæ amore procedebat, a philosophia Chri- stiana supprimitur: ac ita fit ut vincantur pericula. Nihil autem am- plius testamento cauit: partim quidem propter temporis angustiam: partim autem, quia temporale quidem nihil habuit, de spiritualibus ve- ro prius communiter omnibus præceperat.*

Et ex illa hora accepit eā discipulus in sua.)

Iuxta magistri præceptum.

Cc

iii

Postea

Nota.

Postea intuitus Iesus quod omnia iam consummata essent.) Reliqua omnia quæ suæ erant dispensationis.

Vt compleretur scriptura quæ dicit, Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi autem impletam aceto spongiam, & Hyssopo appositam, obtulerunt ori eius.) Nam solum hoc reliquum erat. Scripturam autem dicit Davidicam, quæ ait, Et dederunt in escam meam fel, & ad sitim meam potauerunt me aceto. Quæ re autem prædicto capite sententiam illam, Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mixtum: & lege quæ ibi dicta sunt. Hyssopo vero appositam siue hyssopi arundini, quæ ad manum reppererunt; idque propter crucis altitudinem. Illudebant autem ei offerentes acetum.

Quum ergo accepisset Iesus acetum dixit, Consummatum est.) Omnibus numeris completa sunt omnia, sic ut iam nihil deficiat.

Et inclinato capite tradidit spiritum.) Non postquam expirauit, caput inclinauit, quod in nobis accidit: sed postquam inclinauit caput, expirauit, ut discamus quod quando voluit mortuus est, quum omnia consummata essent, tunc spiritum in manus patris tradidit, veluti significauit Lucas octogesimo primo capite; & in eo lege illius sententiæ interpretationem, Et clamans voce magna Iesus ait, Pater in manus tuas commendabo spiritum meum.

Igitur Iudæi quoniam parasceue erat, ne remanerent in cruce corpora sabbatho: erat enim magnus dies ille sabbathi.) In cuiusque cruce. Nam quia parasceue erat, si tunc non tollebatur, futurum erat, ut & sabbatho in cruce remaneret, illaque peditando peruenirent ad illud sabbathum: & inde videretur haberi contemptui. Magnum autem dicit diem illum sabbathi, quod non solum honoraretur ut sabbathum, verum etiam propter festum azymorum, quod casu in eo contigerat, & ita duplex festum erat. Huiusmodi autem sabbatha, dicebantur sabbatha sabbathorum, tanquam veneranda venerandorum, festa festorum; ob festi duplicitatem, ut dictum est.

Rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, ac tollerentur.) Hic rursum ἡρώτουσιν, significat Precati sunt, petiuerunt ut confringerentur eorum crura, quo citius morerentur.

Venerunt ergo milites.) Quibus id a Pilato iussum erat.

Et primi quidem frangerunt crura.) Qui in dextra Christi crucifixus erat.

Et alterius qui crucifixus erat cum eo.) Christo videlicet.

Ad Iesum autem quum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non frangerunt eius crura.) Postremo ad eum venerunt, maiori contumelia, in gratiam Iudeorum, ipsum volentes afficere.

Sed unus militum lancea latus eius fodit, & continuo exiuit sanguis & aqua.)

Nota. Res supra naturam, ac manifeste docens, quod maior quam homo esset qui fuerat vulneratus: siquidem a mortuo homine, etiam si millies quis esset pupugerit, non exibat sanguis. Foditur itaque lancea in latere saluatoris, quia peccato vulneratum est latus Adæ: siue ut Euam, lateris sui vulnere, a plaga lateris sanaret. Sanguinem autem & aquam scaturire facit, duo designans baptismata: vnum quidem per sanguinis martyrium, alterum vero per aquæ regenerationem; atque horum fluxu peccati fluere.

cati fluxum demergit. Præterea & aliter. Nam duos scaturire facit fontes; aqua quidem purificans ecclesiam, sanguine vero eam enutrit. Siquidem per aquam renascimur, per sanguinem autem & carnem pascimur, quæ diuina sunt ac mystica. Itaque quum ad tremendum accesseris poculum, persuadeto tibi quod ex dominico bibis latere: & eo modo sis affectus. Deinde volens huiusmodi confirmare miraculum, ait: Et qui uidit, testimonium perhibuit.) Qui uidit hæc, scripsit ista, non quod ab aliquo audierit.

Et uerum est testimonium eius.) Ut quis ea uidit de quibus testatur, & præsertim qui de magistri scribit contumelia. Nam contumelia erat, lateris apertio, quanquam ad hanc sequutum sit miraculum.

Et ille scit quod uera dicat.) Exacte rem nouit, ut qui tunc præsens fuerit & uiderit, etiam si Iudæi eum mentiri obijciant.

Sed ut uos credatis.) Sed hæc scripsit, ut uos qui fideles estis, etiam de hoc credatis.

Facta sunt autem hæc ut scriptura compleretur.) Quæ in Mosaica lege Exod. 12. scripta est, & ait:

Os non comminuetis ex eo.) Nam licet de figuratiuo agno scriptum Num. 9. esse videatur, de uero tamen scriptum erat, præsignans id quod nunc factum est.

Rursumque alia scriptura dicit.) Prophetica. + Verisimile est dictum hoc a Iudæis eiectum esse post prædicatum euangelium: siquidem nunc nusquam inuenitur. (Dicit hic nusquam inueniri, quia Græce solum nouerat: porro in Zachar. 12. + Græca translatione septuaginta interpretum non habetur. Legimus tamen illud in Latina ex Hebræo translatione Zachariæ duodecimo.) aut aliam dicit scripturam, librorum qui apocryphi censentur.

Videbunt in quem pupugerunt.) Videbunt ipsum de cælo descendentem in die iudicii. Videbunt, inquit, filium hominis uenientem in nubibus cæli cum potestate & gloria multa. Matth. 24. + Marci. 13. + Lucæ. 21.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM DE PETITIONE CORPORIS DOMINI.

POST hæc rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathea, qui erat discipulus IESU, sed occultus propter metum Iudæorum, ut tolleretur corpus Iesu.) Lege quæ sunt enarrata in fine præmemorati sexagesimi septimi capituli ubi habetur: Quum seruus autem factum esset, uenit homo diues ab Arimathea nomine Ioseph.

Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu +. Venit autem & Nicodemus, is qui uenerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes, ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus IESU, & obuinxerunt illud linteis cum aromaticis, sicut mos est Iudæis sepelire.) Sexagesimo octauo capite euangelij secundum Matthæum per ordinem de his etiam omnibus inuenies. Quando autem Nicodemus uenerit ad Iesum nocte, dictum est tertio capite presentis euangelij. Supra. 3.

+ Imitemur nobilem hunc senatorem seu consiliarium, nobilia consulentes ac decernentes de dominici corporis participatione: & preciose ungentes suauitatis uirtutis odore, mundaque conscientia sindone illud inuoluentes, ac cordis monumento nouo, omniq; immunditia purificato, sepeliētes. Erat autem

Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quisquam positus fuerat. Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia prope erat monumentum, posuerunt Iesum.) Prædicto capite euangelij iuxta Matthæum de hoc quoque scriptum est. Volebant itaque hunc in alio digniore monumento quod longius a ciuitate distabat collocare: sed propter parasceuen Iudæorum, quæ videlicet a Iudæis ad vespèram obseruabatur, quo tempore fas non erat aut longius ambulare, aut amplius operari, magis autem quia & pascha aduenerat, in propinquo posuerunt eum, diuina gratia ita dispensante, vt & discipulæ conspicerent ubi poneretur, & discipuli possent propter propinquitatem proficisci, ac viderent quæ postmodum facta sunt miracula.

Cap. xx.
Matt. 28.

Vno autem sabbathorum.) In prædicto capite ubi dicitur, Vespèra autem sabbathorum, quæ lucefcit in vnum sabbathorum: lege quæ sunt enarrata.

Maria Magdalene venit summo mane quum adhuc tenebræ essent ad monumentum, uidetque lapidem sublatum a monumento. Currit ergo & uenit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem diligebat Iesus, & ait illis, Tulerunt dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.) Hoc etiam loco, quæ circa alias mulieres acta sunt prætermisit, tanquam ab alijs dicta: quæ vero Mariæ Magdalene acciderunt, utpote ab alijs silentio præterita, exponuntur. Lege itaque prædicto capite ab eo loco, Vespèra autem sabbathorum, quæ lucefcit in vnum sabbathorum, vsque dum dicitur, Vndecim vero discipuli profecti sunt in Galilæam: & omnia ad verbum explanata inuenies, eandemque quatuor euangelistarum consonantiam, ac corpus historiæ vnum. Petro autem & Iohanni loquitur Magdalene: illi quidem tanquam omnium summo, huic vero tanquam dilecto, & qui amplius quæ ceteri diligebant Iesum: soli enim inter omnes sequuti fuerant eum, quum ligatus abducebatur ad Annam & Caiapham.

Exiit ergo Petrus & alius discipulus, & uenerunt ad monumentum.) Nulli aliorum quicquam dicentes: insuper & Iudæos accusatodes præferuos re contemnentes.

Currebant autem duo simul.) Simili feruore & se, & cætera despicientes.

Et ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, uenitque prior ad monumentum. Tanquam robustior vigore corporis.

Quumque se inclinasset, uidit linteamina posita.) Funeralia, puta sindonem.

Non tamen introiit.) Tremore detentus, aut his iam contentus.

Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in monumentum.) Nullo iam metu oppressus, quo prioris culpam timiditatis abstergeret, aut diligentius scrutari volens. Inuicem itaque se ambo vicerunt: Iohannes quidem præcurrendo: Petrus vero in monumentum introeundo. Quere etiam octogesimo secundo euangelij iuxta Lucam capite ubi dicitur, Petrus vero surgens cucurrit ad monumentum: ac enarrationem lege super id quod habetur, Admirans quod factum erat, ad hunc locum maxime necessariam.

Luc. 24.

Viditque

Viditque linteamina posita, ac sudarium quod erat ad caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locum.) Quorum utrūq; signum etiā erat infallibile resurrectionis, Neq; enim si quis eum transposuisset, certe denudasset: neque si furatus esset, curam habuisset vt & sudariū inuolueret, poneretque in vnum locum, siue in alterum a linteaminibus separatim, sed ita vt situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset: veritus superfluum tempus in negotio consumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret supplicium. Præterea etiā quum myrrha cum qua sepultus erat, maxime esset ei adglutinata, & sindonem tenacissime ei adhærere faceret, sic vt iam coalita, nullo modo posset auelli: propterea hæc seorsim a se inuicē posita erant: & sudarium inuolutum erat, vt disceremus quod cum auctoritate, omnique securitate surrexerat. Sudarium autem erat parua quædam fasciola, qualis etiā facies Lazari, qui fuerat mortuus erat obuincta. Supra. 11.

Tunc itaque ingressus est & alter discipulus, qui uenerat prior ad monumentum.) Vocatus a Petro.

Et uidit & credidit.) Quum resurrectionis signa vidisset indubitata.

Nondum enim nouerant scripturam, quod oporteret eum a mortuis resurgere.)

Causam reddit cur prius nō crediderint mulieribus, quæ eis resurrectionē annuntiauerāt, sed visa sunt coram ipsis tanq̃ deliramentū verba earū: sed neq; duobus ex eis qui abierant rus: & dicit q̃ nondū intelligebāt scripturā, de eius resurrectionē docentē: hæc aut̃ multiplex ē, in diuersis psalmis Dauidicis sermonibusq; prophetis sparsa. Lucæ. 24.
Marci. 16.

Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos.)

Ad suum diuersorium.

Maria autem stabat ad monumentum foris plorans.

Venerat enim post Petrum & Iohannem, quum non potuisset simul cum eis currere, & nec reuertentibus occurrit, vt quippiam firmitus etiam ipsa disceret.

Dum ergo fleret, inclinauit se in monumentum, & uidet duos angelos amictos albis.) Palliis uidelicet: hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, & ijs quæ cum ea erant. Quomodo ergo hi non apparuerunt Petro & Iohanni? Quia futurum erat vt illis tanquam prudentioribus ad fidem sufficerent ea quæ viderant.

Sedētes t̃, unū ad caput, & alterū ad pedes, illic ubi posuerant corpus Iesu.) Sedebant quidē propter eā: splendidi vero alacriter, propter gaudium.

† Christi sepulchro adsistunt angeli ad credulitatem permanentes: utq; surrexisse docerēt, & non furto sublatum esse.

Et dicunt ei illi, Mulier quid ploras?) Quum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Ait illis, Quia tulerunt dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum.) Putabat enim ab his qui sepelierant eum fuisse transpositum.

Quumq; hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & uidet Iesum stantem.) Et quō priusquam vllum acceperet responsum ab his qui eam interrogauerant, repente conuersa est retrorsum? Quia subito apparente Christo post eā, angeli viso dñō suo statim surrexerūt, cū tremore more seruoq; in eū intuentes. Conuersa est ergo vt videret quis illis apparuisset.

Et non

Et non sciebat quod Iesus esset.) Apparuit enim ei alia specie, & villiori ac communiori habitu, ne repente consternaretur.

† Dicit ei Iesus, Mulier quid ploras? quæ quæris? Illa existimans quod hortulanus esset †, ait ei, Domine si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris illū, & ego eū tollam.) A cōmuni habitu, & quia in horto erat, arbitrata est hortulanum esse. Neque enim vocem eius agnouit, more insueto prolatam. Putabat autē vt dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, & ab hortulano asportatum. Dic mihi, inquit, ubi posueris eum, & ego eū tollam, in alium repositura locum, ab insidijs tutiorem.

† Qui generabilium tantum & corruptibilium creatorem ac prouisorum putat dominū, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam huius contactum fugit dominus, quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac æqualitatem patris: siquidem eo indigni sunt, qui cum huiusmodi opinione ad eum accedunt.

Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa ait ei, Rabboni, quod dicitur Magister.) Nunc composita voce, specie & habitu vt facilius cognosceretur, dedit ei horū notitiā, statimq; illū agnouit, clamans præ letitiā, Magister. Sed quomodo conuersa dicit, si iā cū eo loquebatur? Quia quum id dixisset quod loquebatur, cōuersa est ad angelos, vt videret an adessent: vt vt interrogaret, quid illos in stuporem adduxisset; statimq; Christo eā vocante, rursus ad ipsum conuersa est.

Dicit ei Iesus, Noli me tangere.) Nam se ad tangendum pedes eius aptabat, sicut solebat. Prohibet autem ne deinceps accedat ad eum modo quo prius, quum iam diuiniore facta sit caro eius.

Nondum enim ascendi ad patrem meum.) Hoc ad nullum alium dixit finem, vt ait Chrysostomus, nisi vt solū intelligeret quod sublimior sit, magisque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac patrem ascendere, manifestum est quod corporis fragilitatem abiecerat. Atqui paulo ante ipsa & altera Maria tenuerant pedes eius, sicut scripsit Matthæus: sed tunc quidem non prohibuit, permittens vt fierent tactu certiores non esse phantasma. Nunc autem nō permittit, quia & visionis & tactus oblita erat, nec crediderat.

Sed uade ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, patremque uestrum, & Deum meum, Deumq; uestrum.) Atqui non statim ascensurus erat, sed post quadraginta dies, quomodo ergo dicit, Ascendo? Vtiq; vt amplius mētem eius in sublime erigeret: & adhuc confirmans se sublimiorem ac diuiniorem esse, ac studēs vt deinceps maiori cū veneratione animum ei intenderet & auscultaret. Præterea verbum Ascendo, significat Ascendere volo, quod tamen ad longius tempus extendi potest. Discipulis autem ad memoriam reuocat id, quod frequenter priusquam traditus esset, illis dixerat. Fratres vero suos nominauit, tanquam & ipse homo, & cognatus eorum iuxta humanitatem. Alio tamen modo patrē dixit patrem suū, & alio discipulorū: suū quidem natura tanq̃ eiusdē substantiæ: discipulorū vero, ratione creationis ac prouidentie tanq̃ creaturarum, ac prouidentia dignorū. Deū autē & suū & discipulorū, vtpote hoīm Et quare nō simpliciter dixit, Et Deū nostrū, sed etiā hic distinxit? Quia licet homo factus est & frater eorum natura humanitas; ho-

tis: honore tamen plurimum ab eis differebat, & diuinitatis vnione ac impeccabilitate.

Venit Maria Magdalene renuntians discipulis quod uidisset dominum, & ea sibi dixisset.) Et quod ea sibi dixisset, quæ videlicet ei loquutus fuerat. Et quia verisimile erat discipulos quum hæc audissent, aut non credere mulieri, sicut nec prius: aut credentes (nempe quum narraret confortia his quæ viderant Petrus & Iohannes) dolere quod ipsi huiusmodi aspectu digni habiti non fuissent: eodem die etiam illis appareret. Primo namq; desiderium eorum exacuit; deinde eis desiderabilius sese præbuit iam videre concupiscentibus.

Quum ergo sero esset die illo qui erat unus sabbathorū, & fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus stetitque in medio.) Ad vespæram venit, quando magis timebant, & quum simul essent congregati, & quidem ianuas non pulsauit ne turbarentur, sed clausis illis introiuit, tanquam Deus, & quasi corpore suo leui iam & subtili ac immortali effecto. Stetit autē in medio, vt omnibus esset conspicuus.

Et ait illis, Pax uobis.) Hoc est, ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat, Pacem inquit meam relinquo vobis. Mulierib; ^{Supra. 14.} ergo quæ discipulæ erant, gaudium ante omnem sermonem tribuit, eo qd ad mœrorem genus illud fuerat condemnatū: discipulis vero pacē, propter suspectum bellum a Iudæis ac gentibus.

Quumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum.) Quære vltimo ^{Lucæ. 24.} iuxta Lucam capite quod dicitur, Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via & cetera, vsque ad eum locum ubi habetur, Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio & admirantibus; & illorum lege enarratiōes ad præsentia dicta admodum vtilis.

Gaui si sunt ergo discipuli viso domino.) Vides operibus confirmatos ^{Supra. 16.} esse sermones? Siquidem ante passionem dixerat eis, Iterū videbo vos, & gaudebit cor vestrum.

Dixit itaque eis iterum Iesus, Pax uobis.) Postq; comederat datam sibi partem piscis assi, & de sauo apiario, sicut scripsit Lucas, certiores facti sunt: & præ gaudio iam vt verisimile est turbatos, reprimit, vt his quæ dicturus est animum aduertant.

Sicut misit me pater, & ego mitto uos.) Etiam ante passionem dixit ^{Supra. 17.} ad patrem, Sicut me misisti in mundum, & ego misi illos in mundum: & lege quæ ibi dicta sunt. Animos itaque illorum erexit, tradens eis opus suum, ac sibi successores eos constituens.

Hoc quum dixisset insufflauit †, & ait illis, Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: quorum retinueritis, retenta sunt.) Atqui superius ^{Supra. 14.} dixerat, Nisi ego abiero paracletus non veniet ad vos: quomodo ergo dat hic spiritum sanctum? Insufflauit quidem dans gratiam susceptionem spiritus sancti, aptosque efficiens ad eius susceptionem: dicit autem, Accipite spiritum sanctū: nō nūc, sed quādo descenderit. Aut spiritū sanctū vocauit gratiam spiritalē remittēdi ac ligādi peccata: & hoc tūc illis tribuit, qd & miraculis mai⁹ erat. Nā quū paralytico dixisset, Remissa sunt tibi peccata tua, dixerūt scribe, Quis potest remittere ^{Marci. 2.}

Matth. 19.

Supra. 7.

mittere peccata nisi vnus, nempe Deus: Verum & ante passionem dixerat eis, Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta in cœlo: sed tunc quidem hoc illis promissit, nunc autem tribuit. Quare autem circa medium noni capituli, præsentis euangelij, vbi dicitur, Nondum erat spiritus sanctus: quia Iesus nondum erat glorificatus: & lege totam illorum enarrationem. Insufflauit itaque, tanquam fons gratiarum: & vt etiam hinc discamus ipsum esse qui primum ac vitale spiraculum insufflauit in Adam. Retentionem vero intellige ligationem, ventis carentiam. Tanq̃ rex ergo Duces exercitus destinans, ita discipulos præ omnibus, huiusmodi stipat potestate.

† Qui propter dæmonum terrorem in sublimitate diuinarum contemplationū firmiter confirmantur: & sensus ad modum ostiorum claudunt: ignoto modo accedentem excipiunt diuinum sermonem, absque sensitiua operatione eis apparentem: & pacis quidem nomine immobilitate ad affectus tribuentem: insufflationis uero, gratias spiritus sancti, ac mysteriorum suorum signa demonstrantem.

† Thomas † autem unus ex duodecim qui dicitur Didymus non erat cum eis quando uenit Iesus.) Verisimile enim est eū a tempore quo dispersi fuerant discipuli, ac relicto præceptore fugerant, nondum cum illis conuenisse.

† Quamquam aberat Thomas, tamen per fratres Apostolos particeps & ipse fuit gratia insufflata in illos spiritus sancti, sicut ait diuus Cyrillus. Quidam tamen dicunt, quod postmodum postquam uidit manus ac latus saluatoris, & circa resurrectionem credidit: tunc accepit & ipse huiusmodi gratiam, ut in nullo horum, inferior esset coapostolis.)

Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus dominum.) Dixerunt ei, quum ad eos uenisset.

Ille autem dixit eis, Nisi uidero in manibus eius uestigium clauorum: & mittā digitum meum in uestigium clauorum: & mittam manum meam in latus eius, non credam.) Quemadmodū vulgi more ac temere credere, leuitatis est: ita quoq; ultra modum sciscitari, ac nimis curiose indagare, crassæ mentis est. Propterea etiam Thomas arguitur. Nam quum fide digni essent condiscipuli, remq; confirmarent, non credidit: non tantum fidem illis non præstans, quantum impossibilem ducens hanc resurrectionem. Siquidē ipse eum videre quærit: nec id tantum, sed & uestigium clauorum: neq; hactenus sistit curiositas, sed & mittere digitum in uestigium clauorum, manumq; in latus eius, ne forte phantasma esset. Audierat enim, ut apparet a condiscipulis, quod manus ac latus suum eis ostendisset. Tactum itaq; fide digniorem ducit aspectu.

Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus & Thomas cum eis.) Intus, in diuersorio, vbi erant congregati.

Venit Iesus ianuis clausis.) Venit certiores redditurus eum qui non credebat: & neq; vnum despicit, licet mente crassior esset cæteris. Et quare non tunc fecit illum certiores quum Thomas prædicta requireret, sed post dies octo? Vt interim a condiscipulis instructus, facilius persuaderi posset ad fidem.

Stetitq; in medio, ac dixit: Pax uobis.) Sicut & prius. Rursum enim omnia facit, quæcunque eo absente fecerat.

Deinde

Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admove manum, tuam & immitte in latus meum.) Quum nihil Thomas diceret, anticipat eum, præbens quæ ille petierat, ac ostendens quod etiã tunc præsens fuerit & audierit, cãq̃ Deo, quum hæc ille loquebatur. Significãt eisdẽ quod usus est verbis.

Et ne sis incredulus, sed fidelis.) Indignatus hoc dicit, quasi non ex diligentia, sed ex incredulitate contradixerit.

Et respondit Thomas ac dixit ei, Dominus meus & Deus meus.) Videns in manibus eius vestigium clauorum, & latus ipsius apertum, continuo credidit, non expectans dum contrectasset.

Dicit ei Iesus, Quia uidisti me credidisti, Beati qui non uiderunt & crediderunt.) Quum enim Petrus & Iohannes nondum eum uidissent, a lintheaminibus tamen ac sudario resurrexisse crediderunt. Alij quoque discipuli, quum postmodum Petrus eum uidisset, illis quod renuñciasset, nondum videntes crediderunt. Inueniunt, inquit Lucas, congregatos undecim & eos qui cum illis erant, dicentes, Surrexit dominus vere, & visus est a Simone. Et quomodo dicit idẽ euangelista, quod dum apparuit eis, expauescunt & cõterriti existimabant spiritum se videre, & cetera: & quod adhuc illis non credentibus præ gaudio, & admirantibus dixit eis, Habetis hic aliquid edulij & cetera? Quia tunc hæc passi sunt, non quod eum resurrexisse non crederent, sed quod dubitarent utrum ipse esset qui eis apparebat: ac diligentius considerarent: Cõprehendit autem beatitudo hæc etiam illos, qui per prædicationem credunt. Quum ergo dicit aliquis, Beati qui temporibus illis fuerunt, ac Christum viderunt: consideret quod Beati qui non viderunt & crediderunt. Sed quomodo corpus incorruptibile vestigia habebat plagarum, ac tactui subiacebat? Quomodo? Supernaturaliter et dispensatorie: edebat significãt ac bibebat ad maiorem discipulorum certitudinem.

Multa itaque & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.) De his omnino loquitur quæ post resurrectionem facta sunt: propterea namque dixit, in conspectu discipulorum suorum. Quæ admodum enim ante resurrectionem plurima fieri oportuit, ut crederent eum esse filium Dei: ita & post resurrectionem, ut certiores fierent quod resurrexisset. Aut etiam sermo communis est: & de his loquens quæ ante resurrectionem, & de his quæ post eam facta sunt.

Hæc autem scripta sunt, ut credatis quod Iesus est Christus filius Dei.) Non inquit ad ambitionem hæc scripsimus: ita enim & alia scripsissemus, quum multa essent: sed ad solam necessitatẽ, ut credatis, quod hic Iesus est Christus filius Dei, qui a prophetis annunciatum est.

Et ut credentes uitam habeatis in nomine eius.) Hoc est per eum: nam ipse vita est: vitam inquam, sempiternam habeatis.

Postea manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis.) Neque enim continue cum eis versabatur ut prius, sed per temporum interualla accedebat. Quod autem dicitur, Manifestauit, & Apparuit, & Visus est ac similia, ostendunt quod iuxta naturam incorruptibilitatis corporis, inuisibilis erat corruptibilibus oculis: verum demittendo se & dispensatorie manifestabatur. Hoc autem mare in Galilea erat: aïo siquidẽ resumpto, eo perfecti sunt.

Manifestauit autem sic.) Ut nunc dicturus est.

Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus ac Nathanael, qui erat a

Ed i Cana Gae

Supra. 20.

Luc. 24.

Cap. xxi.

Cana Galilææ, filijque Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscatum. Aiunt illi, Venimus & nos tecum.) Nam quum neque semper cū eis esset Saluator, vt dictum est, neque alius aduenisset paracletus, neque perfecte eis commissæ esset prædicatio: quum nihil esset quod agerent, reliquo tempore piscabantur, priorem exercentes artem: quam non amore lucri vt prius.

Exierunt ergo, statimque ingressi sunt nauim.) Quæ Petri erat, aut filiorum Zebedæi, aut alicuius eorum quos nouerant.

Et nocte illa nihil ceperunt.) Dispensatorie hoc factum est, veluti in sequentibus dicemus. Verisimile est aut alios quoque discipulos terrestri itinere fuisse sequutos, sicut ait Chrysostomus, amoris gratia, utque spectatores essent, ac probe oculum collocarēt, & simul cū eis pernoctarēt.

Mane autem iam facta stetit Iesus in litore: non tamē cognouerūt discipuli quod Iesus esset.) Fortassis quod splendidiori appareret specie, propter immortalitatem, aut dispensatorie ab eis cognitus non est.

Dicit ergo eis Iesus, Pueri num quid opsonij habetis? παῖδες, i. pueros illos vocauit iuxta consuetudinem. Moris siquidē erat ita operarios appellare: propter illorum robur ac strenuitatē ad labores. Loquitur aut cum eis, quasi volens aliquid ab eis emere.

Responderūt ei: Nō. At ille dixit eis, Iacite in dexteram partem nauigij rete, & inuenietis.) Nec adhuc cognouerunt eū esse, quod tñ eos intelligere oportuit. Nā quō vulgaris homo aut socius id nosse potuisset, quod iacentes in dexteram nauigij partem, inuenturi essent? Expresse autē ad dexteram iacere præcepit, ne fortuita videretur captura.

Iecerunt itaque.) Simpliciter obtemperantes: aut arbitrati signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natari.

Et iam illud trahere non poterant præ multitudinem piscium.) Absente quidē Salvatore nihil ceperunt: præsentē vero, multitudinem concluderunt, vt cognoscamus quod sine illo nihil quod vtile sit perficimus: cū eo aut, plurima. Oportet ergo, vt præceptis eius obediētes laboremus, & ad dexteram iaciamus: nā hæc pars laudis datur. Quæ aut & vndecimo iuxta Lucam capite quod dicitur, Similiter aut & Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erāt socij Simonis & cæt. ac illorū lege enarrationē. Inuenies enim anagogica præsentibus admodum congrua.

Dicit ergo discipulus ille quē diligebat Iesus Petro: Dominus est.) A prospero id euentu intelligēs, & quod tanquā ex illius iussu cōclusi essent pisces.

Simon itaque Petrus quū audisset quod Dominus esset, tunica succinxit se, erat enim nudus: & misit se in mare.) Perspicacior quidē erat Iohannēs magnitudine puritatis: Petrus vero, feruentior vehemētia amoris: ideo agnoscit quod eū Iohannes ante Petrum, sed egreditur ad eum Petrus ante Iohannem. Vbi enim solum audisset esse dominum, confestim quæ in manibus erant proijcit, nec sustinens vt nauigio ad eū perueniret, sese in mare iacit, quo citius accederet. τὴν τῆς αὐτοῦ αὐτ (pro quo Tunicam vertimus) vocant tuniculam quandam manicis carentem, quæ corpus ad genua vsque contegat: & hac utebantur qui in mari degebant: Nam simul & agilitatē eis tribuebat, & inter aquas ornatum. Erat quippe nudus, alia causa

alia carens veste: nam hac sola ad corpus discincta indutus erat: neque enim conueniebat, ut omnino nudus esset propter turpitudinem: succinxit autem illam, pudore domini.

Ceteri vero discipuli nauigio uenerunt: non enim longe aberant a terra: sed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piscium.) Venerunt attrahendo funes quibus rete trahebatur.

Ut ergo descenderunt in terram, uident prunas positas, piscemque superpositum & panem.) Piscem quidem prunis superpositum, panem vero seorsim positum: utique producta ex his quæ non erant: ut hinc quoque suam ostendat potentiam, ac beneuole eos per cibum a labore refocillet.

Ait illis Iesus, Adferite de piscibus quos nunc comprehendistis.) Ut pote sciens quod comprehendissent. Nam & prius tanquam sciens quod comprehensuri essent, dixerat, Iacite in dexteram partem nauigij, & inuenietis. Et ne phantasticum videretur negotium: utque videntes piscium multitudinem ac magnitudinem, & quomodo non esset scissum rete, magis etiam admirarentur.

Ascendit Simon Petrus.) Ascendit in nauim, tanquam artis peritior, sequentibus uidelicet eum etiam ceteris.

Et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, numero centum quinquaginta tribus.) Dicunt aliqui per centum quidem eos designari, qui ex Gentibus sanguinandi erant: per quinquaginta autem, eos qui de Iudæis: plures siquidem ex Gentibus credituri erant, quam ex Iudæis: per tres vero, sanctam Trinitatem in quam crederent.

Et quum tot ac tanti essent, non est scissum rete.) Non quod esset forte, sed quod dominus etiam illud fortificaret.

Dicit eis Iesus, Venite, prandete.) Hora prandij iam appetente: nam illorum laboribus successura erat requies. Verisimile est autem quosdam ex comprehensis piscibus assatos fuisse ad omnium refectionem discipulorum: reliquos vero pauperibus fuisse distributos.

Et nemo discipulorum audebat interrogare eum: Tu quis es? quum scirent quod Dominus esset.) Faciem quidem videntes immutatam, & quæ in maximum eos induceret stuporem, volebant eum interrogare, verum non audebant, quum a signis quæ dicta sunt, scirent quod Dominus esset.

Venit itaque Iesus, sumitque panem & dat eis, ac piscem similiter.) Iam in coelum non suspicit, neque humana illa facit: ostendens quod etiam ipsa dispensatorie faciebat.

Hac iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, postquam surrexit a mortuis.) Prima quidem quum esset vespera diei illius quo resurrexit, secunda autem post dies octo, tertia vero hoc die. Apparet itaque quod post hoc tempus ascenderint in montem, in quo constituerat eis, quando uidelicet rursum admoniti sunt a Domino. Manifestatus est autem & mulieribus, quæ discipulæ erant: & duobus illis de quibus apud Marcum, & Petro, ac Cleopæ cum socio ipsius. Verum discipulis simul, hac iam tertia vice manifestatus est. Neque enim continue cum eis versabatur. Hic autem non dixit, quod & ipse comederit: ideo sane, ut opinor, quod hoc etiam significauerit Lucas libro Actorum, ubi ait Petrus: Comedimus & bibimus cum eo postquam surrexit a mortuis.

Matth. 28.

Marci. 16.

Luc. 24.

Act. 1.

Dd ii Quum

Quum ergo prandissent, ait Iesus Simoni Petro: Simon Iona diligis me plus his? Dicit ei, Etiam domine tu scis quod amem te. Simon fili Iona diligis me plus quā hi? hunc autem solum interrogat, tanquā principem & os discipulorum. Verum cur id quod nouit interroget, in sequentibus dicemus.

Ait illi, Pasce agnos meos. Discipulos dicit agnos suos, tanquā pastor eorum, quos etiam oues rursum vocat. Querit ergo dilectionis erga se demonstrationem, puta curam eorū; & animam ipsius, quā pro preceptore se positurū promiserat, petit ut pro discipulis ponat.

Dicit ei rursum secundo, Simon Iona diligis me? Ait illi, Etiam domine, tu scis quod amem te. Dicit ei, Pasce oues meas. Dicit ei tertio, Simon Iona amas me? Mœrore affectus est Petrus quod dixisset sibi tertio, Amas me? & ait illi, Domine tu omnia nosti, tu scis quod amem te. Christus quidem terna vice interrogans & idem iubens, manifestat se maximū facere præsidentiam super discipulos suos: & hanc oī cura ducit maiorem: Petrus autem trinam timens interrogationem, & suspicatur ne forte putaret se amare, non tamen amaret: nam & prius putauerat se nunquā esse negaturum, & tamen negauit, & modestiorē ipsum ac meliorem effectū ille reddiderat, mœrore affectus est, turbatus est, & iam ipsum, ut qui omnia nosset priusquam fierent, testem facit & ait, Tu omnia nosti, & præsentia & quæ futura sunt, tanquā Deus: tu scis quod nūc toto corde te amem: & nihil amplius dicit, ignorans quid futurum sit. Nam paulo ante quum contradixisset, conuictus est, quod vanam habuerit de se fiduciam. Agni itaque & oues dicuntur discipuli propter simplicitatem ac promptitudinem ad hoc ut immolentur. Et rursum agni quidem imperfectiores, oues autem perfectiores. Petro itaque pascendī curam ac gubernationem committit, ut qui & prius amarīs illis lachrymis negationis maculam abluerit, & nunc rursum pro trina negatione trinam offerat confessionem: & tūc quidem opere, nunc autem verbo, lapsui qui verbo factus est, medetur. Deinde parabolice prænuntiat ei mortis genus, quod per crucem esset & ipse moriturus: ostendens quod non tanquam ignorans, aut illi non credens dicebat quæ dicebat, quū optime nosset feruorem dilectionis eius erga se, sed ut & ipse & omnes cognoscerent, quod plurimū faceret præsidentiam super discipulos suos, veluti superius significatum est.

Amen amen dico tibi, quum esses iunior cingebas te, & ambulabas quo volebas. Quum esses imperfectior sub imperfectiori Mosaica lege constitutus: parabas te ad id quod cupiebas, & vitam agebas ut volebas.

Vbi uero senueris, extends manus tuas, & alius te cinget, ac ducet quo tu non uis. Vbi autē in virū perfectū profeceris, in mensurā ætatis spiritualis, sub perfecta lege euangelica consummatus, extends manus tuas ad crucē: & alius te clauis astringet, ac ducet ad mortem, quā etsi uoles voluntate, natura tamen nō uoles: siquidē cōpatitur corpori anima propter naturā, & audita mortis mentione, abhorret, Deo ita dispensante utiliter, sicut etiam alibi significatum est, ne homines in infortunijs facile sese occiderent. Nam si ualet hostis frequenter aliquos ad propriam impellere cædē: tāetsi aīa adeo fortiter ad corporis coniunctionē affecta sit, quod futurū ē si hoc nō esset: multi profecto ad sui pcederent interfectionē.

Hoc autem

Hoc autem dixit significans quia morte glorificaturus esset Deum.) Gloria si-
quidem est, nō discipulī tātum qui moritur, sed & Dei, mors qua quis
propter eum supplicio afficitur: eius quidem qui occiditur, quia pro
Deo moritur: Dei autem, quod talem habeat discipulum.

Et quum hoc dixisset, ait illi: Sequere me.) Hinc rursus ostendit, quod
præ cæteris sibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore,
vteriam promptior fiat. Quod si quis dicat: Quomodo ergo Iacobus
Ierosolymitanam accepit sedem? Dicemus quod Petrus orbis consti-
tutus est præceptor: quum ergo tam præceptor q̄ discipulī deambula-
rent, dixit ei: Sequere me, vt videlicet etiam crucifigaris, & æqualem
sustineas mortem.

Conuersus autē Petrus, uidet discipulum quem diligebat Iesus sequentem.) Ince-
dentem post Petrum: casu enim proximus ei deambulabat.

Qui & recubuit in cœna super pectus eius, et dixit: Domine quis est ille qui tradit te?) In cœna mystica sicut ibi significatum est. Reducit autem nobis ad
memoriam interrogationē: ostendens quantā Petrus loquendi adeptus
esset libertatem, postquam de negatione resipuerat. Nam qui tunc au-
sus non erat interrogare, sed dilecto discipulo ad hoc utebatur: hic non
solum præfidentiam erga fratres sibi commissam accepit, verum etiam
de dilecti statu confidenter interrogat. Supra. 13.

Hunc intuitus Petrus, dicit ad Iesum: Domine, hic autem quid? Num &
ipse te sequetur? num eadem nobiscū mortis via gradietur? num simi-
liter morietur? Si quidē intellexit quid innuisset, dicens: Sequere me:
quūq; Iohannem vehementer amaret, cupiebat eū equalis mortis assu-
mere consortem: & tanq̄ Iohanne interrogare non audente, ipse inter-
rogat, vicemque repēdit. Quid ergo Christus? Priuatū amputans af-
fectum, ac instruens nihil vltius esse perscrutandum, ostendit vario
modo disponenda esse quæ illos contingerent.

+ Quum audisset Petrus (ut quidam aiunt) quod pro Christo esset moriturus, dixit: Et Io-
hannes quid? num & ipse moriturus est? Christus autem id quidem non negauit: nam quisquis
natus est, etiam morietur: sed ait: Si eum uelim manere usq; ad mūdi consummationem, & tūc
de me testificari, quid ad te? Dicunt itaq; eū uiuere, & sub Antichristo occidendū cū Elia &
Enoch prædicantem Christum. Quod si monumentū eius ostendatur, quid inde? Viuus namq;
illud ingressus est, deinde translatus: quemadmodum etiā Enoch & Elias. Evertit itaq; Euange-
lista falsam illorū opinionē q̄ existimāt nō esse moriturū hūc discipulū: nā ita falsum est, hoēm
videlicet esse immortalē. Nā etsi Enoch & Elias non sint mortui, sunt tamē mortales. Ita ergo
& hic q̄ mortuus nō sit, attamē morietur. Falsum itaq; est, q̄ nō moriatur: sic intellectu, q̄ ui-
delicet sit immortalis. Alij autē affirmāt, q̄ mortuus sit: & dictū illud, Si eū uelim manere do-
nec ueniā, intelligunt, q̄ remansurus erat in Iudæa Iohannes, donec ueniret Christus cōtra Iu-
deos, percussurus eos per manus Romanorū: & ita Petrū a Iohanne separandū: ut etiam maiori
fructu diuersis locis prædicarent. Oēs igitur opiniones retulimus, ut harū rerū studiosi nullam
ignoraret. Qui autē dicūt eū esse mortuū, in hūc modū referūt. Foderūt, inquit, foueā, & in gy-
ro posuerūt lapides: deinde illū ibi demiserūt, ac operuerūt. Post aliquot autē dies scrutati sunt fo-
ueā illā, & eū nō inuenerūt. Verū q̄ eū, illic deposuerunt, dicunt eum fuisse mortuum.

Ait illi Iesus: Si eū uelim manere donec ueniā, quid ad te?) Si eū uelim in
uiuis manere donec secundo aduentu ueniā, qd illi tecū in hoc cōe est?

Dd iii Tu me

Tu me sequere.) Tu tuam mortem considera, nihil de illius morte inuestigans.

Exijt itaq; sermo inter fratres.) Quis sermo?

Quod discipulus ille non moreretur.) Verisimile est namq; & eos audisse quæ Petro dicta erant. Diuulgatus est hic sermo, videlicet quod non moreretur; quia errabant, nec sermonis assequebantur intentionem. Deinde corrigit rumorem erroneum.

Et non dixit ei Iesus, quod non moreretur: sed, Si eum uelim manere donec ueniam, quid ad te?) Quod non significat eum non moriturum: sed aliam habet intentionem, ut prædictum est. Quis ergo relinquitur sermo asseuerantibus eum non esse mortuum, quum iam ipsemet luculenter clamet quod erant qui hoc suspicantur.

Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus uerum esse testimonium eius.) Et scimus qui ea nouimus, quod uerum perhibeat testimonium. Apparet enim quod & alij hoc intelligebant. Itaq; tanquam vehementer fretus ueritate hoc dicit: Noui siquidem quod alijs quibus videbitur fortassis suspecta dicere, eo quod ab alijs euangelistis horum non sit facta mentio.

Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus.) Hoc etiam superius dixit de signis.

Quæ si scribantur per singula, nec ipse opinor mundus, caperet eos, qui scriberentur, licet dictus mundus alio modo: non propter literarum multitudinem, sed propter rerum magnitudinem: ob maximam eorum multitudinem ita dixerit. Siquidem & alia multa fecit, utpote omnipotens: nam ei facilius erat facere, quam nobis dicere. Sola autem ea scripserunt quæ ad religionem ac fidem utiliora erant, magisque necessaria: quod hoc considerarent hi qui scripserunt, quod qui his quæ scripta sunt non credit, neque pluribus fidem habebit: ei uero qui hæc suscipit, alia necessaria non erunt. Utinam autem & nos perfecti ministri perfectissimæ trinitatis habeamus, ac vitam bono fine concludamus, per

CHRISTVM IESVM

Dominum nostrum.

AMEN.

CONFUTATIO

395

IVDAICAE CVIVSDAM IMPOSTVRAE DE LEGALI

IESV Christi sacerdotio ex Suida desumptæ, per

Iohannem Hentenium Nechliniensem

Hieronymianum.

PRODIIT ante aliquot annos fictitius quidam de legali Iesu Christi sacerdotio libellus, qui tanto plausu a plurimis exceptus est, ut non modo in Italia, sed & secundo Lutetia, & tertio in Germania typis sit excusus: quum tamen meo iudicio non solum Christo Iesu nihil solidæ addat gloriæ, licet id præ se ferre uideatur, quin potius ipsius ad nos legationis uniuersum diruat fundamentum, nempe ostendens ipsum non esse Messiam in lege promissum: quod ex his quæ postmodum subiiciemus cunctis fiet manifestum.

Considerandum autem est quod Christus testimonium dæmonum uere dicentium, ipsum esse sanctum illum Dei, non receperit, sed magis silentium illis imposuerit: instruens nos ne temere quæuis, a Christi pijsq; capitalibus hostibus suscipiamus, etiam si ad eius honorem & gloriam non parum facere uideantur: scientes q; subdola quadam uasritie nobis tandē imponere conentur. Principio uero libellū ipsum sicut ex Suidæ lexico in dictione Iesus ad uerbum uersus est, proponemus, loca ipsa quæ censuram exigere uidentur, literis in margine designantes, quæ suo deinde ordine a pertussissime scripturæ testimonijs confutabimus.

Marci. 16

Religiosissimi regis Iustiniani temporibus homo quidam fuit, qui quum Iudæorum princeps Theodosius dicebatur, quum Christianis q; plurimis, tum uero ipsi regi quæ modo nominauimus, in primis notus erat. Iisdē uero temporibus erat homo Christianus Philippus nomine, quæ sit argentarius, is & Theodosio familiaris & summa necessitudine coniunctus, illum sæpe adhortabatur, & ut Christianus fieret crebro admonebat. Quodam igitur die Philippus apud Theodosium hanc orationem habuit. Quid causæ dicam Theodosi clarissime, qui quum sapiens sis, & legem diligenter tenens, ea quæ a prophetis de Iesu Christo prædicta ac pronuntiata sunt, non ignores, tamen adduci non potes, ut illi credas, & Christianus fias. Non enim induci possum ut credam, idcirco te Christianum fieri nolle, atque id deprecari, quod scriptorum sanctorum de communi omnium nostram domino Iesu Christo prædictiones & oracula ignota tibi esse arbitrer. Propterea igitur si uis animam tuam saluare, in IESVM Christum seruatore ac dominum nostrum constanter crede, ne in perfidia tua permanens æterni iudicii reum te facias. Quæ quum Iudæus ab homine Christiano accepisset, uehementer probauit: & quū multis uerbis amico gratias egisset, hoc pacto respondit: Tuam secundum Deum charitatem amplector ac probo, quod animæ meæ salutis studiosus ac cupidus, magnopere laboras, & ut CHRISTI fidem sequar adhortaris. Quocirca quasi Deo, qui occulta nouit, spectante, aperte & uere tecum loquar. CHRISTVM ego & a lege & a prophetis iam pridem prædictum ac prænuntiatum, & a uobis Christianis cultum & adoratum in hunc mūdum uenisse, & ipse plenissime credo, & tibi homini amicissimo, & utilitatis meæ studiosissimo audacter confiteor. Verum humana quadam & terrena ratione uictus, Christianus non efficior. In quo meo ipsius iudicio meipsum condemno: nunc enim quum sim Iudæus, & principatum inter Iudæos teneam, multis honoribus ac donis color, omnibus denique ad hanc uitam necessarijs abunde perfruor. Sic autem mihi persuadeo, nisi catholici quidem templi Pontifex sim, aut amplioribus etiam magistratibus a uobis afficiar, accidere non posse, ut tantopere apud uos colar atq; obseruer. Quare ne his quidē excidā, quæ iucunda atq; delectabilia iudicantur in hac uita, futuram beatitudinem sperno: meque id prauè facere intelligo.

De iii Ac ne me

A Acne me forsitan mentiri putes, proponam tibi audacter arcanum, quod apud nos Hebræos
 sedulo adhuc occultatum est, ex quo certo scimus eū qui a uobis adoratur Christus, ipsum illum
 esse de quo leges & prophetae cecinerunt: Nō solum, inq̃, ex his quæ ante scripta sunt de Iesu
 rem ita se habere cognoscimus, sed ab eo quoque quod apud nos & perscriptum & occultatum
 B mysteriū continet. Cuius quidem hæc ratio est. Antiquis sane temporibus, quibus templū
 Ierosolymis condebatur, cōsuetudo Iudæis fuit ex numero literarum, quæ duæ & uiginti apud
 Palæstinos habentur, sacerdotes in templo constituere, unde & sacros libros numero totidē ha-
 C bemus. Erat igitur in templo codex repositus, in quo singulorum sacerdotū nomina erant in-
 scripta, nec eorū solum, sed etiam parentum. Horū ergo si quis diem suū obijisset, reliqui in tem-
 plum conueniebant, & de communi suffragio atq; sententia, in locū indormitui alterū substi-
 tuebant, uiginti & duorum sacerdotū numerum explentes. In ipso codice statim inscribatur:
 hoc die mortuum esse illum, qui ex illis parentibus ortus esset: & pro illo, illum, quicūq; is fuis-
 set, suffectū esse. Qui mos quū apud Iudæos obtineretur, accidit ea tempestate, qua Iesus in
 Iudæa morā traherat, ut unus ex sacerdotibus uita decederet, idq; anteq̃ Iesus seipsum aperiret,
 & homines, ut in ipsum crederent, docere cœpisset. Coiere igitur reliqui sacerdotes, ut in locum
 indormitui, subrogarent alterum. Quūq; singuli, qui sibi sacerdotio dignissimus iudicio uide-
 retur, proponerent, reliqui eum quasi imperfectum ac mancum, nec eius uirtutis compotem, quæ
 sacerdotem deceret, repellebant. Nam & si sapiens & integer esset, legem uero & prophetas
 ignoraret, non satis idoneum cui sacerdotiū cōmitteretur, iudicabāt. Multis igitur repulsis, unus
 D ex eis excitatus, quum in medio constitisset, his uerbis usus fuisse dicitur. Ecce inquit, multi a uo-
 bis nominati, huic sacerdotio & muneri minime idonei sunt inuenti. Nolite ergo reijcere me, si
 unum uobis proposuero, quem ego potissimū substituendū censeo. Non enim dubito, quin uestrū
 E nemo suffragium meum improbet. Permittentibus aut̃ cæteris, Volo inquit Iesum Christū Iose-
 phi fabri filium, si uobis ita uidetur, substituere. Qui ætate quidem iuuenis, sapientia uero ac
 opere & moribus optime ornatus est: quo quidem ego uel oratione, uel uita, uel morū integritate
 F præstantiorem adhuc arbitror uisum fuisse neminem. Nec quenq; uestrum, qui Ierosolymā
 incolitis esse puto, cui hoc uel ignotum sit, uel non multo ante obseruatum. Quæ quum reliqui
 sacerdotes acceperant, re cōprobata, Iesum in collegiū eorū cooptauerunt, & sacerdotio omniū
 dignissimum iudicarunt. Sed erant nonnulli, qui Iesum ex tribu Leui ortum negarent, & ex
 tribu Iuda originem ducere uehementer contenderent. Iosephi enim filium esse omnes suspica-
 bantur. Sic enim apud Iudæos ferebatur, Ioseph ex tribu Iuda esse non ex tribu Leui: quare, &
 ita persuasum erat ex tribu Leui Iesum non esse, sacerdotē fieri prohibebant. At is qui de Iesu
 protulerat uerbum, mixtum esse eiusdē genus affirmabat. Antiquitus enim in uetustis familiis
 confusionem quandam factam esse, & duarum tribuum inter se commixtionē asseribat, atque
 inde Iosephi genus deduci aiebat. Quo audito, reliqui sacerdotes decretum confirmauerunt. Et
 quum in unum cōuenissent, communi consilio Iesum, qui in locū indormitui in collegiū adopta-
 retur, omnium dignissimum iudicarunt. Quumq; moris esset, ut non modo eius qui sacerdos crea-
 tus esset, sed parēum quoque nomina codici inscriberentur, quum eorum quidam suggererant,
 Iesu parentes accersiri oportere, & ab eis nomina cognoscere, simulq; percunctari, si eum qui
 ad sacerdotium productus esset, ex se natū confirmaret, placuit hoc omnibus. Sacerdos igitur q̃
 Iesum nominauerat, Iosephum patrem Iesu decessisse dicebat, matrem solam superesse. Sta-
 tuerunt igitur de communi sententia, matrem Iesu in collegium accersire, & ab ea cognoscere,
 si ea ex se Iesum peperisset, & quod mariti nomē fuisset. Ita ergo matrem Iesu in collegiū
 accersitam, hoc pacto his de rebus sciscitati sunt. Posteaquam sacerdos ille, quicūq; fuerat, uita
 functus est, & in eius locum filium tuum creare uolumus sacerdotem: est autem consuetudo, pa-
 rentum nomina in codicem referre, dic nobis si Iesus filius tuus est, & si eum peperisti: Quum

quum Maria accepisset, sacerdotibus respondit: Iesum quidē filium meum esse fateor, ego enim eū in lucem edidi. Testes sunt uiri ac mulieres, quæ in pariendo adfuerunt. Patrem uero in terrā nullum ei esse, ac nullum unquam fuisse, licebit ut lubet, donec a me uobis satisfactum esse putetis, exquirere. Nam quum uirgo essem, & in Galilæa moram traherem, angelus domini, uigilante me & non dormiente, cubiculum ubi ineram ingressus, nuntiavit mihi ex spiritu sancto filium me parituram, iussitq; ut ei Iesu nomen imponerem. Virgo igitur quum essem, post hæc uisionem statim concepi, & filium peperī, & post partum uirgo permansi. Quibus auditis, sacerdotes obstetrices sane fideles ac peritas accersendas curauerunt: & utrum Maria uere adhuc uirgo esset, curiosius exquirerent, mandauerunt. Obstetrices ergo periculo facto, re perspecta ac cognita, Mariam uirginem esse, sacerdotibus affirmauerunt. Nec defuerunt quæ in partu, casu adfuerant, & parientem uiderant mulieres: quarum omnium testimonio, Iesum Mariæ filium cognouerunt. Quibus acceptis, sacerdotes stupore affecti, Mariæ responderunt, rursus ab ea sciscitantes: Dic nobis, inquit, audacter, ut ex tuo ore cuius sit, & cuius filius sit, diligentius audiamus, & eius nomen in codicem referamus. Quos enim tu parentes nobis edideris, hos & non alios, nos codici inscribemus. Respondēs Maria, Equidem, inquit sacerdotibus, illum peperī, nec qui in terra pater eius sit, scio: sed ab angelo sic accepi, Dei filium hunc esse. Filius igitur meus est, quam Mariam dicūt, & Dei filius: Ego uero quum nemo me cognouerit, uirgo sum. His cognitis, sacerdotes codicem attulerūt, & Iesu nomen ita subscripserunt. Hoc die autem suum obiit sacerdos, quocumq; is nomine appelletur, filius horum aut illorū, quoscumq; patres habuisset: & communi omnium nostrum suffragio substitutus est ei Iesus filius Dei uiuentis & Mariæ uirginis. Codex autē diligenter seruatus est, & ex templo ereptus ab his qui circa templi & urbis captiuitatem, inter Iudæos principatum obtinebant: & Tyberiadē repositus est. Atq; hoc quidem arcanum paucis admodum & his quidem gentis nostræ studiosissimis & fidelissimis cognitū: quamobrē mihi quoq; ut principi & Iudæorū gēis magistro, reuelatū est. Non enim solum ex lege & prophetis abunde percepimus, Christum quem uos Christiani adoratis, ipsum esse, qui Dei uiui filius sit, & ad mundi salutem in terram uenerit: sed ab ea quoq; quæ in hunc usq; diem seruatur, & Tyberiadē reposita est, descriptione. Hoc homo Christianus quum ab homine Iudæo audisset, diuino quodam zelo permotus, dixit, Quin tu statim religiosissimo ac fidelissimo regi hæc referas. Equidem ista quæ modo dixisti, ad eum statim deferam, ut Tyberiadem mittat: & codicem quem dicis, ad redarguendam Iudæorum perfidiam, & primum perferendum curet. Tum Iudæus: Quid tibi inquit in mentem uenit, his de rebus ad regem referre, & tamen id quod tantopere studes non assequi? Nam si hæc feceris, magnū profecto bellum excitabitur, multi occidentur: ac si se uictos Iudæi senserint, mihi crede, locum in quo repositus est codex comburent, & re infecta, id quod uehementer studebamus, nō assequuti, incassum laborauerimus, cruoris ac stragis tantummodo causam attulerimus. Hæc autē tibi amicissimo idcirco aperui, ut non ex iustitia, sed stulta quadam opinione, & inani cupiditate, religionem hanc uestram me deprecari, ac omnino recusare, firmiter credas. Hæc de Iudæo Christianus quum audisset, & quæ ab eo dicerentur, uera sibi esse persuasisset, regi Iustiano rem quam acceperat indicandam non censuit: ne Dei zelo fidelissimus rex percitus, bellum Iudæis inferret, & multum cruoris effunderet, & tamen quod summo studio cuperet, nō obtineret: multis tamen notis ac familiaribus ea quæ a Iudæo acceperat, communicauit. Quæ nos ab his qui de Philippo argentario hæc ipsa audiuerant, quū diligenter cognouissemus. Summa cura ac studio operam dedimus, ut diligenter sciremus essent ne uera quæ in huiusmodi descriptione Iudæus Philippo retulisset. Accurate igitur omnia perscrutati, inuenimus Iosephum scriptorem Iudæum elegantissimum, qui bellum Iudæicum monimentis mandauit, cuius in Ecclesiastica historia Eusebius Pamphilus sæpe meminit, in suis monimentis aperte testificari, ac

dicere Iesum in templo una cum reliquis sacerdotibus caste & sancte agere solium. Hæc nos quum ab homine antiquo, & scriptore elegantissimo Iosepho scripta, ac testata esse inueniremus, ac tempore non multo post Apostolorum tempora fuisse inueniremus, magnopere laborauimus, si quid ex sacris scripturis hæc ipsa cõfirmaret, ut inueniremus. Legitur .1. Reg. 2. in fine: Et suscitabo mihi dicit dominus sacerdotem fidelem, qui omnia quæ sunt in corde meo faciat, & ædificabo ei domum fidelem, & transibit in conspectu meo omnibus diebus. Item Psal. 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Quis aut futurus esset cui æternum sacerdotium Deus pollicebatur, Zacharias etiam nomine posito apertissime docuit cap. 3. sic enim dicit, Et ostendit mihi dominus Deus Iesum sacerdotem magnum, stantem ante faciem angeli domini, & Satan stabat a dextris ipsius, ut aduersaretur ei. Rursus sub finem. Audi itaq; Iesu sacerdos magne. Porro quod Christus in synagogis & docuerit & legerit, multis etiam comprobatur testimonijs. Luc. 2. Inuentus est Iesus in templo sedens in medio doctorum audies illos, & interrogans eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super intelligẽtia & rea sponis eius, & uiso eo admirati sunt. Item Luc. 4. Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Et uenit Nazaret ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbathorum in synagogam, & surrexit ut legeret, & traditus est ei liber Isaia propheta, & cæt. Item Matt. 5. Quum sedisset aperuit os suum, & docebat eos. Mar. 6. Et facto sabbatho ccepit in synagoga docere. Diligentius igitur Iudæorũ instituta animo reputantes, in eam sententiam uenimus, ut nisi aliquod religionis ac ceremoniæ munus apud Iudæos Christus habuisset, nequaquam librum illi in synagoga, ut audiente populo legeret, allatũ atq; ei datum crederemus. Neq; enim apud nos Christianos cuiquam prophano licet in ecclesia aliquid de scripturis sanctis legere, nisi in sacerdotum numerum allectus esset. Itaq; & ex Iosephi historia, & ex Lucæ euangelio, alijsq; locis cognouimus Theodosium Iudæum Philippo argentario, cuius initio mentionem fecimus, nihil fictum aut falsum narrasse, sed arcanum, quod ante a Iudæis suppressum & occultatũ fuerat, Philippo tanq; homini amicissimo & cõiunctissimo uerissime & fidelissime, ut amicum & maxime necessariũ decebat, aperuisse. FINIS.

Quam uniuersa quæ in hoc libello continentur nugæ sint ac mera somnia, ea tamẽ solũ improbabimus quæ ad rẽ ppius accedũt, atq; apertã in se habere uidentur falsitatẽ. **A** Primum ergo ubi suam de Iesu Christi sacerdotio narrare incipit fabulam, ait: Antiquis sane temporibus. Quod felix faustumq; sit a prodigioso quodã mēdacio rem ipsam exorditur, nẽpe sacerdotes qui templo sacrisq; ministrabant, non excessisse numerum. 22. qđ falsum esse facile colligi potest. Siquidem sacerdotium Hebræorũ cunctis filijs Aharon ac posteris eius uniuersis a Deo datũ fuit statuto ppetuo, ut habes Exo. 29. et. 30. Leui. 8. & .1. Reg. 2. ac. 2. Para. 26. Hi uero in classes. 24. erant distributi: penes quos. 24. ordines uniuersa functio sacerdotalis erat, ut scribitur. 1. Paral. 24. Itaq; si etiam in singulis classibus unicus fuisset sacerdos, adhuc numerum excessisset. 22. Porro quod longe plures fuerint, satis ex eo liquet, qđ .1. Paral. 23. numerantur generis Leuitici a uiginti annis & supra. 38. millia uirorum, quorũ bona pars erat sacerdotum. Nono quoque capite eiusdẽ numerantur. 1760. sacerdotes. Ezræ. 2. cap. habes .4289. præter turbam illam quæ cũ Ezra redijt, de qua Ezræ. 8. Item. 2. Paral. 26. supputantur. 30. præter summũ sacerdotẽ quũ expelleretur rex ab altari. 1. Paral. 12. habes. 3700. Sed cesso, quoniã passim extat sacerdotũ myriades. Nec hoc loco de classibus loquitur, quæ tamẽ ut diximus etiã uiginti quatuor erāt, sed de numero sacerdotum: quũ Christus in locũ mortui successus dicatur. Hæ autem classes & earum ordines usq; ad Christi tempora perseuerabant: quum Lucæ. 1. Zacharias sit de uice Abia, cuius octaua fors erat: dicatq; Lucas Zachariã sortitum fuisse ministrandi munus secundum consuetudinem sacerdotij.

Erat igitur

Erat igitur in templo codex repositus. Vanissima sunt hæc. Post tot enim templi ruinas a Chaldaeis, Græcis, & Romanis illatas, qui potuit hic codex ad posteros incolumis peruenire? Præterea. 2. Paral. 34. unicus tantum codex, isq; legis supererat, quem forte fortuna sacerdos Helchias in templo repperit, quum illud rudibus repurgaret. Sub Chaldaeis omnia sunt deuasta, præter ea de quibus. 2. Macha. 2. nempe tabernaculum, arcam & altare. Græci quoque passim libros legis exurebant. 1. Macha. 1. Deniq; sub Romanis tadem omnia funditus corruerunt. Thalmud autem paulo ante tempora Iustiniani (cuius hic fit mentio) collectus est: nihilq; ueteris historiae, præter sacram, firmæ autoritatis est apud Hebræos, nisi in Thalmud continetur. Atqui hunc librum in Thalmud non extare, ipsemet Iudæus fatetur, qui Tyberiadæ ceu Misæ thesauros occultari docet, quum Thalmud passim extet. Constat itaque codicem hunc effingere, nugæ esse uanissimas. His adde nequaquam uerum esse, quod sorte eligantur sacerdotes, quin potius id generi Aharonitico deferebatur: iuxtaq; 24. illas classes sorte quidem eligebatur, qui e tanto numero singulis hebdomadis ministraret, sed habita generis ratione, iuxtaq; classum illarum ordinem, de quibus. 1. Paral. 24. & Lucæ primo.

Accidit ea ætate qua Iesus in Iudæa moram trahebat. Christum initio trigesimi anni docendi munus auspiciatum fuisse, signaq; coepisse ædere, satis liquet Lucæ. 3. Hæc ergo quæ hic narrantur ante trigesimum ætatis annu accidisse necesse est, quu mox dicat Iudæus, Idq; anteq Iesus seipsum aperiret, & homines, ut in ipsum crederent, docere coepisset: eundemq; iuuenem uocet: quu aut prædicare inciperet, non iuuenis, sed uir perfectæ erat ætatis, nempe triginta annorum. Hinc geminus error colligitur. Prior quod aduersus placita suorum doceat: quu teste uniuerfa synagoga & sacris literis. 1. Paral. 24. & Nume. 4. ac Hieronymo nostro in præfatione in Ieremiam, nullus ante trigesimum annum ad sacerdotij munus eligi potuisset: ob idq; trigesimum annum ætatem sacerdotalem uocabant, ut apud nos uigesimumquartum. Posterior error ex euangelistis aperte deprehenditur. Nam quum Christus testimonio euangelistarum ante trigesimum annum non sit diu uersatus in Iudæa, sed prænuntius quidem Nazaret, natus Bethlehem, educatus Capernaum & Nazaret: uisitabat quidem ter quotannis Ierusalem iuxta legis præscriptum Lucæ. 2. post auspiciatum autem docendi munus sæpe in Iudæa uersabatur: sed non, quod hic fingit, ante trigesimum ætatis annum. Adde quod hic ciuem Ierosolymitanu uidetur Christum statuere, quum infra dicat in collegium ilico cooptatum, facileq; matrem accersitam & interrogatam: ac omnia quæ Christi erant fingit omnibus exploratissima.

Iesum Christum Ioseph fabri filium. Præter decorum agi: qui in concione sacerdotum, IESVM ignotum adhuc appellat Christum, & tamen subiungit, quod fabri sit filius: + Ut uerū fateatur quum huic sententiæ tam sit reclamatum & ab Hebræis, qui Christo σωτηρ εἰμι erant, & mur, q̄q̄ in libello latino posteri etiamnum pertinacissime pernegent. Adiurat Christum summus sacerdos, Matth. 26. tino habeatur Christum, in Græcis tamper Deum uiuum, num ipse sit Christus: & quia id uidetur asserere, discissis uestibus blasphemie crimen illi impingit. Item Marci. 14. blasphemus censetur, quod id palā professus fuerit. men exemplaribus Lucæ. 23. accusatur, quod se dixerit Christum regem esse. Præterea Iohan. 10. tentantes dicebant, Quousque animam nostram suspensam tenes, si tu es Christus, dic nobis palam: quomodo ergo sacerdos hic iam uocat Iesum Christum?

Nec quenq; uestrum esse puto & cæt. Perinde sermonem attemperat hic impostor ac si Christus, tanq; ciuis Ierosolymitanus, ante trigesimum annum omnibus fuisset notissimus, quu toto eo tempore Capernaum & Nazaret uixisset, ut antea dictum est. Præterea omnium testimonio non uitam solum ac mores, sed & sapientiam illius celebratam fuisse asseuerat. Verū aduersatur hæc sententia historiae euangelicæ. Nam Iohan. 7. Quomodo (inquiunt) hic literas scit, quum non didicerit. Mar. 6. Matt. 13. Lu. 4. aliasq; frequenter, quum uehementer admittantur, tum offenduntur etiam, q; faber, fabriq; filius, apud eos educatus, in tantam subito euasit sapientiam.

serit sapientiā. Atqui si literas tunc non nouit, quo pacto admissus est ad functionē sacerdotālē? si uero nouit, quare in posterū tā opere admirantur? Hæc itaq; enarratio uerisimilis nequāq; est.

F

Iesum in collegium eorum cooptauerunt & cæt.

Tria occurrunt circa hæc &

ea quæ post pauca sequuntur, in quibus potissime desudandum est a nobis. Primum q; Christi non fuerit in collegium sacerdotum cooptatus. Secundum q; non fuerit mixtum genus illius. Tertium q; genus ipsius Ioseph nullo modo possit ex Leui deduci. Hæc enim sunt potissima huius disputationis capita: quæ Iudæus ueteratorie & subdole nititur euertere: quo liberior ac procacius in posterum Iesum Nazarenum esse Messiam possit inficiari. Sed detecta est fraus huius impostoris, quid ille per insidias molitur. Cuius sententia pro uiribus est a nobis euerienda, eo auspice cuius res agitur. Ioseph genus (ut hinc ordine retrogrado exordiamur) ex Leui nullo modo deductum esse satis liquet ex Matthæi Lucæq; genealogijs, quorū alter ad David usq; per Nathan, alter per Solomonem genus deducit: & uterq; ad Iudam, non ad Leui. Matt. etiā cap. 1. dicit illi angelus, Ioseph fili David noli timere & cæt. Perpetuoq; acclamatum est Christo promiscue ab omnibus, Iesu fili David, propter parentem etiam putatiuum, quū adhuc mysterium ignorarent, nempe quod Ioseph lege uxoria ac putatiuus tantum pater esset: carebatq; prorsus controuersia Ioseph ex David fuisse propagatum, nec unquā genus Ioseph fuit in dubium reuocatum. Facileq; hac rima elabi possent Iudæi, qui nullum non mouent lapidem quo Iesum inficerent Messiam, si genus eius quoquo pacto ad aliam tribum q̃ Iuda pertineret: quum Messias de tribu Iuda, & de genere David toties fuerit illis promissus. Quare falsa est hæc sententia, quæ Ioseph de genere Leui putat ullo modo propagatum. Licebitq; hoc addere & ὁ πατριάρχης, quod Matthæus propterea tam accurate genus Ioseph deducit, quum ille nihil ad Christum pertineat, etiam iuxta carnis conditionem, quo prorsus omnis tergiversandi occasio abesset. Ad hæc, ne mysterij ignari (nempe Dei, non hominis esse filium, more aliorum, anteq̃ id aperte proderetur) Iesum Nazarenum tanquam pseudochristum aspernarentur. Illisq; etiā satisfactum esset, qui rudes adhuc uel non assequerentur dicta prophetarum, uel nondum plane exploratum haberent, Christum non ex uirili semine, sed mystico spiramine propagatum.

Cæterum Christū uere fuisse de semine David & tribu Iuda, nec mixtum habuisse genus, quod hic fabulatur, & secundo loco tractandum erat, hisce colligitur argumentis. Matth. 1. & Luc. 3. genus eius usq; ad David ac Iudam, recto tramite deducitur. Matt. 1. dicitur: Liber generationis Iesu Christi filij David. Roman. 1. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Hebræ. 7. Manifestum est quod ex Iuda ortus sit Dominus noster. Luc. 1. Dabit ei dominus Deus thronum David Patris ipsius. Iohan. 7. Nonne dixit scriptura, quod ex semine David & cæt. uenit Christus? Sunt & alia innumera testimonia, quibus apertissime conficitur Christum de semine David fuisse, & de tribu Iuda. Sic enim est illi acclamatum in urbis Ierusalem ingressu: Hosana filio David: & cæci clamabant, Iesu fili David & cæt. Denique hoc citra controuersiam omnibus fuit persuasum. Habuit quidē Maria Elizabeth cognatam Aharonitici generis Luc. 1. sed inde non conficitur Christi genus fuisse permixtū, si quispiā de tribu Iuda duxisset Aharonitidem, aut uice uersa: qua de re consule doctorem cōmentaria Luc. 1.

Supereſt tertia cōtrouersia, nempe Christū nullo pacto fuisse cooptatum in numerum sacerdotum legalium: quod sic colligitur. Aharoniticum sacerdotū solis posteris Aharon debebatur, ut in primæ particulae confutatione probauimus: quare nulli dabatur qui recta ex tribu Iuda et genere David prognatus esset. Adhuc. 2. Paral. 26. quum rex Ozias de tribu Iuda & semine David ortus, eam functionē occupare uoluisset, prohibitus est a sacerdote summo, alijsq; octoginta, orta quoque diuinitus in eius fronte subita lepra: q̃ illa solis Aharoniticis esset debita. Præterea si sacerdos fuit Christus, quo pacto a se sanatos ad sacerdotes mittit, iuxta Moſi præscriptum Matt. 8. Mar. 1. Luc. 5. Adde quod quum abusus templi castigare uoluisset, quæ functio plane

plane sacerdotum esse uidebatur, ab his reclamatum est qui aderant dicentibus, In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi potestatem hanc? Matt. 21. Mar. 11. Luc. 20. Turba etiam miratur illius doctrinæ genus, quod non ita doceat ut scribæ & pharisæi, sed tanquam auctoritatē habens. Quod si sacerdos fuit, quādo quæso hostias obtulit: thus adoleuit: panes comedit propositionis: Sed de his satis. Pauli solum testimonium in medium adferam, qui hac de re accurate satis disputat Heb. 7. cuius uerba hæc sunt. Nā is de quo hæc dicuntur (Christus nempe) de alia tribu fuit (hoc est Iuda) de qua nullus altario præsto fuit: ac mox subiūgit: Manifestū est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus statuit Moses. Contendit etiam ibidem debere legem transferri, nouamq; institui, quum translatus sit sacerdotiū, nempe Leuiticum in eum qui est iuxta ritum Melchisedec: quæ Pauli doctrina plane diluta esset, si Christus esset Aharoniticus sacerdos. Adde quū Psal. 109. scriptū sit, Tu es sacerdos in æternū secundū ordinem Melchisedec, quæ uerba Paulus Hebræ. 1. de Christo interpretatur, plane liquet sacerdotium Christi non fuisse Aharoniticum. Itaq; perspicuum est Iudaicam esse imposturam, quod Christus in numerum sacerdotum fuerit cooptatus. Transseo multa quæ aut pro certis asserit, quum incerta sint, imo coniecturas habeant in contrarium, ut quum ait Ioseph ante inchoatum a Christo prædicandi munus e uiuis discessisse, aut falsa potius pro ueris, ut quum Mariam subornat testes producentem uiros ac mulieres, qui sibi parienti adfuerint. Rursumq; postmodum ait non defuisse mulieres quæ in partu adfuerant, & parientem uiderant: ac si uirgo more aliarum peperisset, ac obstetricum opera fuisset usa: uel in plurium comitatu ibi ea nocte fuisset: quum Luc. cap. 2. dicat ipsam uirginem, suum infantē, statim ut ædidi, pannis inuoluisse, & in præsepe reclinasse: isq; recensens quos uiderint ibi comites ipsi pastores, Inueniunt inquit Ioseph & Mariā, & infantē positū in præsepi. Ecce quos habuit uirgo sui partus spectatores. In eo uero quod ait obstetrices curiosius explorasse, nū Maria adhuc uirgo esset, ac re ipsa perspexisse ac cognouisse quod ita esset, adeo absurde ac impie loquitur, ut nec cogitatus effugiat turpitudinis notā: quare in rebus adeo sordidis non arboror diutius immorandum.

G

Iesus filius Dei uiuentis. Fatemur id esse uerissimum ac fidei nostræ basim potissimam, Iesum Christum filium esse Dei uiuentis. Sed hanc Iudæi enarrationem falsam esse per sancte ausim deierare, esseq; imposturam Iudaicam: nempe quod hæc in eorum libris habeantur, publicoq; decreto senatus sacerdotalis sancita sint. An non propter unicam hanc uocem, quod se diceret filium Dei uiuentis, sacerdotibus omnibus maxime erat inuisus? Nam Iohan. 19. ita habetur, Nos legem habemus, & secundū legem debet mori, quia filiū Dei se fecit. Extāt & alia testimonia in euangelica historia, quibus liquet calumnijs eorū sæpe expositū fuisse propter hanc asseuerationem. Iohan. 10. Matt. 26. Mar. 14. Et quum suffixus esset in cruce, ita conuiciabantur ei, Si filius dei est, descendat nunc de cruce & cæt. Itaq; non est uerisimile extare hæc in monumentis eorum.

H

Tyberiadē repositus est. An non hanc a Vespasiano fuisse expugnatam priusq; filius Titus Ierosolyma adoriretur, locupletissimus testis est Iosephus. 2. & 3. excidij Iudaici libris? qui quum Tyberiadē præfectus esset exercitus, captus est, reliquæq; omnes Iudæorū partim occisæ, partim in captiuitatem ductæ sunt: quumq; toties coacti sint solum uertere, librorum etiā genealogiarum, historiarum, aliarumq; rerum memorabilium iacturam fecerunt, quo magis huius codicis? Ridicula etiam est ratio, qua Iudæus Philippo persuadet, ne arcanum hoc Cæsari detegat: perinde ac si miseri & captiui Iudæi possent Cæsari bellum mouere, aut in bello resistere: nec alius esset modus eos adoriendi, q̃ solo bello.

I

Accurate igitur omnia perscrutati inuenimus Iosephum & cæt. Hactenus Iudæus: nunc Christianum loquentem audiamus, siue is Suidas sit, siue quouis alius, Christianus tamē, qui pio quidem zelo, sed indiscreto, hæc uera esse sibi persuasit, ac sedulo conatur frigidissimis argumentationibus

gumentationibus, Iudæi Theodosij sententiam stabilire. Itaq; deinceps tanq̃ cum Christiano nobis agendum est. Sunt autem hæc illius argumenta. Primo autoritati Iosephi historiographi Iudæi innittitur, quem ait asseuerare Iesum in templo una cum reliquis sacerdotibus caste & sancte agere solitum. Sed hac de re (si modo bona fide uertit Ruffinus) ne uerbum quidem inuenies in Iosepho, quem sæpius legi ac relegi, sed nusquam hæc inueni. Semel tantum meminit Iesu in 9. li. antiqui. ca. 6. quem prædicat magnifico sane elogio: sed sacerdotij Iesu, aut quod in templo uersatus fuerit, ne uestigium quidem extat in Iosephi commentarijs. Porro Iosephum non alia scripsisse, q̃ quæ uulgo circūferuntur, autores sunt Hieronymus in libello de ecclesiasticis scriptoribus, & Eusebius de historia ecclesiastica.

Citat præterea testimonium ex .1. Reg. cap. 2. cuius uerba sunt hæc, Et suscitabo tibi dicit dominus sacerdotem fidelem & cæt. qui nec iuxta septuaginta, nec iuxta Hebræos hoc testimonium bona fide retulit, & falso de Christo interpretatur: quum potius de Sadoc sacerdote summo, suscepto in locum Abiathar intelligatur, ut habes .3. Reg. 2. ubi dicitur completa esse hæc prophetia. Et similiter .1. Paral. 29. Sadoc in pontificem eligitur, summum nempe sacerdotem, quum alioqui iam ante esset sacerdos, ut patet. 3. Reg. 1. & 2. Ad hæc quo nam pacto hæc de Christo intelligi possunt, quum hunc sacerdotem quem hic pollicetur suscitandum, ob id erigat, ut ambulet inquit, coram Christo meo: hoc est, illi ministret qui Christus domini erit: quo loco de Solomone cæterisq; regibus uaticinatur. Porro contextus Hebræicus ita habet: Et suscitabo tibi sacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum & iuxta animam meam agat, & edificabo ei domum (hoc est familiam & posteritatem) fidelem, ambulabitq; coram Christo meo cunctis diebus. Septuaginta non dissident ab Hebræica ueritate: hic uero autor, ut suo seruiret proposito, omisit $\chi\rho\iota\varsigma\omicron\upsilon$, & loco horum uerborum $\epsilon\upsilon\omega\pi\iota\omicron\varsigma\ \chi\rho\iota\varsigma\omicron\upsilon$ $\mu\omicron\upsilon$, substituit $\epsilon\upsilon\omega\pi\iota\omicron\varsigma\ \mu\epsilon$ coram me, siue in conspectu meo, ne suam ipsius euerteret sententiam. ¶ Citat adhuc uerba Psal. 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Mechisedec. Quæ utiq; de spiritali & interno sacerdotio, nõ de externo & Aharonitico intelligenda esse copiose docet Paulus Hebræ. 7. hunc enarrans locum, ubi docet Christum nouum genus sacerdotij sortitum imitatione Melchisedec, repudiato illo typico ac præcursore sacerdotio. Fatemur quidem Iesum unctum fuisse, sed spiritali unctione & oleo exultationis ultra consortes suos: de quo psal. 44. Acto. 4. & 10. quomodo, inquit Petrus, Iesum Nazarenum unxerit Deus spiritu sancto & uirtute: Hebræ. 1. Iesa. 61. & Danie. 9. Quæ ipsis quoq; Iudæis testibus externa unctio unum fuerit ex quinque rebus sacris, quæ defuerunt in secundo templo. Fuit itaq; Iesus sacerdos, sed spiritalis, spiritualesq; offerens hostias, nos quoq; spirituales efficiēs sacerdotes Apoc. 1. & 1. Pe. 2. Præterea citat testimonium Zacha. 3. Et ostendit, inquit, mihi dominus Deus Iesum sacerdotem magnum. Verum hæc nõ de Iesu Christo Mariæ filio dicta sunt, sed de Iesu filio Ioiedec, cuius mentio fit Aggai. 1. & 2. Ezræ etiam. 3. & 5. qui summum gerebat sacerdotium, quo tẽpore reliquæ Iudæorũ libertate donarẽtur a Cyro. Iesu aut̃ Nazarenus non posse quadrare, contextus ipse satis indicat, quũ ad Iesum hoc loco ita loquatur dominus. Ecce feci transire a te iniquitatem tuam: & mox dilucidius, Audi nũc Iesu sacerdos magne, tu & socij tui qui sedent ante te, quia uiri portenti sunt, quia ego adduco seruum meum Germen, ubi uulgata uersio habet Orientem, sicuti & Græci $\delta\epsilon\upsilon\alpha\tau\omicron\lambda\eta\rho$: Hæbræi uero $\גֶרְמָן$ Zemah, hoc est Germen, cuius nomine omnes Messiam intelligunt, ut habet etiam Ionathas Chaldæus paraphrastes: sicut etiã Ierem. 33. Iesa. 4. & Zacha. 6. Messias eodem hebræico uocabulo appellatur. Itaq; quum huic Iesu & socijs Deus seruum suum Germen polliceatur se missurum, qui fieri potest ut hic sit Iesus Nazarenus, qui uerus est Messias, quum illi fiant apertissimæ promissiones de uero Messia. Postremo loco citat quædam Euangelistarum testimonia, quibus ostenditur Iesum Christum publice in Synagoga docuisse & legisse: & maxime quod Luc. 4. dicatur, In Synagoga surrexisse

surrexisset ut legeret, & datus est ei liber Iesaiæ, quūq; ex eo legisset, cōplicatum librū reddidit ministro, ac sedēs cœpit eos docere: hæc autē propria dicit esse sacerdotū, sed falso. Legimus enim Paulum, qui sacerdos nō erat, sed de tribu Benjamin, rogatū etiā Act. 13. ut in synagoga Antiochiæ Pisidiæ plæbem exhortaretur, ac doceret una cum Barnaba, quum tamen ignoti essent: quod non modo tūc fecisse legitur, sed & Act. 14. & 17. Iuxta consuetudinem suā, inquit, Paulus introiit ad eos, & per tria sabbatha disserēbat eis e scripturis. Quare a docendi functione nullus excludebatur, si egregia polleteret doctrina, quīs non esset de tribu sacerdotali: quod etiam pluribus in locis uidere est apud Christianos. Plæbem uero docere hymnos modulari, Leuitarum potius erat q̃ sacerdotum. Itaq; quū doctrinæ Christi rumor per totam Galilæā & Cæsaræarnā sparsus esset, tantaq; signa edidisset, rogauerūt eū populares sui, ut in patria Nazaret doceret, signaq; ederet. Non ergo docuit ex officio sacerdotali: sed quia ad hoc missus fuit a patre, ut quæreretur & saluū faceret quod perierat. Neq; ergo ex Iosepho, neq; ex illo sacræ scripturæ testimonio colligitur Iudæum Theodosium uera dixisse, imo apertissimis scripturæ testimonijs probatū est illum ficta falsaq; narrasse, simplicitatiq; Philippi argentarij ueteratorie illi fuisse. Corruit igitur, opinor, dolus de sacerdotio Christi Aharonitico, Christi tamū sacerdotiū spirituale manet, manebitq; in æternū. Cui gloria, honor, & imperium in omne æuū. AMEN.

E R R A T A.

Pagina. 5. uersu. 1. post Phares adde, & Zara. & uer. 3. post, mortuum, adde, promisit se tertium
 filium illi coniuncturum: timēs autē ne & hic statim moreretur. Pa. 37. uer. 17. p. pa. 59. uer. 23.
 petitioe. pa. 75. uer. 11. ad, p. ac. pa. 79. uer. 4. ad, p. a. pa. 91. uer. 15. uocatur. pa. 92. uer. 2.
 scripturæ. pa. 100. uer. 20. lenis. pa. 104. uer. 29. iudicās. pa. 108. uer. 31. p. surdus, pone, cæ-
 cus. 109. uer. 7. dicētes p̄seuerabāt, in nullo & c. pa. 130. uer. 3. temere. pa. 147. ad uer. 9. in
 margine אבן ירמיהו ben iona. pa. 150. ad uer. 8. in margine post Quis, adde, interdū. pag.
 163. uer. 32. in fine, quācūq;. pa. 166. uer. 38. an in sermonibus. pa. 167. uer. 31. p. ipsius
 & pone, & ipsius. pa. 168. uer. 29. p. una, pone unica. pa. 169. uer. 8. naturā. & uer. 22.
 indignabantur. pa. 185. uer. 40. uero. pa. 187. uer. 25. post præcedūt, pone, hoc est. pa. 188.
 uer. 1. sinens. & uer. 27. Postmodū p. Postq;. pa. 192. u. 41. mittite. p. 201. u. 21. post, aurū,
 dele hypostigma, et pone illud post, tēpli, dictionē sequēti. hoc eodē uer. 22. post, puta hoc, pro
 hypostigmate, pone +. pag. 203. uer. 34. post ὁ ποσ dele hypostigma, et pone illud post, ut,
 p. 206. ad uer. 3. in margine post, historiæ, pone, libro. 2. p. 207. u. 26. dele, dilectionē. pag.
 211. u. 20. aut. & uer. 43. in initio, nullip. 226. u. 32. post, pacti, adde, sunt. p. 227. u. 6. post
 euāgelistæ, dele signū p̄fectæ sententiæ. p. 235. u. 42. enarratoribus. p. 237. u. 45. אבן שן.
 p. 248. u. 39. post in, adde, multis. p. 255. u. 1. modos. & infra in duabus dictionibus hebrai-
 cis marginalis annotatiōis p. litera א pone א. p. 257. u. 40. אבתי, aut chaldaice, sebaṭtani.
 p. 263. u. 39. resurrexit. p. 294. u. 1. & 3. Phoenicissa. de quo uide ante libri exordium indicē
 de uaria lectiōe. ad uer. 35. in annotatiōe marginali אבן עטרת Eppetach. p. 298. u. 1. post, cō-
 tenatur, pone & & uer. 4. in fine pro, ueniet, uniet. & uer. 29. disputatis. p. 306. u. 25. factus
 est hic, & est admirabilis. p. 308. u. 9. dele, aut. p. 309. u. 13. mittat. p. 312. u. 15. ante, eden-
 ribus pone, Et. p. 346. u. 43. pro, cū eo, secum. p. 355. u. 33. in initio ante, eo, In. p. 360. u. 5.
 post ciuitate, adde, illa. p. 363. u. 37. pro qui, quod. & uer. 38. sitū. p. 386. u. 42. in fine א-
 ון, p. 386. i. dixit, Sane: ut sit sensus, Dixit: Sane pauci sunt & c. p. 445. u. 30. post supernatus
 raliter, dele +. Pag. 485. u. 7. uadit. p. 500. u. 1. post, nostis. posuo hypostigmate, adde, & no-
 stis. pa. 522. uer. 44. in initio, pone Et, pro Ego. p. 564. u. 43. post, & uidebitis, adde me. p.
 582. uer. 3. expunge, quæ, & eius loco pone hypostigma, pa. 597. u. ultimo, post historia,
 expunge punctum. & coniunge dictionem sequentem.

